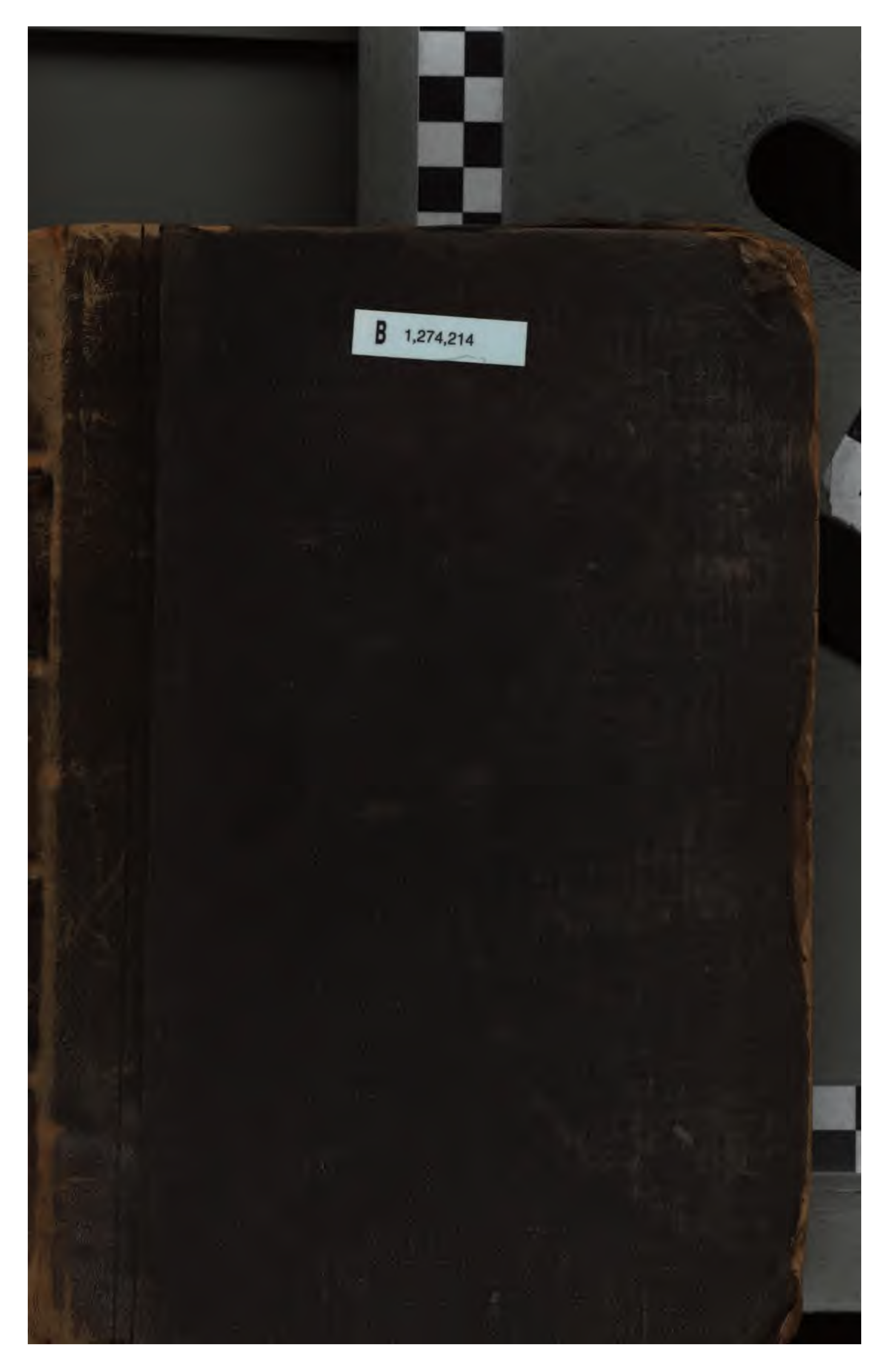
B 1,274,214

[redacted]

ДЕННИЦА

МѢСЕЧНО ЛИТЕРАТУРНО СПИСАНИЕ

Година първа.

РЕДАКТОРЪ

ИВАНЪ ВАЗОВЪ

ИЗДАВА

КНИЖАРНИЦАТА НА ИВ. Б. КАСЖРОВЪ ВЪ СОФИЯ.

ПРѢДПЛАТА:

Въ България: за година 8 лева; за полугодие 5 лева.
Въ странство: за година 10 лева.

СОФИЯ.
Книгопечатница Янко С. Ковачевъ.
1890.

СЪДЪРЖАНИЕ

НА 1-ТА ГОДИШНИНА НА „ДЕННИЦА“

Расказы и повѣсти.

Пжтешествия.

Свихотворения.

Разни студии и статии.

Критика и библиография.

Вѣсти изъ книжовний свѣтъ.

[redacted]

I. ГОДИНА | ЯНУАРИЙ 1890 | КНИЖКА 1.

ДЕННИЦА

ДѢДО НИСТОРЪ

(ОЧЕРКЪ ИЗЪ НОВИТѢ НИ ПОЛИТИЧЕСКИ НРАВИ)

отъ

Ивана Вазовъ

Дѣдо Нисторъ не бѣше до тамъ доволенъ отъ освобождена България. Не че той милѣеше, както нѣкои ръждиви чорбаджии, за блаженното врѣме, когато мóжахѫ свободно да грабатъ сиромашьта; не че не бѣше си въздѫхналъ и той радостно когато видѣ, че вѣтърътъ помете паши и заптиета изъ България; не че не бѣше плакалъ, като дѣте, когато първи пѫть срѣщà извънъ Стара-Загора авангвардията на Гурка, нито пъкъ, че нужда или грижи го гризяхѫ изъ вѫтрѣ, та му не давахѫ да се порадва мирно на свободата на отечеството; — напротивъ, дѣдо Нисторъ бѣше спокоенъ сега, на старинитѣ си, и честитъ домашно. Баба Нисторица — здрава и подмладѣла, четире сина, като соколи, и сé на служба, които го не оставяха да оскудува. Отъ хората почетъ и отъ Бога здраве. Какво имаше повече да желае дѣдо Нисторъ? Той благодареше Бога и благославяше името на Царя Освободителя.

Но, казахме, дѣдо Нисторъ не бѣше съвсѣмъ благодаренъ отъ положението. Великий прѣвратъ бѣ донесълъ велики промѣни. Ножъ и огънь бѣхѫ минали надъ родний му градъ и истребили, заедно съ гнѣздото му, много стари връстници, приятели, и привязанности, и оставили много пусти кѫтове въ сърдцето му. Новитѣ хора, които поникнахѫ кой знай какъ, му бѣха непознати, а новитѣ наредби, които замѣниха старитѣ — нѣкакъ си опаки и противни. Той, човѣкъ на миналото, се виждаше чужденецъ въ тая нова България, създание на единъ политически трусъ. Тя бѣше за него, кото единъ непознатъ брѣгъ, на който го е исхвърлила една буря. Мѫчно се привиква на новото въ стари години. Нему му бѣше особенно шуто въ В. дѣто сега живѣеше при най-стария си синъ, окрѫженъ управитель, далеко отъ родното пепелище, отъ привичкитѣ си, отъ въспоминанията си, и отъ широкитѣ зелени ливади . . .

Той се огорчаваше, че градината съ овошкитѣ и миндаловитѣ дрьвета, садени отъ него вь младини, стоеше нерасчистена и буренясала; че дворътъ му сега стои разграденъ и изъ грамадитѣ лазатъ жеби и влечуги. Едно врѣме той ечеше отъ многобройната му челядь, и благодать Божия царуваше тамъ. . . Гнѣздото го струполи бурята, пилцитѣ ся прьснахѫ по четире страни. . . .

— Отгледахме синове и сега не можемъ да ги видимъ въ очитѣ, сѐ едно е, като че ги нѣмаме. . . Тѣ сираци безъ насъ, и ние сираци безъ тѣхъ. Каква файда, че се освободихме? Въ турско врѣме человѣкъ знаеше, че има челядь . . . сега сме съ тебе двѣ кукувици безъ свое гнѣздо, казваше той горчиво на жена си, прѣди още да бѣхѫ повикани отъ стария си синъ.

Послѣ, дѣдо Нистору не харесваха демократическитѣ нрави, които ся въцарихѫ подирь истикването на турцитѣ. Кой е господарь сега и кой слуга не можешъ позна, мислеше си той. Нашъ Никола, който се чете пò-горне отъ каймакамина, отива да се черпе въ Костовата кръчма съ градинаритѣ, а на Стоенчовата свадба игра рѫченици! . . . Той още се мисли, че е синъ на ракѫджи Нистора! . . . . Прилично ли е това? Дѣ остая голѣмството? Дѣ му остая почитанието на царски човѣкъ? Ехъ, на турцитѣ, да ги порази, е дадено и салтанатъ и господарлѫкъ. А намъ дай слава — и на свиня звънецъ.

При тие причини за незадоволство отъ новий редъ се притурихѫ и други — пакъ важни. На дѣда Нистора се вардеше, че нѣма милость вече. Новитѣ закони сѫ люти, и гаче и хората станахѫ такива. За малка кривда те впримчатъ, дадѫтъ те на сѫдъ, на авокати, и Господь да ти е на помощь. Не минуватъ молби, не гледатъ на човѣка . . . . Не съсипахѫ ли така Тодорча Коевъ, ковчежникътъ, за дѣто нашли малко кусуръ въ касата? Оставихѫ го на пѫтя съ шесть дѣца! Гаче царщината щеше да пропадне отъ двайсетина лири . . . При турцитѣ бѣше лошо, наистина, но като паднешъ на аманъ, като пустнешъ нѣщо подъ седжедето, намирашъ милость и прошка — ако ще би и човѣкъ да си утрепалъ. Не, не, имаше човѣщина у турцитѣ. Бияхѫ, ама и милувахѫ . . . Милостивъ народъ бѣхѫ. Ние сме звѣрове, Боже прости!

Още, дѣдо Нисторъ намираше, че и правда нѣмаше вече. Хлапетии, не видѣли и не патили нищо, дѣто нѣматъ коль побитъ тукъ, изведнажъ ги турихѫ на високо, да бѫдѫтъ министри и голѣмци, а старитѣ ритнахѫ задъ вратата . . . Дойдохѫ готовановци, които не сѫ рѣкли едно охъ отъ турцитѣ, и ни сѣднахѫ на вратътъ! . . . . За тѣхъ ли се само бихѫруситѣ?

Като се поставяше на тая точка, почтенний старецъ виждаше още единъ купъ работи криви и неприлични, които не се мирихѫ съ неговото неопрѣдѣлено и мѫгливо понятие за свободата. На всяка стѫпка срѣщаше противорѣчие на дълбоко срасналитѣ се съ душата му мировъзрѣния и привички. Пустотата, която ставаше около му, и товарътъ на годинитѣ, усилвахѫ въ него враждебното чувство, и го раздражавахѫ

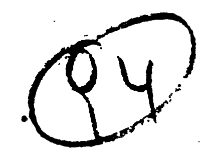
94

противъ тоя новъ свѣтъ, който не разбираше, и въ който нѣмаше какво да прави! Животътъ тежеше.

— Не, азъ трѣба да идѫ да си гледамъ имането и мюлка, тукъ нѣмамъ работа, казваше си той и въздъхваше за зеленитѣ си ниви и ливади подъ Срѣдня-Гора.

Една важна точка стоеше още въ обвинителний актъ на стареца противъ нова България. Той намираше, че веселбата бѣ исчезнала. Нѣмаше вече весели хора. Свѣтътъ е станалъ угриженъ, завзетъ въ работа и сé бърза. Дору и дѣцата захвърлихѫ игралкитѣ си и хванахѫ да мислятъ, като дъртп . . . Петименъ съмъ станалъ да видѫ пиянъ човѣкъ . . . Прѣди имаше врѣме и за работа, и за почивка, па и за веселба. Сега политиката не оставя никого да спи и трови кръвьта и на стари и на млади . . . Това ли имъ е свободáта?

* * *

Но дѣдо Нисторъ избѣгваше сѣкакви разговори по политиката, или поне не влизаше въ прѣпирня съ никого. Споредъ него, само чиновници и кокалановци боравятъ съ политиката и искатъ да управатъ свѣта. Почтеннитѣ хора гледатъ своята работа . . . Но колко сѫ тѣ?

Синъ му често го закачаше на трапезата.

— Тате, ти коя партия държишъ?

— Съ никоя, синко, когато ми се доще да глождѫ кокалъ, щѫ видѫ коя е моята партия.

— Но ти сé си имашъ едно убѣждение, не крий де!

— Нѣмамъ никакво убѣждение, избъбра старецътъ.

— Какъ, безцвѣтенъ? Не е добро . . . изсмѣ се управительтъ и му налѣ чашата съ вино.

— Нѣма тиърва да цьвтѫ, ти ме пратú да си ги гледамъ мюлка, азъ тукъ щѫ се поболѣ.

— Това е невъзможно.

— И майка ти иска да си иде, ти не й давашъ да си тъче . . .

— Ние сме четири души, и печелимъ за васъ: починете си на старо врѣме.

Баща му дигна глава отрицателно.

— Тогава да ти намѣримъ нѣкоя работа, да се залисвашъ. . . .

— Каква работа?

— Да те прокарамъ членъ въ градский съвѣтъ, напримѣръ, каза управительтъ, като помисли малко.

— Каква му е работата?

— Работа? . . нѣма . . . повече се почива. . .

Дѣдо Нисторъ се намръщи.

— Омръзна праздно да се стои, па и отъ Бога е грѣхъ. . . Ти нàпролѣтъ ни испроводи въ Стара-Загора, Никола, скови ни тамъ една кѫщурка да не стои пустъ двора: азъ да си гледамъ земята, а ти си гледай службата.

Другъ пжть разговорътъ между стареца и управителя ставаше по̀живъ, и ги докарваше до спречкване. Никола бѣше съ характеръ коравичъкъ, а въ испълнене на служебнитѣ обязанности неотстжпчивъ. Старецътъ ся сърдеше и косеше, когато му не минеше думата.

Често се обрьщахж до него нѣкои граждане за ходатайство прѣдъ строгий управитель. Дѣдо Нисторъ, сърдце милостиво, ги изслушваше и обѣщаваше сичко. Той не смѣеше никого да върне неутѣшенъ и необнадежденъ. Отъ тамъ много неспоразумѣния съ сина му, който едно ходатайство отъ десеть удовлетворяваше.

Еднажъ влѣзе баба Павлевица при стареца, тръшна ся да плаче и да расправя, че синъ ѝ побѣгналъ изъ войската и го хванали, и сега управительтъ ще го даде да го сждатъ, и тежко ще си пати момчето.

— Умилостови го, Нисторе, нека опрости дѣтето ми, и Богъ да поживи и тебе, и сина ти. Ако съсипатъ дѣтето ми и азъ нѣма да живѣя.

И бѣдната майка хълцаше съ гласъ.

Дѣдо Нисторъ я слуша̀ съ наведени очи и когато ги дигна тѣ бѣхж мокри.

— Бабо Павлевице, не грижи се, момчето ти ще го упростимъ, глупаво е . . . Хай иди си сбогомъ и за момчето се не бой.

Бабичката излѣзе съ благословии и съ измокрени бузи.

Дѣдо Нисторъ мина при сина си.

— Никола, дохожда̀ при мене баба Павлевица . . .

— За сина си ли? попита троснато управительтъ.

— Плаче горката, разсжкса ми се сърдцето . . .

Широкото мургаво чело на управительтъ ся набърчи.

— Моли се за сина си? Той е дезертиръ и трѣбва строго да се накаже за примѣръ на другитѣ солдати, отговори той сурово и пакъ затопи перото си да пише.

— Азъ щж те молж, Никола, да го упростишъ и да го не давашъ на сждъ . . . Язжкъ е за младежътъ, па и баба Павлевица може да умре отъ жалость, да ѝ не беремъ грѣхътъ. Отпусни го, Никола.

— Азъ сжмь длъженъ да го прѣдамъ на военното началство, възрази рѣшително управительтъ, като желаеше да прѣкрати разговора.

— А азъ ти казвамъ, че си длъженъ да го пустнешъ, защото азъ се обрѣкохъ на майка му, че щж го измолж, изговори дѣдо Нисторъ разгорещено.

—Ти мигаръ пакъ обѣща?

— Какъ, да изгонж жената ли?

— Тебе ли да слушамъ, тате, или длъжностьта си?

— Разбира се, бащата си, отговори дѣдо Нисторъ развълнуванъ.

Управительтъ въздъхна и удари двѣтѣ си ржцѣ по масата. Баща му го гледаше вторачено и чакаше.

— Тате, не се мѣси въ работитѣ ми, каза той тихичко и почти умолително.

— Ами азъ за какви спири сжмь тука? Когато палж прѣдъ свѣ-

теща свѣщь, азъ знамъ, че той ще занесе молбата ми на Бога . . . . Така и тая жена . . . Чувай, синко, ти отпусни дѣтето.

— Но ти какъ обѣщавашъ на хората безъ да ме питашъ могѫ ли да удовлетворѫ желанието имъ? . . . Ти турявъ и себе си и мене въ мѫчно положение. Ако го отпусна, азъ могѫ да подпадна подъ сѫдъ. Законътъ е строгъ.

— Законътъ е строгъ и мекъ, както вие го направите. . . . На всѣко нѣщо се намира клупа. А сега, за мой хатѫръ, направи добро. Бѫди милостивъ и Богъ да е милостивъ за тебе.

Никола се замисли. . . . . Баща му се успокои: той видѣ, като че Никола умеква.

— Не! азъ щѫ прѣдамъ солдатина на началството му! отсѣче рѣшително управительтъ и стана.

Дѣдо Нисторъ го изгледа втрещенъ.

— Нещешъ да чуешъ молбата на баща си?

— Ако да би ме молилъ, не за Павлювичиния синъ, а за брата ми, пакъ не можахъ да те чуѭ!

— Па ако не помажете едно сираче и не убийте майка му, една вдовица, ще загине ли вашето царство? То видишъ ли, правдата кипи въ него!

Старецътъ трепереше отъ ядъ.

— Не могѫ!

— Утрѣ щѫ си тръгна за Стара-Загора, исфуча старецътъ и яката хлопна вратата задъ себе си.

Той заслазя бързо изъ стълбитѣ и викаше високо, щото се чуваше въ стаята на сина му:

— Правда! милость! Има ли такова нѣщо у Българи? Звѣрове и тигрове! . . . .

Синътъ и бащата, обаче, се примирихѫ и послѣдний склони да достои до пролѣть на гости у Никола. Той писà още отъ сега на единъ свой роднина въ Стара-Загора да недава нивитѣ и ливадитѣ му въ наемъ.

* * *

Пролѣтьта настана, природата се подмлади. Срѣщнитѣ хълмове се покрихѫ съ зелена тревица; ручейкитѣ весело шуртяхѫ изъ долинкитѣ, дѣто вакли агънца блѣяхѫ и подскачахѫ около майкитѣ си. Овошкитѣ въ града се прѣмѣнихѫ съ бѣли и румени цвѣтове и липитѣ размирисахѫ.. Лястовичкитѣ, весели другарки на пролѣтьта, се стрѣляхѫ ниско надъ покривитѣ и цвъртяхѫ радостно около гнѣздата си. Дѣдо Нисторъ гологлавъ, съ чибукъ въ рѫка, гледаше отъ балкона въ градината, разцъфтѣла и разшумѣла, и въздишаше за своитѣ зелени ливади. . Колко сега ще е буйна тревата имъ! Той поимаше силно утрѣнния прѣсенъ въздухъ и му се чинеше, че усѣща и сладкий дъхъ на новото сѣнце въ ливадяка си.

Въ тоя мигъ чу нѣкаква глъчка изъ стаята на Никола, на която една врата зѣеше къмъ балкона. Той се услуша. По гласоветѣ угади,

че синъ му се разговаря съ селяне и, види се, разбра що е, защото лицето му се очуди най-напрѣдъ, послѣ се начумери. Скоро селянетѣ излѣзохж и той остави балкона.

— Тате, ти пакъ ли ще ме сждишъ нѣщо? попита насмихнато синъ му, като забѣлѣжи сърдитий видъ на баща си.

— Никола, срамъ е отъ хората, дѣто го правишъ! Азъ чухъ сичкото, каза дѣдо Нисторъ.

— Че какво? Изборитѣ наближаватъ. . . . .

— Защо совѣтовашъ кметоветѣ да избиратъ за депутати такива кюлханета, като Нача Лазътъ?

— Лазовъ, както и другитѣ, които имъ прѣпоржчамъ за депутати, сж членове отъ либералната партия, отъ която сжмъ и азъ. . . . . Ама ти се не мѣшашъ въ политиката, и малко може това да те интересува.

— Какъ, Лазътъ? Та азъ завчера го чухъ, че псуваше твоя министръ на срѣдъ улицата!

— Лазътъ има право, и за това желаж да влѣзе въ народното събрание.

Дѣдо Нисторъ го гледаше замаянъ.

— Какъ? Ти работишъ противъ господаря си? Ти си невѣрниятъ рабъ, дѣто го има въ евангелието?

— Министрътъ не е ми господарь, нито азъ му съмъ слуга, тате. И той и азъ слугуваме на държавата. Това е всичко.

— Е, нека е така; а какво ти вади очитѣ та му копайшъ гробъ? Хлѣбътъ ли ти отне, или си послободнѣлъ? Или свинята, като се наяде обръща коритото? . . . .

Никола пламна.

— Ти като си рѣкълъ хлѣбъ, хлѣбъ. . . . Човѣкъ, тате, има и убѣждения, които му сж пó-скжпи отъ сичко.

— То ми не влазя въ работа. . . Ти отговори, дѣто те питамъ: какво ти е сторилъ министрътъ?

— Той е врагъ на конституцията.

— Какъ врагъ, сирѣчъ?

— Той иска ограничението ѝ, какъ да ти кажж. . . . . намаляването правата на народа.

— А намаляването на твоята мѣсечина иска ли?

— Не, но това малко значи. . . Конституцията, то е главното. . Но тие въпроси те неинтересуватъ тебе, защо ме распитвашъ?

— Да кажемъ, че пропадна конституцията, какво ще стане? Ще се върнатъ турцитѣ ли?

— О, то е невъзможно. Но народътъ се лишава отъ правото самъ да се управлява. Отнеми правото му да си избира депутати и ти му връзвашъ ржцѣтѣ и запушашъ устата. . . . Едно ново робство.

— И Лазътъ ще го избави? Знайшъ ли какво бихъ сторилъ да сжмъ твой министръ? Бихъ те изриталъ въ единъ часъ вжтрѣ. . . . . Никола, азъ те сякахъ пó-уменъ. . . . Я ми кажи, мигаръ и другитѣ трима сж на твоя умъ? Има хасъ.

— И тритѣ ми братя сж либерали сжщо.

— Магарскитѣ синове!

Никола стана правъ и приблѣднялъ.

— Ти, тате, не се бъркай не въ твоя работа, не кряскай. . . . Сѣки човѣкъ има начала, за които се бори; гледамъ сега, че и ти ги имашъ, но ръждиви.

Баща му го изгледа възмутенъ.

— Баща ти е ръжда, а твоятъ Лазъ е чисто злато? Не, азъ нѣма да се тровж тука. . . Азъ утрѣ тръгвамъ за Стара-Загора. . . .

Единъ разсиленъ влѣзе, подаде писмо на управителя и излѣзе. Той раскъса нетърпѣливо плика, на който сега прѣдъ обикновенний официаленъ надписъ, В-скому Окржжному Упнавителю, стоеше и името: Г-ну Николу Н. Брабойкову. Той прѣблѣднѣ и захвърли писмото на масата.

— Ето твоятъ любезенъ министръ какви безобразия върши! извика управительтъ.

— Какво?

— Отчислява ме!

Дѣдо Нисторъ зяпна.

— Отчислява ме, подзе управительтъ, като земà пакъ писмото, „по неблагонадежность и за партизански дѣйствия.“ Види се, нѣкой интригантъ ме е наклопалъ. . . Да! партизански дѣйствувания, а сега ми развързватъ ржцѣтѣ и щж дѣйствувамъ архипартизански! Ще видишъ какъ отмъщавамъ азъ на подобни красти. . . Щж вдигнж цѣлото окржжие! Щж ги смажж, като черви! Тѣмъ не трѣбатъ хора съ независими мнѣния, хора, които да служатъ на благородни принципи, а не на глупави идоли, като тѣхна милостъ, министритѣ. . . . Щж имъ кажж азъ тѣмъ! Първиятъ ми отговоръ ще бжде единъ страшенъ митингъ утрѣ, който ще имъ падне, като гръмъ отъ вѣдро небе!

Дѣдо Нисторъ излѣзе безъ да гъкне нѣщо.

— „На трънъ задоени, на трънъ задоени“ казваше си той, като слазяше изъ стълбитѣ. Слава Богу, че щж се очистж пò-скоро отъ тука, да идж да си гледамъ ливадитѣ и нивитѣ. . . Ячемикътъ трѣбва да е до колене сега — и косидба наближава. . . .

И въображението му плуваше надъ великолѣпното Старо-Загорско поле, дѣто се зеленѣяхж ниви и ливади кадифени, растяхж гигантски орѣхи, шумолѣхж колонясти явори и миндалеви дръвета, а въ градинитѣ се смѣяхж олеандри.

* * *

Дѣйствително, на утрѣшний день, който бѣше праздникъ, цѣлий градъ бѣ се размърдалъ. Духоветѣ, отдавна вълнувани отъ вѣстници и агитатори, кипѣхж. Недоволството противъ правителството растеше. Множеството винаги бѣга къмъ купа на ония, които сж противъ властьта. Сичкитѣ правителства иматъ единъ голѣмъ порокъ: то е че сж такива. На тълпата е приятно да изржкоплѣщи на едно струполявание, да потъпче

единъ разбитъ кумиръ... По това познава силата си. Ето защо демагогията е царь днесь. . . . Отчислението на окрѫжния управитель, енергиченъ и усерденъ чиновникъ, но вързъ либералъ, запали повече главитѣ на опозицията и хвърли главня въ начинающий се пожаръ. Още вчера, Брабойковъ, както се бѣше и заканилъ, приготви съ приятелитѣ си митингъ за днесь. По вратитѣ на кафенетата и по много зидове на улицитѣ стояхѫ рѫкописни покани за него. Народътъ съ жажда четеше тие възвания противъ правителството и съ нетърпѣние очакваше митинга. Той бѣ назначенъ въ горнекрайското училище, подирь отпуска на черквата Св. Богородица. Още отъ сутрѣньта голѣма тълпа се трупаше подъ прозорцитѣ на зданието. Въ тоя доста заглъхналъ градъ митингътъ се являваше едно събитие знаменито.

Привърженцитѣ на правителството, които, естественно, бѣхѫ по̀малобройни, се стреснахѫ; тѣ незнаяхѫ какъ да попрѣчатъ на неприятното сборище. Растичахѫ се жандари да держѫтъ поканитѣ, но тая мѣрка бѣше безполезна и смѣшна: въ града и годинацитѣ знаяхѫ вече, че стая митингъ. Най-послѣ правителственната партия имȁ едно вдѫхновение: рѣши да направи контръ-митингъ, въ долнекрайското училище, въ сѫщий часъ, подирь отпускъ на черквата Св. Никола. Случайно нѣкакъ, сѣверната и по̀-голѣмата часть отъ града, която се черкуваше въ Св. Богородица, бѣше опозиция; южната часть, която се черкуваше въ Св. Никола, бѣше за правителството. Прочее, и отъ двѣтѣ страни ставахѫ трескави приготовления за събиранне по̀-многоброенъ митингъ. Долнекрайцитѣ си служахѫ съ жандаритѣ, които пращахѫ да свикватъ едномишленницитѣ, а горнекрайцитѣ, освѣнь другитѣ срѣдства, накарахѫ свещенника-литургяшъ отъ олтаря да пригласи народа на тазъ сутрѣшното събрание, което ще осѫди „варварщинитѣ“ на правителството.

Народътъ рукна, като буенъ потокъ, къмъ училището. Въ нѣколко минути тълпата го испълни, набра се на чердака отъ вънъ, накачи се по пармаклѫка, покатери се по прозорцитѣ.

Дѣдо Нисторъ излѣзе изъ черкова, погледна навалицата съ прѣзрѣние, плюна и отмина. Той негодуваше отъ вчера на сина си; той неможеше да си обясни нито неговата вироглавщина и черна неблагодарность, за която изгуби хлѣба си, нито, какво кара тоя народъ, между който познаваше и почтенни хора, да реве и да бърника работитѣ . . . . . . „На трънъ задоени, на трънъ задоени“ казваше си той, като вървеше изъ улицитѣ на посока, само да се отдалечи отъ това шумно мѣсто. Снощи, прѣди да си легне, той написа три еднакви писма, три циркуляра, до синоветѣ си, дѣто ги съвѣтваше да почитатъ началницитѣ си и въ политиката да се не мѣшатъ. „И за депутати, притуряше добросовѣстно, да гледате да се изберѫтъ добри и вѣрни люди, а не делибаши, като тукашния Лазъ“ . . . Той се сѣтѝ, че трѣбва да испрати окрѫжнитѣ си, и се запѫти къмъ пощата, въ южната часть на града. На врьщане, той съгледа прѣдъ долнекрайското училище купъ граждане. Тѣ распалено ся разговаряхѫ и правяхѫ силни движе-

ния съ ржцѣ, знакъ че бѣхж растревожени. Старецътъ се отби въ ближното кафене за да си пие утрѣнното кафе. Купътъ на улицата растеше, и дѣдо Нисторъ забѣлѣжи, че хората, които го съставляваха, бѣхж пò-чистичко облѣчени и пó-солидни на гледъ. Това имъ спечели благоволението му. Влѣзохж нѣколцина въ кафенето, посшушукахж се нѣщо, послѣ се обърнахж къмъ другитѣ. — Хайде, господа, на събранието, врѣме е . . . Хай, господинъ Нисторе, елате и вие . . . Сичкитѣ честни хора сж длъжни да помогнатъ за укрѣпление на правителството, инакъ ще паднемъ подъ краката на вагабонтитѣ и царвуланитѣ. . . .

Тие думи се харесахж на стареца. Това сжщо и той писà на синоветѣ си: въ политика да се не мѣшатъ и да крѣпжтъ началството си. Той стана и добросъвѣстно излѣзе съ другитѣ, за да види какво ще стане. Купътъ прѣдъ училището бѣше нарасълъ вече, но недостатъчно, за да състави единъ внушителенъ митингъ. Привърженцитѣ на правителството единъ по единъ се влачахж, и безъ особна охота. Нѣмаше тукъ въодушевлението на горнекрайцитѣ. При това, и едно друго обстоятелство попрѣче: чорбаджи Хаджи-Недѣлчо вѣнчаваше днесь сина си. и повечето народъ отъ св. Никола бѣше се повлѣкълъ по свадбата. Голѣмата рода на чорбаджиятъ, и многото му връски бѣхж причина на това. Устроителитѣ на митинга си скубяхж космитѣ отъ ядъ.

— Тие разбойници долнекрайчане ще завлѣкжтъ на митинга си и дърварскитѣ магарета, а нашитѣ — кой по свадба, кой по гости, кой се крие у тѣхъ си. Иди съ такива повлекановци да работишъ.

Но нѣмаше що да се прави. Много, малко — трѣбаше да направатъ митинга си, ако не искатъ да станатъ за джурджуна на противницитѣ си. Па кой имъ прѣчи, вмѣсто шейсетъ да турать шестстотинъ въ резолюцията си? Но както и да е — неловко. Стана прѣдложение да навлѣзатъ въ училището. Въ това врѣме зачу се военната музика. Хаджи-Недѣлчовата свадба се подаваше изъ срѣщната улица. На чело идехж музикантитѣ, подирь нихъ се протакаше една дълга и гжста колона отъ свадбари, която заприщяше тѣсната улица и на която краясе не виждаше. Тая человѣшка колона се измъкваше, като една исполинска гжсеница, на площада, дѣто е училището. Имаше нѣколко стотинъ мжже и жени. Митингаджийтѣ съ завистъ и злоба гледахж на тая нещастна свадба, която опропастяваше дѣлото имъ. Бояхж се даже, че тя ще привлѣче и нѣкои отъ самитѣ тѣхъ, за това нахълтахж въ училището. Но случи се съвсѣмъ противното. Хванахж да се откжсватъ свадбари отъ колоната и да се присъединяватъ къмъ купътъ. Очевидно бѣ, че нѣкаква силна агитация заработи изъ колоната· Девертиритѣ се умножавахж на всѣки мигъ и колоната истъняваше и ставаше прозрачна. Скоро цѣли групи се разоткъсвахж отъ нея, и тя отъ стройна и грандиозна, каквато бѣше, се прѣобърна на единъ разбитъ баталионъ, безъ флангове и безъ центръ, въ който остаяхж вѣрни на длъжностьта си само музикантитѣ, женитѣ и новобрачнитѣ, прошарени съ десетина старци — генерали на тая испàрена армия . . .

Благодарение на тазъ неожиданна помощь купътъ се увеличи съ триста души, число, което една нищтожна нула въ резолюцията щеше да умножи на три хиляди. Долнекрайци сдобихѫ духъ, довѣрието имъ ся повьрна.

— Народътъ е събранъ, бюро, бюро! раздадохѫ се викове.

— Най-напрѣдъ прѣдсѣдатель да изберемъ.

— Казвайте кого?

Една къса шумотевица. Послѣ пакъ гласове:

— Данча Пьрвовъ

— Нѣма него!

— Кого други?

— Най-стария, да не губимъ врѣме.

— Най-стария и най-неутралния, господа, извика единъ високъ гласъ; — азъ прѣдлагамъ г-на Нистора Брабойковъ, който нарочно е почелъ нашето събрание.

— Ура! Браво! Браво! Той! Прието! . . .

Единодушни гласове цѣпяхѫ воздуха.

Докатъ се усѣти дѣдо Нисторъ се намѣри на прѣдсѣдателския столъ, дѣто го извлѣкохѫ и положихѫ нѣколко силни рѫцѣ. Той бѣше изгубилъ лицето си и гледаше плахо-плахо. Мислеше, че сънува. Всички погледи се вперихѫ въ него съчувственнно. Присѫтствието му, като прѣдсѣдатель на митинга, имаше значение: то подкьртяше авторитета на другия митингъ, устроенъ отъ сина му. Събранието рѫкоплѣщеше съ въсторгъ на прѣдсѣдателя. Ласкателни отзиви и хвалби се чувахѫ за него. „Ето честенъ човѣкъ. който стои за убѣжденията си“ — „Ето патриотъ истински, който всенародно порицава сина си и удобрява наказанието му! — „Ако имахме повече такива честни души, България нѣмаше да плуе въ това радикално блато“, обаждахѫ се други.

— Да живѣй българсский здравъ разумъ!

— Долу нихилиститѣ!

А въ тоя сѫщи часъ горнекрайский митингъ избираше за свой прѣдсѣдатель сваления окрѫженъ управитель.

— Почтенни граждане, митингътъ ся отваря, ораторитѣ могѫтъ да говоратъ! обади секретарьтъ, който бѣше натоваренъ да рѫководи митинга и прѣдсѣдателя му.

Дѣдо Нисторъ отъ височината на своето прѣдсѣдателско мѣсто пазеше олимпийско мълчание. Той гледаше богобоязнено и благочинно на публиката. Сегисъ тогисъ само клюмваше удобрително глава на ораторитѣ, които се обрьщахѫ се́ къмъ него. Очевидно, това положение му ся хареса. То гѫдъличкаше неговото честолюбие. Той се ободри повече и щомъ видѣше, че рѫкоплѣщатъ, рѫкоплѣщеше и той.

— Ето примѣренъ патриотъ, мълвяхѫ около.

Митингътъ ся свьрши благополучно. Резолюцията му пристигна до министерството и редакциитѣ въ столицата още сѫщата вечерь, за-

едно съ резолюцията на горнекрайский митингъ. Първата бѣше подписана: Нисторъ Н. Брабойковъ; втората носеше подписа на сина му Никола.

Това бѣше до тамъ невѣроятно нѣщо, щото прѣди да приематъ подтвърждението му, счетохѫ го въ София за мистификация.

На сутрѣньта, Никола не задържа повече баща си.

Старецътъ си тръгна за Стара Загора.

* * *

Слѣдъ двѣ недѣли дѣдо Нисторъ съ връстника и приятеля си, дѣда Наня, отивахѫ по полето, на коне, да обикалятъ нивитѣ и ливадитѣ си. Това бѣше утромъ. Слънцето, подирь нощната буря, грѣеше весело отъ лазурното небе. Кристалната Бедечка истичаше изъ хладното гърло на Срѣдня-Гора и сладко румолеше покрай Чаджръ-Могила изъ гѫстата орѣхова гора. Безкрайното поле се простираше до оризонта на югъ, като едно зелено море. Широки ливади и вълнующи се нивя зимахѫ очитѣ съ блѣсъка на прѣсната си зеленина. Въздухътъ звънтеше отъ птичи гласове; миризми и благоухания пролѣтни упивахѫ гърдитѣ. Дѣдо Нисторъ съ чибукъ въ рѫка, съ доволно и подмладѣло лице, гълчеше весело съ другаря си, дѣда Наня. Разгорорътъ имъ отъ най-напрѣдъ за плодородието на тая година, бѣше миналъ неусѣтно на политиката. Дѣдо Нисторъ дорасправяше краснорѣчиво вироглавството на сина си Никола, което го накарало да напусне В. Въспоминанията за Николовото метежно поведение противъ началството му и мѣшането му въ политиката и сега го ядосваше.

— „На трьнъ задоени, на трьнъ задоени“! бъбреше той и сърдито дупчеше коня си.

— Ами и ти, старъ човѣкъ, да ставашъ прѣдсѣдатель на митингъ! . . . Луда глава на край врѣме! . . . . чудеше се дѣдо Наню.

Дѣдо Нисторъ се засмѣ подъ мустакъ и нищо не отговори.

1888

Вчера настѫпи нова година....

Сурова година,
Весела година!

Вчера настѫпи нова година.
Сухо и ледно срѣщнахъ я азъ:
Както и тая, дѣто замина,
Нищо не носи ново за насъ.

Нищо тя ново за насъ не носи
На свойто черно, младо крило,
Ни отвѣтъ ясенъ на зли въпроси,
Ни лѣкъ врачовенъ на старо зло.

Кривди жестоки пакъ вредъ царуватъ:
Голото зъзне, гладното мре;
Вражди, умрази свѣта бунтуватъ —
Простата дата не ще ги спре.

И човѣкъ щастье сѐ ожидава
Съ здравици, съ пѣсни, съ въсторгъ голямъ,
А рѣчьта: „миръ вамъ"! пусть звукъ остава
Отъ осемнайсеть вѣка на самъ.

И. Вазовъ.

ПИСМА ОТЪ РИМЪ

пише

Константинъ Величковъ.

ПИСМО I.

По пѫтя за Римъ. — Първи впечатления — Развалини. — Стари и нови разрушители — Дрѣвний Римъ, папский Римъ и новий Римъ.

Рѣдко, навѣрно, може да има радость пó-чиста, пó-искренна отъ оная, която испитва человѣкъ когато отива прьвъ пѫть въ Римъ. Чувствата, които те вълнуватъ сѫ тъй разнообразни и силни, щото е съвсѣмъ трудно да ги прѣдадешъ. Обладава те неволно, неотразимо благоговѣние като онова, което трѣбва да испитва вѣрующий, когато отива тамъ на поклонение, и това чувство проникава, колорира всичкитѣ ти мисли.

Бѣхъ видѣлъ въ Флоренция, на отиванието имъ и на заврьщанието имъ, ония безчисленни тълпи отъ поклонници отъ всички народи, и съсловия, които се стекохѫ лани въ Римъ за юбилея на папата. При всичко, че не бѣхъ ни най малко наклоненъ да се възхищавамъ отъ очарованието, което папството е запазило и до днесь въ католический свѣтъ, не можахъ да се не трогнѫ, като мислехъ какво дѫлбоко вѫтрѣшно доволство трѣбва да усѣщатъ. Всички тия люде, жени, мѫже дѣца, старци, богати, бѣдни, които, прѣдводими отъ своитѣ попове, отивахѫ на тълпи пѣшкомъ или съ кола по всичкитѣ църкви и свети мѣста, които се събирахѫ съ зяпнали уста прѣдъ великолѣпната фасада на съборний храмъ, които се надваряхѫ подъ портицитѣ на църквата да си купатъ бройници, кръстчета, иконки, нобожни книжчета, молитви, въ паметь отъ посѣтенитѣ светини, носяхѫ на лицата си изражение на люде честити, които съзнаватъ, че сѫ испълнилили единъ великъ дългъ. Бунтувахъ се, почти, прòтивъ себе си, че ги коримъ за вѣрата, която ги сгрѣва, и често, като се спирахъ и ги гледахъ, казвахъ въ себе-си: на мѣсто да ги осѫждаме и съжаляваме нѣмаме ли повече причини да имъ завиждаме и да скърбимъ, че въ насъ е угаснала тая вѣра, която носатъ въ сърдцата си? Тя гори въ гѫрдитѣ имъ, като запалена лампада, която имъ освѣтлява пѫтя къмъ другъ единъ пó-добъръ свѣтъ, и съ надеждитѣ, които имъ обѣщаватъ въ единъ вѣченъ животъ, дава имъ възможность пò-леко да прѣнесѫтъ бѣди тѣ на земний мимолѣтенъ животъ. . . .

Други цѣли, други идеали носятъ мене въ Римъ, но благоговѣйното чувство, което е придружавало всички тие поклонници по пѫтя, придружава и мене. Забравямъ почти да се простѫ съ Флоренция, да гледамъ

хубавитѣ ѝ околности, кичаститѣ хълмове, срѣдъ които лежи раскошно, истжнала въ цвѣтя и благовонни миризми, тая овдовѣла одалиска, обработенитѣ ѝ полета, засмѣнитѣ вили, които се подаватъ прѣзъ гжсти боскети, минувамъ равнодушно нескончаемата върволица отъ станции, градове, паланки и села, които лежжтъ на пжтя, хвърлямъ едва единъ бѣгълъ погледъ на Тразименското езеро, пустотата на римскитѣ голи и не здрави полета едва успѣва да обърне вниманието ми. Мислж за Римъ само. Така почти трѣбва да сж мислили за него варваритѣ, които сж се спущали прѣзъ Алпитѣ. Увлечени отъ богатството му и великолѣпието му, едва сж се спирали по пжтя да отблъснатъ прѣпятствията, които сж срѣщали, обладани отъ една единственна мисъль—да стигнатъ въ Римъ.

Захващатъ да ся видатъ вече руини. Приближаваме до Римъ. Когато най сетнѣ се вѣстява въ въздуха групата на Спасителя и на св. Ивана кръстителя надъ лютеранската църква, като едно вкаменено видѣние, което ви привѣтствува отъ далеко съ добрѣ дошълъ въ вѣчний градъ, трепвашъ отъ радость и въсторгъ, като да виждашъ, че се сбждва изведнжжъ най въжделенний сънь въ живота ти.

Слушали сме за Римъ отъ малки дѣца, и когато стигашъ тамъ сѣщашь нѣщо отъ онния сладки ощущения, които си испитвалъ когато, въ честитата впечатлителна възрасть на дѣтинството, си слѣдвалъ расказитѣ на историята за славата, за борбитѣ и величието на тоя градъ, който, основанъ отъ разбойници и нехранимайковци, достига да стане властитель на цѣлъ свѣтъ и, слѣдъ като вкушава до дъно опивателното сладострастие на всесилието, руква се, като едно здание овхѣтело и подкопано въ основата си подъ единъ порой отъ диваци. Въ историята нѣма епопея по-голѣма. Римъ, дѣто тая епопея е израстнала и се е развила до дѣто е обгърнала цѣлъ свѣтъ въ широкитѣ си страници, е запазилъ днесь само съсипии отъ нея, но тие съсипии сж тъй грамадни, тъй величественни, щото, като ги видишъ, усѣщашъ, че заедно съ тѣхъ се е разрушилъ тука цѣлъ миръ. За първи пжть ми се струва да разбирамъ римската история, та и не знаж да ли би могла да се изучи и почувствова нѣкждѣ другадѣ освѣнъ тука. Тя загубва за мене всяки отвлеченъ характеръ и става една жива реалность, ощущителна за умътъ и за сърдцето. Кржгозорътъ се расширява на всѣка стжпка, която правишъ, при всѣка руина, която срѣщашъ. Не видишъ нищо, което да не възбуди въ умътъ ти цѣлъ рой въспоминания. Всичко, което срѣщашъ, ти служи за ржководитель, благодарение на който историята ти раскрива своитѣ най-съкровенни тайни, подобно на единъ лабиринтъ, който се освѣтлява изведнажъ и можемъ да видимъ всичкитѣ му криволици и да го исходимъ до най-затъntенитѣ му жгли. История, нрави, вѣра, учреждения, искуства, цѣлий животъ на римлянетѣ, политически, доховенъ, домашенъ, въ минутитѣ на величието му и послѣ на падението му, причинитѣ, които обясняватъ и едното и другото, всичко това изстжпва прѣдъ тебе ясно, обаятелно, като въ една жива и безмѣрна картина, която постоянно се разширява прѣдъ тебе и която не се насищашъ да гледашъ.

Надъ руинитѣ на стария Римъ, като надъ каменна основа изградена отъ исчезнали исполини, сѫ изникнали и сѫ се развили нови цивилизации, нѣкои отъ които сѫ искали да се сравнятъ по блѣсъкъ съ цивилизацията, която сѫ замѣстили. Грамаднитѣ слѣди, които е оставила тая послѣдната, не сѫ се заличили, обаче, въпрѣки всичко, което е могълъ да направи разрушителний бѣсъ на врѣмето и на хората, и окършени, осакатѣли, сринати, свидѣтелствуватъ и до днесь за великото минало, което ги е въздигнало. Отъ палатитѣ, храмоветѣ, банитѣ, театрата, които римлянинътъ е въздигналъ за да наумѣватъ на вѣчни врѣмена името му и величието му, сѫ направени нови храмове за една нова вѣра, дворци за нови властители, паметници за нови нужди и идеали. Всѣки е рушилъ, всѣки е къртилъ, всѣки е изнесълъ по нѣщо. Въ продължение на десеть вѣка и повече не се прави нищо, въ което да не влиза материалъ откъртенъ отъ оння каменни гиганти. Царски дворци, крѣпости, послѣднитѣ хижи се строятъ съ камене, мермери, стълпове, мозаики, немилостиво къртени отъ тамъ. Често, за да могѫтъ да се изнесѫтъ нѣколко стълпа, прѣдава се на разрушение цѣлъ храмъ. Мраморни и мозаични украшения привлѣчатъ очитѣ на нѣкой благороденъ, на нѣкой всесиленъ папски внукъ, за да ги вземе и украси съ тѣхъ двореца си, и заповѣда студено да свалятъ цѣлъ сводъ. Ако е нѣщо останало още отъ стария Римъ, вината не е, навѣрно, въ разрушителитѣ, а въ здравината на градежитѣ, които е имало да се разрушаватъ. Въпрѣки найнапрегнатитѣ усилия не е имало достатъчна сила въ разрушителитѣ за да досъсипатъ всичко. Почитъ се е указала само къмъ рѣдки здания единствено за това, защото разрушителитѣ сѫ могли да ги пригодятъ на своитѣ най-неминуеми нужди. Единъ храмъ, едни гробници, избѣгватъ отъ общата участь, защото могѫтъ да се прѣвърнатъ въ църква или въ крѣпость, двѣ нѣща, които сѫ съставлявали прѣзъ срѣднитѣ вѣкове и до най-новитѣ врѣмена главнитѣ, почти, единственнитѣ нужди на новото общество. Благодарение единственно на това обстоятелство сѫ се запазили и до днесь Пантеонътъ, прѣвърнатъ въ църква, Адрияновата гробница, прѣвърната въ крѣпость. Защо не сѫ могли да се запазатъ по сѫщий начинъ още и други паметници?

Разрушението на стария Римъ е почнало съ дохожданието на варваритѣ. Но ни Аларикъ съ своитѣ готи, ни Женсерикъ съ своитѣ вандали, ни Одоакръ съ своитѣ херули, и всички други варвари, които послѣдователно сѫ нападали на Римъ, не му сѫ нанесли толкова пакость, колкото папитѣ и тѣхнитѣ внуци. Римъ, въ навечерието на своето падение, съ едно население почти двумилионно, е ималъ повече отъ 400 храма, 17 хиляди дворци, 13 хиляди чешми, 40 театра и амфитеатра, 11 бани, 70 хиляди статуи, отъ които 4 хиляди сѫ били бронзови. По тия цифри може човѣкъ лесно да си прѣдстави какво ослѣпително впечатление трѣба да е произвеждалъ Римъ на варваритѣ. То е било достатъчно да укроти разрушителний бѣсъ, отъ който сѫ могли да се въодушевяватъ. Поразени отъ блѣсъкътъ, който сѫ намирали тука и кой-

то не сж могли ни на сънѣ да бълнуватъ въ пуститѣ степи и диви лѣсове, отъ дѣто сж дохождали, тѣ сж се задоволявали повечето пжти съ богатствата, които сж могли да изнесжтъ, и сж оставяли, въобще, паметницитѣ непокжтнати. Систематическото и най-страшно разрушение на старитѣ паметници захваща, особенно, слѣдъ завръщанието на папитѣ отъ Авинйонъ. Новий папски Римъ захваща да се строй и украшава съ развалинитѣ на старий Римъ. По историята на сграждането на църквитѣ и дворцитѣ, които украсяватъ днешний Римъ, можете почти да възсъздадете старий Римъ. Три отъ най-голѣмитѣ и великолѣпни дворци, венецианский, фарнезский и дворецътъ на канцеларията сж построени съ камъне, мермери и стълпове извлечени отъ Колизея. Фамилията Пиерлоли е прѣобърнала въ срѣднитѣ вѣкове великолѣпний Марчелловий театъръ, съграденъ отъ Юлия Цезара, който е събиралъ 30 хиляди души, въ крѣпость и жилище. Фамилията Савели, на която е прѣминалъ по завѣщание, го е окончателно разрушила и между съсипиитѣ е съградила дворецъ. Отъ тоя театъръ, който е билъ единъ отъ най-чуднитѣ здания на старий Римъ и е послужилъ за моделъ на съврѣменнитѣ архитекти, по изящнитѣ размѣри на своитѣ стълпове, сж останали днесь само нѣколко арки, подъ които стоjжтъ ковачи. Грамадний балдахинъ, който стой надъ главний олтаръ на св. Петръ, подпрѣнъ съ четири бронзови вити стълпове съ тяжесть 63 хиляди килограмма, е направенъ цѣлъ съ металъ извлеченъ отъ Пантеона. Църквата св. Никола in carcere е построена върху развалинитѣ на три храма. Павелъ V Боргезе е съсипалъ палладиева храмъ, въздигнатъ отъ императора Нерва, и е употрѣбилъ колонитѣ му въ чешмата, която е построилъ на Яникулский хълмъ. Сикстъ V е съборилъ прѣкрасний Septirsonium, построенъ отъ Септима Севера, великолѣпенъ портикъ на три ката подпрѣни съ стълпове отъ разновидни мермери, който е служялъ, като фасада и входъ на цезарский палатъ, за да употрѣби стълповетѣ му въ св. Петъръ. Тоя папа, единъ отъ найчуднитѣ образи въ историята на папството, който е направилъ твърдѣ много за украшението на новий Римъ, е билъ въодушевенъ отъ безпощадна умраза противъ всичко, което е наумѣвало язическитѣ врѣмена, и малко е останало да прѣдаде на разрушение, къмъ края на XVI вѣкъ, и Колизея и Пантеона.

Когато мислишъ за всички тия разрушения, почнати отъ варвари и продължающи се цѣли десеть вѣка до врѣмена, въ които е могло да се цѣнжтъ значението и светостьта на старинитѣ, не можешъ да се начудишъ какъ сж достигнали пакъ до насъ толкова паметници, и когато отивашъ и ги гледашъ усѣщашъ двойно едно чувство отъ благочестиво удивление за великитѣ въспоминания, които наумѣватъ, и за диритѣ, които носатъ отъ светотатственнитѣ ржцѣ на своитѣ разрушители!

Ако папитѣ не сж уважили старитѣ паметници и сж ги прѣдали на немилостиво разрушение, историята има причини да имъ прости много за това, че сж дали на Римъ други паметници, еднакво достойни за почетъ и удивление. Ако въ Римъ да би имало само св. Петъръ и Сик-

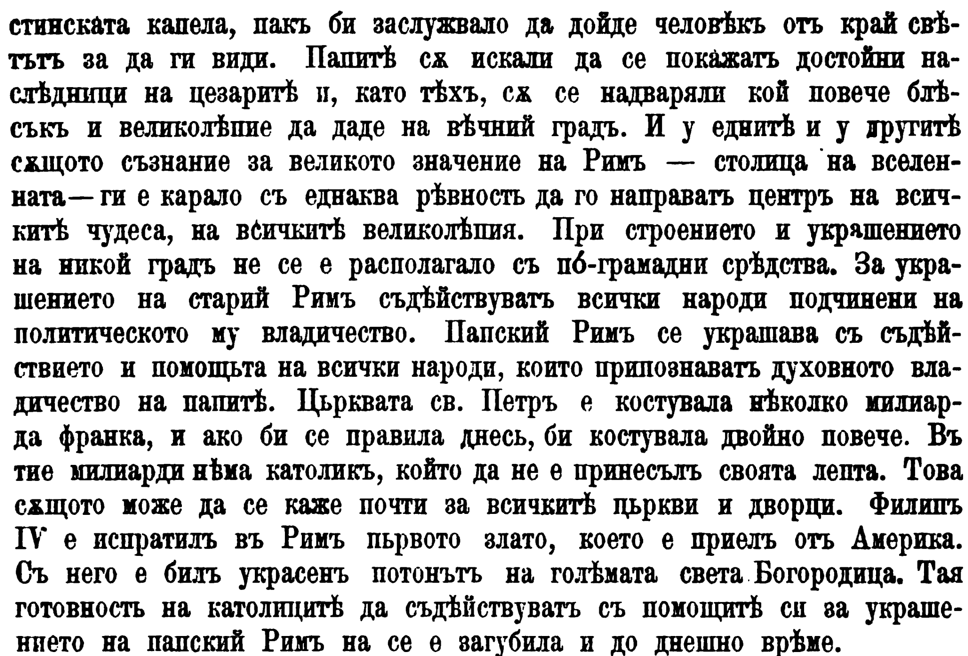

стинската капела, пакъ би заслужвало да дойде человѣкъ отъ край свѣтътъ за да ги види. Папитѣ сж искали да се покажатъ достойни наслѣдници на цезаритѣ и, като тѣхъ, сж се надваряли кой повече блѣсъкъ и великолѣпие да даде на вѣчний градъ. И у еднитѣ и у другитѣ сжщото съзнание за великото значение на Римъ — столица на вселенната — ги е карало съ еднаква рѣвность да го направатъ центръ на всичкитѣ чудеса, на всичкитѣ великолѣпия. При строението и украшението на никой градъ не се е располагало съ пó-грамадни срѣдства. За украшението на старий Римъ съдѣйствуватъ всички народи подчинени на политическото му владичество. Папский Римъ се украшава съ съдѣйствието и помощьта на всички народи, които припознаватъ духовното владичество на папитѣ. Цьрквата св. Петръ е костувала нѣколко милиарда франка, и ако би се правила днесь, би костувала двойно повече. Въ тие милиарди нѣма католикъ, който да не е принесълъ своята лепта. Това сжщото може да се каже почти за всичкитѣ цьркви и дворци. Филипъ IV е испратилъ въ Римъ първото злато, което е приелъ отъ Америка. Съ него е билъ украсенъ потонътъ на голѣмата света Богородица. Тая готовность на католицитѣ да съдѣйствуватъ съ помощитѣ си за украшението на папский Римъ на се е загубила и до днешно врѣме.

Подобно на цезаритѣ, папитѣ сж искали да ослѣпятъ съ великолѣпието си народитѣ, които сж признавали владичеството имъ, и сж постигнали цѣльта си. Колко вѣкове наредъ католишкий свѣтъ се е пълнилъ съ страхопочитание, само, като е мислилъ за Римъ! Въ тоя чуденъ блѣсъкъ, съ който папството е успѣло да се обиколи, има нѣщо оболстително, примамливо, както и въ самата власть, която прѣдставлява, власть, основана върху едно, повече или пò-малко, приемливо тълкуванѝе на единъ пасажъ отъ евангелието, упражнявана въ повечето случаи отъ човѣкъ съ единъ кракъ въ гроба, стремяща се да подчини подъ себеси цѣлий миръ, имѣюща за владѣние съвѣститѣ, която се прогласява непогрѣшима и, като такава, единственно способна да ржководи разумътъ и човѣшкитѣ дѣла по пжтя на истината на Божието провидѣние. Блѣсъкътъ напълно съотвѣтствува на властьта, която окржжава. Както има дни тука, когато ставашъ язичникъ, така има сжщо дни, когато се чувствувашь папистъ. Когато посѣщавашъ тия многобройни цьркви, които изгледватъ, като музеи, когато, особенно, влѣзешь въ Ватиканъ и видишь безбройнитѣ и неоцѣними богатства събрани тамъ, едно чувство на признателность, една неволно симпатия те влече къмъ това учреждение, което е направило отъ Римъ единъ храмъ святъ, неподражаемъ, ненадминуемъ по искуството. Могжтъ ли да се подложатъ на споръ грамаднитѣ услуги принесени отъ папството на цивилизацията и на искуствата? За благополучие, политическата история на папството туря една спасителна граница на увлечението ви. Нѣма защо да се скърби, че новий духъ на врѣмената успѣ най-сетнѣ да направи проломъ въ твърдината, дѣто се бѣше укрѣпило папството, и го накара да сложи оржжията на свѣтската власть. Папството не се е отказало още отъ своитѣ

притезания и то работи съ изумителна енергия за да си възвърне властьта, която е запазило, и желѣзната организация на духовенството, съ което располага, крѣпжтъ го въ надеждитѣ му и му помагатъ чудесно въ борбата, която води. Ще ли успѣе? Вѣрата, която имамъ въ прогресътъ, не ми допуща да мислж, че е възможна такава случайность, която би ритнала человѣчеството нѣколко вѣка назадъ. Когато носите тая вѣра въ сърдцето си, каквото и удивление да възбуждатъ въ васъ паметницитѣ, въздигнати тука отъ папитѣ — черкви, дворци, музеи, виждатъ ви се, като страници отъ историята на едно минало. Папството ви се прѣдставлява подобно на Емиль Золовий старецъ, който се мжчи още да живѣе, и когато чуете да задрънкатъ надъ васъ камбанитѣ надъ църквитѣ, глухитѣ и задразнѣли звукове звънтжтъ на ушитѣ ви, като погребаленъ звонъ. Това е погребалний звонъ на единъ миръ, който изчезва. Тогава мислите за другия изчезназъ миръ, върху развалинитѣ на който папството е въздигало своята власть, и тие двѣ нѣща ви се вѣстяватъ въ далечнитѣ глжбини на историята, като двѣ развалени грамади, рукнали една надъ дртга.

Исповѣдамъ, обаче, че бихъ желалъ да се намѣрж въ Римъ, когато е принадлежалъ на папитѣ. За любителя, за художника, за историка, папский Римъ е прѣдставлявалъ несъмненно повече интересъ отъ днишний Римъ, който се развива по подобието на всички други градове; оригиналний характеръ на папский Римъ изчезва полека-лека по срѣдъ тие плоски здания, изградени безъ никаква архитектура, нанизани едно по друго съ отчаятелна монотонность на правитѣ линии, правени съ единственна цѣль да принесжтъ повече приходи, достойни паметници на борсовитѣ рицари, които ги строжтъ. Днесь има повече въздухъ и чистота въ градътъ, игиенически той е спечелилъ, но прѣдпочелъ бихъ тѣснитѣ и кални улици на старий Римъ, съ малкитѣ му и разноцвѣтни кжщи. . . Монументалний Римъ е испжквалъ тамъ релефно, нищо не е прѣчило на впечатлението, което е произвождалъ съ своитѣ безбройни църкви, съ своитѣ дворци — крѣпости, съ своитѣ широки пияци.

Италиянцитѣ искатъ да иматъ столица, която да не отстжпва на другитѣ столици въ Европа. Срѣдствата, обаче, които употрѣбяватъ за тая цѣль, не отговарятъ на желанията, които ги въодушевляватъ. Тѣ сж бѣдни и искуственни, и такива сж и резултатитѣ, които сж постигнати, поне до сега. Голѣмитѣ и хубави европейски столици сж се развили и достигнали сж до днешний си блѣсъкъ вслѣдствие на естественни исторически процеси, които сж направили отъ тѣхъ центрове не само на политический, но и на духовний и економический животъ на цѣли народи, и сж натрупали тамъ заедно съ това извънредни и грамадни градежи. Италия нѣма причини да завижда на никоя друга държава, ни за числото, ни за хубостьта на градоветѣ, и историята на всичкитѣ ѝ градове подтвърдява горнята истина. За жалость, великолѣпието на чуждитѣ столици и особенно на нѣкои отъ тѣхъ, смущава сънищата имъ и не имъ дава възможность да я разбержтъ. И тука, както въ почти

всичкитѣ други явления на политический имъ животъ, виждатъ се печалнитѣ резултати на една погрѣшно испълнена идея.

Околното римско населени, което би могло да направи нѣщо за украшението на градътъ, прѣдадено духомъ и тѣломъ на папата, се отнася враждебно къмъ всичко, което се стреми къмъ тая цѣль. За него новий Римъ не е ли сѐ едно да помага на узурпаторитѣ, които сѫ го отнели отъ законний му владѣтель, за да се закоренѭтъ повече въ него? Би било грѣхъ да се иска подобно нѣщо отъ люде, които се отричатъ отъ всичкитѣ облаги, що може да имъ даде участието въ управлението, които не стѫпатъ въ двора, които усѣщатъ, че дишатъ и живѣятъ само тогава, когато въ нѣкое християнско тържество, ватиканский затворникъ ги повика да заобиколятъ прѣстола му съ блѣсъкътъ на своитѣ гербове. Правителството е зело почти на своя само грижа строението и украшението на градътъ и върши това чрѣзъ спекулации, искуственностьта и недостатъчностьта на които се проявляватъ често чрѣзъ легални и отвратителни кризи. Строенията, несъотвѣтствующи на положителни нужди, спиратъ внезанно, и хиляди работници оставатъ изведнѫжъ на улицата безъ работа, безъ хлѣбъ. Когато пристигамъ въ Римъ, магазиитѣ и кафенетата по главнитѣ улици носатъ на себе си диритѣ отъ единъ работнически бунтъ, прѣдизвиканъ отъ внезапно спирание строителнитѣ работи.

Неможе положително да се разбере защо е това желание да се направи една голѣма столица. На каква нужда отговаря то? Римъ нѣма никаква, или почти никаква индустрия и мѫчно е да се прѣдположи че нѣкога ще има. Единъ голѣмъ Римъ неможе да има друга перспектива, освѣнъ да стане единъ центръ на мизерия, който ще се прибави при толковато други сѫществующи вече, за жалость, въ Италия. Римъ живѣе отъ бюджета и отъ чужденцитѣ. Това сѫ главнитѣ, може би, единственни извори за него. Злото би било още търпимо, ако би се ограничило въ това. Римъ безъ самъ да печели много, лишенъ отъ възможностьта, по самото географическо положение на Италия, да бѫде истински духовенъ и икономически центръ на държавата, погубва другитѣ градове, които сѫ биле тъй дълго врѣме огнища на образованость и на които Италия държи своето величие. Всички тия градове се пожертвуватъ полека-лека и се задушава въ тѣхъ всяка искра отъ духовенъ животъ, за да се прислѣдва единъ пустъ, неосѫществимъ сънь. И тука имахъ случай да се убѣдѫ колко е била велика и права идеята на ония, които, сѫ искали да направатъ отъ Италия една федерация, която би я сторила силна и би запазила всички тия стари и славни огнища на образованность. Бѫдѫщето ще покаже, още повече, може-би, колко Италия е загубила, дѣто не е знаяла, или не е могла да прѣгърне и приложи тая идея.

ПИСМО II.

Колизей. — Архитектонический гений у римлянитѣ. — Общъ видъ на Колизея. — Игри. — Римъ подъ цеваритѣ. — Римското общество — Християнството и варваритѣ. — Прѣкращение на игритѣ въ Колизей.

Първото нѣщо, което отивате да видите, когато стигате въ Римъ, сѫ старитѣ паметници. Ни църквитѣ, ни музеитѣ, нищо неможе да ви отвлече отъ желанието, което, усѣщате неволно да направите, първото си поклононъе на стария Римъ. Искахъ да видѫ прѣди всичко Колизея. Отъ пияца Венеция трамваятъ ви завожда тамъ, безъ да видите почти други паметници, освѣнъ траяновий форумъ. Благодарение на това обстоятелство остава непокѫтнато впечатлението, което ви произвожда Колизеятъ. Това впечатление е неизгладимо, и немислимо е да се прѣдаде съ думи. Умътъ буквално поразенъ, незнае на какво най-първо да се чуди — на грамаднитѣ размѣри на паметника, на здравината му, или на художественното съвършенство на постройката. Очитѣ се скитатъ омаяни по тие грамади отъ камъне, тука запазили своята форма, тамъ раскъртени, разнесени, като да сѫ нахвърляни случайно отъ нѣкоя невѣдома, нечеловѣшка сила; по съборенитѣ арки, по изрутенитѣ стѫпала, по строшенитѣ стълпове, по зяпналитѣ отверстия въ зидоветѣ, по плѣсенясалитѣ и улизани стълби, по мрачнитѣ сводове, които зѣѭтъ въ подземията. Неможете да разберете, че е възможно да има толкова величие въ една руина. Усилието, което правите неволно за да възсъздадете въ въображението си онова, което сѫ биле въ старо врѣме, се овсуетява отъ удивлението, съ които ви поражаватъ. Когато походите нѣколко врѣме изъ арената и се искачите на първий, послѣ на вторий и на третий катъ, и се спрете на всѣкѫдѣ да погледате по нѣколко врѣме отъ разни точки общий имъ видъ, впечатленията, мислитѣ, които възбуждатъ въ васъ, сгѫстяватъ се, получаватъ форма и разбирате въ пълната му смисълъ това чудо отъ архитектическото искуство. Римский народъ не е оставилъ паметникъ, който да въплощава пò-осязателно величието му. Идеята която еималъ за трайностьта на държавата, за своето могущество, не е могла да се прѣдаде на бѫдѫщитѣ поколения по начинъ пó-грандиозенъ, и врѣмето, което е разрушило паметника, е искало, сѣкашь, да ни даде най-великий урокъ, който може да се види за прѣвратностьта на сѫдбата.

Строението на Колизей, почнато при Веспасиана и свършено при Тита, е траяло черири години. Разрушението му, почнато съ дохождането на варваритѣ, продължава се до XVII вѣкъ, и не успѣва да го съсипе. Осакатенъ, обезобразенъ отъ врѣмето и отъ хората, изглежда като нѣкой великанъ отъ баснословнитѣ врѣмена, който носи по тѣлото си дири отъ най-ужасни рани и при сé това се крѣпи на нозѣтѣ си и ви поразява съ своя сурово резигниранъ видъ.

Отъ искуствата, архитектурата е достигнала до най-висока степень на развитие у римлянетѣ. Това искуство се е съвокуплявало чудесно съ

геният на тоя народъ, наклоненъ къмъ смѣлитѣ и велики прѣдприятия. Гърцитѣ, които му сѫ били въ всичко майстори, сѫ му дали въ архитектурата само елементи за украшение. Римлянетѣ сѫ заимствовали отъ грьцката архитектура само срѣдства да придадѫтъ повече красота и изящность на своитѣ здания. Грандиозний характеръ, който ги отличава, е тѣхно дѣло. Скулптурата остана, и подирь завоеванието на Гърция, чисто грьцко искуство. Статуитѣ, които имаме отъ римско врѣме, сѫ изваяни отъ грьцки художници. Историята на искуството не споменува името ни на единъ ваятель римлянинъ и Виргилий съ пълно право е казалъ на своитѣ сьотечественници:

Encundent alii spirantia mollius aera;

Tu regere imperio populos, Romane, memento[1]).

За да се разбере хубостьта на една статуя изисква се високо развитъ умъ и истъnченъ вкусъ, двѣ нѣща, които гърцитѣ сѫ притежавали до такава висока степень и които единственно сѫ направили величието имъ и славата имъ. За римлянитѣ, които не сѫ успѣли да свлѣкѫтъ отъ себе си първобитната си грубость, било е потрѣбно едно искуство, на което хубостьта да бѫде пò-осязателна, пò-материялна, което да поразява очитѣ прѣди да порази умътъ. Архитектоническото искуство е отговаряло, при това, у тѣхъ на повелителни нужди, които не сѫ могли да сѫществуватъ у гърцитѣ. По сѫщитѣ причини не е могло да се развие у тѣхъ живописьта, или поне да достигне до онова съвършенство, което може да се прѣдполага, че е имало у гърцитѣ, и което постигнахѫ въ новитѣ врѣмена. Тие три искуства, по високата степень на съвършенство, до която сѫ достигнали въ разни врѣмена, характеризиратъ три славни епохи въ историята: скулптурата — грьцката епоха, архитектурата — римската епоха, живописьта — възражданието.

Всѣки паметникъ въ Римъ, билъ той малъкъ или голѣмъ, театръ, храмъ, баня, дворецъ или портикъ, е едно свидѣтелство за архитектонический гений на римлянитѣ. Колизеятъ е, несъмненно, най-величественний паметникъ, който е издигналъ тоя гений. Както всички амфитеатри, назначени за кървавитѣ игри на звѣроветѣ и гладиаторитѣ, той има формата на два театра съединени. Тая форма, която е, може-би, твърдѣ стара, е добила окончателно право на гражданство слѣдъ съграждането на знаменитий двоенъ театръ на Куриола. Куриолъ, въ врѣмето когато е испълнявалъ длъжностьта на народенъ трибунъ, за да привлѣче народа къмъ Цезаря, съ средствата на тоя послѣдний е въздигналъ два театра, расположени единъ противъ други, въ които сѫ се давали сѫщеврѣменно различни прѣдставления. Слѣдъ свършването на прѣдставленията, двата театра сѫ се съединявали посрѣдствомъ грамадни подземни машини и сѫ образували амфитеатръ, дѣто зрителитѣ и на двата театра, безъ да шавнатъ отъ мѣстата си, сѫ продължавали да гледатъ гладиаторски игри.

---

[1]) Други умѣѭтъ повече отъ тебе да дадѫтъ на туча прѣлеститѣ на живота; ти, Римлянино, мисли, че си роденъ да управлявашь и подчинявашь.

Енеида, книга VI.

Елиптическата форма е прилѣгала за тия игри, по просторътъ, който е прѣдставлявала, както на зрителитѣ, тъй и за актеритѣ. Елиптическата окрѫжность на Колизея е отъ 569 метра, най-дългия диаметръ има 183 метра, най-кѫсий 158 метра. Зданието, високо 57 метра, се състои отъ три реда арки и единъ редъ пиластри отъ различни стилове. Първий редъ арки сѫ отъ дорически стилъ, вторий редъ отъ йонически, третий отъ коринтийски. Пиластритѣ на четвъртий катъ сѫ биле сѫщо отъ коринтийски стилъ. Всѣки катъ състои отъ осемдесеть арки. Аркитѣ на първий катъ сѫ служили за входове, които прѣзъ двайсеть стълби сѫ водили въ горнитѣ портици и по разнитѣ стъпала, така щото стотѣ хиляди, които приблизително е събиралъ Колизей, сѫ могли, при свършванието на игритѣ, да излѣзнатъ безъ никаква мѫчнотия и въ твърдѣ малко врѣме.

Грамаднитѣ размѣри на Колизея не трѣбва да удивляватъ. Такива размѣри, и още по́-голѣми, сѫ имали всичкитѣ здания, назначени за публични увеселения, Увеселенията, както въ Римъ, така и въ Гърция, отъ какъвто видъ и да сѫ били, сѫ имали народенъ характеръ. Тѣ сѫ се произвождали не съ спекулативна цѣль, а да доставятъ наслаждение на цѣлий народъ. Голѣмий циркъ, съграденъ отъ Тарквиний Старий, между Палатинский и Авентинский хълмъ, на мѣстото, дѣто е станало грабванието на Сабинкитѣ, прѣправянъ и уголѣмяванъ отпослѣ, е достигналъ да събира при Трояна, — когато, споредъ Плания Младий е билъ направенъ достоенъ за римский народъ — до 300 хиляди зрители. Уголѣменъ още повече при Константина Великий той е събиралъ близо 400 хиляди зрители. Отъ него сѫ останали днесь, за жалость, само нѣкои слѣди, по които едвамъ може да се познае мѣстото, дѣто е билъ. Сѐ отъ подобни размѣри е имало въ Римъ повече отъ петдесеть цирка, театра и амфитеатра, така, щото цѣлий Римъ е можѣлъ сѫщеврѣменно да се прѣдава на своитѣ любими увеселения. Много пѫти тия увеселения сѫ траяли цѣли дни наредъ и прѣзъ всичкото това врѣме се е испращало войска да пази градътъ, защото кѫщитѣ сѫ оставали всички праздни. Вътрѣшното великолѣпие на Колизея е надминувало всичко, което може днесь да се въобрази подобно. Билъ е украсенъ съ 300 статуи, съ стълпове отъ найскѫпи и разни мермери и стилове, съ безбройни картини, съ най-скѫпи и изящни мозаики. Чрезъ машини сѫ се искачвали разни благовонни миризми и сѫ се пръскали върху зрителитѣ, въ видъ на роса, която е расхлаждавала въздуха. За защита отъ жегата, когато игритѣ сѫ се произвождали, както обикновенно, лѣтѣ, се е простирало надъ зданието дебело платно. Чини ми се, че Неронъ си е доставилъ единъ день безчеловѣчното удоволствие да заповѣда да дигнатъ платното всрѣдъ най-голѣма жега, като е приглаcилъ сѫщеврѣмѣнно, подъ страхъ на смъртно наказание, да не шава никой зритель отъ мѣстото си.

Зашемятява ви се умътъ, когато се искачите на третий катъ на Колизея и си прѣдставите съ въображението зрѣлището, което трѣбва да е прѣдставлявалъ, когато отъ обширнитѣ тие стѫпала, порптици терраси, въздигающи се наоколо едни надъ други, украсени съ неъобразимъв

роскошъ, стотѣ хиляди зрители сѫ слѣдили нѣми, запъхтени, кървавитѣ игри, които сѫ произлизали долу въ широката арена. Тука сѫ биле всичкитѣ съсловия, отъ императори до послѣдний свободенъ гражданинъ. Нѣжната весталка е рѫкоплѣскала съ бѣлитѣ рѫцѣ съ сѫщий бѣсенъ въсторгъ, както и най-грубий ковачь, когато нещастний гладиаторъ е падалъ раскѫсанъ отъ нубийский левъ, съ който се е борилъ. Околовръстъ на арената се е простиралъ подиума, заграденъ съ позлатени прѣчки за защита отъ звѣроветѣ. Тамъ е сѣдѣлъ императорътъ, заобиколенъ отъ сенаторитѣ, високитѣ сановници на империята, и весталкитѣ; по слѣдующитѣ стѫпала сѫ сѣдѣли по редъ на съсловията, на които сѫ принадлежали, другитѣ зрители. Тълпата се е помѣщавала на най-високитѣ стѫпала, които сѫ били увѣнчани съ единъ отворенъ портикъ богато украсенъ. Робитѣ сѫ биле исключени отъ зрѣлищата, кокто сѫ били исключени и отъ храмоветѣ и отъ политический животъ и отъ всичкитѣ религиозни и народни празденства. Тѣ сѫ доставяли гладиатори за арената. Тѣхното назначение е било да работатъ, за да хранатъ господаритѣ си, и да мрѫтъ, за да ги забавляватъ. Никѫдѣ тъй нагледно и осязателно неможете да си съставите идея за римското общество при цезаритѣ му, за характера му, за вкусоветѣ му, за нравитѣ му. Тука то ви се прѣдставлява, като въ една жива панорама, за фондъ на която служѫтъ развалинитѣ на Колизея. Това общество не е искало друго, освѣнъ да се наслаждава и колкото пó-диви и кръвнишки сѫ биле увеселенията, съ толкова пó-голѣмо остервенение е тичало въ тѣхъ. Театрътъ не е можѣлъ да го задоволи, въ него е търсило прѣимуществено груби комеди и пантомими. Високото истънчено общество е търсило удовлетворение на своитѣ естетически потрѣбности въ старитѣ грьцки пиеси, прѣдставлявани на грьцки въ частнитѣ театра на богатитѣ дворци. Цирковетѣ и амфитеатритѣ сѫ доставлявали най-въжделеннитѣ развлечения на обществото. Цирковетѣ, назначени първоначално за тѣлесни упражнения, се прѣобрѫщатъ, при империята, на зрѣлища, дѣто се е търсило само едно развлечение за прѣпровождение на врѣмето. Императоритѣ, които въ упадъка на нравитѣ и въ забвението на всичкитѣ длъжности сѫ намирали най-голѣмата здравина на своята власть, сѫ имали за най-главна грижа да удовлетворяватъ тая жажда за наслаждение, отъ която е горѣло цѣлото общество. Тѣ сѫ мислили само да градѫтъ паметници и да устрояватъ увеселения, и колкото пò-щедри сѫ биле, толкова повече сѫ биле увѣрени да спечелатъ благоволението на народа и да намѣратъ безнаказанность на своитѣ своеволия и безчинства. Нѣкои отъ тѣхъ сѫ устроявали цѣли военни сухопѫтни и морски сражения. Калигула е разсипалъ, само въ една година, почти исключително за увеселения, два милиярда и седемь-стотинъ хиляди сестерции*). Когато въ игритѣ на цирка сѫ земали участие сенатори и сенаторски синове, арената се е посипвала съ златенъ пѣсъкъ. За образованието на добри гладиатори сѫ се подържали особни

*) Единъ сестерций е струвалъ 20 стотинки.

школи, за които сѫ се пръскали безсмисленни сумми. Игритѣ, при откриванието на Колизей, сѫ се продължавали цѣли сто дена и сѫ падали въ тѣхъ петь хиляди звѣра и нѣколко хиляди гладиатори. Когато въ 248 г. сл. хр. императоръ Филиппъ е отпразднувалъ хилядо-годишнината отъ основанието на Римъ, зели сѫ участие въ игритѣ двѣ хиляди гладиатори, 32 слона, 10 тигра, 30 леопарда, 10 хиени, 10 жирафа и 40 диви коня,

Това е било просто касапница на говеждо месо и такива касапници е имало почти въ всѣки пó-голѣмъ градъ на империята. Ни единъ народъ въ историята не е търсилъ наслажденне въ пó-звѣрски и безчеловѣчни увеселения. За щастие, това сѫ биле наслажденията, диви, невѣроятни, на едно общество умирающе. Нищо неможе да се прѣдстави пὸ-жестоко и пó-отвратително отъ него. Никое общество не е падало пó-заслужено. То прѣдставлява едно блато отъ пороци, въ което изчезва съзнанието на всѣки дългъ, на всѣка человѣколюбива идея. Всѣки живѣе за да пирува, да развратничествува и да удовлетворява безпрепятственно своитѣ най-звѣрски инстинкти. Звѣрове, расточители, развратници, паразити и низкопоклонни раби, друго нѣма въ него. Растлѣнието е вредъ — въ двора и въ послѣдната хижа. Историитѣ отъ тая епоха и посланията на апостолитѣ, особенно на апостола Павла, сѫ пълни съ свѣдения за свирѣпствующий и общий развратъ. Человѣкообразни звѣрове ознаменувать се на цезарский прѣстолъ съ неимовѣрни безчиния и жестокости, разсипничеството царува въ богатитѣ съсловия, нѣкогашнитѣ римски матрони се проституиратъ явно съ гладиаторитѣ, провинциитѣ се продаватъ на оние, които прѣдложатъ повече пари, проконсулитѣ отиватъ въ тѣхъ, не за да ги управляватъ, а да ги ограбатъ, тълпата рѫкоплѣска на звѣрствата и боготвори оние, които ги правать, стига да удовлетворѫтъ грубитѣ ѝ инстинкти. Въспоминанията на миналото не трогватъ никого. Никой даже не мисли за тѣхъ. Народътъ е единъ испадналъ царь, доволенъ отъ състоянието си, и честитъ се счита щомъ може да намѣри хлѣбъ за да се нахрани, и увеселелния за да прѣкара лѣниво и приятно врѣмето. Цезаритѣ го чуѭтъ, като вика подъ дворцитѣ имъ: panem et circendes! и сѫ доволни, че могѫтъ съ толкова малко да държѫтъ въ почитъ тоя звѣръ, тъй страшенъ едно врѣме, тъй смѣшенъ сега.

Римското общество бѣше проѣдено отъ живеница, която не прощава,

Великолѣпното здание, дигнато съ толкова усилия, съ напряженнето на вѣкове, на всичкитѣ жизненни сили на единъ исключителенъ народъ, се клатеше вече въ основитѣ си, застрашено отвѫтрѣ отъ нови идеи, които, за да излѣзатъ на бѣлъ свѣтъ и да въстържествуватъ, бѣхѫ длъжни да разрушѫтъ всичко старо, отвѫнъ—отъ нови народи, които се стремяхѫ къмъ Римъ, поманени отъ богатствата му, съ всичката буйность на млади и сега развивающи се организми. Римъ сѣщаше, сѣкашъ, че е насталъ послѣдний часъ и бързаше да исчерпе до капка чашата на наслажденията, които бѣше възбудилъ въ него шеметътъ на всесилието му.

Бѣше време да се махне това прогнило общество отъ сцената;

бѣше врѣме да дойде една нова идея, която да прѣчисти заразената атмосфера, нови народи, които да обновжтъ, съ вливанието на нова и непокварена кръвь, изнурений организмъ на старитѣ поколения. Провидѣнието възложи тая мисия на християнството и на варваритѣ. Християнската вѣра и новитѣ народи заварихж старото общество въ пълно растлѣние. Тѣ се разбрахж и съединихж своитѣ усилия за да възобновжтъ обществото и да посѣятъ върху развалинитѣ на изчезналий миръ сѣмена за нова и обилна цивилизация. Прѣмина цѣла историческа епоха, нарѣчена въ историята срѣдни вѣкове, прѣди тие сѣмена да съзрѣятъ и да дадлтъ плодъ.

Кървавитѣ игри въ Колизей се прѣкратяватъ само въ 402 г. сл. Хр., когато въ едно зрѣлище, смѣлий калугеръ Телемахъ, отъ Мала Азия, се хвърли въ арената, за да растърве гладиаторитѣ. Разярената тълпа го раскжса. Слѣдъ това, обаче, императоръ Онорий запрети игритѣ. Калугерътъ надви. Това е най-голѣмата и най-блистателна побѣда, нанесена отъ християнството на старий миръ. Християнството бѣше проникнало вече навредъ, въ двора и въ народа, бѣше очистило Олимпъ и капищата отъ лъжливитѣ имъ богове, бѣше отдавна вече пригласено за господствующа ралигия въ държавата, но бѣше оставило непокжтнати нравитѣ. Въ деньтъ, въ който дерзский монахъ биде раскжсанъ въ арената на Колизей, то нанесе своята най-рѣшителна побѣда, подчини на своята власть нравитѣ, стана ржководитель на публичната мораль, и установи окончателно и безвъзвратно своето тържество. Въ тоя день римското общество, което бѣше пожертвувало божествата си, но не бѣше още приело да се откаже отъ суровитѣ си и жестоки нрави, е могло да извика, като Юлияна Отстжпника, на смъртний си часъ: „побѣди, Галилеанино!“

(Слѣдва)

Жаннета

I

Дѣте прѣкрасно, живо,
Нагиздено, игриво —
Азъ въ тебе се влюбихъ!
Жаннето, ти си малка,
Кат' пролѣтна фиалка
Съ благоуханенъ дихъ

Всъвъ твоитѣ очи умни
Огънь отъ страсти шумни
Тревожно не плаmти;
По твойто чело бяло
Не е минало рало
На горкитѣ мечти.

Ти смѣйшъ ясно, дѣтски,
И рокля си кокетски
Поправяшъ всѣки часъ . . .
И грижитѣ свѣтовни,
И мислитѣ отровни
Въвъ тебе сѫ безъ власть.

Кога въ тревата мека
Играйшъ крилата, лека,
Всъвъ пъстро облѣкло,
Личишъ на пеперуда,
Що бѣга, хвърка луда,
Съсъ шарено крило;

Или на радость ясна,
Приела форма красна
Прѣдъ нашитѣ очѝ;
Или на ангелъ дребенъ,
Слѣзна̀лъ въ този миръ поднебенъ
Съ цвѣтята да гълчи . . .

II

Жаннето! До-ще врѣме
Кога сърдцето земе
Смутено да тупти,
И твоятъ ликъ дѣтински,
Кат' шипока градински,
Разцъфне, заплаmти. . . .

И колко страсти скрити,
Желания развити
Ще бухнатъ въ тебѣ тогасъ!
И колко сълзи сладки,
Мечти, въздишки кратки . . .
И стонове безъ гласъ!

Ехъ, кой ще ми обади
Кои ли гърди млади
Ще да запалишъ ти?
Чие ли сърдце сгрѣно,
До твоето опрѣно,
Блаженно ще тупти?

На чий ли устни жежки,
Въ желания лудешки,
Ти твойтѣ ще дадешъ!
И въ колко души ясни
Пожаръ и мжки страстни
И бури ще внесешъ!

Но ти сега, Жаннето,
Си свѣжа, кат' небето;
Сънь ангелски и чистъ
Плѣнява твойтѣ нощи,
И твойто сърдце йоще
Е ненаписанъ листъ. . . .

III

Дѣте прѣкрасно, живо,
Нагиздено, игриво,
Азъ въ тебе се влюбихъ.
Жаннето! ти си малка,
Кат' пролѣтна фиалка
Съ благоуханенъ дихъ.

Ев. Перовъ.

Априлий 1882.

ОТЪ МАРИЦА ДО ТУНДЖА.

пѫтни бѣлѣжки

отъ

И. Вазова.

. . . o qui me gelidis in vallibus Haemi
Sistat et ingenti ramorum protegat umbra?
Virgilius, Georgica II v. 488—9.

Рано-рано на 2 май, тазъ пролѣть,*) по хладовината, пѫтувахъ на истокъ отъ Пловдивъ, по онова ти равно, широко, голо Гладно-Поле. Видътъ отъ всякѫдѣ е великолѣпенъ. Гориститѣ тъмнозелени Родопи заграждатъ отъ югъ долината на Марица и живописно се откроява неравниятъ имъ гребенъ въ синето небе; на истокъ, тоя гигантски зидъ се снишава и потъва въ оризонта, а на западъ се сключава съ Рила, снѣжнитѣ пирамиди на която величаво се бѣлѣятъ на утрѣнното слънце. Далеко на западъ и сѣверъ — хубава Срѣдня-Гора дига и сваля невисокий си косматъ гръбъ и красиво насамъ растила разлати родовити поли; само плѣшивий Богданъ и аджарскитѣ черни бърда се цалуватъ съ небето; между тѣхъ пъкъ, въ дъното на оризонта, синѣе се величавата Стара-Планина и снѣговититѣ ѝ калоферски врьхове се вовиратъ и губатъ въ бѣли облаци. Ето тамъ надъ Сопотъ и моята Амбарица, възъ голото теме на която тоя луди Крали-Марко е градилъ нѣкога амбаря си. Колко е хубава! . . . Въ тоя безкраенъ планински вѣнецъ, отворенъ само на истокъ, е долината на Марица, най-широката, най-богатата и най-величественната въ цѣлий балкански полуостровъ. Но сега цѣла не могѫ да я видѫ: затулятъ ми я отдирѣ пловдивскитѣ скалисти могили, увѣнчани съ бѣли сгради и прилични на малъкъ архипелагъ въ едно зелено море.

Каляската, що вози мене и другаря ми, человѣкъ съ почтенно име и възрасть, весело се търкаля по равното шосе, дълго, пусто, еднообразно, като живота на нѣкой гоголевски старосвѣтски помѣщикъ. Утрѣнний хладенъ вѣтрецъ полъхва отъ истокъ и напълня гѫрдитѣ ни съ благодатна свѣжесть и сила. Природата, разбудена вечѐ отъ животворнитѣ пролѣтни лучи, бържѣ се киче съ зеленага си прѣмѣна: разшумихѫ се дѫбоветѣ и борикитѣ и размирисахѫ люликитѣ на Родопитѣ; расклонихѫ се орѣшацитѣ и брѣстоветѣ долу. Хубавица е вече природата, но чака още едно труфило да си довърши пролѣтний накитъ. Но пролѣтнитѣ цвѣтя — карамфилитѣ и розитѣ въ нашитѣ градини, не сѫ се развили още! Къснитѣ студове и изобилнитѣ дъждове на тая пролѣть не оставихѫ слънцето да ги разбуди и да имъ стопли

*) Тоя расказъ се писа на 1886 г. Ред.

ушата. И долината на Тунджа, „Розовата долина" която мислѫ да по-ѣтѫ, навѣрно, не е се още расхубавила и облѣкла въ всичката си слава ı лѣпота. А прочута е по цѣлий свѣтъ тая наша градина. Гюловото асло на нейнитѣ раскошни цвѣтове разнася дѫхътъ на българската природа въ най-далекитѣ крайща на земята. Думитѣ „Розова долина" иматъ за европееца вълшебно значение: тѣ прѣдставятъ на нѣкои въо-бражения цѣла една страна, зимѣ и лѣтѣ покрита съ рози — нѣщо по-добно на восточна прикаска. Разказвахѫ за нѣкой кореспондентинъ, американецъ или англичанинъ — добрѣ не помнѫ), когото русско-турската война прьвъ пѫть привлѣкла на 1877 г. къмъ България, е когато параходътъ го носялъ по Дунава, той дълго врѣме се озърталъ о пуститѣ и голи брѣгове на България и най-послѣ, докаранъ въ не-ърпѣние, извикалъ съ божественно наивна досада: Wher are the roses? а дѣка сѫ тука розитѣ?) Разумѣва се, че тие рудовласи синове на ѣверний атлантический океанъ, които сѫ чели стотина пѫтешествия и наятъ най-добрѣ географическитѣ и природни особенности на Ванъ-Дименова земя и на молусскитѣ острови, не могѫтъ да бѫдѫтъ по-силни тъ насъ въ познаването България, въ която сами ние живѣемъ и мремъ, ато чужденци. Напраздно купъ учени: Реклю, Каницъ, Лежанъ, Ири-екъ, Леже и други пишатъ томове за да запознаятъ Европа съ балкан-кий полуостровъ: нито науката, нито гърмежътъ на Плѣвенъ и Шипка е огрѣхѫ съ много яка свѣтлина вълшебний полумракъ, който затуля вропейский востокъ отъ западна Европа. Дори и завчера, вика се, по лучай на 6 Септемврий, не видѣхме ли единъ личенъ френски вѣстникъ, е за да освѣтли читателитѣ си върху Румелия, дѣто избухна прѣврата, емà че описа нравитѣ, историята и литературата на *Ромѫния?* Който етеше тогава ромѫнски вѣстници помни какъвъ викъ отъ негодование ададе оскърбеното народно честолюбие на нашитѣ винаги добри съсѣди!..

Но що да се чудимъ съ чужденцитѣ?... Ние сами не сме ли ужденци за нашата земя? България нѣма ни притезание, ни клас-ическитѣ въспоминания на Елада и Италия, нито пъкъ исключителната дивна природа на тая послѣдната, за да служи за удивление на народитѣ, но я има право да иска отъ своитѣ синове да я знаятъ, да я обичатъ и а ѝ се радватъ. А познаваме ли ние България — научна и живописна ългария? Кой българинъ е изгледалъ величественнитѣ ѝ красоти? Нау-ата издирила ли е съкровеннитѣ ѝ богатства? Искуството обезсмъртило и е въ пластически създания чудесната ѝ природа? Поезията вдѫхновила и се е отъ чуднитѣ мелодии на нейнитѣ гори и балкански зефири?.... ашата завѣтна Стара-Планина, тайнственната непристѫпна Рила, удний планинский лабиринтъ, Родопитѣ — тая малка Швейцария, медо-очнитѣ долини на Стрѣма, Тунджа и Марица, и Македония съ синитѣ и езера и зелени полета, кой българинъ ги е обиходилъ *за да ги види,* кой ни е написалъ двѣ думи за да ни ги раскаже?*) А всяко словце

*) Освѣнъ научнитѣ трудове на Г. г. Иречка, Шкорпила и Златарски, ние почти нѣмаме руги работи по българското отечествознание.

за България ще бѫде ново за насъ, всяки неинъ долъ, скала, връхъ забѣлѣженъ, описанъ, ще бѫде Коломбово откритие.. България — това е едана градина, изъ която вървимъ мижишкомъ, една обѣтованна земя, въ която живѣемъ оскудни. Нейнитѣ вънкашни богатства ги обезважава нашето нехайство, както невѣжеството ни — съкровищата, които се криятъ въ буйнитѣ ѝ гѫрди, и ние приличаме на оногова, за когото народната мѫдрость на подсмивъ е казала: „вода гази — жъденъ ходи".

Да, ние сме чужденци въ България. Има у насъ едно невѣжество, което минува за почетно: ние не познаваме България — и не се чървимъ; ние не се гордѣемъ съ земята си, ние не можемъ да обичаме истински, съзнателно, страстно България, както маджаринътъ своята Пуста, както бедуинъ своя джезаиръ, както орелътъ своитѣ планини. А какъ е тя достойна за обичь, за поклонение! Какъ българската душа може да намѣри въ тая чиста любовь изворъ за неизразимо наслаждение и за вдѫхновение! Въ нашата книжевность, която се напълни съ политически помии, не се прозира благородний ликъ на отечеството; не вѣе въ поезията ни могущий духъ на балканската природа. Нѣкогашната българска интелигенция — хайдутитѣ, обичаше горитѣ, планинитѣ на България и пѣеше съ чувство: „Горо ле, горо зелена!" Тогава тя познаваше, обожаваше поетическата България; днешната интелигенция познава друга: канцелярска България . . . . .

При всичката си голота, която лѣтно врѣме му придава тѫженъ видъ, Гладно-Поле сега е весело и приятно подъ кадифявата зеленина. съ която го е послалъ чародѣецътъ май. Жадно потъва погледътъ въ тая свободна и широка равнина, играе, тича по простора ѝ, додѣто се искачи по цвѣтующитѣ поли на Родопитѣ, които отъ тамъ до самий си връхъ сѫ напъстрени съ горици, съ селца, ниви, паши, лозя и приличатъ на една стръмна градина, въ противоположность на Балкана — голъ, дивъ и непристѫпенъ. Като гледашъ отъ тукъ високий родопски гребенъ, чини ти се, че единъ пѫть кацналъ на него, тебе ще се лъсне на югъ Бѣло-Море, или поне картината на други равнини и крѫгозори, както отъ връховетѣ на Витоша, на Рила и Стара-Планина. Напраздно. Ти ще видишъ, други, пò-високи врьхове, задъ които се тъмнѣятъ други врьхове, а погледнешъ ли отъ тѣхъ – окото ти ще потъне въ цѣлъ развълнуванъ океанъ отъ други бърда. чукари, зѫбери, висове, единъ отъ другъ пó-високи, пò-диви и съ пó-чудати форми! Само островръхий Персенкъ и баташкий Карлѫкъ, като два великана, стърчѫтъ надъ сичкитѣ и владѣѭтъ крѫгозора. Повечето отъ тия планини, тѫй разбъркано и хаотически натрупани дори до Бѣло-Море, сѫ покрити съ гѫсти гори отъ исполински букове, борове и ели, дѣто хвъркатъ по клоноветѣ милиони катерици; други сѫ покрити съ живописни зелени нивя, кой знай какъ създадени отъ човѣшкий трудъ по шеметнитѣ стръмнини; а други сѫ съвсѣмъ голи или увѣнчани съ грозни зѫбести скали, на които кацатъ орлитѣ и молнийтѣ. Буйни потоци гърмѫтъ мѣжду тѣхъ, изъ хладнитѣ усои, и пълнатъ съ диво ехтене тие горски самотии. Въ самото срьдце на Родопитѣ бучи пѣн-

лива Арда изъ гранитно легло, прави хиляди скокове, гърми, стене, ехти въ длълбоки пропасти, тѣсно пристисната отъ надвиснали стѣни, надъ които мечтателно надничатъ сури елени, като че се упояватъ отъ дивашката меладия на пѣсеньта ѝ; а тукъ тамъ между тие висове и дивотии усмихватъ се очарователни долини, отъ които всяка е едно райче, закрито отъ свѣта съ крѣпости до облацитѣ. Чудно и страховито впечатление произвожда тоя новъ миръ, тая страшна и дѣвственна природа; човѣкъ се усѣща откъснатъ отъ свѣта, и съ настръхвание се услушва въ мрачната поезия на тие планини. Тука нѣкога елинската митология била турила сладкопоецътъ Орфея, който разигравалъ съ чуднитѣ звукове на лирата си лѣсоветѣ и скалитѣ, а дивитѣ звѣрове, омагйосани, идяли покорно прѣдъ краката му; но пѣснитѣ му слаби биле да обаятъ сърдцата на Менадитѣ, прабабитѣ на Тжржшлиятъ, и единъ день тѣ го убили немилостиво съ камене, а главата му и лирата му хвърлили въ Марица, която ги отнесла до Лесбосъ. Отъ тогава вече никой поетъ не е смѣлъ да се засели въ тия негостоприемни планини, но споменътъ за Орфея и днесь живѣе и звуковетѣ на неговата лира още треператъ въ тихитѣ въздишки на родопскитѣ зефири. . . . .

Виждамъ че се заплѣснахъ: въспоминанията ме отвлѣкохѫ далеко отъ пѫтя ми . . . Уви, защото крѫжилото на единъ расказъ на пѫтешествие има съблазителна еластичность и може да се распъва до уморително широки размѣри. Тукъ ми идатъ на ума Хайневитѣ думи, въ Reisebilder, че „нѣма на днешно врѣме пò-досадно нѣщо, отъ колкото да четешъ пѫтешествия, — ако не е, това да ги пишешъ". Въ дадений случай той не е правъ — поне въ отношение на нашата описателна литература, защото нейний багажъ и днесь, слава Богу, е отъ перушинекъ пó-лекъ. . . .

Скоро наближихме паметника на госпожа Скобелева, който се бѣлѣе на край шосето, на самото онова мѣсто, дѣто героевата майка въ 1880 г. падна жертва на звѣрщината на офицерина Узатисъ.

Ние слѣзохме да се поклонимъ на паметьта на мѫченицата.

Паметникътъ е мраморенъ обелискъ, два метра високъ, на подножие отъ грапави шупливи камьне, и обиколенъ тѣсно съ ограда отъ желѣзни прѣчки. На лицето, къмъ пѫтя, е издълбана епитафия въ стихове, отъ другитѣ страни — датитѣ на рождението и смъртьта на светицата. Тоя паметникъ е скроменъ приносъ отъ градъ Пловдивъ на паметьта на клетата Скобелева майка, дошла въ България да лѣе милости възъ нещасстнитѣ, за които синъ ѝ лѣ кръвьта си пò-напрѣдъ. Не ми дава сърдце да расказвамъ тукъ подробно тая трагическа смърть, която на врѣмето потопи въ длълбока жалость цѣлий българский народъ. Тие подробности сѫ много драматически и много мрачни за началото на единъ лекъ и непритезателенъ расказъ. Прѣдпочитамъ да прѣнесѫ читательтъ си въ туркестанскитѣ степи, дѣто ужасната вѣсть завари генерала Скоболева. Героятъ въ това врѣме усилено приготвяше похода противъ Гйокъ Тепе. Единъ офицеринъ отъ свитата му, (който и расказва тая сцена въ

„Вѣстникъ Европы“) приима депеша съ това кратко съдържание: „*Майката на генерала Скобелева убита при Пловдивъ.*“ Незабавно военний человѣкъ влазя въ шатъра на Скобелева, който се е захласналъ надъ картата.

— Генерале, готови ли сте да чуете една скръбна вѣсть?

— Какъ, извикалъ стрѣснато Скобелевъ, да не би да се е запалилъ военний ми складъ въ Кжзжлъ-Арватъ?

Офицеринътъ клюмналъ отрицателно, и мълчалъ.

— Та кажи де, що ме мжчишъ? Ако складътъ ми е цѣлъ, то незнаж какво друго извѣстие може да ме уплаши! . . . .

— Домашно нещастие, генерале.

— Майка ми! Да не е умрѣла майка ми? Тя е въ България! извикалъ Скобелевъ, поразенъ отъ страшно прѣдчувствие.

Офицеринътъ му подалъ депешата.

Нѣколко мигновения генералътъ стоялъ, като втрещенъ; изведнажъ скочилъ страшенъ, и съ гласътъ на единъ наранонъ левъ, изревалъ:

— Ахъ, турцитѣ сж убили майка ми! Това знамъ навѣрно! Щомъ свърша войната, щж подамъ оставка и щж идж да поведж моитѣ българи къмъ Цариградъ, и щж изличж турската империя!... Заклевамъ се!....

Отъ „Кемеръть“ пжтьтъ напрѣдва вече сé между плодни равнини покрити съ млади ниви; тъмнозелената ржжь и яснозеленитѣ ячемици приятно се вълнуватъ отъ слабий утрѣнний вѣтрецъ. Дрьветата и овошкитѣ, рѣдки въ голитѣ околности на Пловдивъ, зачестяватъ тука и веселжтъ погледа съ своитѣ шубрачести клонове, въ които ехтжтъ звънливитѣ гласета на врабчетата и орѣшковчетата; на лѣво, високи редове върбалаци криятъ рѣвниво отъ насъ Марица, а отъ югъ се виждатъ пò-харно грубитѣ очъртания на Родопитѣ, които при Станимака, растварятъ широко скалиститѣ си гжрди и даватъ пжть на Станимашката рѣка. Въ дъното на тоя длълбокъ процѣпъ планински, върху остра усамотена скала, стърчи староврѣмска кула, съ истърканий Асеневъ надписъ на камъкътъ, за който говори Иричекъ; а пò-насамъ, по голитѣ бърда надъ градътъ сж кацнали многобройни бѣли параклиси, отъ далечь прилични на алпийски хотелчета. Ние нагазваме вече прѣзъ лъскавъ зеленъ кадифянъ ливадякъ, изъ който се расхождатъ величаво философитѣ щръкели и шумолжтъ гжсти купове отъ джбове и други разлистнали дрьвета. Между дънеритѣ имъ на дѣсно, възъ зелена височина, бѣлѣе се великолѣпенъ дворецъ. Това е землѣделческото училище въ Садово. То се построи на 1882 г. отъ правителството съ назначение да дава даромъ нужнитѣ теоретически и практически знания по земледѣлието, и въобще, по селското стопанство, на нашитѣ младежи. Мисьль щастлива. Въ късо врѣме училището опитоми дрипавото полуциганско селце Чешнегирово, което прѣкръстихж — Садово, доведохж учители агрономи вѣщи, които намѣрихж вече стотина ученика жадни за наука; просторътъ прѣдъ училището се изравни, начърта геометрически и засѣя съ разни видове сѣмена на зеленчуци; дворътъ се напълни сч земледѣлчески орждия и машини, донесени отъ Европа; обо-

рътъ се обогати съ различни породи добитъкъ: испански овце мериноси, маджарски коне, крави и бикове. Когато българинътъ заминеше съ желѣзницата по край Садово, народна гордость растуиваше сърдцето му прѣдъ тоя хубавъ храмъ на Церера. Отъ тамъ българското рало щеше да излѣзе пó-изострено, за да распори пó-дълбоко земята и да истръгне изъ недрата ѝ богати жьтви, които до сега по малко и пестеливо отпущаше на потътъ на орача.

За жалость, лани, това цвѣтущо учреждение го молепса прилѣпчива болѣсть, която тоя пѫть не отиде по добитъцитѣ, а по ученицитѣ: политиката влѣзна въ училището! И веднага младото това създание на народната самосвѣсть зачезна: образцовитѣ рала ръждясахѫ, образцовитѣ градини задави ги буренъ, вѣстницитѣ изгонихѫ учебницитѣ, а ученицитѣ — учителитѣ . . . .

Бързамъ да притурѭ, че днесь вече дисциплината и мирътъ сѫ въдворени тамъ.

Изминахме очарователнитѣ ливади и се искачихме на полегатата рѫтлина, първа издънка на Родопитѣ. Отъ врьха ѝ видѣхме за прьвъ пѫть Марица, незатулена, и на нѣколко раскрача отъ насъ. Тя тукъ прави лакътъ, па завива бързо и се губи на татъкъ. Сега тя е голѣма и мѫтна и сърдито хвърля жьлтитѣ си вълни изъ между зелени живописни брѣгове. Тая огромна масса вода много наумѣва Дунава. Петдесетина планински притоци и рѣки сѫ донесли тукъ буйнитѣ си талази, въ които сѫ растопени снѣжнитѣ корони на нѣколко Родопски, Старопланински и Рилски върхове. Между тѣхъ най-романтическа е Тополка, която извира отъ Срѣдня-Гора и тече на сѣверъ, минува прѣзъ Копривщица, а отъ Душанци до Петричъ ударя на западъ край Златицкополе, дѣто лордъ Биконсфилдъ я опозорява, като я направи граница на Румелия; отъ Петричъ Тополка се обраща на югъ, и, шумна и сърдита, разсича отъ край до край цѣла Срѣдня-Гора, и свършва своята одисея въ Марица, отгорѣ надъ Пазарджикъ. Другата рѣка отъ сѣверъ, и най-забѣлѣжителната, е Стрѣма. Стрѣма, на която цѣлото течение изъ плодовити зелени равнини прилича на една аркадска идилия, извира нѣкѫдѣ си, както и бѣлий Витъ оттатъкъ, изъ хълбоцитѣ на високий балкански врьхъ Рибарица. Дълго врѣме лѫкатѝ Стрѣма край розороднитѣ сѣверни поли на Срѣдня-Гора, прѣзъ дльжината на цѣлата оная прѣчудна долина, на която е дала името си и прибира притоцитѣ,*) послѣ, при Баня-Село извива съвсѣмъ на югъ и прѣзъ лесний проходъ, който ѝ дава гората, опѫтва се прѣзъ широката долина на Марица и се втича въ тая рѣка, слѣдъ като напои много села и прѣобърне въ рай всичкитѣ мѣста, които оросихѫ благодатнитѣ ѝ струи.

Скоро крьстосахме желѣзницата при Папазлий, и прѣзъ обширни морави. които отлѣво украшаваше вѣковна дѫбова горица, стигнахме и

*) Турцитѣ наричатъ нея и долината *Гйопса*, а по тѣхъ и европейцитѣ по картитѣ си пишатъ я така. Гйопса, споредъ г. Иречека, е искривеното *Копсисъ*, името на единъ срѣднѣвѣковенъ градъ въ тая долина, на който основитѣ личѫтъ и днесь между Сопотъ и Карлово.

спрѣме до брѣга на Марица, за да минемъ отсрѣща ѝ. Тукъ лежѫтъ грамади наплъстени камъни и греди, приготвени за постройка на моста, но на тая хубава мисъль въспрепяствува лани политическій прѣвратъ Сега ние трѣба де минемъ дълбокитѣ и мѫтни талази на Марица съ варка, която постоянно на това мѣсто прѣкарва пѫтници. Тя сега иде отъ другиятъ брѣгъ и кара купъ селяни и селянки въ свадбарска прѣмѣна, и нѣколко добитъка. Чудна е картината на тая плавающа група: и чървенобузитѣ невѣсти съ чървени рокли и бѣли забрадки, и закротенитѣ и учудени животни, и запретнатитѣ гребци, които вмѣсто гребла забиватъ дълги прѫтове въ бързея, и старецътъ бѣловласий, който стои на прѣдницата и нагледва движението на кораба, всичко това плѣняваше въображението ми и му даваше работа. По едно врѣме старецътъ ми се прѣстори на Харона, който прѣкарва съ лодка прѣзъ мрачнитѣ ахероновски води душитѣ на умрѣлитѣ. Ето той достигна на брѣга, растовари, и, по заповѣдь на Харона, ние покорно се нагуркахме въ омерически първобитната му варка, състояща просто отъ греди приковани нàпрѣки съ други греди, и се отдадохме напълно на волята на зачумереннии стиксовъ служитель. Като искочихме на срѣща извадихме да му платимъ, но той съвсѣмъ некласически хвана да ся кара съ насъ за пò-голѣмъ прѣвозенъ откупъ и да иска не дукато, ковано въ прѣисподнята Плутонова ковачница, а нови левове сѣчени въ петербургскій монетенъ дворецъ. Ние удовлетворихме користолюбието на зловѣщій старецъ и, подъ ударътъ на жестоко разочарование, продължихме пѫтя си къмъ сѣвероистокъ.

Три часа пѫтьтъ върви сѐ по тая посока, по прѣкрасни вълнисти полени, издънки на Срѣдня-Гора, която приближаваме. На западний хълбокъ, на една длъга рътлина видѣхме залѣпенъ Чирпанъ. Отъ далеко тоя градецъ има много привлекателенъ изгледъ, но кога влѣзешъ вѫтрѣ, той е иди-доди турски градъ, каквито сѫ всичкитѣ ни градища: улици криви и тѣсни, постлани съ исхълмени калдърми, стърчащи надъ керамидени покриви минарета съ лепряви стѣни, голѣмо запустѣло пространство срѣдъ града, наречено „площадъ“ но което е само едно вѣтхо турско гробище, населено сега съ дѣчурлига турчета и магарета, сладостно налѣгали подъ скудната сѣнчица на нѣкои върби. Общий видъ на Чирпанъ е пустъ, усърналъ и печаленъ: лавкитѣ и ханищата сѫ като всички лавки и ханища въ нашето любезно отечество. Послѣднитѣ, особенно, сѫ докарвали въ отчаяние европейскій туристъ, за когото степеньта на чистотота на чершава и голѣмото или малко количество бълхи сѫ служили за мѣрило на цивилизацията у насъ. При отсѫтствиото на тие удобства, той е изнасялъ, въобще, скверни впечатления изъ Бълкария, дошълъ нарочно да се въсхищава отъ нея. Така, обаянието отъ българската природа се унищожава отъ гнусотата на българскій ханъ! Оня въ който сѣднахме да обѣдваме, минува за най-добрия между най-лошитѣ. Сложихѫ ни трапеза на дворскій чердакъ, и за да се възнаградимъ за скудностьта на обѣда, поискахме отъ прочутото черно чирпанско вино. До-

несохѫ ни оцетъ. Другарьтъ ми се разлюти и навика слугата, който дойде та разби тъй нагло свѣтлата ни надежда. Незнаяхме ли ние, че чирпанското вино, знаменито у насъ, дсби пó-лани отличие на изложението въ Бордо и се награди съ медаль? Тукъ излѣзе вѣрна поговорката: дѣто чуешъ много череши, не зимай голѣма кошница. Но ние смирихме гнѣвътъ на уязвенната си народна гордость и се задоволихме съ чашка бистра водица отъ политѣ на Срѣдня-Гора, вмѣсто нектара, който тя ни отказа.

(Слѣдва).

Защо плачешъ . . . .

— Защо плачешъ, Джузепелло,
Та сърдце си люто дробишъ?
Младость ли ти не остана,
Хубость ли ти се покруси?
Твойтѣ очи, черни очи,
Искри огънь ли не пущатъ?
Не е ли пакъ твойто лице
Нѣжно, бѣло и румяно,
Като кръвь и прѣсно млѣко?
Твойтѣ устни — два мерджана
Не плѣнѭтъ ли кой ги види?
Дѣто идешь, дѣто минешь
Пакъ къмъ тебе не лѣтѭтъ ли
Погледитѣ отъ очитѣ,
Въздишкитѣ отъ гѫрдитѣ?
Я прѣстани, Джузепелло,
Зарадъ либето да мислишь,
Зарадъ либето невѣрно.
Нека то за тебъ да плаче,
Нек' се нему сърдце кѫса.
Либе ли неще намѣришь
Да те люби, като него,
Денѣ китки да ти носи,
Нощѣ пѣсни да ти пѣе,
Денѣ тебе да приказва,
Нощѣ тебе ца сънува?
— Либе азъ ще намѣрѭ
Да ме люби, като него,
Но азъ нѣма като него
Вече другиго да люба.
Само веднажъ роза цъфти,
Първо либе се не врьща
Дважъ въ живота се не люби.

Кастелламаре, 1889.

К. Величковъ.

ЛЮБЕНЪ КАРАВЕЛОВЪ.

Критическа студия

I.

Любенъ Каравеловъ се е ползувалъ до сега съ единъ видъ неприкосновенность, на която никой не е се осмѣлилъ да посѣгне. Всѣки, който е писалъ за него, считалъ се е длъженъ да се произнесе съ громки и безусловни похвали за таланта му и съчиненията му. Името му се е явявало всѣкога придружено съ титлитѣ на голѣмъ поетъ, писатель и публицистъ, и често гений, но никой не е подлагалъ тия титли на критическо оцѣнение. Приемало се е като правило, че за него не може да се пише въ други тонъ, и това правило се е пазило свето.

Безусловното възвеличавание на починалитѣ дѣйци, които сж заслужили на народа, било въ литературата, било въ друго поприще на общественната дѣятелность, е отговаряло дълго врѣме на една патриотическа и уважавана отъ всички нужда. То е внушавало гордость и вѣра въ сърдцата и ободрявало е народний духъ. Петимни за велики мжже, ние сме се старали да прѣдставляваме въ колкото е възможно пò-свѣтълъ и ласкателенъ видъ всички ония имена, които сж олицетворявали нѣкоя идея, нѣкоя заслуга. Народното самолюбие е приемало безъ разисквание всичкитѣ тие панигирици и гълтало ги е съ жадность, колкото и прѣкалени да сж биле. Съчинителитѣ имъ, било че сж ги назначавали за печатъ или за прочитъ въ общественни събрания, сж се старали да ги накичатъ съ повече громки и лирически фрази, безъ да се грижатъ за художественната или историческа истина. Увлечени отъ искренно желание да покажатъ, че и ние като другитѣ народи, имаме имена, съ които можемъ справедливо да се гордѣемъ, тѣ не сж и помислювали даже, че впадатъ въ прѣкаленость и прѣувеличение. Любенъ Каравеловъ е ималъ право повече отъ всѣкиго другиго да се ползува отъ тая почить. Литературната му дѣятелность и влиянието, което е упражнявалъ въ своето врѣме, и което не е прѣстало и до сега, сж го посочвали на вниманието на всички ония, които сж желаяли да въсхваляватъ заслужилитѣ дѣйци. Той е ималъ, при това, щастие да си създаде горещи поклонници, които сж се старали всячески да възбуждатъ уважение към паметьта му и религиозно сж я пазили отъ всяко посѣгателство. Тѣ не сж позволявали да се каже за него едно слово, което сж мислили, че може да го снижи отъ височината, дѣто сж искали да го държжтъ. Литературната дѣятелность на Любена Каравеловъ не е имала никога нужда отъ подобна защита, защото никога не е била излагана на нападение. Случай за борба въ защита на паметьта му се е явилъ само въ отношение на политическата му дѣятелность, която е ставала по нѣкога прѣдметъ на прави или криви осжждения.

Ние нѣма да говоримъ, освѣнъ за литературната дѣятелность на Любена Каравеловъ. Ако се коснемъ до него, като политически и общественъ дѣятель, то ще направимъ това, само до колкото е нужно, за да хвърлимъ свѣтлина върху писателя, който единственно ни интересува. Цѣльта ни е да дадемъ едно вѣрно и справедливо оцѣнение за литературнитѣ му трудове. Неще дума, че, за да испълнимъ задачата, която сме си прѣдначертали, до толкова поне до колкото

ни допущатъ силитѣ и материялитѣ, съ които разполагаме,*) ние ще се отбиемъ рѣшително отъ истъпканитѣ пѫтища, които сѫ се слѣдвали до сега, като се е говорило за него, било въ качеството му на списатель, било въ качеството му на политически дѣецъ. Ако за въсторженитѣ, искренни или неискренни, негови почитатели е приятно да слушатъ само похвали за него, па биле съвсѣмъ пусти, за паметьта му е много по̀-важно да се знае, какъ ще се произнесе за него критиката, която се въодушевлява прѣди всичко отъ истината и на която единственно прѣдлѣжи да опрѣдѣли мѣстото, което той заслужва да занимава въ литературата ни. Прѣдвзетата мисъль да се говори за него въ похваленъ тонъ може да го постави въ редътъ на най-великитѣ гении, съ които се гордѣе всемирната летература, па дори и надъ тѣхъ. Полза обаче отъ това нѣма да има за доброто му име, ако това възвеличавание е лишено отъ оная основа, която може да даде само безпристрастното оцѣнение на науката. Колкото и високо да го подигатъ безусловнитѣ му почитатели, той ще си остане пакъ дѣто му опрѣдѣли мѣсто критиката.

Любенъ Каравеловъ не се бои отъ хладното оцѣнение на критиката. Ни единъ отъ нашитѣ покойни писатели не занимава такова широко мѣсто въ литературата, като него, никой не е оставилъ въ нея слѣди отъ по̀-крупенъ талантъ. Той е отъ родътъ на ония списатели, които като прѣминатъ прѣзъ полето на една литература, оставятъ въ нея бразди, които не изчезватъ. Не всичко отъ онова, що е писалъ, ще остане, и не въ всичко се е отразилъ съ еднаква сила талантътъ му, за да оцѣлѣе. То ще се запази именно въ ония отъ произведенията му, въ които най силно сѫ се отпечатили забѣлѣжителнитѣ качества на духътъ му. Работата на критиката състои въ това, да покаже на тия части отъ творческата дѣятелность на единъ писатель и да ги отдѣли отъ ония, които сѫ слаби и нѣматъ значение за репутацията му. Емилъ Зола, като критикува Виктора Хюго, казва, че почитателитѣ му ще сторятъ добрѣ, ако искатъ да направятъ истинска заслуга на името му и паметьта му, да не прѣпечатватъ и изнасятъ прѣдъ публиката всичко що е написалъ, а отъ многобройнитѣ произведения, излѣзнали отъ перото му, да извлѣкѫтъ слѣдъ внимателенъ изборъ, само четире петь тома. Тие нѣколко тома ще прѣдадѫтъ на бѫдѫщитѣ поколения много по̀-блѣскаво поразителната сила на геният́ъ му и ще поднематъ удивлението, което заслужва, много по̀-високо отъ колкото всичкитѣ му произведения земени въ купъ. Тоя възгледъ е краенъ въ отношение на Викторъ Хюго, но ако това може да се каже за единъ Викторъ Хюго, единъ геннйй, никому не може да се види чудно онова, което казваме за Любена Каравеловъ. Не всичко писано отъ Любена Каравеловъ заслужва похвала и не всички титли, които му сѫ биле приписвани, иматъ право на гражданство въ оцѣнението на литературното му дѣло. Като се отстрани онова, което е слабо и вѣло, и нелѣпо, като се снеме отъ титлитѣ му онова, което не му се пада, ще му остане се̂ пакъ много, но то ще бѫде достатъчно да му запази значително и видно мѣсто въ българската литература.

II.

Ако бѣхме желали да прослѣдимъ развитието на таланта на единъ писатель, не бихме могли да направимъ това, безъ помощьта на биографията му. Творческата дѣятелность на единъ писатель не може да бѫде освѣтлена и разбрана, безъ да се знаятъ ония влияния, на които е била подчинена, происходящи отъ срѣдата, въ която се е намиралъ, отъ сѫбитията, които е прѣживѣлъ, отъ вѣянието на идеитѣ, които сѫ прѣобладавали въ разни епохи на живота му. Само една подробна и вѣрна биография може да ни запознае съ тия разнообразни и

*) Тая статия е писана прѣди излазянието на свѣтъ пълното събрание на Каравеловитѣ съчинения. Ред

сложни обстоятелства и съ начинътъ, по който сж се отразили върху таланта му и произведенията му. Такава биография ние нѣмаме, за жалость, за Любена Каравеловъ, а лишени сме така сжщо и отъ необходимитѣ материяли за да допълнимъ въ извѣстна мѣрка поне тоя недостатъкъ. Ние сме принудени да си послужимъ съ ония общи данни за живота му, които сж извѣстни почти на всички съврѣменници. Цѣльта ни нѣма да бжде да прослѣдимъ развитието на творческата му дѣятелность въ отдѣлно и подробно оцѣнение на разнитѣ му произведения, а да издиримъ характеристичскитѣ чърти на таланта му, тъй както той се е изразилъ въ цѣлото му дѣло изобщо. Ние искаме да укажемъ на елементитѣ, които сж съставлявали неговото мировъзрѣние, на начинътъ, по който тѣ сж се слѣли съ духътъ му и темперамента му, на идеитѣ и стремленията, които сж го ржководили, и най-сетнѣ, на влиянието, което е упражнилъ Желанието ни е да се въсползуваме отъ литературното му дѣло и да го изучимъ само до колкото е нуждно за да въспроизведемъ, тъй както ни се прѣдставлява въ него, нравственний и умственъ обликъ на писателя.

Любенъ Каравеловъ се появи на публицистическото и литературно поле, когато мисъльта за политическото освобождение на България занимаваше всичкитѣ духове. Той намѣри почвата готова. Нему оставаше само да даде, съ други дѣйци заедно, една пó-опрѣдѣлена посока на общата мисъль и да я разгори до степенъ на прѣобладающа и неодолима страсть. Черковний въпросъ бѣше рѣшенъ, или почти рѣшенъ. Учреждението на Екзархията бѣше само въпросъ на врѣме и се увѣнчаваше окончателно съ пъленъ и блѣскавъ успѣхъ великото дѣло на народното и духовно възраждание. Борбата, прѣдприета съ страхъ, съ колебание, прислѣдвана съ неуморни трудове и усилия, въ които израстна и се кали народното самосъзнание, се свърши съ сполука, каквато едва може да се мечтае. Нравственната побѣда, която нанесохме, допълняваше се съ единъ актъ, истръгнатъ отъ ржцѣтѣ на самитѣ ни неприятели, който очертаваше тържественно и безвъзвратно етнографическитѣ и историческитѣ граници на земята ни и даваше една юридическа основа на народнитѣ ни стремления. Любенъ Каравеловъ не е можалъ да разбере, или пó-право, да признае великото значение на тая борба, която исправи българский народъ на нозѣтѣ му, внуши му съзнание въ силитѣ и приготви почвата за политическото му освобождение. Тя му се е прѣдставлявала едва ли не като борба, която се докосва само до интереситѣ на една каста. Съ такъвъ отрицателенъ и кривъ възгледъ се е относялъ както къмъ борбата за духовното освобождение на България, така и къмъ дѣйцитѣ по нея. Може-би Любенъ Каравеловъ е принесълъ извѣстна полза по рѣшението на черковний въпросъ, но тая полза е била косвенна. Той е повлиялъ чрѣзъ умразата, която е проповѣдвалъ противъ циническото и лакомо грьцко духовенство. Врагъ на всяко притѣснение, въ каквато форма и да се проявлява, той е въставалъ противъ духовната тирания, която грьцкото духовенство се е домогвало да упражнява надъ българский народъ. Той, обаче, се е спиралъ тамъ. Дѣятелитѣ по черковний въпросъ не сж искали само да отървжтъ България отъ игото на патриаршията. Тѣхний идеалъ е стоялъ още пó-високо. Черковний въпросъ е билъ за тѣхъ една заря, исхвьркнала отъ миналото за да огрѣе бждащето, едно прѣродително сътресение, една рѣшителна стжпка къмъ самостоятеленъ животъ, едно побѣдоносно утвърждение на правото на народа да се развие съобразно съ своятъ духъ и съ своитѣ стремления. Любенъ Каравеловъ е оставалъ равнодушенъ или се е отнасялъ съ саркастически отзиви къмъ всички ония въпроси, които сж се допирали до дѣлото на черковната независимость. Той е гледалъ на тѣхъ като на въпроси съ тѣсенъ религиозенъ и калугерски характеръ, и които отниматъ напраздно усилията и вниманието на интелигенцията и на народа въ вредъ на дѣлото за политическото освобождение. Дългото му отстранение отъ собственна България е било отчуждило душата му отъ високий интересъ на тая борба, която галванизираше духътъ на цѣло едно поколѣние. Той не е схваналъ оная

тѣсна связь, която сѫществува между борбата за духовна независимость, и политическата; нему, види се, не бѣхѫ понятни ни усилията на цѣлъ български народъ, на скѫпитѣ и незамѣними жертви дадени въ тая дѣйствително обща национална борба, и ето какъ е можалъ да тури въ едно отъ своитѣ стихотворения такива странни стихове, които даже видохме че се цитиратъ:

Свободата неще екзархъ, —
Иска Караджата.

Любенъ Каравеловъ е билъ краенъ въ своитѣ възгледове и сѫждения, а тая крайность е проистичала отъ друга обща чърта, която прониква и прѣобладава въ цѣлата му дѣятелность: абсолютното отрицание. Отрицанието съставлява главний характеръ на мировъззрѣнието му. Ние го намираме въ всичкитѣ му политически и социални възрѣния, въ всичкитѣ му произведения. Причинитѣ съ които може да се обясни, трѣбва да се търсѭтъ въ самий темпераментъ на писателя, и въ влиянието, упражнено надъ него отъ срѣдата, въ която се е развилъ и възпиталъ, и въ идеитѣ, които е почерпналъ изъ тая срѣда.

Той е живѣлъ и се училъ въ Росия въ онова врѣме, когато революционний духъ, гениално прѣдставлəванъ отъ силни и енергични умове, въ буйностьта на първий поривъ, търсеше испълнението на своитѣ мечтания въ събарянието на всички начала, понятия и форми, на които се крѣпи общественний строй. Революционеритѣ не искахѫ реформи. Тѣ не ограничавахѫ своитѣ стремления въ рамкитѣ на единъ политически прѣвратъ. Идеалътъ имъ бѣше да разрушѫтъ изъ дъно всичкитѣ учрѣждения политически, социялни, религиозни и на тѣхнитѣ развалини да издигнатъ новото обществено здание, както го мечтаяхѫ. За тѣхъ не се прѣдставляваше срѣда. Тѣ не допущахѫ никакъвъ компромисъ. Или всичко или нищо. Въ всичко, което историческото развитие на народитѣ и человѣчеството е създало, тѣ виждахѫ закоренѣли, гнили и врѣдни прѣдразсѫдъци, които не издържѫтъ критика, които разумътъ отрича и които трѣбва да паднатъ, за да възтържествуватъ новитѣ идеи, носители на истинско трайно и всеобщо щастие. Ако революционний духъ зе такъвъ остъръ и краенъ видъ въ Росия, то е, може-би, за това, че бѣше голѣма силата на съпротивление, която посрѣщаше. Новитѣ идеи имахѫ на срѣща си неодолими прѣпятсвия и изискваше се голѣма енергия за да се мисли за успѣшна борба. Тая енергия революционеритѣ неможехѫ да я намѣрятъ и да я внушѫтъ около себе-си освѣнь въ неумолимата крайность на убѣжденията. Тая е една отъ главнитѣ причини, съ които може да се обясни психологически появлението въ Русия на нихилизмътъ. Никадѣ социялно-революционний духъ не е достигалъ до тоя краенъ прѣдѣлъ, но и никадѣ той не е ималъ да расчита съ такъвъ силенъ отпоръ както въ Росия. Другадѣ той може, ако не друго, то поне да се исказва, и само това е достатъчно за да му даде единъ характеръ по̀-умѣренъ. Нихилизмътъ се роди въ Росия и си създаде почва за развитие и дѣйствие, защото само въ него революционнитѣ идеи можехѫ да намѣрѭтъ достатъчно интенсивна сила за борба противъ мѫчнотиитѣ, които се прѣдставлявахѫ на срѣща имъ и прѣзъ които търсяхѫ да си пробиятъ пѫть.

Ето подъ влиянието на каква атмосфера се е намѣрилъ Каравеловъ въ Росия. Великодушната страна на идеитѣ, които я съставлявахѫ, самиятъ краенъ и буенъ характеръ, които носяхѫ, трѣбваше до увлѣкѫтъ, както него, така и другитѣ българи, които сѫ се възпитавали въ Росия и сѫ имали случай да се запознаятъ съ тѣхъ. Течението ги увлече толкова по̀-лесно, че въ него тѣ намирахѫ нѣщо съотвѣтсвующе съ дѣятелностьта, която ги очаква подирь завръщанието имъ отъ Росия. Патриотизмътъ имъ отождествяваше борбата, която имъ прѣдлѣжи да водятъ за освобождението на България, съ оная, на която се бѣхѫ посветили русскитѣ революционери. Въ увлечението си тѣ неможахѫ да видѫтъ, че борбата не е еднаква. Прѣльстени отъ добритѣ страни,

на учението, отъ което се бѣхѫ проникнали, отъ неумовѣрната енергия, съ която то се проповѣдваше, тѣ не съзирахѫ разницата и обръщахѫ внимание само на ония точки, които уподобливахѫ тѣхната собственна задача съ опая на русската революционна школа. За тѣхъ важеше само това, че и тукъ и тамъ се касае да се избави человѣкътъ отъ неправдитѣ и страданията, на които е изложенъ, да се разрушѫтъ прѣпятствията, които прѣчатъ за въдворение на свободата и щастието. Заблуждението, което ги караше да смѣсватъ двѣ борби различни, бѣше неотразимо за умове, които горѣхѫ за работа и обширна дѣятелность и не намирахѫ въ свото отечество възможность да употрѣбѭтъ пълно и всестранно своитѣ качества. То утоляваше тая жажда за работа и даваше въ сѫщото врѣме единъ пò-широкъ просторъ на любовьта имъ къмъ страждующето и притѣснено отечество.

България не прѣдставляваше никакви условия за социално-революционнитѣ идеи. За българитѣ прѣдстоеше само една чисто национално-революционна борба за освобождение на отечеството отъ чуждо иго. Подирь освобождението една съвсѣмъ дѣвственна почва очакваше нашата интелегенция, на която щѣше да се яви работа не да разрушава, а да създава. Тя нѣмаше да намѣри други неприятели, съ които да се сражава, освѣнъ невѣжеството и суевѣрието, и за борба противъ тия неприятели не е нуждно да се прибѣгва ни до идеитѣ на революционний социялизмъ, ни до срѣдства, съ които си той служи. Други неприятели неможехѫ и да сѫществуватъ въ една страна, дѣто отсѫтствува дори идеята на съсловни различия и на кастови интереси, дѣто едно вѣковно робство е изравнило и състоянията и умоветѣ, дѣто не сѫ могли да се родятъ и развиятъ такива социални и политически течения. По нѣмание на неприятели, каквито социялистическитѣ теории въ истина срѣщатъ другадѣ и то въ размѣръ на колоси, по нужда трѣбваше да се създадѫтъ и поставѭтъ на тѣхно мѣсто блѣдни и лилипутски призраци. Едно учение, лишено отъ реална основа, несъотвѣтствующе на истински и сѫществующи нужди, неможе да се истълкува у ония, които го бѣхѫ въсприели и принесли отъ чужда срѣда, освѣнъ чрѣзъ подражателность или дилетантизмъ. Такъвъ характеръ носятъ социялистическитѣ идеи на Л. Каравелова. Той не ги е формулиралъ никога въ ясни програми, нито е показалъ какви цѣли гони. Той е живѣлъ въ тѣхъ, подчинявалъ имъ се е, служилъ си е съ тѣхъ, дѣ както може и както се случи, като е мижалъ прѣдъ дѣйствителното състояние на отечеството си. Защото сѫ се правили и сѫ прилягали на умътъ му, наклоненъ къмъ сарказмъ, къмъ крайни сѫждения и абсолютни отрицания. Така се обяснява, прочее, това неразбирание негово на борбата ни за независима екзархия и безусловното му гонение противъ всичкото българско духовенство, изъ недрата на което сѫ излѣзли такива велики дѣятели, като Паисий, Софроний, Неофитовци, Илארионъ, Левски и толкова други.

Всяко едно ново учение, било то политическо, религиозно или социално, за да успѣе, трѣбва да отговаря на една нужда и да посрѣщне едно съпротивление. Нуждата го поражда, съпротивлението го разработва и прѣчиства, и тия два фактори заедно му съобщаватъ необходимата енергия за да си проправи пѫть и да възтържествува. Така е могло християнството да възтържествува надъ язичеството. Свободата се явава крѣпка и плодотворна тамъ, дѣто е възникнала и се е въдворила подъ двойното влияние на една нужда и на едно съпротивление. Нѣма ли тие двѣ условия, или даже и само едно отъ тѣхъ, никоя идея, никое учение, колкото и да бѫдѫтъ хубави, неможе да се развие и да хване коренъ. Ако социялистическитѣ идеи не сѫ могли и не могѫтъ и сега да вирѣятъ и да се проявляватъ другояче, освѣнъ въ форма на дилетантизмъ смутенъ и неопрѣдѣленъ, то причината на това трѣбва да се търси въ отсѫтствието на горнитѣ двѣ условия. Тоя дилетантизъмъ може да увлѣче много умове, защото той освобождава ония, които го усвояватъ, отъ нуждата на зрѣли и дълбоки убѣждения, но и за това той внося тамъ дѣто прониква, не идеи, а заблуждения.

Идеитѣ, прѣнесени насилствено на една почва, неприготвена да ги приеме, умиратъ, и на тѣхно мѣсто поникватъ и израстватъ заблуждения. Доброто и свѣтлото, което може да има въ идеитѣ, изчезва безъ никаква диря, и отстава да вирѣе само буренътъ. Такъвъ е процесътъ, който се извърши, и вслѣдствие на това се получватъ съвсѣмъ отрицателни резултати. Ако Любенъ Каравеловъ е упражнилъ какво-годѣ влияние, като привърженикъ на крайнитѣ идеи на социялизма, то съмнѣваме се, че нѣкой ще може да докаже, че това влияние е било полезно. [Слѣдва]

ЕПИГРАММИ

1. Епитафъ

Тукъ, пѫтниче, почива
Жена ми, ангелъ сѫщи!
Отъ какъ умрѣ (да ѝ жива!)
И азъ почивамъ — *въ кѫщи.*

2. Утѣха.

Ако нѣкой те испсува,
Че не си достатъчно узрѣлъ,
Зло сърдце недѣй си струва:
На свѣта освѣнъ лимони ѝ дуни,
Зрѣятъ доста *тикви* и *кратуни.*

3. Какъ се отива най-лесно въ рай.

„Учитель славенъ в' наукы хытъръ
Заспива вѣчно даскалъ Димитъръ.....
И тъй умира прѣзъ мѣсяцъ Маій
Че тъй утива право въ рай!“*)

*
* *

Да би блаженниятъ се казвалъ Тодъръ
Навѣрно, билъ би в' науки бодъръ
И да не бѣ починалъ „в'мѣсяцъ Маій“
Едва л' би помирисалъ нѣвгашъ рай.

Д-ръ И. Д. Ш.

---

*) Ср. Царигр. Вѣстникъ. Година В. Четъ. 38. 26 Февр. 1889. „Пѣсень на учителя Д. М. Еленскаго“.

АНГЕЛЪТЪ

селска картина

отъ

Хенриха Сенкевичъ*)

Въ градеца Лупискурово, слѣдъ погребението на баба Калистовица, исчете се вечерня, а слѣдъ вечерията останахѫ нѣколко бабички въ черкова да доисиѣятъ пѣсеньта за мрьтвитѣ.

Часътъ бѣше четири слѣдъ пладнѣ, ала зимѣ на четири часътъ се сирьква, та въ черковата бѣше тьмно. Олтарътъ най бѣше потъналъ въ тъмнина. Двѣ свѣщи горѣхѫ прѣдъ олтарьтъ, а пламикътъ имъ едвамъ освѣтляваше позлатата на двѣритѣ и нозетѣ на распятието, пробити съ дебелъ пиронъ. Главичката на тоя пиронъ приличаше въ олтаря на голѣма лъскава топка. Отъ другитѣ недавно изгасени свѣщи подигаше се димъ, кълбо слѣдъ кълбо, и пълнеше храма съ чисто черковна восчена миризма. Старецъ и момче шътахѫ около олтаря. Старецътъ метеше, а момчето вдигаше килимътъ прѣдъ олтаря. Щомъ бабитѣ спирахѫ да пѣятъ, чуваше се сърдитото бъбрение на стареца, който се караше на момчето, или пъкъ човканието на изгладнѣлитѣ и измръзнали врани по заснпанитѣ съ снѣгъ прозорци. Бабичкитѣ сѣдѣхѫ въ тронове близо до вратата. Тамъ би било още пó-тъмно, ако да не бѣхѫ тънкитѣ вощеници, съ чиято помощь бабитѣ си улеснявахѫ прочитанието въ молитвенничетата. Една восченица освѣтяваше хубаво привързанната до близкия тронъ хоръгва, която изображаваше грѣшници въ пламъци, помежду дяволи. Изображенията на другитѣ хоръгви не можахѫ да се распознаятъ.

Бабитѣ не пѣяхѫ, ами бърборяхѫ безъ редъ, съ сънливъ и уморенъ гласъ, молитва, въ която постоянно се повтаряхѫ думитѣ:

А кат' дойде нашата кончина,
Измоли Господа, Твоего Сина....

Тъмната черкова, увисналитѣ надъ троноветѣ хоръгви, гърбавитѣ пожълтѣли баби, ясната, обиколена отъ мракъ свѣтлина, всичко туй бѣше извънъ мѣрка печално, даже страшно, и жалнитѣ гласове за кончина и за мрѣло бѣхѫ си съвсѣмъ на мѣстото. Отъ врѣме на врѣме млъкваха.... Една бабичка се исправяше въ тронътъ и зимаше да дума съ треперливъ гласъ: „Богородице Дѣво“, а другитѣ подзимахѫ:.... „Господь съ тобою,“ а понеже него день заровихѫ Ка-

---

*) Въ задачата на „Денница“ като литературно списание, въ широкий смисълъ на думата, влазя и запознаването българитѣ съ литературното движение у славянитѣ, (прѣимущественно западнитѣ и южнитѣ], чийто умственъ напрѣдъкъ, твърдѣ значителенъ въ днешно врѣме, ни е осталъ почти съвсѣмъ неизвѣстенъ. Съ тая цѣль, въ всѣка книжна на „Денница“ ще се появяватъ прѣводи отъ произведенията на пó-личнитѣ прѣдставители на литературата въ славянский миръ.

Ние захващаме съ Сенкевича, забѣлѣжителенъ съврѣмененъ полски романистъ и повѣстописатель, авторъ на знаменитий романъ „Съ огънь и съ мечь“ и на купъ други образцови повѣсти зети изъ полский животъ и история (Ред..)

листовеца, слѣдъ всяко „Богородице“, притуряхѫ и „вѣчна ѝ паметь“, „Богъ да я прости“.

Калистовичиното момиче сѣдѣше въ тронъ при една бабичка. На прѣснията ѝ майчинъ гробъ сега валѣше снѣгъ мекичъкъ и ситенъ, но момиченцето едвамъ бѣше подкарало десеть години, та се видеше, че не разбира загубата си и милостьта, която възбуждаше у хората. Лицето ѝ, съ голѣми сини очи, исказваше дѣтинско спокойствие и нѣкаква равнодушна веселина. Тамъ се исписваше малко зачудвание, и повече нищо.

Съ отворени уста то гледаше хорѫгвата съ исписанитѣ по нея грѣшници, сетнѣ на вѫтрѣ въ черковата, а най послѣ прозореца, дѣто врани човкахѫ. Очитѣ ѝ бѣхѫ безъ мисъль.

Въ сѫщото врѣме бабитѣ повтаряхѫ сънливо десетий пѫть:

А кат' дойде нашата кончина...

Момичето играеше съ русата си косица, сплетена на два плетенника не по-голѣми отъ миши опашчици, очевидно, то не знаяше що да чини. Сетнѣ забѣлѣжи стареца.

Старецътъ се спрѣ всрѣдъ черковата и зе да опина вѫзловитото закачено на потона вѫже. Той заклепа за душата на Калистовица, но вършеше туй мрътвешката, навѣрно, мислеше съвсѣмъ за друго нѣщо. Това клепание бѣше тъй сѫщо знакъ, че вечернята е свършена. Бабитѣ повторихѫ за послѣдень пѫть молбата за лека сирьть и излѣзохѫ на пѫтя.

Една отъ тѣхъ поведе Мина за рѫка.

— Куликовице, попита друга, що ще сторите момичето?

— Та що ще сторѫ? Войтѣхъ Маргула, пощаджиятъ, ще иде на Лещинецъ, той ще го води. Та що има?

— Ами що ще чини въ Лешинецъ?

— Та що ще чини? Каквото тукъ, това и тамъ. Отъ дѣто е тамъ да връви. . . . Нѣкой богаташъ, може-би, прибра-ще сирачето, па и въ нѣкой ханъ да-щѫтъ му да прѣспи.

Тъй бърбряхѫ бабитѣ, като трьгнахѫ прѣзъ пазаря къмъ кръчмата.

Стъмни се вече. Врѣмето бѣше студено, тихо, небето облачно, а въздухътъ напоенъ съ влажнина и съ мокъръ снѣгъ. Отъ покривитѣ капеше вода, на пазарьтъ калъ отъ снѣгъ и мацокъ до колѣне. Селото съ бѣднитѣ си позакърпени кѫщици бѣше прилично на черковата. Нѣйдѣ, нѣйдѣ свѣтеше изъ прозорцитѣ. На всѫдѣ бѣше вече тихо, въ кръчмата само свиреше гайд. на хоро, свиреше на примамка, понеже вѫтрѣ нѣмаше никого. Бабичкитѣ влѣзох, , пийнахѫ ракийка, а Куликовица даде и на Мина половинъ чашка, като каза:

— Пийни, защото си сираче, пийни. . . Добро нѣма да видишъ. Думата сираче припомни на бабитѣ умиралката на Калистовица.... Капустиница рѣче: — Наздраве, Куликовице!... ха, да пийнемъ. Ахъ, мои милички, тъй я дамлата растресе, та нито шавна, нито се мръдна. Прѣди да дойде попътъ да я исповѣда тя вкоченяса. Куликовица каза:

— Отдавна думахъ азъ, че не я бива. Оная недѣля бѣше дошла, и азъ ѝ викамъ: хей Калистовице, Калистовице, дайте пó-добрѣ Мина у богаташа, а тя ми дума: Едничката си дъщерица нѣма да дамъ... Ала бѣше кахѫрна и зе да реве и да скимти, сетнѣ отиде въ стаята при кмета, та да тури въ редъ книгитѣ и таппитѣ си. Дала за това десетина гроша, ала, каже, азъ не жалѫ за дѣтето си. А очитѣ ѝ бѣхѫ опулени, опулени, а слѣдъ смъртьта си пò ги опули. Мѫчехѫ се да ѝ ги затворатъ и не можахѫ. Думахѫ, че и слѣдъ смъртьта си гледала дѣтенцето си.

— Да испразднимъ зарадъ тоя кахѫръ едно петдесетниче!...

Гайдата сé свиреше на хоро. Бабичкитѣ станахѫ весели, много весели.

Куликовица повтаряше тѫжно: мъничко, дребничко. . . . . .

А на Капустиница дойде на умъ смъртьта на мжжа ѝ:

— Кога береше душа, думаше тя, той охкаше, пъшкаше, пъшкаше, охкаше... и Капустиница зе да си протака гласа, щото го докара на пѣсень, послѣ захвана истинската да пѣе и да си извива гласътъ по свирнята на гайдата, най послѣ скокна, подпрѣ ржцѣ на хълбоци и подкачи да пѣе споредъ гайдата:

„Охкаше, леле, пъшкаше,
Пъшкаше, леле, охкаше"....

Изведнжжъ се расплака, даде на гайдаря десетина пари, и пакъ сръбна ракийка. Куликовица се обърна къмъ Мина:

— Помни, сирото, рече тя, що ти каза попътъ, кога майка ти заривахж съ снѣгъ: че Ангелъ стои надъ тебе..... Тукъ се спрѣ изведнжжъ, погледна на около си зачудена и притури съ сила:

— Ангелъ, думамъ, чуешъ ли? Ангелъ пазитель...! Момичето мигаше съ глупавитѣ си очици и вгледваше се въ бабичката.

Куликовица прибави:

— Ти си сираче, зло нѣма да те срѣщне, нá ти десеть гроша и пѣшѣ да тръгнешъ: ангелътъ ще те заведе на Лещинецъ.

Капустиница запѣ:

Подъ крилото си ще те скрие,
Съ перушинята си ще те завие.

— Млъкъ, млъкъ, с-съ! извика Куликовица, па се обърна къмъ момичето:

— Ей, ти дивачко, знаешъ ли кой е надъ тебе?

— Ангелъ! рѣче съ тънъкъ гласъ момичето.

— Ай ти миличко, сираченце, ай ти галенко, ангелъ хвъркатъ, ангелъ крилатъ! извика умилена Куликовица, грабна момичето, и го притисна до почетнитѣ си, макаръ и пиенешки, гжрди.

Момичето сега се расплака; може би че въ тъмната му главица и въ сърдцето, което не можеше да разбере още нищо, събуди се нѣкакво съзнание. Кръчмарьтъ бѣ заспалъ вече добрѣ задъ тезгяха, фитилитѣ на свѣщитѣ гурелясахж, свирачътъ прѣстана да свири, защото бѣ зяпналъ въ бабитѣ. Настжпи тишина, която скоро прѣкъсна конски топотъ въ кальта прѣдъ вратата.

Нѣкой извика на конетѣ: — Пррь.

Въ механата влѣзе Войтѣхъ Маргула съ запалено фенерче въ ржка; той остави фенерчето и зе да си удря ржцѣтѣ за да ги сгрѣе, па каза на кръчмаря:

— Я ми нелѣй ракийка!

— Ей, ти Маргула, ей, ти дъртаку, ще заведешъ ли момичето на Лещиницъ? искряска Капустиница.

— То се види, че ще го земж, тъй ми казахж, отговори Маргула, па, като изгледа двѣтѣ бабички, притури:

— Ала пакъ сте му чукнали а..... Насвѣткали сте се, като.....

— Ай да пукнешъ, избъбра Куликовица. Нали ти рѣкохъ варди хубавѣ дѣтето? Нали ти рѣкохъ? Сираче е; знаешъ ли, глако, кой е надъ него?

Вмѣсто отговоръ Войтѣхъ дигна чашата и каза:

— Ай да ви порази..... давнó да.... но не довърши, па гаврьтна чашата, искриви си лицето, плюна и каза:

— Та тове е гола вода.... Налѣй ми отъ другото стъкло! Кръчмарьтъ му сипа отъ другото — спиртъ.

Маргула заплашваше сжщата опасность, която заплашваше и бабитѣ, ала понеже въ сжщото врѣме богаташътъ въ Лупискурово готвеше до единъ отъ

вѣстницитѣ обширна и исчерпателна дописка, за „пропинационното право*)", като основа на общественний строй, заради туй и Войтѣхъ спомагаше безъ да ще за закрѣпване и усилване общественнитѣ основи, и то толкозъ повече, че пропинацията, макаръ въ градеца, служеше на Лупискуровския богаташъ.

Слѣдъ като спомогна петь пѫти на редъ, той забрави фенерчето, въ което свѣщьта изгасна, па грабна за рѫка на половинъ заспалото момиче и каза:

— Хайде, чумо.

Бабичкитѣ спяхѫ въ кѫтътъ, и никой не изпрати Мина.

И тъй майка ѝ остана на гробищата въ Лупискурово, а тя отвъжда на Лещинецъ. Маргула извика на конетѣ:

— Деее уйшъ!, и тръгнахѫ.

Шейната се пързаляше доста тежко по кальта, ала скоро излѣзнахѫ на бѣло и широко поле. Возението ставаше леко, снѣгътъ подъ шейната хрущеше, сегисъ тогисъ ту конь пръхнуваше, ту отъ далечь кучешки лай се чуваше. И тѣ отивахѫ, отивахѫ. Войтѣхъ караше конетѣ и си подсвирваше подъ мустакъ:

„Помнишъ ли, леле, кучешка рожбо, що ми думаше, леле, думаше" ?

Скоро той млъкна и подкачи да се клати, килка на дѣсно и на лѣво. Той сънуваше, че на Лещинецъ го биятъ и трепатъ за дѣто изгубилъ чантата съ писмата, будеше се често и повтаряше: — Ай да ви порази, проклет.....

Мина не спеше, студено ѝ бѣше; съ широко отворенитѣ си оченца тя гледаше бѣлизникавитѣ полета, прѣзъ тъмнитѣ Маргулеви плещи, които често затуляхѫ ливадето отъ прѣдъ очитѣ ѝ; послѣ зе да мисли за майка си: въображаваше си добрѣ блѣдното и костеливо майчино лице, съ опулени очи, и усѣщаше на половинъ съзнателно, че това лице бѣше много обичано, че го нѣма, и че нѣма да го има вече никога въ Лещинецъ: тя съ очитѣ си видѣ, какъ я заровихѫ въ Лупискурово. Щомъ си припомни туй, щѣше да се расплаче отъ жаль, он понеже ѝ измързнахѫ коленетѣ, расплака се отъ студъ. Наистина, не бѣше много зима, ала въздухътъ стана бодливъ, както бива често въ влажно врѣме. Войтѣхъ божемъ имаше въ корема си доста топлина почерпена въ Лупискуровската кръчма; та и богаташътъ Лупискуровский праведно забѣлѣжваше, че ракията зимѣ стоплюва, а понеже тя е едничкото утѣшение на простиятъ народецъ, то, като се отнима на богаташитѣ правото да утѣшаватъ селенитѣ, отнима имъ се и влиянието надъ тѣхъ. Войтѣхъ сега бѣше толкова утѣшенъ, щото нищо не можеше да го окахъри. Не окахъри го и туй, дѣто коньетѣ щомъ влѣзохѫ въ гората, испървомъ съвсѣмъ ослабихѫ вървежа, а сетнѣ потеглихѫ на страна и прѣвърътнахѫ шейната въ крайпѫтния хендекъ. Тогава той се събуди, наистина, но не разбра добрѣ що е станало.

Мина зе да го бута:

— Войтѣхъ! . . .

— Какво ревешъ?

— Прѣвърътнахме. . . .

Войтѣхъ попита:

— Шишето ли? и заспа.

Мина сѣдна край шейната, сви се колкото можà, и чакà; ала лицето ѝ слѣдъ малко съвсѣмъ помръзна, тя пакъ забута заспалиятъ:

— Войтѣхъ! той не отговори.

— Войтѣхъ! искамъ домà! Пакъ мълчание.

— Щѫ идѫ пѣшѣ!

Най послѣ тръгна.

---

*) Пропинация и пропинационо право е правото за исключително продаване всякакви питиета въ нѣкое село, градъ, община. Въ селата туй право иматъ голѣмцитѣ — богаташи, въ градищата често служи то на Градскиятъ съвѣтъ. Този остатъкъ отъ срѣдневѣковни привилегии на благороднитѣ се е упазилъ въ Полша.

(Прѣв.)

Ней се чинеше, че Лещинецъ не е далечъ, па и всѣка недѣля бѣ ходила съ майка си на черква по тоя пѫть, та го знаяше; но сега трѣбваше самà да иде. Въ гората бѣше мокро, дебелъ снѣгъ бѣше навалѣло, а нощьта стоеше ясна; блѣсъкътъ отъ снѣга се сбираше съ блѣсъка на облацитѣ, та пѫтьтъ се виждаше като денѣ. Мина си развождаше погледа изъ тъмната гора и можеше на далече да съгледа по бѣлата постелка фигуритѣ на пънища черни и тихи; виждаше тъй също снѣжнитѣ прѣспи прилѣпени отъ горѣ до долу на пънищата. Нѣкаква си голѣма тишина владѣеше въ гората, та даваше подпорка на дѣтето. На клонищата висѣше ледъ, а отъ него капеше вода и падаше отъ клонъ на клонъ съ слабъ шумъ. Това бѣше едничкото шумтение, всичко друго — тихо, тихо, бѣло, мълчаливо, глухо. Вѣтъръ не вѣеше; снѣжнитѣ китки по дървята никакъ не се клатяхѫ; всичко спеше зименъ сънь: снѣжната пелена на земята, цѣлата гора —нѣкаква си еднаквость... мрътвешка... Тъй бива кога е влажно и мокро. Едничко живо сѫщество, което шаваше, като мъничка точица всрѣдъ тие величини, бѣше Мина. Добрата и другарска гора! Капкитѣ, които ронеше стопения ледъ, бѣхѫ сълзи надъ сирачето; дърветата толкова голѣми и толкозъ милостиви надъ сирачето; ей, самичко, едно, слабичко, сиромашко, по срѣдъ нощь, снѣгъ и гора, върви и върви съ надежда, като че нищо не станало!.... Ясната нощь се струва, че го пази. Голѣма сладость и приятность бива тогазъ, когато малкото и безсилното се повѣрява на таквази грамадна сила. По такъвъ начинъ сичко става съ волята Божия. Момичето вървѣ доста, най сетнѣ се умори. Спъвахѫ го тежкитѣ му и много широки обувки, изъ които малкитѣ му крачета непрѣстанно се измъквахѫ; мѫчно му бѣше да си клати свободно рѫцѣтѣ, понеже въ едната си, простата и вдървена, стискаше десетьтѣ гроша, дадени нему отъ Куликовица, страхъ го бѣше да не ги испустне въ снѣга.

Не веднажъ земаше да плаче съ гласъ, па спираше бързо, като че искаше да се увѣри дали нѣкой плачътъ му не слуша.

Тъй, тъй! гората шумоли; стопенниятъ ледъ шумти еднообразно и нѣкакъ жаловито; може и другъ нѣкой да е чулъ!.....

Дѣтето върви се пò-полека. Дали не побърка пѫтя? Не: пѫтьтъ бѣлъ, широкъ, извива, върти се и кривуличи, като смокъ, помежду двѣ стѣни тъмни дървета.

На дѣтето зе да дохожда сънь необоримъ. Мина се отби и сѣдна подъ едно дърво. Клепачитѣ ѝ натегнахѫ.

Въ сѫщата минута стори ѝ се, че по снѣжната бѣлина иде майка ѝ отъ гробищата.... Никой не дохождаше, а дѣтето бѣше увѣрено, че нѣкой трѣбва да дойде. Кой ще бѫде? — Ангелъ. Та и старата Куликовица му каза, че Ангелъ пазителъ стои надъ него. Мина го познаваше: въ колибата на майка ѝ се нахождаше единъ исписанъ съ бѣлъ кремъ въ рѫка и крилатъ. Безъ друго ще дойде. Ледътъ зима нѣкакъ си пò-силно да шуми; може-би ангеловитѣ криле събарятъ повече капки..... С съ! мирно! Иде нѣкой, иде! снѣгътъ, макаръ мекъ, ясно хрущи; стѫпки се приближавать, тихъ и бързъ ходъ. Дѣтето си подига съ надежда сънливитѣ клепачи. Що е туй? Какво? Нѣкаква си тъмно-черна, троекѫтна глава съ щъркнали уши изгледва дѣтето....

Глава страшна..... грозна!

Прѣвелъ Д-ръ Хр. Несяковъ

БИБЛИОГРАФИЯ

Сборникъ за народни умотворения, наука и книжнина, издава Министерството на Народното Просвѣщение. Книга I. София, държавна печатница, 1889. —

Тая обемиста книга, състояща отъ 49 печатани коли, въ голѣмъ форматъ и съ 7 картини, е едно отъ най-ѣдрitѣ и забѣлѣжителни книжовни явления, въ миналата година, плодовита, въобще, съ литературна дѣятелность. Покрай единъ прѣдговоръ, въ който кратко и ясно се очъртава цѣльта на сборника, на читателитѣ се прѣдлага богато съдържание, по горнитѣ прѣдмѣти, въ три отдѣла. Първитѣ два сж особенно важни, поради богатия си, новъ и любопитенъ материалъ отъ народни умотворения, събрани отъ най-различни крайща на България, и по напечатванието специални статии, които съставляватъ цѣненъ вкладъ въ българската наука.

Сборникътъ ще излазя четире пжти въ годината.

Сборникъ отъ народни умотворения, обичаи и др. събирани изъ разни български покрайнини. Нарежда Атанасъ Т. Илиевъ. Първи отдѣлъ. Народни пѣсни. Книга I 1889. София. 398 стр. 8⁰.

Цѣнителитѣ на българската етнография, филология и история ще посрѣщнатъ съ радость и горнята книга. Въ нея сж събрани масса нови обредни пѣсни отъ триесетина български говора, и почти всѣка отъ тѣхъ е придружена съ пояснителни бѣлѣжки. Отъ обширний и интересенъ прѣдговоръ виждаме, че г. Илиевъ има събранъ голѣмъ материалъ още отъ народни умотворения, които ще съставятъ още три тома подобни на тоя.

Cesty po Bulharsku popisuje Konst. Jireček, professor všeobecného dějepisu na universitě české (spisu musejních číslo CLX), v Praze 1888. Стр. 370, съ една малка карта за България.

Това е заглавието на едно забѣлѣжително съчинение за България, извадено на бѣлъ свѣтъ отъ добрѣ извѣстния у насъ историографъ на българския народъ, г. д-ръ Конст. Иречекъ. Въпрѣки скромното си заглавие: „Пжтувания“, книгата се отличава въ много отношения отъ обикновеннитѣ описания на разни туристи и кореспонденти, които постоянно кръстосватъ разнитѣ краища на свѣта, и съ повърхни свѣдѣния заблуждаватъ читателитѣ си.

Въ 29 глави почтенниятъ ученъ описва България съ такива подробности и тънкости, каквито само една рѣдка наблюдателность може да схване и прѣдаде. Още въ първата глава за София се забѣлѣжва методътъ, който послѣдователно е прокаранъ въ цѣлата книга: авторътъ гледа върху нашето настояще въ историческа перспектива, на всждѣ сегашното се освѣтлява отъ миналото. Много малко нѣща достойни за забѣлѣжвание сж избѣгнали отъ окото на пжтувателя. Неговитѣ пжтувания сж единъ богатъ изворъ на познания за България въ отношение етнографическо, археологическо, историческо и проч.—Съ една дума, книгата на г. Иречка е важенъ и рѣдъкъ приносъ за нашето отечествовѣдение.

Ние съ благодарение се научихме, че казаний трудъ се прѣвожда вече на български, така щото въ скоро врѣме. всѣки българинъ ще може да се ползува отъ това богато съкровище отъ вѣрни свѣдѣния за България.

Д.

ВѢСТИ ИЗЪ КНИЖОВНИЙ СВѢТЪ

М. Е. Щедринъ. Една незамѣстима загуба прѣтърпѣ русската книжнина лани въ смрьтьта на знаменитий сатирикъ Щедрина (Салтиковъ). Покойний писатель до самата си прѣклонна възрасть работи съ еднакъвъ успѣхъ и дарование по русската сатирическа литература, която надари съ редъ дълбоки, остроумни и правдиви сатири върху съврѣменнитѣ нравственни недъги на руското общество. Между по̀-виднитѣ сатири на Щедрина сѫ: „Пошехонская старина“ „Губернскiе очерки“, „Господа Ташкентци“ и др.

Изучението на Мицкевича. Въ Львовъ, (Галиция), се е основало дружество отъ извѣстни полски писатели, което си е поставило за цѣль да изучи всестранно животътъ, дѣятелностьта и творенията на полския поетъ Адама Мицкевича. (Towarzystwo imienia Adama Mickiewizca). То издава за сѫщата цѣль свой годишенъ сборникъ отъ учени статии, любопитни студии, критики и др. — Въ II годишенъ сборникъ на това дружество намираме една статия, въ която се описва всичко — колкото незначително и да е то — което е писано у българитѣ за Мицкевича, или пъкъ прѣведено отъ неговитѣ творения. Таково дружество, покрай дружеството на Гете въ Нѣмско, е единственното у славянитѣ.

Юбилей на Урбански. На 14-й декември н. с., поляцитѣ празднувахѫ 25 годишний юбилей на тѣхния извѣстенъ народенъ драматически писатель Авреллий Урбански, който между друго е написалъ прѣди двѣ години драматически прѣкрасни сцени изъ живота и борбитѣ на българитѣ, подъ насловъ „Шуми Марица“.

Полски романъ за България. Г. Ежъ (полковникъ Зигмундъ Милковски), е написалъ романъ изъ новий животъ на българитѣ, именно, изъ епохата на въстанието въ 1876 г. подъ название: *На расъмнуване*. Както е извѣстно, на перото на Ежа се дължи и прѣкрасната историческа повѣсть *Асень и Петръ*. Сегашний му романъ се превожда на русски въ *Вѣстникъ Европы*.

Vybor z básní Jvana Vazova z bulharského prelozil J. A. Voracek, Mladá Boleslav 1889. Подъ това насловие е излѣзла миналата година въ чешки прѣводъ сбирка отъ разни стихотворения на Ив. Вазова, пробрани изъ неговитѣ излѣзли до днесь лирически сбирки. Много отъ казанитѣ стихотворения сѫ биле прѣдварително обнародвани въ чесскитѣ периодически списания: „Osveta“ „Slovansky sbornik“ „Ruch“ и др. Прѣводътъ е извършенъ художественно и вѣрно съ оригинала, тъй като г-нъ Ворачекъ е запознатъ добрѣ съ българский язикъ. Казаната сбирка, излѣзла въ раскошно издание, е прѣдшествувана отъ биографически бѣлѣжки за Ив. Вазова и отъ портретя му.

Русский журналъ „Трудъ“ е напечаталъ любопитенъ очеркъ, подъ название „Мотивы поэзiи болгарскихъ поэтовъ“. При съставянието на оцѣнката си, авторътъ е ималъ прѣдъ очи нѣколкото прѣведени на русски отъ Г. Каплуновски стихотворения на нѣколцина български поети. Прѣвода на тая статия ще се даде въ една отъ книжкитѣ на „Денница“.

Ц-въ

I ГОДИНА. ФЕВРУАРИЙ 1890 КНИЖКА 2.

ДЕННИЦА

ЗЛАТНАТА ПЛАНИНА.

отъ

Ивана Вазовъ.

I.

Докторъ Карло рано бѣ миналъ въ кабинета си. Той бѣ джлбоко занятъ. Утрѣнното слънце грѣеше прѣзъ прозорцитѣ и правеше да лъскатъ по масата купчета разновидни и разноцвѣтни камъчета, донесени отъ всичкитѣ планини на Южна България. Това бѣхж драгоцѣннитѣ коллекции на почтений професоръ по геологията и минералогията въ мѣстната гимназия.

Докторъ Карло, както и много други чужденци, бѣше дошълъ въ областьта нá-скоро слѣдъ войната. Като мжжъ на науката, той се занимаваше само съ нея и отъ нищо друго не щеше да знае. Неговий миръ се заключаваше въ училищний класъ и въ кабинета му. Кабинетътъ, особенно, поглъщаше врѣмето му, дѣто класифицираше геолого-минералогический си материалъ: камъчета, кремици, руди, кристализации, раковини, сталактити, соли и други произведения отъископаемото царство. Освѣнь по масата, подобни купчета пълняхж полицитѣ и дулапитѣ на стаята, а сжщо и много прѣградки на областний музей, въ зародишъ още. Всичко това бѣше плодъ на многотрудни учени расходки изъ страната, на които докторътъ посвещаваше всичкитѣ си праздничии дни и ваканции.

Очевидно, тие занятия не влизахж въ кржга на строго-професорската му длъжность. Но докторътъ се бѣше страстно привязалъ къмъ тѣхъ, и безкористно — единствено, изъ любовъ къмъ науката, която сжщо има свитѣ фанатици. . . . Той доработваше единъ свой ученъ трудъ за Източна-Румелия, който трѣбваше да му отвори вратата на едно сциентифическо дружество въ Европа, на което ламтеше да бжде членъ. Но неговото честолюбие се спираше до тамъ; отъ нѣколко врѣме, обаче, у него бѣше оживѣлъ тщеславенъ червекъ, и той съ зависть слѣдеше растящето значение на нѣкои учени чужденци въ България.

— Тоя неблагодаренъ прѣдмѣтъ, надъ който старѣѭ, нѣма да ме изведе на никждѣ, каза си той горчиво днесь. Други вдигнахѫ шумъ съ такива бездѣлици, като описанието на Траяновий друмъ, изравяне класически статуи изъ разсипани градове, нищожни археологически открития и сумнителни исторически документи. Гледашъ ги — едва ли не Коломби на България! А азъ гниѭ гжрди надъ моята бездушна специалность, отъ която никой не се интересува, даже и мишкитѣ, и глупѣѭ между тоя дивъ народецъ, дѣто ме е хвърлила сждбата. Да найдяхъ поне една руда на соль, на желѣзо, на срѣбро, та най-послѣ на каменни вжглища! А то, чопли земята, обикаляй дивитѣ кжрове, само да убогатишъ дулапчетата на музея съ тие глупави камъни, въ които никога нѣма да намѣрѭ моя философски камъкъ . . И докторъ Карло бръсна сърдито камънетѣ.

Вратата скръцна, влѣзе жена му.

Тя бѣше въ домашно неглиже, не твърдѣ млада личность, но твърдѣ окржглена и гойна, и съ лице завито съ дебелъ пластъ тлъстина, благодушие и покой. Както повечето пжти бива, тя бѣше съвършенна противоположность на мжжката си половина. Защото Карло, както, навѣрно, си го въобразяватъ и читателитѣ, бѣше сухъ, костеливъ, пусталъ, съ голѣма прошарена, некултивирана, сирѣчь, учена, брада, нервенъ и разсѣянъ, а главно — пусталъ. Пусталъ, като камънетѣ, съ които се окржжаваше и — живѣеше. Той наумяваше въ това отношение нѣкои животни, които заприличаватъ на почвата, дѣто се навъртатъ. Подъ тоя законъ още по̀ можеше да се подведе Карловица, която притежаваше пълнотата и флегмата на почтеннитѣ птици, що бѣхѫ спасили нѣкога Римъ отъ галлитѣ, отъ които тя всѣки пазаренъ день влачеше дома, на гърба на хамалина, по десетина, и цѣлата недѣля се занимаваше съ унищожението имъ.

— Карло, единъ селянинъ иска да влѣзе при тебе, каза супругата му.

— Защо му трѣбвамъ? попита нетърпеливо докторътъ.

— Щѣлъ да ти показва нѣщо.

— Пакъ нѣкои шарени камъчета? Тие селяне ще ме уморѭтъ съ усърдието си. Антонио, кажи му да дойде другъ пжть, сега отивамъ на екзамена, каза професорътъ, като стана и се заоблача набързо.

Въ тоя мигъ селачътъ се вмъкна гологлавъ въ кабинета, безъ да дочака отговора, сгърна ржцѣ смирено и се поклони.

— Добрутро ви!

Лицето на професора се намръщи, но той се присили да бжде ласкавъ.

— Добрутро, чичо, какво желаете?

— Донесохъ ви една работа тука, каза селачътъ, като разгърна пазвата си, изъ която се видѣхѫ голи рунтави гжрди, опалени отъ слънцето. Той извади отъ тамъ единъ едъръ възелъ.

— Камъничета ли? попита професорътъ съ кисела усмивка.

— Камъничета го рѣчи, сгория го рѣчи, каквото щешъ, отговори селачътъ и се мжчеше да развеже кърпата.

— Ти си отъ тждѣва?

— Отъ Дрѣмиградско идж: нарочно за ваша милость, отговори селачътъ съ зжбитѣ, съ които сега дрьпаше вжзела.

Професорътъ се приближи съ любопитство.

Въ сжщий мигъ кърпата се отвьрза и селачътъ прѣдпазливо сложи нѣкакви буци на стола.

— Вижъ какво е, да ли си струва труда.

Още изъ първо поглеждание професорътъ остана захласнатъ: прѣдъ него стоеше златна руда! Той неможеше да проговори отъ вълнение. Очитѣ му свѣтнахж необикновенно и испититѣ му бузи нервно заиграхж.

Най-добъръ видъ златна руда!

Слънчовитѣ лучи играяхж по лъскавитѣ златисти луспици, обилно налѣпени по чървеникавия минералъ. Нѣкои части отъ буцитѣ бѣхж съвсѣмъ злато, съ твьрдѣ слаба примѣсь пясъчинки. Тѣ твьрдѣ тегняхж, сравнително съ обема си, поради количеството на благородний металъ въ тѣхъ. Кристализиранитѣ златни трошици искряхж се разноцвѣтно и зимахж очитѣ на уплѣнений докторъ.

Селачътъ забѣлѣжи вълнението му.

— Какви сж тие свѣтливи буци, позна ли ги?

— Дѣка ги найдѣ? вмѣсто да му отговори попита възхитений професоръ.

— На ли ти казахъ: татъкъ въ Дрѣмиградско, въ балкана. . . . то се вика тамъ цѣлата планина отъ самъ Камчията е такава . . . А какви сж тие камьне, господине?

— На джлбоко ли бѣхж?

— Че кажи на плитко: на двѣ и три педи нѣщо въ земята.

— Ти съ какво се занимавашъ?

— Овчаръ съмь. Викактъ ме Иванъ Динковъ.

— Показвà ли другиму тие камьне?

— Та кой ти отбира у насъ? Имамъ чичовъ синъ Христо — даскалътъ въ Доброли, та той ме научи да се допитамъ до ваша милòсть; — иди, каже, при докторъ Карлева, беки излѣзе нѣщо . . . Това какво е, господине, на злато мяза?

Професорътъ се любуваше на искрящитѣ се на слънцето златни луспи и трошици по рудата.

— Знай ли другъ мѣстото? попита пакъ докторътъ, комуто въ главата се роехж велики мисли.

— Кой ходи тамъ? само азъ знаж.

Докторовото лице огрѣ самодоволна усмивка.

— Благодарж, бай Иване, азъ щж ти платж разноскитѣ и възнаграждение хубаво щж ти дамъ . . . Ти ще останешъ у мене малко. Почакай да обѣдваме заедно . . . Това е любопитна руда, но трѣбва да я изслѣдвамъ въ гимназията, схитрува професорътъ; — ти си почини тука, попуши едно-двѣ цигара, не се стѣснявай, бжди, като у дома си.

И докторътъ мина съ рудата въ стаята на жена си.

— Антонио, Антонио драга! извика той радостно и я цалуна по двѣтѣ бузи. Знайшъ ли какво донесе тоя простъ селякъ? Той донесе, мила Антонио, моята фортуна, моята слава, да, славата на докторъ Карла! Гледай това нѣщо: тие буци сѫ злато, каквото може да се намѣри въ рудницитѣ на Бразилия и Калифорния само. И една двѣ педи на плитко: съ пръстъ да расчовъркашъ ще го набарашъ! И това цѣла планина, мила Антонио! Цѣла планина, чувашъ ли? съ такава руда златно, чисто, красно злато! Та това е тайната златна Гвинея на ученитѣ. . . Това е Голконда! цѣла Голконда! Дай да те цалуна пакъ, златна Антонио!... Азъ подозирахъ, моятъ гений ми нашъпваше нѣщо. Тая дѣвственна земя е пазила съкровищата си цѣли десетки вѣкове, тя чака́ търпеливо да дойде единъ докторъ Карло да раствори недрата ѝ и да зачуди свѣта съ едно велико откритие . . .

Жена му слушаше зяпнала. Ако да не виждаше блестящитѣ златорудни буци, тя би помислила, че професорътъ се е побъркалъ. Тя и сега се плашеше отъ такова нѣщо.

— Антонио драга, тоя човѣчецъ ще ме чака тука, бѫди любезна съ него: той е нашето провидѣние . . . Но дръжъ се спокойна . . Азъ щѫ обѣдвамъ съ него. Сгответе най-хубаво.

— Имаме супъ, и тлъстата гѫска, пълнена съ оризъ и раказии стафиди, ама каква чудесна работа, Карло! и половината отъ вчерашний пуякъ, пърженъ въ прѣсно крави масло, съ соусъ — паприкашъ и гарнитура отъ хрѣнъ и розовъ чукундуръ, а за дезертъ. . . .

— Добрѣ, добрѣ, прѣкъсна я Карло, като нещя да изслуша тоя сложенъ каталогъ на домашната кухня; — ние ще обѣдваме и ще тръгнемъ. . . .

— Кѫдѣ? попита очудена Антония.

— Ще тръгнеме за нашата Голконда, Антонио. Азъ отивамъ да земѫ отпускъ тозъ часъ отъ директора на гимназията . . . Не забравяй, бѫди ласкова съ тоя златенъ селянинъ, съ тая света овчица, и заключи задъ мене вратнята съ ключъ.

И докторъ Карло въ двѣ минути се озова при директора.

— Господине директоре, идѫ да ви молѫ за тридневенъ отпускъ, отъ днесь, отъ тоя часъ!

— Отпускъ? невъзможно, сега имаме екзамени.

— Отпускъ ми е необходимъ! повтори енергически професорътъ.

— Що ви принуждава?

— Жизненъ интересъ.

Директорътъ го изгледа зачудено.

— Да, жизненъ интересъ, прибави докторъ Карло; — повече даже: висший интересъ на страната, господинъ директоре!

— Прѣдъ такива високи интереси и азъ свалямъ шапката, отговори усмихнато директорътъ.

— Давате ли отпускъ, господине директоре?

— Имате го. Желаѫ ви едно велико откритие.

Професорътъ искокна на улицата..

— Тоя простакъ сега се подиграва, а слѣдъ двайсеть и четире часа ще се счита щастливъ да стисне рѫката на докторъ Карла, бъбреше си той, като вървеше разсѣяно изъ една тѣсна улица, цѣлъ обзетъ отъ щастливитѣ си вълнения и надежди.

На едно мѣсто той се спъна въ едно голѣмо бунище отъ пера и перушинякъ — туалетътъ на цѣла куда щавени гѫски . . . . Това го направи да се сѣти, че той се намира прѣдъ тѣхната порта. Той истропа яката.

Жена му отвори.

— Тукъ ли е селянинътъ? попита беспокойно.

— Тукъ е.

Професорътъ бързишката отиде при арестований си гость.

II.

Слѣдъ три часа, докторъ Карло и Иванъ Динковъ се качвахѫ заедно въ желѣзницата, въ вторий класъ.

Докторътъ имá грижа да влѣзе въ съвсѣмъ празенъ вагонъ. Той тури другаря си между себе и стѣната на вагона, за да му прѣсѣче всяко съобщение съ осталия свѣтъ. Затворътъ на бай Ивана се продължи.

Влакътъ тръгна. Пожълтѣлитѣ равнини на обширното поле се замѣркахѫ отъ прозорцитѣ. Жегата се усилваше. Еднообразното тропотене на колелата докарваше дрѣмка. Селачътъ, дѣйствително, задрѣма, подирь ситий обѣдъ у професора. Той имаше видътъ на човѣкъ, който никакъ се недосѣща за важната роль, която играеше въ сѫдбата на професора и на цѣлата область. Карло часъ по часъ поглеждаше спокойното му попотено лице, по което никаква мисьль се не отражаваше, и проговаряше състрадателно: sancta simplicitas! На станциитѣ, обаче, той го дѣбнеше неотстѫпно, като единъ строгъ полицейски агентъ, и неоставяше никого да се доближи до другаря му. Единъ рѣвнивъ мѫжъ не пази тъй женѫ си. За щастие, никой пѫтникъ не се случи да влѣзе въ вагона имъ, само отъ Каяджикъ, единъ гоенъ униатски патеръ, който пѫтуваше за Одринъ, имъ стана другарь. Духовний санъ на пѫтника успокояваше боязливостьта на доктора. Но понеже патерътъ често поглеждаше въ недоумѣние къмъ заспалий селянинъ, пооблегнатъ на рамото на доктора, то Карло, за да му не даде врѣме за догадки и подозрѣния, отвори на попа горещо прѣние, по латински, върху папската непогрѣшимость, което трая до другата станция — Търново-Сейменъ, дѣто се раздѣлихѫ. Тамъ докторътъ и бай Иванъ прѣсѣднахѫ на ямболския влакъ, който потегли прѣзъ Марица, на сѣверъ. Тѣ бяхѫ пакъ сами. Докторътъ едвамъ сега можá да се поотпусне и да си помечтае. Той държеше щастието си за юздата, която се прѣдставляваше отъ бай Ивана. Нечутъ успѣхъ увѣнчаваше двайсеть годишни трудове. Геологията, каква велика наука! Съ това откритие той правеше цѣла ре-

волюция въ економическото състояние на балканский полуостровъ. Той даваше на българската корона единъ брилянтъ, пò-многоцѣненъ отъ брилянта на Великий Моголъ. И какъ малко трѣбва сега да остане всичко това зарито въ неизвѣстността за години, може-би, и за вѣкове! Едно излазяне на колелата изъ релситѣ, едно продънване на мостъ, което би умъртвило тия двама хора! . . . При тая мисъль докторътъ потръпваше.

Влакътъ стигна благополучно въ Ямболъ, надвечерь. Професорътъ и селякътъ слѣзохѫ въ едничката добра гостилничка въ града.

— Приготви една стая съ двѣ легла, заржча докторътъ на момчето.

— Тозъ баю другарь ли ви е?

— То не е твоя работа, избъбра строго докторътъ; — испълни каквото ти заповѣдвамъ.

— Азъ питахъ, защото стая съ два кревата нѣмаме сега, та негова милость може да приспи на одъра, извънъ, сега е топло, обясни слугата, като гледаше дрипавитѣ дрѣхи и издънени царвули на селянина.

Професорътъ се навжси.

— Ти не разсъждавай, хлапетио, за топло и за студено, ами приготви стаята.

— Ба, азъ спавамъ тукъ на това одърче, нашитѣ кокали меко не търпжтъ, обади се бай Иванъ. Очевидно, това грижливо внимание на професора му дотегваше. Той бѣше, като въ плѣнъ.

Но професорътъ не бѣше человѣкъ да излага на глупави случайности едно сигорно щастие. Той настоя и неговата дума стана. Момчето сложи още едно легло въ тѣсната стаичка. Двамата пжтника влѣзохѫ вжтрѣ, докторътъ заключи добрѣ вратата, не отъ страхъ да не влѣзе нѣкой тая нощь, а да не би да излѣзе, и зе да се съблича. Той покани и Ивана да стори сжщото.

Но бай Иванъ вмѣсто да съблѣче себе си, съблѣче кревата. Той му свали пуховата възглавница. чистий чершавъ и завивка, и легна на сламений матрацъ.

— Ти мене не гледай, азъ съмъ овчаръ.

Професорътъ съ удоволствие чу, че бай Иванъ захърка. Никога хъркането не му се бѣ сторило тъй мелодично.

Желѣзницата се прѣкъсва до Ямболъ. Заранъта докторъ Карло се качи на файтонъ съ бай Ивана, който щеше да му покаже завѣтното мѣсто. Слѣдъ нѣколко часа пжть достигнахѫ до едно ханче на полето. Тамъ оставихѫ файтона да ги чака и на два селски коня запжтихѫ се на сѣверъ, къмъ Стара-Планина. Карло поглъщаше съ погледъ тие ниски синикави врьхове, дѣто се криеше златородния.

— Лигнитъ, кварцъ, аллувиумъ, гнейсъ, гранитъ, варовитъ камъкъ, черноземъ, въглища пъстрятъ кората на Источна-Румелия. Сега на едно крайче на геологическата ѝ карта щж турж думата: *злато*! Какъ импозантно ще стои тамъ! помисли си той.

— Господинъ Иване, какъ се нарича тоя врьхъ?

— Какъ го наричатъ? Планината; турцитѣ го викатъ балканътъ, и то си е пó-право, чункимъ това е коджа-балканъ.

При тоя урокъ отъ географията професорътъ се ухили. — Значи, нѣма име: толкосъ по добрѣ.

Повървѣхж малко. Професорътъ мечтаеше.

— Господинъ Иване, ти чувалъ ли си за Кристофа Коломба?

— Не го познавамъ.

— Удивително. Той едно врѣме изнамѣри цѣлъ свѣтъ и излѣзе хаплю та му не даде името си.

— Хаплю не, ами хаплю, подтвърди Иванъ важно.

— Нашия връхъ ще се нарича за напрѣдъ: Монте-Карло.

— Добрѣ, господине, както заржчате.

Наближавахж върха. Той пó-ясно и пó-ясно се очъртаваше на плещитѣ на главната планина, отъ която го дѣлеше Луда-Камчия. Слѣзохж въ единъ сухъ и камънливъ долъ; отъ него нагорѣ захващаше златорудното бърдо. Докторътъ бѣше на прагътъ на своята Голконда! Ненадѣйно зловѣща мисъль му хрумна: той се озърна безпокойно въ тоя долъ, глухъ и отстраненъ.

— Господинъ Иване, обърна се ниско къмъ другаря си; — тука разбойници не ходатъ ли?

— Не грижи се, господине, излазятъ по нѣкога, ама тѣ сж турци. Тждява ги има, поразницитѣ. . . .

— Та ние сме in partibus infidelium? И докторътъ извади изъ една черна дългнеста кутия два револвера.

— Що, боишъ ли се? попита бай Иванъ усмихнатъ.

— Карай, забѣлѣжи докторътъ.

— Добрѣ, господине.

Докторътъ бодна коня си.

Захващахж златорудното бърдо. Карло изгледваше внимателно всѣка скала, камъкъ, мѣстность. Той забѣлѣжи очуденъ, че блѣстящитѣ пѣсъчинки, които сж размѣсени въ праха, имахж особенъ, жлътъ цвѣтъ. Наистина, той бѣ забѣлѣжвалъ и другадѣ подобенъ свѣтликавъ прахъ по почвата, но тоя свѣтеше нѣкакъ си пó-друго-яче . . . Това блѣщукане на златистий прахъ се увеличаваше, колкото отивахж на горѣ. . . . Нѣма сумнѣние, то бѣхж шушки отъ злато извадени на повърхностьта на земята отъ физически влияния. Сърдцето му тупаше силно, но той се въздържаше. Искачихж се на самий връхъ на бърдото. Припасвано отъ истокъ, сѣверъ и западъ отъ Луда-Камчия, то приличаше на единъ неправиленъ полуостровъ; то повечето бѣ покрито съ рѣдъкъ храсталакъ и съ дивъ травулякъ, дѣто се ожжбвахж плоски канари. Професорътъ прѣсмѣтна, че ще захваща около петнайсеть квадратни километра. Слѣзохж и двамата отъ конетѣ, поведохж ги и навалихж на долу мълчишкомъ. Кога дойдохж до единъ изроненъ брѣгъ Иванъ Динковъ каза:

— Тука ископахъ двѣтѣ буци.

Изровеното мѣсто стоеше още прѣсно.

— Копай, каза професорътъ съ растреперанъ гласъ.

Бай Иванъ се опретна и копа́ на блиско. Сухата земя кънтеше звънливо подъ ударитѣ на мотиката. Тоя шумъ наумяваше дори звънтенето на златото. Професорътъ съ опулени очи, съ спрѣно дихание пробиваше земята, дѣто падаше сѣчивото. Най послѣ то клъцна въ нѣщо твьрдо.

— Спри! каза професорътъ.

Изъ ровката прьсть се показа единъ жьлтеникавъ камъкъ. Селянинътъ бързо го дигна и го показа на професора. Той го грабна, отъ колкото земá, отъ ржката му, и го прѣгледа.

— Aurum brutum! *) извика той. Копай още.

Селачътъ копна нѣколко пжти на сжщото мѣсто и извади една кривача пó-дребни парчета отъ сжщата руда. Карло се не помнеше.

— А голѣмата буца, господине, искъртихъ тамъ, при оная канара, каза бай Иванъ, като обрисваше пота по лицето си.

— Да идемъ тамъ, заповѣдá професорътъ. Спрѣхж се прѣдъ едно скоро копано мѣсто.

— Тукъ вече сж копали! извика Карло уплашенъ.

— Азъ го копахъ. . . . тукъ още никой не е помирисалъ, и бай Иванъ копна на нѣколко мѣста, па най-послѣ само на едно продължи да работи. Мотиката пакъ удари въ нѣщо кораво.

— Спри! искрѣщя професорътъ.

Въ прьстьта се валяхж други буци, които лъщяхж на слънцето.

— Та тукъ е Калифорния! извика той.

Селянинътъ се озърна.

— Кой кажешъ, нѣкой да не ни гледа?

Професорътъ извади една карта на Румелия и портфеля си. Той забѣлѣжи названията на тая и околнитѣ мѣстности, споредъ указанията на водача си. Послѣ намѣри широтата и дьлготата по парижский меридианъ на това бърдо, което зобѣлѣжи на картата си: Монте-Карло.

Той тръгна нататъкъ. Бай Иванъ по него.

— Да копаемъ ли още? попита той, като се спрѣ на едно съвсѣмъ неначето мѣсто, обрасло съ пожьлтѣла трева; — азъ ти казахъ, че тая планина е цѣла такава.

Карло заръча да копае.

Бай Иванъ захвана пакъ. Дупката отиваше длъгнеста и пò-дълбока тука. Селенинътъ спрѣ да си отджхне. Той бѣше уморенъ. Руенъ потъ течеше по зачьрвенѣлото му небръснато лице. Той се озърташе добродушно.

— Дай самъ, каза профосорътъ нетьрпеливо и грабна мотиката — пръвъ пжть въ живота си, — и закопа. Дупката се разтваряше. Пакъ клъцна нѣщо. Това бѣше пò-голѣма буца руда, която се расцѣпи на двѣ отъ удара. Професорътъ се озърна безспокойно. Всичко това бѣше тъй невѣроятно, и тъй дѣйствително, щото умътъ му неможеше да го прѣнесе. Той извади бѣла кърпа и обърса ржцѣтѣ си. Златний прахъ се олѣпи по кърпата, която заблестя, като, че имаше златенъ вътакъ.

*) Злато въ грубо състояние.

Въ земята се показваше още руда.

— Тукъ е цѣла жила, пошушна си професорътъ.

— Та какви сѫ тие буци, господине? полюбопитствова пакъ се лянинътъ.

-- Тая овца още се не сѣща, подума си докторътъ, па отговори:

— Aurum brutum! господинъ Иване!

— Какво ще рѣче това: урумъ-борумъ?

— Metalum nobile,*) поясни докторътъ.

— Хѫ, разбрахъ.... Но ти, като че не гълчишъ по български?

Докторътъ бръкна въ пазвата си, извади и даде три лири на водача си. — На, ти си честенъ человѣкъ.

Селачътъ прие паритѣ съ поклони и благодарения. Докторътъ се ухили. — Азъ бѣхъ чувалъ, че българскитѣ селяне сѫ хитри: тоя е цѣлъ идиотъ....

— Бай Иване, едно ново условие да направимъ? обърна се той къмъ водача си.

— Както заповѣдашъ, господине.

— Слушай, за тие буци никому нѣма да обаждашъ, нито ще показвашъ това мѣсто — до три дни.

— Нѣма да кажѫ гъкъ!

— Тия три дена ще стоишъ при мене.

Тукъ на бай Ивана не стана добрѣ. Призракътъ на ново плѣнение не му се усмихваше. Той заправи окръшки.

— За всѣки день щѫ ти плащамъ по лира!

Тие думи изъ единъ махъ обезорѫжихѫ водача. Върнаха се на хана, дѣто ги чакаше файтона имъ. Обѣдъ бѣше миналъ вече. Докторътъ извади изъ пѫтната си чанта една уварена отъ Антония кокошка, овита въ нѣмски вѣстникъ, и покани бай Ивана да обѣдватъ. За всичко той се разпореждаше, той говореше съ ханджиятъ и съ возача си, и отговаряше на въпроситѣ на нѣкои селене, отправени къмъ другаря му. Бай Иванъ влѣзна добросъвѣстно въ ролята си на олимпийско божество. Той приимаше съ пълно достоинство внимателнитѣ услуги на разшътания ученъ человѣкъ. Селенитѣ тамъ и сѫщий ханджия се дивяхѫ.

III.

Слънцето прѣваляше на западъ. Файтонътъ се тъкаляше по широкото голо и безлюдно поле. Докторъ Карло отиваше въ Дрѣмиградъ, най-ближний градъ, отъ дѣто щеше да прати нѣколко депеши по откритието си, въ Пловдивъ и за Европа. Тамъ щяхѫ и да приспятъ, а заранѣта да тръгнатъ назадъ. Слънцето прѣжуряше. Пожълтѣлата безлѣсна равнина изглеждаше на изгорѣла степь. Тя на сѣверъ опираше въ синикавитѣ балкански бърда, пò-разлати и пò-ниски, колкото наближавахѫ Черно-Море. Пладнешката жега бѣше нестърпима: огненнитѣ лѫчи горяхѫ гърбоветѣ на пѫтницитѣ, заспани отъ прахъ, който на облаци ся

*) Благороденъ металъ.

дигаше слѣдъ колата. Прѣдъ тѣхъ вървеше единъ другъ файтонъ, съ единъ пѫтникъ само. Когато спрѣхѫ на едно друго ханче — послѣдната станция до Дрѣмиградъ, тѣ заварихѫ и него, че пиеше кафе подъ сѣнката на стрѣхата. Той бѣше момъкъ на трийсеть години и, по облѣкло и по видъ, личеше да е столиченъ житель. Но докторъ Карло го не познаваше. Докторътъ не познаваше почти никого, освѣнъ Антония и коллегитѣ си, и то не сичкитѣ. Той нехаеше за нищо, което стоеше вънъ отъ областьта на геологията и минералогията. Политический строй и законитѣ на страната, борбитѣ на партиитѣ, изборитѣ, които вълнувахѫ и дѣцата, за него бѣхѫ нѣщо не отъ мира сего. Никой пò-добрѣ отъ него незнаеше Източна-Румелия и никой пò-малко. Тя бѣше за него пъленъ мѣсецъ, на който познаваше и именуваше сичкитѣ грапавини, долини и връхове, отъ едната страна, а оттатъшната — остаяше въ „мракъ кромѣшний". Той можеше изъ еднажъ да ти обади кое камъче отъ коллекциитѣ му отъ кой тракийский връхъ е дигнато, а още незнаеше името на главний администраторъ въ града, дѣто бѣше гимназията. Това простително невѣжество на ученъ човѣкъ, често му донасяше неприятни изненади. Еднажъ доби нужда да се види съ префекта. Нѣкои слободановци на шега му показахѫ болничния докторъ, който минуваше на улицата. Карло го приближи вѣжливо.

— Господинъ администраторе — докторъ Карло.

Болничний докторътъ се рѫкувà и се назва сѫщо.

— Имамъ да се посъвѣтвамъ съ васъ нѣщо . . Въ кой часъ можете да ме приемете?

— У дома? или пó-добрѣ въ канцелярията? Тамъ съмъ сѣка заранъ до обѣдъ, отговори болничний докторъ.

— Въ канцелярията пò-добрѣ. . .

Болничний лѣкарь погледна часовника си.

— Азъ отивамъ сега тамъ, ако обичате, заповѣдайте съ мене, каза той и повика единъ файтонъ. Карло сѣдна съ учтиви извинения. Файтонътъ мина града, излѣзе на полето, дѣто стоеше до една могила болницата.

— Вие добрѣ сте избрали вашата лѣтна резиденция, господинъ администраторе. Въ тие тропикални горещини нѣма нищо пò-приятно отъ колкото животъ на полето, срѣдъ природата . . . O rus, quando ego te aspiciam! *) казалъ и Хорациусъ. . .

— Да, свѣжий воздухъ благотворно дѣйствува на болнитѣ ми.

— Имате и болни?

— Доста.

Тие отговори на лѣкаря не разбудихѫ никакви сумнѣния у разсѣяний професоръ.

Файтонътъ спрѣ прѣдъ дългото ново здание на болницата. Професорътъ видѣ позачуденъ нѣколко блѣдни хора, облѣчени въ сиви халати, обути въ чехли, че се расхождахѫ по тревата.

---

*) О поле, кога щѫ те погледамъ?

Но той нѣмà врѣме да поиска ново разяснение. Лѣкарьтъ го увлече прѣзъ коридоритѣ въ писалището си. По стѣнитѣ бѣхѫ накачени анатомически карти; на масата стояхѫ медицински книги и други докторски пособия. Въобще, голѣма голота отъ канцеларски нѣща въ „канцелярията“. Тукъ удивлението на професорътъ още повече порасте. Той подзе съ учтива усмивка.

— Прѣкрасно, прѣкрасно; виждамъ, господинъ администраторе. . .

— Извинете, азъ съмъ пò-напрѣдъ докторъ, прѣкѫсна го лѣкарьтъ, който втори пѫть чуваше, че го наричатъ администраторъ — на болницата — разбира се.

— Да, господинъ докторе . . . както и азъ, ние сме сички доктори, по прѣдмѣта си . . . Позволете, виждамъ, че имате . . . какъ да се изразѭ . . . силна слабость къмъ медицината, каза професорътъ, като хвьрли пакъ взоръ на анатомическитѣ карти.

Докторътъ ся изсмѣ весело.

— Мерси за комплимента, господине професоре.

— Нищо, нищо. . . отговори Карло добросовѣстно.

— Gratias, gratias, domine Carlo! и лѣкарьтъ присинясваше отъ смѣхъ.

Карло го гледаше малко зачудено. Какво имаше толкова смѣшно въ комплимента му? По всичко заключи, че тозъ префектъ ще е нѣкой оригиналъ.

Лѣкарьтъ се посъвзе отъ смѣхътъ и се обърна сериозно. — Ако обичате, кажете нуждата си.

Професорътъ му расправи, че единъ неговъ сънародникъ. се дири отъ консулътъ си, за да бѫде испратенъ въ дрьжавата, на която е подданникъ. Той питаше не е ли възможно да се спаси компрометираний му съотечественникъ като му се даде румелийски паспортъ.

— А той сѫщий страдае ли нѣщо?

— Отъ нищо, господинъ адм. . . докторе; само единъ паспортъ му трѣбва, за да стане подданникъ на тая благородна страна. .

Докторътъ остана въ недоумѣние.

— Пó-добрѣ ще сторите да се обърнете къмъ префекта; азъ могѫ да подамъ помощь само на болни хора, както видите.

Въ тоя мигъ срѣщната врата прѣзъ хода се отвори случайно и професорътъ видѣ два дълги реда легла съ болни.

Той разбра грѣшката си и потъна въ земята. . .

Слѣдъ нѣколко минути той се завръщаше убитъ отъ срамъ и смущение. Когато файтона се спрѣ, той видѣ, че се озовалъ на другия край на града, пакъ на полето! И возачътъ го питаше да продължава ли нататъкъ. Бѣдний професоръ отдавна бѣше отминалъ тѣхната вратня, безъ да усѣти.

Тоя комически епизодъ, който облѣтѣ града, прослави чудачеството на учений професоръ, но не го исправи. Той продължи да си саможив-

ствова въ кабинетя. Това даде възможность на едно друго неспоразумѣние, пакъ неприятно за доктора, което той би избѣгналъ, ако познаваше поне по име, застигнатия при хана момъкъ, виденъ членъ въ обществото, въ което и той живѣеше. Но докторътъ нито прѣзъ плетъ бѣше видѣлъ това общество.

При всичко че, особенно сега, той избѣгваше сѣкакви срѣщи съ познати и непознати лица, но силна потрѣбность да излѣе часть отъ вълненията си, накара професорътъ да завърже разговоръ съ непознатий момъкъ. Той го поздрави, сѣдна и каза небрѣжно:

— Африкански горещини, господине!

— Пече страшно, трѣбва да вали, отговори пѫтникътъ, като си правеше хладъ съ кърпата.

— Право, тие облаци на дъждъ сочатъ; ние, като овчари, познаваме . . . обади се бай Иванъ, който, по наставленията на професора, всякога сѣдеше между лакътътъ му и стѣна. Професорътъ го побутна неволно съ лакътътъ си.

Непознатий момъкъ забѣлѣжи страннитѣ отношения между тие двама другари.

— Господинъ професоре, негова милость водилъ ви е нѣкѫдѣ по вашитѣ научни изслѣдвания?

Докторътъ погледа внушително бай Ивана и отговори съ равнодушенъ ужъ видъ.

— Да . . . да. . . Ахъ, каква прѣкрасна земя имате, господине мой. Това е единъ изворъ неисчерпаемъ за науката, за искуствата, за всемирний прогресъ. Вашата земя, господине мой, притежава безцѣнни дарове отъ природата, които, за жалость, остаятъ зарити безъ полза. Но настая часътъ, мислѫ, когато лучезарний погледъ на науката ще я зондира. . . Вамъ ви трѣбватъ само хора образовани, специалисти по естествознанието, и главно, господине мой, честно прѣданни на благото ви. . . Моятъ животъ е всѣцѣло посветенъ за щастието на тоя трудолюбивъ и прѣкрасенъ народъ български. . . Каква благословена земя! Просто рай!

Докторътъ се распаляше отъ собственнитѣ си думи. Макаръ общи и пълни съ риторическа мъгливость, нему му поулекна. Тѣ бѣхѫ излишъкъ отъ душевний му приливъ. Момъкътъ го гледаше зачудено и отдаваше тие прѣкалени хвалби на България, повече на възторженний умъ на единъ ученъ, залибенъ въ прѣдмѣта си, а до нѣйдѣ си, и на подобострастний характеръ на нѣкои чужденци.

— Направихте ли нѣкое пó-важно откритие?

— Невъобразимо важно! невѣроятно!

— Какво, именно?

— Това не могѫ ви казá, господине мой, отговори професорътъ съ тайнственъ видъ и погледна бай Ивана.

Любопитството на момъка пораете.

— Вѣроятно, нѣкакви драгоцѣнни метали?

Докторътъ клюмна утвърдително.

— Не ми иде за вѣрване. Доказано е, че балканский полуостровъ нѣма ни злато, ни срѣбро. . . — Напротивъ, и той има една Калифорния!

— Ахъ! кѫдѣ! — То е мой секретъ, господине мой!

Но слѣдъ тие думи той видѣ, че се увлѣче, скокна веднага и поведе бай Иванъ къмъ файтона.

IV

Продължихѫ пакъ пѫтя си.

Небето се замрачи. Гѫсти черни облаци се напластихѫ надъ широкото поле, което потъмнѣ; една свѣткавица змиевидно избразди оризонта, послѣдвана отъ глухъ тътенъ на гръмотевицата. Завчасъ бурята настана. Плесна силенъ дъждъ подъ ужасни трескавици. . . Тукъ пакъ хрумна професору страшната мисьль, какво нещастие ще бѫде ако мълния падне на файтона имъ. А той, срѣдъ това съвсѣмъ голо поле, бѣше привлекателна точка за електрический токъ. Но и тоя пѫть всичко мина благополучно. Стихията се утиши, небето се развѣдри пакъ и на западъ блѣснахѫ послѣднитѣ златни лучи на слънцето, което потъваше въ крѫгозора. Смръкна се. Двата файтона вървяхѫ тежко по размекналий пѫть. Скоро файтона съ момъка прѣвари и исчезна въ мърчината, заедно съ другитѣ прѣдмѣти. Дрѣмиградъ оставаше задъ една гънка на равнината, но нищо не наумяваше за близостьта му. Професорътъ съчиняваше въ ума си важнитѣ депеши, които отиваше да удари: една до главний управитель, друга до единъ приятель въ Европа, членъ на ученото дружество, на което докторътъ ламтеше да стане тоже такъвъ. Утрѣ, печатътъ въ всичкитѣ провинции на страната му, щеше да направи да прогърми името му. Fama volat. . .*) Облакъ сърадвателни депеши щѣхѫ да го налѣтѭтъ, възхищението и завистьта щяхѫ да раступатъ хиляди сърдца. Какво сладко нѣщо е славата! Отъ утрѣ докторъ Карло се събуждаше великъ човѣкъ. . . . Името му затъмняваше сички други имена, на които ориентътъ бѣше далъ блѣсъка си. И сърдцето му бъхтеше, като лудо, въ гѫрдитѣ.

Едни мѫгляви и скудни блѣщукания въ мрака, показахѫ, че градътъ е недалеко. Но той забѣлѣжи отсамъ него, уединено, други пὸ-ясни и подвижни свѣтлини, като отъ фенери, между които се мяркахѫ сѣнки. Вѣроятно, тамъ имаше единъ купъ хора. Той хубаво забѣлѣжи, че тие свѣтлини и тие хора стояхѫ на кѫра, и очевидно, на самото шосе. Какво диряхѫ по това врѣме изъ вънъ града? Неволно безспокойство обзе професора. Другарьтъ му спеше. Файтонътъ отиваше напрѣдъ, къмъ фенеритѣ, които чакахѫ на пѫтя му. Зехѫ да се чуватъ гласове. Чьрвената свѣтлина огрѣваше пὸ-видно формитѣ на човѣшки фигури, които безспокойно се движахѫ и крьстосвахѫ. Той чу даже дрънченето на орѫжия! Смутни страхове свихѫ сърдцето му. Той неволно смушка заспалий бай Ивана. Той никога не бѣ испиталъ подобни вълнения. Хрумна му, че това е засада

*) Славата хвърчи.

отъ разбойници, или нѣщо още пó-страшно. Голѣмото откритие, което направи, не ще да бѫде чуждо въ това нощно нападение. . . Тоя непознатъ пѫтникъ, комуто така глупешки издаде тайната си, не напраздно отмина напрѣдъ! . . Кой знай, користолюбието, а още повече, славолюбието, сѫ способни да вдъхнатъ най-страшни прѣстѫпления! . . . Малко ли примѣри има? Златото е такъвъ съблазнителенъ демонъ. . . .

Въ това врѣме тълпата прѣсрѣщна файтона мълчишкомъ и го спрѣ. Мнозина се навалихѫ съ фенери да видатъ кой е вѫтрѣ. Професорътъ стоеше ни живъ, ни умрѣлъ.

— Кой е тука, господине? попита единъ запъхтянъ гласъ.

Докторътъ не отговори.

— Докторъ Карлевъ, каза бай Иванъ, който се разбуди.

— Той е! той е! извикахѫ нѣколко гласа.

— Ура!

— Добрѣ дошле, добрѣ дошле! . . . народътъ ви посрѣща. . . . закъснѣхте много! каза му единъ облѣченъ въ бѣли шаячеви френски дрѣхи человѣкъ, и се рѫкувà съ него.

— Ура! да живѣй! повтаряхѫ се всклицания отъ тълпата, която тѣсно забиколи колата.

— Отдаватъ ти честь, пошъпна му досѣтливий селянинъ, отговори имъ нѣщо.

Тие думи свѣстихѫ доктора. Той изведнажъ се догади, че тоя затънтенъ градецъ иска да му изрази благодарность за научнитѣ му заслуги, и му устроява тая овация. Трогателенъ примѣръ, който трѣбва да потопи въ срамъ другитѣ български градове. Тая мисъль покърти дѫлбоко душата му. Той слѣзна отъ файтона, до крайность развълнуванъ. Въцари се мълчание.

— Благодарѭ, благодарѭ, братя, за тая честь ненадѣйна. Тя ме трогва дѫлбоко.... Моитѣ досегашни заслуги не заслужвитъ лавритѣ ви. Знаѭ добрѣ, че вие въ моето скромно лице възвеличавате великата наука. Но тя скоро ще ви докаже колко е всемогуща . . . Не се хвалѭ, господа, но докторъ Карло никога нѣма да го забравите, както и той васъ—за благороднитѣ ви чувства и примѣренъ патриотизмъ! Да живѣятъ ученолюбивитѣ граждани на Дрѣмиградъ.

— Ура! ура! на рѫцѣ!

И въ единъ мигъ трепетното тѣло на професора се издигна и люшкаше, като едно знаме надъ главитѣ. Той махаше съ двѣтѣ си рѫцѣ за да се одържи въ равновѣсие. Въ отговоръ на тие знакове на въсторгъ замахахѫ шепкитѣ. Когато докторътъ биде сложенъ долу, той се рѫкувà съ сичкитѣ, піянъ отъ щастие и съ сълзи на очитѣ.

Файтонътъ потегли пакъ между два реда посрѣщачи. Бай Иванъ сѣдна при возача, а при доктора влѣзохѫ трима пó-прѣдни члена отъ депутацията. Той не разбираше какво го запитватъ, нито сѣщаше какво отговаря: цѣлото му сѫщество се топеше отъ блаженно опщущение. При входа на града — друга депутация. Пакъ поздравления, всклицания!

Това бѣше едно триумфално шествие!

Въ нѣколко минути Карло падаше отъ единъ полюсъ на другъ.

И имаше защо: почтеннитѣ граждане дрѣмиградски посрѣщахѫ скороизбранний си депутатъ, за когото имахѫ извѣстие, че пристига тая вечерь. Вмѣсто на прѣдставителя депутациитѣ налѣтяхѫ на докторъ Карла, когото не знаяхѫ лично, както и първия. Приликата на имената и тя спомогна за заблуждението.

Спрѣхѫ се прѣдъ кѫщата на кмета.

(Свършакъ въ идущата книжка)

ПИСМА ОТЪ РИМЪ

пише

Константинъ Величковъ

ПИСМО III.

Форумъ и Капитолий. — Здания и развалини. — Юпитеръ капитолийский. — Видъ на старий Римъ отъ Капитолий. — Римъ и римската държава. — Сенатъ и народъ.

Форумътъ и Капитолий сѫ на двѣ стѫпки отъ Колизей. Нѣма мѣста на свѣтътъ, които да наумѣватъ повече и пó-високи въспоминания. Когато отивате на Форума мислите да намѣрите една обширна площадь, която да може да побере охолно стотини хиляди хора, и оставате очудени, когато виждате прѣдъ себе-си една площадь, която нѣма на длъжина повече отъ 130 метра. Ширината ѝ е равна на двѣ трети отъ длъжината.

На това мѣсто се е развила, създала и рѫководила историята на Римъ. Тука е тупало въ продължение на вѣкове, сърдцето на цѣлий старий миръ. Колко силно трѣбва да е било, та движението, което се е давало отъ тука, да е могло да се простре на всичкитѣ части на обширната империя и да се съобщи и на послѣднитѣ ѝ крайнини! Тука сѫ произлизали борбитѣ между патриции и плебеи, съ които се е подкачила историята на Римъ; тука сѫ се положили основитѣ на разнитѣ форми на управление, прѣзъ които е прѣлитала държавата; тука Брутъ е прогласилъ паданието на царьетѣ, тука Антоний е прогласилъ надгробното слово на републиката, тука всичкитѣ честолюбци сѫ развивали своето краснорѣчие, за да увлекѫтъ подирѣ си народа, тука сѫ се рѣшавали войнитѣ, мировтѣ, съюзитѣ, тука, съ една дума, е ставало всичко, което се е касаяло до живота и сѫдбината на Римъ и на подчиненний нему свѣтъ.

Великолѣпието, съ което е билъ украсенъ Форумътъ, е отговаряло напълно на значението му. Храмове, държавни учрѣждения, паметници, портици, статуи, — всичко е било настроено да му придаде блѣсъкъ, равенъ съ важностьта, която е ималъ въ историята на градътъ. Римлянинътъ е усѣщалъ тамъ напълно своето величие, виждалъ го е изваяно, символизирано, прѣдставено въ всичко, което е досѣгало до очитѣ му. Когато е билъ тука, когато е ходилъ, когато е участвувалъ въ избори или въ бунтове, когато е въсклицавалъ на пламеннитѣ слова на нѣкой буенъ трибунъ, когато е привѣтствовалъ триумфалната колесница на нѣкой консулъ побѣдитель, ималъ е прѣдъ себе-си живо очъртани всичкитѣ въспоминания на историята си. Може лесно да си прѣдстави човѣкъ какъ се е отзовавало това върху умътъ на римлянина, какво влияние е упражнявало върху мислитѣ му, разискванията му и дѣлата му.

Високитѣ здания, които сѫ украсявали, както Форума, тъй и Капитолийский хълмъ, сѫ биле въздигнати въ паметь на нѣкое велико събитие, или сѫ служили за учрѣждения, мили на всяки римлянинъ. Това сѫ биле толкова страници отъ историята му. Отъ основанието на Римъ до послѣднитѣ императори, всичкитѣ епохи сѫ биле прѣдставени въ великолѣпни паметници. Ромулъ и Ремъ сѫ имали на Форума свой храмъ. на двѣ стѫпки отъ мѣстото, което е било люлка на градътъ. Не далече отъ тука, между палатинский хълмъ и Капитолий, се е простирало знаменитото блато, край брѣговетѣ на което основателитѣ на Римъ сѫ биле изложени и намѣрени подъ една смоковница отъ Фаустула. Подъ ѫгълътъ на палатинский хълмъ, който гледа къмъ Форума, Ромулъ е почналъ да чъртае прѣдѣлитѣ на новий градъ. На тоя хълмъ той е изградилъ първата колиба, това е било дворецътъ му. Тая колиба свято се е пазила и въстановлявала до послѣднитѣ дни на империята. Можалъ ли е Ромулъ да мисли и на сънь, че единъ день ще се въздигнатъ до тая бѣдна колиба дворци, отъ дѣто приемницитѣ му ще заповѣдватъ на цѣла вселенна? Великолѣпний храмъ на Съгласието е билъ въздигнатъ въ паметь на мирътъ, установенъ между патрициитѣ и плебеитѣ. Въ една часть отъ тоя храмъ Сенатътъ е държалъ нѣкой пѫть своитѣ засѣдания. Тука е произнесълъ Цицеронъ прочутото си слово противъ Катилина. На противоположната страна на Форума се е намирала тъмницата, съградена отъ Сервия Тулия и Анка Марция, дѣто Катилина и съучастницитѣ му сѫ биле затворени и удушени. Прѣданието разказва, че тука сѫ стоѣли затворени апостолитѣ Петръ и Павелъ. Апостолъ Петръ е прѣвърналъ въ хрстиянство двамата стражари, Прочесса и Мартина, и за покръстванието имъ е изврѣла чудесно вода отъ земята. Надъ темницата сѫ издигнати днесь една църква въ паметь на св. Иосифа дърводѣлеца, и една каменна, въ паметь на св. Петра, дѣто съ особенно благоговѣние идѫтъ обязателно всички поклонници, които посѣщаватъ Римъ. Може още днесь да се види колко страшна е била темницата. Тя е състояла отъ двѣ темници, расположени една надъ друга. Горнята е около четире метра широка, долнята три. Прѣстѫпницитѣ сѫ се спущали въ тѣхъ отгорѣ съ

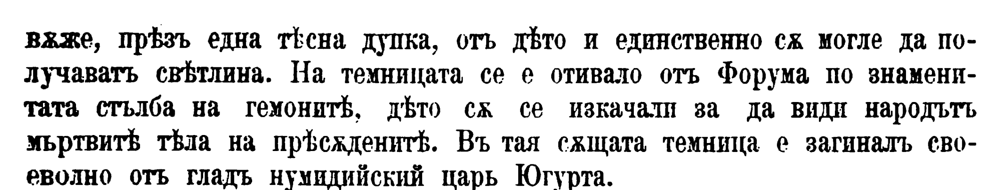

вжже, прѣзъ една тѣсна дупка, отъ дѣто и единствено сж могле да получаватъ свѣтлина. На темницата се е отивало отъ Форума по знаменитата стълба на гемонитѣ, дѣто сж се изкачали за да види народътъ мъртвитѣ тѣла на прѣсжденитѣ. Въ тая сжщата темница е загиналъ своеволно отъ гладъ нумидийский царь Югурта.

Въ 496 г. прѣди Христа, подирь окончателната побѣда нанесена надъ латинцитѣ, въ която се казва, че сж помогнали на римлянитѣ Касторъ и Поллуксъ, въ честь на тия два полубога и въ паметь на побѣдата е билъ въздигнатъ единъ храмъ, за който Цицеронъ говори, че е билъ най-прочутий и най-посѣщаваний храмъ въ Римъ. Единъ стълпъ въздигнатъ вжтрѣ въ Форума, въ честь на консула К. Дуилия, е наумѣвалъ първата морска побѣда, нанесена надъ картагенянитѣ.

Центръ на всичкитѣ здания и паметници на Форума е била курията, дѣто Сенатътъ е държалъ своитѣ засѣдания. Допълнение на курията е била публичната трибуна, нарѣчена Rostra, която се е възвишавала врѣдъ Форума и прѣдъ салата на Сената, отъ дѣто ораторитѣ, обърнати къмъ Капитолий, сж говорили на народа. Отъ тая трибуна е говорилъ често Цицеронъ. Други важни учрѣждения сж съсрѣдоточавали тука всичко, що се е касаяло до висшето управление на държавата. До курията сж биле Греностазиса, въ което сж биле приемали чуждитѣ посланници отъ врѣмето още на Пирра, дѣто се е събиралъ народътъ по курии, за да упражнява избирателнитѣ си права. На мѣстото, дѣто се издига днесь църквата и академията Св. Лука, е билъ, така нарѣченний Secretarum Senatus, дѣто Сенатътъ е разглеждалъ криминалнитѣ процесси, които му сж прѣпращали императоритѣ. Подъ Капитолия, край священний пжть, е билъ Табулариума, дѣто сж се пазили архивитѣ на държавата. На срѣщу него е билъ храмътъ на Сатурна, построенъ въ 491 г. прѣди Христа, отъ консулитѣ Семпрония и Минуция, дѣто се е пазило отъ най-старо врѣме съкровището на републиката.

Форумътъ е достигналъ до най-пълно вяликолѣпие при цезаритѣ. Освѣнь новитѣ здания, съ които сж го биле украсили, тѣ сж или прѣправяли или съградили изново повечето стари здания и паметници, които сж често биле опустошавани отъ пожари, като имъ сж оставяли при това, първитѣ имена и назначения.

Капитолий е съперничалъ съ Форума, ако не го е надминувалъ съ великолѣпието си. Както тамъ, така и тука сж се въздигали паметници отъ всичкитѣ епохи на римската история. Като чете человѣкъ днесь въ старитѣ списатели, колко много сж биле, неможе да си въобрази какъ е било възможно, ако сж сжществували едноврѣменно, да се побиратъ въ такова малко мѣсто. По старината си, най-важний паметникъ на Капитолий е било убѣжището, основано отъ Ромула за бѣглецитѣ, които сж почнали да населяватъ градътъ. По историческото си значение е дохождалъ послѣ Юпитеровий храмъ, дѣто побѣдителитѣ сж дохождали да получатъ триумфъ. Тоя храмъ е занимавалъ источний връхъ на хълмътъ, на мѣстото, дѣто се издига църквата Ara Coeli. Храмътъ е стоялъ

до VIII вѣкъ и разорението му се дължи, единствено, на желанието на първитѣ папи, да не оставать здраво нищо язическо. Църквата, построена на мѣстото му, е получила названието си Ara Coeli отъ една християнска легенда, която расказва, че св. Богородица и Исусъ Христосъ сж се явили тука на императора Августа. Сенатътъ, расказва легендата, е искалъ да обяви Августа достоенъ за апотеоза. Августъ отишълъ да земе съвѣтъ отъ Тибурската Сибилла, която му прѣдрѣкла рождението на Спасителя, и въ подтвърждение на думитѣ ѝ, явила му се майката божия съ Исуса Христа. Августъ падналъ на коленѣ, отрѣкълъ титлата на богъ и въздигналъ единъ олтаръ въ честь на божественното видѣние. Старий храмъ е билъ въздигнатъ отъ Тарквиния Гордий, който е испълнявалъ това по едно желание на Тарквиния Старий направено въ единъ критически моментъ, когато Сабинитѣ застрашавали да поразжтъ римский народъ. Лицето на храма е било обърнато къмъ Форума и е състояло отъ единъ портикъ съ три реда стълпове. Подобенъ портикъ, но само съ два реда стълпове, е имало на другитѣ три страни. Побѣдителитѣ, въскачени на священната колесница, на която се е носила голѣмата статуя на Юпитера въ тържественнитѣ праздници, облѣчени съ свещеннитѣ дрѣхи на Юпитера, съ вѣнецъ на главата, съ лавровъ клонъ въ лѣвата ржка, съ жезълъ отъ слонова кость въ дѣсната ржка, сж дохождали тука да въздаджтъ благодарственни молитви и да принесжтъ жъртва на бога на боговетѣ.

Отъ всичкото това великолѣпие, отъ всичкитѣ тия чудни паметници на Форума и на Капитолий, днесь стърчжтъ само печални съсипни, по които много пжти не е възможно да се опрѣдѣлжтъ мѣстата на зданията, отъ които сж останали. Археологитѣ неуморно работатъ и до днесь, да дадж‌тъ името на всички тия съсипни. Неимовѣрни и дълги трудове, неизвѣстни намъ, но които заслужва да се спомѣнжтъ съ признателность, сж се положили за да се издири това, което знаемъ. Тука човѣкъ се научава да цѣни заслужено археологията. Тя се явява въ пълното си значение на наука, обемляюща въ себе-си история, философия, поезия, искуства, всичкитѣ отрасли, въ която се е проявилъ духовний животъ на народа, паметницитѣ на когото се старае да възстанови. Незная дали може да има трудъ пò-благодаренъ. Каква радость трѣбва да усѣща оня, който умѣе съ едно камъче даже да съдѣйствува за възстановлението на това минало, което, и прѣвърнато въ прахъ, се прѣдставлява така велико и достойно за вѣчно удивление!

Нѣколко вѣка наредъ не сж се знаяли дори ни мѣстата, ни имената на Форума и на Капитолий; площадьта, дѣто сж се разисквали сждбинитѣ на свѣтътъ, затрупана съ нѣколко метра земя, е служила за купувание и продавание на добитъкъ и се е наричала „кравешки пазаръ“. По Капитолий, по който сж се искачвали побѣдителитѣ на свѣтътъ, сж се намирили кози и е билъ извѣстенъ подъ името „кози хълмъ“. Може-би и до днесь да се намиратъ селени отъ околноститѣ на Римъ, които ви биха зяпнали въ устата, като да имъ расправяте за работи отъ оня

свѣтъ, ако имъ бихте говорили за Капитолий, а само на. когото кажете **Monte Caprino**, би се сѣтилъ за-какво се касае. Незнаѫ дали това не би било вѣрно дори за много жители отъ самий Римъ.

Развалинитѣ на Форума, ако и да сѫ крайно осакатени, по своята многобройность и изящность, даватъ и сега една идея за великолѣпието на паметницитѣ, отъ които сѫ останали. Тѣ прѣдставляватъ единъ пущинакъ, въ който всичко ви кара да мечтаете. Врѣдъ това гробно мълчание, което владѣе тука, врѣдъ тия счупени колони, тука прави надъ старитѣ си пиедестали, тамъ налѣгали и полузаровени въ земята, като осакатени и забравени трупове, за които не се намѣрила благочестива рѫка да имъ издълбае гробъ, между тия стѣни обраснали съ мъхъ и трева, подъ тия полусрутени сводове, които заплашватъ да се сгромолѭтъ надъ тебе, умътъ. пораженъ отъ въспоминанията, които изbликватъ ототвредъ, като отъ нѣкой внезапно отворенъ и изобиленъ изворъ, неволно призовава миналото и прослѣдва всякога съ живо и неисчерпаемо съчувствие всичко онова, което е съдѣйствувало да го направи така замечателно. Прѣзъ краткото ми прибивание въ Римъ, незнаѫ дали има день да не идѫ на Форума. Отъ врѣме на врѣме минува нѣкой блуждающъ, като тебе пѫтникъ, или отъ нѣкѫдѣ се подаде нѣкоя тълпа отъ англичани и англичанки, прѣдводителствувани отъ обязателний чичероне, който имъ рецитира съ всевъзможни жестикулации пѫтеводителя на Римъ. Потопенъ въ своитѣ мисли едва обрѫщашъ погледъ да ги видишъ и ги изгубвашъ веднага прѣдъ видъ. Оставятъ въ тебе оная смутна идея, съ която се вѣстяватъ на човѣкъ, коленичилъ надъ единъ скѫпъ гробъ, ония, които идѫтъ. като него, въ жилището на мъртвитѣ, да търсятъ тоже гробове, за да плачатъ и да се молѭтъ.

Та и това не е ли жилище на мъртви, дѣто е заспалъ сънь вѣченъ цѣлъ единъ миръ съ всичко, което е любилъ иималъ, съ своитѣ богове, съ своята слава, съ своитѣ пороци? Тия полусрутени стълпове, сводове, стѣни, не сѫ ли останки отъ надгробни паметници, незачетени и поломени отъ врѣмето? Колко страшна трѣбва да е била бурята, която е духнала тука, та е съборила и помела всичко? Когато гледашъ съсипнитѣ, когато размишлявашъ върху миналото, отъ което сѫ останали, не ти се иска да повѣрвашъ, че е било възможно да изчезне тъй изъ коренъ всичко, което наумѣватъ, че се е загубило всичко, народъ, вѣра, учрѣждения, права, като всичко това да се е носило на единъ корабъ пропадналъ безслѣдно въ нѣкое ужасно крушение. и чини ти се да присѫтствувшь на една истинна и величествена легенда за Крали-Марка.

Не, думашь си, не е възможно, да е изчезналъ тъй цѣлъ единъ свѣтъ, както исчезва въ продължение на години една фамилия, проѣдена отъ нѣкоя немилостива болесть. Уморенъ отъ вѣковни вълнения искалъ е да спи подъ тия съсипни, да си почине, като Крали-Марко, и като него чака своя часъ за да се изправи пакъ и да заживѣе животъ новъ. Горко тогава на ония, които не сѫ уважили сънытъ му, които сѫ се подиграли съ светинята на великолѣпний мавзолей, подъ който е задрѣмалъ! Гор-

ко на ония, които сж осквернили славитѣ му, които сж испждили боговетѣ му изъ храмоветѣ имъ! Тѣ ще приематъ отплата равна съ светотатството, което сж извършили.

Врѣмето, което разрушило всички тия величественни паметници, ще слѣдва своето мрачно дѣло и ще дойде единъ день, когато и тия печални останки отъ миналото величие на Римъ, ще изчезнатъ и ще се заличжтъ отъ лицето на земята, като никога да не сж биле.

По двѣ стълби се възлиза отъ Форума на Капитолий. Ни една панорама неможе да се сравни съ оная, която се открива прѣдъ очитѣ ви, когато се искачите на Капитолий и се обърнете къмъ Форума. Изгледътъ надъ старий Римъ и надъ развалинитѣ му, особенно отъ Сенаторский палатъ, въздигнатъ надъ развалинитѣ на Таболариума, е безподобенъ. Всички тия руини, които се простиратъ далеко, далеко, додѣто може да стигне окото, отвждъ Колизея, отвждъ палатинский хълмъ, съ своитѣ странни и разнообразни форми, на ржцѣ вдигнати застрашително въ въздуха, на вкаменѣли истукани, на зяпнали уста, на покжсани дрипели, на страховити отверстия пробити въ небето, съ своитѣ скалисти стѣни, съ своитѣ страшни сѣнки, съ своитѣ истърбушени сводове, прашни, повѣхнали, почерняли, плѣсенясали, прѣдставляватъ ти се тука въ всичката си трагична величественность. Тукъ тамѣ се издигатъ рѣдки и високи стълбове, богъ знае какъ запазени отъ нѣкой храмъ или дворецъ, подобни на печални и осамотени дървета, оцѣлѣли всрѣдъ една опустошена отъ пожаръ гора и почернѣла отъ огъня, който ги е лизалъ. На мѣста руинитѣ се простиратъ голи, зарити почти въ земята и изглеждатъ, като запустѣли гробища, дѣто мъртвитѣ спжтъ забравени отъ живий свѣтъ. На мѣста се подаватъ задъ раскошната зеленина на кичасти дървета, израсли, сѣкашъ, нарочно тамъ, за да прѣдставатъ въ единъ релефенъ контрастъ, до природата вѣчно зелена, вѣчно млада, нетрайностьта на всичко, което излиза отъ човѣшкитѣ ржцѣ. Надалече водопроводитѣ се проснали, като единъ дългъ керванъ отъ вкаменени камили. И надъ тая панорама, единственна, небето свива тоя чуденъ свѣтлосинь сводъ, заключенъ отъ една линия живописни планини, които се извиватъ въ видъ на вѣнецъ около широкото римско поле. Окото неможе да се насити да гледа и умътъ се скита, като заблудена и омаяна птица, между земята, населена съ паметници на смъртьта, и небето, изворъ неисчерпаемъ на блѣсъкъ и животъ.

На това пространство, което обгръщатъ очитѣ ви, е протекълъ цѣлий исторически животъ на римлянитѣ. Това е било Римъ — градътъ, центръ, столица и владика на обширната държава, която се е простирала отъ брѣговетѣ на Евфратъ до гибралтарский проливъ. Една точка. На нея сж опирали нозетѣ на тоя чудовенъ Атлантъ, който е носилъ на широкитѣ си и яки плещи покорената вселенна. Тука сж биле прикована краищата на веригитѣ, съ които Римъ е държалъ въ покорность всичкитѣ народи, извѣстни на старий свѣтъ. Ний неможемъ и да си съставимъ днесь идея за римската държава, толкова това, което Римля-

нитѣ сж наричали държава. различава отъ нашитѣ съврѣменни понятия. Държава, въ смисълъ, каквато я разбираме днесь, съвопупность отъ жителитѣ на една страна, които, подчинени на сжщото правление и на сжщитѣ закони, носатъ еднакви тяжести и ползуватъ се отъ еднакви права, не е имало и не е могло да има тамъ. Въ тая смисълъ държавата е билъ Римъ — градътъ, заключающъ въ себе си всички ония, които, по рождение или по право придобито отпослѣ, сж се считали римски граждани. Всичко останало сж биле области, подчинени съ връски, повече или пó-малко крѣпки, на владичеството на Римъ и съставляющи просто една широка експлоатация въ исключителна полза на единъ градъ. Провинциитѣ сж могле да иматъ най-широки привилегии, пълни автономни управления, но всякога сж оставали нѣщо отдѣлно отъ Римъ. Въ управление на държавата, земена въ нейната цѣлость, тѣ не сж приемали никакво участие. Това управление е принадлежало единственно и исключително на Римъ. Императоритѣ станахж щедри въ раздаванието на римското гражданство тогава, когато даже въ Римъ то не прѣдставляваше никакви политически права. Расширението на римското гражданство съвпада съ упадъкътъ на държавата. Римъ го пазеше завистливо, додѣто имаше съзнание за своята сила. То прѣдставляваше за него емблемата на могуществото му и наградата за усилията, трудоветѣ и жертвитѣ, които бѣше направилъ въ продължение на вѣкове, за да установи своето владичество надъ другитѣ народи. То е съставлявало най-скжпото му достояние, което го е крѣпило въ идеята на неговото върховенство и въодушевлявало въ упорититѣ му и непрѣкъснати борби. До Августа, то-есть, прѣзъ всичкото врѣме на царетѣ и на републиката, Янусовий храмъ е билъ затварянъ всичко два пжти. Въ тия непрѣкжснати борби, не веднажъ сждбата на Римъ е достигала да виси на конецъ. У много у народитѣ, съ които еималъ да воюва, любовьта къмъ свободата е произвела чудеса отъ храбрость, но въпрѣки доблестното имъ и дълго противостояние, всички най-сетнѣ сж биле принудени, единъ по други, да влѣзатъ въ орбитата на свѣтовната империя. Най-силнитѣ, най-храбритѣ, най-добрѣ устроенитѣ, падатъ. Борбитѣ се продължаватъ нѣкога съ вѣкове, съ равни, съ нерѣшителни шансове, побѣдата често се усмихва на римскитѣ врагове, но окончателното тържество остава най-сетнѣ на римлянина. Римъ е ималъ една опрѣдѣлена задача, да подчини цѣлъ свѣтъ на владичеството си, и въ нея е черпалъ оная чудна енергия, която го виждаме да развива въ течението на цѣли вѣкове, за да порази всички, които сж прѣчили на цѣлитѣ му. Той е знаялъ, че трѣбва постоянно да надвива и да върви напрѣдъ. При най-малкото отстжпване назадъ, при първото поколебавание на престижа му, той се е излагалъ на опасностьта да се намѣри противъ една силна коалиция отъ всичкитѣ си врагове, която би го разрушила немилостиво. Това би било за него една гибелна погрѣшка и никога я не стори, не отстжпи никога, не остави никога да се оскърбява ненаказано престижа му.

Организацията на държавата е отговаряла чудесно на задачата, която е имала. Въ основата на тая организация е стоялъ сенатътъ, съборъ, отъ зрѣли умове, отъ дългогодишни опити, отъ практически знания, спечелени въ продължителното водение на държавнитѣ работи, отъ испитани добродѣтели. Публичната власть е била мила за сенаторитѣ, не само защото въ нея сѫ се заключавали интереситѣ на отечеството, но и защото е била тѣхно създание, тѣхно дѣло. Тия важни старци сѫ биле завистливи, като за нѣщо свое, за славата и величието на държавата, за извоюванието и укрѣплението на което сѫ съдѣйствували сами, като консули, военачалници, посланници. Участието на народа въ управлението е било уредено така, щото да внесе въ него съдѣйствието на буйнитѣ си сили, безъ да може да го повлече лѫзгавий пѫть на нездравитѣ и промѣнливи страсти. Държавната машина, уредена тъй здраво, е давала и съобразни резултати. Ней се дължѫтъ ония рѣшения зрѣли и енергични, оная политика мѫдра, рѣшителна и послѣдователна въ сѫщото време, невлияюща се ни отъ успѣхитѣ, ни отъ несполукитѣ, политика, която ще удивлява винаги всички, които четѫтъ историята на Римъ. Тая чудесна организация, обаче, е оставяла винаги отдѣлни народътъ и благородната класса, и това е било червеятъ, който е прояждалъ вѫтрѣшно Римъ. Ненавистьта между плебеи и патриции, укротявана на врѣме, не е никога угасвала. Разрязава се още съ основанието на Римъ, продължава се прѣзъ всичкото врѣме на републиката, проявлява се различно при всѣки отдихъ, който ѝ оставятъ вънкашнитѣ събития, избухва въ кървави метежи при Гракхитѣ и дава най-послѣ поводъ на разни честолюбци да замислятъ унищожението въ своя лична полза на републиканскитѣ учрѣждения. На тая ненависть се облѣгатъ за прислѣдвание на честолюбивитѣ си цѣли Марий и Силла, Цезаръ и Помпей, Антоний и Октавий, додѣто най-сетнѣ, послѣдний, може-би, най-малко гениялний отъ всичкитѣ други, но най-ловкий отъ тѣхъ, успѣва да се прогласи самодържецъ. Републиката падна жертва на умразата на народа противъ патрициитѣ. Слѣдъ дългата и безрезултатна борба, която бѣше водилъ за равноправность, той забраваше що губи и считаше своитѣ собственни загуби напълно удовлетворени съ унижението на благородството и на сената. Додѣто императоритѣ иматъ причини да се боѭтъ още отъ призрака на миналото, не забравятъ никога да експлоатиратъ старата вражда между плебеи и патриции. Сенатътъ дълго врѣме, особенно, подирь безчинията на първитѣ императори, не прѣстана да храни надежда за възстановлението на републиката, но надеждитѣ му се разбихѫ въ съпротивлението на народа. Когато, подирь убийството на Калигула, потресенъ отъ прѣстѫпленията му, Сенатътъ се събра на Капитолий за да прогласи изново република, народътъ заобиколи салата на засѣданията и заяви, че иска само единъ господарь. Тъй се осуети послѣдний опитъ за възстановлението на републиканското управление. Сенатъ и народъ, всички ония учрѣждения, които бѣхѫ създали славата и величието на Римъ, бѣхѫ осѫдени да се прѣобърнатъ на рабски орѫдия въ рѫцѣтѣ на им-

ператоритѣ. Империята намѣри въ спазванието на вънкашнитѣ форми най-вѣрното срѣдство за своето укрѣпяване и не унищожи ни едно отъ републиканскитѣ учрѣждения. Тя израстна, като една нова фиданка, присадена н' дървото, на което самитѣ тия учрѣждения бѣхѫ се развили и цъвтѣли, но скоро тя зе всичкий сокъ на стеблото и ги остави отъ само себе да изсъхнатъ полека-лека и да умрѫтъ отъ истощение.

(Слѣдва).

ОТЪ МАРИЦА ДО ТУНДЖА *)

пѫтни бѣлѣжки

отъ

Ивана Вазовъ.

Пладнешната жега, която налѣгаше града, извънъ него се освѣжи отъ вѣянето на полский вѣтрецъ. Ние пѫтуваме вече по хълмиститѣ поли на Срѣдня-Гора, които се растилатъ въ леки вълнения далеко на югъ, покрити съ буйна, раскошна растителность, която зачудва и най-разсѣяното око. Това е прочутата плодородна ивица черноземъ, която върви между Срѣдня-Гора и Марица, на истокъ, до самото Черно-Море. Колкото вървимъ по́-натататъкъ, картината на плодородието става по̀-въсхитителна; при ханчето, до рѣчка Сютлийка, спрѣхме да пийнемъ студена водица и да сръбнемъ чашка кафенце, като се любувахме на прѣлестната долина, изъ която шуми потокътъ. Но кога дойдохме кѫдѣ селото Теке, намъ се откри хубаво чудесната панорама на старо-загорското поле — гледка, която не се забравя. До дѣто ми стигаше окото, всичкото е живо, питомно и разработено. Българското рало и мотика сѫ прѣобърнали тоя край въ обѣтованна земя: пъстри лозя, вълнисти ниви, ливади, градини, тъмни кичести горици отъ орѣшаци. до които се нишатъ богати селца, чифлици, воденици—покриватъ, като весела гр. ина, полето, което се накланя на истокъ, дори до синикавитѣ върхове на кръгозора. Тука ставатъ прѣвъсходни ячемици, ръжь, царевица, триндафили, тютюнъ, нарове, грозде и най хубавото жито, прочуто въ цѣла Турция — *загарката.* Само това поле може да нахрани цѣло царство. На вредъ картината е великолѣпна до вълшебство. Човѣшкий погледъ съ наслаждение потъва въ хубоститѣ на тая благословена земя, упива се, забравя се и не знае на кое по́-напрѣдъ да се нарадва. Пѫтувахъ по́-лани, пакъ прѣзъ май, по южна Италия, и намирамъ, че само долината на Капуа, въ Кампания, която омая и плѣни петь години Анибала, може да се удари по хубость и раскошна плодовитость съ нашето старо-загорско поле.

Отъ Текето пѫтьтъ върви изъ между два сѣнчасти реда плодородни дръвета; бадемитѣ сѫ вече съ плодове увиснали; черешитѣ

*) Продължение отъ I книжка.

съ кърваво-червени кичори. Гледката къмъ полето става пó-възхитителна отъ ефекта на подвижнитѣ лучи и сѣнки, които прави заходящето слънце. Най-послѣ, видѣхме далеко въ политѣ на Срѣдня-Гора — и Стара-Загора, блѣснала отъ руменитѣ вечерни зари. Трѣба да кажж скопчаний скелетъ на Стара-Загора, защото $^3/_4$ отъ нея сж още развалини. Но тая бѣла грамада отъ съсипни и нови здания, гледана отъ далеко, лъже окото: тя добива видъ на единъ вълшебно-грамаденъ и цвѣтущъ градъ, който ту се показва, ту се затуля задъ живописнитѣ рж̃тлини, нáпрѣки прѣзъ които вървимъ.

По мръкнало влѣзохме въ Стара-Загора.

Стара-Загора има още твърдѣ печаленъ видъ и покъртя душата съ въспоминанията си. Прѣдъ тебе стои една растворена страница, отъ най-страшнитѣ и кървавитѣ, въ новата ни история . . . Сѣкашъ, тукъ още вонѣе изъ въздуха димътъ отъ пожаритѣ и миризмата на кръвьта. Тукъ се е извършила страховита и кървава оргия, подирь нещастний и героически бой на нашето опълчение съ побѣдоноснитѣ орди на Сюлейманъ-паша. Единъ кореспондентинъ, англичанинъ, присжтствующъ на 19 Юлий 1887 год. въ Стара-Загора, уприличава гибельта ѝ съ гибельта на Магдебургъ, отъ войскитѣ на Тили . . . Тоя хладнокръвенъ чужденецъ трѣбвало да се върне къмъ срѣднитѣ вѣкове, за да намѣри достойна прилика на варварствата на XIX-й! . . . Между бѣлѣющитѣ се групи нови кжщи стожтъ още голѣми пусти пространства, насѣяни съ буренясали основи и прохълмени отъ заспипани изби на исчезнали домове. Освѣнъ главната улица, шосе два километра дълго, което раздѣля града на двѣ равни части, осталитѣ сж глухи и меланхолията имъ се увеличава отъ стърчащитѣ късове стѣни и травясали темели. На безмѣрно широкий площадъ, възъ една чешма, издига се нѣкаква безглава, мряморна статуя, на Аполлона, увѣряватъ. Това е сжщо една руина. Тя е изровена изъ праха на Ulpia Trajana, възъ която е сложена Стара-Загора . . . Тя си е била намѣрена така, за това ѝ турили гипсова глава, но и тя паднала. Мене неволно дойде на умъ Белерофоновата статуя, подирь обезглавяванието ѝ отъ византиеца, за което ни расказва Велтманъ въ безподобний си романъ.

Три дена прѣстояхме въ тоя печаленъ градъ и на 6 май, сутрѣньта, потеглихме къмъ дервентский проходъ, който ще ни пропустне въ розовата долина. Бързо излѣзохж колата изъ лошитѣ улици на „Алтжнъ-Топъ", и скоро ни изведохж пакъ на полето, на сѣверъ отъ града.

Врѣмето, вчера и завчера съвсѣмъ кишаво, се управи. Дъждовнитѣ крушумени облаци, още тая зарань що се мръщяхж на кржгозора, се разсѣхж отъ утрѣнний вѣтрецъ, като бѣли памучни кжсове, по лазурний сводъ. Слънцето радостно и още пó-златно изгрѣ надъ оросената природа, небесната синина, нѣжно златена и кжпана отъ ялмазнитѣ лучи, бѣше така сладко-прозрачна, чиста, прѣсна, като, че вчера Господь бѣше казалъ: „да будетъ свѣтъ". Въздухътъ се оглашаваше отъ срѣбриститѣ гласета на гнѣдитѣ листовички, които правяхж изъ него грациозни ара-

бески; врабчетата лудешки се гонѧхѫ, цвърчахѫ и бѣснѣяхѫ, като провинциални дѣца, пуснати отъ училището.

Тукъ растителностьта, около двата брѣга на Бедечка, е много буйна и раскошна; всичко е плувнало въ веселъ зеленъ шумакъ на овошки и орѣшакъ, между които се лъщи рѣката. Тукъ сѫ биле любимитѣ расходки на харемитѣ на старо-загорскитѣ бееве и султани, прѣди войната . . . На лѣвий слогъ на друма, отъ издигнатъ кладенецъ, шурти чучуръ бистра студена вода. Това е „Петь Кладенци". Ние се напихме отъ животворната струя, поналюбувахме се на красотата на това мѣсто и влѣзохме въ прохода. Въ дъното му лѫкатуши поетическата Бедечка, която прѣгазихме нѣколко пѫти, до дѣто се доловихме за шоссето, сега скоро поправяно за минуването на княза. То върви по стръмний хълбокъ на дѣсната урва, и ние сега отъ високо можемъ да се любуваме на всичкитѣ фантазии на рѣчката изъ тѣсната долчина: на игривитѣ ѝ лѫкатушки, водопадчета, шумливъ токъ, и пръски, и игри на струитѣ ѝ, които дѣтински се каратъ съ огромнитѣ камъне, че имъ прѣпрѣчватъ пѫтя. Отъ срѣща спиратъ погледа ни стръмни, високи урви, покрити съ треви, пó-нататъкъ ниска гора ги облача цѣли. Тукъ и тамъ по скалитѣ, що висѧтъ надъ Бедечка, растѫтъ нѣжно-сине-морави люлеки и се люлѣятъ надъ вълнитѣ. Ние сме срѣдъ Срѣдня-Гора. Отъ всякѫдѣ ни заграждатъ високи зелени връхове. Ето една прѣлестна полянка, между пѫтя и Бедечка. Послѣзнахме тамъ. Горски зефири ни носатъ ароматний дѫхъ на тревитѣ и на люлекитѣ; веселий напѣвъ на рѣката мелодически се слива съ непонятний шумъ на тая усойна долина. Съ нѣколко минутното си замайване тукъ, ние отдадохме честь на хубостьта на българската природа, както отдадохме честь и на успѣха на българската индустрия, като изсушихме съ най-голѣма охота двѣ бутилки руйно шуменско пиво, подсладено съ нѣколко рѣзена великолѣпна старозагорска пастѫрма, една отъ сьврѣменнитѣ слави на тоя добъръ градъ.

Жално, че Любенъ, голѣмъ специалистъ въ областьта на мезелицитѣ, не е знаялъ за това чудо, а те би го прославилъ въ въсторженни дитирамби повече отъ казанлѫшката гюловица. Дълговрѣменното му отсѫтствие отъ България е причина на това невѣжество, както и на други нѣкои.... Инакъ, той би ни казалъ нѣщо и за севлиевскитѣ волски язици, и за видинския черъ хайверъ, и за карловскитѣ пѫчи, и за свищовскитѣ шарани, и за рахманларската пьстрьва, и за сопотската армеева чорба, — зимно врѣме, — рѣалива, като сарказмътъ му, отрѣзвляюща, като сатирата му. Какъвъ благодатенъ антидотъ е тя противъ махмурлука! . . . .

Отъ поляната пѫтя се заиздигва къмъ гръбнака на планината, задъ който се подава, като колосаленъ купенъ, врьхътъ Бетеръ. По думитѣ на доктора В. тоя врьхъ е загасналъ волканъ. Трапътъ въ скалистото му теме запазвалъ видътъ и формата на нѣкогашенъ кратеръ задрьстенъ, а по плещитѣ личала кора отъ сгория и втвърдѣла лава. Прѣдъ насъ, на шоссето, още стърчеше меланхолический скелетъ на една триумфална арка съ унили тържественни надписи. Ние величиво минахме подъ нея.

Тукъ бѣше миналъ прѣди три дни новий главенъ управитель, князь Александръ, и бѣше сипалъ милостиви думи на ликующитѣ дервентци. По тоя случай, другарьтъ ми, който дълго врѣме е гостувалъ въ Ромжния, ми приказа единъ анекдотъ отъ врѣмето на Куза. Пжтувалъ веднажъ тоя принцъ изъ земята си и, при една такава триумфална арка, въ отвѣтъ на жалбитѣ на селянитѣ противъ неправдитѣ на властьта и тежкитѣ данъци, казалъ имъ да бждатъ спокойни, защото той денонощно се грижи за благото на подданницитѣ си. Тогава единъ бѣлобрадъ и събуденъ старецъ скръстилъ покорно ржцѣ и извикалъ високо:

— Maria ta! După când este pământul bate vîntul, şi o sĕ bate vîntul până când o sĕ fie pământul!

Тия думи другарьтъ ми ги прѣведе въ българска проза така:

— Господарю, отъ какъ е станалъ свѣтътъ, духа вѣтърътъ, и ще духа вѣтърътъ, додѣто бжде свѣтътъ.

Азъ не искахъ тълкуванието на тие думи, както и князь Куза не го поискалъ, а отминалъ бързо съ почървенѣло лице.

Но въпрѣки тоя анекдотъ, оказа се, че почтенний влахлия е горещъ обожатель на Куза. Той помълча малко, па запѣ тихо на влашки, и разчувствованъ, Кузовата прощална пѣсень: Тara dulce şi frumosa" а отъ нея се цопна въ вълнитѣ на ромжнската политика. . . Скоро съ ужасъ забѣлѣжихъ, че той прѣскокна Дунава и прѣнесе разговора на почвата на българската. За да попречж на тая инвазия и да не отровж първитѣ си впечатления отъ розовата долина (защото вече стигнахме на върха на Срѣдня-Гора), азъ извадихъ още двѣ бутилки пиво, и прѣдъ видътъ на чудната долина, на мжглишкия балканъ, на хайдушкий Дебелецъ, на Бузлуджа, на Св. Никола, на колосалний Юмру-Чалъ напихъ здравица за чистата, за хубавата, за неосквернената България, за Българията на орлитѣ, на поетитѣ, на хайдутитѣ, за Българията на Бога, която сега ме обнимаше съ своитѣ гигантски планини, като въ любовни обятия. . .

Отъ връха бързо навалихме по сѣверний склонъ и се спрѣхме при Касапъ-кая, долу. Това е една гола и канариста долчина, твърдѣ примежлива за пжтницитѣ въ турско врѣме. Многото извършени тукъ обири и убийства сж й дали зловѣщото название „Касапска канара".

Какъвъ тжженъ надписъ при входа на единъ рай!

Долината на Тунджа държи отъ калоферската клисура до Твърдица и се пои отъ рѣката, на която се кичи съ името. На картата тая котловина има видъ на дългнеста чупена ивица, заградена отъ срѣдне-горскитѣ бърда и високий староплънински гребенъ. Но сега окото ми, по причина на нейний завой, захваща само въсточната половина съ горииститѣ балкански върхове.

Една измама. Розовата долина не се е облѣкла напълно още съ триндафилевий си накитъ. Пролѣтьта позакъснѣ. Зимний хладъ още вѣе отъ прѣспитѣ на балкана, слънцето нѣмá врѣме да сгрѣе добрѣ долината, по коя-

то случаятъ ме принуди да пжтувамъ пò-рано, когато розовитѣ пжпки едвамъ се развиватъ. Скръбьта ми е искренна. Който желае да види въ всичката ѝ оригинална хубость южна Италия, трѣбва да я посѣти прѣзъ априлия, както Андалузия — прѣзъ марта и Петербургъ — прѣзъ декемврия. Долината на Тунджа трѣбва да я посѣтишъ прѣзъ срѣдата на май, ако желаешъ да плувашъ въ море отъ триндафили.

Но и сега тя колко е прѣкрасна! Колко сила и фантазия природата — магесница е похарчила за да окичe пролѣтното ѝ рухо! Старозагорското поле очудва погледа съ богатството си и съ неизмѣримостьта на оризонта си; казанлжшката долина го омайва съ раскошната си пъстрина и величественность. Тамъ естеството е геній благодатенъ, тукъ е поетъ. Додѣто ти стига окото, гледашъ блѣскаво зелени ливади, нѣжни кадифяви морави, живописни ландшафти, гюлови градини, вече зарумeнили и заблагоухали, прѣсни полени, прѣзъ които ручжтъ бистри планински бари, и всичко това прошарено съ купове горици отъ кестени, орѣхи, сливи, черeши, круши, дрѣнове, ябълки, вишове, празднично разцъфтѣли, или пъкъ увиснали съ алено-кораллеви китки най-сладки плодове, а прѣзъ срѣдъ тая панорама, между върбалаци и шумтящи брѣстове, вие се млада Тунджа и шари чудни меандри по зелената равнина. Въ дъното на картината —Стара-Планина: верига исполински върхове, които се кжпатъ въ синето небе; а далеко на западъ, мръщи се халосаний Юмру-Чалъ, забуленъ съ снѣгове и облаци, като Олимпътъ на нѣкой балкански гръмовержецъ. Щастливитѣ елисейски поля турени при прѣдѣла на бореевото царство! А слѣдъ петнайсеть дни тия нѣжни зеленини нѣкоя вълшебница ще засипе съ росни триндафили и изъ въздуха ще се залѣятъ благоухания, заедно съ пѣснитѣ на тъмноокитѣ берачки, увѣнчани съ розови китки, като староврѣмскитѣ гъркини отъ Пафосъ и Цитера, по венеринитѣ праздници...

O qui me gelidis in vallibus Haemi
Sistat et ingenti ramorum protegat umbra? *)

казалъ римский поетъ и въздишалъ за тия мѣста прѣди осемнайсеть столѣтия.

Хораций би могълъ още да прибави:

И да ме увѣнчѣе съ нейнитѣ ароматни рози? . . .

Приближихме чинакчийскитѣ бани.

Тукъ при ливадитѣ спрѣхме за обѣдъ. Насѣдахме на меката морава. Оризонта прѣдъ насъ го затварятъ шумясти гжсти дрьвеса, между стволоветѣ на които се бѣлѣятъ въ пашитѣ гойни чърди говеда, до коремъ въ трева потжнали. Всичко е зелено, ново, сѣнка. Това успокоително зрѣлище услажда отдиха ни. Благосклоненъ зефиръ полъхва между клоноветѣ и упива гжрдитѣ съ благодатна, нова сила. Чини ти се, че подмладявашъ, като дишашъ сжщия въздухъ съ младата природа; тайнственний духъ на пролѣтьта растрепeрва всичкитѣ ти фибри, радостно усѣщанне вълнува душата; чувствувашъ, че човѣкъ е създаденъ да живѣе въ

*) Кой ще ме заведе въ прохладнитѣ Емуски долини да ме закрие съ грамадната сѣнка на клоноветѣ?

тая хубава природа, само да й се радва и да й се възхищава вѣчно, вѣчно, безъ да му се изпречватъ страшнитѣ въпроси на живота. . . . Ето нѣколко крачки прѣдъ насъ, подъ травясалий сводъ, шурти топълъ чучуръ лѣковита вода, даръ отъ горещата утроба на Срѣдня-Гора. Блазни те непобѣдимо желание да се цопнешъ въ топличкитѣ струи. Пакъ жалѧ, много жалѧ, че прѣвáрихъ триндафилитѣ, а то бихъ си позволилъ сега нечуто наслаждение: бихъ покрилъ банята съ триндафили и бихъ се кѫпалъ сладострастно въ тая розова баня, като непомнѧ кой римски императоръ!

А колко подобни минерални извори ключатъ изъ богатитѣ поли на Срѣдня-Гора! Тѣ сѫ истинска благодать божия. За жалость, нашето нехайство малко цѣни благата на тая разсипница природа; сгодитѣ и чистотата въ банитѣ не биятъ много въ очи. Ето, напримѣръ, изъ случайно зиналитѣ врата, зърнахъ дами селянки, които се кѫпяхѫ съ гюслючета и сукмани: въобразявате си колко това е грозно. Турцитѣ имаха хубава добродѣтель, която неможа да се присади въ нашитѣ нрави: обичахѫ и умѣяхѫ да се кѫпать. Това бѣше първото имъ наслаждение, произтекло отъ една религиозна длъжность. Гиздави съ мраморъ послани, или съ прости плочи, хамамчета, които въ всяка турска кѫща намираме и разваляме, отбѣлѣжватъ хубавий навикъ за чистота у турската челядь. Грамадни обществении кѫпални, (бани и хамами), на всѫдѣ по Турция, наслѣдие отъ старата римска цивилизация, зачудватъ погледа съ смѣлостьта на кроежа си и костуванието на направата. Хамамитѣ сѫ изражение на въсточното зодчество и на въсточния вкусъ. Римлянитѣ, които съ завоеванието азиатскитѣ царства, добихѫ и навика за раскошенъ животъ, въведохѫ употрѣблението на банята въ Европа. Раскопкитѣ въ Помпея извадихѫ на явѣ тогавашнитѣ римски бани, които поразяватъ по изящество на украшенията и по удобствата, назначени да усилватъ чувственнитѣ възбуждения: мраморни басейни съ топла, студена и хладкá вода, която шуртяла отъ бронзови гърла, а до тѣхъ многобройни стаички за събличане, за отдихъ; сводътъ на банитѣ е покритъ съ прѣлестни изваяния (bas-reliefs) на амурчета, а стѣнитѣ съ атласи и други митически сѫщества; корнизитѣ и стѣнитѣ сѫ напъстрени съ фрески на богини и вакханки, въ най сладострастни положения; тамъ сѫ биле мѣста за най-истънченитѣ наслаждения, истински храмове на „религията на плътьта“... Чинакчийскитѣ бани нѣматъ такова притезание и вакханкитѣ имъ съ сукманитѣ и съ червенитѣ си гюслючета не си потапятъ снагата толкосъ отъ желание да усѣтатъ сладострастното дѣйствие на топлитѣ струи, колкото да си оперѫтъ дрѣхитѣ на нея. Благодарение и на това, защото инакъ наший селски народъ не би се кѫпалъ по цѣли години.

Ние бързаме да оставимъ това зрѣлище на българска практичность и колата пакъ върви изъ очарователната долина. Природата съ своята хубость ни дойде на помощь и настрои пакъ чувствата ни за въсприемание нови естетически наслаждения. Картината прѣдъ насъ се порасшири. Ние ясно видиме прѣдъ насъ Тулово, а задъ него, при

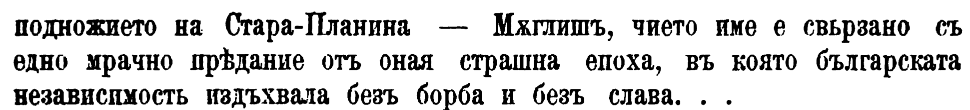

подножието на Стара-Планина — Мжглишъ, чието име е свързано съ едно мрачно прѣдание отъ оная страшна епоха, въ която българската независимость издъхвала безъ борба и безъ слава. . .

Минахме Тунджа, която още три пжти ще се минува. Тя тече тука скрита въ тайнственни сѣнки на високи гжстаци, изъ които, навѣрно, нощѣ искачатъ русалкитѣ да се кжпатъ въ огрѣнитѣ отъ мѣсечината вълни. Незнаж пó омайно-романтическа рѣка отъ Тунджа, която прави хиляди прѣлестни фантазии изъ прѣкраснитѣ долини, блѣсти, синѣй се, срѣбри се подъ чистото небе, между шумясти дрьвеса и прѣдставлява живъ образъ на единъ безбуренъ и блаженъ животъ. Тя е горда съ происхожданието си: тя извира изъ могущитѣ плѣщи на двата най-голѣми гиганта на Стара-Планина — Юмрю-Чалъ и Мара-Гидия, отъ дѣто ручи и сестра ѝ Тжжа, която, види се, носи името ѝ; гърми по снѣжни урви, скача отъ крути скали въ безднитѣ на планината, а слѣдъ единъ часъ—тиха, мила, тече изъ между триндафилови градини, като една побѣдоносна царица, която празднува триумфа си. Роякъ ручейки и поточета балкански весело търчжтъ изъ долината и идатъ да уголѣмжтъ свитата ѝ. Така царственна, тя върви сè надлъжъ по политѣ на Срѣдня-Гора и я запасва, като колосаленъ срѣбъренъ поясъ. Но и раятъ, казватъ, е лошъ затворъ. При Хаинъ-Кьой, като се уплашва да не би вѣчно да лжкатуши изъ тоя Едемъ, затворенъ отъ двѣ планини, втурва се въ Срѣдня-Гора, разсича я и излазя на другиятъ ѝ край, подъ Сливенъ. Отъ тамъ Тунджа диша свободно, — тече прѣзъ широки поля и отива на истокъ, но съ много лжкатушки, като че е на подвоица: къмъ Черно-Море ли да хване, или къмъ Бѣло. Най-послѣ, като дохожда при Думанъ-Тепе, надъ Ямболъ, тя нагло възвива право на югъ, улавя си пжтя прѣзъ необозримата равнина, просича ниската Сакаръ-Планина, форсира тамъ турската граница, сé на югъ, и уморена, прашна, прѣмалѣла отъ дълго пжтешествие, влива се въ Марица, при Одринъ, срѣщу устието на Арда, като извървява на югъ толкова пжть, колкото на истокъ. Народното въображение е прѣобърнало тритѣ рѣки на три сестри, които, подирь една прѣпирня коя е най-бърза, наговорили се да прѣспжтъ при Одринъ, и зараньта, която първа подрани, да повика и другитѣ, за да тръгнатъ и се надскорявать. Легнали и заспали. Но дяволитата Тунджа „сестра най малка" не стояла на думата си, ами

„Най-рано си е ранила,
Дважъ пó-рано отъ пѣтли,
Трижъ пó-рано отъ зора.
Тръгнала Тунджа, отишла—
На тѣхъ се не обадила"

Кога се зазорило, Арда първа си отрила очитѣ и видѣла, че Тунджа ги излъгала, и ядно завикала на спящата още Марица:

„Марице, сестро Марице,
Я стани, сестро, я стани". . .

Тревога голѣма! Двѣтѣ пó-стари сестри джлбоко възмутени! — и, жени нали сж — хванали люто да кълнжтъ пó-малката:

„Да даде Господь на Тунджа
Да върви и да лжкати,
Горитѣ да си пробива,
Горитѣ и планинитѣ,
На нази пжть да отваря“. . .

Като се понасьрдчили съ тия думи, фукнали по дирята на бѣжанката, и пѣсньта казва, че по тоя готово проправенъ пжть, лесно я стигнали и заминали. Но тритѣ сестри не могле вече да излѣзатъ изъ матката си, и отъ Одринъ до морето течжтъ, като една рѣка. Кой знай защо, тия рѣки зели името на най-сънливата – на Марица. . .

Но фантазията ме отвлече далеко на югъ, къмъ Бѣло-Море, а каляската отива на сѣверъ, къмъ Стара-Планина, прѣзъ розови градини, размирисали нѣжно вече.

Слънцето залазяше; море отъ пламъци, рубини и топази блѣщеше задъ зеленитѣ бърда прѣдъ насъ; горитѣ и хълмоветѣ и усоитѣ ставахж любовно тайнственни, подъ златната вѣдрина на вечерний часъ; шумата мълвеше на около тихо съ зефиритѣ, и полскитѣ щурци-пискуни пущахж рѣдки звънливи ноти изъ утихналий въздухъ. . . Сладки благовония, като изъ парфумиранитѣ пазви на една фаворитка, разнасяхж около насъ една страстна упоителна атмосфера. . . . А Срѣдня-Гора сѐ повече и повече тъмнѣеше въ лазурната дрезгавина, а разкошната долина сладко и успокоително затихваше, като че ще чете вечерньта си молитва, при куреннето на триндафиловий сиароматъ къмъ небесата, а царственний Юмрю-Чалъ сѐ още показва на истокъ бѣлата си тиара, облѣна съ послѣднитѣ издихающи розови зари на слънцето и съ първитѣ срѣбристи лучи на мѣсеца. . . .

Хубаво си, отечество мое! Не щж се никога нагледа на божественната хубость на твоята природа. Само твоятъ образъ, милъ и величественъ, стои неизгладимъ въ душата ми, която те люби, милува и слави. Малко ли пжти сьмъ се катерялъ по твоитѣ гигантски планини, и сьмъ се чудилъ и дивилъ на твоитѣ гори, и поля, и райски картини! И колчимъ ги пакъ видж, като че то е първи пжть, азъ се въсхищавамъ отъ тѣхъ и душата ми се обръща на лира и иска да пѣе. Само ти, отечество, само твоята божественна природа, вѣчно съхранявате за мене очарованието си, което е плѣнявало дѣтинството ми, и младостьта ми, и тая възрасть на разочарования — дни на жестоки испитания и мжки. Когато всичкитѣ цвѣтя въ сърдцето ми завѣнахж; когато надеждитѣ и младежкитѣ ми пориви се сломихж, като крилата на устрѣленъ орелъ; когато въ тежка житейска борба умрѣхж много мои идеали, изсушихж се всичкитѣ извори за щастие и радость, — само ти ми оставашъ още, и нѣжно ми разгръщашъ обятия, и шьпнешъ на моето ожесточено сърдце думи на примирение, на чародѣйна утѣха и на поезия. . . . Бжди благословено, отечество мое; бжди честитъ, балкански раю! бжди голѣма и славна, о, чудна землйо, дѣто е цьвтяла люлката ми, дѣто ще се зеленѣе гробътъ ми!

Пловдивъ, 1886.

СТИХОТВОРЕНИЯ

(изъ „Бури и Мелодии“)

I

Чудна нощь покри земята морна.
Плувнахѫ въ брилянти небесата,
И зефиръ прохлада животворна
Лѣйше, сладко шьпнеше съ листата.

Ний сѣдѣхме мълчишкомъ подъ свода
Тьменъ на акацийтѣ зелени,
Съ очи вперени тамъ въ небосвода,
Съ мисли йощъ пó-горѣ устремлени. . .

И мечтаяхме — мечти лазурни ! —
За любовь, за щастье тихо, вѣчно. . .
За нощи́ чаровни, дни безбурни,
За блаженство сладко, безконечно.

И лѣтѣхме въ чуденъ миръ тогази,
Пъленъ съ наш'тѣ сънища небесни,
~~И~~ живота ~~ний~~ нечувахме подъ нази
Какъ гърми съ талазитѣ си бѣсни.

II

Бѣше врѣме, когато незнаяхъ
Ни упадъкъ, ни мрачно безсилье,
И съ свѣтовнитѣ бури играяхъ,
Кат' орелъ съсъ расперени кри́лье;

Бѣше врѣме, когато бѣдитѣ
Не страшахѫ душата ми млада,
И съ усмивка се хвърляхъ въ борбитѣ,
И във бурите търсяхъ услада;

И за ударътъ ударъ отдавахъ,
И на хулата съ пѣсень отврьщахъ,
И умразата малко познавахъ,
И вразитѣ си често прѣгръщахъ.

И бѣхъ силенъ и младъ, и бѣхъ алчущъ
За животъ, и за трудъ, и за радость . . .
Бѣше врѣме . . . но що да повтарямъ
Вѣчний стонъ на хвръкнàлата младость! . .

III

О бѣдно сърдце, пакъ се вълнувашъ!
Пакъ се безумно въ гърди ми тръшкашь!
Примрѣшъ минутно — и забѣснувашъ,
И пѣйшъ пияно, и болно пъшкашъ!

О сърдце мое, сърдце несвѣстно,
Кога ще имашъ отдихъ надеженъ?
Бури сѐ нови люшкатъ те бѣсно,
Нѣма за тебе часъ безметеженъ:

Най-слабий ударъ болки въ тебъ буди,
Най-ситна искра — въ пожаръ те туря.
Ту страсть безумна, ту скърби луди —
Сѐ ще въ тебъ има нѣкоя буря. . .

И ти пакъ жадно пийшь мѫки нови,
И сладко сладко горишь, копнѣешь. . .
Стига, че нѣщо те мѫчи, рови,
Стига, че страдашь — и че живѣешь.

IV

Безсънье . . . Задушенъ отъ мисли и ядъ,
Излѣзохъ на свѣжо, на воздуха нощни.
Луната златеше заспалиятъ святъ
Отъ свода, засипанъ съ брилянти раскошни.

Каква тишина величава, света —
И долу и горѣ!... Какъвъ блескъ и радость!
Азъ гълтахъ я съ очи, съ уста и съ душа
На зимната нощь чародѣйната сладость.

И мойта мечта се издигна далекъ,
Въ пространствата тихи, безкрайни и вѣчни...
И мисляхъ, че ставамъ ефиренъ и лекъ
И хвъркамъ изъ синий ефиръ безконечни;

И сякахъ, че тамъ съмъ алмазна звѣзда,
И весело тряпкамъ, блѣщѫ на небето. . . .
И дълго мечтаяхъ плѣненъ.... А студа
Живително дѫхаше мень на лицето....

1888 — И. Вазовъ

НАШИТѢ ПЕРИОДИЧЕСКИ СПИСАНИЯ.

(Общи критически бѣлѣжки).

Отъ нѣколко време насамъ периодическитѣ списания у насъ почнахж да се расплодяватъ съ необикновенна бързина. Нѣма почти ни единъ пò-голѣмъ градъ да не притежава свой собственъ журналъ. Нѣкои отъ тия списания, като мухи-еднодѣнки се появяватъ призори — и издъхватъ надвечеръ, други блѣщукатъ цѣло лѣто и щомъ захване да полинява шумата изгасватъ, трети съ крайни мжки успѣватъ да празднуватъ двугодишнината си, но почти ни едно не може да прѣскочи фаталното число *три* и да се задържи поне до четире години. При всичкитѣ сждболомни прикѣждия, които нашитѣ списания срѣщатъ обаче, чудно е, че сѐ пакъ се плодятъ и размножаватъ и даже много пò-усилено, отъ колкото други пжть. Едвамъ едно подобно журналче успѣе да се забрави, току вижъ друго искочи на негово мѣсто, и почне съ не пò-малка самоувѣренность своя ефемеренъ животъ.

Процесътъ се извършва приблизително по извѣстния французки рефренъ:

Si cette histoire vous embête,
Je pourrais la, la, la recommencer,
Je pourrais la, la, la recommencer.

Любопитно явление е, дѣйствително, това размножение на периодическитѣ списания въ нашата книжнина; неволно накарва то човѣка да се позапре и да помисли за причинитѣ му. Може ли да се сравни то съ распространението на подобната литература въ Русския, Англия или Франция? Иматъ ли нашитѣ периодически издания сжщия raison d'être, като въ ония страни; обуславя ли се тѣхното появявание и сжществувание отъ нѣкаква органическа нужда? Съглежда ли се въ тѣхъ нѣкаква съзнателна цѣль, нѣкаква ясно опрѣдѣлена программа?

Несумнѣнно, появяванието и успѣванието на периодическитѣ списания зависи немалко отъ културната и общолитературната епоха, която прѣкарва единъ народъ. Извѣстни обстоятелства пòвече способствуватъ за развитието на периодическия печатъ отъ други, а особенно извѣстни *политически* условия. Не ще въпросъ, че отбиванието, неволното, омисленното или насилното отбивание на мислящата и пишущата интелигенция отъ активното участие въ политическитѣ движения заставя неволно тая интелигенция да търси други посоки, да си отваря сама нови области, на които да може безпрѣчно да развива своитѣ латентни сили. Нищо не може да бжде пò-приятно на извѣстни крхгове отъ това обрхщение на младитѣ политически сили въ еквивалентни книжовни. Това е такова едно срѣдство за парализирание на буйнитѣ, необузданитѣ, несноснитѣ елементи, каквото е, напримѣръ, систематическото развращавание и умекошавание на пò-развититѣ крхгове „съ више" чрѣзъ постоянни сибаритства, празденства, безкрайни увеселения, великолѣпни игри и пр... Рецептътъ е старъ! Както първото, тъй и второто срѣдство иматъ само една добрина, че дѣйствително прѣдизвикватъ пò-жива литературна дѣятелность въ извѣстни крхгове. Не е, дѣйствително, ново наблюдението, че литературното разцъвтѣвание на единъ народъ съвпада често съ пълното му морално упадвание или съ политическото му раскапвание.

Както отслабванието на политическитѣ интереси, тъй влияе и пълното имъ отсжтствие, благоприятно върху развитието на книжнината и специялно на периодическата книжнина. За примѣръ може да послужи Германия въ миналото столѣтие: голѣми политически задачи, които да испълнятъ всецѣло душитѣ и сърцата липсватъ още. Националното съзнание е още слабо. Интелигенцията търси напусто поле за дѣятелность, единичкото отворено поприще е литературното. На него се спуща всичко що мисли, всичко що чете и пише. Отъ това

се обяснява и появяването на безбройното число алманаси, които въ миналото столѣтие държатъ мѣстото на съврѣменнитѣ периодически списания. Всѣки младъ човѣкъ пише, съчинява балади, сонети, и мадригали, както днесь всѣки младъ Германецъ се счита длъженъ да хвали безусловно Бисмарка и неговата колониялна политика.

За примѣръ на тѣсната зависимость на книжнината отъ вѫтрѣшното политическо ограничение може да послужи Руссия. За расцъвтяването на русската литература отъ Пушкана насамъ има да се благодари, прѣимуществено на невъзможностьта, въ която се намѣрва русскиятъ гений да упражнява своитѣ сили другадѣ, освѣнъ въ книжовната область.

При анализирването на подобни сложни явления, като литературитѣ, безсмисленно е, разбира се, да се прѣдполага, че общи обяснения, като прѣдидущитѣ, могѫтъ да иматъ абсолютно значение. Всѣко обяснение отъ едно гледище, отъ единъ само принципъ, неволно носи печата на едностранчивостьта. Подобни опити сѫ, при все това, нужни и полезни. Значението на хипотезата и тукъ е еднакво, като въ областьта на науката — само и тукъ, и тамъ не трѣба да се забравя, че хипотеза и природенъ законъ не е все едно. Нѣма, слѣдователно, да се сърдимъ никому, ако съ резерва се отнася къмъ изложенитѣ по-горцѣ мисли.

Нѣма сумнѣние, че покрай указанитѣ главни фактори, работятъ много други пò-скрити, течения пò-дълбоки, които лесно могѫтъ да избѣгнѫтъ отъ вниманието на ревностния генерализаторъ, който прѣзглава се стреми да приведе всички явления къмъ най-простото имъ изражение.

Обаче, литературитѣ пò-малко отъ всѣко друго психическо произведение на народитѣ могѫтъ да иматъ нѣщо общо съ аналитическа Геометрия, и който би желалъ да намѣри за всички литературни фигури, точни формули, отъ които да могѫтъ да се развиватъ всѣки пѫть ad libitum, съ математическа точность, чисто и опрѣдѣлено, би поставилъ само още единъ невъзможенъ проблемъ, още една квадратура на крѫга, само на едно много пò-слабо основание отъ колкото сѫ математическитѣ линии.

Който е слѣдилъ за развитието на руската периодическа литература, напримѣръ, непрѣменно ще е обърналъ внимание, освѣнъ на политическитѣ причини, още и на слѣдующето благоприятно обстоятелство, което лежи пò-дълбоко, но не е пò-маловажно: думата ни е за тѣсната връзка между развитието на периодическата литература и развитието на русския семеенъ животъ, особенно, на живота на русскитѣ помѣщици, отъ които се рекрутира голѣма часть отъ читателитѣ. Семейството, съставено отъ прѣдставители отъ разни възрасти, разни вкусове, разни интелектуални нужди, има потрѣба отъ разнообразна духовна храна. Таѫ храна то намира най-лесно на едно мѣсто събрана и въ най-лесна и приятна форма: въ периодическитѣ списания, които, навѣрно броѭтъ между русскитѣ фамилии най-голѣмото число абонати. Сѫщото явление може да се констатира и въ Германия, дѣто челядниятъ животъ е сѫщо доволно развитъ. Внимателниятъ наблюдатель ще забѣлѣжи, обаче, непрѣмѣнно, разликата въ качеството на еднитѣ и другитѣ списания. Съобразно съ сравнително пò-ниското срѣдне интеллектуално равнище на нѣмската образована челядь — съдържанието на нѣмскитѣ периодически издания е много пò-блѣдно, много пò-слабо, отъ съдържанието на повечето русски журнали. Списания, като „Вѣстникъ Европы“ или „Русская мысль“ нѣмцитѣ още не притежаватъ, безъ исключение дори на Deutsche Rundschau, който даже не е органъ на нѣмската фамилия, а повече на професорскитѣ и най-образованитѣ крѫгове. Напротивъ, еженедѣлни иллюстровани списания, като Die Heimat, или Die Gartenlaube, въ които се печататъ посрѣдственнитѣ романи на разни баби и шарени статии съ „разнообразно“ съдържание, се харчѫтъ съ стотини хиляди. Състоянието на английскитѣ беллетристически списания се обяснява тъй сѫщо отъ пò-високото образование на срѣдната английска читающа масса.

Подъ кои отъ приведенитѣ типове спада българската периодическа книжнина?

Кои сѫ причинитѣ на нейното развитие, еднакви ли сѫ тѣ съ причинитѣ, които може да се прѣдположатъ за русската художественна журналистика, или за нѣмската или английската?

Какво общо има между появлението и сѫществуванието на нѣкой журналъ като „В. Европы", „Nineteenth Century" или „Revue des deux mondes" и появлението на кое да е отъ нашитѣ ефемерни списания?

Въ кои точки се допиратъ крѫга на литературнитѣ продуценти и крѫга на консументитѣ въ Руссия, Англия или Франция, и въ България?

Въ каква органическа свръзка се намѣрва периодическиятъ печатъ у насъ съ общото образователно равнище на массата на читателитѣ?

Отговаря ли усилената продукция на нѣкоя пó-чувствителна нужда отъ книжовни произведения, или фабрикантитѣ произвеждатъ безсмисленно, безъ огледъ на пазарския искъ?

Расплодяванието на периодическитѣ списания въ послѣднитѣ нѣколко години несумнѣнно съвпада и у насъ до нѣкѫдѣ съ отслабванието на политическия интересъ въ срѣдата на нашата интелигенция. — Тая охота, тоя жаръ, това рвение съ които нашата младежь още недавна се спущаше на политическата кариера, почева вече чувствително да отслабва: между самитѣ участници въ политическитѣ борби се проявява, до нѣкѫдѣ, съзнание, че човѣкъ не може да консумира вѣчно себе си, и другитѣ, и отечеството въ постоянни, и че освѣнъ политически задачи и интереси има на свѣта и културни, не пó-маловажни.

Пó-голѣмото число отъ редакторитѣ и сътрудницитѣ на нашитѣ периодически списания, както ще видимъ, не се набира отъ тая категория людье.

Смѣшно би било да се прѣдполага, че развитието на нашата книжнина има нѣщо общо съ ония литературни явления, които отличаватъ, напр. края на римската империя, или паданието на полското царство; но още пò смѣшно би било да се търсятъ причинитѣ въ особеноститѣ на нашия семеенъ животъ.

Далечъ е той още отъ оня типъ, който прѣдставя срѣдното русско или английско семейство. До когато мѫжътъ прѣдпочита да се грѣе въ кафенето, намѣсто на домашното огнище въ крѫга на своята челядь, до когато жената съглежда своята единственна задача въ ражданието и отглежданието на дѣцата и малко се грижи за своето самообразование и за образованието на челядьта си, до тогава не може и да се говори за нѣкакво влияние на нашето семейство не само върху литературата, но върху какво и да било.

Остава да се отговори на общия въпросъ: съотвѣтствува ли усилената продукция на периодическитѣ списания на една общонародна нужда? Въ какво отношение се намѣрватъ списателитѣ и читателитѣ у насъ? Зависятъ ли тѣсно единъ отъ други, или съприкосновенията имъ сѫ случайни, повърхностни?

И тукъ отговорътъ е обезсърдчителенъ.

Ако народътъ, (подразбираме читающия народъ) би усѣщалъ нѣкаква нужда отъ произведенията на периодическия печатъ, той би ги поддържалъ малко пó-живо отъ колкото това е случаятъ у насъ. Нѣма съмнѣние, че сериозни и несериозни списания — публиката еднакво се отнася къмъ тѣхъ: не ги купува. Това е единичката прѣсѫда, която тя произнася върху тѣхъ, единичката, но и най-тежката, която може да ги сполѣти, защото е смъртна. Тукъ само въ рѣдки случаи има аппелъ, нарѣдко строгиятъ сѫдия унищожава своето рѣшение и дава възможность на осѫдения да преживѣе, или пó-добрѣ, да агонизира още нѣколко врѣме. Обикновенно сентенцията се испълня въ кратъкъ срокъ. — Осѫдениятъ умира отъ най-жестоката смърть, отъ гладъ. Некрологътъ е извѣстенъ: „Еди кое си списание прѣстанало да излѣзва отъ еди коя си дата". Толкозъ: едно антрефиленце отъ два реда между другитѣ пикантни антрефилета на нѣкой политически вѣстникъ. По нѣкой пѫть и толкозъ даже не се съобщава.

Списанието крѣе, крѣе, бере душа единъ, два, три мѣсеца, до като окончателно издъхне — безъ шумъ, като че никога нищо не е бивало. Публиката, (като воденчарътъ, който се събужда, като запре воденицата) само като покрие дълбоко мълчание сѫществуването на бѣдното списание, се сѣпва по нѣкогашъ и очудено се пита: „Какво ли бѣше туй", но слѣдъ тоя чисто механически въпросъ заминува пакъ нататъкъ задрѣмала.

Съдѣйствието на читающата срѣда въ произвеждането на периодическитѣ списания, слѣдователно, е минимално. Не остава освѣнъ да се приеме, че причината на размножението имъ е въ самитѣ продуценти. Главно внимание трѣбва да обърнемъ именно на тѣхъ. Нека поставимъ за това въпроса конкретно: какви хора се занимаватъ у насъ най-главно съ издаването на списания и съ каква цѣль?—

Главниятъ контингентъ отъ редактори и сътрудници на нашитѣ журнали се набира най-вече отъ людье, които сами въ младитѣ си години сѫ се занимавали съ литературата и сами, по вдъхновение или, по самоободщение, сѫ се опитвали да произведѫтъ нѣщо. Всѣкий отъ тѣхъ прѣди да помисли да издава журналецъ, е имилъ въ джеба си готово поне нѣкое преводче, ако не стиховце или нѣкоя оригинална драма, или расказъ

Нѣма сумнѣние, че нищо не прѣдизвиква въ извѣстни случаи литературната дѣятелность повече отъ едно праздно книжовно поле. Това особенно, силно се проявява, когато липсва всѣка сериозна критика, а между това, интелегенцията въ слѣдствие на нѣкои външни културни влияния захваща да показва по-голѣмъ вкусъ за книжовнитѣ произведения.

Прѣльстителна гледка прѣдставя една дѣвственна, книжовна почва. Никѫдѣ по-лесно не никнатъ имена, не цъвтѫтъ таланти и гении. Още житото не е посѣяно, и за плѣвелитѣ има широко мѣсто, да се простиратъ и впиѫтъ по воля. Тукъ всѣко зрънце ръжъ е необикновенно явление, всѣки бодилъ — духовитъ писатель, всѣка лѣпка — критикъ.

Още по-примамливо е това, че тия въображаеми величини ни най-малко не губѫтъ значението си за историята на литературата, тоя чудноватъ хербарий, който отъ начало съдържа безразлично класирани и най-дребнитѣ и най-нищожнитѣ тревулиги на дѣвственнитѣ още книжовни ниви, а по нататъкъ, колкото отива къмъ края, захваща да става по исключителенъ, да взема аристократски видъ.

Съ Опица или Тредьяковски никоя литературна история не би се занимавала, ако Опицъ и Тредьяковски бѣхѫ печатали своитѣ стихотворения въ 19-й вѣкъ. Това много добрѣ трѣба да го съзнаватъ извѣстни наши списвачи, — и знаѭтъ тѣ прѣкрасно, че всѣки редъ, който пишатъ, може съ врѣме да бѫде прѣдмѣтъ на дълги коментарии и дисертации, и най голѣмата тѣхна нелѣпость да се анализира и обяснява психологически и това имъ дава куражъ. Изслѣдването на началата на всѣка наука, на всѣко искуство, на всѣко нѣщо прѣдставя особенъ интересъ и голѣма важность за историята на по-нататъшното имъ развитие. Тия изслѣдвания особенно силно се разцъвтѣватъ вслѣдствие на голѣмото значение, което придобиватъ историческитѣ науки, и което значение още повече ще се увеличи съ времето. Нѣма сумнѣние, че покрай даровититѣ наши списатели въ нашата литературна история, ще блѣщѫтъ и имената на трете, шесто и деветостепенни величини. Даже Семковъ нѣма да избѣгне отъ славата. Ще се прочуятъ ѝ други. . . За тая ефтина слава мечтаѭтъ почти всички наши писачи, а най паче младитѣ, главнитѣ сътрудници на нашитѣ списания. — Да си видѭтъ името напечатано, това имъ е душа и свѣтъ. Обикновенно наслаждение ли е, дѣйствително, хиляди хора, (тъй си въобразяватъ поне горкитѣ!) да произнасятъ името ти, да го четѫтъ и вътлѣпватъ въ ума си, — остави вече радостьта, която баща и майка, братия и сестри усѣщатъ, като почуватъ тукъ тамѣ, че тѣхенъ Николчо или Михалчо напечаталъ въ това или онова списание или провинциаленъ вѣстникъ стиховце или дописка, статийка за откритието на

Америка, за рационалното обработване на хмѣла, или за еволюционната теория. — Веднъжъ вкусили отъ райския плодъ, нашитѣ млади писатели захващатъ да мечтаіжтъ и повече. Отъ стжпало на стжпало, слѣдъ като прѣкаратъ нѣколко митарства прѣзъ разни вѣстничета достигатъ единъ день до прага на Книжовното дружество, върховния храмъ на Музитѣ, за тѣхъ — вратата на който обикновенно сж затворени съ седемь кофаря за младитѣ. Слѣдъ като похлопатъ нѣколко пжти съ стихове и съ разсказчета и съ романчета, и не имъ се отвори или грубо се отблъснатъ, тия музини синове, ако нѣматъ достатъчно критическо съзнание, се хвърлжтъ à tête perdue въ обятията на провинциялнитѣ редактори, сърдцата на които обикновенно сж значително по̀-меки, или, което е още по̀ неутѣшно, основаватъ си сами списание—съ нѣкакво громко име, значението на което въ много случаи е диаметрално противуположно на това, което се пише въ него. И сега, явява се вече широкъ просторъ за работа, то есть, родакторътъ основава приютъ за всички нещастни рожби на своята муза, клети, килави рожби, които критикътъ незнае, да блъщи ли или живи да оплаква. И така, първитѣ броеве се напълватъ прѣимуществено съ произведения на самия редакторъ. Обаче по-лека-лека школскитѣ тетрадки се испразнятъ. Оригиналнитѣ стиховце или статии захващатъ да прѣсѣкватъ и вече името на редактора почва да чезне, на негово мѣсто се появяватъ сѐ по̀ често и по̀ често други непознати имена; читателя пакъ се угощава съ статии за рационалното обработвание на хмела или за еволюционната теория, но вече тия статии сж отъ други лица подписани, отъ лица пѣгувани, и испращатъ се отъ необикновенни градища — отъ Хрудимъ, отъ Прага, отъ Лозана. — И колкото отива по̀-нататъкъ толкозъ по̀-разнообразно става съдържанието, тукъ тамъ захваща да се чуватъ вече неприятни критики. Вѣстницитѣ, които не знаятъ да кажатъ по̀-голѣма похвала за нѣкое ново списание, освѣнъ че „е съ доста разнообразно съдържание", захващатъ въ най добритѣ случаи, да не прѣпечатватъ вече съдържанието на книжкитѣ — и забвението захваща. И малкото абонати, които редакторътъ насила, самъ, или посрѣдствомъ, агенти си е спечелилъ, захващатъ да не плащатъ. Едни намѣрватъ, че книжкитѣ съдържали много наука, други се оплакватъ, напротивъ, че много малко наука имало, трети не намѣрватъ доста смѣсь, четвърти гълчжтъ редактора, че не обаждалъ, какъ се цѣрижтъ мазоли и далакъ и т. н. Съ една рѣчь, публиката охладѣва сѐ повечь и повечь и слѣдъ нѣколко време списанието се скончае. Въ такива случаи, обикновенно, редакторътъ се отказва окончателно отъ всѣка литературна дѣятелность, распрощава се съ иллюзиитѣ си и съ севдата си къмъ литературата и се поглъща всецѣло въ кариера съвсѣмъ противоположна на литературната. — Една утѣха му остава: историята не може да не запише и неговото име между литературнитѣ труженници.

Тази е приблизително сждбата на повечето газетари и публицисти у насъ. Не отказваме, че има личности, които стоятъ по̀-високо отъ тия шаблонни редактори и писатели, но тѣ сж рѣдкость. Това, което трѣба прѣди всичко да въодушевлява редактора на едно периодическо списание: просвѣщението на массата и облагородяването на естетическия й вкусъ, това само въ исключителни случаи лѣжи въ мотивитѣ, които обусловятъ появяванието на списанието. Рѣдко редакторитѣ и сътрудницитѣ си поставятъ съзнателно една опрѣдѣлена цѣль, освѣнъ желанието, да виждатъ имената си напечатани. Ясно опрѣдѣлени научни или естетически направления липсватъ, или личжтъ само въ прѣдговоритѣ на първитѣ книжки. Материялътъ се натрупва безъ всѣкакъвъ критически подборъ, безсистемно, нелогично. Статиитѣ слѣдватъ една подиръ друга, безъ всѣкаква връзка. Най-разновиднитѣ области на теоретическитѣ науки или на практическия животъ се третиратъ въ единъ и сжщъ брой съ еднакво олимпийско равнодушие. Сериозното се съчетава съ блудкавото, безвкусното. Често се печататъ статии по единъ и сжщъ въпросъ съ съдържание противурѣчиво, безъ редакцията даземе едната или другата страна. Още по̀ често се дава мѣсто на

научни статии, прошарени съ неточности, невѣрни изложения и пр. Всичко носи въобще, характера на случайность, на безкритична компилация.

При таково състояние на журналния печатъ — не е за чудо, че и малкото читатели на списанията, които се набиратъ отъ чиновници, офицери и гимназисти, почватъ да отказватъ да се записватъ абонати. Опитътъ ги учи, че колкото повече нови списания излѣзватъ, толкозъ повече си приличатъ едно на друго. Plus ça change, plus c'est la même chose. Намѣсто живиятъ интересъ да бѫде съхранителниятъ принципъ на списанията, малко по малко „скуката“ става единствената причина за сѫществуването имъ. Хората четѫтъ, защото нѣма какво да правѭтъ друго, за еглендже, да убиѭтъ врѣмето. Въ таково душевно настроение сѐ имъ е едно какво четиво имъ се прѣдложи, даже въ извѣстни случаи, колкото е пò-монотонно, толкозъ пò-цѣлесьодно, понеже замѣстя сулфонала или калия-бромата.

Ето въ кратки чьрти състоянието на нашитѣ периодически издания.

Дълго, дълго врѣме ще си остане то сѫщото, ако съобразно съ ограниченностьта на читающата публика, не се ограничи и числото на списанията, като сѫщеврѣменно, чрѣзъ сгрупирването на пò-способнитѣ списателски сили, се подобри и съдържанието имъ, споредъ една пò-ясно опрѣдѣлена программа. Централизацията въ литературното поле е въпиюща нужда. Распрѣсването на малкото ни сили, по всичкитѣ краища, по всичкитѣ литературни области, винаги ще се оказва вредно върху развитието на нашата млада литература. На мѣсто 10 посрѣдственни журнала, пò-добрѣ 2—3 свѣстни, съ избрано и образцово съдържание. Младитѣ поколения иматъ нужда отъ образци въ всичко. Списанията трѣба да бѫдѫтъ за тѣхъ единъ видъ периодически христоматии, отъ които да учѫтъ и вкусъ и логика.—На нека се научатъ малко и на скромность Нищо не деморализира повече младитѣ отъ посрѣдственнитѣ периодически списания, които даватъ лесенъ достѫпъ на всѣка бездарность, на всѣка наивна самоувѣренность, на всѣки ученишки опитъ. Когато редакциитѣ захванатъ да отказватъ да даватъ мѣсто на всѣки литературенъ смѣтъ въ страницитѣ на списанията си, тогава ще се прѣкрати и нахлуването на бездарния дилетантизмъ въ литературата. Това ни най-малко не вреди на редакторитѣ да се отнасятъ благосклонно кpropъ опититѣ на всички ония млади, които задаватъ надежди и още въ първитѣ си произведения проявяватъ оригиналность Считаме за нужно да направимъ тая забѣлѣжка за да не бѫдемъ криво разбрани, и да не ни причислѭтъ въ категорията на професионалнитѣ духо-убийци, които не познаватъ никакво пò-забавно занятие отъ това, да наливатъ олово въ крилата на младитѣ. Критиката, обаче, е неизбѣжна, и повече отъ всѣкога нашитѣ списания сѫ длъжни да посвещаватъ страницитѣ си на литературнитѣ оцѣнки. Безпристрастната, независимата критика, отъ една страна отъ друга, поставянието на образци — тия сѫ едничкитѣ срѣдства, които ще дадѫтъ една пò-правилна и пò-оригинална посока на нашето пò нататъшно литературно развитие, тѣ сѫ едничкитѣ, които ще приготвѭтъ пò удобна почва за бѫдѫщитѣ литературни дѣйци.

Тая критика не е винаги нужно да взема голѣми размѣри и да се впуща въ подробности. Ний разбираме, че въ едно списание отъ 3—4 коли, не може да се отдѣли половината отъ страницитѣ за критически етюди. Журнали, на които редакторитѣ се ползуватъ съ извѣстенъ авторитетъ, често, съ една рецензия отъ два реда, съ една дума, могѫтъ да освѣтлѭтъ много пò-добрѣ публиката върху достоинствата и недостатъцитѣ на нѣкое съчинение, отъ колкото нѣкой боленъ отъ логодиарея критикъ съ своитѣ плитки мудрствования.

Д-ръ И. Д. Ш.

До родния брѣгъ.

Вълнитѣ кораба милуватъ,
Звѣздитѣ надъ него блѣстжтъ;
Матрозитѣ пѣятъ, пируватъ,
Пѣсни имъ далече кжнтжтъ.

„Опасности много минахме,
Но свършва се нашия пжть;
До края ний родний стигнахме
И види се вече брѣгътъ.“

— „Пирувайте, пѣйте, дружина!
До днесь се борихме безъ спиръ
Съ стихийтѣ: въ светата родина
Любовь ни очаква и миръ.“

— „Ти нашъ си баща, капитане,
На дълги години живѣй,
Съ дни свѣтли, честити, засмяни
Животътъ ти цѣлий да грѣй.“

— „Я вижте, момци, въ кржгозора:
Тамъ точка азъ черна съзряхъ
Откакто сьмъ въ нея впилъ взора,
Расте и задава ми страхъ.“

— „Насъ вѣтъръ и буря не плаши,
Вълнитѣ нек' буйно фучжтъ:
Безъ страхъ сме: тѣмъ мишцитѣ наши
Отпоръ ще имъ лесенъ дадатъ.“

„Очитѣ родината мила
Вечь стигатъ. Видътъ й струй
Чудесна въ сърдцата ни сила:
Отъ нищо се тя не бой“

— „На работа, скоро, момчета!
На буря налитаме зла:
Отъ дъно се мѣта морето,
Потжваме въ страшна мъгла.“

— „Надѣвай се въ насъ, капитане,
Ще найдемъ ний родния пжть.
Джсчица една да остане
На нея ще стигнемъ брѣгътъ.“

— „Надежда вечь всяка изчезна,
Водата нахлува отвредъ,
Висиме надъ страшната бездна,
Погибва живота ни клетъ.

„Напраздно ще търсимъ спасенье.
Дружино злочеста, прости!
Но сълзи не лѣйте прѣдъ мене,
Недѣйте сърдце ми кърти.“

— „Плачьтъ, капитане, прости ни:
Сърдцето неволно ридай:
Ахъ жално и тежко се гине
Тъй близо до родния край.“

* * *

Морето се тихо вълнува,
Звѣздитѣ надъ него блѣщжтъ.
Далече печаленъ се чува
На клета вдовица плачьтъ.

Ливорно, 1887. К. Величковъ

Съ бодрость въ мисли, съ трѣзвенность на дѣло,
Съ твърда воля, съ рѣшение смѣло,
Вдъхновено отъ сладка надежда,
Всичко се урежда.

Зло униние съ мракъ духа обхваща,
Черна мисъль на гроба те праща,
А че съ тебе и онуй, което
Бѣ вечь започето.

Тжжний духомъ, вдигни си очитѣ —
Да не бждатъ вѣчно съ мракъ закрити!
Слѣдъ тъмата слѣдува зората —
Тъй е и съ душата!

1875. Яворинъ

БУРЕНОСЦИ

отъ

Светополка Чеха. [1])

Прѣзъ една гориста долчина, по пѫть, напъстренъ съ стари дрѣнове, чиито кърваво чьрвени плодове се лъщѣяхѫ изъ блѣдата зеленина на листата, вървѣше единъ мѫжъ около петдесетгодишенъ, съ лека пѫтнишка чанта на хълбока, като се подпираше съ една прѣвъсходна омбрела. Лицето му, тукъ-тамъ набраздено отъ бръчки, бѣше силно опалено отъ слънцето; въсчерната му коса и брада на мѣста прошарили; високата му снага малко нѣщо приведена.

Той се бѣше задълбалъ въ мисли. Тѣ прѣдваряхѫ свободний му вървежъ и се стремяхѫ къмъ една сграда, на края на долчината. Тая сграда съ доволно наддадена стрѣха поглеждаше весело изъ пожълтѣлото листье на могѫществеммитѣ диви кестени. Тамъ отиваше пѫтникътъ да се срѣщне съ отколѣшнитѣ си приятели, които пълни тридесеть години не бѣше видѣлъ.

Той бѣше прѣкаралъ тия години въ чужбина, въ скитания по свѣта. Непостоянната сѫдба го бѣ хвъргала насамъ нататъкъ, като корабъ безъ платна и безъ кърмило, тласканъ отъ вълнитѣ на разни страни. Най-послѣ се завърна въ отечеството си съ намѣрение да прѣкара тамъ останалитѣ дни отъ живота си. Той бѣ оздравенъ противъ сиромашията съ скромни срѣдства, економисани въ чужбина.

Току-що бѣ захваналъ изново да се навикнува на домашний животъ, веднѫжъ въ кафенето погледътъ му се спрѣ върху едно обявление съ това съдържание:

„Буреносци! На 13 Септемврий, слѣдъ пладне, да се сберемъ, споредъ даденото обѣщание, за трети пѫть, въ „Прѣлесть“, за да прѣминемъ деня въ приятни въспоминания и въ задружна веселба. Да се намѣримъ тамъ всинца!“.

Какъвъ роякъ въспоминания бликнахѫ върху него отъ тѣзи нѣколко реда! Въ единъ мигъ оживѣхѫ въ паметьта му веселитѣ ученически години, сичкий рой свѣтли идеали и смѣли кроежи, които бѣхѫ съединили тая шепа млади гимназисти, въ провинциялний градъ, въ едно свободолюбиво дружество отъ млади честолюбци и герои, въсторжени и жьдни да се устремѭтъ къмъ тайнственното, велико, хубаво бѫдѫще . . .

Въ ума му се прѣдстави ясно цѣлата тази дружина. Той видѣ Феба, тънъкъ високъ, като топола, олицетворение на младежска пъргавина и свѣжесть, съ настоящe Аполлоновско лице и съ очи, въ които блѣщѣше буйно здравие и жизнерадостность. Видѣ другаря му, нѣжний и меланхолично блѣдний Байрона, който гледаше свѣта съ мечтателно око изъ царството на тайнственнитѣ сънища, създадени отъ една поетическа фантазия, съ неговитѣ расиръснѫти безъ брой кѫдри, които, както у всичкитѣ поети, падахѫ дори до рамената му . . . Нѣщо, като сребърна лунна заря обливаше това деликатно лице, тази ефирна фигура, и духътъ на младий поетъ се скиташе високо измежду звѣздитѣ, или въздишаше подъ сѣнката на кипарисите надъ гроба на изгубената любовница . . . Тукъ огненний и рѣшителенъ Маратъ, фанатикъ на свободата, който съ чука на своя

---

[1]) *Светополкъ* (Сватоплукъ) *Чехъ*, е първокласенъ ческя поетъ. Той е роденъ на 1848 г Едно отъ най-добритѣ негови поетически произведения е поемата „Адамити“. Светополкъ Чехъ е сѫщо твърдѣ даровитъ и популяренъ повѣстописатель. Неговитѣ расказзи се отличаватъ съ непритворна веселость и живо остроумие. Прѣведений тука расказъ е изваденъ изъ сбирката му „Разни очерки, смѣшни и сериозни“ 1887 г. Сега той е редакторъ на ческий литературенъ журналъ „Kvety“. *Прѣв.*

бунтовнически духъ събаряше всичкитѣ наредби на настоящето и бълнуваше само за баррикади, за страшно свещенний ураганъ, който ще помете цѣлото прѣживѣло вече общество, съ всичкитѣ остатъци отъ тиранията, социялнитѣ неравенства и прѣдразсѫдъци. Тамъ, задълбочений мислитель, Волтеръ, таенъ антиподъ на набожний прѣподаватель по Законъ Божий въ гимназията, досущъ скептически философъ, за когото дору неговий псевдонименникъ не бѣше доволно остъръ. После, хумористътъ и сатирикътъ Гоголь, вѣченъ шегобиецъ, който остроумно се подиграваше съ слабитѣ страни на своитѣ учители, люто се присмиваше на всѣки авторитетъ въ литературата и политиката, на съученицитѣ си, на самаго себе, на цѣлий свѣтъ. Пó-нататъкъ, дамский кавалеръ, Ловеласъ, бѫдѫщи лъвъ на обществото, угладенъ и привлекателенъ, който дваждъ въ мѣсѣца сплиташе по една любовна интрижка. Сетнѣ, Рубинъ, Дивочекъ, Добошъ — на кѫсо всичкитѣ, дору до бѣдний Бобешъ, който най-малко бѣше надаренъ отъ Бога съ способности и служеше на останѫлитѣ, или за прѣдметъ на остроумни закачки, или пъкъ възбуждаше, поради простодушието си, тѣхното приятелско състрадание.

Видѣ прѣдъ себе си тази буйна дружина, която лалтѣше за свѣтли идеяли, която криеше у себе си свѣтоборни планове и се готвѣше съ нетьрпѣние да се пусне въ борба съ прогнилото вече общество, съ цѣль да го обърне съ глава на долу, да го прѣобразува, споредъ своитѣ възвишени начала. Изнемощѣлата и отпаднала литература ще съживѧтъ съ новъ огънь; клюмналий народъ ще възродѧтъ съ новъ животъ; изново ще дигнатъ високо падналото знаме на науката и свободата; весело ще шибатъ всѣко ретроградство и немилостиво ще измитатъ изъ обществото всичкото застарѣло гюбре отъ заблуждения и прѣдразсѫдъци. На кѫсо, ще очистятъ развалений въздухъ на настоящето чрѣзъ величествена буря, която ще стане начало на пó-хубаво и пó-славно бѫдѫще . . .

Тоя буенъ духъ създаде и сгрупира тайното дружество, което твърдѣ умѣстно се назова: „Буреносци“. Членоветѣ му избрахѫ за мѣсто на своитѣ буреносни събрания отстранената кръчма „Прѣлесть“, дѣто имъ не прѣчяхѫ градскитѣ ретрогради и кѫдѣто не можеше да проникне окото на педантитѣ професори. Тамъ, прѣди тридесеть години, слѣдъ зрѣлостний испитъ, бѣше станало послѣдното имъ прощално събрание. То се завърши съ всеобщо прѣгръщание и съ тържественно обѣщание, че на всѣки десеть години пакъ ще се срѣщатъ на това мѣсто, осветено отъ ентусиязмътъ и веселбата на хубавитѣ имъ младини.

Божетѣхъ — такова бѣше дружественното име на осамотения пѫтникъ — два пѫти вече не бѣ испълнилъ това обѣщание. Въ скитанията си по свѣта той досущъ бѣше забравилъ бившитѣ си другари. Завръщането му въ отечеството бѣ прѣпрѣчено отъ нѣкое политическо прѣстѫпление, което бѣ направилъ наскоро слѣдъ това събрание на раздѣла. Връскитѣ съ нѣкогашнитѣ му съученици се бѣхѫ прѣкъснали съвсѣмъ; той не бѣ приемалъ никакви извѣстия изъ отечеството си и не знаеше дору дали сѫ тѣ още живи. Сега обаче, като се бѣ прибралъ въ родната си земя, поради дадената му амнистия, обявлението му напомни отдавнашното обѣщание. Старий охласканъ буреносецъ съ необикновенно вълнение бързаше да се намѣри на мѣстото, дѣто щѣше да се види съ другаритѣ отъ младинитѣ си.

Обзетъ отъ такива мисли, той пристигна до градината на отстранената кръчма, въ края на гористата долчина. При распукнѫлитѣ каменни стѫпала, които водѣхѫ къмъ старитѣ врачкà на градината, той се срѣщна съ единъ позастарѣлъ господинъ, който испитателно впери очи въ него

— Божетѣхе! извика прѣхласнатъ срѣщнатий и прострѣ рѫцѣ за да го прѣгърне. Въ сѫщий този мигъ Божетѣхъ позна въ застарѣлий господинъ отдавнашний си приятель Дивочека.

— Наистина ли си ти? питаше Дивочекъ, като прѣгръщаше старий си другарь. А дѣ се бѣше дѣналъ, за Бога, прѣзъ всичкото това врѣме? Защо не написа поне два реда нѣкому отъ насъ и не испрати какво-годѣ извѣстие за себе си? Всичкома прѣдполагахме, че вече гниешъ нѣйдѣ подъ палмитѣ, или почивашъ на морското дъно.... И тъй, ти излѣзе живъ — и се сѣти за своитѣ другари. Добрѣ дошелъ, добрѣ дошелъ! Азъ още отъ сега се въсхищавамъ, какъ ще зачудимъ приятелитѣ . . . Върви подиря ми, — вижъ! ей тамъ сѣдятъ вече събрани старитѣ буреносци.

Дивочекъ водѣше Божетѣха слѣдъ себе си въ запустѣлата градина. Тамъ, подъ старитѣ диви кестени, на които есеньта бѣ съборила вече достатъчна часть отъ пожълтѣлитѣ листа, бѣхѫ насѣдали около една проста дъсчена маса, нѣколко стари господа, заедно съ своитѣ почтенни супруги, забиколени отъ орлякъ игриви дѣца.

Дивочекъ се прѣгърна редомъ съ господата и, слѣдъ това, посочи къмъ Божетѣха, който се бѣ позапрѣлъ малко на страна.

— Вижте, приятели, кого ви още водѫ! Погледайте само! Божетѣхъ възкръсналъ изъ мъртвитѣ!

— Божетѣхъ! Нема е той? Божетѣхъ! Каква радость, какъвъ сюрпризъ! Иди му се надѣвай! нададохѫ се зачудени викове и изново се захвана прѣгръщане и лудешки цалувки съ новодошлий другарь.

— Е, сега кажи отъ дѣ тъй изъ невидѣлица допаднѫ помежду ни . . . . Или по̀-добрѣ почакай: по̀-напрѣдъ щѫ те запознная горѣ-долу съ сегашното положение на твоитѣ бивши съученици. Прѣди всичко поклони се на почитаемата госпожа Байроница и порадвай се на Байроновото благонадеждно и любезно потомство. Този честитъ супругъ окачи поезията на гвоздея и сега се занимава съ управление на три голѣми приходни кѫщи. Още отъ първи погледъ ще познаешъ, че рѣзането на купонитѣ по̀-вече му е понесло, отколкото лѣяньето на стиховетѣ.

И наистина, нѣмаше никакво сумнѣние въ това. Байроновата едно врѣме въздушна деликатность се бѣше промѣнила въ чудна пълнота и надутость на формитѣ. Мечтателната лунна заря бѣ отстѫпила въ окрѫглото му лице на веселата слънчова заря. Главата му бѣше се тъй сѫщо лъспала, и отъ нѣкогашнитѣ му златно-руси кѫдри оставаше само единъ побѣлѣлъ кичуръ надъ челото, какъвто може често да се види въ изображенията на апостола Петра. Неговата госпожа, очевидно, бѣше нѣколко лазарника по̀-стара отъ него. Отъ надмощието което тя упражняваше върху супруга си, лесно можеше всѣкой да угади, отъ дѣ произлазяхѫ онѣзи купони и приходни кѫщи. Това надмощие, види се, да е и причината, по която бѣше прѣдставенъ и женски елементъ въ събранието на старитѣ буреносци.

— Ето наший Фебъ, прочутъ адвокатъ и заклетъ ергенъ, прѣдстави Дивоченъ едного отъ събранитѣ. Той бѣше сухъ, съ мѫтенъ погледъ, съ мършаво и сбърчосано лице. Явно се виждаше, че брадата и мустакитѣ му бѣхѫ вапсани. Той красиво скриваше своята плѣшивина съ гладко причесана перука.

— А вижъ и присмѣхулника Гоголя! Той е станалъ сега най сериозний професоръ, какъвто нѣкога е плашилъ отъ катедрата злочеститѣ ученици.

Почтенний учитель, съвършенъ образецъ на педантъ, прие не весело тази Дивочекова шега. На сериозното му, дори намръщено, лице се отбѣлѣжваше едно малко неудоволствие и рунтавитѣ му вѣжди се посъбрахѫ. Въ този мигъ кокалеститѣ му рѫцѣ разсѣянно поправяхѫ старомоднитѣ очила на строгитѣ му очи. Явно бѣ, че той не бѣше голѣмъ приятель на вмутявкитѣ.

— И Волтеръ съвсѣмъ се е поправилъ, както виждашъ . . . продължи Дивочекъ, като посочи къмъ корместий свещеникъ, чието румчно лице блѣщѣше отъ задоволствие. Набъбнѫлитѣ му бѣли пръсти почивахѫ склюпени върху златната емфяна табакерка, на която се виждаше издълбанъ нѣкакъвъ свещенъ

образъ. Той я бѣше сложилъ прѣдъ себе си на масата, заедно съ синята кърпа за бърсанье отъ емфето.

— А ето, най послѣ, и нашиятъ бивши . . нашиятъ . . .

— Азъ пъкъ станахъ полицейски приставъ! прѣдстави самъ себе си, съ писиченъ гласъ, бившиий Маратъ и се малко причърви. Е, какъ си ти . . какъ си, приятелю? . . . продължи той къмъ Божетѣха; на врѣмето бѣше ти се случила една малка неприятность . . поради една лудо-младежска праздна работа . . . То се знае, законътъ си е законъ . . . Най-сетнѣ . . какво, нали сега вече всичко е изравнено и турено въ редъ! Сърдечно те поздравямъ съ амнистията. И сега да си цукнемъ и да се повеселимъ . . . та какво ли друго остава човѣку на този свѣтъ?!

— Освѣнъ още и да си похапне хубавичко, обади се Байронъ, като си намѣстяше прѣзрѫчника подъ добрѣ вчесаната раздвоена брада. Приятели, продължи той, могѫ да ви увѣрѫ, че ще имаме тука прѣвъсходенъ обѣдъ. Азъ разгледахъ готварницата и видѣхъ тамъ дору и титанското блюдо съ пъстърви. Само защо ли ми не носатъ още зарѫчаний саламъ съ сиренье . . .

— Още саламъ съ сиренье! сгълча го строго супругата му; прѣди малко втори пѫтъ закусвахме въ града. Грѣхота е най послѣ и отъ Бога!

— Но при такъвъ добъръ случай . . . управяше се нерѣшително Байронъ.

— Разбира се, днеска само ще ядемъ и ще пиемъ, потвърди Дивочекъ, като поемаше новото стъкло съ вино отъ треперливитѣ рѫцѣ на побѣлѣлий вече отъ старость кръчмаринъ. Слѣдъ него, една отдавна прѣцъвтѣла хубавица носеше за Байрона зарѫчаний саламъ съ сиренье. Въ нейното сухо пергаментово лице Божетѣхъ едвамъ можа да распознае чъртитѣ на гиздавата едно врѣме Бѣтушка, щерка на стопанина на „Прѣлесть“. Тя нѣкога бѣ пълнила ученическото му сърдце съ платоническа любовь и скрита зависть къмъ нóчеститий си съперникъ, напѣтий дамски кавалеръ Ловеласа.

— А дѣ е сега Ловеласъ? неволно попита Дивочекъ

— Той пъкъ, въобрази си, се е промѣнилъ въ най-чудна птица подъ слънцето. Не дойде още на прѣдишното наше събрание. Бѣга отъ обществото — станалъ е заклетъ мизантропъ, а особенно, женомразецъ.

— Tempora mutantur et nos mutamur in illis, *) каза свещенникътъ съ въздишка, но не твърдѣ дълбока. А пъкъ Добошъ и Рубинъ, приложи той, почиватъ въ земята. Богъ да ги прости!

При тѣзи думи Волтеръ сне отъ плѣшивото си теме крѫглата черна капица и повдигнѫ благоговѣйно очитѣ си къмъ небето.

— Струва ми се, че скоро ще отидѫ и азъ при тѣхъ, горчиво се оплакваше Фебъ, като си тъпчеше памучецъ въ ушитѣ. Здравието ми отъ день на день нó не го бива . . Очитѣ ми постоянно се замрѣжватъ, ушитѣ хучѫтъ, а при това, ей тукъ, на темето си, усѣщамъ, като че ли нѣщо силно ме натиска. На и краката ми зехѫ да не държѫтъ . . . Не ви ли се струва, приятели, че е малко студеничко тука? Впрочемъ, азъ носѭ хигиеническа фланела . . .

— А какво стана Бобешъ? прѣкъсна Божетѣхъ думата на ипохондрика При това запитване той си напомняше съ усмивка простодушний, най малко надаренний съ способности свой другарь, едноврѣменний обиченъ и търпѣливъ прѣдметъ на веселитѣ глуми и подигравки.

— Ахъ, приятелю мой, той направи баснословна каррнера, отговори Байронъ. Тия дни той се удостои още съ единъ новъ чинъ. Кой знай? но азъ се съмнѣвамъ, дали отъ това високо положение той би си спомнилъ за бившитѣ си съученици . .

Въ това врѣме се зачу отъ вънъ, че истрѣщѣ кола и прѣдъ градината се запрѣ единъ елегантенъ екипажъ.

---

*) Врѣмената се промѣнятъ и ний се мѣнимъ въ тѣхъ.

— Не забравилъ! Не забравилъ! И той дойде! Ураа! Да живѣе! загърмѣхж бурепосцитѣ и единъ прѣзъ други бързишкомъ се хвърлихж къмъ входа на градината. Тамъ ливрейний слуга помагаше да слѣзе отъ колата господарьтъ, който бѣше облѣченъ въ изященъ черенъ костюмъ, съ нѣколко блестящи ордена на гърдитѣ Високопоставений Бобешъ не се виждаше, колкото едно просено зърно, пó-уменъ, отколкото бѣше прѣди тридесеть години, и въобще, не се бѣше много измѣнилъ, само главата си държеше пó-гордо и въ движенията си бѣше усвоилъ нѣкаква си аристократическа небрѣжность.

Той биде триумфално доведенъ и туренъ на първото мѣсто на масата и Гоголь го привѣтствувá съ една примѣрно съставена рѣчь. Въ нея той хвалеше и величаеше бившия си другарь, че не забравилъ старитѣ си приятели, въпрѣки високото си положение, въпрѣки безбройнитѣ грижи, които му причинява важната длъжность, дѣто той толкози ревностно и сполучливо полага старания за общото благо . . .

Божетѣхъ втренчено и испитателно гледаше въ очитѣ бивший сатирикъ; но не съзрѣ въ това сериозно и важно лице нито най-малъкъ признакъ отъ ирония. Съгледа даже, напротивъ, че строгитѣ очи на оратора станахж пó-нѣжни и овлажняхж.

Трогнатий Бобешъ съ треперяща ржка държеше напълнената чаша, готовъ да отговори съ подобна възторженна рѣчь. Най-послѣ, обаче, изговори тѣзи думи:

— Приятели . . . Драги приятели . . . Благодаря ви . . . отъ дълбочинитѣ на душата си ви благодаря . . . Има минути въ живота . . Спомнямъ си, съ удоволствие, онѣзи врѣмена . . . Онѣзи хубави врѣмена . . . Да живѣй младостьта!

И буреносцитѣ си чукнахж взаимно пѣнливитѣ чаши, подъ старитѣ, до половинъ оголѣли диви кестени, отъ които падахж и шумолѣхж надъ главитѣ имъ свититѣ и пожълтѣли есенни листа . . . .

Прѣвелъ отъ чешки **И.**

КРИТИКА И БИБЛИОГРАФИЯ.

Коварство и любовь. Трагедия въ 5 дѣйствия, отъ Шиллера. Прѣводъ отъ И. М. 1884 год.

„Коварство и любовь“ е третята Шиллерова трагедия. Лессинговата Емилия Галотти е нейната прѣдшественница, която е повлияла много върху Шиллера. Самото име на „Коварство и любовь“: „Bürgerliches Trauerspiel“ не би било възможно прѣди появяванието на Е. Галотти. До Е. Галотти се е мислило, че само сждбинитѣ на царьетѣ могжтъ да ни трогватъ и да вълнуватъ сърцата ни. Лессингъ съ двѣ оржжия унищожи тъзи теория: съ своята смъртоносна и, при всичко туй, творческа критика въ „Hamburgische Dramaturgie“ и съ трагедията си Е. Галотти. Но единъ гений, като Шиллера, нѣма само да повтори извършеното отъ други гений, отъ реформатора на нѣмската литература — не. „Коварство и любовь“ е нова бомба, хвърлена всрѣдъ позорния животъ на тогавашнитѣ нѣмски князье и тѣхната подла клика. Наистина, и Лессинговата трагедия рисува разврата на нѣмскитѣ дворове, но прикрито: дѣйствието се извършва въ Италия, въ XVII в. Въ епохата на създаванието на Е. Галотти (1771—2 г.) като че още не била настжпила минутата да се нарисува управляющето съсловие въ всичката му грозота. „Коварство и любовь“ излиза 12 г. пó-късно, но тамъ маската пада съвършенно и ний сме зрители на ужасающа картина: вмѣсто италиански принцове и придворни —напрѣдъ ни сж сжщи нѣмци;

на нѣмски принцъ и президентъ-министеръ се приписва всичкия този неописуемъ развратъ и тирания, туй подло интригантство, фалшифициране на подписи и туй звѣрство: дори продаванье синоветѣ на отечеството. (Стр. 30—32 отъ Ков. и любовь).

По юношеский си поривъ по силата на краскитѣ, по блѣсъка на слога, по живостьта на сценитѣ и по огнениага си страсть, Шиллеровата трагедия стои по-горѣ отъ Лессинговата, на която е, макаръ и далечно, но непрѣмѣнно подражание. . .

Туй странно творение, излѣно, сѣкашъ, въ единъ мигъ на божествено вдъхновение, е плодъ на юношеската, още недозрѣла натура на гения — и тамъ е изворътъ на грѣшкитѣ, но и на прѣлеститѣ му. Тъй огнено, тъй бурно и, при все, туй, тъй убѣдително Шиллеръ не е писалъ вече. Съ тъзи трагедия той увѣнча юношеския периодъ на своето творчество и го увѣнча безподобно: като напои произведението си съ обаятелна. съ чаровна мощь. При все това, повтаряме: много недозрѣлости въ тазъ трагедия, много грѣшки . . . Но грѣшкитѣ сѫ такива, каквито само геният може да направи: тѣ сѫ *гениални грѣшки.* Ето защо тъзи смѣсь отъ тънъкъ художественъ и психически тактъ съ неестественность и естетична незрѣлость правѭтъ тъзи и другитѣ юношески Шиллерови драми твърдѣ полезни за изучвание, особенно за младия момъкъ, който иска да развие естетичния си вкусъ чрѣзъ изучвание на класическитѣ произведения — защото, както казва Лессингъ, отъ погрѣшкитѣ на великия писатель ний повече научваме, отъ колкото отъ беспогрѣшното му творение. Ето защо и азъ не могѫ да не поблагодарѭ най-горещо—отъ страна на българското юношество — г-ну И. М. за добрия му изборъ, при всичко, че самий му прѣводъ . . . но за прѣвода тозъ часъ.

„Коварство и Любовь“ е прѣведена отъ руски—една *простима* грѣшка: прѣводачътъ не е казалъ, отъ кой язикъ я е прѣвелъ — друга — *непростима* грѣшка. Да прѣведешъ отъ руски, защото незнаешъ нѣмски—не е *голѣмо* прѣстѫпление, защото не само че малцина знаѭтъ у насъ нѣмски язикъ, както трѣбва, но и между онезъ, които го знаятъ, малцина ще се намѣрѭтъ способни да прѣведѫтъ една Шиллерова драма; напротивъ, отъ руски се прѣвежда много по-лесно и, съ малко повечко трудъ, ний би се сдобили съ единъ доста поетиченъ прѣводъ на „Коварство и любовь“. И кой ще бѫде онзи педантъ, който да прѣдпочете единъ бездаренъ, или рабски прѣводъ отъ нѣмския оригиналъ — а не единъ поетиченъ прѣводъ отъ русския прѣводъ! Когато прѣводачътъ знае руски и добросовѣстно употрѣбява умственнитѣ си способности и работи не само съ рѫката, но и съ главата си, за да не остави да се вмъкватъ безсмислици — тогава е тъй, тогава критикътъ ще му благодари и ще го похвали и насърдчи. Но уви! . . . А колкото за скриванието на езика, отъ който е прѣвеждано — тамъ извинение нѣма! то е вече литературна недобросъвѣстность, лъжа. Стига подобно отношение къмъ литературата, господа! Или да помислѭ, че единъ българинъ прѣводачъ на „Коварство и Любовь“ на Шиллера, не знае, че трѣбва да знае публиката и критиката отъ дѣ е прѣвеждано? Тогава Господь да помага на Шиллера въ България, азъ не могѫ да му помогнѫ, защото „срамътъ ми изгаря челото“. . . .

Но тѣзи разсѫждания сѫ излишни въ рецензията на този прѣводъ. Съ българскитѣ прѣводачи трѣбва да се расправяшъ не за принципитѣ, а за *азбуката* на прѣвежданьето — Г. И. М. се намира на онъзи степень въ русския езикъ, на която се намиратъ нашитѣ дѣца въ I отдѣление спрямо българския езикъ: той знае азбуката, но още не е отишълъ до тамъ, щото да чете, да образува думи.

Ето докази: „Станутъ справляться“, е прѣведено: ще станѫтъ да питатъ: вмѣсто нѣмското Bluttropfen (капка кръвь) на български е казано „стрѣхица“ и знаете ли защо? Защото на руски стои думата *кровинка* (кръвчица). Вино-

венъ ли е г. И. М. за тъзи фатална грѣшка? Кровля и кровъ не означаватъ ли стрѣха — отъ дѣ да знае той, че кровинка било кръвчица? Само нѣмски педантизъмъ може да обръща внимание на такива дребни работи. На стр. 6 „Вурмъ *докарва* (?) удоволствие на г-жа Миллеръ"; на стр. 12: „Кръвьта ми се *хвърли* въ лицето, сърдцето ми се *заби* по силно и *възлѣзе* първото утро на душата ми". На стр. 14. една дребна безмислица: „Гласътъ на славата сѫ твоитѣ планове (?), твоя баща е моето нищожество (?)". На русски тоя пасажъ гласи: Голосъ славы — твои планы — твой отецъ — мое ничтожество. За да се прѣведѫтъ тѣзи отривисти думи, тъй както ги е прѣвелъ г. И. М., трѣбва първо, да не се разбира тѣхний смисълъ, второ, да се мисли, че врѣдъ дѣто има на русски тирé трѣбва да се подразбира спомагателний глаголъ „съмъ". Но можемъ ли справедливо да искаме отъ И. М. добро знаяние русския язикъ, когато той не знае българский?

Ето нѣколко други примѣра, които ще докажатъ, че г. И. М. не знае български.

Стр. 34: „Валтеръ, това съмъ азъ не заслужила."

Стр. 29: „Васъ самитѣ ви излъгахѫ."

Стр. 58: „Подълъ, присмикающъ се льстецъ."

„ „ „Нъ който прьвъ ѭ видѣ, съ едно това е награденъ и мъчи."

Стр. 64: „Куму ще е за работа за нейнитѣ сълзи".

Ето и единъ примѣръ — за гениална безсмислица: „По неговъ знакъ *рудницитѣ* на неговата земя *се дигатъ задъ облацитѣ* (охо!), като горди водоскоци". Кой се киска? Защо е този смѣхъ? Шиллеръ стои пó-горѣ отъ нашия смѣхъ, господа читатели, да не се смѣемъ, а да скърбимъ.... И нѣкои се чудатъ защо у насъ никой не се прѣкланя прѣдъ Шиллеровий гений. Не е за чудение — иматъ право нашитѣ хора: тѣ не могѫтъ да благоговѣѭтъ прѣдъ гении, които правѭтъ рудницитѣ на водоскоци. Но шегата на страна; слушайте, г. И. М.: ако сте напуснали училището, помолѣте се да ви приематъ за слушатель по русски въ V кл., а по нагледно обучение въ III отдѣление. Туй е моя съвѣтъ и послѣдната ми дума за васъ. Пó-нататъкъ нечетете, че то не е писано за васъ, васъ не искамъ да ви утѣшавамъ — а за читателитѣ ми, за злочеститѣ български читатели.

Жално е, че г. И. М. е такъвъ невѣжа и не знае, че „*родникъ*" означава *изворъ* и че рудницитѣ не се хвъргатъ, като горди водоскоци: жално е още, че не се е вслушалъ и въ говора на баща си и на майка си, тогава не би приказвалъ съ подобни фрази: „На нищо не е било, на васъ ви излъгахѫ" (стр. 78); „Кѫдѣ вече намъ, милейди" (стр. 83); „Ето той винаги тъй—тозъ часъ вече всичко и на менъ"; „прѣгрьщащецъ, блѣднѣящецъ, ставащецъ". — Да, жално е, защото съ *малко повече трудъ* неговиятъ прѣводъ би билъ удовлетворителенъ. Има фрази, противъ които азъ нищо не могѫ да кажѫ, които ще задоволѭтъ и единъ пó-придирчивъ отъ мене. Ето една отъ тѣхъ: Луиза казва на баща си: „Азъ ви разбирамъ тате, чувствувамъ ножа, който забивате въ сърцето ми, но късно е вече. Нѣма въ мене прѣдишното благочестие, тате. Небето и Фердинандъ дърпатъ единъ отъ другъ сърдцето ми и азъ се боѭ, тате, боѭ се".... Който може нѣщо да прѣведе хубаво, той ще може да прѣведе всичко, стига да иска и да съзнава светостьта на дѣлото си.

Д-ръ К. К. Крьстевъ.

Учебникъ по историята на поезията за мѫжкитѣ и женскитѣ срѣдни учебни заведения, отъ А. Липпиченко. Прѣвелъ отъ третото издание Д-ръ К. К. Крьстевъ. Часть I, история на епоса. София, печатница Кушлевъ 1889 г., цѣна 1 левъ.

Грьцка литература, отъ Р. К. Джеббъ. Прѣвела отъ английски Ек. Каравеловъ. Печатница Хр. Дановъ, Пловдивъ 1889, цѣна $1^1/_2$ лева.

Идеологическа класификация на българскитѣ прѣдлози, направилъ И. Пѣевъ — Плачковъ. Пловдивъ 1889, цѣна 50 ст.

Докторъ Оксъ, хумористически романъ отъ Жулъ Верна, прѣвелъ ** съ 12 иллюстрации. София, печатница Кушлевъ 1889, цѣна 80 стотинки.

България въ църковно отношение, отъ А. Шоповъ, Пловдивъ 1889.

Народностьта и язикътъ на македонцитѣ, отъ А. Шоповъ, Пловдивъ 1888, цѣна 1 левъ.

Исповѣдьта на графа Л. Н. Толстой прѣвелъ Д. Стеревъ, Русе 1889, цѣна 1 левъ и 20 стотинки.

Български народенъ календаръ за 1890 година Годишна книга за свѣтовни работи, напрѣдъкъ и развитие въ народния животъ; домашни и статистически бѣлѣжки; забавления. Урежда Г. Котевъ — издава книжарницата Ив. Б. Касжровъ София.

ВѢСТИ ИЗЪ КНИЖОВНИЙ СВѢТЪ.

Сборникътъ на Ястребова. Г. Ястребовъ, извѣстний руски горещъ сърбофилъ, е напечаталъ второ издание отъ сборника си: *Обичаи и пѣсни турецкихъ сербовъ*. По поводъ на този сборникъ, въ който влизатъ голѣмо число български народни пѣсни по дебърското нарѣчие, г. Дриновъ бѣ издалъ на руски една твърдѣ важна брошурка: „Нѣсколькко словъ объ языкѣ, народныхъ пѣсняхъ и обичаевъ Дебрскихъ Славянъ". С. Петербургъ 1888 г., прѣводътъ на която излѣзе въ търновското списание „Трудъ". Въ тази книжка, съ силни научни аргументи се оборватъ погрѣшнитѣ утвърждения на Ястребова, относително сърбщината на дебрянетѣ. Въ прѣдисловието на второто издание Ястребовъ съ голѣма ревность се е запрѣтналъ да доказва, съ доводи свойственни на школата на Милоевича и Срѣтковича, че всичкитѣ македонски българе били сърби, а дѣто се казвали българи — това било подъ влиянието на екзархийскитѣ агенти. Както видимъ, почтенний учепъ се е унизилъ до доноси. За щастие, неговитѣ мждрувания не минуватъ за чисто злато на всѣкждѣ и прѣдизвикватъ праведни изобличения. Тжй „Руский Филологический вѣстникъ" издаванъ въ Варшава, по поводъ на това второ издание казва:

„. . . Г Ястребовъ въ прѣдисловието си напада на оние, които не признаватъ дебренцитѣ за сърби — а за българи, и испуща на тѣхенъ адресъ не едно остро изражение. Ще му кажемъ, че ако дебренцитѣ му сж се показали сърби, то на това той е самъ виноватъ. Едва ли главната причина на заблуждението му не почива, отъ една страна въ пълното му незнание българский язикъ и история, (при доброто знаяние сръбскитѣ и при пълно отсжтствие на филологическо образование), а отъ друго — въ неговата дружба съ такива сръбски патриоти, като професоръ Срѣтковича, които страдаятъ отъ българофобия и въ всички македонци виждатъ чисти сърби. . . "

Българский рѣчникъ на Дюверноа. Излѣзла отъ печатъ и осмата книга отъ българский рѣчникъ на Дюверноа. Съ тая книга рѣчникътъ дохожда до буквата Т (*Татаринъ*). 9-та и послѣдня книга се вече готви за печатъ отъ ученицитѣ на покойний филологъ.

Славянская Бесѣда. *Литературно изданіе Кіевскаго Славянскаго общества.* Книга I *Кіевъ 1889 г.* Озаглавеното издание има за задача запознаванието русското общество съ литературното движение у славянскитѣ народи, въ това число и българскиятъ, чрѣзъ прѣвождането произведения изъ книжнинитѣ

иъ. Въ първия брой, който видѣхме отъ тоя сборникъ, сѫ прѣведени отъ г-на А. Степовича нѣколко стихотворения изъ сбирката „Сливница“ на И. Вазова, съ приложение на подробенъ критически очеркъ за литературната дѣятелность на сѫщия.

Подобенъ интересъ къмъ литературний животъ у насъ се забѣлѣжва и у други органи на русский периодически печатъ, като: *Дѣло*, *Кіевское Слово*, *Русская мысль*, *Пантеонъ Литературы*, *Баянъ*. Въ послѣднитѣ два е прѣведена отъ г. Уманова-Каплуновский поемата „Громада“ и нѣкои стихотворения отъ Вазова, сѫщо — и отъ Ботева, Москова и Пенча Славейковъ.

Il libro dell' amore, отъ *Канини*. Италиянский поетъ и публицистъ, Марко Антонио Канини, професоръ въ университетътъ въ Венеция, не прѣди много е замислилъ трудъ, колкото оригиналенъ, толкова и тежъкъ: да прѣведе на италиянски образци отъ еротическа поезия изъ всичкитѣ писменни язици. По тоя начинъ г. Канини е съставилъ и издалъ огроменъ томъ подъ название „Il libro dell' amore“, „Книга на любовьта“. Въ тая сбирка ясно се вижда какъ се е отразило чувството на любовьта, тоя вѣченъ и неисчерпаемъ изворъ за поезия, въ лириката на всички културни народи, въ двата свѣта. Г. Канини е посветилъ доста обширно мѣсто за подобни образци и изъ славянскитѣ литератури, между, които не е забравилъ и българската. — Изъ нея намираме прѣведени двѣ любовни стихотворения на И. Вазова и петь народни пѣсни, сѫщо съ любовенъ характеръ. Чини ни се, че тоя е първий пѫть дѣто българска поезия се прѣвожда на италиянски. За любопитство привождаме тука, въ прѣмѣната на музикалний и поетически италиянски язикъ, началото отъ милата и оригинална народна пѣсница: „*Заспала ми е Калинка на срѣдъ поле широко . . .*“

Quieta dorme Kalinka,
Nel campo sta dormendo;
Addormentata s' è fiori cogliendo
Ella sotto un grande albero.

Del' alber spezzò un ramo
Del mar soffiando il vento,
Ed il ramo spezzato in un momento
Cadde sul petto candido. . .

Нека прибавимъ, че почтенний италиянски дѣятель храни жива симпатия къмъ нашето отечество. Прѣзъ нещастната 1876 година, както и по послѣ, въ всичкитѣ важни моменти на новий ни политически животъ, той, чрезъ горещи статии въ италиянский печатъ, е защищавалъ каузата на България и ѝ е печелилъ съчувствието на италиянското общество.

По тоя случай не е излишно да споменемъ и за италиянский седмиченъ журналъ **Vita nuova**, „Новъ животъ“, издаванъ въ Флоренция отъ единъ крѫжокъ артисти и литератори. Въ него прѣзъ миналата година е обнародвана отъ г. Величковъ статия подъ название „Litaratura bulgara contamporana“ въ която обективно и вѣрно е изложено развитието на българската книжнина отъ началото на тоя вѣкъ до послѣдне врѣме.

И. Д. Градовский, професоръ въ петербургский университетъ, се помина въ края на миналата година. Градовский бѣше извѣстенъ, като забѣлѣжителенъ ученъ, и като горещъ и даровитъ публицистъ. Сичкий русски печатъ посвети живи и съчувственни отзиви на маститий починалъ труженикъ.

Г. Лавровъ, професоръ отъ московский университетъ, готвилъ на русски обширна българска граматика. Тя ще бѫде първата, що се появява на русский язикъ.

Ц-въ.

I ГОДИНА. МАРТЪ 1890 КНИЖКА 3.

ДЕННИЦА

ИЗЪ КРИВИНИТѢ

(едно въспоминание).

Пристигнахме доста рано на Карнарский ханъ. Както е обичаятъ, отсѣднахме тамъ и влѣзнахме въ кръчмата, за да си починемъ и хвърлимъ по чашка гроздева ракийка, прѣди да уловимъ кривинитѣ на Стара-Планина, която се зеленѣеше прѣдъ самата вратня на хана.

Азъ пѫтувахъ насамъ за прьвъ пѫть. Но троицата ми другари съграждане бѣхѫ стари влашки хаджии и познавахѫ добрѣ пѫтя за Влашко — Колхидата нѣкога на сопотненци и карловци — за дѣто ме испращаше баща ми, съ десетина минца пуснати въ портмонето ми, plus — нѣколко благослови — за честита печалба, подъ крилото на единъ сродникъ.

Ето защо, прѣзъ цѣлий пѫть до тука, мене ме прислѣдвахѫ безпощадно, като конска муха, куплетитѣ на блудкавичката пѣсень:

Лѣтна нощь се прѣвалява;
И слѣдъ лъскава зора
Младъ юнакъ си конь извожда
Изъ желѣзнитѣ врата.

Съ бащина благословия,
Той на коня възсѣдналъ,
За честита търговия
Той намислилъ и тръгналъ.

Съ сухоѣжбината, която си носяхме, ние направихме лека и бърза закуска, която подслаждахме съ весели разговори, шутявки и смѣхове. Защото на човѣка става весело, когато ще пѫтува прѣзъ една Стара-Планина, пролѣтно врѣме, и когато деньтъ е чудесенъ и дружината е добра.

Ние не бѣхме сами въ кръчмата. Въ единиятъ ѝ ѫгълъ, на вѫтрѣ, сѣдяхѫ мълчаливо двама други пѫтници. Тѣ бѣхѫ пѣшаци, както личеше по пѫтнишкитѣ имъ тоеги, и не българи — както се виждаше по облѣклото имъ. Единиятъ, съ твърдѣ космато и почърнѣло отъ слънцето лице, съ дивъ и блестящъ погледъ, бѣше въ кѫсо извѣхтяло зелено сетре, съ жилетка и панталони окъсани и съ нѣкаква си оваляна кърпа

овита около шията, вмѣсто вратовезка. Широкополата му смачкана тиролска шапка, твърдѣ прѣхлупена възъ навжсеното му лице, придаваше още повече мрачность на тоя господинъ и непобѣдимо наумяваше легендарнитѣ разбойници въ Абруццитѣ.

Другарьтъ му, напротивъ, русъ, бѣлоликъ, безъ брада, малко приличаше на италианецъ, а още пó-малко на италианецъ отъ Калабрия: той имаше пò-успокоителенъ видъ. Той носеше кжсичка синя блуза, сини широки пантолони, каквито носатъ францускитѣ фабрични работници, и плитка капелка на главата, съ кокарда отъ пѣтлево перо — всичкитѣ еднакво излузени и износени. Само краката му бѣхж въ българска прѣмѣна—царвули. Очевидно, тѣ бѣхж италиянци работници по Хиршовата желѣзница, която се строеше тогава, или пъкъ—отъ нѣкоя каменоломница.

Тие двама хора изъ рѣдко си погълчавахж нѣкоя дума тихичко и повечето гледахж къмъ насъ и като че искахж да проумѣятъ какво говоримъ и за какво се смѣемъ. . .

Приятната закуска прѣдъ приятното пжтуване ме направи особенно дружелюбенъ и излиятеленъ. Азъ посѣгнахъ да налѣж и почерпж по съ едно вино симпатичнитѣ земляци на Данте и Петрарка.

Но единъ отъ другаритѣ ми смигна и, като ся приведе малко, пошушна ми:

— Що ти трѣба? недѣй имá работа съ тѣхъ . . .

— Защо? попитахъ го съ погледъ само.

— Не сж чисти хора . . . азъ ги познавамъ, допълни той тайнственно.

Азъ го пакъ погледнахъ въ недоумѣние.

— Хай да си тръгваме . . . тука не е за насъ! каза той безпокойно.

— Хжрсжзи сж, пришъпна ми и другия спжтникъ.

— Пó-лошо, пó-лошо . . . избъбра първия . .

Това обстоятелство позамрачи веселото расположение на духа ми. Наставахме да се расплащаме. Когато прѣдъ тезгяхя на кръчмаря отваряхъ портмонето си, единиятъ чужденецъ, бѣлоликиятъ, незнамъ какъ, сжщо се намѣри тамъ; азъ забѣлѣжихъ, че той успѣ да хвърли бръзъ и алченъ, (както ми се стори), погледъ на жълтицитѣ, като присѣгаше да земе ужъ тефтерче цигареви книги отъ поличката надъ тезгяха. Това му движение ми даде възможность и азъ да съзрж подъ отзиналата му блуза главучкитѣ на два револвера и дръжката отъ бѣла кость на една огромна кама.

Такова пълно и тежко въоржжение у единъ бѣденъ и пѣшакъ пжтникъ не бѣше обикновенна работа. Навѣрно, и другарьтъ му пъкъ трѣбваше да прилича на арсеналъ, ако му свалеше нѣкой дрипавото сетре—та него и лицето му го издаваше, че е настоящи Фра-Диаволо. Прѣдупрѣждението на другаря ми, прочее, бѣше основателно: ние имахме прѣдъ себе си живи разбойници! Но русиятъ повече ме плашеше сега...

Ние потеглихме възъ планината. При първий завой ние се обърнахме

назадъ и съ удоволствие забѣлѣжихме, че тѣ си останахѫ въ крѫчмата. Случайно и едно заптие отъ вардата ни стана другарь. Ние се ослободихме.

Широкиятъ троянски проходъ захваща и криволичи между зелена габарова гора, която облича цѣлата планина тѫдѣва. Тие гѫстаци ставатъ пò-високи и пò-буйни, колкото се отива на горѣ и заграждатъ, като двѣ стѣни, пѫтя въ многобройнитѣ му зигзаги. Изъ вѫтрѣшностьта на гората се разнасяхѫ весели рулади отъ пѣснитѣ на славеи. Дрѫгливитѣ загорски коне бавно, но бодро, пристѫпахѫ по каменливий и мѫченъ пѫть насѣянъ съ трапища изрити отъ пороитѣ. Тѣ пръхахѫ отъ удоволствие, като поемаха съ широкитѣ си ноздри прохладний и родний тѣмъ планински въздухъ. Заедно съ възвишаванието и панорамата на долината се разширяваше, гледката ставаше пò-обаятелна. Азъ се прѣхласвахъ и не можахъ да се наситѫ и нарадвамъ на тие живописни и райски хубави ландшафти между Стара-Планина и Богданъ. За да ми не бърка нищо на съзерцанието азъ отпуснахъ поводника на коня и се оставихъ на инстинкта му. На мѣста се даже поспирахъ. Така щото, по едно врѣме видѣхъ, че дружината ми отминала и се изгубила напрѣдъ. Азъ останахъ самъ въ гората. Тогава неволно ми хрумна пакъ за двамата италианци разбойници и се озърнахъ назадъ — но пѫтя оставаше пустъ. Стана ми нѣкакъ неловко, студено. Защото една гора въ Турция означава хайдушки вертепъ. Сѣка гѫста шубрѫка може да искара едно нападение, сѣки шумакъ—да донесе едно прѣстѫпление, да изригне единъ кръвникъ, както индийскитѣ лѣсове — една боа, единъ тигръ, или пантеръ. Горскитѣ проходи, сирѣчь, най-романтическитѣ мѣста на България, бѣхѫ най-опаснитѣ; всѣко такова мѣсто прѣговаря въ шумътъ на листакътъ си не поетически легенди за самодиви и русалки, а кървави истории за убийства и ужаси. Ето защо, когато пѫтуваше човѣкъ самъ изъ тѣхъ, гѫстацитѣ заприличвахѫ на пусии и шумтенето имъ ставаше мистериозно—страшно, като шопотътъ на единъ заговоръ... Въображението насѣваше съ подозрителни симптоми околностьта. То търсеше и съглеждаше между братясалитѣ стъбла на дърветата и сплетенитѣ имъ клонове ту цѣвата на една арнаутска пушка, ту гѫжвитѣ на злодѣйци, ту дългитѣ поли на черкези, които се гушахѫ въ гѫсталака... Самотията около мене ми тегнеше . . . Извикахъ веднѫжъ, дваждъ, на посока, давно ми се обадятъ — да чуѭ поне човѣшки гласъ. Но ми отговорихѫ само ековетѣ. . . . Азъ задупчихъ енергически търбуха на коня си, но той бѣше заморенъ вече. Мѣстностьта добиваше сè повече враждебенъ видъ. Слънцето припече, вѣтрецътъ прѣстана, гората заглъхна. Само бръмчението на рой мухи се чуваше сега, и то твърдѣ гръмливо, срѣдъ мрьтвешката тишина . . . Тоя пущинакъ и безжизненность имахѫ нѣкакво зловѣщо изражение. . . Азъ вървѣхъ вече между двѣ високи стѣни отъ дървета. Единъ разбойникъ не би нашьлъ пò-сгодно мѣсто за прѣстѫпление. При единъ завой инстинктивно се обьрнахъ назадъ и потрьпнахъ: видѣхъ двамата италиянци, че се мѣрнахѫ на пѫтя и тозъ часъ потънахѫ въ шумака. Разбрахъ всичко: пѫтьтъ правеше тука остъръ лакътъ; очевидно, тѣ

нагазихѫ напрѣки прѣзъ гѫсталакътъ, за да ми излѣзатъ отпрѣдѣ и прѣсѣчѫтъ пѫтя, вѣрвайки че не съмъ ги видѣлъ. . . Тогава азъ отчаянно боднахъ коньтъ. Стори ми се даже, че и добитъкътъ се галванизира и заскори, като че позна безцѣнностьта на всѣки мигъ сега. Скоро минахъ точката на присрѣщането; азъ пѫтьомъ погледнахъ въ гората: двамата злодѣйци, наистина, идяхѫ насамъ прѣзъ една кози пѫтека—два три раскрача ни раздѣляхѫ само! Тогава закарахъ по единъ лудъ начинъ, безъ да обрѫщамъ внимание на урвяститѣ мѣста, ни на дѫлбоката пропасть надъ която пѫтя се намѣри. Като за бѣда, той стана пò-лошъ: припрѣчвахѫ го редове озѫбени канари, които образувахѫ нѣкакви неправилни и невъзможни стѫпала по стрьмнината му. На едно таково стѫпало коньтъ се подхлъзна и падна. Кракатами се закачихѫ въ вѫженитѣ стремена и азъ съ ужасъ разбрахъ, че уплашеното животно въ напъванията си да се подигне се подлъзгваше и се наваляше неодържимо къмъ дълбоката пропасть, заедно съ мене. Нададохъ викъ отчаянъ, безнадеженъ. Ужасътъ ми стана невъобразимъ, когато надъ главата ми се мѣрнахѫ и главитѣ на злодѣйцитѣ . . . Тозъ часъ усѣтихъ, че краката ми се освободихѫ отъ фаталнитѣ примки, и азъ се оттеглихъ бързо на страна. Коньтъ, хванатъ за поводника, и облегченъ отъ товара си, скокна тутакси на краката си, цѣлъ растреперанъ отъ чувството за страшното и избѣгнато примеждие.

Азъ се поокопитихъ.

— Грациа, синьоре, избъбрахъ къмъ двамата злодѣйци, които сега играяхѫ ролята на мои спасители, страшно покъртенъ отъ чувството на безконеченъ ужасъ, на смайване и на благодарность . . . Азъ машинално извадихъ портмонето си и дадохъ всичко, каквото имаше вѫтрѣ, т. е. ядката на бѫдѫщата си фортуна. Русоликиятъ италиянецъ ми одържа рѫката и завика:

— Но, но, но!

Па и двамата ми помогнахѫ да се качѫ . . .

— Грациа, грация, грациа, синьоре! повтаряхъ имъ азъ единичкитѣ италиянски думи, които знаяхъ, като потеглихъ пакъ.

Двоицата италианци пакъ исчезнахѫ въ гората.

На слѣдующия завой азъ срѣщнахъ Здравка, кираджиятъ си, който се врьщаше да ме дири.

Дружината, доста безспокойна отъ замайванието ми, ме въсчакваше на една полянка горѣ. Азъ бѣхъ доста сърдитъ, но не имъ загатнахъ нищо за странното си приключение. Едно отъ досада, друго отъ страхъ да се не загавратъ, понеже чувствовахъ, че още треперяхъ.

Двѣ годнни слѣдъ това, азъ се завърнахъ живо и здраво въ родното си мѣсто, безъ да успѣѭ да станѫ нито Крезъ, нито Ротчилдъ въ Влашко. Вмѣсто грамада злато баща ми съ ужасъ видѣ, че истърсихъ прѣдъ него една огромнѣйша тетрадь съ раздирателни поеми и оди!... Въ първитѣ дни по завръщанието си отидохъ на гости у приятеля К. Тамъ заварихъ купъ младежи. Моето неожиданно влазяне ги посмути; тѣ

се спогледахж знаменателно и крадишкомъ. Азъ разбрахъ недоумѣнието имъ и угадихъ характера на събранието имъ: отъ два три дена се носеше слухъ, че дяконъ Левски е въ града: това събрание бѣше свикано или отъ него, или за него, несумнѣнно.

— Господинъ К., извикахъ високо и почти въ негодование къмъ домакинътъ, молж ви, срамота е това шушуканье, запознайте ме и мене съ българскиятъ герой и апостолъ Левски! . . .

— Та ние се веке познаваме отъ старо врѣме, обади се весело единъ момъкъ въ селски дрѣхи, който искочи изъ килерчето.

– Ахъ! вие ли сте? извикахъ замаянъ и поразенъ, като познахъ въ тоя селянинъ русиятъ италиянецъ въ синята блуза при карнарскитѣ кривини.

И ние се прѣгърнахме горещо и цалунахме прѣдъ слисаний, нáскоро съставений, комитетъ, на който и азъ станахъ членъ.

София, 2 Февруарий 1890. **И. Вазовъ.**

ПИСМА ОТЪ РИМЪ

пише

Константинъ Величковъ.

ПИСМО IV.

Имперский Форумъ. — Траяновий Форумъ. — Пантеонъ. — Митологический свѣтъ. — Палатинский хълмъ. — Изъ историята на цеваритѣ. — Дворци и развалини.

Вчера бѣхъ въ републиканский Римъ. Всичко въ Форума и на Капитолий говори за републиката. Днесь съмь въ пълна империя. Римскитѣ паметници, които посѣщавамъ днесь, Траяновий Форумъ, Пантеонътъ, развалинитѣ на палатинский хълмъ, принадлѣжжтъ на тая третя епоха отъ историята на Римъ, когато, слѣдъ като достига до врьха на могуществото, расточава безсмисленно въ развратъ, изнѣженость и низко раболѣпие всичко: слава, сили, величие.

Старий форумъ е билъ достатъченъ за първитѣ времена, но нарасванието на градътъ слѣдъ завоеванията, е прѣдизвикало съграждането и на други форуми. Така сж се въздигнали нѣколко още форума, между които сж биле особенно прочути по своето великолѣпие форумитѣ на Цезаря, на Августа, на Веспасиана и на Нерва. Тие форуми, по своето мѣстоположение могле сж да се считатъ едно продължение на старий форумъ и сж съставлявали единъ ансамблъ така хубавъ и величественъ, щото никой народъ не е можалъ отпослѣ да мечтае нѣщо подобно. Отъ повечето отъ тѣхъ, останали сж днесь нищожни дири, по които е възможно да се опрѣдѣлжтъ само мѣстата, дѣто сж се намирали.

Трояновий форумъ, е надминувалъ всичкитѣ други по своето великолѣпие и голѣмина. Той е занимавалъ едно пространство отъ 250 метра дльжина и 200 метра ширина, което е било заградено съ портици, украсено съ грамадни стълпове, съ статуи и други украшения отъ позлатенъ бронзъ. Имало е въ него една базилика нарѣчена Улпиева, по семейното име на Трояна, която е служила за сѫдилище, единъ храмъ посветенъ нему подирь смьртьта му, една библиотека съ грьцки и латински книги, единъ триумфаленъ аркъ и най-сетнѣ чудесната Трояновa колона, единственната останала отъ всички тие паметници. Една третя часть отъ форума е днесь раскопана. Въ нея се виждатъ поломени стълпове останали, навѣрно, отъ базиликата. Раскопкитѣ прѣдставляватъ една открита изба. Римскитѣ гамени хвърлятъ въ нея котки, които единъ пѫть тамъ, сѫ осѫдени на неминуема смьрть отъ гладъ и жажда. Пѫтникътъ, който отива да се чуди на паметницитѣ, се спира неволно, като вижда нѣкое отъ тия нещастни животни, които печално мяукатъ и хвърлятъ отъ живата гробница, дѣто сѫ осѫдени да оставатъ коститѣ си, безнадеждни погледи къмъ минувачитѣ.

Трояновата колона, най-хубавата, която сѫществува на свѣтътъ, е най-добрѣ запазений паметникъ въ Римъ. Поставена на четвьртитъ мраморенъ пиедесталъ, тя се издига на 22 метра височина и се свършва съ единъ капителъ, надъ който, възъ единъ цилиндрически пиедесталъ е стояла бронзовата статуя на Трояна. Статуята е стояла до 1587, когато е била замѣстена отъ Сикста V съ статуята на апостола Петра. Сикстъ V е направилъ сѫщо и съ колоната на Марка-Аврелия, дѣто е замѣстилъ статуята на тоя императоръ съ статуята на апостола Павла. Тоя папа е усѣщалъ въ края на XVI вѣкъ нуждата да ознаменува вредъ, дѣто му се е прѣдставялъ случай, въ видими знакове, тържеството на християнството надъ язичеството. Може-би за това, защото е усѣщалъ да се клати въ основитѣ си католичеството, натиснато отвредъ отъ побѣдоносната реформа. На мраморни плочи, които се извиватъ около колоната въ видъ на спирала, сѫ изваяни въ изящни бассорелефи разни епизоди отъ войната, която Троянъ бѣше водилъ противъ Дакитѣ.

Бассорелефитѣ иматъ 200 метра дължина. Една извивающа се стълба отъ 185 стѫпала, въ която се влиза отъ една врата отворена въ пиедестала, води въ вѫтрѣшностьта на колоната и до платформата, дѣто е била статуята на императора.

Пантеонътъ е най-хубавий монументъ отъ римската архитектура. Съграденъ отъ Агрипина въ царствуванието на Августа, той е служилъ може-би първоначално, като входна сала въ банитѣ съградени отъ сѫщий; но, прѣвърнатъ едноврѣменно въ храмъ, билъ е посветенъ на Юпитера-отмъстителя въ паметь на побѣдата нанесена отъ Августа надъ Антония и Клеопатра. Послѣ сѫ прибавили въ него статуитѣ на Марса и на Венера и послѣдователно на всичкитѣ богове, отъ дѣто е и произлѣзло името му. Въ 608 г. императоръ Фока го е далъ на папа Бонифация IV, който го е прѣвърналъ въ цьрква посветена на света Богородица

и на мжченицитѣ, отъ които сж биле поставени едно голѣмо количество мощи подъ главния олтаръ. Григорий IV е посветилъ църквата въ 830 на всичкитѣ светци.

Въ старо врѣме портикътъ, който прѣдшествува храма, сече издигалъ надъ земята и качвало се е на него по една стълба отъ седемь стжпала, което му е придавало още пó-голѣма величественность. Когато отъ портика влѣзете въ обширний храмъ и се намѣрите подъ тоя чуденъ сводъ, който се свива надъ васъ тъй простъ и тъй величественъ, освѣтленъ само отъ горѣ, когато изгледате на около хубавитѣ и разноцвѣтни стълпове и пиластри, които го подпиратъ, обзима ви неволно скръбь, че нѣма въ него статуитѣ на боговетѣ, които го украсяватъ, за да бжде пълно впечатлението, което произвожда. Неможе да се прѣдстави храмъ, който да отговаря повече на назначението си, който да съединява пó-добрѣ чувството на благоговѣние, длъжнѣюще се къмъ боговетѣ, съ идеята на великолѣпие, която се е свързвала нераздѣлно съ тѣхний култъ. Статуитѣ на божествата, освѣтлени само отъ горѣ, като отъ една лучь на самия тоя Олимпъ, който сж прѣдставлявали тука, сж се сливали въ единъ прозраченъ полумракъ и сж съставлявали едно хармонично цѣло, едно прославление чудно, безподобно на природата. Язичеството не е било друго. Всичкитѣ стихии и всичкитѣ страсти, въ видимата и невидимата натура, олицетворени въ богове и богини,—това е било религията, създание чудно на нуждата за вѣрвание къмъ нѣщо пó-възвишено отъ човѣка, съединено съ едно високо развито чувство къмъ хубавото. Религия лесна, блага и естетична, като всичко, което сж създали гърцитѣ. Всички тие богове и богини сж биле весели, почти луди, безгрижни, като природата, която сж олицетворявали, хубави, като нея. Нищо, което вълнува човѣцитѣ, не е било чуждо на боговетѣ. Тѣхното сърдце, разигравано отъ сжщитѣ човѣшки страсти и слабости, е било изложено на сжщитѣ човѣшки бѣдствия и истезания. За всяка болка гъркътъ и римлянинътъ сж могле да отправатъ молитвитѣ си къмъ божество, изложено, като тѣхъ, на всичситѣ бури на сърдцето, способно да ги разбере и наклонно да имъ състрадава и помогне. Демаркационната линия, която дѣли небесний свѣтъ на боговетѣ отъ земний свѣтъ на човѣцитѣ, е тъй слаба, щото често се заличава и двата свѣта се размѣсватъ. Богове и богини се вплитатъ въ най-обикновеннитѣ човѣшки интриги, страститѣ, които вълнуватъ земний свѣтъ, се отзоваватъ на Олимпъ, турятъ въ борба обитателитѣ му, въоружаватъ ги единъ противъ други. Бѣдний Юпитеръ незнае много пжти какъвъ видъ да държи между противоположнитѣ лагери, на които се раздѣлятъ немирнитѣ му и буйни подданиици и не лесно успѣва всякога да спаси авторитета си непокжтнатъ въ тая фурия отъ страсти, които се разигравать около него. Единъ милъ погледъ, една нѣжна целувка умекотяватъ нѣкога и най-справедливий му гнѣвъ. Какъ да противостои бѣдното сърдце, па било то и на самаго гръмовержеца, когато се увиятъ на шията ти бѣлитѣ ржцѣ на Юнона, на една Венера, когато се впиятъ въ тебе двѣ очи плувнали

въ единъ океанъ отъ сладострастие! Прѣлеститѣ на едно просто темно сѫщество побѣждаватъ много пѫти и богов: и богини. Повечето юнаци у Омира влечѫтъ происхождението си отъ подобни грѣхове. Майката на Ахилея е богиня. Калипсо обѣщава животъ вѣченъ на Одиссея, за да го задържи при себе си. Отъ такива бракосъчетания сѫ могле да произлизатъ само герои и народитѣ сѫ се гордѣяли когато сѫ могле да припишатъ подобно происхождение на своитѣ царье и водители. Каква разница между нашето небе и стария Олимпъ! Тамъ всичко е мрачно и скучно, дори и блѣсъкътъ, въ който плува жилището на праведнитѣ, дори и славата и радостьта, на които се наслаждаватъ. Тука всичко е засмѣно, весело, живо. Човѣкътъ е приемалъ отъ самитѣ си богове своя засмѣнъ взглядъ на живота. Даръ мимолѣтенъ отъ природата, той се е считалъ длъженъ да го проживѣе колкото е възможно пò-добрѣ. Когато язичникътъ е излизалъ отъ храмътъ, усѣщалъ е сърдцето си разширено, освѣжено. Християнинътъ излиза смазанъ отъ църквата, сърдцето прѣпълнено съ страхове, които му запрѣщаватъ да вкушава отъ наслажденията на живота. Небето, свѣтлото и хубаво небе, му внушава тѫжни мисли. Грѣхътъ и страхътъ обсаждатъ постоянно душата му, вървѫтъ по стѫпкитѣ му, слѣдѫтъ всичкитѣ му мисли. Истинний християнинъ трѣбва да се отдалечи отъ свѣтътъ, да се затънти въ нѣкоя пустиня и да се прѣдаде всецѣло на служба Богу, да истезава тѣлото си, да пости и да моли. Тогава само може да найде миръ и да испита единственното наслаждение, което прощава вѣрата, наслаждение доставено отъ надеждата за една награда вѣчна отвѫдь гроба. Ако това не направи, за да живѣе безъ да страни отъ наслажденията на живота, трѣбва да стане язичникъ, и при вѣрата, която му запрещава да вкусява отъ земнитѣ блага, да въздигне въ душата си олтаръ невидимъ на една многобожна вѣра, на единъ новъ Олимпъ.

Чудно ли е че митологический свѣтъ е билъ такъвъ изобиленъ изворъ на вдъхновение за поезията? Чудно ли е, че е намирала такива сладки и естественни звукове да въспѣва сѫщества неестественни? Всичко, което е окружавало поета, говорило му е за тѣхъ. Небето съ безкрайний си лазуръ, съ милионитѣ си звѣзди, морето съ свѣтлитѣ си вълни, лѣсътъ съ тайнственний си missing мракъ, полето съ цвѣтята си, всичко е било населено съ тѣхъ, и всичко е носило отпечатъкъ на неземнитѣ имъ чари. Всяко биение на сърдцето е било отзивъ на тѣхнитѣ чувства. Олимпъ е билъ тъй близо до земята щото мисъльта е могла безъ голѣми усилия да се искачи тамъ и да участвува въ пироветѣ имъ, да присѫтствува на съвѣщанията имъ, да се наслаждава съ небесний блѣсъкъ, въ който е протичалъ весело и безгрижно безсмъртний имъ животъ. Християнското небе, недостѫпно за мисъльта, е недостѫпно и за поезията. Тя изгубва крилата си щомъ се опита да се вънесе до него. У християнскитѣ поети, безъ исключение и на най-великитѣ, прѣсѣква вдѫхновението щомъ поискатъ да въспѣватъ славата на небесата. Данте, тъй вдѫхновенъ додѣто е въ пькъла, пада щомъ зима да възлиза къмъ

рая. На всѣки полѣтъ, който прави по свѣтлитѣ дири на Беатриче, творческий му духъ ослабва, поблѣднява. Поезията живѣе съ страсти, а блаженството въ нашето небе състой въ отсѫтствието на всяка страсть.

Незнаѭ дали има удоволствие пò-голѣмо отъ това да поживѣешь мисленно нѣколко врѣме всрѣдъ хубавитѣ вѣрования на старий свѣтъ. Оживотворената природа прониква душата съ своята ободрителна свѣжесть. Небе, моря, рѣки, лѣсове, всичко зима единъ образъ, който видишь, усѣщашь. Пространството се населява съ засмѣни богини, съ луди амури, които го кръстосватъ въ всички направления, които ти се усмихватъ, които лѣѭтъ възъ свѣтътъ съ ефирнитѣ си рѫцѣ нѣкакъвъ балсамъ чародѣенъ за всичкитѣ болки и страдания, които ти казватъ да живѣешъ и да се наслаждавашъ. Олимпъ ти се вѣстява, като едно дърво омаломощено нѣвга отъ бурята, което се раззеленѣва изново, пò-младо, пò-раскошно още отъ напрѣдъ.

Незнаешъ колко врѣме си стоялъ въ Пантеона. Мислишь, когато излизашь, че си видѣлъ единъ сънь, сънь сладъкъ, блѣскавъ, безподобенъ. Крила неземни сѫ треперяли надъ тебе, мечти небесни сѫ ласкаяли душата ти. . .

Минувамъ прѣзъ Форума и се качвамь на палатинский хълмъ. Тъй хубавъ ми се види днесь язичнический свѣтъ, щото и на най-грознитѣ му страни сьмь наклоненъ да гледамъ съ снисхождение. Тъй много има да се съжелява за тоя свѣтъ, защо да не му се прости тамъ дѣто ни се види отвратителенъ. Би ли билъ толкова интересенъ ако не би се прѣдставлявалъ подъ толкова разнообразни вида? Грозното дава релйефъ на хубавото.

Първото нѣщо, което ви се прѣдставя, като идете на палатинский хълмъ, ви наумѣва Калигула. Дворецътъ се е издигалъ насрѣщо Форума и Капитолий. Видатъ се още останки отъ моста, който е билъ построилъ за да свърже двореца си съ Капитолий. Между многото други чудовищни мании, отъ които е страдалъ, и които го правать пò-достоенъ да стане прѣдмѣтъ на изучение за психиятрията отъ колкото за историята, Калигула е ималъ и тая—да се мисли богъ и да иска божески почести. Той е донесълъ отъ Гърция най-хубавитѣ и най-почитани статуи, между които статуята на Юпитера Олимпийски, заповѣдалъ да имъ свалятъ главитѣ и да ги замѣстатъ съ главитѣ на собственнитѣ му статуи. Главната му статуя, облѣчена съ божественни принадлѣжности, е била изложена въ една отъ салитѣ на палата, за да ѝ се молатъ. Особенни жреци, особенни жертвоприношения, сѫ биле уредени за да се даде повече блѣсъкъ на култа му. Всѣки день е било опрѣдѣлено какъвъ видъ животни да му се принасятъ въ жертва. Това сѫ биле сé най-рѣдки и скѫпи животни: пауни, индийски кокошки, черни гѫски, фазани. Мнозина сѫ го поздравлявали съ титлата: Латинский Юпитеръ. Недоволенъ отъ всичко това, Калигула е построилъ мостъ до Капитолий за да бѫде близо до Юпитера Капитолиский, който, казвалъ той, го билъ поканилъ да иде да живѣе въ храмътъ му. Калигула. Неронъ, Каракалла сѫ едни

отъ имената, които най-често се изпречватъ прѣдъ васъ въ цезарский Римъ. Чини ви се, че умразний имъ духъ лѣти още надъ Римъ и носи надъ него нѣкакво проклятие за грѣхове неискупени и до сега. Най-великолѣпната сграда на палатинский хълмъ е билъ Нероновий дворецъ, наричанъ Златний Домъ. Той е занимавалъ пространството на цѣлъ градъ. отъ палатинский хълмъ до есквилинский. За да дамъ една идея за пространството му и великолѣпието му, казва Светоний, достатъчно е да кажѫ, че въ прѣддвѣрието статуята на Нерона се издигала на сто и двадесеть крака височина; че портитѣ, съ три реда стълпове, имахѫ една миля дължина, че заключаваше въ себе си едно езеро, което приличаше на море, здания които приличахѫ да съставляватъ единъ голѣмъ градъ. полета, лозя, пастбища, лѣсове пълни съ стада и съ диви звѣрове. Вътрѣшностьта бѣше навредъ позлатена и украсена съ скѫпоцѣнни камъне и бисери. Таванътъ на салитѣ за ядене бѣше съставенъ отъ подвижни трапези отъ слонова кость, които пръскахѫ възъ гоститѣ цвѣтя и благовония. Главната му сала за ядене имаше единъ сводъ, който се въртеше денѣ и нощѣ и подражаваше движението на златний глобусъ.

„Изиграхъ ли добрѣ ролята си"? питалъ Августъ на смъртний си часъ. Наистина, бѣше я изигралъ добрѣ. Оставахѫ да играятъ подирь него своята роля всички тие чудовища. които пълнатъ послѣднитѣ страници отъ историята на Римъ съ своитѣ жестокости и распуства. Тиберий лицемѣри двѣ години, подирь това врѣме сваля булото и се прѣдава на всичкитѣ крайности на една душа жъдна за плътски наслаждения. Съ отвращение се четѫтъ въ римскитѣ историци разказитѣ имъ за срѣдствата до които е прибѣгвалъ за да си достави удоволствия, които природата и възрастьта му сѫ отказвали. Въ Капрея, дѣто е живѣлъ уединено за да нѣма свидѣтели на пороцитѣ си, той е ималъ на расположение цѣла магистратура, която би могла да се нарѣче интендантство на сладострастията. Ониe. които сѫ съдѣйствували на пороцитѣ му. сѫ биле възвишавани на най-голѣми почести. Нѣкой си Помпоний Флаккъ и Луций Пизолъ сѫ биле назначени, първий управитель на Сирия и вторий римски префектъ, защото сѫ прѣкарали съ него два деня и двѣ нощи да пиянствуватъ. Пиянството е било, впрочемъ, общъ порокъ на висшето общество въ Римъ. Катонъ казва, че отъ всички. които сѫ смутили републиката. само Цезарь не е билъ пияница. Редомъ съ пиянството е вървяла лакомията, съединена съ необикновенъ раскошъ. Гозбитѣ на Вителлия сѫ костували всяка не пò-малко отъ 400 хиляди сестерции. На една Неронова гозба едно яденье приготвено съ медъ е костувало 4 милиона сестерции. За друга една гозба, приготвена съ розово масло, е било похарчено още повече. Тиберий не се е задоволилъ да бѫде вреденъ на държавата само прѣзъ живота си, искалъ е да остави споменъ достоенъ за себе-си и подирь смъртьта си. Слѣдъ като избралъ Калигула за свой приемникъ. казвалъ е често за него: оставямъ Кайа да живѣе за негово нещастие и за нещастието на другитѣ; отхранвамъ една змия за римский народъ и единъ фаетонъ за вселенната. Калигула не закъснѣ да оправдае Тибериевото

прѣдсказвание и, при жестокоститѣ, които е извършилъ прѣзъ праздното си царствувание, човѣкъ не може да съобрази до какви ужаси не би достигналъ ако да не бѣхѫ се намѣрили дерзки людье, които да избавѭтъ человѣчеството отъ това чудовище. Свирѣпството му е доставлявало единственното наслаждение, което е билъ способенъ да испита и когато не е свирѣпствувалъ съ дѣла свирѣпствувалъ е съ думи. Всякога когато е прѣгръщалъ жена си или любовницата си казвалъ е: тая хубава глава ще падне когато поискамъ. Въ единъ пиръ захваща ченадѣйно да се смѣе; консулитѣ, които присѫтсвувахѫ на пира, го попитватъ вѣжливо защо ся смѣе. Защото мислѭ, отговаря Калигула, че съ единъ знакъ на главата могѫ да ви погубѭ и двамата. Най-голѣмата му жалба е била че не се е случило въ негово врѣме нѣкое велико нещастие, по причина на което царуванието му е щѣло да ся забрави и отъ врѣме на врѣме е желалъ кървави поражения, чуми, землетресения, гладии. Съ такова чудовище сѫ имали да се надварятъ разнитѣ Нероновци, Домицияновци, Коммодовци, Каракаловци, Елиогабаловци, на които неможе да смисли имената човѣкъ и днесь безъ отвращение и негодувание. Нѣкои го надминахѫ. Нѣколкото свѣтли образи, които се появяватъ на прѣстола, се изгубватъ всрѣдъ тая върволица отъ бѣсни и свирѣпствующи чудовища. и не възпиратъ раскапваниего на обществото и паданието на държавата. Наслѣдницитѣ имъ повече пѫти се натоварятъ да заличѫтъ бързо паметьта имъ за да не ги смущава въ пороцитѣ имъ. На Тита наслѣдва Домициянъ, на Марка Аврелия — Коммодъ.

Отъ дворцитѣ на цезаритѣ на палатинский хълмъ оставатъ само руини, между които вървите нѣколко часа наредъ безъ да ги исходите. Никѫдѣ, навѣрно, опустошение не е достигнало до пó-голѣми размѣри. Едва намирате мѣстата на великолѣпнитѣ здания, които сѫ се издигали нѣкога тука. Тука стърчѫтъ само нѣколко голи стѣни, тамъ сѫ останали само основитѣ, на мѣста само подземия се видатъ. Тука ви спира едно прѣсушено езеро, тамъ очертанията на единъ театръ, на единъ циркъ, пó-на долу истърбушений сводъ на единъ храмъ. Въ три тѣсни открити стаи, отивашъ да видишъ нѣколко стари полузаличени фрески, видове и митологически сюжети. Тие фрески не пò-лоши отъ ония, които сѫ открити въ Помпей, не даватъ високо понятие за живописното искуство у римлянитѣ. Знанието на формитѣ е обаче забѣлѣжително и свидѣтелствува за влиянието, което сѫ упражнили и тука гърцитѣ. Не пó-малко очудва солидностьта на боитѣ, които сѫ се запазили и до днесь. Старитѣ не ни сѫ оставили нищо да изнамѣримъ ние сами въ областьта на искуствата. Вървимъ въ всичко по пѫтя указанъ и проправенъ отъ тѣхъ. Буреньтъ и тревитѣ сѫ обрасли навредъ по руинитѣ и имъ прибавятъ чудно живописенъ видъ. Самитѣ дървета, които раскошно украсяватъ хълмътъ съ своята зеленина, изглеждатъ, като руини, останали отъ великолѣпнитѣ градини, които сѫ окрѫжавали дворцитѣ.

(Слѣдва).

ЗЛАТНАТА ПЛАНИНА.*)

отъ

Ивана Вазовъ.

V.

Разговоритѣ имахѫ повече церемониаленъ и общъ характеръ, както, въобще, между люде, които прьвъ пѫть се запознаватъ. Повече ставаше дума за днешната буря, която свари професора на полето. Той дойде съвършенно на себе си и язикътъ му се развърза: докторъ Карло бѣше словоохотливъ. Той распраляше съ въодушевление за своето пѫтувание и за ученатa си расходка до Балкана, като замълча за златната руда.

Между това, и той и тѣ дохаждахѫ сегисъ-тогисъ въ недоумение, което, при много добра воля, тозъ часъ си обяснявахѫ въ ума. Той се малко зачудваше, че го наричатъ Калевъ. Но отдаде това на твьрдѣ простителната слабость у младитѣ народи — петимни за велики имена — да усиновяватъ чужди знаменитости. Тукъ му дойде на ума за поета Петровичь, славянинъ, когото маджаритѣ прѣкрьстихѫ Петефи. Отъ Карло до Калевъ пò-малко е разликата. Колкото за триумфалното посрѣщане, което ни нáсънѣ не бѣ мислилъ да найде въ тоя затънтенъ градецъ, той си го обясни, както видѣхме, още извънъ него. Гражданитѣ пъкъ посмущаваше неговий небългарски говоръ и чуждо произношение. Но си обяснявахѫ това отъ дългото му живѣне извънъ България; сѫщо ги зачуди расказа му за геологическата расходка до бърдото, но приехѫ това за почтенно желание на депутата да упознае пò-добрѣ коллегията си. Повече ги докара въ недоумѣние отказванието му, че е депеширалъ кмету изъ Ямболъ за идванието си. На това особенно настояваше професорътъ, защото скромностьта му никога не би му допуснала да си заржча, по единъ видъ, посрѣщането. Дойдохѫ, прочее, до заключение сичкитѣ, че нѣкой другъ, отъ излишно усьрдие и по свой починъ, е ударилъ депешата и, за пó-добрѣ, подписалъ името на депутата. Кметътъ сѫщо, съ неудоволствие забѣлѣжи, че до сега депутатътъ приказвà доста за успѣхитѣ на геологията въ Румелия, но не зинá ни единъ пѫть да поблагодари за избиранието му. Но и кметътъ се задоволи съ нѣкакво обяснение, много или малко, неправдоподобно. Като махнемъ тие мънички запъвания въ разговоритѣ, учений професоръ и ученолюбивитѣ граждани си произведахѫ взаимно най-прѣкрасно впечатление.

— Като е така, азъ да ви помолѭ за нашъ Петърча, каза единъ отъ гоститѣ; — знайте, искатъ да го зематъ въ войската. . . Но той,

*) Продължение отъ книжка II, и свършекъ.

господинъ нашъ депутате, не е за войска и за солдатинъ, защото е въспитанъ . . . та ако видите тамъ майора Менгелсона кажете му двѣ думици за нашъ Петърча . . . Знайте, отъ васъ много зависи.

Кметътъ мушна съ лакъта си госта да прѣкъсне, и, за да не даде възможность и на осталитѣ да заявяватъ частни просби, което бѣше неприлично за прьвъ пжть, обърна разговора за политиката.

— Какво стана съ родопскитѣ села, прѣдадохж ли се? попита той.

— Рѣши се въпроса, отговори Карло на посока.

— Какъ, прѣдадохж се вече?

— Сложихж оржжията. . .

— Чудно, въ послѣдната „Марица" друго се казваше, забѣлѣжи единъ.

— „Марица" е отъ завчера, а господинъ Калевъ вчера е оставилъ Пловдивъ. . . Какво не става въ единъ день, поясни другъ.

— Да, да, да! подтвьрди Карло.

— А за прѣврата въ княжеството кои сж послѣднитѣ извѣстия? . . Свищовското народно събрание се е произнесло *за* или *противъ* Батемберга? . . Намъ само веднажъ иде вѣстникъ въ недѣлята.

— Противъ, противъ. . . Ахъ, каква прѣкрасна земя имате, господа, просто чудо!

— И ние направихме митингъ да протестираме противъ прѣврата. . . Четохте ли нашата резолюция?

— Четохъ, господа, прѣкрасна, господа, чудесна, господа! . .

— А за Афганистанъ какво знайте?

— За Афганистанъ? попита опуленъ Карло.

— Да, за Кандахарския проходъ. Зехж ли го англичанитѣ?

— Да, господа!

Докторъ Карло прие за правило тая вечерь да отговаря съ самоувѣренность на сичкитѣ питания по политиката, които щяхж още да валжтъ на него. Той не бѣше приготвенъ за такъвъ екзаменъ. Това бѣше голѣма изненада за него. Излизаше, че тоя заглъхналъ, спокоенъ, забравенъ градецъ, който Карло си прѣдставяше вѣчно спящъ, нѣщо, като Квинквандона въ „Докторъ Окса" *) се интересуваше и вълнуваше отъ свѣтовната политика, правеше овации, даже митинги!

Но едно ново недоразумѣние дойде да хвърли мжгла въ отношенията на дрѣмиградцитѣ и на Карла. Причинихж го слѣдующитѣ думи на кмета:

— Господинъ Калевъ, сега вие, като нашъ депутатъ, ще се погрижите економически нѣкакъ-си, за повдигането на Дрѣмиградъ и на околията. . . Знаете, бѣдность голѣма.

— О, на драго сърдце, господинъ кмете, азъ отъ сега ви гарантирамъ обогатяването на тоя благороденъ градъ и на околията ви.

*) Повѣсть отъ Жулъ Верна.

То е въ моитѣ ржцѣ, макаръ и да не съмъ вашъ депутатъ, както вие ласкателно ме нарѣкохте.

Общо очудване.

— Какъ? вие сте нашъ прѣдставитель вече! каза кметътъ.

— Ние знаяхме, че и вие сте съгласни. . .

— Васъ едногласно избра народа!

Професорътъ опули очи. Значи, той бѣше депутатъ! Сега изведнажъ той си обясни истинската причина на овациитѣ и на блѣскавий приемъ, що срѣщна у дрѣмиградцитѣ. . . Какви неожиданности!

Той прибърза и отговори развълнувано:

— Азъ съмъ дълбоко покъртенъ отъ вашата честь, господа. Виноватъ съмъ, че прѣди всичко не ви изразихъ горещата си, да, най-горещата си благодарность. . . Ваший изборъ прави особенна честь на геологията. И не докторъ Карло, или Калевъ, както вие приятелски ме наричате, а обаянието на науката съедини гласоветѣ ви и сърдцата ви... Но азъ, за жалость, не щж могж да приемж вашия изборъ.

— Защо не приемате сега? попитахж смаяни сичкитѣ.

— Първо, господа, моята специалность и призвание е друго. . . Никаква наклонность къмъ политиката не чувствовамъ. . . . Graecum est, non legitur! казва латинската поговорка, сирѣчь, грьцко е не го разбирамъ. Второ: едно велико откритие, което направихъ, ще погълне сичкитѣ ми грижи за напрѣдъ. За сега могж да ви кажж само, че азъ съмъ рѣшилъ да се посветж цѣлъ на благото на тая просвѣтена страна, която прѣгръщамъ, като свое отечество, ако и още, за мой великъ срамъ, се считамъ чужди подданикъ.

Кметътъ си прѣхапа устнитѣ.

— Подданикъ? Та намъ не ни бѣхж казали това! Чуждъ подданикъ е неизбираемъ!

— Да, чуждъ подданикъ, но чистокръвенъ българинъ, по душа.

— Само вашето име можà да сбере всичкитѣ гласове. Инакъ, турцитѣ щяхж да изберҗтъ Мурадъ-бея! Жално!

При всичкитѣ тие сюрпризи, никому отъ дрѣмиградцитѣ не хрумваше на ума, че се заблуждаватъ, и тѣ и гостътъ. Разбрахж само, че имъ е прѣпорҗченъ билъ за депутатъ единъ доста оригиналенъ човѣкъ, твърдѣ ученъ, и при това, твърдѣ скроменъ.

Но сега самолюбието на Карла силно се нарани, когато той узна, че нѣкакъвъ си законъ се испрѣчва на пжтя му. Това го тури въ амбиция! Не, той ще влѣзе въ камарата!

И, като извади изъ задний джебъ на сетрето си нѣколко буци отъ рудата, тръшна ги яката на масата, щото дребни кжсове и златенъ пясъкъ се разсвхърчахж.

Сички се навалихж да гледатъ златната руда, която игриво и разноцвѣтно лъщеше на свѣщьта.

— Златна руда! казахж сичкитѣ въсхитени.

— Да, златна руда, въ най-чистий си видъ, господа избиратели, руда съ която е пълна цѣла планина, три часа отъ Дрѣмиградъ, въ вашата околия. Вашата околия, господа, е българското Колорадо. . . И това съкровище е спало безбройни вѣкове въ земята, и трѣбваше докторъ Карло да го изнамѣри въ днешната си расходка! . . Ето кой е докторъ Карло, комуто сте сторили честь да го изберете за вашъ депутатъ. И азъ я приимамъ сега, господа, противъ всичко, и нѣма да я отстѫпа никому! . . Колкото за подданството, то е глупость, и щѫ ви докажѫ тозъ часъ.

И сѣдна и написа тая телеграмма до главний управитель на областьта:

„Печелѭ на короната ви една Калифорния. За цѣна на тая заслуга просѭ неотложно румелийско подданнство, което било нужно, за да могѫ свободно да влѣзѫ въ камарата, дѣто ме праща изборътъ на дрѣмиградскитѣ избиратели. Утрѣ тръгвамъ за столицата съ доказателствата на великото си откритие.

Дрѣмиградский прѣдставитель:

Докторъ Карло."

Той прочете депешата си развълнуванъ.

Сичкитѣ я намѣрихѫ прѣвъсходна и пламтяхѫ отъ въсхищение. Блѣсъкътъ на златната планина заслѣпяваше умоветѣ имъ. Докторъ Карло бѣше тѣхната звѣзда и добъръ гений. Тѣ нѣмаше да дозволятъ никому да побутне съ пръстъ избора имъ. . . Написа се телеграмма и отъ градска страна, подписа се отъ кмета и се испрати съ Карловата.

Докторътъ бѣше, като пиянъ. Прѣдъ него се раскрихѫ съвсѣмъ нови оризонти. Въ неговата спокойна, кабинетна душа изведнажъ оживѣ бѣсътъ на най-широкото честолюбие. . . Прочуване, честь, слава, богатство огромно, власть — всичко изъ единъ пѫть се струпаляше на плещитѣ му. Щастието го съкрушаваше съ тежестьта си. . .

Едвамъ се бѣ затворила вратата подирь телеграммитѣ, тя пакъ се отвори. Влѣзе единъ младъ человѣкъ, съ очила и съ чьрвена брада. Той бѣше пѫтникътъ, съ когото се срѣщна днесь професорътъ. Той се озърташе свѣнливо.

— Позволете. . . Господинъ кметътъ?

Домовладиката скокна.

— Заповѣдайте, господине, азъ съмъ.

— Докторъ Калевъ! прѣдстави се гостътъ и подаде рѫка на кмета; — а, господинъ докторе, пакъ се виждаме! каза той ласкаво на професора; — позволете ми сега да се запознаемъ: Калевъ, докторъ на правото, дрѣмиградски прѣдставитель.

Сичкитѣ стояхѫ безгласни и попарени.

Тѣ видѣхѫ страшната грѣшка, на която бѣхѫ жертви, защото, именно, новиятъ гость бѣше тѣхний избранникъ.

Пристигналъ не прѣди много врѣме отъ Европа, той не бѣ познатъ на избирателитѣ отъ тая отдалечена отъ центра коллегия. Но тѣ го знаяхѫ по име, което скоро печелеше извѣстность. Столичний изби-

рателенъ комитетъ телеграфически бѣ далъ кандидатурата му на дрѣмиградци, които само върху неговото име можахѫ да се съгласѭтъ. Сега той идеше, по приетий въ областьта обичай, да ги благодари и да се запознае съ нуждитѣ и желанията на коллегията. Както видѣхме, лъскавъ приемъ му се приготви. Но возачътъ му, поради раскаляностьта ѝ, влѣзе въ града не изъ главната улица, а мина прѣзъ друга една послана съ камьне, и посрѣщачитѣ посрѣщнахѫ професора. Докторъ Калевъ слѣзна на гостилницата безъ да види нѣкого да му каже добрѣ дошьлъ. Това го слиса и огорчи, но си го обясни, едно: чрезъ късното врѣме, а друго — чрезъ простодушний нравъ на избирателитѣ си. Отъ ханджиятъ той узна, че очакватъ днесь депутата си. Той го помоли да го заведе до кмета.

. . . .

— Чортъ имъ зелъ депутатството! бъбреше си Карло, когато остана самъ въ стаята си, моята фортуна и слава лежѭтъ на много пбширока основа. . . Пбврага политиката и крастата ѝ. . . Добрѣ, че дойде на врѣме тоя докторъ Калевъ, дяволъ да го земе съ името му!

Послѣ сѣдна и написа писма до приятелитѣ си въ Европа. За тамъ испрати и слѣдующата телеграмма:

„Открихъ днесь на южний склонъ на Балкана богата златорудна планина — Монте-Карло. Това е Перу на балканский полуостровъ. Въсхищенъ и пораженъ. Подробности съ писмо. Дайте широка гласность на това извѣстие.

Докторъ Карло.“

Послѣ сложи буцитѣ на масата, порадва имъ се, па заспа унесенъ въ златни, (фактически златни), сънища.

Той бѣ забравилъ да прибере при себе си и плѣнника.

VI

Карло се събуди по изгрѣвъ слънца.

Той хвана да се готви за пѫть.

Когато да положи златнитѣ буци въ пѫтната си чанта, вратата се почука и влѣзе хотелджиятъ.

— Околийскиятъ началникъ! обади той.

— Да заповѣда, каза Карло и се исправи поочуденъ отъ това утрѣшно посѣщение.

Околийски началникъ влѣзе съ доста сериозно лице; очитѣ му изведнажъ се втренчиха въ златната руда на масата.

Той се отрекомендува, па каза:

— Господинъ професоре, тазъ ли е сичката руда? и показа къмъ буцитѣ.

— Тие буци сѫ само мостра, господине администраторе, а такава руда цѣла планина остая тамъ . . . каза докторъ Карло усмихнато и гордо нѣкакъ.

— Дѣка се намира тая планина?

— Тая планина се намира въ вашата околия, господине мой, но само толкова могж да ви кажж . . . за повече извинете . . каза Карло, като зе да туря буцитѣ въ чантата.

Началникътъ го спрѣ.

— Молж ви, господинъ професоре, неможете ли отговори пó-точно?

— То е секретъ, господине.

— Какъ е името на планината? настоя началникътъ.

— Това могжда ви кажж: Монте-Карло.

— Какъ? Монте-Карло ли я кръстихте! Гнѣздото на комарджиитѣ отъ цѣлия свѣтъ?

— Италианското Монте-Карло, господине, поглъща златото, а българското Монте-Карло го блюва, каза развълнуванъ професорътъ, който никому нѣмаше да допустне да тури пръстъ на славата му.

Началникътъ неволно се усмихна, па извади една телеграмма и погледна въ нея.

— Куртъ-баиръ не е ли, между Доброли и Камчикъ-Махала, при Луда-Камчия?

Докторъ Карло прѣблѣднѣ. Той се отзърна уплашенъ; той диреше бай Ивана, когото отъ снощи съвсѣмъ бѣ забравилъ.

Той се развика вънъ отъ себе си:

— Това е ниско, господине, да покупувате човѣка ми, да ми отнемате правото на великото откритие, за което азъ лично и пръвъ отивамъ днесь да доложж на главний управитель. Това е непростително, това е убийство, и пó-лошо! . .

Началникътъ се навжси, па каза строго: —Дайте тие буци на мене!

— Протестирамъ, господине! това е грабежъ срѣдъ пладнѣ!

— Тие буци сж крадени, господине професоре!

— Тие буци азъ самъ ги копахъ съ ржката си изъ земната утроба . . . Вие сте страшенъ клеветникъ! викаше Карло настръхналъ.

Той виждаше, че всичкитѣ му златни сънища и надежди тоя грубъ началникъ идеше сега да ги овсуети.

— Тая златна руда, господинъ професоре, е открадната отъ областний музей, и азъ имамъ телеграфическа заповѣдь да я приберж отъ васъ и да я проводж въ Пловдивъ, като веществено доказателство за едно прѣстжпление. Карло се опули прѣхласнатъ.

— Четете сами! и началникътъ му подаде телеграммата.

— Това е безобразна лъжа! извика Карло прѣзрително.

Началникътъ бѣше издигналъ една буца и се взираше въ нея.

— А буцата лъже ли? каза началникътъ, като му показа на нея осталиятъ крайчецъ отъ парченце хартийка, която е била залѣпена тамъ — очевидно, бѣлѣжка съ упоминанието отечеството на златната руда. .

На професора лицето съвсѣмъ побѣлѣ! . . . .

. . . .

Слѣдъ малко Карло тръгваше на пжть съ чанта испразднена отъ златнитѣ буци и съ душа испразднена отъ златни надежди.

VII

Дѣйствително, професорътъ бѣше жертва на една жестока подигравка. Нѣкой си турчинъ чиновникъ крадеше антики, монети и златна руда отъ цариградский музей, които му се купувахѫ за нищожна цѣна въ Пловдивъ и обогатявахѫ начинающий се областенъ музей. Единъ разсиленъ при това учреждение направи, като турчина: открадна буцитѣ. Па заедно съ единъ хитъръ селенинъ ги зарови искусно на нѣколко мѣста въ планината при Луда-Камчия съ цѣль да оскубатъ довѣрчивия професоръ, комуто слабостьта къмъ коллекции знаяхѫ. Както видѣхме, селенинътъ, който си даде лъжливо име, изигра прѣвъсходно ролята си.

Но вчера, случайно биде забѣлѣжено липсването на буцитѣ изъ областния музей, разсилниятъ се улови и исповѣда сичко. Телеграммата пъкъ на Карла не оставяше никакво сумнѣние въ истинностьта на това признание, както и въ пълний успѣхъ на интригата.

Докторъ Карло пролежа два мѣсеца боленъ.

Въ това врѣме Антония исхвърли изъ прозореца всичкитѣ му геологически съкровища.

Но докторъ Карло бѣше вече членъ на едно първостепенно учено общество въ Европа.

1888.

СТИХОТВОРЕНИЯ.

Въ началото на една неиздадена сбирка.

Отъ мисъль, чувство и въздишка,
Тезъ пѣсни съмъ съставилъ,
Душа разбита, мѫченишка
Съ тезъ пѣсни съмъ оставилъ.

И знамъ, свѣтътъ съсъ небрѣженье
Тезъ мисли ще прѣрови,
И мойтѣ мѫки, скръбь и бдѣнье
Въ забвенье ще зарови.

Та що му трѣбатъ мойтѣ скърби
Въ ума си да вгълпява?
Уви, да можахъ толкосъ лесно
И азъ да ги забравѭ!

1883.

Въздишки на единъ свѣтъ.

Away! away!
Байронъ.

Брате мой, брате мой!

— Що скърбишъ, бѣдна тварь?
— Тварь не съмъ, а сърдце,
Що гори, що жъднѣй,
Кат' потопъ да залѣй
Цѣлий свѣтъ съ любовьта си.

Брате мой, брате мой!

— Що въздишашъ, сърдце?
— Сърдце не — азъ съмъ умъ,
Кой небесното було
Иска да съдере —
Да узнай, да съзре
Тайний изворъ на всичко,
Що се движи, грѣй, мре. . .

Брате мой, брате мой!

— Що тъгувашъ, умъ гордъ?
— Умъ не съмъ, а съмъ духъ,
Духъ крилатъ, кой лакти,
Да лѣти, да лѣти,
Изъ незнайниятъ хаосъ,
Изъ пространний всемиръ
Дори трай вѣчностьта.

Брате мой, брате мой!

— Що лудѣйшъ, чуденъ духъ?
— Духъ не съмъ, азъ съмъ богъ —
Безъ небе и безъ адъ,
Безъ кумиръ и безъ храмъ. —
Но кроѭ нѣщо славно
И добро да създамъ. . .

Брате мой, брате мой!

— Богъ тревоженъ, що искашъ?
— Богъ не съмъ, ами прахъ,
Що свѣтътъ не побира,
Що покой не намира,
Що лакти за покой
Срѣдъ туй вѣчно движенье. . .
За покой, за покой! . .

— Сърдце! умъ! духъ! богъ, прахъ!
Що си името таишъ?
Человѣкъ, що роптаишъ?
И за тебъ, не се бой,
Има гробъ, да, и той
Твоитѣ бурни желанья
Свѣтове и мечтанья
Въ своита бездна ще глътне. . .

Сърдцето

Вѣрвамъ, да, има гробъ,
И тамъ — вѣченъ покой,
Дѣ мирясва кръвъта,
Дѣ заспива скръбьта . . .
Тамъ е край на борби,
На желания, жажди
Нивга неутолени;
Тамъ гаснѣй любовьта,
Тамъ умразата спи. . .
Ахъ, убито съмъ вече
И желало бихъ тамъ
Да почина въ блаженство. . .
Има край, има, знамъ:
То е гробътъ покойни.

Умътъ

Щомъ изгние плътьта
Във подземния мракъ
Всичко свършва се вечь.
Азъ въ небето гледáхъ,
Въ дънъ-земята ровихъ,
Азъ на гатанки тъмни
Ключа тайний дирихъ.
Но отъ всички открытья,
Плодъ на опитъ и смѣтки
И на мѫтни догадки
Една истина само
Явна, видѣла знамъ:
То е гробътъ покойни.

Прахътъ

Не прѣдчувствия вѣщи,
Нито опитъ дѫлбоки —
Мене червеятъ учи,
Че във гроба е края. . .
Прахъ бѣхъ, — съмъ — и щѫ съмъ:
Задъ прахътъ що остая?
Сѣнка, димъ, сънь и нищо!
Да, подъ гробния сводъ
Край на всичко. Аминъ.

Духътъ

Не, тамъ нѣма да спрѫ!
Азъ съмъ духъ и не мрѫ.
Гробътъ тѣсенъ за менъ е:
Пò е длъгъ моя пѫть,
Пó-широкъ моя свѣтъ.
Азъ съмъ вѣчно движенье,
Тварь нч прѣображенье,
Скитникъ хвърленъ въ свѣтътъ
Да върви, да се лута
Отъ лъжа във съмнѣнье,
И отъ мракъ въ свѣтлина.
Азъ щѫ минѫ невидимъ
Въ поколенья безъ брой,
Новъ животъ да имъ дамъ
За борби, трудове,
За високи полѣти,
За безумни лаитенья. . .
Не, азъ нѣма да мрѫ.

Богътъ

Що е гробъ? Тъменъ кѫтъ
Назначенъ за прахътъ.
Гробътъ ли? Азъ сѫмъ богъ, --
И безсмъртний не мре!
Но не богъ на Мойсея,
На Зор'астра, на Буда,
А на разума чисти,
На великата правда —
На напрѣдъка богъ.
Отъ столѣтия много
Прѣзъ всемирни прѣврати
Гонѫ чудна задача:
Тоя свѣтъ несполученъ
Да мѣнѫ, обновѫ;
Тайний изворъ на злото
Изъ самата природа
Да искубнѫ на сила;
Сетний ударъ да дамъ
На кумиритѣ земни,
На сѫдбата слѣпешка
Де отнемѫ властьта;
На човѣшкий животъ —
Сфинксъ, енигма ужасна,
Цѣль, призванье да дамъ,
И новъ свѣтъ да създамъ!

1885 **И. Вазовъ.**

ЛЮБЕНЪ КАРАВЕЛОВЪ

Критическа студия *)

Любенъ Каравеловъ е съзнавалъ и цѣнилъ своето писателско призвание и е горѣлъ отъ желание да го испълни. Ако е билъ слушалъ житейскитѣ облаги той е можалъ да остане въ Русия, дѣто блѣскавитѣ му дарби му сж давали пълна възможность да си създаде и име и хубава карриера.

Той е заминалъ доволно възрастенъ въ Русия да се учи, но съ забѣлѣжителна бързина е усвоилъ руский язикъ, на който и е почналъ най-първо да пише. Първитѣ му беллетристически произведения сж написани на руски. У него е била развита до най-висока степень дарбата да усвоява чуждитѣ язици. Прѣзъ едно прѣбивание въ Сърбия, което, за жалость, неможемъ да опрѣделимъ тука колко врѣме се е продължило, той е изучилъ срьбския язикъ и го е владѣлъ вече така, щото е можѣлъ да напише нѣколко повѣсти на срьбски. На тоя язикъ е написана една отъ хубавитѣ му повѣсти: „Е ли крива судбина?“ На сжщий язикъ той е писвалъ политически статии въ бѣлградскитѣ вѣстници, съ което е успѣлъ да придобие въ скоро врѣме извѣстность въ срьбското общество. Скоро той е билъ изложенъ на гонения подирь убийството на княза Михаила и е билъ принуденъ да се спасява чрезъ бѣгство въ Маджарско. И тука, обаче, срьбското правителство не го е оставило на мира и, по негово искание, той е пролѣжалъ нѣколко врѣме въ затворъ. Той е искалъ да бжде и работи близо до България и за тая цѣль той се установи въ Букурещъ, и въ редътъ на борцитѣ, които намѣри тамъ и които дойдохж отпослѣ да се групиратъ около него, той завзе веднага първо мѣсто. Съ вѣстникътъ си „Свобода“, съ енергията си и влиянието, което спечели, особенно, надъ по̀-младитѣ елементи, той съобщи новъ животъ на революционното движение и му даде единъ поривъ, който не бѣше имало до тогава. Повтаряната нѣколко пжти несполука на четитѣ, които бѣхж прѣминували до тогава отъ Влашко и Сърбия, за да подигнатъ народа, бѣше породила мисъльта да се прѣнесе революционното движение въ България, да се организиратъ навредъ комитети, свързани, за успѣшно и еднообразно дѣйствие, съ единъ централенъ комитетъ въ Букурещъ, и да се приготви едно общо въстание. За осжществлението на тая мисъль се дължи много на Любена Каравеловъ. Енергични и самоотвержении апостоли, като Василя Левски закрьстосахж България, основахж навредъ революционни центрове и хвърлихж сѣмената за бждащи общи въстания.

Книжовната дѣятелность на Любена обема единъ периодъ отъ едва десеть години. Прѣзъ това врѣме той е работилъ съ постоянна и неуморима енергия Биографитѣ му ще раскажатъ въ какви условия е работилъ, съ какви мжчнотии е ималъ да се бори и каква силна воля трѣбва да е обладавалъ за да се не обезсърдчи. Терзанията и неволята сж стояли всякога на прагътъ на кабинета му, когато е писвалъ. Тѣ сж се навождали надъ писменний му столъ и сж смущавали бездушно онова спокойствие, отъ което трѣбва да бжде окржженъ духътъ на списателя, за да може да се прѣдаде всецѣло на своето вдъхновление и да може да производжда. Мрачни гости, които озлобяватъ характера, истощаватъ разума и потопяватъ въ жльчка и ядъ перото. Любенъ Каравеловъ е билъ длъженъ да чувствува почти всякога присжтствието имъ до себе си.

Той е издавалъ едно по друго „Свобода“, „Независимость“ и „Знание“, въ които се обема по̀-голѣмата и най-важната часть отъ литературната му дѣя-

---

*) Продължение отъ книжка I.

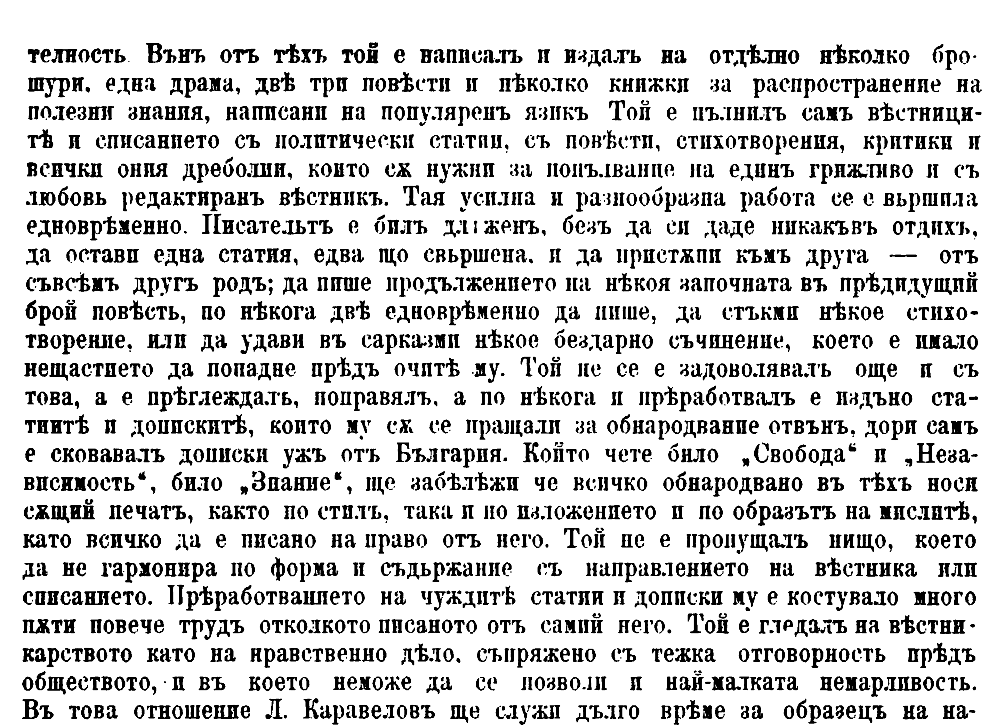

телность. Вънъ отъ тѣхъ той е написалъ и издалъ на отдѣлно нѣколко брошури, една драма, двѣ три повѣсти и нѣколко книжки за распространение на полезни знания, написани на популяренъ языкъ. Той е пълнилъ самъ вѣстницитѣ и списанието съ политически статии, съ повѣсти, стихотворения, критики и всички ония дреболии, които сж нужни за попълвание на единъ грижливо и съ любовь редактиранъ вѣстникъ. Тая усилна и разнообразна работа се е вършила едноврѣменно. Писательтъ е билъ длъженъ, безъ да си даде никакъвъ отдихъ, да остави една статия, едва що свършена, и да пристжпи къмъ друга — отъ съвсѣмъ другъ родъ; да пише продължението на нѣкоя започната въ прѣдидущий брой повѣсть, по нѣкога двѣ едноврѣменно да пише, да стъкми нѣкое стихотворение, или да удави въ сарказми нѣкое бездарно съчинение, което е имало нещастието да попадне прѣдъ очитѣ му. Той не се е задоволявалъ още и съ това, а е прѣглеждалъ, поправялъ, а по нѣкога и прѣработвалъ е издъно статиитѣ и дописките, които му сж се пращали за обнародвание отвънъ, дори самъ е сковавалъ дописки ужъ отъ България. Който чете било „Свобода“ и „Независимость“, било „Знание“, ще забѣлѣжи че всичко обнародвано въ тѣхъ носи сжщий печатъ, както по стилъ, така и по изложението и по образътъ на мислитѣ, като всичко да е писано на право отъ него. Той не е пропущалъ нищо, което да не гармонира по форма и съдържание съ направлението на вѣстника или списанието. Прѣработванието на чуждитѣ статии и дописки му е костувало много пжти повече трудъ отколкото писаното отъ самий него. Той е гледалъ на вѣстникарството като на нравственно дѣло, съпряжено съ тежка отговорность прѣдъ обществото, и въ което неможе да се позволи и най-малката немарливость. Въ това отношение Л. Каравеловъ ще служи дълго врѣме за образецъ на нашитѣ публицисти.

Но и слѣдъ като се е свършвала всичката тая тежка работа, за него пакъ не е оставало врѣме за почивка. Наставали сж нови грижи, които, безъ да сж имали духовенъ характеръ, сж биле още по́-тежки и уморителни. Той е билъ длъженъ самъ лично да се расправя съ хиляди въпроси и подробности по отпечатвание, распращание на вѣстника, по расплащание съ работници, по посрѣбряванне на нечакани полички и записи за хартии и други потрѣби, и разни други такива малки и голѣми работи, които сж зимали часто видъ на неразрѣшими и главопръскателни задачи.

За да прѣдставимъ още по́-пълно тежкитѣ условия, врѣдъ които се е развивала Каравеловата дѣятелность, трѣбва да прибавимъ при тѣхъ и вълненията и истезанията, на които сж го излагали чисто политическитѣ борби и спорове. Ще се задоволимъ да споменемъ, че той бѣше дошълъ въ послѣднитѣ години на живота си въ разривъ съ такива скжпи приятели и сътрудници, като Хр. Ботева, и бѣше се принудилъ да се оттегли съвсѣмъ отъ активната политика въ най критическото врѣме за България. На биографитѣ, които ще опишатъ подробно живота му, остава да раскажатъ какви обстоятелства и причини сж го накарали да се рѣши на тоя актъ, и слѣдъ деветь годишна най-жива и буйна политическа дѣятелность, да се отрѣче съвсѣмъ отъ нея!

Политиката загуби ли, или спечели отъ това, незнаемъ, но литературата ни, благодарение на това обстоятелство, спечели „Знание“.

Тая усилена и тежка работа, която е принуждавала Любена Каравеловъ да работи по цѣли дни и нощи, да се занимава едноврѣменно съ най-разнообразни мисли и грижи, да се бори постоянно съ всевъзможни морални и материялни мжчнотии, не е могла да се не отзове гибелно на здравието му. Той бѣше спечелилъ отдавна зародишътъ на болѣстьта, която го завлече тъй рано въ гроба. По́-честитъ отъ Раковски, той видѣ мечтата си испълнена и издъхна въ свободна България. Талантътъ му бѣше достигналъ въ пълното си развитие и много можеше още да се очаква отъ него. Той самъ се готвеше за по́-обширна и плодовита дѣятелность. На смъртното си легло дори, съ приятелитѣ, които

сж го посѣщавали, любимата му тема е била да говори за задачитѣ, които прѣдстоятъ на интелигенцията, и да крои нови литературни прѣдприятия. Смъртьта тури край на всичко. Мнозина си сж задавали въпросъ, дали и той, ако бѣше живъ, не би се увлекалъ въ политиката и не би забравилъ за нея всичкитѣ си планове и кроежи. Трудно е да се отговори на тоя въпросъ, но намъ ни се иска да прѣдполагаме, че нѣмаше да се изложи на разочарованията, които единственно можеше да пожьне отъ политическата дѣятелность. Посветенъ на литературни занятия, той би се задоволилъ да гледа отдалече, съ намръщено чело, съ саркастическа усмивка на устата, тия жалки борби, въ които една слѣдъ друга партиитѣ доказахж, че сж неспособни да се водятъ отъ начала и убѣждения и наредъ ги потжпкахж, едни съ краката си, други съ храчкитѣ си...

Ние вѣрваме въ тия подробности, защото познаването на условията, въ които сж работили такива дѣйци, като Каравелова, трѣбва да усили уважението което дължимъ къмъ паметьта имъ, и защото то е пълно съ назидание за онния, които сж получили отъ природата нужнитѣ качества за да продължжтъ, както могжтъ, дѣлото имъ. Условията, въ които е поставена у насъ литературната дѣятелность, не сж се измѣнили и сега твърдѣ много. Въ нѣкои отношения едва ли даже не сж станали по̀-лоши. Дълго врѣме още, може-би, онние, които сж призвани да се подвизаватъ на литературното поле, ще бждатъ длъжни, за да не паднатъ въ униние, да слѣдватъ примѣра на Любена Каравеловъ и да работатъ единственно подъ диктовката на дългътъ и на призванието си, безъ да гледатъ дали намиратъ или не морална и материялна поддръжка въ обществото. Лесно е да се разбере какво влияние е могло да има връху достойнството на литературнитѣ трудове на Каравелова тоя начинъ на работение. Въ тѣхъ се усѣща често, че има нѣщо прибързано и недовършено. Другояче не е могло и да бжде. Той не е можѣлъ да се подчинява единственно на своето вдъхновение когато е сѣдалъ да пише, и още по̀-малко е можѣлъ да измѣрява врѣмето си и да обработва, както е желаялъ, трудоветѣ. Той е билъ дълженъ да пише, безъ да гледа въ какво расположение на духа се намира, защото е трѣбвало да се пише не малко въ единъ опрѣдѣленъ срокъ отъ врѣме, който не е могло да се надмине.

IV.

Любенъ Каравеловъ е писвалъ за всѣки брой отъ „Свобода“ и „Независимость“ и послѣ, отъ „Знание“ по едно стихотворение, а нѣкога и двѣ и повече. Това е влизало въ программата на изданията му и строго се е испълнявало. Нѣма брой, въ който да не е фигурирало поне едно стихотворение. Тия стихотворения съставляватъ цѣлото поетическо дѣло на Любена Каравеловъ. Оправдаватъ ли тѣ титлата на поетъ, която му се приписва? Ние не мислимъ, че Любенъ Каравеловъ е претендиралъ за тая титла. Вѣщъ и строгъ цѣнитель на литетатурнитѣ произведения, той не е можѣлъ да вѣрва, че, защото, по нужда, за да удовлетвори едно чисто вънкашно трѣбоваше отъ программата на вѣстника си, е стъкмявалъ отъ врѣме на врѣме, между другитѣ си работи, по едно двѣ стихотворения, съ това ще си увие вѣнецъ на поетъ. Принуденъ да пише, той се е старалъ да намѣри случайно нѣкоя мисъль, и веднажъ то постигнато, не си е задавалъ другъ трудъ освѣнъ да я разложи механически въ нѣколко стиха, повече или по̀-малко добрѣ скърпени и свързани съ повече или по̀-малко прилични ритми, и работата се е свършвала. Вдъхновлението и въображението не сж играли никаква, или почти никаква, роль въ тая механическа работа. Стихотворенията на Л. Каравелова сж слаби и по форма и по съдържание. Въ тѣхъ отсжтствува всѣко въодушевление и тоя недостатъкъ се допълва и увеличава съ прѣнебрѣжението къмъ правилата, на които е подчиненъ поетический языкъ, и безъ съблюдението на които той губи всяка смисъль. Поезията е искуството да искажешъ вѣрно и въ една форма пълна и на единъ изященъ языкъ, чувства, които, ако и общи на всичкитѣ человѣци, прѣдставляватъ се смутно на прос-

титѣ смъртни. Ето защо тя не само е искуство, което твърдѣ малко избрани могжтъ да обладаватъ, но е сжщеврѣменно едно трудно искуство. Най-крайнитѣ отрицателни идеи намѣрихж въ Ришпена единъ поетъ повече отъ талантливъ, почти вдъхновенъ. Ришпенъ, който прострѣлява Бога, отхвърга всичкитѣ начала и се насмива съ най-свещеннитѣ чувства, съ любовьта, съ сьлзитѣ, съ семейнитѣ свръзки, не е можалъ да постжпи така ни съ едно отъ правилата, които тъй тиранически управляватъ французский поетически язикъ. Изящностьта въ формата е така необходима въ поезията, както и възвишенностьта и богатството на мислитѣ и чувствата, които трѣбва да изражава. Тие качества рѣдко се срѣщатъ заедно, но и за това истинскитѣ поети сж рѣдки. Стихотворенията на Любена Каравеловъ далеко не обладаватъ тие качества. Прочее, нѣма да се излъжемъ, като кажемъ, че твърдѣ рисковано постжпатъ оние, които му приписватъ титлата на поетъ.

Любенъ Каравеловъ не е поетъ. Ония, които намиратъ поезия въ стихотворенията му, правятъ си иллюзии за достойнството имъ, единственно, поради тенденциозното направление, съ което се отличаватъ по-голѣмата часть отъ тѣхъ. Лишени съвсѣмъ отъ лирическо движение, тѣ се докосноватъ повръхностно и безъ въодушевление до въспѣваний прѣдмѣтъ и оставятъ читателя студенъ и нетрогнатъ. Да земемъ, напримѣръ, стихотворението, въ което Каравеловъ въспѣва Кирила и Методия. Мирови събития които сж произвели такъвъ великъ прѣвратъ въ християнский и славянский свѣтъ, — ето какви блѣдни и плоски мисли сж могле да събудатъ въ душата му:

Папите ви люто казватъ,
Че сте еретици,
А вие сте два брилянта,
Двѣ чисти жълтици.

Гжрцитѣ ви явно хулатъ,
Че сте горделиви, (?)
А вие сте два сокола,
Два славея сиви. (?)

Шафарикъ ви „чисти гжрци“,
Учено нарѣче.
Безъ да гледа „въ началѣ бѣ“,
Кой пжрвий изрѣче

На славянски бащинъ язикъ,
За своитѣ брате,
За бжлгари, за чехите,
За сжрбо-хорвате.

Не сте вие нито гжрци,
Нито еретици,
Не сте вие продавали
Христа за жжлтици! (!?)

Стихотворението, посветено на Василя Левски, който загина геройски на бѣсилка, жертва на патриотическото си самоотвержение, е така сжщо блѣдно и лишено отъ въодушевление. То отражава съвсѣмъ слабо впечатлението, което е била длъжна да произведе върху поета смъртьта на неустрашимий апостолъ на свободата. Той е замѣнилъ мислитѣ и чувствата, които прѣдполагаме, че сж го вълнували и които се е очаквало да въспроизведе, съ едно истрито и вулгарло обращение към слънцето и другитѣ небесни свѣтила:

Слжнце ясно, слжнце свѣтло,
Зайди, помрачи се,
И ти, ясна мѣсечинко,
Бѣгай, удави се! (!)

Не свѣтете на турските
Кжрвави тирани
Които сж тѣлата ни
Покриле съсъ рани.

Не свѣтете на гржцките
Духовни тжрговци,
Които сж испоеле
Свойте мирни овци.

Не свѣтете на нашите
Дебели хаджие, (?)
Които сж най-пжрвите
Хорски кеседжие.

Не свѣтете на нашите
Калии вѣстникари, (!?)
Които сж сжвѣстьта си
За кокалъ продале . . . . (!)

Любенъ Каравеловъ е признавалъ само на студений разумъ право да играе роль въ човѣшкитѣ работи. Той е считалъ за вреда всичкитѣ други способности на человѣка, които не сж пропстичали отъ него, или сж се отдалечавали отъ него. Той не е допускалъ увлечението на чувствата и въображението, споредъ него, е било способно само да ражда суевѣрия и прѣдразсждъци и происходящитѣ отъ тѣхъ злини. Разбира се, че това е толкова вѣрно, колкото може да бжде вѣрно да се каже, че понеже ножътъ служи за убийства, трѣбва да се исхвърли съвсѣмъ изъ употрѣбление. Тоя складъ на мисли противорѣчи на самата идея за поезия. На Каравелова е оставало да направи още една стжпка за да се произнесе противъ поезията и да я прогласи за ненуждна и вредителна. Той не е направилъ това, но други слѣдъ него, въспитани въ неговата школа, го направихж и смѣло го проповѣдватъ... Ние мислимъ че никакви аргументи нѣма да успѣятъ да убиятъ поезията, защото би трѣбвало по-напрѣдъ да убиятъ изворътъ, отъ дѣто проистича и се възобновлява, който е човѣшкото сърдце. Каквито прѣврати и да ставатъ въ идеитѣ и въ общеставата, всичко друго може да се измѣни, човѣшкото сърдце ще остане винаги сжщото, и винаги, за изказвание на своитѣ вълнения, за растуха на своитѣ мжки ще има нужда отъ поезията. Може би да дойде врѣме когато литературата ще състои и ще служи само за писание на реклами, но обществото ще прибѣгне до тия сжщитѣ реклами за да призовава испждената поезия да се възвърне и да завземе изново своето царство.

Стихотворенията на Любена Каравелова иматъ цѣна, като материялъ за разслѣдвание душевното му и умственно настроение. Въ тѣхъ сж оставили неизличима диря мрачнитѣ, песимистическитѣ до отчаяние и отрицателнитѣ възгледи, които проникватъ въ цѣлото му мировъзрение. Той е гледалъ на всичко отъ лошитѣ му страни. Доброто и свѣтлото, и тамъ даже дѣто го е имало, е избѣгавало отъ неговий взоръ. Онзи юморъ който раскрива и бичува недостатъцитѣ безъ да се гнѣви и да кълне, който умѣе да земе весела форма и тогава когато най-немилостиво шиба, е за него неизвѣстенъ. Той бие съ злъченъ сарказмъ всичко, което му се види лошо и порочно въ человѣкътъ и въ

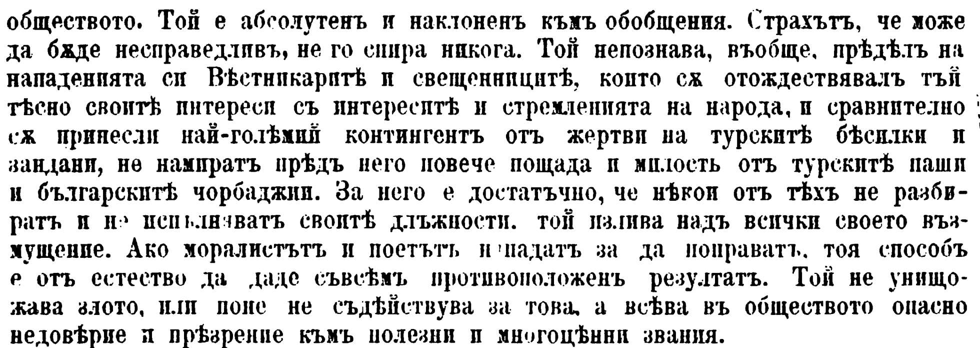

обществото. Той е абсолютенъ и наклоненъ къмъ обобщения. Страхътъ, че може да бѫде несправедливъ, не го спира никога. Той непознава, въобще, прѣдѣлъ на нападенията си Вѣстникаритѣ и свещеницитѣ, които сѫ отождествявалъ тъй тѣсно своитѣ интереси съ интереситѣ и стремленията на народа, и сравнително сѫ принесли най-голѣмий контингентъ отъ жертви на турскитѣ бѣсилки и зандани, не намиратъ прѣдъ него повече пощада и милость отъ турскитѣ паши и българскитѣ чорбаджии. За него е достатъчно, че нѣкои отъ тѣхъ не разбиратъ и не испълняватъ своитѣ длъжности. той излива надъ всички своето възмущение. Ако моралистътъ и поетътъ нападатъ за да поправатъ, тоя способъ е отъ естество да даде съвсѣмъ противоположенъ резултатъ. Той не унищожава злото, или поне не съдѣйствува за това, а всѣва въ обществото опасно недовѣрие и прѣзрение къмъ полезни и многоцѣнни звания.

Единъ и сѫщий духъ вѣе въ стихотворенията на Каравелова. Ние ще се задоволимъ да приведемъ слѣдующето, въ което и най-нагло се исказва неговий закоренѣлъ песимизмъ, злъчность и отсѫтствие на вѣра въ доброто, и по него ще може да се състави всѣки вѣрно понятие за другитѣ.

Я повдигни, мила майко,
 Старите си рѫцѣ.
Благослови чедото си
 Съсъ беззлобно сѫрдце;

Приготви му душицата
 За трудъ и за мѫки,
Кои бурно ще потекѫтъ
 Слѣдъ школското буки!

Във школата прѫчки, сълзи
 И сухи науки,
А въ животътъ гладъ, попрѫжни,
 Роби дѫлгорѫки;

Във школата глупость, тѫпость
 И фрази високи,
А въ животътъ злость, ненависть
 И рани дѫлбоки;

Във школата тлѫсти мѫки
 За Ахилъ, за Тита,
А въ животътъ сѣко муле
 Старилтъ левъ рита;

Във школата невѣжество, (!)
 Учители слѣпи,
А въ животътъ . . замълчавамъ . . .
 Звѣрове свирѣпи

Нашитѣ сѫждения за стихотворенията на Л. Каравелова ще се видѫтъ на мнозина твърдѣ строги. Ние сме искали да бѫдемъ вѣрни на художественната истина. Критикътъ нѣма право да се води отъ други съображения. Той е длъженъ да искаже истината толкова повече, колкото писательтъ, за когото пише, стои по-високо. Единъ посрѣдственъ писатель може да спечели извѣстно влияние, но то се лесно събаря и въ всѣки случай не е дълготрайно. Не е сѫщето съ единъ талантливъ списатель. Покрай добритѣ му качества лесно могѫтъ да зематъ връхъ и лошитѣ, съ влиянието, което спечелва. Почитателитѣ и подражателитѣ, които неминуемо си създава, сѫ наклонни да хвалатъ всичко въ него и да вървѫтъ въ всичко по стѫпкитѣ му. Тая опасность е особенно вѣрна въ новитѣ

литератури, дѣто вкусътъ не се е още формиралъ и понятията за хубавото не сѫ хванали коренъ. За да се подражава на добритѣ страни на единъ писатель изисква се талантъ, нѣщо, безъ което се може, когато се подражава на неговитѣ недостатъци. Множеството подражатели, които намѣрихѫ стихотворенията на Каравелова, неопровержимо доказва истинностьта на думитѣ ни. Тие стихотворения, съставени безъ никакво усилие отъ вдѫхновение и творческа фантазия, на лекъ и неизмѣненъ ритмъ,*) възъ първата тема, която е хрумнала на умътъ на писателя, създадохѫ една цѣла стихоплетна школа, въ която се разви до най-широки размѣри лесната поезия. Всѣки помисли, че е способенъ да спечели благоволението на Музитѣ, стига да пише отрицателно и да въспѣва свободата и идеалитѣ на своя вѣкъ. Вѣстницитѣ и списанията се пълнехѫ съ прилѣжно нанизани едно слѣдъ друго четверостишия, съставени по образецътъ и въ духътъ на Каравеловитѣ стихотворения. Цѣли сбирки се появихѫ сѐ въ тоя тонъ; никой, разбира се, отъ тия рѣвностни поклонници на Музитѣ не подозрѣва, че профанира, и свободата, и поезията съ своитѣ блудкави пѣсни. Това опасно увлечение налага длъжность на критиката, когато оцѣнява дѣятелностьта на единъ добъръ, неравенъ писатель, да отдѣли внимателно хубавото отъ посрѣдственното и да противодѣйствува на влиянието, което посрѣдственното може да земе въ ущърбъ на хубавото.

Подирь всичко това, ние сме длъжни да кажемъ, че отъ нашитѣ сѫждения не трѣбва да се заключава, че не признаваме никакво достойнство въ стихотворенията на Л. Каравелова. Такова заключение ще бѫде толкова далече отъ нашата мисъль, колкото и отъ истината. Ние го отдѣляваме съвършенно отъ всичкий онзи паплъчъ отъ бездарни поети, които сѫ се подвизавали прѣди и подирь него на българската литература и сѫ я напълнили съ бесчисленно множество недоносени плодове. Прѣзъ умътъ ни неможе да мине да правимъ какво да е сравнение между тѣхъ и него. Нищо не е надигало неговата жльчка тъй силно, както глупитѣ произведения на тие недодѣлани поети, които той е бичувалъ немилостиво въ своитѣ критически статии. Любенъ Каравеловъ е принесълъ не малка услуга на българската поезия. Той е единъ отъ първитѣ и толкова, за жалость, малко на брой наши даровити писатели, които сѫ обработили българский стихъ и сѫ доказали, съ произведенията си, че българский языкъ е способенъ за поезия. Ние искахме само да покажемъ, че стихотворенията му сѫ лишени отъ оние качества, въ които се заключава възвишенний и вдѫхновенъ характеръ на поезията. Единъ писатель, като него, не може да пише на нѣщо безъ да остави въ него слѣда отъ даровитостьта си. Нѣкои отъ стихотворенията му ще се четѫтъ всякога съ сладость, особенно оние, въ които вѣе чувство отъ меланхолия, като, напримѣръ, слѣдующитѣ, които сѫ едва ли и не най-добритѣ отъ всичкитѣ му стихотворения:

Прѣминаватъ годинките,
    Старото бѣлѣе,
А младото расте, цѫвти,
    За да остарѣе;

Балкана е пакъ хубавецъ,
    Шума зеленѣе,
И пиленце, славейченце
    Сладка пѣсень пѣе;

*) Всичкитѣ стихотворения на Л. Каравеловъ сѫ написани въ духътъ и по формата на стиховетѣ на малорусский поетъ Шевченко, но безъ тѣхната поетичность. Въобще, малорусскитѣ писатели (Шевченко въ стиховетѣ му, Марко-Вовчекъ, Основяненко — въ нувелитѣ му), вредно и деспотически сѫ влияли на Каравеловий беллетристически талантъ, и той никога не можа вече да се еманципира отъ малорусскитѣ си образци. Нѣкои Каравелови стихотворения сѫ почти плагиатъ отъ малорусски, като: „Кога умра не копай ме“ и др.

Стопиле се снѣговете, *)
Трѣвките израсле,
Припкатъ, скачатъ агжнцата,
Овци се напасле.

Нищо не е многотрайно,
Нищо не е вѣчно;
Само теглото е джлго,
Почти безконечно.

* * *

Хубава си, моя горо,
Меришешь на младость,
Но вселявашь въ сждрцата ни
Само скжрбь и жалость.
Който веднажь те поглѣда
Той вѣчно жалѣе,
Че неможе подъ твоите
Сѣнки да истлѣе.
А комуто стане нужда
Вечь да те остави
Той неможе дордѣ е живъ
Да те заборави.
Твойте буки и джбове,
Твойте шуми гжсти,
И цвѣтята и водите,
Агнетата тлжсти,
И божурътъ и тревите
И твойта прохлада,
Всичко, казвамъ, по нѣкогашь,
Като крушумъ пада
На сждрцето, което е
Сѣкогашь готово
Да поплаче кога види
Въ природата ново,
Кога види какъ пролѣтьта
Старостьта испраща
И подъ студътъ и подъ снѣгътъ
Животъ се захваща.

(Слѣдва).

---

*) Ние запазваме въ тие извлечения своеобразното правописание на Л. Каравелова.

Китайско стихотворение.

На златенъ новъ прѣстолъ, всрѣдъ своитѣ мандарини
Сѣди Небесний Синъ. Катъ слънце той блести,
Окрѫжено отвредъ във небесата сини
Съсъ сяйни трепетни звѣзди́.

Съ редъ мандаринитѣ прѣмѫдри вѣрни рѣчи
Глѫбокоумно тамъ размѣнятъ съ важенъ гласъ;
Но царьтъ ги не чуй: умътъ му на далече
Отлита сладко въ тоя часъ.

Далечь отъ лѣтний жаръ, на сладостна прохлада
Подъ своя павилйонъ, катъ роза въ майски дни,
Сѣди прѣкрасната императрица млада
Всрѣдъ своитѣ вѣрнитѣ жени́.

„Не иде царьтъ йощь!" каза нетърпелива.
Горѫтъ ѝ бузитѣ, вѣялото трепти
Въ порфирнитѣ рѫцѣ. Милувка мирилзива
Небесний Синъ въ тозъ мигъ сѣти.

Помисли въ себе-си: „мене праща моята мила
Мириза сладкия на своитѣ уста";
Стана и, цѣлъ покритъ съ злато, бриляити, свила,
Мина прѣзъ царскитѣ врата.

И гордо отиде къмъ павилйона красни,
Дѣ въ въздуха лѣнивъ вѣялото се вѣй;
А въ царския салонъ съборътъ велеясни
Се чудомъ чуди и нѣмѣй.

К. Величковъ.

Срѣднощь

Срѣднощь е глуха. Мѣсецъ ясний
Далечь изгрѣя задъ гората
И, катъ че въ сговоръ, въ небесата
Звѣзда една слѣдъ друга гасне.

Във тоя тайнственъ часъ срѣднощенъ,
Тамъ отъ небесна висъ безкрайна,
Открита вѣчность е омайна
Надъ долний свѣтъ омаломощенъ.

Но тази вѣчность е открита
Салъ на онезъ сърдца честити,
Които любовьта ги кити
И вѣрата имъ е защита.

Които любатъ и ги любатъ,
Които води идеала,
И на сумненьето въ дедала
Що се не лутатъ и не губатъ.

Кои желание прѣдвзето
И мисъль зла ги не терзае . . .
Да, тѣмъ салъ вѣчността сияе
Изъ дълбината на небето!

Книга на битието.

О, дивна книго! Съ трепетъ таенъ
Прѣвръщамъ твоитѣ страници,
И чудни мисли върволици
Прѣминватъ прѣзъ умътъ ми смаенъ.

Съ подавена въ гърди тревога
Четѫ прѣхласнатъ, катъ безъ ума;
И въ всѣкой редъ и въ всѣка дума
Азъ чувствовамъ и съзирамъ Бога:

Ту кротъкъ, ту сърдитъ и строгъ
Надъ вѣчний хаосъ че витае;
Твори — твореното разваля

И пакъ го хвърля въ тма кромешна . . .
И губи образътъ на Богъ
Срѣдъ неразбранщината вѣчна.

Соннетъ.

Enfant, garde ta joie!
V. Hugo

Не вдавай се на мисли безотрадни,
Дѣвойко хубава, салмувай, пѣй,
Люби, и вѣрувай, и се надѣй,
И пропъди мечти си черни, ядни.

Не взирай се въ животътъ. Страстно, жадно
Не питай ти: цѣльта на всичко дѣ й!
Срѣдъ общий шумъ и смѣхъ, и ти се смѣй
Надъ всичко — да, надъ всичко — безпощадно.

Знай: всичкитѣ въпроси въ тоя свѣтъ
Пораждатъ салъ безплодно, зло сумненье,
До никакъвъ не идваще отвѣтъ. . .

Сърдцето си във пламенни гърди
Отъ тази зла напасть го ти варди —
Варди го отъ жестокото сумненье!

Пенчо П. Славейковъ.

Изъ „Увѣхнали рози“

отъ Змай Йовановичъ *)

„Видишъ ли оназъ звѣздица“
Астрономъ ми строго рѣче,
„Сбръква се умътъ, кат' смѣтнешъ
Колко е отъ насъ далече!

Тя звѣзда е тъй далече,
Щото сто години иде
Лучътъ ѝ на самъ додѣто
Наш'то око да го види.

Всѣка нощь ний видимъ явно
Какъ тя грѣй, трепти и плува . . .
А кой знай? тя може вече
Тамо да не сѫществува.

Вѣрвашъ ли ти въ нея? — Какъ не?
И азъ често, нощно врѣме,
Кат' мечтаѭ, гаче слушамъ
Нѣкой гласъ милъ за сърдце ми;

Гаче виждамъ въ мрака нощни
Моята звѣзда любезна,
Свѣтлий ликъ на моятъ ангелъ —
А отдавна той изчезна.

Прѣвелъ **И. В.**

Въздишка

Ехъ пусти ме, та да хвръкна
Съ охоленъ полѣтъ,
Да отидѫ, да навидѫ
Твоя красни цвѣтъ;

Да го видѫ, да усѣтѫ
Майския му дѫхъ! . . .
Тъй веднаждъ ми се примоли
Мой единъ въздѫхъ.

---

*) Змай-Йовановичъ, (роденъ на 1833 г.), е най-първий съврѣмененъ лирически поетъ на Сърбия. Стихотворенията му се отличаватъ съ нѣжность, съ топлина на чувството и съ искреность. Идеалитѣ му сѫ чисти и въ висока степень благородни. Той, както и всички югославянски поети, прѣди всичко е патриотъ и неговата поезия носи отпечатъка на любовь къмъ отечеството и свободата. Той е написалъ доста прѣкрасни стихотворения за дѣца, а сѫщо е прѣвелъ на сръбски много нѣща отъ европейскитѣ поети, а най-паче — отъ Петефи, маджарский поетъ. Прѣждеврѣменната загуба на жена му и дъщеря му е дала рождение на най-хубавата му лирическа сбирка: „Гюличи-увеоца“ („Повѣхнали рози“). Подъ негова редакция излазя и литературното списание „Яворъ“ и той самъ участвува въ разни сръбски и хърватски. По настоящемъ Змай-Йовановичъ живѣе въ Вѣна, като волнопрактикующъ докторъ.

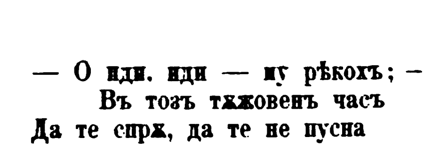

— О иди, иди — му рѣкохъ; —
Въ тозъ тѫжовенъ часъ
Да те спрѫ, да те не пусна
Нѣмамъ сила азъ.

Но пази се, надъ кахѫра
Воля ти си дай, —
Тя, че си въздѫхъ тѫжовенъ,
Да те не познай!

— Не грижи се, кой ще знае
Че съмъ мѫченикъ,
Щомъ намѣтна съ свѣтла дрѣха
Тѫжния си ликъ?

„Малка пѣсень щѫ се сторѫ,
Нà, както въ тозъ часъ:
Вечь съмъ пѣсень . . . Кой би казалъ,
Че въздѫхъ съмъ азъ?!“

Скръбь

Нищо е скръбьта, която
Върху тебе съ бѣсъ налита
И те смайва и упива
Злобно съ сила страховита;

Разбѣснѣй, залѣти се
Съсъ закана да те скърши,
И прѣграбчи те свирѣпо:
Мьгновенье, и те свърши!

Скръбь таквасъ сърдцето бѣдно
Кат' избавница посрѣща;
Скърбъ не е такава скърбь —
Не е мощна, нит' е вѣща. . .

Скърбь е — скърбь, що те издѣбне
И прѣгърне те засмяна,
Всѣкой день рани сърдце ти —
Но прѣвива всѣка рана;

Що те люби, що те пази,
И на мигъ ти миръ не дава,
Ядъ въ сърдце ти влива — Боже —
А да мрешъ те не остава.

А заспишъ ли, тя ти шьпне:
„Нани, нани, жертво моя,
Почини си на гърди ми —
Бди надъ тебе скърбьта твоя!“

Щомъ зора се сипне рано,
Виква тя, кат' соколъ сиви,
Съсъ насмѣшливъ, яденъ поздравъ:
„Добро утро, йощь сме живи!“

Врѣмето лѣти, минува,
Пролѣть смѣня зима хладна,
Дружно съ врѣмето укрѣпва
Нейната отрова ядна.

Да не паднешь те поддьржа,
Твоя стѫпка пази всяка,
А уморъ ли те налѣгне,
Да отдѫхнешъ тя те чака.

Хладъ сърдце ли ти обземе,
Съ ядниятъ си дѫхъ те топли,
И те нуди да ѝ пѣешь,
А сърдце ти кѫсатъ вопли.

До полуда те докарва!
И съ покрита, черна злоба
День слѣдъ день се̂ туй ти шьпне:
„Тъй щемъ ние съ тебъ до гроба“.

Прѣвелъ **П. П. Славейковъ.**

ТАЛЕРЪТЪ

Истинска случка отъ 1815 г.

отъ **М. Миличевичъ** *)

I.

Въ пролѣтьта на 1815 година, рано въ единъ ясенъ день, прѣдъ една кѫща, въ селото Прѣлина, стоеше обсѣдланъ и вързанъ за сливата единъ зеленъ конь; прѣдъ кѫщата се трупахѫ роякъ дѣца и гледахѫ съ любопитство коня и обружието му; женитѣ тичахѫ изъ кѫщата въ хаятитѣ и изъ хаятитѣ въ кѫщата, и всѣка носѣше по нѣщо. Най-послѣ, изъ единъ хаятъ излѣзе момъкъ, въ пълно въорѫжение — оставаше само да се мѣтне на коня.

Освѣнъ тоя момъкъ, тука нѣмаше другъ мѫжъ; само жени и дѣца. Женитѣ тѫжни и смутени. Всѣка отъ тѣхъ носи на момъка или чорапи, или навуща, или пешкирче, и всичко това мушкахѫ въ дисагитѣ, които вече бѣхѫ на коня. Когато момъкътъ тури юздата на коня и отвръза поводника отъ сливата, при него пристѫпи една доста старичка жена, измъкна изъ пазвата си една кърпица, на която единий край бѣше завързанъ; развърза възела, извади единъ талеръ кръстатъ и, като го подаде на момъка, каза:

— Илийчо, гълѫбче! Ти отивашъ на война, а клетата ти майка нѣма какво да ти даде, ами тоя талеръ само! Това ти, пиленце, дарявамъ, него ми го

---

*) М.Миличевичъ, извѣстенъ въ Сърбия, като авторъ на важни трудове по срьбското отечествовѣдение („Княжевина Сърбия“ и „Кралевина Сърбия“) е сѫщо талантливъ писатель, както свидѣтелствуватъ многото му битоописателни расказы, събрани въ нѣколко книжки („Лѣтни вечери“. „Зимни вечери“ „Междудневица“ и пр.) Главното достойнство на Миличевича състои въ чистотата на язика и въ изящната простота на слога и въ неговий наблюдателенъ талантъ. Единъ неговъ расказъ: „Томрукътъ“ биде прѣведенъ въ списанието „Зора“ издаваемо на 1885 въ Пловдивъ. Ние даваме днесь въ „Денница“ два негови расказа отъ анекдотико-исторически характеръ.

подари дѣдо ти, когато ме сгоди за баща ти. Три пѫти го носи на война и три пѫти ми го върна. Много нужди е виждалъ, но му се е свидѣло да го похарчи. Носи го, синко, нека ти се намѣри, но го пази и не го харчи. И когато ти се случи голѣма нужда, помисли си, че утрѣ пъкъ може да ти се случи по́-голѣма — и пакъ си пази талера! . . ."

Момъкътъ зе талера, спусна го въ кесията си, завърза я и я турна въ паввата си. Па свали капата си, цалуна рѫка на майка си и ѝ каза:

— Майко, прощавай! Кой знае кога ще се видиме!

Като думаше така, момъкътъ порони сълзи; майката го прѣгърна, зе да го цалува и да вайка

Плачахѫ съ тѣхъ заедно и другитѣ тамъ жени. Дѣцата стояхѫ и се чудяхѫ. . . . .

Като се прости съ майка си, момъкътъ се цалува съ сестритѣ и снахитѣ си, прѣкръсти се, възсѣдна коня и се опѫти прѣзъ Чемерница въ лагера на Милошъ войвода.

— Какво ли е това плачене при кѫщата на Поповича, попита баба Стака Икония Маркова, която отиваше изъ селото къмъ Чемерница: — да не сѫ пристигнѫли лоши хабери?

— Не сѫ, ами Илия Поповичъ отиде на война, та майка му не можа да се държи и се расписка.

— Нема и него, послѣдень у майка, закарахѫ? повтори бабичката; не стигахѫ ли тримина изъ тѣхната кѫща?

— Илия казва, че него не викатъ да се бие, а само да пише при войводата; знайшъ, той е граматикъ, за това го викатъ него. . . . .

— Той ли не ще да се бие? продума бабичката начумерено: — Той само залъгва горката си майка, да ѝ е по́-леко. Който отива на война, отива на бой, или боятъ ще му се испрѣчи и кога го не очаква.

— Не зная, така той казва

— Хай добъръ му часъ! Господъ да го закрили! Ехъ, кога ли ще да се миряса? да се върнатъ хората по кѫщята си, каза бабичката и си замина, като клатеше глава . . . .

— Дѣ тоя Господъ! подзе Икония: — тогава ще се върне и нашъ Марко . . . Ала . . . . кой знай? . . Всички казватъ: още веднѫжъ народътъ ще се побие съ турчина, та че тогава, или ще се отървеме или ще ни затриятъ. Та и това животъ ли е? Давно Господъ си има милость за насъ, сиромаси.

II.

Сръбското въстание на 1815 биде тържественно провъзгласено на 11 Априлий, на врьхъ Врьбница, при Таковската черква. Милошъ биде избранъ за войвода народенъ, а войната съ турцитѣ се считаше отворена вcѣкѫдѣ, дѣто се срѣщаше сърбинъ съ турчинъ.

Турскитѣ власти не можихѫ да потушѫтъ тоя новъ бунтъ. Трѣбваше да потегли изъ Бѣлградъ и самъ Кяйя-паша съ войската, да завземе Чачакъ, като мѣсто, на което се кръстосватъ пѫтищата отъ Карановецъ, отъ Ужица и отъ Сѣница.

На пѫтя си отъ Бѣлградъ за Чачакъ, Кяйя-паша още отъ горния край на бѣлградската нахия захвана съ мечь и огънь да задушва народното въстание.

Въстанницитѣ го дочакахѫ въ Клещевица и на нѣколко още сгодни мѣста, нападахѫ го, смалихѫ войската му, но не можихѫ да му прѣсѣчѫтъ пѫтя за Чачакъ. Като завзе тоя градъ, турчинътъ прѣдполагаше, че само съ това до толкова ще стресне рудничката нахия, щото въстанието ще се потуши отъ само себе си. Но той се излъга въ смѣтката си. Щомъ се настани въ Чачакъ, веднага съгледа, че въстанницитѣ се бѣхѫ приближили до самия лѣвъ брѣгъ на Морава, на хълма Любичь, срѣщу Чачакъ; тѣ бѣхѫ направили шанцове и сѫ

но се бѣхѫ укрѣпили. По тоя начинъ, всичката лѣва страна на Морава бѣхѫ завзели сърбскитѣ въстанници, а дѣсната страна държахѫ турцитѣ. Турцитѣ често излизахѫ изъ Чачакъ, прѣгазвахѫ Морава, и нападахѫ на сърбитѣ. По нѣкой пѫть успѣвахѫ и да ги измѣстятъ, но не имъ се удаде да разбиятъ съвсѣмъ въстанието, нито да го потушѫтъ.

Прѣзъ врѣмето, въ което турцитѣ държахѫ дѣсната, а сърбитѣ лѣвата страна на Морава, често излизаше изъ Чачакъ единъ турчинъ и дразнеше сърбитѣ давно излѣзе нѣкой отъ тѣхъ да се бие съ него.

— Излизайте, свини! да се опитаме, чия сабя сѣче, чия пушка мѣри; който надвие негова да е държавата. Защо сте се заровили, като кртови въ къртичини?! . . .

Така викаше той почти всѣки день. Извѣстно бѣше, че той е прочутъ юнакъ. Затова началникътъ на сръбската войска строго бѣше забранилъ никой да се не отзовава на неговитѣ прѣдизвиквания.

Единъ день, когато този новъ Голиатъ пакъ дразнеше сърбитѣ, изъ върбака край Морава искокна младъ единъ сърбинъ и захвана да разиграва зелениятъ си конь, като не отвръщаше очи отъ турчина.

Сърбитѣ уплашени видѣха, че тоя момъкъ бѣше Илия Поповичъ Прѣлинчанинътъ, младия писарь на войводата.

Като си ерчеше коня около турчина, Илия не сваляше очи отъ него, готовъ да го налѣти щомъ дойде врѣме. Слѣдъ обикновеннитѣ маневри, турчинътъ испразднн и двата си пищова.

Отъ втория гърмежъ Илия усѣти, че нѣщо силно го плѣсна въ пояса: но, като не съгледа никаква кръвь, и като не почувствова никаква слабость, той се спустна възъ турчина и пушна възъ него. Турчинътъ изрева и струполи се на земята. Илия дотърча, отсѣче му главата, нарами я, и прѣзъ Морава истърси се между дружината си.

— А бре момче! ти си будала, каза му старъ единъ войникъ, като скриваше своето задоволство; защо носишъ главата тука?

— Доѣдя ме, дѣто ни подиграваше, гаче сме пò-долни отъ турцитѣ, отговори Илия.

— И нито веднѫжъ не те улучи? питаше единъ отъ зачуденитѣ другари.

— Нито веднѫжъ, хвала Богу! отговори Илия: — Само слѣдъ втория неговъ гръмежъ така ме нѣщо удари въ пояса, щото рѣкохъ че ме рани.

— Я виждъ, я виждъ пò-добрѣ! каза старий хѫшъ.

Илия бръкна въ пояса си на онова мѣсто, дѣто го бѣ позаболѣло. Тамъ напипа кесията си, въ която бѣше майчиния му талеръ. Като я извади имаше що да види: крушумътъ ударилъ тъкмо въ талера, вдлъбналъ го, сплѣскалъ се на него и тамъ си останалъ.

— Тоя талеръ да го вардишъ дордѣ си живъ! каза старият войникъ: — той днеска заварди главата ти!

— Той ти е кѫсметътъ! отзовахѫ се другитѣ.

III.

Илия засвидѣтелствува, че има юнашко сърдце, че носи храбра дѣсница и че щастието му помага въ боя; но при всичко това, той бѣше прѣстѫпникъ. Него го чакаше сѫдъ, а слѣдъ сѫда — сиръть! . . .

Той бѣ прѣстѫпилъ заповѣдьта на началството си, бѣше нарушилъ дисциплината въ войската. А дисциплината е душата на войската. Всѣки войникъ живѣе и работи съ душата си, а войската живѣе и дѣйствува съ дисциплината си. Дѣто нѣма дисциплина — нѣма войска. Илия потѫпка дисциплината, рани тая военна душа; затова, ето сега стои прѣдъ военния сѫдъ.

Военний сѫдъ сѫди бързо.

— Ти ли си войникътъ Илия Поповичъ? попита прѣдсѣдательтъ на сѫда.

— Азъ съмъ.
— Знаеше ли ти, че бѣ заповѣдано, да не се излиза срѣщу турчина?
— Знаяхъ.
— Като знаеше, защо отиде противъ заповѣдьта?
— Не можихъ да одържж сърдцето си.
— Познавашъ ли, че си виновенъ?
— Каквото съмъ сторилъ знаете, а сега прѣсжждайте, както ви Господъ научилъ.
— Хлапе е той още, не знае той що е това военна дисциплина, да му опростиме! каза единъ отъ сждиитѣ.
— А какво ще бжде послѣ въ войската? Кой ще ти слуша заповѣдитѣ на началството, ако нему опростиме? Трѣбва да се накаже. . . . .
— Всичката моравска войска се набра прѣдъ кжщата, каза слугата на прѣдсѣдателя.
Сждиитѣ прѣкъснахж сжденето, излѣзохж прѣдъ кжщата, и се слисахж отъ онова, което видѣхж
Войницитѣ хванали пушкитѣ за устата, нарамили ги на рамената си така на опаки и наредили се на редъ, гледатъ прѣдъ себе си и мълчжтъ.
— Какво искате, братя? пита ги прѣдсѣдательтъ.
— Изказваме покорность прѣдъ сжда и прѣдъ старейшинитѣ, отговори първия отъ лѣвото крило.
— Това виждаме по пушкитѣ; но какво друго желаете?
— Искаме животътъ на младия юнакъ, който огрѣ лицето ни, но . . . погази заповѣдьта.
Прѣдсѣдательтъ бѣше много уменъ човѣкъ. Той се усмихна подъ мустакъ и каза:
— Не бѣше потрѣбно да се възмущавате. На тозъ часъ се рѣши да се не осжжда за напрѣдъ оня, който побѣди неприятеля! Илия е свобдденъ!
— Ура! заехтѣ изъ стотина гърла.
Сждиитѣ изведохж Илия и го пуснахж въ редоветѣ на войницитѣ.
Радость и веселба въ всичката войска
— Не може, не може да се одържи тука никакъвъ редъ, измърмора единъ старъ „фелдфебелъ“, който „упражняваше“ войницитѣ — въстанници. . . .
Така се свърши всичката работа.

Прѣв. С. **Вацовъ**.

ВЪ ДВОРЕЦА *)

(изъ „Въспоминания“).

Князъ Милошъ и князъ Михаилъ пристигнахж тържественно въ Бѣлградъ на 25 Януарий 1859, и се настанихж, първий въ *великиятъ конакъ*, а вторий въ *малкия* (дѣто днесь е новиятъ кралевски дворецъ).

Князъ Михаилъ, и слѣдъ смрътьта на тейка си, оста още нѣколко врѣме въ тая истата кжща, защото *великий конакъ* се кърпеше нѣщо.

Сѣверната стая въ *малкий конакъ* занимаваше княгиня Юлия, а южната — князътъ. Крайната южна стая, до самата стража, служеше му за работенъ кабинетъ.

Тамъ приимаше министри, съвѣтници и докладчици по разни служебни дѣла.

Единъ день, кждѣ края на 1861 г., на улицата валеше ситенъ сухъ снѣгъ. Князътъ, сѣдналъ при писалищний си столъ, слушаше разни доклади, които му четеше секретарьтъ.

Секретарьтъ му прочете най-първо единъ актъ отъ държавний съвѣтъ. Ето за какво бѣше тоя актъ. Още на 1813 Смедеревский командантъ зелъ отъ нѣкого си Димитриевича, панчевацки търговецъ, храна за войската въ града; но му не заплатилъ цѣлата ѝ стойность, а останалъ длъженъ 13000 гроша. Срѣщу тая сумма той далъ писменно задлъжение, че ще се заплати „щомъ се отмахне бѣдата, която бѣ връхлѣтѣла Сърбия". Но Сърбия падна и дългътъ остана неплатенъ. Димитриевичъ умрѣ, а сега дъщеря му, вече остаряла и болнава жена, въ крайна сиромашия, прѣдставя писменното задължение и моли да ѝ се даде какво-годѣ изъ държавний ковчегъ. Тая молба тя прѣдставила на князъ Милоша (Михаиловий баща), а той я прѣпратилъ въ министерский съвѣтъ да види и да се произнесе може ли да ся удовлетвори жената. Съвѣтътъ рѣшилъ да ѝ се не дава нищо, „понеже (казва се въ постановлението), Сърбия отъ 1815 година не е длъжна да плаща дълговетѣ на Сърбия отъ 1813 година" !

Като изслуша доклада, князътъ зе министерското постановление, разгледа подписитѣ и го прочете. Па го върна на секретаря и каза:

— Тие господа може така сждатъ за историческитѣ събития и за сждбинитѣ на народа; а азъ мислж нѣкакъ-си друго-яче.

Той стана и позвъни.

Влѣзе адютантътъ.

— Нека дойде г. Йовановичъ, каза князътъ. (Йовановичъ бѣше хофмейстерътъ): — Е, казвайте нататъкъ, обърна се къмъ секретаря.

Секретарьтъ прочете една прѣсжда на кассационний сждъ, по която трѣбваше да се погубатъ една жена и двама души още, убийци на мжжа на тая осждена жена.

— Merkverdig! извика князътъ: — Какво е това нещастие? Тѣ троица утрѣпали единъ човѣкъ; сега азъ и тѣхъ да убиж, та четворица да нѣма на свѣта! Чудни хора! Чудни хора!

Той стана пакъ, запали цигара, и заходи изъ стаята. Въ тоя мигъ на улицата вървѣхж селяне съ колата си, които бѣхж продали дърва и се връщаха у дома. Единъ отъ тѣхъ, сѣдналъ на опашката, пѣеше колкото му гласъ държеше. Князътъ дойде при прозореца и каза на секретаря:

— Погледни го, погледни го, молж ти се! Сто пжти е пó-щастливъ той отъ княза Михаила: той днесь не е длъженъ никого да убива! . . .

— Чужди грижи, господарю, не се блъскатъ о неговата глава, както се блъскатъ о вашата. Вамъ винаги се извѣстява за всяко зло, а за доброто—рѣдко. Такова е положението ви. Но отъ това положение вие можете и добро да сторите, повече отъ всѣки други.

Князътъ щеше да отговори на секретаря, но влезе г. Йовановичъ.

— Земете това писмо, рече князътъ, като му даде писменното задължение изъ министерский актъ. Повикайте бабата и ѝ прѣдложете отъ 80 до 100 жълтици, и ако пристане, откупете тоя донументъ, грѣхота е жената да страда съ такава облигация на ржцѣтѣ . . .

Г. Йовановичъ се поклони и излѣзе, за да испълни заповѣдьта.

— Що имате още? попита князътъ секретаря.

— Селянетѣ отъ селото Мислочинъ и селото Дражевецъ имали сждба за една воденица. Окончателно рѣшение отколѣ е издадено отъ сжда: но ония, дѣто сж изгубили, искатъ да подновжтъ сждбата, и сега молатъ Ваша Свѣтлость да имъ позволите това. Тѣ чакатъ прѣдъ двореца и молатъ се да излѣзатъ прѣдъ васъ.

— Тѣхъ не могж да приемж, рѣшенnето на сжда не могж да уборж!

— Добрѣ бихте сторили да ги приемете; чули бихте и тѣхний погледъ на работата.

— Не могж, не могж, прѣкъсна го живо князътъ; — кажете имъ това!

Секретарьтъ забѣлѣжи отсждата на княза. Той се поклони, за да иде.

— Стойте малко, рѣче князътъ; тя заранъ ми донесохѫ едно необикновенно прошение. Заслужва да го чуете. Но още по-добрѣ е да чуеме самия проситель . . . .

Той позвъни. Адютантътъ се появи.

— Да влѣзе селянинътъ отъ Ужичко, дѣто ми донесе прошение.

Слѣдъ малко вратата се отвори и влѣзе въ стаята единъ високъ селянинъ, съ твърдѣ приятно лице и погледъ.

Отъ врата до врата, прѣзъ цѣлата стая, бѣше посланъ килимъ, за да се не каля паркетътъ. Постелката е вълнена черга, широка нѣщо единъ метръ.

Селякътъ, като видѣ чергата, която трѣбваше да нагази съ опинцитѣ си, спрѣ се; послѣ хвана да скача ту отъ дѣсно ту отъ лѣво на нея, за да я незастѫпи. По тоя начинъ приближи до княза, застана на паркета и се поклони, като назова Бога.

— Що жолаете, попита го князътъ.

— Дойдохме до тебе, господарю.

— Съ какво добро?

— Нека ни си живъ и здравъ . . . Но какво да се стори, божия воля . . .

— Де кажи да чуемъ.

— Нека да знаешъ и ти, господарю! Покойниятъ господарь Милошъ, твой баща, бѣше далъ капетанство *) на Сима Радовича изъ Гойна Гора. Симо е нашъ рожденъ братъ. Той сега умрѣ, Богъ да го прости . . . Остави, да прощавашъ, само жена: дѣца нѣмахѫ. Сега жената, като женска глава, не може да земе капетанството, а други роднини освѣнъ насъ нѣма. Та ето, додохме при тебе, господарю, да дадешъ намъ капетанството, дѣто го имаше братъ ми Симо.

Князътъ го надуваше смѣхъ, но се одържаше.

— Капетанството, брате, е служба, която се повѣрява на оногова, който най-добрѣ умѣе да я върши, а не на оня, който е най близъкъ роднина.

— Ние бѣхме ратаи у брата си, и вѣрвай Бога, тая служба ще можемъ да вършимъ както той.

— Това нѣщо покойниятъ ми тейко е сторилъ по старешкиятъ си обичай; а азъ не могѫ да сторѭ така. Капетанъ трѣбва да бѫде човѣкъ, който знае каква е тая служба и какво пишатъ законитѣ.

— Ехъ, право ми рѣче нашъ дѣдо, че нищо отъ това нѣма да излѣзе, та залудо да недеремъ опинци. Но хората сѐ ми думахѫ: „Иди, иди, на тебе се пада“.

— Не може, брате, не може! Но знаешъ ли какво? Покойний Симо пращаше на тейка харна овча пастѫрма . . . На̀ ти това, па на̀-есенъ, ако е животъ и здравье, и ти на мене проводи два три бѣла отъ сѫщата хубава овча пастѫрма. Сега хай иди си сбогомъ, и добъръ часъ!

И князътъ му пустна въ шапката нѣколко жълтици.

— Като е така да си вървимъ, и селякътъ се поклони и мирно мина по перкетътъ, като се чуваше да не стѫпи па чергата. Князътъ се усмихна и каза:

— Чухте ли го? кажете сега, че е лесно да се изучи единъ народъ.

— Не смѣѭ да кажѫ, че е лесно, но заслужва да се изучава, каза секретарьтъ.

Въ тоя мигъ адютантътъ отвори вратата и рѣче:

— Ваша свѣтлость, една жена се моли да влѣзе; казва, че има голѣма неволя.

— Нека влѣзе, рѣче князътъ.

Влѣзе една жена Шумадинка, кѫдѣ 40—45 години. Тя върви смирено, но свободно. Тя простре къмъ него жалбата, която носеше. Князътъ я пое и попита.

— Какво има, стрино?

---

*) Служба на околийски началникъ въ Сърбия.

— Господарю, единичкиятъ ми синъ зехѫ въ войската. Казахѫ ужъ че ще го пуснатъ, па го не пустихѫ. Азъ съмъ жена вдовица; отъ него чакамъ само.

— Трѣбва, стрино, най-напрѣдъ да испитамъ това така ли е. Ако бѫде така пустна-щѫ го.

— Ехъ Господъ да те поживи, Господъ да зарадва и тебе, както ти мене.

Тя измъкна изъ пазвата си пешкирче, развърза му единий вѫзелъ, извади отъ тамъ половина цванче и го даде на княза.

- Нѣмамъ, счупена аспра повече, ами земи товачка, господарю; а Богъ да ти подари повече . . . Онъ е милостивъ, нека ти подари толкова, колкото ти мене днеска.

Князътъ зе половина цванче и звънна. Влѣзе адютантътъ.

— Отведете тая жена при г. Йовановича, нека ѝ даде за харчъ 5—6 жълтици.

Жената очудена гледа княза

— Идете, идете, рѣче ѝ той.

— А г. Йоксичу, прибави той, като се обърна къмъ адютанта, прѣдайте това прошение, та веднага да пише на военний министръ да се распореди за отпущането сина на тая жена, приврѣменно, додѣто се разузнае работата.

Излѣзохѫ и адютантътъ и шумадинката.

Князътъ пустна полвината цванче въ дивитя си, (той го пази тамъ до самата си смрьть) и се извърна къмъ секретаря съ думитѣ:

— Жьдни за напрѣдъкъ, лакомщи да стигнемъ другитѣ народи, които сѫ захванали прѣди насъ и повече се образували, ние сме често незадоволни, че наший народъ не върви бързо въ просвѣщението и моралностьта, че не мѣнява лесно своитѣ стари нрави, а забравяме какво зло би било за сърбина, ако той своитѣ нрави мѣняваше тъй, както модата мѣни женскитѣ облѣкла.

Слѣдъ тие думи князътъ помълча . . . . Изведнажъ той хвърли очи на прѣсѫдата, която осѫждаше на погубвание троицата души, и попита.

— А съ тая работа що да чинимъ?

Секретарьтъ само сви рамена.

— Нека остане до утрѣ, притури князътъ; — нощьта дава съвѣтъ, казва старата мѫдрость.

Секретарьтъ тогава се поклони и излѣзе.

Прѣв. Ц-въ.

Когато изгрѣе. . .

Когато изгрѣе слънце и прокуди
Студътъ и мъглата — утрѣнния мракъ,
Когато животътъ навредъ се пробуди,
Славѣй се обади отъ ближний шумакъ,

Тогава се сѣщамъ радостенъ и бодъръ,
Тогава обиквамъ Бога и свѣта,
Тогава се плашѫ отъ смьртния одъръ,
Тогава се стрѣскамъ азъ отъ смьртьта;

Тогава усѣщамъ лекость на гърдитѣ,
Искамъ да живѣя, като подмладенъ,
Тогава съсъ жадность гълтамъ азъ заритѣ,
Слънцето които разсипва надъ менъ.

Но когато мръкне и слънцето нѣма,
Пѣснитѣ утихнатъ — всичко замълчи,

Тжга непонятна сърдце ми обзема,
Мрака се растила прѣдъ моитѣ очи.

Свѣтътъ се мѣнява вече зарадъ мене
И азп се виждамъ самичакъ — единъ,
Подъ брѣмето тежко на злото сумненье
И живота става горчивъ, кат' пелинъ.

Въ ума ми възкрьсватъ безбройни въпроси,
Сѐ тъй нерѣшими, сѐ зловѣщи пакъ,
А всѣка минута друго ми не носи,
Освѣнь самотия хладина и мракъ.

М. Московъ.

КРИТИКА И БИБЛИОГРАФИЯ.

Побѣда. Епически стихове и пѣсни отъ послѣдната сръбско-българска война. Отъ Сл. Кесяковъ.

„Мрътви сж тѣзъ мисли въ думи обути.
Таквизъ ми пѣсни не ще живѣжтъ".
Изъ *„Побѣда"*, стр. 71.

Каква благодарна задача за поета да въспѣе подвизитѣ на народа си въ една война! Особенно благодарна е тя за туй, защото самий фактъ — войната — е грозно, безчеловѣчно нѣщо, и за да стане поетиченъ прѣдметъ изисква се извънредно голѣма идеализация Само тогазъ, когато поетътъ е способенъ да напои съ поезия всичко онова, до което се докоснуватъ неговитѣ мисли и чувства — само тогазъ грозний фактъ ще стане достоенъ за въспѣвание прѣдмѣтъ. Ако поетътъ не умѣе да възвиси прѣдмѣта си, ако неможе ни накара да виждаме въ ужаситѣ *само едно срѣдство за побѣдата на една велика, благородна мисъль,* ако неможе ни прѣдстави военното поле, като една колосална арена, дѣто воюва и тържествува человѣческий духъ и една грандиозна идея обръща на прахъ физическитѣ сили на врага — тогава той не е истински поетъ и нис нѣма да намѣримъ никаква естетична наслада на стиховетѣ, прѣпълнени съ ужасъ и човѣшки кръви. Азъ нарочно споменувамъ тукъ трудноститѣ, защото искамъ да покажж колко печели поетътъ само ако сполучи да ги побѣди. Такива и подобни тѣмъ сюжети сж най-благодарни, защото въ тѣхъ ще може даровитий поетъ извъднижъ да се отличи и да блѣсне прѣдъ бездарния. На бездарний нѣма и да дойде на ума да идеализира прѣдмѣта си, да му вдъхне душа: той ще описва само битки, кръвь, плачове и вайкания, и четецътъ ще се отвращава отъ сюжетя, защото ще вижда въ него само една мрачна страна. Напротивъ, таланливий поетъ въ тъзи посока ще употрѣби най-голѣми трудове; той ще ни накара да гледаме на войната отъ пò-възвишено гледище; самото отнасание на поета към прѣдмета, що въспѣва музата му, ще носи отпечатъкъ на таланта и ний, тъй бърже запознати съ даровития писатель, съ още пò-голѣмъ интересъ, и въсхитени отъ идеалната висота, въ която ни прѣнася поетътъ, ще се прѣдадемъ на насладата, която ни е приготвила една достойна лира. — Сега нека видимъ, по какъвъ начинъ трѣбва да се въспѣватъ военнитѣ подвизи на единъ народъ, особенно на онзи, който воюва не за нищо и никакви каприции на нѣкоя помазана глава, а за една велика идея. Че поезията нѣма да изслѣдва причинитѣ на войната, да излага вървежа ѝ, нито пъкъ да я увѣнчѣе

тъй, както би го сторила науката, — това се разбира отъ само себе. Очевидно е и туй, че поезията е излишна, ако бѣше длъжна да повтаря въ стихотворна форма онова, което нѣкое основно историческо изслѣдванне е казало вече или ще каже нѣкога въ прозаична рѣчь. Само ако поетътъ усѣща вжтрѣшна нужда и се чувствова достатъчно силенъ, за да ни нарисува онова, което и за най-строгата, за най чистата наука е недостжпно — само тогазъ той си е създалъ правото да въспѣва една война и подвизитѣ на нейнитѣ герои.

Къмъ тѣзи, недостжпни за науката страни на войната принадлежжтъ: състоянието, настроението на народния духъ (онова, което въ ново врѣме нѣмцитѣ нарѣкохж, ако и малко метафизически, но доста сполучено: Stimmung des volksgeistes), сетнѣ, чувствата, които вълнуватъ народа, които го въодушевяватъ въ бойоветѣ, да ли умраза, или полѣти къмъ громки дѣла и къмъ военна слава; дали скръбь, дѣто е билъ принуденъ да прибѣгне къмъ грубата сила, или пъкъ, най-сетнѣ, отчаяяна ярость, за дѣто го нападатъ подло, безчестно и безъ всѣка причина. *) — Втора специялна задача на поезията ще бжде: да влѣзе въ кжщята, въ домоветѣ на ония, които лѣжтъ кръвьта си на бойното поле. Ето най-прѣкрасната, най-привлѣкателната часть отъ задачата на поета: — той ще рисува ту любовьта и тжгитѣ на една оставена въ майскитѣ дни годеница, ту примиранията на нѣкоя млада булка съ дребни дѣчица, ту пъкъ музата му ще се вслуша въ охканията и плачоветѣ на старата майка.... Какъвъ неисчерпаемъ изворъ на чудна, божественна поезия! И още, колко има! Ние нѣмаме сила да изреждаме тука, какво трѣбва да стори поетътъ, какво да търси и да въспѣва, то е даже излишно, защото истинский поетъ, ще знае пó-добрѣ отъ насъ. Само туй трѣбва да се спомѣне, защото то съставя една важна особенность на нашата война: то е, че тя е братска война. Това нѣщо трѣбва да испълни както народа, тъй и поета, съ едно меланхолическо чувство. А меланхолията, каквото и да се говори за нея отъ друга гледна точка, сé пакъ си остава едно много поетично и плодотворно за поезията настроение. Притурете сега къмъ спомѣнатата пó-горѣ втора специалность на поезията тъзи особенность на нашата сърбско-българската война и вий ще имате единъ дѣйствително поетически сюжетъ, съ който поета може чудеса да направи. Да видимъ, да ли г. Сл. Кесяковъ е умѣлъ да направи поне едно чудо.

Първий, безспорно най труденъ, но и най-важенъ въпросъ е въпросътъ, да ли онзи, който прьвъ пжть излиза на българското литературно поле съ сбирката „Побѣда", е истински поетъ, да ли има въ душата му поне малко отъ прометеевската искра, която отличава поетитѣ отъ проститѣ смъртни? Но прѣди да отговорж на тоя въпросъ азъ щж се потрудж да опрѣдѣлж до колко г. Сл. Кесяковъ се е постаралъ да удовлетвори други пò-елементарни искания, които не трѣбва да занемарва ни единъ писатель — билъ той поетъ или прозаикъ.

На първо мѣсто е българский езикъ. Наистина, туй трѣбва да признаемъ, че за българский писатель е несравненно пó-трудно, да пише съ единъ добъръ чистъ народенъ стихъ, отъ колктото за единъ писатель, който принадлежи на кой да е други народъ, съ уработенъ вече литературенъ языкъ. По тъзи причина г. Сл. Кесяковъ е ималъ да се бори съ огромни трудности и ако всѣка страница въ неговата „Побѣда" доказва, че той е билъ „побѣденъ" отъ задачата си, то туй не трѣбва да се припише само на неговата слабость, а и на извънмѣрната трудность на задачата му. Обаче, съ тѣзи разсжждения може да се извини само отсжтствието на голѣмитѣ хубости и прѣлести въ неговий языкъ, но не и отсжтствието на чистотата и правилностьта въ езика. Г. Сл. Кесяковъ именно не се е по-

---

*) Нѣма сумнѣние, че всичко туй може да извърши и историята, но по съвършенно други начинъ: тя ще говори общо, съ понятия, когато поезията ще рисува, ще показва всичко нагледно; първата ще разсжждава за прѣдмѣтитѣ, а поезията ще ви накара да гледате самитѣ прѣдмѣти.

трудилъ да избѣгне варваризмитѣ и да запѣе съ лирата си тъй, както пѣе онзи народъ, комуто се е заловилъ да плете побѣдни вѣнци; не се е потрудилъ още да упази книгата си отъ блудкави и безсмисленни редове и страници. Ето примѣри:

Стр. 7:
„Ревѫтъ, пѫкатъ (?) тамъ гранати
И се тръшкатъ като бикъ".

Дивната поезия, скрита въ тѣзи два реда, оставямъ на страна и обръщамъ вниманието само върху граматиката имъ: „Тръшкатъ се като бикове" би казалъ простий българинъ; казалъ би го, вѣроятно и г. Сл. Кесяковъ, но тогава ритмата на думата щикъ, би се развалила. Такива концессии на „своенравнитѣ ритми", както казва Байронъ, има много:

Стр. 11:
Пъкъ тамъ въ Палатътъ Миланъ си ходи
Не спи той още, — има кроежи:
Оглупѣлъ бѣсенъ – война ще води,
— Защо помилва толкозъ младежи.

Послѣдната фраза нѣма нищо общо нито съ прѣдидущитѣ, нито съ послѣдующитѣ редове. вѣроятно, тя е турната само за титмата *кроежи*.

Стр. 14:

Това му мѣса
Орли да кълвѫтъ чернитѣ очи
Вълци да лочѫтъ кръвъ, що навѣса.

Думата *навѣса* е за насъ непонятна и, вѣрваме, турена само за ритма съ *мѣса*. Въ своята „ритмомания" г. Сл. Кесяковъ, често се е забравялъ:

На стр. 27:
На страна стойте въ борба **неравна**
Дà ще тѣглото мощь на човѣка
— Лъвътъ е буденъ, вечъ *отдавна*.

А на стр. 36:

Нъ тукъ ще видимъ, сърбъ ли кирливий [1])
Я синъ Пелопсовъ, умрѣлъ *отдавна*
Или балканский лъвъ горделивий
Ще да исплува въ тъзъ борба **равна.**

А ето нѣколко примѣра и отъ прѣкрасни безсмислици:

Стр. 65:

За 5 дни стигнѫхме . . . петнайсетъ тука! . . .
Безъ бой ме минува . . . сърцето не трае
А зимата отъ ядъ и скалитѣ пука,
За нѣмецътъ, казватъ, съ насъ си играе
— Спрѣлъ ни тъй злочесто.

На стр. 61 има единъ стихъ:

Цѣлий полкъ младежи на *поцѣлуй Саша*

Стр. 82 и 83:

Не се е още мечътъ източилъ

---

[1]) Да благодаримъ Богу, че патриотическото чувство (?) на поета не го е накарало да пустне нѣкой пò-едъръ и пò-деликатенъ комплиментъ на сърбитѣ.

Кой да *развърже* тая *загатка*,
Нъ вечъ героятъ тукъ е искочилъ
— *Гордевий възелъ задача гладка.*

Но туй е капка въ морето, цѣлата книга е такава. Повече примѣри сж излишни за да се докаже, че г. С. Кесяковъ не се е погрижилъ да упази законитѣ на българската граматика, нито на всемирната логика, които безнаказанно не може да се нарушаватъ

Интересенъ е г. Сл. Кесяковъ въ своята мания, да привежда всѣкакви цитати – потрѣбни и непотрѣбни, зети отъ всичкитѣ европейски язици, безъ разлика, да ли тѣ сж познати на автора или не. Наистина, тъзи болесть е много распространена въ България, но туй не ме очудва, защото много български писачи сж хора безъ образование, безъ всѣко „душевно съдържание“, а като писачи, сѐ трѣбва да иматъ нѣщо, което да имъ придава важность, авторитетъ, изобщо да импонира на четеца Щомъ не може писателя да си спечели туй съ онова, съ което трѣбва, той прибѣгва къмъ външнитѣ срѣдства: цитати, голѣми думи и мн. др. При това, много отъ тѣхъ нѣматъ нищо общо съ съдържанието на стихотворението Много сж интересни и оригинални способитѣ, съ които г. С. Кесяковъ си е послужилъ за да полѣе своя слогъ съ поезия. На почитаемия авторъ е било много добрѣ извѣстно, че безъ фигураленъ стилъ, безъ метафори, метонимии, хиперболи и мн. др — поезия нѣма. И ето, растварятъ се стилистическитѣ съкровища:

На стр. 24. (Войникътъ на либето) четемъ: по тѣхъ (ливадитѣ) замучели бодливи юници,

Пъргави катъ тебъ, като тебе мили ...
Всѣко по за 10 най малко жълтици,
Витороги пъстри, опашки навили.

Какъвъ деликатенъ комплиментъ за либето се крие въ тѣзи редове!

Стр. 33:

„Тѣ сж овчари, въ дѣла обути (вѣроятно, като въ потури).
А виждъ ги, виждъ ги и тѣ станахж!

Изрѣчението „луна виторога“ се срѣща много пжти на стр. 35: „Подъ него (небето) *блика* тъзъ хубавица.“ На друго мѣсто, стр 63, България се нарича „синовица“, за да се образува ритма съ „лъвица“. Слѣдующитѣ редове нека послужатъ за образецъ на поетическия стилъ на г. С. Кесякова, както и на неговата логика, или пó-право, на способностьта му, да реди всѣкакви думи, безъ да се страхува отъ безсмислицитѣ, които се пораждатъ.

Стр. 38:

Тъй лъвътъ кротъкъ, въ *горящий пѣсъкъ*,
Въ *оасътъ* гордо лѣжи и дрѣме;
Нъ щомъ го хищникъ закачи злобно,
Гора испълва съ ужасенъ крясъкъ,
Рика, раскъсва адското сѣме,
Степьта обръща на „мѣсто лобно“!
България бѣ мирна дѣвица,
Дирѣше свойто, *занята* (?) въ себе
Вий я смутихте.. Тя е лъвица ...
Безъ милость, хищний, днесь те погребе ...

Може нѣкой да извика, „какъ е възможно лъвътъ да се намѣрва и въ оасътъ (оазисъ?) и въ горящий пѣсъкъ и срѣдъ пустинята да вирѣе гора“? Пардонъ, господине, вие още незнаете да отличите поезията отъ прозата! Въ реалния свѣтъ може всичко туй да става инакъ, но въ поезията се позволяватъ исклю-

чения. Друго нѣщо е обикновенний левъ, друго нѣщо поетический асланъ! Последний, като волно поетическо сѫщество, може и е способно да изпълни всичко това. По сѫщитѣ причини трѣбва да има и тамъ гора, защото инакъ левътъ нѣма какво да испълни съ ревътъ си. И прѣпинателнитѣ знаци сѫ натуряни съ поетическа набрѣжность. И исковани думи, по най-новата българска писателска мода, не липсуватъ. Но такава е книгата на г. С. Кесякова вредъ; всѣко цитиранпе и насочване страницитѣ е излишно: читательтъ да обърне книгата, дѣто иска и ще намѣри образци отъ модеренъ български слогъ.

Но да се приближѫ повече къмъ особенноститѣ на поетическия стилъ, къмъ техниката на стихосложението. Както е извѣсно, българскитѣ поети — стихотворци, колкото ги има, си служатъ повече съ тоническото стихосложение чийто отличителни признаци сѫ ритмитѣ и стѫпкитѣ. И г. С. Кесяковъ не е искалъ да пише силлабически стихове, защото се забѣлѣзватъ много нагласявания, размѣствание на ударенията и на думитѣ — свобода, отъ която всички поети се ползуватъ -- въ извѣстни граници. Но стиховетѣ на г. С. Кесякова не сѫ и тонически. Ако и да не ми позволява врѣмето да опитамъ всичкитѣ му стихотворения въ това отношение, пакъ щѫ кажѫ, че стиховетѣ му не сѫ правилни, защото всички оние, които се опитахъ да раздѣлѫ на стѫпки, излѣзохѫ калпави.

Стр. 63:

О дано вече се забрави
Всичко кървно чакъ до днесь,
Дано крикъ въ тѣзи дѫбрави
Днесь да никне съ блага вѣсть.

Първий, вторий и четвъртий отъ тѣзи стихове сѫ хореи, третий не е никакъвъ.

Стр. 62:

Надъ мѫтна, буйна Нишава
Лъвъ се развѣ (?) гордъ и младъ;
Сърбия вечъ се снишава
Лъвътъ *рика* съ бѣсъ и съ ядъ,
Припка той — гони слава
По урвитѣ на Морава
И дири той нейдѣ — останка
На древенъ кралъ нѣкой ликъ,
Я дрѣвня нѣкоя си сѣнка —
На Самуила — царь великъ.

Тука коментаритѣ, вѣрвамъ, сѫ излишни: отсѫтствие на смисъль, на вѣрность и на поезия ще види всѣко око — било то естетическо, или неестетическо.

Пò-нататъкъ:

Кралътъ ще ги*) кара, той безъ да пострада
Въ боятъ изъ огъньтъ за тозъ се родили
Вѣнци ще да сбиратъ тъзи ми година . . .

И туй е едно глупаво куплетче, което азъ съмъ неспособенъ да разберѫ и което е взето изъ поемата „Обсадата на Видинъ“, дѣто се срѣщатъ сравнително най вече правилни стихчета. Но лишни сѫ всѣкакви цитати; на всѣки листъ може четецътъ да намѣри купъ докази за лоши стихове. Читателитѣ виждатъ, че

*) Сръбскитѣ стада, както се изразява по горѣ автора за синоветѣ на Шумадия.

ние свършваме, безъ да се засѣгнемъ за естетическата страна на г. Кесяковитѣ пѣсни. Намъ е невъзможно да подложимъ на естетическата критика „Побѣдата“ на г. Сл. Кесякова, защото нѣмаме никакъвъ критериумъ. Естетиката има сила само върху естетическитѣ, върху поетическитѣ създания, а сбирката на г. Сл. Кесякова нѣма нищо общо съ поезията.

И тъй, ние ще свършиме съ оние думи, съ които захванахме и въ които авторътъ самъ си изрѣкалъ прѣсѫдата:

„Мрътви тѣзъ мисли, въ думи обути,
Таквизъ ми пѣсни не ще живѣѭтъ“.

Д-ръ К. К. Кръстевъ.

Български притчи или пословици и характерни думи, събрани отъ П. Р. Славейкова. Часть I (А—Н) Пловдивъ, 1890 г. 4 лева.

Съ истинско удоволствие ще посрѣщнатъ, вѣрваме, читателитѣ ни излизането на тази обемиста сбирка отъ български пословици, събрани отъ г. П. Р. Славейкова, единъ отъ най-първитѣ събирачи на народни умотворения у насъ. Върху важностьта на тази наша народна философия, както и върху записването и събирането ѝ е обърналъ внимание г. Славейковъ още въ началото на нашето възраждание. Въ 1855 г. той е захваналъ да печата български народни пословици въ „Цариградский Вѣстникъ“ и пó-послѣ въ „Книжицитѣ“. Въ озаглавената сбирка, слѣдъ интересната история на събирането имъ, една часть отъ която пò-напрѣдъ бѣ напечатана въ „Периодическото списание“, и единъ прѣдговоръ, слѣдватъ по азбученъ редъ 19 печатни коли пословици. Тази първа часть съдържа 9310. Двѣ нѣща само въ тоя важенъ трудъ биятъ въ очи, и неприятно, едното е — новото правописание, което безъ нужда увеличава съ едно още броя на произволнитѣ правописания у насъ; а друго — голѣмото множество цинични народни изрѣчения, които пълнатъ всяка страница. Желателно е да ги видѣхме пò-малко таквизъ въ втората часть на сборника, и увѣрени сме, че отсѫтствието имъ ни най-малко нѣма да нащърби ни пълнотата, ни научната стойность нетова. Но и така трудътъ на г. Славейкова съставлява едно безцѣнно достояние на нашата книжнина и ние най-горещо го прѣпорѫчваме на българската публика.

Литературно-научно списание на Казанлѫшкото учителско дружество, подъ редакцията на Д-ръ К. К Кръстевъ. Първата книжка има слѣдующето съдържание: I *Вниманието,* студия отъ Д-ръ К. К. Кръстевъ, II *Хоризонталенъ слънчовъ часовникъ* отъ З. И.; *Стихотворения въ проза*, отъ Тургенева: Природата, прѣв. Д-ръ Р. К. IV, *Младость и старость* отъ Карамзина, прѣв. Д-ръ Р. К. V *Очеркъ изъ историята на българското творчество*: Отмъщение, драма отъ В. Москова; VI *Българската прѣводна литература*: Вилхелмъ Телъ, отъ Шиллера, прѣв. Бързицовъ. VII *Денница*, мѣсечно литературно списание, I год. кн. I. и VIII *Емилия Галотти*, трагедия въ 5 дѣйствия, отъ Лессинга, прѣв. Д-ръ К. К. Кръстевъ.

Звѣздици, стихотворения отъ П. Н. Даскаловъ, Разградъ 1889, цѣна 50 ст.

ВѢСТИ ИЗЪ КНИЖОВНИЙ СВѢТЪ

Руский вѣстникъ *„Кіевское Слово“* е обнародвалъ прѣвода на расказътъ на К. Величкова: „Послѣдне жалание“, печатанъ въ бившето пловдивско литературно списание *„Зора“*.

La revue de l' orient, политически листъ, издаваемъ въ Пеща, обнародва въ стълповетѣ си любопитна статия отъ А. Шопова „Етнографията на Македония“. Тая статия служи за отговоръ на Ястребова и Гопчевича, които, както е извѣстно, чрѣзъ пристрастни съчинения, силатъ се да заблудятъ свѣта относително българщината на македонцитѣ.

С. Верковичъ, издательтъ на „Вѣда Словена“ е напечаталъ напослѣдъкъ на русски твърдѣ важенъ трудъ по нашето отечествовѣдение: „Топографическо-етнографическій очеркъ Македоніи.“

Покойний генералъ Щрекеръ-паша, бившия началникъ на милицията и жандармерията въ Источна-Румелия, е билъ напечаталъ на нѣмски още при живѣ двѣ интересни съчинения по руско-турската война. Първото третирало за знаменитий воененъ нашъ три-жгълникъ: Русе—Варна—Силистра—Шуменъ; второто давало характеристиката на русскитѣ и турскитѣ генерали прѣзъ помѣнатата война.

Графъ Левъ Толстой е написалъ новъ романъ, който, както всичко, що излазя изъ подъ перото на гениалний писатель, е назначенъ да произведе сансация въ литературний свѣтъ на цѣла Европа. Романътъ има название: *Сонатата на Швейца*. Той излиза сега на русски, а се испраща въ коли въ Парижъ, Лондонъ и Берлинъ за да излѣзе едноврѣменно и на французски, английски и нѣмски.

Лани се е поминалъ въ Загребъ знаменитий и плодовити хърватски писатель Ив. Кукулевичъ-Сакцински. Подиръ Рачки той е единъ отъ първитѣ историци въ отечеството си. Между много други интересни студии, той е напечаталъ въ „Аналитѣ на югославянската академия“ важенъ историченъ трудъ: „Формитѣ и значението на коронитѣ на тримата най велики югославянски царье: българский Симеонъ, хърватский Крѣшемиръ и сърбский Душанъ.“ Покойний бѣше почетенъ членъ на българското Книжовно Дружество.

Дружеството „Българска сѣденка“ въ Прага“ на 26 февруарий е дало тържественъ вечеръ въ честь на незабравний дѣятель по бълг възраждание, Василия Ев. Априлова. Програмата на четенитѣ, пѣнитѣ и свиренитѣ нѣща е слѣдующата: 1) Кратъкъ прѣгледъ на вървежа на дружеството. 2) Прологъ отъ Е. Мужикъ. 3) Увертюра на операта „Hubička“ отъ Сметана. 4) Житоописъ на В. Априлова. 5) Български народни пѣсни. 6) „Я надуй дѣдо кавала“ (пѣсня) наредилъ Ф. Пифода. 7) Славянска рапсодия. 8) Мелодрамъ „Бенковски“ по „Епопеята на забравенитѣ“ съставилъ Букорещлиевъ. 9) Чесски пѣсни. 10) Трио do „B-dur“. 11) „Нашата златна Прага“ и „Некъ душманъ види“, пѣсни. 12) Тържественна увертура отъ П. Чайковски. Въ испълнението на тая програма, освѣнъ българитѣ ученици, зели съ любезно участие и артисти отъ операта и народний театръ въ Прага.

Луи-Леже, извѣстний французски професоръ въ факултетя за славянскитѣ язици въ Парижъ, и познатъ на българитѣ по своитѣ учени трудове за България, пише напослѣдъкъ „Историята на полската цивилизация.“

——

Glasnik zemaljskego museia u Bosni i Hezegovini. Съ това име захвана да излазя въ Сараево отъ 1889 г. подъ редакцията на Коста Херманъ, хърватинъ, забѣлѣжително периодическо списание по изучванието на Босна и Херциговина.

Редакцията на „Гласника“ исказва желание, щото оригиналнитѣ трудове на сътрудницитѣ да обхващатъ тѣзи вѣтки отъ науката и искуството: 1) Стара и нова география; 2) История; 3) Археология отъ врѣме прѣдисторическо, иллирско, римско, босненско (богомилско) и османско; 4) Паметници отъ искуствата; 5) Хералдика, грамоти, печати и монети отъ разни врѣмена; 6) оржжия; 7) паметници отъ народния и книжевенъ езикъ; 8) етнография; 9) естественни прѣдмети, а именно: геология, зоология, ботаника, минералогия и метеорология; 10) история на народната писменость; 11) библиография на книги и статии, които говорятъ за Босна и Херцеговина; 12) Статистика. Отъ това става явно колко е богата программата на това списания, задачата на което е всестранното изучванье на страната.

——

Приватъ доцентътъ при петербургский университетъ г. П. Сырку, е напечаталъ напослѣдъкъ на русски обемисто-историческо съчинение подъ название: *Къ исторіи исправленія книгъ въ Болгаріи въ XIV вѣкѣ.* Томъ I. Выпускъ II То съдържа текстоветѣ по литургическитѣ трудове на търновския патриярхъ Евтимия. Тия текстове сж прѣдшествувани отъ едно обширно описание на ржкописитѣ, отъ които сж извлѣчени трудоветѣ на Евтимия. Отъ тамъ узнаваме, че текстоветѣ сж извлѣчени изъ ржкописитѣ на Светогорскитѣ, Московскитѣ, Петербургскитѣ, Соловецката и др. нѣкои библеотеки; слѣдователно, трудътъ на уважаемия авторъ е многогодишенъ и твърдѣ интересенъ за нашата историография. Заслужва да споменемъ, че П. Сырку е ходилъ нарочно за тая цѣль въ Св. Гора и много врѣме е прѣравялъ библеотекитѣ на разнитѣ мънастири тамъ. Въ разяснението си по текстоветѣ Г. Сырку ни дава много свѣдения за движението на българската черковна книжнина въ 14-то столѣтие. II-й выпускъ съдържа слѣдующитѣ текстове: а) Зографскій свитъкъ той съдържа „Уставъ литургіи Св. Іоана Златоустаго“ и се намира въ зографския манастирь. Че тоя ржкописъ е билъ отъ 14-й вѣкъ, свидѣтелствува ектенията находяща се на 22 стр. дѣто се споменува името на Евтимия, архиепископъ „великаго града Търнова и въсѣмъ болгаромъ патриарху“. Пакъ на сжщата стр. е казано: „о пребываніи благочестивому и христолюбивому царю нашему Іоану Шишману и благочестивей царици его Маріи“ б) Служебникъ патриарха Евтимія. Авторътъ казва, че отъ тоя служебникъ за сега сж извѣстни само два прѣписа: първия се намиралъ въ Зографския манастирь, а втория билъ на ректора на Самоковската Духовна семинария, Игнатия Рилски, който въ послѣдно врѣме го проводилъ въ Соф. Нар. Библеотека. Текстътъ по зографския ржкописъ е вмѣстенъ въ книгата; но послѣдниятъ Г. Сырку съжалява, че при всичкитѣ си усилия да го види въ Соф. Нар. библеотека, не е можалъ да сполучи. (?!); в) Приложенія къ служебнику. г) Есфигменскій служебникъ. Тоя текстъ е на грьцки и е обнародванъ, като оригиналъ, отъ който Патриархъ Евтимий е прѣвелъ нѣкои части отъ служебника си. д) Молитви патриарха Филотея тоже на грьцки и обнародвани за сжщата цѣль. е) Литургія Св. Іоана. ж) Литургія Св. Петра. Послѣднитѣ два текста, авторътъ счита за послѣдни литургически трудове на приснопамятния български патриархъ Евтимия.

———

ГОДИНА. АПРИЛИЙ 1890 КНИЖКА 4.

ДЕННИЦА

ИЗБОРЪ.

На 188 . . г. прѣзъ юния, Дончо Искровъ, яхналъ на мършовъ кираджийски конь, приближи до единъ отъ разсипанитѣ прѣзъ руско-турската война градове на Тракия.

Тоя момъкъ, около двайсеть и петь годишенъ, съ срѣденъ ръстъ, но здраво сложенъ, съ приятно и живо лице, съ черни очи, дѣто блѣщеше младешкий огънь на вдъхновенна душа, нетърпелива да се хърли въ вихъра на живота, се завръщаше отъ учение по Европа, подирь многогодишна раздѣла отъ бащиното си огнище.

Дончо спрѣ коня, свали шапка и благоговѣйно глед̀а нѣколко врѣме нискитѣ плетища и зидове по края, наведенитѣ покриви съ почернѣли керемиди, овошкитѣ, които се зелѣнѣяхѫ надъ тѣхъ.

Очитѣ му се бѣхѫ налѣли.

Той бутна коня и тръгна, като не сваляше очи отъ града.

— Чудно, каза си той, азъ слушахъ, че съвсѣмъ изгорѣло, а градътъ се види почти цѣлъ. Прѣувеличено е, види се . . .

Съ раступано отъ вълнение сърдце той влѣзе въ първата улица и мина между два реда ниски, стари, сиромашки кѫщи. Той се взираше въ всякой зидъ, вратня, прозорче, и ги намираше пакъ тия, каквито ги помнеше отъ малъкъ. Никакво опустошение не се бѣ коснало до тѣхъ. Нѣколко души минувачи го поздравихѫ на име. Той имъ отговори, но ги не позна. Улицата се свършваше до Велковий кладенецъ, отъ дѣто друга улица завождаше къмъ мегданя, при който е била тѣхната кѫща, и отъ тамъ къмъ другий край на града, дѣто сега живѣеше майка му въ една чужда кѫщица . . . Той помнеше сичко това хубаво и мижишката, дѣто се вика, можеше да се управи до тамъ. Кога дойде при кладенеца, той поиска да хване другата улица, но я не намѣри: никаква улица нѣмаше тамъ! Той се запрѣ смаянъ. Прѣдъ него се отвори праздно пространство, единъ безкраенъ и грозенъ мегданлѫкъ насѣянъ съ разсипани зидове, разградници, грамади, обрасли съ коприва, дупки и ями буренясали, по нѣкѫдѣ опушени късове стѣни и усамотено комини, при-

лични на скелети. Това бѣше всичко, що остаяше отъ нѣколко махали, които образувахѫ срѣдната и добрата часть на града. Пламъкътъ бѣше изялъ срѣдуляка му и оставилъ непокѫтнати крайщата, бѣднитѣ кѫщурки на сиромашьта. Червеитѣ така изгризватъ корубата на нѣкои дръвета, дѣто е жизненний имъ сокъ, и оставятъ само кората — живи мрътавци.

Понеже нѣмаше вече махалитѣ, нѣмаше и улицитѣ имъ. Широкий просторъ даваше проходъ всякому и на всякѫдѣ, и безбройни пѫтеки се крьстосвахѫ прѣзъ него, както пѫтеки прѣзъ запустяло гробище. Дончо стоеше въ нерѣшителность и съвсѣмъ слисанъ. Той незнаеше коя пѫтека да хване, защото незнаеше кѫдѣ се пада мегданя, край който трѣбваше да мине: мегданъ бѣше сега сичко отъ прѣде му и на тоя мегданъ била нѣкога и тѣхната кѫща!

Той се озърташе.

Единъ простъ човѣчецъ въ шапка и потури разбра недоумѣнието му, приближи го и му каза:

— Ти за вашата ли кѫща отивашъ? Ти да си живъ, Донко, тя изгорѣ . . . нали видишъ, пущинакъ е станало.

— Отъ дѣ се отива въ Радиновата кѫща, бай Павле?

— Дѣто живѣй старата ли? Отъ всѣкѫдѣ се отива, Донко, затова и неможешъ се управи... Хай ела да те заведе бай ти Павла и да земе мюждето. . . .

И Павли тръгна напрѣко прѣзъ разграднинитѣ, като гълчеше и расправяше непрѣстанно. Той се обръщаше часъ по часъ къмъ Дончà, сочеше коя грамада чия кѫща е била, кой разсипанъ зидъ чий дюкянъ билъ, кои почьрнѣли плочи чия фурна биле, кой на кое мѣсто билъ съсѣченъ отъ турцитѣ; дѣ на кого биле извлѣчени овѫгленитѣ кости, и сé подобни черни истории... Разясненията му ставахѫ пò-изобилни на всяка стѫпка и уморявахѫ, както на чичеронитѣ въ помпейскитѣ развалини. Но Дончо не чуваше своя. Нито сѣщаше какво вижда. Сичкитѣ му мисли бѣхѫ сбрани въ единъ прѣдметъ и освѣнъ него нищо друго не сѫществуваще: образътъ на майка му. Той я виждаше, страдалицата, съ умътъ си; нейното блѣдо и измахнато лице, дълбоко набраздено отъ мѫки и горести; той виждаше вече тие мрачни очи, които сѫ лѣли толкова сълзи, изново че рукватъ, като два чучура, отъ приливътъ на майчини милости. . . .

Дори бѣше на чужбина нему му се невѣрваше нищо. Сега сичко ще види и сичко ще изстрада въ единъ часъ. Какво прѣстѫпление, дѣто не е дошълъ пò отъ рано, да види въ какви гробища бѣдната му майка живѣе и какви скърби тежѫтъ на старата ѝ глава и я навождатъ къмъ гроба! На около ѝ нещастници, като нея: отъ никого не е имала да чуе утѣшително слово: сѣки е носилъ собственнитѣ си мѫки, сѣки се е прѣвивалъ подъ своя тежъкъ крьстъ.

— Ето и вашата кѫща, Донко! каза Павли и посочи небрѣжно на лѣво.

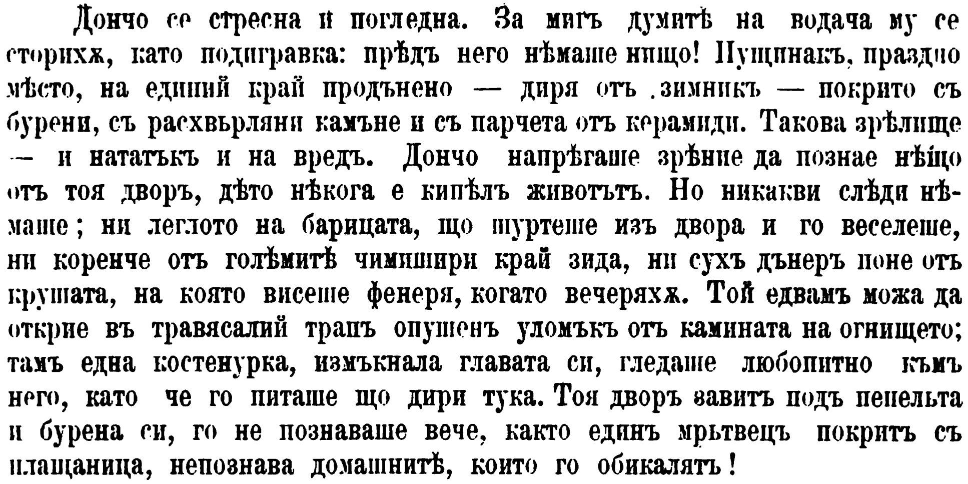

Дончо се стресна и погледна. За мигъ думитѣ на водача му се сторихж, като подигравка: прѣдъ него нѣмаше нищо! Пущинакъ, праздно мѣсто, на единий край продънено — диря отъ зимникъ — покрито съ бурени, съ расхвърляни камъне и съ парчета отъ керамиди. Такова зрѣлище — и нататъкъ и на вредъ. Дончо напрѣгаше зрѣние да познае нѣщо отъ тоя дворъ, дѣто нѣкога е кипѣлъ животътъ. Но никакви слѣди нѣмаше; ни леглото на барицата, що шуртеше изъ двора и го веселеше, ни коренче отъ голѣмитѣ чимшири край зида, ни сухъ дънеръ поне отъ крушата, на която висеше фенеря, когато вечеряхж. Той едвамъ можа да открие въ травясалий трапъ опушенъ уломъкъ отъ камината на огнището; тамъ една костенурка, измъкнала главата си, гледаше любопитно къмъ него, като че го питаше що дири тука. Тоя дворъ завитъ подъ пепельта и бурена си, го не познаваше вече, както единъ мрьтвецъ покритъ съ плащаница, непознава домашнитѣ, които го обикалятъ!

— О свободо, скжпо струвашъ на народитѣ! Затова си и много мила. . . Ти си, като фениксътъ, който искача изъ пепельта. . . Благословена бжди, свободо! продума Искровъ съ измокрени бузи и потегли нататъкъ подирь бай Павля.

Първитѣ минути и часове на срѣщата съ майка му бѣхж трогателни. Единъ потокъ отъ мжки, радости, въспоминания и нѣжни чувства се излѣ въ горещитѣ сьлзи на майката и сина. Той слушà съ благоговѣйно страдание расказа за страшний бѣгъ отъ башибозушкитѣ орди, за истегленитѣ страхове и ужаси, за погинването на баща му, за пламъцитѣ, които испепелихж имотъ, кжща, сичко и я исхвърлихж на старини въ цѣло море отъ бѣди, нужди и лишения. . . Когато майка му излѣ душата си въ неговата — еднакво страдающа и плачуща, голѣмо улекчение усѣтихж и двамата.

Задохождахж гости, съсѣди, роднини да ги поздравяватъ. Сички се считахж длъжни да заплачатъ и се оплачатъ. Прѣкарвахж миналото добруване, прѣувеличено, тжжахж за изгубеното, натяквахж на сждбината и при случай, тайно злобствувахж на оние градове, които на готово дочакахж добринитѣ на освобождението, безъ да го засѣгне бурята, която мина отъ тука. Дончо ненамираше кривда на тие изгорѣли хора. Отъ сичкитѣ човѣшки егоизми настоящий бѣше най-простителний. Несправедливо е да искашъ отъ всѣко страдание и куражътъ на героизмътъ. Това е дѣлъ само на пó-избрани природи. Дончо чу даже такива думи:

— Кешки да не бѣхж дохаждали руситѣ, та ние да си останяхме на рахатя . . .

— Не ни бѣше лошо и подъ турцитѣ, казваше другъ, но имало да истегли нашата глава.

Тие грѣшни думи ги произнасяхж не български души, не здраво човѣшко съзнание, а околнитѣ купища пепель и съсипни, а вонещий буренъ и прашна коприва край срутенитѣ огнища, а гробоветѣ, които зѣяхж на всяка стжпка и въ всѣко сьрдце! . .

Слѣдъ като се поклони на бащиний си гробъ, Дончо рѣши да направи това и на спичкитѣ любими мѣста на околноститѣ, съ които го свързвахѫ драги въспоминания. А тѣ всичкитѣ бѣхѫ цѣли и невредими, сирѣчъ, тъй прѣкрасни, както и напрѣдъ. Природата една се не мѣнява и не носи дѣлъ отъ страданията и прѣвратноститѣ людски. Свѣтовнитѣ бури, които прѣвръщатъ въ прахъ градове, народи и империи, минуватъ често край нея безъ да я зачубрьснатъ съ съкрушителното си крило. Нѣколко дена наредъ той навѣстявà спчки кѫтове, които сѫ оставили въ душата му образа си, заедно съ една радость. Расхождá се по хълмистата рѫтлина надъ града, дѣто босъ играеше на роби съ малкитѣ си съученици и се гонеше съ тѣхъ по тревата. покачвá се на голѣмитѣ натръкаляни камьне тамъ, обрасли съ кадифянъ мъхъ и които Донъ-Кихотъ би земалъ за избити гиганти: възлазя на връхъ Стара-Планина и отъ острото ѝ бърдо гледà, като на блюдо, цѣлата долина, съ Срѣдня-Гора и Родопитѣ и снѣговѣнчанитѣ имъ врьхове; посѣти пѣнливитѣ гърмящи водопади въ балкана и се услушвá упоенъ отъ дивашката имъ мелодия; надничá надъ дълбокитѣ тьмни вирове въ скалитѣ, дѣто падатъ скоковетѣ, въ ледената вода на които се е кѫпалъ съ другаритѣ си, безъ да настине; слизá въ най-дълбокитѣ и мрачни долове на балканското гърло, вдѣтени се и скача отъ скала на скала, като дива коза, спускà се пълзишкомъ по гладкитѣ канари за да откъсне чекуръ мириалива люлика въ подножието имъ. викá като лудъ, и събуждá ековетѣ на стѣнитѣ. Той навѣсти сѫщо високий брѣгъ надъ града, дѣто едвамъ личахѫ темелитѣ на училището, разрушено до земята. Нѣмаше признакъ отъ високото клепало, дѣто, често, слободни вироглавчета, за да измаматъ бабичкитѣ и да смутѧтъ поповетѣ, клепяхѫ дъската за умрѣло, когато сѣки въ града бѣше живъ и здравъ, или бияхѫ желѣзното зънкало—за голѣмъ праздникъ, срѣдъ дѣлнични дни: нито намѣри мѣстото на тьмницата съ голѣмитѣ плъхове, въ приготвителното училище, въ която затваряхѫ немирницитѣ и лѣнивцитѣ. Той самъ два пѫти бѣ попадналъ тамъ: какъ бѣше тьмно и вонѣеше на мишина вѫтрѣ! . . . Въ цѣлата ограда остаяше само каменната стара черкова, ограбена и испокъртена вѫтрѣ, и гробищата задъ нея, съвсѣмъ непокѫтнати. Уви, само гробищата сѫ неумиращи, като сѫдбата. Разрушението почита разрушението. Червеитѣ довръшватъ дѣлото на кръвопиеца: тьмнитѣ сили сѫ въ неразриваемъ съюзъ.

Двѣ недѣли се изминахѫ въ подобни поклонения.

Дончо не можеше да се насити на тие уединени расходки; тѣ го прѣнасяхѫ въ другъ вълшебенъ миръ, сладостенъ и неуловимъ, като минутно схванатъ мотивъ по една забравена пѣсень: тѣ го туряхѫ лице съ лице съ дѣтинскитѣ и юношескитѣ му дни, съ блаженното невѣжество на възрастьта имъ и съ небеснитѣ призми прѣзъ които е гледалъ на свѣта и на живота. И какъ сладко копнѣеше душата му, какъ мило му

бѣше да се освѣжава въ благодатнитѣ вълни на тая атмосфера отъ вѫспоминания! .

Дончо рисуваше, и протфелчето му бѣше напълнено съ видове отъ живописнитѣ мѣста, които посѣщаваше. Той намираше своето родно мѣсто пó-хубаво отъ всички други, които бѣ виждалъ. Особенно тая Стара-Планина! Съ каква царска величественность се възвишаваше — съ чело въ облаци, съ поли въ розови градини! Той съ горчевина си смисляше, че тая дивна природа остая неизвѣстна на свѣта и забравена. А колко поклонение заслужваше тя! Какви съкровища отъ вдъхновения пазеше тя за поета, за живописеца, за творческий гений. Той не бѣше доволенъ, че самъ се въсхищава отъ балканскитѣ хубости, той искаше да сподѣли наслаждението си съ други, и жадно описваше на гоститѣ си красотата на посѣтенитѣ мѣста и имъ показваше блѣднитѣ копия отъ тѣхъ въ карнета си. Тѣ назовавахѫ изведнажъ всяко мѣсто и се очудвахѫ на вѣрностьта на рисунока. Единъ день попъ Станчо; като разглеждаше работата му, подсмихна се подъ мустакъ и му забѣлѣжи:

— Господинъ Искровъ, сичко хубаво, ама даскалицата най-хубаво излѣзла. Тя трѣбва най да ти се е втълпила въ ума.

— Коя даскалица има тамъ? попита зачуденъ Дончо. Попътъ се усмихна лукаво и му показа единъ женски бюстъ изрисуванъ въ тефтерчето.

— Само гологѫрда е много, прибави той.

Дончо се изсмѣ яката. — Ахъ, че това е копие отъ бюста на Пуссеновата Диана! Богъ да те благослови, дѣдо попе . .

— Диана, не я викать нея, Райна! забѣлѣжи сериозно попъ Станчо, надарилъ я Господъ съ красота, само не я дръжъ съ тие отворени гѫрди тука.

Дончо се прѣвиваше отъ смѣхъ.

— Та казвамъ ти, че това е копие отъ една французска картина, снето още въ Европа . . . . Коя е вашата даскалица? Азъ още нито съмъ я виждалъ.

Попътъ го изгледа недовѣрчиво.

— Вѣрвай ме, дѣдо попе, и много жалѫ сега.

— Какъ? ти си избродилъ сичкитѣ дупки на планината и си видѣлъ бърлогитѣ на мечкитѣ, а подъ носътъ ти какво има, въ комшийския дворъ, не знаешъ? Браво, Дончо, не продавай на дѣда си попа краставици..... Дончо се опита пакъ да го извади отъ заблуждение, но дѣдо попъ стоеше упорно на мнѣнието си. Той го провѣри и съ очилата си и си остаяше дълбоко убѣденъ, че той е видѣлъ Райна въ Дончовото тефтерче.

Дончо, дѣйствително, не бѣше виждалъ учителката въ града, по простата причина, че той се не бѣше спрѣлъ въ него. Природата му зимѣняше напълно и съ възнаграждение обществото на хората, нови и аужди нему. Но той стана любопитенъ да види учителката.

Попъ Станчо стана да си иде.

— За вълкътъ приказваме и вълкътъ прѣдъ насъ, каза живо той, като погледна изъ прозереца.

— Идѫтъ ни гости, каза Дончова майка и излѣзе по дѣда попа, да ги посрѣщне.

На двора се задавахѫ една старичка жена, една калугерица и една мома. Тая мома русокоса и съ напѣта снага бѣше облѣчена въ черна желѣйна рокля. Дончо само толкова успѣ да види: гостянкитѣ се изгубихѫ въ коридора, прѣзъ който се влазяше въ стаята.

—·—

Най-напрѣдъ намѣрението на Донча бѣ да погостува единъ мѣсецъ въ родний си градъ, а послѣ да иде за Пловдивъ. Мѣсецътъ се измина отдавна, а той още не бързаше да тръгва. Животътъ тукэ, помежду това изгорѣло и убито население, отъ пръвъ пѫть му се показа крайнно непривлѣкателенъ и еднообразенъ. Както видѣхме, той намираше повече наслаждение въ лоното на природата, отъ колкото въ обществото на хората. Малко по малко той зе да привиква на тукашний въздухъ и да ненамира толкова трагически живота на съгражданитѣ си. Както на всичко въ тоя свѣтъ, и на нещастията се привиква. Продължителностьта имъ и врѣмето затѫпявать острината имъ, а забравянето — това небесно дарование на человѣчеството, - заживява прѣжнитѣ рани — за да бѫдѫтъ търпими новитѣ. Дончо откри даже, че съгражданитѣ му зимать на подбийшега собственнитѣ си неволи, което е една философия, и се отнасять доста фаталистически къмъ участьта си . . . Връзкитѣ, отъ друга страна, съ нѣкои роднински и приятелски семейства, доставяхѫ приятни развлечения. Веститѣ сбирки и чести расходки вънъ отъ града, по сѣнчасти морави, давахѫ на живота освѣжително разнообразие и привлѣкателность. Та и самата природа бѣше тъй плѣнителна, тъй хубавица! Гаче на пукъ на сѫдбата тя дразни человѣцитѣ къмъ веселость. Поне Дончу така се виждаше . . . Сега даже и развалинитѣ, които тъпчеше всѣки день, не будяхѫ въ него първитѣ мрачни чувства. Мѫчно му бѣше да напустне тъй скоро тая тиха идилия и да я замѣни съ вихъра на безпокойний столиченъ животъ.

Въ нѣкои отъ тие семейни увеселения явяваше се и съсѣдката му, Райна Матева.

Райна изгуби въ бѣдствията на войната почти всичкия си родъ. Само една стара леля ѝ оставше жива, при която живѣеше. Прѣди година нѣщо Райна свърши дѣвическа гимназия и се хвана учителка въ родний си градъ. Гимназията, призвана повече да създава приличии куклици, натъпкани съ фантазии и прищевки, неможеше да ѝ даде онова здраво и цѣлесъобразно въспитание, отъ което се нуждае българката. За щастие, Райнината добра природа, и даже ранни нещастия, отрѣзвявахѫ сърдцето ѝ и я прѣдупазихѫ отъ модната вѣтренность. . . Райна имаше, обаче, поетически темпераментъ: тя избѣгваше развлеченията на общество-

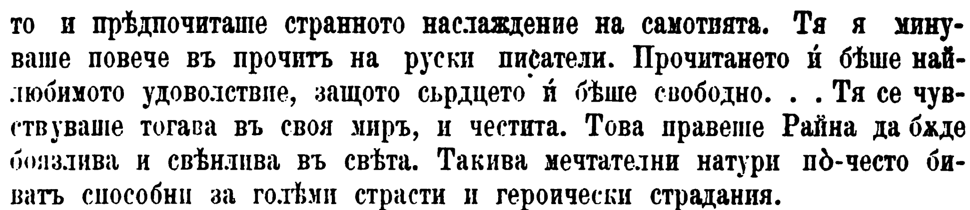

то и прѣдпочиташе странното наслаждение на самотията. Тя я минуваше повече въ прочитъ на руски писатели. Прочитането ѝ бѣше най-любимото удоволствие, защото сърдцето ѝ бѣше свободно. . . Тя се чувствуваше тогава въ своя миръ, и честита. Това правеше Райна да бѫде боязлива и свѣнлива въ свѣта. Такива мечтателни натури пò-често биватъ способни за голѣми страсти и героически страдания.

Траурното облѣкло, бѣше ѝ обикновенното. Тя го носеше въ знакъ на жалѣене за изгубенитѣ си родители, а кой знай, може би още и за това, че огледалото ѝ го бѣше харесало. И наистина, черниятъ шаръ прилягаше чудесно на лицето ѝ, съ профилъ на една Харита, той го отваряше още пò бѣло и драголюбно, освѣтено отъ голѣми вакли страстни очи и увѣнчано отъ раскошна златиста коса, безискуственно сплетена и пустната назадъ до подъ кръста, подвързана съ синя корделка. Станътъ ѝ правъ, лекъ и строенъ, приелъ изящно развитие, подсказваше пластическо съвършенство на една хубава жена въ бѫдѫще.

Както знаемъ, първото запознаване на Дончa съ тая мома стана у дома му. Тя бѣше дошла съ леля си на гости у майка му, която почиташе и обичаше, като своя покровителница. Послѣ се срѣщнахѫ още три-четири пѫти въ обществото. Но кѫдѣ края на августа, случаятъ имъ достави една срѣща, която имá сѫдбоносно значение за тѣхъ.

Ставаше расходка пакъ — на Апрелкова Ливада. Дружината се бѣше расположила въ живописна група на моравата, подъ хладна сѣнка. Мѫжетѣ съблѣчени по жилетки, а женитѣ въ разноцвѣтни лѣтни рокли. Разговоритѣ живи и смѣховетѣ звънливи. Бѣше надвѣчерь. Слънцето трептѣше надъ бѣлий изроненъ яръ, на западъ отъ ливадата. Лучитѣ му позлатяваха бухлатий листакъ на дрьветата, който шумѣше високо. Нѣкои трептящи зари проникваххѫ прѣзъ исполинский орѣхъ, и играяхѫ по лицата. Гладкия гръбъ на планината бѣше цѣль залѣнъ отъ лучезарни вълни, но дълбокиятъ ѝ, широко зиналъ долъ, изъ който гърмеше на водопади рѣката, бѣше вече въ сѣнка; вечерникътъ повѣ отъ тамъ, той носеше ведно съ прохладата и отдалечени блѣяния на стада по планинскитѣ пашп. Наближаваше часътъ на величественний заходъ-слънце — задъ ярътъ; но то задъ него още нѣколко врѣме невидимо щѣше да свѣти на планинскитѣ върхове, на синето небе и на руменитѣ облачета.

Оттатъкъ воденичната вада, която минуваше близо до ливадата, сѣдналъ на единъ огроменъ мъховитъ камъкъ, Дончо рисуваше. Той бързаше да улови силуета на староврѣмската крѣпость, закрѣпена на остъръ скалистъ врьхъ, далеко задъ ярътъ. Освѣтлена само отъ отвѫдната страна, крѣпостьта се открояваше рѣзко на златний фондъ, съ двѣтѣ си оцѣлѣли кули. Дончо бѣше дѫлбоко вдаденъ въ работата си. Той се силеше да прѣдаде на хартия тоя ефектенъ видъ прѣди да зайде слънце. Ненадѣйно весели смѣхове, които идехѫ отъ ливадата, го направихѫ да

се сепне и да погледне. Нѣколко млади жени и момичета се зърнахѫ прѣзъ върбитѣ, засѣяни на длъжъ по вадата. Тѣ припкахѫ и се надваряхѫ, коя пò-скоро да я стигне. Тогава Дончо забѣлѣжи, че цѣльта на това надваряне бѣше коя да грабне чудесната китка цвѣтя, съ която се зададе младата циганка Дуна, която слазяше отъ балкана. Първата, която стигна при вадата, дѣто бѣ хвърлена една дъска за мость, бѣше Райна. Тя не съзрѣ Дончa на канарата. Тя бѣше сега твърдѣ прѣлестна, зачървена, като аленъ божуръ; но челото ѝ падахѫ игриво кичури златисти коси; изъ розовитѣ ѝ устни изкачаше на прѣкъсляци отъ заморяването веселъ и безгриженъ смѣхъ. Широката плетеница на косата ѝ бѣше се прѣмѣтнала красиво на гърдитѣ ѝ, които се дигахѫ, като двѣ високи вълни подъ тѣсно закопчаната ѝ рокля. Тая прѣлестна безредица даваше ѝ ново обаяние. Отъ нея вѣеше такава младость, нѣга и жизнерадостна топлина! Дончо изпусна перото въ нѣмо възхищение. Сѫщий мигъ и другаркитѣ ѝ я стигнахѫ, но Райна стѫпваше вече съ звънливъ смѣхъ по моста. Тънката дъска се прѣвиваше подъ лекото ѝ тѣло, а тя съ расперени ръцѣ, като че ще хвръкне, идеше смѣло на вѫтрѣ. Тихата подвижна вода отражаваше неопрѣдѣлено и бърчовито игривата фигура на дѣвойката, която хвана да се клати, като, че губи равновѣсие. Райна, наистина, бѣдствуваше да падне въ водата: дъската, или злѣ положена, или поради неопитното ѝ стѫпане, климаше ту на една, ту на друга страна, да се катури. Тая игра на дъската се усилваше застрашително, въпрѣки сичката гимнастика на Райна. Изведнажъ тя изгуби боята си и се спрѣ два раскрача отъ брѣга: тя не смѣеше вече да пристѫпи, нито можеше да се одържи. Тя се заклати уплашена, извика и полѣтѣ къмъ водата. Въ тоя сѫщий критически мигъ Дончо я улови за дѣсната ръка, и съ едно дръпване, което изискваше кралимарковска сила, истегли я на брѣга, съ обувки измокрени само. Дъската се катурна и понесе по водата. Мостътъ исчезна. Когато видѣ, че избѣгна тъй благополучно нежелаемата баня, Райна изджхна отъ дълбото, па се изсмѣ.

— Господинъ Искровъ, много благодарѫ. . . Безъ вашата помощь . . . Ахъ, каква бѣхъ луда . . . казваше тя запъхтяна, като стискаше крѣпко и признателно рѫката на Искрова. — Насмалко щяхъ да се окѫпя, и прѣдъ толкова свѣтъ! . . .

— И то за това хубаво нѣщо, ако се не лъжа, каза Дончо и ѝ подаде съ поклонъ китката, която зе отъ рѫката на циганката.

— Ахъ благодарѫ, благодарѫ! . . Заловихъ се съ тие самодиви, да се надварямъ, смѣеше се тя, като се обърна къмъ другаркитѣ си, които съ кикотене тичахѫ назадъ да обадатъ за смѣшната случка.

Въ това врѣме слънцето се скри задъ ярътъ. Долината остана въ лазурева сѣнка. Дончо гледаше Райна смутенъ и очарованъ. И драго и неловко му бѣше нѣкакъ въ това положение. Той машинално се озърна да види кѫдѣ можеше се прѣмина вадата и съ неволно благодарение видѣ, че нѣмаше проходъ на близо.

— Отъ дѣ ще минемъ сега при дружината? . . Мостътъ ни отиде! каза смѣшкомъ Райна, като се озърташе сѫщо.

— И азъ това гледамъ.

— Райно! Ние ще ви чакаме при Игнатови Върби, вие забиколете съ бай си Донча подъ воденицата, извика леля ѝ, която се подаде оттатъкъ вадата.

— Хубаво, лельо!

Дончо и Райна останахѫ наедно.

(Слѣдва).

ПИСМА ОТЪ РИМЪ

пише

Константинъ Величковъ.

ПИСМО V.

Via appia. — Култъ къмъ мъртвитѣ у римлянитѣ. - Константиновий триумфаленъ аркъ — Каракаллови бани. -- Развалини по Via appia. — Domine, quod vadis? — Св. Севастиянова църква. — Катакомби на Св. Калиста.

Днесь сьмъ вървѣлъ близо осемь часа пѣшѣ, отиване и връщане, по Via appia. По-добро срѣдство нѣма за да видите развалинитѣ и главно да усѣтите значението имъ. Всѣки камъкъ, който срѣщате тука, е една руина. Когато сте въ Римъ развалинитѣ не ви поразяватъ само по своята многобройность, но още повече по това, че всички възбуждатъ съ васъ еднакво високъ интересъ. Каквито и спомени да наумѣватъ, отъ която и епоха да сѫ останали, тѣ съставляватъ всѣка една, часть неотдѣлна отъ единъ грамаденъ цѣлокупенъ паметникъ, и пѫтникътъ който иска да разбере великолѣпието му, да проникне въ смисъльта му, трѣбва да го изслѣдва въ всичкитѣ му детали.

Когато повървите нѣколко врѣме по Via appia, когато загубите всѣка диря човѣшка, мислитѣ ви полека лека се отцѣпватъ отъ свѣтътъ, който сте оставили задъ себе-си, и въ пустий пѫть, заграденъ съ съсипни, прѣнасяте се въ свѣтътъ, който е нѣкога живѣлъ тука. Той възкръсва въ въображението ви, като подъ ударътъ на една магическа тояга, съ всичката трогателна разнообразность на живота. Всички тие камъне, които гледате отъ двѣтѣ страни на пѫтя, тъй нѣми и бездушни въ началото, прѣобрѫщатъ се на живи сфинкси, които чакатъ да ги запитате за да заговорятъ, и не се насищате да слушате онова, което ви расказватъ.

Via appia е една отъ ония велики артерии, които сѫ съединявали Римъ съ разнитѣ краища на Държавата, и отъ които и до днесь се виждатъ дири въ всичкитѣ земи, дѣто е стѫпилъ римски кракъ. Въ едно протежение отъ нѣколко километра сѫ били тука гробища и отъ двѣтѣ

страни на пѫтя. Това е било цѣлъ градъ, градътъ на мъртвитѣ, който е продължавалъ градътъ на живитѣ. Това сѫ биле традицинтѣ на градътъ, съхраняющи се въ гробницитѣ на миналитѣ поколения. Римлянинътъ, който е излизалъ отъ градътъ, е живѣлъ тъй нѣколко часа наредъ въ миналото на праотцитѣ, придруженъ отъ тѣхний духъ, обзетъ отъ благоговѣйнии чувства къмъ паметьта имъ. Понятието, което сѫ имала римлянитѣ за смьртьта, и култътъ имъ къмъ мъртвитѣ, сѫ придавали на тия мѣста едно значение, което е непознато намъ. Християнството, като спиритуализира смьртьта. отдалечи твърдѣ много мъртвитѣ отъ живитѣ. Римлянитѣ, както и гърцитѣ, безъ да сѫ имали, особенно въ първитѣ врѣмена, опрѣдѣлено понятие ни за метемпсихоза на душитѣ, ни за единъ другъ пò-добъръ свѣтъ, сѫ вѣрвали, че мъртвитѣ продължаватъ да живѣятъ подъ земята и да се интересуватъ за живитѣ. Въ тоя новъ подземенъ животъ, ако и прѣобразени на сѣнка, мъртвитѣ сѫ имали нужди, за които живитѣ сѫ биле длъжни да промишляватъ и въ замѣна на които сѫ получавали отъ тѣхъ важни услуги. Мъртвитѣ сѫ мислили и сѫ се грижили за живитѣ, като да сѫ живѣли между тѣхъ. Връзкитѣ, които сѫ ги съединявали съ послѣднитѣ, сѫ оставали и подирь смъртьта, тава силни, както сѫ биле и прѣзъ живота. За да се упазатъ тия връзки необходимо е било да има мъртвий свой гробъ. Мъртвецътъ, който не е ималъ свой гробъ, е билъ осѫденъ на вѣчно скитание. Това е било най-голѣмото нещастие, което е могло да постигне единъ човѣкъ, който се е расплатилъ съ живота. Каква голѣма грижа сѫ имали старитѣ да не останатъ безъ гробъ подирь смъртьта, може да се види на всѣка страница у тѣхнитѣ поети. Гръцката история ни прѣдставлява примѣри на пълководци, които, ако и побѣдители, сѫ биле осѫдени на смърть, защото не сѫ направили гробове на умрѣлитѣ войници.

Римлянинътъ е гледалъ на своитѣ мъртви като на членове отсѫтствующи отъ семейството, но които не сѫ прѣставали да милѣятъ за него. Той е можѣлъ да се обрьща къмъ тѣхъ, за помощь когато е билъ въ нужда, за съвѣтъ когато е билъ въ недоумѣние, за прошка когато е билъ прѣгрѣшилъ. Това сѫ биле боговетѣ — покровители на семейството, а гробоветѣ сѫ биле храмоветѣ на тия богове. Тамъ семейството е ходило не да плаче, а да имъ принася жертвоприношения и да имъ отправя молби на нарочно издигнатитѣ въ тѣхна честь олтари. Молбитѣ къмъ мъртвий захващали се съ думитѣ: „Ти, който си богъ подъ земята, бѫди ни благоприятенъ". Всяко семейство е било завистливо за своитѣ мъртви. То е искало да се ползува самò отъ духовното имъ покровителство. Всички е трѣбвало да лежѫтъ въ една гробница. За това и гробницата е имала не само значението, но много пѫти и размѣритѣ на единъ храмъ така грамаденъ и великолѣпенъ, както сѫ биле храмоветѣ въздигнати въ честь на вѣчнитѣ богове. Нѣколко гробници, които сѫ оцѣлѣли и до днесь, като гробницата на Цецилия Метелла на Via appia, гробницитѣ на Августа и на Адрияна въ градътъ, съперничатъ по голѣмината си и архитектоническата си хубость съ най великолѣпнитѣ храмове. Много

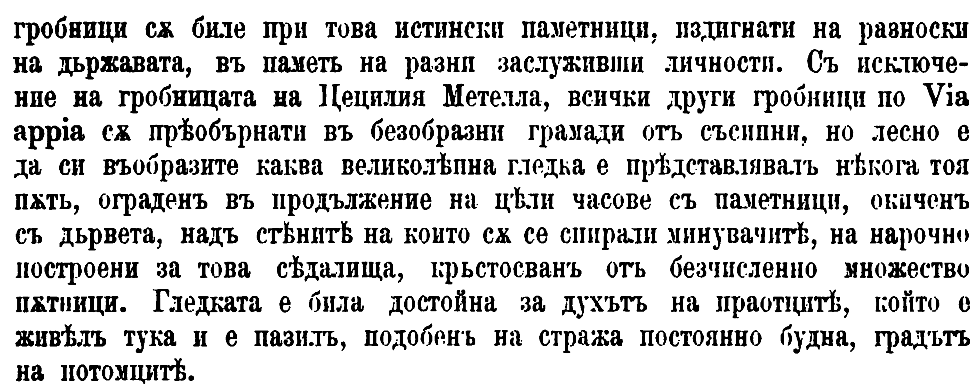

гробници сж биле при това истински паметници, издигнати на разноски на държавата, въ паметь на разни заслуживши личности. Съ исключение на гробницата на Цецилия Метелла, всички други гробници по Via appia сж прѣобърнати въ безобразни грамади отъ съсипни, но лесно е да си въобразите каква великолѣпна гледка е прѣдставлявалъ нѣкога тоя пжть, ограденъ въ продължение на цѣли часове съ паметници, окиченъ съ дървета, надъ стѣнитѣ на които сж се спирали минувачитѣ, на нарочно построени за това сѣдалища, кръстосванъ отъ безчисленно множество пжтници. Гледката е била достойна за духътъ на праотцитѣ, който е живѣлъ тука и е пазилъ, подобенъ на стража постоянно будна, градътъ на потомцитѣ.

За Via appia се тръгва отъ Форума или отъ Колизей. На пжтя между Колизей и Via appia сж Константиновий триумфаленъ аркъ и банитѣ на Каракалла. Добрѣ е да види человѣкъ Колизей когато отива за банитѣ на Каракалла. Това сж двѣ чудовища отъ сжщата епоха и отъ еднакви размѣри. Банитѣ на Каракалла допълнятъ Колизея на Тита. Това сж биле мѣста назначени да доставляватъ наслаждения каквито е можѣлъ да търси единъ народъ, който е расточавалъ съ безподобна раскошь прѣизбитъчнитѣ си сили. Въ Колизея е развличалъ жестокосърднитѣ си инстинкти, въ банитѣ е излѣгалъ безгрижната си развратна мързель. И помежду тия двѣ грамади се простиратъ развалинитѣ на палатинския хълмъ. Картината не може да бжде пó-пълна. Имашъ прѣдъ очитѣ си цѣлий императорски Римъ, съ великолѣпията му, съ пороцитѣ му.

Константиновий триумфаленъ аркъ е на нѣколко стжпки отъ Колизея. Въ Римъ е имало едно голѣмо множество триумфални арки. Само нѣколко отъ тѣхъ сж се запазили. Не далече отъ тука, между Константиновий аркъ и Форума се намира Титовий аркъ, въздигнатъ отъ сената и народа въ честь на тоя императоръ подирь прѣвземанието на Ерусалимъ. Ако и по форма да е пó-простъ отъ другитѣ, то е единъ отъ най-хубавитѣ отъ тоя родъ монументи, съградени въ римско врѣме. Вжтрѣшностьта на арка е украсена съ два барорелефа, които ако и да сж пострадали много отъ врѣмето, се отличаватъ и до днесь по изящната си работа. Единий прѣдставлява тържественното влизание на Тита въ Римъ, другий-еврейски войници заробени и римски солдати, които носатъ разни вещи отъ Ерусалимский храмъ: златната маса съ священнитѣ съсжди, сребърнитѣ тржби, седмовѣтвений свѣщникъ. На сѣвероисточний край на Форумъ се издига Септимъ-Северовий триумфаленъ аркъ. Той е единственний оцѣлѣлъ монументъ на Форума отъ врѣмето на империята. Сенатътъ и народътъ сж въздигнали тоя аркъ въ честь на императора Септима Севера и на синоветѣ му Каракалла и Гета, подиръ побѣдитѣ имъ надъ Партянитѣ и Арапитѣ. Каракалла подиръ убиванието на брата си Гета, е заповѣдалъ да истриятъ отъ надписа името му. Той е направилъ сжщето и за всичкитѣ други паметници, дѣто се е намирало името на нещастний му братъ.

Константиновий триумфаленъ аркъ, е най-богатий, най-великолѣпний

и най-добрѣ запазений отъ всичкитѣ, които сѫ останали до наше врѣме При всичко това, той е едно доказателство за упадъкътъ на искуствата въ врѣмето на Константина Великий, защото е билъ построенъ и украсенъ съ материяли и бассорелефи земени отъ триумфалний аркъ на Траяна. Тия бассорелефи му даватъ исключително високото артистическо значение, което има. Тѣ сѫ най-многобройнитѣ. Нѣколкото бассорелефи, направени нарочно за арка при построяването му, сѫ съвсѣмъ посрѣдственна работа. Неможе да се знае защо се е прибѣгнало до материяли земени отъ чужди триумфаленъ аркъ, дали по нѣмание врѣме или по нѣмание на достойни артисти. Нищо въ всѣки случай не подтвърждава пò-блѣскаво упадъкътъ, въ който сѫ биле достигнали искуствата, както тоя чуденъ фактъ, че единъ аркъ, въздигнатъ въ честь на единъ императоръ, е билъ украсенъ съ бассорелефи, прославляющи побѣдитѣ и дѣлата на други императоръ. Тоя аркъ има велико значение въ историята на християнството и може-би на това се дължи главно запазването му. Той е билъ въздигнатъ въ честь на Константина Великий подиръ побѣдата му надъ Мазенция при Милвийский мость въ 312 г. сл. Хр., подиръ която побѣда, той прогласи християнството държавна вѣра.

Отъ Константиновий триумфаленъ аркъ до Каракалловитѣ бани се стига въ десетина минути. Отъ банитѣ остава днесь само единъ обезобразенъ скелетъ, който поразява и сега съ чудовищнитѣ си размѣри. Като гледашъ грамаднитѣ стѣни, здравината съ която сѫ работени, огромнитѣ отломки отъ сводове, които сѫ паднали и сѫ се забили въ земята, вкаменений хоросанъ съ който сѫ споени голѣмитѣ тухли, неможешъ да разберешъ какъ е било възможно всичко това да се събори и опустоши до такава степень. Ни на врѣмето, ни на хората смѣе човѣкъ да припише такава сила, щото да разрушѫтъ едно здание, което се е било сраснало така солидно съ земята. Хилядо и шестотинъ души сѫ могле да се кѫпатъ тука сѫщеврѣменно. Едно още пò голѣмо множество е могло съвсѣмъ свободно да се распрѣдѣли между обширнитѣ и многобройни вестибули, само за хладкй, топли и студени бани, палестри, сали за библиотека, за декламациа, за разговори. Централната сала, която е била най-великолѣпна, е била 56 метра дълга и 22 метра широка. Входътъ е състоялъ отъ една крѫгла сала съ 50 метра дияметръ, покрита съ единъ почти плосъкъ сводъ. Смѣлостьта, съ която е билъ построенъ тоя сводъ, както и сводоветѣ на нѣкои други сали, остава и до сега почти необяснима. Цѣлата вѫтрѣшность на банитѣ е имала 220 метра дължина и 114 метра широчина.

Постарайте се да си прѣдставите въ въображението тия многобройни и обширни сали, сключени отъ горѣ съ чудни сводове, постлани съ най-разнообразнитѣ и скѫпи мозаики, облѣпени съ мрамори, украсени съ изящни бассорелефи, населени съ статуи, подпрѣни съ разновидни стълпове, прибавете при това че зданието е било заобиколено съ обширни дворове и градини, и съставете си, ако можете, идея за великолѣпието му и за наслажденията, които е било назначено да доставлява. Посѣти-

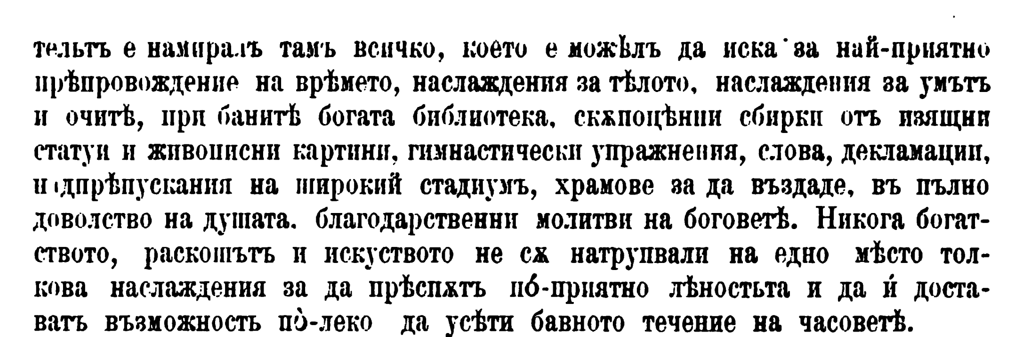

тельтъ е намиралъ тамъ всичко, което е можѣлъ да иска за най-приятно прѣпровождение на врѣмето, наслаждения за тѣлото, наслаждения за умътъ и очитѣ, при банитѣ богата библиотека, скѫпоцѣнни сбирки отъ изящни статуи и живописни картини, гимнастически упражнения, слова, декламации, надпрѣпускания на широкий стадиумъ, храмове за да въздаде, въ пълно доволство на душата, благодарственни молитви на боговетѣ. Никога богатството, раскошътъ и искуството не сѫ натрупвали на едно мѣсто толкова наслаждения за да прѣспѫтъ пò-приятно лѣностьта и да ѝ доставатъ възможность пò-леко да усѣти бавното течение на часоветѣ.

Банитѣ сѫ биле за римлянина това, което сѫ за насъ кафенетата и клубоветѣ, но безъ прозаичностьта, задухата и досадата, които отличаватъ нашитѣ, така нарѣчени мѣста за приятно прѣпровождение на врѣмето. Римлянинътъ е приемалъ да се задуша въ кѫщата си, но въ театритѣ, въ цирковетѣ, въ банитѣ е искалъ да диша съ пълни гѫрди и да се прѣдава безъ сѣнка отъ досада на развлѣченията, които е търсилъ тамъ. Многобройностьта на банитѣ и голѣмото число на посѣтителитѣ, които сѫ могле да събиратъ, е давало възможность на околното римско население почти всѣкидневно да отива тамъ. Когато народътъ е тичалъ прѣзъ деньтъ да се развлича лѣниво по базиликитѣ, портицитѣ и форумитѣ, богатитѣ сѫ се срѣщали по банитѣ, дѣто зрителитѣ и обикновеннитѣ посѣтители сѫ биле всякога нѣколко пѫти повече отъ ония, които сѫ отивали тамъ да се кѫпатъ. Всичкитѣ бани сѫ съперничали по размѣритѣ си и по раскошътъ си. Нѣкои сѫ бил даже пò-голѣми отъ Каракалловитѣ. Диоклицияновитѣ бани, развалинитѣ на които сѫ първитѣ, които срѣща пѫтникътъ когато отива въ Римъ съ желѣзницата отъ Флоренция, сѫ имали мѣста за кѫпане за три хиляди и двѣста души. Централната сала на тие бани, прѣобърнатa днесъ въ цьрква (Santa Maria degli Angeli), има 100 метра на длъжъ и 24 на ширъ. Титовитѣ бани, ако и пò-малки, сѫ надминували другитѣ по добрия вкусъ на своята направа. Отъ тѣхъ оставатъ само нѣкои подземни стаи, въ които сѫ намѣрени прѣкрасни арабески. Отъ тия арабески си е послужилъ, казватъ, Рафаелло при украшението на Ватиканскитѣ ложи, и послѣ, за да не видатъ отъ дѣ се е ползувалъ, е накаралъ да напълнатъ изново съ пръсть стаитѣ. Това е, навѣрно, една клевета. Рафаелло и Микелъ-Анджело сѫ първи издигнали гласътъ си противъ разрушението на старитѣ паметници, което немилостиво и безнаказанно е продължавало още въ тѣхно врѣме. За грамаднитѣ размѣри и за великолѣпието на Аграновитѣ бани може лесно да се сѫди по Пантеона, който е служилъ, като единъ видъ прѣдвѣрие на банитѣ и е съставлявалъ само една малка частъ отъ тѣхъ.

На Via appia се излиза отъ Св. Севастияновата врата, снабдена съ двѣ срѣднийовѣкови кули, на двѣ стѫпки отъ единъ римски триумфаленъ аркъ. Отъ тука по дългий и тѣсенъ пѫть, който се протяга правъ, захваща единъ цѣль свѣтъ отъ съсипии и въспоминания, по крайщата на пѫтя съсипни отъ гробници, по полето, отъ едната и отъ другата страна на пѫтя, съсипии отъ водопроводи, вили, храмове и дворци. Линиитѣ, съ

които се дѣлжтъ въ синето небе, промѣняватъ се на всяка минута, зиматъ най-чудни и разнообразни форми. На всяка стжпка ти се прѣдставятъ живописни групи, въ които играта на свѣтлината и на сѣнката плѣнява очитѣ. Тука групата е само отъ съсипни, камъне порутени, боядисани отъ врѣмето, обраснали съ трева, разцѣпени отъ буйни израсти отъ буренъ, споени въ далечний кржгозоръ отъ една безподобна перспектива. На друго мѣсто една група отъ дървета отварятъ внезапно между клоноветѣ си единъ редъ отъ стари стѣни, мрачни, печални задъ тая засмѣна и буйна зеленина, която блести въ въздуха, като единъ триумфъ на природата.

На врьхъ на една съсипня, единъ видъ скала отъ тухли и хоросанъ, кацнала една бѣдна кжщица съ едно тѣсно прозорче. Буренътъ се катери по съсипнята и покрива на половина кжщата. Долу смъртьта. горѣ животътъ. Едно гнѣздо надъ една скала. Мислишь, че е едно парче отъ старъ замъкъ, което бурята е откъртила отъ нѣкоя планина и принесла тука. Тукъ-тамѣ се спрѣпвашь въ уломъкъ отъ статуя, която е украсявала нѣкоя гробница, парче отъ глава съ прѣчупенъ носъ, кракъ съ откжснати прьстье, прѣтрошена ржка. На фасадата на нѣкоя полузапазена гробница се виждатъ полуистрити отъ врѣмето въ бассорелефъ бюстове на мжже и жени размѣсени, бюстоветѣ на фамилията, на която сж се пазили тука праховетѣ.

Всрѣдъ тия уломки отъ статуи и басорелефи, които спиратъ очитѣ ти на всѣка минута, които се прѣпрѣчватъ въ краката ти на всѣка стжпка, всрѣдъ тия съсипани гробници, душата неусѣтно зима настроението, което е придружавало Хамлета въ гробищата, и иде ти на умъ знаменитата сцена на Шекспировата драма. Чии сж тия гробници? чии сж тия бюстове, които ви гледатъ така безжизненно съ излизанитѣ си очи? може на семейството на нѣкои знаменити военачалници, които сж получили нѣколко пжти триумфални почести? може на нѣкои оратори, отъ словата на които Римъ цѣлъ се е вълнувалъ; може на нѣкои дерзки трибуни, които съ смѣлитѣ си прѣдложения сж растрепервали Сената; може на нѣкой императорски любимецъ, който е раздавалъ по волята си милоститѣ на империята; може на нѣкой забогатѣлъ отпущенникъ, който е чудилъ Римъ съ раскошнитѣ си обѣди; може на нѣкой хлѣбарь, на нѣкой ботушарь. Кой археологъ ще си даде трудъ да даде имена на тия гробнища? Една сждба е постигнала всичко. Природата пакъ трѣбва злобно да се смѣе съ безумното ни тщеславие когато искаме да дадемъ вѣковѣчно значение дори на гробове, тия вѣковѣчни символи на жалката ни нищожность! Ние имаме мимолѣтно сжществование на земята и претендираме за вѣчно сжществувание, когато сме подъ земята! Но каква вреда отъ това за природата? Нека правимъ щото щемъ за да се илюзионираме върху горката си сждба. Тя слѣдва своя пжть, не иска нищо да знае, законитѣ й ни на косъмъ не се измѣняватъ.

Бѣхъ вече доволно далече, когато на полето край пжтя виждамъ нѣколко овчари, които пасжтъ тамъ стадата си. Единъ отъ тѣхъ прѣгазва

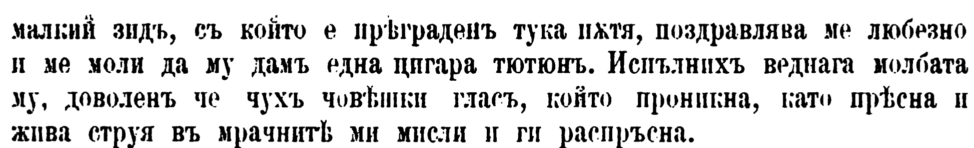

малкий зидъ, съ който е прѣграденъ тука пѫтя, поздравлява ме любезно и ме моли да му дамъ една цигара тютюнъ. Испълнихъ веднага молбата му, доволенъ че чухъ човѣшки гласъ, който проникна, като прѣсна и жива струя въ мрачнитѣ ми мисли и ги распръсна.

„Що сѫ това“? го питамъ, като му показвамъ съсипнитѣ.

„Кой знае, господине? отговаря“ ми равнодушно, като си пали цигарата.

Италиянската камара има единъ депутатъ отъ Римъ, който, ако и ограниченъ до отчаяние, има притезанието да играе ролята на народенъ трибунъ и често разсмива другаритѣ си съ смѣшнитѣ си виходки, при все това, не рѣдко му се случава, всрѣдъ много глупости, да каже чудесни истини. При разискванието на единъ кредитъ, изискванъ отъ министрътъ на народното просвѣщение за археологически раскопки, тоя непризнатъ Кола де Риензи, става и казва, че кредитътъ трѣбва да се отхвърли, защото народътъ не иска да му раскопаватъ камъне, а иска да му дадѫтъ хлѣбъ. Незная да ли въ цѣла Италия има сто хиляди души, които да немислятъ като него и като моя овчарь, за когото камънетѣ немогѫтъ да бѫдѫтъ никога друго освѣнъ камъне.

Единственната добрѣ запазена гробница на Via appia е оная на Цецилия Метелла. Спирамъ се и на отиване и на врѫщане да я адмирирамъ. Тя има видъ на кула, издигната на четверожгълни основи. Нищо неможе да се измисли архитектонически по́-изящно. Линията на крѫгътъ, заобиколенъ на горнята си часть съ мраморни украшения въ видъ на листа и воловски глави, се извива! най съвършенна нѣжность. Въ срѣднитѣ вѣкове гробницата е била прѣобърната на крѣпость и носи още дири отъ трансформацията, която е прѣтърпѣла. И до сега стоѭтъ зѫбеститѣ стѣни, съ които е била снабдена горѣ. По двѣтѣ страни на пѫтя се видатъ остатки отъ срѣдневѣковенъ замъкъ. Още веднажъ на врѫщане се убѣждавамъ каква голѣма разница има между нашитѣ гробници и ония на римлянитѣ, разница происходяща отъ възврѣнията, които старитѣ сѫ имали за смъртьта и които имаме ние за нея. Страхътъ отъ задгробний животъ, който държи такова широко мѣсто въ християнската вѣра, остава своя отпечатъкъ на нашитѣ гробници, отпечатъкъ, който никое великолѣпие не успѣва да заличи. Тука смъртьта загубва страшний си видъ, тя не носи никакви емблеми, които я бихѫ направили неприятна за чувствата. Зданието е посветено на култа на една богиня строга, но която не оттласква душата. Тя простира надъ него невидимитѣ си крила и подъ тѣхъ умрѣлитѣ спѭтъ своя непробуденъ сънь.

На врѫщане посѣщавамъ нѣколко цьркви. Двѣ отъ тѣхъ сѫ особенно мили на набожнитѣ католици. Първата е посветена на св. Петра, въ паметь на една легенда, която обрисува характера на апостола по начинъ съвсѣмъ несъобразенъ съ разказитѣ на Евангелието и на Апостолскитѣ дѣяния. Тя разказва, че, когато апостолътъ излѣзналъ отъ затвора, освободенъ чудесно отъ единъ ангелъ, и се опиталъ да избѣга

отъ Римъ, срѣщналъ на Via appia Исуса Христа. Спасительтъ билъ босъ и носилъ кръста на рамото си. „Domine, quo vadis“? (Господи, дѣ отивашь?), попиталъ го апостолътъ, като го позналъ. — „Venio Romam iterum crucifigi“ (дохождамъ въ Римъ за да ме распнжтъ изново), отговорилъ Исусъ. При тия думи апостолътъ, засраменъ отъ малодушието си, се върналъ въ Римъ между послѣдователитѣ си. Легендата е илюстрирана въ църквата. Въ срѣдата стой една лоша мраморна статуя на Христа съ кръста. Отъ двѣтѣ страни на зидоветѣ сж исписани образитѣ на апостола и на Спасителя съ думитѣ които сж размѣнили когато сж се срѣщнали. Вратарката, която ми отвори храмътъ, ми показа прѣдъ статуята на Христа една мраморна плоча, на която е стжпилъ когато е спрѣлъ апостола. Ногата му се е издълбала въ камъка.

Въ втората църква, посветена на св. Севастияна, заслужва да се види статуята на светеца, хубаво произведение направено по модела на Бернини. Младий мжченикъ лежи промушенъ съ стрѣли. Главата му леко обърната къмъ зрителя, е пълна съ изражение. Златнитѣ стрели, които стърчжтъ забучени по тѣлото, на првъ погледъ правятъ на добро впечатление, но като погледате нѣколко врѣме статуята, окото привиква и намѣсто да ви се видатъ единъ аксессоаръ отъ лошъ вкусъ, прѣдставляватъ ви се, като едно честито допълнение на идеята, която художникътъ е искалъ да изрази. Чини ви се, че и сега, подиръ хилядо години, се представлява още мжченичеството на светеца и повече ви трогва резигнираний видъ, съ който го прѣтърпѣва.

Тая е една отъ седемьтѣ църкви, които обязателно трѣбва да посѣти поклонникътъ въ Римъ. Посѣщението се исплаща богато съ изобилни индулгенции. Католическитѣ църкви сж не само мѣста за молитва но и пазари за индулгенции. Отивашь и да се помолишь и да направишь една износна работа. Давашъ молитви и пари и получавашъ въ замѣна индулгенции. Въ размѣната печелишъ, несумнѣнно, ти.

До самата църква сж катакомбитѣ на св. Калиста, най голѣмитѣ които сжществуватъ въ Римъ. Тѣ захващатъ едно пространство отъ шесть мили. Първоначално тѣ сж служили за извличание пѣсъкъ за градение. Първитѣ християни сж отворили нови корридори и сж ги уголѣмили за да се молжтъ на пó-тайни мѣста и да полагатъ въ тѣхъ мъртвитѣ си. Неможе да се каже дали сж прибѣгвали въ катакомбитѣ за да се укрижтъ отъ властитѣ, или защото само въ такива скрити мѣста имъ се е позволявало да извършватъ обрядитѣ на своя култъ. Второто ми се види пó-вѣроятно. Мжчно е да се повѣрва, че е могло да остане неизвѣстно на правителството мѣстото, дѣто сж се крили съ хилядници души. Опасностьта на първитѣ християни, ако сж отивали въ катакомбитѣ за да се молжтъ тайно отъ властитѣ, е била много пó-голѣма отколкото ако сж се събирали на молитва по частнитѣ домове. Нѣколко полуистрити византийски афрески и нѣколко гроба е всичко, което има да виждаме въ катакомбитѣ. Но значението, което иматъ въ историята, придава имъ интересъ, който ви придружава и расте на всяка стжпка

която правите. Въпрѣки водачьтъ — калугеръ, който върви прѣдъ васъ, въпрѣки другаритѣ, съ които влизате, неможете да се избавите отъ единъ неволенъ страхъ, че може да останете внезапно въ пъленъ мракъ, самъ, загубенъ въ тоя подземенъ пущинякъ, подтиснатъ подъ низкитѣ му сводове. При все това, желанието да вървите не ви напуща и при всяка една отъ безбройнитѣ извивки, които правать влажнитѣ и тѣсни корридори, искате да идете пò-далече въ тая мина, ископана нѣкога отъ християнството подъ стария свѣтъ. Това е било наистина мина и Римъ е билъ правъ когато се е боялъ отъ нея. Тамъ е било мѣсто, дѣто се е извършвало съзаклятие противъ всичкитѣ религиозни, държавни и социални идеи, които той е прѣдставлявалъ. Християнството побѣди, защото бѣше носитель на начала, които осѫждахѫ стария миръ, начала за първи пѫть прогласени, на които трѣбваше да се отзовѫтъ всички ония, които бѣхѫ онеправдани въ тоя миръ, а болшинството въ него състоеше отъ тия онеправдани. Мѫдрецитѣ се изсмѣхѫ надъ него защото го зехѫ за една проста религиозна система, която ученият имъ скептицизмъ не можеше да разбере. Тѣ не подозрѣхѫ въ него нищо друго освѣнъ единъ екзалтиранъ мистицизмъ, който иска да замѣсти едни богове съ други. Разбрахѫ, обаче, що бѣше то, какъвъ прѣвратъ бѣше назначено да произведе въ свѣтътъ всички ония, които имахѫ интересъ да го разберѫтъ. Когато тѣ се стекохѫ около издигнатитѣ отъ него олтари на единаго Бога, то стана една сила, която неможахѫ вече да разбиятъ ни мѫдрствованията на философитѣ, ни гоненията на властвующитѣ. Старата философия, до каквато и висока степень на развитие да бѣше достигнала, никога не бѣше се възвисила до принципа на равенство между человѣцитѣ. На раздѣлението на человѣцитѣ на свободни и на роби, тя бѣше всѣкога гледала като на нѣщо съвсѣмъ нормално, съобразно съ най-проститѣ естественни закони. Аристотелъ нарича робитѣ въодушевени орѫдия. Сенека казва, че всичко е позволено въ отношение на робитѣ. Хуманитарнитѣ начала, които философитѣ проповѣдвахѫ тамъ въ своитѣ съчинения, губехѫ своята смисъль щомъ дойдеше редъ до робитѣ. Какво е било жестоко обращението на обществото къмъ тѣхъ, може да се види отъ законитѣ които сѫ опрѣдѣлявали, отношенията имъ съ господаритѣ. Тия закони, не сѫ прѣстанали да се прилагатъ дори въ тия врѣмена, когато умекотението на правитѣ отъ само себе би трѣбвало да ги осѫди на заробвение. Въ врѣмето на Нерона, по рѣшение на самий Сенатъ, четире хиляди роба, мѫже, жени, дѣца сѫ биле осѫдени на смърть за това, че единъ отъ тѣхъ е билъ убилъ господаря си въ една минута на справедливо негодувание. Трѣбваше да слѣзе единъ Богъ отъ небето за да прогласи, че всички человѣци сѫ равни. И чухѫ гласътъ му всички ония, които старото общество, въ съучастие съ най-великитѣ си законодатели и мислители, бѣше поставило извънъ законитѣ, извънъ семейството, извънъ религията, извънъ човѣщината. При тѣхъ се присъединихѫ всички нищи, слаби, обезнаслѣдени. За тѣхъ бѣше дошла благата вѣсть. Тѣмъ бѣше обѣщалъ Спасительтъ царството си на

небесата. За тѣхъ бѣше търпѣлъ гонения и бѣше оставилъ да го распнатъ на самия тоя кръсть, който тѣ носѣхѫ всѣкидневно на рамената си, символъ грозенъ на немилостивата имъ участь. За тѣхъ бѣше се възнесълъ на небето — да имъ приготви тамъ мзда вѣчна за мѫкитѣ, които теглехѫ на земята. Катакомбитѣ не бѣхѫ за тѣхъ мрачни подземия, а пѫтища освѣтлени отъ една небесна заря къмъ тая мзда. Безправни, унизени на земята. тѣ се прѣобразявахѫ въ катакомбитѣ на сѫдии, сѫдии на ония, които ги онеправдавахѫ и гонехѫ. въ името на една правда неземна, която се не лъже въ прѣсѫдитѣ си, тържеството на която неможе да се осуети отъ никакви человѣчески усилия. Приближаваше се падението на тоя свѣтъ, служащъ на лъжливи богове, закоренѣлъ въ жестокость и неправди, подъ който бѣхѫ стенали тъй дълго врѣме. Иступленнитѣ имъ души виждахѫ падението му очертано съ пламенни букви отъ невидимата рѫка на самаго Бога по влажнитѣ стѣни на катакомбитѣ. Вѣрата имъ не ги излъга. Християнската мораль така прѣвъсходствуваше язичническата мораль, консепцията за Богъ единъ така чудесно се съзвучаваше съ най-неодолимитѣ сгремления на душитѣ, чудесата отъ твьрдость, която бѣхѫ показали безбройнитѣ мѫченици. такова небивало удивление произвождахѫ, щото исходътъ на борбата неможеше да бѫде сумнителенъ. Единъ день катакомбитѣ се отворихѫ и вѣрата на рабитѣ, на нищитѣ, на слабитѣ стана вѣра на всички.

Кой знае какви сѫдбини очакватъ християнството. Не сьмь достоенъ да разсѫждамъ върху тоя въпросъ. Никога не се е появявала на земята религия съ начала пò-възвишени, пó-истинно божественни, пó-достойна да служи за пѫтеводитель на человѣчеството. Человѣцитѣ се исхабихѫ. Но трудно ли е да се прѣдвиди че единъ день обществото, изнурено отъ скептицизмъ, проядено отъ пороци, отчаяно отъ неразрѣшими праблеми, ще скърби за нея? Отъ кои катакомби ще излѣзе тогава нѣкоя нова религия така свѣтла, така божественна, въ живитѣ води на която ще се потопи за да подмлади силитѣ си?

Отъ дворътъ на катакомбитѣ се открива единъ отъ най-хубавитѣ видове на Римъ откъмъ св. Петъръ. Грамадната църква се вѣстява съ своето величественно кубе издигнато високо въ въздуха. като единъ символъ на тържесвующето християнство. което видѣхъ прѣзрѣно и прислѣдвано въ катакомбитѣ. Прощавахъ се съ язичническій Римъ и поздравихъ оттука християнскій Римъ. . . (Слѣдва).

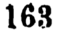

ПОБЪЛГАРЯВАНИЕТО НА СВ. БОГОРОДИЦА.

Въспоминание изъ борбата ни съ грьцитѣ.

Въ драмата на народното ни възраждание, Schicksal und eigene Schuld — сѫдба и собственна вина — много каприциозно сѫ распрѣдѣлили ролитѣ между разнитѣ градове на отечеството ни. Когато едни отъ тия градове, които най-напрѣдъ сѫ се явили на сцената, сѫ изчезнѫли отъ нея безшумно и безбѣдно, други сѫ се мѣрнѫли на крайтъ и сѫ получили мѫченически роли. Кой не знае трагическата участь, която сполѣтѣ Батакъ, Перущица и Сопотъ, Карлово, Калоферъ и Стара-Загора? Прѣди тѣхъ и други сѫ се подвизавали въ народната борба, и други сѫ услужили на народното дѣло. Но една благосклонна сѫдба види се да ги е закриляла отъ всѣка бѣда. Като едни честити борци, които сѫ се излагали на огъня безъ да се опарятъ отъ него, тѣ сѫ оцѣлѣли неповрѣдени отъ катастрофата, която повали на земята тѣхнитѣ нещастни съсѣди.

Въ първата фаза отъ борбата за народното ни освобожение, въ походътъ ни срѣщу грьцкий духовенъ хомотъ, три града сѫ играли първи роли: Търново, Видинъ и Пловдивъ. И тритѣ тия центра сѫ излѣзли цѣли-цѣлнинички изъ народната борба, и нейний историкъ ще може да я изучва на самитѣ сцени, дѣто тя се е разигравала, отъ самитѣ дѣйци или потомцитѣ на дѣйцитѣ, които сѫ се отличили въ нея. И отъ това изучванье, ако се не лъжя, ще излѣзе тая истина — че ако Търново и Видинъ сѫ почнали по̀-рано войната, Пловдивъ по̀-продължително и по̀-упорито се е борилъ въ нея. Търново и Видинъ захванахѫ наистина неприятелскитѣ дѣйствия срѣщу своитѣ гръци владици Панарета и Венедикта помежду 1840 и 1850, когато Пловдивъ не обяви война на своятъ Хрисанта освѣнъ въ 1852. Но борбата на Търново и Видинъ имà прѣмалѣвания и прѣмирания; тя не слѣдва съ сѫщата енергия до крайтъ на черковний въпросъ; нѣкои отъ дѣйцитѣ въ нея не всякога можахѫ да устоятъ на искушенията, съ които многогрошни и многогрѣшни гръци владици умѣхѫ да ги изгалатятъ. Въ Пловдивъ, напротивъ, враждебноститѣ траяхѫ непрѣкъснѫто и неослабно до учреждението на българската Екзархия. Кой не е чулъ, че Пловдивъ, единственъ между другитѣ центрове на България, поддържà своятъ прѣдставитель въ Цариградъ, г. Д-ръ Чомаковъ, до самото избирание на първий българский Екзархъ?

Двѣ причини могѫтъ да се приведѫтъ за храбростьта и упоритостьта на пловдивскитѣ Българе въ походътъ имъ срѣщу гръцкото робство.

Първата причина е присѫтствието въ Пловдивъ, още отъ начало на народното ни окопитвание, на влиятелни, честни и патриоти Българе първенци. Много наши писачи, когато боравятъ за положението ни въ турско врѣме, сѫ навикнѫли да се произнасятъ съ прѣзрѣние за тогавашнитѣ наши първенци, многоохуленитѣ чорбаджии. Нѣкои отъ тия чорбаджии трѣбва дѣйствително да не сѫ били образци отъ патриотически добродѣтели, отъ какъ родолюбци като О. Неофита Бозвелиятъ сѫ намѣрили за нуждно да ги нашибатъ съ безпощадна строгость. Познати сѫ енергическитѣ думи, съ които тоя пръвъ борецъ за черковната ни независимость, въ своята *Мати Болгарія*, е бичувалъ тогавашнитѣ ни чорбаджии. „На всичкитѣ ни, казва той, народносъсипни бѣди и напасти они, поразници, сѫ ядоотровната, чумохолерна, тлетворна и всепагубна причина“. „Не съсипва гората топорътъ, а топришката“, пише сѫщий патриотъ страдалецъ въ едно отъ своитѣ писма. Безпристрастната история едва ли ще подтвьрди тия толкозъ общи колкото и тежки обвинения, хвърлени безразборно противъ всичкитѣ Българе първенци, съврѣменници на едни бурни и буйни епохи, въ които често е по̀-мѫчно да познае человѣкъ длъжностьта си, отъ колкото да я испълни. Тя особно за пловдивскитѣ ще каже, вѣрвамъ, че съ своето влияние и затѣгание тѣ можахѫ да повлекѫтъ цѣлого българско население съ себе

2

си, а съ своята доблесть и честность — да устоятъ на всичкитѣ искушения, на всичкитѣ интриги противъ тѣхъ и противъ светото тѣмъ дѣло. Патриотизмътъ на нѣкои отъ тия първенци бѣше наслѣдственъ въ челядитѣ имъ. Народното знаме се прѣдаваше отъ баща на синъ и синътъ излизаше патриотъ горещъ и безкористенъ както бащата. Съ подобни дѣйци, исходътъ на борбата не можеше да подлѣжи на съмнѣние. Не е ли реклъ Байронъ, че такъва борба всякога се испечелва?

For Freedom's battle once begun,
Bequeath'd by bleeding Sire to Son,
Though baffled oft is ever won *)

Втората причина на неустжпчивото ожесточение, съ което пловдивскитѣ Българе се борихж срѣщу грьцкото господаруване, бѣше сжществуванието на единъ силенъ грьцкий елементъ въ Пловдивъ. Въ градове, дѣто нѣмаше Грьци, тѣхното духовно иго не обличаше въ очитѣ на народа ни умразнитѣ форми, които то прѣдставляваше въ центрове дѣто, съ своето оскърбително голѣмѣние, съ своето обидно прѣзрѣние на всичко българско, съ своето безцеремонно заграбвание на всички общи здания, вдигнати и поддържани повечето съ български пари, Грьцитѣ дразнехж и възмутявахж своитѣ другородни съграждане. И никждѣ Българетѣ нѣмахж толкозъ право да бждатъ възмутени и раздразнени колкото въ Пловдивъ. Една вършюща несправедливость тукъ биеше въ очи, поразяваше при пръвъ погледъ Осемь православни черкови и два параклиса брое ше тоя градъ, съградени почти всичкитѣ съ българский потъ и имотъ. И отъ тия десетъ храма, само два бѣхж български, и тѣ се намирахж въ прѣградията. Въ самий градъ, при всичко, че Българетѣ бѣхж четире пжти по-многобройни отъ тжй-наречениттѣ Гръци — прѣброяванието на 1880 доказа това — всичкитѣ храмове бѣхж гръцки.

Това възмутително безправие трая додѣто трая и грозний вѣковенъ сънь на нашето духовно робство. Нѣмахми право ние, Пловдивци, тогава да се молимъ. Други се молехж за насъ Молбата на български бѣ грѣхъ, борбата за българско богослужение бѣ прѣстжпление. Но когато се пукнж и за насъ зората, когато и ние се събудихме, това позорно неравенство прѣдъ Бога блѣснж въ всичката си грозота. Пловдивскитѣ Българе скокнахж да си извоюватъ правото за молитва. И единъ отъ най-забѣлѣжителнитѣ епизоди на тѣхната борба противъ грьцкото надмощие бѣше побългаряванието на св. Богородица, сегашната българска съборна черкова въ Пловдивъ.

Бѣше кждѣ крайтъ на 1859. Грьцка бѣ тогава тая черкова, която, отъ тридесетъ и една година на самъ, е видѣла въ четиретѣ си стѣни нѣкои знаменателни сцени отъ най-новата ни история. Грьцка бѣ тя по язикътъ, който се четѣше въ нея, но българска по огромното болшинство на богомолцитѣ, които всяка недѣля, всякой праздникъ се трупахж въ нея, и на ктиторитѣ и приложницитѣ, които бѣхж жъртвували за нейното съграждание. Въ нея се черкувахж не само многобройнитѣ нейни българе енорияне, но и неизброимитѣ постоянни и непостоянни жители на Пловдивскитѣ ханища и пазарища, които се падахж най-близу до нея Колкото за фактътъ, че почти исключително съ български пари се направи тая черкова, той бѣ необоримъ: за него свидѣтелствува не само черковний кондикъ, но още и българский надписъ на сводътъ, около образа на Господа Саваота, който надписъ бѣше туренъ тамъ отъ настойникътъ при съграждането на черковата. Тоя надписъ можеше ли да бжде български, ако повечето пожъртвователи за въздиганието на храмътъ бѣхж били Грьци?

Дълго врѣме ония които бѣхж жъртвовали за тая черкова и които се черкувахж въ нея търпѣхж наемни чужденци да се молятъ отъ тѣхъ и за тѣхъ

---

*) „Защото борбата за свобода, веднажъ почната, завѣщана отъ окървавенъ баща на синъ, ако и често да се спъва, всякога се испечелва". *Гяурътъ: Откжслекъ отъ една Турска Приказка*.

на единъ язикъ, който тѣ не отбирахѫ. Но въ 1859 това търпѣние трѣбваше да се свърши. Слѣдъ дългата зима на народното дрѣмение, една животворна мъзга бѣше си пробила пѫтъ въ народнитѣ жили и съживяваше бездушната маса. Единъ развий-гора вѣтъръ бѣше повѣялъ изъ главнитѣ ни центрове. Человѣческото достойнство, народното честолюбие, тѫй дълго угаснали, бърже пламнахѫ. Обстоятелствата имъ бѣхѫ благоприятни. Седемь години бѣхѫ се изминѫли вече отъ както борбата срѣщу гръцкий владика Хрисанта бѣше захванѫла. Три години бѣхѫ истекли отъ както парижский договоръ, който сключи Кримската война, гарантирà нови права и вдъхнѫ нови надежди на народноститѣ отъ балканский полуостровъ. А отъ година насамъ, въ Цариградъ, при гръцката Патриаршия, засѣдаваше тѫй-нареченний Народенъ Съборъ, свиканъ, по заповѣдьта на Високата Порта, за да изработи уставъ за духовното управление на православнитѣ въ Турско народи. Единственнитѣ Българе членове на тоя съборъ, прѣдставителитѣ на Търново, Видинъ и Пловдивъ — пакъ Пловдивъ, Търново и Видинъ! — бѣхѫ му подали, отъ страна на българский народъ, нѣкои искания, които, колкото скромни и умѣренни да се прѣдставлявахѫ, бѣхѫ още повече насърдчили Българетѣ и разсърдили Гърцитѣ. И това насърдчвание и тая сръдня въ Пловдивъ земахѫ много по-голѣми размѣри, когато стана явно, че и новий пловдивский владика, Гръкътъ Пайсий, и новий пловдивский управитель, Азизъ-паша, бѣхѫ много добрѣ настроени къмъ Българетѣ.

Минала бѣше вече, слѣдователно, епохата на най-черната неволия, когато, споредъ хубавитѣ думи на Мицкевича, единственний героизмъ на робътъ е робството. Настала бѣше ерата на нетърпѣнието. Нетърпѣливи станахѫ и пловдивскитѣ Българе. Ободрени отъ първата си сполука съ Хрисанта, обнадеждени и отъ влиянието и вѣянието на врѣмето и отъ мѣстнитѣ условия, тѣ рѣшихѫ да бѫдѫтъ по-рѣшителни. Тѣ почнахѫ съ молба. Прѣзъ Марта 1858 подадохѫ на гръцката Патриаршия едно прошение, съ което се молехѫ щото отъ шестьтѣ черкови вѫтрѣ въ градътъ, поне въ двѣ да се извършва богослужението по старо-български. На това прошение Патриаршията не благоволи да отговори. Неотговорени останахѫ тъй сѫщо и други двѣ прошения, отправени съ сѫщата цѣль до Патриаршията, прѣзъ лѣтото на 1858 и прѣзъ есеньта на 1859. Патриархътъ мълчеше. И това негово мълчание можеше по-скоро да отчае безпокойнитѣ тогава пловдивски Българе, ако да не крѣпѣше надеждата имъ пловдивский му прѣдставитель Митрополитъ Пайсий, съ нѣкои дребни залъгвания на народното имъ честолюбие. Тъй на 11 Мая 1859, по случай на праздника на Св. Кирилъ и Методий, Прѣосвященний Пайсий, придруженъ отъ единъ епископъ и шестима священници, отслужи Св. Литургия отчасти на старобългарски, въ черквата Св. Богородица. Но тия устѫпки, длъжими исключително на пастирската грижливость на Митрополита Пайсия, бѣхѫ исключения. Безправието бѣше правилото. И това постоянно безправие ставаше още по-отвратително слѣдъ непостояннитѣ устѫпки на Прѣосвященний Пайсия. Тоя достоенъ владика може-би да желаеше да прави по-често волята на огромното болшинство отъ своето паство. Мѫжъ просвѣтенъ и справедливъ, пастиръ добръ и самоотверженъ, той виждаше, че това болшинство имаше право, че това право искаше жертви и отъ негова страна. И когато, на Великденъ, 3 Априлия 1860, цариградскитѣ Българе се отрекохѫ отъ Патриаршията и бидохѫ послѣдвани и отъ пловдивскитѣ, той одобри тая мѣрка, прѣдпочете да се откаже отъ народа си, а не и отъ паството си, и, заточенъ и прѣслѣдванъ заедно съ Българетѣ Илариона и Авксентия, той остана вѣренъ на пасомитѣ си до самата си смърть. Но въ 1859, той не бѣше се още отказалъ отъ гръцката Патриаршия, бѣше още свързанъ съ длъжноститѣ си къмъ нея. А тия длъжности му налагахѫ да почита неравенството, което бѣше намѣрилъ при идването си въ Пловдивъ.

Но никаква такъва обязанность не сѫществуваше за ония, които страдахѫ отъ това неравенство, особно слѣдъ тритѣ прошения, които тѣ бѣхѫ отправили

до гръцката Патриаршия. Пловдивскитѣ Българе безполезно бѣхж испълнили длъжностьта на молбата Оставаше имъ да прибѣгнатъ до правото на борбата. И тѣ прибѣгнахж до него. Тѣ се съгласихж да отговорятъ съ едно рѣшително дѣйствие на бездѣйствието на Патриаршията. И това дѣйствие почна въ черковата Св. Богородица, която, и по надписа на сводътъ и по народностьта на богомолцитѣ си, бѣше българска.

Въ недѣля, на 29 Ноемврия 1859, единъ ученикъ отъ пловдивското българско училище се ненадѣйно исправи въ тая черкова за да чете апостола по български. Тая смѣла постжпка подигна жлъчката на находящитѣ се въ черковата Гръци. Единъ отъ тѣхнитѣ първенци се спусна да спре българското четение. Момъкътъ се опрѣ; задръпахж го нѣкои гръци, притекохж му на помощь нѣкои отъ другаритѣ му, и за пръвъ пжть удари се размѣнихж между молящитѣ се въ една и сжща пловдивска черкова. Апостолътъ се каза по български, но останалата служба се исчете пакъ на гръцки. Първото сблъскване се свърши безъ побѣдители и безъ побѣдени.

Войната за черкова се бѣ обявила. Воюющитѣ прибѣгнахж веднага до владиката Гръцитѣ му прѣдложихж да не оставя да се чете нищо на български въ Св. Богородица, защото другояче кръвь щѣла да се пролѣе. Българитѣ, които бѣхж се отнесли вече по сжщий въпросъ и до управителя, помолихж Паисия да затвори спорната черкова додѣто се рѣшеше дѣлото по нея отъ надлѣжнитѣ власти. Митрополитътъ не стори нито едното, нито другото.

На зараньта, 30 Ноемврия, по случай на праздника Св. Андрея, битвата се поднови. пò-свирѣпа, но пò-плодородна. Додѣто млади и буйни гърчета се биехж съ българскитѣ ученици въ самата черкова, стари Гръци тумпагери, на пангаря, нападахж съ думи нѣкои отъ българскитѣ първенци. Единъ пришлецъ Тессалиецъ извика, че Българетѣ роби били на Гръцитѣ и роби щѣли да останатъ. Другъ чужденодданенъ Еллинъ се провикна, че сабя ще припаше за да защити правата на гръцкий народъ. Една благоразумна храбрость искупи обаче тия неблагоразумни думи на Гръцитѣ. Тѣ се оттеглихж. И не само апостолътъ, но и другото черковно пѣние се свърши оня день повече на български.

Борбата се прѣмѣсти отъ черковата въ самий градъ. Едно безподобно врение и кипение облада всичкитѣ му православни жители. Работата трѣбваше да се свърши, скоро и миролюбиво, другояче можеше да се очаква кръвопролитие. Тя се прѣпрати въ Цариградъ, до Портата, отъ една страна, до Патриаршията, отъ друга. И всички, наежени, съ нетърпѣние чакахж прѣсждата, която трѣбваше да дойде отъ столицата.

Тая прѣсжда не се забави. Въ сжбота, на 12 Декември, пристигна въ Пловдивъ едно патриаршеско писмо, съ което се даваше едно доста своеобразно рѣшение на въпросътъ подигнатъ отъ битвитѣ, станали въ Св. Богородица. Като се боеше, види се, да не се каже, че жъртвува всецѣло една гръцка черкова, и като се въсползуваше отъ прошението, подадено прѣзъ Марта 1858, и съ което пловдивскитѣ Българе просехж да се чете по старо български въ двѣ черкови, Патриаршията дозволяваше — по настояването на Портата и съвѣта на русското посолство — да се чете на български въ двѣ черкови, Св. Богородица и Св. Димитрия, но само по извѣстенъ редъ. Трѣбваше или и въ двѣтѣ тия черкови да се чете постоянно отъ едната страна по гръцки, отъ другата по словѣнски, а да се служи веднажъ по словѣнски, а другъ пжть по гръцки, или въ една недѣля да се чете и пѣе всичко по гръцки въ едната, всичко по словѣнски въ другата, а слѣдующата недѣля тамъ дѣто се е служило по гръцки, да се служи по словѣнски, а тамъ дѣто се е чело и пѣло по словѣнски да се чете и пѣе по гръцки. Тая попара отъ язици не задоволи никого, но все бѣше една печалба за Българетѣ.

Щомъ получи това послание, Митрополитъ Паисий покани по нѣколко души и отъ двѣтѣ народности за да имъ го прочете. Отъ Българетѣ се явихж всич-

китѣ повикани, отъ Грьцитѣ ни единъ Владиката отреди да се прочете Патриаршеското рѣшение въ недѣля, на 20 Декемврия, въ самата черкова Св. Богородица. По-пьрвитѣ Грьци отъ енорията се надумахѫ да не стѫпятъ него день въ черкова. Но сѫщеврѣменно тѣ почнахѫ да зиматъ мѣрки, за които отъ пьрвомъ низско зе да се шушне, а отпослѣ и високо да се говори въ цѣлий градъ. И отъ това шушнене и отъ това говорене за всякого стана явно, че тоя день щѣше да рѣши сѫдбата на черковата Св. Богородица.

Помнѭ го като днесь, тоя 20 Декемврия, тоя Св. Игнатъ, който е останѫлъ паметенъ въ пловдивскитѣ лѣтописи. Азъ бѣхъ дѣте на десетъ годинъ, и съ дѣтинско любопитство лакомѣхъ за сцени, които бѣхѫ нѣщо ново за мене. И единъ отъ пьрвитѣ изъ домашнитѣ ни, азъ се затекохъ заранъта въ Св. Богородица, която бѣше нашата енорийска черкова, и дѣто щѣше да се разиграе сега една невидена за мене драма, отъ единъ животрепещущъ за насъ интересъ.

Щомъ влѣзохъ въ черкова, азъ разбрахъ, че нѣщо извънредно се готвѣше. Лица дошли отъ други махали, отъ други градове, пълнехѫ наший храмъ. По физиономия и облѣкло, мнозина ми се видѣхѫ Грьци, но по-голѣмата часть Българе. Явно бѣше, че ако Гръцитѣ бѣхѫ пратили своитѣ герои, то и Българетѣ бѣхѫ свикали оня день, въ оня храмъ, своитѣ юнаци.

Азъ цалунахъ иконата и, прѣзъ множеството, промъкнахъ се до мѣстото, дѣто обикновенно се трупахме ние, българскитѣ ученици. Това мѣсто бѣ на дѣсно, между клироса и владишкий тронъ. Не бѣхѫ още рекли благословено царство. Не помнѭ, дали пѣхме нѣщо по български прѣди прѣносъ. Но помня, че въ училището по голѣмитѣ ученици со бѣхѫ приготвили за тоя день да испѣятъ една молитва за здравието на Султанътъ щомъ се свършеше прочитанието на патриаршеското послание. Прѣносъ мина, драматический моментъ пристигна. Изъ царскитѣ врата на олтаря ние видѣхме владишкий дияконъ Игнатия, да излиза и да се отправя къмъ амвонътъ. Той се качи на него, и почна да чете писмото на Патриарха, най-напрѣдъ по грьцки.

Всички мълкнахѫ; и ония, които най-малко отбирахѫ грьцки — храбритѣ Българе орачe и градинаре, дошли отъ пловдивскитѣ прѣдградия — най-много мълчехѫ. Книгата, която се четѣше тамъ горѣ отъ единъ непознатъ калугеръ, на единъ още по-непознатъ язикъ, не даваше ли на братията имъ поне една черкова? Това бѣ доста за да имъ вдъхне едно дълбоко страхопочитание къмъ оная книга и къмъ оня калугеръ.

Азъ едва попмахъ, за да слушамъ по-добрѣ. Плавно и отчетливо падахѫ отъ височината на амвонътъ думитѣ на четецътъ, и лакомо се поглъщахѫ отъ гладнитѣ за правда български души. За прьвъ пѫтъ пловдивски Българе слушахѫ думи справедливи, думи благосклонни, думи отечески да идѫтъ отъ патриаршески уста. И ни единъ звукъ не идѣше да смути тия думи. Едни потаени покашлювания само се чуехѫ, когато нѣкой отъ дългитѣ периоди на партиаршеската проза се свършеше.

Внезапно, въ това мълчание, въ тая тишина, единъ викъ се издаде. То бѣ воплътъ на не помня вече кой распаленъ Грькъ, който, огорченъ отъ нѣкоя безпристрастна фраза, произнесена на амвонътъ, бѣше испусналъ тоя гласъ. Епископътъ Еритронъ, който присѫтствоваше, му направи строга бѣлѣжка. Той мълкна.

Мълчанието се въдвори отново. Психологическата минута пристигаше, и азъ се исправихъ на пръстетѣ си, отъ страхъ да не загубя нѣкоя гледка. Между главитѣ на моитѣ по-възрастни или по-растовити съученици, азъ виждахъ фигури необикновенни, безпокойни, настръхнали Сякашъ, че единъ електрически токъ бѣгаше по тая гѫста тълпа и я наежваше за таинствения порива.

Гласътъ на диакона млъкна. Четението на писмото се бѣ свършило. Моитѣ съученици запѣхѫ приготвенната пѣсень, когато единъ силенъ ревъ ни стрѣсна. „Удряйте“, бѣ искрѣщялъ единъ фанатикъ по грьцки, и битвата се

бѣ почната. И въ тоя домъ на миръть, на прошката, на любовьта, азъ не видѣхъ вече освѣнъ ржцѣ, които биехж, юмруци, които тупахж, свѣщи, които се употрѣблявахж намѣсто пръчки, и свѣщници, които се въртѣхж намѣсто сопи. И азъ не чухъ освѣнъ шьтня, попръжня, тропотъ, писъци, охкания, пжшкания. Свитъ въ единъ тронъ и закрилянъ отъ моята възрасть, азъ гледахъ тая человѣшка масса да се тласка и блъска, да се муше и бори, да се мачка и раскървява за единъ храмъ, който оня часъ се оскверняваше отъ нея. И въ тоя храмъ, и въ това светилище, намѣсто да се исправя като кадило благочестива молитва, издигаше се къмъ Вѣчний и Безконечний шумътъ на една нечестива борба, подигнжта отъ враговетѣ на Н говата вѣчна правда и безконечна милость.

Ненадѣйно, азъ усѣтихъ, че една силна ржка ме грабва изъ тронътъ, прѣхвърля ме прѣзъ него, и ме изважда изъ черкова. Единъ приятелъ на семейството ни, като ме видѣлъ врѣдъ битвата, счелъ за нужно да ме измъкне изъ нея. Единъ пжть въ дворътъ, азъ се намѣрихъ и съ домашнитѣ си, и тѣ ме дръпнахж къмъ улицата. Навалицата бѣ страшна. Жени и дѣца, стари и мирни мжжие, които не бѣхж дошли да нападатъ или защищаватъ, бѣгахж отъ тоя молебенъ домъ, който се бѣ прѣобърналъ въ арена на свирѣпи борби. Въ черкова останахж само борцитѣ.

Отъ нѣкои изъ тѣхъ ние скоро се научихме, че битвата се свършила съ пълна побѣда на нашитѣ. Малобройни и безкомандни, Гърцитѣ, които бѣхж испратени за да даджтъ послѣдното сражение за обичната тѣмъ черкова, страшно бѣхж пострадали отъ безнардонната ревность на извѣстни наши юнаци. Нѣкои отъ тѣхъ бѣхж ранени, и доста врѣме лѣжахж. И когато станахж, черковата св. Богородица не бѣше вече гръцка.

Омировий Ахиллесъ, скаранъ съ Агамемнона, се оттеглилъ подъ шатрата си и не щѣлъ да знае за нищо. Тая ахиллесова политика се бѣ поревнала и на нашитѣ пловдивски Гърци първенци. Ядосани на патриаршията, а може би и на самитѣ свои борци, тѣ си дадохж дума да не стжпятъ въ черковата св. Богородица прѣзъ коледнитѣ праздници. Тѣ се оттеглихж подъ шатритѣ си и оставихж Българетѣ безконтролни господари на спорната черкова. По тоя начинъ тѣ избавихж наистина черковата св. Димитрий, но за всякога жъртвовахж св. Богородица. И Порта и Патриаршия намѣрихж по̀-практично и по̀-безопасно да се даде една цѣла черкова на Българетѣ, отъ колкото да имъ се устжпватъ двѣ половини.

Само единъ отъ нашитѣ епоритяне Гърци съедини буйностьта на Ахиллеса съ хитростьта на Одиссея. Тоя лукавъ Мирмидонянинъ бѣ Епитропътъ на св. Богородица. Той се оттегли наистина подъ шатрата си, но откакъ задигна ключоветѣ и книгитѣ на ввѣрений нему пангаръ. Дълго врѣме новитѣ господари на св. Богородица му искахж тия ключове и тия регистри. Тѣ не успѣхж да ги земать освѣнъ слѣдъ като прибѣгнжхж до помощьта на консульть, отъ когото зависеше тоя чуждоподданенъ черковенъ настоятель.

И слѣдъ това завоевание на кассата и книгитѣ, черковата св. Богородица стана и остана окончателно българска.

Ив. Ев. Гешовъ.

IN FINE. . .

КРАЕВѢКОВНИ СТИХОТВОРЕНИЯ

(Отломки отъ II-та часть на **„Novissima Verba“**)

I.

Amor!

Любовь не е бичъ Божий,
Ни сънь на Серафимъ.
Любовь не значи слава.
Любовь незначи димъ.

*
* *

Любовь не е геройство,
Любовь не е позоръ.
Любовь не е видѣнье
Въ беззвѣздний кржгозоръ.

*
* *

Любовь не значе робство,
Любовь не значе власть.
Нито̀ насмѣшка люта,
Нито̀ прѣходна сласть.

*
* *

Любовь не е познанье
На зло и на добро,
Ни духъ животворящий
Въ безсмъртно сжщество.

*
* *

Любовъ не е лучъ слънчевъ
Ни смъртоносенъ ядъ.
Ни тържество въ Едема,
Ни ропотъ въ мрачний Адъ.

*
* *

Любовь не е лишенье,
Любовь не имотъ, —
Любовь не значе жажда
За ро̀скошенъ животъ.

*
* *

Любовь не е прѣмждрость, —
Любовь не е Завѣть
На божество незнайно, —
Ни гимна на поетъ.

*
* *

Любовь не значи бездна,
Не значе суета,
Любовь не е ни сила,
Ни слабость, ни мечта . .

*
* *

Любовь не е измама
На заслѣпена страсть,

Ни опитность свѣтовна
Въ глубокъ Екклисиястъ.

***

Любовь е безутѣшна
И безконечна скърбъ, —
Обичамъ значе нося
Исусовъ кръстъ на гърбъ.

II.

Басня.

Паунътъ попиталъ една лестовичка: —
— „Какво се говори за мене
Между небесното крилато населенье“? —
— „Говоратъ, отвърнала дребната птичка,
Което е право . . “ „— Че съмъ хубавецъ“? —
— „Че ти си богато облѣченъ глупецъ“! —

III.

Басня.

— „О слънце жалко, слънце клето,
Отъ мене помрачено,
Отъ мене обсадено,
Отъ мене поразено,
Чернѣй, топи се тамъ въ небето,
Гасни, о слънце, огасни,
И исчезни! . . .“ —

Съсъ Царя на Звѣздитѣ тъй се подигравалъ горко
Нечистий прахъ, тозъ синъ на каловетѣ
Отъ вѣтъра издигнатъ на високо.
Прѣзъ маранитѣ, лѣтѣ . . .

— „Това е съвършенно вѣрно!
Отвърнало слънцето, безъ да се чуди . . .
Отъ тебе азъ съмъ затъмнено. —
Но туй е за двадесеть само минути!
Щомъ вѣтърътъ утихне ти отново ще се върнешъ
При локвитѣ, и пакъ на смѣтъ и каль ще се обърнешъ!“

ЛЮБЕНЪ КАРАВЕЛОВЪ.

Критическа студия. *)

V.

Повѣститѣ и расказитѣ на Любена Каравелова съставляватъ най важната и цѣнната часть отъ наслѣдството, което ни е оставалъ. Тѣ иматъ, независимо отъ своята литературна стойность, историческо значение, като първи по родътъ си белетристически произведения на български. Каравеловъ може да се счита настоящий създатель на българската повѣсть. Нѣколкото повѣсти, написани прѣди него, сж слаби и блѣдни опити въ историята на българската книжнина. Каравеловъ се явява първъ въ пълната смисъль на думата списатель и нѣма сумнѣние, че тая титла, той я е заслужилъ и ще я запази съ своитѣ повѣсти, отъ които, нѣкои ще останатъ и ще се цѣнжтъ винаги, било по съдържанието си, било по языка си и стила си.

Повѣститѣ, написани отъ Каравелова прѣзъ нѣколкогодишната му дѣятелность, възлизатъ на доста почтенно число. Тѣ сж пръснати въ вѣстницитѣ *Свобода* и *Независимость* и въ списанието *Знание*. Много отъ тѣхъ сж биле издадени на отдѣлни книги. Нѣкои, написани първоначално на руски, сж биле прѣведени отпослѣ отъ самиятъ авторъ и обнародвани въ горнитѣ периодически издания. До колкото знаемъ, само повѣстьта *„Е ли крива судбина?“* която той написалъ на сръбски, не е била прѣведена и е останала почти неизвѣстна на българската публика. Надѣваме се, че това ще направатъ ония, които се наематъ да издадѫтъ едно пълно събрание отъ Каравеловитѣ съчинения.

Като се земе прѣдъ видъ разнообразната и усилена дѣятелность, на която Каравеловъ е билъ длъженъ да посветява врѣмето си, може да се каже безъ прѣувеличение, че той е билъ замечателно плодовитъ писатель. Единъ писатель, поставенъ въ тия условия, въ които се е намиралъ и е работилъ той, трѣбва да обладава твърдѣ силна воля и несумненъ талантъ за да може да произведе толкова много. Видѣхме по-горѣ какви сж биле тия условия. Той е можелъ да надвие на толкова работа и, въпреки разновиднитѣ занятия, между които е билъ принуденъ да дѣли врѣмето си, да не напуща белетристиката само благодарение на силното писателско призвание, което е усѣщалъ въ себе-си, и на енергията, която му е внушавало желанието да подѣйствува за развитието и подигането на народната книжнина.

Като гледаме това що е произвелъ, неможемъ да не скърбимъ че не е можелъ да се посвѣти всецѣло на чистата беллетристика. Той би ни далъ много по-крупни и по-съвършенни творения. Ония, които сж го познавали отблизо, увѣряватъ, че той не е написалъ ни една отъ своитѣ повѣсти изцѣло. Той е намиралъ сюжета и, по прѣдначертаната веднажъ схема, писвалъ е на бързо и на кжсове, спорѣдъ колкото е било нуждно за всѣки брой отъ вѣстника, или списанието, въ което се е обнародвало повѣстьта. Тоя начинъ на писане прѣдставлява опасности, които и най-даровитий писатель мжчно може да избѣгне. Едно беллетристическо произвѣдение, написано на прѣскакулки, при разни расположения на духътъ, посрѣдъ занятия, които отвличатъ съвършенно вниманието на писателя отъ него, не може да бжде еднакво добрѣ развито и обработено въ всичкитѣ свои части. Хубавитѣ и истинно художественни страници рискуватъ да бждтъ послѣдвани отъ слаби и гранави страници, като еднитѣ и другитѣ да не сж биле излѣзнали отъ сжщето перо. Тоя недостатъкъ се забѣлѣжва, за жалость, почти въ всичкитѣ нувелли на Каравелова, и то толкова повече, колкото произведенното е по-голѣмо и е изисквало по-дълго врѣме да се напише.

---

*) Продължение отъ III книжка.

Въ ансамблътъ имъ има всѣкога нѣщо, което куца. Въ тѣхъ отсѫтствува оная окончателна обработка, при която писательтъ, като хвърля общъ и послѣденъ погледъ върху своето дѣло, може да съзре слабитѣ страни и да поправи недостатъцитѣ

По тия сѫщитѣ причини Каравеловъ не е можѣлъ да бѫде всякога оригиналенъ. Той заемалъ често сюжетитѣ на своитѣ повѣсти отъ чужди писатели Въ тѣхъ се срѣщатъ цѣли страници, на които е лесно да се покаже изворътъ, отъ дѣто сѫ черпани. За това обаче, ние не сме ни най-малко наклонни да обвиняваме Каравелова. Ние мислимъ, че всѣки писатель има право да се ползува отъ чуждий имотъ, стига да обработва онова, което зима отъ другитѣ, така щото да му прѣдаде оригиналенъ характеръ Успѣе ли въ това той има право да отговори като Молйера на ония, които го обвиняватъ, че е занималъ отъ други: „Je prends mon bien partout où je le trouve". Нимаме обаче право да осѫждаме Каравелова за отсѫтствието на художественна обработка въ онова, което е залъ отъ другитѣ. Когато въ *Българи отъ старо врѣме* четѫ разговорътъ между Хаджи Генча и дядо Либена, намирамъ, че Каравеловъ е сгрѣшилъ не за това, че го е заелъ отъ другитѣ, (отъ Гоголя) но за това, че тоя разговоръ е неумѣстенъ, неестественъ и до блудкавость дългъ. Портретътъ на дядо Либена въ сѫщата повѣсть наумѣва на много мѣста сѫщий авторъ, отъ когото е заимствовалъ разговорътъ, но той е тъй художественно написанъ, тъй вѣренъ, тъй живъ, щото и не ви иде ни умъ да мислите, че въ него има нѣщо чуждо. Той съставлява, навѣрно, една отъ най-хубавитѣ страници, които сѫ излѣзнали отъ перото на Каравелова.

Първото нѣщо, което обръща внимание въ белетристическитѣ съчинения на Каравелова, сѫ стильтъ и язикътъ. Стилътъ е характеристическа чърта на всичко, което е писалъ. По него вие можете всякога да различите едно Каравелово произведение. То е стилъ простъ, ясенъ, смѣлъ и образенъ. Нищо нѣма въ него присилено и искуственно. Мисъльта приема най-простата и природна форма. Писательтъ не прави никакви усилия за да искаже мислитѣ си. Тѣ се слагатъ и изливатъ леко и ясно подъ перото му. Но тоя стилъ, тъй богатъ инакъ съ качества, е стилъ студенъ. Каравеловъ не е можѣлъ да му съобщи онова, което е отсѫтствувало въ самата му натура. Въодушевлението, неприсѫщо на характера му, рѣдко прониква въ произведенията му и отсѫтствува въ стилътъ му. Стилътъ му може да ви плѣни по своята простота, по своята ясность и енергичность, но неможе да ви трогне, остава ви студенъ. Даже тамъ, дѣто писательтъ, трогнатъ отъ нѣкое величественно и хубаво зрѣлище на природата, забрави собственната си природа и се увлича минутно отъ впечатленията които сѫ потресли душата му, стилътъ остава прозаиченъ, отказва да се издигне до поетическата висота на мислитѣ, които писательтъ иска да искаже колкото и високо да иска да издигне мисъльта, стилътъ лази по земята и сваля най-сетнѣ и нея долу.

За да може да пише толкова много Каравеловъ е билъ длъженъ да располага съ единъ усъвършенствованъ инструментъ, и той е притежавалъ напълно това условие. За малко съврѣменни нему писатели може да се каже, че сѫ обладавали съ язика тъй добрѣ като него. Нему се дължи твърдѣ много за гладкостьта, която е получилъ българский язикъ. Той го е обработилъ и обогатилъ при това съ цѣлъ редъ приеми и обрати смѣли, изразителни и характеристически. Тия особенности въ язикътъ му сѫ намѣрили голѣмо число подражатели, нѣкои отъ които, по нещастие, сѫ направили отъ тѣхъ главний фондъ на своето писателско достоинство и сѫ ги злоупотрѣбили толкова много, щото сѫ ги направили почти банални.

Пуриститѣ, колкото и да сѫ инакъ увлечени отъ гладкостьта на Каравеловий язикъ, не му прощаватъ, дѣто е вьвелъ въ него много руссизми. Бѣлѣжката, която тѣ правятъ, не е съвсѣмъ несправедлива. Руссизмитѣ изобилуватъ у

Каравелова. Той е смѣсвалъ много пжти и твърдѣ неумѣстно русскитѣ врѣмена на глаголитѣ съ българскитѣ. Въ своята ревность да очистатъ языка отъ всичко което мирише на чуждо, пуриститѣ охотно бихж прѣдложили да се поправи Каравеловий языкъ. Не е невъзможно да се поправи недостатъкътъ, на който тѣ указватъ въ Каравеловитѣ съчинения и ние бихме се съгласили съ тѣхъ, ако да не мислехме, че е светотатство да се пипа на такъвъ единъ писатель, като Каравелова. Единственното нѣщо, коете ни се чини, че е позволено да се направи, то е да се огладн тоя недостатъкъ или поне да се укаже на него въ откжелецитѣ отъ Каравеловинѣ съчинения, които бихж се давали за изучванпе въ училищата. Какъвто и да е тоя недостатъкъ той изчезва и се заличава при толковато други голѣми достойнства, които характеризиратъ языка на Каравелова и които заслужватъ да бждатъ всякога прилѣжно изучвани.

Ако търсимъ изворътъ, дѣто Каравеловъ е почерпилъ своето знание на языка, то ще го намѣримъ главно въ народнитѣ умотворения. Той е цѣнилъ високо народнитѣ пѣсни и е заимствовалъ отъ тѣхъ много форми и може-би оная простота въ изражението на мислитѣ, която отличава стила му. Първата книга, която е издалъ, е единъ сборникъ на русски языкъ отъ български народни обичаи, вѣрования, пѣсни, прикаски и гатанки. Въ повѣститѣ му доволно често се срѣщатъ народни пѣсни. Той е обнародвалъ народни пѣсни въ вѣки почти брой отъ *Знание* и вѣстницитѣ *Свобода* и *Независимость*, и всичкитѣ сж отборъ пѣсни и по форма и по съдържание.

Значението, което Каравеловъ е отдавалъ на народнитѣ умотворения, давало му е право да се възмущава противъ оння невѣжи, събиратели на пѣсни и приказници, които сж ги исхабявали при записването и той не ги е щадилъ когато му се е прѣдставяло случай да говори за тѣхъ. Той е съжалявалъ много, че приказницитѣ не се събиратъ и, по-поводъ на Дозоновий сборникъ, съ досада и съ сарказмъ казва: „А какво ще да кажеме за нашите бжлгарски народни приказници?—А какво ще да говориме, когато тие и до днесь още не сж събрани. Нашите учени мжже нѣматъ време да събиратъ такива ситни работи. И наистина, ако тие да би се заняли съ това маловажно дѣло, то кой ще да върши голѣмитѣ работи?" — Не е нуждно да казваме, че желанието на Каравелова е останало и до сега неисплънено. Ние имаме вече нѣколко доволно добри сборника отъ народни пѣсни, едва ли имаме единъ малъкъ сборникъ отъ приказници. Нищо повече не е направено за събирането и запазването на тия народни умотворения, които естественно всѣки день се губатъ, а при това прѣдставляватъ такъвъ богатъ материалъ за узнаване съврѣменнитѣ понятия, формитѣ на языка, богатството на въображението въ народа.

Като говоримъ за языка на Каравелова, заслужва да кажемъ, че той пръвъ рѣшително положи на фонетическа основа правописанието ни. До него етимологическото правописание владѣеше почти исключително и въ училищата и въ литературата. Нѣколко опити да се въведе въ языка фонетическото правописание, бѣхж останали безъ успѣхъ. Рѣшителний прѣвратъ, въ това отношение се длъжи нему. Неговото правописание послужи за исходна точка на онова, което съ малки исключения, е почти въ всеобщо употрѣбление днесь. Въпросътъ стои въ всяки случай отворенъ и до сега и сумнително е че ще бжде въ скоро врѣме окончателно рѣшенъ. Вѣроятно е, обаче, че безъ да се губи съвсѣмъ прѣдъ видъ етимологията, фонетиката ще се приеме за главна основа на правописанието, което окончателно ще се утвърди у насъ.

VII.

По съдържанието си Каравеловитѣ повѣсти могжтъ да се раздѣлжтъ на патриотически и нравоописателни. Въ първитѣ прѣобладава идеята за освобождението на България отъ турското владичество. Сюжетитѣ, които писательтъ третира, се заключаватъ главно въ страданията на народа, въ притѣсненията на

турцитѣ и въ усилията, които сѫ се правили за избавление отъ робството. Въ вторитѣ той описва типови, нрави, сцени отъ българский животъ. Политический животъ на народа, отношенията му съ турцитѣ, сѫ съвършенно изоставени въ тѣхъ. Писательтъ се старае да раскрие чисто вѫтрешний, домашний животъ на българитѣ.

Всичкитѣ повѣсти и расказы отъ първий разредъ се отнасятъ къмъ първата и най-дълга епоха отъ Каравеловата писателска дѣятелность. Въ това врѣме той е написалъ малко чисто нравоописателни повѣсти. Втората епоха въ неговата дѣятелность е оная, въ която той се посвети исключително на изданието на *Знание*. Съ напущанието на политиката той напусна и въ областьта на беллетристиката политическитѣ и патриотически сюжети. Всичкитѣ повѣсти написани прѣзъ това врѣме сѫ чисто нравоописателни и сѫ обнародвани въ *Знание*. Това врѣме, посветино на чиста литературна дѣятелность, трая за жалость твърдѣ малко. Съ отварянието на войната Каравеловъ бѣше принуденъ да я прѣкрати. Слѣдъ освобождението той прѣнесе печатницата си въ Търново, дѣто мислеше да се установи и да се залови изново за работа. Той поднови *Знание* и обнародва на отдѣлна книга три повѣсти, но смъртьта туря скоро край на хубавитѣ му кроежи.

Ако трѣбва да се произнесемъ кои отъ повѣститѣ на Каравелова иматъ по́-висока литературна стойность, то безъ колебание ще дадемъ първенство на нравоописателитѣ. Отношенията ни съ турцитѣ, по особенний характеръ, който сѫ имали прѣзъ всичкото врѣме на владичеството имъ, прѣдставляватъ истински затруднения за всѣки, който би търсилъ въ тѣхъ теми, било за повѣсти било за други беллетристически произведения. Различието на вѣрата и на народностьта не е позволила никога да се установѫтъ между насъ и тѣхъ никакви връски социялни, никакви общи морални интереси. Ние сме останали винаги два свѣта, затворени единъ за други, непознати единъ на други. Всѣки е живѣлъ за себе си. Когато освобождението дойде, то ни намѣри, подиръ петь вѣка, така чужди единъ на други както въ първий день когато тррцитѣ сѫ остановили владичеството си надъ насъ. Умразата, сѫществующа между притѣснители и притѣснени, намѣсто да се укроти, е расла съ врѣмето, но тя никога не е дохождала въ стълкновение съ противоположни чувства. Не е могло да има почва въ отношението на еднитѣ съ другитѣ за трагическа борба между враждебни, непримирими страсти. Въ това и състои трудностьта на задачата за писателя, който иска да освѣтли живота ни подъ турцитѣ. Ще бѫде още по́-голѣмо именно за това достойнството на оня, който съ сюжети, извлечени отъ живота ни въ врѣме на робството, ни даде истинно художественни произведения. Каравеловъ не е успѣлъ въ това. Неговитѣ повѣсти носатъ характеръ едностранчивъ. Темата имъ състои единственно въ умразата противъ турцитѣ и цѣльта имъ е да внушѫтъ сѫщето чувство въ читателитѣ. Той е гледалъ на тѣхъ, като на срѣдства за революционна пропаганда, и като такива тѣ сѫ произвели своето благотворно дѣйствие. Въ това трѣбва и да се търси единственното имъ достойнство. Авторътъ на настоящата статия нѣма никога да забрави, че една отъ книгитѣ, които сѫ го трогнали до сълзи при прочитанието имъ, е била драмата *Хаджи Димитръ*. Той я бѣше челъ между Старо-Загорското движения и възстанието отъ 1876 Книгата отговаряше на чувствата които вълнувахѫ всяко българско сърдце въ навечерието на великото движение. Тя биеше на една струна която бѣше готова да затупти щомъ се пипне. Това стигаше за да се чете съ удоволствие. Като литературно произведение, обаче тая драма е едно отъ най-слабитѣ които е написалъ Каравеловъ. Въ нея отсѫтствува всяко знание на сценическото искуство. Тя не притежава ни едно отъ качествата, които правятъ отъ драмата едно живо и психически вѣрно дѣйствие. Вмѣсто драматичность, вмѣсто художественно въспроизведени картини и характери, вмѣсто вѣрно анализирани страсти, намирашь вѣчни нескончаеми тиради противъ тиранитѣ и чорбаджиитѣ. (Слѣдва).

КОСТЕНЕЦЪ

пѫтни бѣлѣжки

Желѣзний пѫть отъ София до Пловдивъ минува, въобще, прѣзъ живописни мѣста, и взорътъ на пѫтника непрѣстанно се радва на нови и приятни картини на природата, които добиватъ особенно разнообразие при прѣминуването Срѣдня-Гора.

Но никждѣ гледката не става пò-величественна отколкото кога се спуснешъ изъ тѣсний Сулу-Дервентъ въ долинката, въ която протича Марица — дѣте, и тебе изведнажъ ти се мѣрнатъ Родопитѣ,—които тука сѫ най-високи,—диви, мрачни, космати, като хайдутитѣ си, съ зѫбести врьхове нагло боднати въ небето, задъ които ненъква и скалистото теме на царя на всичкитѣ царйове балкански, рилски и родопски — непостижимий Мусаллахъ!

Това име е турско, но азъ не бихъ желалъ никое българско на тоя великанъ, тъй е то хубаво, тъй звучи гордо и наумѣва небесата...

Мусаллахъ!

Често човѣцитѣ ставатъ поети, като природата, и на нейнитѣ колосални създания даватъ колосални названия.

Въ сѣнчаститѣ поли на тие Родопи се нише селото Костенецъ. Именно, тамъ бѣхъ се наканилъ днесь да се расходя

По 4 часътъ влакътъ спрѣ при станцията Баня-Костенецъ

Отъ тукъ до Костенецъ има-нѣма единъ часъ: но пѫтьтъ е лошъ и води прѣзъ храсталакъ. Грапавинитѣ му страшно тръскатъ и килкатъ талигата, която вози мене и двамата ми другари — туристи Като казвамъ туристи трѣбва да се обясня малко. Единиятъ, г-нъ N., чийто исполински растъ е ỏдвѣ прѣвитъ отъ ниското чергило, славенъ въ столицата по своята слабость къмъ единъ отъ седемьтѣ смъртни грѣхове — чревоугодието, — отива въ Костенецъ, не за прѣлеститѣ на мѣстото и климата както наше смирение, а да вкушава пъстървата, която се лови при водопадитѣ му. Съ тая цѣль той носи голѣма праздна тенекиева кутия, назначена да се повърне назадъ пълна съ лакомиятъ даръ на костенецката рѣка. „Единъ гледа свадба, други — брадва“.

Вториятъ ми другаръ е г-нъ Z. Той е живописецъ и учитель на рисованието. Ползува се отъ ваканцията си и отива да дири сюжети за пейзажи... Мене ме въсхити мисьльта му и ние съ увлѣчение заговорихме за красотитѣ на нашата природа, които съдьржатъ такива вдѫхновителни сюжети за живописьта и поезията. Разговорътъ ни мина на пò-обща тема и ние прѣкарахме и Рафаеля Санцио, и Карло Долчи, и Мурилйо, и Гранда, при ужасното друскане на колата. Но пò-послѣ се оказа, че г-нъ Z. не бѣ зелъ съ себе си никаква кутия по специалностьта си, (както добросъвѣстно бѣ сторилъ N.), и у него не се намираше ни картонъ нѣкакъвъ, ни четка, ни тушъ, ни простъ моливъ!

Мене ми се усмихна приятната надежда, че, при такива страстни художници, и ние ще се снабдимъ съ нашъ Ермитажъ *) въ много късо врѣме — слѣдъ петстотинъ вѣка.

Когато, прѣди нѣколко години, се лутахъ изъ развалинитѣ на Акрополисъ, въ единъ страшно горещъ день на юния, между нажеженитѣ мрамори на испочупени статуи, съгледахъ до една грамада такива, единъ високъ, дълголикъ и рудовласъ старецъ, съ омбрела надъ глава, нагърбенъ до една малка фотографи-

---

*) Богата картинна галерея въ Петербургъ, пълна най-много съ произведенията на руските живописци.

ческа машина — той снимаше нѣкакъвъ видъ отъ изгорѣлитѣ врьхове на Химеть. Другарьтъ ми познаваше английски, приближи го и захвана разговоръ съ него. Излѣзе, че тоя старецъ билъ туристъ американецъ, отъ Массачусетъ, и желае да отнесе въ родината си въспоминания отъ околноститѣ на Перикловий градъ. Съ тая цѣль той си *донесълъ* отъ тамъ, сирѣчь, отъ другия край на земното кълбо и фотографическата машина!

Влѣзохме въ Костенецъ. Това село голѣмо, като градъ, очудва те най-напрѣдъ съ многото си балкони, които стърчжтъ отъ двѣтѣ страни на улицитѣ. Това се обяснява отъ изобилието и близостьта на горитѣ, които обличать тждѣва Родопитѣ. Но тая причина и поминъкътъ на селото състои главно въ продажбата на дървенъ материалъ. Многобройнитѣ бичкийници, които по̀ послѣ видѣхъ на горѣ изъ рѣката, рѣжатъ буковитѣ и боровитѣ трупове на дъски, които се испращатъ въ вагони за София. Това прѣнасяне градиво отъ Костенецъ за София слѣдва непрѣстанно отъ самото основание на столицата която, като единъ минотавръ, поглъща лакомо вѣковнитѣ родопски лѣсове, и пакъ се не насища, и пакъ е мършава и дрипава — не ѝ личи. Но ако ней не личи, на бѣдната планина личи: върховетѣ надъ Костенецъ сж добрѣ окраставѣли. Сѣки сѣче, сѣки сваля, но никой не се грижи за бждащето . . . Даже единъ костенчанинъ съ гордость ми каза, като ми сочеше отъ балкона на хана къмъ планината:

— Видишъ ли оная вжтрѣшната урва? Само тя направи София!

И дѣйствително, сега тая урва бѣше почти гола; тукъ тамъ се чернѣе нѣкое усамотено дърво. Тя плѣшевѣеше, като единъ „безсмъртенъ".

Стаята, която ни се даде въ Джировия ханъ — една на троица ни, — бѣше просторна, свѣтла, гола и съ три желѣзни кревата покрити съ кирливи чаршафи. — Въ това отношение тя не бѣше по̀-долня отъ стаитѣ въ софийскитѣ хотели; тя ги надминуваше по съвършенно лишение отъ дървеници. Ние и повече не искахме. Два широки балкона, единъ на сѣверъ — обърнатъ къмъ срѣднегорскитѣ бърда, другъ на югъ — къмъ Родопитѣ, раскривахж широки оризонти. Още едно честито обстоятелство: надъ вратата на тоя ханъ нѣмаше никаква табла! Пръвъ пжть срѣщахъ подобно заведение безъ никакво претенциозно — безмисленно название, каквито модата е налѣпила на най-послѣднитѣ кафенета, на най-мръснитѣ кръчмички въ София — разни „Белли Венеции", „Български Корони", „Златни Левове", „Градини Прѣславии" и пр. — които тъй страшно вонѣятъ на културтрегерщина..... Обикновенно, названията противорѣчатъ съ съдържанието, както е случаятъ у насъ и съ повечето политически вѣстиници.

Впрочемъ, азъ нѣмахъ по̀-дълго да се ублажавамъ, че съмъ подъ заслона на една гостилница съ дѣвственъ горенъ прагъ, защото долу въ кръчмата, видѣхъ до стѣната една боядисана въ черно дъска, на която сияхж бѣли слова: *Гостилница Европа!*

Значи, и тукъ рекламата, и тукъ фалшътъ, въ тие дѣвственни гори! И тукъ *Европата!*

Азъ бѣгамъ отъ нея, отъ шумътъ ѝ, отъ праха ѝ, отъ шапкосвалянията ѝ, и интригитѣ ѝ съ бързината на четирийсетъ километра на часъ и дирж убѣжище въ това диво лоно на природата, а тя ме прислѣдва и тука, като нѣкоя Банкова сѣнка!

Митѐто (ханджията шопъ) ако да бѣше челъ Гамбетовитѣ рѣчи, би могълъ да отговори на моето възмущение съ думитѣ на знаменитий ораторъ:

— Que voulez-vous, messieurs, la civilisation nous innonde!

Но Митето и да би искалъ не би могълъ да ми отговори така: защото на тоя часъ г-нъ N. бѣше грабясълъ всичкото му внимание и му даваше строги заповѣди по въпроса за пъстървата, която трѣбваше да украси вечерята ни.

Часътъ бѣше шесть и половина, значи доста рано още въ тие августовски дни. Затова рѣшихме още сега да посѣтимъ водопада, ¼ часъ извънъ града, въ планината. Защото тоя водопадъ е една отъ славитѣ на Костенецъ и всякой

посѣтитель на селото, прѣди всичко, се счита обязанъ да иде да се поначуди на неговата Ниагара, както би сторилъ въ Москва — на Царь-Колоколъ и въ Неаполъ — на Везувия.

Тръгнахме изъ тѣснитѣ улици, между два реда зидове и плетища, надъ които се зеленѣяхѫ гигантски орѣхи и други буйноклонести дървета. Една друга забѣлѣжителность на Костенецъ: тукъ съвършенно отсѫтствуватъ псета! Изъ сичкитѣ му улици, които минахме, на идене и сега, никѫдѣ кучешки лай не е чутъ. Истинско *село безъ кучета!* Това отличава отъ всички български села Костенецъ и му дава гостолюбивъ и тихъ характеръ. Прьвъ пѫть, като минувахме край една нова порта, изрѫмжа се свирѣпо едно псе изъ вѫтрѣ . . . Това ни доста очуди Но единъ костенчанинъ, що се улучи тамъ, извади ни отъ недоумѣние и ни обясни въ прозрачна аллюзия случая: тоя неподкупенъ церберъ пазялъ отъ чуждо нашествие лъскавата и малко лека половина на рѣвнивиятъ Отелло — стопанинътъ на новата порта.

„О жени. (и въ Родопитѣ) вашето име е непостоянство!“.

Костенчанки, впрочемъ, не ми се видѣхѫ хубавици, — хубавици въ селский смисьлъ на думата: пластични и здрави. Тѣ сѫ твърдѣ источени, тънкулясти, деликатни въ снага и лице, безъ кръвь и безъ мѣсо и безъ мишци; тѣ иматъ охтичавъ видъ, като прѣгорѣлитѣ кокони отъ Небетъ-Тепе въ Пловдивъ.

Ние излѣзохме на края и се озовахме срѣдъ безконечни фасулеви градини. Задъ тѣхъ, на единъ хвърлей пушка, се издигахѫ Родопитѣ, пакъ тъй високи, намръщени и величави, както ги виждахме отъ далечъ. На дѣсно отъ насъ тѣ се продъвахѫ дѫлбоко и изъ тоя проломъ, настръхналъ съ диви космати канари и увиснали стѣни на Соколовецъ, скача водопадътъ, който отивахме да посѣтимъ. Водеше ни N. старъ поклонникъ — на неговитѣ пъстърви — но нещешъ ли той ни заблуди изъ нѣкакви пѫтеки изъ между бостанскитѣ огради и ние бѣхме принудени да попитаме едни костенчанки за пѫтя къмъ водопада.

— Булка, отъ кѫдѣ се отива за водопада? попитахъ азъ, като забравихъ, че тѣ не сѫ чели „Алмазна сиплется гора“ отъ Державина.

Тѣ гледахѫ въ недоумѣние.

— Покажете ни пѫтя за тамъ, дѣто скача водата отъ високо, поправихъ се азъ.

— Дѣто ловѫтъ пъстърва, допълни N.

— Ха, мари, тие искатъ при топлата вода да идатъ, казахѫ си една на друга селянкитѣ.

— Тамъ, тамъ! подтвърди N.

Костенчанкитѣ ни управихѫ.

— Какъ, нѣма тоз водопадъ е отъ топла вода? попита Z.

— Не, но при него извира топълъ изворъ . . . Чудесно нѣщо! Ти се потопишъ до шия въ топличката водичка, а въ лицето ти пръска дъждецъ отъ скокътъ.

И N. си сбра лицето и замижѣ сладострастно, като че усѣща вече че го бие хладната росица отъ водата

Пѫтьтъ ни заслѣдва нагорѣ по рѣката. Тукъ и тамъ се испрѣчвахѫ дъсчениитѣ бараки на бичкийниицтѣ — гилотинитѣ на родопскитѣ лѣсове, или по̀право, на труповетѣ имъ. Тая операция се извършва съ помощьта на единъ твърдѣ простъ механизмъ: едно колело-долапъ блъскано и вьртяно отъ водата, привожда надъ себе си въ движение огроменъ трионъ, който разрѣзва по длѫжина труповетѣ на тънки дъски. На едно мѣсто, къмъ водопадската рѣка се присъединява друга една рѣчица отъ лѣво. Тя се нарича *Плѣнщица.* Такова чудато име ме заинтересува и азъ распитахъ послѣ въ село за значението му: то е свързано съ историческо прѣдание: При падането на българското царство, на единъ врьхъ надъ Костенецъ имало силна крѣпость, (мѣстото ѝ днесъ се нарича *Градище*), защищавана отъ българска войска. Дълго врѣме турцитѣ биле отблъсвани

отъ оградитѣ ѝ. Но най-послѣ и на това орлово гнѣздо ударилъ часътъ. Дошълъ нѣкакъвъ праздникъ и бранителитѣ на крѣпостьта слѣзнали по̀-долу въ една полянка да си хапнатъ и пийнатъ на зеленко, като оставили при крѣпостьта само караули да назиратъ и обаждатъ Читательтъ усѣща вече, че и тукъ се повтаря въ малъкъ видъ историята на Самуиловата Валависта и Сперхия. Стражата сторила, както бранителитѣ, и се разгащила да празднува светиятъ день Неприятельтъ приближавалъ отъ връсть, но никой не виждалъ . . . Напраздно единъ гарванъ приелъ на себе си спасителна мисия и твърдѣ настойчиво се вьртѣлъ надъ пирующитѣ на зелената полянка, той даже пустналъ една курнишка на срѣдъ честната имъ трапеза, но никой не разбралъ спасоносний смисълъ на това въздушно послание . . Турцитѣ нападнали изневѣрешки. и, сѣчь и плѣнъ . . . Рѣчката, край която е станала тая катастрафа отъ тогава била прѣкрьстена *Плѣнщица*, а полянката: *Гарванова поляна*.

Минахме низъ едно мѣсто, покрито съ сгория, слѣда отъ стари мадани, и се искачихме на гола полянка. Тукъ се спрѣхме прѣдъ една трагическа картина: едно гигантско дърво, джбъ ли бѣ или друго – не помнж, стърчеше изсжхнало — вѣроятно, убито отъ мълния. То е почти бѣло, като скелетъ. Скрьбно се издигатъ могущитѣ му нѣкога, но мрьтви сега клонове, по които ни една вѣтка не се клати, ни една шумка не се зеленѣе, ни едно птиче не пѣе . . . . Тоя балкански великанъ се е прѣживѣлъ, и оние, които сега дроби трпоня въ бичкийницитѣ, но̀ сж щастливи отъ него! Да, защото тѣ сж умрѣли вече, а тоя още живѣе. На самий врьхъ на единъ отъ изсъхналитѣ му клонове съгледахъ сега че се зеленѣе кичорецъ шумица и се клати на вѣтреца, но какъ печално! Тая шумица, е послѣдния топлинка въ това истинало тѣло, послѣдний проблесъкъ въ тоя изгасналъ животъ! Бѣдното дрьво прилича на единъ столѣтенъ старецъ цѣлъ вкочenясалъ отъ параличътъ и комуто само едно око види още, за да види смрьтьта на всичко остало. Като да допълни трагизмътъ на картината единъ гарванъ кацна на сухия клонъ и хвана да го кълве . . . Какъ зловѣщо се чернѣеше птица на трупа на тоя великанъ! Тя наумѣ ваше Прометеевский крагуй! . . Г. Z. се въсхити и поиска да срисува картината. Но съ какво? Съ цигарето си ли?

Стигнахме водопада.

Тукъ друго зрѣлище, съвсѣмъ противоположно на горнето Тукъ животъ кипящъ, гороломенъ; буйниятъ животъ на неукротимата стихия, която нѣма хаберъ ни отъ гнѣвътъ на небето, ни отъ жжбътъ на червяка, ни отъ вѣковетѣ. Огроменъ стълпъ вода пада отъ гола скала въ единъ длълбокъ виръ срѣдъ бѣли, клокочущи талази и нѣма. Шумътъ на бухтенето на водата се удесетерява отъ есоветѣ и прѣдава на далече въ плачевенъ стонъ. Отъ тоя заглушителенъ шумъ нищо не може да се чуе. Ситенъ дъждецъ отъ прѣскитѣ на водопада ни засипва и расхлажда. Отъ вира нагорѣ се исправятъ чървеникави гранитни стѣни, така хубаво излизани и изгладени, щото сякашъ, че по тѣхъ е работилъ чука на нѣкой ваятель. На мѣста има правилни вглжбнатини, на подобие на стѣнни долапи. Разбира се, сичко това е дѣло на водата, която, прѣзъ тѣчението на вѣковетѣ, е мѣнявала на разни страни изливътъ си. Близо извираше, дѣйствително, топла вода, и по едно улуче тя се влива по̀-долу въ единъ издълбанъ камъкъ: но въ това басейнче едва би могълъ да се побере единъ човѣкъ. Банята бѣше твърдѣ мжтна, та N. изгуби всяко желание да се кжпе. Но той скоро се възнаграда съ изнамѣрването на друго сладострастно наслаждение: прѣдложи ни да се намѣстимъ сѣки на по единъ островъ на архипелага, който оббразувахж голѣмитѣ камъне, що насѣвахж вира, и да се почерпемъ ракийка подъ пѣсеньта и росицата на водопада. Ние приехме съ въсхищение тая оригинална идея и прѣзъ гибраталскитѣ проливи, които ни дѣляхж, си подавахме стъкленцето, plus (както се изражава г. Заимовъ) зелена чушка топната въ соль! И наистина, азъ за нищо не бихъ мѣнилъ тоя сибаритски *ракж-мухабсти*! Скоро N. за да удвои

блаженството си, показа видъ че иска да се събуе босъ и да цопне краката си въ студената вода, както правяхж черногорскитѣ министри при князь Данило, когато имахж засѣдание при поточето . . . За жалость, тѣснотата на острова му не му позволи и тоя раскошъ.

Ние се завърнахме по тъмно въ хана, капнали отъ умора. Тамъ N. съ ужасъ узна, че пъстърва не донесли. Нѣмало! Той не можа да се утѣши цѣлата нощь за злощастието. Той чака́ и сутрѣшний день, но завѣтната пъстърва не дойде. Тогава напустна Костенецъ и се запжти къмъ Бѣлово — съ знаменитата тенекиева кутия.

Остави ме и Z. Той тръгна пъкъ за София съ цѣль да си земе и донесе сѣчивата за да снима пейзажи. Но азъ стояхъ още петь дена въ Костенецъ, а него не видѣхъ да се върне.

Тези дни азъ прѣкарахъ въ постоянни расходки изъ райскитѣ ливади на сѣверъ отъ Костенецъ, въ лутания изъ горитѣ и урвитѣ, въ бране лѣщници, въ кжпане подъ скоковетѣ на бичкийницитѣ, въ мечтание, лѣность и спане . . . Азъ се прѣобърнахъ на истинско *дѣте на природата.*

Тукъ се видѣхъ и съ З. Стояновъ, прьвъ пжтъ отъ четире години насамъ. Гора съ гора се не събира, човѣкъ съ човѣкъ се събира, казва пословицата. Той идеше сжщо за водопада. Ние се разговорихме твърдѣ любезно, както подобава на добри „еснафи" и пакъ така се распростихме. Уви, за вѣчно, защото не слѣдъ много дни пристигна извѣстие за смрътьта му. Богъ да го прости.

Най-послѣ ми хрумна да възлѣзж на планината до Муста-Чалъ, пъкъ отъ тамъ да прѣскокнж до комшиятъ му — Муссалахъ. Но срѣдъ тъкмението ми за тоя походъ, внезапно падна дъждъ, който изстуди въздуха, и Родопитѣ се забулихж съ мжгли. Водачътъ ми обяви, че вече е късно да се пжтува: на планината има новъ снѣгъ!

А ние се намирахме още на края на августа!

Азъ съ душевна скръбь се распростихъ съ мечтата си, като отложихъ при пьрва възможность да сторж това поклонение, и давно имамъ честьта на тие пакъ страници да подѣлж съ читателя впечатлението си отъ посѣщението на великанътъ.

Когато влакътъ мрьдна отъ станцията Баня-Костенецъ за къмъ София, небето се бѣ пакъ изсснило. Азъ хвърлихъ погледъ на Муссалахъ. Негово царско величество сега бѣше наложилъ бѣла капа. Прѣди да го изгубж отъ погледъ, азъ успѣхъ да направж съ него слѣдующия разговоръ, който и стенографисахъ въ нотната си книжка:

Високо възвишавай се,
О гордий великанъ,
Надмѣнно устремлявай се
Въ лазурний океанъ.

Що гледашъ тамъ отъ горѣ ти?
Какво мечтаешъ тамъ?
Що диришъ въ кржгозоритѣ
Внимателенъ и нямъ?

Високъ си, непостигашъ се,
Но казалъ би човѣкъ —
На прьсти йощь повдигашъ се —
Да видишъ пó-далекъ . . .

— Защо ми искашъ тайнитѣ?
Каза гигантътъ старня; —
Изглеждамъ азъ безкрайнитѣ
Граници на България!

София, 20 Февруарий 1890.

И. Вазовъ.

БАРТЕКЪ-ПОБѢДОНОСЕЦЪ.

Повѣсть отъ **Хенриха Сенкевичъ.**

I.

Героятъ ми се наричаше Бартекъ Словикъ, но понеже имаше обичай да си пули очитѣ, когато му говоряхж, затова съсѣдитѣ му го прѣкорясвахж Бартекъ „Пулякътъ“. Той имаше малко общо съ славея, *) а пъкъ умственнитѣ му качества и хомерическа наивность му спечелихж прѣзимето: Бартекъ „Гламата“. Това послѣднето бѣше общеприето, и безъ друго само то ще прѣмине въ историята, макаръ, че, Бартекъ притежаваше и четвърто — официялно прѣзиме. Понеже думитѣ: „члôвѣкъ“ *) и „словикъ“ не прѣдставляватъ никаква разлика за нѣмското ухо, и нѣмцитѣ обичатъ да прѣвеждатъ варварскитѣ славянски названия на пó-културния си язикъ, въ името на цивилизацията, за това по онова врѣме, при военнитѣ набори се случи слѣдующия разговоръ:

— Какъ те викатъ? питаше офицеринътъ Бартека.

— Словикъ.

— Шлоикъ? Ach, ja gut, — и го записа: Mensch, (човѣкъ). Бартекъ бѣ родомъ отъ село Погненбинъ; села съ подобни названия, има много въ познанското княжество и въ другитѣ крайща на старото полско царство. Безъ да смѣтаме нивитѣ, колибата и двѣтѣ крави, той бѣше ступанинъ на единъ алестъ конь, и на жена Магда. Животътъ му течеше мирно и спокойно, както Господъ далъ, но когато Господъ даде война, Бартекъ се доста опечали.

Дойде извѣстие да се яви въ редоветѣ, трѣбваше да напустне колибата, нивитѣ, и да остави всичко на бабешка грижа. Хората въ Погненбинъ бѣхж доста бѣдни. Бартекъ ходеше зимѣ да работи въ фабриката, и това му помагаше на домакинството, а сега какво? кой знае, кога ще се свърши войната съ френеца? Магда зе да кълне, когато прочете призователния билетъ. — Да пукнатъ макаръ, да ощурѣжтъ! Гламавъ си, но ми е жално: френцитѣ нѣма да те оставжтъ, ще те заколатъ! . . .

Бартекъ усѣщаше, че жената добрѣ говори. Отъ френцитѣ бѣше го страхъ като отъ огънь, па и нему бѣше жално. Какво му сж сторили френцитѣ? Защо и за какво ще иде на пуста чужбина, дѣто нѣма никого познатъ? Като сѣдишъ въ село, струва ти се нищо не е, обикновенно, като въ Погненбинъ; но щомъ ти заповѣдатъ да вървишъ, тогава виждашъ, че тука е пó-добрѣ, отъ колкото другадѣ; но нищо не помага, щастието такова, трѣбва да се върви.

Бартекъ си прѣгърна бабата и десеть годишния Франека, подиръ плюна, прѣкрьсти се и излѣзе изъ колибата, а слѣдъ него Магда.

---

*] Славей, — на полски „словикъ“. —
*] Человѣкъ — по полски „члôвѣкъ“.

Тя и момчето плачехж, а той повтаряше: „Де, мжкъ, де,“ и излѣзохж на пжтя. Сега видѣхж, че въ цѣлия Погненбинъ става каквото и у тѣхъ. Цѣлото село излѣзло, пжтьтъ набитъ съ призовани за войната. Отиватъ на станцията, а жени, дѣца, старци и кучета ги испращатъ. На призованитѣ се свиватъ сърдцата, на нѣколцина само по̀-млади висжтъ лули изъ устата; нѣколцина вече сж пияни, други пѣятъ съ прѣгракнали гласове. — Единъ или двама отъ Погненбинскитѣ нѣмски колонисти пѣижтъ отъ страхъ: Wacht am Rhein. Тая пъстра и шарена тълпа, освѣтена съ жандармски байонети, се влаче по край плетищата извънъ селото съ викъ, шумъ и глъчъ. Бабички прѣгръщатъ войницитѣ и плачатъ: една старуха си показва жълтия зжбъ, и се заканва нѣкому въ въздуха; друга кълне: „Господъ да ви удави съ нашитѣ сълзи“!; слушатъ се викове: „Франце, Като, сбогомъ“. Кучетата лаижтъ, и черковния звънецъ ехти. Попътъ се моли за душитѣ, понеже мнозина отъ призованитѣ на-дали ще се върнатъ. — Войната ги свиква всичкитѣ, но нѣма да ги пустне. Ралата ще ръждясатъ на полето, защото Погненбинъ обяви война на Франция. Погненбинъ не можа̀ да се съгласи на Наполеоновото надмощие и много го заинтересува въпроса за Испанския прѣстолъ. Екотътъ на звънеца испраща тълпата. Минуватъ покрай иконата на кръстопжтя: всички си свалятъ шапкитѣ. Златенъ прахъ се дига по пжтя, като въ сухо и горещо врѣме. По двѣтѣ страни на пжтя шумтжтъ дозрѣлитѣ нивя и се привождатъ подъ вѣтреца, който подухва тихичко. Въ синего небе играижтъ чучулиги и като обезумѣли чуруликатъ. — Станцията! Тълпа още по̀-голѣма. Дошле сж призованитѣ отъ Горня и Долня Кривда, отъ Недоля и Мизерово Движение, глъчка и бъркотия. Стѣнитѣ на станцията налѣпени съ манифести. Пише за война „въ името на Бога и Отечеството“. Резервата отива да брани „женитѣ си, дѣцата си, колибитѣ и нивитѣ“. Види се, че френцитѣ особенно сж се ожесточили противъ Погненбинъ, Горня, Долня Кривда, Недоля и Мизерово. Така мислятъ читателитѣ на обявленията. Прѣдъ станцията пристигатъ нови тълпи. Димъ отъ лулитѣ пълни въздуха въ салата. Всинца ходатъ, гълчжтъ, викатъ. — Прѣдъ станцията се чуе нѣмска команда, която се отзива късо, тежко и рѣшително. – Издрънка звънецъ: отъ далече се чуе тежкото дишание на локомотивътъ, се по̀-близо, по̀-ясно, като, че войната наближава. Вторий звънецъ! Всички гжрди потръпнуватъ. — Силенъ гласъ се обажда: „френцитѣ идятъ“!, и въ едно мгновение страхъ обзима не само женитѣ, но и бждящитѣ седански герои. Тълпата се залюлѣ, сжщеврѣменно влакъкъ спрѣ прѣдъ станцията. Въ прозорцитѣ се виждатъ шапки съ чървени ширити и мундири. Войска, като мравки; нечалнитѣ въздълги тѣла на топоветѣ се черпѣижтъ, и цѣла гора байонети стърчи. — Заповѣдано е на войницитѣ да пѣижтъ, та цѣлия влакъ трепери отъ силнитѣ мжжки гласове. Мощь чудесна бие отъ този влакъ, чийто край не се изглежда. Прѣдъ станцията нареждатъ войницитѣ; който може се прощава. Бартекъ си прострѣ ржцѣтѣ, като крила на воденица, и опули очи.

— Ей, Магдо, сбогомъ!
— Ай, сиромаху!
— Нѣма вече да ме видишъ.
— Нѣма вече да те видж.
— Какво да се прави? Нѣма що!
— Света Богородица да те пази и закриля
— Сбогомъ, варди колибата. — Жената го сграбчи съ плачъ за шията.
— Господъ да те води.

Настана послѣдния мигъ. Писъкътъ, плачътъ и охканието на женитѣ заглуши всичко за нѣколко минути. „Сбогомъ, сбогомъ“. Нá, ето че отдѣлихж войницитѣ отъ тълпата; отъ тѣхъ стана вече черна, набита масса, която образува квадрати, и захваща да се движи съ редовностьта и правилностьта на машина. Команда: „влазяйте“, и квадратитѣ се ломжтъ въ срѣдата си, простиратъ

се на тѣсни ивици къмъ вагонитѣ и се губятъ въ вжтрѣшностьта имъ. Локомотивътъ пъхти, като адъ и бълва рѣки отъ пара. Женския врѣсъкъ достига най-високия си степенъ. Едни си триятъ очитѣ въ прѣстилкитѣ, други простиратъ ржцѣ къмъ вагонитѣ. Расплакани гласове повтарятъ имената на мжжетѣ и синоветѣ си:

— Сбогомъ, Бартекъ, вика Магда. Па не се втикай тамъ, дѣто ти не е работата. Света Богородица да . . . Сбогомъ!

— Да вардишъ колибата, обажда се Бартекъ.

Веригата отъ вагони ненадѣйно потръпна; удариха се и тръгнахж.

— И помни, че имашъ жена и дѣте, викаше Магда и тичаше слѣдъ влакътъ. Сбогомъ, во имя Отца и Сина! Сбогомъ! Влакътъ се движеше се̂ по̂-бързо, като караше юнацитѣ изъ Погненбинъ, изъ двѣтѣ Кривди, Недоля и Мизерово.—

II.

На една страна се връща Магда въ Погненбинъ съ множество бабички и плачи, а на друга страна, влакътъ бѣга изъ сивото пространство, пъленъ съ оржжия, и въ него Бартекъ. — Сивото пространство безъ край; едвамъ се съглежда Погненбинъ; само липата се чернѣе и черковната кула свѣти, позлатена отъ слънцето. Скоро липата се изгуби, а златния кръсть се гледа като свѣтла топка.

Додѣто свѣтеше тази топка, Бартекъ я гледаше, но щомъ и тя исчезна, селякътъ много се натжжи. Обзе го слабость голѣма, усѣщаше, че загива. Сега гледаше само подофицеринътъ, понеже освѣнъ Бога, нѣмаше другий надъ него. Какво ще стане сега, да му мисли подофицеринътъ. Послѣдний сѣди на столъ, държи пушка между коленетѣ и пуши. Димътъ, като облакъ, му закриля тжжното и навжсено лице, на което гледатъ не само Бартковитѣ очи, но всинца изъ всичкитѣ крайща на вагона.

Въ Погненбинъ или въ Кривда всѣки Бартекъ и Войтѣкъ е господарь, всякой се грижи за себе си, а сега да му мисли подофицеринътъ. Ще имъ извика да гледатъ на дѣсно, и тѣ ще погледнатъ на дѣсно, на лѣво, — на лѣво. Всякий съ погледъ пита: „Какво ли ще станемъ“? Подофицеринътъ знае толкова, колкото и войницитѣ; желалъ би нѣкой по̂-старъ отъ него да му заповѣда и обясни. При това, селяцитѣ се боятъ да питатъ, понеже сега е военно врѣме, съ купъ военни сждилища. Не се знае, що е дозволено и какво не. Това тѣ незнаятъ, а такива думи като Kriegsgericht. *) за тѣхъ непонятни, ги плашатъ та трепертъ. — Тѣ сжщо усѣщатъ, че сега подофицеринътъ имъ е по̂-потрѣбенъ, отъ колкото на маневритѣ, защото той знае всичко, той мисли за тѣхъ, а безъ него, на кждѣ? Сжщеврѣменно, види се, че му дотегна пушката, та я хвърли да я държи Бартекъ. Бартекъ грабна бързо оржжието, спрѣ да диша, опули очи, и гледа подофицерина, но и отъ туй малка полза . . Види се, че е лошо, понеже и него тръпки побиватъ.

По станцинтѣ викове и пѣсни; подофицеринътъ командува, върти се, хока да се хареса на по̂-старитѣ, но щомъ тръгне влакътъ, всички утихватъ, утихва и той. И за него свѣтътъ има двѣ страни: едната ясна и понятна, сирѣчъ стаята, жената и леглото, а втората тъмна, и то съвсѣмъ тъмна, тя е Франция и войната . . .

Влакътъ постоянно гърмеше, фучеше и лѣтеше въ пространството. На всяка станция закачахж нови вагони и машини. На всѣка станция се виждахж само щикове, топове, коньe и знамена. Ясната вечерь полека загаснѣ. Слънцето се разлѣ, като голѣма чървена зора, на небето се носяхж стада дребни леки облаци съ почернѣли брѣгове

Влакътъ прѣстана да прибира хора и вагони по станцитѣ, а само се люлѣеше и лѣтеше напрѣдъ въ онази червена яснота, като въ кърваво море. Изъ

*) Воененъ сждъ.

отворения вагонъ, въ който сѣдеше Бартекъ съ Погненбинскитѣ юнаци, се гледахѫ села и градища, черковни кули, щъркели прѣвити като куки и съ единъ кракъ стѫпили на гнѣздата, колиби и вишнени градини. Всичко това прѣхвъркаше. Войницитѣ зехѫ да си бъборатъ по̀-смѣло, понеже подофицеринътъ си тури торбата подъ главата и заспа съ лулата въ зѫбитѣ. Войтекъ Гвиздала, Погненбинский селянинъ, който сѣдеше при Бартека, го бутна съ лакътъ:

— Бартекъ, я чуй. Бартекъ се обърна къмъ него съ смаяни и опулени очи.

— Какво гледашъ, като теле, което ще заколатъ? шушнеше Гвиздала; — И ти, клетнико, отивашъ на касапница!

— Охъ, охъ, изохка Бартекъ.

— Страхъ ли те е? питаше Гвиздала.

— Какъ да ме не е страхъ?

Зората почервенѣ още повече, за това Гвиздала прострѣ рѫка къмъ нея и пакъ пошушна.

— Виждишъ ли чървеното? Знаешъ ли, глампо, що е то? То е кръвь. Тука е Полша, нашата земля, разбра ли? А тамо ей, далече, дѣто свѣти, тамъ е Франция

— Скоро ли ще пристигнемъ?

— Много ли бързашъ? Казватъ, че било много далечъ. Ала не се грижи: френцитѣ ще ни посрѣщнатъ. Бартекъ почна да работи тежко съ погненбинската си глава. Слѣдъ малко попита:

— Войтеке?

— Какво?

— А на примѣръ, какъвъ народъ сѫ тѣзи френци?

Тукъ знанието на Войтха срѣщна прѣдъ себе си бездна, въ която по̀лесно се пада, отъ колкото излиза. Той знаеше, че френцитѣ сѫ френци. Слушалъ бѣ отъ по̀-старитѣ хора нѣщо за тѣхъ, че всякога били побѣждавали; най послѣ знаеше и това, че били много чуждъ народъ; но сега какъ да истълкува на Бартка, та и той да знае, какъвъ чуждъ народъ? За това той повтори въпросътъ:

— Какъвъ ли народъ?

— Аха̀.

Войтекъ знаеше три народа: въ срѣдата „Поляци“, на една страна „Московци“ а на друга „Нѣмци“. Но Нѣмци имало разни видове. За да бѫде по̀ясенъ, той рѣче:

— Какъвъ народъ сѫ френцитѣ? Какъ да ти кажѫ: и тѣ сѫ нѣмци, ама още по̀-проклети. . . .

— О, проклети да бѫдатъ! обади се Бартекъ.

До тази минута той чувствуваше спрямо французитѣ само неописуемъ страхъ, едвамъ сега този пруски резервистъ почувствува спрямо тѣхъ патриотическа вражда. Но той не можа да разбере всичко, както трѣбва, и за това изново попита:

— Тогава нѣмци ще се бижтъ съ нѣмци?

Сега Войтекъ намисли, като Сократа да даде едно сравнение, и рече:

— Ами твоя Лисекъ *) и моя Бурекъ *) не хапатъ ли се?

Бартекъ отвори уста и изгледа учителя си:

— Да, хапатъ се.

— Нали и австрийцитѣ сѫ нѣмци? — казваше Войтекъ — а не бихѫ ли се нашитѣ и съ тѣхъ? Нали стариятъ Сверцъ ни расказваше, че въ онази война Щтейнмецъ имъ викалъ: „Бийте, момчета, нѣмцитѣ“. Ама съ френцитѣ ще бѫде по̀-мѫчно.

— Бре!

---

*) *) Имена на кучета.

— Френцитѣ всякога сѫ надвивали. Като те стисне, не мисли да живѣешъ. Всякой отъ тѣхъ е два три пѫти по́-снаженъ отъ насъ и бради иматъ, като евреи. Едни пъкъ сѫ черни като дяволи. Такъвъ, като видишъ, приготви се да мрешъ.

— Е, ами за какво тогава ще идемъ при тѣхъ? питаше Бартекъ отчаяно. Тази философска бѣлѣжка не бѣше може-би толкова глупава, колкото мислеше Войтекъ, който подъ влиянието на правителственни поучения, побърза да отговори:

— И азъ не бихъ искалъ да идѫ, но ако ний не идемъ, то ще дойдатъ тѣ. Нѣма какъ. Чете ли напечатаното? Най ги било ядъ на нашитѣ селяни. Хората казватъ, че тѣ затова сѫ лакоми за нашитѣ ниви, защото искали да прѣкарватъ тайно ракия изъ кралството, а пъкъ царщината не дава, и отъ това е войната; разбра ли?

— Какъ да не разбирамъ, рече Бартекъ прѣданно Войтекъ продължи:

— Лакоми сѫ и за жени, тие кучета . .

— Тогава, напримѣръ, и Магда ще си испати?

— Тѣ и старитѣ не испущатъ.

— О, изрева Бартекъ съ гласъ, който искаше да каже: щомъ е така, щѫ удрямъ.

Струваше му се, че това вече не е пѫтно. Ракия нека да прѣкарватъ изъ кралството, но отъ Магда, да бѣгатъ. Сега мой Бартекъ почна да гледа на тази война отъ гледна точка на собственна полза, и се утѣши съ мисъльта, че толкова войски и топове излизатъ да отбранатъ Магда отъ французитѣ. Той си стисна рѫцетѣ, и въ умътъ му се смѣси страхъ и умраза къмъ френцитѣ. Убѣди се, че нѣма друго срѣдство и че трѣбва да се върви. Въ това врѣме загасна небесната виделина. Мръкна се. Вагонътъ зе да се люлѣе силно, и заедно съ него, клатѣхѫ се на дѣсно и на лѣво пушки и щикове. Така минахѫ часове. Изъ машината изсхвърчяхѫ милиони искри, които се кръстосвахѫ въ тъмнината, като змии. Бартекъ не можа лесно да заспи. Както искритѣ въ въздуха, и нему хвърчаха въ главата мисли за войната, за Магда, за селото, за френци и нѣмци. Струваше му се, че и да иска, той не може вече да стане отъ столътъ, на който сѣдѣше.

Най послѣ заспа, и то боленъ полусънъ. Веднага и видѣния прилѣтѣхѫ: видѣ най напрѣдъ, че неговия Лисекъ хапе Войтековия Бурекъ, та му скубе и козината. Той грабна тояга да ги спогоди, но видѣ друго: при Магда сѣди черенъ френецъ, като свещенната земя черенъ, а Магда весела се смѣе, и киска прѣзъ зѫби. Други френци се шегуватъ съ Бартека и го сочатъ съ пръстъ.

Безъ друго машината гърми, ала нему се струва, че френцитѣ викатъ: Магда, Магда, Магда! Бартекъ крещи: свийте си зурлитѣ, злодѣйци, пустнете булката! а пъкъ тѣ: Магда! Магда! Магда! Лисекъ и Бурекъ лаѭтъ, цѣлия Погненбинъ вика: не давай си бабата! Дали той е вързанъ, или що? Не, обърна се, напна се, връскитѣ се скъсахѫ, Бартекъ сграбчи френеца, и веднага . . .

Веднага той усѣти страшни болки като отъ силенъ ударъ. Бартекъ се събуди, и скочи на крака. Цѣлия вагонъ събуденъ, всинца питатъ, що е станало? а пъкъ то било че Бартекъ уловилъ въ съня си подофицерина за брадата. Ето го че стои опнатъ като струна, подъ козирогъ, а подофицеринътъ маха съ рѫцѣ, и крещи като бѣсенъ: — Ach sie! Dummes Vieh aus der Polakei! Hau'ich den Sümmel in die Fresse, das ihm die Sähne sektionvcise aus dem Maule herausfliegen werden.!

Той прѣгракна отъ ядъ, а пъкъ Бартекъ стои се́ подъ козирогъ. Другитѣ войници се надуватъ да се не изсмѣѭтъ, понеже изъ устата на подофицерина лѣтѭтъ послѣднитѣ стрѣли:

— Ein polnisbev Ochse! aus podolien! Най сетнѣ всичко утихна. Бартекъ си сѣдна пакъ на първото мѣсто. Само усѣщаше, че му се надува ударената буза, а пъкъ машината на пукъ постоянно повтаря: — Магда, Магда, Магда!

III.

Съмна се! Блѣдна и прѣсната свѣтлина освѣтлява сънливитѣ и изнурени отъ безсъница лица. На столоветѣ спжтъ войници въ безредие: едни съ увиснали на гждритѣ глави, други съ кривнати назадъ. Зората изгрѣ и облѣ съ румянецъ цѣлия свѣтъ. Всичко свѣжо и леко. Войницитѣ се събуждатъ. Свѣтлата зарань раскрива изъ сѣнката и мъглитѣ непозната за тѣхъ земя. Хей! ами кждѣ е сега Погненбинъ, Малката и Голѣма Кривда, кждѣ е Мизерово? Тукъ чужбина, всичко чуждо. Хълмищата наоколо покрити съ гъсталаци, долинитѣ пълни съ кжщи, а по тѣхъ керемиди и черни завѣси; сѐ гиздави кжщи, обвити съ лози. Тукъ-тамъ черкови съ наострени кули, нѐ-нататъкъ комини съ облаци лъскавъ димъ.

Само че земята тѣсна, нѣма поля, нѣма ниви. Села и градове прѣхвърчятъ, влакътъ не се спира никждѣ. Трѣбва да е станало нѣщо, та навсждѣ тълпи хора. Слънцето се подава надъ хълмищата, и за това войницитѣ почеввать съ гласъ да се молатъ; първитѣ слънчови зари освѣтляватъ селашкитѣ сериозни и молящи се лица. — Влакътъ се спрѣ на главната станция. Множество хора го заобикаля, има и извѣстия отъ бойното поле. Побѣда! Побѣда! Телеграфътъ е вече съобщилъ. Всички очаквахж злощастия, и понеже имъ донесохж радостни вѣсти, радостьта е безкрайна. Хората, полуоблѣчени, напустнали доноветѣ и леглата си, и бързатъ на станцията. Отъ покривитѣ вече се развѣватъ знамена, а отъ ржцѣтѣ — кърпи. Въ вагонитѣ раздаватъ пиво, тютюнъ и цигари. Неописано въодушевленяе, тържествующи лица. Wacht am Rhein*) ехти като буря Едни плачатъ, други се прѣгръщатъ. *Нашъ Фрицъ* **) побѣдилъ, прѣвзелъ топове и знамена! Съ благородно въодушевление множеството дава на войницитѣ всичко, щото има. И войницитѣ се растушаватъ та и тѣ запѣватъ. Вагонитѣ треперать отъ мощнитѣ имъ гласове, а множеството очудено слуша думитѣ на непонятни пѣсни. Погненбинцитѣ пѣжтъ: „Бартошо, Бартошо, не губи надежда". — Die Polen! Die Polen! повтаря множеството за разяснение, и се труна около вагонитѣ, като се чуди на снажнитѣ войници, и като усилва радостьта си съ прикаски за чудесното юначество на полскитѣ полкове.

Бартекъ бѣше съ отекли бузи, които, заедно съ жълтитѣ му мустаци, опулени очи и грамадна костелива снага го правехж страшенъ. За това му се чудатъ, като на особенно животно Какви защитници иматъ нѣмцитѣ! Тоя ще каже на французитѣ! Бартекъ се ухилва и нему е драго, че френцитѣ сж надвити. Нѣма вече тѣ да дойджтъ въ Погненбинъ, да обикалятъ Магда и да завладѣжтъ нивитѣ. За това и той се смѣе, но понеже много го боли образътъ, той се криви, и наистина е страшенъ. А пъкъ яде, като хомерически герой: джурканин грахъ и чашитѣ пиво потъватъ въ устата му, като въ бездна. Даватъ му цигари и парици, той всичко приима.

— Види се, нѣмцитѣ сж добъръ народецъ — казва на Войтека, и прибавя:

— Е, видѣ ли, че сж побѣдили френцитѣ?

Но скептикътъ Войтекъ хвърля сѣнка на радостьта му и прѣдказва, като Касандра:

— Френцитѣ всякога най-напрѣдъ даватъ да ги надвиешъ, за да те побъркатъ: послѣ като захванатъ, планини събарятъ! . . . Войтекъ не знае, че на неговото мнѣние е почти цѣла Европа, и онова, което още нѐ-малко знае, то е че цѣла заедно съ него грѣши. Вървжтъ нататъкъ. Всичкитѣ кжщя, дѣто и да погледнешъ, покрити съ знамена. На нѣкои станции чакатъ повече, защото навсждѣ пълно съ влакове. Войска отъ всички нѣмски крайща бърза да усили побѣдителитѣ си братя. Влаковетѣ украсени съ зелени вѣнци, войницитѣ вдигатъ на щиковетѣ си подаренитѣ имъ китки и цвѣтя.

*) Нѣмскиятъ военевъ маршъ.

**) Така прускитѣ солдати наричахж императора Фридриха III, додѣ бѣше още наслѣдникъ.

Болшинството отъ войницитѣ е полско, слушатъ се отъ вагонъ въ вагонъ разговори и про̀виквания:

— Какъ сте момчета? ако е рѣкълъ Господъ, накждѣ отивате? По нѣкогашъ отъ другъ влакъ, който лѣти на близо, се чуе позната пѣсньчица, на която отговарятъ Бартекъ и другаритѣ му.

Колкото бѣхж наскърбени на тръгвание отъ Погненбинъ, толкова сега всинца сж весели и въодушевени; обачѐ, първия влакъ, който кара изъ Франция първитѣ ранени, имъ покварп радостьта. Спрѣ се въ Дайцъ, и чака доклѣ отминатъ влаковетѣ, които спѣшжтъ на бойното поле: но за да минатъ моста къмъ Келнъ трѣбватъ два три часа. Прѣзъ това врѣме Бартекъ тича съ другари да види болнитѣ и раненитѣ. Едни лежьтъ въ затворени вагони, други въ отворени — по нѣмане мѣсто, — та добрѣ се виждатъ. Юнашкий духъ пакъ напустна Бартека слѣдъ първия погледъ.

— Ела, Войтекъ, вика поразенъ — видишъ ли тѣзи френци колко народъ сж сѣсипали?

Има за гледане: лица блѣдни, изнурени; нѣкои почернѣли отъ барутъ и болести, окървавени. На общата радость тѣ отговарятъ съ охкания. Едни кълнжтъ войната; почернѣли, попукани уста викатъ постоянно за вода, очитѣ гледатъ мжтно. Тукъ тамъ между раненитѣ се съглежда лицето на нѣкой умиращъ, ту спокойно и съ свѣтли синини около очитѣ, ту нскривено отъ конвулзии, съ прѣнесени очи, и озжбено

Бартекъ за първи пжть вижда кървавитѣ плодове на войната.

Пакъ му се побърка въ главата, гледа, като слисанъ, и стои съ зяпнали уста. Бутатъ го на вси страни, единъ полицейски го тласна въ тилътъ. Бартекъ дири Войтека, намѣри го и дума:

— Войтекъ, о да пази Господъ!

— И тебъ това чака.

— Исусе, Дѣво Марио! Хора така да се убиватъ! а пъкъ ако селянинъ набие селянина, заведжтъ го жандарми въ сждътъ и го наказватъ.

— Ама сега онзи е по̀-добъръ, който убие повече хора. Да не си мислилъ, глямо, че ще стрѣлятъ съ барутъ, като на маневри, или срѣщу дъска, та не срѣщу хора?

Тукъ се показа ясната разлика между теорията и практиката. Нашъ Бартекъ бѣше войникъ, ходилъ бѣ на маневри и знаеше, че войнатае за да се убиватъ хора, но сега като видѣ кръвьта на раненитѣ, прималѣ му и едвамъ се държеше на нозѣтѣ си. Той пакъ доби уважение къмъ френцитѣ, което исчезна щомъ прѣминахж отъ Дайцъ въ Келнъ

На главната станция видѣха за първи пжть роби, обиколени отъ хора и войници, които ги гледахж гордо, но още безъ умраза. Бартекъ се бутна въ тълпата, изгледа вагонитѣ и се очуди. — Купъ френски пѣхотинци натъпкани въ вагона, като риби въ бъчва, покъсани, грозни, нечисти и изнурени. Мнозина отъ тѣхъ простирахж ржцѣ за милостиня, която имъ даваше тълпата, до колкото допущахж стражаритѣ. Бартекъ имаше съвсѣмъ друго понятие за френцитѣ, спорѣдъ Войтековитѣ расказп; той пакъ се насърдчи. Обърна се да види дѣ е Войтекъ, — Войтекъ бѣ до него.

— Какво ми приказваше? пита Бартекъ. Това сж червеци. Едного да бутна, четирма ще паднатъ!

— Много сж съсипани, избъбра Войтекъ разочарованъ.

— На кой языкъ бърборатъ?

— Види се, да не е полски.

Бартекъ тръгна на долу да гледа вагонитѣ, доста успокоенъ.

— Голѣма простотия, рече той като изпрѣгледа вагонитѣ. Но въ останалитѣ вагони сѣдѣхж зуави, при тѣхъ Бартекъ се замисли. Понеже сѣдѣха, не можеше да се познае да ли сж по̀-едри отъ обикновеннитѣ хора, само се

гледахж прѣзъ прозорцитѣ дълги бради, юнашки и навжсени лица на стари войници съ блѣстящи очи. Бартекъ изново отпадна духомъ.

— Тѣзи сж пó-страшни, шушнеше тихо, като отъ страхъ да го не чужтъ.

— Още не си видѣлъ онѣзи, които не сж вдадохж да станатъ роби.

— О, да пази Господъ!

— Ще видишъ.

Слѣдъ като изгледахж зуавитѣ, отидохж нататъкъ. При съсѣдния вагонъ Бартекъ отскокна назадъ, като попаренъ.

— Олеле, Войтекъ, ела!

Въ отворения прозорецъ се гледаше тъмното, почти черно лице на единъ негръ, съ прѣобърнато бѣло въ очитѣ. Трѣбваше да бѣ раненъ, защото лицето му се кривеше отъ болки.

— Е, какво? рече Войтекъ.

— Това е моръ, а не войникъ. Господи, помилуй мя грѣшний!

— Я погледни я, какви зжби има!

— Ай, преклетника, страхъ ме е да го гледамъ!

Бартекъ млъкна, и слѣдъ малко пакъ се обади:

— Войтекъ

— Какво?

— Ами нѣма ли да помогне ако се прѣкрьстж?

— Поганцитѣ не проумѣватъ светата вѣра

Дадохж знакъ за сѣдане, слѣдъ малко влакътъ тръгна. Когато се стъмни, Бартекъ постоянно виждаше прѣдъ себе си черното лице на негъра, и страшната бѣлина на очитѣ му. Отъ чувствата, които тогазъ въодушевявахж товъ погненбински юнакъ неможеше да се прѣдскаже много за неговитѣ бждящи дѣяния. —

(Слѣдва). Прѣв. отъ Полски **Д-ръ Хр. Кесяковъ**.

Помпей — Везувий.

Кога вървж изъ тие съсипни
Отъ храмове и кжщи опустѣли,
Не питамъ ги за миналитѣ дни.
Не питамъ за онѣзь, що сж живѣли

И съ шумъ пълнили сж градътъ.
Какво ще каже тѣхний призракъ смѣшни?
Умрѣлитѣ некъ въ гробоветѣ спжтъ
Сънь вѣчни съ свойтѣ исповѣди грѣшни

И слава и величие и срамъ . . .
Какъ дребна й тазъ пустиня мълчалива
Предъ тебѣ, Везувий, — било твойта грива

Отъ димъ кога въ въздуха се извива,
Ил' нощемъ свѣтва горѣ твоя пламъ
Отъ божий гнѣвъ запаленъ, сѣкашъ, тамъ!

Помпей, 1789. **К. Величковъ**.

ЕДНА ВАЖНА ЗАДАЧА НА НАШИТѢ УЧИТЕЛИ.

Не веднажъ се е указвало на извънреднитѣ длъжности на нашия учитель въ слѣдствие на исключителното му положение въ обществото. При лишението отъ достатъчни дѣятели въ разнитѣ области на народния животъ, на учителя се пада много пѫти да испълнява задачи, които въ другитѣ страни се възлагатъ на специялно за това подготвени лица. Обстоятелствата заставятъ нашия учитель да играе не само ролята на възпитатель на младото поколение, а и на възрастнитѣ, пасивно чрѣзъ своя примѣренъ животъ и активно — чрѣзъ своитѣ старания за повдиганието на умственното и моралното равнище на обществото, въ срѣдата на което е поставенъ (чрѣзъ съставяние на полезни дружества, откриване на вечерни и недѣлни училища, сказки, театрални прѣдставления и пр.) Обаче съ това моралнитѣ обязанности на учителитѣ още не се исчерпватъ. Между многото други тѣхни задачи, нека ни бѫде позволено да обърнемъ тукъ вниманието имъ особенно на една, която произтича послѣдователно отъ задължението, което имъ се възлага: да бѫдѫтъ пòвече отъ колкото това се изисква другадѣ, *възпитатели на цѣлото общество, на цѣлия народъ вкупомъ.* — Въ такъвъ случай явява ся неизбѣжна нужда за учителя, да се запознае пò-отблизо съ прѣдмѣта на неговата дѣятелность — съ това общество, съ тоя народъ, които той морално е задълженъ да възпитава, просвѣщава, води къмъ пѫтя на духовното и посрѣдствомъ това кѫмъ материялното благосъстояние. Както за педагога, който има за прѣдмѣтъ дѣтската душа, е нужно да се запознае съ особеноститѣ на тая душа, да вникне въ механизма на пружинитѣ, които я движѫтъ, прѣди да се рѣши да почне своята образователска дѣятелность, тъй е нужно и за възпитателя на народа, отъ каквато категория и да бѫде той, държавенъ мѫжь или педагогъ, да изучи основно *народната душа*, (ако можемъ да се изразимъ така, безъ да придаваме на думата нѣкакво метафизическо значение), въ всичкитѣ ѝ разнообразни проявления, да схване всичкитѣ нейни особености — тогава може да се очаква отъ неговата дѣятелность и благотворни резултати. Цѣльта, която гони, ще бѫде дѣйствително плодовита, защото се гони съ пълно съзнание на срѣдствата, които могѫтъ да бѫдѫтъ на расположение за постиганието ѝ, съ съзнание на направлението въ което тая цѣль трѣба да се постави, съобразно съ особеннитѣ изисквания на народния духъ, който духъ е резултатъ на цѣли вѣкове, и като такъвъ, не трѣба да се мѣри съ случайнитѣ прѣдписания на една школа, на една философия. На народния възпитатель възлѣжи така грижата, да узнае кого възпитава, кого учи, чрѣзъ най-пълно изслѣдвание на тоя народъ и на тая страна, сѫдбата на които се полага въ неговитѣ рѫцѣ.— Нуждата отъ едно всестранно изслѣдвание на народа и страната става въобще отъ день на день пò-чувствителна, едно, защото етнографическитѣ материяли захващатъ да се топѭтъ подъ трѣскавата горещина на една нова дѣятелность, и друго, защото е врѣме вече да се даде на нашитѣ общественни дѣйци една пò-положителна основа, на която да градѭтъ своитѣ теории върху особеноститѣ и нуждитѣ на нашия народъ, за когото до сега се е разсѫждавало и говорило въ повечето случаи не инакъ освѣнъ a priori, на основание на прѣдвзети и, още пò често, чужди идеи. Какво прѣдставя нашиятъ народъ, какви сѫ неговитѣ нужди, и кое е най-доброто направление, което трѣба да се даде на пò-нататъшното му развитие, това ще се види най добрѣ отъ обективното му изслѣдвание.

Това нелѣдване прѣдставя толкова страни, колкото разнообразни лица показва и самия народенъ животъ, и тия мѣстни обстоятелства, при които се е развилъ и развива. *Да издири въ какво състояние се намира веществената и духовната култура на народа, като се старае да узнае познанията, които притежава той по разнитѣ клонове на науката и искуствата; да изслѣдва идеитѣ, които си е изработилъ или наредилъ или заелъ тоя народъ въ областьта на религията или нравственосьта, и съобразно съ тия познания и идеи да търси пжть за понататъшното му развитие съгласно съ изискванията на неговия организмъ.* — ето задачата на учителя, като общественъ възпитатель. Тоя огроменъ трудъ, естественно, не е възможно да поеме учительтъ самичъкъ на себе си. Има специялни страни, които прѣимущественно единъ юристь или единъ лѣкарь може да изучи съ пó-голѣмо умѣние и тънкость; но не ще съмнѣние, че пакъ пó-голѣмата часть отъ задачата ще слѣгне на учителското съсловие. Никое друго съсловие нѣма пó-вече отъ учителското възможность, да бжде въ постоянно и тѣсно сношение съ народа, да го наблюдава и да изучава и най-скрититѣ кжтове на душата му. Селскиятъ учитель е естественно, въ сжщото врѣме и най-ближния наблюдатель на селския житель. —

Тъй като, народътъ се състои главно отъ селското население, то безъ сумнѣние и изучването на тоя народъ ще лѣжи прѣди всичко въ ржцѣтѣ на селския учитель. Нѣма да откажемъ, че тоя послѣдниятъ отдавна вече е съзналъ тая своя задача, която му се диктува отъ прѣдметството на мѣстото, което заема. И дѣйствително, ако има у насъ нѣщо събрано въ областьта на етнографията, то се дължи най главно на народния учитель. Повечето отъ събирачитѣ на народнитѣ ни умотворения сж били главно народни учители.

Въ много пó-малъкъ размѣръ обаче е земало до сега участие въ изслѣдването на народа и страната ни — пó-високото учителско съсловие, гимназиялнитѣ прѣподаватели, при всичко, че тия послѣднитѣ притѣжаватъ или бихж могли да притѣжаватъ въ много пó-голѣмъ размѣръ подготовката, която се изисква отъ единъ добъръ етнографъ. Има страни въ изслѣдването на нашия народъ и нашия край, които безъ солидни специялни познания не могжтъ да се освѣтлжтъ добрѣ.

Винжги специялниятъ историкъ пó-добрѣ, пó-методично ще умѣе да издири и запише едно историческо прѣдание, отъ единого, който не притежава никакви сериозни исторически познания и за това въ много случаи се подава на фантазията си или на влиянието на тенденциозни идеи. Ботаникътъ пó-вѣрно ще изслѣдва флората на извѣстно мѣсто, отъ единъ дилетантъ, който нѣма никаква система въ изслѣдванията си, и обръща ту внимание на прѣдмета, ту на името му, ту на свързаното съ него народно повѣрие.

Специялно подготвениятъ прѣподаватель по рисуване (живописецъ) е единственно способниятъ да изслѣдва народното изобразително искуство, народната орнаментика, народното живописство съ всичката тънкость, която изисква прѣдметътъ. Учительтъ по инструменталната или вокалната музика най-добрѣ ще умѣе да схване народнитѣ мелодии и да ги копира и прѣдаде вѣрно и точно. Почти за всѣки учитель има отдѣлна обширна етнографическа область, въ която той може да развие плодовита дѣятелность споредъ своята специялна подготовка. Излишно е да се настоява повече върху нуждата отъ участието на учителитѣ въ това важно дѣло за изучването на страната—а още пó-малко, върху важностьта на самитѣ изслѣдвания. Ний се ласкаемъ съ надеждата, че директоритѣ на разнитѣ училища, инспекторитѣ на учебнитѣ окржжия и учителитѣ ще обърнатъ надлежното внимание на изложеното отъ насъ вкратцѣ и ще се постараятъ за напрѣдъ да събиратъ постепенно материяли за етнографическото, историческото или географическото изслѣдванието на окржга, въ който дѣйствуватъ, или на коя да е друга область, която си изберятъ. Желателно

би било, поне въ по̀-голѣмитѣ окрѫжни центрове, учителитѣ да вземать инициятивата за съставяние на особенни дружества, народоучни (фолклорни) *), които да си поставятъ за специялна цѣль изслѣдванието на народа и страната въ всѣко отношение. Може да се прѣпорѫчи тая цѣль, като второстепенна цѣль и на читалищата и на всички други дружества у насъ, които прислѣдватъ нѣкаква образователна цѣль. Материялитѣ, които ще се събиратъ частно отъ учителитѣ или дружествата, ще намѣрвать, не се съмняваме, винкги добъръ приемъ въ сѫществующитѣ периодически издания у насъ, а особенно въ „Сборника на Министерството на Народното Просвѣщение“, чиято программа съвпада напълно съ задачата, на която ние намѣрихме за добрѣ да обърнеме тукъ вниманието на нашитѣ учители, съ пълно увѣрение, че ще намѣримъ съчувственъ отзивъ.

Д-ръ Ив. Д. Шишмановъ.

БИБЛИОГРАФИЯ.

Анна Каренина, романъ отъ графа Левъ Толстой, томъ I, прѣвелъ М. Ивановъ, Пловдивъ, печатница Хр. Геннадиевъ 1880 г. цѣна 1 левъ 20 ст.

— —

Домашенъ приятель, мѣсечно списание, издава българското евангелско дружество, София 1890 г. година II, брой 1, 2 и 3.

— —

Периодическо списание на българското книжовно дружество въ Срѣдецъ, подъ редакцията на В. Д. Стояновъ, година седма, книжка XXXII и XXXIII Срѣдецъ, държавна печатница 1890.

— —

Библиотека Св. Климентъ, издава „Дружеството Св. Климентъ“, книжка IX, София, печатница на К. Т. Кушлевъ 1890.

— —

Трудъ, литературно-научно списание, редакторъ Ц. Гинчевъ, година III книга II, Търново, скоро-печатница на П. Х. Панайотовъ 1890.

— —

Литературно научно списание на казанлѫшкото учителско дружество, подъ редакцията на Д-ръ К К. Кръстевъ, книжка 2, Пловдивъ, печатница Д. М. Манчовъ, 1890.

— —

Письма о Македоніи и македонскомъ вопросѣ, С. С. Бобчева. Петербургъ, 1889.

---

*) Сравни: „Значението и задачата на нашата етнография“ въ *Сборникъ за народни умотворения, наука и книжнина* стр. 9 и слѣд.

ВѢСТИ ИЗЪ КНИЖОВНИЙ СВѢТЪ.

Съ удоволствие се научаваме, че отъ нова година насамъ се е почнало вече напечатванието на нѣмски прѣводъ прѣвъсходното съчинение на г. Д-ра К. Иречека: Cesty po Bulharsku (пѫтувания по България). Тоя прѣводъ, който ще бѫде допълненъ съ много нови свѣдѣния, щѣлъ да излѣзе отъ печатъ идущий септемврий или октомврий. Въ тоя случай намъ е драго да обадимъ, че сѫщата книга се прѣвожда сега и на български отъ г. И. Георгова и ние горещо желаемъ да видимъ часъ по-скоро на языка си това съчинение, най-доброто отъ всичкитѣ написани до сега върху нашето отечество.

Господинъ У. Р. Морфилъ (W. R. Morfill), професоръ на словѣнскитѣ языци въ оксфордский университетъ и авторъ на разни английски съчинения по славистиката, готви, както слушаме, и една българска граматика, написана на английски за англичанетѣ.

Г. Морфилъ тия дни е издалъ въ особна брошура своята въводителна лекция по словѣнскитѣ языци, държана въ оксфордский университетъ на 25-й януарий 1890. Тая лекция носи заглавие *Опитъ върху значението на изучванието словѣнскитѣ языци* *). Като говори за българитѣ, учений професоръ забѣлѣжва, че тѣхното „великолѣпно избухвание (outburst) въ народенъ животъ, слѣдъ жестокото робство на дълги столѣтия, е едно отъ чудесата на наший вѣкъ". Лекцията е интересна въ много отношения.

Отъ двѣ години насамъ въ Прага е подхванала да се печата на чешки огромна енциклопедия „Ottuv Slovnik naucny" Макаръ, че на чешки сѫществува вече прѣвъсходната Ригерова енциклопедия, печатана прѣди двайсетина години, но настоящата, по богатството и по новостьта на материялитѣ си, сочи да завземе едно отъ най-виднитѣ мѣста въ чешката литература. Това издание се урежда отъ 41 редактори, специали-сти по разнитѣ стржкове на науката, а има повече отъ 500 души сътрудници. До сега сѫ излѣзли два тома съ буквата *а*, само тя захваща повече отъ 1000 страници, 8-на Текстътъ е поясненъ и иллюстриранъ съ многобройни картини, художествено изработени. По всичко се види, че казаната енциклопедия ще може да се постави на равно съ най-добритѣ сѫществуващи днесъ подобни издания у другитѣ европейци. „Ottuv Slovnik Naucny" има и за насъ особенъ интересъ поради широкото мѣсто, което ще се даде на България въ страницитѣ му. Д-ру К. Иречеку е повѣрена българската часть.

Щемъ ли и ние, българитѣ, нѣкога да се сдобиемъ съ подобно отъ колосаленъ размѣръ и важность дѣло?

Не прѣди много излѣзе въ Парижъ романътъ La bête himaine, отъ Емиль-Зола. Той е двайсетий отъ циклътъ на Rougon-Maquart. Главната задача на автора е била да изобрази желѣзнопѫтническия миръ, тоестъ, живота и нравитѣ на висшитѣ чиновници, както и на проститѣ работници по желѣзницитѣ. И въ тоя случай знаменитий романистъ, вѣренъ на правилото си, е написалъ романа си на основание на истински факти, или „документи" както той ги нарича, събирани нарочно и старателно по отъ рано, изъ областьта която описва. За да се запознае непосрѣдствено и лично съ работата, също и съ ощущнията на единъ

---

*) An Essay on The emportance of She Study of The Slavonic Languages. London, Henry Frowde. 1890.

машинистъ въ врѣме на движението на влака, Зола нарочно испросилъ дозволение и пропжтувалъ отъ Парижъ до Мантъ въ самий локомотивъ, чието название „La bête humaine“ той е далъ и на романа си.

——

По инициативата на сръбското академическо дружество *„Зора“* въ Вѣна, отпразднувалъ се въ австрийската столица четирийсетгодишний юбилей отъ литературната дѣятелность на Змай Йованъ Йовановичъ, знаменитий сръбски поетъ (съ когото „Денница“ въ III книжка, пьрва, ако и на кратко, запозна българската публика). Въ деньтъ на праздника цѣлата сръбска младежь се е откликнала и поздравилъ съ горещо съчувствие националний и плодовити корифей на сръбскитѣ поети.

——

Излѣзълъ е въ Лондонъ послѣдний томъ на лордъ Теннисона: Demeter and othes poems. И въ тия произведения вѣе сжщата кротость, нѣжность, деликатно чувство, присжщи на лирический гений на Теннисона, както и въ другитѣ му поетически сбирки. Особенно, стихотворението, въ което маститий поетъ се прощава съ живота, по своята армонизность и благородство на чувствата е истински chef d'œuvre. Отъ Теннисона имаме прѣведено на български, въ два прѣвода, прѣкрасната поема: *Майска Царица.*

——

Въ пещенский политически листъ „La revue de l'orient“ се прѣвожда на французски една отъ нувеллитѣ на покойний Любенъ Каравеловъ, подъ название „Гъркиня“.

——

Лудвигъ Батенбергъ, братъ на бивший български князь Александръ Батенберга, готвилъ едно обемисто съчинение за България, което скоро щяла да излѣзе.

——

Въ нѣмското периодическо списание „Christlichen Abendruhe“ издаваемо въ Швейцария, е напечатана отъ И. Окичъ повѣсть „Петко“. Сюжета на повѣстьта е зетъ изъ революционий животъ на българитѣ.

——

Нѝскоро се е поминалъ въ Прага Франтишекъ Халупа, младъ чешки поетъ, роденъ на 1857 год. Той е довършилъ образованието си въ пражския университетъ по философския отдѣлъ. Редактиралъ е разни литературни списания, като е списвалъ и прѣвождалъ отъ славянскитѣ язици разни поетически творения. Обнародванитѣ му въ сбирката „Липовъ Цвѣтъ“ стихове се отличаватъ по поетическа фантазия и прѣкрасенъ слогъ. Между друго, Халупа е написалъ една драма, на която героятъ е Прѣмиславъ Оттокаръ II; раскази въ стихове, и една историческа повѣсть, подъ насловъ: „Послѣдний Прѣмиславецъ“.

——

Въ Парижъ се е появила любопитна книга: *Освобождението на Еминъ Паша отъ Станлея*, която е съставена отъ писмата на Станлея изъ Африка, отъ дѣто знаменитий пжтешественникъ, слѣдъ безбройни премеждия и дълго пропадане въ неизвѣстность, се завърна най-послѣ живъ и здравъ — Книгата му, извѣстно, е пълна съ животрепещущъ интересъ, който още продължава да вдъхва на образований свѣтъ тайнственний Черенъ Материкъ.

Ц-въ

I ГОДИНА. МАЙ 1890 КНИЖКА 5.

ДЕННИЦА

КЪРВАВО ПРИМИРИЕ.

Епизодъ изъ сърбско-българската война.

отъ **М. Георгиевъ**

Войната бѣше обявена отъ страна на нашитѣ съсѣди и, слѣдъ нѣколко геройски отбрани, отъ една шепа хора, при сраженията при Кула, дѣвственната Видинска крѣпость се угрожаваше съ обсада. Обсадата грозѣше, а крѣпостьта бѣше — праздна! Едни гърди — срѣщу сто! Двѣ ржцѣ — срѣщу двѣста! Кое пд-напрѣдъ да прѣдприемешъ, та кое и да свършишъ?! . . . .

Картината, която прѣдставляваше Видинътъ, въ това врѣме, бѣше колкото скърбна, толкова и любопитна.

Солдатитѣ, които сновѣхж насамъ-натамъкъ, по своята работа, изглѣдвахж така спокойни, като че се готвехж за нѣкой славенъ парадъ, а не за — смъртна борба.

Всичко, що бѣ мжжко и пд-младо, пд-жизненно, като захванешъ отъ най-богатскитѣ синове, дори до най-бѣдния абаджийски калфа, или кожухарски чиракъ — всичко вървеше, съ една прѣзрителна усмивка на лицето. Самъ-тамъ, ще видишъ, по нѣкой пд-блѣскавъ погледъ, устременъ по посока къмъ Тимокътъ, но — нищо повече. Такава поразителна хладнокръвность, такава прѣзрителна усмивка и такъвъ блѣскавъ погледъ те каратъ неволно да свалишъ шапката си отъ главата и да имъ се наклонишъ . . . . Пд-старитѣ, пд-патимитѣ хора, на които бѣлитѣ влакна свидѣтелствувахж за тѣхнитѣ жизненни опитности, не криехж своето душевно смущение, което натискаше гърдитѣ имъ. Не криехж тѣ своето смущение, а гледахж съ такава неизвѣстность на бждащето, както гледа и рибарьтъ върху мжтната вода, когато хвърга своята рибарска мрѣжа! Самъ-тамъ, ще видишъ само, че по нѣкой отъ тѣхъ захваща пд-скоричко да прѣмета зърната на своята броеница, въ остарѣлата си и покрита съ жили ржка. . .

Имаше и такива, между Видинскитѣ жители, които, съ своитѣ практически и материялистически способности, не загубихж и сега присжтствието

на своя духъ. Тѫзи дарба се проявляваше, най-много, между достойнитѣ синове на Израила. Мнозина имаше, които порасчистихѫ паужинитѣ на своитѣ прѣдохранителни скривалища — *хумбитѣ*, що бѣхѫ завардили отъ послѣдното бомбардирание на градътъ. Та и не бѣше отдавна, едвамъ ли се бѣхѫ изминали десеть години! Други упражнявахѫ още пò-голѣма дѣятелность: тѣ копаяхѫ нови скривалища, било за себе си и челядьта си, било за своитѣ — земни блага. Колко котли, колко стока, колко злато и колко покѫщнина е било прикрито въ такивато скривалища, това би могла да каже само черната пръсть, що тежеше върху имъ, но за жалость, тя не може да говори. Такъвъ е свѣтътъ!

Тѣзи отъ жителитѣ, които братоубийственната война затече въ крѣпостьта, обрѫгнахѫ вече на топовнитѣ гърмежи и оловенитѣ свирни. Повечето отъ тѣхъ се утѣшавахѫ, съ философското изрѣчение: *„каквото ще Господь, това ще бѫде“!*

Една срѣда, слѣдъ пладнѣ, се разнесе гласъ между населението, че иде подкрѣпление на Видинския гарнизонъ. Тѫзи вѣсть падна така приятно на сърдцата на обсаденитѣ, както пада приятно и майския дъждь, върху испрѣпуканата отъ пекове земя.

Ободрението е полвинъ побѣда, казалъ нѣкой си полководецъ. Това можеше, най-нагледно, да се забѣлѣжи, този день, въ очитѣ на всѣкиго. Цѣла върволица свѣтъ се бѣше проточила къмъ Видинското пристанище, за да посрѣщне, пò-тържественно, ожидаемото подкрѣпление. И бабички, и дѣца, и старци, и младежи, и булки, и моми — всичко вървеше прѣменено, като че отива на литийя, по великдень.

Когато спрѣ парахода и се подадохѫ младитѣ герои на прѣдстоящитѣ боеве, цѣлъ дъждь отъ китки покри пѫтьтъ, който ги водеше къмъ побѣда.

Младъ и красивъ, пъленъ съ жизненность и сила, пристѫпваше между другитѣ и артилерийския поручикъ Н. . . . Подъ тънкитѣ му възвити мустачки, играеше една чудна усмивка, която омайваще всѣкиго, който го погледне. Черннтѣ му, пълни съ изражение очи, мѣтахѫ блѣскавъ поглдъ, който не само пронизваше, но и приковаваше всѣкиго, върху когото се спрѣше. Поручикъ Н. . . . бѣше на ръстъ повече високъ, отколкото срѣденъ; тънъкъ въ кръстътъ, а широкъ въ рамената. Цѣлото му тѣлосложение привличаше зрителитѣ, както съ своята подвижность, така и съ своята грациозность. Високото и гладко чело, което характеризираше богатитѣ душевни дарби на поручика, се украсяваше отъ една черна и лъскава, като смола, коса. Тя имаше една естественна, умѣренна кѫдравина. Хубостьта на лицето се удвояваше отъ бѣлизната на кожата, по която едвамъ се съзирахѫ, самъ-тамъ, тънки като влакна, сини жилчици.

Много погледи се спрѣхѫ върху този строенъ хубавецъ, а особно отъ страната, кѫдѣто бѣхѫ се наредили прѣдставителкитѣ на хубавия полъ. Много гѫрди испустнахѫ своитѣ въздишки, и много очи проросихѫ по нѣкоя сълза, като знаяхѫ на каква обѣть се излагаше тѫзи чудна

красота. — „Блазе на тжзи майка, що е родила такова чедо, и тешко и горко ней, че го е пратила на тъзи човешка касапница“! . . . Така си шепняхж бабитѣ и по́-възрастнитѣ булки, и неможехж да отдѣлжтъ очитѣ си отъ поручика.

По мимо другитѣ, скрита между множеството, бѣ упрѣла своя погледъ, върху поручика Н. . . . и Неда, която бѣше дошла съ баба Ганка. Баба Ганка бѣше майка на Недения баща. Неда бѣ очарованна отъ неговата красота. Тя бѣ забравила и война, и страхове, и топове и всичко! Тя невиждаше нито народъ, нито войска, нито нищо! Тя гледаше само Н. . . . и — никого другиго, макаръ че първъ пжть го виждаше! . . . .

Неда бѣше прочута хубавица въ градътъ и първа мѣжду момитѣ. Баща ѝ бѣше единъ отъ най-виднитѣ граждане и познатъ не само по своето иманье, но и по своята честность и интелигентность. Семейството, отъ което бѣше изникнала Неда, заемаше едно отъ най-виднитѣ мѣста мѣжду градското общество. Нединитѣ родители имахж само едно-едничко дѣте, а то бѣше Неда. Тѣ не пожалихж нито трудъ, нито разноски, за да дадж̀тъ на своето чедо такова въспитание, каквото се изискваше и отъ врѣмето, прѣзъ което живѣяхж, и отъ положението, което държеше тѣхната фамилия.

Неда бѣше навършила седемнадесетата и, отъ два мѣсеца, бѣ встжпила въ осемнадесетата си година. Тя имаше тънка висока снага и русса, като коприна, коса. Очитѣ ѝ блѣстѣхж като синьото сутренно небе, по Еньовденъ. На колко души този небесенъ погледъ е пронизалъ сърдцето и е оставилъ и до сега отворена раната на пронизаното мѣсто?! . . На своята бѣла гуша тя не носеше никакъвъ другъ накитъ, освѣнъ единъ-едничъкъ низъ отъ корали и този накитъ гармонираше подпълно, съ розовитѣ ѝ устни, които не се скжпѣхж никога да те наградятъ съ своята приятна и весела усмивка. Китчицитѣ—отъ кокиче, или момина сълза, които тя забодваше пролѣть, въ своята буйна руса коса, конкурирахж чрѣзъ своята бѣлизна и приятность, съ маргаритчетата, що се подавахж, на усмихнатитѣ ѝ коралови устни. Въ походката си, Неда бѣше бърза и плахова, като сърна. Поразени отъ бѣлолвкостьта на Неда, завистницитѣ ѝ, нейни другарки, бѣхж распустнали слухъ, че тя се миила, всѣка сутрена, съ прѣсно млѣко, но това не е истина, защото, освѣнъ студената водица, Неда не е допирала нищо друго до своитѣ бѣли и зачървѣли, като триндафилъ, страници.

Неда̀ държеше, въ хубавата си ржка, китка отъ нѣколко бѣли *рози* и *помничс*. Розитѣ блѣднѣехж прѣдъ нейното лице, а поминчетата изгледвахж като слаби искри, прѣдъ блѣстящия небесенъ цвѣтъ на бадемообразнитѣ Недени очи.

Когато поручикъ Н. . . . се упжти, изъ между събрания народъ, за да стигне своитѣ другари, той прѣмина край самата Неда. Единъ-едничъкъ погледъ, той хвърли, случайно, на Недения витъкъ станъ и го спрѣ на небесния цвѣтъ, който се отражаваше отъ очитѣ ѝ. Единъ-

едничъкъ бѣ тоя погледъ, но той бѣ достатъченъ. Та, зеръ не стига и най-малкото допиране на слънчевата лучь, до росната капка, за да произведе хубавитѣ шарове на дѫгата? — Погледътъ на поручика Н. . . произведе тоже единъ шаръ отъ дѫгата. Този шаръ бѣше червенината, що се разля моментално по лицето на Неда и по опърленаta отъ слънчевия пекъ шия на самия поручикъ Н. . . .

Впечатлението, което произведе срѣщанието на двата младежски погледи, се отрази най релиефно на взаимнитѣ имъ усмивки, които си размѣнихѫ. Тѣзи невинни усмивки се появихѫ едноврѣменно и сближиха така тѣсно младитѣ имъ сърдца, щото тѣ почувствовахѫ, като че отдавна се знаятъ и познаватъ. Нито взаимни поклони, нито прѣпорѫчвания, нито рѫкувания — нищо тѣмъ не трѣбваше вече. Па и защо ли сѫ тѣзи хладни церемоний и притворства, защо ли сѫ взаимнитѣ исказвания на имената, когато и прѣди да си знаятъ имената, тѣ прилѣпнѫхѫ вече така блиско, единъ къмъ други, както сутренната роса прилѣпя по кадифеното листче на темѣнугата. Зеръ имената, или происхождението имъ, можехѫ да притурѭтъ нѣщо повече на това, което тѣ бѣхѫ вече спечелили? . . . .

Хубавитѣ пръстчета, които държѣха китчицата, неволно протрепераxѫ, и едно стръкче отъ помничето, полѣте къмъ земята. То неможа да успѣе да се подчини на общия законъ на земната притегаемость, защото поручикъ Н. . . . го прихвана, прѣди то да допрѣ до черната пръсть. Въ моментътъ, когато той приближи къмъ устата си помничето, Неда присили своитѣ непослушни пръстчета и се опита да стисне, пò-ячко, китката въ рѫката си, но — единъ трънчецъ отъ розата се забоде въ нейния показалецъ и алена капка кръвъ, обагри *невинния* дѣвственъ кольоръ на бѣлата роза! . . . Има ли нѣщо съвършено подъ небето, та и розата да нѣма своитѣ трънье?! . . . .

Поручикъ Н. . . . се бѣше вече приближилъ при своитѣ наредени солдати, на които издаваше нужната команда за походъ. Неда стоеше, като вкаменена, на своето мѣсто. Тя бѣше поразена отъ злокобното прѣдзнаменувание, което ѝ прѣдсказа розовия трънъ. Блѣдницата, която покри нейното лице и бистрата влага, въ която плувнахѫ синитѣ ѝ очи, изразявахѫ най ясно причината на лѣхкото протрепервание на кораловитѣ ѝ устни. Тя бѣше готова да даде воля на своитѣ сълзи, само да можеше да отстрани това, що стѣгаше гѫрдитѣ ѝ и свиваше така силно нѣжното ѝ гърло, щото неможеше да прѣглътне плюнката си, нито да си поемне дѫхътъ . . .

Баба Ганка, която придружаваше Неда, забѣлѣжи, съ своя проницателенъ погледъ всичко това, което описахъ пò-горѣ. Тя пристѫпи при Неда, побутна ѭ съ своята остарѣла рѫка, и ѭ покани, съ погледъ, да си тръгнатъ. Баба Ганка не каза нищо на Неда, но, вървѣйки изъ пѫтьтъ, тя си повтаряше, шепнишкомъ, нѣщо за *огънь и барутъ*! . . .

„Тоя свѣтъ е лъжовенъ“, казва една народна поговорка, и тя е много права. Неда наскоро забрави и розовия трънъ и неговото злокобно прѣдсказвание. Отъ деньтъ, въ който първъ пѫть видѣ поручика Н. . . ., тя измѣни по нѣкои отъ своитѣ привички. Първото измѣнение въ нея се състоеше въ това, че тя стана непримирима неприятелка на розитѣ; нито се кичеше вече съ тѣхъ, нито пъкъ ги береше за въ чашка. Втората промѣна, която направи тя, бѣше измѣнението на своя накитъ. Вмѣсто съ други цвѣтя, Неда захвана да кити своята руса коса само съ помничета и — нищо повече.

Това бѣше една голѣма жъртва отъ нейна страна, защото тя бѣше страстна любителка на цвѣтята.

Тѫзи нейна страсть се забѣлѣзваше, особно, по богатата колекция на разновиднитѣ цвѣтя, които тя отгледваше въ своята малка зимна градинка. Въ тъзи градинка, тя запазваше и такива цвѣтя, които мѫчно би могли да устоѭтъ на открито, на есеннитѣ студени вѣтрове.

Кѫщата, въ която бѣхѫ отрѣдили обиталище на поручика Н. . . ., бѣше срѣщу Недени. Тѫзи кѫща принадлѣжеше на уйка ѝ. Макаръ и толкова близо, Неда не успѣ, дълго врѣме, да се запознае пò-блиско съ поручика Н. . . Та и какъ можеше да се запознае съ него, когато той, наистина, имаше квартира, но сѣдѣше постоянно, и денемъ и нощемъ, на бастионитѣ — тамъ, при своитѣ топове, които блъвахѫ огънь и металъ подъ неговата команда. Само веднажъ, слѣдъ седемъ дена, отъ първата имъ срѣща, тя видѣ поручика Н. . . . Видѣ го тя, но какъ го видѣ? . . . На рѫцѣтѣ на солдатитѣ, които го донесохѫ, като мъртвецъ въ кѫщи. . . . .

Поручикъ Н. . . не бѣше нито убитъ, нито раненъ, но бѣше притиснатъ отъ една грудa пръсть, що бѣ сурнала една неприятелска бомба. Бомбата паднала тъкмо въ това врѣме, когато поручикътъ командувалъ: *„третяя. . . пли“!*

Приказанието на поручика е било моментално испълнено и, въ мигътъ, когато заревалъ, съ своя страшенъ гласъ *„Св. Никола“* — така бѣше името на топътъ—ударътъ на неприятелската граната събаря една часть отъ *валътъ*, и го заровила, почти до шия! Храбритѣ солдати, които се намирали при „Св. Никола, съ рискъ на своя животъ, разровили, набързо, своя любимъ офицеринъ и спасили животътъ му. Поручикъ Н. . . . бѣше *синь-котленъ,* а лѣвата му рѫка бѣше яко навѣхната. Благодарение само на неговата силна и млада натура, та той можи, слѣдъ три дни, да се привдигне и да заемне пакъ своето мѣсто на редутътъ, кѫдѣто бѣше *„Св. Никола“*. Наистина, че лѣвата му рѫка висѣше на една кърпа, прѣвързана прѣзъ шията, но той намираше, че е достатъчно и само дѣсната, за да може да върти сабята си и да издава своята команда.

Баба Ганка се чудеше: „да ли е отъ желѣзо поручикътъ, или ангелътъ му е много силенъ“! . . . Неда не казваше нищо. Тя бѣше станала малко пò-блѣдна, но и блѣдината ѝ приличаше. Когато Неда

видѣ, че поручикъ Н. . . . излѣзе, на третия день, само съ прѣвързана ржка и възсѣдна лекичко своя хубавъ конь, за да се отправи пакъ къмъ бастионитѣ, тя повдигна своя поглѣдъ къмъ иконата, що бѣ въ стаята ѝ, и притисна на лѣвата страна гърдитѣ си, като да искаше да уталожи усиленото биение на сърдцето. До като поручикъ Н. . . . лѣжеше боленъ, тя не тури никакъвъ стрѫкъ цвѣтъ въ косата си, но сега, тя пакъ прибодна своето любимо помниче. . .

По молбата на неприятельтъ, кървопролитието бѣ спрѣно приврѣменно — примирието бѣше обявено. Истина, че примирието не е още миръ, но то бѣше едно голѣмо отлекване на борцитѣ. Това отлекване го осѣщахѫ, особно тези, които бѣхѫ почернели отъ саждитѣ на барута; тѣзи, които бѣхѫ забравили кога е пладне и кога вечерь; тѣзи, които по цѣлъ день нѣмахѫ врѣме и троха хлѣбъ да турятъ въ уста, а най много тѣзи — които не ги именувахѫ по име, а ги викахѫ по номеръ: *„первий — второй“* ! . . . .

Съ въдворението на примирието, настѫпи рѣзка промѣна въ всичко. Цѣлия градъ се измѣни, така бързо, както се промѣнява сцената на нѣкое прѣдставление. Много затворени кърчми се отворихѫ и прѣпълниха, много солдатски възли се развързахѫ, много бурета съ вино и ракия се източихѫ, много пѣсни се испѣхѫ и — много спомѣни се спомѣнахѫ — за падналитѣ! . . . . Зеръ има нѣщо по-приятно отъ това, да останешъ живъ и да оцѣлѣешъ, слѣдъ толкова опасности, които прѣдставлява една човѣшка касапница?! . . . И тѣзи човѣшки касапници характеризиратъ една отъ емблемитѣ, които славѭтъ напрѣдъкътъ на просвѣтенитѣ народи въ нашия вѣкъ! . . . . Азъ незная по мизерна ирония отъ тѫзи на съврѣменния гений, на человѣческия полѣтъ! . . .

Прѣкѫсването на неприятелскитѣ дѣйствия зарадва твърде много и Видинскитѣ граждане. Въ всѣка кѫща, и бѣдна и богата, се слушахѫ, по цѣла нощь, пѣсни, свирни и веселби. Тишината владѣеше само въ военнитѣ болници и — въ новозаринатитѣ гробища! . . . .

Втория день на примирието бѣ продължение отъ първия. Вѣчерьта, въ този день, се готвеше една вечеринка въ домътъ на Неденния уйка. Отъ прѣзъ деньтъ още се тъкмѣхѫ и готвѣхѫ разни гозби. Недения уйка порѫча да се отвори голѣмото буре съ най старото кехлибарово вино. Всичкитѣ приготовления имахѫ за цѣль да направятъ вечеринката, колкото е възможно, по-богата и по-весела. И, дѣйствително, весели бѣхѫ не само гостолюбивитѣ домакини, но и многобройнитѣ гости. Почти сичкитѣ офицери отъ гарнизонътъ, бѣхѫ поканени на тази вечеринка. Излишно е да спомѣнавамъ, че тамъ бѣхѫ и поручикъ Н. . . ., като житель на тѫзи кѫща, а и Неденитѣ родители, заедно и съ Неда — като близки сродници на домакинитѣ. Сега, първъ пѫть, се удаде случай на двѣтѣ млади сърдца да си проговорѭтъ — да се наприказватъ до сита. Но за чудо, тѣ твърдѣ малко си приказвахѫ, а повече се — гледахѫ!

. . . . Това имъ бѣше пò-приятно. . . . . Та и що ли можѣхѫ да си кажатъ повече отъ това, което тѣ испреварихѫ да си искажатъ съ своитѣ погледи, съ своитѣ прѣдчувствия — съ своитѣ сърдца.

Зеръ устата могѫтъ да говорѭтъ пò-ясно отъ сърцето?

Поручикъ Н. . . . бѣше упрѣлъ своя погледъ на помничето, което блѣщукаше изъ Недената руса коса, а Неда гледаше на синята лента, на която висеше златния орденъ *„за храбрость"*. Както лентата, тъй и помничето имахѫ еднаква боя, а тѫзи боя хармонираше напълно съ синитѣ Недени очи.

Слѣдъ вечерята, която се захвана още отъ рано, засвири музиката и всичко, що бѣ младо, излѣзе въ голѣмата стая, за да искаже съ потропванпе буйностьта на младежската кръвь. Въ хорото, съ което се почна играта, се уловихѫ единъ до други Неда и поручикъ Н. . . . Съ голѣмо удоволствие гледахѫ всичкитѣ присѫтствующи на тѣхъ. Не само бабитѣ и булкитѣ, но и дѣцата разбирахѫ, че тѣ сѫ създадени единъ за други. Слѣдъ първото хоро, поручикъ Н. . . . сѣдна до Неда. Той се готвеше да ѝ говори за нѣщо, но първата му дума се спрѣ на устата и той — нищо не продума. Той говореше въ себе си и съ себе си, въ умътъ си: — „Щомъ се свърши войната — кроеше си той — ще идѫ да вземѫ благословението на майка си, и ще додѫ да се сгодѭ за този ангелъ. Майка ми нѣма да се противи, особно, като узнае какъвъ ангелъ ще бѫде нейната снаха". . . . . .

„Па и има ли нѣщо пò идеално. пò-съвършенно отъ Неда? Само за нейнитѣ сини очи, готовъ съмъ да турѭ сто пѫти гѫрдитѣ си, срѣщу устата на „Св. Никола"! . . . Като се вѣнчаемъ, ще ѭ заведѫ у насъ, ще ме посрѣщнатъ роднини и приятели, ще видѭтъ Неда и ще ме ублажаватъ". . . . Така размисляваше въ себе си поручика Н. . . ., безъ да му мине, презъ умътъ, че *на тоя свѣтъ е постоянно само непостоянството!* . . . .

Неда, отъ своя страна, тоже градеше въздушни кули въ умътъ си. Тя си мислеше: „ще ли да имамъ това щастие, да му станѫ другарка?!. . . Боже, само тая милость искамъ отъ Тебе, — само него ми подари и нищо повече не искамъ. . . . Та могла ли бихъ азъ да живѣя безъ него, слѣдъ като го видохъ?! . . Да ли ще ме даде тати за него? . . Ще му се молѭ, ще му кажѫ, че безъ него не ще могѫ да живѣѭ ще му. . . ."

Неда не можи да довърши своята мисъль. Капитанъ Страшимировъ се исправи прѣдъ нея, поклони ѝ се по военски, и ѭ запита: — „Ако смѣѭ да ви помолѭ. госпожице, за кадрилътъ, който ще се играе слѣдъ валсътъ" ? — Прѣди да му отговори, Неда погледна въ поручика Н. . . ., който каза любезно на своя старѣйшина: — „извинете, капитанъ, но госпожицата е ангажирана съ мене и за кадрилътъ и за. . . ." — Той не довърши думата си, защото капитанинътъ го испрѣвари и додаде съ приятелска интимность, — „и за всичкитѣ игри, прѣзъ тѫзи вечерь", той се насмѣ весело. поклони се втори пѫть и отиде да чука на друга

порта. Поручикъ Н. . . . се обърна съ въпросителенъ погледъ, къмъ Неда, като да искаше да ѭ запита: — „само ако вие желаете?“

Неда едвамъ прошъпна думата „благодарѭ“, мѣтнѫ своя небесенъ погледъ на поручика и лицето ѝ се покри съ боята, която имаше коральтъ, що бѣ нанизала около гушата си. . .

Капитанъ Страшимировъ не намѣри дама за прѣдстоящия кадрилъ и се задоволи да командува само играта.

Когато Неда се исправи, заедно съ своя играчъ въ колоната, за да почнатъ кадрилътъ, тя забѣлежи едно стръкче отъ своето любимо цвѣте на дъскитѣ. Машинално пипна съ рѫка косата си, но нейното помниче не бѣше тамъ! Поручикъ Н. . . . угади мисъльта ѝ и, се спустна да вдигне стръкчето отъ подътъ, но — Нединото помниче бѣше вече стѫпкано! . . .

— Какъвъ безжалостенъ свѣтъ — прошъпна тя и нейнитѣ дълги мигли затреперахѫ на синитѣ ѝ очи. . . . . . .

— Третя фигура, дамитѣ начевнватъ — викаше капитанъ Страшимировъ, съ единъ якъ и гръмливъ гласъ, като че командуваше плутонъ изъ цѣла батерея.

Звучния гласъ на капитанина се послѣдва, дѣйствително, отъ цѣлъ батереенъ плутонъ. Силния гърмежъ причини сътрѣсение на цѣлата кѫща, въ която така приятно се бѣ започнала веселбата тѫзи вечерь. Този плутонъ бѣ пустнатъ отъ Видинскитѣ бастиони, срѣщу неожиданното нападение на една силна неприятелска колона. Въсползуванъ отъ беспечностьта на примирието и прикритъ отъ тъмнината, неприятельтъ намислилъ съ измама да нападне крѣпостьта и, по тоя начинъ, да си спечели ефтино лавритѣ на побѣдата. Планътъ на нападателя бѣ успѣлъ доста много. Неговитѣ редове бѣхѫ се примъкнали, до минимална блискость, къмъ обкопитѣ. Юнкерътъ Х. . . който, по недостатъкъ на офицери, заемаше мѣстото на втори субалтьоръ офицеръ, бѣше дежуренъ тѫзи вечерь. Той испълни своята служба съ примѣрна ревность и акуратность. Бодръ на своя постъ, той съпикасалъ съ врѣме движението на неприятелскитѣ колони и разбралъ цѣльта на това движение. Съ пълната хладнокръвность на единъ воененъ, Х. . . издалъ, тихичко нужното приказание на солдатитѣ да напълнятъ топоветѣ съ картечни бомби, да одмѣрѭтъ ѫгълътъ на възвишението, да натъкмѭтъ горението на трубката и да слѣдѭтъ за неговата пò-нататашна команда. Когато неприятелскитѣ сгѫстени редове наближили на отмѣреното растояние, Х. . . . искомандувалъ „*пли*“! и резултатътъ на тѫзи команда се чу въ кѫщата на Недения уйка. Огньтъ, който избликналъ изъ гърлата на топоветѣ, освѣтилъ линията на неприятелскитѣ редове и юнкерътъ забѣлѣжилъ съ удоволствие, успѣхътъ който бѣ произвелъ искомандувания отъ него плутонъ. Много неприятелски лешове се поклонили за винаги прѣдъ примѣрната негова храбрость. Х. . . score неможи да повтори своето „*пли*“, защото неприятельтъ, слѣдъ като прѣтърпѣ първия одпоръ, налегналъ съ още пò-голѣмо усилие да си пробие пѫть и да

постигне своята цѣль. Слѣдствието на тѫзи маневра бѣше това, че се отвори *перестрѣлка*, която, слѣдъ малко, се обърна въ редовно и подпълно сражение, съ сичката распаленость, както отъ страна на нападателя, тъй сѫщо и отъ страна на защитницитѣ. Първата жертва на това сражение, прѣзъ *кървавото примирие*, стана юнкерътъ Х. . . . който падна, пронизанъ отъ три неприятелски крушума! . Юнкерътъ Х. . бѣ единъ-едничъкъ синъ на майка си. Тя очѣкваше, съ нетърпение, да види веднъжъ сина си офицеринъ, та и ней да ѝ отлекне отъ сиромашията и неволята! . . . Бѣдната майка, работи и сега чуждо, както и другитѣ бѣдни вдовици, за да искара нѣкоя коричка хлѣбъ! . . . . Зеръ е тя крива, че е такава черна нейната сѫдба? . . .

Грьмътъ, който чухѫ играчитѣ, прѣкъсна моментално играта. Дамитѣ истръпнахѫ на мѣстата си, а офицеритѣ се спустнахѫ да припашатъ своитѣ сабли, и съ параднитѣ си униформи, съ лъченитѣ чизми, кой безъ шапка, кой безъ шинелъ, всѣки тичаше да заеме своего опрѣдѣлено мѣсто по бастионитѣ.

Капитанъ Страшимировъ запази на пълно своето присѫтствие на духътъ. Той се обърна съ поразително хладнокръвие къмъ дамитѣ и, като припасваше саблята си, каза имъ, съ весела усмивка: „Почакайте тука, скоро ще увѣримъ неприятельтъ, че нашии кадрилъ не е още свършенъ и ще се завърнемъ да доиграеме останалитѣ три фигури отъ него“. Той бързаше, наистина, да излѣзе пó-скоро, но неговото бързание сочеше, като че бѣ закжснѣлъ отъ нѣкое любовно свиждание, а не като че отиваше на едно кърваво сражение! . . . .

Поручикъ Н. . . . излѣзе заедно съ своя старейшина. Прѣди да тръгне, той пристжпи при Неда. за да ѝ каже „сбогомъ“ и улови въ своята рѫка дѣсницата на своя идеалъ. Неда посегна да отбоде помничето, отъ своята руса коса, и да му го даде „за късметъ“, но се досѣти, че нейното помниче бѣше стжпкано и ней ѝ дожалѣ, та едвамъ изговори съ насълзени очи: „сбогомъ“! .

Гърмежитѣ се усилвахѫ отъ минута на минута и екотътъ имъ правеше да се тресжтъ не само зданията, но и земята подъ тѣхъ. Дамитѣ, както и другитѣ заостанали гости, бѣхѫ затаили дѫхъ и нито думица, никой не продумваше. Всички очѣквахѫ съ нетърпение краятъ на драмата, която се почна, прѣзъ това *кърваво примирие*. . . .

Слѣдъ единъ часъ, гърмежитѣ позатихнахѫ. Не се мина много и офицеритѣ захванахѫ да се завръщатъ, единъ по единъ. Нѣкои отъ тѣхъ бѣхѫ почернѣли, като че сѫ чистили комини, други бѣхѫ покрити съ калъ и попръскани съ кръвь.

Когато влѣзна въ стаята капитанъ Страшимировъ, той заржча на музиката да засвири третята фигура отъ кадрилътъ и, искомандува на играчитѣ да се наредѭтъ въ колони, както бѣхѫ пó-прѣди. По едно врѣме, той забѣлѣжи кръвь на своя мундиръ. Тѫзи кръвь му припомни нѣщо

и той потърси съ погледъ Неда. Тя сѣдѣше близо до майка си и бѣ упрѣла своя хубавъ погледъ къмъ вратата. Капитанинътъ се досѣти, кого очѣкваше този погледъ. Той пристжпи при Неда, наклони се по военски и ѝ продума съ единъ тонъ, който изразяваше по̀ голѣма сериозность отъ тжзи, която капитанинътъ владѣеше обикновенно:

— Останалата часть отъ кадрилътъ ще изиграемъ заедно, госпожице, ако ви е по волята?

Неда втренчи своя погледъ въ капитанина и запита съ единъ треперливъ гласъ:

— Ами моя кавалеръ, поручикъ Н. . . .?

— Той неможе да играе *кадрилъ*, госпожице, отговори капитанинътъ и една неволна, скърбна мина се изрази на неговото юнашко лице.

— Защо неможе да играе? — запита очудено Неда.

— *„Защото. . . . защото. . . . за това, защото остана съ една нога. . . . другата му ж отнесе една неприятелска граната въ бостионътъ при „св. Никола“*. . . . .

. . . .

Какво е правила Неда, когато се е затворила въ своята станчка — това остава на читателитѣ да се досѣтжтъ.

ПИСМА ОТЪ РИМЪ

пише

Константинъ Величковъ.

ПИСМО VI.

Св. Петъръ. — Готическа архитектура. Площадь на Св. Петъръ. — Вжтрешностьта на църквата. — Архитектура и характеръ на църквата. — Папски гробове. — Pietà отъ Микелъ-Анджело.

Стжпамъ въ папский Римъ.

Отъ падението на Римъ до възраждението не трѣбва да се търсжтъ тука никакви паметници. Срѣднитѣ вѣкове се пълнятъ исключително съ историята на упорититѣ и неуморни старания, които развива папството за да установи своето свѣтско владичество. Отъ прахътъ на развалинитѣ, които бѣхж оставили слѣдъ себе си варваритѣ, папството изрива традицитѣ на цезаритѣ — властители на вселенната, усвоява ги и устремява *всичкитѣ си усилия* да ги реализира въ своя полза. Прѣхластнато въ

грамадната задача, която си бѣше поставило, то остави да се довършва около него разрушителното дѣло, почнато отъ варваритѣ. Разрушението продължава безпрѣпятствено, немилостиво прѣзъ всичкитѣ срѣдни вѣкове. Развалинитѣ на римскитѣ паметници — тие сѫ единственнитѣ паметници, които е оставила тука тая дълга епоха. Една мисъль прѣобладава, сѣкашь, прѣзъ всичкото това врѣме, мисъль, която се прѣдава религиозно отъ поколение на поколение, — да се разруши всичко, което наумѣва, всичко, което прославлява старий язичнический миръ.

Тая работа на разрушение зима до такава степень всичкото внимание на обществото, щото не му остави врѣме да създаде нищо въ областьта на искуствата. Не въ Римъ, центрътъ на католическото християнство, а далече отъ него, въ сѣверна Европа, въ Франция и Германия, християнската идея намира въ душата на народи млади, непокварени, една почва плодотворна, и блѣскаво утвърждава своето тържество въ нови естетически форми. Когато Римъ е всецѣло занятъ съ разрушаванието на своето минало, въ сѣверна Европа се ражда едно ново искуство, което покрива градоветѣ съ великолѣпни храмове. Готическитѣ църкви сѫ повече отъ една нова архитектура, въ тѣхъ избликва и се проявлява единъ свѣтъ отъ идеи, които кипѭтъ, въ видъ на зародишъ неопрѣдѣленъ, смутенъ, но изобиленъ, въ душата на едно образующе се общество. Това сѫ идеитѣ, още необработени, които новото общество е назначило да донесе и пръсне единъ день въ свѣтътъ. Въ тѣхъ се очертава цѣло едно миро-възрение, ново и обемлюще всичкото поле на човѣшката мисъль, философия, наука, искуства, политика. Въ умоветѣ се извършва едно чудно и всестранно движение, което ще узрѣе и ще даде единъ день блѣскави и богати плодове. Намира за сега една готова идея, усвоява я, привива я несъзнателно на своитѣ още несъвършенни възрения и дава ѝ една форма, която го отпечатва и показва какво може да се очаква отъ него въ бѫдѫще. Християнската вѣра, тъй както бѣше излѣзла отъ мистическитѣ умове на своитѣ основатели, вѣра, която обръща лицето си отъ земята, като отъ пагубно мѣсто, за която животътъ е едно изгнание, вѣра на страхъ и самоотрицание, на постоянно, неуклонно стремление къмъ наслаждения обѣщани само на избраннитѣ въ единъ другъ свѣтъ, неможеше да падне въ души пó-способни да я разберѫтъ, трѣбваше отъ Иудея дѣто се роди, да мине въ сѣверна Европа, за да намѣри вѣрни тълкуватели на своя духъ, трогнати, увлечени на равна степень отъ поезията на мистическитѣ ѝ тенденции и отъ глѫбината на философскитѣ ѝ начала. Отъ тамъ, когато пó-послѣ християнството, подъ влиянието на папството, се прѣобръща въ една външна обрядность, въ една необуздана експлоатация, ще се издигне гласътъ, който ще протестира и ще иска да го възвърне въ първитѣ му чисти форми. И пакъ отъ тамъ ще произтечѫтъ всички ония движения, които ще направятъ пó-послѣ прѣврати въ областьта на философията, на литературата, на политиката. Възраждението ще издигне черкви пó-изящни, по-съвършенни по форма, но въ тѣхъ ще отсѫтствува християнский духъ. Вѣрата става вещь сериозна въ готи-

ческитѣ храмове. Богомолецътъ се намира тамъ потопенъ въ единъ тайнственъ полумракъ, подобенъ на оня, що създаватъ около душата слабоститѣ, съблазнитѣ, грѣховетѣ на които е подвергната и отъ който, за да излѣзе, усѣща неволно нуждата за да се моли и да се покае. По мисъль незная друга архитектура освѣнь арабската, която би могла да се противопостави на готическата. Религиозний духъ не е създалъ архитектури пó-съвършенни въ новитѣ врѣмена. Арабската архитектура, ако и да отстѫпва въ много отношения на готическата, е имала щастието да располага съ минарето и съ него да достига върхътъ на сюблимното. Минарето само по себе струва колкото една архитектура. Немогѫ да видѫ едно минаре, било то бѣдното минаре на една селска джамия или високото и изящно минаре на султанската, безъ да завидѫ на мусулманството, че го е изнамѣрило. Готическитѣ църкви сѫ замѣстили щастливо минарето съ своитѣ високи кули, звънарници и стрѣли, които като него се издигатъ подобни на мисли, улѣтѣли къмъ небето. Но каквото и ненадминуемо изящество да достигатъ по нѣкога кулитѣ и звънарницитѣ и стрѣлитѣ, като въ парижката Св. Богородица, въ Амиенската и Страсбургската съборна цьрква, прѣвъсходството на идеята остава въ полза на минарето. Какъ сладко се разлива отъ тамъ гласътъ на муеззина? Какъ правовѣрний мюсюлманинъ трѣбва неволно да прѣвие колѣнѣтѣ си когато ще да слиза отъ горѣ тоя гласъ, който го кани да се моли! Душата се трогва, защото ѝ говори пакъ душа. Сравнете съ това дрънканието на камбанитѣ. И най-богатото въображение неще успѣе да извлѣче отъ него една хармония, способна да трогне душата така както тоя простъ гласъ човѣшки, който внезапно се зачувва отъ викалото на едно минаре.

Папский Римъ принадлежи всецѣло на възражданието, той е музеятъ на тая епоха: той е събралъ въ себе-си всичко, което е произведено най хубаво прѣзъ тая епоха въ областьта на архитектурата, на скулптурата и на живописьта. Между всичкитѣ чудеса на искуствата, съ които се гордѣе папский Римъ, първо мѣсто по грамадность на размѣритѣ, по съвършенство на формитѣ, принадлежи на Св. Петъръ. Св. Петъръ е найвеличественний паметникъ, издигнатъ отъ възраждането и въ който найблѣскаво и най-вѣрно се е отпечаталъ самий духъ на епохата. Фасадата на църквата не отговаря на идеята, съ която идете, и първото ви впечатление, когато стигнете на пияцата, е почти едно разочарование. За да го изгладите би трѣбвало да влѣзете веднага въ църквата, ако да не заслужваше да се види пияцата, която е сама по себе една гениялна направа. Малкитѣ и почти нищожни здания, които я обикалятъ оставатъ ненарушенъ ефектътъ, който произвожда. Четвъртита въ основата си, отваря се изведнажъ къмъ храма въ единъ правиленъ и обширенъ крѫгъ заобиколенъ отъ два великолѣпни портика и украсенъ въ срѣдата съ единъ египетски обелискъ и двѣ чешми. Портицитѣ се извиватъ въ полукрѫгъ, раздѣлени всѣки единъ на три широки галерии отъ двѣстѣ *эсемдесетъ и четире* грамадни дорически стълпа. Надъ покрива на

портицитѣ се рисуватъ на въздуха каменнитѣ силуети на сто и деветдесеть и двама светци. Когато стигнете въ обширний кржгъ на площадьтъ и погледнете тия безбройни статуи прави, неподвижни въ въздуха, усѣщате че влизате въ една священна срѣда. Неможе да се измисли нищо нѣ-великолѣпно за входътъ на една цьрква.

Ако вънкашностьта на храма не отговаря на идеята, съ която идешь, вътрешностьта я надминува. Оставашь буквално ослѣпенъ отъ блѣсъкътъ и великолѣпието, които намирашь. Мислишь, че присжтствувашь на единъ феерически праздникъ на очитѣ, дѣто всичкитѣ искуства и всичкитѣ богатства сж натрупали съ безподобна хармония щото сж имали най-хубаво, най-изящно, най-раскошно за да ги плѣнжтъ и омаятъ. Погледътъ се скита очарованъ и неможе да се нагледа и начуди. Дѣто и да се спре, дѣто и да проникне, вредъ намира нови причини за удивление, което расте безъ да ви насити, безъ да ви умори, умекотено отъ блѣсъкътъ, който влиза отвредъ и облива, всичко като вълнитѣ на едно море отъ злато и свѣтлина. Нищо не иде да помрачи и поквари великолѣпието, което ви окружава, ни една тжжна мисъль, ни една грозна сѣнка. Светиитѣ тържествуватъ доволни въ грамаднитѣ размѣри, съ които се вѣстяватъ, заобиколени отъ хиляди ангели, които поглеждатъ отъ горѣ засмѣни, като да сж дошли и тѣ на праздникъ като тебе. Дори папитѣ, които стоятъ на своитѣ мавзолеи, прави или коленичили, губжтъ нечалний видъ, който имъ дава идеята на смьртьта. Мислишь, че сж нѣкакви живи каменни истукани, излѣзли отъ гробоветѣ си да се радватъ на радостьта на живитѣ. Всичко приема видъ засмѣнъ, увлекателенъ въ чудесната хармония на размѣритѣ. Въ тая хармония стои истинското великолѣпие на храмътъ. Тя е която го прави едно отъ най-великитѣ чудеса, които е създала кога да било архитектурата. Тя слива всичкитѣ части въ едно съвършенно и поразително единство. Всичко се стреми да прѣдаде значение на цѣлото. Окото минува отъ деталитѣ къмъ общия ефектъ безъ никаква мжка. Великолѣпието на пьрвитѣ е само единъ аксессоръ, една принадлѣжность на цѣлото. Самата грамадность на цьрквата, богатий раскошъ, съ който е украсена, исчезватъ въ хармонията на размѣритѣ. Кубето е цѣлий пантеонъ прѣнесенъ и поставенъ на четирийсеть метра височина, надъ четире пиластра, които иматъ седемдесеть и единъ метръ окржжность. На една джлжина отъ близо сто и деведесеть метра цьрквата е раздѣлена на три части само отъ осемь пиластра по четири отъ всяка страна. Отъ аркитѣ, които пиластритѣ образуватъ, се виждатъ отъ двѣтѣ страни капелли, нѣкои отъ които иматъ размѣритѣ на грамадна цьрква. Статуитѣ на светцитѣ, които украшаватъ пиластритѣ, иматъ петь метра височина. Буквитѣ на знаменитий надписъ, [1]) който се чете околовръсть на кубето, и на своеволното тълкование на който папството е основало своитѣ домогвания за всесвѣтско владичество, сж единъ метръ високи. Грамадната праздпота на кубето, зѣюща надъ цьрквата, се издига на сто

Tu es Petrus, et super hanc petram aedificabo ecclesiam meam, et tibi dabo claves regni coelorum.

и единъ метръ височина надъ попътъ. Отъ връхътъ на кубето до връхътъ на кръста, поставенъ на бронзова топка, има други трийсеть метра и двайесеть и три сантиметра височина. Само други три паметника въ свѣтътъ надминуватъ съ по нѣколко метра тая височина: голѣмата египетска пирамида, страсбургската стрѣла и амиенскитѣ звънарници.

Църквата съ своитѣ капелли може да събере свободно до 20 хиляди богомолци. Въпреки тия грамадни димензии, тя изглежда малка. Оня, който дохожда въ нея съ мисъль да се чуди на най-голѣмата църква на свѣтътъ, ще остане измаменъ въ ожиданията си. Само сравнението между деталитѣ въ нея може да даде вѣрно понятие за истинскитѣ ѝ математически размѣри. Никадѣ неможе да се види пó-нагледно че истинското величие на единъ архитектонически паметникъ стой не въ голѣмината на математическитѣ му димензии, а въ хармонията и съразмѣрностьта на линиитѣ. Тамъ е ключътъ на ненадминуемото съвършенство на Св. Петъръ. Безъ да има равенъ на себе-си паметникъ, по голѣмина, по богатство на украшения, великата църква остава незаличимо впечатление въ ония, които сѫ имали щастието да я видѫтъ, явява се великолѣпна, безподобна, сюблимна единственно по своята простота.

Архитектитѣ, на които се дължи това сюблимно величие постигнато само чрѣзъ простата комбинировка на линиитѣ, се наричатъ Браманте и Микелъ-Анджело. Единий е почналъ постройката, други я е довършилъ. Това е поне вѣрно за вѫтрешната часть на храма. Построяванието се е продължило сто и двайсеть години, отъ 1506, когато е билъ положенъ първий камъкъ, до 1626, когато папа Урбанъ VIII е освѣтилъ църквата. То е било съврѣменно на двайсеть и двама папи, и е било рѫководено послѣдователно отъ тринайсеть архитекти. Но отъ всичкитѣ архитекти, съ твърдѣ малки исключения, само Браманте и Микелъ-Анджело сѫ разбрали и сѫ били способни да приведѫтъ въ изпълнение величественната идея, която е въодушевлявала папитѣ при направата на църквата. Въ първоначалний планъ изработенъ отъ Браманте и удобренъ отъ папа Юлий II, църквата е щѣла да има формата на грьцки крьстъ. Наслѣдницитѣ му ѝ сѫ дали формата на латински крьстъ. Микел-Анджело, убѣденъ въ художественното прѣвъсходство на Брамантовий планъ, го е възстановилъ, като му е далъ още пó-величественъ видъ. Но слѣдующитѣ архитекти не сѫ уважили обаче ни планътъ на Браманте, ни планътъ на Микелъ-Анджело и сѫ дали окончателно на храмътъ формата на латински крьстъ. Тѣмъ се дължи и злополучната фасада, която тъй загрозява и намалява величественностьта на църквата извънъ.

И Браманте и Микель-Анджело сѫ черпали своитѣ вдѫхновения отъ единъ изворъ. И единий и другий сѫ медитирали своитѣ планове за Св. Петръ между руинитѣ на римскитѣ паметници и сѫ заимствовали отъ тамъ всичко, което съставлява величието и хубостьта на църквата, единството на плана, великолѣпието на деталитѣ, хармонията на линиитѣ. Отъ тамъ и храмътъ приема язическний си характеръ. Той е произведение съвършенно на двама езичници, които се въсползуватъ отъ една

случайна идея за да свържатъ възраждающитѣ се искуства съ славнитѣ традиции на грыцкото и римското минало. Не е християнската идея, която ги ржководи въ работитѣ имъ, мисъльта която ги занимава не е да издигнатъ паметникъ, въ който да се отразява нейний духъ, който да получава отъ нея своето величие. Тя служи само като прѣдлогъ, цѣльта е да излѣзе паметникътъ достоенъ за моделитѣ на античното искуство. И тоя великолѣпенъ, единственъ храмъ, който би се считалъ чудо на искуството въ най-великитѣ епохи на Гърция и Римъ, има единъ непоправимъ недостатъкъ, че не е християнски храмъ. Може да бжде езичнически храмъ, единъ пантеонъ, единъ музей, единъ какъвъ да е паметникъ, и като такъвъ, на-дали е ималъ и на-дали ще има подобенъ на себе-си, но не това което е. Когато сте тука, послѣдната мисъль, която ви иде, която най-малко може да ви занимава, е че се намирате въ църква. Ходите, гледате, чудите се, вълнувате се отъ хиляди мисли, но никога благоговѣйно чувство не прониква въ душата. Ни една тръпка не пробѣгва въ тѣлото ви, ни една мисъль не стресва душата ви, които да ви наумжтъ, че се намирате въ мѣсто, дѣто присжтствува Божий духъ. Всички ония, които гледате да се мѣркатъ подъ широкитѣ сводове, чини ви се че сж дошли да гледатъ като васъ, да се любуватъ на безбройнитѣ чудеса отъ всички искуства, които е събралъ въ себе-си тоя грамаденъ и безподобенъ музей! . . .

Но нѣкога стига до ушитѣ ви гласътъ на пѣвцитѣ, които пѣжтъ въ нѣкоя капелла. Спрете се до бронзовата статуя на апостола Петра и ще видите набожни богомолци цалуватъ излизаний му кракъ. Майкитѣ подигатъ всичкитѣ си дѣца наредъ да цалуватъ светатаногá. Минете покрай многобройнитѣ и многоязични исповѣдници и видите жени коленичили шепнжтъ тихо своитѣ грѣхове на ухото на важни исповѣдници. Многочисленнитѣ олтари не се испразватъ никога отъ молящи се, повечето старци и старици. Отминете двѣ стжпки и забравяте и гласътъ на пѣвцитѣ и образътъ на богомолцитѣ. Не мислите даже за тѣхъ. На умъ вече ви не минува че сте видѣли страждущи, скърбящи, нещастни, жертви живи на живота, които сж дошли тука да търсатъ Бога, да му кажатъ болкитѣ си, да плачатъ надъ грѣховетѣ си и да искатъ сила, утѣшение, надежда.

Когато отидохъ първи пжтъ да видж Св. Петъръ, слѣдъ като обикаляхъ извжтрѣ два цѣли часа, на излизане се сѣтихъ само че не сьмь видѣлъ прочутата статуя на апостола и се върнахъ отъ портата да я търсж. Бѣхъ минувалъ нѣколко пжти край нея безъ да я съгледамъ. Тя е съвсѣмъ посрѣдственна, като художественно произведенче, знаменита е само по почетьта на която се радва между католицитѣ. Кой може да прѣсмѣтне колко милиарди цалувки сж се сложили на бронзовий кракъ на апостола та се е излизалъ тъй дълбоко? Незнаж да ли не се е постаралъ нѣкой да извлѣче отъ излизването на кракътъ нѣкакво прокобение за сждбинитѣ на папството. Сюжетътъ заслужва да прѣльсти фантазията на нѣкой мистически гадатель на бждящето. Прокобението не

би било пó-малко благоприятно за папството отъ ония които сѫществуватъ вече за него. „Когато падне Колизей казва едно отъ тѣхъ, ще падне Римъ, ще падне и свѣтътъ". Подъ Римъ разбирайте папството. Римъ, и папство сѫ синоними за добриятъ католикъ.

Поклонението, на което е прѣдмѣтъ статуята на апостола, когото папството счита за свой основатель, обяснява характерътъ и значението на храмътъ. Поклонението на апостола е поклонение на папството. Католицитѣ идѫтъ тука да боготворѫтъ главата на цьрквата, символизиранъ въ една статуя. Като знаете мѣстото, което папството занимава въ католическата цьрква нѣма да се чудите, че го боготворѫтъ въ лицето на прѣдставителитѣ му. Папството е алфата и омегата на католическата вѣра. Папата още пó-вѣрно отъ Лудовика XIV може да каже за себе-си: „Католичеството сьмь азъ". Ключьтъ на вѣрата е той. Махнете него отъ срѣдата, незная какво би останало отъ католичеството. Богъ, светци, обряди, цьркви, всичко сѫществува чрѣзъ папитѣ и за папитѣ. Безъ папитѣ всичко друго би прѣстанало да има смисъль. Вѣрата е една принадлѣжность на папството. Всичко тука е назначено да подтвьрди и прослави тая идея, да прѣдстави папството въ ролята му на неземно учрѣждение, което получава властьта си отъ Бога и въ негово име съ разумъ непогрѣшимъ върви и развързва на небето и на земята, въ рая и въ пъкъла. Св. Петъръ е паметникътъ на папството, най-величественний паметникъ, който учрѣждение човѣшко не е издигало кога да било. Великолѣпието, съ което е построенъ, не е друго освѣнь единъ отпечатъкъ отъ величието на папството.

Никѫдѣ неможете да си съставите едно пò-вѣрно прѣдставление за католичеството. На всѣка спжпка тука имате случай да се убѣдите какъ силно е въздѣйствувало надъ него езичническото минало, върху съсипнитѣ на което се е развило. Папството е зело отъ това минало идеята за всесвѣтско владичество, католическата вѣра оня характеръ на вънкашна обрядность, на тщеславна театралность, въ които се е извратила до степень да стане неразузнаваема. Вѣрата пострада отъ тия заимствования, загуби въ тѣхъ своя духъ, но зе, обаче, вънкашно поне, една хубава естетическа форма и даде поводъ съ това, слѣдъ една дълга епоха отъ варварщина и невѣжество, къмъ една блѣскава реставрация на езичничеството въ областьта на искуствата. Тая е великата заслуга на папството и на католичеството въ историята. Тѣ извратихѫ вѣрата по духъ и по форма, направихѫ я орѫдие на чисто свѣтски интереси, дадохѫ ѝ идолопоклонски характеръ, но открихѫ на свѣтътъ едно загубено и неоцѣнимо съкровище отъ богатство, единъ изворъ отъ свѣтлина и наука.

Източната цьрква остана пó-вѣрна на християнскитѣ традиции, но зарови духовний животъ на народитѣ си въ единъ тѣсенъ аскетизмъ, който въспрепятствува за художественното имъ и умственно развитие. Тя не си е заслужила, като западната цьрква, тежки обвинения, но и мѣстото, което занимава въ историята на човѣшкий прогрессъ, е крайно ограничено; протестанството, ако би въстържествовало вредъ въ Европа,

би нанесло, за дълго врѣме поне, смъртоносенъ ударъ на поезията и на искуствата. Грегоровиусъ, учений историкъ на папството, казва справедливо: „Свѣтътъ трѣбва да е признателенъ на езическитѣ тенденции на папитѣ, на тѣхнитѣ весели и плодотворни врѣмена: ако не бихж биле тѣ, кой би противоположилъ единъ благотворенъ противовѣсъ на строгий и безплоденъ духъ на протестанството? Кой би налѣлъ на человѣчеството прѣсната струя на хубавото, безъ която реформата би задушила и другата половина на живота".

За да изучите Св. Петъръ би трѣбвало да посветите на това цѣли мѣсеци. Цѣлата история на възраждението е тука съ своитѣ най-велики имена и произведения. Всичкитѣ икони сж мозаични въспроизведения въ увеличенъ видъ отъ картини на най велики художници: Рафаелло, Караваджио, Гвидо Рени, Доменикино, Гверчино . . Най-широко мѣсто обаче, слѣдъ архитектурата, държи ваятелното искуство. Гробоветѣ на папитѣ съставляватъ една единственна сбирка отъ произведения на скулптурата. Тѣ сж толкова много щото даватъ на църквата видъ на мавзолей. Тщеславието човѣшко никога не е могло да мечтае за мавзолей пó-великолѣпенъ. Нищо не си е пóна мѣстото си отъ тая сбирка отъ папски гробове въ тоя храмъ, въздигнатъ за да увѣковѣчи славата и величието на папството. Всѣки гробъ е единъ паметникъ, паметникъ художественъ и исторически. Отъ единъ гробъ на други минувате отъ една епоха на друга, като да вървите изъ историята на папството и на искуствата. Тука виждате искуството испаднало до най-студенъ маниеризъмъ, една стжпка пó-горѣ спирате се да се чудите на хубавитѣ форми на най-чистий классически стилъ. Изслѣдвате безъ да щете какъ се е мѣнялъ вкусътъ, какъ е падало и ставало искуството въ разни епохи подъ влиянието на разни школи отъ петнайсетий вѣкъ. Всичкитѣ почти гробници датиратъ отъ това врѣме. Въ старата базилика, построена отъ Константина Великий, папитѣ сж били погребвани въ прѣдвѣрието на храма. Левъ Великий е първий папа, на когото е билъ въздигнатъ гробъ въ вжтрешностьта на храма въ 688 г. Но както тоя гробъ, така и ония, които отпослѣ сж били издигнати, сж били съборени и прѣнесени въ подземията на Ватикана когато е почнала да се гради новата църква. На Левъ Великий е посветенъ особенъ олтаръ въ новата църква, дѣто единъ мраморенъ бассорелефъ, художественно произведение на Амарди, прѣдставлява папата когато отблъсва Атилла отъ Римъ.

Много гробове наумѣватъ велики събития отъ всесвѣтската история. Близо до хорътъ надъ бронзовъ саркофагъ сѣди коленичилъ Инокентий VIII и благославя съ дѣсната ржка, а въ лѣвата държи копие, испратено нему въ подаръкъ отъ султана Баязида, и съ което е било промушено тѣлото на Христа, когато е билъ распнатъ на кръста. Надписа на саркофага, като хвали качествата на папата, наумѣва, че въ негово врѣме е станало откритието на новий свѣтъ. Великий образъ на Галилея се исправя, като единъ сждия между васъ и гробътъ на Урбана VIII, който запетни паметьта си съ прѣслѣдванията, на които подвергна най-свѣтлий

гений на своя вѣкъ. Съврѣменникъ на трийсегодишната война, Урбанъ VIII е дѣйствувалъ противъ Австрия, отъ лична вражда противъ императорский дворъ, и е ржкоплѣскалъ на побѣдитѣ на Густава Адолфа, когото е сравнявалъ съ Александра Великий, безъ да гледа, че съ поведението си подпомага каузата на неприятелитѣ на католичеството.

Гробътъ на Левъ XI трогва съ нѣжната простота на надписа си. Той е царувалъ само шестнайсеть деня. Надгробний му надписъ състои въ слѣдующитѣ двѣ думи: Sic floris, поставенъ подъ нѣколко издълбани въ мраморътъ цвѣтя. Тия думи могжтъ да се турятъ, като надписъ, на гробоветѣ на голѣмо число папи.

Два гроба заслужватъ особенно внимание по своето художественно достойнство: гробътъ на Климента III, отъ Канова, и гробътъ на Павла III, отъ Гулиелмо де ла Порта.

Гробътъ на Климента XIII съставлява епоха въ историята на ваянието. Канова, възобновительтъ на класическото искуство въ новитѣ врѣмена, нанесе тука своята рѣшителна побѣда на тържествующий безпрѣпятственно до тогава маниеризмъ. Когато на 4 Априлий 1795 се открилъ паметникътъ, художникътъ се намѣсилъ, прѣоблеченъ въ калугерски дрѣхи, между тълпата, за да чуе прѣсждата, която ще се произнесе за произведението му и излѣзналъ доволенъ: прѣсждата отговорила на ожиданията му. Побѣдата му надъ съперницитѣ му е била побѣда и на искуството. Маниеризмътъ тоя день падна и скулптурата, подмладена, зе изново да търси своитѣ модели въ натурата и намѣри пжтьтъ, който единственно води къмъ истинско художественни произведения.

Папата се моли на коленѣ. Отъ двѣтѣ страни на гробътъ сж прѣдставени, отъ лѣво религията съ кръстъ въ ржката, отъ дѣсно — ангелътъ на смъртьта, полегналъ съ наведена свѣщь въ ржката. При нозѣтѣ на тия двѣ фигури лежжтъ прочутитѣ левове. Неможе човѣкъ да повѣрва, че е възможно да се даде такова величественно изражение на животни. Левоветѣ спжтъ, но усѣщашь че ще се пробуджтъ и ще заревжтъ противъ тебе, ако се осмѣлишъ да прѣстжпишъ прагътъ на гроба, който пазатъ. Рѣдко човѣкъ има случай да бжде тъй силно поразенъ отъ сюблимностьта и могуществото на искуството, както тука прѣдъ тия два лева.

Павелъ III прѣживѣ послѣднитѣ щастливи дни на папството. Слѣдъ него реформата, която всѣки день повече успѣваше, хвърли папството въ ржцѣтѣ на една бѣсна и кръвнишка реакция. Иезуититѣ и инквизицията снехж отъ челото му вѣнецътъ, който си бѣше спечелило съ щедрото и просвѣтено покровителство на прогреса и на искуствата, и направихж името му еднозначуще съ най-дивата нетърпимость. Павелъ обогати своята фамилия и я възвиси на княжеско достойнство. Папскитѣ внуци испълнихж княжески своя дългъ на признателность къмъ чича си, като му въздигнахж великолѣпенъ надгробенъ паметникъ. Папата стои надъ високий саркофагъ съ наведена глава, потопенъ въ размишления. Статуята е отъ бронза и е пълна съ изражение. Прѣдъ саркофага стоятъ лѣгнали правосждието и благоразумието, прѣдставени въ обра-

зътъ на двѣ жени. първата млада съ едно свѣтило въ ржката, втората е стара и държи огледало. Венера и Юнона бихж се признали надминати ако видехж съблазнителнитѣ и изящни форми на младата жена. Сладострастието не би могло да се олицетвори въ образъ пò-вѣренъ и въ сжщото време пò-хубавъ и пò-идеаленъ. За моделка на статуята е послужила една прочута държанка на папа Александра IV. Статуята е била гола. Сега е овита съ риза, която, обаче, не покрива ни художественното достойнство, ни сладострастната хубость на образа. Гробътъ е до самата трибуна на св. Петра. Дигашь очитѣ си плѣнени отъ раскошната хубость на Венера и виждашъ току до нея чернитѣ колосални образи на четирмата отци на църквата, които държжтъ на ржцѣтѣ си бронзовата катедра, дѣто се пази дървений прѣстолъ на Св. Петра. Това съсѣдство е вѣрна характеристика на една епоха.

Микелъ-Анджело, за славата на когото би било достатъчно участието, което е зелъ въ сгражданието на св. Петъръ, е оставилъ и тука и друга диря отъ разнообразний си и всеобемлющи гений. Въ първата капелла отъ дѣсно, когато влизате въ църквата, се намира една група отъ него, прѣдставляюща св. Богородица която държи на скута си, потжнала въ скръбь, мъртвото тѣло на божественний си синъ. Микелъ-Анджело е билъ на двайсеть и четири години когато е изработилъ тая група. Тя е боязливо произведение на единъ гений, който усѣща, че носи крила, но не смѣе още да се пусне въ въздуха. Врѣмето за орлиний полѣтъ ще настжпи нáскоро. Произведението е нѣжно, изработено съ най-голѣмо съвършенство, би казалъ, че е излѣзнало отъ ржцѣтѣ на единъ Рафаелло — ваятель. Това е едничкото Микелъ-Анджелово произведение, което прѣдставлява нѣкаква прилика съ гениятъ на Рафаелло.

(Слѣдва).

ИЗБОРЪ.*)

Првъв пжть, и неволно, Дончо и Райна останахж наедно.

Тѣ и пò-напрѣдъ бихж имали случай да се срѣщнатъ сами, ако да бихж го дирили. И двамата неловки и свѣнливи, тѣ усѣщахж нѣкакво смущение, стѣснение, колчимъ се случеше на минута да останатъ безъ свидѣтели, и прѣдпочитахж да се споглеждатъ крадишкомъ единъ отъ другъ при обществото на други лица. Тогава бѣхж пò-свободни, и щастливи.

И сега Райна, като видѣ, че и леля й се изгуби и се почувствова сама самичничка на полето съ Донча, изгуби одѣвѣшната си непринужденость и се посмути. Бузата й още гореше отъ случайното поглаждане, което й даде Дончовата брадица, при спасяванието й. Сърдцето й зе да тупа бързо, и тя сама незнаеше защо. Тѣ завьрвѣхж двамата мълчаливо подъ брѣстоветѣ на длъжъ по вадата. Вечерний мракъ падна. Дрьветата

*) Продължение отъ 4 книжка.

затьмнѣли, шумолѣхѫ тайнственно; водата клочеше мелодично; разнасяхѫ се послѣднитѣ гласове на нѣкои птички, които търсяхѫ гнѣздата си по клоноветѣ. Природата благоухаеше и се распущаше сладостно.

— Каква приятна расходка направихме, продума ниско Дончо, за да прѣкрати неловкото мълчание.

Той произнесе тие думи въ сѫщий мигъ, когато Райна зина да каже: — Колко е приятна тази вечерь! — по сѫщата причина. . .

— Чудесна, господинъ Искровъ, и азъ сьмъ твърдѣ въсхитена . . . само, като исключимъ одѣвѣшното приключение. . . . . . .

И тя се изсмѣ, — повече да си даде духъ.

— Напротивъ, азъ го намирамъ най-приятната случка въ расходката . . . Благодарение нему, ние се нахождаме сега въ такава, въ такава . . . романтическа обстановка . . . каза Дончо, па, като, че се смути отъ значението на фразата си, прибърза да я заглади и прибави въодушевлено:

— Да, тие балкански вечери иматъ неописуема прѣлесть . . . Нашата природа е цѣлъ ялмазъ . . . Госпожице, вие обичате ли природата?

— Кой я не обича, господинъ Искровъ, най-паче когато е омаятелна, като нашата? . . .

— Има хора, които немогѫтъ да я обичатъ.

— Не вѣрвамъ. Кои сѫ?

— Нещастнитѣ.

Райна се изсмѣ.

— Немá и азъ сьмъ щастлива? . . .

Дончо помисли малко. — Какъ да ви кажѫ? Такъвъ въпросъ ме затруднява . . .

— Не, не, кажете ми откровенно.

— Едно само могѫ да ви отговорѭ, госпожице Райно: вие сте създадени да бѫдете щастливи, и да правите щастливи . . .

Райна се посбърка, но отговори.

— Искусенъ отговоръ, само че не е отговоръ.

— Опровергайте ме.

— Че да бѣхъ азъ учила краснорѣчие . . .

— Лъжете се: нѣма пò-високо краснорѣчие отъ самата красота . . .

Мракътъ, който ги заобикаляше вече, даваше имъ повече бодрость. Тьмнината не е свидѣтель: тя не може да види лицата. Мина се една минута въ мълчание.

— Кое четете сега, госпожице? попита Дончо.

— „Демонъ“

— Чудесна, великолѣпна поема, нали? Какъвъ изворъ блика отъ поезия, каква раскошна фантазия: сичкитѣ лучи, шарове, аромати на въстокъ. . А сцената на демонътъ и Тамара? . .

— Да, и какви описания, Боже мой! Кавказъ! отговори Райна.

Темата пакъ се исчерпа. Настана мълчание. Тьмнината се сгѫстяваше подъ нависналитѣ клонове. Листата шумолѣхѫ тайнственнитѣ си напѣви. Между тѣхъ се виждаше тьмното звѣздно небе. Тамъ мъжде-

ливо блѣщеше срѣбърний сърпъ на новий мѣсецъ. Пжтьтъ ставаше грапавъ, на мѣста длабоко изринатъ отъ пороитѣ, на мѣста задрьстенъ отъ камьнетѣ на разсипани загради на бостани. Райна се спрѣпна и щеше да падне, ако се не бѣ уловила за лакътя на другаря си.

— Госпожице, пазете се, дайте си ржката.

И неговата срѣщна Райнината прострена вече въ тъмнината. Тѣ се стиснахж здраво. Тѣ незнаяхж какво друго да си кажатъ. Мълчанието ставаше мжчително и ржцѣтѣ имъ горѣхж, като огънь, може-би, и лицата имъ. . .

— Не сме ли веке при Игнатови Върби? Азъ ми се чини, че бѣхж на близко . . . подхвана Райна.

— Трѣбва скоро да ги стигнемъ, отговори Дончо, повече по прѣдположение, защото той до сега не бѣше мислилъ за пжтя, изъ който отивахж. Той не можеше да распознае дѣ се намиратъ. Разговорътъ се пакъ прѣкрати. И двамата бѣхж обзети отъ чувства, които языкътъ не пущаше, а мълчанието прѣдаваше добрѣ.

Минахж още нѣколко крачки, като си непущахж ржцѣтѣ.

— Бай Дончо, какъ се улучихте одѣве при вадата, та ми дойдохте на помощь? . . Азъ бѣхъ изгубила надежда . . каза Райна, за да поднови разговора.

— Случайно сѣдѣхъ на камъкъ, та рисувахъ . . .

— Какво рисувахте?

— Крѣпостьта. Какъ бѣше ефектна на златний фондъ на небето, съ двѣтѣ си черни кули! Тя приличаше на срѣдневѣковенъ замъкъ . . Наумѣва ми Алтдорфский замъкъ. Щж дойдж друга една вечерь да я доснемж.

— И азъ, пуста, бѣхъ причина да недовършите, съ моята глупость на дъската . . .

— Напротивъ, азъ спечелихъ: азъ видѣхъ друга, пó-чудна картина . .

Дончо сѣти, че направи още единъ прямъ и деликатъ комплиментъ на момата, безъ да знае какъ. Той се очуди на ловкостьта си, но бѣше благодаренъ, че мързчината скри вълненията по лицето му.

— Господинъ Искровъ!

— Що, госпожице? Тая дума „госпожице“ звучеше вече нѣкакъ студено и неумѣстно: нѣкоя пó-нѣжна би я прѣвъсходно замѣстила.

— Още одевѣ искахъ да ви питамъ за нѣщо си, но пакъ се свѣнявахъ, за да ми се не смѣйте.

— Не се беспокойте.

— Истина ли сте ме исписали?

Дончо се изсмѣ силно.

— Кой ви каза?

— Извинете ме, че съмъ глупава, та питамъ за това нѣщо, избъбра Райна.

— Ахъ, тоя дѣдо попъ Станчо! извика Дончо, като продължаваше смѣха си. — Той е раздрънкалъ на сѣкждѣ, както се види . . .

— Да, попъ Станчо се божилъ, че ме видѣлъ въ портофеля ви . . и още какъ! Покажете ми да видж азъ . . . . Вие видите, че съмъ глупава. . .

И гласътъ на Райна ослабваше.

— Дѣдо попъ видѣ просто копие отъ бюста на „Диана при езерото“ прѣкрасната картина на Пуссена. Азъ го снехъ още въ Франция

— Вие не обяснихте ли му, та да ми не отдава такава честь . . .

— Богинска? . . Какъ, расправяхъ му колко не, но той си остана на своето убѣждение . . . Какво да му правж? Сега плещи . . . Вие извинете ме, госпожице Райно . . .

— Не, азъ не се сърдж.

— Но право да си кажемъ приликата е поразителна.

— И вие ли ме зимате на подбий-шега?

— Не, вѣрвайте.

— Ахъ, искамъ да я видж! и азъ да се почудж на таланта ви . .

— Боже мой, какъвъ талантъ? Просто играчки. . . пейзажи. . . Утрѣ ако обичате, могж да ви донесж рисункитѣ. . .

— Не, сега, сега! И тя съ дѣтинска галеность му дръпна ржката.

Дончо се спрѣ. — Мигаръ да запалж кибритъ?

— Да, запалете!

Дончо драсна клечката, ярко пламъче свѣтна въ мрака и огрѣ зарумененото лице на дѣвойката, която надничаше надъ карнетя. Но кибритя изгасна тозъ часъ.

— Утрѣ, утрѣ щж ви донесж рисункитѣ.

— Добрѣ, но и Диана. . .

— Харно, но нѣма ли да се сърдите ако прилича много на васъ?

— Защо?

— Тогава, госпожице, желаете ли утрѣ да донесж и вашия портретъ, споредъ одевѣшния образецъ?

— Какъ, вие отъ умъ ли ще ме испишете, попита очудено Райна, като се спрѣ.

— Просто щж направж второ копие отъ Пуссеновата Диана, като турж малко измѣнение въ тоалетя ѝ . . . Вмѣсто на корона, щж спусна раскошната ѝ коса на плѣтеница, прѣзъ рамото ѝ, съ едно вжзелче отъ корделка; нѣколко луди кичури косми ще падатъ на челото ѝ . . . вмѣсто античната хламида щж завиж богинскиятъ ѝ станъ съ черна напѣта рокля; на нейний бѣлъ лебеденъ вратъ ще прикачж пъкъ черна корделка съ златното кръстче, та щж я похристиянж и направж още пó-очарователна и пó-достойна за обоготворение. . .

— Мълчи, мълчи, ужасний ласкателю! извика Райна и въ едно безумно движение сложи ржката си на рамото му, а съ другата затули устата му, като се смѣеше съ гласъ въ тъмнината.

Прѣхластний момъкъ почувствова до сърдцето си топлитѣ, раступани гърди на дѣвойката. Това сладко прикосновение прѣвърна сичката му кръвь въ жилитѣ на пламъкъ. Той обхвана съ двѣ ржцѣ Райнината

снага и посипа съ огненни целувки косата, тилътъ, темето, челото на тая прѣлестна глава, която стоеше неподвижна прилѣпена на рамото му.

— Обичамъ те, ангело мой! шъпнеше ѝ Дончо съ примрѣлъ гласъ и страстно я пристискаше до сърдцето си.

Звѣздитѣ трептяхѫ мълчаливо на небето. Тържественна тишина царуваше. Срѣбърний сърпъ на мѣсеца гледаше спокойно на младата двойка, слѣна въ упоителното блаженство на любовьта.

— Обичамъ те, Райно, моя си на вѣкъ . . . повтаряше Дончо и душата му се топеше отъ огненното Райнино дихание, което жежеше гѫрдитѣ му.

Единъ славей запѣ надъ главитѣ имъ.

Тоя любовенъ гласъ ги събуди отъ сладостното копнѣяние въ прѣгрѫдкитѣ си. Тѣ се сепнахѫ и озърнахѫ очудени, че сѫ толкова щастливи, тѣ забравяхѫ дѣ сѫ и защо сѫ тукъ.

Райна бързо се оттегли.

Нѣколко гласове наближавахѫ на самъ.

— Кой иде? вие ли сте, Дончо? попита въ тъмнината нѣкой. Идяхѫ да ги дирятъ. Дончо се обади. Скоро стигнахѫ сички при дружината, която ги чакаше при Игнатови Върби.

На очуденитѣ запитвания за забавянето имъ, Искровъ отговори, че той е виноватъ, че побъркалъ пѫтя въ тъмнината, изъ бостанитѣ. Гласътъ му звучеше отслабналъ и треперящъ, но това се отдаваше на заморяването му отъ бързане.

Истински прѣдатели бѣхѫ очитѣ и лицето му, но тъмнината ги обезоржжи. Истина е, че тя скри и лукавитѣ усмивки на нѣкои Томовци . . Та що отъ това? Искровъ и Райна не бѣхѫ ли най-щастливи въ свѣта?

Отъ тая незабравима вечерь двамата влюбени не живѣяхѫ на земята. Малкото още дни, които прѣминахѫ заедно, бѣхѫ едно неизтрѣзняемо душевно пиянство, единъ непрѣкъснатъ златенъ сънь истъканъ отъ розови мечти и ангелски блѣнове, ронени отъ небето. Всѣки день, прѣзъ всичкитѣ праздни часове на Райна, Искровъ бѣше при нея, въ градината имъ, на моравата, подъ клоняститѣ ябълки. Тамъ четяхѫ, тамъ мечтаяхѫ. . . Четяхѫ и за Мери въ „Герой нашего времени“ и за Тамара въ „Демонъ“, и въ четенето си размѣняхѫ погледи влажни отъ щастие, или си пращахѫ небесни усмивки, или пъкъ Дончо ѝ грабваше нѣкоя целувка, обсипвана съ ароматически нѣжни думи и съ гълѫбови въздишки. Тѣ настилахѫ съ сичкитѣ триндафили на Розовата Долина бѫдѫщето си и населявахѫ свѣта съ поетически сънища, зацьфтѣли въ душитѣ имъ, росни и благовонни, като люликовитѣ гори въ Родопитѣ. . .

Първата взаимна любовь на двѣ вѣрующи, неначети сърдца е такава. Много хули философскиятъ скептицизмъ на сичкитѣ вѣкове е хвърлялъ възъ това чувство, което дава пулсътъ на вселенната; неимовѣрни

страдания човѣшки, на конто то е било изворъ непрѣкжснатъ, тежжтъ, възъ него, като единъ страшенъ обвинителенъ актъ. Но любовьта има за единственъ отговоръ блаженството на първата цалувка, въ която двѣ млади души се стопяватъ.

Единъ день прѣди да тръгне, Дончо ѝ донесе златенъ прьстенъ, на който бѣ изработенъ вензела имъ.

— Земи, Райно.

-- Прьстена дрьжъ. . . щж го приемж когато се върнешъ при мене.

— Да, нетрѣбва сега . . . тоя бѣденъ кжсъ руда ще оскверни нашето небе . . .

И той я цалуна страстно.

Майка му чу съ радость исповѣдьта му. Тя обичаше Райна, като дьщеря, и цѣнеше сърдцето ѝ и характера ѝ. — Бждете честити, синко! И тя благослови.

Биде рѣшено Дончо да иде на Пловдивъ, дѣто го викахж настоятелно, да се настани на работата си, и нá пролѣть, по май, да стане свадбата.

Раздѣлата бѣше раздирателна. Но надеждитѣ бѣхж упоителни.

Когато напусна града и се озова срѣдъ широката долина, Дончо пѣ. Но когато отъ бърдото на Срѣдня-Гора, за послѣдень пжть видѣ града си, подъ Стара-Планина, цвѣтоокичената люлка на мечтитѣ си, на очарованията си, на щастието си, той плакá съ гласъ! Турчинътъ возачъ погледна въсчуденъ на тоя момъкъ, който прѣди пѣ, а сега ридае.

— Лудъ ще е, или севдалия, помисли си той, и хладнокръвно шлибна конетѣ си.

Файтонътъ залѣтя на долу къмъ широкото пловдивско поле.

Първото писмо отъ Пловдивъ не се забави. Райна го чéте и прѣчете петь, десеть, двайсеть пжти. Тя го скри въ пазвата си, послѣ отиде въ градината та му тури листь отъ бѣла роза, сгъна го и го скри въ ароматическото кжтче на ковчега си. Вечерьта, като си легна, обезспокои се да се не е изгубило, стана, отключи ковчега, извади писмото, помириса го и легна съ него, да го прочете на мѣсечина, която грѣеше въ леглото ѝ.

Сутриньта тя написа отговоръ, на който послѣдва другъ отговоръ. Послѣ, на другиятъ — трети и тъй нататъкъ. Искровъ въ страстни изражения ѝ изливаше душевната си пълнота, и вжделения за скоро свиждание. При другото, той ѝ се хвалеше за добриятъ приемъ, който е намѣрилъ въ южната столица на България, за успѣхитѣ си и за почетьтъ, който всѣки день печели името му. Той приписваше всичко това на Райнипий добрий гений, който го държеше подъ крилото си.

Райнинитѣ писма бѣхж пó-меланхолически. Тя му изобразяваше мжкитѣ отъ разлжката и отъ всяко закъснѣване на писмата му, пустотата, която царѝ около нея, и беспокойствието си отъ нѣкакви непрѣдвидени удари на сждбата . . .

Тя чѐте съ гордо удоволствие отзивитѣ на столичнитѣ вѣстници за любовника и́, и слушà, упита отъ щастие, хвалбитѣ за него, които носяхѫ съгражданетѣ и́, дошле отъ Пловдивъ. Тя виждаше какъ всѣки день Искровъ излазя на чело и завзима прѣдно мѣсто въ всичкитѣ важни случаи на общественний и политический животъ. Неговий умъ, красноречие и способности се цѣняхѫ високо. Той отиваше бърже къмъ една блѣскава карриера.

Това, именно, хвана да я беспокои. Защото ней се чинеше, че колкото Искровъ отива напрѣдъ, толкова повече се отдалечава отъ нея. Заедно съ успѣхитѣ трѣбваше да расте и славолюбието му, въ ущърбъ на любовьта му. Двѣ силни страсти немогѫтъ въ едно врѣме да се поберѫтъ, като господари, въ сърдцето. А то е тъй тѣсно. Тя не постигаше тая истина по психологически пѫть, а по вродената догадливость въ будната женска душа.

Прочее, по твърдѣ обяснимъ обратъ въ настроението на единъ безспокоенъ духъ, ней и́ опротивѣ всяка хвалба за Искрова, като една закана противъ собственното и́ щастие, и тя посрѣщаше съ тайна умраза всѣки доброжелатель, който идеше да я зарадва съ нѣкаква ласкателна дума за Искрова.

— Тие хора сичкитѣ сѫ направили съзаклятие противъ мене! казваше си тя яростно. Другъ пѫть бъбреше съ зѫбитѣ си. — Тоя проклетъ Пловдивъ ще ме погуби. И тя въздишаше.

Минахѫ петь мѣсеца и писмата на Искрова хванахѫ да ставатъ сѐ пò рѣдки и пó-рѣдки. Тѣ бѣхѫ пълни пакъ съ прѣжния огънь, но имахѫ порокътъ, че го не изсказватъ често. Многото занятия, пишеше Искровъ, тиранически намаляватъ драгоцѣннитѣ минути, въ които той може да се разговаря съ нея. Райна само въздишаше. Тя незнаеше що да чини, кому да си искаже, отъ кого да почерпе бодрость. Искрова майка бѣше и́ утѣшителница, но и тя се прѣсели въ Пловдивъ, и Райна безъ нея оставаше пълна сирота на свѣта. Писмата съвсѣмъ прѣстанахѫ. Нѣма сумнѣние, че тя е оттикната вече! Други пò-силни и честолюбиви увлечения сѫ я оставили въ нѣкой затънтенъ кѫтъ на Искровата душа, или просто е съвсѣмъ забравена. Голѣмитѣ градища сѫ пълни съ съблазни за младитѣ хора, като Искрова, на които щастието и сполукитѣ зашеметяватъ главата, щото да забравятъ горещи клетви, дадени на бѣдни момичета, като нея. Тя е луда та още храни слаба надежда, че нѣма да бѫде разбитъ живота и́. За него сега ще бѫде срамно и неприятно да земе нѣкоя си Райна Матева, никому неизвѣстна сиротица, учителка, хвърлена на произвола на хорската милость и немилосърдие! . . . Тя сега би била пречка на неговото благополучие. Защо да се заблуждава вече и да бѫде безумна егоистка. Тя благородно стори, че не земá пръстена . . Не, сбогомъ, луди сънища, сбогомъ! Сичко е свършено вече!

И тя прѣстана да пише.

И мжкитѣ настахж . . . Но човѣшкото сърдце не капитулира тъй лесно. То се отказва отъ една страстна привязанность, отъ една голѣма надежда само подиръ жестоки и кървави испитания, които му оставятъ вѣчно зияющи рани. Райна чувствуваше въ сърдцето си едно затаено кжтче, дѣто още происхождаше борба между слабо призраче отъ надежда и демонътъ на отчаянието. Тя поиска да се увѣри окончателно въ сждбата си, да овре сама пръстъ въ раната си и да испита парливата люта болежка отъ това прикосновение. И сѣдна та написа писмо на една приятелка въ Пловдивъ, нейна съгражданка и бивша учителка. Обясни ѝ откровенно положението си, страданията си и я молеше да ѝ даде найподробни и вѣрни свѣдѣния за Искрова. Тогасъ ѝ малко поолекна.

Вечерьта ѝ дойдохж нови размишления. Дали истина Искровъ е така жестокъ? Може ли мълчанието му да бжде доказателство, че я е забравилъ? Тя забравя ли го като му не пише вече? Ами ако той има друга причина? . . Не е ли възможно да е чулъ клюки нѣкакви? . . Хората сж толкова лоши! . . Може и той да не спи нощѣ . . . Може и двамата да страдатъ, безъ да могжтъ да се разяснжтъ . . . Тя ще узнай . . . Тя добрѣ стори, че писа на приятелката си.

Тя чака́ отговоръ съ нетърпѣние.

Както сичкитѣ лоши хабери, той се не забави да пристигне. Ето какво прочете Райна въ писмото отъ Пловдивъ:

„Любезна ми сестро!

„Настоящето ми е отговоръ на твоето жалостно писмо, и за моя „велика скърбь, никакво утѣшително извѣстие не ти носж. По твоето „желание събрахъ свѣдения, отъ колкото извори можахъ, за г. И. и ето „какво научихъ положително: И. сега не е оня, когото ти си познала „лани. Той гледа на високо и хвърчи изъ облацитѣ. Ще го срѣщнешъ „съ ржкавици и цилиндра . . . Балъ безъ него не става, венгера не бива „и на всякждѣ е отъ първитѣ. При князътъ ходи, съ консули се води. „Съ една дума И. е отъ високате клечка. Кажи ми, сестро, нѣма ли да „се възгордѣе до безумие единъ такъвъ младежъ? А право е, че му „сѣче ума и е даровитъ ораторъ. Камо да бѣше и пó-човѣкъ! Ако слу„шашъ хората, той ще се сгодява за една аристократска фамилия. Окото „му бѣга на голѣмо. Момичето, (име не споменувамъ), половина Българче, „половина Гъркинче, въспитано въ византийщината . . . Обича ли го? „Баримъ на милионътъ едно отъ твойта любовь? . . Кажи ми да ти кажж. „Не вѣрвамъ. Защото да може да обича трѣбова да има сърдце една „жена . . . А на тукашнитѣ жени сърдцето се е скрило въ турнюра! „Ти виждашъ сега, че И. е за оплакване момъкъ. Макаръ и уменъ, той „е глупавъ. Има такива хора, сестро.

„А сега да додемъ на тебе. Ти, Райно, бжди пó-умна и се откажи „отъ него. Той не е за тебе. Забрави го и не топи сърдцето си напра„здно. Ако да можеше да го нажалишъ бари, но той сега бълнува за

„една гънга, за една бездушна кукла (изгората е хубава), която ще му „донесе прикя единъ тренъ нещастия . . . Забрави го, ти казвамъ, и си „пази здравето и хубостьта. Изритай го изъ сърдцето си като дрипа, и „бжди мжжь. Гледай си кефчицътъ. Богъ нѣма да остави сирачетата; „той ще ти прати утѣшение. Милостивъ е той къмъ злополучнитѣ, но „пò-обича куражлийтѣ. . . Това ти казвамъ, като пò-стара.

„Ти ме питашъ за домашнитѣ: тѣ сж добрѣ. Нашъ Рачо, (мжжътъ) „те поздравлява. Той е захваналъ, (на дяволъ му крушумъ въ ушитѣ), „да поспада, а то, сестро, неможеше ни дрѣха да му се намѣри, ни „платно не постигаше за риза. Завчера го прѣтегли докторътъ и намѣри, „че въ шесть мѣсеца е изгубилъ двѣ литри и нѣколко драма. И то, „слава Богу. Държи го само на хлѣбъ и вода и го кара да спи сѣди„шкомъ. Ти познавашъ, че и азъ отъ една страна съмъ за оплакване . . „Сѣкиго стиска нѣйдѣ калеврата. Чичо попъ Нисторъ си е сè такъвъ „слабъ, и сè бърза. Расото му се надува и развѣва, като гемеджийско „платно. Но въ политика, горкиятъ, се много мѣси, та му се топи сър„дцето. Азъ казвахъ на нашъ Рачо да се прѣдаде на нея, за здраве. „И стрина ти хаджийка живѣе до насъ и те поздравлява. Ние бѣхме „малко посбутани съ нея. Защото трѣбва да знаешъ, че насъ ни дѣли „не само стоборътъ, а и политиката. Не ни мисли, че сме говеда, като „сме отсамъ Марица. Тя е чървена въ чървата, а азъ—каквото Рачо — „бѣла. Кожата не ми гледай. Баримъ тя що ли се мрази съ комший за „магарешката сѣнка? Или депутатинъ иска да я изберѫтъ — коткитѣ ѝ? „Оня день Геновева се укотила седемь. Стрина ти оставила пъстритѣ, а „сичкитѣ бѣли хвърлила, че не били отъ партията ѝ. И това човѣщина „ли е? Пиши ѝ и ѝ сбери умътъ.

„Писахъ ти тие расправий наши, не за друго, а само да се по„смѣйшъ, за да не е цѣло кахърно писмото ми. А ти недѣй мисли, че „съмъ послободнѣла. На слушай съвѣтътъ на кака си Неда и забрави „оногова и си пѣй „Тръндафилчето, каранфилчето“ па хаберъ нѣмай . . „Такива кахъри сж бѣли кахъри. Поздравление отъ сички ни.

Твоя вѣрна приятелка:
Неда Р. Капинова“.

Новинитѣ, които даваше това писмо, не оставяхѫ мѣсто за никакво сумнѣние. Злитѣ прѣдчуствия на бѣдната дѣвойка се оправдахѫ. Искровъ бѣше изгубенъ за нея, и животътъ ѝ — строшенъ, като крѣхъкъ кристалъ, блъснатъ въ камьнетѣ на улицата отъ едно дѣте. Страшното подтвърждение на страховетѣ ѝ, което очакваше, и отъ което се боеше, стоеше прѣдъ нея, като тритѣ огнении думи прѣдъ Валтазара.

Чудно нѣщо! Напротивъ, това писмо я распусна!

Лицето ѝ се проясни, и даже нѣкаква полуусмивка заигра по устнитѣ ѝ. Писмото, макаръ, че имаше шеговитъ край, така просто и смислено освѣтляваше положението! То я утѣши. Райна видѣ, че нещастието ѝ не е така трагически черно, и че Искровъ не бѣше оня идеаленъ

образъ, който любовьта ѝ си бѣше създала. Единъ вѣтренъ честолюбецъ, безсърдеченъ и слабъ, достоенъ само за съжаление, ако не за прѣзрѣние, и нищо повече. И наистина, какво губеше тя въ Искрова? Какво можеше да ѝ даде тоя студенъ егоистъ, натъпканъ съ суета и неспособенъ да оцѣни чувствата ѝ, които потъпка и които незаслужваше? Струва ли горесть и сълзи неговата загуба? Колко е луда била та се е косяла и мѫчила за такъвъ човѣкъ! Какъ сѫ правд тие прости думици на Неда: „той не е за тебе, забрави го! ако да можеше да го нажалишъ баремъ. . . А той сега бълнува за една гъnга, за една бездушна кукла“. . . Какъ тя сама не се е догадила да си каже тие прости думи и да се успокои!

Тия размишления ободрявахѫ Райна. Тя даже се прѣсили да си прѣдстави пò-черъ образа на любовника си, за когото вѫтрѣшно бѣ увѣрена, че е честенъ человѣкъ. Но тя имаше нужда да го ненавижда, да го унизи въ мнѣнието си. Това ѝ помагаше въ борбата съ себе си.

И наистина, общо облегчение почувствова сега. Голѣми тваръ се смъкна отъ сърдцето ѝ. . . Дѣтинска, щастлива ясность озари челото ѝ . . Какъ е хубавъ пакъ свѣтътъ! . . Тя намѣтна шалчето си и леко леко се запѫти къмъ училището. Тамъ се занимавà съ голѣма охота и даже се шегува и смѣ съ ученичкитѣ си . . . Тя чувствоваше потрѣбность какъ да е да излѣе радостьта за освобождението си. И какъ лесно стана то!

Вечерьта се върна дома си, разслаблена и весела. Леля ѝ съ радость забѣлѣжи това промѣнение. Помисли, че Райна е приела веселъ хаберъ и зина да я попита; но Райна я прѣвари:

— Лельо, азъ вече щѫ бѫдѫ весела . . . Мина сичкото.

— Имашъ ли писмо? попита зарадваната жена.

— Имамъ писмо, но не отъ „него“ . . . „Него“ го вече забравихъ — а отъ кака Неда. Пише ми такива смѣхурии! Шеговница недна! . . . .

— Слава тебе, Боже, пошушна леля ѝ.

— Ти, лельо, слушай какво ти порѫчвамъ: за него никога да ми не говоришъ, името му да не чувамъ! Пò врага да върви. Азъ забравихъ сичко. И тя запѣ високо една пѣсень, като подскачаше.

Стаята я не побираше и тя излѣзе въ градината, на простора, да подъхне свѣжъ въздухъ. Рано се бѣ запролѣтило. Смръкваше се. Не добрѣ разлистенитѣ върхове на овошкитѣ изписвахѫ се красиво на синето небе. Въ дѫното на градината, въ гѫстий дървулякъ, бѣше съвсѣмъ тъмно. Възцаряваше се вечерната глухота и тайнственность. Нѣколко ранни цвѣтенца миришахѫ; листето шумолехѫ ниско; звѣздицитѣ замигахѫ една подиръ друга на свода. Прѣзъ клонитѣ блѣсна едно срѣбърно рогче отъ луната и залѣ съ блѣдна свѣтлина сичко. Но самотията и луната сѫ лоши лѣкари за едно озвено сърдце отъ любовьта. Деньтъ залъгва, или разсѣва чернитѣ мисли, нощьта ги събира подъ крилото си, като квачка пилцитѣ си. . . Тоя тайнственъ мракъ подъ дърволяка, тая тържественность на нощьта, това меланхолическо появление на мѣсеца, това

упоително дихание на вечернитѣ цвѣтя — сичката тая коварна обстановка разбуди, като рой пчели изъ кошуръ, цѣлъ облакъ отъ въспоминания въ душата на Райна, парливи като пламъкъ и мѫчително сладостни до нетърпимость. Всичко оживѣ пакъ, доби образъ, гласъ, движение, душа: расходкитѣ подъ сѣнкитѣ, цалувкитѣ, сладкитѣ прикаски, въздишкитѣ, щастливитѣ смѣхове, що огласявахѫ въздуха, златни планове за бѫдѫщето — сичко това изъ единъ пѫть въскрьсна въ ума ѝ ясно, рѣзко и неотразимо — плѣнително! Бѣдното ѝ сърдце се залюшка пакъ, застена, закъса се безумно и запуща кръвь изъ раната си . . . Райна се растрепера, като безпомощно дѣте, затули съ рѫцѣ очитѣ си и се тръшна на тревата отчаянна. Глухи ридания и хълцания испълнихѫ тишината . . .

Единъ въсточенъ поетъ е оставилъ стихътъ:

„О спомени, защо не могѫ да кажѫ и вамъ сбогомъ?“.

Днешната неожиданна бодрость, по прочитането писмото, не бѣше състояние нормално. То биде минутенъ плодъ отъ усилията на разума, самообманъ, прѣходно и фалшиво тържество на волята въвъ правата на сърдцето. . . Първий му протестъ разби въ пухъ и прахъ цѣлата верига отъ резони, доводи, заключения и ухищрения на студения разсѫдъкъ. . . Уви, страданията и стоноветѣ на сърдцето сѫ, може би, условия необходими за правилното дишане на тая вселенна . . .

Наближаваше Май, тържественний срокъ! Една небесна заря отъ надежда блѣсна прѣдъ Райна.

— Кой знай, ако би . . . пошушна си тя въ най-дѫлбокото дъно на душата. И сърдцето ѝ се тръшкаше до болесть при всяко изгърмяване на пайтонъ.

Май дойдѣ и замина, а Искровъ се не яви.

Между това и леля ѝ се помина.

Подирь испититѣ, Райна напусна училището и рѣши да напусне и града, въ който неможеше да живѣе. Пò-послѣ, може-би и живота . . .

Въ това врѣме единъ търговецъ, еснафъ човѣкъ, ѝ поиска рѫката. Тя прие безъ размишление и отиде подъ вѣнчилото съ една усмивка на лицето и съ единъ гробъ въ сърдцето.

(Слѣдва).

ЛЮБЕНЪ КАРАВЕЛОВЪ.

Критическа студия. *)

VII.

Творческата изобрѣтателность и, особенно, художествената обработка куцатъ, както въ патриотическитѣ, така и въ чисто нравоописателнитѣ повѣсти на Каравелова. Ние обяснихме пò-горѣ едни отъ причинитѣ, на които трѣбва да се припише тоя недостатъкъ. Писательтъ не е можѣлъ да посвети достатъчно врѣме и внимание на обработката на своитѣ произведения. Друга причина

*) Продължение отъ 4 книжка и край.

трѣбва да се търси въ самитѣ възгледове, които е ималъ върху литературата. Тия възгледове сж чисто утилитарни. Каравеловъ не се е задоволявалъ въ своитѣ повѣсти да прѣдставлява картини отъ живота, той е искалъ читателитѣ да извлечжтъ полза отъ прѣдставляемитѣ картини и то въ смисълъ на идеитѣ и началата отъ които се е ржководилъ той самъ. Той не е можалъ да се отнася обективно къмъ прѣдмѣтитѣ, които е описвалъ. Несъмненно, едно литературно произведение не трѣбва да доставлява просто единъ приятенъ прочитъ. То трѣбва да се стреми, чрѣзъ вѣрни картини отъ животътъ, да въздѣйствува благотворно възъ обществото, отъ което ги черпи. На това направление съврѣменний романъ длъжи своето значение. Отъ романътъ се не искатъ днесь само едни любовни сплетни и искуственни сценични ефекти. За да възбуди интересъ той трѣбва да проникне трепещущата реалность на живота и да я въспроизведе въ вѣрни и художественни картини. Но тука и спира задачата на романиста. Областьта, която му е прѣдоставена, колкото и широка да е, не трѣбва да задмине границата, която го дѣли отъ моралиста и философа. Тая граница е нуждна не само за да запази романътъ характерътъ, който трѣбва да носи, като чисто беллетристическо произведение, тя е необходима за да може да бжде полезенъ и поучителенъ. Вънъ отъ нея той рискува да стане досаденъ и утомителенъ, което не само би му отнело всяко литературно достойнство, но би погубило и самата полза, която се стреми да принесе. Романистътъ е постигналъ цѣльта си когато е успѣлъ да въспроизведе въ художественна форма вѣрни образи и характери отъ живота.

Каравеловъ не описва само въ своитѣ повѣсти, а поучава. Той не прѣдставлява само картини прѣдъ читателя, а и заключения, върху които иска послѣдний да се съгласи. У него не само отсжтствува всяка обективность, но той нито се старае да прикрие пристрастието си. Отъ тамъ у него тия постоянни отстжпления отъ описуемий прѣдмѣтъ, тия дълги и много пжти тривиялни разсжждения, които придаватъ ако не на всички, то на голѣма часть отъ повѣститѣ му характеръ на газетни фейлетони.

Той не може да укрие чувствата си къмъ лицата, които ненавижда, и проявлява ги дори въ описанието на вънкашнитѣ имъ черти. Ето напримѣръ съ какви плоски и тривиални черти обрисува въ „Мамино Дѣтенце“ Неновица, която възбужда ненавистьта му, защото е разгалила и нехайманила Николча:

„Когато Неновата половинъ душа сѣднала до дѣсното колѣно на своятъ съпругъ, то испуснала двѣ доволно слѣпи издъхвания на ония приснoблаженни калугере, които сж имале щастие да изеджтъ една ока фасулъ, единъ саханъ съ джурканъ бобъ (полѣянъ отгорѣ съ една добра пропорция дървено масло) и три литри шаранова риба; и да испиятъ двѣ оки бѣло и една ока червено вино. Изъ всичко се видело че гениялната економка не обича голѣмитѣ горѣщини, отъ които нейното мазно тѣло испущало голѣмо количество потъ, а тоя потъ доволно често е накарвалъ и Нена чорбаджи да си затжка носътъ“.

Еднаква ненависть храни писательтъ и къмъ Нена чорбаджи и го описва съ черти отъ сжщий родъ. Намѣсто портретъ прѣдставя една карикатура, въ която нещастний чорбаджия изгубва почти своето човѣшко подобие. Когато виждишь Нена и Неновица изобразени въ такъвъ карикатуренъ видъ при встжплението на повѣстьта, става вече безинтересно да се питашь какъ ще дѣйствуватъ, какъ ще говоратъ, каква морална физиономия ще иматъ. Чувствата на писателя ти сж извѣстни по физическитѣ карикатури, съ които те е запозналъ и знаешь, че, намѣсто характери, ще намѣришь морални карикатури. Каравеловъ не умѣе да спре своя юморъ тамъ дѣто трѣбва за да произведе своя ефектъ безъ да стане утомителенъ. — Той не се ограничава да отбѣлѣзва съ нѣколко леки черти, той не остава на читательтъ да допълни самъ съ въображението си картината, която иска да му прѣдстави. Юморътъ му е немилостивъ, безпощаденъ, не рисува, а бичува, ридикулизира; не разсмива, а озлобява, надминва цѣльта

си; намѣсто портрети дава въ физически карикатури, намѣсто характери — морални карикатури, намѣсто живи дѣйствия — жлъчни сатири. Много повѣсти не сж друго освѣнъ сатири, като *Хаджи Ничо. Родолюдецъ* е истжканъ отъ началото и до края отъ разсжждения съ сатирически характеръ. Писательтъ е искалъ да прѣдстави егоистический и вѣроломенъ характеръ на калугеритѣ. Тая смисъль трѣбваше да произтича отъ самия расказъ. Писательтъ не е оставилъ на читателитѣ да я извлекжтъ сами. Той я е размилъ въ цѣль редъ разсжждения и тиради, съ тѣхъ захваща, съ тѣхъ свършва расказътъ, който просто се изгубва въ тѣхъ и заедно съ него изгубва се и интересътъ, който би можѣлъ да прѣдставя. Когато исчетешь повѣстьта оставашъ съ впечатлението, че си челъ не повѣсть, а ядовита брошура противъ калугеритѣ и калугерщината. Срѣщашъ цѣли страници, въ които се прави сравнение между началата на християнството и поведението на служителитѣ му въ днешно време, въ които се говори за експлоатацията на Ромжния отъ духовенството, и които, четени отдѣлно, нѣма никога да възбудатъ идея, че правать часть отъ нѣкой расказъ, а приличатъ на чисто газетни политически статии, написани не съ цѣлъ да убѣджтъ, а да държжтъ въ щрекъ сжществующи вече убѣждения, проведени вече въ обществото страсти.

Каравеловъ, като писатель, не си е давалъ достатъчно трудъ да забрави, че е вѣстникарь. Латературата и вѣстникарството сж двѣ занятия съвмѣстими само ако онзи, който прави едното и другото, може да раздвой своята личность и да усвой за всякоя една отъ двѣтѣ работи отдѣлнитѣ способности и качества, които изисква. Той е длъженъ да прави, като Арпагоновий слуга, който надѣва кучерскитѣ дрѣхи когато го викатъ да кара колата, и ги сваля за да облѣче готварскитѣ дрѣхи когато го пращатъ да вари ястие. Това не става всякога у Каравелова. Повечето пжти вѣстникарьтъ върви ржка за ржка съ писательтъ и послѣдний губи отъ тая другарщина. На всяка стжпка въ повѣститѣ му можете да видите колко вѣстникарьтъ напакостилъ на писательтъ. Когато писательтъ иска да изображава, вѣстникарьтъ се испречва съ студенитѣ си разсжждения и погубва интересътъ на расказътъ.

Друга една важна страна, която трѣбва да се разгледа въ повѣститѣ на Каравелова, е до колко сж вѣрни картинитѣ, които е възпроизвелъ въ тѣхъ. Всичкитѣ повѣсти сж написани върху теми отъ българский животъ. Схваналъ ли е писательтъ и прѣдалъ ли е вѣрно типоветѣ и явленията, които е искалъ да изобрази? Ние мислимъ че е трудно да се отговори положително на тоя въпросъ. Каравеловъ не е можалъ да знае добрѣ българский животъ. Той е живѣлъ вънъ отъ България въ оная тъкмо възрасть, когато сж съзрѣли у него наблюдателнитѣ способности. Той не е можѣлъ да се ползува отъ свои лични наблюдения за да копира вѣрно и правдиво. Принуденъ е билъ да съставлява своитѣ образи по впечатленията, които е изнесълъ въ младинитѣ си изъ България и по доантѣ, които е могла да му достави паметьта. Впечатлителностьта и паметьта сж били силно развити у него, и тамъ дѣто тѣ сж стигнали, той е можѣлъ да възпроизведе въ своитѣ повѣсти вѣрни и точни картини. Такъвъ е случаятъ, напримѣръ, съ *Българи отъ старо врѣме*. Той е носилъ въ душата си портретитѣ, които е рисувалъ, хаджи Генчо, дядо Либенъ, баба Либеновица, и изобразилъ ги е сполучливо защото е имал *въ* себе-си вѣрно прѣдставление за тѣхъ. Тамъ, обаче, дѣто е било нуждно да направи справка, дѣто описуемитѣ прѣдмѣти не сж били тъй близки, тъй сродни съ душата му, тия сжщитѣ способности сж го ввели въ заблуждение и сж го увличали въ криви понятия, невѣрни сжждения, неосновни прѣкалености. Лесно може да се убѣди въ това всѣки който прочете *Слава*, сюжетътъ на която, както и *Българи отъ старо врѣме*, е извлеченъ отъ Копривщенский животъ. При всичко че най добрѣ е могълъ да знае животътъ на родното си мѣсто, той е погрѣшилъ както въ темата, така и въ вънкашното изложение на повѣстьта. Темата на повѣстьта е

слѣдующата: Слава е мома гиздава, но лѣнива и разгалена; всичкитѣ момци въ селото я обичатъ, но тя люби Драгана и посрѣдствомъ една циганска магия успѣва да завладѣе сърдцето му и да го накара да я земе; но оженена веднажъ, отпуща се на своитѣ лѣниви наклонности и съ своята лѣность разваля кжщата на мжжа си, става причина за умирането отъ кахъри на баща му и на майка му, а него самиятъ накарва да продаде душата си на дяволитѣ, (?!) да се пропие, а най сетнѣ да стане убиецъ и да иде да гние въ тъмницитѣ. Темата прѣдставлява единъ доволно сложенъ процесъ, въ повѣстьта обаче той се извършва по единъ начинъ съвсѣмъ простъ, но за това далеко несъгласенъ ни съ психологическата, ни съ природната правда. Слава я обичатъ и мжжьтъ ѝ и свекърътъ ѝ и свекървата ѝ, но въпреки обичьта, съ която е заобиколена, животътъ ѝ въ Драгановата кжща става ѝ несносенъ, просто защото я каратъ на работа и та побѣгва при майка си. Тя нѣма никаква друга причина за оплакване противъ мжжьтъ си и противъ свекъра си и свекърва си, освѣнъ тая, че я каратъ да работи, като всичкитѣ други домакини, т. е. да мѣси хлѣбъ, да вари ястие, да носи вода отъ чучура. Така сжщо и Драганъ и родителитѣ му нѣма а какво друго да се оплакватъ отъ нея. Когато дядо Божилъ, Драгановъ баща, зѝ се скарва, то оплакванията му се заключаватъ единствено въ това: „Истина, булка, е билъ лошавъ онзи часъ, въ който сме те вовеле въ кжщата си. Ти донесе въ кжщата ни само зло и сълзи: ти осрамоти името ни; ти накара всичкитѣ хора да ни плюятъ въ очитѣ. Кажи ми ти, моля ти се, чула ли си и видѣла ли си нѣкога такова чудо, щото свекървата да носи джската на фурната, да мѣси хлѣбъ, да готви и да ходи на вода? . . “ Мжчно е да се прѣдположи, че е могло да има въ врѣмето, въ което се отнася повѣстьта, нѣщо прѣди половина вѣкъ, въ Копривщица жени, колкото и галени и природно лѣниви да би били, които да се откажатъ да вършатъ такива обикновенни домашни работи. Би могло още да се обясни, това ако Слава да бѣше получила нѣкое възпитание пò-друго отъ онова, което се е давало на другитѣ моми, но Слава не е излизала отъ селото на вънъ, пораснала е при баща си и при майка си и несъмненно е вършила още като мома ония сжщитѣ домашни работи, на които сж я карали когато е станала Драганова булка. Цѣльта на писателя при написването на повѣстьта е била да докаже злинитѣ, които произтичатъ отъ суевѣрията и прѣдразсждъцитѣ, и за да постигне цѣльта си, той е пожертвуватъ и Слава и истината. Не въ характерътъ и въ лѣностьта на Слава трѣбва да се търсжтъ причинитѣ и обяснението на нещастията, които сполитатъ Драгановата кжща, а въ прѣднамѣренната идея, която писательтъ е искалъ да проведе въ повѣстьта и която резюмира самъ на края на повѣстьта, като оплаква человѣческий умъ, дѣто се вдава безразсждно на глупави суевѣрия и прѣдразсждъци.

Въ повѣститѣ на Каравелова, Слава не е единственната, която става така жертва на прѣднамѣренитѣ идеи на писателя. Тя има не една сестра—нещастница, съ която биха могли да се срикажатъ съчувственно за печалната си участь. Въ песимистичното и отрицателното мировъзрение на Каравелова любовьта зима образътъ на нѣкаква фурия, която носи нещастия и разорения орѣзъ дѣто мине. Всичкитѣ му повѣсти стенатъ отъ воплитѣ на жертвитѣ, които любовьта е направила. Въ *Мамино Дѣтенце* Пенка, единственний свѣтълъ образъ всрѣдъ една купчина отъ физически и морални изроди, се вижда осждена да върти мотика и да прѣкопава трендафилъ. Въ *Неда* любовьта става причина на самоубийство. Въ *Слава* любовьта докарва разорението на цѣло едно почтенно и богато семейство.

Ако отъ темата прѣминемъ къмъ външното изложение на повѣстьта, ще намѣримъ и тамъ сжщата неестественность и неправдивость, не само въ дѣйствията но дори и въ язикътъ на лицата. Повѣстьта я расказва Найда, Славина приятелка. Единъ день Слава срѣща приятелката си на улицата и захваща да я

прѣгрѫща и цалува. „Какво се е случило съ тебе?“ попитахъ азъ. Слава отговаря: „Охъ леле Найдо, драго ми е . . .“ Тя захвана изново да ме прѣгрѫща и да ме цѣлува. „Та кажи ми какво се е случило . . . казвай. Азъ немогѫ да разберѫ какво се е случило съ тебе. Ти ли си или не си? — „Отъ Божилови дойдохѫ да ме искатъ . . Охъ, моя Найдо, дай да те прѣгърнѫ още веднажъ; дай да те цалунѫ! (!) . . На сърдцето ми врѫтъ хилядо радости . . . трѣбва да те цалунѫ още веднажъ“. Възможни ли сѫ тия многократни прѣгрѫдки и цалувки между двѣ моми, и то на открито, въ Копривщица, дѣто патриархалнитѣ прави се съхраняватъ дори до день днешенъ? Подобна сцена съ подобенъ язикъ могѫтъ да се видѫтъ само въ единъ водевилъ! Не по-малко неестественна е сцената, която происхожда между Слава и баба Божилица когато първата, раскаяна, отива да иска прошка за прѣгрѣшенията си отъ умиращата си свекърва. Ето съ какъвъ театраленъ псевдокласически язикъ говори на послѣдната: „прости ме, моя душо, мое сърдце (!) Азъ мислехъ че ти ме не обичашъ, а сега виждамъ че съмь яко излъгана . . . ти си добра свекърва, ти си чиста душа, ти си честна душа! (!) . .“ Каравеловъ описва подробно магесничествата на Янаки, съобщенията му съ малкитѣ и голѣмитѣ дяволи, церемонията на заклинанието, но по-лесно е да се докаже че въ всичкитѣ тия подробности сѫ въспроизведени чужди, нежели чисто народни понятия за магии и магесници.

Ние разгледахме по-обстоятелно *Слава*, за да прѣдставимъ по-ясно колко е попречила на Каравелова невъзможностьта, въ която се е намиралъ да изучи отблизо и вѣрно народний битъ. Той не е располагалъ съ достатъчни материяли за да го въспроизведе въ своитѣ повѣсти така какъвто е. Въображението не стига когато се описватъ сцени отъ извѣстенъ битъ. Каравеловъ не е можѣлъ да си състави за много явления понятия, освенъ по нѣкои страни, които случайно сѫ попадали прѣдъ очитѣ му и които е зималъ за исходна точка. Много отъ повѣститѣ му, вслѣдствие на това, носатъ едностранчивъ характеръ изобилуватъ съ отклонения отъ правдата, съ сцени и образи съгласни съ дѣйствителностьта. Въ тѣхъ се срѣщатъ, наистина, нѣжни и вѣрни картини, въ всичкитѣ слогътъ е смѣлъ и вѣренъ, но съ това се не изглаждатъ винаги другитѣ недостатъци.

VIII.

Въ краткий очеркъ, който направихме за литературната дѣятелность на Каравелова, ние неможехме, разбира се, да се впуснемъ въ голѣми подробности и да кажемъ всичко, което би имало да се каже. Ние се старахме да искажемъ въ общи черти своитѣ мисли за неговитѣ произведения и да прѣдставимъ както тѣхнитѣ слабости. Желанието е било да бѫдемъ справедливи въ оцѣнението, на което ги подвергнахме. Ние налѣгнахме на нѣкои недостатъчни страни въ Каравеловитѣ беллетристически трудове, не само защото тѣ ни сѫ видѫтъ такива, но и защото желаемъ да обърнатъ на тѣхъ внимание онне наши млади списатели, които гледатъ съ уважение на Каравелова, и да не имъ подражаватъ. Нашитѣ млади списатели могѫтъ много нѣщо да научатъ и да позаимствоватъ отъ него, но тѣ сѫ длъжни да се пазатъ да не зиматъ и онова, което е слабо и недостатъчно. Ние сме слушали и чели такива отзиви отъ нѣкои крайни обожатели на Каравелова, които прогласяватъ че само онѣзи могѫтъ да претендиратъ за името на списатели, които вървѫтъ по неговитѣ стѫпки. Тѣ искатъ може би да говоратъ за политическитѣ и социялни идеяли, отъ които се е въодушевлявалъ Каравеловъ. При всичко, че това е единъ въпросъ, който остава всѣкиму да си го разрѣши съобразно съ своето политическо и социялно мировъзрение, ние още разбираме това. Но не допущаме, по никой начинъ, че Каравеловъ може да се приеме като единъ видъ критериумъ въ поезията и литературата. Такава претенция би била неумѣстна и отъ страна на обожателитѣ на другояче велики и съвършенни списатели. Такъвъ единъ взлядъ, ако има нещас-

тието да се прокара, неможе да поведе към друго, освѣнъ къмъ единъ мъртвешки застой, който е вреденъ за всяка литература, а може да бѫде гибеленъ за една новоначинающа се литература, каквато е нашата.

Ние, впрочемъ, се съмнѣваме въ искренностьта на Каравеловитѣ обожатели. Намъ ни се струва, че тѣ поискаха да направатъ Каравелова богъ, за да станатъ тѣ жреци на култа му. Критиката и здравий разумъ не припознаватъ жреци, които, като всѣко кастово съсловие, сѫ носители на застой и на регрессъ. Тѣ нѣматъ нужда отъ тѣхната заинтересована помощь, за да въздадѫтъ на единъ писатель, като Каравелова, честьта, която заслужва.

Слѣпото и рабско подражение е въ състояние да убие всѣки талантъ. Ония, които усѣщать въ себе си зърно талантъ, трѣбва да се пазатъ отъ него, като отъ огънъ. Тѣ трѣбва да изучаватъ добритѣ писатели за да разширѫтъ крѫгозорътъ на своитѣ мисли и да образуватъ своя вкусъ. Изучението на тѣхнитѣ произведения ще ги приготви да стѫпятъ пó-скоро на нозѣтѣ си и да намѣрътъ пó-лесно пѫтя, по който ще вървѫтъ по влечението на собственний си гений. Тѣ могѫтъ да узнаятъ отъ самия Каравеловъ на каква опастность ги излага слѣпото подражение. . . .

„Ние смѣло можеме да кажеме, казва той въ една статия за въспитанието, че всѣко едно подражание е убийственно, защото въ такъвъ случай у човѣкътъ не може да се появи самодѣятелность, която е най главното условие на бѫдѫщето човѣшко щастие. Въ европейската литература сѫществуватъ множество поети и живописци, които описватъ морето и океанитѣ, безъ да сѫ видѣли море или океанъ, слѣдователно, тѣ сѫ извличали вдъхновенията си изъ произведенията на своитѣ предшественници, които, по нѣкакви сѫ неизвѣстни причини, се наричатъ даже и въ сегашнитѣ врѣмена велики, гениялни и класически. А какво намираме у подражателитѣ? — Думи, думи и пакъ думи. Доказано е вече, че робското подражание на дрѣвнитѣ или на новитѣ писатели не само че разваля и преобржща наопаки вкусътъ и чувствата на младиятъ умъ къмъ изящното, но твърдѣ често окончателно убива неговото собственно съзнание и неговото вѫтрѣшно достойнство. Ние имаме доста примѣри, че ония хора, които сѫ подражали на тоя или на оня писатель относително формитѣ на языка му или на самото произведение, слѣдъ врѣме сѫ усвоявали и неговитѣ мисли, ако тия мисли и да бивали лъжовни и глупави". Каравеловъ има за какво да послужи за моделъ на всички ония, които пишатъ на български, но далеко не за всичко. Въ нашата литература той е пръвъ, който заслужено може да носи името на писатель. Той е съдѣйствувалъ до най-висока степень за обработвание на языка, въ който е оставилъ незаличими дири. Благодарение и на неговитѣ трудове, языкътъ е станалъ единъ почти усъвършенствуванъ инструментъ, способенъ да прѣдаде всичкитѣ форми и гѫнки на мисъльта. Но съ своитѣ беллетристически произведения, той е само положилъ начало. Ако и да има въ тѣхъ голѣми достойнства, тѣ сѫ далече отъ да прѣдставляватъ отъ себе си завършени образци. Тѣ сѫ отворили единъ пѫть, по който могѫтъ да вървѫтъ и други. Да искаме отъ ония, които тръгватъ по него, да се спрѫтъ тамъ дѣто се е спрялъ Каравеловъ, и да кажатъ че неможе да се иди, то значи да туряме прѣдѣлъ на мисъльта, която по самото си свойство, е безгранична, и да нанесемъ самоволно убийственъ ударъ на литературата си още въ самиятъ ѝ зародишъ.

Каравеловъ е дълбоко съзнавалъ нуждата отъ развитието на народната литература. Той е шибалъ немилостиво бездарнитѣ писачи, защото се е възмущавалъ като е гледалъ че литературата ни се пълни съ сухи плодове, а хубави не зрѣятъ, или сѫ тъй малко, щото едвамъ се забѣлѣжватъ. Той е билъ скѫпъ въ хвалби, но когато е виждалъ нѣщо хубаво, ако не се е рѣшавалъ да го похвали, то се е пазилъ да го похули. Не вървѫтъ ли противъ самата мисъль на Каравелова, не вършатъ ли светотатство противъ паметьта му, ония

които искатъ да задушатъ литературата ни въ самиятъ ѝ зародишъ съ нѣкакви неразбрани догми и авторитети, прѣдъ които всѣки трѣбва да се попижи и да благоговѣе. Въ литературата нѣма догми и авторитети, а има таланти, които за да се развиятъ и да произведжтъ, иматъ нужда отъ просторъ и свобода.

К. Величковъ.

Подъ бисерното и намръщено небе
Едва се види опустялий пжть,
И пжтниците рѣдки, като сѣнки
Във свѣтлината смутна се вѣстжтъ.

Отъ голитѣ безлистнитѣ дървета
Дъждовни капки мълкомъ се стружтъ,
Мъглата непрогледна, влажна, бързо
Се спуща по полето и долътъ.

На твоитѣ лжчи, небесно слънце,
Далечь сж славата и свѣтлостьта,
Отъ мойто сърдце както е далече
На днитѣ ми честити паметьта.

Но твоята усмивка за да блѣсне
Ти чакашъ да огрѣе нови май,
А азъ пжтувамъ въ мракътъ неисходенъ
На своята скръбь, която нѣма край.

К. Величковъ.

БАРТЕКЪ-ПОБѢДОНОСЕЦЪ.*)

Повѣсть отъ **Хенриха Сенкевичъ.**

IV.

Главниятъ бой при Гравелота убѣди отъ начало Бартека, че въ врѣме на война повече има какво да се гледа, отъ колкото да се работи, понеже бѣше заповѣдано нему и на полка му да стоіжтъ подъ единъ хлъмъ покритъ съ лозя. Отъ далече ехтяхж топове, по̀-близу тупуркахж конници та трепереше земята; знамена и мечове блѣщяхж. Надъ хлъмътъ прѣхвъркаха изъ синето небе гранати въ видъ на бѣли облачета; по̀-послѣ, димъ напълни въздуха и скри небосклонътъ. Струваше се, че боятъ отминува нататъкъ, като буря, но това не трая много врѣме. Слѣдъ малко, нѣкакво чудно движение се появи около Бартековия полкъ. Около му зехж да се нареждатъ нови полкове, топове пристигахж съ бързина, които обрыщахж съ устата къмъ хълмътъ. Цѣлия долъ се напълни съ войска. Сега ехтіжтъ на всѣкждѣ команди, и адютанти лѣтіжтъ. — Полскитѣ войници си шушнатъ: „охъ, какво ни чака“ и се питатъ неспокойно: „да ли ще се захване? Ще, ще, и скоро“. Ето че наближава неизвѣстностьта, гатанката, може и смъртьта. Въ димътъ, който закриля хлъмищата, нѣщо тътне и страшно бучи. Все по̀-близу се чуятъ гърмежътъ на топоветѣ и пуканието на пушкитѣ. Отъ далечъ иде нѣкакъвъ си глухъ трѣсъкъ, това сж картечитѣ. Веднага, заложе-

---

*) Продължение отъ 4 книжка.

нитѣ топове изгърмѣхѫ, та земята и въздухътъ на едно потрьпнахѫ. Предъ Бартековия полкъ страшно заехте нѣщо. Гледатъ, лети нѣщо като ясенъ шипъкъ, като облаче, а въ това облаче нѣщо свири, смѣе се, сѫска, реве и вие. Селяцитѣ викатъ: граната! граната! Мъгновенно тази птица на войната, като вихъръ приближава, пада и се пука. Страшенъ гръмъ раздра ушитѣ, трѣсъкъ като, че свѣтътъ се свръшва, и лѣтение като на ураганъ. Въ редоветѣ близо до топоветѣ се появи неразбория, чуе се викъ и команда. Бартекъ стои въ първия редъ, съ пушка на рамо, съ глава дигната, брадата му опрѣна, да не му скърцатъ зѫбитѣ. Не бива да се мръдне, да стрѣля. Стой и чакай! На, ето че лѣти втора граната, третя, четвърта, десета! Вѣтъръ развѣва димътъ отъ хлъмътъ. Френцитѣ изгонихѫ отъ тамъ прусскитѣ батерии, поставихѫ свои, които зѣятъ огненно къмъ долината. Изъ лозята постоянно се вдигатъ бѣли облаци димъ. Пѣхотата, закрилена отъ топоветѣ, слиза на долу, и се намира на половината на хълмътъ. Сега се познаватъ добрѣ, понеже вѣтърътъ развѣ пушакътъ. Лозята почервенѣхѫ отъ червенитѣ шапки на пѣхотата.

Ето, че се изгубихѫ между лозята, не се виждатъ, нѣйдѣ нѣйдѣ само се развѣятъ трицвѣтни знамена. Пушкитѣ блъвнаха бръзо нередовенъ огънъ, а надъ този огънь ревѫтъ постоянно гранати, като се крьстосватъ въ въздува.

Отъ хълмътъ се обаждатъ по нѣкога викове, на които нѣмцитѣ отъ долу отговарятъ: „ура!“. Топоветѣ постоянно гърмятъ изъ долината, полкътъ стои непоколебимъ. Но огненната сфера окрѫжи и него. Крушуми бръмчятъ, като мухи на далече, или пъкъ лѣтѫтъ на близу съ страшенъ шумъ, свирятъ около главитѣ, носоветѣ, очитѣ, раменатa, идатъ хиляди, милиони. Чудно е, че нѣкой още стои на крака. Внезапно се изохка около Бартека; „Иисусе“! послѣ „пли“, и пакъ: „Иисусе! пли“, и сѣтнѣ охкание непрѣстанно, и сѐ пò-бърза команда; редоветѣ се стѣсняватъ, пушкания пó-чести, постоянни, ужасни. Убититѣ извличатъ за крака. Второ пришествие! . . . .

— Страхъ ли те е? пита Войтехъ.

— Какъ да ме не е страхъ? отговаря нашій герой и чатка си зѫбитѣ.

При все това и Бартекъ и Войтехъ стоѭтъ и нито помисловатъ за бѣгание. Рекли имъ сѫ да стоѭтъ, това стига! Бартекъ лъже; той не се бои толкова, колкото другитѣ. Дисциплината оковава мислитѣ му и той не си прѣдставлява положението тъй ужасно, както е въ сѫщность. Но Бартекъ мисли, че ще го убиѭтъ, и тази мисъль повѣрява на Войтеха.

— Свѣтътъ ли ще пропадне, ако убиятъ единъ глупецъ? отговаря му Войтекъ ядосано. Тѣзи думи доста успокоихѫ Бартека, та чака съ търпѣние; усѣща само голѣма горещина, и потъ тече отъ лицето му. Въ това врѣме огъньтъ стана тъй ужасенъ, щото редоветѣ исчезватъ мъгновенно, нѣма кой да влѣче убититѣ и раненитѣ. Хъркането на умирающитѣ се смѣсва съ пукотътъ на пушкитѣ. Отъ движението на трицвѣтнитѣ знамена се познава, че скритата въ лозята пѣхота иде сѐ пó-близо. Градъ картечи опустошава редоветѣ, въ които се породи отчаяние. Ала въ отзивитѣ на това отчаяние се чувствува потайно нетърпение и ярость. Ако имъ заповѣдатъ да тръгнатъ напрѣдъ, ще идатъ като буря, на мѣстото си само немогатъ да стоѭтъ. Единъ войникъ си хвърли сърдито шапката на земята и издума:

— Веднажъ ще се мре!

Бартекъ до толкова се успокои отъ тѣзи думи, щото вече не бѣ го страхъ. Нали веднажъ ще се мре, то не е голѣма работа. — Това е селяшка философия, пó-добра отъ всяка друга, понеже успокоява духътъ. Бартекъ знаеше, че веднажъ се мре, но бѣше му приятно да чуе това и да бѫде увѣренъ въ това, толкозъ повече, че боятъ стана истрѣбителенъ. — Ето единъ полкъ, не стрѣлялъ ни единъ пѫть, е прѣсполовенъ. Тълпи войници отъ разбититѣ полкове бѣгатъ въ безредие, а само селяцитѣ изъ Погненбинъ, Голѣма и Малка Кривда и Мизерово още стоятъ, сврѣни отъ желѣзната пруска дисциплина, но и въ

тѣхнитѣ редове се усѣти колебание, слѣдъ малко връзкитѣ на дисциплината ще пукнатъ.

Земята подъ нозѣтѣ имъ е вече лепкава и лъзгава отъ кръвитѣ, чиито тежъкъ дъхъ се смѣсва съ миризмата на димътъ. Редоветѣ не се държѫтъ правилно, понеже имъ пречатъ трупове. Въ нозѣтѣ на правитѣ хора лѣжи половина отъ тѣхъ въ кръви, въ конвулзии, охка, умира. . . Нѣма въздухъ за дишание, въ редоветѣ се появява мърморение:

— На касапница ни доведохѫ

- Никой не ще оцѣлѣе.

— Мълчи, полско говедо, обажда се офицеринътъ.

— Добрѣ ти е задъ моя гърбъ!

— Стой тамъ, дивакъ!

Ненадѣйно единъ гласъ се чува:

— „Подъ твоята защита“.*)

А Бартекъ прибавя:

— „Прибѣгваме, света Богородице“, и цѣлъ хоръ полски гласове възклицава на това смъртно поле: „Не прѣзирай нашитѣ молби“. А пакъ изъ подъ краката имъ се обаждатъ: О, Дѣво Марио, Дѣво Марио!

Види се, че тя ги послуша, защото въ сѫщия мигъ тича адютантинъ на распѣненъ конь, и ехти команда: „нападайте, урра! напрѣдъ!“. Гребенътъ на байонетитѣ веднага се навожда, редоветѣ се простиратъ въ дълга чърта, и се спущатъ къмъ висотитѣ да търсятъ съ щикъ враговетѣ, които не можехѫ да се съзрѫтъ съ очи — Обаче до политѣ на хълмътъ нашитѣ селяци броѭтъ около двѣста крачки, и това растояние трѣбва да прѣминатъ подъ убийственъ огънь. Нѣма ли до кракъ да изгинатъ, нѣма ли да се повърнатъ?

Загинватъ, но нѣма да се върнатъ, понеже прусската команда знае какво да свири на полскитѣ селяци за нападание. Посрѣдъ ревътъ на топове и пукание на пушки, посрѣдъ димъ, охкание, ехти въ небето полскиій химнъ, по̀-ясенъ отъ всички трѫби, отъ който завира въ гърдитѣ на селяцитѣ всяка капка кръвь. „Урра!“ викатъ „пока мы живимо“: въодушевляватъ се, лицата имъ почервеняватъ. Вървѭтъ като буря посрѣдъ полѣгнали човѣшки тѣла, посрѣдъ конски трупове. Гинатъ, но вървѭтъ съ викъ и пѣянье. Достигнахѫ вече лозята, и се губатъ въ шумата, слуша се само пѣенье, и по нѣкога само щикове се лъщѫтъ. На върха блика огънь сѐ по̀-ужасенъ, а долу свиратъ трѫби. Френскитѣ залпове ставатъ бързи, по̀-бързи, луди, и веднага . . веднага спиратъ. Тамъ долу старий вълкъ на войната, Щайнмецъ, пуши порцеланова лула и дума твърдѣ задоволенъ:

— Тѣмъ това свирете! Свършихѫ работа, тие мечки! Въ тозъ мигъ едно отъ гордо развѣнитѣ трицвѣтни знамена, се въздига на горѣ, навежда се и исчезва.

— Не се шегуватъ, казва Шайнмецъ. Трѫбитѣ свиратъ сѐ сѫщий химнъ. Вторий Познанский полкъ тича на помощь на първия. Въ гѫсталака кипи борба съ щикове. Сега, въспѣй. Музо, моя Бартекъ, та да знае потомството какво извърши той! И въ неговото сърдце страхътъ, нетърпѣнието и отчаянието се слѣхѫ въ едно чувство на бѣсъ, а когато чу онова свирение, всяка негова жила се напрѣгаше като струна. Щръкна му косата, очитѣ му пуснахѫ искри. Забрави свѣта, забрави че веднажъ се мре, грабна съ силнитѣ си рѫцѣ пушката, и се спусна напрѣдъ съ другитѣ.

Пристигна до вървътъ, но се прѣмѣтна десетина пѫти, натърти си носътъ, омаца се съ земя и кръвь, която му течеше изъ носа, и фукна напрѣдъ, побѣснѣлъ, уморенъ, като гълташе въздухъ съ отворени уста. Опулваше очи за да

*) Думи на духовна полска пѣсень

види въ гжсталака по-скоро нѣкой френецъ, и най сѣтнѣ съзрѣ троица при едно знаме.

Това бѣхж негри. Но да не помислите, че Бартекъ се върна? Не; сега той би хваналъ и самия Луцифера за рогата. Той наближи до тѣхъ, и тѣ се спуснаха срѣщу му съ вление; два щика, като двѣ жила, вече му бутатъ въ гждитѣ, но Бартекъ граба пушката за устата, замахна, завъртя.

Ужасенъ ревъ само му отговори, охкание — и двѣ черни тѣла се загърчихж въ мжки на земята. Въ тозъ мигъ около десетина другари прибѣгнахж на помощь на третия, който държеше знамето. Бартекъ се хвърли върху имъ, като фурия. Пушнахж, гръмна, свѣтна се, а сжщеврѣменно изъ кльбата димъ се обади прѣсипналий Бартековъ гласъ:

— Не ме улучихте! И пакъ пушката въ ржцѣтѣ му се завъртѣ, пакъ охкания отговорихж на ударитѣ му. Негритѣ се върнаха поразени отъ този полудѣлъ и бѣсенъ великанъ. Бартекъ дали не дочу, дали нѣщо си приказвахж на арабски, но нему му се струваше, че широкитѣ имъ бърни викатъ:

— Магда, Магда!

— Магда ви се иска! изрева Бартекъ, и съ единъ скокъ се найдѣ между неприятелитѣ. За щастие, другаритѣ пристигнахж Бартеку на помощь.

Всрѣдъ храсталака се почна бой ужасенъ, трѣсъкъ съ пушки и бързо дишание на воюющитѣ. Бартекъ лудѣеше. Почернѣлъ отъ димъ, залѣнъ съ кръви, подобенъ на звѣръ, не на човѣкъ, всичко забравилъ. Бартекъ търкаляше хора съ всяко удряние, трошеше пушки и расчупваше глави Ржцѣтѣ му се движеха съ ужасната бързина на машина, която сѣе унищожение. Като пристигна до знаменосеца, той го зграби за гърлото съ желѣзни пръсти. Знаменосецу се опулихж очитѣ, лицето му се наду, захърка и ржцѣтѣ му пуснаха дръжката.

— Урра! искрещѣ Бартекъ, вдигна знамето и го разлюлѣ въ въздуха.

Това знаме видѣ отдолу генералъ Щайнмецъ, но видѣ го само за единъ мигъ, понеже веднага Бартекъ пукна съ сжщето знаме една глава, покрита съ шапка и шарени ширити. Другаритѣ му тръгнахж напрѣдъ, Бартекъ остана за малко врѣме самъ; откъсна знамето, скри го подъ мишница, грабна дръжката съ двѣтѣ ржцѣ и се спусна подиръ другаритѣ си. Негри на тълпи, като хукахж звѣрски, бѣгахж къмъ топоветѣ, поставени на върхътъ, а слѣдъ тѣхъ тичахж другаритѣ, като викаха и дрънчаха съ щиковетѣ си. Зуавитѣ, които стояхж при топоветѣ посрѣщнаха и еднитѣ и другитѣ съ крушуми.

— Урра! викна Бартекъ. Селяцитѣ пристигнаха къмъ топоветѣ, при които се започна новъ бой съ пушки. Сега и вторий Позпанский полкъ пристигна на помощь на първия. Въ мощнитѣ Бартекови ржцѣ държкитѣ отъ знамената се измѣнихж на нѣкакви си пъкълни кърпели, всякой ударъ отваряше пжть между свититѣ френски редове. Ужасъ обзе зуавитѣ и негритѣ; тѣ се пръскахж тамъ, дѣто се бореше Бартекъ.

Слѣдъ малко Бартекъ сѣдеше на топътъ, като на погненбинска кобила. Но прѣди да го съгледатъ войницитѣ, той вече сѣдеше на другъ топъ, при който пакъ спали знаменосеца съ знамето.

— Урра, Бартекъ! повтаряха войницитѣ. Побѣдата бѣше пълна, пръснатата пѣхота срѣща отъ другата страна на хълма новъ прусски полкъ, и прѣдаде оржжие. Бартекъ спечели въ това гонение трете знаме.

Трѣбваше да го видишъ, какъ той уморенъ, залѣнъ съ потъ и кръвь, запъхтѣнъ като мѣхъ, слизаше съ другитѣ отъ хлъмътъ, и вдигаше на рамената си три знамена. Хей френци! За какво ги смѣташе сега той! При него вървеше Войтехъ покъсанъ и изнемощѣлъ. Бартекъ му продума:

— Какво бърбореше? Това сж червеци, никаква сила нѣматъ въ коститѣ. Удраскаха и тебе и мене, като котораци, и толкова. Когото побутнахъ, се́ се *повали* на земята!

— Кой те знаеше, че си билъ толко юнакъ, отговори Войтекъ, който бѣ зритель на Бартековитѣ дѣяния, и сега го гледаше съ друго око

Та кой не видѣ тѣзи дѣяния? Историята, цѣлия полкъ, повечето офицери Всички погледваха на този великанъ селякъ съ рѣдки мустаци и опулени очи, и му се чудеха.

— Ахъ, ти, проклети поляку! бѣше му рѣкълъ самиятъ майоръ и бѣ го потеглилъ за ухо, а пъкъ Бартекъ му показа отъ радость и кѫтницитѣ си. Когато се спрѣ полкътъ подъ хълмътъ, майорътъ ге прѣдстави на полковника, а послѣдний на самия Щайнмеца Той прѣгледа знамената, а послѣ Бартека. Бартекъ пакъ стои исправенъ, като струва, а старий генералъ го гледа и задоволенъ клати глава; най послѣ продума на полковника, чуе се домата: *подофицеринъ.*

— Много глупавъ, ваше прѣвъсходителство, казва майорътъ

— Ще опитамъ, каза прѣвъсходителството, бутна коньтъ и наближи при Бартека. Бартекъ не знае дѣ се намира, нечуто нѣщо въ прусската армия: генералъ ще говори съ простъ войникъ! На прѣвъсходителството е лесно, понеже знае и полски, а при това този войникъ спечели три знамена и два топа.

— Отъ дѣ си? пита генералътъ.

— Изъ Погненбинъ, отговаря Бартекъ.

— Добрѣ. Името ти?

— Бартекъ Словикъ.

— Чловѣкъ, прѣвожда Майорътъ.

— Чловѣкъ, повтаря Бартекъ.

— Знаешъ ли защо се биешъ съ френцитѣ?

— Зная, Проходилство!

— Кажи.

Бартекъ зе да мънка: „Защото, защото“. Ненадѣйно му дойдохѫ на умъ Войтеховитѣ думи, за това каза бързо:

— Защото и тѣ сѫ нѣмци, ама пó-проклети!

Лицето на старото прѣвъсходителство зе да трепери, като че му се иска да се засмѣе. Но слѣдъ малко негово прѣвъсходителство се обръща къмъ майорътъ и казва:

— Право си ималъ, майоре!

Бартекъ, задоволенъ отъ себе си, стои като струна.

— Кой спечели днеска боятъ? пакъ попита генералътъ

— Азъ, проходилство, обажда Бартекъ безъ колебание. Лицето на генералътъ пакъ потрепера:

— Да, да, ти; нà ти награда Старий военоначалникъ откачи желѣзенъ кръстъ отъ гѫрдитѣ си, наведе се и го закачи на Бартека

Веселостьта на генералътъ прѣмина, естественно, по лицата на полковника, на майоритѣ, капитанитѣ и подофицеритѣ. Слѣдъ заминуването на генерала, полковникътъ даде на Бартека десеть талара, майорътъ петь, и тъй нататъкъ. Всички му повтарятъ съ смѣхъ, че е побѣдилъ, и за това Бартекъ е прѣнесенъ въ седмото небе. Чудно нѣщо! Само Войтекъ не е много задоволенъ отъ нашия герой. Вечерьта, кога сѣднахѫ при огнището, и когато Бартекъ се тъпчеше съ джурканъ грахъ, Войтекъ му каза повѣрително:

— Бре Бартекъ, глупавъ си и пакъ глупавъ!

— Защо? пита съ пълни уста Бартекъ.

— Абе, човѣче, защо каза на генералътъ, че френцитѣ биле нѣмци?

— Нали ти распряваше?

— Ами трѣбваше да помнишъ, че генералътъ и офицеритѣ също сѫ нѣмци.

— Какво има отъ това? Войтекъ замънка:

— Има това . . . че макаръ да сѫ нѣмци, не имъ казвай, защото не е добрѣ.

— Ами азъ рекохъ не за тѣхъ, но за френцитѣ.

— Ехъ! . . . Войтекъ спрѣ веднага, искаше да каже друго нѣщо, искаше да истълкува Бартеку, че прѣдъ нѣмци не бива да се приказва лошо за нѣмцитѣ, но му се побърка язикътъ.

V.

Въ кратко врѣме подиръ това, кралско-пруската поща донесе въ Погненбинъ слѣдующето писмо: „Слава на Инсуса Христа и на светата му Майка! Драга Магдо! какъ си? Добрѣ ти е въ колибата на леглото, а пъкъ азъ страшно се бия. Бѣхме при голѣмата твърдина Мецъ и имаше бой, толкова съсипахъ френцитѣ, щото и пѣхота и артилерия се чудеха. И самий генералъ се чуди, каза ми, че съмъ спечелилъ боя и ми даде кръстъ Сега и офицери и подофицери ме почитатъ, та малко ме биятъ по мордата. Послѣ отидохме по̀-надалечъ, имахме още единъ бой, но забравихъ какъ се вика този градъ, и тамъ трепа̀хъ, и зехъ четвърто знаме, и заробихъ единъ голѣмъ полковникъ.

„Когато ще се връщатъ нашитѣ полкове у дома, подофицеринътъ ми казваше да напиша рекламация и да остана, понеже въ военно врѣме нѣма дѣ да се спи само, а ѣжъ колкото можешъ, и вино има на вcждѣ въ тази земя, и народътъ е богатъ. Като подпалихме едно село, не простихме ни женитѣ, ни дѣцата, и азъ сѫщо така. И черковата изгорѣ до дъно, защото тѣ сѫ католици, и много хора изгоряха. Сега отиваме срѣщу самия царь, и войната ще се свърши. Ти варди колибата и Франка, защото ако не ги вардишъ, зѫбитѣ ти избивамъ, да ме познаешъ кой съмъ! Прѣдавамъ те на Господа, Бартекъ Словикъ“. —

Бартеку се хареса войната, и той почна да гледа на боя, като на занаятъ. Въ себе си имаше голѣма вѣра, та отиваше на бой, като на орань въ Погненбинъ. Слѣдъ всяко сбиване гърдитѣ му се кичахѫ съ кръстове и медали, и въ полкътъ го цѣняхѫ, като първъ войникъ. Всякога бѣ послушенъ, и притежаваше слѣпото юначество на човѣкъ, който неможе да оцѣни опасноститѣ. Сега изворъ на юначеството му не бѣше яростьта, ами войнишка вѣра и самонадѣянностьта. При това, великанскитѣ му сили прѣнасяха всички мѫки, трудове и походи. Около му, хората изнемощѣваха, само той вирѣеше, се̇ по̀-дивъ и по̀-лютъ прусски войникъ. Сега той биеше и ненавиждаше френцитѣ; измѣнихѫ се и другитѣ негови понятия. Той стана войникъ — патриотъ и обожаваше водителитѣ си. Въ второто си писмо той пишеше на Магда „Войтека го располовихѫ, но за това е войната, разбирашъ ли? И той бѣше простакъ, защото казваше, че френцитѣ сѫ нѣмци, нѣмцитѣ — френци, а нѣмцитѣ сѫ наши хора“.

Магда въ отговоръ на двѣтѣ му писма, го укори колкото можа: „Милий Бартеко, пишеше му тя, вѣнчанъ за мене прѣдъ божий олтаръ! Господъ да те убие! И ти си простакъ, поганецъ, дѣто трепешъ християнитѣ заедно съ дивацитѣ. Не разбирашъ ли, че дивацитѣ сѫ лютеранци, а ти, християнинъ, имъ помагашъ? Иска ти се война, дъртако, да не работишъ нищо, да се биешъ, да пиешъ, да съсипвашъ, да не постишъ и да горишъ черковитѣ! — Въ пъкъла нека те пържатъ, защото се хвалишъ съ това, и не прощавашъ ни на дѣца, ни на старци. Помни, говедо, какво е написано въ светата вѣра съ златни букви за полский народъ отъ началото до свръшванието на свѣта, когато Господъ не ще помилва поганци, като тебе, и се свѣсти. Дивако недний, главата бихъ ти строшила! Пращамъ ти петь талера, макаръ че съмъ нѣмотна, защото не могѫ самичка, та домакинството се съсипва. Прѣгръщамъ те, милий Бартеко Магда“

Горнитѣ поучения не повлияха на Бартека. Той си мислеше, че бабата не разбира, а пакъ се мѣси, и се биеше както по̀-напрѣдъ. Въ всякий бой се отличаваше, та зачуди очи по̀-достойни отъ Щайнмецовитѣ. Най послѣ, когато испратиха съсипанитѣ познански полкове въ Германия, той даде рекламация спо-

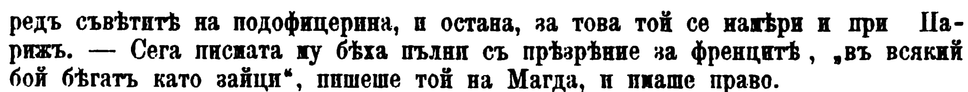

редъ съвѣтитѣ на подофицерина, и остана, за това той се намѣри и при Парижъ. — Сега писмата му бѣха пълни съ прѣзрѣние за френцитѣ, „въ всякий бой бѣгатъ като зайци", пишеше той на Магда, и имаше право.

Но обсадата не му се хареса. Трѣбваше да лѣжи цѣли дни въ хендеци, да слуша гърмежа на топоветѣ, да насипва шанцове и да мръзне. При това жалѣеше и за стария си полкъ, защото въ новия, дѣто го прѣмѣстихѫ, повечето войници бѣхѫ нѣмци. Нѣмски той знаеше що годѣ, защото въ фабриката бѣше се понаучилъ, но много малко, сега се упражни повече. Но въ полкътъ продължавахѫ да го наричахѫ: *полски волъ*, и само страшнитѣ му юмруци го пазяхѫ отъ язвителитѣ. Слѣдъ нѣколко боеве, той си спечели почесть у новитѣ другари, и се сприятели съ тѣхъ, та най сетнѣ го имахѫ за свой, понеже прослави цѣлия полкъ. Бартекъ считаше за докачение ако нѣкой го наречеше нѣмецъ, но отъ друга страна той самъ се наричаше ein Deutscher, въ противоположность на френцитѣ. Защото хвана да усѣща че тези двѣ названия сѫ разни, а при това, не искаше да минува за по́-доленъ отъ другитѣ.

Обаче, стана една случка, която би му дала много да помисли, ако изобщо мисленнето би било лесно за този геройский умъ. По едно врѣме испратихѫ двѣ дружини отъ полка имъ срѣщу доброволцитѣ, обградихѫ ги и ги хванахѫ въ плѣнъ. Тозъ пѫтъ обаче Бартекъ, не видѣ да се пръскатъ изведнажъ неприятелитѣ, понеже тѣ състояхѫ отъ стари войници, остатъци отъ нѣкакъвъ полкъ, загранниченъ. Тѣ се бранихѫ отчаянно, и най сетнѣ се спустнахѫ на щикове да си проправатъ пѫть между прусскитѣ тѣсни редове.

Тѣ се бранихѫ така отчаянно, щото часть отъ тѣхъ се избави: прѣдпочитахѫ да умрѫтъ, отъ колкото да паднатъ живи въ прусски рѫцѣ.

Дружината, въ която служеше Бартекъ, зароби само двамина; вечерьта ги затворихѫ въ една изба, въ кѫщата на горския стражарь.

На сутреньта щѣхѫ да ги застрѣлятъ. Нѣколцина стражари вардехѫ при вратата, а Бартека турихѫ въ избата, заедно съ свързанитѣ плѣнници.

Единътъ отъ тѣхъ не бѣше младъ, имаше побѣлѣли мустаци и лице равнодушно къмъ всичко; другия бѣ на възрасть около двадесеть годишенъ; руситѣ му мустаци едвамъ бѣхѫ поболи, лицето му бѣ по́ прилично на моминско, отъ колкото на войнишко.

— Ето и свършака! рѣче слѣдъ малко по́-младиятъ;—крушумъ въ челото и толкова!

Бартекъ се потресе, та и пушката му зазвънтѣ въ рѫцѣтѣ: младий момѫкъ говореше на полски.

— Се́ едно ми е, продума вторий обезсърдченъ,—се́ ми е едно. Скитахъ се толкова, щото съмъ ситъ. . . . .

На Бартека тупаше подъ мундира сърдцето още по̀ силно.

— Я чуй, думаше старий,—нѣма що. . . Ако те е страхъ, мисли за друго нѣщо, или пъкъ легни та спи. Животътъ е подълъ! За Бога, се́ ми е едно. . .

— Жалъ ми е за мама! глухо избъбра младиятъ, и за да скрие отпадването си, па и себе си да измами, той започна да подсвирва. Ненадѣйно той спрѣ и извика отчаянно:

— Гръмъ да ме порази! Нито се простихъ съ нея!

— Ако е така, ти си избѣгалъ отъ дома си?

— Да, мислехъ си: ще съсипатъ нѣмцитѣ, на поляцитѣ ще се подобри положението. . ..

— И азъ така мислехъ, а сега. . . .

Стариятъ махна съ рѫка и довърши думитѣ си тихо, но не се чухѫ отъ шумътъ на вѣтъра. Нощьта бѣше студена, дребенъ дъждецъ росеше, съсѣдната гора бѣше черна, като рогъ. Въ избата свиреше вѣтърътъ, и виеше като куче, въ коминътъ. Поставений надъ прозореца свѣщникъ пръскаше свѣтлинка въ избата, но Бартекъ стоеше подъ свѣщника, та бѣ потъналъ въ мракъ. — И по̀-

добрѣ може би, че плѣнницитѣ не гледахѫ лицето му, защото съ селякътъ ставахѫ чудни работи. Най напрѣдъ го обзе очудване, та опули очи, и се мѫчеше да проумѣе какво говоратъ.

Тѣ дошле да се биятъ съ нѣмцитѣ за да се подобри положението на поляцитѣ, а той се бие съ френцитѣ пакъ за сѫщата цѣль! И двамата утрѣ ще ги упушнатъ! Какво отъ това? Що го е грижа него за това? Или пъкъ да имъ се обади? Да имъ каже, че той е тѣхенъ човѣкъ, че ги съжалява?

Нѣщо го стисня за гърлото. . . Ами какво ще имъ каже? . . . Да ги избави ли? Тогава и него ще разстрелятъ!—Ехъ Боже, какво да прави? Жалъ го одушва, та неможе да стои на едно мѣсто. — Нѣкаква страшна тѫга лѣти къмъ него чакъ отъ Погненбинъ. Неизвѣстний гость въ едно солдашко сърдце, — милостьта, — му крещи въ душата: „Бартекъ, избави своитѣ си, тѣ сѫ твои хора“, а пъкъ сърдцето му тупти за дома, за Магда, за Погненбинъ, и се къса като никога. Стига му Франция, стигатъ войни и боеве.

Гласъ сѐ по̀-ясенъ му казва: „Бартекъ, избави своитѣ си“! . . Господъ да убие тази война! . Прѣзъ строшений прозорецъ шуми гората, черна като Погненбинската дѫбрава, и въ този шумъ пакъ нѣщо вика: „Бартекъ, избави ги“ — Какво сега ќа стори?

Да бѣга ли съ тѣхъ въ гората? Всичко, каквото е могла да вкорени у него прусската дисциплина, се възмущава при тая мисъль. Той, войникъ, да избѣга? Никога! — Шуменнето на гората се уголѣми, вѣтърътъ свиреше сѐ по̀жално Стaрий плѣнникъ се обади:

— Че пъкъ вѣтъръ! Като у насъ на̀ есень!

— Остави ме на мира, отговаря младий глухо, но послѣ повтаря:

— У насъ! у насъ! О Боже! Боже! Дълбоко въздишание се съедини съ шумътъ, и пакъ плѣнницитѣ се потаихѫ. Бартекъ бѣше като въ треска.

Най-злѣ е, когато човѣкъ не проумѣва, какво му е станало. Бартекъ не бѣ нищо откраднаяъ, а пъкъ му се струваше, че е откраднаяъ, и се боеше че ще го уловятъ. Нищо го не застрашава, а пъкъ го е много страхъ.

Краката му треператъ, пушката ужасно му тегне, нѣщо го души, нѣщо като плачъ. Дали за Магда и Погненбинъ? И за двѣтѣ, ала и за младиятъ плѣнникъ, когото оплаква и съжалява.

По едно врѣме Бартекъ мисли, че спи, вѝелицата се уголѣми, и въ свирението на вѣтъра чудни викове се чуватъ. . . — Бартековата коса щръкна, струва му се, че въ тъмнитѣ и мокри дълбочини на гората, нѣкой въздиша и повтаря: „у насъ, у насъ“. . . . Бартекъ се сепва, и се събужда. — Озира се: плѣнницитѣ лежѫтъ въ кѫтътъ, свѣщникътъ блѣщука, вѣтърътъ вие, всичко е въ редъ. — Лицето на младий плѣнникъ се освѣти, лице дѣтско или момическо. Очитѣ му притворени, слама му е подъ главата: прилича на умрѣлъ Никога Бартекъ въ живота си не бѣ усѣтилъ толкова жалость. Нѣщо го стиска за гърлото, плачъ ще го задуши. Стариятъ се обърна на страна и продума:

— Лека нощь, Владе. И пакъ тихо. Минахѫ часове, на Бартека сѐ злѣ. Плѣнницитѣ лѣжѫтъ мирно внезапно; младий се подигна съ мѫка и издума:

— Карле!

— Какво?

— Спишъ ли?

— Не. . . . .

— Слушай! Страхъ ме е! Говори щото щешъ — азъ щѫ се помолѭ.

— Моли се.

— „Отче нашъ, който си на небесата“ . . . Плачъ спира думитѣ на младий плѣнникъ, но пакъ се чу продълженнето на молитвата.

— О. Боже, ехти нѣщо въ Бартековитѣ гѫрди! . . . о, Боже!

Не, туй вече неможе да се изтърпи. Единъ мигъ още, и ще извика: —

„Господине, азъ съмъ вашъ селянинъ". -- Послѣ, прѣзъ прозореца. . . въ гората. . . Да става каквото ще . . . .

Въ това врѣме се чухѫ редовни стѫпки отъ вънка. Това бѣше стражата и съ нея подофицеринъ. Промѣнявать стражитѣ.

На сутреньта Бартекъ бѣше пиянъ, -- на другий день пакъ пиянъ. . . .

* * *

Но въ послѣдующитѣ дни се случихѫ нови походи, сблъсквания и маршове, и драго ми е да забѣлѣжѫ, че нашия герой се повърна въ първото си положение. Подиръ оная нощь му остана само любовь къмъ шишето, въ което всякога се намира вкусъ, а по нѣкога и забравяние. При това, той бѣше пò-жестокъ въ боеветѣ, и побѣдата вървеше по стѫпкитѣ му.

VI.

Изминаха се нѣколко мѣсеца, запролѣти се вече. Въ Погненбинскитѣ градини цъвтѣха вишнитѣ, покрити съ буйни листье, полетата се зеленѣяха отъ гѫста трева. Единъ день Магда сѣдѣше прѣдъ колибата си, и бѣлѣше за обѣдъ дребенъ барабой, пò сгоденъ за добитъка, отъ колкото за хора. — Нà пролѣтъ бѣше, та се появи сиромашия въ Погненбинъ, тя личеше и на почернѣлото и кахърно Магдино лице.

Може би, за растуха, Магда притваряше очи и си тънъникаше. Врабци цвърчехѫ по черешитѣ, като че искахѫ да ѭ надпѣѭтъ; тя си пѣеше и гледаше умислена ту на припеклото се на слънце куче, ту на съсѣдния пѫть, ту на пѫтеката, която прѣсичаше полето и градината. Може би, Магда за туй гледаше на пѫтеката, защото тя водеше право на станцията, а Господъ даде, щото тя да не гледа на пусто въ тази посока.

На далече се показа нѣщо, Магда си заслони очитѣ съ рѫка, но неможà да види, защото я ослѣпи блѣсъкътъ. Само че Лисекъ се събуди, дигна глава, излая, почна да души, да вири глава. Веднага Магда дочу думитѣ на една пѣсень. Лисекъ скокна и се спусна срѣщу човѣка, който приближаваше. Тогава Магда попоблѣднѣ.

— Да ли не ще би Бартекъ? Тя стана тъй бързо, щото и копанята съ барабоя се завъртѣ на земята: нѣмаше вече съмнение: Лисекъ скачаше чакъ на гърдитѣ на пѫтника. Тя припна напрѣдъ, и завика радостна изъ цѣло гърло:

— Бартекъ, Бартекъ!

— Магдо! азъ съмъ! викна Бартекъ, като ѭ поздрави съ въздушна цалувка и заскори.

Той бутна вратата, блъсна се о потонътъ, но не падна, ами се само залюлѣ, и тогава се прѣгърнаха. Бабата проговори бързо:

— А пъкъ азъ мислехъ, че нѣма да се върнешъ! Мислехъ, че сѫ те убили. — Какво ти е? да те видѭ, да ти се нагледамъ. Много си испадналъ! О, Инсусе! Ой, дъртаку, о, мой гълѫбо, — дойде си веки а?

Тя си пущаше рѫцетѣ отъ шията му и слѣдъ малко пакъ го прѣгръщаше.

— Дойде си, слава Богу! Ти, мили Бартеко! Какво? Ела въ колибата. Франекъ е на училище. Нѣмецътъ мѫчи дѣцата, но момчето ни е здраво и на тебе прилича. Ехъ добрѣ че се прибра, че нѣмаше вече колай, сиромашия и пакъ сиромашия! Колибата пропада, въ оборътъ вали прѣзъ покривътъ. Какъ си! Ей, Бартекъ, Бартекъ! честита съмъ била пакъ да те видѭ! Колко се азъ измѫчихъ съ сѣното! Здравъ ли си? О, колко ти се радвамъ, колко! Господъ те закрили! Ела въ колибата! Олеле Боже, ти си ужъ като Бартекъ, пъкъ като че не си Бартекъ, какво ти е, пиленце?

Магда чакъ сега съзрѣ дълга рана, която браздеше Бартековото лице отъ лѣвата страна, прѣзъ бузата чакъ до брадата.

— Ехъ, нищо. Единъ ме попипа, но и азъ него попипахъ. Въ болницата бѣхъ.

— О, Инсусе!

— Ухъ, муха . . . .

— Омършавѣлъ си, като сиръть!

— Смирно! продума Бартекъ на нѣмски. Дѣйствително, той бѣше омършавѣлъ, почернѣлъ, дрипавъ. Истински побѣдитель! и на краката си не се държеше-

— Да не си пиянъ?

— Уфъ! още съмь слабъ.

Истина, че бѣше слабъ, но и пиянъ бѣше, защото за слабостьта му бѣ доста една чаша ракия, а пъкъ Бартекъ бѣ испилъ нѣколко голѣми чеши на станцията. За това пъкъ бѣ въодушевенъ и изглеждаше, като побѣдитель. Никога той не бѣ изглеждалъ така!

— Ruhig! [1]) повтори той. Свършихме krieg! сега съмъ господарь, разбирашъ ли? видишъ ли това? и той посочи кръстоветѣ и медалитѣ си. Знаешъ ли кой съмъ? Links, rechts! Heu, Stroh! [2]) сѣно, слама. сѣно, слама! Halt ! [3]).

Послѣдното *халтъ* той изрева тъй страшно, щото бабата отскокна три крачки назадъ.

— Какво ти е? да не си полудѣлъ?

— Какъ си, Магдо? на ли ти казвамъ? какъ си? кажи ми какъ си? Знаешъ ли френски, гламо? мусю, мусю, кой е мусю? азъ съмъ мусю, знаешъ ли?

— Човечѣ божи, какво ти е?

— Що ти трѣбва? *Васъ доне динеръ*, разбри ли? Магдиното чело се навжси.

— Какво ми бъбрешъ? незнаешъ ли полски? ти си дивакъ, казвамъ ти, какъ те сторихж тъй!

— Дай ми да ямъ!

— Влѣзъ въ колибата. Всяка команда влияеше на Бартека така, щото той неможеше да ѝ упорствува. Като чу думата: *„влѣзъ“*, той се исправи, пустна си ржцѣтѣ, направи полуоборатъ и тръгна дѣто му викахж. — Едва на прагътъ той се досѣти и зе да гледа очуденъ на Магда.

— Е, какво, Магдо. какво?

— Влизай, маршъ! Той влѣзе въ колибата, но падна на прагътъ. ракията му упои мозъкътъ. Почна да пѣе и да дири Франка изъ колибата: той даже продума: Morgen, kerl! макаръ и да нѣмаше Франка. Сетнѣ се засмѣ, прѣстжпи веднажъ, дважъ, извика: урра! и се простря колкото бѣ дългъ на плъстьта. Вечерьта се събуди веселъ, отморенъ, поздрави се съ Франка, измоли отъ Магда десетина пфенинга и извърши триумфалното си шествие къмъ кръчмата. Славата на дѣянията му го прѣдвари въ Погненбинъ, понеже нѣколцина войници отъ другитѣ дружини на сжщия полкъ бѣхж се върнали пò-рано и расказали за юначествата му при Гравелота и Седанъ.

Сега щомъ се пръсна слухъ, че, побѣдительтъ е въ кръчмата, всички стари другари побързаха да го видатъ. Нашъ Бартекъ сѣди при единъ столъ, и не би го позналъ никой. Едно врѣме свѣнливъ и нерѣшителенъ, сега той удря массата. надува се и крѣска като пуякъ.

— Е, помните ли, момчета, когато бихъ френцитѣ, какво ми рече тогава Щайнмецъ?

— Какъ да не помнимъ?

— Говореха за френцитѣ, плашеха ни, а пъкъ тѣ биле подълъ народъ, was? ядатъ салата, като зайци, и бѣгатъ като зайци. — Пиво хичъ не пиятъ, а само вино.

— Ахà.

— Когато подпалихме едно село, тѣ сгръщахж ржцѣ и крѣскахж: pitié,

---

[1]) Нѣмска рѣчь: *смирно.*

[2]) Думи на нѣмска команда.

[3]) *Нѣмски: стой!*

pitié! което ще рече, че ще ни дадѫтъ питие, ако ги оставимъ, ама ние не слушахме . . .

— Ако е така то разбира ли се какво говоратъ? попита едно младо селянче.

— Ти не разбирашъ, защото си глупакъ, азъ разбирамъ. Понимаешъ ли? Ами Парижъ видѣли ли сте? тамъ имаше боеве единъ слѣдъ другий, ала сѐ ний побѣдихме. Нѣматъ добра команда, и хората говореха това. Офицеритѣ и генералитѣ имъ сѫ калпави, а нашитѣ сѫ добри.

Матей Кежъ, старъ и уменъ Погненбински селянинъ, поклати глава.

— Ехъ, нѣмцитѣ спечелиха страшна война, спечелиха, и ний имъ помогнахме: но какво за насъ отъ това, Господъ знае!

Бартекъ опули очи срѣщу му.

— Какво приказвате?

— Та нѣмцитѣ до сега не ни почитахѫ, а сега си сѫ подигнали носоветѣ, като че и Господъ нѣма. Сега повече ще ни потискатъ, както ни и потискатъ.

— Не е истина, възрази Бартекъ.

Старий Кежъ имаше голѣма важность въ Погненбинъ, цѣлото село мислеше спорѣдъ него, и никой не му възразяваше, ала Бартекъ сега бѣше побѣдитель и съ голѣмо значение човѣкъ. Всички го изгледахѫ очудени и дори докачени.

— Ти ли ще се прѣпирашъ съ Матея, кой си ти?

— Кой е Матея! азъ съмъ приказвалъ съ хора, не като него, разбирате ли? момчета! не говорихъ ли съ Щайнмеца, was? Матей ви смѣта, сега ще ни бѫде по́-добрѣ. Матей изгледа побѣдительтъ.

— Ей, че си глупавъ, рече той. Бартекъ удари массата, та чешитѣ и стъклата подскокнахѫ.

— Мълчи, простакъ! сѣно, слама! извика той на нѣмски.

— Мълчи, не викай! питай, дѣда попа, или господарьтъ.

— Ами че попътъ билъ ли се е? ами господарътъ видѣлъ ли е война? азъ съмъ се билъ, и знаѭ. Момчета, не го вѣрвайте. Сега нѣмцитѣ ще ни почитатъ. Кой спечели войната? ний побѣдихме, азъ побѣдихъ! за каквото да помолѭ, сега всичко ще ми дадѫтъ. Да искахъ да останѫ въ Франция, като богаташъ, оставахъ — Правителството знае много добрѣ, кой съсипа най-много френцитѣ. Нашитѣ полкове бѣхѫ най-добри, тъй пишеха въ приказитѣ. Сега поляцитѣ иматъ честь, разбрахте ли?

Кежъ махна съ рѫка, стана и си излѣзе. Бартекъ побѣди и на политическото поле. Младежитѣ, които останаха при него, го изгледваха, като Господъ, а той говореше:

— Каквото поискамъ, ще дадѫтъ. Да не бѣхъ азъ, олеле! старикътъ Кежъ е простакъ. Правителството заповѣдва да се биемъ, и се биемъ! кой ще ме подиграва, нѣмцитѣ ли? ами това какво е? и той посочи кръстоветѣ и медалитѣ си.

— За кого трепахъ френцитѣ? не бѣше ли за нѣмцитѣ? сега съмъ по́-добъръ отъ нѣмецъ, защото кой нѣмецъ има толкова знакове? дайте пиво, говорихъ съ Щайнмеца, и съ други генерали, налѣйте пиво! Бартекъ запѣ:

Trink, trink, trink
Wenn in meiner Tasche
Noch ein Thaler klingt.*)

Той извади изъ джоба си една шапа дребусакъ.

— Зимайте! сега съмъ господарь. Нещете ли? ехъ, не такива пари ний набрахме въ Франция, ала отидоха! Малко ли горихме, хора убивахме, колцина, и кого не? Господъ знае . . . франктиреритѣ . . .

Хуморътъ на пиянцитѣ минутно се измѣнява. Ненадѣйно Бартекъ сбра паритѣ отъ столътъ, и почна да вика жално:

*) Пий, пий и пий, додѣто въ джоба още единъ талеръ звъни.

— Боже! прости грѣшната ми душа! Той се облѣгна на лактнетѣ си, скри си главата въ ржцѣтѣ и заплача.

— Какво ти е? попита го единъ отъ пиянитѣ.

— Азъ ли имъ съмъ кривъ? глухо се обади Бартекъ. Сами сж отишле! азъ ги съжалявамъ, защото и двамата ми бѣхж свои. Боже, помилуй ме! Единътъ бѣше руменъ като зората, на сутреньта прѣблѣднѣ като платно. Заровиха ги още живи . . Дайте ракия!

Настана усилна тишина. Селяцитѣ се гледаха единъ други смаяни.

— Какво бърбори? попита единъ.

— Съ съвѣстьта си трѣбва да приказва.

За тази пуста война, човѣкъ се упива. Пи веднажъ и дважъ. Посѣдѣ мълчаливъ, сѣтнѣ плюна, и шеговитостьта пакъ му дойде.

— Ами ти говори ли съ Щайнмеца? Азъ говорихъ. Урра! пийте, момчета! Кой плаща? Азъ!

— Ти плащашъ, пиянецо, ти! обади се Магдиний гласъ, ама и азъ щж ти заплатя, не се бой! Бартекъ изгледа бабата съ стъклени очи.

— Ти коя си? Приказвала ли си съ Щайнмеца? Магда вмѣсто да отговори, обърна се къмъ чувствителнитѣ слушатели, и зе да се плачи:

— Ей, хора, хора, виждате ли срамътъ и злочестипата ми! Върна се, зарадвахъ се, а той се завърна пиянъ. Забравилъ и Бога и полский языкъ. Заспа, истрѣзнѣ, а сега пакъ пие, и плаща съ трудътъ и потътъ ми. Отгдѣ е зелъ тѣзи пари? Не сж ли отъ трудътъ ми, отъ кръвьта ми? Ей, хора, хора, той не е вече християнинъ, не е човѣкъ, ами нѣмецъ, обезумѣлъ, бъбре нѣмски и прави лошо . . . Той се е изневѣрилъ, той е . . . . Бабата се расплака, и си възвиси гласътъ:

— Глупавъ бѣше, ала добъръ, сега какъвъ го сторихж! Чакахъ го денѣ и нощѣ, и дочакахъ. Отъ нигдѣ утѣха и милость! Боже всемогущий! . . Боже търпеливий! . . Да се вдървишъ, цѣлъ да станешъ нѣмецъ! . .

Послѣднитѣ думи тя изрѣче жално, и като на пѣсень. Бартекъ се обади:

— Млъкъ, че ще те . . . .

— Бий ме, земи ми глават[illegible] я земи, утрѣпи ме! викаше бабата.

Селянитѣ почнахж да изли[illegible], и на скоро кръчмата опустѣ, останахж само Бартекъ и бабата.

— Какво си простирашъ гърлото, като гъска? викаше Бартекъ. Иди си въ колибата.

— Земи ми главата, повтаряше Магда.

— Е, пъкъ нѣма да я отрежж! възрази Бартекъ и тури ржцѣ въ джобоветѣ. Сега кръчмарнйътъ за да тури край на случката изгаси едничката свѣщь. Стана тъмно и тихо Слѣдъ малко се чу тънкий Магдинъ гласъ:

— Е, отрѣжи.

— Е, пъкъ нѣма да я отрѣжж. Скоро, при блѣсъкътъ на мѣсечината се видѣхж двѣ лица, които вървѣхж отъ кръчмата за къмъ колибата. Едното вървеше напрѣдъ и гласно плачеше, това бѣше Магда. Слѣдъ нея, съ глава наведена, пристъпяше смиренно побѣдительтъ при Гравелотъ и Седанъ.

(Слѣдва) Прѣвелъ Др. Хр. Кесяковъ.

БИБЛИОГРАФИЯ.

Сборникъ отъ народни умотворения, наука и книжнина, книга II. Издава министерството на народното просвѣщение. София, държавна печатница, 1890, отъ 51 печатни коли, цѣна 5 лева.

Библиотека св. Климентъ, книжка X. Издава дружеството св. Климентъ въ София, печатница Кушлевъ, 1890.

Научно-литературно списание, редактирано отъ Казанлъшкото учителско дружество, книжка III, книжарницата на Д. В. Манчова, въ Пловдивъ. 1890

Маронската битка въ 1878 г. (материялъ по новата история на Родопитѣ), отъ Хр. II. Константиновъ. Издава Хаджи Дим. Стоиловъ въ Варна цѣна 20 ст.

Гражданственно учение, книжка за граждани и младежи, отъ Нюма Дро. прѣводъ отъ френски съ допълнение на едно кратко разглеждание Българската конституция. Шуменъ, скоропечатница Д. Къничевъ 1890, цѣна 2 лева.

ВѢСТИ ИЗЪ КНИЖОВНИЙ СВѢТЪ.

Въ залата на петербургский градский съвѣтъ, на 6-ий Априлий станало тържественно събрание на петербурского славянско благотворително Общество, посветено въ честь на славянский първоучитель Св. Методий, отъ врѣмето на смъртьта на когото сѫ се испълнили въ тоя день тъкмо 1000 години.

Прѣди откриванието на засѣданието отъ прѣдсѣдателя графа Игнатиева хорътъ испѣлъ „Христосъ Воскресе“ [illegible] хорътъ на св. Кирилъ и Методий.

Първъ говорилъ професорътъ на Санктпетербургската духовна акедемия И. С. Павловъ. Той въ обширна речь изложилъ обстоятелствата на смъртьта на Св. Методий и охарактеризиралъ историческото течение на сѫдбата на Велика Моравия, на която били отдадени послѣднитѣ години отъ дѣятелностьта на тоя славянски първоучитель.

Слѣдъ концерта „Да воскреснетъ Богъ“, испѣянъ отъ хорътъ, поетътъ Случевский прочелъ стихотворение „Два царя. Царь юга и царь сѣвера“, въ което, въ видъ на царски диалози ся изобразени историческитѣ сѫдбини и сѫщественнитѣ особенности на въсточно-славянский и западно-католический свѣтъ.

Послѣ това графа Игнатиевъ съобщилъ резултатътъ отъ пожертванията въ полза на нуждающитѣ се славяни.

Видѣхме 8-й томъ отъ новата „Велика французска енциклопедия“ (La grande Encyclopédie, inventaire resonné des sciences, des lettres, et des arts, par une societé de savants et de gens de lettres) Се тоя 8-й томъ отъ 1199 голѣми двостълпови страници едвамъ се е дошло до буквата с (canarie). За насъ тая енциклопедия е особенно интересна поради сравнително широкото мѣсто (12 стълпа ситенъ шрифтъ) дадено на думата: Bulgarie, която въ досегашнитѣ френски словари и енциклопедии е била придружавана само съ по нѣколко лаконически и повърхностни фрази. Г. Луи Лежé, чието име фигурира подъ статията за България въ настоящата книга, като вѣщъ познаватель на България, е изложилъ на кратко но ясно вѣрно, историческото наше минало, както и съврѣменното ни културно — економическо състояние Статията си Г. Лежé е иллюстриралъ

съ картината, снета отъ единъ бълг. ржкописъ отъ XIV вѣкъ, прѣдставляюща групата на царь Иванъ Александровото домочадие, и съ три отпечатъка отъ стари български монети отъ X, XII и XIII вѣкъ. Г. Леже не се ограничилъ само съ сухи свѣдѣния за България, а намира случай и тука да я прѣдстави въ добра свѣтлина и съ горещина защищава българскитѣ права на Македония, като исключително българска страна, и успорява сръбскитѣ безосновни претенции на нея. Въ края на статията си г. Леже нарежда почти всичкитѣ по̀важни съчинения, печатани на разни европейски язици, за България

Въ Самаркандъ, столицата на Бухара, е хваналъ да излиза на русски политико-литературень дневникъ: *Украина.* Тоя е прьвий пжть дѣто въ Срѣдня-Азия излазя книга на единъ европейски языкъ. Редакторътъ на дневника е извѣстний русский публицистъ Ф. И. Полторановъ.

Отъ 1-й Априлия е захванало да излазя въ Вѣна на нѣмски мѣсечно списание" Südslavische Revue". Ако се сжди отъ програмата му, напечатана въ 1-й брой, това списание има задача да брани интереситѣ на сичкитѣ славяни безразлично. То си било вече оздравило сътрудници въ разни славянски земи.

Г. Безеншекъ, основательтъ на стенографията у насъ и сега учитель по нея въ пловдивската гимназия, е напечаталъ въ Берлинъ, на нѣмски, книга подъ название: *Историята на българската стенография.*

По поводъ прѣведената на чесски и издадена отъ г. И. Ворачека сбирка стихотворения на Ив. Вазова, повечето списания и вѣстници въ Чехия, съ свойственната си отзивчивость на всяко умствено явление, както въ Чехско, така и въ другитѣ славянски земи, посветяватъ или по̀-малко дълги, и доста съчувственни критически статии на поменатата сбирка, която се съставлява отъ песни, зети изъ лирическитѣ сбирки: *Поля и Гори, Италия, Сливница,* и *Епопеята на забравенитѣ.*

Учимъ се за прѣвежданието на русски два изъ расказитѣ обнародвани въ „Денница": *Дѣдо Нисторъ* и *Златната планина.* Сжщо е прѣведенъ на русски и расказътъ на Веселина: *Златко* (расказъ на една бабичка) печатанъ въ Пер. Списание на бълг. кн др. въ София.

Einleitung in die slavische literaturgeschichte. Gratz, 1887 (въвеждание въ славянската история на литературата). XII+887 стр. Второ прѣработено и допълнено издание.

Това е заглавието на едно съчинение отъ профессора на грацкия университетъ, г. Григоръ Крекъ. Съ този си монументаленъ трудъ високодаровитиятъ и дълбокообразованъ ученъ словинецъ влѣзе въ реда на първитѣ слависти въ наше врѣме. Съчинението на г. Крека е било прието съчувственно не само въ славянскитѣ земи, но и въ Англия, Франция и Германия. Авторътъ разбира славянската филология въ широкъ смисълъ: освѣнъ езика, той привлича въ нея и всичко друго, въ което се исказва духовниятъ животъ на славянскитѣ народи. Освѣнъ граматиката на слав. езици, въ всичкитѣ ѝ отношения, той разглежда и историята на литературата, старинитѣ (тъй сжщо и старинитѣ, упазени въ езика) митологията, етнографията и др. Значително мѣсто е посветено въ съчинението на г. Крека за произведенията отъ устната славестность. Съ една дума, както се произнасятъ ученитѣ слависти, този трудъ съ честь може да занеме мѣсто въ библиотеката на редъ съ съчиненията на знаменития П. И. Шафарика. Въ идущитѣ крижки на „Денница" ще се направятъ нѣкои извлѣчения отъ това съчинение. Ц-въ.

I ГОДИНА ЮНИЙ 1890 КНИЖКА 6.

ДЕННИЦА

ПИСМА ОТЪ РИМЪ

пише

Константинъ Величковъ.

ПИСМО VII.

Santa Maria Maggiore. — Католическа света Богородица. — Гробътъ на Сикста V. Чърти отъ живота му. — Santa Croce in Gerusalemme. — San Giovanni Laterano. — Свещенната стълба.

Искахъ днесь да посѣтѫ Ватиканъ. На портата само се научихъ че напраздно сьмь дошълъ. Днесь е праздникъ, а Ватиканътъ, дворецъ и жилище на папитѣ, е затворенъ въ праздникъ. Рѣшихъ да видѫ нѣколко цьркви и останахъ доволенъ, защото всичко, което видѣхъ днесь подтвьрди впечатленията, които бѣхъ изнесълъ отъ Св. Петъръ. Всичкитѣ цьркви сѫ правени за да поразѫтъ чувството къмъ хубавото, да отговарятъ на една идея на безмѣрно великолѣпие, но не пробуждатъ въ душата благоговѣйни чувства. Богъ и вѣрата сѫ само единъ прѣдлогъ, отъ който папитѣ сѫ се въсползували за да си издигнатъ паметници, които да говоратъ на бѫдѫщето поколение за славата имъ и величието имъ. Папитѣ и кардиналитѣ сѫ градили цьркви по сѫщитѣ побуждения, по които цезаритѣ и богатитѣ имъ фаворити сѫ украсявали старий Римъ съ дворци, бани и театри. Срѣдствата и у еднитѣ и другитѣ сѫ биле еднакво грамадни, стекающи се като водитѣ на рѣки, които се втичатъ въ сѫщето море, отъ всичкитѣ крайща на свѣтътъ, и постигнатитѣ резултати, плодъ на еднакви побуждения, настроени къмъ еднаква цѣль, си приличатъ. Прѣзъ едно разстояние отъ десеть вѣка, тождественностьта на стремленията съединява въ една удивителна и блѣскава прилика двѣ велики исторически епохи, тъй различни по духъ.

Въ тия цьркви грамадни, хубави, изградени по стилътъ на езиническитѣ храмове, населени, като тѣхъ, съ статуи, блестящи отъ злато и

свѣтлина, става почти неразузнаваемъ култътъ, на който сѫ посветени. Богъ Саваотъ би можѣлъ да се побратими тука съ Юпитера и светиитѣ, съ своитѣ аскетически и жълти лица испити отъ постъ и молитва, бихѫ могли да сѣднѫтъ на една трапеза раскошно сложена съ веселитѣ и засмѣни божества на Олимпъ. Венера, Юнона и Минерва могѫтъ да дойдатъ на посѣщение на св. Богородица. Божията майка ще се отсрами напълно на гостенкитѣ си въ своитѣ хубави храмове. Грьцкитѣ майстори не сѫ имъ биле въздигали храмове пó-хубави, въ всѣки случай не сѫ ги биле никога украшавали тъй раскошно. Олимпийскитѣ богини бихѫ прѣдпочели може би изящната простота на старитѣ храмове, дѣто искуството е успѣвало съ нищо и никакви срѣдства да постигне най-великолѣпни резултати, но вкусътъ се мѣнява, и тоя, който е издигналъ църквитѣ, има повече отъ една роднинска връска съ старий грьцко-римски вкусъ.

Прѣдположете една раставрация на езичничеството. То не би бутнало християнскитѣ цьркви, би се задоволило да исхвърли нѣколко статуи, омрачающи очитѣ и душата съ печалний си видъ на старци, които ненавиждатъ живота, защото не чакатъ нищо отъ него, би испратило въ отдѣлни музеи нѣколко картини заразени отъ сѫщий недостатъкъ и би наредило спокойно при останалитѣ статуи и картини своитѣ богове и богини. Съ туй се би свършило всичко. Не е ли могло християнството да направи сѫщето съ езическитѣ храмове? Какъ реставрираното езичничество би се чудило, че то не е постѫпило така! Но колко още пó-голѣма причина ще има да се чуди когато, слѣдъ като изучи историята и си разрѣши загадката, види отъ дѣ се е тръгнало за да се достигне до тая поразителна прилика, която е приело християнството съ разрушената вѣра, каква пропасть зѣе между духътъ на християнството отъ първитѣ врѣмена, и формата, която му е дало папството!

Слѣдъ като види човѣкъ Св. Петъръ не вѣрва почти, че други цьркви могѫтъ да му направатъ ефектъ и остава очуденъ когато, противъ ожиданието си, ги намѣри всичкитѣ интересни и достойни за виждание. Римъ има повече отъ триста цьркви. Съ малки исключения почти всичкитѣ сѫ хубави. Нѣкои отъ тѣхъ нѣматъ отъ вънъ никакъвъ изгледъ, но почти всички правятъ впечатление когато влѣзешь вѫтрѣ, ако не съ друго, то съ кокетностьта, съ която сѫ окичени, украсени. Една хубава кокетность приятна на очитѣ. Всичко е расположено съ вкусъ и знание, по начинъ да се постигне желаемий ефектъ. Искало се е да се смекчи строгий видъ на вѣрата, да се хвърли върху суровий характеръ на символитѣ ѝ едно блѣскаво було, което да лъсти очитѣ и чрѣзъ тѣхъ да прави пò-сносни за душата нравственнитѣ впечатления, които черпи отъ окрѫжающата я срѣда. Католическото духовенство е направило отъ вѣрата една сложна машина, която се движи и дѣйствува чрѣзъ страхътъ. Вѣрующий, заплетенъ веднажъ въ чарковетѣ на машината, неможе да мисли да излѣзе неповрѣденъ, освѣнъ ако се прѣдаде всецѣло на духовенството. Страхътъ е ядката на вѣрата, душата неможе да се избави

отъ него, смучи го непрѣстанно, неусѣтно, неволно отъ въздухътъ, въ който живѣе. Понеже душата е назначена да се мжчи, нека се радватъ поне очитѣ. Страхътъ остава непокжтнатъ, но зима вънкашно една форма приятна. Това се е искало и се е постигнало. Едно просто равновѣсие между образитѣ, които приема душата, и ония, които приематъ очитѣ, равновѣсие необходимо за слабата машина на човѣшкитѣ способности и чувства, което прави удоволствие на вѣрующитѣ и помага на интереситѣ на вѣрата. Отъ позлатений и разукрашений сждъ отровата се пие пò-доброволно

Въ 352 г. папа Либерий и римский патриций Джовани видѣли въ сжщата нощь сжщий сънь. И на двамата се явила света Богородица и заповѣдала имъ да й въздигнатъ храмъ на онова мѣсто въ градътъ, дѣто на другий день ще се види, че е валѣло снѣгъ. На другий день се видѣло снѣгъ на Есквилинский хълмъ, не далече отъ мѣстото, дѣто въ римско врѣме се въздигалъ храмъ на Юнона. Папата и патрициятъ си съобщили сънътъ и рѣшили да построжтъ цьрквата. Така се е построила цьрквата и най-голѣмата отъ 80-тѣ цьркви, които притежава Римъ, посветени на св. Богородица. Въ лоджата, която се намира надъ входътъ на цьрквата, сънътъ, на който се дължи построението й, е иллюстриранъ въ четире мозаики. Първата прѣдставлява сънътъ на папата, втората сънътъ на патрициятъ, третята срѣщата на папата и на патрициятъ. Въ четвьртата е изобразенъ папа Либерий, като чертае на новопадналий снѣгъ планътъ на храма.

Какъ е хубавъ тоя храмъ на Божията майка! Какъ чудно и изящно е примѣненъ за да приеме образътъ й! Двѣ папски статуи на Климента IX и Никола IV пазятъ входа на цьрквата отвжтрѣ. Храмътъ отъ тука прѣдставлява една очарователна перспектива, чистъ, широкъ, свѣтълъ, положенъ леко на своитѣ изящни йонически стълпове, съ своя хубавъ потонъ отъ златни украшения на бѣлъ фондъ, съ своя табернаклъ, подпрѣнъ на четири гранитни стълпа, задъ които се вгжлбява златното джно на алтаря. Неможе да бжде пó-хубавъ, пó-засмѣнъ домътъ, назначенъ за прославление и молитва на католическата, или пò-право, италиянската Мадона, млада, прѣкрасна, пълна съ всичкитѣ нужни прѣлести на дѣвственна майка, както я е исписалъ Рафаелло, сияюща отъ блѣсъкътъ на небесната си слава, както я е мечталъ Корреджио. Живописцитѣ не сж създали образътъ на света Богородица, тѣ сж го намѣрили готовъ създаденъ отъ народното въображение. Италиянката не е въ състояние да си прѣдстави другояче света Богородица, освѣнь, като небесно, блѣскаво въплощение на всичкитѣ прѣлести на младостьта и красотата. Нашата света Богородица би я уплашила. Може ли да се вѣрва въ една света Богородица, която не би била ни млада, ни хубава?

Въ главний олтаръ на цьрквата се пази чудесната икона на света Богородица, която, казватъ, е била исписана отъ св. Лука. Много чудеса се приписватъ на тая икона. Между друго, ней се дължи дѣто два пжти е била прѣкжсвана холерата, която е опустошавала градътъ, първий

пѫть въ 590 г. при папа Григорий Великий, и вторий пѫть въ 1837 г. при папа Григорий XVI.

Както всичкитѣ почти цьркви, Santa Maria Maggiore е пълна съ паметници и гробове на папи и кардинали. Заслужва особенно да се види гробницата на Сикста V, както за художественното достойнство на паметника, така и за историческитѣ въспоминания, които наумѣва. Гробницата се помѣщава въ особенна капелла, посветена на името на папата. Сикстъ V е единъ отъ най-чуднитѣ образи, които сѫ сѣдѣли на папский прѣстолъ. По чертитѣ на лицето познавашь какъвъ е билъ човѣкътъ, въплощение на вѣра гореща, достигающа до фанатизмъ, на безмѣрно честолюбие, на непоколебима енергия. Синъ на свинари, достига отъ найдолнитѣ стѫпала на черковната иерархия до най-високитѣ почести, благодарение на неуморимо трудолюбие и на високи лични достойнства, прѣструва се въ продължение на цѣли години на човѣкъ съсипанъ и физически и морално, за да измами кардиналитѣ и, когато постига цѣльта си, очудва всички съ мѫжественний видъ и душевнитѣ сили, които показва. Щомъ чува че е избранъ папа, хвърля тоягата, на която се опира, исправя се и гръмогласно запѣва Te Deum. Кардиналитѣ, които му бѣхѫ дали гласоветѣ си защото бѣхѫ убѣдени, че като папа, ще биде само една сѣнка, а тѣ на негово мѣсто ще управляватъ, немогѫтъ да се начудатъ и си прихапватъ устнитѣ. Кардиналъ Медичи се приближава до него и му казва: „Ваше светейшество е съвсѣмъ другъ човѣкъ“. Сикстъ му отговаря високо за да го чуѭтъ всички:

„Не трѣбва да се чудите за това. Ходехме до сега прѣгърбавенъ и съ наведена глава, защото търсехме ключоветѣ на небето; сега гледаме къмъ небето защото ги намѣрихме“.

По обичая, установенъ при стѫпването на прѣстола на всѣки новъ папа, дохаждатъ да му просатъ да издаде милость за затворницитѣ. Пита за числото на затворницитѣ и, когато му казватъ, че сѫ петстотинъ души, извиква: „Каква милость! Каква милость! Мислите ли че искаме да държиме сѫдиитѣ въ почивка, както до сега? Ако отъ единъ вѣкъ насамъ би имало папи пò-малко милосердни, скандалитѣ на духовенството не бихѫ усилили ересьта, самовластието на баронитѣ не би прѣобърнало тая нещастна земя въ гнѣздо на злосторници“.

Никога папа не бѣше говорилъ така. Той бѣше далъ да се разбере ясно, какъ ще царува при самото си коронясвание. Когато кардиналътъ, който служилъ, произнесълъ думитѣ: „Sic transit gloria mundi“, папата, противъ общото обикновение, отговорилъ съ високъ гласъ: „Нашата слава нѣма да мине, защото търсимъ само оная слава, която се добива прѣзъ раздавание на правосѫдие“.

Дѣлата подтвърдихѫ думитѣ. Градътъ се насели съ бѣсилки, пияцитѣ и мостоветѣ се украсихѫ съ забучени глави. Между злосторницитѣ минуватъ подъ сѣкирата на палача и главитѣ на много невинни. Единъ младъ непълнолѣтенъ е осѫденъ за едно малко прѣстѫпление на смьрть. Кардинали и посланници се застѫпятъ за него и молятъ папата да смегчи

наказанието, катоземе прѣдъ видъ малолѣтството на виновника. Папата остава неумолимъ. „Ако е непълнолѣтенъ, отговаря на застѫпницитѣ, давамъ му азъ десеть години отъ живота си„. Благодарение на енергията на папата, разбойничеството изчезва отъ папскитѣ владѣния, които сѫ били прѣди него и дълго врѣме още подиръ него класическа земля на подвигитѣ му. Народътъ е помнилъ дълго врѣме неумолимата строгость на Сикста V и когато е искалъ да осѫди черковното управление казвалъ е: Ci vorrebbe un Sisto quinto! (трѣбва ни единъ Сикстъ петий). Тая неумолима строгость на папата е прѣдставена въ единъ отъ бассорелефитѣ, които украшаватъ гробницата му. На първий планъ отстѫпватъ образитѣ на мирътъ и на войната, задъ тѣхъ се виждатъ людье, които се сражаватъ съ палачи, които държатъ въ рѫцѣтѣ си за коситѣ отсѣчени глави. „Не е ли страшно, казва Грегоровиусъ, като описва гробницата, да видишь че е избранъ такъвъ прѣдмѣтъ за украшение гробътъ на единъ папа? Въ саркофагитѣ отъ първитѣ врѣмена на християнството виждаме изобразени или апостолитѣ Петръ и Павелъ, или ангели, пълни съ сладость и нѣжность, или нѣкоя мадонна доста идеална, или мѫченици и патриарси. Въ срѣднитѣ вѣкове срѣщаме алегорически фигури на добродѣтели. Само християнството въ новитѣ врѣмена се осмѣли да ни прѣдстави, въ една сцена отъ отвратителенъ реализмъ, палачи които държѫтъ за коситѣ глави на разбойници. И не се е помислило, че се нанася оскърбление на паметьта на Светий Отецъ съ забучванието надъ гроба му такива ужасни трофеи! Отъ това може да се види колко различаватъ и нравственното чувство и художественното чувство въ различнитѣ времена“.

Срѣщу гробътъ на Сикста V се намира въ сѫщата капелла гробътъ на Пия V. Сѫщий характеръ носи и тоя послѣдень гробъ. Една ореола отъ златни лучи краси главата на папата. Надписътъ на гроба и бассорелефитѣ, изваяни на него, поясняватъ защо е заслужилъ тоя ореолъ. Въ негово врѣме се спечелила побѣдата при Лепанто противъ турцитѣ и се е извършило истрѣблението на хугенотитѣ въ Франция. Римъ е отпразднувалъ съ еднаква радость поражението на турцитѣ и поражението на еретицитѣ и е направилъ отъ тия двѣ събития услуги достойни да прѣкаратъ папата, въ врѣмето и съ съдѣйствието на когото сѫ станали, въ ликътъ на светитѣ. Пий V е билъ съ характеръ мекъ и добродушенъ, той е единъ отъ рѣдкитѣ папи, които сѫ се отказали да обогатѫтъ родителитѣ си. Духътъ на врѣмето обаче е билъ пó-силенъ отъ волята му и го е накаралъ да продължи мрачното дѣло на своитѣ прѣдшественници и да усили дѣятелностьта на инквизицията. Битката при Лепанто и избиванието на хугенотитѣ сѫ изобразени на гроба въ нѣколко епизоди. Единъ отъ бассорелефитѣ прѣдставлява папата като прѣдава жезълътъ воеводски на Сфорца, който е прѣдвождалъ папскитѣ войски испратени на помощь на Карла IX противъ хугенотитѣ. За да бѫде пълна картината липсва между бассорелефитѣ едно ауто-да-фе и нѣколко еретици, които горѫтъ живи въ пламъцитѣ.

Пжтьтъ отъ Santa Maria Maggiore до Santa Croce in Gerusalemme е доволно дългъ и за да го прѣдприемешъ, уморенъ отъ ходене и гледане, трѣбва да имашъ набожностьта на единъ горещъ поклонникъ, или да се въодушевлявашъ отъ едно равносилно чувство. Santa Croce е на край градътъ. Пжтьтъ, ако и дългъ, е приятенъ и изгледътъ е великолѣпенъ. Подирь напрежението, на което се подвергаватъ умътъ и очитѣ изъ чорковитѣ, съ радость и наслаждение дишашъ свѣжий полски въздухъ и гледашъ хубавата природа, която се слива около тебе, млада, весела, тържествующа въ раскошната зеленина на дърветата подъ безмѣрната ширина на чистото лазурово небе.

Santa Croce е основана отъ Константина Великий и при всичко че е прѣправяна нѣколко пжти, запазила е своя старински характеръ, който ви прѣнася неволно въ първитѣ врѣмена на християнството. Вѣра искренна и топла е въодушавлявала християнитѣ, които сж дохождали да се молатъ тука. До прѣди нѣколко годиши насамъ не сж могли да се молатъ освѣнь въ катакомбитѣ. Сърдцата имъ сж ликували отъ радостьта на нанесената побѣда. Жално е, че нѣма въ Римъ ни една първобитна цьрква, която да ви говори за тия врѣмена. Душата се прониква отъ благочестие, като мисли за тия благочестиви врѣмена, когато вѣрата е блѣстяла съ всичката яркость на чиста непокварена идея, когато сърдцата сж я търсили, като звѣзда пжтеводна къмъ истини възвишени, необятни, до които умътъ съ своитѣ собствени сили неможе да достигне.

Santa Croce е една отъ седемьтѣ цьркви, които обязателно трѣбва да посѣти поклонникътъ. Името ѝ и уважението, на които се радва, ѝ идатъ отъ мощитѣ, които се пазятъ въ нея, единъ уломъкъ отъ надписа и единъ гроздей отъ крьста, на който е билъ распнатъ Христосъ, нѣколко тръне отъ мъченический му вѣнецъ. Тѣ сж прѣнесени отъ Иерусалимъ и оставени тука още отъ Св. Елена, сестра на Константина Великий по молба на която е била издигната цьрквата слѣдъ откриването на честний крьстъ. Ние сме принудени да се задоволимъ да видимъ само мѣстото, дѣто се пазятъ мощитѣ. Тѣ се показватъ съ особенно тържество на вѣрующитѣ, само веднажъ въ годината. До самий олтаръ се намира една подземна капелла, посветена на Св. Елена. Тя е послана съ пръсть, която Св. Елена е донела тука отъ Голгота. Заслужватъ да се видятъ афрескитѣ, съ които сж украсени стѣнитѣ на капеллата. Въ нѣколко отъ тѣхъ е изобразена историята за откритието на крьста.

Отъ Santa Croce се отива за San Giovanni Laterano, край старитѣ стѣни на градътъ. Страстьта за туряние всичко подъ линия не е достигнала още тука и нищо не иде да затули и поквари великолѣпний изгледъ на цьрквата, издигната всрѣдъ една широка и неправилна площадь. Очитѣ се стремятъ съ неодолимо любопитство къмъ колоссалнитѣ статуи исправени надъ високий двоетаженъ портикъ на фасадата. Въ срѣдата стой Спасительтъ съ крьста, до него е Св. Иванъ Крьститель и отъ двѣтѣ страни деветь други светци. Тѣ ми направихж сжщий ефектъ както когато ги видѣхъ за първи пжть. Струва ми се да виждамъ вка-

менени духове, които владѣятъ пространството, като да е то тѣхенъ елементъ и принадлежность. Очертанията, съ които се рисуватъ въ въздуха изчезватъ, и прѣдъ въображението се вѣстява едно видѣние. И не е ли едно видѣние, видѣнието на Христа, който показва тържествующий си кръстъ на ония, които идѫтъ да му се поклонѭтъ въ священний градъ? Ако е зело каменна форма, не е ли единственно за това, за да бѫде осязателно за нашитѣ бѣдни чувства?

Както Santa Croce, и San Giovanni е била построена отъ Констатина Велики на мѣстото на старитѣ Латерански дворци. Тя е горѣла нѣколко пѫти и въ разни врѣмена е била изново строена и прѣправяна. Вътрѣшностьта отговаря на вънкашний ѝ видъ и оправдава, както по размѣритѣ така и по архитектурата си и богатствата си, значението което има въ католическиий миръ на Omnium ecclesiarum urbis et orbis mater et caput застѫпници и наслѣдници на иерусалимский храмъ. Отъ всичкитѣ цьркви въ Римъ тука може-би най-много се усѣща че си въ християнски храмъ. Възможно е, обаче, да ми направи цьрквата това впечатление, главно, защото бѣше вече кѫсно когато я посѣтихъ. Грамадни пиластри дѣлѭтъ цьрквата на петь части и глѫбинитѣ, които се откриватъ между тѣхъ, зиматъ нѣкакъвъ тайнственъ видъ въ нѣжний вечеренъ свѣтликъ, който прониква отъ прозорцитѣ. Украшението и богатствата, съ които е прѣтрупана цьрквата, губатъ своята неприятна напѫченность и не отвличатъ вниманието. Черквата се явява съ единъ по́строгъ видъ, който хармонира напълно съ грамадностьта на размѣритѣ ѝ и солидний характеръ на архитектурата ѝ. Почти съ страхъ се виждашь, усамотенъ въ тая нѣма пустота, прислѣдванъ отъ безжизненнитѣ погледи на грамаднитѣ статуи, които я населяватъ. Тѣ сѫ единственнитѣ ѝ обитатели и достигатъ до безбройно множество, статуи на апостоли на светци, на папи, кардинали, въ всевъзможни пози, съ най-разнообразни жетове, отъ всички епохи и стилове. Прѣдприеми да ги изучишь, и тука както и въ Свети Петръ, ще исходишъ цѣлата история на ваянието отъ възрождението до сега, цѣлата история на папството отъ срѣднитѣ вѣкове до най-новитѣ врѣмена. Завиешъ задъ нѣкой пиластръ и гледашъ: тукъ единъ папа правъ надъ гроба си, тамъ нѣкой светецъ наполвина излѣзналъ отъ глѫбината, дѣто е положенъ, стоѭтъ единъ срѣщу други и като ги виждашь внезапно, мислишъ, че жестикулиратъ и си приказватъ тайнствени, недостѫпни за слухътъ ни думи.

Много папи почиватъ въ отдѣлни капелли. Има десеть капелли раздѣлени отъ централната часть на храма съ по три реда арки. Гледашъ отъ далече, озарени отъ слабото блѣщукане на кандилата, виждатъ се като мѣста назначени за ония нещастни, които събранието на вѣрнитѣ е отхвърлило отъ себе-си, и които отиватъ тамъ съ обилни сълзи и горещи молитви да се прѣчистатъ отъ грѣховетѣ си и да заслужатъ съ искренно покаяние да приематъ участие въ общитѣ молитви на братията. Тия параклиси сѫ назначени, уви! да ласкаятъ и въ домътъ за моление тщеславието на ония, които мислятъ, че рождението и сѫдбата сѫ ги по-

ставили пò-високо отъ другитѣ черкви. Това сѫ повечето черкови въ черковата, накичени съ извънредна раскошь и богатство, изградени отъ патрицки фимилии, които иматъ закопани тамъ папи или кардинали и които очакватъ съ богато платени молитви да подкупатъ самаго Бога. Вѣрата допълня щастието имъ, при благáта, съ които се наслаждаватъ на земята, прибавя надеждата за ония още пò-завидни блага които Богъ обѣщава на избранитѣ въ небесното си царство. Незная какво може да има пò-отвратително отъ мисъльта, че неравенството мѣжду човѣцитѣ е проникнало и въ цьрквата, че тя е дала покровителството си на раздѣлението на касти. И християнството дойде за да помете това неравенство, да очисти земята отъ позорътъ, които ѝ нанасяше раздѣлението на човѣцитѣ на касти. Но колко други причини проглаги християнството, отъ които не остана ни слѣда! Источникъ на свѣтлина, то стана въ ржцѣтѣ на хората ордние за да се държи човѣчеството въ най-грубото невѣжество. Дойде да събори едно фалшиво идолопоклонство хората направихж отъ самото него едно ново идолопоклонство, което има всичкитѣ недостатъци на първото, безъ да има неговата поезия. Обяви война на прѣдразсждъцитѣ и суевѣрията, а то самó стана изворъ на прѣдразсъдъци и суевѣрия, сé така тжпи и безразсждни.

Сждено е, види се, на человѣчеството да върви отъ заблуждения къмъ заблуждения, да не може да се избави отъ едни безъ да попадне въ други. Каквито щжтъ свѣтли и божественни учения да се прявяватъ, то не се вразумѣва и не измѣнява пжтя по който върви. Това сж слънца, които хвърлятъ случайно надъ него единъ силенъ блѣсъкъ и веднага се затулятъ задъ гжсти и непрогледни облаци. Малцина могжтъ да достигнатъ до блѣсъкътъ, който се крие задъ тия облаци и да озаржтъ умътъ си и душата си отъ лжчитѣ му. Въ удѣлъ на болшинството оставатъ сé грубитѣ заблуждения и безразсжднитѣ суевѣрия. На всяка стжпка тука и вредъ въ католическа Европа имашь случай да се убѣдишъ въ тоя печаленъ фактъ. До San Giovanni Laterano е капеллата и триклиниума на Лева III, дѣто се намира прочутата священна скáла. (стълба) Това е мраморната скáла отъ Пилатовий дворецъ, по която Христосъ е почналъ пжтя си къмъ Голгота. Набожнитѣ католици ламтжтъ да се искачжтъ по тая стълба. Качванието става влачешкомъ по коленѣ. Азъ нѣмахъ случай да видж да се искачватъ по нея, но лесно си прѣдставихъ какво тежко зрѣлище трѣба дá е, по картината на Микетти, H. Voto, която видѣхъ пó-послѣ въ новий народенъ музей. Картината, написана съ широка и смѣла кисть и поразителна вѣрность, прѣдставлява подобна една сцена. Празднува се, види се, нѣкоя чудотворна икона. Иконата е поставена на нароченъ олтаръ посрѣдъ една грамада отъ вѣнци и цѣло огнище отъ запалени свѣщи. Селени покжсани, почернѣли отъ слънцето, испити отъ гладъ и бѣдность, съ тжпо изражение на лицата, влѣкжтъ се по коленетѣ си, запжхтѣли, съ опулени очи, растреперани, по всичката дльжина на цьрквата въ направление къмъ чудотворната икона. Кървавъ потъ тече по лицата имъ отъ блъскание на

главата по мраморний подъ на църквата. Мислишь, че нѣма да имъ остане сила да стигнать до цѣльта. Тълпата се дига на пръститѣ си и насърдчава съ напрегнатото си и съчувствующе любопитство усилията на бѣднитѣ мѫченици. Нѣколко священници съ тлъсти и мазни образи стоѭтъ самодоволно на столове до олтаря и ги чакатъ за да ги прогласѭтъ достойни за обѣщанитѣ индулгенции. Това имъ е наградата. Ония, които се искачатъ по священната стълба получаватъ въ награда сто индулгенции. Мермеритѣ на стълбата сѫ улизани отъ коленета на безбройнитѣ вѣрующи, които сѫ се качвали по тѣхъ, и два пѫти е ставало нужда да ги покриватъ съ дебели орѣхови дъски.

Индулгенциитѣ сѫ едно отъ великитѣ тайни, чрѣзъ които западното духовенството държи въ рѫцѣтѣ си простата и вѣрующа масса. Може-би то е било добрѣ вдѫхновено когато между пъкъла и рая е поставило чистилището. То е отворило така надежда за всички да стигнатъ рано или кѫсно въ рая, надежда, която инакъ е постижима само за твърдѣ малцина. Но сѫщеврѣменно то е направило отъ чистилището доходна статия, най-главната, която има. Неможе да се прѣдстави нищо пó-чудовищно отъ тоя търгъ съ задгробний животъ. И тоя търгъ е явенъ, както въ срѣднитѣ вѣкове, както въ врѣмето на Лютера. Индулгенции не се продаватъ, наистина, по пазарища: търгуванието съ тѣхъ става въ църквитѣ но не е за това ни най-малко ослабнало. Обявления за стоката стоѭтъ залѣпени по вратитѣ на всичкитѣ църкви и олтари, и не прѣсѣкватъ купувачитѣ. Кой не би лаптялъ да се снабди съ колкото е възможно повече индулгенции за себе си или за мъртвитѣ, които му сѫ мили? Има всѣкакъвъ видъ индулгенции и отъ всѣкаква цѣна: индулгенции пълни и непълни, индулгенции за живи и за мъртви, индулгенции за дни и за години. На единъ отъ олтаритѣ въ една църква въ Кастелламаре срѣщнахъ слѣдующий надписъ: „Олтаръ привилегированъ съ избавлението на една душа отъ пъкъла“. Кой не би се прѣльстилъ отъ такава перспектива? Кой не би принесълъ съ готовность нѣколко молитви и парични пожертвования на олтаря на такъвъ единъ могущъ светецъ, който може да извади една душа отъ огневетѣ на ада?

Западното духовенство притезава да поддържа съ тия срѣдства благочестието въ народа. Ако погледнете на стечението на народа въ църквитѣ, можете, наистина, да кажете, че има благочестие въ западна Европа. Но това благочестие е таково, каквито сѫ срѣдствата чрѣзъ които се достига. То е чисто вънкашно. То не се корени въ душата. Вѣрующий католикъ мисли, че притежава правата да се счита благочестивъ и да очаква отъ небето всичкитѣ благодѣяния, обѣщани на благочестивитѣ, като ходи въ църква, като испълнява всичкитѣ вънкашни обреди на вѣрата, като се исповѣда редовно, като не испуща случай да се снабдява съ повече индулгенции. Благочестието му не му пречи да води едно поведение противорѣчуще на всичкитѣ заповѣди на вѣрата, въ които стои истинната ѝ смисълъ и значение. Това благочестие създава не християне, а лицемѣрци, които лукавствуватъ и съ Бога исъ човѣцитѣ.

Като пчели когато се роæтъ,
Исхврькнали изъ кошура си тѣсни,
Така и мойтѣ тæговити пѣсни
На облакъ изъ сърдцето ми лѣтæтъ;

Като потокъ отприщенъ отъ яруга
Висока, мойта скръбь лудѣй
Пò-скоро, въ мигъ, да се излѣй,
Бухти, една вълна залива друга.

И леко мойтѣ стихове текæтъ,
И всяка пѣсень е едно мæченье
Палѣно, едно сладко облегченье
За ранитѣ, въ душа ми що горæтъ.

Благодарæ, о музо-провидѣнье,
Ти съжали нещастния пѣвецъ,
И болкитѣ отъ трьнний му вѣнецъ
Приспа съ врачебното си вдæхновенье.

1888 **И. Вазовъ**

ИЗБОРЪ*)

Мина се година и нѣщо отъ тогава.

Бѣше още пролѣть: 12 юний.

На сутрѣшний день щяхж да станатъ избори на депутатъ въ . . . ската избирателна околия. Рояци агитатори кръстосвахж селата и вълнувахж умоветѣ на избирателитѣ. Двоицата кандидати, прѣдни членове отъ двѣтѣ враждующи партии въ страната, развивахж страшна дѣятелность въ навечерието. Тѣ лично забикаляхж селата, пръскахж въ изобилие краснорѣчиви слова, программи, обѣщания и подарки, и се надваряхж въ ловкость и хитрина. Сичкитѣ избирателни пружини бѣхж турени въ дѣйствие, гжделитѣ на простий народъ бѣхж внимателно издирени и галени за да спечелатъ гласътъ му. Отъ своя страна, и селянетѣ, раздѣлени на два лагера, споредъ кандидатитѣ, еднакво бѣхж застрастени въ тая борба. Тѣ напуснахж полскитѣ си работи за да се приготватъ за утрѣшното гласувание. Шумни и крамолни събрания ставахж прѣдъ кръчмитѣ. Тѣ правяхж вторъ изборъ тая година: първий бѣше кассиранъ въ Пловдивъ. Привърженцитѣ на кассираний кандидатъ, приехж това, като плѣсница дадена на тѣхната честь, и съ двойно рвѣние залѣгахж да въстържествуватъ пакъ. Сжщй въпросъ на самолюбие распаляше енергията и на противний лагеръ, рѣшенъ да спечели избора за своя кандидатъ, по сѣки начинъ. Борбата на всяка минута зимаше поостъръ характеръ.

Въ този день вечерьта, пристигаше единъ пайтонъ въ село С. . . . едно отъ тритѣ избирателни срѣдоточия на околията. Пайтонътъ спрѣ прѣдъ вратнята на попа, и единъ момъкъ, цѣлъ покритъ съ прахъ, слѣзна и влѣзе свободно въ двора.

Двѣ едри кучета, които лѣниво лѣжахж татъкъ, се хвърлихж на него, но като познахж приятель на кжщата, върнахж се на мѣстата си,

Гостътъ се спрѣ подъ стрѣхата на пруста, отърси съ кърпа праха, който застилаше дрѣхитѣ му, лицето му, косата му, така щото цвѣтътъ имъ се непознаваше. Кога се избриса хубаво яви се около трийсетгодишенъ человѣкъ, съ умни очи и лице уморено и повѣнало, съ черна гжста коса — такава пакъ брадичка, изострена, и съ изящни движения.

Той бѣше Дончо Искровъ, единъ отъ кандидатитѣ.

При първо дохаждане въ Пловдивъ, както видѣхме и въ писмата до Райна, той намѣри добъръ приемъ и поприще за бързъ напрѣдъкъ; въ скоро врѣме значението му порасте въ обществото, а заедно съ това и честолюбието му. Райнината образъ заблѣднѣ въ мислитѣ му. Много

*) Продължение отъ 5 книжка, и край.

нищожно и тѣсно му се видѣ розовото мирче, създадено отъ любовьта му. прѣдъ новитѣ кръгозори, които растворихъ широко портитѣ си на славолюбивата му душа; ролята на тъменъ и самодоволонъ любовникъ малко му се усмихваше вече. Той жаждеше да стане дѣятель, едно гръмко име въ България, а такова нѣщо сако политиката можеше да даде, и той се хвърли стремглавъ въ политиката, за която не бѣше ни призванъ, ни подготовенъ. Райна съвсѣмъ биде забравена: тя не бѣше спица въ колелото на неговата фортуна. . . Той даде кандидатурата си въ най-крамолната и опасна коллегия, противникъ му бѣше единъ искусенъ и калѐнъ демагогъ. Искровъ не се стресна отъ това и се хвърли мижишката въ мътилката. Вихърътъ го понесе . . . Яростната борба трaеше вече нѣколко мѣсеци. Той бѣше ангажиралъ сичко въ нея: честьта си, бъдъщето си, отмъщнието си. — Принципитѣ останахъ на задний планъ въ мислитѣ му . . . Тя застрасти цѣлия лагеръ на противника, който имаше и властитѣ за помощници, доби още пò-жестока форма. Искровъ приимаше хиляди удари отъ невидѣлца, безъ да може да ги върне; клеветата го запрьскваше съ каль, мрѣжа отъ интриги спъваше сѣка негова стъпка; той не падаше и не се спираше. Той бѣше отровенъ, уморенъ и потрошенъ и още пò-рѣшенъ да надвие. Енергията му растеше. Цѣльта му го галванизираше. Депутатъ! сичкий свѣтъ бѣше за него въ тая дума. . . Подирь нечеловѣчески усилия, щастието му се пакъ усмихваше. Въ навечерието той доби надмощие. Отъ вредъ извѣстията бѣхъ прѣвъсходни. Ежеминутно Бажаклиевъ, противникътъ, губеше почва.

Тая вечерь той довършваше въ С. . . . забиколката си. Селянете го посрѣщахъ съ любовь. Сички щяхъ да гласуватъ за него. Като си лѣгаше той си каза:

— Утрѣ тържество блестяще надъ враговетѣ. Една нощь ме дѣли отъ побѣдата ми — и тя ми е нуждна, като въздуха, що дишамъ. . . . Само да се осъмне утрѣ.

Но той неможеше да задрѣме. Приближаванието на съдбоносний день държеше будни всичкитѣ му мисли. По нѣкогашъ смутни беспокойства, като прѣходни мъгли, минувахъ прѣзъ ума му. . . Тоя мракъ, дѣто го заобикаляше, виждаше му се, като една враждебна нему стихия. Нощьта често разваля онова, което деньтъ прави, и приготвя слѣдоющия день по мрачната фантазия на прищявката си. За кандидатитѣ послѣднята нощь прѣдъ избора, прилича на една съмнителна любовница, която не видишъ, всяка минута може да донесе една измѣна. Затова, за да не бъде изненаданъ, когато вече е късно, той бѣше оставилъ въ пò-важнитѣ и ненадежни села хора, които да бъдътъ тая нощь и при най малка опасность да лѣтътъ тукъ, за даземе потрѣбнитѣ мѣрки. Той цѣла нощь слухтя да ли не ще чуе нѣкакво тупуркане на конь. И не спа. За щастие, нѣмá лошо извѣстие.

Съмна се. Настана и великий день за Искрова.

Селото се пълнеше съ избиратели, които на тумби тумби идяхѫ отъ околноститѣ. Попътъ и кметътъ часъ по часъ влазяхѫ при Искрова и му явявахѫ, че сички села искатъ бюлетинчета съ неговото име. Отъ прозореца си той видѣ, че се устроява бюрото въ черковний дворъ. Името му, повтаряно често въ мълвата, достигаше до слуха му. Сърдцето му болѣзненно радостно тряпкаше. Тълпата ежеминутно растеше и се валѐше на урната, като пчели, които се роѭтъ на едно дрьво. Тържествующа усмивка озаряваше блѣдното му испито лице.

Подиръ пладнѣ единъ конь иступурка на двора. Сърдцето на Искрова трепна отъ страхъ. Тозъ часъ единъ селенинъ влѣзна, покритъ съ прахъ и облѣнъ съ едъръ потъ. Той едвамъ поимаше отъ умора и си отриваше челото съ шапката.

Искровъ позна селенинъ отъ Ж. . . . .

— Бай Стойчо, какъ допадна тъй?

— Ами ти помѣтна ли се? бѣхѫ първитѣ думи на запъхтѣлий селенинъ.

— Отъ какво да се помѣтамъ?

— Какъ, ти не си пратилъ книга на кмета, че се теглишъ?

Искровата коса настръхна на главата му. Той се страхуваше да разбере сичкия ужасъ, който криахѫ тие думи.

— Азъ не сьмъ писалъ нищо на кмета и не сьмъ се отказвалъ . . Той нали знае?

Стойчо плѣсна рѫцѣтѣ си въ знакъ на отчаяние.

— Тогава кметътъ ни излъга, изневѣрилъ ни е, господинъ Искровъ! Рано днесь той распрати хаберъ по сичкитѣ кѫщи, че приелъ писмо отъ тебе, какъ, че ти се отказвашъ и молишъ да даватъ гласъ за Никола Карадимовъ, който е пакъ отъ нашата партия . . .

— Какъ! Това е ужасно! Кмета е измаменъ отъ Бажаклиева, или е подкупенъ! Двѣста гласа сѫ тамъ сигурни, искрѣщя Искровъ.

— Това и азъ си примислихъ, и се зачудихъ . . . Но какво да правимъ? Селене нали повѣрвахѫ? Кметътъ самъ ходѝ съ помощника та имъ четохѫ писмото ти . . . Какво да кажѫ, докачихѫ се, нажалихѫ се много . . . Сички казахѫ ние за Искрова само гласуваме, за другиго кракъ не мѣстимъ. Ще идемъ да си гледаме работата, и се распиляхѫ по кѫра. Азъ гледахъ, гледахъ, па като рѣкохъ, чакай я да идѫ да обадѫ на този божи човѣкъ. . . . .

Искровъ се хвана за челото, като гръмнатъ.

Изборътъ си слѣдваше кротко, редовно. Едничкото име, което слушаше въ мълвата да се произнася, бѣше неговото. Тие бѣдни избиратели бѣхѫ щастливи, че го избиратъ и поглеждахѫ дружески и гордо къмъ прозореца му. Тѣ не подозирахѫ, че зданието, което тѣ градяхѫ отъ една страна, отъ другата се ронѣше и подкопаваше. Само Искровъ знаеше ужасната истина и единъ за сички испитваше удара, прѣди да настѫпи. Сега му ставаше противно, и името му, което вписвахѫ въ бюлетинитѣ,

и избирателитѣ, и усърдий дѣдо попъ, който сновѣше като една сувалка изъ множеството: всичко му се струваше, жалка, глупава комедия, подигравка съ него, която неможеше и нѣмаше право да спре.

Това зрѣлище го туряше на мѫки. Той яхна единъ конь и излѣзе изъ село. Полето бѣше доста пусто. Слѣдъ два часа пѫтя му го докара прѣдъ село Г., избирателенъ пунктъ прѣданъ на Бажаклиева. Краятъ на селото бѣше съвсѣмъ пустъ, очевидно сичкий свѣтъ се бѣше сбралъ на противоположний край, въ школото, дѣто бѣше бюрото. Слънцето печеше силно и коньтъ се умори, та Искровъ отсѣдна на края при една затворена бакалница за да си почине на сѣнка. Той вързa коня и присѣдна на одърчето. Той се озърташе безцѣлно и разсѣяно. Ненадѣйно погледътъ му падна на двѣ хартии, залѣпени на вратата на бакалницата. Първата бѣше едно възвание отъ Бажаклиева къмъ избирателитѣ, на които обѣщаваше златни гори, ако му дадѫтъ гласътъ си. Дончо не дочете и се обърна къмъ другата печатана хартия. Тя му правеше честь да се занимава съ него. Това бѣше единъ листъ отъ сѫществующий тогава ругателенъ сатирически пасквилъ. Тамъ се обсипваше Искровъ съ такива гнусотии и клевети, щото косата му настръхна. Тукъ разравяхѫ неговото минало и неговътъ частенъ животъ, всичко безобразно закаляно . . . . Той видѣ даже и името на Райна замѣсено тука. . . . Той съ ужасъ си помисли, че тая мерзость, пръсната въ хиляди екземпляра, се чете сега въ цѣлата страна.

Дончо скъса съ ярость пасквиля. — Каква подлость, каква гнусота! И ще има хора, които да повѣрватъ, каза си той; — въ това вонещо блато, което наричатъ избирателна борба у насъ, единъ почтенъ човѣкъ не може да влѣзе, освѣнъ обутъ въ дѫлбоки чизми и съ нишадѫръ руху подъ носа. И подирь сичкитѣ тия храчки на честьта ми — падение! И защо се уврѣхъ азъ въ тая политика?

Той отиде да отвърже коня си. Въ тоя мигъ видѣ една тълпа селяне, които се подавахѫ отъ улицата. Тѣ гълчахѫ шумно. Лицата имъ бѣхѫ расчървенѣли; тежъкъ дъхъ отъ потъ, размѣсенъ съ дъхъ отъ вино и ракия, напълни околната атмосфера. Очевидно, тѣ идяхѫ за Искрова, и както личеше по лицата имъ и по глъчката имъ, съ недобро намѣрение.

Току що Дончо се мѣташе на коня си, селянитѣ стигнахѫ.

— За кѫдѣ така, господине?

— За натамъкъ, каза Дончо. Двама души се испрѣчихѫ прѣдъ коня.

— Какво искате? махнете се да минѫ, и той бутна коня, но пѫть му не отворихѫ.

— Господине, ти ли съдра оная книга? и тѣ му показахѫ късоветѣ отъ пасквиля, разсѣни на улицата. Селянетѣ наобиколихѫ отъ всѣкѫдѣ конника. Тѣ го стрѣляхѫ съ враждебни погледи, нѣкои съ псувни.

Той пакъ бутна коня.

— Кажи пò-напрѣдъ, ти ли скъса възванието?

— Азъ го скъсахъ, отговори той натъртено.

— Е, че какво ти вади очитѣ, господине?

— Не четохте ли какви сѫ бълвочи? каза нетърпеливо Дончо.

— Бълвочи не бълвочи — то си е наша работа. Ти защо се мѣшашъ на селото ни? Ти Искровъ ли си човѣкъ?

— Агитаторъ, агитаторъ, избъбрахѫ нѣколцина.

— Дръжте го, бре!

Дончо се не побираше въ кожата си. Но той съзнаваше, че най-доброто нѣщо, което му оставаше да направи, е да се очисти отъ тука. Той бодна коня въ търбуха и си проби пѫть. Тълпата се раствори. Но въ сѫщий мигъ единъ дългъ, като одѣлана върлина селянинъ, който едвамъ се крѣпеше на крака, спусна се и улови коня за опашката. Дончо се извърна.

— Пусни коня, байно, какво искашъ?

— Хай да те водимъ да гласувашъ съ насъ, и тебе и коня ти, отговори пияния, като не пущаше опашката, въ която намѣри опора да непадне.

Въ това врѣме се задаваше и друга тълпа селяне; положението ставаше крайно неприятно. То стана опасно, когато единъ отъ селянитѣ извика:

— Товъ е бре, тозъ е Искровъ, поганския синъ!

— Долу Искровъ! извикахѫ други.

— Долу отъ коня! свалете го, бре! Той нѣма право съ конь да стѫпа на нашия топракъ!

Сганьта нарасваше и грухтѣше около него и се възбуждаше съ шумътъ си; сопитѣ се махахѫ застрашително. Но пияницата не пущаше коня. На Дончо притъмнѣ прѣдъ очитѣ.

— Пущай коня, бре! исфуча той, изтръгна една тояга, която нѣкоя пияна рѫка оставаше да клима надъ главата му, и перна дългий селянинъ прѣзъ лакътътъ; той испусна опашката съ болѣзненъ викъ и се сгръмоляса гърбомъ, като свали троица души задъ себе си. Това бѣше сигналътъ. Сопитѣ замахнахѫ, нѣколко се стоварихѫ на Дончовитѣ плещи, повечето прие коня, който се раскача подплашенъ, разсипа живата стѣна и фукна нататъкъ. Тълпата го погна съ яростно реване. Дончо не видѣше кѫдѣ бѣга; болкитѣ отъ приетитѣ удари се усилявахѫ, рѫката му неможеше да се помръдне отъ болесть, стори му се че е строшена. „Само това ми липсува: да ме убиятъ като куче съ тояга!“ помисли си той. Нѣколко камъни прѣхвърчахѫ надъ главата му, заедно съ псувнитѣ на гонителитѣ му. . . . .

Вечерьта Дончо пристигна при К. . . скитѣ бани, дѣто бѣше рѣшено да чака резултата на избора. Уви, той сега го знаеше хубаво какъвъ е! Тие бани чрезъ славата на лечебнитѣ си води и по красотата на мѣстоположението си бѣхѫ привлѣкли, както всяка година, по това врѣме, голѣмо множество гости отъ разни страни. Той се затвори въ стаята си, лѣгна на очитѣ си и стоя дълго врѣме въ това неподвижно състо-

яние. Той не иска да се види съ никого. Човѣчеството му бѣше опротивѣло, и самъ на себѣ си. По полунощь вратата му се почука, той отвори. Влѣзохж агитаторитѣ му отъ разнитѣ пунктове, пристигнали въ едно врѣме. Сѣки носеше бѣлѣжка за резултата на гласуванието въ пункта си. Дончо събра даденитѣ нему гласове и излѣзе сборъ 1161; събра гласоветѣ на противника си и доби число 1162!

Дончо, прочее, пропадна съ единъ гласъ!

Отъ двѣстатѣ вѣрни избиратели въ Ж. ни единъ не бѣше ходилъ въ пункта П. да гласува за Карадимова! Интригата бѣше сполучила.

— Изборътъ не важи . . . Касирайте!

— Оставете ме!

Тая нощь той има бѣли косми.

Сутреньта рано рано, той излѣзе на полето.

Зората се пукаше. Розови-огненни облаци съ пожарна свѣтлина блѣщяхж на востокъ; осталото небе бѣше чисто, въ млѣченъ синь цвѣтъ. Околнитѣ зелени хълмове и долини спяхж още подъ росицата си; тихий въздухъ мълчеше. Жива диха нѣмаше на около. Далеко на югъ полето тънеше въ тънка, ефирна мжглица. Утренната хладина и свѣжесть бѣхж упоителни. Природата доспиваше послѣдний си златенъ сънь подъ росната цалувка на зората. Когато минуваше изъ една пжтека, отъ двѣ страни обрасла съ кичести брѣстове, която извиваше край една усамотена гостилница, единъ прозорецъ се отвори и двѣ женски глави се показахж тамъ, вѣроятно, да дъхнатъ утрѣнний свѣжи въздухъ. Дончо неволно се затули задъ шумака, като единъ прѣстжпникъ, който се крие отъ всѣки погледъ. Той не позна кои бѣхж дамитѣ, но сърдцето му се сви сладко-болѣзненно. Едната отъ тия глави, глава миловидна, му се стори, като позната. Тя приличаше, на кого тъй сладко приличаше тя? . . . Дали не бѣше Райна? Той се цѣлъ потресе. Едно чувство отъ неизразима скърбь, срамъ, съжаление го обзе ненадѣйно, образътъ на любимото нѣкога сжщество, отдавна засипанъ въ душата му подъ пепельта на политическитѣ вихрушки, сживѣ и грѣйна очарователно хубавъ. . . . Но той се необърна и заскори повече, заслоненъ отъ дърветата.

Но кога отиде натагъкъ, нѣкаква неодолима сила го накара да се повьрне и да се удостовѣри коя бѣше тя.

— Отъ Пловдивъ сж дошле, отговори ханскиятъ слуга.

Той клюмна вратъ съкрушено.

Той рѣши днесь цѣлъ день да се скита изъ планината, никой да го не види, и той никого да не види. . . . За щастие, кжрътъ бѣше още безлюденъ. Той влѣзе въ едно селце, на което бѣлата черквица ярко се бѣлѣеше облѣна отъ първитѣ утрѣнни лучи, и въ първата отворена кръчма поиска ракия.

Кръчмарьтъ му налѣ стъкълце, по селский обичай. Дончо го люхна на единъ дъхъ.

-- Налѣй пакъ! И той испи друго стъкълце.

— Господине, кой се избра? попита кръчмарьтъ. като триеше гуреливи очи. Той не познаваше Искрова.

— Бажаклиевъ.

— Съ много ли гласове?

— Съ единъ гласъ повече . . .

— Тюхъ брѣ! ухъ да го земе дяволъ!

Въ тоя мигъ погледътъ му падна на стѣната. Тамъ бѣ залѣпенъ Бажаклиевиятъ пасквилъ, който бѣ видѣлъ и въ село Г. Той изскърца съ зѫби и изкокна.

Той се непобираше въ себе си, той бѣснѣеше. Той ще трѣбва да чува отъ стотина доброжелателни уста удивления, съжаления и възклицания, колкото безполезни, толкова и досадителни. А присмивкитѣ, а иронiитѣ? Навѣрно, мълвата за случката съ пиянитѣ селяне до сега е облѣтѣла цѣлия Пловдивъ, „добра рѣчь на далечь, лоша — още пò-далечъ" — тя е порасла до гигантски размѣри и името му е прѣдмѣтъ на весели разговори, даже и между съпартизанитѣ му. Той самъ би се смѣялъ на това приключение, което наумяваше едно подобно на Донъ Кихота, ако да не носеше на тѣлото си синилàта отъ селскитѣ сопи.

Той бѣше сега унизенъ, смѣшенъ. Какъ той би желалъ да се измъкне отъ тая смрадна арена, която не бѣше неговото поприще, въ която случайно и безразсѫдно бѣ попадналъ! . . Но при такива обстоятелства бѣше ли му възможно да се оттегли съ достойнство безъ да стане за смѣхъ? Единъ исходъ му оставаше само да излѣзе изъ тоза глупаво положение: да продължи борбата още пò-яростно — да не остави неприятеля си съ единъ дрипавъ гласъ повече да влѣзе въ камарата, да не капитулира, и да го накаже за фалшификация, да унищожи избора, да прѣвземе третий изборъ съ юрюшъ и да побѣди! Трѣбва самолюбието му да се спаси. . . . Самолюбието! Колко жертви той му принесе! Той отдавна не знаеше миренъ сънь . . . А сега пакъ борби и борби отвратителни! Какъ би си отдъхналъ да имаше какъ! . . . Но не, хвана се на хорото, трѣбва да го изиграе; жребиятъ е хвърленъ . . . Потопенъ въ тие угнетающи мисли, които го не оставяхѫ да погледне трѣзво на положението, той се озова въ планината, тамъ сѣдна на единъ връхъ. Ракията го нехващаше. Питието е способно само слабитѣ, случайнитѣ ядове да удави; голѣмитѣ — него удавятъ. Дончо се простръ на гръбъ, потопи погледа си въ небесната синева и въздъхна длъбоко. Дълго той слѣдвà тамъ бѣлитѣ раскъсани облачета, прилични на неговитѣ разбити надежди; гонѝ игривия полѣтъ на лястовичкитѣ изъ въздуха; гледà валсирането на едно облаче мушици надъ главата му, видѣ двѣ врабчета на клончето какъ цвъркахѫ весело и се целувахѫ съ човкитѣ си. Какъ бѣше тихъ и безбуренъ живота на природата! Каква армония божественна царуваше въ свободното пространство! И какво бѣше въ душата му! И защо сичкитѣ тие тревоги? Дойде му пакъ на ума за Райна, за незабвеннитѣ часове съ нея, за любовьта му, лампада угасена отъ вѣявицата на честолюбивитѣ страсти. Въ тоя

вихъръ той распилѣ безплодно цѣлъ капиталъ отъ нравственни сили, воля и енергия, разнесени на халосъ, като сѣмето, което единъ неопитенъ сѣячъ пръска въ вѣтровито врѣме. А тая любовь, може би, прѣдпазила би сърдцето му съ бронята си отъ похабяване, душата му — отъ прѣждеврѣменно обезвѣряване въ доброто и идеалитѣ на младостьта си. И прѣдстави си той едвамъ сега какъ подло постжпи съ тая любовь, какъ безумно ритна щастието, което му се испрѣчваше на пжтя. Но късно, късно се сѣща. . . . . Късно прогледа и откри заблуждението си. . . То е сега непоправимо и съжалението безплодно. *Тя е сега чужда.*

———

Слънцето трептеше вече надъ зеленитѣ бърда на западъ, когато Дончо се завърна. Кога минуваше пакъ край брѣстоветѣ прѣдъ гостилницата, единъ отъ прозорцитѣ ѝ се отвори и нѣкой го извика по име. Дончо стреснато погледна. Прозорецътъ бѣ сжщий, който и тазъ сутрена се бѣ отворилъ. . . Но вмѣсто главичката на хубавата пловдивчанка, която тъй странно приличаше на Райна, той видѣ тамъ единъ чървендалястъ, дебелъ, тлъстъ образъ, съ късо стригани мустаци и двѣ голѣми ржцѣ, които му махахж.

Дончо позна г. Рача Капиновъ, кжрпиякалиятъ отъ Пловдивъ.

Г. Капиновъ бѣше влиятелна личность и распаленъ привърженникъ на партията, на която принадлежеше и Дончо. За това той не можа да откаже и влѣзне при него.

При това, тикна го и скритата мисъль да види младата дама, която въскръси тъй сладко въ душата му образътъ на Райна и цѣлъ свѣтъ отъ чувства нови и необяснимы.

Както знаемъ вече и по писмото на жена му до Райна, г. Рачо Капиновъ, тѣлесно не бѣше твърдѣ тънъкъ и деликатенъ человѣкъ. Той силно наумяваше *двѣтѣ лебеници* и *вулканътъ,* които прѣдставляваше единъ герой на Любена. Трѣбва да кажемъ, че госпожа Капинова бѣше доволно честита сега, защото супругътъ ѝ, по едно чудо, бѣше се запалилъ отъ политически бѣсъ и затова бѣше значително поспадналъ. Прочее, вчерашний изборъ съ нещастнитѣ си за Искрова и партията послѣдствия, бѣше внесълъ бурни и сокрушителни тревоги въ душата на почтенний г. Капинова.

— Ела, ела, господинъ Искровъ, цѣлъ день чакамъ да те видж, че щж се пукнж. . . Съ единъ гласъ! Тюхъ бря! Тоя калпазанинъ Бажакліевъ, работилъ съ лъжливи писма! Виждъ, брате мой, какъ се подигравать съ простиятъ народъ, съ бѣдното просто население, което съ кървавъ потъ работи и плаща данъци на това калпаво правителство, и на нашата. . Долу Румелия! Е какво мислишъ да правишъ сега? Тоя изборъ е калпавъ, кассирай го, чувашъ ли? Умирамъ, ако не сторишъ това . . Бре, проклети синъ, съ лъжливи писма! . . . Кассирай, кассирай, кассирай, омий честьта на нашата партия . . прослави я! . . Плюй въ лицето и на берлинския конгресъ, и на Бисмарка, и на Бажаклиева! Долу Румелия! . . Долу! Долу! . .

И г. Капиновъ сé повече и повече се распаляваше и изригваше единъ ураганъ отъ молний противъ неприятелитѣ на партията, Бисмарка и Бажаклиева . . . Диханието му ставаше пò-силно и по-вулканично и потъ заливаше лицето му. Даже и появлението на госпожа Капинова не уталожи доблестното негодование на мѫжа ѝ. Госпожа Капинова, жена на трийсетгодишна възрасть, съ въздълго, тъмно-мургаво и приятно лице, съ веселъ погледъ, съ добродушна ирония на устнитѣ, се здрависа привѣтливо съ госта.

– За избора ли приказвахте? . . Ехъ здраве да е, бѣлъ кахъръ, каза тя насмихната.

— Какво здраве, какъвъ бѣлъ кахъръ? Тукъ животъ има, тукъ е честьта и славата на нашата партия въ игра . . Да кассира, да кассира, оня бербантинъ да го смаже . . . Да имъ кажѫ азъ тѣмъ една автономия! . . . викаше пакъ Рачо, пламналъ изново отъ патриотически жаръ.

— И азъ съмъ съ намѣрение да подамъ кассационна жалба, каза Искровъ.

— Кога?

— Щомъ идѫ въ Пловдивъ.

— Кога ще тръгнешь за Пловдивъ?

— Тая вечерь още.

— Тръгвай пò-скоро, кассирай, кассирай, кассирай!

— Вижте го, вижте го, господинъ Искровъ, нашъ Рача, какъвъ е станалъ распаленъ политиканинъ, да му не сѫ уроки, това му помага . . . изсмѣ се госпожа Капинова; — и кога спи и кога яде — сé за партията . . . Днесь се е прѣпиралъ два часа съ Райна да му каже „бѣла“ ли е или „чьрвена“ . . Досрамѣ ме отъ гостянката.

— Отрѣзвамъ си главата, че тя е „бѣла“ . . извика г. Капиновъ.

При името на Райна Искровъ се потресе. Немá наистина Райна е видѣлъ днесь?

— Коя Райна? попита той възвълнуванъ.

Неда Капинова отговори, като впиваше очи въ Искровитѣ:

— Г-жа Бочева, вѣхти приятелки сме, приканили сме я на гости.

Нѣмаше вече сумнѣнние, Райна е тука сама!

Госпожа Капинова прибави:

— Излѣзе одѣвѣ съ Петричка и Танка, моитѣ щерки, да се расхождатъ. . . Кѫдѣ бързате?

И тя скокна, като да задържи Искрова, който стана, цѣлъ почьрвенѣлъ.

Отъ вънъ се чухѫ ясни гласове.

— Ахъ, ето я, ела сега тука, госпожо, да се признаешъ и прѣдъ г. Искрова, че си отъ нашитѣ, не ме сьрди вече. . . извика весело г. Капиновъ къмъ една дама, която влѣзе съ двѣ гиздави момиченца.

Искровъ остана, като прикованъ.

Райна бѣше очарователна. Пакъ тая златиста раскошна коса, сега навита на корона на главата; пакъ това антично изящество

въ чъртитѣ и профила на миловидното ѝ лице; пакъ тоя страстенъ джлбокъ погледъ, станалъ плѣнително меланхоличенъ Черното облѣкло, което и сега носеше, открояваше още пò-художественно бѣлата ѝ шия съ попълненитѣ и доразвити форми на стройната ѝ снага. Пакъ тая хубость, но въ разцвѣта си. . . .

Райна застана смаяна, цѣла пламнала. Нѣщо безконечно скръбно и сладостно свѣтна въ погледа ѝ. . . Тѣ си подадоха ржка едноврѣменно, но на Искрова гласътъ се схвана и на глухо избъбра нѣщо неразбрано . . . Райна показа малко повече самообладание. Тя проговори нѣколко думи, съ високовълнующи се гжрди; но и тя млъкна, и само блѣсъкътъ на увлажнѣлитѣ ѝ очи продължаваше да говори.

Тогава добрата госпожа Капинова, която отъ една минута насамъ се любуваше на смущението, въ което се намирахж двамата млади, дойде имъ на помощь. . . . Дончо узнаваше, че Райна е вдовица отъ шесть мѣсеца вече!

Райна е свободна!

Една небесна радость огрѣ блѣдното му лице. Тая срѣща, подирь толкова раздирателни и отровни вълнення, хвърляше душата му въ ново, — радостно и освѣжително, като зората. . . . Той не бѣше на земята. . . . Единъ новъ свѣтъ, който считаше вѣчно заключенъ за него, се раствори сега съ всичката си обаятелна перспектива. . . . Сичко досегашно исчезна, като димъ, и вселенната се испълни само съ образа на очарователната вдовица.

Слѣдъ единъ часъ Искровъ дойде да каже сбогомъ на г. Капинова.

— Хай на добъръ часъ, и кассирай пò-скоро.

— Азъ нѣма да кассирамъ, азъ не отивамъ за Пловдивъ.

— Ами за кждѣ?

— За родниятъ си градъ.

— Що ще правишъ тамъ?

— Ще се вѣнчѣкж.

— Какъ, нѣма да кассирашъ? Съ кого ще се вѣнчавашъ? извика въ негодование Рачо.

— Гостянката ни граба, обади се засмѣна и съ сълзи на очитѣ отъ щастие госпожа Капинова.

Дончо и Райна пристигнахж благополучно въ родний си градъ, дѣто се вѣнчахж.

Тамъ се поклонихж на всичкитѣ мѣста, скжпи тѣмъ съ нѣкое въспоминание за любовьта имъ.

Дончо не стана знаменитъ политикъ, но стана полезенъ человѣкъ.

Често послѣ, когато станеше дума за тоя знаменитъ изборъ Дончо, засмѣнъ, казваше на блискитѣ си:

— Вие напразно го наричате мое поражение. Азъ и до сега не вѣрвамъ, че сьмъ излѣзълъ погубашъ изъ тая борба. Моятъ противникъ спечели единъ гласъ, който му отвори камарата; азъ спечелихъ единъ ангелъ, и той ми даде небето. . . .

* *

1888

Защо о Боже?...

Защо, о Боже, хубавъ
Живота си сторилъ,
А въ срокъ тъй кратковрѣменъ
Си го ограничилъ?

Защо направи, Боже,
Тъй кратки наш'тѣ дни,
А съ толкова ги тровишъ
Тегла, горчевини?

Триндафилъ ти ни даде,
Кой нито часъ не трай,
Увѣхва и умира
Прѣдъ да благоухай.

Сънь сладъкъ подари ни,
Но ярки му лучи
Изчезватъ мигновенно
Отъ нашитѣ очи.

Сньтъ отрова пуща
Възъ нашето сьрдце,
Триндафилътъ бодилки
Възъ нашитѣ рѫцѣ.

Защо не си, о Боже,
Пó-малко щедъръ билъ?
Цѣна на свойта щедрость
Тъй тежка си турилъ? . .

Съ едната рѫка земашъ
Що съ другата си далъ:
За даръ единъ ничтоженъ
Съ бѣда си ни смазалъ.

К. Величковъ.

НѢЩО ЗА НАШИТѢ ВЕТЕРАНИ.

Врѣмената текѫтъ, годинитѣ се нанизватъ, а съ тѣхъ наедно — единъ по единъ изчезватъ и послѣднитѣ прѣдставители на онова поколение, на плѣщитѣ на което ние всинца израснахме, онова чудесно, безпримѣрно поколение отъ гениялни борци, пламенни мечтатели и търпеливи работници, което строши съ вълшебна бързина веригитѣ на едно вѣковно духовно робство и приготви почвата за политическото освобождение на народа. Беронъ, Априловъ, Райно Поповичъ, Паисий, Софроний. Неофитъ, Бозвели, Фотиновъ, Огняновичъ, Ботьо Петковъ, Раковски, Л. Каравеловъ, Миладиновци, Чолаковъ, Войниковъ, Жинзифовъ, Бончевъ, Ботевъ и колко други dies minorum gentium! Каква дълга верига отъ свѣтила, какъвъ блѣскавъ поменикъ! Основателитѣ на нашата книжнина, героитѣ на нашата историческа драма, титанитѣ на нашето възраждание. Достатъчно епитети, за да искажемъ всичкото си възхищение отъ патриарситѣ на новобългарската книжнина и дълбоката признателность, която ний, тѣхнитѣ духовни чада, питаемъ къмъ тѣхъ, нашата гордость, нашата нравствена опора, нашиятъ идеалъ! Не може да се откаже. сегашнитѣ генерации плаmятъ, кипятъ отъ благородни чувства къмъ прѣдтечитѣ и апостолитѣ на свободата. Историческитѣ записки, мемуаритѣ сѫ на мода и се четѫтъ и поглъщатъ съ възхищение, „Забравенитѣ" получихѫ своята епопея. Левски и Ботевъ даже нѣщо повече — паметници отъ бронза и гранитъ.

Всичко това сѫ признаци извънредно насърдчителни и радостни. Това показва, че оцѣняваме заслугитѣ на своитѣ велики мѫже, още повече, че тѣхния примѣръ ни интересува и въодушевява. Едно нѣщо фрапира, обаче, наблюдателя на това въодушевление на съврѣменнитѣ наши генерации, то е неговата едностранчивость Който познава вкуса и убѣжденията на нашата младежь, лесно ще забѣлѣжи, че нейнитѣ симпатии клонятъ недвусмислено къмъ страната на *войнственнитѣ* прѣдставители на оня кръгъ, който създаде сврѣменна България. Нейнитѣ идеали сѫ Ботевъ, Бенковски, Левски, героитѣ на кървавитѣ въстания, неустрашимия капетанъ на Радецки, гениялнитѣ дълбачи на черешовитѣ топове. Въ много по̀-малъкъ размѣръ се интересува тая интелигенция (вземаме думата въ най-широкъ смисъль) за мирнитѣ. скромнитѣ. дѣйци като Пайсия, Неофита, Ботьо Петкова, Райно Поповича и тѣхнитѣ другари. За тѣхъ историческитѣ бѣлѣжки много по̀-оскѫдно се явяватъ, личнитѣ спомени рѣдко, случайно се съобщаватъ, тукъ тамѣ се печататъ откъслеци отъ кореспонденцията имъ, но всичко това не може, ни отдалече да се сравни съ онова, което се е писало вече за по̀-любимитѣ, прѣдпочетенитѣ народни идеали. Ни единъ отъ тихитѣ труженници по полето на възражданието не се е удостоилъ още съ една по̀-обширна биография. Думата ми тукъ, разбира се, е за по̀-личнитѣ отъ тѣхъ, за водачитѣ, за носачитѣ на идеитѣ, които разбудихѫ обществото. За второстепеннитѣ и третестепеннитѣ участници и поддържници на движението никой и не мисли. А право ли е това? Нека ми бѫде позволено да се докоснѫ тука до значението на единъ отъ тия по̀-маловажни фактори—до значението на тие лица, на които единственно има да се дължи осѫществяването, материялното испълнение на народобуднитѣ идеи, до значението на старейшинитѣ, на първенцитѣ и чорбаджиитѣ, които дадохѫ срѣдствата, да се отворятъ и поддържатъ първитѣ училища у насъ, които бѣхѫ първитѣ администратори на уебното ни дѣло. . . . Било е врѣме, когато името „чорбаджия" е имало малко по̀-друго значение отъ това, което му се придава днесъ, било е врѣме когато чорбаджиитѣ сѫ прѣдставяли, наедно съ учителитѣ, единичкия напрѣдничавъ елементъ въ нашето общество когато всѣко родолюбио начинание е намѣр-

вало най-живъ отзивъ и най-настойчива подръжка у тѣхъ. Черковата и училището дължжтъ на своитѣ ктитори и настоятели толкова, колкото и на своитѣ непосрѣдни служители. Това ясно ще се види когато се обнародва прѣписката на нашитѣ стари дѣйци. Съ какъвъ ентусиязъмъ, чорбаджиитѣ" сж приемали и осжществявали идеитѣ на Ноефита! Съ каква рѣвность сж се надпрѣварвали да отварятъ училища и да уславятъ най-добритѣ „мудрословеснейшитѣ" тия учители! За Неофита, за даскалъ Захария Круша, за даскалъ Калиста Луковъ, за Атанаса Ивановъ, Христаки Павловича ставали сж умразии между градищата. И тия чорбаджии и до день днешень още се отождествяватъ съ ония тѣхни пó-подирѣшни едноименници, които опозорихж името и паметьта на цѣлото съсловие и направихж, щото понятието чорбаджия да измѣни силно съдържанието си и да се напълни съ друго, съдържание позорно, съдържание, което въ себе си крие качествата на подлостьта, шпионството и прѣдателството. Но между ония стари чорбаджии и тия тѣхни недостойни приемници, които ги осрамихж, зѣе пропасть, и които ги смѣсва, чини най-голѣмата несправедливоть и доказва, че незнае историята на нашето възраждане, или умишленно я изопачава подъ натиска на оная прѣдвзета мисьль, че България главно по меча е испълзѣла отъ тинята, безъ да си спомня даже че поне завѣритѣ сж дѣло не на хжшове, а на скромни чорбаджии.

Като гледатъ подобни очевидни несправедливости, нѣкои прѣдставители на нашата книжнина, карани и отъ духа на противурѣчието и отъ прѣкалена рѣвность, падатъ, за жалость, въ друга една печална крайность и отказватъ почти всѣко значение на буйния, съ пò-енергически срѣдства дѣйствующия елементъ въ нашето възраждание. Така у насъ грози да се образуватъ два противоположни лагеря — въ единиятъ, като че искатъ да влѣзатъ почитателитѣ на революционнитѣ срѣдства и движения, на рѣшителната енергия — въ другия—приятелитѣ на еволюционизма, на мирното, тихото развитие, враговетѣ на всѣко сътрясение, на всѣко неравномѣрно движение, единитѣ и другитѣ крайно наежени и готови да си хвърлжтъ въ очитѣ и най-незаслуженитѣ обвинения, единитѣ готови да жертвуватъ Софрония за най жалкия „поборникъ", други наклонни да кичатъ и най-великитѣ ни герои съ епитети хайдутинъ нехранимайка, чапкънинъ и пр.

Това разцѣпление, тая схизма, ако и да не се е изразила още окончателно, нѣма да закъсне да избухне, ако не се зематъ на врѣме мѣрки.

Тия мѣрки, спорѣдъ насъ, сесъстоjжтъ единственно въ обективното и обширното изучвание дѣятелностьта на ония мжже, на които ний дължимъ народното си сжществувание и възпитание. Такова едно всестранно изслѣдвание ще докаже несумнѣнно, че нѣма никакво основание, да се дѣли нашата интелигенция на двѣ враждебни страни. Както войнственнитѣ, тъй и мирнитѣ прѣдставители на оня кружокъ, за който е дума тукъ, иматъ своитѣ неотемлеми заслуги—може би не съвсѣмъ тия, които имъ се вмѣняватъ днесъ, но въ всѣки случай, заслуги пó-близкостоящи до истината. Ние не криемъ своето убѣждение, че историческата критика ще скъса много лаврови вѣнци, които красжтъ челата на нѣкои извънъ мѣра идеализирани герои — а напротивъ, ще окружи главитѣ на много непризнати дѣйци съ златната ореола. До тогава народътъ ще продължава, обаче, да търси своитѣ герои, дѣто го влѣче сърдцето му и обстоятелствата. Да не го обвинява никой за това, да не кори никой и младитѣ, че прѣдпочитатъ револвера отъ дивитя, и меча отъ перото, да не ги кори, защото тая едностранчивость да не бѣше, да не бѣхж идеалитѣ (малко вжжи, че не отговарятъ съвсѣмъ на дѣйствителностьта) нѣмаше отъ дѣ да се вземе извѣстния български патриотизмъ, кой щѣше да спечели Тракия, и кой Сливница? Не бързайте, ще дойде, уви, врѣме и за разочарованията. Може и да не е много далечъ, но никой да не ликува, че тъй скоро обаянието ще изчезне. Готови сме да се съгласимъ, че разоблаченията ще прѣдпазятъ нашата младежь отъ една опа-

сность, която ѝ грози, особито, слѣдъ блѣскавитѣ успѣхи, съ които се увѣнча народното орѫжие, народното ни дѣло, въобще, именно, отъ шовинизма, тая грозна язва на народитѣ. Скромностьта е, несумнено, и една голѣма политическа добродѣтель, и блазѣ на оная страна дѣто високопарностьта на надмѣнната младежь намѣрва своя нуженъ регулативъ въ трѣзвенностьта на по́-старитѣ, дѣто думитѣ „помни“ и „не забравяй“ се слушатъ често, дѣто въ идеалитѣ липсва фантастичната окраска. Тамъ шовинизмътъ не може лесно да се загнѣзди. Но горко и ако враговетѣ на „всѣко сътресение“, трѣзвитѣ рационалисти, отиватъ въ своята ревность, въ своята ненависть до тамъ, да трошѭтъ безъ всѣкакво основание единичкитѣ идеали, единичкитѣ високи образци, които народътъ е успѣлъ да си създаде. Безъ идеали народътъ е осѫденъ да кисне вѣчно. Та нима въ нашия пантеонъ не остана най сетнѣ мѣсто за нови божества, че искаме да исхвърлимъ старитѣ за да намѣстимъ други? Не могѭтъ ли Левски и Паисий единъ до други да стоѭтъ, ще се срамува ли Христо Ботевъ отъ баща си? — Ще дойде врѣме, не е то далече, когато търпимостьта на самитѣ герои ще намѣри своето най-блѣскаво изражение въ единъ общъ паметникъ на нашето възраждание, дѣто Паисий и Каравеловъ, Софроний и Левски, Бозвели и Раковски ще сѣдѭтъ на единъ пиедесталъ, и братски ще си подаватъ рѫка, както сѫ си ѭ подавали и приживѣ, безъ да правятъ разлика мѣжду войнственни и мирни, мѣжду перо и мечъ. Левски е калугеръ и бунтовникъ, Ботевъ отъ перото си искова кинжалъ — дѣ тукъ антагонизмътъ, дѣ тукъ основание за секти и за неизбѣжно съ тѣхъ свързанитѣ прислѣдвания? Единичкото което „трѣзвитѣ“ иматъ право да внушаватъ на нашитѣ млади, то е: да не бѫдѭтъ едностранчиви, да не се поглъщатъ единственно въ интереса на кървавитѣ страници на найновата ни история, да обърнатъ малко повече внимание и на другата категория народни дѣйци, които за орѫжие сѫ имали книгата и перото, училището и черквата. Нека не забравятъ, че главно на тия по́-скромни дѣятели се дължи, че пукна зора у насъ, че се съмна и изгрѣ топло, ярко слънце.

Въодушевени отъ желание, да видимъ по́-скоро това съзнание да узрѣе, ний си позволяваме да отправимъ днесь въ тия редове една просба къмъ ония лица, които могѭтъ да способствуватъ най много за разяснение дѣятелностьта на ония инициатори и главни участници въ нашето възраждание, които приготвихѫ епохата на въстанията, но сами, неможахѫ да я доживѣятъ, или я минахѫ по разни причини, като пострании зрители. Просбата ни се ограничава главно върху тая категория дѣйци, отправя се къмъ нашитѣ *ветерани*, подъ което име разбираме послѣднитѣ прѣдставители на оная по́-горѣ опрѣдѣлена епоха.

Ний нѣма да изброяваме по име всичкитѣ лица, които ний почитаме, като народни ветерани.

Мнозина отъ тѣхъ, като Михайловски, Славейковъ, Екзархъ, Д-ръ Чомаковъ, Геровъ, Доброплодний и др. сѫ общеизвѣстни. Повечето отъ тѣхъ сѫ и държавни пенсионери. Освѣнъ тѣхъ, има обаче много други по́-неизвѣстни, пръснати изъ всичкитѣ градища на България, мнозина въ Македония, — почтенни 70, 80 годишни старци, четредесеть и повече годишни учители — цѣли исторически енциклопедии, глави набити съ цѣнни свѣдения. Нашата просба се простира и къмъ тѣхъ. Ето въ какво се състои тя: *да запишатъ всичко, каквото помнятъ отъ своята общественна дѣятелность и дѣятелностьта на своитѣ велики, и въобще, всичкитѣ съврѣменници. — Тия важни записки по лични спомени (въ видъ на мемуари или афтобиографии) нѣма сумнѣние, ще бѫдѭтъ интерессни и важни и ще прѣдставятъ едно отъ най-цѣннитѣ градива за историята на нашето духовно и политическо възражение* Да имъ излагаме на обширно по́-нататъшната полза отъ тия записки — би било обида за почтеннитѣ дѣятели къмъ които се отнасяме. Тѣ по́-добрѣ отъ насъ разбиратъ, каква огромна важность могѭтъ да иматъ тѣхнитѣ лични възпоминания за историята на

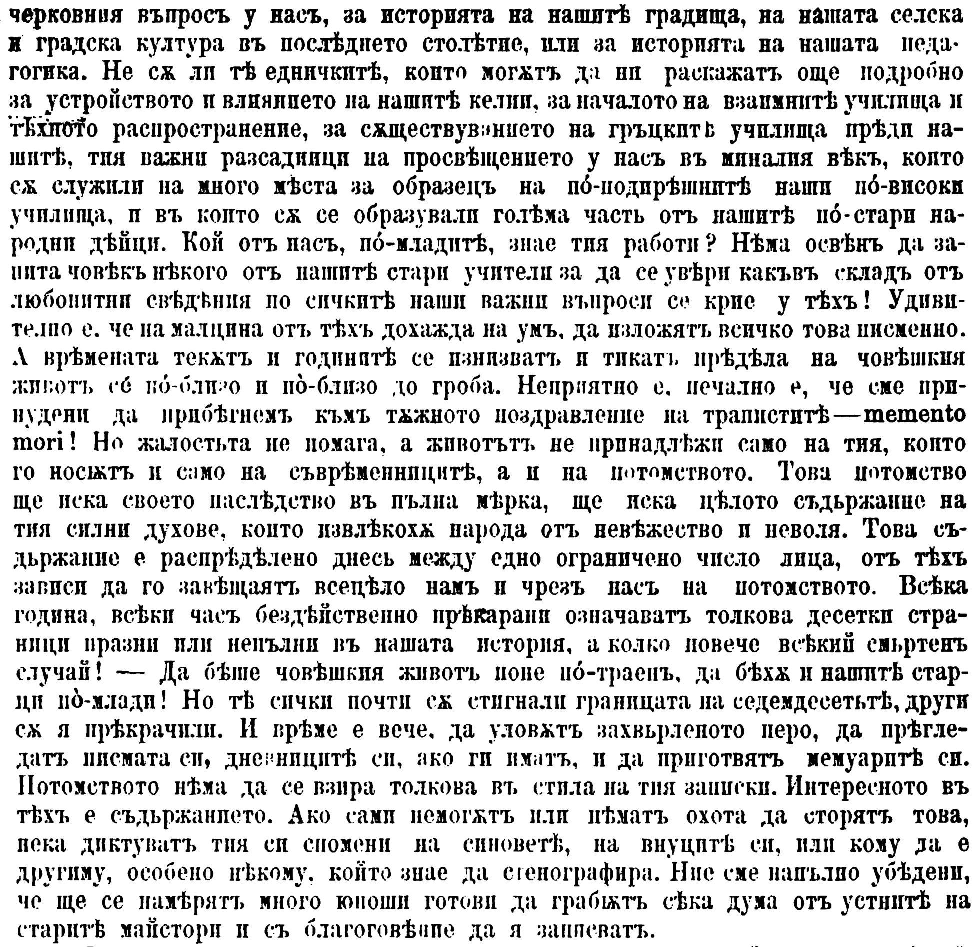

черковния въпросъ у насъ, за историята на нашитѣ градища, на нашата селска и градска култура въ послѣдното столѣтие, или за историята на нашата педагогика. Не сж ли тѣ едничкитѣ, които могжтъ да ни раскажатъ още подробно за устройството и влиянието на нашитѣ келии, за началото на взаимнитѣ училища и тѣхното распространение, за сжществуванието на гръцкитѣ училища прѣди нашитѣ, тия важни разсадници на просвѣщението у насъ въ миналия вѣкъ, които сж служили на много мѣста за образецъ на по̀-подирѣшнитѣ наши по̀-високи училища, и въ които сж се образували голѣма часть отъ нашитѣ по̀-стари народни дѣйци. Кой отъ насъ, по̀-младитѣ, знае тия работи? Нѣма освѣнъ да запита човѣкъ нѣкого отъ нашитѣ стари учители за да се увѣри какъвъ складъ отъ любопитни свѣдѣния по сичкитѣ наши важни въпроси се крие у тѣхъ! Удивително е, че на малцина отъ тѣхъ дохожда на умъ, да изложятъ всичко това писменно. А врѣмената текжтъ и годинитѣ се изнизватъ и тикатъ прѣдѣла на човѣшкия животъ сѐ по̀-близо и по̀-близо до гроба. Неприятно е, печално е, че сме принудени да прибѣгнемъ къмъ тжжното поздравление на траниститѣ — memento mori! Но жалостьта не помага, а животътъ не принадлѣжи само на тия, които го носжтъ и само на съврѣменницитѣ, а и на потомството. Това потомство ще иска своето наслѣдство въ пълна мѣрка, ще иска цѣлото съдържание на тия силни духове, които извлѣкохж народа отъ невѣжество и неволя. Това съдържание е распрѣдѣлено днесь между едно ограничено число лица, отъ тѣхъ зависи да го завѣщаятъ всецѣло намъ и чрезъ насъ на потомството. Всѣка година, всѣки часъ бездѣйственно прѣкарани означаватъ толкова десетки страници празни или непълни въ нашата история, а колко повече всѣкий смъртенъ случай! — Да бѣше човѣшкия животъ поне по̀-траенъ, да бѣхж и нашитѣ старци по̀-млади! Но тѣ сички почти сж стигнали границата на седемдесетьтѣ, други сж я прѣкрачили. И врѣме е вече, да уловжтъ захвърленото перо, да прѣгледатъ писмата си, дневницитѣ си, ако ги иматъ, и да приготвятъ мемуаритѣ си. Потомството нѣма да се взира толкова въ стила на тия записки. Интересното въ тѣхъ е съдържанието. Ако сами немогжтъ или нѣматъ охота да сторятъ това, нека диктуватъ тия си спомени на синоветѣ, на внуцитѣ си, или кому да е другиму, особено нѣкому, който знае да стенографира. Ние сме напълно убѣдени, че ще се намѣрятъ много юноши готови да грабжтъ сѣка дума отъ устнитѣ на старитѣ майстори и съ благоговѣние да я записватъ.

Въ това убѣждение ние се обръщаме, при тоя случай, къмъ подобнитѣ юноши съ молба охотно да помагатъ въ това отношение на всички наши стари дѣйци, отъ каквато категория биле тѣ, учители или попове, ако ги помолятъ. Много пжти прѣдпочително ще бжде даже, ако младитѣ не чакатъ да ги канятъ, а сами вземамъ инициятивата, да събержтъ отъ ветеранитѣ тия свѣдѣния, които тукъ ги молимъ да ни съобщжтъ. Скромно, съ почтителность нека се отнасятъ къмъ тѣхъ и ги распитватъ — (това е прѣпоржчително, особенно, въ тия случаи, дѣто испитваното лице отъ старость не може вече да владѣе перото, но притежава всичка бодрость на духа и свѣжестьта, която се изисква и отъ най-скромния писатель) ние сме убѣдени, че тѣ нѣма да бждатъ посрѣщнжти съ надмѣнность и начумереность. Любезностьта е едно отличителнитѣ качества на българския старецъ, патриотизмътъ му е душата. Тия двѣ условия ни даватъ право и да се надѣваме, че настоящитѣ ни редове не сж писани съвсѣмъ напраздно.

Д-ръ Ив. Д. Шишмановъ.

Молитва

Яко стражду въ пламени семъ.
Матей.

О, Боже мой, ржка къмъ менъ простри
И укроти духътъ ми беспокоенъ,
И безутѣшний рабъ твой недостоенъ
Съсъ свойто бдяще око ти призри!

И вѣра и надежда ти вдъхни
Въ душата ми въ тревога уморена,
На съвѣстьта отъ грѣшки отегчена
Ти прѣжното спокойствье възвърни . . .

Въ сърдцето ми зълъ демонъ се вгнѣздилъ,
Зълъ демонъ на сумнение упорно,
И чистий пламъ е въ него загасилъ

Той съ своето дихание тлѣтворно . . .
Пални отново въ него чистий пламъ,
И прѣвърни го пакъ на обичь да е храмъ!

Напраздно!

Сумнѣнье зло възъ моя висший даръ—
То не веднажъ душата ми облада,
И не веднажъ въ менъ бодрий духъ отпада,
Обезсърдчѐнъ подъ тежкий му ударъ.

Кать жертва подъ неотразимъ ханджаръ,
На стръвенъ влъхвъ, незнающий пощада,
Азъ сепвахъ се — и въ мигъ въ душа ми млада
Зарадъ борба избухнуваше жаръ

На тазъ борба жестока възъ разгара
И гордъ, и смѣлъ, се впущахъ бурно азъ . . .
„Напрѣдъ, напрѣдъ! Възъ себе имай вѣра“!

Шепteше ми потаенъ нѣкой гласъ . . .
Но въ сжщий мигъ, кать отзивъ, велегласно
Другъ екваше: -- „Безумецо, напразно“!

Пенчо П. Славейковъ

БАРТЕКЪ-ПОБѢДОНОСЕЦЪ.*)

Повѣсть отъ Хенриха Сенкевичъ.

VII.

Бартекъ се завърна толкова слабъ, щото неможеше да работи нѣколко дни. Това бѣше голѣмо зло за цѣлото домакинство, което се нуждаеше отъ мжжка ржка. Магда се грижеше, споредъ силитѣ си, работеше отъ заранъ до вечерь: съсѣдитѣ ѝ помагахж, но това не стигаше, домакинството почна да запустѣва. — Па и доста бѣ задлъжнѣла у нѣмецътъ колонистъ, Юстъ, който бѣ купилъ едно врѣме отъ погненбинския богаташъ десетина уврата земя-кунище, а сега притежаваше най-голѣмъ имотъ въ селото, и пари, които даваше съ голѣма лихва — Най напрѣдъ той даваше пари съ лихва на богаташътъ г. жински, чието име се лъщеше въ книгата на благороднитѣ, но който пъкъ за това трѣбваше да поддържа достолѣпието на кжщата си; ала Юстъ раздаваше пари и между селянитѣ. Магда му длъжеше отъ половинъ година 40—50 талери, часть отъ които бѣ вложила въ домакинството, а часть пращала Бартеку въ врѣме на войната; но тоя дългъ бѣ нищоженъ. Господъ даде плодородие, дългътъ можеше да се исплати лесно, но искаше се работа. По злощастие, Бартекъ не бѣ въ състояние да работи.

Магда не вѣрваше това и ходеше при свещенника да се съвѣтва, като какъ да се раздвижи селякътъ, но въ сжщность Бартекъ не можеше да работи. Той лесно се уморяваше, и кръстътъ го болеше отъ що годѣ работа. Той сѣдеше цѣли дни при колибата, пушеше порцеланена лула съ образътъ на Бисмарка въ бѣлъ мундиръ и съ кирасирски шлемъ на глава, и гледаше на около си съ уморено сънливо око на човѣкъ, който още чувствова трудъ и мжки.

Той размишляваше за побѣдата си, за Магда, за всичко и за нищо.

Веднажъ като си сѣдеше, той чу че плаче Франекъ.

Франекъ се връщаше отъ училището и плачеше съ гласъ. Бартекъ захвърли лулата.

— Франце? Какво има?

Франекъ отговори съ плачъ:

— Защо ревешъ?

— Блъснахж ме по лицето.

— Кой те блъсна по зурлата?

— Господинъ Беге.

Господинъ Беге испълняваше длъжность на погненбински учитель.

— Той какво право има да те бие?

— Има, има, защото ме би. Магда копаеше въ градината, мина прѣзъ плета и съ мотика въ ржка наближи къмъ дѣтето.

— Какво си сторилъ? попита тя

— Какво да сторж? — Беге ме нарече полска свиня, удари ме по образа и каза, че сега като побѣдили френцитѣ, ще ни тъпчатъ съ крака, защото биле най-силни. Азъ нищо не сторихъ, той ме пита, кой е най-великъ човѣкъ на свѣтътъ азъ му рекохъ, че папата, а той ме удари по бузата, а азъ зехъ да плачж, а той ме нарече полска свиня, и ми рече, че сега като побѣдили френцитѣ . . . Франекъ почна да повтаря: „а той ми рече и азъ му рекохъ“, най послѣ Магда му истри съ ржка сълзитѣ и се обърна къмъ Бартека, като викаше:

*) Продължение отъ 5 книжка, и край.

— Чу ли? Чу ли? Ходи та се бий съ френцитѣ, а послѣ нѣмци да ти биятъ дѣцата, като псета, нека го прѣкаря. . . Иди та се бий. . . Нека Швабътъ да ти утрѣпе дѣтето . . . На ти награда . . . Нека реве сега.

Магда умилена отъ сладкодумието си, се расплака заедно съ Франка, а пъкъ Бартекъ опули очи, отвори уста и се смая . . . Така се смая, щото не можа да продума, нито пъкъ да разбере станалото. — Какъ така? . . . Ами неговитѣ побѣди?

Той помълча още малко, па внезапно му свѣтнахѫ очитѣ, лицето почервенѣ. Смайването и страхътъ у простацитѣ се промѣнява често на бѣсъ. Бартекъ скокна и избърбора:

— Азъ щѫ му кажѫ. И тръгна. Не бѣше далечъ, училището бѣ до черковата. Господинъ Беге стоеше прѣдъ вратата, обиколенъ отъ тълпа прасета, които хранеше съ залъци.

Той бѣ човѣкъ снаженъ, около петдесетгодишенъ, крѣпъкъ като джбъ. Не бѣше много тлъстъ, освѣнъ на лицето, по което плувахѫ голѣми рибии очи, смѣли и енергични. Бартекъ дойде при него много на близо.

— Нѣмецъ, защо ми биешъ дѣтето? Was? попита той. Господинъ Беге отстѫпи нѣколко крачки, измѣри го съ очитѣ си, безъ сѣнка даже отъ страхъ, и каза флегматически:

— Иди си, полско магаре!

— Защо биешъ дѣтето? повтори Бартекъ.

— Азъ и тебе ще бия, полско добиче! Сега ще ви покажемъ кой тука е господарь. Иди на дявола, иди се оплачи въ сѫдилище . . . Вънъ!

Бартекъ сграбчи за рамо учителя, расклати го силно и викаше съ прѣсипналъ гласъ:

— Знаешъ ли кой съмъ? Знаешъ ли кой съсипа френцитѣ? Знаешъ ли кой говори съ Щайнмеца? Защо биешъ дѣтето, швабска гнидо? Рибитѣ г. Бегови очи изхвъркнахѫ на вънъ, както и Бартековитѣ, ала г. Беге бѣ човѣкъ силенъ и рѣши съ единъ ударъ да се освободи отъ нападателя.

Този ударъ се отзова, като плѣсница по лицето на Гравелотский и Седанский побѣдитель. Чакъ сега селякътъ си изгуби паметьта. Бегевата глава се расклати ненамѣйно, у Бартека пакъ се събуди страшний поразитель на негритѣ и зуавитѣ. Напраздно двадесетгодишний Беговъ синъ, Оскаръ. човѣкъ снаженъ като баща си, притича на помощь. — Захвана се борба кратка, страшна, въ която синътъ падна на земята и бащата се усѣти дигнатъ на въздуха. Бартекъ съ дигнати рѫцѣ го носеше безъ да знае на кѫдѣ. По злощастие, при колибата се намираше каца съ помия, събирана постоянно отъ госпожа Беге за свинетѣ и ето . . . кацата избърбука, и слѣдъ малко се видѣхѫ изъ нея да стърчѫтъ краката на г. Беге, и силно да се движатъ. Госпожа Беге припна изъ кѫщи:

— На помощь, на помощь!

Съобразителната жена веднага прѣобърна кацата, та излѣ мѫжътъ си на земята, заедно съ помията; изъ съсѣднитѣ кѫщи се притекохѫ колониститѣ на помощь на съсѣдитѣ си.

Десетина Нѣмци се спуснахѫ срѣщу Бартека, като почнахѫ да го удрятъ съ тояги и юмруци. — Стана бъркотия обща, въ която не се распознаваше Бартекъ отъ враговетѣ си: десетина тѣла се струпахѫ на едно, което се движеше ужасно. — Неочаквано изъ купа на борцитѣ избѣгна като лудъ Бартекъ, и се упѫти тичешкомъ къмъ плетътъ. Нѣмцитѣ се спуснахѫ подирѣ му, ала сѫщеврѣменно се чу прасъкъ на плетътъ, и голѣмъ прѫтъ се разлюлѣ въ желѣзнитѣ Бартекови рѫцѣ. Распѣненъ той се обърна, и издигна прѫтътъ, всички се пръснаха. Бартекъ подиръ тѣхъ, гонеше ги, но за щастие, не стигна никого. Прѣзъ това врѣме той отдъхна и се опѫти къмъ дома. Около двадесеть *души нападатели* налитахѫ пакъ на Бартека.

Той се връщаше полечка като рогачъ гоненъ отъ хрътки; по нѣкога той се обръщаше и спираше, а тогава се спирахѫ и гонителитѣ. Прѫтътъ ги държеше въ респектъ.

Тогава тѣ хвърляхѫ камъне и единъ камъкъ удари Бартека въ челото; кръвь му залѣ очитѣ. Усѣщаше, че ослабнува. Расклати се веднъжъ, дважъ, испусна прѫтътъ и падна.

— Урра! извикахѫ колониститѣ.

Но прѣди да го стигнатъ, Бартекъ пакъ стана, и той ги възпрѣ. Този раненъ вълкъ можеше да бѫде още опасенъ. При това, колибитѣ бѣхѫ вече близо, и отдалече се виждахѫ вече нѣколцина души, които бързахѫ къмъ полето на борбата. Колониститѣ избѣгахѫ по кѫщитѣ си

— Какво стана? питахѫ надошлитѣ.

— Попипахъ нѣмскитѣ кратуни, отговори Бартекъ и примрѣ

VIII.

Работата стана опасна Нѣмскитѣ вѣстници обнародвахѫ твърдѣ чувствителни статии за прислѣдванията, на които е наложено мирното нѣмско население отъ страна на варварската и дивашка сгань, подстрекавана отъ противодържавни агитации и религиозенъ фанатизмъ. Беге стана герой. Той, учитель, тихъ и кротъкъ, распространитель на образованието по далечнитѣ краища на държавата, истински проповѣдникъ между варваритѣ, той падна първа жертва на бунтътъ; но за щастие, слѣдъ него стоѭтъ сто милиона нѣмци, които нѣма да допусатъ, щото и пр.

Бартекъ незнаеше каква буря се върти надъ главата му, напротивъ, той бѣ веселъ, вѣрваше, че ще побѣди и въ сѫдътъ. Нали Беге му би дѣтето и него прьвъ удари, а сетне толкозмина го нападнахѫ!

Той бѣ длъженъ да се забрани, и главата му бѣхѫ пробили. Чия глава? На този, когото споменувахѫ дневнитѣ приказки, който побѣди при Гравелота, който говорѝ съ Щайнмеца, който носеше толкозъ кръстове! Неможеше да проумѣе какъ така, нѣмцитѣ да знаятъ всичко това и да го биятъ, какъ така да се хвали Беге на погненбинцитѣ, че сега нѣмцитѣ ще ги угнетяватъ за това, защото тѣ, погненбинцитѣ, тъй юнашки бихѫ и разбихѫ френцитѣ. За него си, той бѣ увѣренъ, че и сѫдъ и правителство ще го закрилятъ; тѣ трѣбва да знаятъ, кой е той и що е вършилъ. Ако не другъ, то Щейнмецъ ще го закрили. Зарадъ войната той задлъжнѣ и осиромашѣ, та нѣма да му откажатъ справедливость. Прѣзъ това врѣме пристигнахѫ въ Погненбинъ жандарми зарадъ Бартека. — Тѣ очаквахѫ, види се, упорство, та бѣхѫ дошле петина съ пълни пушки, но се лъжехѫ.

Бартекъ не мислеше да упорствува. Рѣкохѫ му да сѣдне на талига и той сѣдна. Магда само го оплакваше и нареждаше:

— Охъ, защо ти бѣ да се биешъ толкова съ френцитѣ? Сега теглѝ, сиромахо.

— Мълчи, мари гламо! отговаряше Бартекъ и доста весело се усмихваше по пѫтя на селянитѣ.

— Азъ щѫ имъ кажѫ, тѣ кого биятъ, викаше той изъ талигата, и съ крьстоветѣ си на гърдитѣ, той отиваше въ сѫдатъ, като побѣдитель.

Случи се та сѫдътъ се показа снисходителенъ, съгласихѫ се, че има обстоятелства, които намаляватъ вината. Бартекъ бѣ осѫденъ лично на три мѣсеца затворъ. Освѣнъ това осѫдихѫ го да заплати 150 марки възнаграждение на Беге, и на другитѣ „тѣлесно докачени“ колонисти.

„Злодѣецътъ обаче, пишеше въ сѫдебния си отдѣлъ Posener Zeitung, не само че не указа никакво раскаяние слѣдъ прочитание на присѫдата, но избухна съ толкова непристойни думи и така безсрамно изреждаше заслугитѣ си къмъ държавата, щото е за чудение, защо прокурорътъ не подигна противъ него ново

дѣло за докачение на сѫдътъ и на нѣмското племе", а пъкъ Бартекъ размишляваше спокойно въ затвора за дѣянията си при Гравелота, Седанъ и Парижъ.

Несправедливо би било да не споменемъ, че и Беговитѣ дѣйствия непрѣдизвикахѫ публично съжалюване. На противъ, на противъ. Една зарань нѣкой си полски прѣдставитель доказваше сладкорѣчиво какъ се малтретиратъ поляцитѣ въ познанското кралство, че трѣбвало да се пазятъ правата на полското население, като награда за юначеството и жъртвитѣ на позненскитѣ полкове въ врѣме на войната, че г. Беге въ Погненбинъ злоупотрѣблявалъ съ положението си, като учитель, билъ полскитѣ дѣца, наричалъ ги полски свинье и се заканвалъ, че слѣдъ войната новодошлото население ще смаже туземцитѣ. А когато прѣдставительтъ говореше валеше дъждъ, а понеже въ такъвъ день хората ги обхваща сънливость, па дори и дрѣмка, то най сетне събранието отхвърли горнята полска жалба. — Бартекъ си сѣдеше въ затворътъ, или по добрѣ, лежеше въ тамошната болница, защото отъ ударътъ съ камъкъ се отвори раната, спечелена въ врѣме на войната. Когато нѣмаше огънь, той мислеше и мислише, като мисирката, която умрѣла отъ мисляние, ала Бартекъ не умрѣ, ама нищо неизмисли.

Но нѣкога, въ минутитѣ, които науката нарича lucida intervalla, нему му дохождаше на умъ, че може би безъ всякаква нужда той се е билъ съ френцитѣ.

Магда дочака тежки дни, трѣбваше да заплати наказанието, но отъ дѣ да земе? Погненбинский свещеникъ желаеше да ѝ спомогне, но излѣзе, че кассата му била праздна. Погненбинъ бѣше много бѣдна енория, а при това, старецътъ незнаеше никога дѣ му се дѣватъ паритѣ. Господина Яжински нѣмаше у дома. Казвахѫ, че отишълъ задъ граница, да се сгодява за една богата мома.

Магда не знаеше какво да стори, немислимо бѣ да ѝ се продължи срокътъ. Какво да стори? Да продаде коньетѣ, кравитѣ? Но наролѣть, тѣ с[и] на нужднн. Наближаваше вече и жътва, трѣбвахѫ пари, бабата си трошеше рѫцѣтѣ отъ отчаяние. Даде нѣколко прошения въ сѫдътъ за помилвание, като изброяваше Бартековитѣ заслуги. Но и отговоръ даже не прие. Срокътъ наближаваше, а съ него и запоръ на имотитѣ. Молеше се, и горчиво си напомняше миналото врѣме прѣди войната, когато бѣхѫ имотнични, и когато Бартекъ печелеше зимѣ въ фабриката. Отиде да земе на заемъ отъ роднинитѣ: тѣ нѣмахѫ, войната бѣ съсипала сипца. Отъ Юста не смѣеше да иска, понеже му дължеше, безъ да плаща дори лихвитѣ, ала Юстъ неочаквано самъ се яви прѣдъ нея. Единъ день, по пладнѣ, тя сѣдеше на прагътъ на колибата безъ да върши нѣщо, понеже отъ отчаяние съвсѣмъ бѣ отпаднала.

Тя гледаше прѣдъ себе си какъ се гонятъ мухитѣ и си мислеше, колко сѫ честити тѣзи буболечки, та си хвърчатъ и нѣматъ да плащатъ.

По нѣкога тя въздишаше, или пъкъ охкаше: О, Боже, Боже! Ненадѣйно прѣзъ вратата се показа увисналий Юстовъ носъ, подъ който се виждаше увиснала лула; бабата прѣблѣдня. Юстъ се обади:

— Моргенъ!

— Какъ сте, господинъ Юсте?

— Паритѣ?

— Ахъ, златний господинъ Юсте, почакайте, азъ бѣдна що да сторя? Зехѫ ми селякътъ, трѣбва да плащамъ заради него глоба, какво да правя? Пó-добрѣ да умрѫ, та да се не мѫча катадневно. Почакайте, златний господинъ Юсте. . . .

Тя се расплака, наведе се и смиренно цалупа тлъстата, червена Юстова рѫка.

— Господарьтъ като се върне, ще заема отъ него и ще ви дамъ.

— Е, ами глобата отъ дѣ ще заплатишъ?

— Кой знай, то се види, че ще продамъ кравата.

— Азъ щѫ ти дамъ още пари.

— Господь да те благослови, господине, — че си лютеранецъ, ала добръ човѣкъ. Истина казвамъ! Да бѣхѫ и другитѣ нѣмци, като васъ, щѣхъ да ги благославямъ.

— Но азъ безъ лихва не давамъ.

— Знаѭ, знаѭ.

— Тогава ми напиши една расписка за всичко.

— Добрѣ, златний господине, Господь да ти е на помощь.

— Щѫ идѫ въ градътъ и тамъ ще направимъ записъ.

Юстъ ходѝ въ града, и направи записъ, но Магда отиде пó-напрѣдъ при свещенника, за съвѣтъ. Че какво да я съвѣтва? Свещенникътъ ѝ каза, че срокътъ е кратъкъ, лихвата голѣма и скърбеше, че нѣма г. Яжински, защото може би той щеше да помогне. Обаче Магда неможеше да чака доклѣ ѝ продадѫтъ сѣчивата, и ще-неще, тя прие Юстовитѣ условия. Зе на заемъ триста марки, сиречь двойно повече отъ глобата, понеже ѝ трѣбвахѫ пари за работа. Бартекъ трѣбаше да подпише записътъ, и го подписа. Магда ходѝ нарочно за това въ затворътъ. Побѣдительтъ бѣше унилъ, изнуренъ и боленъ. Искаше да пише жалба и да се тѫжи, но му отхвърлихѫ жалбата. Писаното въ Posener Zeitung расположи къмъ него много злѣ мнението на правителственнитѣ крѫгове. Ами, че не трѣбваше ли властьта да закрили мирното нѣмско население, „което въ послѣдната война тъй нагледно доказа своята любовь и пожъртвование за отечеството"? И затова справедливо бѣ отхвърлена Бартековата жалба. Туй го отчая окончателно.

— Сега вече ще се опропастимъ до край, думаше на жена си.

— До край, повтори тя. Бартекъ се умисли.

— Голѣма кривда ми сторихѫ, рѣче той.

— Беге гони момчето, каза Магда. Ходихъ да му се моля, но ме изхока.

— На̀, сега въ Познебинъ царуватъ нѣмцитѣ, не ги е страхъ отъ никого.

— Тѣ сега сѫ най-силни, рече Бартекъ съкрушенно.

— Азъ съмъ проста жена, ама ти казвамъ: Богъ е пó-силенъ.

— Той ни е надеждата, прибави Бартекъ.

Тѣ се замълчахѫ, а послѣ пакъ запита Бартекъ:

— Е, ами Юстъ?

— Ако даде Господь, Бартекъ, ще му заплатимъ. И господарьтъ ще ни помогне, макаръ и той да дължи на нѣмцитѣ. Още прѣди войната говорягхѫ, че щѣлъ да продаде имотитѣ си въ Погненбинъ. Освѣнъ ако се ожени за богата мома.

— Ами скоро ли ще се върне?

— Кой знай. Слугитѣ казватъ, че наскоро, и оженен. Нѣмцитѣ ще го съсипатъ, като си дойде. Сѐ пуститѣ нѣмци! Втикатъ се, като червеи. Дѣто погледнешъ, де се обърнешъ, въ село, въ градъ, навсѣкѫдѣ нѣмци, зарадъ нашитѣ грѣхове! Помощь отъ никѫдѣ!

— Какво ще измислишъ, ти божемъ си умна жена?

— Какво да измисля, какво? Дали отъ добро зимахъ пари отъ Юста? Ами че колибата дѣто живѣемъ и нивити сѫ вече негови!

Юстъ е пó-добъръ отъ другитѣ, но и той си гледа ползата, нѣма да ни опрости, както никому не е прощавалъ. Нема̀ съмъ толкова глупава та да не зная защо ми втика пари? Но що да сторя? що да сторя? викаше тя и кършеше рѫцѣ, ти измислѝ, нали си уменъ. Френцитѣ знаеше да гонишъ, ами що ще правишъ, когато останешъ безъ покривъ и безъ лъжица супа?

Гравелотский побѣдоносецъ се стисна за глава.

Магда бѣше добродушна. Бартековата тѫга я умили, и тя се обади веднага:

— Мълчи, селяку, мълчи! Не се стискай за глава, защото още те боли. Стига Господь да даде берекетъ! Ръжьта е хубава—да я цалунешъ, и пшеницата

сжщо. Земята не е нѣмецъ, нѣма да ни опропасти. Малко работихме земята, но пакъ житото израстна хубаво.

И добродушната Магда се засмѣ насълзена.

— Земята не е нѣмецъ, повтори тя пакъ.

— Магдо, рече Бартекъ, и я гледаше съ опулени очи, Магдо!

— Какво?

— Ехъ, че ти си. . . . като. . . .

Бартекъ чувствуваше голѣма благодарность къмъ Магда, но неможеши да си изрази чувствата.

IX.

Магда струваше толкова, колкото десеть жени по́-долни отъ нея. Тя се караше съ своя Бартекъ, но истински бѣ привързана къмъ него. Когато бѣ разярена, както тогава въ кръчмата, тя му казваше въ очи, че е глупакъ, но при все това по́-обичаше да мислятъ хората инакъ за Бартека.

— Мой Бартекъ се прѣструва на глупавъ, но е много хитъръ, говореше тя често.

Но Бартекъ бѣше въ сжщность хитъръ, колкото коньтъ си, и безъ Магда не умѣеше нищо да извърши. Сега всичко тежеше на главата ѝ, тя почна да ходи, да тича, да се грижи, да се моли. и най-послѣ измоли помощь. Подиръ една недѣля тя пакъ се яви при Бартека, запъхтѣна, весела, честита.

— Какъ си Бартекъ, — извика тя радостно. господарьтъ си дойде. Оженилъ се е въ кралството, госпожата като ягода, колко имотъ е насъбралъ и надонесълъ отъ нея, ей, ей!

Погненбинский богаташъ бѣше се оженилъ, дошълъ бѣ съ жена си, и дѣйствително бѣ надонесълъ отъ нея всякакъвъ имотъ.

— Е, какво отъ туй? попита Бартекъ.

— Мълчи, глупаку, подзе Магда. Ей, че се уморихъ! О, Инсусе! Ходихъ да се поклоня на госпожата, гледамъ: излѣзе прѣдъ мене, като царкиня, младичка, като цвѣтице, гиздавичка като зората. Ей, че горещо! ей че се уморихъ! Магда си отри съ прѣстилката изпотеното лице, и пакъ продължи:

— Дрѣхата ѝ бѣ синя, като небето. Поклонихъ ѝ се, подаде ми ржка.. цалунахъ ѝ ржка, а ржцѣтѣ ѝ миризливи и дребни като на дѣте. Като светица изписана, и добра и разбира отъ чужда сиромашия. Помолихъ я за помощь, Господь да я благослови, а тя ми дума: „Каквото можж, щж направиж“ . . . А гласецътъ ѝ . . като приказва, усѣщашъ сладость. Тогава азъ ѝ расказахъ, че въ Погненбинъ има сиромашия, народътъ злочестъ, а тя ми рече: „Охъ, не само въ Пегненбинъ“, и тогава азъ заплакахъ, и тя заплака.

Тогава дойде господарьтъ, и като видѣ че плаче, па като почна да я цалува по уста и не по уста, по очи и не по очи. Господаритѣ не сж като насъ! Тогава тя му рече: „Направи каквото можешъ за тази жена“, а той рече: „Всичко щото поискашъ“. Богъ да я благослови, златна ягода, да ѝ дава животъ и здравие. И тогава господарьтъ рече: „Много сте криви, дѣто се прѣдадохте на нѣмски ржцѣ, ама каже, щж ви помогнж и щж заплатж на Юста.“

Бартекъ се почеса въ тилътъ.

— Та и господарьтъ бѣше въ нѣмски ржцѣ.

— Какво отъ туй, госпожата е богата, сега могжтъ искупи всичко отъ нѣмцитѣ. Слѣдъ малко ще има, каже господарьтъ, избори, народътъ да се пази да не гласува за нѣмци, тогава азъ щж заплатж на Юста, и щж укротж Беге. А госпожата го хвана за шията. а господарьтъ пита за тебе, и каза, че ако си боленъ, ще говори на доктора, да ти даде свидѣтелство да не лежишъ сега въ затвора.

„Ако не му простжтъ, ще лежи прѣзъ зимата каже, а сега да работи, че иде жътва.“ Чули? Вчера бѣше господарьтъ въ града, а днесь ще иде докторътъ въ Погненбинъ, защото го покани господарьтъ.

Той не е нѣмецъ, ще напише свидѣтелство Ще лежишъ зимасъ въ затвора, като царь, на топло, даромъ ще ядешъ; а пакъ сега да си дойдешъ у дома да работишъ; ще платимъ на Юста, господарьтъ нѣма да иска лихва, а пакъ ако не заплатимъ всичко до наесень, щѫ моля госпожата.... Нека Господь да я.. Чу ли?

— Добра госпожа, нѣма какъ, избърбора Бартекъ.

— Ще ли ѝ се поклонишъ ти, щешъ ли, ако ли не, откъсвамъ ти жълтѣнясалата тиква Само Господь да даде берекетъ! Видѣ ли отгдѣ дойде помощь? Отъ нѣмцитѣ ли? Дадохѫ ли ти божемъ прѣбита пара за пуститѣ ти медали? Какво? Прибихѫ те и толкозъ. Ще ли се поклонишъ на госпожата, казвамъ?

— Какъ да не се поклонѭ, рѣшително отговори Бартекъ. Щастието пакъ се усмихваше на побѣдителя. Подирь нѣколко дни му извѣстиха, че по здравословни причини за сега е свободенъ отъ затвора чакъ до зимасъ. Но прѣди това, ландратътъ (началникътъ) го извика при себе си, Бартекъ се яви твърдѣ уплашенъ. Този селякъ, който съ щикъ въ рѫка прѣвзимаше знамена и топове, сега почна да се бои отъ всякий мундиръ, повече отъ смъртьта, въ сърдцето му се всели непонятно глухо прѣдчувствие, че го прѣслѣдватъ, че могѫтъ му стори каквото искатъ, че надъ главата му виси нѣкаква грамадна сила, лоша и неблагосклонна, която би го съкрушила, ако ѝ се опре.

Той стоеше прѣдъ ландрата, както едно врѣме прѣдъ Щейнмеца, правъ, съ издадени гѫрди, съ свитъ коремъ, безъ дѫхъ въ гѫрдитѣ; нѣколцина офицери присѫтствувахѫ. Войната и военната строгость се испречихѫ Бартеку прѣдъ очитѣ, като живи. Офицеритѣ го гледахѫ прѣзъ златни очила, горди и надути, както подобава спрямо простъ войникъ и на полски селякъ отъ страна на прусски офицери; той стоеше неподвиженъ, а ландратътъ говореше съ повелителенъ гласъ. Той не се молеше, не убѣждаваше, ами заповѣдваше и заплашваше. Прѣдставительтъ умрѣлъ въ Берлинъ, ще станатъ нови избори:

— Ти полско говедо! Опитай се да дадешъ гласъ за г. Яжински, -- опитай се. И офицеритѣ се намръждихѫ. Единъ отъ тѣхъ гризеше цигара и повтори подиръ ландратътъ: „опитай се", а пакъ побѣдительтъ едва се крѣпеше на крака. Като чу очакванитѣ: „Върви, маршъ", той направи полукрѫгъ въ лѣво, излѣзе и си издѫхна. Заповѣдахѫ му да гласува за Щулберга отъ Велика Кривда. Той не мислеше за тази заповѣдь, но се успокои, понеже си отиваше въ Погненбинъ, да стигне за жътва у дома си, и защото господарьтъ бѣ обѣщалъ да заплати на Юста.

Излѣзе извънъ града, заобиколихѫ го полени съ узрѣли жита. Тежькъ класъ се удряше отъ вѣтъра въ другъ класъ та шумтеше. — драго шумтение за всяко селашко ухо. Бартекъ бѣше още слабъ, слънцето го грѣеше. Хей! Колко е хубаво на свѣта! мислеше измѫчений войникъ. И Погненбинъ вече се показа.

X.

Избори! Избори! Г-жа Мария Яжинска само за тѣхъ мисли, говори и бълнува.

— Госпожо, ти си великъ политикъ, дума ѝ единъ отъ съсѣдитѣ, — и цалува дрѣбнитѣ ѝ рѫчици, а великий политикъ се румени, като отговаря усмихнато:

— О, ние агитираме до колкото можемъ.....

— Г-нъ Иосифъ ще бѫде прѣдставитель, убѣдително подзима благородний съсѣдъ, а великий политикъ отговаря:

— Много ми се ще, при всичко, че това е обща работа, и не е само Иосифъ заинтерисуванъ!

— Цѣлъ Бисмаркъ, Бога ми! — вика съсѣдътъ и пакъ цалува дребнитѣ рѫчици, а послѣ и двама се съвѣщаватъ върху агитацията. Съсѣдътъ се натоваря съ Кривда Малка и Мизерево (Велика Кривда е изгубена, понеже тамъ е господарь Шулбергъ), а г-жа Мария ще се грижи въ Погненбинъ. Ката день

ще я видишъ на кръстопѫтя между колибитѣ: съ една рѫка повдигнала роклицата, съ чадъръ въ другата, подъ роклицата поглеждатъ дребни крачка, които стѫпятъ съ распаление и съ голѣма политическа цѣль. Влиза въ колибитѣ, на работницитѣ дума изъ пѫтя „Помози Богъ"! Посѣщава болнитѣ, дѣто може помага. И безъ политика тя би вършила сѫщото, защото има добро сърдце, но още повече заради политиката. Какво ли не би извършила тя за политиката? Ето, много ѝ се ще да иде на селския митингъ, съставила си е въ ума и рѣчьта, която би трѣбвало да произнесе, но срамъ я е да каже прѣдъ мѫжа си. Каква рѣчь! Каква рѣчь! Тя, обаче, не би се осмѣлила да я произнесе, ала ако би я произнесла! Ехъ, чудо! Заради това, когато дойде извѣстие въ Погненбинъ, че властитѣ растуряли (пръснали) събранието, великий политикъ се расплака отъ ядъ въ стаята си, скѫса една кърпа и цѣлъ день му бѣхѫ очитѣ червени Напраздно мѫжъ ѝ се молеше да не се распалва до толкова. На утрето агитацията въ Погненбинъ се водеше съ по̀-голѣма рѣвность, г-жа Мария сега не се спира прѣдъ нищо. Ходи по колибитѣ ѝ така напада нѣмцитѣ, щото мѫжъ ѝ е принуденъ да я въздържа, но опасность нѣма. Хората я посрѣщатъ съ радость, целуватъ я по рѫцѣтѣ и се усмихватъ, понеже тя е тъй хубава, тъй румена, та дѣто се появи. разноса свѣтлость. По редътъ си тя влѣзе и въ Бартековата колиба. Лисекъ не я пуща, но Магда възмутена го удари съ дърво по главата.

— О, ясна г-жо! Мое злато, моя хубость, моя ягодо, вика Магда и се спуща къмъ рѫцѣтѣ ѝ. Бартекъ, споредъ рѣшението си, ѝ се покланя, малкий Франекъ ѝ целува рѫка, а послѣ си турва пръстътъ въ устата, и потъва въ удивление

— Надѣвамъ се, казва подирь това младата г-жа, — надѣвамъ се, мой Бартеко, че ще гласувате за мѫжа ми, а не за г. Шулберга.

— О, моя зорнице — вика Магда, кой би гласувалъ за Шулберга! Чума да го порази! (тукъ тя целуна рѫка на госпожата). Ясна госпожо, не се сърди, защото човѣкъ неможе да си въздържи езикътъ, като говори за нѣмци.

— Мѫжъ ми сега казваше, че ще заплати на Юста.

— Господь да го благослови! И Магда се обърна къмъ Бартека: Какво стоишъ като прѫтъ? Той е, госпожо, много мълчаливъ.

— Ще гласувате за мѫжа ми, нали? пита госпожата. Вий сте поляци, ний сме поляци, ще се поддържаме.

— Главата му откъсвамъ да не гласува! казва Магда. Какво стоишъ като дърво? Той е много мълчаливъ! . . . Поклати се, де!

Бартекъ пакъ целуна рѫка на госножата, но постоянно мълчи, и е намръщенъ като нощь. Въ умътъ му стои ландратътъ.

* * *

Деньтъ на изборитѣ скоро настѫпи. Господинъ Яжински е увѣренъ, че ще сполучи, въ Погненбинъ надойдохѫ сѫсѣдитѣ. Мѫжетѣ се връщатъ отъ града, вече сѫ гласували, а сега ще чакатъ въ Погненбинъ извѣстия, които ще донесе священникътъ. Послѣ ще има обѣдъ, а подиръ туй прѣдставительтъ съ жена си ще тръгне за Познанъ и за Берлинъ. Нѣкои села отъ избирателната околия гласувахѫ вчера, резултатътъ ще бѫде познатъ днеска. Събранитѣ сѫ расположени, госпожата е малко неспокойна, но пълна съ надежда и усмихната. Тя е тъй услужлива, щото всички сѫ съгласни, че господинъ Иосифъ е нашълъ въ кралевството истинско съкровище.

Това съкровище за сега не може да се спре мирно на мѣстото си, ами тича отъ гостенинъ при гостенинъ, и иска всякой да я увѣри, че „Иосифъ ще бѫде избранъ". Тя въ сѫщность не е честолюбива и не иска да стане мѫжъ ѝ прѣдставитель отъ пустославие, но си е втълпила въ ума, че мѫжъ ѝ и тя иматъ да исвършатъ голѣма миссия. Сърдцето ѝ бие така живо, както въ врѣме

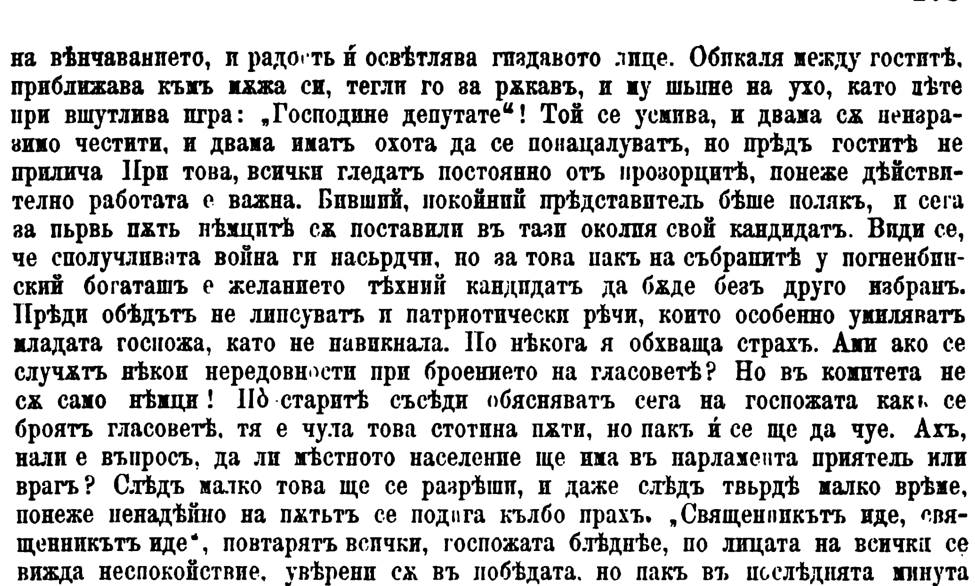

на вѣнчаването, и радостьта ѝ освѣтлява гиздавото лице. Обикаля между гоститѣ, приближава къмъ мѫжа си, тегли го за ръкавъ, и му шыпне на ухо, като дѣте при вшутлива игра: „Господине депутате“! Той се усмива, и двама сѫ неизразимо честити, и двама иматъ охота да се поцалуватъ, но прѣдъ гоститѣ не прилича При това, всички гледатъ постоянно отъ прозорцитѣ, понеже дѣйствително работата е важна. Бившій, покойний прѣдставитель бѣше полякъ, и сега за първь пѫть нѣмцитѣ сѫ поставили въ тази околия свой кандидатъ. Види се, че сполучливата война ги насърдчи, но за това пакъ на събранитѣ у погненбинский богаташъ е желанието тѣхний кандидатъ да бѫде безъ друго избранъ. Прѣди обѣдътъ не липсуватъ и патриотически рѣчи, които особенно умиляватъ младата госпожа, като не навикнала. По нѣкога я обхваща страхъ. Ами ако се случѫтъ нѣкои нередовности при броението на гласоветѣ? Но въ комитета не сѫ само нѣмци! Пò старитѣ съсѣди обясняватъ сега на госпожата какъ се броятъ гласоветѣ, тя е чула това стотина пѫти, но пакъ ѝ се ще да чуе. Ахъ, нали е въпросъ, да ли мѣстното население ще има въ парламента приятель или врагъ? Слѣдъ малко това ще се разрѣши, и даже слѣдъ твърдѣ малко врѣме, понеже ненадѣйно на пѫтьтъ се подига кълбо прахъ. „Священникътъ иде, священникътъ иде“, повтарятъ всички, госпожата блѣднѣе, по лицата на всички се вижда неспокойствие, увѣрени сѫ въ побѣдата, но пакъ въ послѣдната минута укорява биенето на сърдцата имъ. Но това не е священникътъ, ами наглѣдникътъ се връща на конь отъ града. Може да знае. Той привърза коньтъ за стълпа, и се качи горѣ, гоститѣ на чело съ госпожата излѣзохѫ навънъ.

— Има ли извѣстие? Има ли? Избранъ ли е господарьтъ? Ела тукъ! Знаешъ ли добрѣ, извѣстенъ ли е резултатътъ?

Въпроситѣ се кръстосватъ, а наглѣдникътъ си дига шапката нагорѣ.

— Изранъ е нашій господарь!

Госпожата сѣдна веднага на столъ и си стисна съ рѫка развълнуванитѣ гърди.

— Да живѣй! Да живѣй! викатъ съсѣдитѣ.

Слугитѣ искокнахѫ изъ хутвака: — Да живѣй! Нѣмцитѣ надвити! Да живѣй прѣдставительтъ! И госпожата му!

— Ами священникътъ? нѣкой се обади.

— Сега ще пристигне, отговаря наглѣдникътъ, доброяватъ остатъкътъ.

— Сложете за обѣдъ! вика прѣдставительтъ.

— Урра! повтарятъ всички.

Всички навлѣзохѫ изново въ стаята. Честитяванията на господаря и на госпожата сега течѫтъ пò-спокойно; само госпожата не може да си въздържи радостьта, и безъ да глѣда на свидѣтелитѣ, прѣгръща мѫжи си. Но това не ѝ го хващатъ за кусуръ, напротивъ, всички сѫ трогнати.

— Е, още живѣемъ! обажда се съсѣдътъ изъ Мизерово.

Въ сѫщото врѣме се чува топотъ, и въ залата влиза свещенникътъ а слѣдъ него старий Матей отъ Погненбинъ.

— Поздравляваме, поздравляваме! Какво е болшинството?

Свещенникътъ минутно мълчи, и веднага испуща въ противоположность на тъзи всеобща радость двѣ кратки, остри думи:

— Шулбергъ избранъ!

Минутно смайване, градъ бързи и тревожни въпроси, на които свещенникътъ пакъ отговаря:

— Шулбергъ избранъ!

— Какво? Какъ така? Наглѣдникътъ каза, че не. Какво стана?

Въ тъзи минута г. Яжински извожда бѣдната г-жа Мария, която си гризе кърпицата за да не заплаче, или примре

— О, нещастие, нещастие! Повтарятъ събранитѣ и си стискатъ главитѣ.

Въ това врѣме отъ къмъ селото се чуватъ весели викове. Погненинскитѣ

нѣмци празднуватъ тъй весело побѣдата си. Г-нъ и г-жа Яжински се врьщатъ въ залата, чува се, какъ господарьтъ казва на френски на госпожата при вратата „да се държи весела“ та затова тя вече не плаче, очитѣ ѝ сж сухи, но цѣла е зарумянена.

— Я кажете сега какъ стана? пита спокойно домакинътъ.

— Какъ да не стане, ясний господине, казва старий Матей, когато и тукашнитѣ погненбински селяни гласуваха за Шулберга?

— Кои тукашнитѣ?

— Да. Азъ видѣхъ и всички видѣха, когато Бартекъ Словикъ гласувà за Шулберга.

— Бартекъ Словикъ ли? пита госпожата.

— Да; сега другитѣ го хъмрятъ; селякътъ се търкаля по земята плаче, бабата го хока . . . . Самъ видѣхъ когато гласувà.

— Да се испжди изъ селото, обжда се съсѣдътъ отъ Мизерево.

— Ама, ясний господарю, казва Матей, и другитѣ, които бѣха на войната гласуваха, като него. Приказватъ, че имъ заповѣдали. . . .

— Злоупотрѣбление, истинско злоупотрѣбление, изборътъ не важи . . . насилия, измама, викатъ разни гласове. Този день обѣдътъ у Погнебинския богаташъ не бѣше веселъ. Вечерьта господарьтъ и г-жата отпжтуваха, но не за Берлинъ, ами за Дрезденъ.— Въ сжщото врѣме Бартекъ изоставенъ, исхоканъ, хъмренъ и намразенъ сѣдеше въ колибата си, чуждъ дори за жена си, която не му продума цѣлия день

* * *

Прѣзъ есеньта даде Господъ берекетъ, та г. Юстъ, който бѣше вече завладѣлъ Бартековото имущество, бѣше веселъ, че извършилъ користна работа.

Единъ день вървѣха изъ Погненбинъ за къмъ града троица хора: селянинъ, бабичка и момче. Селянинътъ бѣ много наведенъ и прѣвитъ, приличенъ на старецъ и не на здравъ човѣкъ. Тѣ отиваха въ града, защото въ Погнебинъ неможаха да си намѣрятъ работа. Валеше дъждъ, бабичката ужасно плачеше отъ жаль за изгубената си колиба и за селото си. Селякътъ мълчеше. Пжтьтъ бѣше пустъ, ни кола, ни човѣкъ, распятието само си повдигаше високо надъ пжтьтъ измокренитѣ отъ дъжда рамена. Дъждъ валеше сé пó-силенъ, пó-гжстъ и се стъмни съвсѣмъ.

Бартекъ, Магда и франекъ отиватъ въ града, понеже Гравелотский и Седанский побѣдитель трѣбваше да лѣжи въ затвора прѣзъ зимата, заради случката съ Беге, учительтъ.

Г-нъ и г-жа Яжички прѣбивавахж още въ Дрезденъ.

Превелъ Д-ръ Хр. **Кесяковъ**.

НА МОРСКИЯ БРѢГЪ.

Отъ Светополка Чеха.

Nil admirari!*) Дѣ пò-безумѣстно могли би да се употрѣбжтъ незначителнитѣ тия думи, нежели тукъ, на бѣлия побрѣжни пѣсъкъ, срѣщу величественното море? Толкосъ поети съ безпрѣдѣленъ ентусиазмъ сж въздигали до небесата негово величество, и ето! азъ за първъ пжтъ сѣдж тукъ, потжналъ въ съзерцанието на неговата възвишенность, наблюдавамъ и до дълбочината на душата си въсприемамъ неизмѣримитѣ негови вълни — но крилата на вдъхновението немогжтъ да се коснатъ до моето чело. Гледамъ, дѣйствително, любопитенъ и развълнуванъ, гигантскитѣ води, които се срѣщатъ пò-нататъкъ съ небосклона, виждамъ

*) „Не се чуди на нищо!“ Хорациеви думи, които сж станали девиза на равнодушнитѣ и апатицитѣ.

зеленикавитѣ, широкопѣнясти вълни, които съ измѣрено темпо удрятъ брѣгътъ и съ пѣната си покриватъ пѣсъкътъ, като съ снѣговидни соболеви кожи, тайнственно едно желание ме кара да слушамъ монотонното тѣхно шумуление — но каква разлика между тия чувства и между онова впечатление, което очаквахъ да ми направи!

Слѣдъ като се скитà погледътъ ми, четвьртъ часъ почти, ту въ морский ширъ, ту въ играта на вълнитѣ, ту въ една стара ладия, която лѣжеше на пѣсъкътъ, и подъ сѣнката ѝ се истѣгаше единъ италиянски рибарь и дрѣмеше, азъ повдигнахъ механически бастонътъ си и начъртахъ съ дебели рѣзки на бѣлия побрѣжни пѣсъкъ незначителнитѣ ония думи: „Nil admirari!“.

Тукъ непадѣйно леко едно шумоленье прѣкъсна моята захластность. Обърнахъ се и видѣхъ красива една госпожица, че се е навела надъ мене и че дава знакъ за мълчание съ едната си ръка, като да имаше нѣкой задъ нея. Както се вижда, тя ме е забѣлѣжила, като чьртаяхъ съ бастонътъ си на пѣсъкътъ, и отъ любопитство се е примъкнала, като киваше съ ръката си нѣкому да не ме прѣкъсва въ занимането.

Отъ нечаенното това явление не малко бѣхъ очуденъ. Наведеното надъ мене лице бѣше, дѣйствително, извънредно красно. Азъ и прѣди туй упозналъ бѣхъ значителна часть отъ Италия и много красавица бѣхъ видѣлъ, и убѣдилъ се бѣхъ, че не сѫ били безосновни пѣснитѣ хваления, написани за грациозностьта на италиянкитѣ: но бѣлия овалъ, който увиваше блѣскавитѣ кѫдравини на косата ѝ, лучезарното онова око подъ нѣжнитѣ клепки, тая очарователна и млада свѣжесть на благороднитѣ чьрти — всичко туй ме смути съвършенно. Прѣдставете си още и грациозностьта на нейната прѣкрасна снага, съ вкусъ облѣченитѣ дрѣхи, които обгрьщахѫ благородното тѣло и скривахѫ подъ единъ купъ скѫпи тантели нѣжната контура на двѣ очарователни гѫрди.

Азъ станахъ и поздравихъ по италиянски.

„Извинете, господине, че ви отдѣлямъ отъ заниманието“ продума съ усмивка дамата, но защо пишете тия слова тукъ, на брѣгътъ на величоственното море? Nil admirari! Какво значение може да има, именно тукъ, това изрѣчение на Хорация, противъ което едно врѣме и великий Байронъ тъй божественно бѣше възнегодувалъ. Трѣбва да обясните ... Вие ще дозволите да сѣднѫ за минута при васъ? Беппо, остави тукъ едното столче и заведи господаря на обикновенното му мѣсто“.

Като говореше тия думи, тя се повьрна нѣколко крачки. Тамъ стоеше старъ единъ слуга и носеше подъ мишница двѣ елегантни столчета, които се разгъвахѫ за сѣденье, и подпираше съ другото си рамо прѣгърбенъ единъ человѣкъ, вѣроятно, бащата на госпожицата. На този человѣкъ едва-ли можеше нѣкой точно да опрѣдѣли възрастьта. Високия му станъ изглеждаше като прѣчупенъ, лѣвиятъ му кракъ хромъ и спомогнатъ отъ патерица. Вѣждитѣ и коситѣ му бѣхѫ черни, но брадата цѣла побѣлѣла; несиметрическото, некрасиво лице, бѣше пълно съ многобройни бръчки и прѣтворенитѣ клепачи показвахѫ, че е — слѣпъ.

Слугата подаде на госпожицата едно отъ столчетата и лека полека поведе слѣпия нейнъ баща пò-близо до брѣгътъ.

Дамата тури столътъ си до камъкътъ, на който азъ сѣдѣхъ и слѣдъ като ме покани чрѣзъ любезно едно кимване да послѣдвамъ примѣрътъ ѝ, сѣдна и като имаше очитѣ си обьрнати къмъ морето, каза: „Да, обяснете ми, господине, защо написахте тия думи, именно тукъ, дѣто се вижда чудесното море“?

— „Вие знаете тѣхното значение? У насъ, на сѣверъ, напраздно ще търсите въ будуаритѣ на една дѣвица латинска граматика“.

Дамата се засмѣ и каза: Вие ще намѣрите сѫщо и между сегашнитѣ дъщери на Latium твърдѣ малко латинки. Азъ, впрочемъ, твърдѣ повьрхно познавамъ класическия този езикъ. Нѣма да се хваля прѣдъ васъ ако кажѫ, че сьмъ

получила редовно въспитание, такова, което само едно богато семейство може да даде на единствената своя дъщеря. Между другитѣ, прѣподаваше ми по нѣкога прѣдметн, и ученъ единъ аббатъ, и азъ така дълго го беспокоихъ, съ молби и ласкателства щото се рѣши да ми прѣподава сегисъ-тогисъ и незадължително латински. Толкова за обяснение отъ моя страна; но най-послѣ, обяснете ми и вие, неумѣстното това изрѣчение **Nil admirari**! Значи, васъ нищо неувлича, нищо не може да възбуди въ васъ удивление?

— Прѣди минута тия думи, действително още бѣхж изражение на моето убѣждение. Но сега отказвамъ се вече отъ тѣхъ. Подъ вашитѣ прѣлести нозѣ тѣ, наистина, не сж на мѣстото си — дозволете да ги заличж.

—Не! Така нещж да се разговаряме господине. Азъ сьмь върла неприятелка на подобни нищо незначующи галантности. Оставете съвършенно на страна моята личность и кажете ми: действително ли сж тия думи ваша девиза?

—Е, да, признавамъ. Това изражение не само тукъ, на морския брѣгъ, но и на снѣгътъ на допирающитѣ се до небето алпийски върхове сьмь написалъ и него освѣтлява сега тамъ величието на вѣчното слънце.

— Хж, вие сте развѣ тъй хладнокръвенъ спрямо природнитѣ красоти?

— Не, азъ спрямо природата никакъ не сьмь хладнокръвенъ. Нейното величие ме въсхищава . . . Но въпрѣки туй, мѣрката на моето радостно расположение, на моето удивление не е била тъй голѣма, както си я прѣдставлявахъ по образитѣ, съ които поетитѣ бѣхж напълнили главата ми. Поезията е душевната храна на модерното човѣчество, но въ тая храна има турено малко хашишъ, който пълни фантазията ни съ упоителни видѣния и ни прѣдставя този свѣтъ, като образъ отъ баснословни форми и краски. Когато упоителното състояние мине и прѣдъ насъ искочи бѣлата и трѣзвенна действителность, ние се обрьщаме съ отвращение, излъгани, наранени въ сърдцето.

— Виновата ли е за това поезията? Извѣстно е, че не е нейната задача да ни прѣдставлява голата действителность, но да я позлатява пò-прѣди съ блѣсъкътъ на висши чувства . . . .

— Вѣрно. Впрочемъ, азъ ненатяквамъ на поезията Азъ мотивирамъ, и съ това съврѣменно обяснявамъ своята девиза. Азъ искамъ да гледамъ свѣтътъ и хората постоянно съ трѣзвенно ако и да очаквамъ отъ тѣхъ колкото е възможно пò-малко. По този начинъ сигурно ще си икономисамъ болѣстното отъ послѣ разочарование. Хората? Дѣ да намѣря поне една отъ ония възвишени и прѣкрасни фигури, които да оправдаватъ съ блѣсъкътъ си баснословий миръ на поетитѣ?

— Потърсете, ако искате, напримѣръ, въ историята на послѣднето столѣтие и тамъ, надѣвамъ се, ще намѣрите такива доста.

— Историята е повечето баснословие. Вѣнецътъ, съ който историята украшава главитѣ на своитѣ герои, ни най-малко ме заслѣпява. Ако негдѣ намѣриме подобна една златоглава буболечка въ мрачината на историческитѣ изслѣдвания и я оставиме да испълзи и пò-отблисо я наблюдаваме — обзалагамъ всичко, че често ще бждеме принудени да я захвърлиме съ негодование и прѣзрение.

— И не сте ли поне единъ пжть намѣрили въ срѣдата, въ която живѣете, поне едного, върху когото да спрѣте погледитѣ си съ удивление?.

— Много ме омайвахж, побѣждавахж и заглушвахж съ блѣсъкътъ на духътъ си, съ мощьта на волята си, съ горещитѣ свои чувства; но въ сжщность никой отъ тѣхъ не ми се видѣ като явление, което да възбуди въ мене съ характерътъ си трайно удивление. Рано или късно, вникквахъ въ дълбочината на тѣхното битие, въ тайственнитѣ мотиви на тѣхнитѣ дѣла — и намѣрихъ тамъ само славолюбие, лични каприци, алчность, егоизмъ

— Тогава, ахъ, колко сьмь азъ щастлива! Азъ упознахъ единъ человѣкъ, на когото могж да гледамъ съ удивление. Виждате ли тамъ?.

И тя ми показа слѣпия, когото стария слуга бѣше завелъ да сѣдне на една каменна височинка, близо до морето. Той сѣдѣше тамъ неподвиженъ, постоянно обърнатъ къмъ морето, съ глава открита, и съ нейнитѣ кѫдрави коси си заиграваше морския вѣтрецъ.

Азъ мълчахъ учуденъ. Тя обаче, слѣдъ малко, продължи: „Вижте тоя человѣкъ, който е живѣялъ за една само идея: за освобождението и съединението на хубавата своя Италия. Ще възразите, може би, че има пò-възвишени идеи отъ любовьта къмъ отечеството и народа Но недѣйте отказвà и признайте, че неговото въодушевление е било благородно. Като бѣхъ дѣте още, видѣхъ какъ положи всичкото си богатство на олтаря на отечеството и, като младъ и силенъ, какъвто бѣше, съ въсхищение и гърди отворени отиде на бойното поле, като обикновенъ доброволецъ. . . . . Отъ сражения ечеше цѣла Италия и той бѣше първия въ най-силния огънь. Слѣдъ години чу се най-сетнѣ отъ едно море до друго, мощния гласъ на освободения и съединения народъ, придруженъ съ радостни въсклицания, и войницитѣ се връщахѫ покрити съ слава и отличия, въ домашнитѣ свои огнища и съ сълзи радостни притискахѫ къмъ сърдцата си супруги, дѣца и роднини. Съ тѣхъ се върна и той, безъ отличие, сломенъ и сакатъ. Свѣтлината на очитѣ му за всѣгда бѣше огаснала, цѣлъ просякъ! Него неочакваше пристанището на домашното спокойствие, слѣдъ лютитѣ тия борби — Той живѣ за щастието на отечеството, а забрави своето. Отечеството за възнаграждение му приготви само черенъ гробъ, да лѣгне тамъ слѣдъ тъмнитѣ и скърбни нощи на живота, прѣзъ които го е водила чужда, взета подъ наемъ, рѫка . . . .“

Искахъ да забѣлѣжѫ че той е намѣрилъ утѣшение поне въ нея, любезната своя дъщеря, но наведнажъ се зачу гласъ отъ кѫдѣ морето: „Кларино, Кларино!“

Хубавицата стана бързо и, като ми подаде рѫка, каза:

— Извинете, мѫжъ ми ме вика.

— Какъ? Онзи, слѣпия человѣкъ, е вашъ мѫжъ?.

— Да, мой мѫжъ. Онова мѣсто той много обича Той обича да му духа морския вѣтрецъ около главата и да слуша хученето на морето . . . . Азъ често, цѣли часове, сѣдѫ тукъ съ него . . . . Сбогомъ!

— Останете още минута, милостива госпожо, извикахъ азъ и я държахъ за нѣжната рѫка. Дозволете прѣдъ вашето лице да затрия това глупаво „Nil admirari!“ Богохулство е да стоѭтъ тия думи тамъ, дѣто е стѫпилъ кракътъ ви.

Прѣвелъ Д-ръ Д-човъ.

Есень.

Днеска излѣзохъ вънъ на полето:
Пакъ се засмѣла бѣдната есень,
Пакъ е лазурно, свѣтло небето,—
Само въздуха безъ птичя пѣсень,

Само дрьвята голи, безъ шума,
А тревицата безъ мило цвѣте;
Едното слънце, като за глума,
Съ пролѣтна сладость надъ земя свѣти.

Па ѝ говори: „Виждъ, азъ те грѣѭ
Съ моитѣ най-нѣжни лучи небесни,
Сили и младость щедро ти лѣѭ . .
Дѣ твоитѣ рози? дѣ твоитѣ пѣсни?“

Любовь, и ти тъй озари нѣжно
Моята есень съ жаръ благодѣтни,
Но дѣка мойто щастие прѣжно
Радости чисти, сънища златни?

Кога отплува, азъ я не испратихъ. . . .
Кога се скри тя въ синий кръгозоръ,
Азъ дойдохъ на брѣга, и дълго дълго
Изглеждахъ морския просторъ.

Талазитѣ насамъ търчахѫ пѣнни
И съ ревъ разбивахѫ ми се отпрѣжъ,
Но нищо не разбрахъ за нея въ тѣхний
Безуменъ и сърдитъ гърмежъ.

Вдигнахъ очи́ и пакъ вперихъ ги жадно
Въ далекия и таенъ кръгозоръ,
Но нищо въ безконечното пространство
Не улови смутений взоръ.

И дълго дълго на брѣга стояхъ азъ
И взирахъ се съ измокрено лице,
Като че чакахъ нѣкой да ми върне
Назадъ половината сърдце.

Ев. Церовъ

Нощь

Ето че настава вечерна прохлада
И на западъ огненъ заритѣ трептѫтъ;
Всѣки търси отдихъ и мила ограда
За душа си морна, разбита въ трудътъ.

Надъ хълмитѣ диви мѣсецътъ изгрѣва
И надъ хоризонта ето че свѣтлѣй.
Чудна нощь! Способна живитѣ да радва
И много мечтанья земни да сгрѣй.

Колко струни живи въ себѣ тя вмѣстява,
Мечти що улитатъ, вълни що кипѫтъ;
Колко души́ бурни тазъ нощь усмирява,
И подъ свойто кри́ло прави ги да спѫтъ!

А. Узуновъ.

НЕПОЗНАТАТА БЪЛГАРИЯ*).

Отъ Луи Леже.

Въ науката, както и въ политиката, има династии. Въ 1826 г. Павелъ Иосифъ Шафарикъ обнародваше въ Будинъ своята *История на славянскитѣ язици и литератури;* въ 1837 г. той печаташе въ Прага първий томъ отъ своитѣ *Славянски старини*; въ 1842 г. той печаташе своята *Славянска етнография*. За него можеше да се каже онова, което Волтеръ казваше за Монтескье подиръ напечатването на *Духа на законитѣ:* „Славянското племе бѣше изгубило титлитѣ си, вие ги намѣрихте и му ги повърнахте". Г. Константинъ Иречекъ е внукъ на Шафарика. Той стори за България сѫщото, което знаменитий му дѣдо стори за славянитѣ, въобще. Чехъ по происхождение, професоръ сега въ пражский университетъ, той посвети сичкий си животъ на ученото изслѣдвание балканский полуостровъ. Въ 1870 г. едвамъ слѣдъ излязването отъ коллегията, той публикува първата *Библиография* на българската книжнина; на 1875 г. той печаташе една *Българска История*. Три издания, едното чесско, другото нѣмско, третето русско не исчерпахѫ успѣха на тоя основателенъ трудъ, комуто липсва до днесь само честьта на едно прѣвождание на френский язикъ. Щомъ политическа България биде създадена отъ берлинский трактатъ, г. К. Иречекъ отиде въ София и прие службата на главенъ секретарь въ министерството на народното просвѣщение. Благодарение на службата си, той имà възможность да посѣти, при най-сгодни условия, най-затънтенитѣ кѫтове на княжеството, и благодарение сѫщо на своята извѣстность, той на всякѫдѣ биде сърдечно приниманъ. Книгата която напослѣдъкъ ни дава подъ скромното название *Пѫтувание по България* е едно отъ най-точнитѣ и вѣрни съчинения по балканский полуостровъ.

За да прѣдприеме казаното пѫтувание и за да го напише, трѣбвахѫ купъ условия, които малцина могѫтъ да съберѫтъ въ едно: съвършенно познавание на българский язикъ и на нарѣчията му, разнообразни свѣдѣния по историята, нумизматиката, археологията—защото подъ днешнитѣ пластове на българскитѣ населения, касаеше се да се издиратъ нò-древни народи, за чието сѫществувание свидѣтелствуватъ надписитѣ, медалитѣ, могилитѣ, паметницитѣ много или малко оцѣлѣли. Освѣнъ това, потрѣбно бѣше желѣзно здравие неуморимъ младежки жаръ. На повечето страни изъ България и днесь неможе да се пѫтува инакъ, освѣнъ на конь или на муле; рѣдко можешь да намѣришь едно легло уредено по европейски, трѣба да си привикналъ да спишь на сѣнò, или слама, и да се задоволявашъ съ най-груба храна. Отъ друга страна, нѣкои крайща се още кръстосватъ отъ разбойници. За да ги минешъ трѣбва да си придруженъ отъ жандарми и самъ добрѣ въоржженъ. Г. Иричехъ побѣди всички тие прѣпятствия, които бихѫ спрѣли нò-малко енергични отъ него хора. Крѣпенъ отъ благородната страсть къмъ науката, той прѣодолѣ сичкитѣ трудности и несгоди. Подирь извѣстната Каницова книга, никоя друга отъ подобна важность за балканскитѣ страни не се е появила. Нѣкои мѣста, напримѣръ, централната група на Срѣдня-Гора, околноститѣ на Кюстендилъ, бидохѫ обиходени и описани отъ Г. Иричека прьвъ.

Съчинението е раздѣлено не четире части: въ първата сѫ описани старитѣ и новитѣ столици: София, Пловдивъ, Търново; втората расправя за една екскурзия прѣзъ 1881 г. въ планинитѣ на южна и западна България: Срѣдня-Гора, Тръискитѣ и Осоговскитѣ планини, и Рила; четвъртата резюмира една обиколка сторена на 1884 на длъжъ по черноморский брѣгъ, отъ турско-румелийската граница до Добруджа.

---

*) Извлѣчение изъ книгата: Russes et Slaves. Paris 1890.

„Сега е най-сгодното врѣме за изучване българский народъ, справедливо забѣлѣжва Г Иречекъ: неговото уединение прѣзъ дългото турско владичество го е спазило въ едно староврѣмско състояние, което скоро ще се измѣни подъ влиянието на новата цивилизация. Това влияние вече дава да се чувствова; то захваща да изглажда вѣковнитѣ прѣдания и старитѣ обичаи; нарѣчията почеватъ да се губатъ; старитѣ хубави народни пѣсни се замѣнятъ съ безцвѣтни; измѣняватъ се нравитѣ; новитѣ впечатления испѫждатъ стародавнитѣ спомени. Растящата леспотия на съобщенията прави да исчезватъ особеноститѣ, които характеризирахѫ нѣкога планинскитѣ прѣдѣли".

I.

Нѣма да се спирамъ на главитѣ, дѣто авторътъ ни описва познати крайща на България, поне ония крайща, които сѫ биле посѣтявани отъ западни пѫтешественници. Отъ откриването желѣзната линия Бѣлградъ—Цариградъ, София, Пазарджикъ и Пловдивъ сѫ станали интернационални станции. — Азъ посѣщавахъ тие градове и други пѫть, когато полуостровътъ не бѣше още отворенъ за Европа, и Балканътъ се минуваше съ твърдѣ голѣми разноски, съ кола, и трѣбваше да диришъ несигурното гостоприемство на първобитнитѣ и негодни ханове. Отъ нѣколко години насамъ тѣ, като че заприличахѫ отъ малко малко на европейски; нови квартали испъкватъ тамъ, както въ младитѣ градове на сѣверна Америка. Г. Иречекъ съ благодарение описва тоя напрѣдъкъ. Историческитѣ и археологическитѣ коментарии, които прибавя на описанията си, иматъ високъ интересъ, но трудно могѫтъ да се отлѫчатъ отъ останалото съдържание на книгата. Нѣкои подробности, обаче, заслужватъ особенно внимание. Така, прѣди трийсеть години, прочутий геологъ Ами Буе бѣше прѣдсказалъ хубавото бѫдѫще на София: Тя има, пише той, въ своя Recueil d'itineraires en Turquie, чудесно мѣстоположение, та ще стане единъ многолюденъ и прѣкрасенъ градъ, понеже е на равнина, въ срѣдата на Турция, на точката, дѣто се кръстосватъ седемь или осемь друма". Въ онова врѣме никой не прѣдвиждаше ни интернационалната желѣзна линия, ни създавнеото Българско Княжество. Въ прѣжно врѣме София се бѣше улучила на главниятъ друмъ на варварскитѣ нахлувания: прѣзъ нея фатално трѣбваше да минуватъ и всичкитѣ турски войски, които отивахѫ противъ маджаритѣ. Пѫтницитѣ съ удивление забѣлѣжвахѫ, че портитѣ на кѫщята бѣхѫ твърдѣ ниски. Казвало се, че ги праватъ такива, за да не могѫтъ турцитѣ да турятъ въ кѫщитѣ конетѣ си.

Едно подобно нѣщо порази и мене въ послѣдното ми пѫтувание: то е че селата, сякашъ, избѣгватъ главнитѣ пѫтища; въобще, тѣ сѫ на раздалечъ три — четири километра отъ тѣхъ. Прѣдполагахъ, че тѣ се отстранявахѫ така, едно за да се не намѣратъ на пѫтя на султановитѣ войски, а друго да бѫдѫтъ на завѣтъ въ политѣ на планинитѣ, дѣто има и сѣнка, и хладъ. Г. Иречекъ ми дава едно по̀-любопитно обяснение. Тая аномалия, която ни очудва, им а сѫществуванието си отъ прѣдтурското завоевание. Вилхелмъ Тирский го посочвалъ вече въ VII вѣкъ. Въ епохата на византийскитѣ императори, или българскитѣ царье, на придружнитѣ населения се налагали разни тежки гарпи. — Тѣ били длъжни да даватъ квартира на императора, свитата му, чиновницитѣ му. За да се отървѫтъ отъ тие тегоби, селянитѣ бѣгали въ вѫтрѣшностьта. Успѣхитѣ на цивилизацията, безъ сумнение, ще ги привлечѫтъ пакъ на тие пѫтища, които по нѣкога ставатъ твърдѣ монотонни за пѫтешественника.

Тие успѣхи влѣчѫтъ послѣдствия доста странни и неожиданни; другъ пѫть София денѣ я пълнѣхѫ мухици, а нощѣ жеби, които произвождахѫ несносна врява. Въ турско врѣме и най-голѣмитѣ градове на държавата не бѣхѫ пощадени отъ тоя двоенъ бичъ. Тъй, султанъ Селимъ II къмъ края на XVII вѣкъ, зимувалъ въ Одринъ, но билъ принуденъ да го напусне щомъ врѣмето се стоплило и

жебитѣ поченали своето заглушително крякание. Отъ какъ прѣсушихѫ локвитѣ въ София и построихѫ на мѣстото имъ единъ новъ кварталъ, по европейски, мушицитѣ и жебитѣ се изгубихѫ. Отъ друга страна, мѣстата, които прѣди десеть години струвахѫ петдесеть сантима метрътъ, сега се оцѣняватъ отъ 8 до 15 франка метрътъ

Европеецътъ туристъ мѫчно може да изучи отблизо живота на българский селянинъ. Г. Иречикъ е наблюдавалъ тоя животъ, който по своята първобитна простота, странно контрастува съ бързото развитие на градищата. Около самата столица живѣе племето Шопи, едно отъ най-изостаналитѣ въ цѣлото княжество. Животътъ имъ е неигиенически и мизеренъ, кѫщята имъ сѫ влажни; спятъ на пола, злѣ покритъ съ рогоски и черги; тоя полъ часто е самата гола земя Въобще, дума г. Иречекъ, тѣ твърдѣ малко се обличатъ и разобличатъ; дѣцата, особенно страдатъ отъ тия лоши условия, смъртностьта е значителна между тѣхъ. Истина е, че шопитѣ сѫ сматряни, като Беотийцитѣ на България. До сега законътъ върху задължителното обучение не е произвелъ голѣмо дѣйствие у тѣхъ. Въ нѣкои села общитѣ смѣтки се държѫтъ ощ на рабушъ. — Кассовата книга е една тояга пò-дълга отъ другитѣ. Всичкий тоя материялъ се намира у кмета и рѣзкитѣ по тоегитѣ за тоя магистръ сѫ пò-непогрѣшими отъ всѣка други напечатана книга. Въ Долни Пасерелъ, село отъ 750 души, г. Иречекъ посѣтилъ на 1883 г. както той шеговито го нарича, общинскиятъ архивъ Той се състоялъ отъ сто и петдесеть пръчки—за данъкоплатцитѣ и отъ четири—за самата община. Кметътъ знаялъ на изусъ на кого била сѣкоя пръчка; отъ своя страна, всякой житель познавалъ безъ никакво колебание знакътъ изрѣзанъ на края на рабуша въ видъ на кръстосани рѣзки. Отъ едната страна на тия рабоши е записано какво дължи, отъ другата — какво дава селянинътъ.

Днесь, благодарение на желѣзницата, България можемъ да я прѣминемъ лесно; но тежко на пѫтника, ако влакътъ би се спрѣлъ ненадѣйно далечъ отъ градищата, и ако би се принудилъ да проси гостоприемство въ мѣстнитѣ гостилници. Наистина, може да му дадѫтъ пиле, млѣко, вино, но пилето е още живо и гостилничарътъ *цънцаринъ* още нѣма огънь; млѣкото ще е прѣсѣчено и виното ще има миризма отъ мухълъ. Влиянието на желѣзницата ще тури край на това. Въ Румелия, близо до станцитѣ, селата иматъ пò-друга физиономия нежели оная села, които се намиратъ въ прѣдѣлъ, прѣзъ който не минува желѣзната линия. Много отъ тѣхъ, по свидѣтелството на г. Иречека, сѫ пò-привлекателни, пò-гостолюбиви, пò-удобни, отъ колкото много села въ Маджарско и въ Галиция. При все това, благоразумнитѣ пѫтници ще сторатъ добрѣ да земать мѣрки за прѣдпазвание, особенно, когато се отдалечѫтъ отъ друмищата; трѣбва да зематъ съ себе си храна поне за двадесеть и четире часа и нѣкои лѣкарства, защото аптеки има само въ пò-голѣмитѣ градове; трѣбва да се прѣдпазватъ отъ ястия сготвени въ сѫдове злѣ калаисани и отъ недопеченъ, въобще, хлѣбъ, който е ужасно несмилателенъ за непривикналий желѫдъкъ.

II.

Обѣщахъ да изучѫ, заедно съ г. Иречека, непознатата България; ще оставимъ, прочее, на страна главний пѫть отъ София за Пловдивъ, и ще се запѫтимъ къмъ пò-отстраненитѣ околии. На сѣвероистокъ отъ Пловдивъ ще срѣщнемъ най-напрѣдъ Стара-Загора, която турцитѣ наричатъ Ески-Загра. Съ желѣзенъ пѫть и съ кола може да се отиде отъ Пловдивъ до тамъ за единъ день. Мѣстностьта, прѣзъ която минува пѫтьтъ, е безлюдна, защото селата повечето пѫти отстоятъ на страна. Стара-Загора жестоко пострада прѣзъ войната на 1877-1878 г. Когато г. Иречекъ я посѣтилъ двѣ хиляди кѫщи биле още въ развалини, буренитѣ свободно расли по грамадитѣ камъне, или по останкитѣ отъ стѣнитѣ. Прѣди страшната година, Стара Загора бѣше единъ отъ най благоденствующитѣ градове на Южна България. Винарството, платнарството, мѣдникарството и таба-

клжкътъ обогатяваха жителитѣ. Тѣ имахж добрѣ устроени училища и доставяхж учители и учителки на най-отдалеченитѣ мѣста. Синоветѣ на имотнитѣ граждани отивахж да се учатъ въ Чехско, прѣимуществено, въ таборското земледѣлческо училище. Турцитѣ гледахж съ криво око тоя нарѣдъкъ, жителитѣ на Ст. Загора или ставахж подозрители за своитѣ стремления къмъ свободата. Когато чухж за херцеговското въстание, старо-загорци рѣшихж да го подражаятъ: една чета въстанници се появи въ околностьта. Това се свърши съ убѣвението на нѣколко души — други немрьднаха вече. Малко пò-послѣ, Стара-Загора трѣбваше скъпо да испати за своето благосъстояние и патриотизмъ; русситѣ пристигнахж прѣдъ нея и тя видѣ прѣдъ портитѣ си едно отъ най-първитѣ сражения на войната за освобождението. Тя биде почти цѣла изгорена отъ турцитѣ, които съсѣкохж всичкитѣ злощастници, паднали въ ржцѣтѣ имъ. Нѣма домочадие, което да не изгуби по нѣколцина отъ членоветѣ си. Други съвсѣмъ се изгубихж, ненамѣрихж се даже труповетѣ — Купчини кости, скръбни мощи, бидохж събрани и положени въ черквата, дѣто и днесь се нахождатъ.

Подирь освобождението на България, Стара-Загора се повдигна доста бързо; тя биде изново направена по единъ новъ планъ. На 1880 г. тя броеше вече 1389 кжщи; на 1885 — 2417., днесъ тя има повече отъ 15,000 жители трудолюбиви, търпеливи, даровити, тѣ даватъ на отечеството си голѣмо число прѣдставители на свободни професии.

Ако г-нъ Иречекъ и да е единъ точенъ археологъ, науката не убива въ него въображението Той знае да намира прочувствовани звукове, изражения живописни, за да прѣдаде на читателя си впечатлението отъ природнитѣ хубости, които срѣщне на пжтя си. Приятно ми е да цитирамъ нѣкои мѣста, като това, въ което ни описѣа извѣстни прѣлестни кжтове на Стара-Планина:

„Единъ хладенъ вѣтрецъ вѣе тамъ непрѣстанно и принася на туриста упоителни миризми отъ гераниумъ; лъскатъ шумящи водопадчета, развеселявани отъ игритѣ на пъстритѣ мрѣнки, тежки костенурки дрѣмятъ край потоцитѣ по нагорещенитѣ отъ слънцето камьне“.

Не можж да устоіж на удоволствието да приведж нѣколко прѣкрасни реда за нощнитѣ пжтувания. Въ дунавската равнина, отъ Русе до Търново, отъ Свищовъ до Плѣвенъ, отъ Ломъ до София, обикновенно пжтницитѣ сж принудени, прѣзъ лѣтнитѣ жеги, да пжтуватъ отъ захождането на слънцето до изгрѣването му: „Тия нощни пжтешествия. казва г. Иречекъ, иматъ особенна прѣлесть. Вие сѣдите, въ откритата кола, впрегната съ четири коня, успоредно. Около васъ се растила равнината, въ леки вълнения, които ѝ даватъ могилкитѣ и възвишенията, съ исключение на посоката, дѣто се издигатъ надъ хоризонта чернитѣ врьхове на Стара-Планина. Колата отиватъ мълчаливо по трѣвата или по пѣсъчливия пжть; звънцитѣ на конетѣ сж едничкий шумъ, който оживява кжра. Отъ наѣ-напрѣдъ, щомъ залѣзе слънцето, васъ ви хваща лека дрѣмка, но тя минува скоро и вие прѣкарвате цѣлата нощь въ мечтателна замисленность. На морето, въ лѣтна нощь, нѣма пò-голѣмо удоволствие, отъ колкото това да лѣгнешъ на кувертата и да гледашъ небесний сводъ прѣзъ вжжата и мачтитѣ. Така, и въ дунавската равнина, прѣзъ лѣтнитѣ нощи, вамъ ви е приятно да задълбочавате погледътъ си въ звѣзднитѣ купове, които блѣщукатъ на небосвода, да поздравите голѣмата Мечка, Орионовия поясъ, планетитѣ съ тѣхний колоригранъ отблѣскъ, да опитвате остротата на зрѣнието си върху Плейадитѣ или върху ситниятъ Алкоръ Сѣверний человѣкъ се удивлява тука на интезивната свѣтлина на небеснитѣ тѣла, и именно, на Млѣчния Пжть. Тишината която се разлива на сѣкждѣ, подарява ти дълги часове пълни съ тиха мечтателность. Най-разнообразни впечатления се групиратъ въ армоническа цѣлокупность. Но нѣкогажъ тишината на пжтуването се нарушава отъ пръхането на нѣкой конь, отъ лаеветѣ на кучета, или отъ вълци, които виятъ на далечъ къмъ луната, отъ блуждающитѣ огневе на нощни кервани, отъ подозрителнитѣ движе-

ния на гадоветѣ, или на ловцитѣ, които се мѣркатъ въ мрака. И когато звѣздитѣ заблѣдняватъ, и мѣсецътъ захваща да ослабва, когато една бѣлизнява ивица се вѣсти на истокъ до кръгозора, когато първитѣ багрови зари на слънцето изгонати бързо мърчината и облѣятъ всичкитѣ прѣдмѣти съ единъ златенъ прахъ, тогава вамъ ви се чини, че нощьта е била твърдѣ къса и че природата не ви дорасказа историята си“.

Пѫтникътъ нѣма всякога сгодно врѣме да се прѣдава на тие приятни съзерцания; между испитанията, които го очакватъ, не трѣбва да брои само безсъннитѣ нощи и мѫчносмилаемитѣ обѣди. Както Италия, Испания или Гърция, прѣди нѣколко години, както Унгария на наше врѣме, България има още своитѣ разбойнически шайки. Г. Иречекъ не е ималъ още случая да ги срѣщне, при всичко, че е газялъ прѣзъ тѣхнитѣ области. Благодарение на официалното му положение, не популярностьта на името му, той почти всякога е пѫтувалъ придруженъ отъ жандарми или приятели. Той доста спокойно обяснява причинитѣ по които разбойничеството сѫществува още въ България. То е единъ бичъ, твърдѣ старъ вече — днесь го съглеждатъ въ сѫщитѣ мѣстности, дѣто го имаше и въ турско врѣме. Българското правителство, отъ когато сѫществува, доста ограничи дѣйствието му, но не може да го прѣмахне; защото разбойничеството има за себе си двѣ благоприятни условия: разрѣденостьта на населението и широчината на необитаемитѣ пространства. Той се сърѣдоточава въ два прѣдѣла: единътъ който се заключава между Янтра и Черно-Море, другиятъ който се досѣга до турската граница и който заключава Рилската, Осоговската и Родопската планина, дори до морето. Въ първий просторъ разбойницитѣ сѫ само турци; въ вториятъ прѣобладаватъ българитѣ, смѣсени съ гърци, албанци и куцовласи. По-нѣкога разбойничеството показва да има политически характеръ: турцитѣ, като да зиматъ ролята на прѣдставители на реакцията на побѣденитѣ мюсулмани противъ християнското правителство; българитѣ претендиратъ, че тѣ сѫ почтени хайдуци воюющи за освобождението на Македония. Въ сѫщность, и еднитѣ и другитѣ обиратъ еднакво, и съотечественници, и невѣрници. Въ началото, подиръ отиването наруситѣ, турцитѣ си бѣхѫ въобразили, че тѣмъ лесно ще бѫде пакъ да станатъ господари въ България, и разбойнически шайки се появихѫ по заповѣдь отъ Цариградъ. Измамихѫ се обаче. Енергията на правителството ги принуди да се распръснатъ; днесъ кражбата остая едничката побудителна причина на тѣхнитѣ експедиции. Впрочемъ, разбойничеството отъ день на день намалява, турцитѣ се изселяватъ и се отказватъ да експлоатиратъ християнитѣ. На македонската граница става сѫщото, което ставаше въ Италия, въ врѣмето, когато сѫществуваше папската область: разбойницитѣ непрѣстанно прѣскачатъ границата. Когато Македония влѣзе въ българската държава, както папската въ Италия, разбойничеството съвсѣмъ ще исчезне. То вѫрлува днесь въ опрѣдѣлени мѣстности и нѣма примѣръ да е излѣзло изъ тѣхъ; така, пѫтятъ отъ Дунава до София никога не е билъ театръ на разбойническо нападение. Нека бѫдатъ спокойни туриститѣ, които пѫтуватъ съ Express-Orient. Въ полуострова тѣ сѫ много по-малко изложени отъ колкото прѣди нѣколко врѣме пѫтницитѣ, които посѣщавахѫ Испания, или Неаполитанското кралство. Околноститѣ на София сѫ по-безопасни отъ колкото околноститѣ на Атина. . . .

III.

Въ Родопитѣ, г. Иречекъ е ималъ възможность да изучи една отъ найлюбопитнитѣ групи на българската народность — *Помацитѣ*, или българитѣ мюсюлмани. Въ нашитѣ дни, мохамеданската религия не прави вече прозелити между християнитѣ, макаръ че не прѣди много вѣстницитѣ ни обадихѫ за странното обращение на единъ арменски владика въ мохамеданско исповѣдание. Такива обращения днесь сѫ твърдѣ рѣдки: не бѣше така, обаче, прѣзъ първитѣ вѣкове на османското завоевание: положението на раитѣ бѣше толкова нещастно, а

на отстжпницитѣ тъй завидно, щото много съвѣсти се чувствовахж разлюлѣни. Цѣли околности и съсловия прѣгърнахж вкупомъ вѣрата на невѣрнитѣ: въ Босна, богаташитѣ се отрѣкохж отъ вѣрата си, за да запазатъ имотитѣ си и привилегитѣ си. Въ България главний центръ на помацитѣ е въ родопскитѣ планини; срѣщатъ се още и другадѣ въ страната, но въ малъкъ размѣръ. До днесь, етимологията на името *Помакъ* е давала голѣмъ трудъ на филолозитѣ, които му ненамѣрихж смисъльта, ни на турски язикъ, ни на български . . . Тия ренегати (помацитѣ) дадохж на отоманското владичество цѣнна помощь. И, както часто се случва съ неофититѣ (новообращенитѣ), тѣ бидохж пó-ревностни въ служението си на султана, отъ колкото самитѣ мюсюлмани. Берлинский трактатъ даде една часть отъ помашката земя на Източна Румелия; но тѣ отказахж да се подчинятъ на едно християнско правителство, и съставляюще едно население отъ около 20,000 души, тѣ организирахж единъ видъ самостоятетлно правителство. Българитѣ за вшутявка го наричахж „Помашката република“, но не сполучихж да покорятъ тая войнствена република. Помацитѣ се договѣдихж даже да събиратъ десятъкъ отъ селата, които имахж нещастието да бждатъ съсѣди на републиката. Нуждни бѣхж значителни сили за да се смирятъ, но румелийската милиция бѣше неопитна и се лишаваше отъ артилерия. Единъ отъ главатаритѣ на републиката бѣше ужасний Ахмедъ-ага (тъмръшлиятъ) който зе важно участие въ страхотинитѣ прѣзъ 1876 г. Единъ день той срѣща единъ офицеринъ отъ румелийската жандармерия. Като се почерпватъ по нѣколко чаши ракия, Ахмедъ ага се распуща и казва весело на офицерина:

— Ти на мене длъжишъ това, и му показва златнитѣ еполети: на мене длъжите вие, дѣто дойдохж русситѣ и ви дадохж княжество и една автономна область . . . . Азъ ги докарахъ . . . .

Когато избухна мирната пловдивска революция на 1885 г, която доведе съединението на автономната область съ княжеството, главатаритѣ на движението се погрижихж да си обезспечатъ неутралностьта на помацитѣ. За да ги възнаградятъ, селата имъ, по силата на подписаний въ Цариградъ протоколъ, прѣзъ Августь 1886 г. бѣхж повърнати на Високата Порта (?) По тоя начинъ турцитѣ днесь, владѣятъ единъ стратегически постъ, който имъ позволява, въ случай на нужда, бързо да нападнатъ Пазарджикъ и Пловдивъ.

IV.

Сега да придружимъ г. Иречека въ екскурзията му до великото светилище национално, рилский мънастиръ, въ Рила планина. Г. Иречекъ не е първиятъ туристъ, който го е посѣтилъ. Ами Буе, Викнелъ, Бартъ, руситѣ Григоровичъ и Хилфердингъ прѣди него сж се въскачили на знаменитата планина, еднитѣ да събиратъ тамъ геологически документи, другитѣ да призиваватъ въспоминанията на историята. Рила се възвишава почти въ срѣдата на балканский полуостровъ; тя отстои еднакво надалечъ отъ Дунава и отъ Егейско море; отъ плещитѣ ѝ шуртятъ Искъръ, дунавски притокъ, който тече близо при София и минува балкана прѣзъ една тѣсна клисура, Марица и Места, които отнасятъ буйнитѣ си вълни къмъ Архипелагъ Рилската планина образува една пирамида съ продължени основания; най голѣмата ѝ широчина отъ истокъ къмъ западъ е петдесеть километра, а отъ югъ къмъ сѣверъ — трийсеть. Страната ѝ която е обърната къмъ сѣверъ, е стръмна, урвяста и покрита съ богата растителность. — На истокъ тя се свързва съ Родопската грамада, а на югъ съ Пиринъ-планина. Главниятъ врьхъ достига до 2930 метра височина; само Олимпъ и Шаръ го надминуватъ съ нѣколко метра.*) Формацията на скалитѣ ѝ, фауната и флората напомнятъ на геолога типа на карпатскитѣ планини. Както тѣхъ, нея я оживяватъ многобройни езерца, които полядитѣ и словацитѣ наричатъ „морски очи“. Разли-

*) Види се тукъ е думата за Муссалахъ.

чинитѣ остри врьхове стърчатъ, като грамадни зжбчати стѣни, диви и голи. При всичката си височина, тя нѣма ледници (глечери) — Ледницитѣ сж непознати на балканский полуостровъ и никой геологически документъ не доказва да сж сжществували нѣкога. Той нѣма даже вѣчни снѣгове. Лѣсоветѣ възлазятъ дори до 2000 метра; тѣ иматъ единъ дивъ характеръ и изобилуватъ съ исполински дървета. Прѣдание казва, че въ срѣднитѣ вѣкове били така дебели, щото двама човѣци не могле да обгърнатъ тѣхнитѣ могжществении стъбла. Мечки и вълци дѣто ги има въ планината; рогачитѣ и сърнитѣ се лутатъ на стада изъ шумата. Дивитѣ кози не сж рѣдки по голитѣ канари. Вардачитѣ на мънастиря расправятъ върху тѣхъ нѣща, които подтвърждаватъ нѣкои увѣрения, считани за съмнителни отъ алпиниститѣ. Една отъ дивитѣ кози стои всякога на стража; щомъ подуши опастность, тя изблѣьова и обажда другаритѣ си. Дребенъ дивечъ отъ птици и четвороноги е сжщо изобиленъ, защото единственнитѣ обитатели на планината сж калугеритѣ, на които канонътъ запрѣщава употрѣблението на мѣсо. Тѣ се хранатъ най-много съ пъстърви, изобилни въ ближнитѣ на мънастиря потоци. Лещата и зелето сж едничкитѣ зеленчуци, които растжтъ въ градинитѣ на мънастиря. Кога се залѣти овчаритѣ нахлуватъ съ стадата си по зеленитѣ пастбища

Възлизанието по Рила не е до тамъ лесно; отъ западната страна тя е най-достжпна. Слѣдъ четири или петь часа ходъ, срѣщате селото Рила, което прѣдлага на туриститѣ ненадежното гостолюбие на ханищата си, съ прозорци безъ стъкла. — Хълбока на планината е покритъ съ лозя; дървени тѣ кжщи потъватъ въ шумата на орѣхитѣ, ябълкитѣ и смокинитѣ; бистри ручейки клочатъ изъ улицитѣ. Жителитѣ сж приличии и здрави хора и съ приятенъ характеръ. Тѣ сѣятъ тютюнъ и обработватъ лозя. Слѣдъ половина вѣкъ тоя край ще да стане всточна Швейцария и туриститѣ ще се стичатъ тамъ както въ Монтрье, Интерлакенъ, Шамуни. Школото е най-гиздавото здание въ селото; грьцки надписи и други остатки отъ дрѣвностьта наумяватъ за едно дълго историческо минало. Тукъ се е въздигалъ нѣкога-си византийски градъ Стобосъ; за археолозитѣ остая още много работи да открията.

Мънастирьтъ притежава въ село Рила единъ метохъ. Освѣнь това, той има единъ духовенъ клонъ тамъ: община отъ стотина калугерици, които не живѣятъ въ една ограда, но изъ частнитѣ кжщя и се радватъ на голѣма свобода. Между тѣхъ се виждатъ не само уважаеми матрони, но и хубави млади дѣвойки; тѣ предатъ и тжчатъ оня деликатенъ платъ, който българитѣ наричатъ *шаякъ* Лошитѣ язици мълвятъ, че калугеритѣ имъ идатъ на гости често, и съ намѣрения, които нѣматъ нищо духовно.

Задъ село Рила срѣщате другъ единъ метохъ, — Орлицкятъ, послѣ — селото Пастра. На 1100 метра по-горѣ отъ морската повърхность пристигате мънастиря. Ограденъ съ зжбчати кули, напробити съ мазгали, той мяза на срѣдневѣковенъ замъкъ; липсва му само единъ ровъ и единъ подвиженъ мостъ (pont-levis). Прѣди да влѣзешь въ главната порта, минувашь подъ една стрѣшина, на която стѣнитѣ сж покрити съ благочестиви изображения. Единъ пандуринъ съ червенъ чепкенъ и съ бѣла ризница (фустанела) посрѣща пжтницитѣ и имъ поима и натанява конетѣ Влазяшь въ твърдѣ голѣмъ травясълъ дворъ, който гърми отъ шуртението на многобройни кладенци (чешми). Дворътъ е обиколенъ отъ чърдаци на катове съ триста келии. Срѣдъ него стои шарена черкова, съ посрѣбрени кубета, до нея се издига звьнарницата съ почернѣли отъ врѣмето стѣни. Послѣ нѣкои здания въ Цариградъ, послѣ джамията Султанъ Селимъ и сараятъ въ Одринъ, атонскитѣ обители и вѣхтиятъ Диоклетиновъ дворецъ въ Салона, рилский мънастиръ е най-голѣмото здание въ старопланинский полуостровъ. Отъ нѣкои страни, зидоветѣ му сж закрѣпени възъ голитѣ канари. Калугеритѣ, отъ прозорцитѣ на келиитѣ си, наслаждаватъ се на зрѣлището на единъ чуденъ амфитеатръ отъ планини и гори; съня имъ тихо улюлява срѣбристий шумъ на водопадчетата, които скачатъ около светата ограда. Прѣвелъ **Ц-въ.**

(Слѣдва).

БИБЛИОГРАФИЯ.

Литературно-научно списание на Казанлъшкото учителско дружество, год. I, книжка IV Пловдивъ 1890.

Дума, литературно-научно-политическо списание, редакторъ Н. Йонковъ — Владикинъ, година I книжка I Пловдивъ 1890.

Currente calamo, (II часть отъ Novissime verba), краевѣковни стихотворения, отъ Ст. Михайловски.

Госпожа Анка, трагедия въ четири дѣйствия, отъ Д. Д. Бъчваровъ, Пловдивъ 1890.

За възраждането на българщината въ Татаръ-Пазарджикъ, отъ Ю. Неновъ, Пловдивъ 1890.

ВѢСТИ ИЗЪ КНИЖОВНИЙ СВѢТЪ.

На 19 Май ученицитѣ отъ висший курсъ дадохя въ залата на театръ „Основа" литературна вечеринка, въ полза на вечерното училище въ столицата основано миналата година. Програмата състоеше отъ слѣдующитѣ пиеси (четени или декламирани), отъ които повечето непечатени още:

„Нѣколко думи по въпроса за вечернитѣ и недѣлни училища"; „Кой е строилъ желѣзний пѫть?" стихотворение отъ Некрасова, прѣвелъ А. Константиновъ; „Братя Миладинови" стихотворение отъ И. Вазова; „Начало отъ епилога*" на романа „*Подъ Игото*" отъ сѫщий; „На Ангела Кънчевъ" стихотворение отъ П. П. Славейковъ; „Записки на единъ осѫденъ" отъ Ив. Ев. Гешова; „Кървава кошуля" отъ Жинзифова и „Моята Любовь" отъ Гюро Якшичъ.

Публиката сърдечно акламира нѣкои отъ авторитѣ на пиеситѣ.

Парижското мѣсечно списание La Nouvelle revue, е обнародвало въ броятъ си отъ 15 Май 1890 г. една интересна студия на г. Ив. Ев. Гешовъ по земледѣлческитѣ и работнически дружества у насъ („Les associations agricoles et ouvriers en Bulgarie"). Тая студия, написана, както се види въ введението, отъ г. Гешова, по просбата на нѣкои французски економисти, резюмира любопитнитѣ му економически изслѣдвания, обнародвани въ *Пер. Списание на бълг. книжовно дружество* въ София. Нѣкои отъ тѣхъ видѣхме прѣведени и въ русскитѣ журнали. Ние констатираме съ удоволствие тоя интересъ, който възбуждатъ въ Европа трудоветѣ на нашия отличенъ економистъ.

Г. Луи Лежé, професорътъ по славянскитѣ язици въ французската коллегия въ Парижъ, е обнародвалъ нова книга „Руси и Славяне", (Russes et slaves, études politiques et litteraires, Paris, 1890). Въ тая книга почтений професоръ е посветилъ и една статия подъ название *Непознатата България*, за българитѣ, въ която излага вкратцѣ нѣкои отдѣли отъ г. Иречековитѣ Cesty po Bulharska, като ги придружава и съ нѣкои свои сѫждения. При всичко, че статията е написана доста отривисто и бѣгло, ний даваме прѣвода ѝ въ „Денница", като считаме че сѐ ще има своятъ интересъ за читателитѣ ни, поне прѣди да сме се сдобили съ прѣвода на г. Иречековата книга.

Ц-въ

*) Товъ епилогъ се печата сега въ 3-та книга отъ „*Сборникъ за народни умотворения, наука и книжнина*".

[redacted]

I. ГОДИНА ЮЛИЙ и АВГУСТЪ 1890 КНИЖКИ 7 и 8.

ДЕННИЦА

МЛАДЕНЪ

Расказъ

от

Ивана Вазовъ.

Влакътъ току-що бѣ спрѣлъ при станцията, и вече се готвѣше да тръгне. Защото тука той се бави само двѣ минути — колкото пощата да се прѣдаде. Рѣдко бива вагонъ да пустне или приеме пѫтникъ на тая заглъхнала станция.

Но днесь, като никой пѫть, доста голѣмшъкъ купъ селяне и селянки се валяхѫ прѣдъ зданието на станцията, гълчахѫ живо, прощавахѫ се съ други, които имахѫ китки и чемширеви клончета на шепкитѣ си.

Това бѣхѫ запасни солдати отъ ближното село К., които се викахѫ на обучение; то щеше да трае не повече отъ три недѣли, но единъ лъжликъ слухъ за нѣкаква блиска война, бѣше смутилъ селянитѣ, и тѣ испращахѫ момчетата, като че нѣмаше за дълго, или никога, да ги видатъ. Скоро испращачитѣ се натрупахѫ прѣдъ единъ старъ дългъ вагонъ, третий класъ, прикаченъ напрѣдъ, почти до самиятъ локомотивъ. Това пьрвенство отдавано на тие сиромашки вагони се дльжи на твьрдѣ зловѣщи съображения: въ случай на злощастие, прѣднитѣ кола винаги иматъ привилегия да се прѣобрьщатъ на трески, заедно съ человѣческитѣ сѫщества, които сѫ въ тѣхъ, и съ това често да спасяватъ отъ гибелния прьвъ ударъ пó-дирнитѣ кола, за които се плаща пó-скѫпо.

Но за тие хуманни прѣсмѣтвания на управлението на желѣзницитѣ нито минуваше на умъ нѣкому отъ оние, които стояхѫ прѣдъ вагона, както и на юнацитѣ, които се бѣхѫ нагуркали вѫтрѣ. Всички бѣхѫ обладани отъ съвсѣмъ други мисли и вълнения. . . . Вратата се хлопна, знакъ, че скоро кондукторътъ ще извика: готово! Момчетата си свирахѫ главитѣ на прозорцитѣ и размѣняхѫ послѣднитѣ прощални думи и климания съ испращачитѣ.

Въ послѣдний мигъ, въ мигътъ когато влакътъ се затресе и бавно мрьдна, една черноока, хубавелка мома чеврьсто скокна на стжпалото и прострѣ китка къмъ единъ високъ, синеокъ солдатинъ, който до половина се приведе изъ прозореца та пое китката, като стисна до счупване прьститѣ на дѣвойката.

Тренътъ тръгна, и двамата млади не успѣхж, или се не сѣтихж нито една дума да си кажатъ. Дѣвойката запъхтяна и почьрвеняла, като божуръ, не сваляше очи отъ сжщото прозорче на вагона, което се́ повече и повече се отдалечаваше, и изъ което една глава безъ шапка още стоеше неподвижна.

Слънцето засѣдаше когато влакътъ възви задъ една малка височина. Момчетата още мóжахж да видятъ станцията, съ испращачитѣ тамъ, и селото, остали далеко, въ политѣ на голата рժтлина, и огрѣни отъ послѣднитѣ лучи на слънцето. Скоро то притрепера като растопено златно кълбо надъ черното бърдо, и потъна задъ него, въ едно огненно море. Свечеряваше се бързо. Влакътъ слѣдваше да лѣти съ растяща бързина изъ пустото и затъмнѣло поле. Свѣтна и кандилото отъ покрива на вагона. Момчетата заразврьзвахж торбитѣ си за да извадатъ каквото имахж за похапване, да вечерятъ. Немадѣйно машината изсвири заглушително, и слѣдъ това влакътъ спрѣ.

— Какво е това? Станция ли е? питахж се момчетата, като се взирахж въ тъмния кжръ. Но нищо подобно не се виждаше. Желѣзницата бѣ спрѣла на срѣдъ полето, явно бѣ, че нѣкакво прѣпятствие стоеше на пжтя.

— Какво е, какво е бе? питахж безпокойно.

— Червенъ фенеръ има! обади се единъ, като се привождаше много на вънъ.

Дѣйствително, отъ слѣдующия меркезъ бѣхж запалили чървенъ фенеръ — условенъ знакъ за непроходимостьта на пжтя. Скоро разбрахж, че ближното мостче се е продънило и че влакътъ ще чака до сутрѣньта, додѣ се свърши поправката.

— Които желаятъ могжтъ да слѣзатъ! прозвуча гласътъ на кондукторътъ, който отваряше вратитѣ.

Въ единъ мигъ солдатитѣ се найдохж долу, въ мърчината, на чистъ въздухъ. Сжщото сторихж и пжтницитѣ отъ другитѣ вагони. Но тѣ не приехж спокойно и безотвѣтно неприятната случка.

— Това е безобразие, викахж едни господа отъ вторий класъ.

— Слѣпи ли сж били пó-рано да поправятъ моста, а да плуемъ цѣла нощь на кжра! гърмеше първий класъ.

Мъмрението и недоволството растяхж.

Запаснитѣ, обаче, погледнахж пó-хладнокръвно на происшествието, то ги само поочуди, но никого не разсърди. У тѣхъ се събуди солдатинътъ, на когото покорството и безропотната търпеливость сж първитѣ обязанности.

— Чувайте, хай да лежимъ на тревата, извикахѫ нѣколцина.

— Боеритѣ нека спятъ въ вагона, за да не настинатъ, смѣеше се другъ.

— На тревата, подъ синето небе!

И никой не щя да остане въ вагона. И когато „боеритѣ“ дигахѫ стъклата на прозорцитѣ, за да ги недосѣга нощната хладовина, войницитѣ се натъркалвахѫ по меката тревица на полето, съ очи обърнати къмъ треперливитѣ звѣзди, които засипвахѫ като ялмазенъ пѣсъкъ цѣлото небе, и съ мисли устрѣмени къмъ невидимото село, дѣто за тѣхъ други души сега мислязѫ или въздишахѫ.

Разговоритѣ лежишката полека-лека загасвахѫ. Съкрушителнитѣ вълнения на тоя день на прощаване и раздѣла съ сичко мило и драго, каквото имахѫ на свѣта, и обайната прохлада на нощния зефиръ, скоро склонихѫ клепачитѣ на морнитѣ момчета. Слѣдъ единъ часъ вече се чувахѫ само силнитѣ и равномѣрни дъхания изъ двайсетина здрави гѫрди.

Само единъ отъ тѣхъ стоеше още буденъ. Той бѣше Младенъ Райчевъ, юнакътъ, комуто видѣхме че дѣвойката подава китка. Образътъ на момата не се махваше отъ очитѣ му, не излазяше изъ ума му. Той я гледаше сѐ такава, каквато му се прѣдстави въ послѣдний мигъ, прѣдъ тръгването на влака: съ лице пламнало, запъхтяно отъ тичане; съ черни, огненни и уплашени очи, овлажнѣли отъ сърдечно смущение, съ алени, като мерджанъ устни, на които се бѣхѫ спрѣли нѣкакви думи прощални, сладки и неизрѣчени; рѫката му и сега горѣше отъ стискането на пръститѣ ѝ, и тя стискаше силно и жестоко китката. Душата му трепереше отъ едно тайно и мѫчително ощущение, прилично на жажда неутолена, на нѣкаква потрѣбность да види нѣкого тука, да каже нѣщо нѣкому, нѣщо безименно и неопрѣдѣлено, но което, като камъкъ задъваше гѫрдитѣ му. Струваше му се, че сърдцето му и душата му останахѫ тамъ, на станцията, и че истинскиятъ Младенъ остана тамъ, и товъ е другъ, лъжливъ. Мѫчението му произлазяше и отъ това, че прѣзъ послѣднитѣ нѣколко дни той не бѣше виждалъ Цанка, той я видѣ само въ часътъ на тръгването си, за единъ мигъ само. . . . Той не успѣ нито една дума да ѝ каже, нито да чуе отъ нея. А имахѫ толкова нѣща да си кажатъ и изговорятъ, прѣдъ раздѣлата. Тя му се мѣрна и исчезна, като единъ сънь. Да, истински сънь, на явѣ. Явно е, че тя, горката, бѣ се отскубнала крадишкомъ да дойде да го испрати, и едвамъ свари; и когато нему се изгледвахѫ очитѣ за нея, нейното сърдце сѫщо прѣмирало отъ мѫка и нетърпение! И той самъ, самъ бѣше причината дѣто сѫ я задържавали. Вчера той отиде при баща ѝ, Миля Каражелевъ, чорбаджията, надутъ, гнѣвливъ и злорѣкъ селянинъ, но на часове съ добро сърдце, и го завари току що испращаше гости.

— Бай Мильо, каза Младенъ, азъ утрѣ тръгвамъ съ нашитѣ запасни войници; дойдохъ да ти кажѫ прощавай, като на пó-старъ и да ти искамъ благословията. . . .

Младенъ прьвъ пѫть се явяваше при Миля чорбаджи, който по вражда съ покойний му баща, неможеше да го гледа. Отъ дѣ до дѣ сега тоя Младенъ да иде да се прощава съ него и да му иска благословията? Милю го изгледа начумерено.

— Ще идешъ а? Хай на добъръ часъ, давно тамъ те направятъ човѣкъ, покойниятъ Райчо ви народи кучешки синове, Богъ да го прости, каза Милю.

— Бай Мильо, за тате лошо да не хоротувашъ. . . . Стига му гризà коститѣ при-живѣ! каза Младенъ съ растреперанъ гласъ отъ ядъ.

— Е, какво искашъ, бѣ чоджумъ? Ако отивашъ прьждосвай се пòскоро! извика Милю, като устрѣли съ ненавистенъ погледъ момъка.

Младенъ не мигна. Грубостьта на чорбаджиятъ намѣри скала въ неговата упоритость. Той каза рѣшително:

— Азъ щѫ се прьждосамъ, но прѣди да се прьждосамъ искамъ да ти кажѫ двѣ думи, и тие думи хубавѣ да ги запомнишъ.

— Казвай да видимъ.

— Като се върнѫ отъ службата, ако се върна живъ. . . . . . .

— Е, ако се не върнешъ живъ? ще стане кокоша жалба въ махалата ни! прѣсече го грубо Милю.

— Като се върна живъ азъ щѫ ти искамъ Цанка. . . . До тогава да я недавашъ другиму.

Като чу тая дързость, Милю втренчи очи въ момъка, за да го види не гаври ли се съ него, но въ Младеновий погледъ не се четеше смѣхъ, а една смѣла рѣшителность. Тогава Милювата ярость избухна въ прѣзрѣние.

— А бе пьси сине, ти искашъ чуждитѣ дьщери, ами тебе кой те иска, просяку вѫшкави! Я го виждъ, тѣ го пѫдятъ отъ селото, той пита за поповата кѫща! . .

— Мене ме иска Цанка, ние се либимъ, издума съ прѣсипналъ гласъ Младенъ, като свали надолу очи.

Чорбаджи Милю вмѣсто отговоръ зикна та се изсмѣ, колкото му гласъ държеше, мушна рѫцѣтѣ си въ джобоветѣ на потуритѣ и се запѫти нататъкъ.

— Цанка да държишь, чувашъ ли? извика Младенъ съ задъхнатъ гласъ и приблѣднѣлъ отъ отчаяние; — Щѫ те направѫ на прахъ и пепель!

И момъкътъ си тръгна, но той чуваше ясно задъ себе си грьмогласнитѣ псувни на Миля чорбаджи: — Хайдутинъ съ хайдутинъ, проклетиятъ синъ! Отъ комита баща какво искашъ да излѣзе? пакъ комита!

Сичкитѣ тия нѣща минахѫ прѣзъ ума на Младена, и жестока злоба кипна въ гѫрдитѣ му — Азъ щѫ го убиѭ, ако я даде другиму, па и нея и мене си! — избъбра той . . . Но скоро мислитѣ му се прѣнесохѫ на друга пò-нѣжна и успокоителна картина. Видѣ селото. Цѣло спи то сега подъ звѣздното небе; рѣкичката ручи край високото плетище на Милювия дворъ, подъ увисналитѣ клони на старитѣ върби; край водата гѫски дрѣмать; сичко е тихо въ двора; крушата, само шумоли и фасулевитѣ вѣйки шьпнатъ, до тѣхъ е сайвантътъ, дѣто стои станътъ:

[redacted]

тамъ си постила и спи Цанка. Сега сички кѫщни спѫтъ, но Цанка е будна, буденъ е неговиятъ гълѫбъ, и мисли и той, и въздиша и той . . Какъ ли се би зарадвала ако тя чуеше гласа му че я вика тихо, че ѝ сѫсне въ мрака; ако би го видѣла пакъ и би останали сами и би си иприказали сладко сладко сичко каквото имахѫ на душитѣ си, прѣди раздѣлата . . и още колко радости! Тя би се измъкнала като змия изъ леглото си, безъ нѣкой да сѣти... Тутакси една мисьль му дойде: дали не е възможно да иде да я види? До съмвание има още четири-петь часа, врѣме достатъчно за едно любовно свиждание на край свѣта, а не на единъ часъ растояние! Въ единъ мигъ той земà рѣшението си. Сега вече нищо не би го спрѣло: огненна рѣка да му се испречеше щеше да я мине, въ крѣпость да се прѣвърнеше плетътъ на Миля щеше да влѣзе . . . Звѣздитѣ мълчаливо трептяхѫ на дълбокото лазурно небе. Пълна тишина царуваше на около. Нарушавахѫ я само нѣколко юнашки хъркания на дълбоко заспалитѣ момци. Младенъ стана прѣдпазливо и се запѫти бързишката прѣзъ полето на длъжъ по желѣзната линия. Скоро исчезна въ полумрака на лѣтната нощь.

Полунощь минуваше, когато цѣлъ развълнуванъ отъ сладката срѣща, Младенъ излазяше изъ селото за да иде до станцията и отъ тамъ да хване по желѣзния пѫть. До тука той отъ никого не бѣ виденъ, ни срѣщнатъ. Селото бѣше мрьтво и пусто, и това го благодареше; той желаеше да остане тайна неговото скришно ходене въ село, както и причината му. Усѣщаше сега, че е прѣстѫпилъ солдашката дисциплина, че постѫпката му е лудешка, но че бѣше изъ вънъ силитѣ му да се въздържи отъ нея. Той бързаше да се озове на чисто поле; страхуваше се да не би зората да го прѣвари, и той ускоряваше ходътъ си. . . . Вѣтърътъ се бѣше поусилилъ и глухо фучеше между плетищата и клонитѣ на орѣхитѣ. Когато Младенъ се намѣри на кѫра вече, една силна свѣтлина блѣсна му отъ лѣво. Той погледна: на стотина раскрача въ нивята жълти пламъци искачахѫ изъ крьстцитѣ; вѣтърътъ развѣваше пламъцитѣ и тѣ прѣхващахѫ нови снопове и крьстци и образувахѫ една прѣчупена пламенна рѣка, на която пръщението се чуваше до тука. Цѣлата околность свѣтеше; пожарътъ се прѣдаде и на една голѣма купня съ снопи, и високъ огненъ стълбъ зализа въздуха, развѣванъ на буйни язици отъ нарастналий вѣтъръ . . . Въ тоя мигъ Младенъ чу човѣшки стѫпки на близо, той погледна стреснато и видѣ двѣ човѣшки фигури на срѣща си; било отъ виделината на пожара, било по ходътъ имъ, той позна двама селене отъ селото си, и чеврьсто се дрьпна въ нивата, мина приведенъ задъ едни крьстци и излѣзе пакъ на пѫтя, увѣренъ че го не познахѫ отминалитѣ селене. Като се успокои съ това доброволно заблуждение Младенъ повьрвѣ малко, но пакъ се спрѣ да види пожара. Той се испълни отъ жалость прѣдъ тая картина. Тукъ загинваше безконечно количество човѣшка мѫка, обръ-

щаше се на пепель въ нѣколко минути цѣло богатство създадено отъ трудътъ на природата и на човѣка, и никоя сила не бѣше въ състояние да изтъргне изъ обятията на алчната стихия тоя сухъ и леснозапалимъ материялъ. Тоя пожаръ, причиненъ, навѣрно, отъ злосторникъ, се показа, като едно лошо прѣдзнаменование за Младена. Той продължи пѫтя си и дълго врѣме още зловѣщото освѣтление го слѣдеше. Той усѣти облегчение, когато една рѫтлина закри отъ погледа му съвсѣмъ зáрата отъ пожара. Когато пристигна при другаритѣ си той ги завари пакъ заспали дѫлбоко. Той се тръшна при тѣхъ, сломенъ, и заспа.

Въ това врѣме зората хвърляше първитѣ си бѣлизняви шипове по утихнелото и изблѣдняло небе.

По изгрѣвъ слънца влакътъ мина по поправений мостъ, и по обѣдъ пустна войницитѣ въ града, който гоняхѫ.

На другий день надвечеръ, повикахѫ Младена при офицерина му. Той се доста очуди отъ това повикване. Но очудването му се промѣни на смайвание когато влѣзе при началника си: тамъ видѣ Цанкиния баща, Миля чорбаджи.

Той приблѣднѣ.

— Да ли не сѫ ме усѣтили? помисли си той; — не, никой не знае . . . Милю е дошълъ да се плаче за думитѣ, дѣто му хоротувахъ . . . нѣма нищо страшно . . .

Лицето на офицерина бѣше строго. Милювото бѣше искривено отъ ярость и челюстьта му трепереше.

Младенъ се исправи неподвиженъ, като статуя.

— Тебе ли викатъ Младенъ Райчовъ? попита го намрѫщенъ офицерътъ.

— Мене.

— Ти вчера ли пристигна?

— Вчера, господинъ капитанъ.

— Когато прѣнощувахте при разваления мостъ, ти ставà ли да ходишъ другадѣ нѣкѫдѣ!

По това питание Младенъ разбра, чe ходенето му въ селото е станало извѣстно. Той рѣши да не лъже, да исповѣда прѣстѫплението си и храбро да истегли наказанието си. Но само едно нѣма да каже: нѣма да обади за срѣщата си съ Цанка! Не, той нѣма да усрами момичето за нищо на свѣтътъ . . . Може да умре, но нѣма да каже!

На началниковото питание Младенъ отговори право, че е ставалъ и ходилъ до селото.

— Какво чинѝ въ село?

Младенъ мълчеше.

— Лъжешъ, за селото не си ходилъ, ами до нивитѣ ми само! извика Милю сърдито.

Младенъ падна въ друга изненада. Значи, срѣщата му съ Цанка е останала тайна. Това го зарадва. Но защо тогава тоя гнѣвъ отъ Миля и какво иска да каже той? Той не разбираше.

— Защо си ходилъ на Милювата нива? попита офицеринътъ, който не счете вече за нуждно да го пита какво е правилъ въ селото, понеже бѣше напълно убѣденъ, че въ селото не е ходилъ.

Сега чакъ Младенъ сѣти сичко: запаленитѣ кръстци ся биле Милювитѣ и Милю него набѣжда въ пожара, въ такова страшно прѣстжпление. Той се възмути при тая мисъль и отговори:

— Азъ до село ходихъ само, и никакви Милюви ниви не знамъ, нито съмъ дирилъ.

Офицеринътъ се навжси.

— Добрѣ, а минувá ли прѣзъ нивитѣ?

— Прѣзъ нивитѣ? минувахъ покрай нивитѣ, край желѣзния пжть.

— Срѣщà ли нѣкои селене тамъ по срѣдъ нощь?

— Драгана и Ненка Влахътъ, забѣлѣжи Милю.

— Да.

Младенъ по природа не бѣше способенъ да говори лъжа. А едно отказвание би го спасило.

— Защо си се крилъ отъ тѣхъ и не си искалъ да те срѣщнатъ?

Очевидно, сичката бѣда се длъжеше на срѣщата му съ двамата селяне, които сж го биле познали на свѣтлината на огъня. Той се смути силно додѣ намѣри благовиденъ отговоръ, най-послѣ даде правиятъ.

— Бояхъ се да ме не познаятъ, че скришомъ съмъ оставилъ другаритѣ си и съмъ ходилъ въ село.

Тоя отвѣтъ се стори много наивенъ на капитанина. Всѣки другъ на мѣстото на Младена би намѣрилъ другъ, пó-естественъ отговоръ: че е зелъ, напримѣръ, за лоши хора двамината срѣщнати селяне.

— Какво си се заканвалъ завчера на негова милость? попита офицеринътъ, като посочи Цанкиния баща.

Младенъ погледна смаяно.

— Какво се пулишъ? обади се Милю; — питай го, питай, ваше благородие, не рѣче ли ми че ще ме направи на прахъ и пепель?

— Отговаряй, каза офицеринътъ.

— Казахъ.

Тая прямота и откровенность позачудихж офицерина, и му се харесахж. Младенъ спечели въ симпатията му: но за жалость, всичкитѣ обстоятелства говоряхж противъ него. За офицерина не оставаше ни сѣнка сумнѣние, че прѣдъ себе види сжщия виновникъ на пожара.

— Отведи тогова въ гауптвахтата, заповѣда той на вѣстовоя.

Когато изведохж Младена, офицеринътъ ся обърна къмъ Миля:

— Чудно какъ това момче, по видъ и по характеръ, не изглежда да . . .

— Цѣлъ пали свѣтъ, ваше благородие, нали ти се исповѣдà, като прѣдъ духовникъ? отъ комита баща какъвъ синъ искашъ? прѣсѣче му живо думата Милю.

Офицеринътъ го поизгледа, и излѣзе.

По человѣколюбиви съображение прѣстжпникътъ бѣше прѣдаденъ на гражданското углавно сждилище.

Никога сждба отъ подобенъ характеръ не стоеше по́-ясна, не се гледа́ по́-бързо и не се рѣши́ съ по́-чиста съвѣсть отъ почтеннитѣ сждии. Доказателствата за виновностьта на Младена бѣхж така ясни и необорими, щото самъ защитникътъ, въпрѣки упоритото отказвание на Младена, го счете за кривъ и се ограничи да иска за подсждимия не оневинение, а по́-слабо наказание. Прокурорътъ имà случая да каже една дълга и вдъхновенна обвинителна рѣчь, не за да убѣди членоветѣ на сжда, понеже съвѣститѣ имъ бѣхж най-добрѣ освѣтленни, а за удоволствието да блѣсне съ краснорѣчие, и да одържи тържеството на една нова юридическа побѣда, която никой му неуспоряваше. Осждихж Младена на три години затворъ.

Въ тоя случай милостивитѣ сждии зехж въ уважение младата врьсть на „злодѣеца“, на която най-много налѣгаше защитата.

Прочее, общественниятъ моралъ бѣше отмьстенъ и правдата тържествуваше.

Правдата — на човѣшкото правосждие. . . . .

Младенъ чезнеше вече петь мѣсеци въ затвора, когато се поиска на божието правосждие да се яви.

Една недѣля подирь димитровъ-день, Милю чорбаджи прие призовка отъ сжщето сждилище, което бѣ сждило Младена. Той яхна коня и отиде въ града. Прѣдстави се въ сжда.

— Познавате ли Станоя Ивановъ? попита прѣдсѣдательтъ, като погледна въ едно прошение, което стоеше отпрѣдѣ му.

— Познавамъ го, нашенецъ е.

— Кавга имàлъ ли си съ Станоя нѣкога?

— Кавгалий сме съ него, правото — право, отговори Милю.

— За какъвъ човѣкъ го познавашь?

— Станоя? пакостливъ човѣкъ, и толкова.

— Не е ли ти минувало прѣзъ ума, че той може да ти е запалилъ снопитѣ?

— Вѣрвайте Бога, влѣзохъ въ грѣхъ тогава, и за него помислихъ най-напрѣдъ . . . Но излѣзе оня нехрани-майко, на Райчо комитата синътъ. Каза ми, че ще ме запали, и ме запали още сжщата нощь . . . както рѣче, тъй го и испече. Инатъ хжрсжзинъ!

Сждиитѣ се посгушнахж, па прѣдсѣдательтъ извика на разсилния:
— Повикай Станоя Ивановъ!

Влѣзе единъ селенинъ около четирийсеть годишенъ, сухъ и блѣденъ, като скелетъ; джлбоко-хлътналитѣ му сиви очи гледахж скрьбно и плачевно наоколо; безкрьвнитѣ му устни треперяхж, както и цѣлия му изнемощялъ трупъ, като отъ силенъ студъ.

— Раскажи, Станое, работата, поржча му прѣдсѣдательтъ.

[redacted]

Станое се извърна не къмъ прѣдсѣдателя, а къмъ Миля, подпрѣ се на тоягата си съ двѣ ржцѣ, за да не падне отъ слабость, и задума съ треперливъ и немощенъ гласъ:

— Мильо, Мильо, изгорихъ азъ божиятъ хлѣбъ, ама и той ме е изгори! . . . Видишь ли ме какво станахъ? Живъ-мрьтвецъ! Отъ нея нощь, когато турихъ огъня на твоитѣ крьстци, Боже, прости ме, нали разсърдихъ светиятъ хлѣбъ божи, дойдохж ми устрѣли по цѣлата снага, послѣ заболѣхъ, залинѣхъ, сѣки день пó-злѣ и пó-злѣ . . . Лошо сторихъ азъ, Мильо, въ ядътъ си на тебе, и Господь сто пжти ми заплати. Ехъ дѣто ти обади Райчовото момче, да му берешъ грѣхътъ . . . . То нѣма кривда, а ние двама съ тебе съгрѣшихме, че сторихме да зачернимъ лицето и животътъ на това младо и зелено дѣте . . . Сосá ми вече божия казьнь и мжки, и дойдохъ самъ да си искажж грѣхътъ, за да ми улекне на душа, колко-годѣ, па да умрж въ тьмница. . . Това рѣкохъ да ти кажж, Мильо, и да ти искамъ прошка за злото, що ти направихъ въ моя гнѣвъ . . А ти искай прошка отъ Младена . . . Па ще ли ни прости Господь — не знаж . . .

Станоя не можá повече да говори, защото краката му се залюляхж, като че се разглобихж, и разсилниятъ го облѣгна до стѣната, за да не грухне.

Милю стоеше, като втрещенъ, отъ думитѣ на Станоя. Страдалческото лице на нещастния говореше още пó-краснорѣчиво и искренно.

Очитѣ на Миля се измокрихж. Той извика:

— Господинъ прѣдсѣдателю, тоя човѣкъ сичко право казва. Излъгахме се тежко, согрѣшихме, и азъ и вие!

— Смрьтни човѣци сме, брате, грѣшимъ; само единъ Богъ се не лъже, каза растроганъ прѣдсѣдательтъ на сждилището, като показа съ тия думи, че той забрави сега, че е такъвъ, и помни само, че е слабъ човѣкъ.

— Пустнете го пò-скоро момчето, извика Милю почти повелително, като обриса съ ржкава очитѣ си.

Съ тоя селянинъ сега ставаше страшно прѣвращение, доброто чувство се пробуди въ загрубѣлата му душа, и той плачеше сега, прьвъ пжть отъ много години насамъ.

— Мирувай, каза прѣдсѣдательтъ като сгъваше една хартия, на която бързо бѣ написалъ нѣщо, Младенъ Райчовъ още тазъ минута ще бжде освободенъ, и това радостно извѣстие на тебе се пада първъ да му го обадишь, и послѣ да го молишь да те упрости . . Само Богъ да проваждаше пó-често и нá врѣме такива откровения на нашитѣ тьмни умове . . . Разсилний, заведи Миля Каражелевъ при полицмейстера, комуто ще подадешъ и това писмо!

Разсилний и Милю излѣзохж бързишката.

Младиятъ затворникъ се смая, когато видѣ, че подирь старшиятъ влѣзе въ тъмницата му и Цанкиния баща.

— Младенчо, каза Милю запъхтянъ, не грижи се веке, тебе те пускатъ, защото нищо не си билъ кривъ, чедо . . . Станое, проклетникътъ, билъ запалилъ кръстцитѣ ми . . . Хай да излазяшъ . . .

Младенъ погледна очуденъ. Старшиятъ му подтвърди сѫщото. Младенъ скокна правъ.

— Прощавашь ли ме, синко, че азъ те набѣдихъ! Азъ ти искамъ прошка! каза Милю съ смиренъ и почти плачевенъ гласъ.

— Нѣма нищо, бай Мильо, каза сухо Младенъ.

— Защо не ни расправи, бе синко, тогава пó-добрѣ, да ни вразумишь, да се управишъ, като си билъ чистъ и правъ, като ангелъ, та да не гниешь въ затвори, и ние да зимаме на душата си такъвъ тежъкъ грѣхъ? Тюхъ бре, какво направихме! . .

— Не казахъ ли ви, бай Мильо, че нито бѣхъ помирисалъ твоята нива?

— Сега вѣрвамъ . . Ами като те питахѫ защо не отговори дѣка си билъ, кой те е видѣлъ въ село?

Младенъ помисли, зачърви се, па каза:

— Защо не отговорихъ? За Цанка!

— Какъ за Цанка?

— Азъ ходихъ да се прощавамъ съ Цанка, и си давахме клетва, че ще се веземъ. . . . Мóжахъ ли да спомѣнѫ азъ името на Цанка, да го почернѫ? каза Младенъ низско и распалено.

Па погледна Миля въ очитѣ; но вмѣсто сръдня той забѣлѣжи въ тѣхъ друго едно изражение, добродушно, даже нѣжно.

— Бе, чоджумъ, каза му най-послѣ, та вие на здраво ли се либите съ наша Цана? За това се е тя такава опуйчила отъ тогава. . . Не видѣло се макаръ . . Хай цалувай рѫка, давамъ ти я, та да патаса свѣтътъ.

— Добрѣ правишъ, че инакъ щяхъ да я зема съ юрюшъ, по войнишки, каза Младенъ и му цалувà рѫка.

Милю го погледа въ очитѣ: — Ами щеше ли да ме запалишъ, ако не бѣхъ я далъ тебе?

— Хай, хай, ти ме знайшъ, бай Милю. . . . .

— Дядо, дядо казвай, не се бъркай, комита! каза строго Милю, като го извождаше изъ вратата на тъмницата.

* * *

По волята на възрадваний чорбаджи Миля, годявката на Младена съ Цанка стана сѫщата вечерь, а на другата — свадбата. Едновременно съ свадбарский тъпанъ, разнесе се изъ селото извѣстието за обявлението на сръбско-българската война.

На сутрѣшний день Младенъ отпѫтува за бойното поле.

Ни отъ прѣдумвания, ни отъ молби, ни отъ плачове на отчаянната млада невѣста, отъ нищо не зе . . . . Самото началство се съгласи да

му даде недѣля срокъ, но той упорствова̀. — А̀зъ до днесь бихъ, каже на Миля, душа далъ за дъщеря ти. . . . Но сега моята жена, и родъ, и драгость, и Господъ е отечеството . . . Додѣто го гази душмански кракъ . . . .

И тръгна — отъ една свадба на друга — кървава.

И вече се не върна: той остави юнашки кости на царибродскитѣ височини, и млада булка подъ було още.

Не бѣше щастливъ, горкиятъ.

Цанка доби едно дѣте отъ него. Синеоко хубаво ангелче, крѣщи до облацитѣ, и упорито като дяволъ.

Често дѣдо му, като го друска на ръцѣ, казва му съ цалувки по надутитѣ буски:

— Бащичку! комита цѣль, комита бикоглавъ!

Басня.

Иванъ и Рада
Се любехѫ въ дълбоки старини,
Катъ въ миналитѣ и щастливи дни
На свойта възрасть млада.
Тѣмъ общи бѣхѫ радость и печаль
И никой никога не бѣ видялъ
Срьдня, раздоръ между имъ да възникне.
Единий охне ли, извикне,
При него на часътъ
Истърча другий,
И нѣжно се прѣглеждатъ и тѣшѫтъ
Във своитѣ недуги.
Благославяйки своята сѫдба
Съ гореща Бога молехѫ молба
Да не остави да се прѣживѣятъ —
Единъ за другъ да плачатъ и жалѣятъ.
„Нек' дойде, думахѫ, смъртьта,
Ще бѫде намъ спасенье
Отъ мѫкитѣ на старостьта,
И ще я срѣщнемъ съсъ смиренье;
На наш'тѣ дни
Животътъ е несносно брѣме,
Но молимъ ти се, Боже, ний
И двама ни ведно̀ да земе“.

Случайно единъ день смъртьта
Минуваше край тѣхнитѣ врата,
Зачу ги, спрѣ се и потропа.
„Кой хлопа?“
— Смъртьта. Чухъ вашитѣ молби
И идѫ да направѭ ваш'та воля.
— Я, Радо миличка, иди,
Каза Иванъ, и отвори ѝ, молѭ!
А Рада каже: „Отвори ѝ ти,
Свѣсътъ ми се върти,
Днесъ болката ми стара пакъ ме стигна,
Немогѫ и главата си да дигна“.

Нек' казуватъ кой какъ щѫтъ
И се кълнѫтъ във божието нѐбе!
Но никой никого въ свѣтътъ
Не люби повече отъ себе.

Флоренция 1889.

К. Величковъ.

ПИСМА ОТЪ РИМЪ

пише

Константинъ Величковъ.

ПИСМО VIII.

Изъ историята на папството.

Незнаѭ дали е сѫдебно на настоящитѣ писма да иматъ читатели. Ако нѣкога се появѭтъ на бѣлъ свѣтъ, то ония, които ще иматъ търпение да ги четѫтъ, нѣма навѣрно да ни се сърдѭтъ, че прѣкѫсваме описанието на църквитѣ, за да хвърлимъ заедно съ тѣхъ единъ кратъкъ и бѣгълъ погледъ върху историята на папството Необходимо е да знаемъ историята на папитѣ, за да разберемъ и оцѣнимъ създадений отъ тѣхъ Римъ.

Рѣдко има история, която да се чете съ пó-голѣмъ интересъ. Стрѣмлението на папитѣ, стремление прислѣдвано въ продължение на вѣкове съ неимовѣрна упоритость и енергия, по срѣдъ най-разновидни прѣвратности на сѫдбата посрѣдъ всѣкакви мѫчнотии и прѣпятствия, да подчинѭтъ управлението на свѣтътъ на едно учрѣждение, располагающе единственно на една морална и духовна сила, приема характеръ най-увлѣкателенъ, почти баснословенъ по своята смѣлость. Папитѣ, възвишавани на тая почесть въ една възрасть когато се свършва земната карриера на човѣка, се наслѣдватъ съ една шеметна бързина. Гробътъ зѣе подъ

прѣстола, надъ който се искачватъ. Когато турать на главата имъ троетажната корона смъртьта брои вече задъ тѣхъ на пръстьетѣ си послѣднитѣ дни, които имъ оставатъ да живѣятъ. Много отъ тѣхъ се искачватъ по стѫпалата на Св. Петровий прѣстолъ за да слѣзатъ по противоположнитѣ стѫпала въ гроба, който зѣе подъ нозетѣ имъ. Нѣкои не успѣватъ нито да го завзематъ, смъртьта ги застига на пѫтя, и се прощаватъ съ тая послѣдня суета, обѣщана на старческото имъ честолюбие прѣди още да стигнатъ въ Римъ. Когато четешъ животътъ имъ, особно на ония, отъ срѣднитѣ вѣкове, мислишъ, че присѫтствувашъ на нѣкакво видѣние небивало отъ призраци, които минуватъ тъй бързо прѣдъ очитѣ ти съ своитѣ набръчкани чела, щото нѣмашъ врѣме да схванешъ физиономиитѣ имъ. Колко право сѫ имали да искатъ великолѣпни паметници, които, слѣдъ смъртьта имъ, да наумѣватъ на живитѣ кратковрѣменното имъ появление въ историята! На много отъ тѣхъ може да се каже, че сѫ били живи само подиръ смъртьта си. Тѫждественностьта на възренията и на цѣлитѣ, съединена съ една желѣзна, непрѣклонна воля въ прислѣдванието на зададената задача, свързва, обаче, всички тия папи въ едно цѣло, което напраздно би се търсило другадѣ въ историята. Всички дохождатъ на властьта, проникнати, захласнати отъ тая задача, и въ усилията, които развиватъ за да я осѫществѫтъ и закрѣпѫтъ, полагатъ всичката жизненна мощь на умътъ си и душата си. Какъвъто и личенъ характеръ инакъ да носѫтъ, съ каквито и дѣла да ознаменуватъ инакъ своето царувание, каквото и име да оставатъ инакъ въ историята, светии или развратници, благочестиви или злотворници, никой, почти никой, не изгубва прѣдъ видъ цѣльта. Всички турятъ по единъ камъкъ въ основата на учрѣждението, което управляватъ, за да го укрѣпѫтъ и поставатъ пó високо. Усилията имъ неостанахѫ суетни. Папството се издигна на такава височина, каквато не е достигнало ни едно човѣшко учрѣждение; властьта му се прострѣ широка, необятна, на небето и на земята: небето му даде ключоветѣ си, царетѣ и народитѣ на земята го припознахѫ за свой господарь.

Изумявашъ се, когато изучвашъ генезиса на папската власть и видишь отъ дѣ се е тръгнало за да се достигне до мисъльта за всемирно владичество. Зародишътъ е въ една дума, въ простата титла, която си даватъ първитѣ папи, титла на замѣстници христови, и която не изражаваше друго за тѣхъ и за първитѣ християни, освѣнь една чисто духовна власть надъ съвѣститѣ. Папитѣ, подобно на всички други християни, сѫ покорни и послушни рабн на цезаритѣ и на свѣтската власть. Свети Григорий (590—604), шейсеть и шестий папа подиръ Св. Петра, обявява цариградския императоръ Мавриция, свой господарь и себе-си неговъ рабъ, прахъ и червей. Колко тоя языкъ е различенъ отъ оня, съ който, подиръ нѣколко вѣка, папитѣ ще ся обрѫщатъ къмъ царетѣ! Това сѫщето учрѣждение, което захваща тъй низко, което се признава рабъ, прахъ и червей въ подножието на свѣтската власть, ще достигне слѣдъ нѣколко вѣка да се счита най-висшата власть на земята и високо на

царѣ и народи ще заяви, че папата съединява въ себе-си двѣтѣ власти и саби: „духовната сабя и свѣтската сабя, първата отъ себе-си, втората чрѣзъ царетѣ и войницитѣ, които немогжтъ да си служатъ съ нея освѣнъ когато имъ заповѣда да се въоружжтъ съ нея, и за това само, което имъ той заповѣда и за врѣмето за което имъ той позволи. Който се противи на неговитѣ заповѣди противи се на божиитѣ заповѣди". [1])

Въ грандиозната рамка на тая мисъль, която полага въ ржцѣтѣ на единъ старецъ слабъ безграничната власть на всемиренъ монархъ, се развива историята на папството, отражающа въ себе-си, като въ огледало, нравственната характеристика на разнитѣ епохи, прѣзъ които е минало въ продължение на дългото си и бурно сжществование. Благодѣтелно въ първитѣ врѣмена на своя исторически животъ, то въплощава въ себе-си прѣзъ срѣднитѣ вѣкове всичкитѣ мрачни пороци на епохата, явява се окржжено съ блѣскъ въ врѣме на възрождението, но когато науката и свободата захващатъ да пръскатъ пò-обилно своитѣ благотворни зари въ новитѣ врѣмена и се опитватъ да вървжтъ самостоятелно по своя пжть, то ги проклева, като исчадия на сатаниискии духъ, и встжпя въ борба противъ тѣхъ съ всичкитѣ срѣдства на единъ неумолимъ деспотизмъ. Първата епоха отъ историческии животъ на папството е оная, която му прави най-голѣма честь. Равна съ тая честь е славата, която си заслужва прѣзъ епохата на възрождението. Учени, поети и артисти, ония, които раскриватъ загубенитѣ съкровища на старо-грьцката и римска култура, и ония, които създаватъ нови художественни форми за нуждитѣ, идеялитѣ и стремленията на новото общество, намиратъ всички въ папството щедро и просвѣтено покровителство. Не напраздно отбѣлѣжватъ нѣкога тая блѣскава епоха въ историята съ името на единъ папа. Тя ознаменува врьхътъ на славата и величието на папството, моментътъ на тържествующата почивка между дългата и люта борба за установление на свѣтската му власть и новата борба, която го очаква противъ бунтовний и разрушителенъ духъ на новитѣ врѣмена. Усилията, които ще развие за запазвание на придобитата власть, ще бидятъ отпечатани съ сжщата енергия, която е било нуждно да се употрѣби за възвишението на папството, но далече нѣма да бждятъ увѣнчани съ еднакъвъ успѣхъ. Противъ него се спущатъ нови сили, подобни на непрѣодолими течения, противъ които ще се укажатъ безсилни всичкитѣ оржжия на духовний и свѣтский му арсеналъ. Новий духъ си провира пжть между бѣсътъ на кланетата, мълниитѣ на отлжчванията и пламъцитѣ на аутода-фетата, и възтържествува. Това сж най-тжжнитѣ страници отъ папската история, тѣ сж срамътъ на папството, Това е врѣмето когато инквизицията свирѣпствува въ всичкитѣ католически земи, когато се прѣдава на огънь всичко, което говори за наука и свобода, книги и люде, когато въ Римъ се посрѣща съ тържествующа радость, съ лудъ въс-

[1]). Булла на папа Бонифация VIII (1294—1303) нарѣчена unam sanctum. Ще забѣлѣжа тука за ония, които не биха знаяли, че названието на папскитѣ були се дава отъ първитѣ думи, съ които захващатъ.

торгъ извѣстието за страшната Вартоломейска нощь. Никога Римъ не е ликувалъ тъй както когато се е получило извѣстието за посичанието на хугенотитѣ, посичание, което папата въ писмото си до французский царь нарича длъжно и свещенно. Куриерътъ, който е донесълъ извѣстието, е получилъ отъ собственнитѣ ржцѣ на папата въ подаръкъ хилядо златни дуката. Топовни гърмежи отъ Св. Ангеловий замъкъ сж извѣстили на народътъ радостното происшествие и сж го призовали да участвува въ праздницитѣ и литиитѣ, които сж биле устроени и сж траяли нѣколко деня наредъ. Папата е поискалъ, за да бжде пълна радостьта му, да му донесжтъ въ Римъ главата на адмирала Колиньи, и, най-сетнѣ, за да увѣковѣчи въспоминанието за това събитие, заповѣдалъ е да испишатъ въ Ватикала нѣкои сцени отъ него и да отсѣкжтъ особенно медаль. На едната страна на медалята е неговий образъ, на другата ангелъ, който дьржи въ едната си ржка кръсть и въ другата сабя, съ която убива хугеноти. Подъ образа на ангела се чете слѣдующий надписъ: Igonorum strages, 1572. За да бжде пъленъ надписътъ ще прибавя името на папата: Григорий XIII.

Църквата оправдаваше напълно титлата, която си беше дала на ecclesia militans et in sangue Dereticorum triumphans (църквата воююща и тържествующа въ кръвьта на еретицитѣ).

Прогрессътъ не е ималъ никога неприятели пó-отчаянни. Папството, готово да го усинови, ако бѣше оставилъ да го раздава то на человѣчеството въ мѣрката, която то намира за добра, го прокле щомъ видѣ че отхвьрля неговата опека. То неотблъсваше ни науката, ни свободата, ни прогресса. но искаше да стоjжтъ вързани за неговата ржка и да вървжтъ по пжтьтъ, който ще имъ указва то. Въ деньтъ въ който поискахж да се освободжтъ отъ всяки окови, то имъ обяви безпощадна война. То ги не смаза, не спрѣ вървежьтъ имъ, не попречи да побѣджтъ, и само се опозори въ борбата, която подигна противъ тѣхъ. Бруно, Савонарола, Хусъ и Галилей въстържествувахж надъ джелатитѣ си и сждиитѣ си.

И прѣзъ тая епоха дохождатъ на папский прѣстолъ люде достойни за удивление, които може-би бихж дали на папството и на историята му направление съобразни съ человѣколюбивитѣ и възвишени начала на християнството ако да бѣше зависяло това отъ тѣхната воля. Духътъ на папството, измѣсенъ отъ мраченъ деспотизмъ и безмѣрна жажда за власть, трѣбваше да усуети усилията имъ. Папството трѣбваше да иде до край по фаталний пжть, въ който го бѣше хвърлила историята му отъ деньтъ, въ който тя бѣше станала история на едно свѣтско учрѣждение. Никакъвъ успѣшенъ опитъ неможеше да се направи за да се извлѣче папството отъ тоя пжть. Климентъ XIV (1769—1775) плати съ животи си дѣто нещя да припознае тая истина. Проникнатъ отъ най-възвишени философски и человѣколюбиви идеи, погнусванъ отъ мръсната роль, която бѣше зело върху си папството, той се опита да помири църквата съ духътъ на новитѣ врѣмена, религията съ философията. Помирението бѣше невъзможно и той самъ стана жертва на своитѣ великодушни, по неис-

пълними мечти. Езуититѣ, на които бѣше уничтожилъ орденътъ, го утровихѫ. Слѣдъ подписванието на буллата Dominus de Redemptor той самъ бѣше казалъ на единъ посланникъ че е подпсалъ смъртната си прѣсѫда. Не безнаказанъ можеше да остави такъвъ смѣлъ актъ великото общество, което броеше 233 годишно сѫществувание и 20 хиляди члена. На другата още година прѣзъ свѣтлата недѣля папата почна да се оплаква отъ силни стомашни болѣшки. „Отивамъ въ вѣчностьта, казваше на приятелитѣ си и знаѭ защо". Веднага слѣдъ смъртьта му тѣлото му станало черно и захванало тъй бързо да гние, щото не било възможно да го изложѫтъ, спорѣдъ обичая, за цалувание на ногата. Не се минахѫ четирийесеть години и съ булла отъ 7 Августа 1814 папа Пий VII въстанови езуитский орденъ и му възвърна всичкитѣ права. Неможѣ обаче да му възвърне силата да поднови своитѣ подвиги. Възобновената инквизиция остана само, като една емблема на реакция, истрита отъ врѣмето, която папството неможѣ да прѣжали, но и отъ която неможѣ ни да се въсползува вече. Врѣмената на Павла IV, на Пия IV, на Пия V, на Павла V, на Григория XV бѣхѫ отъ отдавна вече минали безвъзвратно. Тѣ мълнатъ днесь съ страхъ и трепетъ само страницитѣ на историята.

Отъ тоя периодъ, който кънти отъ виковетѣ на мѫченицитѣ въ подземнитѣ темници на инквизицията, обагренъ отъ пламъцитѣ на аумо-дафетата, съ удоволствие се врѫщамъ въ първитѣ врѣмена на папството. Всѣки периодъ отъ историята на папството носи така различенъ характеръ, който често се мѣнява отъ единъ папа до други, щото не е възможно да се установите на едни чувства. Чувствата ви се мѣняватъ както се мѣнява самий харатеръ на историята, която четете. Има страници, които ви испълватъ съ удивление, други ви внушаватъ само отвращение. Тука благоговѣйте прѣдъ папитѣ, тамъ ги изгледвате съ ужасъ. Поставяте си постоянно въпросътъ, дали западното християнсто е било за ублажвание или за съжаление, че е изникнало и се е развило въ папството и минувате безъ да го рѣшите. Мислѭ, обаче, че источнитѣ славяни, които сѫ останали вънъ отъ района на дѣйствие на папството, нѣматъ причини да скърбѭтъ че не сѫ се въсползували отъ благата, които то би могло да имъ даде, ако бѣхѫ подпаднали подъ духовното му и свѣтско владичество. Съ благодарность почти источнитѣ славяни трѣбва да смислятъ за събитията, които не сѫ позволили да влѣзатъ въ лоното на западната църква. Ако и късно, тѣ могѫтъ да се ползуватъ отъ плодоветѣ на западно европейската култура, безъ да се опасаватъ да приематъ и ония зарази, които церквата, заедно съ несъмненни добрини, внесе въ католическитѣ общества, зарази, които троватъ сѫществованието на тия общества, и отъ които нà-дали ще могѫтъ нѣкога да се спасѫтъ. Ако на источнитѣ славяни прѣдстои да играятъ единъ день, което дълбоко вѣрвамъ, видна културно-историческа роль, то ще длъжѫтъ за това много на обстоятелството, че сѫ били останали спасени отъ влиянието на римо-католическото духовенство.

Първитѣ врѣмена на папството сж най-чиститѣ и свѣтли страници въ историята му. Стария миръ бѣше разрушенъ. Надъ димящитѣ му развалини се спущахж народи нови, въодушевени отъ истрѣбителна вражда едни противъ други. Нѣмаше кой да ги посрѣщне други, освенъ папитѣ, и тѣ смѣло излѣзнаха на срѣща имъ съ слово на миръ и любовь, въоружени само съ кръста, противопоставляющи на грубитѣ имъ и диви инстинкти чиститѣ и свети начала на евангелието. Всичкитѣ папи отъ първитѣ врѣмена сж причислени въ лика на светиитѣ и тая титла заслужва да се даде на повечето отъ тѣхъ. Римъ, изоставенъ отъ всички, прѣвърнатъ въ купища отъ съсипни, прѣдаденъ на най-черна бѣдность и на всичкитѣ злини на безначалието отвжтрѣ, заплашванъ отъ постоянни нападения отвънъ, намира въ папитѣ единственни защитници противъ вжтрѣшнитѣ и вънкашни бѣдствия. Надгробния надписъ на Григория Великий съ трогателна простота казва: „побѣди гладътъ съ раздавание хлѣбъ, студътъ съ раздавание дрѣхи, и защити душитѣ отъ неприятеля съ светитѣ си съвѣти". Левъ Великий отблъсва отъ Римъ и отъ Италия опустошението, съ което го заплашватъ Аттиловитѣ орди. Всички залѣгатъ да умекотжтъ нравитѣ на завоевателитѣ, испращатъ имъ мисионери да ги покрьстатъ, да имъ даджтъ пó-человѣколюбивъ законъ, и тѣхното благотворно влияние ускорява нравственното имъ и умственното въспитание и го приготвя за миссията, която имъ бѣше прѣдназначило провидѣнието. Това благотворно влияние не прѣстава даже тогава, когато папитѣ испадатъ въ сжщата варварщина, съ която се борятъ. Прочитамъ изново сега прѣписката между Николая I и Бориса, отговоритѣ на папата на въпроситѣ, които му задава новообращений българский царь. Тоя документъ свидѣтелствува какви груби и жестоки сж били нравитѣ на тогавашнитѣ новодошли народи и колко за тѣхното умекотение се дължи на папитѣ. Още въ деветий вѣкъ папата въ своитѣ отговори прогласява такива начала, които едва въ наше врѣме усвоихж европейскитѣ законодателства, а на много мѣста и до днесь още може-би не се слѣдватъ на практика. — Да ли сме съгрѣшили, пита Борисъ, дѣто сме погубили главнитѣ прѣдводители на бунтовницитѣ, които бѣхж се възбунтували противъ християнството, заедно съ дѣцата имъ? — Съгрѣшили сте, отговаря папата, особенно въ това, дѣто сте погубили невинни дѣца и въобще сте постжпили жестоко. — На друго мѣсто Борисъ задава слѣдующий въпросъ: — Спорѣдъ нашитѣ обичаи, когато се хване разбойникъ или прѣстжпникъ и той неще доброволно да признае извършеното прѣстжпление, тогава сждията го бие съ тояга по главата и боде съ желѣзни шила по бедрата до тогава до когато признае. Какъ да постжпваме сега? — Папата отговаря: — Това не трѣбва да правите никакъ: признанието трѣбва да бжде доброволно. — Ето още единъ въпросъ: По прѣди ние сме захващали сраженията въ извѣсни дни и часове, употрѣбявали сме врачувания, игри, пѣсни и различни гадания; а сега какво да правимъ? Борисъ получава слѣдующий отговоръ: — Призовавайте божието име, отивайте въ цьрква, исповѣдайте се и причастя-

вайте се, отваряйте темницитѣ, трошете оковитѣ, освобождавайте робитѣ особенно, изнемощѣлитѣ и слабитѣ, и давайте милостиня на бѣднитѣ.

Истински пастири на своитѣ народи, първитѣ папи се ползуватъ у тѣхъ съ пълно довѣрие и уважение, прѣданностьта на народитѣ равняваше се съ услугитѣ, които приемахѫ отъ тѣхъ. Даже безумствата на послѣдующитѣ папи не успѣхѫ за дълго врѣме още да я расколебаятъ. Слѣдующий анекдотъ изобразява вѣрно отношенията между пастиритѣ и паството. Въ 1053 Нормандцитѣ бѣхѫ излѣзли на южний брѣгъ на Италия и бѣхѫ завзели градътъ Беневенто. Папа Левъ IX събира една войска, първата която е била събрана и заплатена отъ единъ папа, и тръгва самъ противъ нормандцитѣ за да освободи Беневенто. Сражението става при Гивитела, на 18 юний, и нормандцитѣ побѣждаватъ и хващатъ самия папа плѣнникъ, но щомъ го узнаватъ падатъ на колене прѣдъ него, просятъ за прошка, завождатъ го съ най-голѣма почитъ въ Беневенто и измолватъ да имъ даде въ подаръкъ Пумия. Така отъ побѣдители ставатъ вассали на римската църква. Побѣдений папа се връща тържественно, като побѣдитель въ Римъ.

Отдавна обаче папитѣ излагахѫ съ своето безчинно поведение на жестоки испитания уважението и прѣданностьта на своитѣ паства. Историята имъ въ продължение на нѣколко вѣка се пълни съ ужаси и прѣстѫпления, съ кървави трагедии и потресающи скандали. Каквото и удивление да може да храните къмъ папството за величайшитѣ услуги принесени отъ него на цивилизацията и искуствата, когато четете тая история отъ убийства и злочинства, то се изгубва, като водна чиста сълза въ едно блато отъ кръвь. За да намѣрите нѣщо подобно на кървавитѣ трагедии, които се разигравать около папский прѣстолъ, трѣбва да се прѣнесете въ историята на нѣкои азиятски дворове въ най-бурнитѣ врѣмена на сѫществуванието имъ. Папитѣ сѫ свързали прѣзъ това врѣме Ватикана и Св. Ангеловий замокъ съ мостъ за да си приготватъ убѣжище противъ свирѣпствующето около прѣстола имъ прѣстѫпление. Убийствата на които Ватиканъ и великолѣпния Адрияновъ мавзолей, прѣвърнатъ въ крѣпость и теаница, сѫ били нѣми свидѣтели прѣзъ всичкото това врѣме, нѣматъ брой. Очитѣ търсатъ и се удивляватъ че немогѫтъ да намѣратъ по стѣнитѣ имъ пятна отъ кръвьта, съ която сѫ били тъй често и дълго врѣме опръскани. Никога мрачната енергия на страститѣ не е хвърляла въ историята образи пó-чудовищни. На всѣка стѫпка ти се испречва кръвнишкий погледъ на папи убийци, или се спънвашъ въ труповетѣ на папи убути. Малцина папи умиратъ отъ естественна смърть. Ножътъ и утровата довършватъ насилственно живота на повечето, убийството е едно срѣдство да достигнешъ до папский прѣстолъ, да се освободишъ отъ единъ съперникъ и да завземешъ мѣстото му, то слѣди стѫпкитѣ на папата въ дворцитѣ му и вънъ на улицата. Ако убийцата не излѣзе отъ придворнитѣ, ще излезе отъ тълпата. Папский прѣстолъ е прѣдоставенъ на свободното състезание на всичкитѣ честолюбия и алчности, и бѣснотата на страститѣ позволява всичкитѣ срѣдства за постигание на цѣльта. Не се

мисли даже за средствата. Важното е да се постигне цѣльта. Сваляхъ и качвать папи — всички: придворнитѣ, тълпата, баронитѣ, императоритѣ. Баронитѣ сѫ въ постоянно междуособие, която фракция надвие неинъ става папский прѣстолъ. Папата, доведенъ на властьта отъ побѣдената фракция, трѣбва да избѣга, инакъ е убитъ, раскѫсанъ, удушенъ. Императоритѣ слизатъ отъ Германия съ войски за да назначавать папи по своя воля или да защищавать своитѣ привърженици. Додѣто сѫ въ Италия владѣе миръ. Скандалитѣ захващатъ щомъ минатъ Алпитѣ за да се върнатъ въ отечеството си. Нови бунтове ги принуждавотъ изново да навлѣзатъ въ Италия съ войскитѣ си, и всяко тѣхно идвание се придружава съ опустошения. Дивитѣ инстинкти на епохата намиратъ нова храна въ борбата за надмощие, която се захваща между папството и империята. Борбата е толкова повече ожесточена, че се води за начала които се прѣдставлявать смутни, лишени отъ една твърда и опрѣдѣлена основа, както отъ едната, така и отъ другата страна Не се отхвърга законностьта ни на папската власть, ни на императорската власть. И двѣтѣ сѫ отъ Бога, назначени сѫ да си съдѣйствувать една на друга, за да управлявать свѣтътъ. Кассаеше се да се опрѣдѣлятъ сферитѣ на дѣйствие на едната и на другата. При претенциитѣ, които заявлявахѫ двѣтѣ власти, задачата бѣше пó-лесно да се положи отъ колкото да се разрѣши. Бѣхѫ въ борба духътъ и тѣлото, папата — духътъ, императорътъ — тѣлото. Папата претендира за висшата власть по причина на прѣвъсходството, което духътъ има надъ тѣлото, тѣлото е единъ простъ органъ, който трѣбва да дѣйствува по волята на духътъ. То неможе да има своя воля, неможе да управлява само себе си, какъ може да иска да управлява другитѣ? Императорътъ признаваше че папата стой пó-високо отъ него, но именно, като прѣдставитель на духътъ, той трѣбва да се занимава само съ онця работи, които съвпадатъ въ крѫгътъ на духовнитѣ интереси на человѣчеството. Папата, прѣдставитель на земята на Бога, трѣбва да бди единственно върху отношенията между человѣцитѣ и божеството. Той унижава своето достоинство като се мѣси въ чисто свѣтскитѣ дѣла на человѣцитѣ. Грижата за управлението на тия дѣла трѣбва да бѫде прѣдоставено исключително на императорътъ. Папата може да сподѣля свѣтската власть на императора само като простъ съвѣтникъ. Борбата и отъ едната и отъ другата страна се водеше съ разсѫждения сюбтилни и схоластически, които не внасяха никакъвъ свѣтъ въ умоветѣ и още повече ожесточавахѫ страститѣ, и понеже политиката се указваше безсилна прибѣгваше се за разрѣшение на распрата до ножътъ, до насилието. Партизанитѣ на папата и на императорътъ бѣхѫ въ постоянна тревога и готови, при първа запорѣдь, да се спуснатъ едни противъ други за защитата на каузата, на която съчувствувахѫ. Кръстоноснитѣ походи дори не успѣхѫ да турятъ край на борбата между папството и империята. Движението, което увличаше цѣлото християнство къмъ избавлението на Спасителевий гробъ съ неудържимата сила на единъ всепоглъщающъ идеялъ, остава непокѫтнати страститѣ,

които вълнувахѫ духоветѣ въ борбата на двѣтѣ враждебни власти. Борбата продължава прѣзъ врѣмето на кръстоноснитѣ народи, както и подиръ тѣхъ, и ней трѣбва да се припише голѣма часть отъ вината за несполуката на походитѣ; папитѣ не веднажъ забравихѫ интереситѣ на християнството за да запазатъ своитѣ собственни интереси и пожертвувахѫ общата кауза, на чело на която се бѣхѫ тѣ сами поставили, въ полза на честолюбивитѣ си домогвания. Всѣки градъ имаше своитѣ гелфи и своитѣ гибеллини. Ако въ единъ градъ прѣодоляваше гибелинската партия, въ други владствувахѫ гелфитѣ, и вражда непримирима въодушевляваше единий градъ противъ другий. Властьта въ разнитѣ градове и държави минуваше отъ едната партия въ другата чрѣзъ кървави и немилостиви междуособия, при междуособията и войнитѣ отъ градъ противъ градъ, отъ държави противъ държави, прибавлявахѫ се външни нашествия. Неумолима жестокость е отличителний характеръ на всички тия междуособици, войни, нашествия. Милость се не прави на побѣденитѣ. Животътъ имъ, честьта имъ, имотътъ имъ сѫ на расположението, пълно и произволно, на побѣдителитѣ. Всѣка войска, която стѫпя въ единъ прѣвзетъ градъ, располага съ него, като нѣкоя ордия отъ дивваци дошли да грабатъ, да убиватъ и безчестатъ. Имамъ прѣдъ себе си разказътъ за свирѣпствата и опустошенията, извършени въ Римъ отъ войскитѣ на конетабла Бурбона въ 1527: цѣлий градъ, кѫщи, черкви и мънастири сѫ били подвергнати на грабежъ. Цѣли квартали сѫ били сринати съ земята, прѣдъ свирѣпитѣ побѣдители не сѫ намирали пощада ни дѣцата ни старцитѣ. Много жени и моми сѫ се хвърлили прѣзъ прозорцитѣ за да избѣгнатъ безчестието, други сѫ били убити отъ бащитѣ си и майкитѣ си, и дори и тия тѣла, окървавени и издихающи, не сѫ били въ безопасность отъ свирѣпостьта на солдатитѣ. Тия ужаси сѫ се продължили седемь мѣсеци. При всичко, че събитието не се отнася въ епохата за която говорѫ, споменамъ го защото то дава възможность да си прѣдстави человѣкъ колко още пò-опустошителни и жестоки сѫ били войнитѣ въ пò-мрачнитѣ врѣмена на срѣднитѣ вѣкове, като оная, напримѣрь, която доведе въ Римъ въ 1084 г. Роберта Гискарда. Нормандскитѣ и сарацински пълчища, съ които нахлу въ градътъ за да въстанови на папский прѣстолъ Григория VII, изпжденъ отъ Хенриха IV, оставихѫ слѣдъ себе си потоци отъ кръвь, грамади отъ развалини. Всичкитѣ граждани, които сѫ били подозрени въ враждебни чувства противъ папата, сѫ били избити или отведени въ робство, женитѣ имъ и дъщеритѣ имъ обезчестени. Всичкитѣ квартали между Латеранската цьрква на Св. Ивана Кръстителя и Колизеятъ сѫ били разрушени изъ дъно до послѣдната кѫща, заедно съ старитѣ паметници, които е имало. Въ тия двѣ опустошения сѫ загинали може-би толкова римски паметници, колкото въ всичкитѣ опустошения на варваритѣ. Най-неимовѣрни ужаси сѫ извършени по заповѣдь на кардинали и папски легати въ войната, подигната прѣзъ 1360 противъ флорентинската република. Болоня, Фленца, Болсена и Чезена сѫ били прѣдадени на грабежъ. Въ Чезена

сж били избити повече отъ петдесеть хиляди души, мжже, жени, дѣца и старци! Бѣснитѣ папски солдати сж хвърляли дѣцата въ зидоветѣ, сж раскормушвали тежкитѣ жени, и нещастнитѣ имъ рожби сж хвърляли въ огъня. Кладенцитѣ на градътъ сж били пълни съ трупове. Кардиналъ Роберто е присжтствувалъ лично при тия ужаси и не е прѣставалъ да вика на солдатитѣ да не щадятъ никого. Звѣрствата се считатъ, като титли на гордость, стига да сж извършени за добрата кауза. Папскитѣ легати въ войната противъ Албигойцитѣ така пишатъ по поводъ на прѣвзиманието на единъ градъ: „Нашитѣ избихж 20 хиляди души безъ разлика на полъ и възрасть. Подирь това градътъ биде разграбенъ и изгоренъ".

Тая епоха тъй мрачна инакъ, въ която убийството, утровата и измѣната се борятъ за папский прѣстолъ, е, обаче, най-замѣчателна въ историята на папството. Прѣзъ тая епоха се издига величолѣпното здание на папската свѣтска власть. Прѣзъ нея испъква въ историята колосалний образъ на Григория Илдебранда. Мисьльта за политическа власть може да се търси още въ най-първитѣ врѣмена на папската история, когато Римъ, изоставенъ отъ всички, прѣвърнатъ, както казва Григоровиусъ, въ грамада отъ развалини, между които е расположила своя станъ една войска отъ калугери, нѣмаше друга власть, която да го защити освѣнь папата. Папата съединяваше въ ржцѣтѣ си и духовната и политическата власть. Никога власть не е била упражнявана пô-отеческа. Главата на републиката бѣше баща на своитѣ подданници. Впрочемъ, духовната и политическа длъжность, която извършваше, въвѣряваше му се съ изборъ отъ самитѣ тѣхъ. По никога историята не е подтвърдявала пô-блистателно истината, че властьта може да се упражнява безнаказанно, че оня, който располага съ нея, ще иска да я задържи и да й даде пô-голѣмо развитие. Отъ властьта, която нуждата бѣше турила въ ржцѣтѣ имъ, папитѣ ще направатъ условие необходимо за да испълняватъ своето духовно послание, желанието да оставатъ за себе си едно независимо княжество, въ което ще бждатъ облѣчени съ абсолютна власть, съ опрѣдѣленъ и рѣшителенъ характеръ, когато лонгобардитѣ, установени въ сѣверна Италия, прѣдприехж да извършатъ обединението на Италия подъ скиптърътъ на своитѣ царье. Случайтъ имъ помогна чудесно. Пипинъ Кжсий и Карлъ Великий бѣхж отнели властьта на Франция отъ домътъ на Меровингитѣ. Липсваше една санкция на узурпацията, която бѣхж извършили. Папитѣ се съгласиха да узаконятъ узурпацията имъ въ замѣна на помощьта, която очаквахж отъ тѣхъ за да извършатъ тѣ сами друга една узурпация. Папитѣ дадохж на Пипина Кжсия и на сина му една корона, съ която не располагахж. Пипинъ Кжсий и Карлъ Великий подариха на папитѣ земи, които не бѣхж тѣхни. Възбудила ли е тая двойна узурпация нѣкакви скрупули у папитѣ? Би билъ наклоненъ човѣкъ да мисли за това, като вижда грижата, която сж положили да намѣсатъ въ работата самаго свети Петра. За да убѣди пô-добрѣ Пипина Кжсий да дойде въ Италия за да истрѣби лонгобардитѣ, Стефанъ II му испраща едно писмо

написано на неговъ адресъ отъ самия апостолъ. „Прѣдизвиквамъ и увѣщавамъ вашето състрадание, пише апостолътъ на Пипина и на синоветѣ му, да защитите тоя градъ Римъ и народътъ, който ми е повѣренъ, противъ враговетѣ имъ, за което ви заклевамъ, по причина на страданията, които теглятъ отъ умразния ломбардски народъ. Не се лъжете, мои драги приятели, но вѣрвайте, че сьмь азъ самий живъ и като въ плъть прѣдъ васъ, и самъ лично ви подканямъ и ви испращамъ тия най-горещи молби . . . Притърчете се, защитите майка си Църквата прѣди да бѫде унищожена и потѫпкана отъ нечистивцитѣ. Ваший народъ, о френский народе, е въ очитѣ на апостола Петра първий народъ подъ небесата. Ако ме послушате бързо, ще получите голѣма награда, ще побѣдите враговетѣ си, ще се храните съ плодоветѣ на земята и ще се радвате на животъ вѣченъ; ако закъснѣете да испълните моитѣ заповѣди, ще бѫдете исключени отъ Божието царство. Това неможе да очудва ония, които, знаятъ папската история. Изборътъ на средствата никога не е смущавалъ папитѣ. За тѣхъ е важно само едно нѣщо — да се стигне цѣльта. Писмото на апостола Петра остава почти безъ значение при оная дерзка фалшификация, която се е извършила не много врѣме подирь това съ съчиняването на лѫжливитѣ декретали. Папитѣ искахѫ да дадѫтъ на домогванията си за политическа и свѣтска власть историческа санкция, да ги свържатъ съ самото происхождение на папитѣ, и не се побояхѫ да изопачѫтъ историята, да припишатъ на първитѣ папи дѣла, които не сѫ извършили, мисли, които не сѫ могли никога да иматъ. Никога историята не е била подлагана на фалшификация съ пó-голѣма смѣлость и съ пò голѣмъ успѣхъ за авторитѣ ѝ. Декраталитѣ, изучвани въ университетитѣ, коментирани отъ духовнитѣ списатели, утвърдихѫ въ обществото идеята, че църквата стоѝ пò-горѣ отъ всяка власть и папата е глава самовластенъ на църквата, че църквата и папата иматъ право да располагатъ своеволно съ сѫдбинитѣ на царьете и на народитѣ, прѣди още папитѣ да пристѫпатъ да я приведѫтъ въ испълнение. Почвата бѣше приготвена. Идеята очакваше само единъ енергиченъ умъ за да ѝ даде значението на дѣятеленъ исторически фактъ. Когато народитѣ и царьетѣ чухѫ отъ Григория VII, че държѫтъ — първитѣ своитѣ земи, вторитѣ — своитѣ корони, отъ църквата, и че той располага правото да имъ ги остави или да имъ ги отнеме, спорѣдъ поведението, което ще държѫтъ спрямо него и спрямо църквата, тѣ приехѫ заявленията му, като съвсѣмъ естественни, почиваующи на основания, законността на които не подлежи на споръ. Униженето, съ което Хенрихъ IV дойде да искупи въ Каноса своето неповиновение къмъ папскитѣ заповѣди, трѣбваше да убѣди ония, които можехѫ да се съмнѣватъ още, съ каква страшна власть располагаше главата на църквата и по кой начинъ мислеше да си служи съ нея. Кой би дързналъ да се противи на една власть, която можеше съ едно слово да накара единъ князъ да се намѣри изведнажъ на прѣстола си безсиленъ, беззащитенъ, отрѣченъ отъ подданницитѣ си, изоставенъ отъ войницитѣ си? Послѣднитѣ години на Григория VII не бѣхѫ щаст-

ливи. Той испита горчиви несполуки отъ самия тоя императоръ, когото бѣше унизилъ, но тия несполуки имахѫ само врѣменно значение. Папството се придигна бързо, въоружено повече отъ всякога съ властьта, която му бѣше завѣщалъ Григорий VII, готово да встѫпи съ борба всякога когато отъ нѣкѫдѣ се осмѣлѣхѫ да незачетѫтъ или да нарушѫтъ правата, които си бѣше присвоило. Уничтожението на женидбата за свещеницитѣ бѣше прибавило една нова грамадна непобѣдима сила при другитѣ орѫжия, съ които располагаше, и бѣше му дало възможность да си даде едно устройство съобразно съ свѣтовната и обширна роль, която искаше да играе. Духовенството се прѣобърна въ една истинска войска, прѣданна и воюща денонощно, неуморима за духовнитѣ и свѣтски интереси на папството. То стана една верига отъ желѣзни воли, подчинени на една строга дисциплина, повинующи се слѣпо на заповѣдитѣ на едно единственно началство, верига грамадна, съ която Римъ припаса цѣлий католический миръ, за да го държи въ робско повиновение.

Както и да сѫди човѣкъ за Григория VII неможе да не гледа съ изумление на мечтата, която е ималъ, и като мисли, особенно, че можá да я испълни и да се радва още прѣзъ живота си на своето тържество. Историята може да му противопостави само такива образи, като Августа, въ старитѣ врѣмена и Наполеона, въ новитѣ. Ако би се въздигналъ единъ день единъ храмъ въ честь на гения на властолюбието, на входътъ на храма бихѫ поставили статуята на Григория, и отъ странитѣ му статуитѣ на Августа и на Наполеона. Като тѣхъ, той се въздигна до върхътъ на могуществото и накара да му се повинуватъ народи и държави, но той прѣдставлява надъ тѣхъ това прѣвъсходство, че онова, което тѣ бѣхѫ постигнали съ силата на грамадни войски, съ цѣна на дълги и кървави войни, той го постигна само съ силата на своята енергия и на своята воля. Сѫдбата му прѣдставлява чудесна прилика съ сѫдбата на Наполеона. Отъ скромно происхождение, като него, което не е могло да му обѣщава нищо, слѣдъ като вкусява всичкитѣ наслаждения, които може да даде всесилието, пада като него отъ връхътъ, дѣто го бѣхѫ възвисили способноститѣ му и щастието му, и отива да умре въ изгнание. Пѫтникътъ, който гледа въ св. Петръ великолѣпнитѣ мавзолеи на папитѣ, удивлява се почти като не намира между тѣхъ гробътъ на Григория VII. Не е ли чудно че паметникътъ, въздигнатъ за да увѣковѣчи величието на папството, не притежава гробътъ на онагова, който е положилъ основитѣ на това величие? „Обичахъ правдата, бѣше казалъ на смъртний часъ, и мразихъ неправдата, за това и умирамъ въ изгнание“. Прахътъ му остана въ Селефио, дѣто бѣше умрѣлъ, и само въ 1573 му се въздигна гробница въ съборната цьрква на градътъ, дѣто наумѣва единъ отъ най-поразителнитѣ примѣри, които ни е оставила историята за прѣвратностьта на сѫдбата. На нѣколко години разстояние свърши живота си по още пò-нещастенъ начинъ Хенрихъ IV. Смъртьта на Григоровий неприятель може сама по себе да свидѣтелствува каква грамадна власть бѣше завѣщалъ Григорий VII на своитѣ наслѣдници и

каква неразривна послѣдователность съединява дѣйствията на всичкитѣ папи прѣзъ тая епоха. Паскалъ II, третий папа слѣдъ Григория, подига противъ стария императоръ собственния му синъ, комуто и дава императорската корона, като го развързва отъ клетвитѣ му за вѣрность и отъ другитѣ му длъжности къмъ баща му. Трима владици, архиепископитѣ Вормски, Келнски и Майянски се прѣдставляватъ единъ день прѣдъ Хенриха IV и му обявяватъ, че е свалепъ отъ прѣстола. Хенрихъ иска да знае причинитѣ на свалянието му. „Свалень си, му отговарять владицитѣ, защото дълги години раздирà утробата на Божията църква; защото продавá епископиитѣ, аббатствата и духовнитѣ длъжности; защото прѣстжпи закона за избиранието на владицитѣ; за тия причини биде угодно на висший началникъ на църквата и на князоветѣ на империята да те отхвърлятъ отъ прѣстола и отъ обществото на вѣрнитѣ“. Хенрихъ се опитва да се оправдае, но единъ отъ владицитѣ, като се боеше, види се, да не повлияятъ думитѣ му надъ другитѣ, го прѣкжсва: „Защо да се колебаемъ? извиква ядовито. Не принадлежи ли намъ да вѣнчаваме царьетѣ? Ако тоя, когото сме облѣкли съ пурпурата, не е достоенъ за нея, нека му я съблѣчемъ!“ При тия думи тримата владици се спущатъ надъ него, свалятъ му короната, мантията, украшенията и царскитѣ знаци и ги испращать на сина му. Хенрихъ не ще изведнажъ да се признае побѣденъ и прибѣгна до оржжието, за да завладѣе отново прѣстола си, но опититѣ му останаха безъ сполуки. Тогава се видѣ старий императоръ изоставенъ отъ всички и принуденъ да търси убѣжище въ една църква, да се моли да го приематъ за простъ прислужникъ, стига да го оставать да довърши мирно послѣднитѣ си дни. И владиката, и молящитѣ се въ църквата останаха глухи прѣдъ молбата му. Проклятието, което бѣше хвърлилъ противъ него папата, остана да го прислѣдва и подирь смъртьта. Петь цѣли години не се намѣри благочестива ржка, която да отдаде послѣднитѣ длъжности на коститѣ му и да ги закопае въ единъ гробъ! . . .

Трѣбва человѣкъ да чете въ подробната история на папитѣ отъ тая епоха отношенията имъ съ царьетѣ и народитѣ, за да си състави пълно понятие за могуществото, което невѣжеството, суевѣрието и страхътъ бѣхж турили въ ржцѣтѣ имъ. Никога свѣтътъ не е треперялъ подъ деспотизмъ нó-абсолютенъ и нó-произволенъ, но тоя деспотизмъ се прикриваше подъ една идея, която имаше въ себе-си нѣщо съблазнително, която прѣвърщаше человѣчеството въ едно грамадно семейство, на чело на което сѣдеше папата, която прѣдставляваше, както казва единъ писатель, едно идеално кржжило за конфедерацията на народитѣ. Около тая идея се движи цѣлата история на срѣднитѣ вѣкове. Въ усилията, които развиватъ папитѣ за да запазятъ прѣимуществата, които черпехж отъ тая идея, и въ противодѣйствието, което срѣщатъ отъ страна на князове и народи, уморени отъ игото имъ, трѣбва да се търсятъ причинитѣ на повечето войни, които кървавать историята прѣзъ цѣлата тая епоха. Не веднажь противъ папството испжкватъ неприятели страшни,

прѣдъ които то се вижда принудено да отстѫпи и да се признае побѣдено, но несполукитѣ не успѣвать никога да го отчаятъ. Врѣменно разбито, никога несъкрушено, то се въсползува отъ първий благоприятенъ случай, който му се прѣдставя, за да поднови борбата, и не я напуща додѣто побѣдата не остава окончателно на негова страна. Едно по друго, слѣдъ дълги борби, въ които не веднажъ бѣше испитало най-голѣми несполуки, то бѣше успѣло да въстържествува надъ неприятели, като Хенриха IV, Фридириха Барбароса, Фридириха II. То можѣ да помисли даже по едно врѣме, подиръ прѣвзиманието на Цариградъ отъ кръстоносцитѣ, при Инокентия III, че ще му се удаде да включи цѣла Европа въ прѣдѣлитѣ на всемирната монархия, на която то се бѣше поставило за глава. Не малко се дължи на българитѣ ако тоя планъ на папството неможѣ да се осѫществи.

Могѫществото на папитѣ захваща рѣшително да упада съ прѣнасанието на папската столица отъ Римъ въ Авинйонъ. Цьрквата, раздирана отъ вѫтрешни распри, изгубва своето очарование въ очитѣ на народитѣ. Папитѣ не наумѣвахѫ вече, освѣнъ като слаби призраци, ония свои велики прѣдшественници, които бѣхѫ рѫководили въ течението на цѣли вѣкове духовнитѣ и политически интереси на католическа Европа. Въ свѣтътъ захващаше вече да вѣе единъ новъ духъ, прѣдшественникъ на оня, който трѣбваше да създаде слѣдъ два вѣка реформата и да отнеме сѣверна Европа отъ вѣдомството на Римъ. Народитѣ можехѫ вече да съзрѫтъ че тѣ сѫ, които бѣхѫ давали на Римъ оная сила, чрѣзъ която той ги бѣше владѣлъ тъй дълго врѣме, и не се показвахѫ вече расположени да ставатъ орѫдия на своитѣ нещастия, да даватъ другиму орѫжия, които можехѫ да се обърнатъ противъ тѣхъ самитѣ. Впрочемъ, нови нужди и интереси бѣхѫ възникнали, които увличахѫ вниманието имъ, вътрѣшното имъ устройство, старанието да си дадѫтъ опрѣдѣлена национална физиономия. Тоя периодъ, който духовнитѣ писатели наричатъ вавилонско робство, би врѣме на отдихъ за всички. Опититѣ, които ще направатъ папитѣ отпослѣ да си възвърнатъ прѣдишната власть, ще докажатъ само още пò-ясно че врѣмената за великитѣ блянове на Григория VII, на Александра III, на Инокентия III, бѣхѫ безвъзвратно минали. Нѣмаше вече да се повторать за него ония щастливи врѣмена, въ които бѣше се считало „власть стояща пò-горѣ отъ всичкитѣ царье на земята, учредена да сваля отъ прѣстолитѣ невѣрнитѣ князове и да ги хвърля въ пропастьта заедно съ министритѣ на Сатана“. Папитѣ трѣбваше да се задоволѫтъ сега отъ политическата роль, която имъ прѣдстоеше да играятъ въ границитѣ на своето римско княжество. Кола де Риензи бѣше се опиталъ да имъ отнеме и това послѣдне убѣжище на политическитѣ имъ амбиции. Въсползуванъ отъ отсѫствието на папитѣ, той бѣше прогласилъ република въ Римъ, но той стори грѣшката да помисли, че всичко бѣ извършилъ, като би успѣлъ да извлече отъ прахътъ на архивитѣ нѣколко звучни и нѣкога славни думи. Въ Римъ въскръсваха всички ония учреждения, които бѣхѫ създали нѣкога славата

му, но тия учрѣждения отговаряхѫ на чувства, които бѣхѫ умрѣли отдавна още прѣди падението на римската империя. Римъ напусна своя трибунъ и опитътъ му да отнеме градътъ отъ духовното управление на папитѣ, не сполучи, както не бѣхѫ сполучили, сѐ по сѫщитѣ причини, опититѣ, които бѣхѫ направили съ сѫщата цѣль Крестенцио въ 996 и Арнолдо де Бресшия въ 1145. Обстоятелствата бѣхѫ навѣрно много пòблагоприятни за Кола ди Риензо, но отъ всички, които се бѣхѫ опитали да освободѭтъ Римъ отъ тиранията на папитѣ, той се указа най-малко достоенъ за дѣлото което бѣше прѣдприелъ. Крестенцио и Арнолдо ди Бресшия бѣхѫ отсѫпили прѣдъ вънкашни нашествия. Папитѣ бѣхѫ повикали противъ тѣхъ германскитѣ императори, Оттона II противъ Крестенцио, Фридириха Борбаросса противъ Арнолдо ди Бресшия. Арнолдо, „на когото думитѣ бѣхѫ медъ, ученията утрова, който криеше жилото на скорпионъ подъ лице на гълѫбъ“, е първий папский мѫченикъ, изгоренъ на ауто-да-фе. Кола ди Риеизо стана жертва на собственната си нерѣшителность. Повече способенъ да говори отъ колкото да дѣйствува, той се намѣри въ разплохъ щомъ видѣ насрѣща си неприятеля, противъ когото бѣше възсталъ. Далеко още не бѣхѫ се испълнили врѣмената за падението на папството. Дълго врѣме още трѣбваше да мине прѣди Италия да се примири съ идеята да го лиши отъ всяка власть. То имаше мѣстото си естественно означено въ тая Италия, раздѣлена на едно безкрайно множество княжества. Италия, обезсилена отъ собственното си раздѣление, можеше само чрѣзъ папството да се надѣва да играе една роль въ свѣтътъ. Папството подьржаше въ италиянцитѣ лѫжовната, но величественна измама, че продължаватъ да владичествуватъ на свѣтътъ, както нѣкогашната Римска Италия, на която тѣ се считахѫ потомци, и наслѣдници на славата ѝ и величието ѝ. Тѣлото на Италия зѣеше отъ рани, но тя забравяше бѣдствията си и болкитѣ си, като виждаше да се развѣва на плешкитѣ ѝ царственната мантия, която получаваше отъ папсвото си, и която ѝ даваше право да живѣе съ иллюзиитѣ, че продължава да е още владичица на мирътъ. Папството, въпреки космополитическитѣ претенции, които не е прѣстанало никога да заявлява, е винаги било едно чисто италиянско учрѣждение. Народностьта на папитѣ е достатъчна да убѣди всѣкиго въ това. Отъ 258 папи, чужденци могѫтъ да се наброѭтъ само 49, всичкитѣ други сѫ били италиянци и то 104 сѫ били отъ самия градъ Римъ и 104 отъ разни други части на Италия. Отъ 1523 г. подиръ смъртьта на Адрияна VI, нѣмецъ по народность, всичкитѣ папи сѫ исключително италиянци.

[redacted]

To George Kennan.

Отъ скърбний ликъ на черний рабъ — илотъ
Отмѣтна ти завѣсата позорна, —
Съ свободна рѣчь на обичь непритворна,
Разказа ни ужасний му животъ.

И твойта рѣчь, кат' божий приговоръ,
Откри прѣдъ насъ, съ небесно обаянье,
Величьето на неговитѣ мѫки,
И святостьта — на неговий позоръ.

Да, само ти, незнаенъ чужденецъ,
Единъ разбра душата му разбита,
Смирена подъ страдалческий вѣнецъ,

И я разкри, по висше вдѫхновенье,
Във своята велика книга, —
Въ това ужасно откровенье!

Пенчо П. Славейковъ.

СЛѢДЪ ВОЙНАТА

КАРТИНИ

отъ

М. Георгиевъ

Нѣколко дни слѣдъ мирътъ, сключенъ съ нашитѣ съсѣди сърбитѣ, азъ бѣхъ отишелъ въ Видинъ. Картината, слѣдъ всѣка война, е поразителна, но въ Видинъ тѫзи картина бѣше нѣщо повече, тя бѣше — ужасна! . . . . . Въ всѣка обикновенна война падатъ жертви, но тѣзи жертви падатъ съ мечь въ рѫка, съ открити гѫрди срѣщу оловото, съ пламененъ погледъ въ очитѣ, — падатъ тѣзи, които знаятъ че отиватъ на война за да паднатъ! Въ Видинъ бѣше друго-яче. Тамъ падахѫ не само храбритѣ солдати и офицери, но и онемощѣлитѣ старци, слабитѣ жени и пеленачета дѣчица! Зеръ може да се очаква нѣкаква съвѣсть отъ гранатитѣ и куршумитѣ, когато тя липсва у мнозина хора!

За да очертаѭ, баремъ една малка сѣнка отъ ужасната картина, за която загатнахъ пò-горѣ, азъ ще прѣдамъ думитѣ, които чухъ отъ прегърбената вече отъ старость видинска жителка, *баба Вълкана.*

Тя е била тамъ прѣзъ войната; стара жена е, па е и сладкодумна, та нейнитѣ думи ще очертаятъ и пò-вѣрно, и пò-естественно това, което единъ обикновенъ расказъ мѫчно би могълъ да прѣдаде.

Баба Вълкана бѣше дошла да ме споходи на „добрѣ дошелъ“. Тя се е броила отдавна, па се брои и до сега, като своя у нашата кѫща —като роднина. Не само насъ, но и родителитѣ ни е израсла въ кѫщи—на рѫцѣ е и тѣхъ носила. И до сега помнѭ — а вѣрвайте ме, че азъ помнѭ много отдавна — когато додеше у дома, зимно врѣме, па присѣдне, съ подвити крака, край мангалътъ, примушне гърненцето съ вино и черенъ пиперъ въ жеравата (за да се загрѣе отъ кашлица съ него) и почне да ни приказва. Приказва, приказва, Боже, да ѝ се не наситишъ. А ние, ситнежътъ, попритулимъ се край нея, па я зяпнемъ въ устата, па —и невидимъ кога се е смъркнало. Като си испиеше загрѣяното и подлютено винце, а мама ѝ изнесе нѣкоя гозбица и парче домашенъ хлѣбецъ. Баба Вълкана яде и сѐ расказва. Когато ѝ се свърши гозбицата, а тя се обърне къмъ майка ни и ѝ каже: Цвѣто, синко, донеси ми още малко гозбица да си доямъ хлѣбецътъ. Пощо ѝ се донесе втората порция, тя подхване, като че отново захваща: яде и расказва. Току видишъ, пакъ се обърне къмъ майка ми: О, Цвѣто, синко, я ми донеси още малко хлѣбецъ да си доямъ гозбицата. Мама се понасмѣеше малко и отича та ѝ донесе още хлѣбъ. Слѣдъ малко, току видишъ, че гозбицата се пакъ свършила, а понеже отъ хлѣбътъ имаше още, то се донасяше и третята порция въ паничката, за да си дояде останалия хлѣбецъ. Това се повтаряше по нѣколко пѫти. Ние, дѣчурлигата, като я гледаме какъ е сладовкусна, прияде ни се и намъ, па току почнемъ и ние да вземаме участие въ „динето“ на Баба Вълкана. Ехъ, кадѣ сѫ сега тия години! . . .

— Е, па, какво синко, какъ прѣкарахте страховетѣ тамъ; при васъ имаше ли битка, ти ходи ли съ пушка?— Така ме запита баба Вълкана, слѣдъ като присѣдна и, слѣдъ като ме попита, прѣдварително, за живо за здраво. Азъ ѝ отговорихъ, че ходихъ съ пушка, но само при Черната Джамия, да вардѭ на караулъ . . . . за пó-далечь нѣмахъ късметъ.

— Ама какво сте вардили въ джамията, турци ли? Зеръ тамъ сте имали битка па съ турцитѣ? — запита баба Вълкана, и ме поглѣдна въпросително съ своитѣ прѣмрѣжени очи. Азъ ѝ обяснихъ защо сме вардили при Черната Джамия и, слѣдъ моитѣ обяснения, баба Вълкана заклати очудено глава, загледа се неопрѣдѣленно въ таванътъ и прошепна, като че говореше съ себѣ си:

— Чудесенъ ти си, о, Боже, сполай ти . . . . какъ връщашъ, като че на заемъ да е било дадено! . . . . . . Едно врѣме турцитѣ бѣхѫ обърнали църквитѣ на *хапузи*, а пъкъ сега, кара-вара, кара-вара, . . като че имъ се съ кантаръ връща. . . Знаешъ ли тукашния *хапузъ*, дѣто бѣха направили турцитѣ, когато беше тѣхната сила, въ Света Петка въ църквата? . . . Тамо ми загина моя Цвѣтанчо . . . послѣдния ми бѣше, мамина . . . . . прибиха го съ прангитѣ . . . . ти го не помнишъ, та и кѫдѣ ще го помнишъ, ти бѣше мъничекъ . . . . и защо ли го бѣха затворили . . . за нищо и за никакво, така си, за Божа правица! . . . . Бѣхѫ го набѣдили, че закачилъ ханѫмката на Рушидъ-Беговия баджанакъ, а оно, кѫдѣ

е закачалъ!? Она сама, проклетията, като го гледаше често, прѣзъ кафезлийтѣ пенджере, какъвъ бѣше личенъ и хубавецъ, та бѣше бѣсна побѣсняла — да прощавашъ, че съмъ стара жена, па ти хортувамъ за такива . . . — па, турцитѣ съгледали, па вмѣсто неѭ, проклетията, они набѣдихѫ него, и го затвориха. па . . . . нали ти кажемъ, тамъ, при Света Петка го убиха, на третия день . . . . Казаха че се е сбилъ съ хапузчийтѣ, та они го убили! . . . . Тогава не съмъ могла нито да го оплачемъ . . . бѣхѫ ми прѣсъхнали тия пущини, па ни капка сълза не пустнахѫ . . . само тука, на, у гърлото, бѣше ми засѣднало нѣщо, като буца, па нито можахъ да прѣглътнемъ, нито можѣхъ да си поемамъ дѫхътъ! . . . . Грозно е, синко, кога само сърдцето плаче, а очитѣ стоѭтъ сухи . . . . Да не дава Господъ и на душманина ми да пати това, що съмъ я патила! . . . . . Цѣла година съмъ трошила кермиди на зърна. като шекерни бучки, па съмъ ги гризала отъ мѫка на сърдце; па ете, пакъ съмъ жива и жива бидохъ да вида и това чудо, що го прѣкарахме тая зима.

Баба Вълкана бѣше се поддала на влиянието на своята незабравима скърбь. Тя щѣше да продължава да ми расказва за своя Цвѣтанчо, на когото гробътъ бѣше се изравнилъ съ земята, още прѣди тридесеть години. За да я отвлѣкѫ отъ тѣзи скърбни въспоминания, азъ я запитахъ да ми раскаже нѣщо за войната, която току що бѣ свършена.

Баба вълкана са позамисли малко и плювна на върхътъ на показалеца, на своята исъхнала като мощи рѫка. Ако да имаше на прѣдѣ й нѣкоя книга. азъ щѣхъ да помислѭ, че ще обърне новъ листь, но тя протри съ наплюнчения пръсть прѣмрежѣнитѣ си очи, климна малко на дѣсно своята остаряла и покрита съ бръчки глава, зина и подзе така;

— Какво да ти раскажемъ, синко! . . . . прѣкръстй се, па това си е! . . . . Мрѣхѫ, мрѣхѫ. мрѣхѫ, ... нали ти кажемъ — да ги ожалишъ! Па все млади, бре синко, все хубавци; единъ отъ други поличнн — като аслани! Не си жалѭтъ живота хичь, хичь, хичь . . . . летѭтъ на огънь, като на веселба! дѣка се дума, ето, стара съмъ, патила съмъ — отдавна би трѣбвало да влѣземъ у чърната, па пакъ, нà, пакъ ми е жалъ. като се сѣтимъ. че ще умрѫ, па ще ме затрупатъ у ямата, па нѣмá да видѭ тоя свѣтъ, нѣма да знамъ какво ще става по него! . . . . Истина, лошъ е свѣтътъ, синко, а най-много е за който е патилъ, ама на, пакъ е милъ, пущината! Мило ми е за всичко по свѣтътъ: и за млади и за стари — еднитѣ ги обичамъ, пъкъ съ другитѣ съмъ живѣла; и за кѫщицата, и за покѫщнината, и за кокошкитѣ, и за градинката, и за чемшира у неѭ, и за църквата, и за всичко — за всичко! . . . А они. . . какви сърдца имахѫ? . . — единъ Господъ да ги знае! . . . . Кога закопахме оня офицеринъ, у църквата, — знаешъ ли го? . . . Тодоровъ го казувахѫ — мòре ожалила съмъ го и оплаквала съмъ го, както съмъ ожалила и моя синъ — моя Цвѣтанчо! Като му засвириха ония музики, така, жално — жално, па като го понесохѫ! . . . . . отъ камъкъ да имашъ сърдце, па пакъ ще заплачешъ! А майка

му, сирота, кой знае какво е правила тогава и какви сънища е сънувала . . . . . Ехъ, само който е билъ майка, онъ знае какво ще рече да загубишъ чедо . . . други никой не може да знае това — не може да го разбере! Зеръ е мислила она, че башъ и нейния синъ ще го убиятъ ама нà орисница пуста! —

Баба Вълкана позастана. Гласътъ ѝ се поизмѣни. Не че затрепера, но звучеше нѣкакъ дрѣзгаво: като че и лазяхѫ мравки по гърлото. Тя хвана и поистегли ръкавътъ отъ ризата на дѣсната си ръка, прѣхвана го съ палецътъ и го прѣкара прѣзъ очитѣ си, като че искаше да истрие нѣщо по тѣхъ. Влага нѣмаше никаква, но мрѣжата, която покриваше полуизгасналитѣ ѝ очи, сочеше, като че е пó-гѫста, пó-мѫтна. Напрѣди ѝ, на прозорецътъ имаше нѣколко саксий съ цвѣтя. Тя пружи своята костелива ръка, откина едно листье *индрише*, допрѣ го до носътъ си, който се посви на върхътъ, като кората на печена ябълка, и потегли два-три пѫти, като че поемаше енфия. Слѣдъ това, завъртя въ прьстетѣ си дрьжката на листътъ, загледа се въ него и пакъ продължи:

— Грозно, синко, — грозно! . . . накървави ли се човѣкъ — онъ е пó-лошъ и отъ мечка, и отъ вълкъ и отъ всѣка звѣрь! . . . . Защо се дигнаха срѣщу насъ? А? . . . Да бѣхѫ друговѣрци . . . . да бѣхѫ поганци . . . . ехъ, иди — доди . . . . за вѣра било, за царство било — все друго нѣщо . . . . друга е *лакардията* тогава, а пъкъ тия . . . . . „Баба Вълкана изговори нѣколко качественни прилагателни, които азъ щѫ замълчѫ, тъй като тѣ не би издържали строгата цензура, която се диктува отъ изискванието на приличието.

„Какво ги омая, що ги подщъркля? . . . . незнамъ: магия ли бѝ, какво ли бѝ — що стана стана! . . . . Язъкъ за тия, що загинахѫ! . . . . . истина, добъръ спомѣнъ оставиха, но нали сага лежѫтъ у черната, кажи „Богъ ди ги прости“ па това си е! —

„Кому що е писано, това ще бѫде. Да ли съмъ мислила я, на тия старини, че ще доживѣѭ да видѭ и това чудо, па пакъ да остана жива?! . . . . Я да остана жива, а момченцето на Ташо Хаджи Търпковия да загине! . . . Море що зоръ, що чудо, що мѫки бѣше, само да имъ харижe Господъ чедо. Знаешъ, заможни хора бѣхѫ: и кѫща хубава, и покѫщнина, и дюкянъ, и търговия добра, и лозье, и воденица, и всичко и всичко — течеше имъ, като по вода, за нищо не бѣха жални — само за рожба отъ сърдце! Деветь години се водиха, ама като лоза безъ грозде, като фиданка безъ филизъ — като гнѣздо безъ пиле! Бре и по манастире пращахѫ дарове, и попове викахѫ да четѫтъ, и билки събирахѫ да пиѭтъ, дори и врачкитѣ не оставиха. На десетата година, Господъ се смили за тѣхъ — послуша ги. Гина, Ташовата стопанка, доби мѫжко дѣте. Море дѣте ли е — звѣзда ли е? . . . . Хубаво, хубаво, като че е на икона исписано. Оная пълни, бѣли-червенки странички, като каймакъ. Оная руса коса, като свила; па ония голѣми, черни очи . . . . море, не сѫ очи, ами трьнки! . . . . като те погледне, току да е да го захапешъ, да го хрустнешъ отъ милость . . . . На ли ти

кажемъ, да го гледашъ. па да му се не нагледашъ на хубостьта. Сиромахъ Ташо . . . . Сиротата Гина, не знаяхж мѣсто дѣ да му намѣрьжтъ . . . треперяха надъ него, като на писано яйце . . . . вардѣхж го, като капка на длань. Израстна онова дѣтенце, отърси се, стана три години и седемь мѣсеци, захвана да си играе на конче по двора. А Пешо, а Гина, море, гледатъ го, па весели, весели. Боже, да речешъ, че цѣлия свѣтъ у пазвата си сж турили . . . . Ама питай де, защо имъ го билъ далъ Господъ, като е щѣло така да бжде? . . . По-добрѣ да го не е давалъ, да ги не е дразнилъ — да ги не е цвѣлилъ! . . . . По гърбинката го удари, подъ левата плѣшка! . . . . нà, такова парче, нѣмаше нито колко орѣхъ - . . . Както го е ударило, така го е и приспало! . . . Не е. да речешъ, на сокакъ излѣзло; у стаята си е било, прѣдъ очитѣ на майка му и баща му. Падне у двора, пустото имъ гюлле, па се прьстне отъ каманьетѣ, па. едно парче, прѣзъ пенджера — та право у дѣтенцето . . . таманъ както си е играло до миндера . . . . съ играчкитѣ у ржцѣ умрѣло, у единъ мигъ! . . . . . Какъвъ плачь е исплакала, сирота Гена?! . . . На, стара съмъ, побѣлѣли ми сж коситѣ, ама пакъ ми се наежваха на горѣ, като гледахъ какви едри ги ронеше и като слушахъ, какъ нареждаше жално — жално! . . . . Играчки ли намѣреше, пантовка ли намѣреше, или капица, или дрѣшка, или какво и да било, она ще го стисне на гжрдитѣ си, па ще зареди като я гледашъ, а оно, башъ като че ти се нѣщо кжса, кжса, тука на — на сърдцето!

Баба Вълкана пакъ поспрѣ расказътъ си. Бѣхж донесли да я почерпьжтъ. Пощо си зема отъ сладкото, тя хвана ракийната чашка въ ржката си, допрѣ я до устата, глътна малко и се намръщи, като че лизна отъ разрѣзанъ лимонъ. Остави чашката недопита и посѣгна, та взе шолчето съ кахвето. Сърбна единъ — два пжти, загледа се въ пѣната на кахвето и, като че тжзи кахвена пѣня й припомни на нѣщо, та се обърна пакъ къмъ мене и продължи:

— „Сиромахъ Митъръ . . . Богъ да му душа прости . . . помнишъ ли дѣдо си Митъръ Солака?! . . . . връстникъ ми бѣше, онъ се е добилъ на велики петъкъ, а я на Лазарова сжбота — Мераклия човѣкъ бѣше. съ тертипъ живѣеше! . . . . Лани още, на Кръстопоклонна недѣля, гледамъ го, излиза изъ църква, съ босилякъ въ ржка . . . . . попрѣгърбавилъ се бѣше, ама пакъ се държеше. Що ли му е и нему било писано, сиромахътъ! . . . Като припукали топоветѣ, а онъ, . . . щукнало му на паметь да скрие унученцата си. Малки дѣчица, знаешъ, па се испоплашили, припискали, онъ ги хване за ржка, та тръгне прѣзъ дворътъ, за да ги прикрие у избата. Както ги водѣлъ, току още нестигналъ до срѣдата на дворътъ, а оно, пущинята, — право у главата! . . . Отнесе му, току речи, цѣлата глава! . . . . . само лѣвата челюсть, съ ухото и едно парче отъ вратътъ останали; другото така — нá, на парчета! . . . . Дѣчицата незакачило, ... пò-нависоко лѣтѣло гюлето! . . . . Зеръ е мислилъ той, че така ще свърши, ама нá, . . . късметъ! . . .

А пъкъ на Перка Яньовица момичето, ... какво момиче бѣше — за едната хубость, ... тънко-високо, черноoко, па онова лице — бѣло, бѣло, като отъ хартия! На самъ день на Димитровденъ се бѣше сгодило за Райковия синъ. По Божичь се канехѫ и свадбата да правѭтъ! . . . . Грозна свадба, вмѣсто вѣнчило — кръстъ на главата! . . . . . Както си простирала ризитѣ отъ праньето, тука ѭ ударило нà, въ лѣвата сиса! . . . Не е било цѣло гюле . . . . едно парче само, колко една сколкя! . . . . Боже, що рѣвъ, що плачь е било — да иде у пусти гори! А годеника ѝ, сиромахътъ, бѣше сталалъ като восъкъ жълтъ! Не даде да ѝ сватятъ годежния пръстенъ — съ него си я закопахѫ! . . . . Остави и дюкянъ и все, па отиде при солдатитѣ. Цѣлото врѣме, до като трая битката, все е тамъ билъ — гюлета е поддавалъ за топоветѣ. Ама нà, на ли си има дни, онъ си остана живъ! . . . . Най грозното бѣше съ Кунка Ганьовица; на Ганьо, Синия Гайтанъ, стопанката. Деветь дѣчица, деветь сирачета, остави, сиротата. Нàй-голѣмото е на единадесеть години. а най-малкото на петь мѣсеци. Па баремъ да имаше майка, или свекърва, или кого да е отъ женска рода, а оно — нигдѣ никого! Мѫжъ що знае? . . . . па и да знае, що може да свърши, като не му е дадено дѣца да гледа? . . . Грозна смърть бѣше Кункината — тука животъ и здраве — нито сьмъ чула, нито сьмъ видѣла таково нѣщо! . . . . . . Дѣтето си кърмила, сиротата. като всѣка майка, па както си сѣдѣла съ него на гѫрдитѣ, върху миндерътъ, току долѣтѣло едно гюле. дълго като диня, закачило ѭ за главата и туку ѝ се отклонилъ черепътъ — сѫщо като кора на портокалъ! Пробило стѣната, па се пукнало чакъ у другата стая! . . . . Издѫхнала, така, както си била прѣгърнала дѣтенцето на гѫрдитѣ си . . . съ сисата у устата го намѣрили! . . . . . Ангела му билъ при него, па го е вардилъ! Като има дни, оно що щешъ му?!“

Баба Вълкана щѣше, може би, да продължава и пò нататъкъ да расказва за ужаситѣ на войната, но, въ това врѣме, ми дойдохѫ други гости, та тя стана и си пойде.

* * *

Цѣлата останала часть отъ деньтъ и цѣлата вечерь, бѣхъ нѣкакъ твърдѣ злѣ расположенъ. Тежеше ми нѣщо на гѫрдитѣ! Дълго врѣме се прѣмѣтахъ въ постелката, до като да заспѭ. Все си мислѣхъ на грознитѣ картини, които ми бѣше нарисувала така живо, така естественно, баба Вѫлкана. Па и сьньтъ ми, прѣзъ тая нощь, не бѣше сьнъ, а бълнуванпе! Ту ми се мѣркаше прѣдъ очитѣ обезглавения трупъ на дѣдо Митъръ, ту гледахъ че вѣнчаватъ жълтия, като восъкъ, годеникъ съ момичето на Перка Яньовица. Сторваше ми се, като че Кунка Ганьовица се мѫчи да си наложи на открития мозъкъ. върхътъ отъ черепътъ; мѫчи се, мѫчи, сирота, па не може, не стига, — рѫцѣтѣ ѝ кѫси. И дѣтенцето на Ташо и Гина сънувахъ. Гледахъ го, като че да бѣше на явѣ: сѣднало, па си играе съ нѣщо въ рѫцетѣ. Когато се взрѣхъ пò-

близо, а оно държи въ ржчичкитѣ си едно парче отъ граната. Подхвърга го, подхвърга, па се смѣе, весело весело, а отъ русата му косица се отражаваше една ясна свѣтлина, като отъ вѣнецъ, исплѣтенъ отъ лучи!

Бѣше доста късно, когато се събудихъ на втория день. Вчерашното нерасположение не бѣше ме още оставило. Мислѣхъ да се облѣкж и да излѣзнж нѣкждѣ за растуха, но погледнахъ изъ прозорецътъ и се размахнахъ отъ намѣрението си. Както често бива прѣзъ мартинскитѣ дни, така и тази зарань, врѣмето бѣше така лошо, така досадително, щото, струва ти се, като че цѣлата влага сгжстена въ въздухътъ натиска на гжрдитѣ ти, като нѣкой пластъ отъ олово.

Ситенъ, хладенъ, дълготраенъ дъждъ, смѣсенъ съ снѣжни зърнца, удряше полегато върху стъклата на прозорцитѣ. Такъвъ студенъ дъждъ, особно прѣзъ марта, навожда на човѣка — само като го гледа — едни отвратителни тръпки, като че те побива мразъ дори до кокалитѣ! Присѣднахъ до прозорецътъ и се загледахъ на улицата. Всичко ми се стори тжжно, мрачно, противно! Кальта по улицата размазана, разклисавена като тѣсто. Самъ-тамъ, по повърхностьта ѝ се образувала по една тънка покривка отъ навѣяния снѣгъ. Като глѣдашъ, сторва ти се, като че е покривка отъ мухолъ или плѣсень, каквато се налѣпя по повърхностьта на застарѣли рѣзанци хлѣбъ или по нѣкоя кожа отъ стари обуща. Дъсчанитѣ огради на съсѣднитѣ кжщи намокрени отъ дъждътъ, изглеждахж пó-тъмни, пó-грозни. По желѣзнитѣ халки на уличнитѣ порти се налѣпили цѣлъ низъ отъ капки. Тѣ се търкалятъ и замѣстватъ една друга, до като достигнатъ мѣстото на най-долнята и, отъ тамъ, образуватъ цѣла струя отъ кална смѣсена съ ржжда вода, която капе по праговетѣ. Дори и коминитѣ по кжщитѣ изглеждахж нѣкакъ пó-грозно пó-неестественно. Димътъ, който се издигаше изъ почърнѣлитѣ дупки, на вълни — на вълни, не отиваше на горѣ въ облацитѣ, а се разнасяше по повърхностьта на прокисналитѣ отъ влагата покриви, както се разнася мъглата по ребрата на нѣкоя планина. На една отъ кжщитѣ, на срѣщу моитѣ прозорци, имаше една дупка на стѣната близо до покривътъ. Тая дупка, както и многото други, още не затулени, свидѣтелствувахж за неотдавнашната бомбардировка, която бѣше издържалъ този градъ. Изъ подъ дългата надвѣсена стрѣха, която покриваше тая стѣна, излѣзе една врана и се покачи на самия край на стрѣхата. Тя се позавърна, почти съ цѣлото си тѣло, на лѣво и на дѣсно и се поогледа на около си. Слѣдъ това, тръгна по крайчеца на стрѣхата и стигна до жгълътъ, що се бѣше надвѣсилъ надъ самата улица. Пакъ се пообърна, та поогледа на около си и наведе своя клюнъ заедно съ главата и съ шията си, подскочи малко, распѣри крила и кацна на улицата. Тя тръгна гордо-гордо съ отвърната надирѣ глава и испъкнала гуша и гжрди, съ едни отмѣрени и стройни стжпки, както обикновенно вървжтъ хубавитѣ дами, които знаятъ цѣната на своята красота. На скоро, слѣдъ нея, прилитна и друга нейна другарка. Тѣ тръгнахж задружно, една слѣдъ друга, но все така стройно, все така гордѣливо. Спрѣхж се

прѣдъ вадата, която течеше по улицата и влачеше разни парцалчета, смѣтъ, слама, перя и други нечистотии. Горделивитѣ врани понаведохѫ своитѣ клюнове, захапахѫ по едно измокрено и намазано отъ кальта клонче и се спустнахѫ къмъ отворътъ що зѣеше на стѣната. Вмъкнахѫ се вѫтрѣ, позамаяхѫ се малко и пакъ прилѣтехѫ за друга мобила на своето гнѣздо.

Подиръ бомбитѣ — вранитѣ идѫтъ на редъ — мина ми прѣзъ умътъ — и се замислихъ върху участьта на този нещастенъ градъ, който въ единъ периодъ отъ десетина години прѣпати три войни и издържа двѣ бомбардировки! И градоветѣ сѫ, както и поединичнитѣ индивидуалности: нѣкому провърви на добро, а нѣкому — рачешки! Какво да се прави; види се и тѣ иматъ своя сѫдба!! Криви ли сѫ прътситѣ, ако тѣхното прѣдопрѣделение е. щото тѣ да пипатъ и да работѭтъ и само по тѣхъ да се появяватъ ужулвания и мазоли? . . . . Ако да бѣхѫ и тѣ въ коремътъ нѣкѫдѣ, между лойта на бъбрецитѣ, все пó-рахатъ щѣше да имъ бѫде.

Тѣзи мои мисли се прѣкѫснахѫ отъ единъ особенъ звукъ, който се чуваше, като че иде нѣкѫдѣ отъ близо. Отъ една страна въздушната влага, а отъ друга страна стѣнитѣ на стаята прѣчехѫ, та не можихъ да распознаѭ: да ли този звукъ се раздаваше отъ обикновена дървена свирка, или отъ флаута, или отъ кавалъ. Поуслушахъ се малко и останахъ почти въсчуденъ. Не можехъ да разберѫ; кому ли е дошло охота да свири въ такова едно мечешко врѣме; баремъ да бѣше слѣдъ пладнѣ — слѣдъ чашка винце — пò си идеше на мѣстото свирката, ами сега, прѣдъ пладне, и въ такъвъ кислякъ?! . . . необяснимо!

Свирнята продължаваше и една чудна, тѫжна мелодия се размѣсваше съ вѣянието на горняка и съ плясканието на дъждовнитѣ капки. По тонътъ, по извиванието и по тѫжния звукъ, тая мелодия приличаше твърдѣ много на нашитѣ старовремѣнни, юнашки — хайдушки — пѣсни. По тѫгата, която наваждаше тази мелодия, сторваше ми се, като че всѣки тонъ отдѣлно — като струя отъ капки — иде да наддѣлее пòяко, пò-силно, пó тешко, върху попареното отъ скърбь сърдце. Тръпки ме побивахѫ, като че нѣкой скърцаше съ пръстъ по стъклото или като че стържеше съ ножъ по чения. Цѣлата струя отъ тоноветѣ предизвикваше въ слухътъ ми таково впечатление, което се усѣща, когато нѣкой прѣсипва цѣла торба съ оловени съчми.

Бѣхъ се надвелъ на прозореца, дано съгледамъ отъ кѫдѣ се издаваше този тѫженъ звукъ. Въ това врѣме скърцнахѫ вратата отъ моята стая. Обърнахъ се да видѭ и съгледахъ една малка главица, която се подаваше изъ полоутворенитѣ врата на стаята ми. Двѣ голѣми, черни очи, покрити съ влага — и азъ незнаѭ, да ли отъ дъждътъ, или отъ студътъ, или отъ друго нѣщо — се втрѣнчихѫ полубоязливо и полунажалено въ мене. Нѣколко висулки отъ една черна, лъскава косица се спущахѫ низъ парцаливата, черна-избѣлена кърпица, която покриваше тѫзи главица. Тѣзи висулки допирахѫ съ своитѣ крайща до блѣднитѣ,

испити страници на лицето, които само на срѣдата бѣхѫ малко зачервенели, а повече посинели отъ мразътъ. Дѣсната рѫчица, тоже посинѣла отъ студъ, както и лѣвата, се поиспружи боязливо прѣзъ отворътъ на вратата, като да просѣше за милостиня. Блѣдосинитѣ устници се посвихѫ, като да искахѫ да придружѫтъ протегнатата рѫчица и съ нѣкоя дума, но тѣ само затрѣперахѫ и не испустнахѫ никакъвъ гласъ. Цѣльта на испружената рѫчица се поясни само съ навеждането на дѣсно малката главица и съ умиленно-жалния поглѣдъ, който отправихѫ двѣтѣ голѣми черни очи!

Смаянъ отъ видътъ и възрастьта на тази ненадѣйна посѣтителка, азъ ѭ поканихъ да влѣзе въ стаята и се приближихъ да затворѭ вратата. Малката окайница погледна въ краката си и мѣтна къмъ мене погледъ, който изразяваше смущение, двоумѣние и нерѣшителность. Тогазъ чакъ и азъ забѣлѣжихъ, че малкитѣ ѝ крачка бѣхѫ върѣни въ едни широки и дълги, износени обуща, които бѣхѫ и извънъ и извѫтрѣ, пълни съ вода и каль. По своята голѣмина, обущата бѣхѫ толкова комодни, щото ако да бѣше си пѫхнала и двата крачка само въ единия, то пакъ имаше мѣсто вѫтрѣ да се набере още двѣ оки каль. Азъ повторихъ моята покана и нещастното момиченце остави прѣдъ вратата *комоднитѣ* си обуща и влѣзна въ стаята, като допрѣ гърбътъ си до притворената врата. Боситѣ ѝ крачета бѣхѫ на боя сѫщо като краката на гѫскитѣ: червени, посинѣли и подути отъ студътъ. Между пърститѣ бѣше испъкнала и се навдигнала кальта, както се навдига тѣсто, когато втаса отъ подквасата. Такава каль забѣлѣжихъ най-много помежду палецътъ и слѣдующия до него пръстъ на всѣки кракъ. Роклицата, която се влачеше дори до петитѣ ѝ, бѣше отъ една избѣлѣла материя, на която неможе да се опрѣдѣли нито първобитната боя, нито качеството на тъканьта. Отъ безформения кроежъ и отъ парцалитѣ, които висѣхѫ по неѭ, можихъ да заключѫ, че тя е била прѣкройвана отъ старо. На гѫрдитѣ не бѣше останало нито едно копче, та за това бѣше почти разгѫрдена. Отъ тамъ се подавахѫ и нѣколко пожълтѣли конци отъ ризата ѝ, отъ които и разбрахъ като въ какво отношение ще бѫде тя къмъ другия ѝ *туалетъ*.

По цѣлата околовръсть на дългитѣ ѝ поли бѣше налѣпено каль, нѣщо на една педя на на горѣ. Върху распокѫсаната роклица имаше и една горня дрѣха. Тази дрѣха не е имала отъ начало предназначението да служи за облѣкло на лице отъ нежния полъ. Това бѣше една полузимна мѫжка сурта съ талия отъ дирѣ. На гледъ, тази дрѣха бѣше пепелива, но първоначалната ѝ боя трѣба да е била зеленикава, защото подъ яката, която бѣше въздигната, виждаше се по-добрѣ първобитния цвѣтъ. Копчетата на талията достигаха отъ задъ до надъ колената, а рѫбътъ на ракавитѣ, гдѣто ги свързваше съ рамената, допираше до лактитѣ. Астарътъ на завратенитѣ ракави се бѣлѣеше, колко една педя отъ рѫчната китка на горѣ. По тази дрѣха се бѣха завардили, още, нѣколко копчета отъ черенъ кокалъ, които имаха голѣмината на една монета отъ

два лева. Тѣзи копчета обаче неможеха да испълнятъ своето прѣдназначение, защото дрѣхата бѣше три пѫти по-широка, отъ колкото имаще нужда дрѣбната снага връху която тя бѣше облѣчена. Прѣгънати, една върху друга, прѣдницитѣ на тѫзи дрѣха се стѣг..ха отъ единъ кирливъ учкуръ съ който бѣше опасана моята посѣтителка.

При описания туалетъ нѣма друго какво да притурѭ. Тя нѣмаше нито корсетъ, нито турнелъ, нито фуста, нито рѫкавици. За да не ме укори нѣкой, че не съмъ очърталъ подпълно картината на туалетътъ, азъ намирамъ за нуждно да добавѭ, че моята посѣтителка нѣмаше никакъвъ накитъ по себѣ си; нито кадифена панделка прѣзъ косата, нито маргаритъ прѣзъ шията, нито пъкъ брилянтови обѣци въ ушитѣ. Тя се придържаше напълно съ народната поговорка, която казва, че *„конь се не ѣзди по прилика, а го ѣзди, който го има“*

, ...

Мѣстото, кѫдѣто се бѣше спрѣло момиченцето до вратата, се подля наскоро съ една малка локва. Тази локва се бѣше образувала отъ малкитѣ вадички, които течехѫ и отъ пепеливата сурта, и отъ поплѣсканата съ каль роклица. Когата тя усвои съ поглѣдъ помѣщението, кѫдѣто се намираше и разбра, че бѣхъ готовъ да ѭ посрѣщнѫ по-гостолюбиво, отъ колкото тя се е надѣвала, то втрѣнчи чернитѣ си очи въ огъньтъ, който се бѣше распалилъ въ печката, съ която си отоплявахъ стаята. Машинално, като нѣкоя автоматка, тя тръгна по посока къмъ печката. Изминатия отъ нея пѫть се очерта съ една водна линия, която се образува отъ вадичкитѣ, които продължаваха да си текѫтъ отъ нейнитѣ пропити съ вода дрѣхи. Тѣзи вадички продължавахѫ своето течение и тогасъ, когато тя се прилѣпи до печката, както се прилѣпя бозайниче до майчинитѣ си гѫрди. Струението на вадичкитѣ прстана чакъ тогасъ когато жешчавата отъ огъньтъ успѣ да прѣобърне часть отъ влагата въ пара, която захвана да се издига по край моята посѣтителка, като мѫгла по облачнитѣ висоти.

Посинелитѣ отъ мразъ странички на момиченцето приѣхѫ отъ топлината една алено-гювезена боя. Какъ е повлияла топлината, върху това нещастно створение -- по образу и подобию Божию — това не могѫ да опишѫ. Едно само могѫ да кажѭ, бездъ да сбъркамъ, а то е, че чернитѣ ѝ голѣми очи захванахѫ постепенно — постепенно да се смаляватъ. Дългитѣ и лъскави мигли на подутитѣ ѝ почервеняли отъ студъ клѣпачки захванаха да се приближаватъ въ срѣщоположно направление. Тѣзи дълги мигли не се склопиха помежду си, а оставихѫ едно малко пространство. Отворътъ на това непокрито пространство имаше формата на зърнце отъ пшеница.

Нека да не помисли нѣкой, че момиченцето бѣше задрѣмало; никакъ не, то си бѣше будно. Замижаването съ клѣпачитѣ изразяваше само едно вѫтрѣшно удоволствие, което ѝ причиняваше приятната топлина. Подобно замижавание, което изразява една сладкоопителность на душата е опитвалъ всѣки единъ отъ г. г. читателкитѣ и читателитѣ —

при разни условия и наслаждения — та затова и не намирамъ за нужно да го пояснявамъ повече. Като казвамъ думата *„опитвали“*, азъ не подразбирамъ никакъ, че този опитъ се е ограничилъ върху чувството отъ топлината, защото не вѣрвамъ да е испадналъ нѣкой въ такава жъдность — алчность — за топлина, както бѣше испаднала моята посѣтителка. За всичкитѣ други хора това чувство е обикновенно затжпено но само за неж, могж да прѣдполагамъ, че се наслаждаваше пьрвъ пжть отъ него.

* * *

Свирнята, която прѣди малко бѣше се спрѣла, зачу се на ново. Мелодията бѣше измѣнена, но впечатлението бѣше пакъ тжжно. За по-лаконически, азъ бихъ ж нарѣкълъ: *„стара пѣсень, съ новъ гласъ“*.

Подновяванието на свирнята стресна моята посѣтителка. Стори ми се, като че тжзи свирня ѝ припомни горчивата дѣйствителность. По жалния погледъ, съ който тя изгледа бучещитѣ пламъци въ огъньтъ, азъ разбрахъ, че тжзи нейна визита ще ѝ остане въ умътъ, като сънь. Безъ воля и съ отчаяние, тя се прѣсили да напустне печката. Тя посегна съ своитѣ жилави пръстчета, да поправи висулкитѣ отъ косата си, които сж бѣха навѣсили надъ очитѣ ѝ. Слѣдъ това тя постегна своята избѣляла черна кърпица на главата си поисправи се нѣкакъ срамежливо и нерѣшително предъ мене и ми продума първъ пжть:

— Ще закъснѣж . . . . . татко ме чака — и нему му е студено! Мама ни заржча да бързаме, ... да съберемe — каже — баремъ за санджкътъ за гроба, за кръстъ и за вощеници! Санджкътъ и кръста ще го направи дѣдо Първулъ бадева — за Богъ да прости — ама дъски трѣбва сами да си купиме . . . . . . На мама ѝ е много жалъ! . . ако неможемъ, каже, у друго ново да го облѣчемъ, баремъ едни нови обуща да може да му ся купжтъ! Грѣхота било, каже, да го заровиме у гробътъ съ вѣхти обуща . . . . младъ е още, казва — момче е — па ще се събере тамо горѣ, на небето, съ свои другари да си поиграе, па ще види, че всичкитѣ сж обути съ нови обуща и ще му бжде жаль! . . . . . . А и за коливо трѣбва; мама рече, че безъ коливо не може да се закопа мъртвецъ! . . . . . . И я не знамь колко пари ще трѣбватъ, ама, види се, че много — много трѣбва да се харчи, а пакъ ние още нищо не сме събрали!. . . . . . Не даватъ хората . . . . . пждатъ ни! . . . нещжтъ и да имъ свири тати! . . . . . . И я не знамъ, ако не съберемe днеска, колкото трѣбва, ще трѣбва чакъ утрѣ да го закопаме! . . . . . Да си бѣше живъ Лилко самъ, онъ щѣше пó-скоро да събере пари; много знаеше да печели . . . . лесно работеше, много тичаше . . . . . Отъ това е и пóжално на мама! . . . . . Печалбникъ бѣше, каже, па сега като умрѣ — кой ще ни принася?!

Тѣзи думи исказани така невинно отъ едно осмогодишно момиченце, покъртихѫ сърдцето ми. Като сѫдѣхъ по лицето на момиченцето, азъ намирахъ ръстътъ ѝ твърдѣ малъкъ, но думитѣ ѝ — твърдѣ старѣшки за нейната възрасть. По изражението на чертитѣ и по тонътъ на думитѣ ѝ азъ разбрахъ, че тя отдавна е вкусила, макаръ и твърдѣ рано, отъ горчивинитѣ на свѣтовната мизерия. Тя бѣше вече преклонила глава прѣдъ хладния острѣцъ на онази грозна секира, на която хората сѫ турили името *„свѣтъ“*!

Младата мѫченица не изразяваше нито въ лицето си, нито въ гласътъ си, нѣкоя чърта отъ отчаяние, а просто една хладна, тѫпа подчиненность на безчувственната дѣйствителность — на това, което споредъ неѭ *само така можеше да бѫде, както си е!* . . . . Зеръ злитѣ орисници бројѭтъ годинитѣ?! . . . . Зерь бѣдствията могѫтъ да разберѫтъ думата *„милость?“* . . . .
. . . .

Отъ многото въпроси, които ми се въртѣхѫ въ умътъ, азъ не знаехъ за кое пó-прѣди да запитамъ. Най-напрѣдъ пожелахъ да узнаѭ кой бѣше този Лилко, за погрѣбението на когото се просѣше милостинята. Този мой въпросъ доби слѣдующия отговоръ:

— Нашия Лилко, братчето ми! . . . . снощи издъхна! па като е умрѣлъ нали трѣбва да го закопаме! . . . . Толкова врѣме се мѫчи боленъ! . . . . Отъ какъ сѫ го ранили, сé боленъ лежа . . . . не можѝ да се излекува . . . , па чакъ снощи умрѣ! . . . . Тати казваше, че да му бѣхѫ извадили куршумътъ, онъ щеше да оздравѣе, ама нá — умрѣ!

Азъ запитахъ сестричето на покойния Лилко, да ли тя мисли че ще може да събере нуждната сумма за погрѣбението, на което тя ми отговори:

— Е па, нà, на ли сме за това тръгнали съ тати; онъ свири на кавалътъ, па я събирамъ кой що обича да даде кому що се отъ сърдце откѫсне!

Останахъ слисанъ отъ това що чухъ! Не само че се чудѣхъ на необикновенния начинъ, съ който Лилковия баща събира милостинята, но чудно и непостижимо бѣше за мене необяснимата натура на този баща, който намираше сила въ себе си, въ нараненото си сърдцѣ, щото да може да свири, за да прибрѣте потрѣбната сумма за погрѣбението на своето чедо! Спечелената съ тази грозна свирня лепта щѣше да погрѣбе, въ една яма, заедно съ дѣтето си! Азъ намирахъ за твърдѣ злобна тази ирония на сѫдбата!

Сега чакъ можихъ да разберѫ защо така жално, така тѫжно, се извивахѫ гласоветѣ на кавалътъ, който се надуваше отъ този чуденъ свирачъ.

Милка — така си каза името — ме гледаше съ втрѣнчени очи, като се очудваше, вѣроятно, на моето размайвание, което ѭ забави толкова врѣме. Като бъркахъ въ джебоветѣ да търся милостинята, която

[redacted]

мѣркахъ да дамъ, азъ запитахъ Милка, защо ходи и тя съ баща си да мръзне по студътъ. Тя ме поглѣдна нѣкакъ очудено, като раствори по-вече своитѣ черни очи и ми отвърна:

— Па, на ли тати е слѣпъ! . . . Азъ го водж на всѣкждѣ . . . . безъ мене не може на никждѣ! . . . . Тука нà — тя показа дѣсното си рамо — тука си туря едната ржка, а съ другата носи кавалътъ. Азъ го водя по улицитѣ, показвамъ му кждѣ има трапъ, посочвамъ му кждѣ има порта за да се спрѣ и да подкачи да свири; вардя го отъ кола, отъ добитъкъ. . . .

Като турихъ въ ржката на Милка милостинята, тя погледна въ ржката си, хвърли погледъ на мене, пакъ погледна въ металътъ и ме запита наивно:

— Вървжтъ ли тѣзи пари? Азъ не съмъ виждала до сега жълти петачета!

Мене ми стана нѣкакъ стѣснително и, вмѣсто неж, азъ се засрамихъ отъ наивния и́ дѣтински въпросъ. Припомнихъ си евангелското поучение за дѣсницата и лѣвицата и, за да скриж своето стѣснение, запитахъ ж да ми обясни кждѣ живѣжтъ.

Слѣдъ даденитѣ и́ обяснения, тя се опжти къмъ вратата, като хвърли още веднажъ единъ бѣгълъ погледъ върху лѣвата си стисната ржчица. До като нахлуваше на малкитѣ си крачка голѣмитѣ и пълни съ каль обуща, азъ критикувахъ въ себе-си слабитѣ познания на Милка относително распознаванието на скжпоцѣннитѣ метали!

Като затворихъ вратата на стаята си, приближихъ се къмъ прозорецътъ. Тъкмо на срѣща видѣхъ Милка съ баща си. Тя му подаде нѣщо въ ржката, което той опитваше на длань, за да узнае тежината му. Слѣдъ това спустна въ пазвата си *опитвания* предмѣтъ, поисправи си главата, като да искаше да погледне къмъ небето, вдигна дѣсницата си и се прѣкърсти

Отъ кжситѣ наблюдения, които можихъ да направж, прѣзъ прозорецътъ, забѣлежихъ, че милкиния баща не бѣше старъ човѣкъ. Да имаше, най много, четиридесятъ — до четиридесять и петь години. На снага, той бѣше едъръ, като нѣкой исполинъ. Не бѣше пъленъ човѣкъ, но на кокалъ сочеше едъръ; а особно въ рамената. Лицето му бѣше сухо, сплѣстнато, като че е било притиснато на *менгеме*, а само на лицето коститѣ се издавахж твърдѣ много; тѣ сочехж като да бѣхж двѣ гутури, израсли надъ странитѣ му. Подъ правилния му римски носъ висѣхж на долу, дори до надъ пазвата, два дълги, малко кждрави, мустака. Тѣзи мустаци сочехж като да сж пепеливи на боя, но тъзи боя бѣше привидна. Пепеливи сочехж за това, защото бѣхж прошарени съ повече бѣли косми. Сжщата боя имаше и косата му, която бѣше ниско остригана. Длъгнестото му лице изглѣдваше почернело и испродупчено — като решето. Подъ надвиснатитѣ му сключени и вълнести вѣжди, се виждахж

двѣ вглѫбнати трапчинки. Тѣзи трапчинки показвахѫ мѣстото на очитѣ, но самитѣ очи азъ не видѣхъ.

Бае Каменъ — отпослѣ научихъ името му — бѣше облѣченъ въ единъ распокъсанъ солдатски шинелъ безъ *погони*. Само двѣ копчета бѣхѫ останали на този шинелъ и то тѣзи, които бѣхѫ подъ гърлото. Останалата часть на прѣдницитѣ отъ шинелътъ се притѣгаше съ една конопна връвь, навързана съ нѣколко възли. Панталонитѣ му, които се виждахѫ подъ шинелътъ, бѣхѫ отъ тъмно-синьо, офицерско сукно, съ червенъ кантъ. По широчината имъ познахъ, че сѫ отъ нѣкой артилерийски офицеринъ. За бае Камена тѣзи панталони бѣхѫ кѫси: едвамъ достигахѫ на една педя пò горѣ отъ глѣзенътъ. Той бѣше притѣгналъ краищата имъ съ своитѣ навуща отъ суро-синкавъ избѣлелъ шаекъ. Понеже опинцитѣ му бѣхѫ цѣли потънали въ каль, то не могѫ да кажѫ нищо за тѣхната здравина. По голѣмината на неговитѣ опинци, можихъ само да заключѫ, че бае Каменъ имаше дълги стѫпала, нѣщо на една педя и половина. На главата си, бае Каменъ, имаше единъ рунтавъ калпакъ отъ бѣли кожи, каквито носятъ торлацитѣ по Бѣлоградчишко. Едрата, колосална снага на бае Камена бѣше малко превита въ рамената като че рамената му тѣжехѫ, та изгледваше повечко наведенъ.

Когато Милка тръгна да поведе баща си, то той пружи лѣвата си рѫка и се улови за нейното дѣсно рамо. При това, той се наведе още повечко, та изглѣдваше дори гърбавъ. За да удържи равновѣсие на тѣлото си, при неравнитѣ си слѣпешки стѫпки, бае Каменъ махаше съ дѣсницата си въ въздухътъ, като че очертаваше съ кавалътъ, дѫги отъ нѣкой крѫгъ.

* * *

Юго-западната часть отъ градътъ Видинъ, между улицитѣ, които иматъ излазъ на капиитѣ *Нова-махала* и *Страшенъ брѣгъ*, се намира единъ отъ най-разнесенитѣ и разнебитени квартали на градътъ. Периферията на този кварталъ съставлява *края* на градътъ. Въ този край обитаватъ най-бѣднитѣ отъ жителитѣ. Тука могѫтъ да обитаватъ бѣднитѣ, само за това, защото мѣстото не е добро; инакъ богатитѣ и отъ тукъ би ги испъдили. Не е добро това мѣсто за това, защото го хваща водата. По стѣнитѣ на кѫщята си личи мѣстото до кѫдѣто е допирала водата. Хоризонтални едни линии, които изглеждатъ като нѣкои нивелачни бѣлѣзи образувани отъ допиранието на водата, означаватъ на всѣка стѣна нивото на наводнението. На много кѫщи тѣзи линии се виждатъ на пò-голѣма височина и отъ самитѣ врати и прозорци. Тѣзи бѣлѣзи на наводнението можехѫ да се забѣлѣжѫтъ и на самитѣ тарабени огради, ако да ги имаше; но понеже прѣзъ врѣмето на обсадата, всичкитѣ дървени огради съставлявахѫ единствення материялъ за отопление на нашия гарнизонъ, то заедно съ оградата изгорѣхѫ и отличителнитѣ бѣлѣзи! . . . Бѣдствията на една война сѫ неизброими!

Бѣхъ се запжтилъ въ една отъ най-затжнтенитѣ улици на споменатия кварталъ. Тази улица, колкото и тѣсна, колкото и крива, колкото и кална, но сѐ бѣше пó-високо издигната отъ самитѣ кжщя. Тази непропорционалность между улицата и дворoветѣ придаваше такъвъ единъ грозенъ видъ на кжщята, щото тѣ изгледвахж като че сж клѣкнали въ водата. Освѣнъ горнята половина на стѣнитѣ и клонищата на черницитѣ, друго нищо се не виждаше нито изъ дворoветѣ, нито изъ градинитѣ. Всичкото наоколо бѣше покрито съ вода. Една народна поговорка казва, че всѣка бѣда — всѣка неволия носи и по нѣщо добро. Въ данния случай, добрината на тъзи неволя се състоеше въ това, че бѣднитѣ обитатели на тѣзи потопени кжщици се прѣхранвахж безплатно — съ рибата, която ловѣхж не само въ своитѣ дворове и градини, но и въ своитѣ стаи. Наистина, че рибата въ това врѣме бѣше твърдѣ ефтина, пó-ефтина и отъ кукурузното брашно, но безъ пари е се пò-ефтино! ....

Спрѣхъ се прѣдъ една кжщица, на която само заднята часть на дворътъ, задъ кжщата, бѣше заляла водата. По останалитѣ нѣколко дирецп, при земи, се виждаше, че около тази кжщица е имало нѣкога ограда, но самата ограда ѭ никждѣ нѣмаше. Отсжтствието на оградата не би правило, най-послѣ, такова лошо впечатление, ако не бѣше останала само портата съ перваза ѝ. Като гледахъ на цѣлото праздно мѣсто, че стърчи само една единствена порта и нищо повече, стори ми се, като че глѣдамъ нѣкой голъ циганинъ съ *силяхъ* на поясътъ. Така ми се мене стори, а пъкъ какъ би се сторило това другиму — не зная. Портицата бѣше притворена. На мѣстото на рѣза или друга нѣкоя дръжка висѣше едно вжженце отъ лика, което бѣше закачено за единъ искривенъ и заръжтавелъ пиронъ, прикованъ на перваззтъ. Види се, че не прикрѣпена портата би зѣяла, та затова и вжженцето бѣше прѣмѣтнато прѣзъ пиронътъ. Подвоумихъ се: да ли да откачвамъ вжженцето и да отворѭ портата или да си минж свободно прѣзъ разграденото мѣсто. Въ своето недоумѣние не останахъ дълго врѣме, защото наскоро съзрѣхъ, че само отъ портата имаше пжть за къмъ вратата на кжщицата. Другата часть на дворътъ, и отъ лѣво и отъ дѣсно, бѣше покрита съ единъ дебелъ пластъ отъ конски торъ и комина изхвърлена отъ казанитѣ, кждѣто се пече ракия. По торътъ и по комината ровѣхж нѣколко кокошки и единъ бѣлъ петелъ съ дълъгъ, прѣвисналъ, червенъ гребенъ. Види се, че и кокошкитѣ заедно съ петелътъ бѣхж гостени, като мене, защото, щомъ се приближихъ до вратата, тѣ се разбѣгахж по чуждитѣ околни дворове.

Като откачихъ вжжето и бутнахъ портицата, слѣзохъ по двѣ издълбани въ пръстьта стълбици въ дворътъ и се опжтихъ къмъ кжщицата. Никой не излѣзна да ме посрѣщне: нито човѣкъ, нито куче.

Слѣдъ като прѣминахъ нѣколко крачки по разхвърленитѣ между кальта камъне, които испълнявахж длъжностьта на тротуаръ, стжпихъ на една дъсчица, която съединяваше сушинката прѣдъ стрѣхата съ исходеното мѣсто. Дъсчицата бѣше прѣзъ срѣдата прѣпукната. Като стж-

пихъ на нея, туку изблихна кална вода изъ прѣпукнатото мѣсто и извиши на горѣ колкото една педя, като *шадраванъ*. Прѣскочихъ този мѫтенъ водоскокъ и испѫкнахъ прѣдъ входътъ на самата кѫщица.

Побутнахъ окадената отъ димъ почернѣла врата, която бѣше полуотворена и влѣзнахъ вѫтрѣ. Мѣстото, кѫдѣто влѣзнахъ, бѣше полутъмно и напълнено съ лютивъ за очитѣ димъ. Постояхъ малко врѣме, до като да привикнатъ очитѣ ми на тъмнината и димътъ. Пруститъ, въ който стоехъ, бѣше сѫщеврѣменно и готварница. На срѣщуположната отъ вратата страна, съвсемъ приземи, бѣше огнището. Нѣколко искъртени дрѣбни тухлици и разнебитената на около пепель характеризирахѫ най-добрѣ състоянието на огнището. Спустнатата изъ коминьтъ на долу верига, която висѣше надъ самата срѣда на огнището, бѣше олѣпена съ сажди, които се лъщѣхѫ, като че цѣлата верига да бѣше натопена въ черна кандисъ, или карамелъ. Двуногия саджекъ, на който третята нога се замѣстваше съ единъ вальовастъ камъкъ, имаше сѫщата боя, както и веригата. Надъ тоя саджекъ бѣше прикрѣпена една пръстена тенджерка безъ похлупакъ. Тенджерата бѣше поклопена, но не съ нейния си капакъ, а съ единъ дървенъ танюръ. Подъ саджекътъ повече димѣхѫ отъ колкото би могло да се рече, че горѣхѫ нѣколко тънки и мокри клончета отъ черница. Малко едно, и скривено прозорче, което бѣше натъкмено туку надъ самото огнище, едвамъ пропущаше по нѣщо свѣтлинка. Рѣшетката на този прозорецъ бѣше отъ дърво и тоже почерняла, както и вратата. По нея бѣхѫ остали, самъ-тамъ, кѫсчета отъ хартия, която е била прилѣпвана вмѣсто стъкло. На срѣдната вертикална пръчка на рѣшетката бѣше завързана една черна окадена кърпица съ възлитѣ на долу. На кърпицата бѣше привързана една тънка канапена връвь, на която сѫ били нанизвани червени пиперки. Казахъ че сѫ били нанизвани за това, защото като ѭ разгледвахъ внимателно, едвамъ можихъ да прѣброѭ четири пиперки цѣли и три полуистрошени. Другия нанизъ се състоеше само отъ изсъхналитѣ дръжки на пиперкитѣ, но самитѣ тѣ сѫ били, види се, отдавна откѫснати. Сѫщо като низътъ съ пиперкинитѣ дръжки висѣше оголенъ и единъ сплитанъ лукъ. По цѣлия сплитанъ не видохъ нито една главичка. Познава се, че въ тази кѫща хранителнитѣ припаси сѫ били твърдѣ скромни, а зимата доста дълга!

Отъ дѣсната страна на огнището, въ паралелность съ искривеното прозорче, висѣше покаченъ на една дървена чивия лъжичникътъ. Той бѣше исплѣтенъ отъ небѣлени лика и, кой отъ врѣмето, кой отъ димътъ, бѣше измѣнилъ първоначалната си боя. По своята оригиналность и първобитна форма този лъжичникъ ми припомнува и сега античната моделна колекция на покѫщнината, която бѣше наредена въ павилонътъ на Ескимоситѣ въ Парижското изложение. Въ лъжичникътъ, освѣнъ три огризени по върхътъ лъжици и единъ джурулекъ, съ който по насъ растриватъ коприва, друго нищо не видѣхъ. Подъ лъжичникътъ бѣше въсправена една черешова чутура за кълцанье соль. Ликото на черешата бѣше наполовинъ олупено. Отъ дѣсна страна, до огнището, видѣхъ една чер-

вена стомна, очукутена на гърлото. Подъ стомната бѣше подгизнала вода, която и образуваше една цѣла локвица. Една кратуна, изрѣзана въ срѣдата колкото съ ржка да се бръкне и прѣвързана съ лико прѣзъ гърлищницата, съставляваше послѣдния приборъ на кухнята. И тази кратуна бѣше покачена на една дървена чивия въ стѣната и служеше да държи соль. Азъ надникнахъ въ неж и видохъ дъното ѝ, но соль не видѣхъ. Сольта бѣше поскжпнала, види се, по врѣме на обсадата, та затова и обитателитѣ на тази кжщица считахж за луксъ да си ж набавжтъ съ скжпа цѣна. Отъ машитѣ на огнището бѣше останала само едната половина, другата никждѣ не ж видѣхъ. Подътъ на кухнята не бѣше постланъ и пръстьта бѣше се обърнала на каль, както онази, която едвамъ изгазихъ по кривата уличка.

Край огнището, въ самата каль, бѣше приклѣкнала една жена. Тя си бѣше снишила главата и духаше подъ саджекътъ. Вмѣсто да пламне и се разгори огъньтъ, духанието на жената увеличаваше димътъ, който се издигаше изъ огнището. Главата на тжзи жена бѣше забрадена съ единъ черпъ и вехтъ чемберъ. Лицето ѝ бѣше жълто, като дуня и тъй испосталело, тъй испито, като че бѣше нѣкоя мумия отъ врѣмената на седемтѣхъ гладни години, прѣзъ царството на Фараона. Само очитѣ ѝ сочѣхж червени и подути, което азъ го отдадохъ на влиянието на димътъ, но, както узнахъ отпослѣ, причината е била съвсѣмъ друга. Испъкнатата горна челюсть на устата излагаше на яве не само цѣлия редъ отъ жълтитѣ прѣдни зжби, но и блѣднитѣ като рибенъ мѣхуръ, вѣнци. Тази испжкнатость на горнята челюсть личеше толкова повече, че испититѣ отъ гладъ и слабость страни на лицето се бѣхж прилѣпнали къмъ челюстната кость на жената. Сжщо така бѣше прилѣпена и кожата, къмъ костьта на слѣпитѣ очи. Ако би ме запиталъ нѣкой за годинитѣ на тжзи жена, азъ бихъ се намѣрилъ въ трудно положение, за да могж да отговорж. Не бихъ збъркалъ, на глѣдъ, нито ако рѣкж двадесять и петь години, нито ако рѣкж петдесятъ. По дребностьта на снагата и по подвижностьта, тя изглеждаше още млада, но по набърчканото вече чело и побѣлели косми тя можеше да има и петдѣсеть години.

Както по бѣдствието, което се изразяваше по лицето на тази жена, тъй сжщо и по още пѣ-бѣдния ѝ костюмъ, който се състоеше буквално отъ дрипи, това живо сжщество прѣдставляваше твърдѣ интересенъ сюжетъ за четката на нѣкой гениялень живописецъ. Казвамъ гениялень за това, защото съ посрѣдственна, обикновенна, способность за рисувание, картината би винаги излѣзнала пѝ-гиздава отъ оригиналътъ.

* * *

Види се, че рѣдко е стжпвала ногата на чуждъ човѣкъ въ тази кжщица, защото жената, изненадана отъ моето посѣщение, напустна да духа, завърна глава, както си клѣчеше, изглѣда ме нѣкакъ очудно и чакъ послѣ стана да ме посрѣщне. Тя не ме запита за нищо, но ме

поведе къмъ вратата, които съединявахѫ кухнята съ една стая. Като приближи до вратата и натисна да ѭ отвори, тя като че се сѣти за нѣщо и изглеждаше, като че се е развърнала отъ намѣрението си. Повърна се една стѫпка на дирѣ, наведе глава умислено, протри съ длань набръчканото чело, зина и ми продума, шепнешкомъ, като че се боеше да не събуди нѣкого.

— Тамъ . . . . лежи . . . . Лилко, . . . снощи издъхна, . . . още не сме го нито облѣкли за погребение . . . . а пъкъ друга стая нѣмаме!

Изъ зачървенѣлитѣ и подбухнали очи на Лилковата майка се проточихѫ тихо, кротко, нѣколко едри сълзи. Едната отъ тѣзи сълзи се търколи цѣла, като зърно грахъ, чакъ по прѣстилката ѝ и капна върху калната пръсть. Тя пододе на себѣ си, поискашли се дрѣзгаво, като че бѣше гърлото ѝ прѣсипнало, и ме погледна съ единъ въпросителенъ погледъ, като да искаше да ме попита: „защо си дошелъ у насъ“?

Обадихъ ѝ, че заранька още приказвахъ съ Милка, която водеше баща си, и като узнахъ отъ нея, за смъртьта на братчето ѝ, то додохъ и самъ да го видѭ.

Една особенна чьрта се появи върху лицето на нещастната майка. Тази чърта макаръ че се мѣрна и отлѣте бързо, като сѣнка отъ спицитѣ на нѣкое движаще се колело, но пакъ ми направи едно особно, поразително впечатление. Мѫчно може да се опрѣдѣли измѣнението на лицето, което прѣдизвика появяванието на тази чърта. Това измѣнение не изразяваше нито радость, нито гордость, нито надѣжда, нито прѣзрѣние. То бѣше нѣщо особно. Ако бихъ могълъ да дамъ едно пò-свободно опрѣдѣление, една лична моя характеристика на това измѣнение, то азъ бихъ казалъ, че то изразяваше едно полуочудване и полусъмнение. Очудване на това, че гледаше прѣдъ себе си фактъ, на който най-малко е могла да се надѣва и за който най-малко е мислила. Съмнението може да се поясни съ това, че злощастната майка е престанала, отдавна да вѣрва на човѣшкото милосърдие, за което спомѣнва евангелието. Тя бѣше си създала въ своя умъ, въ своето съзнание, въ своята битность, единъ аксиомъ пò вѣренъ за нея, отъ колкото за единъ математикъ можехѫ да бѫдѫтъ вѣрни теоремитѣ на Питагора, Карнота или Нютона. Този нейнъ аксиомъ бѣше коравината на човѣшкото сърдце — бездушностьта на хората. Като доказателства, за опрѣдѣление на своята тероема, тя привеждаше: мѫкитѣ, неволитѣ и бѣдствията, които е истърпѣла до сега; тѣзи, които търпи по настоящемъ и ясната безнадѣжность, която ѝ рисува бѫдѫщето! Зеръ тѣзи доказателства не сѫ пò-нагледни отъ триѫгълникътъ на Питагора или биномътъ на Нютона? Кой може да ѭ обвини, подиръ това, че тя е имала куражътъ да искаже съмнение за сѫществуванието на *човѣщина* между хората? Зеръ е имала случай да опита и сладостьта за да вѣрва въ сѫществуванието ѝ? . . .

Търпка — така се наричаше бае Каменовата стопанка — ме поведе втори пѫть къмъ затворената стая. Вратата се затваряше на шипъ, та за това тя си припомогна и съ колѣното да натисне и ѭ отвори. Като хвана въ лѣвата си рѫка, рѫждясалата дръжка, прекрачи съ единия кракъ прагътъ на стаята, опрѣ се съ гърбъ върху стѣната и ме покани да встѫпѭ вѫтрѣ. Покани ме тя, но не съ думи, а съ погледъ. Това тя направи, като прѣмѣсти своя погледъ отъ моитѣ очи върху испруженото тѣло на Лилка. Погледътъ ѝ, който, така да кажѫ, водѣше този на очитѣ ми бѣше жаленъ, тѫженъ — сърцераздирателенъ! Само отъ бръчкитѣ, които се пружихѫ като малки змийци отъ лѣвата и дѣсната страна въ ѫглитѣ на устата ѝ — само това искривяние на нейната долня устна — бѣше достатъчно за да ми разясни горѣстьта, която топеше сърдцето на тази нещастна майка. Нито въздишка, нито оня буенъ ревъ, който отлѣква на нараненото сърдце — нищо подобно не чухъ да излѣзне изъ устата на Търпка. Тя се само подпрѣ до прозореца, сви дѣсната си рѫка подъ лѣвата мишница, подпрѣ върху дланьта на лѣвицата своята накривена на лѣво глава, впи очи въ своята мъртва рожба и застана като вкаменена!

. . . .

Стаята, въ която почиваше тѣлото на Лилка, бѣше отъ твърдѣ скроменъ размѣръ. Прозорцитѣ, които глѣдахѫ къмъ потопенитѣ черници, бѣхѫ ниски и тѣсни, като на нѣкоя изба. Върху пожълтѣлитѣ и окадени хартии, които пропущахѫ една полутъмна свѣтлина, бѣхѫ налѣпени съ тѣсто малки парченца отъ стъкла. Най-голѣмото стъкло бѣше, колкото една човѣшка длань. Тѣзи стъкла не бѣхѫ четвероѫгълни, но имахѫ разновидни периферии и образувахѫ една неправилна пъстрота, която може да се уприличи съ така нарѣченитѣ *фуги*, що се виждатъ по зидоветѣ отъ неодѣлянъ камъкъ. Кой отъ прахъ, кой отъ мухитѣ, стъкленитѣ парчета бѣхѫ толкова закаляни, щото изглеждаше като да имахѫ една особна, естественна, мѫтна прозирность.

Дюшемето на стаичката бѣше отъ пръсть, която само тукъ — тамъ имаше остатъци отъ варовита мазилка. По рѫбоветѣ, мѣжду душемето и стѣнитѣ, а особно къмъ страната на задния дворъ, бѣхѫ поизрасли по нѣколко тънкостъбелни гѫбички съ заострени качулки. Тѣзи гѫби свидѣтелствувахѫ за степеньта на сухостьта въ стаята и за солидностьта на постройката. Ниския таванъ, който по боята си приличаше на почернелитѣ отъ старость грѣди, бѣше толкова надвѣсенъ, щото човѣкъ отъ срѣденъ ръстъ можеше свободно да да допрѣ до него — не съ рѫка, а съ глава. Въ источния ѫгълъ. между стѣнитѣ и таванътъ, бѣше прикрепенъ единъ иконостасъ отъ антична конструкция. Въ иконостасътъ имаше само една глинена червена кандилница, безъ дръжка и едно стъкло съ свѣтена вода затулено съ увита желта книга. Между разглобенитѣ дъски, на лѣвата страна отъ иконостаса, стърчеше подбоденъ стрѫкъ отъ изсъхналъ босилякъ. Нито икона, нито кръстъ нѣмаше въ иконостасътъ; види се за това, че и тѣ за пари се продаватъ! Една

щампа прикована съ двѣ пирончета, нѣщо на една педя подъ иконостасътъ, бѣше, могж да кажж, единственното украшение на стаичката. Тази щампа изобразяваше страшния Божи сждъ. Съдържанието на подобни щампи е доста познато у насъ, та за това азъ ще замълчж за него. Ако бихъ ималъ да кажа нѣщо по това съдържание то бихъ рѣкълъ, че присжтствието на подобно изображение ми се виждаше за излишно тукъ. За излищно ми се виждаше за това, защото мжченията, които прокобяваше тжзи картина, бѣхж извѣстни на живущитѣ въ тъзи кжщица още тука, на земята, та нѣмаше нужда да си въображаватъ какво ще имъ бжде *тамъ*, на небето. Баремъ *тамъ* нѣма да владѣе и заповѣдва алчната и ненаситна ржка на човѣкътъ! . . . . Какво пò-лошо ще могжтъ да видятъ тѣ на страшния сждъ? . . . . Зеръ небеснитѣ мжки могжтъ да бждатъ пò-грозни отъ тѣзи по земята? — Тогава би трѣбвало да се прѣдполага, че Господь е още пò-малко милостивъ и отъ хората . . . . . Таково прѣдположение би било грѣшно!

По грѣдитѣ на таваньтъ, надъ самия иконостасъ, стърчѣхж нѣколко крупни китки отъ изсъхнали трѣви. Между другитѣ, азъ распознахъ: *Богородичната трѣва, Посѣченото билье (кантариона), Сърпецъ, Джодженъ, Смилъ, Бъзовъ цвѣтъ, Невѣнъ и Босилякъ.* Види се, че приобрѣтението на тжзи наржчна *кжщна апотека* да е струвало найефтино, за това и на нейния асортиментъ се е обърнало най-голѣмо внимание!

Срѣщу иконостаса, задъ вратата на стаята, бѣше прикована на стѣната една малка поличка. На поличката имаше: четири-петъ жълти глинени паници; едно тенекено тасле за вода; два голѣми и нѣколко други пò-малки пиронье; едни мѣдни павти отъ коланъ, почьрнѣли и искривени, като че туку що сж били изровени изъ земята; единъ старъ бронзовъ дивитъ за забождание въ поясъ; едно парче отъ брусъ, за точение ножове и единъ глиненъ свѣтилникъ, въ който стърчеше само фитилъ отъ догорѣлата лоена свѣщь.

Душемето бѣше покрито на срѣдата съ една малка разнизана рогоска, а върху нея се *покоеше* тѣлото на Лилка. Мъртвецътъ бѣше покритъ до гърдитѣ съ една вѣхта и одърпана черджица отъ бѣла вълна съ черни линии. Само отъ глѣженьта на долу се подавахж подъ черджката краката на Лилка. Тѣ бѣхж обути въ чорапци отъ суросива прѣжда, които, както на пѣтитѣ, тъй сжщо и на палцитѣ, бѣхж протрити и образувахж твърдѣ релиефни пѣтна отъ мъртво мѣсо! . . . . .

Ржцѣтѣ на лежащия бѣхж кръстосани на гжрдитѣ му и въ тѣхъ нѣмаше нито кръстъ, нито икона. Нѣмаше така сжщо нито една вощеничка да гори до главата на покойния. Баремъ да бѣше слънцето грѣяло, ами и него бѣхж прѣкрили разбърканитѣ облаци по влажното небе. Лилковата глава бѣше малко климнала на дирѣ, защото възглавничката, която бѣ подложена подъ главата му, бѣше малка и напълнена само съ сухи листя отъ кукуружни кочани. Вълнената тъкань, съ която бѣше

облѣчена възглавницата, имаше една протрита дупка, изъ която стърчеше единъ сухъ кукуруженъ листъ.

Въ лицето си, Лилко бѣше блѣденъ и сухъ. Рѣдката му тънка косица бѣше завърната към темето и откриваше едно чудно хубаво и правилно искорубено чело. Вѣждитѣ бѣхѫ високо извити надъ очитѣ, черни и тънки, като пиявици. Тѣ се почти сближавахѫ къмъ носътъ, а на краищата се възвивахѫ на къмъ слѣпитѣ очи. Носътъ, по формата си, бѣше идеално правиленъ; той концентриваше въ своитѣ линии всичкитѣ качества на единъ хубавъ носъ.

Устата на младия мъртвецъ бѣхѫ полураствoрени. Подъ блѣднитѣ му тънки и свити устни се бѣлѣеше цѣлъ низъ отъ хубави дребни и равни зѫби. Пространството подъ вѣждитѣ и подъ очитѣ бѣше синьо-мораво и образуваше цѣли тъмни крѫгове, въ които се виждахѫ, като изъ дѫлбочини, полуотворенитѣ устъклени черни дългнести очи на Лилка.

Само този устъкленъ погледъ бѣше единственния признакъ на смъртьта. Инакъ по всичко можеше човѣкъ да си помисли, че това уморено отъ своитѣ болки и страдания момченце э туку що заспало? . . . . . .

Тръпка, Лилковата майка, подви лѣвата си нога и приклѣкна надъ главата на своето чедо. Тя пружи своята дѣсница да поглади и оправи разрошавенитѣ косички на Лилка; поиздаде малко вратътъ си напрѣдъ, впери погледътъ си въ полуотворенитѣ Лилкови очи и почна да оплаква и нарежда своитѣ въспоминания и иллузии, които е имала за своето изгубено чедо:

— Безъ врѣме чедо, съ дни и съ младини, отивашъ! . . . . Не си се, сине, още свѣтъ насвѣтувало, та и мъртвитѣ ти очички стоѭтъ отворени! Жални за свѣтъ! . . . . . Глѣдай го, чедо, още тоя свѣтъ, до като не те е притиснала черната! . . . . Не стана рѣдъ та и ти, както и другитѣ дѣца, твои връстници, да окусишъ, да разберешъ отъ свѣтовнитѣ сладости: Нито те е било у яденье, нито у облѣкло, нито у игра! . . . . . . Отъ малко още, те е замѫчило и тебе, черното теглило и патило, ... отъ малко още си било все на мѫка и на *изетъ*! . . . . . . На спасовъ день, маминъ, ще склонишъ четирнадесятата си година! Вѣка година си се чедо радвало на тоя день! . . . , Зеръ сега, маминъ, у гроба ще се радвашъ? Зеръ мама ти при гробътъ да прѣкара твоя праздникъ?!

. . . .

— Какъ не те пожали тоя пусти крушумъ, що те тебе намѣри? . . . . На ли ти, синко, думахъ да се пардишъ, че у битка е страшно! . . . . На ли ти, мами, думахъ да не ходишъ близо при солдатитѣ, кога захване битката! . . . . . Защо ме, чедо, не послуша, та сега мама да те загуби младъ и зеленъ . . . . . да загубѫ своята пьрва, ... своята едничка мѫжка рожба?! . . . . . Пусти имъ пушки останали, пуста му рѫка опустѣла, който ми те тебе, чедо, умѣри! . . . .

Кой ще ни, сине, сега насъ приглѣдва, кой ще ни залъгъ у кѫщи принесе?! На ли татко ти *глѣдъ* загуби, на ли ти остана единичъкъ на

мама печелбникъ?! . . . . На ли знаешъ, маминъ, че сичката ни опора на тебе бѣше?!

. . . .

— Лилко, синко, мамино чедо хубаво; кажи на мама, сине, кой свѣтъ да хвана, кждѣ да се дѣна?! . . . , У Дунава ли, чедо, да се хвьрля, или и мама съ тебе въ гробътъ да легне . . . жива да се зарови?! . . . . Кой ще, чедо мило, твоята сестричка да гледа?! Кой ще се, синко, и за неж грижи! ? . . . На ли знаешъ, Лилко, колко ти се она радваше . . . . колко те она тебе обичаше!! . . . . Защо ж Лилко, баремъ неж оставяшъ? ! Защо, чедо, баремъ за неж не поживѣ, та и она да е разбрала, сине, че е братъ имала?! . . . . Или ти, синко, и тебе додѣя нашата черна сиромашия . . . . или ти, чедо, жалъ дожалѣ, у мжки да ни гледашъ?! . . . Проклета да е, синко, тая наша орисница, що ни е насъ, чедо, съ чьрнъ повой повила! . . . . , .

„Помнишъ, Лилко, какъ мама си тѣшеше, че ще ми скоро порастешъ, че ще станешъ на мама търговче, . . . много щѣше, синко пари да спечелишъ и мама ти, щѣла, чедо, добро да добрува! . . . . Чернà бй, синко, твоята печалба . . . . пó-черна, чедо, моята надѣжда“.

. . . .

. . . .

Колкото сж раздирателни думитѣ, които бѣдната майка нареждаше надъ главата на своето мъртво чедо, толкова по-жаленъ, толкова поскърбенъ — толкова по-покъртителенъ бѣше гласътъ, съ който тя нареждаше тѣзи думи. Търпка не говорѣше, а пѣеше. Гласътъ на тази грозна пѣсень се ту прѣкъсваше, като че излизаше отъ умаломощени гжрди, ту се извиваше при края на всѣка мисъль, като че изразяваше една безпрѣдѣлна отчаянность на сьрдцето! Оплакването въ видъ на пѣсень е твърдѣ распространено, а особно по западнитѣ краища, на нашата страна. Види, се че горѣстьта исказана въ форма на пѣсень, може пóдълго врѣме да се утърпи, отъ колкото ако се ограничеше само на сълзитѣ. А, може би, протегнатостьта на думитѣ, оплаквани въ пѣсни, да способствува за пò лесното и бистро припомнувание на много нѣща изъ живота на починалия, та да може този, който го оплаква, да изброи повече факти отъ добринитѣ на покойния и съ това да покаже пò-релиефно значителностьта на загубата. Както и да е, но самия този фактъ свидѣтелствува за поетичностьта на душата и въ този случай, както и въ много други.

Слѣдъ моето запитвание Търпка ми описа съ прѣсѣкнати думи нѣкои по-важни чърти отъ тѣхния животъ, а тоже и обстоятелството, при което е билъ раненъ младиятъ Лилко, вслѣдствие на която рана е хвърлилъ въ такава скърбь своитѣ родители. Ето какво ми расказа лилковата майка: — Грозно е нашата орисница . . . . пуста опустяла! . . . . Що сме сгрѣшили Богу и я не знамъ . . . . ама знамъ, нá, че патимо черно патило, па . . . . нито ние него довършваме, нито то насъ . . . . не сме и ние — слава Богу — хвъргале камънье срѣщу

небето, ама нá, като е дошло до главата ни, ще го търпиме . . . Кѫдѣ ще се дѣнемъ . . . . какво ще сторимъ . . . . може ли човѣкъ да излѣзе изъ своята кожа . . . ще търпи нá . . . . ще влачи шия и мѫзоле . . . . ще мѫкне кържа, па . . . . като пукне единъ день, тогава ще отлекне и намъ, па ще отлекне и Богу отъ нашитѣ жалби и охкания.

„Мислила съмъ я, когато се зачерних та се задомихъ, че ще прегльщамъ по деветъ пѫти на день сълзитѣ си, вмѣсто хлѣбъ, ама нá . . . нали видишъ . . . . що трѣбва я да го кажемъ . . . .

„Ама и онъ не е кривъ, ... истина сарпъ е, сертъ е, ама не е муфлузинъ. що ще му ямъ хако? . . . . Работи, чаластисва, мѫчи се ама нá кога оня отъ горѣ е рекълъ да бѫде друго-яче, оно кой що може да стори?! . . . .

„Не бѣше *онъ ихтиячъ*, не бѣше *зюгюртъ*, та питай свѣто нѣка ти каже кой е билъ Каменъ, па вижъ кой е сега! . . . Не е билъ богаташинъ много, ама имаше добра сермийка, ... бѣше добъръ . . . . Като сега ми е прѣдъ очитѣ, кога додеше като ергенинъ още въ хорото . . . . високъ, силенъ, ягкъ, приличенъ, па се уловеше у онова хоро, море, да речешъ, че кракъ не допира до земя . . . . така легко стѫпваше . . . . що годъ имаше мома. всѣка го бегендисваше . . . . всѣка би го взела, па и я нá и мене се бегендиса! . . . . Играе, играе, па като види, че Цако свирача ослабне, а онъ се пустне отъ хорото прихване кавала. па като подземе да свири . . . . само да имашъ крака да му даяндишешъ! . . . . Никой не можеше да се избарабари съ него на кавалъ . . . . ама башъ никой! . . . . Не свири да речешъ свирпия ами като че съ уста дума! Като го слушашъ залишешъ се, забравишъ се па и не усѣщашъ заморванье . . . . Хоро ли стане, веселба ли стане, кѫдѣ-годъ да се събератъ млади и Каменъ е тамъ . . . нѣма ли Камена изглѣдва ти като че си у цьрква безъ икони! . . . Всѣки го обичаше, всѣки доступаше съ него и Каменъ бѣше единь.

„Кога се *мѣни* за мене, ... по що ми прати *нишанъ* имаше у недѣлята хоро на владикината бахкча . . . . Когато се хвана Каменъ у хорото до мене, а мене ми бѣше мило. мило, Боже, чинеше ми се, че туку ще литна отъ радость. Бѣхъ упрѣла у земи очи, та не видѣхъ какъ се подкачи пустата имъ кавга съ Дели-Еминъ, Сюлиманъ-Беговия синъ Знаешъ, турчинъ, като всѣки турчинъ, поганецъ, па на ли му бѣше останало отъ баща му много иманье, а въ акълътъ го Господъ малко осакатилъ. та бѣше станалъ . . . пази Боже . . . . да те е страхъ да го срѣщнешъ! Набралъ бѣше около себе си татари, все такива като него хайти . . . . все на едно бърдо тъкани, па кѫдѣто мине . . . огънь и пожаръ! Свѣтътъ бѣше писналъ отъ него, ама никой не смѣе нито думица да му рече . . . . всѣки се боеше!

. . . .

„Дели-Енинъ си е билъ отдавна *гарезлия* на Камена, защото надбързилъ съ своя *вранчо* Еминовия хатъ. Като чулъ, че има хоро, а Еминъ съ свойтѣ тайфи дохажда тамъ. Всичкитѣ били малко *чакъркефлии*, а Еминъ и по вечко. Я сама не видохъ, ама други ми казаха, че като видѣлъ Камена въ хорото до мене, а той подкачилъ да хвърля око къмъ мене, и да суче мустакъ, па и рѣкълъ нѣщо на другаритѣ си за мене . . . . . знаешъ, турчинъ, па и работата му турска! . . . . . Както играеше Каменъ до мене, а я туку усѣтихъ, че му потрепера ржката, като че го трѣска растрѣсе . . . . погледнахъ го у лице, а онъ жълтъ като сминь, само очите му свѣтѣха и, да рѣчешъ, като че искри искрѣха! . . . . Каменъ пустна ржката ми остави хорото и . . . . . право при турцитѣ. Хвана си ржцѣтѣ на дирѣ, исправи се предъ Емина и му рѣче съ страшенъ гласъ . . . . Боже, и сега като се сѣтимъ съ какъвъ гласъ извика, и сега ме търпки побиватъ . . . . . „Знаешъ ли, каже, Дели-Емине, че тая мома дека поглѣдвашъ на нея и си сучешъ мустака, — знаешъ ли, каже, че она е *нишанлия* и че азъ съмъ ѝ нишанджията“! . . . . Що е рекълъ още Каменъ на турцитѣ и що сж му они отвърнали — не знамъ, не дочухъ — бѣхъ примрѣла отъ страхъ! . . . . Видѣхъ само като се лъсна ятагана у Дели-Еминовата ржка, па послѣ . . . . послѣ туку видохъ, че Каменъ хвърляше турцитѣ прѣзъ глава съ ржцѣ, като че прѣхвърляше праздни качета отъ трушия! . . . . Нахвърга ги единъ възъ други, като тикви у яма, па откърти единъ прътъ отъ плетътъ, па като подбра . . . . Боже, да речешъ че е дели Марко! Отъ тогива го затвориха, та ха́ днеска да го пустнатъ, та ха̀ утрѣ да го пустнатъ . . . . та се изминаха цѣли четири мѣсеци! . . . . А я, пуста опустяла, нито съмъ мома съ момитѣ, нито съмъ жена съ женитѣ! . . . . Нито на̀ хоро, нито у цьрква — нито никждѣ. Плуяхъ, плуяхъ, все въ кжщи . . . . и къртица да бѣхъ, пакъ щѣше да ми омръзне, все заровена да съмъ!

„На самъ день на Богородични поклади . . . помня като сега . . . . сѣдимъ съ тетка Сава на софрата, божемъ и ние да запокладиме, като всички свѣтъ. Ямъ, божемъ, а оно залцитѣ ми се запрѣчватъ у гърлото, а нѣщо подъ лжжичката ме пие, пие, като че ме е змия захапала. Писна ми левото ухо, ама така силно, щото истрьпнахъ на мѣстото си. Кучето ни, Лисчо, залая силно; клопнаха се вратата . . . . не се мина колкото съ око да мигнешъ и Каменъ се истърси предъ насъ, като гръмъ изъ ведро небо! . . . . Бѣше страшенъ да го не погледнешъ! . . . . — „Ставай, каже, Търпко, ... скоро . . . . скоро . . . . да вървиме, да бѣгаме, ... за мене вече тука нѣма животъ“! До като ме подканяше, туку прехвана единия край на чергата и захвана да трие единъ ятаганъ! Поглѣднахъ ятагана и истърпнахъ . . . . цѣлъ съ кървь облянъ! . . . . Схванаха ми се челюститѣ, па не можахъ ни *гъкъ* да рѣчемъ . . . . трѣперахъ като листъ на топола! Тетка Сава се съвзе по-скоро и го запита: — „Камене, синко, що си сторилъ! . . . . Тая работа, по това врѣме . . . . тая кръвь . . . . това не е чиста работа;

. . . . кога те пустнахж? . . . . Кждѣ си билъ? . . . . Каква е тая кръвь? . . . . . .“ Каменъ ни поизгледа съ впити очи и извика: „скоро, скоро, ... не е ваша работа да питате . . . . не му е сега врѣмето! . . . . Не би день, не-би два, не би три! . . . . да стоишъ затворенъ, като пиле у кочина . . . . . безъ *кабахатъ*, ни кривъ ни дълженъ . . . . . нека ме помнжтъ сега . . . . . нека помнжтъ кога сж затваряли Камена! . . . . . Дели Еминъ . . . . . ама нищо, нека . . . . . баремъ това ще ми остане споменъ отъ него“ — като рече това, а онъ притегна ятагана и пакъ завика: „хайде, скоро“!

. . . .

. . . .

„Осъмнахме отвъдъ Тимока. Въ селото Бадньево у Неготинско се вѣнчахме! . . . . Тешко на такива вѣнчила и горко на такава свадба, ама нà, дé . . . . . като е така било писано! . . . . .

„Съназе си нищо непонесохме. . . . . останахме голъ пръстъ! . . . . . Все що имаше Каменъ . . . . и дюкянъ, и стока, и всичко . . . . . . все отиде така, нá, *ясъ-пусъ*! Захвани отъ ново да печалишъ, та да прокопсашъ!

„Лутахме се и по Сърбия, и по Влахия . . . . . отъ село на село . . . . . отъ градъ на градъ . . . . . кждѣ ли не скитахме, за какво ли се не залавяхме, ама като не върви — не върви! И аргатлъкъ вършихме, и по чужди кжщи изметъ сторвахме, и кърчмаринъ става, и свирачь става, и по муший работихме, ама дé . . . . . питай, каква файда?! . . . . . Като че *ашикере* хлѣба се измъкваше изъ ржцетѣ ни. Море, бѣше тръгнало, да иде у пусти гори, така лошо и наопаки, щото и злато да уловѣхме у ржка и оно въ кюмюръ ще се обърне!

. . . .

„Кой знай, ... знамъ ли я, ... може па и оная кръвь . . . . . . Единъ Господь знае . . . . *Онъ* е сждия на всичко! . .

. . . .

. . . .

„Кога се подигна Московията срѣщу Турско . . . . когато се бѣше размирилъ свѣтътъ, я останахъ на мушията, дѣто работѣхме у Влашко, а Каменъ отиде съ други още българе при Московцитѣ, та е влизалъ у биткитѣ съ нихъ; ама тогава имá късметъ, та остана читавъ. Пощо падна турската сила, пощо захванаха да сждитъ нашитѣ, а ние се прибрахме тукъ съ Камена и съ Лилко — онъ бѣше мжничекъ тогава. — Тая кжща е на Тетка ми. Тетка Сава, Богъ да ж прости — едничка бѣше останала отъ нашия родъ — не доживѣ да дочѣка нашето царство! . . . . . . бѣше умрѣла прѣди размирицата! . . . . . Кжщата намѣрихме пуста . . . . . обрана, съсипана, ... нá, каквото е виждашъ, ама пакъ бѣхме благодарни, пакъ щѣхме добрѣ да минемъ, само да не бѣше тая пуста битка съ Сърбето . . . . . Само да се не бѣше това чудо сторило! . . . . . Само това да не бѣше ми дохаждало до глава!“

. . . .

. . . .

„Когато се почна битката, Каменъ си бѣше съ здрави очи. Той бѣше матрапазинъ; — да прѣкупи, да прѣпродаде — да искара по нѣкоя парица да ни прѣхрани и това бѣше всичко. Истина, малко искарваше, ама пакъ казвахме: *сполай на Бога.* И Лилко му помагаше, и онъ тичаше по цѣлъ день сиромашкото. Искарваше и той по нѣща и баща му се радваше че е *чалашкънъ*, че, ако и малъкъ още, но пакъ му иде отъ ржка търговията. „Търговецъ ще стане“, казваше Кой менъ, само да е живъ да порастне. Съ голи ржцѣ, що е рѣкълъ нѣко-! пойде заранъ, па пакъ донесе по нѣкоя парица. Истина, много пжти донасялъ е съвсѣмъ малко, ама никога не се е връщалъ безъ нищо! За това го и толкова обичахме, затова и толкова трѣперехме надъ него, ... Ама нá, като не е било така писано, какво сме ние желали; Като не е сакалъ *Оня* отъ горѣ, . . . оно дé, що щешъ му?!

Когато се расчу изъ градътъ, че се е дигнала Сърбия на насъ, а оно цѣлия градъ се разбърка, нà така, като мравки изъ мравенище! Всѣки си напусна работата, всѣки си затвори дукяна, всѣки си испокри стоката и — търговията се спрѣ, *алъшъ-вериша кестиса!* И Каменъ и Лилко — останахж безъ работа. У кжщи нѣмахме нито клечка дърво, нито брашно — нито нищо за *зимовище!* А зимата тука нà, на прагътъ. И брашно поскжпнѣ, и дърва поскжпнѣхж и — всичко поскжпнѣ! Прѣсѣкохж се пжтища, нѣма отъ кждѣ да се докара нищо! Отдѣляхме, що е рѣкълъ нѣкой, отъ гола душа, само за по нѣкой залъгъ за прѣзъ деньтъ, но и това се скоро свърши! Нѣмотията е много тежко нѣщо!

Когато се захвана битката и почнаха да падатъ у градътъ сърбскитѣ гюлета, Каменъ ми рѣче да останемъ въ кжщи при дѣцата, а онъ ще иде тамо при обкопетѣ у огъньтъ. „Не е за мене да стоимъ съ скръстнати ржцѣ; тамо пò-трѣбватъ хора, каже; солдатитѣ сж и така малко, па ако се не събереме ние, дѣка имаме още сила, оно кой ще помага да се бранимъ?! . . . . . Зеръ да се дадеме, каже, така мърцина у ржцѣтѣ имъ, ... ще имъ прѣсѣдне! . . . . Баремъ десеть души ще гжтнемъ, каже, па послѣ халалъ да имъ е и моята кратуна! . . . . .

„Каменъ е много калкъ. Налéтъ човѣкъ е! Съ очи да гледа че му поришъ корема съ ножь, пакъ нѣма да трепне! Такъвъ е онъ. Още ергенинъ кога бѣше, на ли ти казахъ, . . . още кога се зехме; когато направи *онова* съ турцитѣ, отъ тогава си го знамъ че . . .“

Търпка не доисказа всичко, което имаше да каже. Тя затаи прѣдъ мене важната семѣйна тайна. Азъ горѣхъ отъ любопитство да узнаж тази тайна, особно за *онова,* което той направилъ съ турцитѣ, но нито мѣстото, нито врѣмето, нито пакъ мъртвото тѣло на Лилка ми позволявахж да распитвамъ повече.

Слѣдъ като попрѣглътна нѣколко пжти засъхналата си плюнка и протри съ пръсти челото къмъ слѣпитѣ си очи Търпка подзе пакъ и продължи:

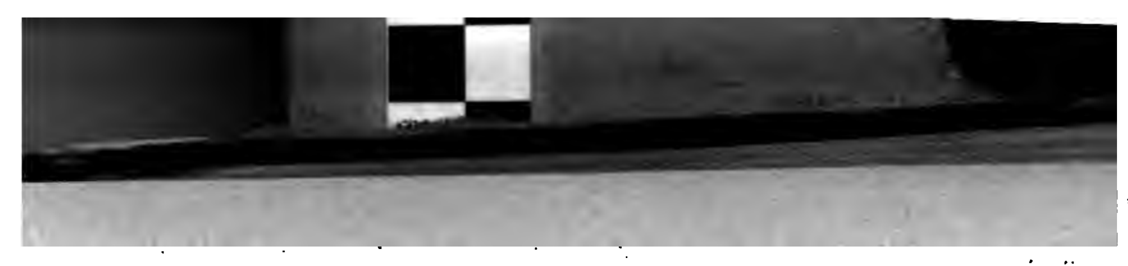

— Що можѣхъ да му рѣчемъ?! Па и да му бѣхъ рѣкла, зеръ онъ мене ще слуша? Вълкъ, кога помирише кръвь, може ли да се удрами, може ли да се укроти? Така и онъ можеше ли да се укроти, като слушаше, че гърмятъ топоветѣ?! . . . Пó-лесно можешъ да спрѣшъ Дунавътъ да не тече, но Камена никога не можешъ спрѣ!

„Лилко бѣше тамъ когато си оратѣхме, па се обърна и каза на баща си: „И я ще идемъ съ тебе, тате, тамъ“! Я останахъ като попарена, зави ми се свѣтъ, щѣхъ да падна! Присѣднахъ и захванахъ да плачѫ. Мислѣхъ че баремъ *онъ* ще го спрѣ, като баща. Ама и това не бѝ! Баща му се засмѣ, па рѣче: като сакашъ и ти хайде! . . . . Не е лошо да се научишъ, да привикнешъ съ врѣме. Може до нѣкога да ти дотрѣба. Като се научишъ сега, до нѣкога ще ти бѫде като харизано. Па, най-послѣ, все едно е, каже; ако има да те намѣри, оно ще те намѣри и тука, а ако имашъ дни и у топа да се загнѣтешъ, па ще останешъ живъ. Та зеръ гюлетата не падатъ и тука, зеръ не гине и тука свѣтътъ?! Баремъ тамъ е, каже, пò-друго нѣщо; ако те убиятъ — у бой си убитъ, а нѣма да те притрепатъ като мърцина у стаята или у дворътъ. Така хортуваше Каменъ, а я го глѣдамъ, па му се чудимъ на памето. Море, думамъ му, баща ли си, що ли си? . . . . . Хичь такива думи думатъ ли се прѣдъ дѣте, прѣдъ свое дѣте?! Нѣма нищо, каже, мѫжско е, нека се учи на мѫжска работа; зеръ да ти го оставимъ да ти навива на чекъркъ или да ти плѣте чорапе?! Нà, каже, Милка е момиче, учи си го, каквото знаешъ, а Лилко нали сака съ мене, енка доде. Каквото рѣче — така и отсѣче! . . . . Заведе го! . . . . Заведе го, ама нà, сега си патимъ и я, па пати и онъ, а нàй е *язъкъ* за това, що се испружило тукъ, нá! . . .“

Лилковата майка пакъ застана. Тя повдигна края на единъ парцалъ, що бѣше припасала ужъ за прѣстилка, опна го въ прѫститѣ на дѣсната си рѫка, протри ѫглитѣ на зачервенѣлитѣ си и подпухнали очи, пипна върхътъ на почервенѣлия си отъ сълзи носъ, прѣглътна пакъ и додаде:

„Каменъ е помагалъ при топоветѣ; нему му иде отъ рѫка такава работа — не е това ново нѣщо за него. Най-напрѣдъ е помагалъ въ всичко на солдатитѣ, а послѣ, като се понаучилъ, тамъ му дали да върти нѣкакво точило на единъ топъ. Знамъ ли я, какво е било това точило, ама, казватъ, че додѣто се то въртѣло, топа все гърмѣлъ и хвърлялъ крушуме, които се сипѣли като дъждъ върху сърбитѣ.

„И Лилко е стоелъ при топоветѣ; помагалъ е, колкото е можалъ и колкото му е била силата. И гюлета е носилъ, казватъ, за да пълнятъ топоветѣ. Но офицеритѣ не сѫ го оставяли да стои тамъ. Они сѫ го много обичали: при нихъ е ялъ, при нихъ е спалъ. Глѣдали сѫ го като свое дѣте. Ама и Лилко ги е много слушалъ. Какъвто бѣше пъргавъ и досѣтливъ, маминия, онъ имъ е много угаждалъ, та за това сѫ го и много обичали!

„Единъ день, таманъ около *икиндия,* битката прѣстанала. Офицритѣ се събрали да си поприкажѫтъ и да пиятъ чай. Какво имъ е дошло на

умъ, и я незнамъ, ама знамъ — казахѫ ми послѣ — че сѫ се додумали нѣколко души да се въскачатъ горѣ на табията и тамъ да си правѭтъ кефътъ. За инатъ, рѣкли, на Сърбитѣ, ще се курдисаме на самия връхъ на *бедема*, па така и сторили. Натъкмили това, — какво му думатъ, — дека си варѭтъ вода за чай, па се нарѣдили на около. Лилко билъ тамъ и они го пратили да имъ донесе шекеръ. Когато водата закипела и Лилко се исправилъ при тѣхъ съ шикерътъ у рѫцѣ, туку припукали нѣколко пушки отъ Сърбската страна. Дордѣ да чуѭтъ пушкитѣ, а оно туку швишнала кипелата вода изъ сѫдътъ, въ който се е варила! Единъ крушумъ ударилъ въ самия сѫдъ, пробилъ го и се забилъ въ лѣвото бедро на Лилко. Сиромашкото дѣте не усѣтило испървѣнъ нищо, но като му припарило, той се погледналъ и видѣлъ — кръвьта! . . .

„Каменъ билъ на близо; пратили да го повикатъ да види дѣтето си. Като прѣгледали раната разбрали че крушумътъ не е излѣзълъ, а се е загнѣлъ въ бедрото!

„Донесохѫ го въ кѫщи на носилки. Като го видѣхъ, а мене ми се стори, като че ме рѫгна нѣкой съ ножъ тука, нà, у гѫрдитѣ. Бѣхѫ ми се схванали устата, та не можѣхъ нито дума да продумамъ! Задавило ме бѣше тука нѣщо, у гърлото, та не можѣхъ за нищо да запитамъ! . . . .

И Каменъ бѣше дошелъ съ него. И той нищо не продумваше. Познахъ го само по лицето, че бѣше много сърдитъ. Грозенъ е Каменъ, кога се разсърди; я си го знамъ най-добрѣ. Хората, що се бѣха събрали, казахѫ че Лилко скоро ще оздравѣе защото, думахѫ, не е била раната на лошо мѣсто. Като удари у месо, казвахѫ, не е толково сарпъ. И я вѣрвахъ, сирота на, хорскитѣ думи. Па и кой знае може и да сѫ имали право; може би, че щѣше да се налѣкува, ако да бѣше добрѣ гледанъ, ама нá, като не разбирамъ какво щемъ му?! . . . . Раната посинье, печърне, па взе да гние мѣсото. Отъ денъ на денъ ставаше все отъ зло на по-зло! . . . . Кажи отъ Архангеловъ день се бѣше замъчило дѣтето та, ете на, чакъ до снощи! . . . . Не е малко врѣме! . . . . Все да лѣжишъ, все да се мѫчишъ, все да теглишъ! Да иде у пусти гори; да не дава Господъ никѫдѣ — никому! Колко болки е испатило сиромашкото, а пъкъ, да видишъ, защо думица не продума и оно да се оплаче, че го боли, или че му е тѣжко, или друго нѣщо! . . . . . Мълчеше като риба! . . . . . по лицето се познаваше само, че върви на пò-лошо! . . . . Захвана да вѣхне, да жълтѣе . . . . изсъхна, нá, на ли го гледашъ, като восъкъ, ама пакъ търпѣше! . . . . като баща си бѣше каякъ! . . . . Асли и на него се бѣше мѣтнало: и по табията си и по всичко! Да го горишъ съ вѫгленъ, пакъ нѣмаше да каже „уфъ", пакъ щѣше да търпи! — Такава ягка душа имаше, маминия! . . . . . Правихъ всичко що знаяхъ и що ми бѣхѫ казали хората. И хекиме и билки варихъ, и мехлеме мазахъ, и съ трѣви посипвахъ, и всичко и всичко, — и що знаяхъ и що незнаяхъ — па пакъ нѣма файда, пакъ си отиде дѣтенцето съ дни и години!

. . . .

„Не стигна това, ами и Каменъ ослѣпя! . . . .

Като се завьрналъ пакъ тамъ, а онъ рѣкълъ билъ, казватъ, че скѫпъ откупъ ще иска за дѣтето си. Никога не сѫ го били виждали, казватъ, толкова страшенъ, като тогава. Въртѣлъ е, думатъ, оня топъ, покосвалъ е съ ония крушуме, като снопи! . . . . . Кѫдѣто е замѣрилъ, съ земята е равнилъ! Онъ не ми е нищо казвалъ, ама отъ хората съмъ чула. И кръстъ му дадоха съ синя пантилка, па рекохѫ, че и на Лилко ще дадѫтъ ама, оно, нá, нали не доживѣ, сега защо му е? Вмѣсто оня кръстъ, сега ще му турятъ дървенъ — на гробътъ!

„Та — какво бѣхъ заприказвала, ха, сѣтихъ се, за Камена — у единъ голѣмъ зоръ — страшно е било казватъ — какво то си е върталъ точилото на топътъ, туку долѣтело едно срьбско гюле та право у камънетѣ подъ хендека. Това гюле е ударило толкова силно, щото камънетѣ се распръскале и посипале като съчми лицето на Камена! . . . . Цѣлъ се бѣше подулъ у главата! . . . . Цѣлото му лице бѣше — една рана! . . . . Отъ другото се излѣкува, ама съ очитѣ остана сакатъ! . . . . Нищо не види! . . . . . лицето му е ископано като съ длато, като отъ лошатта сипаница ама пакъ не мари, самотово да му не е на очитѣ.

„А здравъ човѣкъ инакъ; да речешъ за работа, могълъ би да работи, сила има и отвише, ама като не може да види, каква работа, пуста, може да искара“?!! —

. . . .
. . . .

Когато бѣхъ тръгналъ да си пойдѫ, срѣщнахъ на самата пѫтня врата Милка съ Камена. Като ме видѣ, тя продума нѣщо на баща си и се обърна къмъ мене съ свойственната на дѣцата наивность, като къмъ познайникъ, и ми каза:

— И обуща купихме, и платно за сандъкътъ на Лилко, и три вощеници и — пшеница за коливо! Баба Тана ще ни направи коливото; съ шекеръ ше го нашара; она знае много хубаво да шара кольево. Татко купи и нови дрѣхи за Лилко. Отъ синьо платно сѫ; ето ги нá, тука, у торбата сѫ. Я рѣкохъ на тати, че сѫ тънки, па ще бѫде студено на Лилко; какво ще кажешъ? . . . . на ли е много студено у гробътъ? à? ! —

Не знаяхъ и самъ като какво можахъ да отговоря на Милкиния въпросъ. Отъ това несгодно положение ме избави Милкиния баща, който, като попрѣстѫпи треповно нѣколко стѫпки къмъ мене, почна да ми исказва нѣкаква благодарность. Азъ го прѣкѫснахъ на първата дума, като му казахъ, че слѣдъ нѣкой и другъ день ще искамъ да додѫ да го видѭ и да го питамъ за нѣщо. Не дочакахъ нито да искаже своето съгласие бае Каменъ, а се опѫтихъ изъ улицата. Бѣше ми нѣщо свидно, нѣщо тежко, нѣщо несгодно, та за това и не ми се искаше да се размайвамъ.

Вървѣйки изъ кривата улица, хвърлихъ още веднажъ погледъ къмъ разградената кѫщица и видѣхъ че Милка, че бѣше стѫпила на пробитата дъска съ своитѣ *комодни* и пълни съ калъ обуща. Тя повтаряше и на майка си това, което разказа и мене: за новитѣ обуща на Лилко, за вощеницитѣ, за пшеницата за коливо и за синитѣ тънки платнени дрѣхи, които щѣхѫ да бѫдатъ на Лилка премѣна за — въ гробътъ. Не можахъ само да дочуѭ да ли зададе и на майка си въпросътъ за студенината въ гробътъ. на който въпросъ азъ ѝ дължѫ и до днесь отговорътъ. . . . . , . . .
. . . , ...
. . . .
. . . .

* * *

Рано — рано, въ сѫбота, ме посѣти пакъ баба Вълкана. Тя се връщаше отъ черква, дѣто е присѫтствувала на *парастаситѣ* и помѣнитѣ за разни покойници.

Още отъ портата развързваше малкия възелъ на една кърпица и идейки ме запита: — На ли не си ялъ нищо? . . . . Побързахъ да ти донесѫ *нафора*. Па и *житце* донесохъ . . . . четиринадесеть парастаса тази сѫбота . . . . Богъ да ги прости умрѣлитѣ. А пъкъ колко *колива* бѣха донесени . . . . артъкъ днеска ще си идатъ сити поповетѣ по кѫщята си . . . .

Баба Вълкана развърза и голѣмия възелъ на кърпицата и исипа *коливото* въ едно саханче. Тя бѣше доста испремързнала, та за това не сѣдна, както обикновенно, на миндерътъ, а подви нога и присѣдна край пачката и взе такава поза, като че щѣше да улови хурката въ рѫцѣ и да почне да прѣде. Слѣдъ като се постопли малко, тя развърза краищата на чемберътъ, съ който бѣше прибрадена, и ги пустна да висѭтъ отъ лѣвата и дѣсната страна на рамѣната. Усуканитѣ краища отъ черния чемберъ бѣхѫ прошарани въ жгълитѣ съ нѣколко зеленикави — *зайтинлиени* шарки, въ форма на лозички. Баба Вълкана се бѣше загледала въ една отъ тѣзи шарки на чемберя и продължаваше да мълчи. Мълчеше тя, но мълчеше само съ устата, защото въ умътъ си тя бѣше почнала отдавна да говори. Това азъ познахъ по първитѣ думи, които тя настави съ гласъ, като пояснение къмъ онѣзи, които е изрѣкла въ умътъ си:

— Що е отъ тоя свѣтъ, санкимъ . . . . . паужина, прахъ и пепель . . . . . *нищо*, па това ти е! . . . . . Единъ другигу ровѭтъ, единъ другиго оплакватъ и *помѣнватъ*, па пакъ всѣки ще доде на рѣдътъ си . . . . пакъ всѣки ще напълни своята яма — у тая ще легне що е за него била ископана . . . . . нѣма кой да го отмѣни, та на това бива ли отмѣна?! . . . . Ама свѣтъ, нà, пусти па се лѫже човѣкъ, па се забрави. . . . . До като е живъ оно нѣма насита нито на земля, нито на имотъ — нито на нищо . . . . . да му е цѣлъ свѣтъ

да глътне — всичко да усвои, а послѣ . . . . . послѣ черната му дохожда *до хака* . . . . тя го усмирява, па се забрави, като че не е нито билъ на земята!

„Слушамъ днѣска у цьрква попъ Ивана, като четеше помѣницитѣ . . . . . чете, чете — два сахата все споменва — всичкитѣ ги знамъ, ама кждѣ сж сега, а?

„До като е човѣкъ живъ, а онъ мисли че ще колъ да побие тука на земята, па бре кавги, бре зависть, бре какви ли не злини! . . . . . . като че имъ е тѣсно, та нѣма кждѣ да се поберктъ . . . хичъ и не подигатъ око на горѣ . . . . хичъ и не мислктъ за *оня*, що гледа отъ тамъ, па имъ се чуди, що сж се прѣдали въ ржцѣтѣ на нечестивия, та му попле по водата па сж се заѣли единъ другиго, като че незнаятъ, че *онъ* е направилъ и чървейте у земята, както и нихъ . . . . . хората се хапятъ единъ други, а слабия, свития червецъ, ги дотрива до троха тамъ, долу, у хладния! . . . . Ама де, нали и оня, рогатия, трѣбва да си намѣрна работа по земята, зеръ онъ ходи по горатa . . . . . . и неговия алишъ-веришъ е съ хората, пи ако не би ги излъгалъ, тогава защо е нечестивецъ?! . . . . Боже простиме, че му споменахъ името и днесь, подиръ Свѣтата Литургия“.

Баба Вълкана пакъ почна да приказва въ утътъ си, защото се загледа въ кукичката, която бѣше закована въ срѣдата на таванътъ и не свали погледа си отъ тамъ, доста дълго врѣме

Прискърцахж кола по улицата. Погледнахъ прѣзъ прозорецътъ и видѣхъ една слупена талига возена отъ единъ конь. Въ талигата бѣще нѣщо прекрито съ единъ пожълтѣлъ и кирливъ чаршавъ. Слѣдъ колата вървѣхж Милка и бае Каменъ. Лѣвата ржка на бае Камена се опираше и сега на дѣсното Милкино рамо. До като бѣхъ въ недоумѣние за прѣдмѣтътъ, който бѣше прѣкритъ въ талигата, забѣлежихъ, че и баба Вълкана се бѣше исправила задъ мене и гледаше въ талигата.

Погледнахъ въпросително бабичката и, прѣди да ж запитамъ, тя сама ми даде нуждното разяснение и ме избави отъ недоумѣнието. Думитѣ, които изговори, не се отправяхж къмъ мене, а бѣхж продължени е на започнатата въ нея мисъль:

— Сирота Търпка . . . . . Богъ да я прости . . . . . избави се сирота отъ свѣтовнигѣ патила . . . . . добрѣ че се смили Богъ и за нея, че ж прибра . . . . . светица бѣше станала, сирота — право у рай божи ще иде, тамъ ѝ е мѣстото.

На въпросътъ: какъ и кога е умрѣла бае Каменовата стопанка, баба Вълкана ми отговори така;

— На ли пó-онзи день ѝ бѣше умрѣло момченцето, ... отъ куршумъ загина . . . . . у битка го и него ранихж . . . . . . па, сирота, като всѣка майка, отишла му на *първа сжбота* на гробътъ. Не отишла когато се ходи, ами се надигнала по срѣдъ нощь . . . . майка на ли е? . . . . . она е луда за чедото си! . . . . . Колко е врѣме седела, колко сълзи е исплакала — никой не знае . . . . . гробищата

сѫ били пусти . . . . . свѣтъ още не е имало. При-зори, като отишли жени на гробищата видѣли ѭ че лежи върху гроба на Лилко и не шавнува. Нито плаче, нито нарежда. Нѣкои отъ женитѣ приближили до неѭ и ѭ намѣрили — мъртва. Както си е била пригърнала кръста съ рѫцѣтѣ си така си се и скочанила. Само прѣдницата на гърдитѣ и прѣстилката ѝ били още влажни — отъ сълзитѣ ѝ.

„Тая заранъ казахѫ женитѣ у църква, па рѣкохѫ и на епитропитѣ да пратятъ да ѭ вдигнатъ. Види се че сега ѭ чакъ вдигнали и ѭ закарватъ въ църква! . . . . Язъкъ за момиченцето ѝ, сирота, кой знае какви черни дни има да прѣкара . . . . . . ще остане да се скита по чужди порти, да олизва чужди сѫдове . . . . Каменъ си е вече отбралъ своя *халъ!* . . . . Торбата и тоягата, па по църковнитѣ врата!

„Какво и да е, Търпка, сирота, се куртулиса отъ тоя лъжовенъ свѣтъ . . . . . Кѫдѣто агнето, тамъ и овцата . . . . и двамата, както и всички други, що загинахѫ прѣзъ битката, все отидоха *курбанъ* за. . .

Баба Вълкана позастана малко, та азъ бѣхъ зиналъ да допълнѭ мисъльта ѝ и щѣхъ да кажѫ: *за „упазване равновѣсието на Балканския полуостровъ“*, но тя ме испрѣвари и добави пó-сполучливо, като каза: — *„за вѣтъръ“*. . . . . .

(изъ Шулца.)

Напразно птички, мойто ви
Присѫтствие тревожи;
Спокойно пѣйте всичко вий —
Що Богъ въ сърце ви вложи!

Не турвамъ примки азъ за васъ —
Хвърчете си подъ свода!
Самси зеръ знамъ какъ сѫ живѣй
И ходи на свобода. . . .

П. Н. Даскаловъ

РУСАНА.

(Отъ късlякъ).

I.

Влезнà въвъ своята градинка
Русана цвѣте да бере;
Откѫсна здравецъ и латинка,
Божуръ и цъвнѫла гиргинка,
И съ тѣхъ накичи се добрѣ.

Русана бѣше хубавица:
Самичка, сякашь, цвѣте бѣ.
Незнамъ да-ли таквази птица,
Таквази друга гѫлъбица,
Живѣй подъ ясното небе.

Не! Нийдѣ нѣма тѣзъ очици. . . .
Търсете дѣто щѣте: вредъ! —
Не ще намѣрите звѣздици,
Пô-свѣтли и таквози лúце. . . .
Русана вила е на гледъ.

И тя сега между цвѣтята,
Катъ птичка тукъ-таме лѣти.
А сѣнка правѭтъ ѝ листата
На трепетликата клоната,
Която сé шуми, трепти. . . .

Русано! Тѣзи китки красни
За тебъ ли само ги берешь?
Съ тѣзъ очи будни, очи ясни,
Съ тѣзъ погледи, Русано, страстни,
Кого, кажи, ще привлечешь?

Щастливъ е този, кой обича
Таквазъ мома — такъвзи цвѣтъ. . .
Въвъ неѭ всичкото привлича. . . .
Дѣвице, чуй! на тебъ прилича
Да любишь само въ тоя свѣтъ.

Люби, люби съсъ страсть додѣто
Таквази хубава си ти!
Звѣздитѣ свѣтятъ на небето

Додѣ е нощь, а пъкъ цвѣтето
Незнайшь ли? пролѣть то цьвти.

Залѣзва слънчицето вече,
Отстъпя мѣсто за нощьта.
Свѣтликътъ скри се на далече:
Ще мрькне скоро по свѣта.

Накитена Русана влѣзе
Вьвъ кѫщи бьржѣ, и завчасъ
На рамо съ котлитѣ излѣзе
И тръгна за вода тогазъ.

А на чешмата се събрали
Моми и момци. . . . .

И тѣ се сé по двѣ любуватъ:
Приказватъ сладки думи тамъ.
Любовно, нѣжно си хортуватъ,
Съ шеги любовни се шегуватъ —
Това приятно имъ е тямъ.
. . . .

Но ето слѣзе и Русана,
Съ вода си мѣнцитѣ налѣ.
Почака малко; тя застана
Самичка — бѣла, че румяна —
И мѣнцитѣ си пакъ излѣ.

„Кѫдѣ е той. защо не дѿде?
Кѫдѣ е моятъ милъ Диянъ?
А! иде! . . . .
Той иде бьрже, запъхтянъ.

„Дияне, дѣка се забави?
При всичкитѣ моми, я вижь —
Стои юнакъ; или забрави
Русана ти? Или остави
На други менъ? Защо мълчишь?“

Диянъ.

Русано, либе, какъ щѫ могѫ,
Да те разлюбѫ тебе азъ?
. . . .

Русана.

Прости! . . . Шегувахъ се, Дияне!
Земи тъзъ китчица отъ менъ,

Сама отъ моята градина
Я вэи брахъ, сама ж свихъ. . .
Вижь тъзи алена гиргина?
Садихъ ж азъ онязъ година;
За тебъ, Дияне, ж садихъ!

Диянъ съ усмивка милна, страстна
Тъзъ смѣсна китка зе тогазъ.
Погледна на Русана красна:
Въ очитѣ любовьта му блясна
И той ѝ каза съ нисъкъ гласъ:

„Русано, ти си званка сжща,
Каква си хубава мома!
Ще пратя утрѣ въ ваш'та кжща
На згледа хора отъ дома.

„Баща ти, знамъ, на менъ те дава. . .
А тейко — той ми отдѣли
И ниви и кжщя. . . Остава
Баща ти да благослови. . .

„Ехъ, какъ ще ние заживѣемъ!“
Диянъ съ усмивка каза пакъ
„Ще ра́ботиме и ще пѣемъ. . .

Русана.

Прати, прати, Дияне драгъ!
. . . .

Но веки мръкна. . . Хай, Дияне.
Да си вървимъ — да не сѣдимъ!
Кога ли мръкна! . . . Ще захване
Да мжмри тати, щомъ кат' стане
По̀-кжсно йоще. . . Да вървимъ!

И тѣ опжтихж се двама
На горѣ тихо въ бѣлий пжть.
А радостьта имъ бѣ голѣма. . . .
Тъй, както никой други пжть.

— Прощавай, скжпа гжлъбице!
Ний утрѣ ще се видимъ пакъ.
Прощавай, ясна ми звѣздице! . .
— „И ти прощавай о, душице! . .“
И тѣ се скрихж въ нощний мракъ.

II.

Послана, уредена бива
Тъзъ кѫща, дѣ живѣе
Мома работна. Тя съсъ радость
Хемъ работи, хемъ пѣе.

Стѣни измазани отвьнка,
А вѫтрѣ влѣзешь — свѣти. . .
И драго ти е. . . Сякашь, гледашь
Не кѫща — ами цвѣте.

Градинката израсла пьстра,
Цьвти, катъ хубавица.
Личи, че тамъ живѣй работна
И пъргава дѣвица.

Славѣй ли хвьрка, той се спира
Да пѣй между цвѣтята.
Тамъ любовьта въспѣватъ гласно
Цвѣтята и листата.

Таквазъ стъкмена, уредена
Бѣ Лѣковата кѫща.
Русана бѣ я уредила,
Катъ хубавица сѫща.

А въ кѫщи бѣха насѣдали близо
На килими скѫпи, пьстри и добри
До Петрана — Пенка, а до Лѣка — Ризо:
Сгледникъ за Русана, съ йоще други три
Стари хора. Тѣхъ ги Диянъ бѣ проводилъ,
Да искатъ момата нему за жена.

Лѣко.

Жена, дай бѫклицата тука
Да срьбнемъ съ тѣзи гости!
Хемъ чуй! Мезе да не забравишь?
Е, вий какъ сте, какво сте?

1-й Сгледникъ.

Добрѣ сме, слава Богу. . . Лѣко,
Ще пиемъ ний и пѣемъ,
Ний сетнѣ сички стари пѣсни
Съсъ гласъ ще залюлѣемъ. —

Но първомъ — нека ти расправимъ,
Защо сме тукъ у вази
Дошле — да видимъ що ще стане,
Че пѣснитѣ тогази. . . .

Лѣко.

Добрѣ, ще кажете, азъ знаѭ. . .
Но първомъ си срьбнете!
Вижъ — рѣжи! . . Нека да си пийнемъ —
Че пакъ тогазъ кажете!

2-й Сгледникъ.

Дошле сме ний — защо, послушай:
Научихме се ние,
Че въ кѫщата ви стока скѫпа
И хубава се крие.

Харесало я едно лудо
Тъзъ стока, това злато. . .
И то желае да ѭ купи —
Съгласенъ ли си, свато?

Лѣко.

Ами търговчето кое е?
Да ли за насъ го бива?

1-й Сгледникъ.

Работно й, умно й — Диянъ Мѫнковъ

Лѣко.

Добъръ е, ще го бива. . . .

2-й Сгледникъ.

Ама и ти мома си, Лѣко,
Отрасълъ, като цвѣте. . . .
И умна, гиздава и красна. . .
Нали ще я дадете?

Лѣко.

Защо не? -- Чева нѣма вѣчно
Русана да момува?

Жена, я викай я, ржцѣ тукъ
Да земе да цалува!

— Е дъще, видишь — тѣзи хора
Дошле ни сж на зглeда. . . .
Зарадъ Дияна. . . . е, Русано,
Защо тъй стана блѣда?

Или ергеня не харесвашь!
Кажи ми — и азъ нѣма
Да та насилвамъ. . . Когот' искашь
Азъ него щж ти зема.

1-й Сгледникъ.

Не, тя не смѣй да каже, Лѣко,
Срамътъ. . . Затуй лицето
И поблѣднява. . . Но азъ знаж
Харесва тя моичето.

Нали, Русано, ти познавашь
Левента — нашъ Дияна?
Нали го щѣшь? Откакъ те люби
Нали година стана?

Русана.

Когато тати менъ ма дава
И ази щж го зема. . . .

2-й Сглееникъ.

Е, сватанакъ, сега да пиемъ!

Лѣко.

Да пиемъ! Радость нѣма
Отъ тъзи друга пò-голѣма. . .
Русано, дъще, чувай!
Живѣй щастливо съсъ Дияна!
Сега ржцѣ цьлувай! . . .

П. Н. Даскаловъ.

1762.
ПАИСИЙ И РУССО

(Aperçu).

Едно чудо се случи въ края на миналия вѣкъ прѣдъ очитѣ на стария свѣтъ: единъ убитъ народъ въскръсна внезапно, едно забравено име зазвуча изново. И съ изумление свѣтътъ се запита: немá това, което се движи, пъпли и шири отъ Дунава до бѣломорскитѣ вълни, отъ Чорно-Море до Шаръ, е живо и има свои собствени начала, афекти и страсти, своя воля и душа?

И чу се нѣкой, че каза: Не, каквото виждате тамъ, това сж дървени кукли, марионетки, които се движатъ съ поворки — поворкитѣ теглатъ въ Москва и Петербургъ. — Такава бѣше първата оцѣнка на нашето възраждание. Кой бѣше първиятъ, който я пустна въ ходъ, кой знай, но тя стана популярна и захвана, като гладка готова формула, да се търкаля изъ людскитѣ глави и промуши и най-здравитѣ мозъци и стана всеобща. Печално е когато човѣкъ стане робъ на една лъжлива идея — idée fixe, но когато такава една идея завладѣе едно цѣло общество, единъ цѣлъ народъ — то е ужасно. Тя дѣйствува, като стихия, като неумолимъ слѣпъ инстинктъ, който не познава повечъ отъ единъ мотивъ.

Нашитѣ живи протести не ни избавихж отъ неосновното подозрѣние, че сме неволни, жалки креатури на тогова или оногова; нашиятъ напрѣдъкъ не убѣди никого въ самостоятелностьта ни — тъй лѣжахме ний въ оковитѣ на чуждия прѣдразсждъкъ, до като единъ грубъ фактъ, не съдра ципата отъ очитѣ на несправедливитѣ сждии — и сега чакъ се чу гласъ: *България въскръснѫ.*

— Като че прѣдъ Сливница, Драгоманъ и Пиротъ България не сжществуваше!

* * *

Въ 1762 година излѣзе „Емиль", онова прочуто съчинение на женевския философъ, Жакъ Жакъ Руссо, което си поставяше за задача да прѣобразува свѣта чрѣзъ едно ново въспитание, да прѣобърне като съ плугъ старата, гнилата културна почва съ дъното на горѣ, и въ новитѣ бразди да посѣе една нова култура, искована на естествении человѣколюбиви начала.

Въ *сжщата тая година:*

„Тамо въ дънъ горитѣ атонски високи . . .
Единъ монахъ тъменъ, непознатъ и блѣденъ
Прѣдъ лампа жумяща пишеше наведенъ. . . .

Що драскаше той тамъ, умисленъ единъ?
Житие ли ново, новъ ли дамаскинъ?

Кой не знае на изусъ отговора на поета?

Той хвърли очи си, растреперанъ, блядъ,
Къмъ хаоса тъмний, къмъ звѣздния святъ,
Къмъ Бѣлото — Море, заспало дълбоко,
И вдигнѫ тезъ листи, и викна високо:
„Отъ днеска нататъкъ българскиятъ родъ
История има и става народъ!“

Руссо и Паисий. „Емиль“ и История Българска. Колко съприкосновения между тие двама реформатори и тѣхнитѣ дѣла! Колко плодовити сравнения би могло да се направатъ между двамата въскрѫсители, при всичката разница на умственнитѣ имъ крѫгозори и на културната срѣда въ която сѫ живѣли!

Единиятъ и другиятъ си поставятъ за цѣль да възродѫтъ човѣщината — единиятъ цѣлата човѣщина, другиятъ късъ отъ нея — своя собственъ народъ. И колко чудно съвпадение! „Емилъ“ и История Българска излѣзватъ въ една и сѫща година. Една и сѫща дата за двѣ ери: възраждането на Европа и възраждането на България. — Нова България и нова Европа сѫ родени въ единъ день, прочее, *връстници сѫ.*

Нека не забравятъ това чужденцитѣ, когато оцѣняватъ епохата на нашето национално пробуждение, и най-новата ни история, въобще, нека не забравятъ и това, че въ момента, когато българскиятъ новъ завѣтъ излѣзваше отъ задушената келия на светия монахъ, за да се „прѣписва и множи безъ четъ и пръска по всички поля и долини дѣ българинъ страда, въздища и гине“ въ сѫщото това врѣме въ Парижъ, въ центра на европейската цивилизация догаряхѫ въ двора на върховната палата послѣднитѣ броеве на „Емиль“, прѣдаденъ отъ парламента на Auto da fé като книга безбожна — а самъ Руссо бѣгаше за да се избави отъ тъмничния затворъ.

Д-ръ **И. Д. Ш.**

РАФАЕЛЪ САНЦИО

(роденъ 1483, умрѣлъ 1520).

На 28-й Марта миналата 1883 год.*) цѣла Италия, цѣлъ образованъ свѣтъ, а особенно артистический, се натискаше въ входа на римский Пантеонъ, развѣвахѫ се стотѣ знамена на стотѣхъ италиянски града и безбройно множество вѣнци отъ злато и бронза, отъ миртъ и цвѣтя висяхѫ, съ своитѣ надписи, върху една скромна урна на лѣва страна отъ главния алтаръ: четири вѣка се бѣхѫ изминали отъ раждането на великий художникъ Рафаела Санцио и благодарното потомство тържественно отпразднуваше този юбилей при гроба на гениалний

*) Писано въ 1884 год.

человѣкъ. Всѣка кѫща, всѣко мѣстце, което е имало честьта да прибере въ себѣ си за нѣколко дена божественния живописецъ, се накичи съ цвѣтя и гирланди, съ вѣнци и надписи.

Да, тъкмо прѣди четиристотинъ години, на 28 мартъ 1483 год. се родилъ, въ неголѣмий градъ на срѣдня Италия, въ Урбино, Рафаелъ, отъ Доровани Санти и Мажия Черла. Баща му го кръстилъ по името на Архангела Рафаила, като че ли прѣдвиждалъ великий, могѫществений гений на сина си. На десеть години Рафаелъ останалъ сираче отъ баща и майка. Баща му билъ доволно добъръ живописецъ на врѣмето си, и той ся научилъ при него на първитѣ начала на живописството: но когато умрѣлъ баща му, то настойникътъ му го проводилъ да се учи на масторъ при прочутий тогавашенъ живописецъ, началника на умбрийската школа[1]), Пиетра Перуджина.

Рафаелъ притежавалъ такава грамадна способность да подражава и копира другитѣ, да си усвоява тѣхнитѣ дарби и тѣхния начинъ за изобразявание, щото едвамъ е възможно да различимъ неговитѣ първи творения отъ творенията на Перуджина, неговътъ масторъ, и то само по туй че тѣ стоятъ много на високо по грациозность и изражение отъ Перуджиновитѣ. Рафаелъ надминалъ мастора си.

Послѣ Рафаелъ ходилъ нѣколко пѫти въ Флоренция и тамъ, като изучилъ афрескитѣ на Мазачио, и като видѣлъ какъ работятъ Фра Бартоломео, Леонардо де Винчи и Микелъ Анджело, той се възвисилъ на върха на своето художествено могѫщество. Този периодъ на животътъ му се нарича флорентински, и се отличава въ туй, че въ него Рафаелъ произвелъ едно голѣмо количество Мадонни (св. Богородици), които сѫ пръснати по всичкитѣ галерии на свѣта. Флоренция притежава три най-знаменити отъ тѣзи мадонни, които заедно съ „Мадонна делла седжола“ която принадлежи на римский периодъ, съставляватъ най-безцѣнното украшение на Уффици и Пити[2]). Парижский Лувръ притежава знаменитата мадонна, която носи името „Хубава градинарка“. Тѣзи мадонни олицетворяватъ гения на Раффаелла, негова идеалъ. Чисти и непорочни дѣвици, тѣ повечето приличатъ като да сѫ сестри, отъ колкото майки на божественното дѣте. Колко масторски и колко магически е можалъ художникътъ да изобрази върху тѣзи лица чистотата, невинностьта, дѣвственностьта, съединена съ майчината любовь, съ една дума божественностьта олицетворена въ млади дѣвици и малки дѣчица! Идеалътъ не може да отиде пò-надалечъ. Право иматъ дѣто наричатъ Рафаела божественний живописецъ, небесний пѣвецъ на хубавото и грациозното.

Отъ Флоренция Рафаелъ отишълъ въ Римъ, дѣто останалъ до смъртьта си. Тамъ му се отворило широко поприще, въ което той развилъ своята трѣскава, огненна дѣятелность. Най-напрѣдъ папа Юлий II и

[1]) Умбрийската школа на живописство се отличава по своитѣ благочестиви и аскетически картини.
[2]) Флорентински музеи.

послѣ Левъ X го натоварили да испише стѣнитѣ на ватканскитѣ стаи и чардаци (ложи), и той покрилъ грамадни пространства съ образцови творения. Мрачний и намусений Микелъ Анджело, който въ това сѫщо врѣме работялъ въ Римъ, отстѫпилъ гордо и съ почеть прѣдъ вълшебството на младия гений. Освѣнъ въ Ватикана той исписалъ тъй сѫщо и въ виллата на прочутий тогавашенъ банкиръ-богаташь, Августино Кижи, знаменити митологический афрески, „Триумфътъ на Галатеа" и „Историята на Купидона и Психея". Римъ, дрѣвний Римъ, всемирний градъ, който днесь не е, и тогава не е билъ друго, освѣнъ обширни гробища на великата империя, съ своитѣ горди развалини, съ грамадното число и съ изящностьта на своитѣ скулптурни творения, които въ врѣмето на Рафаела едва що били ископани отъ земята, довърши да въспита и въздигне вкусътъ и способноститѣ на знаменитий художникъ до немислима за него врѣме височина. Тукъ оставямъ перото за да говори краснорѣчивий Саймондъ:

„Както Моцартъ, на когото твърдѣ прилича въ много отношения, Рафаело бѣ надаренъ съ неисчерпаема плодовитость и неуморима бързина въ работението; и, както Моцартовата натура, неговата биде способна да прѣобьрне всичко въ хубаво. Мисъльта, страстьта, вълненията, се прѣобьрнахѫ въ искуството на цѣла хармония, и, случва се че когато се чудимъ на прѣлестьта на неговитѣ творения, ний забравяме силата която сѫществува въ тѣхъ: творението на разума остава скрито подъ ясностьта и чистотата на слога. Нѣма никоги нищо излишно, нищо натрупано въ творенията на Рафаела, никаква насилена идея, никакво обтегнато и прѣувеличено расположение, и нито даже този ужасенъ елементъ, който е неизбѣженъ за истинно високото прѣдставление. Като че ли въ него се съживѣваше духътъ на една нова Гърция, и че този духъ, като очистваше вкусътъ му до съвършенство, непозволяваше на артиста да чъртае нѣща строги и ужасни.

„Рафаелъ не видѣ въ свѣта освѣнъ радостьта, и прѣдаде на своя идеалъ хубостьта на порочната дѣвственность; нека Бресчиа[1]) да е разоренъ и опустошенъ отъ огънь и желѣзо; нека се рѣжатъ на парчета помѣжду си Баллионитѣ[2]) въ Перужия; нека течѫтъ потоци отъ кръвь въ равнината на Равенна; нека Урбино да промѣнява господарь и да се покорява на усойницата змия Дука Валентино . . . той работи неуморимо въ този кратъкъ периодъ на артистическия си и пролѣтенъ животъ, който трая нó-малко отъ двадесетъ години; той получи отъ природата и отъ человѣка едно послание, чудесната хармония на което, никаква лоша неприятна нота не смути. Неговата личность тъй сѫщо бѣше симболъ на гения му. Личностьта на Леонарда бѣше красна, но величественна, той имаше проницателно око и строги устни; той привличаше съ магнитизма на велика личность. А хубостьта на Раффаела, тънка и гъвкава, магиосваше не съ могѫществото на тайната, но съ очарованието

[1]) Италиански градъ.
[2]) Политическа партия въ него врѣме.

на сладостьта и любезностьта. На неговата физическа хубость, повече деликатна отъ колкото силна, бѣхѫ присъединени най-приятнитѣ нѣща на природата, прѣлеститѣ на духътъ. Той бѣше кротъкъ, обичливъ, скроменъ, готовъ да услужи, безъ зависть, и съ толкова добродушни и прилични обходки, щото лесно го обикваха всички. Биде чистъ по нрави, и даже, въ епохата въ която живѣ, може да се каже че бѣше непороченъ. Неограничена имá той интелектуалната (душевната) си способность за всичко що се отнасяше до живописството. Но неможемъ да го поставимъ между героитѣ стихотворци на Възраждането. Ако и да не липсва извѣстна елегантность въ опитванията, които направи по ваятелството, тѣ сѫ сравнително незначителни, и сѫщето може да се каже и за неговитѣ постройки. Като живописецъ биде способенъ да разбере и изрази всичко безъ мѫка и безъ да излѣзе изъ вънъ мѣрката; като разглеждаме неговитѣ творения, чувствуваме, туй що не може да се каже за никой другъ артисть: че той биде всякога инстинктивно и безъ друго вѣренъ на истинната въ всичко що направи и измисли.

„Рафаелъ не бѣ само човѣкъ, но и школа. Както въ неговия гений се намирахѫ хватени и присвоени много и разни маниери и начини за работение, тъй много художници се събираха подъ неговото име. Живописци на афрески и на платно, мозаицисти (работници на мозайка), ваятели, дюлгери, ткачи на араци (видъ килими), дълбатели (инчизори), декоратори на тавани и подове, всички работехѫ прѣдъ очитѣ му, на всички доставяше рисунки по които тѣ изработваха туй, що послѣ отиваше въ свѣта подъ името на Рафаела. За туй той умѣ да направи толкозъ нѣща, защото отчасти бѣше награденъ съ много енергия и леснотия, отчасти защото умѣ да си послужи съ работата на други. Въ Ватиканъ покри тавана и стѣнитѣ на стаитѣ съ исторически и символически афрески, които обгръщатъ всичкитѣ човѣчески познания. Въ тѣхъ той прѣскочи всичкитѣ прѣдѣли на черковното прѣдание; и до синода на древнитѣ мѫдреци постави синода на светитѣ отци и синодътъ на обществото на светиитѣ. Поставени сѫ единъ срѣщу други „Парнасъ“ и „Алегорията на добродѣтелитѣ“ и една до друга виждатъ се „Марсиевата легенда“ и „Баснята на първий грѣхъ“. Стоимъ прѣдъ новъ католицизмъ, прѣдъ ново Православие на хубавото. Възраждането въ всичката своя широта и независимость взима идеална форма. Не сѫществува даже нѣкое разногласие, защото гения на Рафаелла, съзерцава и двѣтѣ откровения, християнското откровение и поганското откровение, отъ точка зрѣние на искуството, много пò-висока отъ тѣхъ. На неговитѣ чистѣйши и свободни дарби бѣше леко да въспроизвождатъ мотиви тъй различни, като имъ давахѫ форми съгласни помежду си.

Върху камарата на ватиканскитѣ Ложи изобрази „Свещенната История“ съ единъ редъ композиции изящно прости, познати подъ името *Рафаелова Библия*. Стѣнитѣ и дирецитѣ (пиластитѣ) бидоха испълнени съ арабески които испрѣварихѫ откриванието на Помпей, като надминахѫ по хубость и разнообразни най краснитѣ римски афрески. Съ

собственната си ржка боядиса чудесний „Триумфъ на Галатеа“ въ вилата на богаташа Августина Кижи, на рѣка Тибръ, когато учениците му прѣписвахж отъ рисункитѣ му върху тавана на залата за гости „Легендата на Купидона и „Психеа“. Като се благодаримъ да останемъ само въ римский кржгъ, отъ „Сибиллитѣ“ на Санта Мария делла паче (римска черква) минуваме на „Планетнитѣ Гении“ въ „Санта Мария дель пополо“; отъ „Свирачътъ на цигулка“ въ палата Шарра, на „Прѣображението“ въ Ватикана; дѣто да пристжпимъ намираме образцовитѣ творения на младостьта му, тъй разнообразни въ зачатието тъй еднакви въ испълнението. И при всичко туй, нека си помислимъ че палатитѣ и галериитѣ по Европа сж всички пълни отъ неговитѣ картини, че неговитѣ оригинални творения показватъ безгранично богатство отъ изобилно и творяще въображение, че неговитѣ *картони* (върху които той написалъ картини, които трѣбвало да истъчжтъ въ килими), съ които се гордѣе Англия, сж достаточни сами да го прославятъ, като знаменитъ масторъ!

„Множеството на Рафаеловитѣ творения е само по себѣ си чудесно. Внимателний рисунокъ, съвършенната екзекуция отегчаватъ буквално въображението, което се мжчи да си обясни условията на туй кратко сжществувание. Нѣма нищо или почти нищо риторическо въ туй множество отъ живописи; разумътъ всякоги служилъ за водачъ на ржката, и резултатътъ е една истинна и висока поезия. Освѣнь туй, познанията изразени въ много афрески, сж таквизъ и толкози многочисленни и тъй пълни щото, ний се питаме да ли въ тѣлото на Рафаела не се е върнала да живѣе душата на нѣкой ученъ мждрецъ. Какъ направи той, напримѣръ, за да си усвои историята на философията тъй свѣтло изложена въ „Атинската Школа“ (афреска въ Ватикана), щото всѣка глава, всѣко движение на фигуритѣ му е съдържанието вкратцѣ на една система? Фабио Канви, тогавашенъ философъ, можалъ е наистина да му достави много полезни блѣлѣжки върху гърцката философия, но само на Рафаела принадлежи триумфътъ за приличното олицетворяване подъ живи форми сухитѣ начала на знанието. Сжщото може да се каже и за „Парнасъ“ и до нѣйдѣ за „Disputa di Santo Sacramento[1].

Послѣ, твърдѣ голѣма цѣнность иматъ тѣзи афрески за физиономисята. Въ „Елиодора испжденъ отъ храма“ въ Болсенското чудо (афр. въ Ватикана) и въ Катонитѣ се открива тъзи сжщата чудесна способность, но приспособена на пò-драматическа цѣль. Страстьта и дѣйствието заематъ мѣстото на прѣдставителнитѣ идеи, но все си остава сжща масторията да прѣдставя подъ най-съвършеннитѣ человѣчески форми, туй що първенъ е било изучено духовно отъ артиста.

Ако, слѣдъ като обсждиме съдържанието на мислитѣ, открити въ тъзи часть на Рафаеловитѣ творения, вземемъ да разгледаме умственната работа, която влиза въ расподѣлението на множеството человѣчески

[1]) „Споръ върху святою причащение“ афреска въ Ватикана.

прѣкраснѣйши и величественни фигури, въ моделированието на дрѣхитѣ, въ търсението на изражение, и въ групитѣ, които съставляватъ добрѣ уравновѣсени композиции, ще можемъ да си съставимъ идея за величието на Рафаела; твърдѣ възможно е че всѣки опитъ за разсѫдително анализирувание отъ този родъ може да бѫде противно на самопроизводителностьта на метода, слѣдванъ отъ Рафаела; но ако и да си прѣдположимъ че „Чудесното Риболовство“ или „Атинската Школа“ му сѫ се явили на сънь, то туй прѣдположение ще увеличи нашето удивление, защото едно въобранжеие, способно да задържи готови толкова богатства въ подробноститѣ и да ги употрѣби тозъ часъ, е блистателно. Студиитѣ (изучвания прѣдварителни) направени за тѣзи два прѣдмѣта и за „Прѣображението“ доказватъ, че Рафаелъ се е занимавалъ истънко за всичкитѣ творения . . . . . .

„Фебъ, измисленъ отъ гърцитѣ, не биде ни повече лучезаренъ въ чудесната си усмивка, ни повече неприятель на грозното и мръсното. Подобенъ на Аполлона, който испѫди Евменидитѣ отъ своя делфийски храмъ, Рафаелъ не се унижи да хвърли погледъ на нѣща ужасни и безвкусни. Даже скрьбьта и тѫгата, трагедията и смъртьта облѣче въ хубость и очарование. Рафаелъ избѣгваше всякоги строгитѣ и тѫговни прѣдмѣти, не изобрази нито „Мѫченици“, нито „Послѣдний Сѫдъ“, нито „Распятието“ съ исключение на една малка картина, която биде отъ първитѣ му работи. . . . . Върху гробътъ му въ Храма на Славата трѣбва да ся напише: *Казахъ, че сте богове,* защото въ негова идеаленъ свѣтъ бидохѫ обоготворени синоветѣ человѣчески“.

Рафаелъ спечелилъ много пари съ своя трудъ и живѣлъ като князь. Кога ся качвалъ по стълбитѣ на Ватикана, подирь му вървѣли много приятели и привърженици и то всички отъ тогавашнитѣ знаменитости, а строгий Микелъ Анджело говорилъ, че Рафаелъ прилича на царь съ свитата си, на което Рафаелъ отговарялъ, че Микелъ Анджело прилича на джелатинъ, като се расхожда самъ и навѫсенъ.

Папата му прѣдложилъ кардиналска шапка, но той се отказалъ; отказалъ се тъй сѫщо отъ честьта, която му прѣдлагалъ единъ кардиналъ, като искалъ да му даде братовчетката си. За друга биело Рафаеловото сърдце, на друга принадлежалъ гения на великата му душа. Не била неговата мила Форнарина нито богата, нито отъ знатенъ родъ, но тя била хубавица и страстно я любилъ художникътъ. Дъщеря на единъ фурнаджия, тя се родила въ трастоверската махала въ Римъ, въ една бѣдна кѫщица, която още и до днесь стои, и на която съ гордость показватъ махленцитѣ. Изящнитѣ форми на тъзи римлянка не веднажъ послужили за моделъ на Рафаела, и въ божественнитѣ лица на неговитѣ мадонни отъ римский периодъ лесно ся распознаватъ чъртитѣ на щастливата любовница.

Рафаелъ умрѣлъ на 37 години въ Римъ, въ цвѣта на силата, величието и славата си, отъ силна треска, въ обятията на своята любезна Форнарина, и при утѣшенията на папски пратенници. Оставилъ

около 800,000 франка, който завѣщалъ на приятелитѣ си, ученицитѣ си и роднинитѣ си, като незабравилъ и хубавата неутѣшима Форнарина Между ученицитѣ му най-много се прочулъ Джупие Романо.

Прахътъ на Рафаела се намира въ една урна въ римский пантеонъ; никакъвъ паметникъ отъ бронза или мраморъ не украшава вѣчното жилище на артиста — самото име Рафаелъ Санцио, написано съ едри букви, е най-величественний паметникъ, който може да покрие прахътъ на подобенъ гений.

А. Митовъ.

Татово заврыщание

баллада

отъ **Адама Мицкевича**.

— Идете, чада, извънъ градеца,
На могилата идете,
И на колене прѣдъ иконата
Набожно молба сторете.

Татка ви нѣма, зарань и вечерь
Чакамъ го съ болки нечути;
Рѣки прѣлѣли, — горитѣ съ вълци,
А пжтьтъ пъленъ съ хайдути. —

Слушатъ дѣцата, заедно всички
Извънъ градеца отиватъ,
Прѣдъ иконата, съ молба сърдечна
Коленитѣ си прѣвиватъ.

Прьстьта цалуватъ, па „во име Отца,
Сина и Духа Святаго,
Тройце Прѣсвята бжди прославна,
Сега и въ вѣкъ прѣблаго.“

Слѣдъ туй „Отче Нашъ“, „Богородице“,
И „Вѣрую“ си наряждатъ,
А щомъ свършили всички молитви
Изъ джебъ си книжки изваждатъ.

Байчо имъ гласно къмъ Божа Майка
Пѣенье дума прѣсвято,

Брату дѣчица тихомъ принѣватъ:
  „Майко, смили се за тато“.
——

Но чулъ се трѣсъкъ, въ'пѫть кола скърцатъ,
  Най-напрѣдъ — кола тѣмъ знайни;
Дѣцата тичатъ: „Тато си иде“,
  Крѣскатъ и викатъ умайни.
——

Съзрѣлъ ги пѫтникъ, поронилъ сълзи,
  Напустналъ бърво колата:
„ - Какъ сте, какво сте, дома що има?
  Жаль ли ви бѣше за тата?
——

Мама ви какъ е, наш'тѣ роднини?
  Ей за васъ кошътъ тамъ съсъ сливи.“ —
Единъ тукъ вика, другъ тамъ се радва,
  Радость, викове звънливи.
——

— Азъ съсъ дѣца въ града щѫ стигнѫ,
  Вий, слуги, на прѣдъ минете“. —
Тръгналъ . . . искачатъ близо хайдути,
  Дванайсеть, страшни, проклети.
——

Съ бради дълги, съ вити мустаци,
  Диви и грозни се спрѣли:
Въ поясъ ножове, отъ страна сабли,
  Въ рѫцѣ имъ сопи дебели.
——

Ревнали дѣца, при тата бѣгатъ
  Подъ клашникъ да ги прибѐре;
Слуги примиратъ, бащата блѣденъ
  Издигналъ рѫцѣ, трепере.
——

— Имотъ вземете, кола и всичко,
  Само тезъ дребни дѣчица
Недѣйте прави клети сираци,
  А пъкъ жена ми — вдовица. —
——

Сганьта не слуша, единъ въ колата
  Тича съ викъ: „Дѣ сѫ паритѣ?“
Другъ при конетѣ съ сопа мѣри,
  Третий съ ножъ гони слугитѣ.
——

Но ей „спри, чакай“, старъ хайдукъ викналъ,
  Сганьта изъ пѫтя испѫдилъ;
Пустналъ бащата, пустналъ дѣцата,
  — Вървете безъ страхъ“ отсѫдилъ.
——

Пѫтникътъ, веселъ, благодари му,
  — Недѣй“, хайдукъ искрѣщява;
„Трѣбва да знаешъ, че първъ те сказвахъ:
  Дѣтска те молба спасява.
——

За тѣзъ дѣчица здравъ си отивашъ,
Тѣ ти сѫ животъ и стража;
Благодари имъ, ча така стана,
Какъ стана щѫ ти раскажѫ:

——

Чулъ бѣхъ отдавна, че ще да минешъ,
Та азъ и мойтѣ юнаци
Извънъ градеца, тукъ на връхътъ,
Чакахме при тѣзъ скалаци.

——

Днеска дохождамъ, въ бурена гледамъ
Дѣца ся молятъ на Бога,
Слушамъ; хвана ме първомъ смѣхъ глупавъ,
А сетне жаль и тревога.

——

Слушамъ; спомнихъ си селото родно,
Испустнахъ тази тояга;
Ахъ, жена имамъ, а при жена ми
Такъвъ мъничъкъ синъ ляга.

——

Ти върви въ града, азъ къмъ гората;
Дѣца, по върхътъ вървете,
Тичайте съ драгость, па и за мене
Нѣвга молба сторете.

Отъ Адама Аснука (E. Ley).

——

Отъ дѣвойче азъ научихъ
Мойтѣ сладки, чудни пѣсни
Мой учитель сѐ ми бѣхѫ
Нейнитѣ устца чудесни.

——

Сѐ пѣсница нова, прѣсна
Във устцата ѝ ехтеше,
Усмѣхътъ ѝ бѣ мелодйя,
Всяка дума пѣсень бѣше.

——

Щото сърдце във блѣнъ дири,
За което ни сънува,
Всичко туй трепти въ гласа ѝ
И на сладка пѣсень плува.

——

Постоянно бѣхъ при нея
И я гледахъ във лицето;
А мечти вълшебни, свѣтли
Ми люлѣяхѫ сърдцето.

Прѣвелъ **Д-ръ Хр. Кесяковъ**

ЛИСТЬЕ.

Чъртици отъ **Францъ Мажураничъ** *)

Лястовици.

The smallest worm will furn, being frodden on
And doves will peck, in safeguard of their brood.
Shakespeare, Third part of King Henry VI.

Когато въ пролѣтьта на 1883 год. се завърнали лястовицитѣ въ Цѣловецъ, заварили на зданието на спестовната банка, въ гнѣздото си, единъ врабецъ. Отъмвачътъ не се оставаше да се испѫди изъ гнѣздото.

Лястовицитѣ си отлѣтѣли. Слѣдъ малко върналъ се цѣлъ роякъ лястовици, и всѣка донела въ клюна си по малко каль. Прѣдъ очитѣ на голѣмо множество хора зазидали тѣ врабеца въ отъмнатото гнѣздо.

Азъ видѣхъ това гнѣздо въ Цѣловешкия музей. Само клюнътъ на врабеца се показва изъ гнѣздото, ... искалъ въ смъртната си борба да го прокълве . . .

Така правятъ лястовицитѣ въ Словенско, — помислихъ си, като гледахъ това гнѣздо, — а що струватъ словенцитѣ, когато тѣмъ отъмне нѣкой кѫщата? — Сѫщото това, което и хърватитѣ: донесѫтъ на отъмвача и бреме слама, да лежи на меко!

Снѣгъ.

Nevinnost pry jest perle, proto ji ocet kázdodenniho zivota tak snadne rozpstí.
Ján Neruda.

Снѣгъ вали. Момиченце едно сѣднало при прозореца, и гледа . .

Самó е въ кѫщи. Баща му отишълъ по работа, а майка отдавна то нѣма. Само ангелъ хранитель сѣди при него.

Пази го, ангеле! Въ самотия сатаната е искушавалъ и самия синъ Божий, въ самотия дяволътъ е прѣлъстилъ първата жена. . . . . Пази, ангеле, прѣкрасната тая пѫпчица!

А колко е хубаво! Като Весна, която чака въ кристалния палатъ, докато измине зимата.

Като съзрешь тойзи обаянъ погледъ и тия устца, ще кажешъ: дѣвойка е!

Като погледнешъ това бистро чело и невинно лице, казалъ би: дѣте е! Но прѣкрасно, очаротателно дѣте!

Умислена е. Неподвижна. Отъ врѣме на врѣме въздъхне. Устцата ѝ се събиратъ къмъ сладка усмивка, като да чакатъ първа цалувка . .

Може би и сега мисли за онзи момъкъ, който ето отъ нѣколко врѣме не ѝ излиза изъ главата. И днеска тя го видѣ, кога казваше сбогомъ на татка си.

Какво ѝ той каза? — „Колко ще ви бѫде досадно довечера, като останете сама!„

Ней не е досадно. За него тя мисли! . . . . Отъ пó-напрѣдъ той я и не погледваше. Естественно! Той е синъ на богатъ чокой, а тя? Дѣте на неговия градинарь! А колко отъ нѣколко врѣме е любезенъ къмъ нея! . . . . Тя въздиша. И ангелътъ хранитель въздъхна.

Стъмни се. Снѣгътъ прѣстана да вали. Дворътъ е покритъ съ чистъ, неначетъ снѣгъ. Кой ли кракъ първъ ще го гази?

*) Хърватски списатель.

Ето момъкътъ, иде тъкмо по двора въ кѫщата на градинаря. Устнитѣ му обзела дяволска усмивка.

Момъкътъ стѫпи въ стаята при момата .... „Той е!“ ... Ангелътъ хранитель избѣга изъ стаята, като плачеше .....

И душата на дѣвицата е чистъ, неначетъ снѣгъ.

Глухо-нѣмий.

Jn jedes Menschen Gesichte—Steht seine Geschichte,
Sein Hassen unt Lieben—Deutlich geschrieben . . .
Bodenstedt, Mirza-Schaffy.

Поручикътъ баронъ В. има глухо-нѣмъ слуга.

Намѣрилъ го прѣди двѣ години на улицата, дѣто просялъ. Домилѣло му за момъка, прибралъ го.

Образецъ на слуга! Едно смигване на окото или знакъ съ рѫка — нему е заповѣдь на животъ или смърть.

Бистръ е погледътъ му, като че ли всичкитѣ му нерви да сѫ събрани въ очитѣ му. Изведнѫжъ ще познае, кой е приятель на господаря му, и кой не е.

Много пѫти въ сгодно врѣме *отвръщаше* господаря си отъ тогози или отъ оногози, като го прѣдупрѣждаваше да се пази отъ него.

Какъ така? — Лесно!

Насъ замамватъ сладкитѣ думи. а него не. Той само *вижда*, що се говори, или пó-добрѣ казано, що се *не говори*.

Българинъ.

Per aspera ad astra.

Съ Василя Минчевъ другарувахъ въ Загребъ и въ Прага. Надъ всичко обичеше отечеството си. Когато биде позванъ на кървавата свадба, (сръбско-турската война), той тутак-си се отзова.

Въ Сърбия бѣше раненъ въ грѫдитѣ. Раната зацѣлѣ, но той не я прѣболѣдува.

Боледуваше. Ослабваше сé повече и повече, — най-послѣ трѣбваше да лѣгне, да не стане вече.

Често, заедно съ други другари, бивахъ при него. Докторътъ ни каза, че не може да му се помогне. Бѣдний Василъ и не подозираше това нѣщо. Прѣиспълненъ бѣше съ надежда въ бѫдѫщето, сé до послѣдната си минута.

Колко въодушевено говореше за отечеството си! Какъвъ хубавъ сънь сънуваше за неговата бѫдѫщность: какви планове кроеше, — кога оздравѣе! ....

Тъкмо руситѣ прѣминуваха прѣзъ Балканитѣ. Българитѣ се пробуждахѫ. И мой Василь искаше да хвъркне на Балкана. „Трѣбва да оздравѣѭ“, каза, „дълженъ съмъ да жертвувамъ живота си за отечеството.“ Бѣше готовъ да поднови жертвата ....

....

Побратиме! щастливъ ли си при звѣздитѣ?

Изъ почвата натопена съ кръвь изникнѫ стъблото на *свободата*. Подъ неговата сѣнка другаритѣ ти почиватъ и укрѣпяватъ силитѣ си за *пó-нататъшни* дѣла.

Задоволенъ ли си? България е свободна. България и ще се съедини и ще си бѫде своя .....

А какво щѫ могѫ азъ да ти кажѫ за моето отечество, ако нѣкога пакъ се срѣщнеме?

Просякъ.

И не введи насъ во искушеніе.
Отче нашъ.

Пó-напрѣдъ имахъ обичай да оставямъ стаята си незаключена, когато излизахъ нейдѣ.

Единъ пѫть се върнахъ въ кѫщи и срѣщнахъ на стълбитѣ просякъ. Бѣше старъ и слабъ. Трепереше отъ студъ.

„Господине, — каза ми старецътъ съ треперящъ гласъ — вашата стая е отворена, — бѣхъ вѫтрѣ — на масата часовникъ . . . гладенъ съмъ! — защо оставяте вратитѣ незаключени?!“

Разбрахъ го.

Очитѣ на стареца чудно блѣщехѫ. Какъ да опиша това, което трептеше въ тоя погледъ?

Но може само на менѣ така да се е сторило. Хмъ! просякъ!

Дарихъ го

Въ стаята нищо не липсваше.

Отъ този день винаги заключавамъ вратитѣ.

Баща и синъ.

Es ist eben nichts Seltenes, dass man seine
Ehrefür ein Ehrenzeichen verkauff.
Abrahama St. Clara.

Въ кѫщата има голѣма веселба. Отъ всѣкѫдѣ дохождатъ гости, да честитѭтъ на щастливия домакинъ.

Той е щастливъ и прѣщастливъ — нито не вижда, че сина му нѣма.

А кѫдѣ е?

Ето го въ неговата си стая. Лежи въ креслото. Лицето си закрилъ съ рѫцѣ. Горещи сълзи текѫтъ по прѣблѣднѣлитѣ му бузи . . . .

А защо плаче тойзи момъкъ, — когато всички други сѫ весели? — Отзарана баща му получилъ орденъ за извънредни заслуги, като прѣдставитель въ народното събрание! (австрийското).

Дияна.*)

Luna mendax.

Трѣбва да съмъ билъ нѣщо на петь години, когато съ очудвание съгледахъ, че мѣсецътъ винаги подиръ мене върви. Кѫдѣто азъ, тамо и той!

Похвалихъ се прѣдъ приятеля си.

„Върви и подиръ мене!“ каза той.

Захванахме да се прѣпираме, подирь кого върви.

„Я, да видиме! Хайде да тръгнеме изъ пѫтя, единъ нагорѣ, други надолѣ, и ще видиме, кого мѣсецътъ обича“.

Направихме това. Като гледахме въ мѣсеца вървѣхме по противна посока.

„Върви ли подиръ тебе?“

— Върви! - А подиръ тебе?

„И подиръ мене!“

Не можехъ да се начудѭ на това нѣщо, какъ може мѣсецътъ — сѫщеврѣменно и подирь двамата да върви?!

Днеска вече не се чудѭ. Познавамъ азъ друга Дияна, която подиръ *трима* припка, а всѣки отъ тѣхъ мисли, че той е единствения . . . . .
. . . . , ...

Прѣвелъ С. Вацовъ

*). Митологическото име на мѣсеца.

* * *

Ти каза, туй — и азъ го чухъ;
Ти не искà — и не отрови,
Ти буря внесе въ моя духъ.
Ти злѣ ми раната разрови.

Благодарж. Азъ спотанихъ
И боль, и кипналата злъчка . . .
Азъ видѣхъ образа ти тихъ
И не направихъ нито бръчка.

Дали позна ти моята скръбь
И моето мрачното геройство?
Не, твоя взоръ остана тжпъ
Облѣнъ съ убийственно спокойство,

И ти ми рече: лека нощь!
Азъ отвѣщахъ: „и тебе тоже".
И във сърдцето съ тоя ножъ
Легнàхъ да спж . . . О Боже, Боже

Ев. Перовъ.

НЕПОЗНАТАТА БЪЛГАРИЯ*)

отъ

Луи Лежé.

V.

Рилскиятъ манастиръ има за България сжщото значение, което гора Св. Михаилъ за Нормандия, Шартрезъ — за Дофине. Началото му е свързано съ самото начало на християнството въ българскитѣ страни. Основательтъ му Св. Иванъ Рилски ще да е умрѣлъ кждѣ 946 г. Той е билъ тогава на седемдесеть години: роденъ е билъ, прочее, кждѣ 876 г. подъ царуванието на Бориса, първиятъ кръстенъ владѣтель; той е билъ съврѣменникъ на Царь Симеона, българскиятъ Карлъ Великий. — Прѣданието туря при свети Ивана четире благочестиви постници, които биле негови ученици и които сжщо така основахж по единъ манастиръ. Пó-малко щастливи отъ Рилския, днесь освободенъ, тие четири манастире останахж на турска земя. Освѣнь това Рилскиятъ манастиръ е игралъ най-важната роль; историитѣ, които се отнасятъ до него, сж многочислении. Свети Иванъ е билъ родомъ отъ Скрино (Курилово? р.), селце и днесь сжществующе. Слѣдъ смъртьта на родителитѣ си той дълго врѣме се скита по пла-

---

*) Виждъ книжка VI отъ „Денница".

нинитѣ и търси нѣкоя пустиня, за да подслони своятъ аскетическій животъ; нѣколко врѣме той живѣе на глъбоцитѣ на Витоша, която господарува на София. Най-послѣ намира дивитѣ Рилски пущинаци, дѣто изъ напрѣдъ живѣе въ корубата на едно дърво, споредъ легендата, а сѣтнѣ въ една пещера. Овчаритѣ отъ околнитѣ села дохождатъ та го намиратъ; распространява се мълва, че той изгонва нечисти духове и изцѣрява неизлѣчими болести. Както често ставаше въ оная епоха на простодушна вѣра, при него се събиратъ нѣколцина постници, сграждатъ си колиби и единъ параклисъ. И днесь нѣкои си насачатъ мѣстото, дѣто сѫ били тие благочестиви сгради. На него мѣсто има три пещери една до друга, една има едно отверстие, като коминъ, и прѣзъ тоя проходъ проминватъ поклонницитѣ тамъ; грѣшницитѣ немогѫтъ да слѣзѫтъ тамъ, увѣряватъ добритѣ християне; дѣйствително, тлъститѣ човѣци се потрудюватъ да минѫтъ прѣзъ другото отверстие. Има една друга пещера заградена въ параклисъ: тамъ Свети Иванъ билъ погребенъ. Но славата му се распространила надалеко и тѣлото му било прѣнесено въ София. Тамъ то стоя петь вѣка, далеко отъ Рила. Българскитѣ царета, обаче, щедро надарихѫ манастиря му съ привилегии. Манастирътъ се управляваше по единъ правилникъ, имѣющъ началото си още отъ основателя му, и копие отъ който сѫществува и днесь. Въ 1387 г. когато „агарянскитѣ синове" сирѣчь, турцитѣ, дошле, скѫпиятъ документъ билъ заровенъ въ земята, и така избѣгналъ отъ рѫцѣтѣ на невѣрнитѣ. До турското нахлуване манастирътъ билъ нѣколко врѣме въ властьта на сърбитѣ, които го тачили и уголѣмявали; най-старитѣ му сгради сѫ отъ онова врѣме. Тамъ е закопанъ сръбскій воевода Хреля и останкитѣ му и днесь се намиратъ тамъ.

Манастирътъ запустѣ, когато турцитѣ се настанихѫ въ балканскій полуостровъ; буренитѣ и храститѣ зацъвтѣхѫ по развалинитѣ му. Но въ втората половина на XVI вѣкъ, монашската община биде възстановена отъ трима братя отъ кюстендилскитѣ околности; тѣ принесохѫ въ манастиря и мощитѣ на основателя му.

Султанитѣ се отнесоха съ уважение къмъ това светилище, чрѣзъ фирмани му утвърдиха правото да се ползува спокойно отъ владѣнието на имуществата си; единъ султанъ даже подари на манастира двѣ кандила, които и днесь се видѫтъ въ черквата. Молдавскитѣ воеводи сѫщо пращаха скѫпоцѣнни подаръци, а ипекскитѣ патриарси често идяхѫ на поклонение тукъ.

Построенъ тъкмо въ срѣдата на българската земя, манастирътъ, прѣзъ нѣколко вѣка на робството, служи, като центръ националенъ и религиозенъ. Онние, които идяхѫ да цалуватъ мощитѣ на светеца, научѣвахѫ си сѫщесврѣменно за старитѣ царе Петра, Асеневцитѣ, Шишмана, които бѣхѫ обсипали манастиря съ дарове. Калугеритѣ запазвахѫ православната религия въ тие планинисти мѣста, въ които толкова българи се отрѣкохѫ отъ вѣрата на дѣдитѣ си и приехѫ ислямската. На пукъ на гръцкитѣ владици, които се напъвахѫ по сѣки начини да погърчатъ българскитѣ черкови, Рилскій манастиръ оставаше вѣренъ на езика и литургията славянска. Отъ друга страна, той имаше метохи на много други мѣста изъ България и периодически монаситѣ му отивахѫ тамъ за да събиратъ пожертвуванията отъ християнитѣ и да ги наставляватъ въ вѣрата си. Между първитѣ възродители на българщината срѣщаме монаси: въ XVIII вѣкъ, Паисій, въспитанъ въ политѣ на Рила (Самоковъ), прѣпорѫчва на сънародницитѣ си особенно да почитатъ това светилище; въ днешний вѣкъ, единъ членъ отъ манастирското братство, отецъ Неофитъ, биде единъ отъ първитѣ учители въ многоизвѣстната габровска школа. Другадѣ азъ бѣхъ цитиралъ нѣкои отъ неговитѣ педагогически принципи. Прѣзъ XVIII вѣкъ и прѣзъ първитѣ години на нашій, манастирътъ мина прѣзъ голѣми прѣмеждия. Нѣколко пѫти го нападахѫ кърджалиитѣ; въ гръцката завѣра около хиляда турци нахлухѫ въ него за да диратъ ужь скрити орѫжия и военни припаси. Естественно, нищо не намѣрихѫ, но принудихѫ калугеритѣ да платѫтъ единъ огроменъ откупъ. Въ 1833 г. манастирътъ изгорѣ. Той биде съграденъ изново и блѣскаво, чрѣзъ ходатайството

самосскии князь Стефанаки Вогориди, баща на Алеко-паша, първиятъ и прѣдпослѣдниятъ главенъ управитель на Источната Румелия, наивно измислена отъ трактующитѣ въ Берлинъ. Дарове отъ всѣкждѣ затекохж, сичкий българский народъ считаше за честь да спомогне за обновлението на обительта.

Както си е днесь, тоя паметникъ прѣдставлява особенъ интересъ отъ точка зрѣние на искуството: зидове, кубета, фрески, ваяния — всичко е работа на туземци, на българи, куцовласи, на майстори самоуци, инспирирани единственно отъ уроцитѣ на личний опитъ, отъ вижданието на други сгради и отъ наслѣдственна традиция. Традиция имъ е дошла отъ Византия, а особенно отъ Атонъ. Фрескитѣ, особенно, твърдѣ приличатъ на фрескитѣ въ църквитѣ на Света Гора Познати сж имената на всичкитѣ майстори, що сж работили тие наивни издѣлия.

Общий видъ на манастиря съставлява една неправилна трапеция. Двѣ порти съ параклиси отъ горѣ си, даватъ входъ въ голѣмия дворъ, за който по̀горѣ споменахме. Зданието се дѣли на шесть части чрѣзъ твърдѣ дебели стѣни; тие разни отдѣления се съобщаватъ чрѣзъ желѣзни врати: мждро прѣдпазвание противъ пожари. Извънъ келиитѣ манастирътъ съдържа нѣколко бичкийници, една воденица, една ковачница, много хамбари и стаи за поклонницитѣ. Тие стаи сж моблирани по въсточно, търдѣ примитивно, само съ рогоски и миндери. Книгохранилището съдържа извѣстно количество ржкописи, нѣкои отъ XIII и XV вѣкъ, и твърдѣ рѣдки глаголици.

Храмътъ Св. Богородица, който се издига на срѣдъ двора, е съграденъ по образеца на хилендарския въ Света Гора. Чървенитѣ и бѣлитѣ камъне сж праправилно размѣсени по стѣнитѣ му и прѣдставятъ единъ видъ мозаики, твърдѣ ефектни и живописни. Стѣннитѣ изображения прѣдставляватъ светци или сръбски и български крале. Темното е покрито цѣло съ злато, съ икони, седефъ и скжпи каменье. Отпрѣдѣ му почива прахътъ на свети Ивана Рилски. Сводътъ е напълненъ съ зографии прѣдставляюща второ пришедствие и мжчението на грѣшницитѣ. Тие дебелашки и простодушни изображения, дѣто българскитѣ селяне сж исписани съ днешното си облѣкло, ще бждатъ по̀-късно твърдѣ интересни прѣдмети за етнографа и историка. Манастирътъ има чисто демократическа организация. Игуменътъ и другитѣ началници се избиратъ само за една година; всяки калугеръ си има своя кухня дѣто самъ си готви обѣда. Въ недѣлни и праздничнии дни отцитѣ се събиратъ въ трапезарията и заедно обѣдватъ. Единъ отъ тѣхъ прочете нѣщо назидателно; дваждъ въ деня ходатъ на молитва въ черквата; тѣхъ ги свиква клепалото.

VI

Нѣкога си мънастирьтъ броялъ до двѣста души калугери. Днесь набожностьта слабне, свободнитѣ карриери привличатъ събуденитѣ млади хора. Числото на отцитѣ е слѣзло на седемдесеть души. Тѣ прѣкарватъ животъ спокоенъ и обезпеченъ; не бѣше така подъ турското владичество. Сѣко лѣто мънастиря го налитахж разбойници. За да имъ противостои той бѣше организиралъ една чета отъ четирийсеть пандури. Сѣка порта се пазеше отъ десеть въоржжени человѣка, подъ командата на единъ двѣрникъ — калугеръ, който самъ бѣше въоржженъ съ една пушка, съ единъ пищовъ и съ ятаганъ; осталитѣ придружавахж пжтницитѣ или хората, които карахж съ мулета провизия въ мънастиря. Освѣнъ това, плащахж на десеть заптиета, турци, за да пазатъ пжтя между селото Рила и мънастиря. Днесь сигорностьта е много по̀-голѣма, при все това пакъ нощѣмъ се зиматъ различни прѣдпазителни мѣрки. Прѣдъ рускотурската война, жителитѣ отъ околностьта подирихж прибѣжище въ оградата на мънастиря; ледоветѣ и снѣговетѣ ги покровителствувахж противъ баши-бозуцитѣ. Мънастирьтъ е прѣдмѣтъ на много поклонения; по нѣкога се набиратъ по шесть хиляди пклонници, съ толкова още добитъка. Всѣкой градъ или село си

има нѣкой урѣченъ праздникъ, въ който посѣщава светата планина. Г. Иричекъ е ималъ щастието да се улучи тамъ по великдень, когато най-много се стичатъ поклонници. . . . . .

Днешнитѣ калугери сѫ почтеннитѣ хорица безъ голѣмо развитие. Най-забѣлѣжителенъ между тѣхъ е билъ отецъ Неофитъ, за което споменахме по̀-прѣди Той умрѣ на 1881 г. на възрасть повече отъ деветдесеть години. Малко врѣме прѣди смрьтьта му Г. Иричекъ бѣше го посѣтилъ. Той бѣше старецъ привѣтливъ и приказливъ, една истинска жива хроника на българското възраждание. Той се родилъ въ Разлогъ и твърдѣ младъ дошелъ въ мънастиря, като зографски чиракъ, за да исписва единъ параклисъ. Въ 1808 г. той се постригалъ. Той работилъ съ единъ гръкъ, който билъ граматикъ въ мънастиря; послѣ отишълъ да се учи въ Букурещъ; той владѣеше свободно грѫцки и русски язици. На 1827 г. хваналъ се учитель въ Самоковъ, а въ 1836 отворилъ прочутото Габровски училище, дѣто бѣше въведена мѣсто аллодидактическата метода на срѣднитѣ вѣкове, ланкостерската метода. Повечето отъ ученицитѣ му станахѫ послѣ учители. Освѣнь школскитѣ учебници Неофитъ прѣвелъ и евангелието на български; тоя прѣводъ, обаче, билъ анатемосанъ отъ патриарха въ Цариградъ. Гръцитѣ считахѫ сякой български напрѣдъкъ въ областьта на религиозната еманципация, като посѣгателство противъ еленската народность и цивилизация. Расправилъ сьмь другадѣ какъ борбата, почната отъ българитѣ, се сврши съ придобиванието на 1872 г. независима екзархия, която обезпечаваше духовната самостоятелность, като се очакваше политическата. Неофитъ бѣ поискалъ да отвори българско училище и въ Пловдивъ, но не успѣ, поради фенерскитѣ интриги. Той прѣкара по-голѣмата часть отъ живота си въ съставянието единъ голѣмъ български рѣчникъ, съ тълкувания и обяснения на грѫцки языкъ. Тоя трудъ и до днесь е останалъ неизданенъ, а и малко е вѣроятно че ще бѫде нѣкоги обнародванъ: днешното българско поколение не знае грѫцки. Учи сега френски, английски и русски языкъ.

Берлинский трактатъ даде на България Рила планина и мънастиря: на единъ хвърлей съ пушка отъ него е турската граница. Въ прохода пазатъ караули, но контрабандата лесно може да се извършва. При все това, монаситѣ не сѫ досущъ спокойни и се боятъ отъ нападание на турски разбойници. За това до броеницата си, не единъ отъ тѣхъ окачва на стѣната и една напълнена пушка.

Султанитѣ чрезъ особни фирмани освобождавахѫ мънастира отъ данъкъ; българското Народно Събрание утвърди тая привилегия Но престижътъ на мънастиря ослабва, заедно съ намаляванието числото на братията въ него: дисциплината се распуща. Вѣрата за българитѣ бѣше едно скѫпоцѣнно орѫжие въ борбата за придобивание независимость. Днесь освободенитѣ станахѫ равнодушни, волнодумци и малко тачатъ споменитѣ за миналото. Едни искатъ да прѣобърнатъ мънастиря на училища, други мечтаятъ да го направатъ лѣтень дворецъ—замокъ за българский князь, когато е по ловъ. Кой знай дали нѣкога нѣма да стане пъкъ единъ огроменъ хотелъ, експлоатиранъ отъ нѣкой Alpin club или Balkanine club на полуострова?

VII.

Сега ще обиколимъ съ Г. Иричека по̀-достѫпкитѣ и по̀-познатитѣ краища прѣзъ които минува днесъ международната желѣзница, отъ Парижъ до Цариградъ или по̀-точно, отъ Бѣлградъ до София. Между българската столица и сръбската граница тритѣ главни пѫдала (етапи) сѫ: Сливница, Драгоманъ и Царибродъ. Нѣкога си съвсѣмъ незнайни, тие мѣстности добихѫ сега мѣсто въ историята. поради славната роля, що играхѫ въ сръбско-българската война на 1885 г.

Отъ София до Сливница минувашъ прѣзъ мѣстности слабо обработени, обрасли съ диви трѣви. Не се срѣща ни едно село; само единъ чифликъ и една гостилница оживляватъ малко тоя пустъ пжть. Сливница е едно селце, то брои не повече отъ 150 жители (?), гора съвсѣмъ липсва въ голата котловина софийска. Жителитѣ сж принудени да опичать съ слама кирпичитѣ, производданието на което имъ е едно отъ първитѣ занятия. Отъ Сливница нататъкъ равнината захваща да става вълнообразна и да се стѣснява; възлазяшъ по варовити възвишения, пристигашъ на височинитѣ, които бѣхж театръ на биткитѣ прѣзъ 5, 6 и 7 Ноемврия 1885. Сърбитѣ не прѣминахж тия точки, които би имъ дали ключоветѣ на София. Единъ часъ оттатъкъ Сливница пристигате драгоманския проходъ. Той едва ли оставя мѣсто за една ручейка, която се влива въ Нишава. Тая ручейка върти нѣкокко воденици изъ прохода, който се продължава повече отъ единъ часъ. Слѣдъ излѣзянието изъ него, въ растояние три четверти часъ стигашъ въ Царибродъ. Това е една стара царска митница. Градецътъ който брои около хилядо души жители, стои грациозно на лѣвия брѣгъ на Нишава, подъ сѣнкитѣ на върбитѣ и тополитѣ. Изъ помежду вѣтитѣ кжщи отъ плетища, бѣлѣятъ се нѣколко нови здания набити съ варь. Тѣ сж помѣщенията на администрацията. Царибродъ е центръ на околия; часть отъ жителитѣ му се състои отъ бѣженци изъ Пиротъ, недоволни отъ сръбското владичество, подъ което ги постави берлинский трактатъ. На това мѣсто Високата Порта нѣкога намисли да засели черкези, за да ги противопостави на прѣобладанието на християнския елементъ. но не остана врѣме да се довърши новата джамия, която трѣбваше да символизира това враждебно стремление на полумѣсеца противъ кръста. Край Царибродъ е минувалъ единъ римски пжть; още намиратъ тамъ кирпичи, пръстени клюнкове, основи на стари замъци и императорски монети — Противъ Драгоманската черква се види единъ надписъ — оброкъ къмъ бога Сабазиуса, отъ страна на единъ войникъ отъ вторня италийски легионъ. Когато пристигналъ на сръбската граница, г. Иричекъ ималъ случай да забѣлѣжр единъ страненъ контрастъ. Сърбската стража се състояла отъ нѣколко одрипавѣли пандури, и стояла въ една дървена колиба, малка, мръсна, опушена: българската стража пъкъ располагала съ една съвсѣмъ нова кжща, облѣчени била въ унаформа отъ самочеръ шаякъ, съ зелени брандебурги. Населението на тоя край, газенъ отъ шумнитѣ локомотиви на Западъ, е, впрочемъ, още примитивно и суевѣрно. Г. Иричекъ се билъ заловилъ да дешифрира единъ полуизличенъ надписъ. а единъ селянинъ дошълъ и захваналъ да го пита: „Ние сме балканджии, прости хора; кажи ни жена попъ става ли?" Въ едно близно село живѣла нѣкаква магесница. която не припознавала черквата и вършила занятията си при единъ тайнственъ кладенецъ. Тия първобитни нрави се срѣщатъ у сичкитѣ планинци около Царибродъ, Брѣзникъ, Радомиръ, Кюстендилъ, Трънъ и Нишъ. Въ селата има много врачове и врачки, които чрѣзъ магия лѣкуватъ болни, намиратъ изгубени нѣща, разумѣва се, за добра заплата. Въ Царибродъ живѣеше единъ светецъ и една светица, за които се вѣрваше че нощѣ се разговаряли съ света Богородица и съ света Тройца. Дохождатъ при тѣхъ отъ сѣкждѣ за допитване. Въ Брѣзникъ една бабичка отгатваше посрѣдствомъ кости отъ пържени пилета, тя се бѣше съгласила съ нѣкои попове и имъ пращаше своитѣ клиенти, за да имъ четжтъ молитви. Освѣнъ черковнитѣ праздници, тачатъ още измислени праздници. Това сж повече причини да неработатъ, но селянитѣ сж толкова фанатици, щото разбиватъ колата на ония, които смѣятъ да идатъ на полска работа въ такъвъ день. Самитѣ попове даже пазатъ тия прѣдразсждки. Тѣ сж противъ ходенето на момичетата въ училищата, основани наскоро отъ правителството Разумѣва се, че при подобни условия и законътъ за задължителното учение срѣща мжчнотии въ приложението си. Що ли трѣбва да си мислатъ тие прости хорица, като гледатъ лѣтежътъ на тежката и гръмяща машина, която отнася къмъ заспалия Истокъ прогрессътъ и идеитѣ отъ Западъ?

VIII.

Ще свършимъ тая студия съ едно пятуване изъ Кюстендилско, на която мѣстность пръвъ г. Иричекъ даде пълно описание. Ако читательтъ има прѣдъ очи една карта на балканский полуостровъ, той трѣбва да търси Кюстендилъ на югъ отъ София, на западъ отъ Рила, не далечъ отъ македонската граница. Кюстендилската котловина има триъгъленъ видъ; отъ вскдѣ тя е окръжена съ планини, отъ които най-високитѣ, Осоговскитѣ, достигатъ 2000 метра високо. Дъното на тая котловина, състояще отъ довлѣчена пръсть, се издига около 500 метра надъ морската равнина. Почвата е плодовита, овощия ставатъ чудесни. На западъ ние често ядемъ, безъ да се сѣщаме, кюстендилски сливи. Испращатъ ги прѣзъ Солунъ за Триестъ, или за Марсилия. На 1883 год. българската митница е пропустнала 261,623 килограма изсушени овощия. Пченицата и кукурузътъ ставатъ твърдѣ добри тукъ. Опитвахж се, даже, но безуспѣшно, да разработатъ памука.

Кюстендилъ, който туземцитѣ наричатъ още *Баня* по причина на сулфурнитѣ му води, е единъ градъ твърдѣ живописенъ. Съ своитѣ чървени покриви и минарета, които скоро съвсѣмъ ще исчезнатъ, и кули, и овощни градини, той се откроява върху единъ зеленъ фондъ отъ ливади, лозя и лѣсове въ политѣ на Осоговската планина.

Една синкава мъглица, происходяща отъ топлитѣ извори, се рѣе постоянно надъ града и му придава странната прѣлесть на единъ туманенъ пейзажъ. Надъ града стърчятъ развалинитѣ на старото градище Хисарлъкъ. Турцитѣ не сж позволявали посѣщението на тие съсипни, ала не по военни съображения, както може нѣкой да си помисли, но защото отъ връхъ Хисарлъка се гледа вжтрѣ въ града, въ градинитѣ, въ дворищата, въ харемлицитѣ.

Гледанъ отъ близко, Кюстендилъ не отговаря на впечатлението, което произвожда отъ далечъ на пътника: улицитѣ сж тѣсни, криви, притиснати часто съ стѣни, задъ които се криятъ кжщи и градини. Въ него сега има 9589 жители, отъ които 1572 турци, 956 евреи, и нѣколко цигани. Отъ какъ се създаде княжеството, Кюстендилъ стана мѣстопрѣбивалище на единъ окръженъ управитель; една дружина стои тамъ на гарнизонъ; едно училище за земледѣлие и винодѣлие е основано тамъ.

Топлитѣ води въ Кюстендилъ се експлоатиратъ още по твърдѣ грубъ начинъ. Тѣ снабдяватъ съ вода нѣколко хамами. Температурата имъ е между 48 и 70 градуса. Изворитѣ извиратъ почти на равно съ земята. Тѣ сж прѣхлупени съ плочи, които и въ най-голѣмитѣ студове стоятъ топли. Това имъ свойство дава възможность за едно странно лѣкувание: болнитѣ отъ коремъ лѣгатъ, или просто сѣдатъ на магическитѣ камъне. Жителитѣ увѣряватъ, че въ водата живѣяли чървени червейчета, които само на слънце се показвали, и не се хващали. Г. Иричекъ не можѣлъ да се убѣди въ сжществуванието имъ, разбира се. Жителитѣ се твърдѣ гордѣятъ съ тие извори, които нѣкога ще станатъ елементъ за значителни користи на града имъ. Но тѣ се страхуватъ да не би тия подземни води да искокнатъ и се разлѣятъ ненадѣйно изъ улицитѣ, и да ги удаватъ чрезъ единъ потопъ, сиръдливъ и горещъ въ сжщото врѣме Една легенда разказва, че нѣкога насмалко щѣло да стане подобно нѣщо, но една султанска дъщеря запушила распуканитѣ мѣста на земята съ свилената си рокля. Всяка година, на свети четирийсеть мжченици, туркинитѣ и българкитѣ запалятъ четирийсеть свещи надъ изворитѣ, за да прѣдваратъ тая ужасна катастрофа. Въ Кюстендилъ, както въ всички волканически страни, земетресенията сж чести. На 1641 третята часть отъ града била съборена. Сулфурнитѣ води не служатъ само за лѣчение: употрѣбляватъ ги още за домашни нужди, за пране най-паче. Пералницитѣ по нѣкждѣ сж саркофаги отъ римска епоха. Градътъ не е вчерашенъ, той стои надъ развалинитѣ на единъ градъ съграденъ отъ императора Траяна, който се е наричалъ Ulpia Pantalia.

Въ старо врѣме, Кюстендилъ е произвождалъ не само плодове и жита, а и злато. На 1880 г. намѣрихѫ въ Чуклиево една делва пълна съ уплавено злато; българското правителство прибра това съкровище. Въ срѣднитѣ вѣкове за градътъ се карахѫ сърби и българи и най-послѣ остана въ властьта на послѣднитѣ. Подъ турцитѣ той бѣше срѣдоточие на единъ санджакъ. Една отъ джамиитѣ му владѣеше единъ косъмъ отъ мохамедовата брада; въ друга се навъртахѫ дервиши самобичеватели, които се биягхѫ единъ другъ съ желѣзни тоеги. Хамамитѣ и днесь носѭтъ турски имена. Планинитѣ около Кюстендилъ дори до послѣдне врѣме сѫ биле театри на подвизитѣ на хайдути. Близостьта на границата дава лека възможность за спречквания. По тая причина българското правителство твърдѣ строго бди тѫдѣва. На 1879 състави се една дружина отъ планинци за да защищаватъ спокойствието на мѣстото. Споредъ познатата дума, „поискахѫ да введѫтъ редъ чрезъ безредие". Повикахѫ доброволци, повикахѫ се разни скитници българи, албанци, сърби, гърци, цънцари. Тие 800 души съставихѫ единъ отрядъ, подобенъ на другонародний отрядъ, (corps étranger) въ Алжирия. Упражненията и военното обучение отивахѫ добрѣ, но, извънъ службата старитѣ привички си показвахѫ рогата: импровизиранитѣ ратоборци крадяхѫ безцеремонно бѣднитѣ селяни, а когато се поскарвахѫ единъ други, играеше крушумътъ. На 1880 г. стана нуждно да се распусне тоя баталионъ.

Рѣшихѫ тогава да ввѣрѭтъ пазението на границата на мѣстната жандармерия, спомагана отъ единъ видъ ополчение, съставено отъ орѫжени селяне. Но тая мѣрка не сполучи. Караулнитѣ постове бѣхѫ надалече, не на връха на планинитѣ, а долу въ политѣ имъ, при селата. Оставаше, проче, между турскитѣ села, и българскитѣ единъ видъ неутрална зона много километра широка, въ която волно се лутахѫ харамийски чети, които живѣяхѫ по божия милость, сирѣчь на смѣтка на селскитѣ населения. Прѣзъ яснитѣ нощи, харно се видяхѫ огневетѣ по висотитѣ, на които си печехѫ по нѣкоя овца, която нищо не имъ костуваше. А отъ другата страна на границата, у турско, владѣеше пълно безначалие; разбойнически чети, състоящи отъ арнаути, турци, помаци, гърци и българи даже, грабяхѫ страната. Харамиитѣ извършвахѫ авантюритѣ си прѣзъ дългитѣ дни на лѣтото; зимасъ, тѣ слѣзвахѫ спокойно въ Кюстендилъ, въ Дубница, и захващахѫ бакаллѫкъ или кафеджиликъ — додѣто настѫпи пролѣтьта. — Турция се жалуваше, че България организувала въорѫжени чети и ги пращала на нейната територия, и българското правителство бѣше принудено да гони тие чети, така щото, длъжностьта на окрѫжния управитель по тѣхъ мѣста не бѣше една лѣнива служба. За да се въдвори окончателно редътъ стана нужда най-послѣ да се влѣзе въ взаимно съгласие да се завземе билото на планинитѣ, да възпиратъ и наглеждатъ харамиитѣ, които дълги години воювахѫ противъ мюсулманетѣ и не искахѫ да се подчинѭтъ на положението създадено отъ берлински трактатъ. Единъ отъ най-беспокойнитѣ бѣше прочутия Илю войвода, единъ отъ героите на балканскитѣ герилли. Принуденъ да остане въ бездѣйствие, той страдаше отъ празднотията си, като единъ орелъ въ клетката. Българското правителство му опрѣдѣли пенсия, но стария главатарь неможеше да се утѣши, че не се допуска вече да се расхожда на воля изъ планинитѣ и да размѣня крушуми съ невѣрнитѣ. На 1867 г. се запознахъ съ храбрия Иля въ Бѣлградъ. Той се бѣше спасилъ въ Сърбия отъ султановитѣ войски, и князъ Михаиловото правителство го бѣше интеарнирало въ малката столица. Той се расхождаше въ айлякляка си по калдѫрмитѣ на улицата *Теразия*. съ червений си мешиненъ силяхъ, натъпканъ съ пищови и ножове, щото имаше видъ на единъ ходящъ арсеналъ. Пъкъ кротъкъ бѣ тоя човѣчецъ, тоя грубъ юнакъ: ние имахме съ него твърдѣ мѫдри и философски разговори. „Брате, думаше ми единъ день, нашия български народъ е юнакъ народъ, ама, видишъ ли, липсува ни едно нѣщо: образование". Той би се затруднилъ да каже какво нѣщо е цивилизация, защото самъ незнаеше ни да чете, ни да пише. И когато тая цивилизация дойде, когато

трѣбваше да напустне свободното хайтувание, нощнитѣ пѫтувания, епическитѣ пусии, Илю се почувствова злощастенъ. Той е въ своя родъ една жертва на националното освобождение. Ако нѣкога идѫ въ България пакъ желаѭ да го срѣщнѫ и да му стисна жилястата рѫка, да му напомнѫ за разговоритѣ, които сме имали въ голѣмата бахча на нашия приятель Гьока Влаховичъ, който бѣше се упражнявалъ на военното искуство прируситѣ, въ врѣме на севастополската обсада и който ни показваше съ гордость остатъкътъ отъ единъ кракъ отнесенъ отъ французскитѣ гюллета. Колко приятни часове съмъ прѣкаралъ съ тие двама храбърци, и съмъ слушалъ единия да ми разказва какъ е воювалъ противъ моитѣ съотечественици на кримскитѣ брѣгове, а другиятъ да ми расправя за теглата на притѣсненитѣ и за кървавитѣ отмъщения, които той е правилъ!

Тая цивилизация, която липсваше на Иля и която го удушва днесь, обладава обаче, българский народъ, и нейното благодѣтелно влияние може да се констатира и въ отдѣлнитѣ околии, дѣто рѣдко европеецътъ пѫтешественикъ прониква. На 12 километра отъ Кюстендилъ, въ село Грлема (?) г. Иричекъ срѣщналъ единъ малъкъ постъ (стража) командуванъ отъ единъ капралъ. Той се наричалъ Димитръ, и билъ синъ на единъ попъ отъ Македония. На поличката му, дѣто си турялъ хлѣба, имало цѣла една малка библиотека, една кратка българска история, единъ прѣводъ отъ Жулъ Верна.

Планинската страна между Кюстендилъ, Радомиръ и Знеполе, до прѣди нѣколко години бѣше съвсѣмъ непозната. Тя фигурираше на картата на австрийский главенъ щабъ съ капчици, които значехѫ съмнѣние, или съ бѣли мѣста, които свидѣтелствувахѫ за пълно невѣжество. Но именно прѣзъ това тайнственно мѣсто берлинский трактатъ прѣкара граничната чърта между България и Сърбия уголѣмена, и Македония. За да се прокаратъ границитѣ много трудъ бѣше нуженъ да се употрѣби по изучванието топографията на страната. Г. Иричекъ, по врѣме на служението си на българското правителство два пѫти е ималъ случая да я посѣти. Тя е истински лабиритъ отъ върхове и чукари прохлаждавани въ дѫлбочинитѣ и отъ лѫкатушни потоци, всичкитѣ подданици на Струма. Височинитѣ сѫ покрити съ голи гори, обикновенно усамотени; нивитѣ и лозята сѫ прилѣпени по плещитѣ на планинитѣ; никѫдѣ не се е нашло потрѣбното мѣсто, за да се заложи настояще село. Селата сѫ едно събрание отъ колиби, распръснати на голѣми растояния, така щото нѣкои села иматъ по четири мили дължина. Най-много обработватъ тукъ ръжьтá, ечемикътъ и чървенката. Мѣстностьта е студена и влажна; жителитѣ нѣкога сѫ теглили гладъ. Въ тие първобитни села женидбитѣ ставатъ еще и днесъ чрезъ грабвания, както и въ една часть отъ Сърбия. Когато Крайче (името на мѣстото) биде прѣдадено на България, невѣжеството било толкова голѣмо, щото не могле да намѣратъ писари за общинитѣ. Въ 1881 г. се броихѫ само 111 лица грамотни. Сѫщата година основахѫ 15 школи, които се посѣщаватъ отъ 500 дѣца. Новото поколение, което тѣ прѣдставляватъ ще види да се сбѫдватъ още много прогреси.

Въ село Изворъ, г. Иричекъ посѣтилъ на 1880 г. една кула, която нѣкога служила за прѣбивание на четире заптиета. Българското правителство настанило въ нея околийското началство и сѫдилището. Околийския началникъ ималъ писалището си въ една стая, съ полъ отъ гола земя, набита само съ гнила, съ потъмнѣлъ потонъ и съ влажни стѣни. Когато валѣло, водата прѣкарвала покрива и прѣдставительтъ на властьта билъ принуденъ да простре каучуковия си ямурлукъ на леглото си, за да не бѫде измокрено. Архивитѣ биле затворени въ ковчегъ, прозорцитѣ, стари и неправилни, биле облѣпени съ вѣхти вѣстници намѣсто стъкла. Околийския началникъ ималъ само едно въждѣление: да тури стъкла на тие нещастни прозорци. Но трѣбвало да ги докара чакъ отъ Кюстендилъ, прѣзъ планини и долини, и това не било малка работа. Когато пѫтникътъ пакъ се повърналъ тамъ слѣдъ година, той нашълъ старата кула варосана, покрита съ нови керемиди, снабдена съ потони и дъсчени полове, съ прозорци à la franga, и даже съ завѣси . . .

Книгата на г. Иричека има повече отъ 700 страници. Бихъ желалъ да послѣдвамъ по-нататъкъ тоя изреденъ водачъ, въ по-малко дивитѣ краеве, по брѣговетѣ на Дунава и на Черно-Море, въ долината, дѣто цъфтятъ розитѣ, въ индустриалнитѣ градове на Румелия, на бойнитѣ полета, дѣто сѫ се рѣшавали сѫдбинитѣ на полуострова. Но учѫ се, че тие пѫтувания скоро щели да излѣватъ на нѣмски, и азъ оставямъ на читателитѣ си (знающи тоя языкъ) да се насладятъ до насита на прочета имъ . . . Въ минутата, въ която свършвамъ тая студия, софийскитѣ вѣстници ни явяватъ че единъ желѣзенъ пѫть въ скоро щялъ да мине прѣзъ кюстендилското окрѫжие. Става въпросъ да се построи въ младата столица единъ постояненъ театръ. Единъ университетъ се основа вече, той брои доста много ученици. Пѫтницитѣ, които послѣ десеть години ще минуватъ прѣзъ България, мѫчно ще познаятъ тия първобитни мѣстности, на които г. Иричекъ ни даде една толкова вѣрна и любопитна картина. Но затова и ще заслужва още повече благодарность, дѣто ни е съхранилъ спомена имъ.

Прѣвелъ Ц-въ.

Българска пръстчица.

Българска пръсчица,
  Българска земя,
Колко е кръвчица
  Пила вече тя!

Сълзи дребни, ситни
  Колко езерá
Въ свойтѣ ненаситни
  Крие тя нѣдра!

Дунава не стига
  Да ги побере,
Тѣхъ ги само сбира
  Черното море. . . .

Стига вече, мила,
  Стига тая стръвь!
Доста си вечъ пила
  Сълзи ти и кръвь!

Врѣме е, намѣсто
  Ненаситенъ гробъ,
Що поглъща често
  Господарь и робъ -

Всѣка правда жива,
  Всѣка блага рѣчь
Майка милозлива
  Въ тебъ да найде вечъ.

[redacted]

Тайни сълзи.

Тайни сълзи въ потаѝнъ нѣкой кѫтъ —
Какъ си тѣ мирно и тихо текѫтъ!

Тѣ не кривятъ и не свиватъ лицето,
Ако и злѣ да се къса сърцето.

Бурно се въ тѣхъ не излива скрѫбьта,
Да се смили тѣ не молятъ свѣта.

Тихо една по една изъ очитѣ
Капятъ тѣ само прѣдъ менъ и — стѣнитѣ.

Д-ръ Цоневъ

КРИТИКА И БИБЛИОГРАФИЯ.

Шекспиръ и българский прѣводъ на Ромео и Юлия [1].

I.

Шекспиръ! Най-буйний, най-пламенний, най-огненний поетъ — синъ на най-студения народъ! Кого не е поразявалъ този страненъ контрастъ, тъзи „игра на случая“? Кой не се е чудилъ на този капризъ на своеволната сѫдба? — Нъ този контрастъ въ сѫщность не е толкова голѣмъ; този контрастъ даже не сѫществува и той се явява само тогава, когато сравняваме Шекспира съ сегашна Англия. Днешна Britania Magna е царството на мраза и на „хладния интересъ“, както казва поетътъ, нъ Шекспировата Britania, Britania-та на царица Елисавета не е била такава: тя е била буйна, като Шекспировата фантазия; дива и груба — като неговитѣ герои, като Лира, като Отелло, като Регана и Гонериля и Яго; тя е била юношески-игрива и мила, като неговитѣ жени: като Дездемона, като Юлия, като Корделия. . . .

Тъзи истина, че въ Шекспировитѣ лица, че въобще въ Шекспировата поезия се отражава съврѣменната нему Англия, като въ едно огледало, трѣбва да се има прѣдъ видъ всѣкога, когато е дума за Шекспира; тя трѣбва да е точката, отъ която ще излиза всѣки четецъ на неговитѣ божественни драми; тя трѣбва да е почвата, едничката научна почва за разбиранье и обяснянанье на Шекспировото величие и Шекспировитѣ слабости. — Сама по-себе си тъзи мисъль не е нѣщо ново въ историята на литературата. Напротивъ, мисъльта, че всѣки поетъ отразява въ произведнията си своята епоха, че той колкото и да е великъ, не може да не сподѣля добритѣ и лошитѣ страни на съврѣменницитѣ си — тъзи мисъль е толкова стара, щото е станѫла вече банална, истрита. Ново е само прилаганьето на тъзи мисъль върху Шекспировото творчество: то датира отъ прѣди нѣколко десетилѣтия.

II.

Изучванието на Шекспира и възгледитѣ за негова талантъ иматъ подирѣ си цѣла история. Неговитѣ съврѣменници сѫ се въсхищавали отъ него, нъ безъ да виждатъ въ драмитѣ му онова величие, което виждаме ний сега. Смъртьта на Шекспира скоро е била послѣдвана отъ смъртьта на неговата слава: отъ

---

[1]) *Виждъ Шекспиръ.* Ромео и Джуллиетта. Трегедия въ V дѣйствия. Прѣвели отъ русски Д. Авчевъ и Д. Тончевъ. Силистра Ц. 80 ст.

началото на XVII вѣкъ дори до втората половина на XVIII, той е билъ почти непознатъ: неговитѣ драми сѫ били захвърлени, като непотрѣбенъ сметъ, заедно съ другитѣ тогавашни фарси и глупави драми. Шекспиръ е билъ толкова далечъ отъ своя вѣкъ, толкова високо е стоялъ той, щото е трѣбвало да се минатъ два вѣка, за да стигне човѣчеството на оная висота, която гениятъ съ своя орловъ полетъ обитавалъ прѣди 2 столѣтия! Нъ едва ли би видѣли Шекспировитѣ безцѣнни драми бѣлъ свѣтъ, ако въ XVIII вѣкъ не бѣ хрумнало на единъ издатель да напечата рѫкописитѣ на ония тогавашни театри, въ които сѫ се намирали и Шекспировитѣ съчинения. Въ тъзи сбирщина германската критика (Herder и Lessing) открива съкровищата, открива славата на Англия и на свѣта, и Англия получава своя гений отъ рѫцѣтѣ на философската си сестра Германия.

Ентузиязъма на нѣмцитѣ отъ туй откритие е билъ по-голѣмъ отъ ентузиязъма на самитѣ англичани. Шекспиръ е станѫлъ прѣдметъ на безбройно много книги, изслѣдвания, критики и пр. и пр. Нѣма прѣдметъ, нѣма човѣкъ за когото да се е писало толкова: само съчиненията за нѣкои отдѣлни негови драми сѫ толкова многобройни, щото пълнѭтъ цѣли библиотеки. Нъ, както историцитѣ на английската литература, тъй и специялнитѣ критици и коментатори на Шекспира, много десетилѣтия на редъ сѫ се отнасяли къмъ него съ абсолютни похвали или пъкъ съ укори и унижаванье. [1]). Тъй най-великий, най-учений коментаторъ на Шекспира, дълбокомисленний Гервинусъ, прочутий ученикъ на Шлоссера и авторъ нь „Историята на 19-ия вѣкъ“, се стреми, въ своето съчинение за Шекспира, да докаже, че всичко у него е несравненно, беспорочно и абсолютно хубаво, че той е поетъ par excellence, че той е равенъ но Гете плюсъ Шиллеръ [1]). Той не признава, че има нѣщо осѫдително въ Шекспира, той не го *обяснява*, и не търси извора на неговитѣ особенности. Rümelin (Studien eines Realisten) пада въ противоположната крайность. Той полемизира противъ обожателитѣ на Шекспира и обръща внимание по-вече на слабитѣ му страни. Едвамъ французский философъ, историкъ и критикъ, Ипполитъ Тенъ, поставя въпроса на строго научна почва: той *обяснява* Шекспира въ своитѣ естетически лекции, издадени подъ името Philosophie de l'art, а най-вече въ своята история на английската литература [2]), за която, не помнѭ кой знаменитъ съврѣменъ писатель казваше, че научила англичанитѣ да разбиратъ историята и литературата си.

Нъ както прѣди, тъй и слѣдъ съчинението на Тена, който поставя въпроса на съвсѣмъ обективна научна почва, ентузиязъма не е прѣстанѫлъ. Шекспиръ е отъ ония любимци на природата, чиито име направѭтъ човѣчеството вѣчно да плачи и да се възхищава: той е отъ ония хора, които ни поразяватъ, които парализиратъ спокойствието на духа ни и ни правѭтъ неспособни да бѫдемъ къмъ тѣхъ обективни, да бѫдемъ хладни. . . . . . И какъ можешъ да говоришъ съ умѣренность и спокойствие за Шекспира, когато неговитѣ драми дигатъ прѣдъ очитѣ ти една завѣса и ти смаянъ, слисанъ, изгубенъ въ грандиозностьта на видението, не вѣрвашъ даже, че всичко туй е истина, не вѣрвашъ, че човѣшкия духъ може тъй дълбоко да прониква въ тайнитѣ на душата и на

---

[1]) Волтеръ и Фридрихъ Великий сѫ, може би, най-голѣмитѣ му хулители. Волтеръ пише: „Чели ли сте неговитѣ гнусни безсмислици и диvотии? Кръвьта кипва въ моитѣ стари жили, когато говорѭ за него. Нъ върха на нещастието и на срама е туй, че азъ първъ заприказвахъ за Шекспира. Азъ първъ посочихъ на французитѣ нѣкои и други отъ *безцѣннитѣ камени*, които намѣрихъ въ негова *боклукъ*. Шекспиръ е варваринъ и пияница“. И Фридрихъ велики нарича неговитѣ драми гнусниви (abominables) и диви, достойни за канадскитѣ диваци.

[1]) Буквално тъй се изразява Гервинусъ въ една отъ послѣднитѣ глави на своята многотомна монография. Тя а прѣведена на нѣколко езика, между другитѣ и на русски: Шекспиръ. Гервинуса 4 т. Ц. 8 р. —

[2]) Histoire de la littérature anglaise. Par H. Taine. 5 тома; до 1882 г. 5 издания. Шекспиръ е разгледанъ въ II томъ. Русский прѣводъ на тъзи книга носи характеричното и сполучено название: Развитіе политической и гражданской свободы Англіи въ связи съ развитіемъ литературы.

битието . . . Най-възторжениитѣ похвали въ свѣта сѫ посвѣтени, може би, на този гигантъ [1]), нъ Гете е онзи, чиито божествении уста нарекохѫ най-високата и най-вѣрна похвала: „Азъ не помня, казва той въ романа си Wilhelm Meister's Lehrjare, ни една книга, ни единъ човѣкъ, ни едно събитие въ живота да ме е плѣнявало толкова, колкото тѣзи безцѣнни драми. *Тѣ сякашъ че сѫ произведение на единъ небесенъ гений, който слиза при хората отъ своитѣ височини*, за да имъ открие душата си. *Туй не е и поезия! Не, струва ти се, ч стоишъ прѣдъ огромнитѣ растворени книги на сѫдбата, въ които кипи най-бурний и най-подвижний животъ и че листата на тѣзи книга съ чудна мощь се прѣлиствать прѣдъ твоя смаянъ погледъ.* Азъ съмъ тъй очуденъ, тъй изуменъ отъ силата и нѣжностьта, отъ величието и спокойствието, които царувать въ тѣхъ, щото съ *нетърпение, съ тѫга чакамъ врѣмето да захванѫ пакъ да четѫ*" [1]).

България, за добра честь, е непричастна въ този почти свръхчовѣшки възторгъ; за България Шекспиръ е тъй чуждъ, както и всичкитѣ други велики европейски гении. Никой българинъ не е излѣзълъ още да искаже своя възторгъ отъ него и съ топли, сгрѣни съ любовь думи, да го прѣпорѫча на българската публика. Но то и не е за чуденье, защото въ рѣчника на българскитѣ национални черти нѣма думата ентузиязъмъ. Ний не пламтимъ и не се въсхищаваме, и по-добрѣ правимъ . . . Па и днешнитѣ реални врѣмена и днешнитѣ политически условия не даватъ просторъ за въсхищение: на-ли видѣхме, какъ всички ентузиясти полека лека стѫпихѫ на здрава и реална почва . . . .

Само съ усилията на отдѣлни личности, петь, шесть български книги се украшаватъ отъ Шекспировото име. До колкото ни е извѣстно, прѣди освобождението не е било прѣведено нищо Шексперово; нъ сега, и то въ продължение на десетина години, имаме прѣводитѣ на Макбета, Хамлета, Цимбелина, Юлия Цезара, Венециянския търговецъ, Комедия отъ грѣшки и най-подиръ—на Ромео и Джулиетта. Какви сѫ по качество тѣзи прѣводи — туй е другъ въпросъ, който твърдѣ лесно ще се рѣши и то даже отъ хора, които, като насъ, нѣматъ честьта да познаватъ истинския — английския — Шекспиръ. Класиченъ по своето невѣжество е прѣвода на Макбета, другитѣ сѫ много по-добри отъ него, нъ сравнително най-добъръ е Плачковий прѣводъ на Хамлета.

III.

Великий германски критикъ *Лиссингъ*, за когото *Маколей* признава, че билъ най-великия критикъ на Европа, казва въ своята „Хамбургска драматургия", че по-

---

[1]) Интересни и оргинални сѫ думитѣ на Карлейла (Karlyle): „Шекспиръ може да се нарѣче мелодически прѣдставитель на човѣчеството отъ всичкитѣ врѣмена; той е испълненъ съ съзнанието. че цѣлата природа е напоена съ красота и божественность. Шекспиръ е най-високото нѣщо, което сме произвели ний англичанитѣ. Ако ни попитатъ: какво искате. вий англичани, отъ вашия Шекспиръ ли да се лишитѣ, или отъ вашитѣ индийски владения? — ний би отговорили · съ индийскитѣ ли владения, или безъ тѣхъ — все ни е едно . ., но безъ Шекспира не можемъ. Индийскитѣ владения, въ всѣкои случай, когато и да е, ще ни хвъркнѫтъ отъ рѫцѣтѣ, а Шекспира никога нѣма да загубимъ; той всѣкога ще остане при насъ. Не, ний не си давало нашия Шекспиръ".

[1]) Тѣзи думи сѫ вложени въ устата на героя на романа (6. книга Ш, глава 11), нъ тѣ изразяватъ чувствата на автора му. Ний обрѫщаме вниманието на четеца особнно върху послѣднитѣ думи на този пассажъ. Вилхелмъ не може да продължава четеньето — толкова е силно впечатлението му отъ прочетеното. Туй чувство е прѣживѣвалъ всѣки четецъ на Хамлета, на Царь Лира, на Ромео и Юлия или Отелло. Ний знаемъ отъ устата на единъ нашъ, малко екзалтиранъ приятель, и обожатель на Шекспира, че четението на Царь Лира, още прѣзъ врѣмето на неговото юношество, тъй го покрътило, щото той въ продължение на една недѣла не само че не могълъ да продължава четеньето, както В. Майстъръ, нъ билъ буквално неспособенъ за никаква работа: величието и удивлението прѣдъ туй величие го парализирало.

знавалъ само една трагедия, въ която любовьта сама̀ е работила и че тъзи трагедия е Шекспировата *Ромео и Юлия.* — Не по-малко възхвалява тъзи трагедия и нѣмский поетъ Heinrich Heine въ своитѣ отюди върху Шекспира, издадени подъ името Shakespeares Mädchen und Frauen. „Наистина, казва той, всѣка Шекспирова трегедия си има особенъ климатъ, особенно, опрѣдѣлено годишно врѣме и особенни мѣстни условия. Както лицата въ тѣхъ, тъй и почвата и небето, си иматъ особенна физиономия. Тукъ, въ Ромео и Юлия, прѣхвърквамe Алпитѣ и изведнѫжъ се озоваваме въ чудесната градина, която носи името Италия. — Лѫчезарната Верона и онзи градъ, който избира Шекспиръ за арена на ония велики любовни подвизи, които е искалъ да въспѣе въ Ромео и Юлия. Героитѣ на тъзи трегедия не сѫ Ромео и Юлия, а *самата любовь.* Ний виждаме тука любовьта младешка и надмѣна, виждаме ѭ какъ се бори съ всички враждебни сили и какъ побѣждава. Тя не се страхува да прибѣгне — въ тъзи страшна борба — къмъ помощьта на най-ужасната, нъ и най-вѣрна сѫзница – смъртьта. Любовьта въ съюзъ съ смъртьта е съвършенно непобѣдима. Любовь! . . Най-възвишенната и най-силна страсть! . . Ти си пламъкътъ, който свѣти въ една пропасть, заобиколена отъ два страшни мрака! Отъ дѣ, отъ какво се раждатъ ти? — Отъ бескрайно малки искри. Дѣ исчезвашъ? — Ти гаснешъ безслѣдно и тайнственно и колкото по̀-лудо пламтишъ, толкозъ по́-бърже гаснешъ“[1]).

Една трегедия, която е пожънала такива похвали, трѣбва да ни накара да обсипемъ съ похвали ония, които сѫ пожъртвували трудъ и пари, за да запознаѭтъ съотечественницитѣ си съ нея. Но г-да прѣводачитѣ би заслужили още повече похвала, ако бѣхѫ дали въ рѫцѣтѣ на българската публика не само прѣвода на Ромео и Юлия, а ако бѣхѫ се потрудили да улеснѭтъ разбиранието и наслаждаванието отъ едно тъй хубаво, но и тъй дълбоко произведение. До тогава, до дѣто нашитѣ прѣводачи не разберѫтъ, че нашата публика има нужда отъ рѫководачи въ високитѣ и тъмни царства на Шекспировци, Лессинговци и Шиллеровци, че безъ чужда помощь тя може само да се заблуди, но не да се просвѣти — до тогава *направдно ще се прѣвеждатъ* класспцитѣ . . . . Г-да прѣводачитѣ на Ромео и Юлия сѫ били длъжни да извлекѫтъ нужднитѣ обяснителни бѣлѣжки поне изъ най познатитѣ и най-достѫпни Шекспирови коментатори: Гервинуса, Даудена или Жене. Съ малко трудъ тѣ би могли да съставѭтъ една за насъ много полезна характеристика или единъ разборъ на трагедията. Нъ, най сетнѣ, ако и това не е било възможно да се направи, защото иска по-вече трудъ, то сѫ могли да се възползуватъ поне отъ оная книга, която имъ е била въ рѫцѣтѣ (Гербеловото издание на Шекспира) и да прѣведѫтъ помѣстенитѣ въ неѭ бѣлѣжки за трагедията. Туй е могло да стане безъ трудъ, нъ и то не е направено [2]).

---

[1]) B. Heinrich Heines Sämmtliche Werke, Reklamausgabe, т. II, стр. 447 и 448.

[2]) За да иматъ читателитѣ на Ромео и Юлия какво годѣ помагало, ний прѣвеждаме тука едно кратко извлѣчение изъ Гербеловитѣ бѣлѣжки, основата на които е Гервинусовий анализъ на трагедията. — Ромео и Юлия е създадена около 1696 год. Ако и да не е тя най-великата му трагедия, нъ тя е най-пластичното и най-прѣлестно Шекспирово творение. — Както сюжетитѣ на всичкитѣ Шекспирови драми, тъй и сюжета на Ромео и Юлия е взетъ изъ нѣкоя италиянска повелла, нъ отъ коя именно, не се знае положително, защото има нѣколко новелли, които по съдържанието си приличатъ на Ромео и Юлия. Най-голѣма вѣроятность има прѣдположението, че Шекспиръ се е ползувалъ отъ новеллата на Банделло, прѣработена на английски отъ Артура Брука. — Шекспиръ по обичая си, малко е промѣнилъ въ сюжета: той прибавилъ само двѣ сцени: първо, оная сцена, дѣто дойката съобщава на Юлия за смъртьта на братовчеда ѝ Тибалдо и второ, сцената, дѣто Ромео въ келията на Патера Лоренцо се научва за своето испѫждание изъ Верона. Свършека — катастрофата Шекспиръ тоже е промѣнилъ твърдѣ малко. Нъ характеритѣ, въ които се крие величието на всѣки поетъ, а особенно Шекспировото величие, той е създалъ съвършенно отново. Героитѣ на трагедията — Ромео и Юлия — които въ новеллата сѫ нарисувани много блѣдно, принадлѣжѫтъ къмъ най-чудеснитѣ Шекспирови създания. Нийдѣ съ такава пълна послѣдователность и прозрачность не е рисувалъ Шекспиръ такива

[redacted]

Като пристжпяме къмъ прѣвода на Ромео и Юлия ще забѣлѣжимъ, прѣди всичко, че той, по твърдѣ естествени, ако и не твърдѣ извинителни причини, е прѣпълненъ съ недостатъци и неможе да задоволи и една непридирчива критика. Нека го разгледаме по-подробно.

На стр. 9 е казано: Тя не търпи празднитѣ бъбрения; *очитѣ на влюбенитѣ не могжтъ да понесжтъ погледъ.* Послѣдната фраза на русски е изразена тъй: *Влюбленныхъ глазъ не переноситъ взгляда* т. е. не прѣнася погледа на влюбени очи. Г-да прѣводачитѣ сж взели думата „*глазъ*" за и ен. пад. един. число, когато тя е родителенъ множественно число".

„А что, синьоръ, вы можете читать"?

Ромео. „Читать? — О, да, — судьбу свою въ несчастьи". Прѣведено: Вий можете ли да четете, господине?

Ромео. „Да четж? О, да, *за нещастие на сждбата си*". — Туй е съвсѣмъ криво: неговото нещастие не зависи отъ неговата способность или неспособность да чете. Той люби Розалина безнадѣжно и тъзи безнадѣжность би била все сжща и тогава, ако той незнаеше да чете. Както е явно отъ русския прѣводъ, Ромео съвсѣмъ друго иска да каже и при туй да направи едно малко игрословие или словоигрие: Да, знамъ да четж (да виждамъ, или разбирамъ) сждбата си въ нещастието.

На стр. 15 намирамъ даже едно невнимателно четенье на текста, отъ което се ражда безсмислица: „*Послѣ* какъ тѣ допълнжтъ едно друго". На русски: „*Замѣть*, какъ дополняютъ они одного другого". Прѣводачитѣ вѣроятно сж чели вмѣсто *замѣть* — *затѣмъ* и сж прѣвели *послѣ*, вм. *виждь*.

високо-драматични моменти; найдѣ, въ никое негово произведение отдѣлнитѣ драматическа моменти не сж свързани тъй тѣсно, тъй каузално (причинно) единъ съ други и съ цѣлото; никдѣ всѣка една промѣна въ сждбата на геронтѣ не служи за едно тъй неизбѣжно слѣдствие на прѣдидущитѣ събития, на тѣхнитѣ собственни характери, страсти и постжпки. — Тъзи трагедия има не единъ, а двама герои — и двамата въплътяватъ идеята на трагедията: двамата достигатъ най-високо блаженство, сетнѣ страдажтъ ужасно и най-подирѣ гинжтъ и то за това, защото всичкия имъ нравственъ животъ състои въ едно чувство на страстна, слѣпа любовь, която ги прави безчувственни, глухи и слѣпи къмъ всичко друго. И наистина, колкото по-вече се взирашъ въ характеритѣ на двамата нещастни съпрузи, толкова по-ясно става за тебъ, че тѣ не сж загинжли отъ обстоятелствата, а отъ силата на тѣхната любовна страсть, която ги завладѣва съвсѣмъ, която помрачава разума имъ и ослъбва волята имъ.

Не ще дума, че всичко въ трагедията стои тъй високо, както тѣзи два масторски създадени характера. На първо мѣсто стои Патеръ Лоренцо — една величава, чисто Шекспировска фигура. Неговото спокойствие и негова стоически характеръ сж прѣкрасни контрасти на ония бурни страсти, които вървуватъ около него. Сжщо тъй бесподобно сж създадени: старецътъ Капулетти и дойката; тѣ сж най-пълно и най-вѣрно отражение на тогавашното общественно и индивидуално душевно състояние.

Въ много Шекспирови драми, особенно, въ ония отъ послѣдния периодъ на неговото творчество, се забѣлѣзватъ старания отъ страна на Шекспира да се свърши драмата тъй, щото да се поослаби нѣкакъ тежкото впечатление отъ печалната развърска. Съ тази цѣль Шекспиръ често прибѣгва къмъ едно много добро срѣдство: той рисува на зрителя въ края на драмата една утѣшителна картина на други, по-добъръ бждащъ животъ, прѣдвѣщава му едно измѣнение на общественния порядъкъ, създаванье на нови закони, промѣна въ управлението и др., при които ставатъ невъзможни ония катастрофи, които е видѣлъ зрительтъ въ неговитѣ драми. Тъй свършва той Хамлета, Лира и Макбета. Но този добрѣ измисленъ поетически похватъ едва-ли може да се счита за приложимъ; съ него едва-ли ще може да се постигне онази прѣкрасна цѣль, която гони авторътъ — да се ослаби впечатлението отъ ония мрачни картини, които е създало неговото препълнено съ болки сърдце. — Ний правимъ тази бѣлѣжка, за да забѣлѣжимъ, че впечатлението отъ Ромео и Юлия стои въ това отношение несравненно по-горѣ отъ всичкитѣ драми изъ послѣдния периодъ. Ромео и Юлия носи явенъ печатъ, че не принадлежи на този, а на други по-свѣтълъ периодъ на неговото творчество. Той тъй умѣлъ да завърши своята трагедия, щото кървавитѣ й сцени и трагическата катестрофа съ Ромео супругата му не възбуждатъ въ душата на четеца много тежко впечатление. Тѣхната смъртъ не само, че е необходимо слѣдствие на любовьта имъ, но е и една здрава основа за унищожаванье ненавистьта между двѣ влиятелни фамилии, искупителна жъртва на общественното спокойствие.

Но 15-тата стр. е най-фаталната въ цѣлия прѣводъ. „А този, у когото *добрината* на душата е съгласна съ *външната хубость* може да се гордѣе съ това: подъ *покривитѣ ни хората ни цѣнятъ по-вече отъ златото.*

На русски: А тотъ, въ комъ такъ согласна *краса* души съ *наружностью прѣкрасной*, гордится можетъ тѣмъ: *насъ родъ людской подъ крышкой больше цѣнитъ злотой.*

Като оставимъ на страна факта, че българский прѣводъ на тъзи фраза е лишенъ съвършенно отъ хубость и даже отъ грижливость, която дава точность и гладкость на фразата, ще забѣлѣжимъ само това, че послѣдната ѝ часть е досущъ невѣрна. Синьора Капулетти иска да каже, че подъ златна покривка ни цѣнятъ повече, т. е. по-високо, отъ колкото безъ нея.

Слѣдъ туй слѣдватъ два реда прѣскочени и, както ще видимъ отъ слѣдующитѣ два реда, неразбрани т. е. криворазбрани. Прѣскоченитѣ редове, които стоятъ въ тѣсна свръзска съ слѣдующитѣ два реда и немогатъ се исхвърли, безъ послѣднитѣ да станатъ непонятни, сѫ тѣзи:

„Твоимъ добромъ достатки графа будутъ.
Твои жъ при томъ ни мало не*убудутъ*".

Ний би прѣвели тѣзи редове тъй: Имотитѣ на графа ще станатъ твои, а твоитѣ съ нищо нѣма да се намалятъ.

Сега на тѣзи думи или пó-право, безъ тѣзи думи, дойката отговаря въ бълг. прѣводъ: Дѣ се е видѣло въ женидбата *убийство?* Не ще е загуба, а печала.

Въ русский текстъ:

„Гдѣ жъ видано — въ замужствѣ *убывать?*
Не *убыль* будетъ — *прибыль*".

Г-да прѣводачитѣ сѫ смѣсили глагола *убывать* съ убивать, когато тѣ нѣматъ нищо общо: първий означава *губи* се, намалява се (противното на увеличава се, расте) а вторий — убивамъ. Ето гдѣ се крие грѣшката. Но „comprendre c'est pardonner" ,казватъ потомцитѣ на Декарата; г-да прѣводачитѣ просто не сѫ съзрѣли *ы*-то и сѫ прѣвеждали тъй, като, че прѣвеждатъ глагола „убивать;" но може и да не сѫ знаяли разликата.

Такива груби грѣшки сѫ въ състояние да убиятъ и едно безконечно търпение на единъ безконеченъ рецензентъ.

Стр. 18. „Ако пъкъ *нѣкои заспятъ въ постелка гърбомъ съ момиче*, то тъзи *глупачка* тосъ часъ взема да ги души и натиска, като иска да ги приучи къмъ търпение и *снисливость*, за да направи отъ тѣхъ покорни жени".

Туй, освѣнъ, че не се разбира,—защото въ първата половина на прѣдложението се говори за мѫжье, а въ втората за жени — (то излиза, като че прочутата царица Мабъ мачка и души мѫжьетѣ, за да бѫдятъ женитѣ покорни), но отъ промѣняването на мисъльта се получава и една малко непристойна фраза.. На русски ясно е казано: Если-жъ заснутъ въ постели навзничь дѣвушки", и т. н.

Пó-долу: „Въ нея *ще се рѣши окончателно сѫдбата на нещастний ми животъ*", — пакъ не е вѣрно. (Рѣшится судьбою несчастный конецъ моей печальной жизни), нъ то поне не е безмислено. — „*Терпенья жъ мигъ* блаженство принесетъ (стр. 23) е прѣведено: *Търпението ще донесе мигътъ на* блаженството, вмѣсто: единъ мигъ търпение и т. н.

На стр. 24 Ромео казва: „Шегувай се надъ раната на тогози, който не бѣше раненъ". Туй е криво и безсмислено: то ни кара да се смѣемъ надъ раната на оногозъ, който не е раняванъ и нѣма рана. Каква малка доза отъ разсѫдъкъ е била достатъчна, за да се избѣгне тъзи грѣшка. Русский прѣводачъ Соколовский друго нѣщо казва: „Шути надъ раной тотъ, *кто* не билъ раненъ". На стр. 27 Ромео казва на Юлия: „Приятелю мой драги" — на русски: другъ милый. Туй значи да прѣвеждашъ или пó-право да прѣписвашъ думи отъ единъ езикъ на други. Ако русското *другъ* значи приятель и другарь, то отъ туй не

слѣдва, че врѣдъ, дѣто русситѣ казватъ *другъ*, българитѣ ще рѣкѫтъ *приятелю*. Нашитѣ прѣводачи всѣкога грѣшѫтъ противъ основното правило на истинското прѣвежданье: тѣ никога не замѣстватъ русската или французската фраза съ българска фраза, а съ български думи. Български супрузи и любовници не се наричатъ „приятелю", но и да се наричахѫ, пакъ Ромео не може да нарѣче Джулиетта приятель, а приятелка. На нѣколко мѣста пакъ се казва: „добра ми или добри ми — родна ми" и др. т.

Стр. 31. „Значи, *ний* не безъ причина утвърдяваме, че младежитѣ *гледатъ на своята* любовь не по̀-далече отъ очитѣ си". — „Такъ, значитъ, *намъ* твердятъ не безъ причины, что молодежь идетъ въ любви своей не дальше глазъ . . . ".

Стр. 36. „Ако Вий сте намислили да ощастливите *нейното райско* благополучие" — вмѣсто: . . . „да ѭ ощастливите съ райско блаженство" — Стр. 50: „Той произнесе рѣшение *много по-далече отъ смъртьта*". На русски: . . . *„далеко легче смерти"*. — *„Не вернуть ли мнѣ снова ихъ"* казва Дойката на г-жа Капулети. Туй е прѣведено: *Да ли ще ми ги върнѫтъ отново*?(?) Нищо не се разбира. — *„Но тяжкій грѣхъ встрѣчать его съ роптаньемъ"*. — „Нъ тяжкия гнѣвъ го посрѣща съ роптание"; пакъ съвършено неразбрани думи: На русски казано: тежъкъ грѣхъ е да се посрѣща (Божието наказание) съ роптание.

Ний сме избрали за цитатитѣ си само фрази, които сѫ осѫдителни по нѣколко причини, само фрази, които невѣрно прѣдаватъ текста, които не се разбиратъ, или пъкъ сѫ неправилно сглобени По тъзи причина избѣгвахме нѣкакви цитати за по-маловажни грѣшки. Нъ трѣбва да кажемъ, че освѣнъ дѣто сѫ прѣведени криво всички по-труднически мѣста, има още много грѣшки. За вѣянието на Шекспирова духъ въ *нашата* Ромео и Юлия — не може да бѫде и дума, и то не само защотона г-да прѣводачитѣ не е билъ достѫпенъ английский Шекспиръ, а и защото не сѫ се потрудили да проникнѫтъ въ духа на русския Шекспиръ и да го прѣдадѫтъ на българската публика. Голѣмото желание на г-да прѣводачитѣ да бѫдѫтъ часъ по-скоро полезни съ този прѣводъ е скрило отъ очитѣ имъ труднноститѣ на този подвигъ. Тѣ сѫ помислили, че стига доброто желание за да се произведе добро нѣщо и сѫ забравили че отъ доброто желание до доброто дѣло има често цѣла пропасть. Тѣ не сѫ видѣли тъзи пропасть, нъ сѫ паднали въ неѭ, защото сѫ били жертва на ужасна иллюзия . . .

Една часть отъ вината на несполуката на тѣхния прѣводъ се крие въ факта, че тѣ сѫ прѣвождали отъ стихъ, често ритмованъ, въ проза и не сѫ взели прѣдъ видъ несгодитѣ, които слѣдватъ отъ туй, та за това не сѫ могли и да ги избѣгнѫтъ. Въ много и много български прозаични фрази е запазенъ сѫщия редъ на думитѣ, както въ русскитѣ стихове. Даже ритмитѣ по нейдѣ сѫ запазени — било по невнимание, било нарочно. Нъ онова, което краси стиха, често грози провата. Проза съ стѫпки или съ ритми е по-лошо отъ колкото стихове безъ стѫпки: то прилича на фракъ съ царвули.

Много пасажи има, въ които не виждашъ никаква грѣшка, нъ които все пакъ никакъ не ти харесватъ, защото вмѣсто поезията на русския текстъ намирашъ сухи голи думи. Причината на това е, че г-да прѣводачитѣ не сѫ приложили никакъвъ трудъ, или пъкъ трудътъ имъ за постиганье на стилистическа красота е останѫлъ напраздно. Разумътъ и фантазията не сѫ взели участие въ тѣхния прѣводъ: нийдѣ не сѫ се отнесли тѣ по-свободно, по-съзнателно къмъ работата си; нийдѣ не сѫ се показали творци, а прости прѣводачи. Други работи може тъй да се прѣвождатъ, нъ поезията иска всѣкога творчество отъ насъ, даже и тогава, когато ѭ четемъ. Всѣка поезия иска творчество, а колко по-вече Шекспировата? Да се прѣвежда Шекспиръ рабски е по-вече отъ осѫдително — то е прѣстѫпно. — При всичката добросъвѣстность на прѣводачитѣ, тѣхний прѣводъ е несполученъ и даже осѫдителенъ. Тѣ отъ добро жела-

ние, сж прибързали да се заловжтъ за работа, която въ този моментъ е надминувала тѣхнитѣ още *неупражнени* сили. Тѣ сж били длъжни да се упражнжтъ съ по-легки занятия, а не съ Шекспира: той е монархъ и не може да прави дребни услуги.

Ползуваме се отъ този, колкото нещастенъ, толкова и поучителенъ, случай, за да искажемъ едно скромно желание, което може мнозина да одобрятъ: Да се оставятъ нашитѣ прѣводачи отъ велики подвизи, а да се заловжтъ за пò-дребни работи. То е и пò-скромно и пò-полезно за насъ.

Д-ръ К. Кръстевъ.

Д-ръ Оксъ, отъ *Ж. Верна*, Хумористически романъ. Прѣвелъ ***. Съ 12 иллюстрации. София. Издание и печатъ на К. Т. Кушлевъ. Стр. 90, ц. 80 ст.

Вѣрно забѣлѣзва неизвѣстний прѣводачъ на тъзи книга въ своя прѣдговоръ, че съчиненията на Ж. Верна сж отъ числото на малкото книги, които „съ спокойна съвѣсть могжтъ да се дадмтъ въ ржцѣтѣ на младежитѣ и отъ двата пола". При туй отсжтствие на всѣка дѣтска и юношеска литература, всѣки прѣводачъ и всѣки издатель на една Ж. Вернова или друга нѣкоя дѣтска книга заслужва голѣма благодарность, особенно ако той е извършилъ съвѣстно длъжностьта си. —

Ж. Вернъ е отдавна познатъ въ нашата книжнина; нѣколко негови книги сж прѣведени отколѣ на българскп езикъ: „Пжтувание около свѣта въ 80 дни", „Пжтуванье съ балонъ", „Отъ земята до луната" и др. — книжки, за които е желателно да не липсуватъ въ никоя училищна библиотека. — Колкото за „Докторъ Окса", той е отъ ония Ж. Вернови книги, въ които съ нѣколко масторски черти се рисуватъ иронически типическитѣ образи на героитѣ на расказа. „Д-ръ Оксъ" има прѣдъ другитѣ, прѣведени на българскп Ж. Вернови книги, това прѣимущество, че българский четецъ ще намѣри въ неж лица, които ще му се сторятъ добрѣ познати .... Кой не ще си помисли, че присжтствува въ засѣданието на нѣкой градски общински съвѣтъ, когато чете разговора на дѣятелния Кикандонски кметъ Трикаса съ още пò-дѣятелния членъ (или настоятель) Никлоса. Тѣзи енергични хора съ такава трескава бързина обсждатъ и извършватъ градскитѣ работи, щото неможешъ да не си помислишъ, че тѣ сж кметували въ България и сж се научили на това искуство. Ето едно доказателство.

„Вий искате да кажете? запита градский кметъ. — Азъ казвамъ, отговори члена, слѣдъ като помълча нѣколко минути. — .... Че тая работа токо, така легко не трѣбва да ся взема, добави кмета. — Разбира се. Ето вече ставатъ дасеть години отъ както размишляваме за тая мжчна работа, и вѣрвайте ми, многоуважаемий Трикасе, азъ още не се рѣшавамъ. -- Азъ разбирамъ вашата нерѣшителность, продължи кметътъ, слѣдъ като размишлява почти четвъртъчасъ, разбирамъ вашата нерѣшителность и съмъ съгласенъ съ васъ.

Тѣзи извадки могжтъ да дадмтъ на четеца и едно понятие за прѣвода на книжката. Той е, изобщо казано, много добъръ и гладъкъ. Има само грѣшки въ превода на отдѣлни думи. Г-нъ прѣводачътъ, по невнимание, може би, е вмъкнжлъ безъ нужда нѣкои чужди думи и конструкции:

Стр. 5: *Подпълна* истина. — Стр. 8 *слабишъ*; сърдцето му *закуца* (хърватско, вм. нашето — затупа) пò-силно. — Стр. 26; *грозжтъ* да паднжтъ (русско вм. заплашватъ). Стр. 29; *мотреше* — (хърватско) вм. гледаше. — Стр 34; да се *досѣтише*, да *додадемъ*. — Стр. 42: моя синъ Францъ ще *бжде първий да направи сжщото* (вм. . . . първий, който ще направи това). — Стр. 53: *чвърство* -- провинциялно (отъ пиротското цвьрсгво) или хърватско, вм. силно, яко.

— Стр. 54: сладкиши. — Стр. 74: и *вамъ било по воля или не било*, азъ отивамъ. — Стр. 79: О, какъ *красно* обграждатъ небосклона; незамарана. — Стр. 87: перяница и др.

Насъ ни очуди, че немамѣрихме нито единъ галицизъмъ въ този прѣводъ на една французска книга. Туй може да има двѣ причини: или прѣводачътъ е *умѣлъ* да ги избѣгне, или пъкъ не е имало какво да избѣгва — понеже не е прѣвеждалъ отъ французския текстъ. Послѣдното си прѣдположение ний основаваме на този фактъ, че прѣводачътъ не е отбѣлѣзалъ езика, отъ което е прѣвеждалъ: може би е мислилъ, че ще прѣпоръчи злѣ книгата си, ако каже, че не е прѣведена отъ французския оригиналъ, а отъ нѣкой прѣводъ. Врочемъ, ний не настояваме на туй, защото не е невъзможенъ и първий прѣдположенъ отъ насъ случай — че е *умѣлъ* да избѣгне галицизмитѣ.

При всичко туй, фактътъ си остава фактъ: нашитѣ прѣводачи много се скъпятъ въ показваньето на нѣкои дребни, нъ важни нѣща. Защо е туй? Голѣма работа ли е, да се каже, отъ кой езикъ е прѣведена една книга? [1]) Намалява ли се достойнството на книгата и на прѣводача, ако каже той, че не е прѣвеждалъ отъ оригинала? Не, *днесь* не се намалява; при днешното състояние на нашата тъй наречена книжнина, ний знаемъ само едно нѣщо, което убива достоинството на една книга: невѣжеството въ езика *отъ който* и *на който* прѣвеждашъ, *измъчваньето* на злочестия ни езикъ. Подобно нѣщо въ разглежданата отъ насъ книга нѣма и тя може искренно и горещо да се прѣпоръча на българското юношество, което нагледно ще научи отъ нея, какви сѫ свойствата на единъ отъ най важнитѣ химически елементи — кислорода.

9 Юний 1890 год.

Д-ръ К. Кръстевъ.

ВѢСТИ ИЗЪ КНИЖОВНИЙ СВѢТЪ.

Не отдавна съ голѣма тържественность е билъ прѣнесенъ отъ Парижъ въ Краковъ прахътъ на полский поетъ Мицкевича. Както е извѣстно, Мицкевичъ бѣ умрѣлъ въ Цариградъ на 1852 г; тѣлото му по заповѣдъ на Наполеона III биде прѣнесено въ Парижъ и погребено въ гробищата Pére Lachaise.

———

Знаменитий пѫтешественникъ Станлей е издалъ напослѣдъкъ огромна книга подъ название *Въ тъмнинитѣ на Африка.* Това съчинение, излѣзло едноврѣменно на английски, французски и нѣмски, е украсено съ голѣмо множество изящни иллюстрации и съдържа чрезвичайно любопитни и нови свѣдѣния за тайнственнитѣ и диви страни на Африка, прѣзъ които прьвъ Станлей минува. Особенно е интересно описанието на великата гора на истокъ отъ Конго, състояща отъ столѣтни, непроходими и ужасни лѣсове, които завзиматъ едно пространство три пѫти по̀-голѣмо отъ Франция. Въ тая сѫщата гора Станлей е срѣщналъ и народътъ отъ пигмеи, споменувани още отъ дрѣвнитѣ писатели, но сѫществованието на които европейцитѣ до днесь считахѫ за легенда.

———

Излѣзло е на чешки второ издание отъ книгата Vybor z básni Jvana Vazova (изборъ изъ стихотворенията на Ив. Вазова) издадена лани отъ И. Ворачка.

———

[1]) Търдѣ е възможно едно подобно прѣмълчванье да бѫде и съвършенно невинно, да произлиза, напр. само отъ едно невнимание, но въ такива случаи невниманието е осѫдително и искренната исповѣдь е една свет. длъжность.

Студии върху историята на бълг. языкъ. Тоя насловъ носи отдавна приготовляваний сериозенъ трудъ на професорътъ по славянската филология въ Лвовский университетъ, *Д-ръ Антонъ Калина*, единъ отъ пò-виднитѣ съврѣменни слависти, който особенно е извѣстенъ съ своето капитално изслѣдванне по историята на полския языкъ. Този си трудъ почтений професоръ е основалъ на грамадни язикословни материяли, които той е натрупалъ въ врѣме на десеть мѣсечната си заобиколка прѣзъ 1883 год. въ България, одринский вилаетъ и Македония, за да изучи лично на мѣстото разнитѣ български нарѣчия. Студиитѣ на проф. Калина сѫ вече готови за печатъ, тѣ ще обематъ повече отъ 40 печатни коли. Поради грамадната имъ важность, ний желаемъ да запознаемъ съ съдържанието имъ българското просвѣтено общество, прѣди напечатванието имъ, а то на основание на отчетътъ прѣдставенъ зарадъ тѣхъ въ краковската академия на наукитѣ.

Въ прѣдисловието на труда си, авторътъ очъртава прѣселванието на славянитѣ къмъ Дунава на югъ, и къмъ Висла на западъ, а при това прѣдставлява образътъ на языка на южнитѣ славяни въ периода отъ 8-й до 10-й вѣкъ. За основа на това му служѫтъ славянскинѣ елементи, срѣщани въ грьцкий языкъ, както и названията на мѣстности и лица, които се споменуватъ въ най-старитѣ латински паметници, касающи се до южнитѣ славяни. — Авторътъ като анализирва този язикословенъ материялъ дохожда до убѣждение, че прѣзъ онѣзи вече врѣмена, языкътъ на южнитѣ славяни е притежавалъ двѣ отдѣлни чърти, едната източна, българска, а другата, западна, сърбо-словенска. Прѣдставени сѫ характеристическитѣ особенности на българския языкъ въ този периодъ, които сѫ били: сѫществуванието на двѣ носни гласни, изговарянието на ѣ като *йа* или *е* и други нѣкои; сѫщитѣ особенности авторътъ намира и у славянскитѣ думи, прѣнесени отъ българския въ румѫнския языкъ, като очъртава влиянието, което е упражнилъ българския языкъ върху румѫнския, албанския и маджарския, както и обратно.

Подирь това авторътъ разглeдва обширно и всестранно спорния въ славянската филология въпросъ: далѝ на българский или на панонский языкъ сѫ прѣвели славянскитѣ апостоли църковнитѣ книги? Съ многоброенъ язикословенъ материялъ на рѫка, той доказва по най-убѣдителенъ начинъ, че въ врѣмето когато сѫ били прѣвождани църковнитѣ книги, панонский языкъ се е различавалъ твърдѣ много отъ языка, на който сѫ написани най-древнитѣ славянски паметници, а отъ резултата на студиитѣ му върху историята на българский языкъ най-нагледно е установено, че този языкъ не е билъ другий, освѣнъ българский. Българский языкъ съ всичкитѣ си наречия е описанъ всестранно, прѣдставени сѫ всичкитѣ му фонетически особенности, при туй, авторътъ доказва, че и въ най старо врѣме сѫ сѫществували диалектически разници въ българ. языкъ. — Въ втората часть на студиитѣ се говори за склоненията и спряженията въ тѣхния исторический развой; прѣдставени сѫ измѣненията, които сѫ прѣтърпѣли прѣзъ течението на десетина столѣтия до днесъ; тѣзи измѣнения сѫ пò-значителни въ склоненията, а почти никакви въ спряженията.

Въ тѣзи твърдѣ важни за изучванието на българский языкъ изслѣдвания на учений филологъ, е прѣдставенъ пълний образъ на языка ни въ историческия му развитие и съврѣменното му състояние, като сѫ разрѣшени най-заплетенитѣ спорни въпроси изъ славянската филология.

Дано материялни спънки не попречатъ на учений професоръ да издаде пò скоро на бѣлъ свѣтъ студиитѣ си.

Ц·въ.

[redacted]

ГОДИНА I. СЕПТЕМВРИЙ 1890. КНИЖКА 9.

ДЕННИЦА.

ЕПОХА — КЪРМАЧКА НА ВЕЛИКИ ХОРА.

ПОРТРЕТЪ

отъ **Ивана Вазовъ.**

Когато Курудимовъ дочете романа си, той бѣ достигналъ въ силно вълнение. Кръвьта му се бѣ вдигнала въ главата и лицето му пламтеше; очитѣ му свѣтяхѫ съ безпокоенъ, трескавъ огънь; свилени кичури отъ русата му коса падахѫ по бѣлото чело, набърчено сега, сякашъ, отъ кипежа на творческа мисьль.

— Добро, каза другарьтъ му, юноша сѫщо, съ тихо и флегматическо лице.

— И това не е измислица, батенка мой, нито е подражение; това е изъ дѣйствителний животъ, плодъ на мое лично наблюдение. Азъ познавамъ героитѣ. А? прѣкрасно! И първи трудъ още . . . И названието отговаря: „Скала или нещастни жертви на любовьта“ а? И Курудимовъ гледаше съ вдъхновенъ видъ другаря си.

— Да, добро, повтори сухо Спасовъ, като зе дебелата тетрадь. — Какъ? ами ти си измѣнилъ името си?

— Малко, да: Горояомовъ. Курудимовъ много пѫдарско, а името значи . . . Волтеръ се е викалъ най-напрѣдъ Аруѐ, разбирашъ? Азъ Гороломовъ щѫ се подписвамъ вече.

Спасовъ се ухили.

— Защо се не опиташъ и ти, Спасовъ?

— Въ какво?

— Като мене: стани списатель!

Спасовъ се изсмѣ.

— Списатель? то не е за моитѣ уста лѫжица.

— Напраздно се унижавашъ, испитай таланта си и ти. Какво поприще мислишъ да захванешъ?

— Азъ съмъ ти казалъ: учителско.

Гороломовъ, (ние така вече ще го наричаме), погледна съ съжаление другаря си.

— Учитель? Да затжпѣешъ надъ глупави уроци, да станешъ една машина, която двайсеть годинъ да дърдори едно и сжщото, за да дочака пенсия! . . . Да мухлясашъ и подивѣешъ, както нашия учитель по математиката! отъ дѣ такава охота?

— Слушай, Панайоте, азъ гледамъ пò-сериозно на учителското звание. Истина, за славолюбивъ човѣкъ то не прѣдставя широкъ просторъ . . но азъ не се лакомж за слава. . . Споредъ мене, задачата . . .

Гороломовъ го прѣсѣче.

— Знаж, знаж какво ще ми кажешъ! но азъ те увѣрявамъ, байно, че съ такива смирени размишления нѣма да идешъ далеко. . . Който се срамува да иска да стане голѣмъ, той желае да остане нула. България и безъ тебе има хиляди даскали, но тя нѣма велики списатели. А малко ли даровити натури тръняса̀тъ въ тълпата или се гушатъ изъ дупкитѣ? Прѣдстави си, и азъ каква глупость щяхъ да направж: постжпихъ найнапрѣдъ въ земледѣлческото училище! отивамъ да държж ралото, когато моето призвание било съвсѣмъ друго — перото! позоръ, нали?

— Защо? ралото и то е честно. Съ ралото знайшъ навѣрно че ще бждешъ полезенъ.

— Черниятъ трудъ, батенка, е за простиятъ народъ, както и даскаллжка — за ординарнитѣ хорица. Азъ имамъ пò-благородна задача, разбирашъ? . . Испитай се, казвамъ ти,земи примѣръ отъ мене.

— Азъ нѣмамъ охота да съмъ голѣмъ човѣкъ, прѣдпочитамъ да съмъ единъ добъръ учитель, друго не желаж, отговори Спасовъ.

— Сиромашки идеалъ, съжалявамъ те за унижението ти. Ти земи примѣръ отъ мене: вѣрвалъ ли си нѣкога, че тая глава била способна да роди подобно нѣщо? каза Гороломовъ, като махаше гордо ржкописа си.

— Кога ще пратишъ романа си? попита Спасовъ, за да се уклони отъ отговора.

— Тозъ часъ!

И Гороломовъ захвана распалено да завива въ пакетъ ржкописа си. Послѣ го надписа до редакцията на едно периодическо списание.

Тие два младежа бѣхж седмокласни гимназисти, приятели. Тѣ свършвахж тазъ година. Но, както личи отъ горния разговоръ, по душевни свойства и характеръ, тѣ бѣхж двѣ противоположности. Гороломовъ, природа буйна, смѣла и самоувѣрена, съ въображение горещо, съ умъ живъ и блестящъ, ако и не длълбокъ, рѣзко се отличаваше отъ другаря си, тихъ, скроменъ и съ ранна сериозность, изобразена на лицето му. Отъ най-напрѣдъ Гороломовъ влѣзна въ земледѣлческото училище въ Садово, споредъ желанието на баща си. Скоро обаче, неговий безпокоенъ духъ намѣри много суха домакинската наука, той се раская, разбунтува ученицитѣ, би единъ учитель и остави садовското училище та мина въ гимназията. Но и тамъ не мирува̀. Той добиваше лоши бѣлѣжки, затова намѣри системата на прѣподаванието отвратителна, редътъ тирани-

[redacted]

чески, учителитѣ — идиоти, и хвана да имъ подхвърля тайно сатири. Произведенията му се харесахѫ на другаритѣ му и той скоро мина между тѣхъ за литераторъ. Тоя успѣхъ посѣ въ душата му първото ламтение за писателска слава. Тя му се виждаше сега най-достѫпна. Тоя романъ щѣше да му я даде. И той се потруди съ врѣме да направи пò-звучно и многозначително името си. . . Страстното четене биографиитѣ на велики писатели и едностранното имъ разбиране разбуди въ душата му непобѣдимо желание да стане такъвъ. То произведе възъ него малко нѣщо влиянието, което рицарскитѣ романи имахѫ върху Донъ-Кихота. Въ умътъ на Гороломова се въртѣхѫ сè громки имена на велики литератори и той привикна да се мисли единъ отъ тѣхъ. Тѣхнитѣ слабости, недостатки и даже пороци, той зимаше за главенъ елементъ на геният имъ, и мислеше, че го има, щомъ подражава отрицателнитѣ имъ страни. Понеже повечето писатели не сѫ биле прилѣжни ученици, той прѣнебрѣгваше уроцитѣ си. Какво бѣше писалъ Мюссé той не знаеше, но помнеше, че Мюссé ималъ небрѣженъ стихъ и билъ пияница, и Шекспиръ — циникъ; той знаеше, че Байронъ е живѣлъ лудешки, че Дюма не е заличавалъ нищо, че Моллиеръ е обиралъ чужди автори, а Руссо — чужди джебове — въ дѣтинството си, че Марло билъ развратникъ и Волтеръ спекуляторъ, и пр. Съ такъвъ отличенъ багажъ въ главата и само съ едно раздразнено тщеславие вмѣсто талантъ, Гороломовъ се впущаше въ писателското поприще.

Грандоманията на Гороломова не случайно хвърли избора си на послѣднето: всяко друго — искаше сериозни знания, упоренъ трудъ, несъкрушима воля, и заслуги, за да достави слава. Писателството я даваше безъ всичко това! Poeta nascitur.

Ако да бѣше пó-прозорливъ, той би видѣлъ политиката.

Романътъ му съдържаше историята на една излъстена и отритната отъ любовника си дѣвойка, която въ отчаянието си, хвърля се отъ една скала и се утрѣпва, въ сѫщий часъ, когато раскаяниятъ ѝ любовникъ тича великодушно да я спаси и да ѝ даде рѫката си. Но той пристига късно. Тогава и той геройски се хвърля отъ скалата и умира при обожаемата си.

Гороломовъ, по подражение Байрону, изобразяваше въ героя себе си; героинята бѣше едно момиче, което той, при едно тайно свиждание, бѣше коварно упоилъ съ хлороформъ, съ прѣстѫпна цѣль. За щастие, само първата половина отъ тоя романъ имаше истинска основа: трагическата развѣзка бѣше чистъ плодъ на фантазия; защото Марийка Недѣлкова не се бѣше още самоубила, а Гороломовъ съвсѣмъ не мислеше да прави подобно нѣщо, а напротивъ, бѣше турилъ намѣрение да стане прочутъ человѣкъ.

Романътъ бѣше фалшиво скроенъ и нелѣпо написанъ. Много нощи Гороломовъ не спа. Отговорътъ на редакцията каснѣеше. Той се безпокоеше мѫчително. Ту се яреше на себе си, че се е унизилъ да проси

благоволението на нѣкакви си завистливи идиоти (тъй нарichаше той редакцията), ту му се присъняваше, че вижда романа си напечатанъ въ списанието, на първо мѣсто, съ гръмотевичното му име, и съ единъ ласкавъ отзивъ отъ редакцията. Тогава сърдцето му тупаше отъ гордость. Той виждаше, че славата растваря и двѣтѣ крила на вратнята си и името Гороломовъ — окржжено отъ лучезаренъ вѣнецъ. . . Минахж въ такова трескаво ожидание три недѣли. Най-послѣ Спасовъ донесе новата книжка отъ списанието.

— Има ли? извика, или по-добрѣ, изрева Гороломовъ.

— Да, има нѣщо.

Гороломовъ съ растреперана ржка и запъхтянъ прѣрови книжката, но нищо не намѣри. На послѣдната чървена корица само той прочете настръхналъ слѣдующитѣ думи отъ редакцията:

„Г-ну Г . . . . ву, въ П. Ваший романъ (?) нѣма да бжде напечатанъ. Всичко въ него е нелѣпость, дори и името на автора. Небързайте, поучете се повечко.“

— Мерзавци! подлеци! идиоти! развика се Гороломовъ вънъ отъ себе си; — азъ бѣхъ глупавъ, дѣто се отнесохъ до тие праздноглавци и славолюбци. Това трѣбваше и да се надѣвамъ. Всички гениални списатели сж имали пò-напрѣдъ такава борба съ бездарни обскуранти . . . Шиллеръ чукá на стотина порти догдѣ да измоли да му напечататъ „Разбойницитѣ“ на хартия, съ която лѣпжтъ пенджери. . . . И лордъ Байрона? какъ посрѣщнахж първий му трудецъ пакъ подобни завистници? Не подиграхж ли се и нему съ името му дори? Но убиха ли му духа? Не, още повече разбудихж геният му. . . И той ги смаза съ сатирата си; нѣма да ги оставж и азъ безнаказанно моитѣ подли гонители. Да, Гороломовъ е Гороломовъ — на пукъ! Азъ щж ги съсипж тѣхъ, азъ щж отмъстж за тая подигравка съ съчинението ми, което има само тоя грѣхъ, че не е излѣзло изъ тѣхното бездарно перо. . . Не, чакай да ги насолж още отъ сега.

И той сѣдна и написа до редакцията слѣдующето писмо:

„Господа клепоухи мждреци! Искахъ да испитамъ до колко сте низки сжщества и сега се увѣрихъ . . . Вие мислите, че геният има гнѣздото си само въ вашитѣ глави, защото иматъ бради? . Или зимате вие възрастьта ми за мѣрило на таланта? Знайте, господа невѣжи, че Шиллеръ бѣше три години пò-младъ отъ мене, когато написа най-славното си съчинение. И тогава се улучнхж подобни, като васъ магарета, но тѣ попаднахж въ бездната на нищожеството . . . Или мислите, че даровититѣ писатели учението ги е направило такива? Повечето не сж свършили курсъ! Немà божественний Омиръ еималъ дипломъ? Дипломътъ е нуженъ само на идиоти, като васъ! Но вие сте глупави, господа, като вѣрвате, че ще уморите и задушите таланта ми. Слава Богу, има много печатници въ България — не е само вашето калпаво списание: Азъ съмъ въсхитенъ че вие излѣзохте такива мазници. Вашият отказъ за

мене е слава. Той е първия вѣнецъ, който туряте на главата ми безъ да щете. Прѣзирамъ ви ужасно!

Гороломовъ.“

Тие редове, въпреки псувнитѣ и дѣтинскитѣ самохвалства, бѣхѫ написани вдѫхновенно. Оязвенното самолюбие часто е краснорѣчиво въ негодованието си. Самъ Спасовъ неволно изрѫкоплеска отъ необяснимъ възторгъ.

— Азъ те съвѣтвамъ, Панайоте, да вмѣстишъ и това писмо при романа, ако го печаташъ. . . Можешъ да бѫдешъ увѣренъ, че поне него всѣки ще го прочете, то ще усигори успѣха му, каза живо той безъ да се сѣти, че хвалбата му отъ една страна галеше, отъ друга жилеше самолюбието на Гороломова — защото Спасовъ искренно съчувствуваше на приятеля си, въ когото вѣрваше, че има писателски даръ.

Отъ тоя день Гороломовъ обяви война на редакцията и я поведе съ успѣхъ. Едно хумористическо листче на драго сърдце прие и печатà грубитѣ му нападения на списанието и на редакторитѣ му. Това угоди на мнозина недоволни още, които го польстихѫ. „Критикитѣ“ на Гороломова бѣхѫ намѣрени прѣкрасни, а единъ отъ учителитѣ му, (тѣ се бояхѫ вече отъ него), подобострастно нарѣче го „българский Бѣлински“. Гороломову се зави шеметъ отъ сполуката; той ставаше изведнѫжъ критически авторитетъ и знаменитость! и то само съ нѣколко статийки! А какво ще бѫде когато излѣзе на свѣтъ романътъ му? Какво свѣтло бѫдѫще!

Но случи се едно събитие, което прѣсѣче блѣскавитѣ му успѣхи въ литературата и измѣни съвсѣмъ сѫдбата му. Романътъ му съ Марийка ако не сдоби мѣсто въ страницитѣ на списанието, той си го захващаше добрѣ въ живота. При всичко, че Гороломовъ бѣше хвърлилъ Марийка отъ скалата и почти забравилъ сѫществуванието ѝ, но Марийка живѣеше и носеше въ гѫрдитѣ си плода на кавалерството му. Когато бѣдната дѣвойка почувствува положението си, тя съобщи тайно Гороломову, когото сѐ страстно любеше, че ако се не съгласи да я земе, то тя е опозорена на всегда и че не ѝ остая друго освѣнь да се отрови. Това писмо порази неприятно Гороломова, но отъ друга страна го успокои: значи, ако Марийка се убие, въпросътъ е исчерпанъ. Това даже погъдъличка тщеславието му: една мома, която се убива отъ любовь за него! Такова нѣщо бѣше сторила и една жена за Байрона въ Венеция! Той не отговори нищо на Марийка, за да я измѫчи повече и да усили въ нея отчаянното рѣшение. . . Но едно второ писмо разби надеждата му. Марийка му явяваше, че ако не ѝ отговори, тозъ часъ ще исповѣда всичко на баща си. Гороломовъ се страшно смути. Той намѣри криминалний законникъ и настръхна отъ наказанието, което се налагаше за злодѣяние, на каквото бѣ станала жертва Марийка. Послѣ, той познаваше баща ѝ: лютъ и рѣшителенъ опълченецъ. Ако го не дадеше на сѫдъ, той бѣше способенъ съ кръвь да измие позорътъ отъ лицето си и да отмъсти за дъщеря си. А това бѣше пó-вѣроятното . . . Гороло-

мовъ се видѣ на тѣсно и отговори Марийки, че я обича сѫщо нѣжно и се заклеваше, че ще се сгоди за нея щомъ свърши екзамена. Обнадеждената мома се поуспокои и чакà нетърпеливо. Когато се свършихѫ испититѣ, тя писа пакъ Гороломову и му напомни условието, но писмото ѝ го не намѣри.

Той бѣше тръгналъ вече за Русия.

Внезапното тръгвание на Гороломова, тозъ часъ подиръ екзамена, приличаше на едно бѣгство. Въсползуванъ отъ срока, който испроси отъ Марийка, той се прѣтръшна прѣдъ баща си да го испрати да се учи въ Русия — и безъ забава, за да се приготви тамъ да постѫпи въ университета, додѣ траяхѫ ваканциитѣ му. Той лудѣеше да придобие пò-високо образование; това било мечта на живота му; той би се убилъ ако баща му се не съгласи! Слисаний му баща се видѣ въ чудо: той не бѣше въ състояние да поддържа Панайота, но го обичаше безумно. Той падна на молба прѣдъ правителството за да отпустне стипендия за сина му. За щастие, просбата му мина и стипендия отпуснахѫ — едничката, която оставяше, по медицината.

Прочее, Гороломовъ постѫпваше неволно въ медицинский факултетъ.

Естественно, медицината му вдъхваше отвращение. Ни умътъ му, ни характерътъ му не бѣше приготвенъ за такова сериозно занятие.

— Азъ не съмъ създаденъ за докторъ, нито могѫ да бѫдѫ касапинъ на човѣшко мѣсо, каза си той. Моето истинско призвание е литературата. Тоя проклетъ факултетъ нѣма да ме отклони отъ пѫтя, който ми начъртало провидѣнието. Малко ли велики списатели сѫ се сбърквали въ избора на кариерата си? Гете сѫщо бѣше влѣзълъ, като мене въ медицината, а се озова въ поезията, сѫщо и Шиллеръ, когото изгонихѫ...

И той се затвори у дома си и захвана да пише стихотворения, драми и повѣсти. Той вече не помирисваше лекциитѣ. Другаритѣ му българи често го навѣстявахѫ и намирахѫ оглѫбенъ въ писателски занятия, срѣдъ купъ тетради и рѫкописи. На удивлението имъ той отговаряше високомѣрно:

— Противъ природата си не могѫ да идѫ.

— Ами тогава защо не постѫпи въ филологический факултетъ?

— Измамихъ се, сега виждамъ, че, като докторъ, щѫ бѫдѫ нула, а като литераторъ щѫ идѫ далеко.

Другаритѣ му намѣрихѫ справедливи словата му. Младитѣ натури сѫ великодушни.

— Нека да пише, каза Китеровъ, не е голѣма бѣда ако България има единъ нехеленъ докторъ пò-малко. Всѣки отъ насъ има по нѣкакво рѫкописче скрито въ дъното на ковчега си. . . но Гороломовъ не крие наклонностьта си и вѣрва въ себе си. Това е добро. Може да има дѣйствително талантъ.

[redacted]

Горломовъ продължаваше да пише съ неугасающе въодушевление и неуморно. Нищо го не смущаваше. Той се бѣ распростилъ съ медицината, и тя отъ него. Той бѣше писалъ само веднъжъ на баща си. Отговорътъ пристигна пò-бързо отъ колкото той се надѣеше. Баща му го строго сѫдеше за новото име, което си е прикачилъ, като, че е нѣкой голѣмъ човѣкъ. Това раздразни Горломова, той скъса писмото, като избъбра:

— Ще ме видишъ какъвъ съмъ азъ!

Той доби силно желание да зачуди съученицитѣ си съ дарованието си. Той имаше вече симпатиитѣ имъ. Една зимна вечерь той събра нѣколцина души за да имъ прочете „Скала или нещастни жертви на любовьта“, за който романъ често имъ бѣ говорилъ съ възторгъ. Прѣдварително той распалено имъ расправи за възмутителний отказъ на редакцията, която пакъ обсипа съ ругателства. Прочитътъ на романа се захвана посрѣдъ пълна тишина. Студентитѣ най-напрѣдъ напрѣгнахѫ уши съ голѣмо внимание; послѣ хванахѫ да се споглеждатъ въ недоумѣние, послѣ да се прозяватъ крадишката. Кѫдѣ срѣдъ нощь Горломовъ свърши. Лицето му свѣтеше. Той ги изгледа въпросително и гордо.

Мълчание се въцари, нарушено само отъ нѣколко присилени „да“ „да“ и искашлювания.

— Добро, добро, прибавихѫ нѣкои отъ нѣмай-кѫдѣ.

Но веднага Китеровъ се обади смѣло.

— Господинъ Горломовъ, вие ще ме извините, ако ви кажѫ безпристрастно мнѣнието си. Романътъ ви не е сполученъ: нѣма нито жизненна правда въ него, нито сѣнка отъ художественность . . . Излазя, че редакцията, която ви е отказала напечатването му, ви е направила услуга. . .

Горломовъ го погледа втрещено.

— Бай Китеровъ, извинете, но вие не сте разбрали добрѣ. Това е истинско събитие . . . отговори глухо Горломовъ, комуто гласътъ се схвана, като че нѣкой го стисна за гушата. Обиленъ потъ облѣ челото му.

Китеревъ пое пò-натъртено.

— Какво е събитието — не знамъ, но романътъ е фалшъ отъ начало до край. . . . Въ дѣйствията, които се развиватъ, нѣма никаква логика, въ характеритѣ — никаква истина, а душевнитѣ проявления на геронтѣ нагло противорѣчатъ на всичкитѣ закони на психологията . . . Колкото за Героддева, героятъ ви, той не е живо човѣшко сѫщество, а нѣкаква бъканица, чудовище безлично. . . Вие напраздно го искарвате симпатиченъ и нѣкакъвъ рицарь . . . Той отъ сто раскрача мирише на мошелникъ, и макаръ да увѣрявате, че събитието е истинско, никой нѣма да ви повѣрва, че той се е хвърлилъ отъ скалата. Такъвъ нравственъ скокъ, който вие съ нищо не обяснявате, е невъзможно да произлѣзе въ една шарлатанска душа. Такива безсмисленни мелодрами не ставатъ въ живота. . . Колкото се касае до формалната страна на съчинението ви, то тя изобличава голѣма неопитность и стои пò-долу отъ всяка кри-

тика. Повече не ви казвамъ. . . Недѣйте бързà, господинъ Гороломовъ. Запознайте се пò-добрѣ съ русскитѣ класически писатели. Въ тѣхъ ще намѣрите съкровища отъ образци на изящество и художественни съвършенства . . Това ще спомогне за образованието на литературния ви вкусъ. . . а въ съврѣменнитѣ литературни корифеи вие ще найдете прѣкрасенъ урокъ за строго реалното изображение на жизненнитѣ явления. . . Прощавайте за тие забѣлѣжки, азъ ви ги правѫ отъ съчувствие къмъ благородното ви стремление.

Когато Китеровъ свърши, той посрѣщна удобрителнитѣ погледи на другаритѣ си: тѣ въ него бѣхѫ нашли своя красноречивъ тълкователь. Настана мълчание.

Гороломовъ стоеше като гръмнатъ. Той слушаше пораженъ и бѣ зашеметенъ отъ жестокитѣ истини, които така авторитетно му се исказвахѫ. Той не бѣ способенъ дума да каже. Тоя Китеровъ го уплаши: когато заговори за героя на романа, той неволно избѣгна острия му погледъ отъ страхъ да не проникне въ дъното на гузната му душа. Побоя се даже, да не би критикътъ му да е отгадалъ тайната му и всяка дума за Геролдева приимаше, като заплювка възъ лицето си.

Когато испрати гоститѣ си, Гороломовъ се тръшна отчаянно на уваляното си канапе. Това откровенно, макаръ и деликатно исказано. мнѣние за романа му, на който градеше голѣмитѣ си надежди, нанесе смъртенъ ударъ на самооболщението му. То значеше въ прости думи: „Гороломовъ, босъ си тръгналъ въ литературата, откажи се съ врѣме отъ тая севда“. Това бѣше страшна прѣсѫда, която нѣмаше право да счита пристрастна: той знаеше колко Китеровъ му съчувствуваше, но и погледитѣ на студентитѣ не допущахѫ такова подозрѣние. Но най-страшното бѣше, че и нему падна мрѣжата отъ очитѣ! Китеровъ си спечели правото на най-ужасната му умраза.

Тая нощь сънищата му за писателско величие се испарихѫ — не подирь жестока борба съ себе си. Зараньта той съ ужасъ захвърли рѫкописитѣ си подъ кревата.

Вратата на писателското поприще се хлопна слѣдъ него.

Скоро познанството съ единъ другъ студентъ, порусенъ евреинъ, даде нова работа на мислитѣ му. Една нова врата се отвори за честолюбивитѣ мечти на Гороломова. Той се залови съ поглъщание анархически книги, които му доставяше новия приятель. Въ късо врѣме той прочете съчиненията на Бакунина, Херцена, прокламациитѣ на княза Крапоткина и женевскитѣ издания, отъ които прѣведе нѣкои. Тѣ произведохѫ единъ трусъ въ болезненний му мозъкъ и го помрачихѫ. Той рѣши да стане борецъ за человѣческата свобода, влѣзна посрѣдствомъ евреина въ сношение съ нѣкои тайни нихилистически общества и намисли да прѣнесе пò-послѣ въ България новата си религия. Мисъльта да стане единъ български Бакунинъ, Крапоткинъ му се усмихна. Нови

крила нарастохѫ на неговата тщеславна душа. Той се прѣроди въ свѣжата атмосфера на отрицанията, въ която се потопи цѣлъ. Писаревъ тесно го утѣши за кораблекрушението му въ писателското поприще. За него веке всичкитѣ Байроновци, Пушкиновци и Шиллеровци не струвахѫ колкото една брошурка, типосана въ нѣкоя тайна типография. Само нихилизмътъ бѣше всѣ и вся: всичко друго — подлость и глупость! . . Той смайваше другаритѣ си съ порпвитѣ си и съ широкитѣ си планове.

— Но България не е почва, на която да може да се прѣсади това учение, казвахѫ тѣ.

— Лъжете се! Додѣто въ България сѫществуватъ още черкови, и попове, и власти, и богъ; додѣто има богати и сиромаси, и вѣковни прѣдразсѫдки, топорътъ на нихилизмътъ има работа тамъ.

— Но ти ще проповѣдвашъ разрушение?

— Нихилизмътъ е разрушение, господа, и изъ развалинитѣ, които прави, ще изникне идеалната правда, новиятъ миръ! . . .

Гороломовъ расправяше това съ пламенно въодушевление. Другаритѣ му, макаръ и да не сподѣляхѫ такива крайни възрѣния, но громкитѣ и облачни фрази ги очаровавахѫ. Гороломовъ порасте въ очитѣ имъ. Той стана герой! Ентусиазмътъ е плѣнителенъ и въ единъ театраленъ злодѣецъ. . .

Но той мислеше, че за да постигне великата си мисия въ отечеството, трѣбваше да остане здравъ и читавъ, а за това бѣше нужно да се огради отъ всяко подозрѣние. Той спечели благоволението на началството си и скоро успѣ да стане довѣренно лице на ректора, чрезъ мъннчки невинни доноси противъ другаритѣ си, които не криехѫ отъ него свободолюбивитѣ си взглядове. Впрочемъ, сериозно отъ тѣхъ пострада само Китеровъ. Великата цѣль извиняваше такива дребни низости. Той даже ги намираше въ живота на нѣкои велики мѫже. При това, покровителството на ректора го избавяше отъ задължението да посѣщава лекциитѣ по медицината, която всѣки день ставаше за него пó-тъменъ йероглифъ.

Но единъ новъ случай хвърли въ друга посока вождѣленията му. Той случайно биде прѣдставенъ въ едно аристократическо семейство и доби входъ въ него. Неговий живъ умъ, пламенность и идеализмъ му спечелихѫ вниманието на благородната баришня, мома възторженна и съ романтически настроенъ умъ. Тя помисли, че видѣ въ Гороломова втори Инсаровъ. За да се повдигне още повече прѣдъ очитѣ ѝ, Гороломовъ се прѣдстави, като синъ на едно богато аристократическо семейство въ България, отъ коляното на българскитѣ царе. Тая невинна лъжа мина, и той трѣбваше да продължи новата си роля. Той диреше случай да ѝ даде доказателство на това, и да я очарова съ единъ великолѣпенъ сюрпризъ. На именниятъ ѝ день той ѝ поднесе едно брилянтово перо, съ най-блестящи лазурени сапфири и едри топази. Дѣвойката бѣше въ въсторгъ и той се върна упоенъ отъ нея. Свѣтли планове се зароихѫ въ главата му. Той помисли даже да пише на баща си за

голѣмитѣ надѣжди, които галеше, но се въздържа. Задоволи се само да загатне нѣщо на нѣкои отъ другаритѣ си за своята связь съ благородната дѣвойка . . . Трѣбваше да излѣе приливътъ отъ душевната си радость. Разумѣва се, той скри мъничката хитрость за царското си коляно, съ която бѣ впримчилъ довѣрието на момата. Другаритѣ му сами забѣлѣжихж измѣненията въ образа на живота му и въ понятията му. Отъ мраченъ скептикъ и саможивецъ, Гороломовъ се бѣше прѣобърналъ на свѣтски франтъ. Отъ него се не чуваше вече ни дума за принципи, за човѣшка свобода, за борба за идея и тѣмъ подобни. Единъ пжть даже го видѣхж въ театра въ ложата на благородното семейство, съ биноклъ отъ емайлъ на очи. На тѣхнитѣ здрависвания отъ партера той не отговори: прѣстори се, че ги не видѣ.

Естественно, че тая нова страсть, вдъхната пакъ отъ грандоманията, угасп съвсѣмъ въсторгътъ му къмъ нихилизмътъ, а посѣщението на лекциитѣ почти съвсѣмъ се прѣкрати. Единъ день, когато за очи се бѣ явилъ въ класа, влѣзе ректорътъ съ нѣколко професори, сподирени отъ едно вънкашно лице, на видъ търговецъ. Ректорътъ, се обърна къмъ него и каза строго:

— Молж ви, господине, прѣгледайте и въ тоя класъ нѣма ли да познаете лицето!

Търговецътъ мина край слисанитѣ студенти, изгледа всѣкиго внимателно въ лицето, и когато дойде до Гороломова, той се спрѣ и го посочи.

— Тозъ господинъ е!

Всички устремиха погледи къмъ Гороломова.

Той бѣше станалъ бѣлъ, като стѣна, ни живъ ни умрѣлъ.

— Тозъ е, отговори търговецътъ, азъ го твърдѣ добрѣ помнж. Попитайте го да ли ще смѣе да откаже.

Но физиономията на Гороломова бѣше пó-краснорѣчиво признание отъ всяко друго.

— Панайотъ Петровичъ, послѣдвайте ме, изговори строго ректорътъ. Гороломовъ, професоритѣ и търговецътъ излѣзохж. Студентитѣ се изгледахж смаяни.

Въ ректорский кабинетъ Панайотъ исповѣда кражбата си. Извѣстното брилянтово перо той бѣше скришомъ отнесълъ изъ магазинътъ на търговецътъ изъ между многото, които той му бѣше показалъ за изборъ. Перото биде поискано и зето по твърдѣ вѣжливъ начинъ отъ благородната дѣвица, която остана, като тресната!

Гороломовъ прѣстоя въ затворъ два мѣсеца. Но университетското началство отъ снисхождение къмъ народностьта му и отъ щадене честьта на заведението, потъпка дѣлото. Гороломовъ биде само исключенъ и испратенъ задъ границa.

Когато се озова на Унгени, пограниченъ градъ на Молдова, той си отдъхна свободно. Той размисли кой пжть да улови. Дѣлото на хлороформа стоеше, като единъ зълъ Церберъ на вратата на България.

Тогава той ѝ се огърби и тръгна за Швейцария.

Цюрихъ е расположенъ въ прѣкрасна швейцарска долина. Той се бѣлѣе живописно и стройно край кристалното си езеро. Гигантски врьхове, покрити съ вѣчни снѣгове, заграждатъ отъ врьсть тоя очарователенъ кѫтъ на алпийската природа. Лѣтно врѣме Цюрихъ съ раскошната си зеленина, прохлада, тишина и величественна хубость на планинитѣ си, привлича гости отъ цѣла Европа.

Но Цюрихъ — градъ на свободната република -- дава прибѣжище и на други пò-постоянни гости: на чужденци студенти, дошле да слушатъ курсове, на политически бѣжанци, на бездомни скитници, уломки отъ революции, или отъ други корабокрушения въ живота. Единъ отъ тие послѣднитѣ бѣше наший познайникъ — Гороломовъ.

Той живѣеше вече отъ година насамъ въ Цюрихъ. Той биде срѣщнатъ съ участие отъ другитѣ русски емигранти, като страдалецъ за високитѣ си начала, като нова жертва на русската тирания. Сички знаяхѫ, че той билъ уловенъ, като проповѣдвалъ въ едно русско село учението на инхилизъмътъ, че избѣгналъ, като отъ чудо, изъ тъмницата, въ часътъ когато го испращали на каторга въ Сахалинъ. Анархическитѣ органи прогърмяхѫ нова филипика противъ варварщината на русский царь и възнесохѫ Горомоловото самоотвържение до небесата. Той прие много съчувственни писма отъ други свои събратия по идея и по сѫдба. Тоя ефтинъ темянъ съвсѣмъ зашемети Гороломова. Той прьвъ пѫть се виждаше прѣдметъ на подобно внимание. Мисьльта да стане главенъ апостолъ на нихилизмътъ въ България обхвана пакъ сичката му душа. Той едвамъ сега напипа истинското си призвание, което щеше да го изведе на пѫтя на величието. . . . Той посѣщаваше на дъждъ и на вѣтъръ курсоветѣ на правото: сичкото му врѣме поглъщаше изучението на социалистическата литература. Тѣсната му опушена стая бѣ буквално напълнена съ вѣстици и журнали анархически, съ всякакви запретени съчинения, съ революционни брошури, съ писма и рѫкописи пакъ отъ подобно свойство, и всичката тая мьнна той бѣше лакомо глътналъ. Библиотеката му растеше всѣки день. Стѣнитѣ се красяхѫ отъ портретитѣ на новитѣ му божества: Херценъ, Вѣра Засличъ — героинята, Бакунинъ — пророкътъ, и даже съ образътъ на нихилистътъ — светецъ, който хвьрли бомбата подъ императора Александра II.

Той живѣеше сега на бащинъ гръбъ: той не смѣя да се обърне къмъ българското правителство съ проса да продължи стипендията му. Това би повело къмъ раскритие подвига съ брилянтовото перо. Стипендията пропадна, прочее, както и другата — отъ славянското благотворително общество, която се бѣ исхитрилъ да си издѣйствува. Баща му, слабъ, почти сиромахъ човѣкъ, но съ умъ сериозенъ и развитичъкъ, се нагърби съ поддържанието на Панайота. Писмата за пари се учестявахѫ: Панайотъ прахосваше безъ смѣтка, по купуване непрѣстанно социалистически книги, по пѫтешествия до разни събратия въ Швейцария, а главно, поради бездѣлния си животъ, търпимъ само при пò-широко харчение . . . Баща му скоро се умори, но щастието на сина му

бѣше му скѫпо, при това той му бѣше и надежда въ старина . . . . Той захвана да задлъжнява, да залага и да продава части отъ скѫдного си имущество само да посрѣщне растящитѣ разноски на Панайота. На жалбитѣ му, че е разсипанъ вече, та да пести, Гороломовъ му отговаряше съ нови пó-настойчиви искания на пари, които приличахѫ на заповѣди . . . А за пó-силна убѣдителность на писмата си, той гордо прилагаше въ тѣхъ изрѣзани отъ вѣстници статии по социализъма, съ неговий подписъ. Молбитѣ и сръднитѣ на баща му го не покъртяхѫ; такива дребни вълнения не намирахѫ мѣсто въ неговий умъ, занятъ отъ широки, всечеловѣчески планове. Той даже се яреше на баща си за неговата дребнавость и подло скѫперничество, което му гуждахѫ, като една прѣчка въ пѫтя къмъ великата цѣль.

— Рѣшително, тоя човѣкъ иска да си останѫ вѣчно Курудимовъ! и нищо повече, бъбреше съ ядъ той.

Единъ день баща му внезапно се яви въ нихилистическото му гнѣздо! Това приличаше на едно появление на Командора.

Гороломовъ остана закованъ отъ смайване.

— Бе синко, бѣхѫ първитѣ думи на стареца, който трепереше отъ силно страдание и гнѣвъ, — ти пишешъ по вѣстницитѣ и искашъ да освободишъ народитѣ отъ тирания . . Избави мене пó-напрѣдъ отъ тиранията си! . . . Ти милѣешъ за свѣтътъ — смили се за баща си първомъ! А ти ме разсипа и ще ме оставишъ по улицата на стари години . . . Не е ли грѣхота? защо остави Росия! Гоняхѫ ли те отъ тамъ?

Гороломовъ, който се бѣше уплашилъ да не би баща му да е узналъ истинската причина на това, се поободри малко и отговори:

— Нали ти явихъ вече? Медицината не ми бѣше по характера . ., За това минахъ тука да учѫ правото . . . Съ правото щѫ имамъ пó-голѣмо бѫдѫще.

— Ами ти незнаеше ли това отъ напрѣдъ? Защо тогава се прѣтършка, та ми слисà ума? Защо се не обърна къмъ правителството за поддържка?

— Не въсприемамъ да се молѭ на оние магарета.

Баща му го изгледа очуденъ.

— Баримъ да бѣ останалъ пакъ въ Росия да учишъ правото . . Тамъ можеше пакъ да приимашъ помощьта отъ славянския комитетъ . . .

— Остави, не могѫ да търпѭ оние варвари! Тамъ деспотизмътъ ме задушваше, каза сърдито Гороломовъ.

— Какъ, руситѣ варвари! извика баща му гнѣвно, отъ кога тъй нагрози руситѣ . . . Добри бѣхѫ като ни освободихѫ! А сега варвари, и те задушватъ, и не можешъ да ги търпишъ! Ти отъ що си се възголѣмилъ така! Оние варвари, други магарета! . . . А ти що си извършилъ? Само едно: отказалъ си се отъ името на баща си и го разсипвашъ на старини!

— Тате, остави ме! извика Гороломовъ, като скокна, не ми пращай вече нищо . . . Не ми трѣбва твоята просешка милостиня!

Баща му зяпна, като поразенъ

— Просешка милостина? . . . Ами какъ ще живѣйшъ? Върни се въ България тогава . . .

— Въ България нѣма да се върнѫ.

— Ами?

— Щѫ идѫ тамъ, дѣто да ме не виждашъ вече.

— Кѫдѣ?

— Щѫ идѫ въ Тонкинъ! Ще се запишѫ френски доброволецъ, нека да умрѫ тамъ!

Макаръ и разгнѣвенъ, баща му обичаше до безумие Панайота. Това отчаянно рѣшение го смегкчи . . . Той поиска да приговори сина си.

Въ сѫщий мигъ вратата, която съобщаваше Панайотовата стая съ съсѣдната, се отвори и една мома влѣзе свободно. Тя бѣше облѣчена небрѣжно, носеше отрѣзана коса и очила. Лицето ѝ имаше живо и умно изражения; движенията ѝ непринудени. Тя се не смути никакъ отъ присѫтствието на непознатий и се обърна засмѣна къмъ Панайота.

— Панайотъ Петровичъ, здравствувайте, дайте ми, гълѫбче, априлский номеръ отъ „Колоколъ“.

— Зинаида Матвѣевна, прѣдставямъ ви баща си, каза Гороломовъ, смутенъ.

Дѣвойката се поклони леко, поисчърви се малко, и исчезна въ стаята си.

— Коя е тая стригана жена? попита зачуденъ старецътъ.

— Мадмуазелъ Берендѣева, рускиня, курсистка . . .

— А какъ тъй на по свойщина влазя у тебе?

И баща му едвамъ сега изгледа внимателно грамаднитѣ книги нахвърляни въ страненъ безпорядъкъ въ стаята, образитѣ по стѣнитѣ и нѣкаква женска дрѣха окачена до тѣхъ.

— Защо си натрупалъ толкова книги . . . Какви сѫ тие . . . А тая мома коя е? повтори той и впиваше испитателни очи въ смутеното лице на сина си, цѣло почървенѣло.

— Тя е моя съсѣдка и ми прѣдава английски . . .

— Кажи, че живѣете наедно де, каза баща му, като погледна полуотворената врата, изъ която исчезна курсистката. Послѣ прибави скръбно, като поклати глава:

— Сега разбирамъ защо ме дръгнеше сѣки часъ за пари . . . Азъ и майка ти отъ залъка си дѣлѣхме, та ти да хрантутишъ такива кисци! . . . Ето какъ се учишъ ти . . .

— Тате, Зинаида Матвѣевна е благородна дѣвица! извика пламналъ Гороломовъ.

Баща му стана.

— Прощавай, прави каквото знаешъ . . . Счупенъ мангѫръ ти не пращамъ вече . . . Иди въ Тонкинъ не, ами въ Индия!

Гороломовъ поблѣднѣ, помисли малко, като че зимаше нѣкакво крайно рѣшение, па попита злобно:

— Ти нѣма да ми пращашъ пари?

— Ни бодка! и баща му тръгна къмъ вратата.

— Кога е така чакай да видишъ, че сина ти нѣма да умре отъ гладъ! извика той, грабна револвера отъ масичката, положи го въ гърдитѣ си и гръмна, прѣди да се обърне баща му.

Когато пушакътъ се пръсна, Гороломовъ стоеше облегнатъ до стѣната, неподвиженъ, като статуя. Зинаида Матвѣевна изскряска уплашена изъ стаята си, баща му се спусна къмъ него.

— Панайотчо, какво направи, синко?

И той му истегли револвера.

Крушумътъ му бѣ миналъ подъ мишницата и се забилъ въ стѣната.

— Здравъ ли си? попита баща му съ смъртно безспокойство на лицето.

— Не ми трѣбва такъвъ животъ!

По бузитѣ на стареца се проточихж двѣ струйки сълзи. Той прѣгърна сина си. Сърдцето му се растопи отъ милость. . . Подиръ половина часъ Панайотъ испрати баща си до улицата.

Той се втурна съ кикотене при курсистката. Тя го гледаше поразена.

— Уплаши ли се, Зинаида Матвѣевна? и той кискаше до прѣмиране.

Това бѣше светотатский смѣхъ на Молиеровий Донъ-Жуанъ, задъ гърбътъ на баща му.

— Не разбира ли комедията? какво да правж? продължи той, трѣбваше да посплашж малко тоя вариклечко. Горкиятъ човѣчецъ, той помисли, че наистина посѣгнахъ на живота си. Хора, като мене, само за идеали умиратъ! Сега сме вече сигорни, Зинаида Матвѣевна, по четиристотинъ франка имаме на мѣсецъ, редовно, и безъ писма . . . Ако не — револверътъ . . . И той се изсмѣ цинически.

Дѣвойката го погледна укоризненно.

— Това не бѣше благородно отъ твоя страна, Панайотъ Петровичъ?

— За такава глава такъвъ бръсначь.

— Се равно, той ти е баща.

— За мене вече тие прѣдразсждки не сжществуватъ, Зинаида Матвѣевна; прѣдъ мене человѣчеството е равно: нѣма ни родъ, ни полъ, ни възрасть . . . Азъ се удивлявамъ, какъ пазимъ още нѣкои отживѣли възърѣния.

— Ако не, като на отецъ, то като на човѣкъ му си длъженъ уважение . . Той те е отхранилъ и въспиталъ . . каза дѣвойката строго.

— Браво, браво, Зинаида Матвѣевна! Моралъ ми четешъ. . . Мерсй, не ожидалъ . . . Ти знаешъ моятъ принципъ: азъ се кланямъ само на идеята, и никакви сантиментальности не признавамъ . . . Тѣ сж недостойни за единъ сериозенъ умъ . . . Гласътъ на чувствата, 'а и на

нравственностьта, която е условно нѣщо, трѣбва да мълчи, когато се касае до възтържествуванието на светитѣ ни принципи. — А признай се, баща ми съ своя отказъ да ме поддържа, туряше пречка за постиганието имъ . . . Азъ не бихъ ималъ възможность да испълня мисията си въ България, защото не щяхъ да бѫдѫ приготвенъ добрѣ за нея.

— Та ти съвсѣмъ си безсърдечна тварь, каза шеговито курсистката, като го гледаше съ очарователна усмивка.

— Сърдце имамъ само за тебе, Зино, каза той съ нѣженъ погледъ. Ти ми си нераздѣлната спѫтница въ живота, моятъ ангелъ покровитель . . Ти направи прѣкрасно впечатление на баща ми, знайшъ?

— Нема́ тъй? извика дѣвойката, като се исчърви.

— Азъ даже щяхъ да му искамъ благословията, но се спречкахме за тие пусти пари . . .

— За Бога, нищо му неговори . . . . Когато идемъ въ България, тогава.

— Покорявамъ се, Зинаида Матвѣевна.

Гороломовъ лъжеше, и лъжата не искарваше ни най-малка чървенина на челото му. Той лъжеше съ такава леснина, съ каквато забравяше и върволицата си ниски дѣла, които бѣ извършилъ. Съвѣстьта се не чуваше. Сички благородни чувства, тъй свойственни на младостьта, бѣхѫ умрѣли въ душата му. Само бѣсътъ на славолюбието ступануваше тамъ всесилно. Сърдцето му, отъ рано исхабено, не бѣше способно ни за едно добро движение, което не бѣ свързано съ неговата суетность; природата го бѣше погубила, защото му бѣше отнела лѫчезарното чувство на любовьта, което възражда и облагородява духа. Но още пó-грозното бѣше, че той вършеше подлоститѣ съ голѣма самоувѣренность и пълно съзнание въ собственното си достойнство. Той даже бѣше способенъ да има величественното негодование на оскърбената невинность на една блудница, и благородното погледване на единъ неоткритъ машелникъ. Тая маска много му прилягаше и той знаеше цѣната ѝ.

Зинаида Матвѣевна го познаваше само по нея, и се плѣняваше отъ Гороломова. Той бѣше ѝ се прѣдставилъ за страдалецъ за свободата; съ трогателни краски бѣше ѝ описалъ двѣ годишний си мѫченически животъ въ затвора. Той ѝ говореше пламенно за великата идея, на която е посветилъ живота си . . . Очитѣ му свѣтяхѫ съ такъвъ вдъхновенъ огънь . . . Тя видѣ въ него единъ герой въ мечтитѣ си и падна въ примката му, както другата благородна баришня. Тя прие прѣдложението му. Отъ година нѣщо тѣ живѣехѫ заедно. Тя имаше честната му дума, че ще я заведе въ България, като законна жена, безъ вѣнчило, и ще основѫтъ социалистически журналъ: "*Ураганъ*", около който да се съберѫтъ младитѣ сили на страната. Тя бѣше заслѣпена. Даже днешната възмутителна комедия съ баща му, повдигна Гороломова прѣдъ очитѣ ѝ. Софизмитѣ, съ които оправдаваше безсърдечието си, тя би ги счела за такива у сѣкиго другиго, но у Гороломова тѣ бѣхѫ правдиво изражение на една възтърженна отъ високи идеали душа.

— Панаша! казваше му тя въсхитена, обичамъ въ тебе крайноститѣ, които те турятъ извънъ уровена на тълпата. Съ тие рѣзки — очарователни чърти злодѣецъ да бѣше пакъ щеше да си интересенъ, каналья! . . . И тя го пляскаше галено по бузата.

— Прѣдъ всичко идеалитѣ, Зинаида Матвѣевна.

— А какъ, у васъ сѫщо народа е угнетенъ?

— Да, ужасенъ деспотизмъ . . .

— А кажи, молѭ те, у васъ сѫществува аграрно движение? работнически въпросъ? питаше курсистката.

— Не сѫществуватъ, но тѣ трѣбва да се възбудатъ. . . Народътъ е робъ тамъ на чокоя, на калимявката, на жандарина . . .

— Какво, Панайотъ Петровичъ, прѣсече го курсистката, като си идемъ въ България ако ти прѣдложатъ служба?

Гороломовъ я погледна обидено.

— Какъ си позволявашъ, Зино, такъвъ въпросъ? можѫ ли азъ да станѫ паразитъ на народната снага? не съмъ подлецъ да идѫ въ България за да дирѫ служби и облаги! ами щѫ издигнѫ гласа си за потъпканитѣ права на народа, щѫ разбудѫ заспалитѣ му сили и енергия, и щѫ произведѫ нова велика революция, която ще доведе истинското му освобождение. Защото лъжа е, че е освободенъ: той пакъ е робъ, и азъ щѫ го въскрьсѫ за новъ животъ! Това което не направи съ милионитѣ си щикове вашьтъ Александръ II — Гороломовъ ще го стори съ силата на едното слово, чрезъ неотразимото обаяние на моятъ „Ураганъ!“

При тие думи, въ които Гороломовъ гордо съпостави името си съ името на Царя-Освободителя, лицето му свѣтна и се расхубави още повече отъ високитѣ вълнения. Той стоеше прѣдъ прѣхласнатата рускиня правъ, навжсенъ, величественъ, и имаше нѣщо отъ позата на Наполеона първий.

Избухва 6-й Септемврий.

На мнозина това се стори, че е единъ динамитъ хвърленъ подъ бѫдѫщето на България.

Но провъзглашението на българското съединение се прие съ въсторгъ на всякѫдѣ.

Гороломовъ го прие съ ужасъ.

Той не бѣше прѣдвидѣлъ тая революция, а тя би го издигнала изъ единъ пѫть високо прѣдъ свѣта . . . Той прочете съ зависть имената на други хора, които станахѫ велики въ тоя знаменитъ день! . . И да го не прѣдизвѣстѭтъ! — Подлеци, монополъ зимали революцията!

Но той не можеше да търпи тука. Той рѣши да тръгне пò-скоро, дѣто събитията можахѫ да дадѫтъ и нему редъ да стане прочутъ. Едно го само стряскаше: страхътъ отъ опълченеца Недѣлкова, Марийкиний баща.

За щастие, новинитѣ му донасяха приятни подробности. Революцията бѣше направена отъ опозиционната партия — падналата отъ власть партия бѣше смазана и унищожена. Отъ нея бѣше и опълченецътъ, и баща му, и самъ той — до отказа на редакцията. Той, прочее, не се бавий нито часъ. Нѣмаше врѣме за маяне. Даде си фотографията на единъ иллюстрованъ вѣстникъ, като се прѣпоржчи за членъ на пловдивский революционенъ комитетъ, распрости се съ очарованата и расплакана Зинаида Матвѣевна, зимá историята на французската революция съ себе си и полѣтѣ къмъ България.

Прѣстжплението бѣше му затворило вратата ѝ, революцията му ги отваряше. (Слѣдва).

Въ униние.

Години хвъркатъ, животъ отива.
Уморенъ, отдихъ търси духътъ . . .
Неволно погледъ назадъ се впива
Да види дългий изминатъ пжть.

Много ли въ него слѣди оставихъ
Отъ благородни, честни дѣла?
Що добро нѣщо ази прибавихъ
Въ общата скждость, лѣнь и мжгла?

Хвърлихъ ли сѣме за жътва плодна
Въ почвата нѣжна, дѣто минáхъ?
Мисьль пустнáхъ ли тамъ благородна?
Свѣтло и вѣчно що завѣщахъ?

Какъ си послужихъ съ дарьтъ господенъ?
Почетохъ ли го съ достоенъ трудъ?
Съзнанье влѣхъ ли въ духа народенъ?
Сгрѣхъ ли сърдцата отъ нравственъ студъ?

Тежки въпроси. Смутенъ, безъ радость,
Умътъ тревожно гледа назадъ,
Въ минало шумно, въ безплодна младость,
Безъ цѣль истекла и безъ възвратъ.

Безумно ази исхарчихъ сили,
На вѣтъръ хвърляхъ, на халосъ сяхъ,
Не пестий младий огънь въ жили —
Запасъ духовенъ лудо пиляхъ.

Въ страсти мятежни, въ борби несвѣстни
Що чудо чувства пръснахъ, слѣпецъ!
Прьскахъ всемѣстно цвѣтя прѣлестни,
Но красенъ, вѣченъ не свихъ вѣнецъ.

Не разбрахъ ази свойто посланье,
Кат' залъгалка лирата вехъ,
Безъ вѣра крѣпка въ чудно призванье
Пѣвецъ останахъ — пророкъ не бѣхъ.

И мойтѣ пѣсни тъй отлѣтяхж
И откликъ живи азъ не приехъ,
Случайно скудни зърна паднахж
Въ духовний угаръ, надъ който пѣхъ.

И гледамъ сега въ горчива жалость
Животъ исхарченъ почти безъ плодъ,
Кат' синъ разсипникъ, пръсналъ на халосъ
Въ оргий безумни безцѣнъ имотъ.

1888. X.

ЙОНА ДИВАКЪТЪ

Изъ „Арабескитѣ" на Янъ Неруда. *)

Дивичко момченце бѣше Йона, сякашъ, създаденъ бѣше да служи за гаврило на присмѣхулнитѣ малчугани. Той бѣше на осемнайсеть години, но стоеше като тринайсеть годишно дѣте. Колчимъ той излазяше отъ дома си, за да иде на бакалницата или при продавачката — подалеко отъ тие мѣста, дѣто го пращаше майка му той, не смѣеше да ходи — дѣчурлигата на купове подскачахж около него и викахж: Йона дивакъ! а той се вteляваше и си отиваше полека изъ пжтя, безъ да обръща внимание на дѣцата, като че това съвсѣмъ се не отнасяше до него, а при това се запъхтяваше силно и по нѣкогашъ се спрѣпаше: сякашъ, тьничкитѣ му крачка се отказвахж да носатъ даже таково слабо тѣлце. По нѣкога му заградятъ пжтя и захванатъ да го потласкватъ; той обърне къмъ дѣцата своето неподвижно, съ восъчна блѣдавина лице и втрѣнчи въ тѣхъ боязливъ, въпросителенъ погледъ. Така стои той безмълвенъ и неподвиженъ, колкото една минута, па се стресне и се зао-

*) *Янъ Неруда* (род. въ 1834 г.) е единъ отъ най-добритѣ и духовити чесски писатели Той е авторъ на прѣвъсходни поетичесски нѣща, както и на ония пълни съ тънъкъ хюморъ и изящно остроумие фейлетони, които сж го направили популяренъ и най любимъ на сичката читающа Чехия.

зира на дѣсно и на лѣво, като че дири мѣсто, кѫде да се укрие. „Ей Йона, Йона“! крѣщѭтъ му по уличния си язикъ дѣцата, като забѣлѣжватъ това му движение. Но той никога се не бранеше отъ тѣхъ. Така бѣше и тоя пѫть, за който разсказвамъ. Като се върна у тѣхъ и прѣдаде онова, за което бѣхѫ го пращали, клетото момче сѣдна тихичко на своето обикновенно мѣсто, при пещьта.

— Ела при мене, Йона, земи столчето и сѣдни тучка.

Съ такива обикновенно думи се обрѫщаше къмъ него сестра му, година пó-стара отъ него, напѣта, русокоса дѣвойка, и той тихичко прѣмѣсти столчето до краката ѝ. Сестра му спрѣ шевътъ си и положи болната му глава на колѣнетѣ си. Той, бѣдниятъ, поимаше отъ плачъ, та скубеше сърдцето; сестра му хвана да го гали по главата и да го прѣговаря, като се силеше да не заплаче.

— Како, нали не съмъ дивакъ? попита той съ безпокоенъ трепетъ въ гласа.

— Не си, не си, Йона, ти си разумно момче . . . Нека ония да си приказватъ.

— Ти ме обичашъ, нали? и азъ не съмъ дивакъ? повтори той пакъ и на лицето му слѣдъ тие думи появи се блаженна усмивка.

— Сега земи цигулката и ми посвири.

Но тие думи на сестра му извикахѫ веднага едно строго избъбрюване на майката „пакъ ли да ми скрибуца на проклетата цигулка? нека се пилѣй на покрива, ако иска да свири!

Въ всичкитѣ подобни случаи Йона оставаше въ стаята, сѣдѣше смирено и само гледаше сестра си и слѣдеше внимателно сичкитѣ ѝ движения.

И майката и братътъ не обичахѫ слабоумния. Той имаше за свой само едно любяще сѫщество — сестрата, къмъ която се привърза съ всичката страстность, на която бѣ способенъ слабиятъ му духъ. А колкото за музикалнитѣ способности на глупавиятъ Йона, то съсѣдитѣ имахѫ най-високо мнѣние за тѣхъ; спорѣдъ тѣхъ, той ималъ дарба Божия, та и безъ да се е училъ свири така хубаво, както никой другъ. Истина, той никога не свиреше тъй наниваемитѣ „пиеси“ съ веселъ характеръ, и за това свирнята му бѣше толкова печална, колкото и той самичъкъ.

Йона живѣеше въ сѫщата кѫща, дѣто прѣкарахъ и азъ дѣтинскитѣ години. Ние се познавахме, и колчимъ би ме срѣщналъ, се ми клюмаше и ме здрависваше съ глава. Но азъ по съвѣсть могѫ да кажѫ, че макаръ и да бѣхъ лудичъкъ хлапакъ, никога не закачахъ бѣдниятъ Йона. Неговий восъченъ цвѣтъ имаше въ моитѣ очи нѣкакво токурѣчи свещенно значение. Моето дѣтско въображение намираше въ него съвършенна прилика съ восъчнитѣ пожълтѣли и прозрачни лица, каквито ми се случваше да видѭ въ кивотитѣ на олтаря.

Това бѣше въ сѫбота, късно въ единъ лѣтенъ вечеръ, който цѣлата природа бѣ облѣкълъ въ една особенна раскошна одѣжда. На тъмната синева на небето самъ тамъ блѣщукахѫ златни звѣзди, като ми-

слитѣ на единъ щастливецъ, а посрѣдъ тѣхъ плуваше гордо ясниятъ мѣсецъ и обливаше съ срѣбърниятъ си свѣтликъ всичко: води и хълмове, скромната ниска хижа и гордо възвишенитѣ богати палати. Оживленото движение, каквото обикновенно става въ кѫщята въ сѫбота вечеръ срѣщу недѣля, поутихваше. По дворищата даже се не мѣркахѫ жени, които, както е извѣстно, иматъ обичай, като втасатъ, да си постоѭтъ и побъбратъ още нѣколко врѣме на стълбитѣ или на чердака.

Само на едно балконче отъ третия катъ сѣдѣхѫ още и се разговаряхѫ сериозно двама млади души — дѣвойка и момъкъ, тѣ бѣхѫ годеникъ и годеница: слѣдъ единъ денъ щеше да става свадбата имъ. Годеницата бѣше извѣстната намъ Маринка, сестрата на глупавиятъ Йона, а годеникътъ—единъ още младъ, но както увѣряваха, твърдѣ добъръ машинистъ отъ една фабрика въ Смихова. *) Той билъ намѣрилъ пò-добро мѣсто въ нѣкое село, пакъ на фабрика, и за това бързаше да направи свадбата. Дълго врѣме сѣдѣхѫ двамата млади хора. Додѣто въ домътъ още царуваше глъчка и шумъ, тѣ си само шепняхѫ тихо, като че искахѫ да се скриятъ въ сами себе си и да не видатъ нищо отъ онова, което ги окрѫжаваше; сега, като сичко се смълча, влюбената двойка напротивъ, захвана, да се разговара пò-високо, като че искаше съ това да покаже, че тя зима тихата звѣздна нощь за свидѣтелка на блаженството си, на онова упоително блаженство, което чувствоватъ само влюбенитѣ, и още въ навечерието на своето вѣчно съединение. Само единъ человѣкъ изливаше, близо до влюбенитѣ, чувствата си още пò-гръмко отъ тѣхъ; но тие чувства не бѣхѫ така праздничии и ясни, напротивъ, тѣ бѣхѫ нѣкакви си тешки въздишки, нѣжни, до дънъ сърдца проникающи звукове, слѣни въ една тѫговита, нетукашна пѣсня. Свиреше Йона, обикновенно нѣмъ, но сега съ помощьта на инструмента така краснорѣчивъ въ изражението на чувствата си. Да, всякой слушатель можеше прѣкрасно да разбере всичко, каквото туряше въ звуковетѣ си бѣдний Йона, кагато мършавитѣ му прьсти ту страшно пристискахѫ струната, ту чевьрсто се плъзгахѫ по нея, а лѫкътъ извличаше гласове ту провлечени и силни, ту страстни и нѣжи. Да, глупавий Йонаималъ дарба божия! Скрьбната пѣсень на нещастниятъ звучеше нѣкакъ си несвоеврѣменно при говора на влюбената двойка и, по видимому, не произвождаше нѣкакво особенно дѣйствие на нея: щастливцитѣ бѣхѫ твърдѣ занети съ себе си, па освѣнь това и бѣхѫ привикнали на печалнитѣ звукове на Йоновата свирня: человѣкъ привиква на сичко — даже и на стенанието на умирающия отъ гладна смрьть.

Освѣнь това, залибенитѣ не мóжахѫ да видатъ Йона: той свиреше нѣкѫдѣ пò-горѣ отъ тѣхъ.

Домътъ, въ който ний бѣхме живѣли, бѣше твърдѣ старъ и лошо построенъ. Покривътъ му имаше двѣ лица, тъй да кажѫ: къмъ двора и къмъ улицата. Въ срѣдата му имаше оглѫбление, въ което сега бѣше се

*) Махала въ Прага.

[redacted]

опъкналъ Йона. Тамъ обикновенно той се намѣщаше да свири когато бѣше хубаво врѣмето, понеже бѣше лишенъ отъ това удоволствие вжтрѣ въ стаята.

Сега той сѣдѣше сé тамъ отъ оня мигъ, въ който годеникътъ дѣйде при сестра му, и свирú безъ уморъ, безъ прѣкъсвание и неизмѣнно сé въ сжщий скрьбенъ духъ, макаръ и не безъ отсѣнения. Впрочемъ, онова, което той свиреше неможеше по формата си да бжде признато за нѣщо художественно. . . Ненадѣйно той прѣкрати свирнята си и замлъкна, като че бѣ сбъркалъ. Ржката му се отпусна съ цигулката и лжка, сухото му лице, обърнато къмъ мѣсеца, не измѣни положението си, гаче окаменѣ. Доста врѣме той сѣдя така неподвиженъ, па най-послѣ хвана да се помѣстя. Сложи прѣдпазливо цигулката и лжка и бавно, тихо, като че се боеше отъ собственнитѣ си стжпки, запжти се къмъ края на стрѣхата. Отъ тукъ като се приведе прѣзъ улука, захвана да се взира въ залюбенитѣ. Едно леко облаче затули мѣсеца. Долу, подъ Йона, ставаше разговоръ тъкмо за него. Той дочу слѣдующитѣ думи на годеника:

— Какво ми се види днесь Йончо така извънредно кахжренъ? Да ли не е болекъ?

Йона тихо клюмна съ глава.

— Не, но той винаги така е тжженъ, горкиятъ, каза Маринка; — впрочемъ, послѣднитѣ нѣколко дни той още пó е нажаленъ. Постоянно ме запитва, наистина ли азъ щж излѣхж изъ кжщи. . . Но ние ще го веземъ съ нази си. . . На ли?

— Тозъ часъ, въ самото начало, не е сгодно, нѣкакъ си . . . А като се помине нѣколко врѣме, можешъ да додешъ и да го доведешъ.

Маринка при тия думи прѣгърна годеника си.

Йона тихичко се исправи и си тръгна назадъ на прѣжното мѣсто. Сѣдна, подпрѣ съ ржцѣ лицето си и захвана пакъ да гледа на мѣсечината. По образа му се роняхж едри сьлзи, но ридание се нечуваше. Скоро изъ полуоткрититѣ му уста се чухж задавени думи:

— Азъ знаяхъ това, знаяхъ, че кака мене пó-малко обича, отъ колкото него, . . . пó-малко!

И дълго още сѣдѣ той въ това положение, и сьлза слѣдъ сьлза се търкаляхж по бузитѣ му. Той свали отъ шията си кръпата и се бришеше съ нея. Най-послѣ скочи бързишката и се изгуби въ кобуръть*) като зарѣза на покрива, и цигулка и лжкъ.

Йона често прѣкарваше нощитѣ на потона, затова не го дирихж тая нощь. На другия день го подирихж и го намѣрихж едвамъ когато Маринка захващаше да се прѣмѣнява за вѣнчилото. Намѣрихж го на потона, че се обѣсилъ съ кръпата си.

Маринината свадба по тая причина се отложи за нѣколко мѣсеци.

*) Прозорецъ искаранъ на покрива на кжщата.

Прѣв. Ц-въ.

СЪНЬ И НАЯВѢ.

Хуморескa отъ *Олдриха С. Костелецки.*

Прѣдставете си — ако това не е много тежко за васъ — едно каче, въ което има сирене или пиперки, или, ако щете, и масло. Това каче е въ готварницата, дѣто младата госпожа на младия господинъ професоръ досвършва особенъ единъ видъ колаци, а на качето сѣдналъ господинъ професорътъ на класическата филология,—изобщо, а въ частность — страстенъ любитель и почитатель на модернитѣ колаци.

— Не ставай простакиня; сънътъ е сънь—така захвана господинъ професорътъ.

— Но ще видишъ, Янъ! азъ не вѣрвамъ въ сънищата, но колчимъ сѫмъ сънувала, че си вадѭ зѫбъ, сé ще умре нѣкой отъ нашата рода, или отъ приятелитѣ.

— Разбира се, да, нѣколко години слѣдъ твоя сънь. . . .

— Не, не, вѣрвай, Янъ. азъ не прѣдчувствувамъ нѣщо добро. Не е на хаиръ. Чичо Йозефъ въ Писекъ, ето нѣколко мѣсеци откакъ не ни е писалъ писмо. Лани бѣше тежко боленъ по това врѣме, а той е наклоненъ на апоплексия.

— Но именно поради твоя сънь нѣма да го удари апоплексия. Хайде, хайде! суевѣрна си, като бабичка! разсърди се г-нъ професорътъ.

— Молѭ! Ако нѣмашъ съ нѣщо пò-добро да ме сравнишъ благодарѭ ти и за тая „бабичка“!

— Не трѣбва да ми благодаришъ! и господинъ професорътъ се наведе и захвана да тропа съ прьститѣ си по качето, като на клавиръ, а госпожата турна на страна нѣколко колаци.

— Не мога да разберѫ, продума пакъ господинъ професорътъ, защо трѣбва винаги да се прѣпираме и спрѣчкваме, когато захванешъ да расказвашъ за твоитѣ сънища.

— Тъй зеръ. . .

— Така и онзи день.

— Е, нѣмахъ ли право?

— То се знае: ти сé трѣба да бѫдешъ надъ вода масло.

— Молѭ! Азъ ти казахъ, че бѣхъ сънувала за една змия и че това значи спрѣчкваніе и раздоръ между мѫжъ и жена. А кой хвърли тогава отъ трапезата цѣла пражола та се тъкули по чергата и я нацапа? Кой бѣше тогава причина та цѣла нощь не склопихъ очи?

— Но молѭ ти се, Матилдо, кой дяволъ не би се разсърдилъ. когато сякакъ търсишъ да се джавкаме?

— Е, нѣмахъ ли право?

— Ихъ!

Господинъ професорътъ стана и разядосанъ отиде въ стаята си, а отъ тамъ излѣзе на улицата. Тъкмо когато щеше да завие задъ ѫгъла, разносачътъ отъ телеграфа му врѫчи една телеграмма. Господинъ профе-

сорътъ не бѣше празновѣренъ, като нѣкоя „бабичка“, но почувствова, че сърдцето му затупка силно, когато видѣ, че телеграмата е отъ Писекъ!

Веднага се върна въ кѫщи и, като влѣзна въ стаята, прѣстори се съвсѣмъ спокоенъ. Госпожата сѣдѣше въ стаята до единъ прозорецъ; и като си бѣше подпрѣла челото на лакътя, тупкаше съ прьститѣ си по гладката масичка; въ очитѣ ѝ блѣщеше срьдня и опърничавость. — Когато професорътъ влѣзна, тя отиде въ готварницата и донесе на масата супа. Сѣднахѫ да обѣдвать.

Доклѣ трая обѣдътъ, никой не продума дума. Госпожата — като докачена — не можеше да подкачи разговора, а господарьтъ, като носитель на неочаквана новина, така сѫщо не се рѣшаваше да захване.

Слѣдъ обѣда, господинъ професорътъ остана да си пуши цигарата, а госпожата стана и сѣдна при малката масичка да продължава тупканието по нея.

— Матилдо!

— Какво искашъ?

— Истина ли сънувà нощесъ, че си вадѝ зѫбъ?

— Сънувахъ я.

— Значи ли това, наистина, че нѣкой отъ нашата рода ще умре?

— Тѫй.

— Виждъ, Матилдо, съгласявамъ се, че може и да се случи щото нѣкой сънь. . .

— Е?

— Ти каза, че чичо Йозефъ отъ нѣколко мѣсеца нито едно писмо не ни е испратилъ. А ако истина е боленъ?

— Е, отъ моя сънь ли ще се разболѣе?

— Жено! приехъ извѣстие отъ Писекъ, че чичо Йозефъ. . .

Госпожата на професора прѣстана да тупка и уплашено погледа мѫжа си.

— Не се плаши, любезна Матилдо.

— Боже мой! Какво се е случило?

— Приехъ телеграма.

Госпожата се хвърли при мѫжа си.

— Бѫди юнакъ, мила . . .

— Умрѣлъ? извика госпожата. Ахъ, моя сънь!

— Да, твоя сънь, пошушна професорътъ. Молѫ те, чети.

Госпожата отвори телеграмата и прочете:

„Станахъ баща. Дѣтето като ябълка. Майката здрава. Поздравление отъ вашия — чичо Йозефъ“.

Прѣв. С. **Вацовъ.**

Кога те погледна . . .

Кога те погледна
Какъ скиташъ се блѣдна
Съ небрѣжни коси,
И твоето чело
Сърдито и смѣло
Букетъ не краси;

И глупата мода
Надъ твойта природа
Остая безъ власть,
Ти будишъ във мене
Любовь, уважение,
Госпожо, тогасъ.

Въ богати труфила,
Въ бриллянти и свила
Да бихъ те видѣлъ,
Азъ бихъ ти се слисалъ,
Азъ бихъ те здрависалъ —
И бихъ те прѣзрѣлъ! . . .

Гордѣй се, госпоже,
Мълвата не може
Почерни съ пятнô
Ни твоята бѣдность,
Ни гордата блѣдность
На твойто чело.

Минувай, минувай!
Смѣхъ. шопотъ не чувай,
Не чакай поклонъ;
Ти повечь си нѣжна
Съ тазъ външность небрѣжна,
Съ тозъ гордия тонъ.

Гордѣй се, прѣзирай,
Ржка не простирай,
Скръбьта си потай.
Свѣтътъ — той не хае,
Неще да те знае —
И ти го не знай!

Та що? И да зналъ би
Надъ твоитѣ жалби
Не би се смилилъ!
На свойто учайтье
Къмъ твойто нещастье
Цѣна би турилъ.

Но ти го не просишъ
И кръста си носишъ
Безъ ропотъ, безъ стонъ,
И, горда, сърдцата,
Приимать борбата,
Кат' нѣкой законъ.

Бори се, о жено,
Понеже й рѣшено
Да гинешъ въ борба;
Стой срѣщу вълнитѣ,
Посрѣщай стрѣлитѣ
На твойта сѫдба.

Яви ти на вситѣ,
Що нѣмать въ гѫрдитѣ
Куражътъ за бой,
Какъ малкий едрѣе,
Какъ слабиятъ грѣе
Кога е герой.

Защото въ туй врѣме
За чувства голѣми
Не става ни рѣчь,
И който се блъсне
Съсъ вихритѣ мрьсни,
Не вдига се вечь;

Защото въ челякътъ
Днесь чезне юнакътъ
Съ душа отъ мермеръ,
И нему му тряба
Макаръ въ жена слаба
Да види примѣръ.

* *

ФАНТАЗИЯ И ЕСТЕТИЧЕСКИ ВКУСЪ У МЛАДЕЖИТѢ.

(Споредъ д-ра Петра Дурдика).

Единъ важенъ въпросъ: какъ да се образува фантазията и естетическиятъ вкусъ у младежитѣ въ нашитѣ училища?

Потрѣбата отъ едно такова образувание до сега и въ европейскитѣ гимназии повечето не се оцѣнява, както би трѣбвало. Кой знае пъкъ, колцина прѣподаватели у насъ сѫ си и задавали нѣкога въпроса, да ли то е потрѣбно въобще! А сѐ пакъ признато е, че *доброто* е само единъ извѣстенъ видъ отъ *хубавото*, че който се е привикналъ да гледа нѣщата отъ естетическа страна, той обикновенно и въ своята вѫтрѣшность придобива онази стройность и онази хармония, която обича да гледа въ вънкашнитѣ явления.

Тази истина сѫ разбрали още старитѣ гръцки философи, като Питагоръ, Платонъ и Аристотелъ. Въ пò-новитѣ врѣмена много славни мѫже тъй сѫщо сѫ посочвали къмъ тази истина, — дору Шиллеръ въ своитѣ „Писма за естетическото въспитание на човѣка“ иска да бѫде хубавото основа на педагогиката и желае, щото човѣкъ „чрѣзъ зарitѣ на красотата да бѫде въведенъ въ царството на истината и добродѣтельта“. Наймаеръ казва: „Естетическиятъ вкусъ възбужда чувството за редъ и хармония . . и човѣкъ, въ чиято душа добриятъ вкусъ напълно е билъ обработенъ, мисли и дѣйствува по начинъ пò-правиленъ, пò-приятенъ и пò-усърденъ, отколкото другитѣ хора“. Остроумно казва и Хацлитъ: „Главата на Сикстинската Мадонна е тъй хубава, че се струва човѣку, като да не е възможно въ нейното присѫтствие нѣкое злодѣяние“ (Смайлсъ, Основитѣ на благоденствието, гл. 16).

Но доста цитати. Всѣки, който непрѣдвзето прѣмисля върху този прѣдметъ, ще признае важностьта на естетическото образувание, изобщо, и относително, нравственностьта особно. Като има прѣдъ очи това, учительтъ трѣба да гледа да възбуди и установи въ своитѣ ученици онова „естетическо настроение“, т. е. онова състояние на душата, когато сме достѫпни за всичкитѣ впечатления отъ хубавото, сѐ едно дали се открива то въ природата, или въ художеството, и което се развива у насъ *чрѣзъ честото, дѫлбоко и постоянно наблюдение на хубавитѣ явления.*

За постиганье тази цѣль трѣбва да се показватъ на ученицитѣ пò-често *художественни прѣдмети*, колкото е възможно *съвършенни*, обаче винѫги само такива, които *да не надминуватъ тѣхното възприимание* нито по вънкашната си форма и уредъ, нито по вѫтрѣшното си, идейно съдържание. И тъй на дѣцата отъ долнитѣ классове трѣбва да се поднасятъ най-напрѣдъ прости форми, като при рисуванието праволинейни форми, въ пѣяньето простичка пѣсня, въ поезията кратъкъ разсказъ и т. н и отъ тѣхъ постепенно да се отива къмъ пò-сложнитѣ форми. Двѣ погрѣшки по този случай трѣбва да избѣгва учительтъ: отъ една страна да не втика на ученицитѣ нѣщо, което се нему аресва, а на ученицитѣ остава чуждо, отъ друга — да не би съ дребнаво подражание на дѣтинската наивность да направи безвкусно това, което имъ поднася. Материята отъ художественнитѣ работи трѣба да се вземе изъ крѫгъ, достѫпенъ за младежитѣ, изъ опитностьта на дѣцата, но самитѣ работи нека възвишаватъ младия духъ надъ обикновенния животъ. Само такива работи се приематъ на радо сърдце и само такива работи раздвижватъ и облагородяватъ вѫтрѣшностьта на тѣзи, които ги приематъ.

Съ какви срѣдства може училището да дѣйствува върху фантазията и естетическия вкусъ? Наистина, прѣди всичко *съ художествата*, но тъй сѫщо и съ приспособено упражнение въ отдѣлнитѣ *науки*. И тука ний трѣбва да отговоримъ пò-напрѣдъ на въпроса:

[redacted]

Кои художества сѫ особно пригодни за образуванье фантазията и вкуса на училищнитѣ младежи?

Добрѣ би било, *всичкитѣ* художественни клонове, всѣки по своя начинъ по особната си посока, да дѣйствуватъ върху душата на младежитѣ. Обаче, то е съвсѣмъ невъзможно. Душевната тѣхна дѣятелность би се твърдѣ много разсѣяла отъ такава една многостранность. Освѣнъ това и *всичкитѣ* ученици нѣматъ достатъчна дарба за *всичкитѣ* художественни испълнения. За това трѣба да изберемъ тѣзи художества, които и по лесното си разбиранье и по простотата на своитѣ срѣдства сѫ всѣкому достѫпни и които малко-много иматъ връзка съ останѫлитѣ учебни прѣдмѣти. Тъй не може да се приеме между прѣдметитѣ на срѣднитѣ училища нито инструменталната музика, нито скулптурата, нито архитектурата; обаче най-добрѣ би могла да се обработва поезията (рецептивно, а не продуктивно), пѣяньетс, рисуванието. А дѣто му се падне случай при изучванье езицитѣ, историята, географията и т. н. учительтъ трѣбва да показва на ученицитѣ надлежнитѣ *образи*. Тъй, при четенье класицитѣ, при митологията и историята на гръцката култура, да се показватъ на ученицитѣ изображения отъ митологическитѣ фигури, отъ храмове, театра, кѫщи, остатъци отъ скулптурата и др., въ часоветѣ по историята — фотографии отъ знаменититѣ мѫже, подражания на образитѣ отъ славнитѣ живописци (Рафаелъ, Макел-анджело, Брандлъ и др.), картини отъ мѣстности, градове сгради и др. под. (На сегашното врѣме за малко пари може и всѣки частенъ човѣкъ, а толкози нѝвече всѣко училище, да се снабди съ фотографически снимки отъ тѣзи прѣдмети). Необходимо е тъй сѫщо да се обърне вниманпе върху характеристичната особность и върху красотата на показанитѣ образци, но само *да се обърне внимание:* подробно, систематично и самостоятелно не може да се учи нито естетика, нито история на искуствата, нито археология въ гимназията.

Но да се вземемъ нѝ-отблизу върху искуствата, които се обработватъ въ срѣднитѣ училища. Най-важното и полезно срѣдство да се образува фантазията и да се изостря вкусътъ е *поезията*. Тя има материя извънмѣрно проста — прѣдставления и по тази причина отъ всичкитѣ художества тя е най-достѫпна. Тя дѣйствува съврѣменно върху чувството и върху разума и поради това нѝвече отъ всѣко друго художество се досѣга до дълбинитѣ на душевния животъ. Ако училището не обработва музиката, рисуванието, живописството, търпи безъ противорѣчие единъ извѣстенъ недостатъкъ, който може да се оправдае само отъ физическа невъзможность, отъ старание да се концентруватъ учебнитѣ прѣдмѣти, отъ страхъ да се не прѣтоварватъ младежитѣ и др. т. Обаче ако се занемарва поезията, съ нищо не може да се възнагради, нито да се оправдае тази празднина и образованието на въспитанницитѣ ще бѫде непълно и кѫсо. Имай колкото щешъ бистъръ умъ, широка ученность, подвиженъ езикъ, благи нрави, нѣмашъ ли чувство за поезията, не можешъ да се броишъ за човѣкъ въ всѣко отношение образованъ. Въ европ. гимназии отдавна сѫ благоприятствували на тази страна отъ образованието, обаче не винѫги и не на всѣко мѣсто сѫ избирали правия пѫть. Па дору и реалнитѣ училища не можахѫ дълго врѣме да минѫтъ безъ поезията; дѣто т. е. практическата посока напълно е била завладѣла (както имаме примѣри отъ минѫлото и въ първитѣ години на нашето столѣтие), тамъ изведнѫжъ се е явявалъ отпадъкъ въ всеобщото образование.

Възражението, че нѣкои хора природно сѫ ужъ тъй сложени, дѣто поезията за винѫги имъ оставала чужда, нѣма никакво основание. Училището нѣма за цѣль да въспитава поети, но да пробужда и образува *вкуса и идеалната посока на ума*, безъ да казваме нѣщо върху това, какъ дѣйствува едно сполучено поетическо произведение върху говора и стила, върху познанието на свѣта и върху развитието на разума. А *да разумѣва* поетическитѣ красоти, това може малко нѝ-малко да постигне всѣки човѣкъ съ обикновенна способность; а който се старае да ги разумѣе, *съ това* вече облагородява душата си.

Въ *избора* на поетическитѣ произведения, необходимо е да се обръща внимание, отъ една страна — къмъ естетическата цѣна, а отъ друга — къмъ въсприиманьето на ученицитѣ. Не е сгодно всѣко поетическо произведение за всѣкого, и само *изборътъ* на това произведение именно може да послужи на училището. Ний ще дадемъ тука въ главни черти, какъвъ трѣба да бѫде подобенъ единъ изборъ.

Всеобщо може да се съгледа, че дѣцата и момчетата обичатъ живото и пъстро дѣйствие, което бързо върви напрѣдъ и се промѣня. Прочее, въ пò-долнитѣ классове на гимназиитѣ и реалнитѣ училища, трѣба да се поднасятъ на ученицитѣ произведения отъ епическа поезия, и само нарѣдко отъ лирическата, и то, разумѣва се, нѣщо лесно и несложно, безъ дълбока рефлексия. Малки разскази, приказки, повѣсти, юнашки и хайдушки истории, ловчийски приключения, разскази за нѣкои боеве, въобще богато дѣйствие и необикновенни случки се харесватъ на момчетата отъ 10 до 14 год. най-много. Тука се изисква обаче внимание и пазение да не би фантазията, въ ущърбъ на разума и паметьта, да стане буйна и да се не прѣсити. Тѣй отъ приказкитѣ да се избиратъ такива, които при всичката пъстрота и фантастичность на дѣйствието съдържатъ въ себе си *нравственна* ядка, ако и безъ разни поучения и дълги тълкувания. Морализуваньето прави много приказки и повѣсти да бѫдѫтъ безвкусни за младежитѣ. Отъ повѣститѣ, които се добрѣ и занимателно разсказватъ, ученикътъ може самъ да си избере нравственното поучение, или пò-добрѣ да кажемъ, то само, неосѣтно, се образува и отайва въ ума му. Авторътъ по нѣкога може да обърне само внимание върху нѣкое отличително качество на героя. А пъкъ таквизи приказки, дѣто се въсхваляватъ лошитѣ дѣла, дѣто злото надвива на доброто, злодѣянието — на невинностьта, дѣто се описва гнусота и грубость и др. т. не трѣбва да се даватъ за четенье на ученицитѣ[1]). Въ нашата книжнина има нѣколко народни приказки, записани отъ г. Ц. Гинчовъ, които отлично могѫтъ да послужатъ по този случай. Освѣнъ тѣхъ има издадена една цѣла сбирка отъ приказки, записани отъ г. К. А. Шапкаровъ и други постоянно се печататъ въ „Сборника“ на Министерството на Нар. Просвѣщение, та като се стилизуватъ пò-напрѣдъ, лесно могѫтъ да се съберѫтъ въ една хубава китка, тъкмо такива, които и по естетическата си цѣна и по нравственната си посока да отговарятъ на цѣльта, която се гони.

Приказки за пò-възрастнитѣ младежи трѣбва да се търсѭтъ изъ чуждитѣ литератури и да се прѣведѫтъ на български. Толкози пò-добрѣ, ако се намѣрѭтъ наши оригинални, стига само да отговарятъ на назначението си.

Покрай съчиненията, писани на повѣствователна проза, трѣба да се четѫтъ стихотворни поетически произведения — въ пò-долнитѣ классове, особно басни, народни пѣсни, въ пò-горнитѣ — повѣсти, баллади, романси, аллегории, и др. т. Къмъ тѣхъ трѣбва да се придружѫтъ и да застѫпятъ пò-послѣ мѣстото имъ пò-художественни и пò-тежки *лирически* стихотворения. Не е съвсѣмъ лесно и тука да се избере пригодното. Въ лирическата поезия има много стихотворения, които изобилватъ съ фигури и украшения, но нѣматъ художественно завършвание; други не пазѭтъ нравственнитѣ закони, или сѫ пълни съ прѣсищанье, афектуванъ пессимизъмъ, ялова, неистинска свѣтоболесть и т. н. Отъ *такава* поезия трѣбва да се запазѭтъ младежитѣ. Това, което се тѣмъ поднася, трѣба и по формата си да бѫде съвършенно, классично, и по съдържанието си успокоително, благородно, здраво. Само добрѣ сполученото отъ искуственната наша поезия е годно за тѣхъ, понеже „за младежитѣ това, що е най-добро, е тъкмо доста добро“ (Гете).

Въ пò-високитѣ классове напоконъ трѣбва да се четѫтъ *драматически* произведения. Колко сѫ полезни въ този случай домашнитѣ, оригинални драми!

[1]) Картинкитѣ въ иллюструваннитѣ книжки, които се даватъ на дѣцата, да сѫ хубаво художественно испълнени и никога да не изображаватъ прѣдмети грозни или пъкъ гнусни!

Отъ тѣхъ трѣбва да се захване изучваньето на драматическата поезия. Безъ полза би било да се четжтъ нѣколко сцени отъ нѣкои драми. По-добрѣ е да се прочете една или двѣ, но отъ начало до край, каквото да могжтъ учениццтѣ да си съставятъ понятие за една завършена драма. Като се лишаваме отъ оригинални драми, дѣйствително образцови, които да се отличаватъ и по щастлива инвенция и по техническо съвършенство, необходимо е да посегнемъ къмъ плодоветѣ на първостепеннитѣ драматически поети, било прѣведени на български, било въ русси прѣводъ. Майсторъ ненадминуванъ тука освѣнъ Софокла е наистина Шекспиръ. Никой ученикъ не би трѣбвало да свърши училището, безъ да се е запозналъ напълно съ една или двѣ Шекспирови драми вжтрѣ въ училището, а съ нѣкои и други поне, по̀-набързо прочетени, дома. Възгрубитѣ и нецѣломждренни мѣста, които се срѣщатъ тукъ тамъ у Шекспира, далечъ не дѣйствуватъ тъй врѣдно върху душата на по̀-възрастнитѣ младежи, както легкомисленностьта и фриволностьта на нѣкои нови парижски комедии и др.[1])

Понеже въ училището нѣма толкози врѣме опрѣдѣлено за четенье, за да се запознаятъ ученицитѣ достатъчно съ поетическитѣ произведения, трѣбва да имъ се прѣпоржчватъ по̀-отлични съчинения за домашно изучванье. А пъкъ за да се не принуждаватъ кждѣто да било да ги търсятъ, заиматъ имъ се отъ *ученическитѣ библиотеки.* Тука ще споменемъ само, че ученицитѣ трѣбва да се прѣдпазватъ отъ двѣ крайности: 1) *нищо* да не четжтъ освѣнъ училищнитѣ книги, и 2) да четжтъ *твърдѣ много.* Въ първия случай ученикътъ рискува да се лиши отъ достатъченъ полетъ, да остане душевно неподвиженъ, въ другия — фантазията се развива въ ущърбъ на паметьта и разсждъка и отъ това се намалява похватътъ и охотата къмъ труда[2]).

Чуждитѣ литератури трѣбва да бждатъ прѣдставени въ ученическитѣ библиотеки съ най-хубавитѣ си произведения. На първо мѣсто трѣбва да стоятъ *славянскитѣ* литератури. Съчиненията на Пушкина, Лермонтова, Некрасова, Гоголя и Тургенева, колкото има прѣведени отъ тѣхъ на български, както и цѣли въ русски оригиналъ, трѣбва да не липсватъ отъ никоя ученическа библиотека въ нашитѣ гимназии; тѣ трѣбва да се даватъ най-много въ ржцѣтѣ на ученицитѣ. Слѣдъ тѣхъ почетно мѣсто трѣбва да завзиматъ полскитѣ автори: Мицкиевичъ, Залески, Красински, Крашевски;ческитѣ: Коларъ, Челаковски, Халекъ, Върхлицки и др., — въ оригиналъ, както и въ български прѣводъ (колкото има), и въ прѣводъ на русски езикъ, който е най-достжпенъ за ученицитѣ, понеже се и изучва въ нашитѣ гимназии.

Другитѣ европейски литератури сж тъй богати, че трѣбва да се внимава, да не би покрай по̀-малко важнитѣ автори да се занемарятъ отличнитѣ. Отъ *нѣмската, французската* и *английската* литература най-пригодни биватъ за ученицитѣ христоматии, грижливо съставени отъ естетическа страна. Обаче и нѣкои цѣли съчинения полезно е да имъ се даватъ въ ржцѣтѣ (пакъ въ русски прѣводъ, до като се не прѣведжтъ на български). Отъ нѣмската литература могжтъ да се прѣпоржчатъ на ученицитѣ, Шиллеръ (особно драмитѣ му) и Гете (особно „Херманъ и Доротея“ и „Ифигения“), послѣ Хердеръ и Лессингъ. Отъ французската особно нѣкои драми отъ Молиера и Расина, а отъ отъ по̀-новитѣ такива, които и по съдържание и по форма иматъ трайна цѣна (напр. нѣкои драми отъ Скриба, „Отечество“ отъ Сарду и др. т.). Отъ английската — по прѣимущество Шекспиръ.

Колкото се отнася до *обяснението* на поетическитѣ произведения изобщо, трѣба тука по̀вече отъ дѣто и да било другадѣ да се помни изрѣчението: „поп

[1]) Не би трѣбвало да се допущатъ въ ученическитѣ библиотеки нѣкои отъ Шекспировитѣ драми, а именно тѣзи: Периклъ, князь Тирски, Титъ Андроникъ, Цимбелинъ

[2]) Управителитѣ на ученическитѣ библиотеки ни засвидѣтелствуватъ, че „страстнитѣ“ читатели между ученицитѣ не биватъ най-добри студенти. Впрочемъ безмѣрното четенье не е полезно и за тѣлесното здравье.

multa, sed multum.“ Изцѣло тука трѣбва да се прѣпоржча това: всичко, което четжтъ ученицитѣ, трѣбва най добрѣ да разбиратъ. Несложнитѣ поетически творения, като пѣсни, басни и др. т. не се нуждаятъ отъ голѣми обяснения; тѣ сж нѣжни цвѣтя, които не трѣбва да се подлагатъ на анатомически ножъ. Да се извади на явѣ главната мисъль, да се обясни пò-малко ясното мѣсто, необикновенно нѣкое обращение или дума, да се обърне внимание върху хубавата дикция и форма — то стига. Пò-сложнитѣ съчинения обаче трѣбва старателно да се анализуватъ, и то тъй, каквото да спечели не само *естетическото,* но и *нравственното* образование на ученицитѣ.

Горѣ-долу може да се слѣдва този пжть:

Най-напрѣдъ ученицитѣ единъ слѣдъ други прочитатъ една часть отъ поетическото произведение; слѣдъ това учительтъ обяснява това, което се досѣга до политическата или културна история, до философията и т. н. и което прави основата на това произведение. Послѣ трѣбва вече учительтъ да разчлени съчинението, да се сравнятъ частитѣ му помежду си и съ цѣлото, па да се извади на явѣ главната идея. Особно хубавитѣ мѣста и всеобщитѣ мисли (сентенции) натъртено се споменуватъ. Слѣдъ това се изясняватъ отдѣлнитѣ материялни и стилистически особности и затруднения, както и художественното, особно метрическо слагание на съчинението. Най-послѣ се прочете още веднжжъ цѣлото съчинение, по нѣкога отъ самия учитель, и то съ надлежната изразителность. Пò-малкитѣ стихотворения, или окржглени (завършени) части отъ пò-голѣми поеми, трѣбва да се учжтъ отъ ученицитѣ наизустъ дома и послѣ да се казватъ или декламуватъ въ училището. Хубавото *прочитанье* и *произнасянье* на нѣкое стихотворение или на нѣкоя рѣчь, има и тази важность за ученицитѣ, че *всѣкой* безъ исключение може да се упражнява въ него и да засвидѣтелствува своята способность, когато поетическитѣ опити би се вдали само на незначителенъ брой отъ тѣхъ.

Леко и набързо да се прѣмниуватъ неразумѣнитѣ отъ ученицитѣ мѣста не само че не принася полза, но и разваля характера. По този начинъ ученикътъ се навиква повърхно и прѣзъ купъ за грошъ да прѣскача отъ едно мѣсто на друго, и колкото пòвече прочете, толкози пòвече се отвръща отъ внимателния и пò-дълготраенъ трудъ, та пада въ разсѣянность. Тъй сжщо лесно може да се случи, щото ученицитѣ, безъ да разберктъ художественното творение на поета, заблуждаватъ се, като взематъ да мислятъ, че ужъ поезията сама по себе си избликва изъ главата на поета, както Палласъ Атина — изъ главата на Зевса,—като че дарбата нѣма нужда отъ усиленъ трудъ. Въ тази погрѣшка лесно може да подпадне не една истински даровита глава и съ това да се спре на срѣдъ пжтя на усъвършенствуваньето и да си остане за винжги тамъ. Тъкмо за най-голѣмитѣ поети се знае, че сж изучвали не само поетиката, естетиката, психологията, но и разни специалности въ науката, които се чинятъ като пòчужди за поетическата дѣятелность, напр. историята, естественнитѣ науки и т. н. и че тѣзи изучвания сж докарали тѣхнитѣ дарби къмъ великолѣпно разцъвтявание. (Гете, Шилеръ, Волтеръ, Мицкиевичъ, Тургеневъ и др.).

Друго най-цѣлесходно срѣдство да се обработва фантазията е *рисуванието.*

Това художество въ едно отношение има прѣимущество и надъ поезията. *Всичкитѣ* ученици могжтъ да взиматъ *активно* участие въ него, т. е. не само да приематъ готовитѣ творения, да се отдаватъ на чуждитѣ мисли и да се наслаждаватъ отъ тѣхнитѣ красоти, но да опитвать *своитѣ* способности и сили въ самостоятелни, свои собственни изпълнения. Че това активно занимание много пò-дълбоко се досѣга до вжтрѣшностьта, пò-опрѣдѣлено прави да излазятъ на явѣ красотитѣ на художественнитѣ творения[1]), и поради това и повече обра-

[1]) Това си има мѣстото тъй сжщо и за поезията. За това напр. никой, който не се е самъ опитвалъ да прави стихове, не би трѣбало да критикува поетическитѣ произведения или прѣводитѣ отъ тѣхъ.

[redacted]

зува душата, нежели само пассивното, рецептивното занимание, — свидѣтелствуватъ ни всичкитѣ художници и дилетанти. Това творчество се образува въ училищата и съ пѣянието, декламацията, ораторството и упражнението въ хубавия слогъ, но най-цѣлесходно съ рисуването [1]).

Рисуването и за туй е още много важно, че то е въ срѣднитѣ училища токорѣчи едничкиятъ прѣдставитель на единъ цѣлъ купъ художества т. е. *на пластическитѣ художества.* Бидейки свързано най-тѣсно съ всичкитѣ бидейки дору тѣхна основа, рисуването възбужда въ ученицитѣ живо чутье и интересъ къмъ тѣхъ; освѣнъ това то упражнява окото и ржката да постигатъ простата форма на прѣдметитѣ.

Върху това, колко е полезно да знае рисуването този, който изучва физиката, естествената история, геометрията и други науки не трѣбва да се говори на дълго и широко. Ще споменемъ само, че и при тѣзи прѣдмети, когато и да му се случи да нарисува нѣщо на черната дъска, учительтъ трѣба да обръща внимание, щото чертежитѣ, били негови или на ученицитѣ, да се отличаватъ съ опрѣдѣленность, спретнятость, дори и съ хубость. Изобщо трѣба да се знае, че рисуването има пó-голѣма важность въ душевното образувание, отколкото обикновенно се приема. Момчето най-напрѣдъ вѣрно уприличава само чъртитѣ и формитѣ, слѣдъ това малко-помалко събира и съставя общитѣ знакове на еднороднитѣ прѣдмети, до като най-послѣ споредъ тѣзи типически образци създава нови, самостоятелни прилики. Е добрѣ, този процесъ не е ли аналогиченъ съ онази дѣятелность на разума, която отъ дадени конкретни единичности извлича всеобщи понятия, а отъ тамъ пакъ слиза къмъ единичнитѣ прѣдставления? И както тази абстракция и детерминация обработва разума, тъй и рисуването обработва фантазията, държи ж въ добра дисциплина и ж навиква да пази редъ и истинска мѣрка. Затова рисуването има немалко значение и за поезията. Умътъ, като се навикне на опрѣдѣлени, точни форми, не затъва тъй лесно въ мъгливото и разпасаното, но съгласно съ пластичностьта на мислитѣ и слогътъ ще бжде пó-ясенъ.

Друго срѣдство да се дѣйствува върху фантазията е *музиката.*

Още старитѣ гърци благоприятно сж се произнасяли върху влиянието на музиката и върху въспитателния нейнъ моментъ. Всѣки образованъ човѣкъ е билъ упражненъ въ музика, всѣки младежъ отъ пó-добра фамилия е билъ пращанъ да се учи на музика. Философитѣ като Питагоръ, Платонъ, Аристотелъ съ интусиязъмъ сж възхвалявали музиката и сж ж прѣпоржчвали на младежитѣ; тѣ сж казвали, че тя докарва ритъмъ и хармония, мѣрка, редъ и стройность въ душевния животъ, успокоява духа и умирява страстьта, дору благодѣтелно дѣйствува и върху тѣлесния организъмъ [2]).

При всичката си припознатa образователность, музиката не може да се прѣпродава въ пó-голѣми размѣри въ срѣднитѣ училища. Обикновенно тя се ограничава съ пѣянието. То не е тъй сложно като инструменталната музика, и съ своя текстъ пó-впечатлително говори къмъ фантазията и къмъ сърцето отъ нея. Освѣнъ това въ пѣянието могжтъ да участвуватъ съ рѣдки исключения всичкитѣ ученици. Малко ученици има, които да не притежаватъ нито слухъ, нито гласъ. Нѣкои отъ тѣхъ *струватъ ни се* да сж съвсѣмъ неспособни, обаче слѣдъ нѣколко упражнения и гласътъ имъ и слухътъ се усъвършенствуватъ.

[1]) „Простото виждание докарва само повърхно нѣщата въ нашето съзнание; а пакъ съ рисуването се навикваме старателно да пазимъ всѣко отдѣлно нѣщо и да се взираме върху всѣка часть споредъ голѣмината, споредъ ясностьта и боитѣ и споредъ отношението ѝ къмъ другитѣ части“. (Дайнхартъ).

[2]) Обаче не *всѣка* музика безъ исключение е била похвалявана: нѣкои тонизи, мелодии и музикални инструменти строго сж се осжждали. Какво ли би се произнесли тѣ за съврѣменната музика?

Не ни е цѣльта тука да разгледваме на дълго и широко методата, какъ да се учи пѣяньето. Ще си позволимъ само да направимъ нѣколко бѣлѣжки, които се отнасятъ къмъ педагогическата важность на пѣяньето.

Трѣба ли да учжтъ ученицитѣ пѣяньето, като захващатъ отъ отдѣлни тонове или пъкъ трѣба да имъ се дава нѣкоя простичка пѣсничка, която да се разчлени въ своитѣ елементи? Макаръ този начинъ би могълъ да се прѣпоржчи поради своя аналитически ходъ, обаче не би водилъ доста сигурно къмъ цѣльта. (При все това положително се знае, че пѣяньето никакъ не си постига цѣльта, когато учительтъ тегли лжка на своята скрипплива цигулка и момчетата съпровождатъ съ гласа си неговото брънчение). За да бжде сполучливо упражнението, потрѣбно е прилежно да се пѣе „скалата“ и да се минуватъ интервалитѣ. Щомъ обаче могжтъ ученицитѣ да взиматъ нѣколко тона, нека изведнжжъ имъ даватъ да пѣжтъ нѣкои прости пѣснички. Между нашитѣ *народни* пѣсни се намиратъ много така простички, щото потрѣбно имъ е едно съвсѣмъ незначително „музикално обработванье“, за да се запѣжтъ на ноти. А колко се благодарнжтъ тѣ, когато най-послѣ сами могжтъ да запѣжтъ по ноти нѣщо, което до тогава имъ е било непознато! Отъ по́-леснитѣ пъкъ пѣсни се върви постепенно къмъ по́-сложнитѣ и по́-мжчнитѣ. Освѣнъ народнитѣ пѣсни годжтъ се за ученицитѣ отъ искуственнитѣ особенно такива, въ които се възбужда любовь къмъ отечеството, къмъ дружбата, къмъ веселбата, т. е. пѣсни *патриотически* и *обществснни*. Трѣба обаче да се пази, щото тѣзи пѣсни да иматъ и сполучливи напѣви и дѣйствителна поетическа цѣна. Съ такива пѣсни по единъ необикновенъ начинъ се облагородява душата и добрѣ е тъй често да се пѣжтъ съ ученицитѣ, до като имъ се втълпжтъ въ паметьта (а това не ще трае дълго врѣме, *ако имъ се аресватъ* пѣснитѣ). И тъй ученицитѣ ще иматъ възможность да си попѣватъ, когато имъ се прище и прилегне, напр. вънъ отъ града на разходка, на по́-далечнитѣ екскурзии, които правжтъ, у дома си, кога имъ остане праздно врѣме и т. н.

Особно значение има пѣянието *въ хоръ*. Че музиката и пѣяньето въобще располага къмъ съчувствие и къмъ благоговѣние, — това сж признавали възпитателитѣ отъ всичкитѣ вѣкове, макаръ нѣкои да сж се отзовавали срѣщу *прѣкаленото* и *излишно* обработванпе на музиката [1]). Пѣянието въ хоръ има и това важно етическо дѣйствие, че навиква отдѣлния човѣкъ да се счита за органическа часть отъ цѣлото, която часть сама по себе си нищо не е или малко значи, а въ свръзка съ други постига цѣнни и изненадѣйни резултати. Чувството на дружбата и общественностьта се възбужда и окрѣпя, и поради това само би трѣбало прилежно да се обучава пѣеньето въ хоръ — а най-вече нотното черковно пѣяние. То Слава Богу взе тукъ-тамъ и у насъ да замѣстя старата ориентална псалтика, та необходимо е да се въведе на вездѣ въ нашитѣ черкви.

Най-послѣ не само чрѣзъ художествата, но и чрѣзъ *прѣдметитѣ*, които се учжтъ въ училището, може съ успѣхъ да се дѣйствува върху фантазията и вкуса.

На първо мѣсто прилича да се спомене *грьцкиятъ* езикъ и литература. За пластическата красота, за живостьта и естественностьта на Омировитѣ съчинения, за великолѣпието на Есхиловитѣ, за сладостьта на Софокловитѣ и впечатлителностьта на Еврипидовитѣ, за диалогическото майсторство на Платоновитѣ и ораторското могжщество на Демостеновитѣ, за милата простота на Херодотовитѣ — въобще да се говори за съвършенството и по съдържание и по форма на старогрьцкитѣ литературни рожби, то значи, да се каратъ дърва въ гората. Тѣзи тѣхни прѣимущества признаватъ и противницитѣ на грьцкия езикъ като прѣдметъ за изучванье.

[1]) Мечтателното наслаждение и, тъй да се каже, топение въ тоноветѣ, особно кога се туря въ тѣхъ нѣкоя дълбока и мистическа философия, — която нито я има, нито може да я има въ тука, — е сжщо тъй една отъ причинитѣ на модерната културна болесть — нервозность.

Другъ е въпросътъ да ли ученицитѣ дѣйствително ще се запознаѭтъ съ тази красота и туй идейно богатство на старогръцкитѣ съчинения. Да се учи по Омира или по Софокла исключително морфологията и синтаксиса, безъ да се обръща внимание върху естетическата имъ стойность, или пъкъ мимоходомъ и повърхно да се досѣгне тя, — голѣма полза нѣма. Трѣба да се знае, че главната цѣна на старогръцкитѣ съчинения състои въ тѣхната естетическа страна. Въ естетиката на поетическото, скулптурното и архитектурното художество, при всичкитѣ промѣни на модата и вкуса, старогръцкитѣ оригинали сѫ най-високи образци, къмъ които и поетитѣ и пластическитѣ художници прибѣгватъ, като къмъ послѣдня инстанция.

Главната задача на учителя по гръцки езикъ е да посочи на ученицитѣ именно това прѣимущество на старогръцкитѣ литературни произведения. Не сѫ потрѣбни ораторски епкомии, нито дълги и широки обяснения за красотата и естетиката. Кога се прѣведе добрѣ кѫсъ по кѫсъ, достатъчно — но не прѣкалено, и се обясни и се покажатъ съвсѣмъ на кратко главнитѣ нѣща, които ни привличатъ, — красотитѣ на поетическото произведение излазятъ отъ само себе си на явѣ. Дору многото думи и прѣхвалявания повече би поврѣдило, ако учительтъ не сполучи да положи художественното творение въ истинска свѣтлина, тъй щото да дѣйствува то съ *св ята* сила върху духа на наблюдателя Този, комуто искаме да дадемъ истинско понятие за елинския старъ свѣтъ и за неговото културно значение, трѣба не *да чува* хубави думи за него и въ даденъ случай самъ *да говори* за него, но да постигне съ своя духъ съдържанието и формата *и да прочувствова всичкитѣ му красоти.*

Много пò-малко нежели чрѣзъ гръцката литература, се обработва фантазията и естетическия вкусъ чрѣзъ *римската*. Както римскитѣ художества, изобщо, тъй и тя е едно чисто отражение на елинския духъ. Виргилий стѫпва по пѫтя посоченъ отъ Омира, надминува го по искуственность, по не може да се сравни съ него по поетичность и простота. Хораций е способенъ ученикъ на лирическитѣ старогръцки поети, Плаутусъ и Теренций — на комическитѣ. Въ трагедията Римлянитѣ не сѫ създали нищо, което да може да се сравни съ Софокловитѣ творения. Идеалната посока, истинската мѣрка, спокойствието и прѣлестьта на старогръцкото художество рѣдко се срѣщатъ въ римското художество. Дору най-даровитиятъ и най-оригиналниятъ отъ римскитѣ поети, Овидий, не е достигналъ елинскитѣ майстори. (Оригинална е само сатирата, този най-низъкъ родъ поезия, твърдѣ близъкъ до прозата). Сравнително пò-вече отъ поетитѣ сѫ се отличили у римлянитѣ прозаическитѣ писатели, особно историцитѣ и ораторитѣ. Въ тѣхъ нека посочи учительтъ прѣди всичко на *цвѣтущата дикция*. Изцѣло въ плодоветѣ на римската литература прѣобладава *другъ* моментъ, а не естетическия; обаче, нека и той да се не занемарва, но да се туря и върху него надлежното ударение и натъртванье, безъ да се прѣкалява и прѣцѣнява.

Покрай античнитѣ литератури прилича да споменемъ *и модернитѣ*, и то отъ една страна скромната *българска*, отъ друга — *чуждестраннитѣ* литератури (русска, полска, ческа; нѣмска, французка, английска). За тѣхното естетическо значение не ще се простираме тука на дълго и широко. Нека читательтъ се задоволи само съ казаното пò-горѣ изобщо за значението на поезията.

Голѣма важность за естетическото образувание иматъ *естественнитѣ науки*. Тъй напр. именно въ *естественната история* учительтъ може да обърне вниманието на ученицитѣ върху такова множество хубави форми, колкото нийдѣ другадѣ. Дѣйствително, който подава на ученицитѣ да изучватъ на изустъ цѣли купове латинско-грьцки думи, безъ да имъ показва нѣщата или поне тѣхнитѣ изображения, той не само не ще да спомогне много на естетическото образувание, но и на самата наука не ще послужи. На ученицитѣ ще се втърси и зоология и ботаника, като не виждатъ въ тѣхъ друго, освѣнъ една пропасть мъртви, ни-

щожни думи. Чудно ли е слѣдъ това, дѣто нѣкои недагози се произнасятъ изобщо противъ изучването на естествената история въ гимназиитѣ, като противъ безплодно губи-врѣме? А все пакъ нѣма за ученицитѣ прѣдметъ, който повече да ги образува[1]) и да ги занимава. Но трѣба *да умѣе* учительтъ да го направи такъвъ. Тъй при другото, длъжность е тука на учителя *да обърне вниманието* на ученицитѣ върху красотата на естественитѣ прѣдмети Има хора, които всѣки день ходятъ покрай най-голѣмитѣ природни красоти, а сѐ пакъ нищо незнаятъ за тѣхъ (напр. много селски жители, които живѣятъ въ раскошни мѣста). Като имъ се обърне веднъжъ вниманието, ученицитѣ съ други очи ще гледатъ нѣкое какво годѣ просто цвѣтенце, а съ врѣме ще зематъ и сами да се взиратъ въ подобнитѣ нѣща. По този начинъ ще хване у тѣхъ корень и ще израсте *чутие за природнитѣ красоти*, които въ художеството изобщо и въ *модерната поезия* особно иматъ прѣголѣма важность.

Какво разнообразие и какво изобилие отъ хубави форми и създания се срѣща особно въ животното и растителното царство! Хубостьта и гиздавината на сърнитѣ, антилопитѣ и др., лекостьта на звѣроветѣ, царското величие на лева и тигъра, голѣмината на слона, пъргавината на нѣкои пò-малки млѣкопитающи трѣбва да се посочватъ съ не пò-малко натъртванье, отколкото силата, лекото хвъркание и величественностьта на орлитѣ и соколитѣ, пъстротата на боитѣ у папагалитѣ и колибритѣ, сладкогласното пѣянье на славеитѣ и други пѣснопойни птици. Трѣбва да се обясни тъй също защо се противи на нашето естетическо чувство прилѣпътъ, жабата, змията и др. Безкрайното разнообразие на боитѣ въ крилата на пеперудитѣ, особно тропическитѣ, непостижимото богатство на насѣкомитѣ и тѣхнитѣ форми, общественното устройство въ жилищата на мравкитѣ, пчелитѣ и други животни, симетрическитѣ, натруфенитѣ, по нѣкога на гледъ неправилни и бизарни устройства на кораллитѣ, полипитѣ, морскитѣ звѣзди и др., дору и безбройнитѣ микроскопически животни, които може-би още повече, нежели пò-голѣмитѣ животни, тръбятъ и огласяватъ богатството и възвишенностьта на природата, — всичко това безмѣрно освѣжава фантазията на ученицитѣ и пробужда естетическото имъ чувство.

Не пò-малко сѫ достойни за удивление и, изобщо, пò-достѫпни за наблюдателното око и безбройнитѣ видове *растения*. Тѣ не само че даватъ особенъ характеръ на цѣли мѣстности (дѫбови, борови гори и др.) и не само че украсяватъ околностьта на нашитѣ домове (градини градски и домашни), но и на най-бѣдното жилище придаватъ една любезна привлѣкателность. Какво да кажемъ за розата, царица на цвѣтята, какво за крина, теменугата, моминската сълза, зюмбюла, карамфила и т. н.? Тѣзи и подобнитѣ тѣмъ цвѣтя и растения се гордѣятъ най много съ своитѣ разновидни, но чудно правилни, симметрически, по нѣкога и фантастически форми, съ своитѣ пъстри шарове и повечето съ сладката си миризма. Какъ скромни и незначителни напротивъ сѫ тревитѣ! Тази своя бѣдность тѣ наваксуватъ съ своето множество, и често придаватъ на цѣли мѣстности особенъ характеръ. Да си припомнимъ само полетата, по които лѣтѣ се вълнуватъ позлатенитѣ нивя, лѫкитѣ и ливадитѣ, южно-русскитѣ степи, американскитѣ прерии и др. т. Обаче и отдѣлната малка тревица, ако се вземемъ пò-внимателно въ нея, като прилѣгне — и съ увеличително стъкло, ще я намѣримъ тъй правилна и стройна, щото възбужда нашето удивление. И къмъ тази ситна красота трѣба да се обръща вниманието на ученицитѣ. — Дору мъхътъ и гѫбитѣ въ гората криятъ въ себе си повече красота, отколкото може да си въобрази непосветениятъ или прѣситениятъ човѣкъ.

Длъжни сме да споменемъ още за единъ начинъ, какъ би могли да се гледатъ природнитѣ прѣдмѣти изобщо, и растенията особно. Поне при най-обик-

[1]) Упражняватъ се тука зрѣнието и другитѣ чувства, познаванието и сравняванието на сѫщественитѣ и второстепеннитѣ знакове, и съ това се образува не само фантазията и вкусътъ, но и разумътъ.

[redacted]

новейнитѣ растения — и животни, па и минерали — нека приведе учительтъ най занимателнитѣ народни приказки и вѣрвания, било български, било славянски изобщо. Съ това изучването твърдѣ много се одушевлява и става по-привлѣкателно. Такива български приказки и прѣдания взехж вече достатъчно да се събиратъ у насъ и любопитниятъ учитель може да ги намѣри въ разни периодически издания, записани отъ г. Ц. Гинчева, въ сбирката на г. Шапкарева и въ Сборника на министерството на народ. просвѣщение въ който се държи и особенъ отдѣлъ за тѣхъ. Г. Примусъ Соботка е написалъ една особна книжка на чески, въ която се изваждатъ на явѣ много красоти и характеристични особности на растенията и която би послужила като добро помагало за славянскитѣ подобни приказки изобщо[1]). Хубаво и умѣстно казва авторътъ: „Като се говори за книгата на природата, може да се назове растителното царство *поетическата часть* на тази книга . . . . Всѣко дърво ще ти бжде една балада, всѣко цвѣте — лирическа пѣсня".

Минералогията не ни подава наистина такова изобилие отъ форми и шарове, както зоологията и ботаниката, но за това пъкъ иматъ минералитѣ нѣкои *свои* особни красоти. На първо мѣсто ще споменемъ *кристалитѣ*. Всички сж отъ различни плоскости и жгли тъй правилно устроени, щото можемъ да ги наредимъ въ нѣколко купове или системи и да искажемъ единъ простъ законъ, по който се нареждатъ, макаръ и да сж най-сложни. Какъвъ поучителенъ примѣръ на „единство въ множеството!" — Както формата и боята (особно на драгоцѣннитѣ камъни), тъй лъскавината на минералитѣ е интересна отъ естетическа страна. Тъй сжщо съставътъ на планинитѣ, напластяванието на земнитѣ слоеве, скалитѣ и урвитѣ, вкаменелоститѣ на животнитѣ и растенията крижтъ въ себе си много красоти. Достатъчно е тука за насъ, че сме посочили поне на тѣхъ.

Физиката и *химията* изискватъ дѣятелно въображение особно тамъ, дѣто нѣма възможность да се правжтъ прѣдъ ученицитѣ нужнитѣ опити. Обаче и самитѣ опити (експерименти) оставатъ безъ дѣйствие, ако ги не обработи фантазията на зрителитѣ. — Желателно е, да се правжтъ опититѣ отъ учителя не само съ всичката пълнота и съвършенство, но и колко се може *спретнато* и *вкусно*. — Колко *астрономията* пъкъ, тази най-възвишенна отъ всичкитѣ науки, възвишава и разширява духа, за това и не трѣбва много да се говори.

Историята ни прѣнася въ миналитѣ врѣмена, въ отдалеченитѣ мѣста и въ различнитѣ обстоятелства, сжщо и *географията* се досѣга до естественнитѣ особности на отдѣлнитѣ земни краища, до поминъка на жителитѣ, до произведенията, търговията и пр. и по този начинъ прилага въ съзнанието ни такова множество прѣдставления, които само съ увеличена дѣятелность на фантазията могжтъ да се постигнатъ.

Дори и *математиката*, тази абстрактна наука, и тя може да бжде полезна на фантазията съ хубавото съставяние на своитѣ доказателства и др.; а пъкъ *геометрията* (особно дескриптивната) тъй образува чутнето за формитѣ, щото можемъ я тури на еднаквъ редъ съ рисуванието.

Безъ да се гледатъ особнитѣ материи на наукитѣ, при *всѣко* изучвание човѣкъ ту изоставя и испуща, ту притуря и влага прѣдставления, ту пъкъ съставя съвсѣмъ нови комбинации (фантазия, която абстрахува, детерминува и комбинува). И споредъ това фантазията не по-малко е потрѣбна въ наукитѣ, отколкото въ художествата, и то не само за тогова, който измисля нѣщо, но и за тогова, който въсприема готовото (продуктивна и рецептивна дѣятелность); отъ нея трѣба да се води не само изслѣдовательтъ, но и оня, който учи издиреното вече. „За самостоятелното мисляние въ наукитѣ се иска тъкмо тол-

[1]) Rostlinstvo a jeho význam v národních písních, pověstech, bají h, obradech a pověrách slovanských.

кози фантазия, колкото и за поетическитѣ творения: мъчно е да се произнесе човѣкъ, да ли Нютонъ или Шекспиръ е ималъ по-вече фантазия". (Хербартъ).

Остава ни най-послѣ да кажемъ нѣколко думи за *благоприличието и за облагородяването на нравитѣ.*

Въ книгитѣ, писменнитѣ задачи *) и въ дрѣхитѣ учительтъ трѣба да изисква отъ ученицитѣ чистота, редъ и скопосъ, въ държението и въ движенията на тѣлото извѣстна спретнатость и стройность, а пъкъ въ рѣчьта грижливость и дори елеганция, — и то не само при учението, но въ всичкитѣ имъ дѣйствия изобщо. Забѣлѣжи на ученика, който стои непристойно, да се исправи добрѣ; на неодѣлания обърни вниманието, че не сѫ му хубави движенията; който бухне вратата, нека прѣди да излѣзе, да се повърне въ стаята на прѣподаванието; неприличното обнасяние на часа, ако и снисходително, трѣба да се поправи; на ученицитѣ трѣба да се забѣлѣжи, при първи случай, който се падне, да не употрѣбяватъ въ взаимнитѣ свои отношения груби, просташки и улични изражения и др. т.

Полека-лека и безъ да щѫтъ, но положително, тъй въспитавани ученици, ще навикнатъ на добъръ редъ, тѣхниятъ вкусъ ще се избистри и чувството за хубавото съ врѣме тъй ще се развие, щото и безъ изрично обръщание на вниманието имъ винаги ще постѫпватъ, както се изисква. А пъкъ по този начинъ и *самообладанието* у ученицитѣ се поддържа и усилва, та косвенно се дѣйствува и върху тѣхната нравственность и върху характера имъ.

И.

Подъ лозата зелена, до чучура хладни.

Подъ лозата зелена, до чучура хладни
Пакъ замисленъ сѣдѫ,
Плувамъ въ сладки мечти, въ крѫгозори отрадни,
Кули чудни градѫ;

Кули чудни, вълшебни, на мисъль крилата
Свѣтлорозови, дивни чедà . .
Рой мечтанья небесни ми галатъ душата . .
И на славата вкусвамъ плода . .

И мечтаѭ, да бѣхъ билъ монархътъ свѣтовни
И свѣтътъ да трепери подъ менъ. . . .
И дворци отъ мермеръ, ту блаженства любовни .
Ту вѣнецътъ на гений свещенъ;

И мечтаѭ на трудове, битки грамадни
Азъ да бѫдѫ вѣнчаний герой . . .
И мечтаѭ безбуренъ във гроба покой
Подъ лозата зелена, до чучура хладни.

еровъ
Ев. П

---

*) Задачитѣ да бѫдатъ написани не само внимателно, но и хубаво.

Тъкачитѣ

(изъ Хайне).

Сълза недопущайки слаба въ очитѣ си,
Сѣдѫтъ на станътъ тѣ и скърцатъ зѫбитѣ си:
Германио, ние саванъ ти тъчеме,
Ний въ него трояка ще клѣтва вплетеме —
Тъчемъ ний, тъчеме!

На идола клетви, молби що му струваме,
Когато треперимъ, когато гладуваме,
Напраздно се лъжемъ ний съ праздна надежда:
Той насъ ни нечува, той насъ непоглежда –
Тъчемъ ний, тъчеме!

Проклетъ да е царя ни, царя на сититѣ,
Що се не смилява надъ нази убититѣ,
Що сетнитѣ намъ ни отнема грошлета
И кара подирь да ни пушкатъ, катъ псета —
Тъчемъ ний, тъчеме!

Проклета да бѫде земята ни бащина,
Дѣ само вирѣе срамъ и неразбранщина.
Дѣ славея бѣга прѣдъ нощния бухалъ,
Дѣ червякътъ въ гнилость се валя и мухалъ —
Тъчемъ ний, тъчеме!

Станътъ се люлѣе, подскача совалката,
Ний ра̀ботимъ денемъ и нощемъ тъкалката.
Германио, ние саванъ ти тъчеме,
Ний въ него трояка ти клетва плетеме —
Тъчемъ ний, тъчеме!

Прѣвелъ **Д-ръ Цоневъ.**

КРИТИКА И БИБЛИОГРАФИЯ.

Книжици за прочитъ, съ беллетристическо, техническо, научно и забавително съдържание. Кн. IV—VII. Издание на книжарницата К. Г. Самарджиевъ и С-ие Солунъ. Съдържание на кн. IV, V, VI и VII:

Живитѣ мощи, И. Тургеневъ. Прѣведе Д. Х. И. *Макаровия сънъ*. Короленко. Прѣводъ отъ русски — В. К. *Папското муле* — расказъ отъ Алфонсъ Доде. Прѣводъ отъ френски — А. Т. *Стойко и Петко* (двѣ селенчета) отъ Т. Василиевъ. *Образцова домакиня* (Етюдъ на Марина Гавелича), прѣводъ отъ русски. *Единъ дългъ*. отъ Жакъ Норманъ, прѣводъ отъ френски. *Кименисъ*, расказъ отъ Всеволода Соловьева, прѣводъ отъ русски. *Лунната Свѣтлина*. Расказъ отъ Гюи де Мопассанъ, Прѣводъ отъ френски *Конфиденциално* прѣводъ отъ русски. *Една наздравица* отъ В. Хюго. Прѣводъ отъ френски. *Двамата братя и златото*. Расказъ отъ графа Л. Н. Толстей. Прѣводъ отъ русски. — *Кумиръ* отъ В. Кѫнчевъ. *Стария Градинаръ* (стихотворение) отъ Т. Кипанчевъ. *Изъ Мицкевича*, къмъ Д. Д. (стихотворение) прѣвелъ Г. Ст. *Стихотворения* отъ Ленау Хайне и Пушкина. Прѣводъ отъ В. Л. *Пѣвецъ*, стихотворение отъ В. Л *Микелъ Анжело* отъ К. Величковъ. *Портретъ на първобитнитѣ племена*, отъ проф. Charles Debierre, прѣводъ отъ фр. *Нѣщо за „Физиологътъ“* отъ Н. А. Н. *Една нашенска ржкописъ* отъ Н. А. Н. *Солунский вилаетъ* отъ Н. А. Н. *Новото чудо на Фламариона*, прѣводъ отъ русски. *Лѫгадинското поле*, отъ В. Кѫнчевъ. *По говорътъ въ Рѣсенско*; пословици, поговорки, гатанки и пѣсни. Записали П. Н., А. С. и Т. Д. *Къмъ българский рѣчникъ*. Отъ Д. Митовъ и А. Тошевъ. *Отговоръ на г-на Ст. Михаиловски* отъ Д. Х. Ивановъ.

Нѣма сумнѣние, че е повече отъ полезно и похвално, да се издава едно периодическо списание въ Солунъ, особенно ако това списание е отъ такъвъ родъ, щото да може да задоволи оная вопиюща нужда, която се чувствова въ Македония. Въ княжеството има наистина много и прѣмного периодически списания, но тритѣ четвърти отъ тѣхъ сѫ такива, щото не могѫтъ мина безъ прѣпеждие южната граница на княжеството и, слѣдователно, не могѫтъ проникна между поробената половина на българския народъ. Но и да прѣникняхѫ, тѣ би принесли малко полза тамъ, защото по своя характеръ и по своята посока, сѫ недостѫпни за народната масса. А въ Македония има нужда само отъ такива книги и списания, които могѫтъ да се четѫтъ и отъ послѣдния грамотенъ българинъ и които могѫтъ да събуждатъ, или поне да поддържатъ народната българска свѣсть.

За жалость и солунскитѣ *Книжици* не отговарятъ напълно на туй искане: поне въ тѣзи четири книжки, за които ни е думата, има твърдѣ много материялъ, достѫпенъ само за по-образованна публика. Но фактътъ, че има и доста лекъ и леконопятенъ материялъ, ни доказва, че редакцията е имала прѣдъ видъ и тъзи цѣль, и се е старала, съ помощьта на ония сили, съ които е располагала, да я постигне.

Нека се спремъ по-дълго върху нѣкои отъ статиитѣ и расказитѣ.

По-голѣмата часть отъ повѣститѣ и расказитѣ сѫ леки и могѫтъ да бѫдѫтъ прочетени отъ обикновенни български — а вѣроятно и македонски читатели. Такъвъ е, напримѣръ, расказътъ на Алфонса Доде за *Папското муле*, въ който се расправя, какъ едно духовно — папско — магаре ритнало едного подиръ шесть години *карезъ*. Сѫщо тъй лекъ е расказътъ на *Левъ Толстой: Двамата братя и златото*. Той е единъ религиозенъ расказъ, както много отъ дребнитѣ расказзи на този оригиналенъ русски писатель. Нѣма съмнѣние, че за най-дебелия народенъ слой, както въ България, тъй и въ Македония, *този*

езикъ е най-понятенъ и този духъ — най-полезенъ и най-влиятеленъ. Желателно е пó-нататъшнитѣ книжки отъ *Книжицитѣ* да съдържатъ повече такива раскази. — Расказътъ *Кименисъ* отъ Всеволода Соловьева ни се вижда, напротивъ, твърдѣ фанастиченъ и не до тамъ умѣстенъ тука. Споредъ насъ, подобни периодически издания трѣбва да съдържатъ повече *реално-полезни* нѣща, ако можемъ тъй да се изразимъ. Не искаме съ туй да кажемъ, че идеалното трѣбва да се избѣгва — не; но то трѣбва само тогава да се допустне да замѣсти реалното и полезното, когато е извънредно хубаво, когато има голѣми естетически достоинства. Такава е въ туй списание статията на г. К. Величкова за Микелъ Анджело, взета отъ римскитѣ писма на сжщия авторъ, които се печататъ въ г. Вазовата *Денница*. То е перлъ въ *Книжицитѣ* — перлъ, защото третира прѣвъсходно и увлѣкателно една отъ най-гениялнитѣ личности въ историята. Авторътъ е проникналъ въ особеноститѣ и въ величието на този единственъ въ рода си, характеръ. Възвишенъ патосъ достига авторътъ, като говори за фрескитѣ въ Сикстинската капела:

„Никой поетъ, никой художникъ, не се е издигналъ до тая шеведна сюблимность, която ви възвишава до най-високитѣ върхове на небесата и ви спуща до най-непроницаемитѣ глжбини на хаоса. То е една свѣткавица, която открива прѣдъ умътъ, поразенъ отъ своята нищета, всичката безкрайность на вселенната, озарена отъ блѣсъкътъ на милиони слънца, движущи се съ непоколебима хармония около колоссалний образъ на единъ Богъ всесиленъ и всевѣдущъ. Микелъ-Анждело достига до тая сюблимность на Библията, особенно въ четиритѣ първи афрески на свода, прѣдставляющи една до друга: отдѣлванието на свѣтлината отъ тъмнината; Богъ, който плува въ въздуха надъ водитѣ; оплодотворението на земята и сътворението на първий человѣкъ. Тия четири афрески сж най-хубавитѣ, които той е написалъ, и може би, най-великитѣ произведения на живописьта. Тѣ задминуватъ материялнитѣ граници на искуството и влизатъ въ безпрѣдѣлното поле на мисъльта. Никога концепции умственни не сж били прѣдадени по начинъ пó-съотвѣтствующъ съ грандиозното вдъхновение, което ги е родило. Въ сътворението на първий человѣкъ усѣщашъ самий създателский духъ, че минува надъ земята въ образътъ на тоя Богъ, който лѣти въ пространството съ единъ сонмъ отъ ангели овити въ широкитѣ дипли на мантията му, и създава Адама, безъ даже да се спре. Адамъ ще се исправи въ всичката хубость на божественното си подобие, и въ блѣсъка на зрѣлището, което ще порази отвредъ очитѣ му, ще познае Божието величие безъ да може да види оня, който е извлѣкълъ и него, и цѣлий окржжающий го свѣтъ, отъ хаоса. Въ сътворението на свѣтътъ видатъ се само главата и ржцѣтѣ на Твореца, но това осакатение на господнята фигура — прѣдизвикана, може би, отъ недостатъчностьта на мѣстото — увеличава още повече грандиозний ефектъ, който прави картината. Образътъ исчезва и остава прѣдъ тебе самий духъ на твореца".

Съвсѣмъ недостжпна ни се вижда статията на Charles Debierre'а: *Портретъ на първобитнитѣ врѣмена*. Тъзи недостжпность произлиза както отъ изложението — статията не е написана за хора, които не сж никакъ запознати съ тъзи наука — тъй сжщо и отъ многото чужди думи, една часть отъ които е могла да бжде замѣстена съ български, а една и не, защото състои отъ научни термини, които ний нѣмаме на езика си. Въ това отношение много пó-сполучено е избрана статията на Камилъ Фламариона: *Новото чудо*. Тя е и пó-достжпна и пó-блѣскаво написана, та затова е и пó-увлѣкателна. При това, въ тъзи статия има такива прѣкрасни, възвишенни пасажи! Нека се убѣди четецътъ самъ: „Никога още въ продължение на всичката история на человѣчеството не сж имали възможность да вникнатъ така въ бездната на безкрайностьта. Чрѣзъ новитѣ усъвършенствувания фотографията въсприима ясно изображението на всѣкоя звѣзда, на каквато далечина и да се намира тя, и го запазва здраво. Това

изображение може послѣ съвсѣмъ спокойно да се изучва въ свободно врѣме Кой знае, да ли нѣма да дост гне слѣдъ врѣме новата метода за издирвание възможностьта да открива и жители на изображенията на Марса и Венера? Нали могуществото ѝ се простира до безкрайность! Звѣздитѣ отъ петнадесетата, отъ шестнадесетата, седемнадесетата величина сѫ слънца, като нашето, отдалечени на такова разстояние отъ насъ, щото свѣтлината имъ употрѣбява хиледи, а може би и милиони години, за да дойде до насъ, безъ да се гледа че тя изминава по 30,000 километра пѫть въ една секунда. Ето това слънце се намира въ такава дълбочина, щото свѣтлината му, така да кажемъ, и не дохожда вече до насъ. Никога естественното око на човѣка не би видѣло това свѣтило, и безъ инструментитѣ на най-новата оптика человѣческий умъ никога не би подозрѣвалъ сѫществуванието му. Но виждъ, че тая слаба свѣтлина, която достига отъ такава далечина, е достатъчно силна за да реагира върху химическата мрѣжица, която неизмѣнно запазва изображението ѝ.

„Да, нейната свѣтлина е извършила едно пѫтувание отъ милионъ години. Когато най напредъ се е запѫтила тая свѣтлина къмъ насъ, земята, сегашната земя, съ нейното человѣчество, не е сѫществувала; на нашата планета не е имало ни едно мислящe сѫщество; генезисътъ (битието) на наший свѣтъ се е намиралъ въ периода на своето развитие; може би, въ тия първобитни морета, които сѫ обвивали земното кѫлбо до издиганието на първитѣ континенти, да сѫ се формирували първоначалнитѣ елементи въ недрата на водитѣ, като бавно сѫ приготвяли еволюцията на бѫдѫщитѣ вѣкове. Тая мрѣжица ни завежда въ миналата история на вселенната. Прѣзъ врѣмето на ефирното пѫтешествие лѫчата на свѣтлината, която сега дразни тая пластинка, се е извършила всичката история — историята на человѣчеството не е нищо друго, освѣнъ вълнà, единъ мигъ. И прѣзъ продължението на това врѣме сѫщо така се е извършила историята на това далечно слънце, което сега се фотографира. А може би, то отдавна вече да е угаснѫло.“

„Безкрайность! Вѣчность! Съврѣменната астрономия ни потопява въ тѣхъ и ни дави тамъ. Какъвъ масщабъ даземеме? Ако бихме хвърчели дори и съ бързината на свѣтлината, пакъ ни бихѫ потрѣбвали милиони години, за да достигнеме до пространствата, дѣто свѣтатъ тия далечни свѣтила. Но, и да достигнеме до тамъ, пакъ не бихме се помѣстили, нито една крачка напрѣдъ къмъ прѣдѣлътъ на пространството, ибо послѣдното е безгранично, безкрайностьта безмѣрна и всѣкѫдѣ, на всичкитѣ посоки, има толкова свѣтове, толкова слѣдящи се едно друго слънца, щото ако държиме повече врѣме отворена фотографическата пластинка, тя така гѫсто ще се покрие съ свѣтящи и една до друга допиращи се точки, щото ще съставатъ лучезарното небе на свѣтлината. На кѫдѣто и да насочиме погледа си, ще срѣщнеме безбройно множество слънца, които се слѣдятъ едно друго“.

„И ний живѣеме на единъ отъ тѣзи свѣтове, на единъ отъ най-малкитѣ, на нѣкаква точка отъ безграничната безкрайность, освѣтлявана отъ едно отъ безбройното множество слънца; на единъ ограниченъ кръгозоръ, току рѣчи въ пашкула на копринената гѫсеница; съставляваме само единъ мигъ и се проникваме отъ единъ призраченъ взглядъ върху свѣтътъ, като не виждаме почти нищо друго, или като виждаме твърдѣ малко, за да можемъ да си въобразимъ, че и ний ужъ нѣщо знаемъ, като даже се ласкаемъ съ щастливата надѣнность на увѣренностьта, че господаруваме надъ природата, и се гордѣеме съ тъзи илюзия, като я зимаме за истина. Ний насилствено разрѣшаваме въпроситѣ. Обявяваме себе си за материалисти, безъ, обаче, да знаеме ни думица за сѫщностьта на материята; наричаме се спиритуалисти, безъ да знаемъ нѣщо за сѫщностьта на душата; но въ основата на всѣко мислящe сѫщество остава съмнѣнието, защото ний никакъ не сме способни да установиме нѣщо, що-годѣ положително“.

Единичкий оригиналенъ расказъ въ тѣзи книжки отъ *Книжици с раказътъ*: *Стойко и Петко* (двѣ селенчета) отъ Т. Василиевъ. Туй расказче е много умѣстно; то е написано и доста разбрано, макаръ и да не притежава особенни художественни достоинства. Но то никакъ не му врѣди; то ще си принесе ползата и безъ това — то ще принесе даже много повече полза, отъ колкото нѣкои отъ прѣведенитѣ повѣсти. Желателно е само да има повече такива разкази изъ българския животъ, написани тъй достжпно и леко.

Цѣнни материяли съдържатъ слѣдующитѣ нѣща и заслужватъ да бждятъ прѣпоржчани на четеца: *Нѣщо за физиологътъ*, *Една нашенска ржкопись*, *Лжгадинското поле*, *По говорътъ въ Рѣсенско* и *Къмъ българския рѣчникъ*. А върху „Отговорътъ на г. Ст. Михаиловски“ нека ни бжде позволено да се поспремъ.

Този отговоръ на г Д Иванова е насоченъ противъ рецензията на негова прѣводъ на Les Misérables отъ Хюго, помѣстена отъ Михаиловски въ I кн. на Сборника на Министерството на Народното Просвѣщение. Той е единъ твърдѣ интересенъ отговоръ, но при все това той въ *Книжицитѣ* не е на мѣстото си: *Сборникътъ* въ Македония не може да бжде познатъ, освѣнъ на отдѣлни единици, а *Книжицитѣ*, за голѣма жалость, сж малко распространени въ България. Поради това, повечето читатели на рецензията на Михаиловски нѣма да видятъ отговора на Иванова, и наопаки, за читателитѣ на отговора самата рецензия нѣма да бжде позната. Но има и друга причина, поради която ний не бихме желали да срѣщнемъ този отговоръ въ „Книжицитѣ“: не е желателно, Македония отъ сега да става зрителка на лични нападения и не до тамъ примѣрни литературни борби Но както и да е, нека пристжпимъ къмъ самия отговоръ.

Не всѣки авторъ, нападнатъ по този начинъ, по който Ивановъ се мисли нападнатъ отъ Михаиловски, би прислъ да отговори. Че имаше пристрастие въ рецензията на Михаиловски, туй бѣше очевидно за всѣкиго, и вѣроятно, тъзи е причината на това, дѣто неговата рецензия се посрѣщна отъ българската публика съ по-малко удобрение и съ повече осжждание, отъ колкото заслужваше. Всѣки видѣ, че прѣводачътъ е онеправданъ, че рецензентътъ говори повече, отъ колкото е потрѣбно и повече, отъ колкото се изискваше и доказваше отъ неговитѣ факти, взети изъ критикуваната книга. Обаче нѣма, спорѣдъ нашето лично убѣждение, нищо по-приятно и, за нашия егоизъмъ, по-завидно нѣщо, отъ колкото една подобна или по-силна даже *критика*. Да бждешъ оневравданъ, да бждешъ поруганъ, изобличенъ, почти напсуванъ публично заради едно похвално и честно намѣрение — има ли друго въ свѣта, което толкозъ да ласкае нашето самолюбие, което толкозъ да ни възвишава въ нашитѣ собственни и хорскитѣ очи? — Нѣма и по-добро и по-сигурно срѣдство да въспитаешъ и да укрѣпишъ своето благородство, отъ колкото да имашъ случай да видишъ, колко е грозно и низско и подло — да бждешъ обезобразенъ отъ злобата, низостьта и подлостьта . . . . Колкото е по-низко и по-злобно нападението, толкозъ погордо и по-спокойно прѣнасяй удара и бжди увѣренъ, че туй е истинската школа на живота! . .

Впрочемъ, има случаи, дѣто въ България отговорътъ на една пристрастна критика е извинителенъ. Настоящий случай е единъ отъ тѣзи и то по слѣдующитѣ причини: 1 Критиката на Михаиловски не бѣше *сокашка* — тя бѣше само прѣкалено строга и пристрастна. 2, тя съдържа фактически невѣрности, които нашата публика ще вземе за чиста монета — защото не е многоучена и защото не е навикнала да чете критически. Ето кои причини можехж да извинятъ отговора на Иванова; ето кои причини можехж да го запазятъ отъ унижение, ако той желаеше и умѣеше да даде единъ достолѣпенъ отговоръ. Г. Ивановъ обаче не е постжпилъ тъй; той не се е занимавалъ въ отговора

си *само съ истината*, а и съ личностьта на оногова, който го нападна*) и отъ когото се счита онеправданъ; той се е оставилъ да го увлѣче и оскърби едно нищожно — въ този жалъкъ животъ — оскърбление; той се е унизилъ да бжде отмъстителенъ, почти злобенъ.

Независимо отъ всичко туй, Ивановий отговоръ съдържа фактическ: невѣрности и неси:лучени бѣлѣжки, които много по-вече би могли да го компрометиратъ, отъ колкото нападенията и хулитѣ на негова критикъ. Освѣнъ това, Ивановъ не е поправилъ всичкитѣ фактически грѣшки на своя критикъ.

На стр. 302 се казва: „Ний сме се старали, до колкото ни е идѣло отъ ржки, да въспроизведемъ прѣдъ читателя дѣйствителната физиономия на автора, съ повечето свойственни нему особенности на формата, които въ едно белетристическо произведение, повече отъ всѣкждѣ другадѣ, сж неразривно свързани съ сьдържанието. Съ други думи казано, ний се стрѣмихме да направимъ прѣводътъ такъвъ, щото читательтъ да може да извлѣче изъ него, колкото се може повече, онова впечатление, което би извлѣкълъ отъ четението на оригиналътъ. Само такъвъ прѣводъ, споредъ насъ, може да има литературно и образователно значение. Иначе, даже ако ще би и всичкитѣ думи, вмѣстени въ него да сж били прѣведени въ точното имъ лексикографическо значение, не би могло да се даде вѣрно понятие за авторътъ".

Ний не разбираме напълно, какво иска да каже авторътъ, когато говори за „свойственнитѣ нему особенности на формата". Ако съ това иска да каже, че е гледалъ, колкото е възможно повече да се приближи до фразеологията на Хюго и се надѣва, че съ туй ще даде на четеца онова наслаждение и впечатление, което би му далъ французский авторъ, то той много се лъже Първо и първо, французскитѣ, свойственни на Хюго особенности на формата, сж непрѣводими на български; второ, даже и да бждятъ прѣведени, нѣма да произведжтъ никакво впечатление.

Слѣдующитѣ увлѣчения и епитети сж излишни и нѣматъ нищо общо съ въпроса: да ли Михаиловски е критикувалъ право и съвѣстно, или не.

„Това му утвърждение се отличава сж сжщата *наглость* и *недобросъвѣстность*, съ каквато е прѣпълнена цѣлата рецензия".

„Види се, че високото и *дълбоко* мнение, което критикувачътъ има за себе си, не му позволява да слѣзе толкова низко и да признае, че не само у французитѣ, но и у българитѣ има до толкова разсждителность, за да могжтъ да разберктъ, безъ никаква мжка даже, твърдѣ обикновенното игрословие, което *стои* въ горнитѣ думи".

На сжщата страница — 305 — Ивановъ казва: „Ний не можемъ си прѣдстави, дѣ намира г. Михаиловски мжчнотията на игрословието, което се състои въ слѣдующия диалогъ.

„— Толомиесъ, твоето мнение е законъ. Кой е твоя любимъ поетъ?

„—- Бер . . .

„– Кен ? . .

„— Не, шу

„Каквото и да бжде мнѣнието на г. Михаиловски за българската читающа публика, ний пакъ настояваме, че едва ли ще се намѣри нѣкой да не разбере и да има нужда отъ толкова дълго обяснение, каквото се е потрудилъ да му даде нашиий почтенъ критикувачъ.

„Кой напр., грамотенъ българинъ нѣма да разбере слѣдующето:

— „Иване, какъ се казва тоя, що критикува въ „Сборникътъ" прѣводътъ на Les misérables?

---

*) На стр. 312 Ивановъ дава слѣдующий примѣръ, за да оправдае една своя конструкция, която Михаиловски напада: „Ако да бѣхте си налагали парцалитѣ, Вий и до сега *щѣхте да сте* сждия. А така се изразявать на много мѣста у насъ". Туй не е благородно; то е оскърбително, защото напада лично г-на Михаиловски, който е билъ сждия, нѣкжде си.

— „Михаилов
— „ичъ?
— „не, ски.

„Както вгжда г. Михаиловски, не сме ний, които не знаемъ, що дращемъ, а самъ той го прѣкалява съ голословието си, па и басътъ му, колкото и тържественно да го държи, нѣма да стори една лула тютюнъ".

Тука има едно малко недоразумение отъ страна на г. Иванова. Ако и Михаиловски да не е твърдѣ ясенъ въ началото на своята бѣлѣжка (в. I кн. отъ Сборника, дѣлъ II, стр. 261), но кждѣ края на неговата бѣлѣжка се вижда, че той не говори за способностьта или неспособностьта на читателитѣ да образуватъ думи отъ отдѣлнитѣ слогове: Бер, Кен и Шу, а за значението и за разликата между ония двѣ имена, които ще се образуватъ отъ тѣхъ.

На стр. 307:

„Друго едно *игрословие,* въ което ни обвинява почтенниятъ критикувачъ е, че сме прѣвели французската фраза: Le quel preferes-tu de Descartes ou de Spinosa? така: кой споредъ тебе е по-силенъ, Декартъ ли или Спиноза? и че тъзи фраза трѣбвало да се прѣведе: кого прѣдпочиташъ отъ Декрата и Синоза?

Ахъ, да се не пръкни макъръ! И това било голѣма и непростима грѣшка, та сѣдналъ, по поводъ на това, почтенниятъ критикувачъ да ни чете цѣла лекция, кой и какъвъ билъ Декартъ, що за човѣкъ билъ Спиноза, и най-послѣ, че Дезожие билъ еротически поетъ, та смисълътъ на горното „сериозно" запитвание и отговорътъ му — „Дезожие", трѣбвало да се разбиратъ така:

„— Поставете ме между двѣ философии, но азъ нещж ни една отъ тѣхъ; моята философия е бъчвата и женитѣ; Бакхусъ и Венера сж моитѣ автори, чрѣзъ прѣтълкуванието на Дезожие".

Браво! г-не Михаиловский, и ний заедно съ васъ почнахме да съжаляваме читателитѣ на „Клѣтницитѣ",*) че не сж могли да се удостоіжтъ да бждете вий прѣводачътъ на тая книга, та да могжтъ да четжтъ нѣщо художественно и изящно!"

Туй не е отговоръ на критика. Отговоръ на критика наричаме ний само онова съчинение, въ което нападнатий авторъ признава всичкитѣ си волни и неволни грѣшки, които му е посочила критиката, а събаря ония, които тя е измислила. Да не признаешъ, да не исповѣдашъ една съзната отъ тебе грѣшка, а да философствувашъ, че критикътъ се взиратъ, че той билъ сѣдналъ да учи — туй е голѣма слабость, ако и да прилича на сила.

Туй сж по-важнитѣ слабости на този отговоръ. Другото въ него е хубаво, особенно онова, което доказва грѣшкитѣ на безпощадния критикъ, който е забравилъ, че errare hominum est.

Ний се старахме да бждемъ безпристрастни въ тъзи расправия, която ни занимава вече втори пжть. Сжщото вжтрѣшно влѣчение, което прѣди ни караше да защитимъ Иванова, сега ни въоржжи противъ него. Ний нѣмаме лични симпатии или антипатии нито къмъ Иванова, нито къмъ Михаиловски. Единичкитѣ прѣдмѣти на нашата симпатия бѣхж въ този случай: правото е умѣренностьта. Тѣхъ търсихме и тѣхъ спасявахме.

Промишленность. Година III кн. 1. — Съдържание: Отъ редакцията. — 2. *Смайлсъ.* Спестяванье чрѣзъ осигуряванье на живота. — 3. *Лавеле.* Съврѣменний социализъмъ. — 4. Отношенията на счетоводството къмъ политическата економия. — 5. *Левасьоръ.* Политическа економия. — 6. Външната търговия на българското княжество прѣзъ 1887- 9 г. — 7 Економическа хроника. — 8. Смѣсь.

Когато вземете въ ржка българска книга по извѣстна научна специалность, първото нѣщо, което особенно неприятно и дори убийственно ви поразява, е

*) Названието на романа Les misérables или—сполучно и вѣрно прѣведено съ тая е дума, написана, обаче, погрѣшно: *Клѣтницитѣ* вмѣсто *Клетницитѣ.* Б. Р.

нейний язикъ и нейното правописание. Струва ти се, че раздѣлението на труда, което въ България е въ пелени, си е прокарало пѫтя само тамъ, дѣто не трѣбва; че ония, които пишатъ научни статии, не считатъ за нуждно, да уважаватъ българския езикъ, нито пъкъ да пазятъ послѣдователно едно какво да е правописание. Ето ний отваряме стр. 63 отъ I кн. на *Промишленность* и не можемъ да повѣрваме очитѣ си: „Една организация, назначена, *която* да принесе голѣма услуга на лица и т. н.; или: „Дѣятелнитѣ хора, които бихѫ приложили на тъзи система бързината на тѣхния ходъ оная на тротоара", или пъкъ слѣдующата, безконечно варварска фраза: „Една бързина отъ 2 м. въ секунда е твърдѣ голѣма, тъй щото други лица както за млади, могѫтъ да се въсползуватъ безъ прѣпятствие". Ний не сме въ състояние да разберемъ почти нищо отъ тъзи върволица отъ думи, която нѣма нищо българско въ себе си.

Съ радость ще прибавимъ, че езикътъ въ *Промишленность* не е вредъ толкова лошъ и небрѣженъ, ако и вредъ да е желателно да бѫде пò-добъръ. Да вземемъ, напр. политическата економия на Левасьора, за която en passant ще забѣлѣжимъ, че ще бѫде добрѣ да се издаде и въ отдѣлна книжка, за да бѫде достѫпна и за неабонатитѣ на *Промишленность*. И тамъ езикътъ има нужда отъ една поправителна рѫка, за да стане търпимъ и разбранъ: „Естественнитѣ науки осѫждатъ политическата економия, че тя се лишава отъ оная точность, *обикновенна за тѣхъ*", или: „учатъ естеството за човѣка разглежданъ като живущо сѫщество, съставляющъ часть отъ тъзи група". — И собственнитѣ имена трѣбва да се пишатъ пò-грижливо, а не вмѣсто Аристотелъ—Аристотъ (по френски) и вмѣсто Хенрихъ или Хайнрихъ Хайне — Хенри Хейне и др.

Колкото за избора на материяла, той не е до тамъ за осѫжданье, но желателно би било да не съдържатъ слѣдующитѣ книжки толкова много прѣводъ и толкова малко оригинални статии. Нема въ нашия животъ нѣма толкова теми за разни политико-економически разсѫждения? Тъзи оскѫдность отъ разсѫждения съ локаленъ и съврѣменъ колоритъ бие толкова пò злѣ въ очи, като се има прѣдъ видъ, че въ „Нѣколко думи по программата на Промишленность" се налѣга именно на практическата страна и ползата отъ политическата економия. Четецътъ трѣбва да види нагледно тъзи практическа полза; той трѣбва да бѫде освѣтленъ върху нашитѣ економически въпроси, тъй популярно и тъй достѫпно, както го освѣтлява по нѣкога върху туй — онуй „Балканска Зора", нъ пò-научно и пò-основно. Ний не отказваме, че е имало такива статии въ много отъ досегашнитѣ книжки, но туй трѣбвало да става но на често, и да не липсува въ първата книжка на едно ново годишно течение

Като помѣнахме пò-горѣ първата статия на тъзи книжка — „*Нѣколко думи*", трѣбва да кажемъ за нея, че е написана много повърхно и съдържа една странна прѣпорѫка за списанието, което *захващатъ*. Тѣзи „*Нѣколко думи*" не могѫтъ издържа никаква критика, ако и да е вѣрно напр. онуй, дѣто се каза въ тѣхъ, че економическитѣ ни въпроси сѫ много занемарени, че имаме много повече литературни, отъ колкото економически списания и че първитѣ не обгръщатъ и социялнитѣ въпроси. Но ний и не мислимъ, че всички наши списания сѫ длъжни да се занимаватъ съ економически въпроси. Нека всѣки се занимава съ онуй, което обича и което го привлича. И друго: пò-добрѣ е, да не се намисаме тамъ, дѣто не сме компетентни: литераторитѣ — въ економията, економиститѣ — въ литературата. Колко голѣмо зло произлиза отъ намѣсанье въ чужди области, доказватъ и тѣзи „*Нѣколко думи*", които съдържатъ разни литературни бѣлѣжки, написани съ голѣма литературна наивность. Тукъ се казва, напр.: Обичаме да въспѣваме жътварката и природнитѣ красоти, а не се спираме да размислимъ за улеченнието труда на сѫщата жътварка". Колко слабо разбиранье на литературнитѣ въпроси показва този чуденъ пасажъ; но още пò-чуденъ става той, като се помни, че излиза отъ едно економическо списание, чиито работници трѣбва най-вече да бѫдѫтъ проник-

нати отъ идеята за раздѣлението на труда. — Който умѣе да въспѣва жътварки, той не е дълженъ да разсжждава за улекчението на тѣхния трудъ, и наопаки. Наивно е и да се иска туй. На и да не си правимъ иллюзии и да мислимъ, че ще напрѣднемъ економически тогава, когато всички, знающи и незнающи, грак немъ да приказваме за економически работи.

Отговоръ на единъ отговоръ.

Въ послѣднитѣ дни изъ живота на „Литературно-научното списание на Казанлжшкото учителско Дружество“, между него отъ една страна и „Искра“ — отъ друга, се завърза една малка полемика по поводъ на рецензията на I-та книжка отъ „Денница“, помѣстена отъ г. Страшимирова въ VII кн. на „Искра“. Бѣлѣжкитѣ на „Литературно-научното списание“ противъ нѣкои пасажи отъ тъзи рецензия се удостоихж съ единъ отговоръ, или съ една „поправка“, както се изразява писательтъ въ „Искра“, а кратковрѣменний животъ на „Литературно-научното списание“ не позволи да се отговори на тъзи „поправка“. А тя заслужва отговоръ, защото е написана прилично — явление, толкова рѣдко въ страната на безсъвѣстнитѣ лични нападения, и защото сж се вмъкнали въ нея дребни недоразумения, които изискватъ едно пояснение.

Върху достоинството на статията: *Нашитѣ периодически списания* отъ г. И. Д. Ш. ний нѣма да се повръщаме. Мнението на г. Страшимирова е съвършенно противоположно на нашето, слѣдователно, ний можемъ съвършенно безпристрастно да прѣдположимъ: първо, че едно отъ двѣтѣ може да бжде криво: второ, че и двѣтѣ може да съдържатъ по една малка доза отъ истината. За да се залови истинска полемика и да се намѣри и докаже, на чия страна е истината, да се докаже, да ли тъзи статия съдържа неумѣстни разсжждения, или едно умѣстно и всестранно развитие на една тема — трѣбватъ дълги и широки докази. Подобно нѣщо не е сторено нито отъ наша страна, нито отъ страна на г. Страшимирова, който пръвъ подигна въпроса, който пръвъ исказа мнѣние, безъ да го подкрѣпи съ никакъвъ доказъ. Г. Страшимировъ просто исказа едно свое убѣждение, за което имаше пълно право; вѣрваме, че и ний сме били свободни, да искажемъ нашето. И още вѣрваме, че сме свободни да задържимъ и за напрѣдъ досегашното си мнение за достоинствата на тъзи статия, безъ да бждемъ длъжни да го докажемъ и оправдаемъ прѣдъ г. Страшимирова — поне до тогава, до дѣто не бждемъ прѣдизвикани отъ противната страна, до дѣто не докаже тя своето и съ туй ни принуди или да се съгласимъ съ него, или да докажемъ своето.

Прѣди да свършимъ съ тъзи статия, ще си позволимъ още една бѣлѣжка върху една малка неразбория, сторена отъ насъ, а причинена отъ г. Страшимирова. Като говори за слога на въпросната статия въ VII кн. на „Искра“, г. Страшимировъ казва, че авторътъ ѝ *малко се погрижилъ да го направи популяренъ*. Признаваме, че ний не разбрахме тѣзи негови думи тъй, както ги е разбиралъ той самъ, и той има право да ни укори, че не сме го разбрали Но г. Страшимировъ ще бжде пристрастенъ, ако направи само насъ виновни за тъзи неразбория, когато той не се е погрижилъ да прѣдпазя думитѣ си отъ криво разбиранье. Той не е употрѣбилъ думата *популяренъ* въ популярното ѝ значение, нѣщо, което не е всѣкога осждително, но всѣкога налага на писача извѣстни длъжности, тъй напр. длъжностьта да поясни онова, на което дава особенно, необикновенно значение. До колкото разбираме ний значението и употрѣблението на думата *популяренъ*, то не съвпада съ онуй, което ѝ дава г. Страшимировъ, защото подъ изрѣченията *популяренъ езикъ*, *популярно изложение* или *популяренъ писатель*, не се разбира езикъ, лишенъ отъ чужди думи, нито пъкъ писатель, който не употрѣбява чужди думи. Подъ популяренъ езикъ, или слогъ, както и подъ популярно писанье ний разбираме легко, достжпно изложение, понятно за всѣки

малко-много грамотенъ. Популяренъ писатель. по тази причина, се нарича именно онзи, който е познатъ на народната масса. Наистина, популярний писатель нѣма да прѣпълни съчиненията си съ чужди думи, но отъ тукъ не слѣдва, че всѣки който избѣгва чуждитѣ думи, е попиляренъ списатель*). По тъзи причина ний разбрахме тъй г. Страшимирова и се надѣваме, че той самъ ще признае, че обикновенното значение на тъзи дума е туй, и че слѣдователно, вината е повече негова, отъ колкото наша. Г. Страшимировъ е считалъ себе си за досущъ невиненъ и за това, вѣроятно, е счелъ за нуждно да ни расправи значението на нѣкои думи. Хубаво е наистина да се расправя значението на думитѣ, но още пò-хубаво е да се употрѣбяватъ думитѣ въ сѫщинското имъ значение.

* * *

Относително критическата студия за Любена Каравелова, за която сега положително се знае, че принадлѣжи на г. Величкова, понеже той се подписа на послѣдния откъслекъ (въ V-та книжка), ний сме, увѣрени че самъ г. Страшимировъ ще оттегли нѣкои свои мнѣния, тъй напр. подозрѣнието, че тя принадлѣжала па сѫщото лице, на което принадлѣжи и романътъ *Подъ игото* и др. т. — Както поради дописванье името на автора на статията *„Нашитѣ периодически списания“*, тъй сѫщо и поради прѣдположението му за автора на студията върху Любена Каравелова, ний бѣхме забѣлѣзали (въ III-та книжка на „Научно-литературното списание“ г-ну Страшимирову, че туй подмѣтанье е „досущъ не скромно“, на което г. Страшимировъ въ VIII кн. отъ „Искра“ отговаря, че не билъ подмѣталъ — въ въпроса за автора на критическата статия, — а „точно отбѣлѣзълъ мѣстата, въ които тѣ носятъ единъ духъ“. Слѣдъ подписа на г-на Величкова този въпросъ се исчерпва, но обясненията пакъ не сѫ излишни. Когато г. Страшимировъ ми отговаря, че билъ точно отбѣлѣзълъ мѣстата, въ които тѣ носятъ единъ духъ той съ това иска, безъ съмнѣние да ни научи двѣтѣ страници отъ „Подъ игото“, цитирани още въ VII кн. на „Искра“. Желателно е било да направи г. Страшимировъ втори пѫть справка съ тѣзи страници, прѣди да претендира, че туй било едно *точно отбѣлѣзванье*. Ако бѣше направилъ той тъзи справка, щѣше да намѣри онуй, което и ний намѣрихме и което ни накара да нарѣчемъ туй, безосновно споредъ насъ, прѣдположение, едно подмѣтанье. Нека сѫди четецътъ самъ. Стр. 65, която привежда г. Страшимировъ, съдържа слѣдующитѣ думи за Кандова: „Кандовъ, студентинъ отъ единъ русски университетъ, дошълъ за поправянье на здравьето си, човѣкъ начетенъ, но краенъ идеологъ, и увлѣченъ отъ утопиитѣ по социализма.“ А колкото за стр 126, ний, при всичко, че я прочетохме и двраждъ и триждъ, не можихме да намѣримъ тамъ нищо въ полза на мнението на г. Страшимирова: тамъ се говори за едно съвършенно невинно нѣщо — тамъ Колчо слѣпецътъ търси Огнянова въ черкова. Г. Страшимировъ по една, вѣроятно, печатна погрѣшка е привелъ и тъзи страница като единъ доказъ за своето мнение и нѣма да бѫде тъй пристрастенъ, щото да ни окриви насъ, ако не сме могли и не сме искали да намираме въ горѣприведенитѣ думи изъ „Подъ игото“ единъ точенъ доказъ, че студията и „Подъ игото“ принадлѣжѫтъ на една рѫка. Отъ прѣписаната пò-горѣ характеристика на Кандова — отъ г. Вазова, до студията за Любена Каравелова има за насъ цѣла пропасть и самъ г. Страшимировъ, на стр. 444 въ VII кн. казва, че Величковъ е противоположенъ Вазову „въ начина на изложението“. Чудно е, че той не се е взрѣлъ да види тъзи противоположность и тамъ, дѣто тя не е отбѣлѣзана съ единъ външенъ бѣлѣгъ — съ единъ подписъ.

Пò-нататъкъ г. Страшимировъ обяснява защо билъ нарѣкълъ тъзи студия *несериозна*. Туй обяснение не може да задоволи. Споредъ насъ епитетътъ *не-*

---

*) Малцина ли има у насъ, които не употрѣбяватъ чуждитѣ думи — защото не ги знаятъ, или ги не обичатъ — и които не само, че не сѫ популярни, но често и не сѫ понятни?

[redacted]

сериозна критика — е най-убийственното и най-тежкото нѣщо за единъ писатель; то е послѣдний укоръ. Несериозно писанье, споредъ насъ, значи, просто брѫщолевенье, а г. Страшимировъ не е искалъ и не иска това да каже. Той говори само за туй, че авторътъ на студията не давалъ докази за своитѣ възгледи. Туй значи ли, че той нѣма доказн? Туй значи ли, че той не сериозно, тъй просто за една шега, говори мнѣния, въ които самъ не вѣрва? Не исказва ли тъзи дума — *несериозно*, повече отъ колкото трѣбва и иска да искаже авторътъ на рецензията? Не щѣше ли, напротивъ, г. Страшимировъ да постѫпи пò-добрѣ и пò-похвално, ако докажеше своитѣ — противнитѣ на тѣзи — възгледи и съ туй го прѣдизвикаше да докаже и своитѣ? Не пада ли той самъ въ двойно пò-голѣма грѣшка, като употрѣбява, малко небрѣжно, оскърбления, вмѣсто убѣдителни думи? . . . .

Колкото за бѣлѣжката, че всѣки билъ въ правото си да иска отъ единъ безименъ писачъ да каже, съ какво мѣри идеитѣ на Любена Каравелова, ний ще забѣлѣжимъ, че тя ни се вижда странна. Защо само онѣзи да сѫ длъжни да исповѣдватъ принципитѣ си, които не си подписватъ името. Да ли като си подпише писачътъ името, се освобождава отъ тъзи длъжность, или лишава отъ туй право? Ний не мислимъ, че името играе такава голѣма роля, защото не вѣрваме, че всѣки, който си подписва името, си е казалъ вече принципитѣ и може свободно и безконтролно да осѫжда или да хвали всичко.

Д-ръ К. К Кръстевъ

———

Приехѫ се въ редакцията слѣдующитѣ нови книги: *)

Сборникъ за народни умотворения, наука и книжнина, издава министерството на народното просвѣщение, книга III София, държавна печатница 1890 цѣна 5 лева.

История на цивилизацията въ Европа отъ падането на Римската Империя до Французската революция, отъ Гизо. Прѣвелъ отъ руски Н. Н Даскаловъ Разградъ, 1890 цѣна 1 левъ 40 ст.

Моцартъ и Салиеръ и **Скжпий Рицаръ,** поеми отъ Пушкина, прѣвелъ Н. Т. Трифуновъ. Русе 1890.

ВѢСТИ ИЗЪ КНИЖОВНИЙ СВѢТЪ.

Г. Василий Жукъ, малорусски литераторъ, е прѣвелъ въ русскитѣ журнали стихотворенията: *Зимни вечеръ, На балътъ* и други още отъ г. И. Вазова, зети изъ сбирката му „Гусла".

———

Излѣзлитѣ вече I и II книга отъ „Сборника за народни умотворения, наука и книжнина", който се издава отъ министерството на народното просвѣщение, благодарение на своя богатъ филологически отдѣлъ, сѫ възбудили вниманието на чуждестраннитѣ учени слависти и етнографи. Така, между другитѣ, г. Ягичъ, редакторътъ на „Süd-Slavishe revue" въ една обширна критика обстоятелно разглежда всичкитѣ пò важни нѣща въ казаното издание. Сѫщо извѣстниятъ г. Сырку въ една статия въ руския „Журналъ министерства народнаго просвѣщенія", 1890, Май, подъ заглавие „Болгарская етнографія" (стр. 188—203) прави разборъ и запознава русската учена публика съ съдържанието на I-та книга. И той, както и г. Ягичъ, съчувственно посрѣщатъ сборника. Г. Фридрихъ Краусъ въ специалното си периодическо списание по фолклора „Am Ur-

*) Въ слѣдующата книжка на „Денница" ще бѫде поговорено за тѣхъ.

quell“ (I Heft, II Band, стр. 32), като рецензира и двѣтѣ книги, между другото, особно за народнитѣ умотворения, казва: „Отъ тѣзи материяли съвсѣмъ ясно излазя на явѣ, че Ведата на българитѣ е една безвкусна фалсификация и че *въ Македония нищо сръбско не е за търсенье, а още по-малко за намиранье*“.

———

Въ пещенский вѣстникъ „Revue d'Orient“ се е появилъ прѣвода на едно отъ стихотворенията на г. С. Стамболова, подъ название: *Чорбаджии* Същото било обнародвано на маджарски язикъ въ иллюстрований журналъ: „Wasarnapi Ujsàg“.

———

Директорътъ на пощитѣ въ Съединенитѣ Държави билъ забранилъ на послѣдне врѣме внасянието чрезъ пощата английский прѣводъ на послѣдний романъ на Левъ Толстой *Крайцеровата Соната*, който, поради откровеноститѣ, достигающи часто до цинизъмъ, въ язика на нѣкои пасажи, и безпощадното раскриване закулиснинятъ развратъ въ русското великосвѣтско общество, счита се въ Америка, като безнравственъ. Слѣдъ запрѣщението Ню-йорксната полиция захванала да лови уличнитѣ разнасячи на книгата и ги испратила, както тѣхъ, така и издателя на английския прѣводъ, прѣдъ полицейский трибуналъ въ Томбсъ. Трибуналътъ, обаче, оневинилъ набѣденитѣ и имъ възвърналъ зетитѣ екземпляри. Сѫдникътъ обявилъ, че ако *Крайцеровата Соната* и да не е една морална книга, въ строгото разбиранне на думата, той, обаче, не виждалъ нищо въ нея способно да увреди нравственностьта на когото и да бѫде. Но той прибавилъ, че трѣбва да се махнатъ афишитѣ, които извѣстявали че съчинението било запрѣтено отъ русския царь и отъ директора на пощитѣ въ Съединенитѣ Държави, защото тие афиши, като че съ това искатъ да загатнатъ че има нѣщо достоосѫдително въ романа и слѣдователно да съблазнятъ любопитнитѣ да го купуватъ.

———

Не прѣди много стана въ Германия распродавание на цѣнната коллекция отъ рѫкописи на знаменити люди на барона Малцанъ. Въ тоя случай сѫ се дали изумителни сумми за нѣколко листчета. Така, осемъ страници Гетевъ рѫкописъ сѫ се платили — 4120 лева; двѣ Хайневи писма до книжара Вайдемана въ Липиска — 1000 лева; за седемь писма на Шиллера — 1286 лева; и за нѣколко Лесингови — 1000 лева.

———

Ромѫнскиятъ народъ прѣтърпѣ една велика загуба въ лицето на своя първокласенъ и любимъ поетъ, а сѫщо и виденъ политически мѫжъ — Василий Александри който се помина неотдавна. Александри прѣзъ своето петдесетгодишно списателско поприще, прѣзъ което не ведажъ земá лично и дѣятелно участие въ политическитѣ трусове, които прѣживѣ отечеството му прѣзъ тоя дългъ срокъ, надари ромѫнската поезия съ грамада изящни поетически стихотворения, написани въ духътъ на простонароднитѣ юнашки влашки пѣсни, извѣстни подъ името „Дойни“. Тоя родъ поезия, отпечатана съ патриотически духъ, спечели на Александри голѣма популярность между народа му, и тъй вече порасла твърдѣ поради припознаванието му, отъ станалий прѣди петнайсеть години въ Франция конгрессъ отъ литератори,за пръвъ поетъ изъ между поетитѣ на всичкитѣ латински земи, за стихотворението „Ginta Latino“ (Латинското племе). Погрѣбението на Александри станало невѣроятно тържественно.

Ц-въ.

[redacted]

ГОДИНА I. ОКТОМВРИЙ 1890. КНИЖКА 10

ДЕННИЦА.

ЕПОХА-КЪРМАЧКА НА ВЕЛИКИ ХОРА.*)

ПОРТРЕТЪ

отъ **Ивана Вазовъ.**

Въ Пловдивъ той дѣйствително намѣри, въ първитѣ дни на революцията, положението прѣкрасно. Анархия пълна. Сѫдилища затворени, тъмници отворени, въстържествувалата партия на висотата на славата си, падналата — распната на кръстъ. Нѣмаше „съединители" и *съединисти*, а завоеватели и завоевани! Гороломову въ главата оживѣ сега образа на французската революция, съ великитѣ ѝ мѫже. Пловдивската можеше твърдѣ добрѣ да приеме характера на френската и да се прослави съ Робеспиеровци и Дантоновци. Гороломовъ се хвърли въ една патриотическа сбирщина, която прѣустрои и нарѣче „якобински легионъ". Тя състоеше отъ героитѣ на кръчмитѣ и затворитѣ, отъ бездомни и безименни скитници, кой знай отъ кѫдѣ дошле, отъ испѫдени гимназисти, отъ бездѣлници по звание, и отъ трицитѣ на обществото. Имаше между нихъ и идеалисти. Всичкий тоя пъстъръ народъ се прѣобърна въ спасители на отечоството, облѣче се въ чървени ризи, прѣпаса саби, тури си огромни шепки съ чървено дъно и съ тученъ левъ отпрѣде. Имаше нѣкои, които навлѣкохѫ театрални костюми, а други за отличителенъ знакъ задоволихѫ се съ сопитѣ. Гороломовъ, главатарьтъ на легиона, се отличаваше съ нѣкакво исполинско бѣло перо, което стърчеше на гуглата му. Задачата на легиона, по подражание на френскитѣ якобници, не бѣше да отблъсва външнитѣ неприятели на отечеството, а да унищожава вѫтрѣшнитѣ врагове. А понеже нѣмаше такива, то мѣстото на роялисти и жирондинци хвана падналата партия, която единодушно бѣ прѣгърнала съединението. Клубътъ на якобинский легионъ стана македонската кръчма „Марково-Колѣно" до градската градина. Тамъ ставахѫ шумнитѣ съвѣщания на дружината, държахѫ се огнении рѣчи противъ „прѣдателитѣ" оста-

*) Продължение отъ 9 кн. на „Денница".

вени на произвола на якобинцитѣ. „Марково-Колѣно“ бѣше единъ видъ Comité de salut publique дѣто се зимахѫ рѣшения — кому да строшѫтъ кокалитѣ прѣзъ нощьта, и кому дюкяна. . . Разумѣва се, първото наказание съотвѣтствоваше на гилотината, а второто — на конфискацинтѣ на френската революция, а отъ части — бѣ приложение на комунизмътъ.

Сѫществуванието на тая дружина исторически е вѣрно, както и онова, което пó-нататъкъ ще слѣдва за нея. Но историята нѣма да я впише въ страницитѣ си, както не вписва въ тѣхъ и диарнитѣ на една войска въ походъ, и облакътъ гарвани, които се спущатъ по труповетѣ на едно бойно поле. Въ революции, подобни на пловдивската, такива явления сѫ естественни. Тѣ сѫ, като едно бурно море, което исхвърля на брѣга си и бисери, и гнилитѣ останки отъ корабокрушенията, и тинята отъ дъното си. Тѣ изваждатъ на видѣло и на животъ всичкитѣ птици на нощьта, всичката нравственна паплъчь скрита изъ купищата и дрипитѣ на обществото; банкротинътъ въ човѣщината се подсланя подъ нѣкое благородно знаме, подъ което стои и честниятъ човѣкъ, и става равенъ съ него. Смѣлий злодѣецъ, заклейменъ отъ опозорителний жигъ на закона, и прѣдприемчивий шарлатанинъ, оплютъ отъ общественното прѣзрѣние, обвиватъ се въ тогата на нѣкой народенъ идеалъ, издигатъ се смѣло, стѫпатъ на рамената на другитѣ и турятъ кракъ на най-високото стѫпало на общественната стълба, посрѣдъ безумното рѫкоплѣскане на сганьта, която обича кумиритѣ създадени отъ кальта, дѣто тя се валя. Въ такива грозни трусове, въ които се продъватъ цѣли общества и се рушатъ господарства, на попрището искачатъ ония, които нищо нѣма да губатъ, и го завладѣватъ. Тогава се градѫтъ бързитѣ фортуни на народнитѣ бѣди, и се печелатъ громкитѣ имена, които днешний день прѣдава съ лаври на утрѣшний, който ги приима съ заплювки, а слѣдующий ги забравя. . . Историята е пълна съ тоя моралъ.

Въ единъ отъ послѣднитѣ дни на септемврия, вечерьта, якобинцитѣ имахѫ важно събрание въ „Марково-Колѣно“.

Кръчмата, освѣтлявана отъ мѫжделива ламба, бѣше натъпкана. Лицата на присѫтствующитѣ неясно се виждахѫ въ тая сгѫстена атмосфера, прѣситена отъ питейни миризми, отъ тежки дѫхове на прѣели желядъци, и отъ димъ. По мендеритѣ, около стѣнитѣ, сѣдяхѫ твърдѣ стѣснено червенитѣ ризи, прошарени отъ нѣколко селяне въ селскитѣ си дрѣхи, въ всеорѫжие. Между нихъ единъ младъ попъ съ сабя провесена на бѣлъ ремикъ прѣзъ рамо и съ нанизъ патрони около кръстътъ, и двѣ дѣвойки, едната дѣвойка—селенка, тѣсно стиснати между кълкитѣ на мѫжетѣ. Въ дъното, до стола, дѣто бѣхѫ мѣрулкитѣ и чешитѣ на кръчмаря, Горolомовъ, правъ, гологлавъ, разгѫрденъ, държеше нѣкаква си рѣчь, съ позата на Дантона. Той често поглеждаше на дѣсно къмъ оджака, дѣто стояхѫ уединено двама чужденци, поляци, кореспонденти на европейски вѣстници. Види се, че единия пишеше въ иллюстрация, защото

набързо рисуваше въ портфеля си въодушевенната фигура на оратора. Понеже Гороломовъ, попадналъ въ стихията си, бѣше успѣлъ въ късо врѣме да стане знаменитъ: името му вдъхваше вече ужасъ!

Гороломовъ свърши словото си и сѣдна. Това бѣше сигналъ на страшна глъчка и шумъ, който дигахѫ трийсетина души, като станахѫ и се разбъркахѫ. Гороломовата рѣчь, види се, хвърли масло на патриотический огънь на събранието. . . Дѣвойкитѣ се накачихѫ по мендеритѣ, за да избѣгнатъ натиска. „Прието!“ „Урра!“ „Долу!“ ехтяхѫ гласове срѣдъ общата шумотевица.

— Искамъ думата! искамъ думата! чувахѫ се други.

— Азъ искамъ думата бре! ревеше гърлясто попътъ, като махаше съ сабята си надъ главитѣ. Тия внушителни знакове привлѣкохѫ погледитѣ на негова страна.

— Почтенни мои, тукъ виждамъ азъ единъ скандалъ! кой го търпи него? и той посочи на два образа на царе залѣпени на стѣната.

— Долу варваритѣ! извикахѫ нѣколко души.

— Да ги скъсаме на парчета!

— Не, да ги хвърлимъ въ огъня, ауто-да-фе да стане; викаше единъ гимназистъ.

Гороломовъ тури калпака си и стана.

— Граждане! турихъ си шапката защото щѫ говорѭ за коронитѣ — да не мисли нѣкой, че имъ правѭ честь. Граждане, азъ сымъ врагъ на монархитѣ и на тиранитѣ. Монархитѣ сѫ врагове на человѣчеството, и като такива, тѣ иматъ цѣлото человѣчество противъ себе си! Тамъ, дѣто падатъ коронитѣ, дигатъ се народитѣ, казалъ великий Дантонъ. Жално ми е много, че французската революция откъсна главата само на Лудовика шеснайсетий, а не прѣкълца вратоветѣ на всичкитѣ европейски тирани! Долу коронитѣ! срамъ! Шумни рѫкоплѣскания. Въ единъ мигъ единий образъ биде прѣвърнатъ съ главата на долу, послѣ раздранъ; на другий се задоволихѫ само да му извадатъ очитѣ.

Едвамъ се свърши тая екзекуция, единъ гимназистъ прѣдложи да стане нова — съ щамбата закована въ единъ кѫтъ на кръчмата. Кръчмарьтъ се въспротиви. Гороломовъ махна съ рѫка, мълчанието се въцари.

— Граждане, нѣма защо да деремъ щамбата и да сърдимъ тоя почтенъ братъ. Тѣхния калпавъ Христосъ отдавна е изгоненъ изъ душитѣ ни, като машелникъ. Ние не се кланяме на богътъ, на който се кланя човѣшката сганъ и царетѣ. . . Нашето божество е друго. . . .

— Да! азъ припознавамъ само Господа Саваота! обади се попътъ.

— Мълчи, бе гурбетъ! не разбирашъ, забѣлѣжи му единъ.

— Граждане! продължи Гороломовъ, великата френска революция бутна олтаритѣ и идолитѣ, и на тѣхно мѣсто великий Робеспиеръ исправи една прѣкрасна дѣвойка, която прѣдставляваше божеството на разума, и пръвъ ѝ се поклони. . . . Нашето божество е свободата: азъ ѝ се покланямъ въ лицето на тая славна героиня.

И, като остави шапката си при мѣрулкитѣ, Гороломовъ се приближи до една грапавичка дѣвойка въ морава рокля и съ сабя, и стори поклонъ до земята прѣдъ нея.

Дѣвойката остана неподвижна и нагло спокойна. Тя бѣше упоена вече отъ историческата си слава и не се дивеше, че сега ѝ отдаватъ божески почести.

Сичкитѣ изръкоплѣскахѫ, макаръ да не разбрахѫ значението на тая церемония, съ която се копираше французската революция.

Между другитѣ плясъци раздаде се единъ особенъ, който приличаше на плѣсница. Калимявката на попа се тъкулна на земята.

Сички обърнахѫ очи къмъ другий мендеръ, дѣто сѣдеше попа, захласнатъ. Другата дѣвойка, селянката, права, съ почървеняло лице, го гледаше сърдито.

Гороломовъ, помисли, че се догади отъ що произлазяше негодованието на селенката.

— Гражданко, обърна се къмъ нея, твоето негодование е справедливо. Светиня му бѣше длъженъ да свали калимявката, когато се отдава честь на богинята на свободата. . . .

Но селянката помисли, че Гороломовъ я сѫдеше за постѫпката ѝ, та обясни сърдито, че тя бѣ прѣдизвикана отъ нѣкаква неприличность на попа, който бѣ злоупотрѣбилъ съ съсѣдството си съ нея.

Гръмогласенъ хохотъ испълни кръчмата, засипахѫ се весели подигравки възъ смутений попъ, и хвалби за храбрата „гражданка“.. . . .

— Граждани! доста смѣхъ, отечеството е въ опастность! извика страшно Гороломовъ. Въ сѫщий мигъ единъ жандаринъ се промъкна до него, стори му подъ козирогъ и му пошушна нѣщо на ухото. Гороломовото лице свѣтна отъ задоволство.

Той му каза нѣщо шъпнишкомъ.

— Слушамъ, каза жандаринътъ, и излѣзе.

Но единъ новъ шумъ привлѣче вниманието.

Двама якобинци бѣхѫ се уловили вече за гушитѣ, по поводъ на една златна верижка отъ часовникъ. Тѣ си прикачахѫ епитети, непечатаеми въ никой словарь. Гороломовъ ги растърва.

— Анибалъ е на портитѣ . . . а вие вдигате междуособица! Чий бѣ тоя ланцъ? попита той, като го грабна изъ рѫцѣтѣ имъ.

— Мой, азъ го откачихъ отъ една черна. . .

— Не, азъ го дръпнахъ, мазнико! прѣсѣче го другъ.

— Не лъжи, като циганинъ! възрази първий яростно.

— Добрѣ, Лѣпавчевъ, ти откъсна ланецътъ; а защо остави часовникътъ? попита Гороломовъ.

Лѣпавчевъ измънка сконфузенъ.

— Ти не си билъ на висотата си. . . Тоя ланцъ нѣма никому да принадлѣжи. Той ще остане капиталъ за комуната.

— Каква комуна? развикаха се отъ нѣколко края, — едвамъ не умираме отъ гладъ!

— Кой ви казва да гладувате, глупци? локанти нѣма ли?

— Давахѫ нѣколко пѫти, послѣ отказахѫ ни.

— Какъ смѣѭтъ? Давайте имъ тогава расписки.

— Не ни приематъ и расписскитѣ вече!

— Градский съвѣтъ ги неприпознава.

— Градский съвѣтъ е длъженъ да дава срѣдства на патриотитѣ да живѣятъ! Ако ли пъкъ прави мѫкотии, щѫ пратѭ единъ день народътъ да го растури до основа, както стана съ Бастилията!

— Право, право!

— А който локантаджия не приема подписа ви, той е прѣдатель и шпионинъ, удряйте по мордата и харно удряйте! Некъ да иде да се оплачи и на дявола — и той е съ насъ!

— Това си е право, обадихѫ се много гласове, едни да си жертвуватъ живота за отечеството, а други да се гоѭтъ отъ народния потъ.

— Търговцитѣ сѫ пладнешни крадци!

— Трѣбва да имъ се разграби имота, да има сѣки!

— Ами какво правите, глупци неразбрани? Трѣбва ли да ви го казвамъ съ тъпанъ?

— Долу обскурантитѣ!

— Да живѣятъ сиромаситѣ!

Изъ единъ пѫть екна Ботевата молитва, подхваната отъ сичкитѣ задружно. При стихътъ: „Не ти, комуто се кланятъ калугери и попове“ аргосанинътъ попъ си тупна калимявката о земята, като викаше, че не припознава вече и Саваота. . . . Пѣсеньта ехтеше пияна и дива. Въодушевлението стана свирѣпо. Възвишенната Ботева молитва сега, въ устата на тая пощурѣла тълпа, бѣше отвратителна, като едно обълвано знаме. Горолововъ заржча вино, чешитѣ се зачукахѫ, здравицитѣ загърмяхѫ. . Викове, псувни, смѣхъ. Патриотическата оргия настана, както всяка нощь. . . . Въ едно мигновенно затихвание, въ кръчмата проникнахѫ армонически звукове отъ военната музика. Тя свиреше на другии край на градината, прѣдъ зданието на градский съвѣтъ. Тамъ се даваше балъ на княза Александра.

— Да пратимъ депутация отъ народа при негово височество!

— Ура!

Това прѣдложение се прие едногласно, въ мигъ. Горолововъ биде избранъ еднодушно, съ двама още якобинци, и изнесенъ изъ крѫчмата на рѫцѣ, като побѣдитель. . . . Депутацията се запѫти къмъ градский съвѣтъ. Горолововъ съчиняваше на умътъ си слово, като политаше и се допираше до градинската ограда. Като отминахѫ двайсетина раскрача видѣхѫ единъ червеноризецъ, каченъ на оградата, че държеше распалена рѣчь съ силни рѫкомахания, обърнатъ къмъ градината.

— Кардашевъ! каза единъ отъ депутацията, събралъ е нѣкакъвъ митингъ въ градината. . . . ораторската краста го не оставя. . . .

Градината бѣше потъмняла и тиха. Само при буфетя единъ фенеръ на стълпа свѣтеше. Ораторътъ говореше именно на тоя фенеръ, защото никаква публика нѣмаше. Само гръкътъ буфетчикъ стоеше до вратата си и усмихнато-лукаво поглеждаше на оратора.

— Ей, побратиме, на добъръ часъ! не ти ржкоплѣщатъ. . . извика му Лѣпавчевъ.

Кардашевъ се сепна, погледна якобинцитѣ и пакъ се обърна къмъ фенеря и продължи распалено рѣчьта си.

Гръкътъ, който разбираше отъ нея колкото и стълпътъ, сѐ поглеждаше лукаво оратора и се усмихваше.

Въ сжщий мигъ двама якобинци дебнишкомъ изнасяхж отъ другата врачкá на буфета стъкла съ шампанско и бордо. Като съгледахж депутацията тѣ турихж пръстъ на устата си. Попътъ тури своитѣ между дървенитѣ пречки на оградата и продума ниско:—Брѣ дяволи нечестиви, па да оставите и за попа — да благослови съединението. И отминахж нататъкъ, като пѣяхж нарочно приспособлений отъ друга една пѣсень куплетъ:

Ний лѣтимъ на Румелия
Помощь да дадемъ,
И отъ тежка тирания
Да я отървемъ!

На входа на градский съвѣтъ караулътъ се отстрани почтително прѣдъ чървенитѣ ризи. Въ балната зала, залѣна съ свѣтлина, валсирахж весело дами съ кавалери. Горомовъ хвърли бързъ погледъ изъ вратата: той диреше княза.

— Здравствуй, Горломовъ, извика му единъ блѣскаво облѣченъ офицеринъ, като го стисна дружески за ржката. — Кого диришъ?

— Негово височество, депутация сме.

Офицеринътъ очуденъ съгледа неприличний видъ на депутацията, която излазаше изъ една оргия. Чървената риза, сѐ разгърдена, на Горломова, бѣше облѣна съ вино, което капеше и отъ брадата му. Високата му прашна гугла стоеше извита на криво, щото левътъ дохождаше надъ ухото му. Бѣлото перо стърчеше безочливо и зачубръсваше грамадната висяща ламба. Попътъ и Лѣпавчевъ не бѣхж пó-благообразни. Отъ депутацията се распространи една люта винна атмосфера, и задави тънкитѣ дамски миризми дори въ самий балъ.

Току що офицеринътъ зина да направи забѣлѣжка на депутацията, музиката засвири за кадрилъ и той се шопна въ балната зала за да се намѣри при дамата си. . Горломовъ съ другаритѣ си се запжти къмъ буфетя, дѣто му казахж, че е княза. Той се втурна тамъ съ шапка на главата и съ атмосферната си миризма.

[redacted]

Князътъ бѣше миналъ тука за да се освѣжи съ една двѣ чеши шампанско. Той бѣше твърдѣ оживленъ и веселъ. Високата му фигура величаво стърчеше между лъскавитѣ униформи тамъ. Когато зърна Гороломова, той се намръщи съ отвращение и бързо пришушна на адютанта си:

— Qui me l'a fait entrer cette canaille-là? Но въ него се възмути аристократътъ, а не господарьтъ: той се прѣсили, прочее, придоби любезенъ видъ, и се ръкува крѣпко съ Гороломова.

Гороломовъ свали шапката и произнесе распалена рѣчь, която се захвана съ думитѣ, на мода тогава: „Анибалъ е прѣдъ портитѣ“. . . . (по подражание на френската революция); и се завърши съ слѣдующето обращение къмъ княза, пародия отъ рефрена на *„Шуми Марица“*:

Маршъ, маршъ! Цариградъ е нашъ!

Князь Александръ, който не бѣше глупавъ, се усмихна подъ мустакъ. Може-би за това, че, по фатална нужда, вмѣсто да тикне българската граница до Цариградъ, щеше да приближи турската до Пловдивъ.

Нощьта бѣше звѣздна и тиха. Улицитѣ съвсѣмъ пусти. Тържествующитѣ пияни тълпи бѣхѫ се прибрали. Сегисъ-тогисъ искачахѫ на талази весели отдалечени звукове отъ балната музика. Гороломовъ се изгуби изъ тъмнитѣ улици. Най-послѣ почука на една вратня.

Това бѣше III-й полицейски участъкъ, който пловдивчане никога нѣма да забравятъ.

— Пазите ли го? попита той нѣкоя тъмна фигура, която му отвори.

— Въ затвора е, отговорихѫ.

— А оние „прѣдатели“?

— Докарахме ги.

То бѣхѫ нѣкои членове отъ редкцията, която му бѣ отхвърлила романа.

Гороломовъ влѣзе въ единия затворъ. Фенерчето освѣтли мъжделиво фигурата на единъ человѣкъ вързанъ до стълпа. Той бѣше опълченецътъ Недѣлковъ.

Гороломовъ неволно потрѫпна, като че изгуби куражъ прѣдъ лицето на своя страшенъ обвинитель. Той, дѣйствително, се боеше отъ опълченеца. Откакъ бѣ дошълъ въ Пловдивъ той постоянно излазяше придруженъ съ нѣколко члена отъ „Марково-Колѣно“ въоржжени. При всичкото му растяще значение и сила, Гороломову не даваше миръ тоя мстителенъ образъ, и смущаваше тържеството му. Днесъ заповѣдá на полицията да арестува Недѣлкова, подъ какъвто ще прѣдлогъ.

Кога видѣ и позна Гороломова, той неодържа гнѣвътъ си:

— Защо идешъ тука, проклети сине!

Гороломовъ почти истрѣзня. Той се спрѣ на почтително растояние и каза:

— Недѣлковъ, дай да се опростимъ и да забравимъ сичко.

— Съ тебе ли? За това ли ме доведе и върза тука?

Грубий гласъ на Недѣлкова трепереше.

— Смисли, байно, какво приказвашъ. Ти знаешъ кой е Гороломовъ. Единъ Гороломовъ ти иска пардонъ, не приимашъ ли? и той пристжпи къмъ него.

— Махни се да те не гледамъ!

— Виждъ, азъ щж те освободж този часъ, само подъ едно условие: Ето, дай ми на подписъ, тука, че нѣмашъ никакво оплакване противъ мене по въпроса на Марийка; азъ бихъ я зелъ, но революцията, виднишъ, ми свързва ржцѣтѣ. . . Азъ не принадлежж на себе си вече. . . А сега да се цалуваме братски.

Въ отвѣтъ Недѣлковъ го заплю.

Той се отри мълчешкомъ и искокна на вънъ.

Тамъ се испрѣчихж четворица души съ начернени съ сажди лица, и съ дълги дрѣхи, като попски. Тѣ държахж голѣми сопи.

— Какво? призна ли се прѣдательтъ? попитахж ниско якобинцитѣ.

— Не, продължава да ругай негово височество. .

— А за рублитѣ?

— Той се опита и мене до подкупи съ тѣхъ, за да го освободж. . . Хай влѣзте, заповѣда Гороломовъ; послѣ пъкъ идете при *ония* . . . .

Послѣ прибави пó-ниско: — И повече въ гжрдитѣ, чувате ли? . .

Кога дойде до вратнята той се услуша. Скоро се раздаде нѣкакъвъ глухъ човѣшки ревъ..... Гороломовъ тогава тръгна къмъ дома си. На улицата бѣше черна нощь, но до слуха му пристигнахж послѣднитѣ екове отъ „Марково-Колѣно“:

Ний лѣтимъ на Румелия
Помощь да дадемъ. . .

Прѣди да си лѣгне, той надраска и испрати слѣдующата депеша до нѣкои европейски вѣстници:

„Днесь князьтъ прие твърдѣ любезно народната депутация, прѣдводима отъ знаменитий революционеръ Гороломова. Размѣнихж се политически тостове между двамата. Въсхищение всеобщо. Спокойствие пълно.“ Депешитѣ на Гороломова се приимахж безплатно отъ телеграфа.

Сутреньта рано, по зори, когато градътъ още спеше, една кола искарваше изъ III полицейски участъкъ къмъ гробищата едно кърваво тѣло; то още джхаше. Той бѣше опълченецътъ Недѣлковъ.

Гороломовъ си отджхна свободно.

Сръбската война се обяви. Война безумна и проклета!

Но тя бѣше единъ гръмоотводъ за Румелия, като я избави отъ турска — сирѣчь, отъ ново разорение, и частно за Пловдивъ, като отвлѣче легиона.

Той трѣбваше поне отъ кумова срама, да покаже видъ, че е храбъръ не само противъ безоржжни и мирни граждане. Той се пръсна.

Едни се присъединихѫ къмъ разни части на войската — като канцелярски писари, други съставихѫ доброволческа дружина, която съ голѣмъ алай остави Пловдивъ и се испари додѣ иде до Сливница; а най-многото минахѫ и остахѫ въ София, въ качество на политици и новинари. Горономовъ се записа доброволецъ въ кавалерията, съ нѣколцина бивши другари, гимназисти, между които и Спасовъ — учитель вече. Лѣтящий отрядъ въ който бѣхѫ тѣ, се намираше въ сръбскитѣ прѣдѣли, кѫдѣ Тимокъ нѣйде. Той имаше назначение да безпокои Лѣшанина и да отвлѣче часть отъ силитѣ му. Но сериозна срѣща съ неприятеля не бѣ ималъ още.

Гороломовъ, произведенъ вече офицеринъ, въ награда на политически заслуги, роптаеше противъ сѫдбата:

— Рѣшително, ние сме нещастни. Войната се свърши почти, а ние ще бѫдемъ принудени да се върнемъ позорно у дома си, безъ да сме размѣнили поне единъ куршумъ съ сърбитѣ. Азъ, особенно, който щяхъ да си сломѫ вратътъ да тичамъ отъ Цюрихъ.... Война ли е това? скандалъ!

— Скандалътъ не състои въ това, Гороломовъ, отговори Спасовъ, като се уравни съ коня на приятеля си, а е въ самата война между два братски народа. Ето азъ кое жалѣѭ.

Гороломовъ го погледна надмѣнно-прѣзрително.

— Тие евангелски разсѫждения миришатъ малко на страшецъ, забѣлѣжи той усмихнато.

— Никакъ не страхъ: азъ скърбѭ за безполезнитѣ кръвопролития, като человѣкъ, но, като патриотъ, азъ съмъ готовъ да испълна длъжностьта си и да забранѭ отечеството си. Ако сърбитѣ се оттеглихѫ доброволно отъ земята ни, азъ бихъ се радвалъ, че не сѫ ми дали случай да испразднѭ единъ патронъ, но, ако ги срѣщнѫ, щѫ ги биѭ, като врагове.

— Фразички сѫ това. . . . Кажи си правичката: не ми се мре, та да се разберемъ, каза Гороломовъ.

Спасовъ се докачи: — Ако да бѣше това вѣрно азъ не бихъ вървѣлъ съ тебе. Гороломовъ. . . Послѣ, и азъ могѫ да кажѫ, че и твоята войнственность е. . .

— Не се докачай де. . . . дѣлата ще покажатъ. . . . а моята природа, батенка Спасовъ, е друга. . . . азъ казвамъ à la guerre comme à la guerre. . . . Който тръгва на бой, а мисли за миръ, той не е солдатинъ. Азъ искамъ да видѫ кръвчица. Пѣсеньта на куршумитѣ е за мене пò-сладка отъ музиката на Бетховена. . . .

Надвечерь, малкия отрядъ пристигна до подножието на едно скалисто бърдо. Мѣстото бѣше пусто и диво. Никакви признаци отъ близъкъ неприятель нѣмаше.

— Това война ли е? Разходка, скандалъ! бъбреше високо Гороломовъ, за да го чуятъ другитѣ.

Началникътъ на отдряда обяви, че ще прѣнощуватъ въ тоя долъ, въ запустѣлий ханъ. Разсѣдлахѫ конетѣ, вързаха ги, поставихѫ стражата и се събрахѫ подъ сушината да почиватъ.

Горопомовъ имаше видътъ на отчаенъ човѣкъ: тая жажда за борба и опасности вдъхваше неволно уважение у другаритѣ му, и ги ободряваше.

Изеднажъ началникътъ. който бѣ обикалялъ наоколо, на прѣпусканица дойде и обяви, че приелъ отъ нѣкои селени свѣдѣния какво единъ малъкъ сръбски отрядъ пѣшци, влѣзналъ въ ближнето село да нощува, оттатъкъ бърдото.

-- Момчета, продължи той. ето единъ случай да опитаме сърдцата си. . . . Ще починемъ тукъ до полунощь, па ще потеглимъ къмъ селото.

Послѣ даде нужнитѣ распореждания и пакъ бодна коня си нататъкъ.

Конницитѣ се развълнувахѫ и оживихѫ. Горопомовъ ходеше блѣденъ и незнаеше какво става около му. Извѣстието за една блиска битка силно смути душата му. Той подири началника и го достигна.

— Що има, Горопомовъ? попита го фамилиарно офицерътъ, човѣкъ енергиченъ, но благоволящъ къмъ Горопомова.

— Господинъ Радиновъ, сериозно ли сте рѣшили да атакувате?

— Не чу ли, гълѫбче? распореди ли се?

— Но има явна опасность за отряда. . . .

Капитанътъ го погледна безпокойно. . . .

— Господинъ Радиновъ, отрядътъ състои повече отъ гимназисти, и то доброволци. . . . Азъ мислѭ, че не трѣбва да ги излагаме.

— Какво ми пѣйшъ, Горопомовъ?

— Тѣ не сѫ обикновенни солдати.

— А проститѣ солдати съ двѣ души ли сѫ?

— Но това е интелигенцията на България!

— Толкосъ пò-добрѣ. Интелигенцията ще се бие съ повече ентузиазмъ. Азъ мислѭ, че и за това сме дошле тукъ.

— Но интелигенцията. . . подзе Горопомовъ пò-упорито.

— Поручикъ Горопомовъ! Тукъ се неразсѫждава, а се слуша.. прѣсѣче го офицеринътъ. . . Интелигенция, интелигенция!. . па то е въпросъ още дали вие сте интелигенцията на България. Въ редоветѣ на войската има хиляди още интелигенти, като включимъ и стотина офицери съ високо образование. Тѣ отиватъ въ огъня и не се оплакватъ. Срамота!

— Радиновъ! мисли каква тежка отговорность зимашъ! . . каза Горопомовъ съ заплашителенъ тонъ.

Началникътъ съвсѣмъ изгуби търпение.

— Поручикъ Горопомовъ! Заповѣдамъ ти да испълнишъ длъжностьта си, или щѫ заповѣдамъ да те разстрѣлятъ, ако деморализирашъ момчетата! — извика офицеринътъ и отмина.

Горопомовъ остана, като треснатъ.

Слѣдъ полунощь отрядътъ потегли тихо въ тъмнината. Той измина дола, зави на западъ около бърдото и излѣзе на едно равнище, просѣчено съ сухи долове и изрипато отъ порои. . . . На востокъ побѣлѣ малко небето, но мърчината на земята бѣше още гѫста. Конницитѣ при-

личахѫ на призраци, никой гласъ се не издаваше. Само конското туптене, омьртвено отъ размѣкналата земя, нарушаваше тишината. Селото, което нападахѫ, не бѣ далеко. Ставаше дрезгаво. Сьрдцето на Гороломова прѣмираше. Подиръ не дълго врѣме той, може-би, щеше да се гътне отъ коня, устрѣленъ отъ неприятелски крушумъ. . . . Всѣка стѫпка, която правеше напрѣжъ, рѣшаваше сѫдбата му. Той усѣщаше, че трѣбва да има мрьтвешки-блѣдно лице сега, и подирь половинъ часъ не ще може ни страхътъ си да скрие, ни живота си да запази отъ опасность: бѣгането бѣше немислимо почти. Всяка минута бѣше скѫпа сега и невъзвратна. Отрядътъ навали пакъ въ единъ долъ, задъ който трѣбваше да се устрои за нападение. Мракътъ бѣше тука доста гѫстъ още. Гороломовъ повече не мисли́: той поизостана надирѣ, чака̀ да се изгубатъ конницитѣ по другий брѣгъ и бързо потегли изъ долътъ надолу. Той дезертираше!

Той приличаше на человѣкъ, който ходи на сънътъ си безъ пѫть и безъ съзнание. Той доста вървѣ тъй, безъ да знае кѫдѣ. Небето се изѣсняше, врьховетѣ на храсталацитѣ и на шубрѫкитѣ по брѣговетѣ се очьртавахѫ по̀-явно. Гороломовъ усѣщаше, че отива въ нѣкоя бездна. Той се раздѣляше отъ другари, и незнаеше какво ще срѣщне напрѣде си. Развидѣли се. Една гора се зачерни отъ прѣде му. Той се опѫти къмъ нея. Когато се потули въ гѫстака, той си малко отдъхна. Слѣзна отъ коня, върза го и сѣдна да размишлява какво да прави. Какъ той жалеше за „Марково-Колѣно! Но то е далеко, далеко. . . . Той разбра, че сглупи́ дѣто рискува̀ живота си. . . Отдалечени пушечни гърмежи разцѣпихѫ въздуха. . . . Отрядътъ, навѣрно, нападаше. Заврьзваше се битката. Гороломовъ стоя безъ дихание. Прѣстрѣлката ту по̀-силна ту по̀-слаба трая около половина часъ, па прѣстана. Гороломовъ се распустна. Той усѣти сладко удовлетворение, че бѣ далеко отъ примеждията. Никакво друго чувство го не движеше. Виделината бързо се въцаряваше и подъ клонитѣ на гората. Той се озърташе безспокойно. Нищо още не бѣ нарушило глухотата на около. Той пропълзя напрѣдъ, погледна прѣзъ дънеритѣ на обезлиститѣ дървета и позна, че отъ гората нататъкъ е равнище, дѣто се мерджелѣеше село. Дълги часове мисли какво да прави: да остане да прѣнощува тука въ гората безсмисленно бѣше: той пакъ трѣбваше да я остави утрѣ; послѣ, гладътъ немилостиво дращеше желѫдъка му съ ноктетѣ си. Да се мѣтне на коня, и да върви на востокъ къмъ българската граница, бѣше крайно примеждливо. Добрѣ ако сполучеше да мине въ България: тамъ бѣ увѣренъ въ своята безнаказанность. Но ако паднеше въ рѫцѣ на сьрбитѣ, което бѣ най-вѣроятно, щяхѫ тозъ часъ да го застрѣлятъ, като злосторникъ; тѣ отказвахѫ на нашитѣ доброволци качеството на военни люди. Тогава му дойде едно вдѫхновение: той рѣши да се прѣдаде доброволно, на каквото сьрбско началство намѣреше въ селото. Като плѣникъ, живота му, па даже и честьта му, бѣхѫ спасени. Той знаеше съ каква басня да обясни послѣ изчезването си отъ отряда, при самото начало на битката. Той отдра, прочее, отъ дрѣхитѣ си знаковетѣ, които можахѫ да

го издадать, като конникъ-доброволецъ, захвърли сичкото си оръжие, прѣкрьсти се, (той сега вѣрваше въ Бога), и излѣзе изъ гората. Равнището бѣше безлюдно. Той се напжти смѣло къмъ селото, изъ долътъ, който го просичаше, съ бѣла кжрпа въ ржка.

Войната се прѣкрати съ пиротското прѣмирие.

Нашитѣ побѣдоносни войски се заврьщахж въ окичената столица съ китки и благословии.

Но най-тържествующъ бѣше капитанъ Гороломовъ. Когато той мина на парадътъ прѣдъ двореца, яхналъ на вранъ конь, съ униформа лъснала отъ ордени и златни еполети, съ лице надмѣнно, съ горда усмивка на вѣчанъ побѣдоносецъ, всички погледи се устремихж къмъ него. Князътъ му клюмна благоволително съ глава.

Какво се бѣше случило съ бѣжанеца?

Ето какво:

Кога влѣзе въ срьбското село Живановацъ, съ високо дигната бѣла кърпа, той намѣри силно смущение тамъ: слухътъ за близостьта на нѣкакво българско военно тѣло бѣше внесълъ паника въ селото; подъ нейното влияние трима солдати излѣзохж отъ една кръчма и се прѣдадохж Гороломову съ пушкитѣ си, мисляйки че неприятельтъ е вече въ селото. Гороломовъ падаше отъ небето! Но завчасъ той догади каква е работата. . . Слѣдъ половина часъ той съ коня си иступуркваше при своя отрядъ съ извѣстие, че прѣвзелъ самъ селото, съ солдатитѣ и съ оржжието! Слѣдъ малко доброволцитѣ завземахж Живановацъ. Гороломовъ бѣше обсипанъ съ поздравления и съ похвали отъ другаритѣ си. Той имъ расказа покъртенъ, какъ се заблудилъ въ дола, какъ дирилъ напраздно отряда, какъ, въ отчаянето си, че ще помислать че е дезертиралъ, той рѣшилъ да умре геройски и съ голъ ножъ се хвьрлилъ възъ сърбитѣ въ селото; какъ появлението му причинило панически страхъ и проч. И. ето ти награди, повишения, слава. . . Тоя пжть слѣпото щастие се наржгна на него, и подпомогнато отъ ловкостьта му, прѣврьщаше позорното му бѣгство на побѣдоносенъ триумфъ.

Въ това врѣме на могилитѣ около Сливница още прѣсни се чернѣяхж гробоветѣ на други герои, които бѣхж отивали към неприятеля не съ бѣли кърпи, а съ щикове и ура.

Но честь тѣмъ, тѣ и не бѣхж се борили за слава, а за да испълнать една длъжность къмъ отечеството. Тоя високъ моралъ е единичката свѣтла и благородна луча въ войнитѣ. които инакъ сж отвратителни и гнусни, като плодъ на честолюбивий бѣсъ на оние, които ги правать необходими, или експлоатирать.

. . . .

Непрѣстанни ура цѣпяхж ликующий въздухъ.

А въ тоя сжщи часъ, на други мѣста въ столицата, бѣхж въздишки и охкания. Болницитѣ отговаряхж на улицитѣ. Това приличаше на единъ протестъ.

[redacted]

Спасовъ лежеше въ болницата, устроена въ Народното Събрание. Около му пъшкахѫ петдесетина легла съ ранени войници. Въздухътъ бѣше наситенъ съ йодъ и други миризми отъ лѣкарства; често остри стонове испущани отъ нетърпими страдания, цѣпяхѫ странната тишина. Върволици доктори фелдшери и сестри милосердия мълчаливо забикаляхѫ страдалцитѣ и привързвахѫ ранитѣ имъ. Нѣмаше нищо триумфално въ тая сграда, дѣто се испълнявахѫ високи човѣшки длъжности мълчаливо. дѣто се прѣнасяхѫ болки съ геройско търпѣние, дѣто душитѣ се каляхѫ тайно въ горнилото на страданията, и дѣто капеше кървавий потъ отъ челото на България, което на улицитѣ лавритѣ не оставяхѫ да се види.

Спасовъ бѣше раненъ отъ крушумъ въ лѣвата рѫка, въ едно успѣшно сблъскване съ неприятеля. дѣто показа голѣмо хладнокръвие и безстрашливость. Два пѫти трѣбвà да я рови инструмента, за да ѝ земе опасний характеръ: той не бѣше въздѫхналъ дори. Той бѣше забравенъ тука, никой знакъ на внимание отъ правителството не бѣше го ободрилъ нравственно, а той бѣше заслужилъ наградата на единъ доблестенъ войникъ. Наградитѣ и милоститѣ партийний вѣтъръ сега ги отвѣваше на друга страна . . . Спасовъ. обаче, се не оплакваше. Истинскитѣ героизми сѫ смирени. Единъ день видѣ, че се зададе Гороломовъ съ сияющи гѫрдѝ и лице. Той идеше да навѣсти приятеля си, не толкозъ съ цѣль да му изяви съболезнуванне, отъ такова просто, човѣшко чувство сърдцето му не бѣше способно да затупа — колкото да му покаже своя нагълъ напрѣдъкъ въ военното поприще. Спасовъ се намрѫщи неволно. Той бѣ узналъ тука за утрѣпването на опълченеца Недѣлкова и Гороломовъ му вдѫхваше непрѣодолимо отвращение.

— Добъръ день, батенка мой, каза Гороломовъ съ фамилиарно-благоволителенъ тонъ, като му подаваше отъ далеко рѫка.

Спасовъ не подаде своята и пробъбра глухо:

— Извинете, не могѫ да се мърдамъ.

— Ахъ, пардонъ, забравихъ . . . Е, какъ отива работата? Слава Богу, добрѣ?

Спасовъ само клюмна съ глава.

Гороломовъ, занятъ съ себе си, не забѣлѣжи студеното изражение на Спасовото лице. Той подзе, като сѣдна на края на леглото.

— Както и да е, Спасовъ, оживѣхме, то е главното . . . А колко чудеса въ малко врѣме! Война, батенка мой, . . . Е, поздрави ме де, каза той усмихнатъ, като си испѫчи гѫрдитѣ глѣзено.

— Честито, повече испъшка, отъ колкото издума раненип и хвърли бързъ погледъ на емалевия кръстъ.

Гороломовъ се позачуди за малкото участие, което Спасовъ зимаше въ радостьта му. Той го изгледа внимателно.

— Ти види се, да страдашъ силно още . . . Ахъ драгий приятелю, азъ бихъ се задоволилъ съ половината отъ успѣхитѣ си, за да бѫдешъ ти само здравъ.

Спасовото лице се изчърви отъ негодование, което Гороломовъ не разбра. Той си поизправи главата за да поеме по́-свободно, и каза нервно: — Благодаря за такова великодушие, Гороломовъ.

— Да, продължи Гороломовъ, а прѣдстави си какво разочарование! Прѣмирие! Едвамъ се почна войната, и ето, озовава се тоя мерзавецъ Кевенхюлеръ, и князътъ, като баба, подписва прѣмирие . . Азъ лично му исказахъ възмущението си, и прѣдстави си, той призна . . . Това е позоръ! Ние трѣбваше да продиктуваме Милану мирътъ въ Бѣлградъ . . Нашия походъ се свърши по краставъ начинъ, нали? Но това не е главното. Послѣ, прѣдстави си; и азъ останахъ на срѣдъ пѫтя: ни риба, ни мясо, както казватъ руситѣ . . . Капитанъ, и баста. И има още хо̀ра, които ми завиждатъ. А азъ едвамъ познахъ истинското си призвание, едвамъ напипахъ жилата на рудата си . . . Ей Богу, мене ме прѣслѣдва сѫдбата ми . . . Та и какво бѣше дѣлото ми въ Живановацъ? . . Враговетѣ бѣгатъ прѣдъ тебе, като подплашено стадо; трима келяви сърби, които идатъ и ти казватъ: „прѣдамо се, брачо!“ Ха, ха, ха, още „брачо!“ Вотъ подлеци! . . И нѣколко пушки съ тесаци . . . То си не струваше трудътъ само . . Герой, рекли сички, герой! Да, ще рѣчешъ, „на безрибие и ракъ риба“ . . Това е така. Но съгласи се, какви велики военни дарования умрѣхѫ въ тоя глупавъ миръ . . Тщета, голѣма тщета, батенка мой, Спасовъ.

Спасовъ нетърпѣливо слушаше тая безсърдечна и безочлива фанфаронада. Той поглеждаше, кога ще дойде фелдшерътъ да съкрати нравственнитѣ му мѫчения. Гороломовъ се обърна пакъ:

— Спасовъ, ти не си видѣлъ образа ми въ иллюстрацията? Да ти го донесѫ.

— Не правете трудъ.

— И какви нахали, прѣдстави си, турили отъ долу: „Гороломовъ — герой отъ сръбската война!“

— Радвамъ се за това, защото инакъ щяхъ да мислѭ, че си само герой въ пловдивскитѣ полицейски участъци, каза Спасовъ, като го устрѣли съ запаленъ отъ гнѣвъ погледъ.

Гороломовъ го изгледа смаянъ. — Не те разбирамъ, Спасовъ!

— А азъ те разбрахъ добрѣ!

— То есть, на кѫдѣ биятъ тие думи? и Гороломовъ стана.

На Спасовъ притъмнѣ прѣдъ очитѣ, той не отговори. Яростьта го задушваше. По симпатия, и раната му го заболѣ силно. Той замижа съ болѣзненно набърчено лицѣ, за да не види Гороломова.

Гороломовъ, вдървенъ, очакваше Спасова да отвори очи и да му отговори. Но той мѣзаше на единъ осѫденъ прѣдъ това страдалческо легло. Той се отстрани за да даде пѫть на една сестра милосердия. Тя се спрѣ при леглото и попита ласкаво: — Спасовъ, спите ли?

При тоя привѣтливъ гласъ Спасовъ откри очитѣ си. Благодатно спокойствие се разлѣ по лицето му. Гороломовъ съ офицерска кокетли-

вость се наведе да види сестрата право въ лицето. И той потръпна: видѣ Марийка Недѣлкова.

Тя бѣше прилична, черноока, напѣта мома, съ дѣтски нѣженъ добъръ, но меланхолически погледъ, който скривахѫ дълги клепачи. Чървений кръстъ на бѣло, зашитъ на гърдитѣ ѝ, придаваше ѝ видъ на жрица. Присѫтствието на младата дѣвойка въ това мѣсто на въздишкитѣ освѣтляваше го съ лучитѣ на упованието и надеждата. Тя чувствоваше на себе си погледитѣ на толкова страдалци и лучезарната усмивка се не губеше отъ печалното ѝ лице. Тя распита Спасова какъ се чувствова, приготви ловко потрѣбнитѣ нѣща за прѣвързване раната му, безъ да хвърли поне единъ погледъ на Гороломова. Спасовъ избѣгваше сѫщо погледа му. Той видѣ, че е съвсѣмъ излишенъ тука, и си отиде пламналъ до ушитѣ, като изскърца съ зѫби.

Той се завърна у тѣхъ си разяренъ. Той се не побираше въ кожата си, и не можеше да си прости униженнето, въ което се постави прѣдъ тоя нищоженъ Спасовъ и прѣдъ тая загубена мома. Храчката на баща ѝ не го възмути толкова — тя нѣмаше свидѣтели, — колкото гордото прѣнебрѣжение на тие двѣ болнични сѫщества... Но горчивитѣ му мисли бидохѫ прѣкъснати отъ денщика, който му врѫчи приглашение за вечеря въ двореца.

Мина се нѣколко врѣме. Гороломовъ играеше видна роль вече въ съвѣтитѣ дѣто се рѣшавали сѫдбинитѣ на страната. Готвяхѫ го за единъ високъ държавенъ постъ. Една заранъ, когато си бѣ облѣкълъ вече блѣстящия мундиръ и възсукалъ чернитѣ мустаки съ маджарска помада, денщикътъ му доложи, че нѣкаква млада госпожа пита за него.

Лицето му свѣтна побѣдоносно.

—Мария е, каза си той, вчерашното ѝ расърдяне бѣше само женско кокетство, разбрахъ я . . . Пакъ ще ми дойде подъ ботуша.

— Помоли я да влѣзе, заповѣда той на денщика и хвърли бързъ погледъ на огледалото.

Влѣзе Зинаида Матвѣевна!

Тя бѣше току що пристигнала, като сестра милосердия при амбуланцата на швейцарский червений кръстъ.

— Ахъ скѫпий Панайотъ Петровичь! извика тя възторженно и се спустна къмъ него.

Гороломовъ прие поздравленията ѝ крайно смутенъ.

— Здравствуй. любезна Зино, отговори той съ прѣсилена любезность. Очевидно, нейното дохаждане въ София го изуми неприятно.

Тя не забѣлѣжи това

— Какъ, ти се не надѣваше да ме видишъ тука, нали? Признай се: сюрпризъ! смѣеше се тя щастливо;—какво, трѣбваше и ние да помогнемъ на человѣческитѣ бѣдствия . . Ну, поздравлявамъ те, гълѫбче,

съ славата ти. Съ чинъ и ордени. Вотъ моятъ Панайотъ Петровичь и герой! . . Ну, не се конфузи де, дай да тя цалуна пакъ, но по лавритѣ тоя пжть. и тя го цалуна звънливо по челото. Послѣ захвърли небрѣжно врьхната си дрѣха и прибави: но пó-послѣ ще ми опишешъ военнитѣ си подвиги, единъ по единъ — а сега кажи ми намирашъ ли ме пò-хубава?

И тя го загледа въ очитѣ разгалено. Студътъ на улицата бѣше изкаралъ прѣсенъ румянецъ на бузитѣ ѝ: свѣтлитѣ ѝ умни очи играяхж жизнерадостно.

— Прѣкрасна, Зинаида Матвѣевна, отговори принуждено Горололомовъ и съ зжби пришушна: кой бѣсъ те доведе тука! Защото въ упоението на успѣхитѣ си той бѣше съвсѣмъ забравилъ госпожица Берендѣева и обѣщанието си, както забравяше сичко, което не влазяше въ областьта на неговото себелюбиво тщеславие.

Той не можа да се стьрпи и ѝ каза:

— Ахъ, Зинаида Матвѣевна, каква охота да бѣгашъ тука отъ Швейцария посрѣдъ зима? Това е лудость.

— Обязанность человѣческа, Панаша, виждъ тие прокляти войни какви жертви, какви страдания. . .

— Защо проклети войни? прѣсѣче я Гороломовъ. . . Войнитѣ сж законъ природенъ.

— Ну, надъ природний законъ има пó-високий законъ на съвѣстьта: той ни заповѣда да олекчаваме поне злинитѣ, които немогжтъ да се избѣгнатъ.

— Охъ, тие сантименталности. . . .

— Какъ? Панайотъ Петровичь? Да не подаваме ржка за помощь на страждущето человѣчество! пакъ чудакъ! каза поудивена курсистката.

— Оставете се отъ тие человѣчества, отъ тие гръмки думи. . Азъ се убѣдихъ вече отъ опита на живота, че нашитѣ принципи и идеали не сж друго освѣнъ празднп мѣхури. . . Животътъ е хазартна игра, Зинаида Матвѣевна. Който има силно чело той разбива стѣната. Щастливиятъ — щастливъ, а нещастливиятъ — зарѣжи го: нищо нѣма да го спаси: той трѣбва да загине.

Зинаида го изгледа поразена.

— Панайотъ Петровичь, какъвъ е тоя язикъ у тебе? Пакъ крайности, пакъ чудачества! Послѣ прибави добродушно: — Любопитно е сега, щешъ ли да се върнешъ да продължавашъ въ Цюрихъ, като вкуси отъ тие работици, и тя бараше срѣбърний и емайлевий крьстове на гжрдитѣ му.

— Невъзможно, Зинаида Матвѣевна.

Занаида го изгледа въпросително.

— Отечеството . . . Зинаида Матвѣевна . . . Моментъ великъ сега . . . Трѣбватъ сили . . .

— Значи, прѣгръщашъ военна карриера?

[redacted]

— О не, да бѣше траяла войната — друго: кариера велика. . . Но тоя проклетъ миръ, който на сила ни навръзватъ . . . Не, господарственна карриера, и блѣстяща.

— Що, министръ, може би?

Гороломовъ само климна и се усмихна.

Дѣвойката се позамисли на мигъ.

— А нашитѣ високи мечти? А *Ураганъ*? Значи, напущашъ! каза тя удивена.

— *Ураганътъ*? Ахъ Зинаида Матвѣевна, защо не кажешъ: „нашитѣ дѣтински глупости?“ Азъ изтрѣзняхъ вече отъ пиянството на смѣшний гуманизмъ и на разни урагани. Свѣтътъ е такъвъ какъвто си е.. Никой неможе го управи . . . Най-умното е да се ползувашъ отъ обстоятелства. Смѣхъ е да гонишъ дивото, когато си уловилъ питомното.

— Странно, впрочемъ . . . Отдавна ли бѣше когато ти се възмущаваше отъ народни паразити и вѣрваше въ доброто и въ прогреса? . Какъвъ прѣломъ, Панайотъ Петровичъ, стидно! каза дѣвойката живо . .

— Да, отдавна, отдавна, много отдавна бѣше!—когато господь ходеше по бѣли гащи, Зинаида Матвѣевна! . . Но азъ изтрѣзняхъ! Днесь познавамъ само единъ богъ, само единъ прогресъ: личното щастие, и баста!

Гороломовъ произнесе това циническо признание съ раздраженъ гласъ, защото той чувствоваше, че разговорътъ непобѣдимо водеше къмъ неприятна нему тема. . . Ставаше му неловко. Зинаида Матвѣевна помнеше навѣрно, пó-добрѣ словото му, отъ колкото самъ той — и му го напомяваше съ присѫтствието си. Тя му се наврьзваше на врата сега, когато той имаше желание да бѫде свободенъ. Но той трѣбваше пò-скоро, и веднажъ за всегда, да се расчисти съ нея. Той имаше единъ купъ способи, или жестоки, или ниски — той избра послѣднитѣ: тѣ по отговаряхѫ на природата му. Той си направи печално лице и въздѫхна дѫлбоко.

— Защо въздишашъ, Панайотъ Петровичъ? напраздно, ти трѣбва да се радвашъ — ако не за друго — поне за дѣто виждашъ твоя Зинаида, и тя го гледаше нѣжно.

— Ахъ, именно за това скърбѫ, драга Зинаидо.

Дѣвойката изгуби цвѣтътъ си. Тя го погледна безпокойно и попита бързо.

— Що има, Панайотъ Петровичъ?

— Зинаида Матвѣевна, азъ съмъ голѣмъ прѣстѫпникъ прѣдъ васъ. Азъ съмъ жертва на сѫдбата си и най-нещастний человѣкъ, каза той съ трагически видъ.

— Що е, за Бога?

Той наведе глава и я хвана за рѫцѣтѣ.

— Слушай моята исповѣдь, като честенъ человѣкъ, па прѣзирай ме, или прости ме.

Гороломовъ съ убито лице, съ растроганъ гласъ ѝ расказа либенето си прѣди три години съ Марийка, клетвата, която ѝ бѣ далъ, нещастията, които донесе тая любовна свързка на момата, и които, по сво-

ята непростителна вѣтренность, не прѣдотврати тогава макаръ, че би можалъ; товарътъ, който тежеше на съвѣстьта му за тая жестокость къмъ една любяща дѣвойка; послѣ, новото си увлѣчение въ Швейцария въ Зинаида, отъ която бѣ оплѣненъ и тогава, и сега; заблуждението, въ което я бѣ държалъ, противъ волята си, като ѝ скри свещенното си задължение къмъ Мария; послѣ — срѣщането съ Мария — жертвата си, раздирателната сцена, която послѣдва; страшната борба между дългътъ отъ една страна и сърдцето — отъ друга — борба, която потресе цѣлото му сѫщество, и въ която той просеше помощьта и съвѣтитѣ на Зинаида, за да излѣзе честно изъ нея.

Лицето на курсистката бѣше помрачено. Тая горка исповѣдь, която нанасяше смъртенъ ударъ на надеждитѣ ѝ, я прободи, и покърти.

— Панайотъ Петровичъ, продума тя, ти постѫпашъ, като благороденъ человѣкъ . . . Азъ се отказвамъ доброволно отъ щастието си; направи щастлива дѣвицата, която има повече право на твоята привязанность.

Гороломовъ ѝ зе рѫката и я цалуна отъ благодарность. . Той едвамъ скриваше радостьта си.

Но слѣдъ тия думи страданията внезапно побѣдихѫ твърдостьта на младата рускиня. Сълзи бликнахѫ по очитѣ ѝ. . Тя бързо облѣче дрѣхата си и, прѣди да иде къмъ вратата, обърна се къмъ Гороломова:

— Бѫдете увѣрени, мосье Гороломовъ, че ви се не сърдѫ.

Но гласътъ на бѣдната дѣвойка ослабна, задавенъ.

Въ това врѣме вратата се отворихѫ възло, и влѣзе Спасовъ. Той бѣше въ граждански дрѣхи и твърдѣ прѣблѣднялъ. Лѣвата му рѫка висеше на подвѣзка.

— Здравствуй, Спасовъ! каза неволю Гороломовъ.

— Курудимовъ! Ти си единъ безчестенъ человѣкъ! искрѣщя гостьтъ, като го стрѣляше съ огненни погледи.

— Какъ смѣете, господине?

— Казвамъ ти, че си безчестенъ человѣкъ! повтори натъртено Спасовъ;—не ти стигна, дѣто опозори и уби нравственно Мария; не ти стигна, че уби звѣрски баща ѝ въ тъмницата, а сега си си позволилъ да се гавришъ пакъ съ жертвата си, безсовѣстнико!

— Не те разбирамъ!

— Не ме разбирашъ? изрева вънъ отъ себе си Спасовъ, вчера си ходилъ при Марийка та си ѝ нанесълъ гнусни оскърбления и ѝ си прѣдлагалъ мерзости, за каквито само ти си способенъ. . . У тебе нѣма капка човѣщина!

— То е моя работа. . . Тебе каква ти е Мария та се грижишъ?..

— Годеница ми е, лъжливи герою!

И съ едно силно дрьпане Спасовъ отпра еполетя му и махна да го перне съ него по лицето.

Горозомовъ се отдръпна въ ужасъ, като викаше къмъ рускинята:

— Сумасшедшій! Сумасшедшій!

Спасовъ го погледа растреперанъ, па излѣзе полека.

Курсистката присжтствовá нѣмѣшката на тази сцена. Но тя разбра почти сичко. Нейната женска догадливость, позна че тука бѣше въпросъ за сжщата Мария, за която одевѣ ѝ говорѝ Гороломовъ тъй трогателно. По неговото страшно смущение тя позна, че сж истински калнитѣ дѣла, въ които го изобличаваше гостьтъ, и че одевѣ е слушала лъжи, а по позорното и безотвѣтно приемане оскърбленieто, и още съ еполетя, тя видѣ прѣдъ себе си подлецъ.

Тя го изгори съ прѣзрителния си погледъ и искокна.

Гороломовъ дълго оста, като слисанъ. Отъ прѣхласнатость той даже неможеше да прочете визитнитѣ карточки на двама кореспонденти, които чакахж на вратата му.

. . . .

Мирътъ се сключи, но Господь не даде миръ на България. Трусове продължавахж да я расклащатъ отъ основи. Черни облаци затулихж отъ нея слънцето на правдата и милосердието... Гороломовъ слѣдваше да става великъ. Изъ литературата, изъ науката, изъ идеологията, изъ армията и човѣщината той излѣзе банкротъ. Животътъ му оставяше една врата отворена: политиката. Той плуваше сега въ мжтнитѣ талази на стихията си. Стана публицистъ и извика на животъ най-звѣрскитѣ инстинкти на сганьта, писвà кръвнишки членове, посипани съ барутъ и петролъ, които разнасяхж изъ въздуха шумътъ отъ костоломието и миризмата на гробищата и салханитѣ... И славата на името му растеше!

* *
*

Мина се още врѣме. Въ събранието у единъ министръ, дѣто случайно присжтствуваше и Китеровъ, дошьлъ наскоро отъ Русия, ставаше дума за запразднянето единъ твърдѣ важенъ господарственъ постъ, осталъ сега вакантенъ. Гороломовото име падна отъ сичкитѣ уста.

— Та вие знайте ли кой е Гороломовъ? каза Китеровъ очуденъ, той биде изгоненъ позорно отъ университета!

— За убѣжденията си, да, възрази министърътъ.

— За убѣждения? Не, той открадна едно брилянтово перо изъ единъ магазинъ, затова бѣ исключенъ.

Сичкитѣ зяпнахж въ недоумѣние, и недовѣрчиво.

— Азъ не ви говорж и за тукашната му репутация . . .

Събранието се пошушука една минута.

— Гороломовъ е една сила, каза внушително единъ министръ.

— Сила е, подтвърди другий министръ.

— Сила, сила, отзовахж се важно и другитѣ.

Разговорътъ мина на другъ прѣдмѣтъ. . . .

1888

Трауръ на една муза.

Отдавна нѣмѣй той, отъ свѣта забравенъ.
Живѣй той, пѣвецътъ, но съ мрьтвий е равенъ.
Една нощь при него Музата влѣзнѝ.
— Кой ме буди въ мрака? каза той въ смущенье.
— Ставай, о поете, свѣтло вдъхновенье,
Азъ за тебе нося, Музата викнѝ.

— Охъ иди, богине! късенъ часъ сега е!
Моятъ духъ озлобенъ сънь, отдихъ желае.
Сънь, отдихъ, ти чуйшъ ли? вѣчни, като смрьть!
Сърдцето ми тряпка въ сънища гробовни,
Въ него мѣсто пѣсни сѫскатъ змий отровни
И парливи рани пъшкатъ и горѫтъ.

Що блѣднѣйшъ? неволи страшни ме сломихѫ!
И рано измами горчиви затрихѫ
Вѣрата ми въ сичко, що въспѣхъ, любихъ.
Видѣхъ, че мечтитѣ мечти си остаятъ,
Че на злото вѣчно далеко е краятъ.
И азъ сърдито лирата разбихъ.

Не веднажъ чело ми срѣдъ бурята клюмна,
Не съ една надежда света и безумна
Простихъ се на вѣки, и почти безъ жаль. . . .
Тежъкъ бѣ живота, и всякъ ударъ нови,
Що падна възъ мене, единъ гробъ зарови
За нѣкой сънь златенъ и ликъ омилялъ.

Видѣхъ силна младость безъ врѣме строшена
Въ усилья безплодни; видѣхъ прѣломена
Мойта горда воля отъ страшний животъ.
Съ много вече кривди мълкомъ помирихъ се
И сторихъ това азъ, и не възмутихъ се,
Стисканъ на теглата въ звѣрския хомотъ.

Видѣхъ какъ грухнѝхѫ моитѣ кумири —
И какъ злото свѣтско безъ жалость истири
Всякой култъ и вѣра изъ мойта душа;
Видѣхъ въ каль светитѣ мои идеали,
Знамената честни — оплюти парцали,
Съ които търгува мръсната лъжа.

Видѣхъ я азъ нея въ царска багряница,
Честността — въ окови, правдата въ тъмница —
Видѣхъ азъ на злото стихийната мощь,
Видѣхъ му и наглий триумфъ, тържеството,
Изгубихъ азъ вѣра въ Бога и въ Доброто,
И настана въ душа ми безконечна нощь.

И сега, о музо, безъ олтаръ живѣѭ. . . .
Любовьта една би. . . . Уви, и отъ нея
Ранитѣ щѫ носѭ дор' бѫдѫ човѣкъ . . .
Изъ чашата й сладка пихъ съсъ сичка сила,
Но съ капката нектаръ море отъ горчила
Испихъ, и отровенъ останахъ на вѣкъ.

За какво да пѣѭ? Дѣ изворъ за пѣсень?
Въ душата ми само уломки и плѣсень,
И тиня отъ бури, и отчаянъ мракъ.
Искра свѣтла божйя тамо не прониква
И тя на доброто вечъ се не откликва,
И дори да плаче тя забрави какъ!

Дѣ изворъ за пѣсни? Въ природата дивна?
Тя ми стои чужда, като гробъ противна,
Съ вѣчната си хубость и нетлѣнъ покой.
Едно само чувство въ душата ми свѣти,
Цьфти и вирѣе, като майско цвѣте:
Злобата — исчадье на мѫки безъ брой.

Злобата, о музо, пъкленната сила,
Що сичко човѣшко въ менъ е угасила,
Змия, що ме гложде и ми дава мощь. . . .
Кажи ми, анчарътъ ражда ли медъ прѣсни,
Отровата —нектаръ и злъчката пѣсни?
Остави ме, музо! Бѣгай! лека нощь!

*
* *

Музата хвърчеше въ пространствата звѣздни.
Единъ ангель, житель на висшитѣ бездни,
Срѣщна я. „— Що плачешъ? Отъ дѣ тазъ тъга?"
Попита я трогнатъ, кат' видѣ сълзитѣ
На музата кротка че блѣщѫтъ въ очитѣ.
„— Отъ единъ покойникъ връщамъ се сега!"

1888. **И. В.**

Лучъ и Мракъ

Лучъ

Безъ начало съмъ отъ вѣка,
Нѣмамъ свършакъ, нѣмамъ край,
Много общо съ человѣка
Въ наш'та сѫдба се потай.

Мракъ

Азъ прѣдтеча съмъ на всичко
Твой баща съмъ, твой завѣтъ,
Человѣкъ е, мила птичко,
Моя тварь и мой сонетъ!

Лучъ

Азъ вселенната създадохъ,
Всичко само азъ тѣшѫ.

Мракъ

Туй което азъ ти дадохъ,
Ази пакъ щѫ разрушѫ!
Твойта участь азъ рѣшавамъ,
Власть съмь, богъ съмь и твой царь;
Всичко що азъ възвишавамъ
Азъ го правѫ на парцалъ.

Лучъ

Луциферски атрибути . . . .

Мракъ

Какъ? . . готовъ съмь за кавги.
Твойто царство да се срути
Наближава.

Лучь

Никоги!

Ф. Панайотовъ.

РАСХОДКА ДО ИСКЪРЪ.

(Пѫтни наблюдения и мисли).

Отъ София до Искърътъ, по желѣзницата, сѫ десетина минути, а съ кола единъ и половина часъ. Но моята расходка щеше да хване пò-множко врѣме, защото азъ тръгвахъ къмъ Искърътъ не по источна посока, а на сѣверъ къмъ Балкана, тамо дѣто рѣката си отваря пѫть прѣзъ гранитнитѣ гѫрди на планината, и прѣсича я нагло, за да иде да се влѣе въ Дунава. Тоя чуденъ проломъ, единственъ въ Стара-Планика, гигантско дѣло на една отъ нашитѣ едри рѣки, привличаше отдавна любопитството ми, и азъ рѣшихъ него да турѫ цѣль на расходката си, на която искахъ да посвѣтѫ единъ отъ хубавитѣ дни на априлия, тазъ година.

Прѣди да тръгнѫ азъ хвърлихъ погледъ на картата на русския главенъ щабъ и видѣхъ, че пѫтя ми бѣше прѣзъ селата Орландовци, Бериѝирци, Кума-

[redacted]

ница, Комарица и Курилово, които се редяхѫ право на сѣверъ, отъ лѣва страна на Искъръ. Послѣдното лежеше до самата рѣка, въ подножието на планината.

Тая къса расходка азъ правяхъ на конь, споредъ прѣпорѫката на г. Иричка. Отъ Шарения Мостъ, пѫтьтъ ми мина прѣзъ циганската махала съ пъстроцвѣтнитѣ ѝ дрипи и тъмнокожи циганчета, прѣсѣче желѣзната линия, мина край новитѣ градски гробища населени вече съ стотини прѣсни гробове отъ зимашната инфлуенца, и нагази прѣзъ нивята.

Тука той се обърна въ разквасенъ черноземъ, въ дълбоки дируги, изброздени отъ колата на керемедчиитѣ. Коньтъ ми, истински росинантъ, остарѣла и охлузена кранта подъ бичътъ на нѣкой талигаринъ, прѣстѫпяше мудно съ меланхолически наведена глава и клюмнали уши, печално замисленъ, вѣроятно за младитѣ си години. Но азъ го и не силяхъ да бърза. Прѣдъ очитѣ, ми се растваряхѫ хубави картини: отъ юго-истокъ—кичестата бѣла грамада на въсточната половина на столицата, а задъ нея въ хоризонта — колосалната Витоша, съ тъмно-зеленаta мантия, а задъ гѐрманската планина пъкъ се бѣлѣяхѫ, като редъ сахарови глави, нѣкакви снѣжни врьхове, всичко това ярко освѣтлено отъ въсхитителното пролѣтно слънце на България. А отпрѣде ми се простираше равното зелено софишко поле. заградено на сѣверъ отъ Стара-Планина съ живописнитѣ ѝ многомогилести хѫлбоци, съ подвижнитѣ и нѣжни отсѣнения по тѣхъ на срѣбристопамучнитѣ купове облаци, които се рѣяхѫ надъ гърба на планината и завивахѫ съ бѣла гъжва, като на единъ халифъ, главата на Мургашъ.

Не е тъй висока и величественна Стара-Планина тукъ, както пò на истокъ. Тя се снишава постепенно, намалява се, слупва врьховетѣ си и разлива плѣщитѣ си на талази, колкото отива пò на западъ, като че се свива прѣдъ горделивия взоръ на Витоша, и сѐ пò-смирена, сѐ пò-спарушена, изчезва кѫдѣ Сливница, цѣла побѣлѣла отъ камънякъ, като че посипана съ градушка.

Показа се Орландовци.

Туй село, съ такова звучно и съ романтическа прѣлесть дишуще име, и пò-напрѣдъ плѣняваше въображението ми, а сега още повече гъдъличкаше любопитството ми. На какви странни обстоятелства длъжеше то това име? Каква историческа личность наумяваше то? Въ ума ми неволно нахлухѫ поетическитѣ сѣнки отъ „Orlando furioso“, и въспоминанията за срѣдневѣковнитѣ рицари, за цариградската латинска империя. . . Кой знай какъвъ графъ, баронъ или другъ рицаръ авантюристъ е далъ сѫществувание на това село, или е завьршилъ своето въ него! . . . На вѣрно, тамъ ще има и травясалитѣ останки на нѣкой разрушенъ замъкъ, изъ който вѣе духътъ на срѣднитѣ вѣкове и старинни прѣдания. Кой знай, тамъ, около останкитѣ на тайнственната старина, подъ мълчеливата сѣнка на дѫбоветѣ, дали не се крие темата на нѣкоя романтическа поема отъ епохата на крьстоносцитѣ, или пъкъ друга жива струя отъ поезия, която напразно би дирилъ човѣкъ въ трѣсъкътъ и вѣчнитѣ прашни самуни на витошка улица. . . . Мене даже ми дойде на минута дѣтинското тщеславно желание да се отстранѫ лѣтось въ очарователната самотия и тишина на тоя кѫтъ и подъ пѣснитѣ, вдѫхнати отъ него, да бѣлѣжѫ и романтическото му име. . . .

Но коньтъ ми влѣзе въ Орландовци и азъ бѣхъ принуденъ да прѣкратѫ сладостнитѣ си мечтания. Никога измама пò-нагла. Селцето е пусто, глухо и тѫжно; никаква развалина или друга слѣда отъ старината не оживяватъ това мьртвило; даже десетината му кѫщи сѫ покрити съ нови тухли! а тоя неприятенъ дисонансъ отнимаше му и прѣлестьта на селский колоритъ. При това, сѣнка никѫдѣ: ни дръвче, ни зелено клонче не стърчи надъ нажеженитѣ червени стрѣхи! Мислишъ, че минувашъ прѣзъ нѣкое арабско село край Мрътво-Море. Идеята да му станѫ гостянинъ бѣга на сто милиона километра отъ мене. Всичко ме канеше да излѣзѫ и да не стѫпамъ вече тамъ. Азъ даже се зарадвахъ, когато двѣ псета ме излаяхѫ на края.

Сбогомъ, мой Ферней! сбогомъ мой Санъ-Суси! мой Салентъ!

Като нине човѣкъ прѣзъ това село не би повѣрвалъ, че то се намира на една четвърть отъ столицата, подъ самиятъ й носъ, вика се. Впрочемъ, и другитѣ села на софийската котловина не блѣщятъ съ повече животъ и привлекателность. Близостьта на българската столица, дѣто отъ десетина години се съсрѣдоточава политический, умственний и културний животъ на България, дѣто западната култура на широки вълни нахлува отъ сичкитѣ краища, нито на косъмъ не е повлияла па тие шопски селения, не е измѣнила нищо въ понятията, въ образа на живота, въ вкусоветѣ на жителитѣ имъ. Шопътъ си е и днесь пакъ сѫщиятъ какъвто е билъ когато София бѣше административенъ центръ на единъ турски санджакъ, какъвто е билъ и при Асеневцитѣ. Ще ли и слѣдъ единъ вѣкъ да бѫде по-другъ, съмнѣвамъ се. Изборътъ на София за столица, въ политическо и стратегическо отношение, може-би е твърдѣ щастливъ и цѣлесъобразенъ; но нейното цивилизаторско влияние ще бѫде твърдѣ слабо и нищожно възъ расата на шопа. Тая раса, която се отличава физически отъ всички остали българи, още повече стои далеко отъ тѣхъ по особеноститѣ на своята нравствена природа, по умствената неподвижность и ограниченость, прославени чрезъ купъ смѣшни приказници за несмисленностьта на шопа, чието име даже е станало синонимъ на глупавъ человѣкъ. Тая прѣсѫда обаче не е съвсѣмъ справедлива: въ характера на шопа се проявляватъ качества, които въ случай могѫтъ да се нарѣкѫтъ национални добродѣтели. Той е твърдъ, якоглавъ и упоритъ, като витошки гранитъ — вѣроятно за него сѫществува турското изрѣчение „инатъ гявуру". Отвращението му отъ чуждото, крайната консервативность и неспособность за въсприимание нови елементи въ непокѫтнатиятъ си битъ на тие български бретонци, бѣхѫ сломили гордостьта на прѣжнитѣ имъ господари — турци, които всичкитѣ въ шопско се научвахѫ български, за да могѫтъ да се обясняватъ съ раята — шопи. Явление забѣлѣжително и единствено въ цѣла Българя! Това обстоятелство е и съхранило по-чистъ отъ турски думи шопския говоръ Веднажъ приятельтъ ми М. . . овъ въ единъ разговоръ по българската археология ме изненада съ такива думи: „Искашъ ли да видишъ войницитѣ на царъ Симеона? ето ги!" и той ми показа една тълпа яхнали на малки кончета шопи, които влазяхѫ единъ пазаренъ день въ София. Ние нѣмаме никакви основания да се съмняваме въ това увѣрение; може смѣло да се каже че отъ десетина вѣка насамъ, прѣзъ всичкитѣ политически трусове, шопътъ не е бутналъ нито една шарка въ костюма си, нито единъ прѣдразсѫдъкъ въ душата си, нито една привичка въ живота си.

Минахъ Бериѣирци, което нѣма нищо любопитно, освѣнъ името си, и стигнахъ Куманица. . Това село се намира не далеко отъ Голѣмий Искъръ, срѣщу стариятъ му мостъ. Отсѣднахъ въ кръчмата „Искъръ" да пиѭ едно кафе. Вѫтрѣ пълно съ селяне: азъ се надѣвахъ да бѫдѫтъ въ училището, което видѣхъ близо до кръчмата, укичено сега съ зеленина по прозорцитѣ и съ единъ голѣмъ полувѣнецъ отъ шума и полски цвѣтя надъ вратата: тамъ сега ставаше испитъ. Но тие честни хора намирахѫ по-вкусно укиселялото вино на крѫчмаря нежели онова, което ставаше въ школото. Азъ полюбопитствовахъ и отидохъ на тоя селски испитъ. Училището бѣше почти пусто отъ посѣтители: попътъ само, двѣ три жени и единъ селенинъ: по-малко отколкото въ черквата! Азъ съ удоволствие забѣлѣжихъ, че малкитѣ царвуланчета (това е само риторическа фигура— дѣцата сичкитѣ бѣхѫ боси, или, както се изразява деликатно г. Л-овъ за своитѣ ученици въ К. — *деколте въ краката); забѣлѣжихъ*, че малкитѣ царвуланчета четяхѫ доста свободно по читанката за сънищата на царь Фараона, за вулканитѣ, и за Австралия. Сѐ едно, това ще бѫдѫтъ грамотни селяне, и азъ немогохъ да не излѣзѫ изъ Куманица съ по-добри впечатления, отъ колкото изъ Орландовци, която, освѣнь ново училище има и такава черковка, както повечето села изъ софийско поле.

[redacted]

Хубаво, но това поле нѣма гори! То е голо, като длань, една степь, особенно въ западната си половина. Г-нъ Лавеле иска да го оприличи на римската campagna di Roma. Това безлѣсие характеризира не само софийското поле, то загрозява цѣла България; то е страшниятъ ѝ и невидимъ неприятель, който краде плодородието на сочнитѣ ѝ полета, прѣсушава изворитѣ на рѣкитѣ ѝ, гони дъждоветѣ и довожда градушкитѣ. При всичката си картинность и естественна хубость, България се прѣдставя една тъжна и негостолюбива земя на оногова, който иде отъ западна Европа, напримѣръ, отъ Австрия, която прилича на една безконечна градина посѣяна съ великолѣпни паркове. Подиръ Сливница, ние привикнахме да се считаме въ всичко по̀-горни отъ сърбитѣ, но който е минувалъ прѣзъ земята имъ и е видѣлъ нейнитѣ кичести запазени гори, ще се убѣди. че сѐ има едно що да имъ подражаемъ Забѣлѣжено е природното отвращение на българина къмъ дървото — и на развития и на простий българинъ. . . Той сѣче, сваля, унищожава — никога не сади. Българинътъ е филоксерата на горитѣ, дѣто му достигне топора трева вече не никне. Ние напраздно бѣдимъ турцитѣ въ опустошението на горитѣ у насъ; напротивъ, дѣто е прѣобладавало турското население тамъ страната е запазена по̀-горнста и растителностьта е по̀-богата. Безбройнитѣ и разновидни овощни дървета, които украсяватъ дворищата ни и градинитѣ ни, сѫ донесени отъ турцитѣ изъ Азия, отъ тѣхъ сѫ присадени, облагородени и распространени по нашата земя. Турчинътъ почиташе дървото, и ми се чини, че строго наказание прѣдвиждаше турския законъ за унищожението му. Азъ бихъ желалъ драконовски законъ за насъ. Иде ми на умъ сега любопитната история, произлѣзла между най-първитѣ българи колонисти въ Бесарабия и генерала Инзова, губернатора ѝ. Понеже Бесарабия е страна гола и безводна, генералъ Инзовъ раздалъ семе на нашитѣ съотечественници да насѣятъ по нѣколко десетини дѫбова гора — всяка колония въ мерата си. Колониститѣ дошле въ ужасъ, но нѣмало какво да сторатъ и испълнили заповѣдьта, подъ надзора на властьта. Скоро младоцитѣ се показали отъ земята, но при всичкото имъ гледане и поливане тѣ упорно хванали да увѣхватъ и съхнатъ. Недоумѣнието на Инзова било голѣмо, той хваналъ да подозира селенитѣ за това необяснимо и мистериозно умиране на дървичетата. Той свикалъ по̀-прѣднитѣ членове отъ сяка колония и заповѣдалъ да имъ ударатъ по нѣколко нагайки, за да узнае истината. Какво излѣзло? Добритѣ хорица, подъ камшика, исповѣдали че попарвали съ гореща вода коренитѣ на фиданчетата, за да се отървѫтъ отъ грижата за по̀-нататъшното имъ отрастване!

Защо у насъ не стане задължително за всяка община насаждането гори, както е задължително първоначалното обучение, военната служба, даждията и други тегоби? Само по тоя начинъ ние ще видимъ нашитѣ пустини развеселени отъ цвѣтущи оазиси и нашето небе по̀-благосклонно и благодатно. Мисли ли нѣкой за това? Може би и мисли, може би и да пише. Ние четохме даже неотдавна въ вѣстницитѣ — скоро подиръ ужасната градушка, която бомбардира̀ София — едно твърдѣ патетическо възвание за това нѣщо, но отъ чашата до устата, както казва Шекспиръ, сѫществува цѣла пропасть. Дѣло не виждаме. Ония, отъ които зависи, не правятъ нищо. Правителствата, — сичкитѣ — отъ начало и до днесъ, не сѫ считали въпроса доста сериозенъ, за да обърне вниманието имъ. Задоволявали сѫ се само, для очистения совѣсти, да издаватъ нѣкакви си жалки закончета за „запазване горитѣ на България," (които не сѫществуватъ въ по̀ голѣмата ѝ часть), които сѫ излизали охтичави изъ министерската канцелария и сѫ умирали незабавно въ душнитѣ стаи на горскитѣ инспектори. . . . А малкото доблѣстни инициативи, нека бѫдемъ справедливи, за създаване законъ за задлъжителното горонасѣване сѫ се разбивали въ злата воля на камаритѣ... Печатътъ отъ своя страна, съ пълнѣйша апатия се отнася къмъ идеята за облѣсението на България, което ще бѫде могуществен лостъ за напрѣдъка на земледѣлието ѝ и за нейното економическо повдигане. Или не, пе-

чатътъ се занимава съ економически въпроси! Ние виждаме роякъ проповѣдници и социални буреносци, които отъ стълповетѣ на журналитѣ ни говоратъ съ патосъ за работонический конгресъ въ Берлинъ, за раздѣлението на труда и капитала, за еволюцията въ политико-економический битъ на западна Европа, за разни „нравственни задачи“, и „подкладки“, развиватъ ни теориитѣ на социализма, прѣвождатъ ни колко пѫти французката революция, разгромяватъ поезията, нещастната габровска фабрика, и ржкоплѣщатъ на пожара ѝ. реформаторствоватъ, пишатъ Господь съ малко г, садѫтъ велики принципи, сѣятъ грандиозни идеи!

Господа, сѣйте гори!

Пб́ще бѫдете полезни за България ако отгледахте прѣзъ живота си петь уврата джбовъ лѣсъ, отъ колкото съ цѣло море заучени фрази, съ които тя незнае какво да прави...

(Слѣдва)

Изъ сбирката **„Танталово наслѣдство“**
отъ *Ярослава Върхлицки**)

Припомняне изъ Тацита.

Туй четохъ въ книгата сурова твоя.

Баща и синъ срѣщнали се на боя...
Кога бащата плуялъ във кръвьта си
Прѣдъ гнѣвний синъ — синътъ позналъ баща си!
Прострѣлъ рѫцѣ и падналъ на колѣне,
Плакалъ надъ ранитѣ му и прощенье
Молилъ съ отчаенъ погледъ, съ чело блѣдо.
Баща му рѣкълъ: — що се вайкашъ, чедо?
За туй нещастье виноватъ не си ти:
Ти вършишъ волята на голѣмцитѣ,
Войната е злодѣйство най-голямо,
Но то е общо, а не твое само!

Тезъ думи казалъ варваринътъ тамо.
А днесь, кога крилото на войната

---

*) Ярославъ Върхлицки (фамилното му име е Емилъ Фрида) е отъ реда на най-даровититѣ и знаменити поети, съ които се гордѣе Чехия. Въ своята неуморна дѣятелность Върхлицки се е отличилъ сполучливо по всичкитѣ родове поезия, но въ лириката стои най-високо и е почти непостижимъ по оригиналностьта си и полѣта на фантазията. Неговата поезия се отличава съ отвлѣченъ, рефлективенъ характеръ и е напоена съ хуманно-философски духъ. Темитѣ му сѫ зети изъ сичкитѣ врѣмена и области, той е прѣимуществено поетъ-козмополитъ и съ това се отличава отъ другитѣ чехски поети, сѫщественно национални. Върхлицки е съвършенъ художникъ и формата на всичкитѣ му пиеси е изящна, мислитѣ възвишенни и язика богатъ и гладъкъ. При голѣмий купъ оригинални трудове Върхлицки е притурилъ и грамада капитални и прѣкрасни прѣводи изъ класицитѣ — стари и нови — на романскитѣ литератури.

Най-първата сбирка стихотворения съ която е започналъ поетическото си поприще е „Изъ дълбочинитѣ“ напечатана на 1865 г. Въ нея сбирки той се явява внезапно готовъ и свършенъ поетъ. Отъ тогава Върхлицки слѣдва да обогатява отечественната си поезия съ прѣвъсходни творения, които сѫ достигнали до 70 тома!

Върхлицку е роденъ на 1853 г., той сега занимава длъжность секретарь въ чехската политехника въ Прага.

Засѣя яростно и двата свята
И въздухътъ ехти, зловѣщо стѣне
Отъ страшното на сабитѣ звънченье,
Тѣзъ думи спомнихъ. Да, по́-вѣщо
Вникналъ е оня варваринъ въ туй нѣщо,
Отколкото синътъ на вѣка днешни. . .
Ахъ, доблеститѣ стари намъ сѫ смѣшни!

Всемирното злодѣйство пакъ възкръсва
И лика на Медузата разтръсва,
И всичко живо пада му въ краката;
Убийството геройско було мята,
И отъ кръвьта на синътъ и бащата,
Кат' Банковия гробенъ духъ, възтава
Прѣдъ насъ свирѣпата военна слава.
Прогресътъ на човѣшкий духъ остава
Назадъ едно столѣтье. . . .

Мислителю, тѫжи; скърби, поете!

II

Ехуда Халеви

Ехуда Халеви изъ пѫтя вървеше
И похвали много слухътъ му ловеше.

Ехъ лъстци, каза си, видатъ че минавамъ,
Та ме тъй ласкаятъ — вѣра имъ недавамъ

Но макаръ и скроменъ, силно му се щеше,
Мнѣнието общо да знай какво бѣше.

Други пѫть случайно той чу хули бѣсни,
Укори жестоки зарадъ своитѣ пѣсни.

Злобници, каза си, наскърбенъ, обиденъ,
Колко ми дотегва тоя сѫдъ безстиденъ!

Но кога дома си пакъ земà перото
Той си каза гордо съ ясность на челото:

Ахъ сега живѣѭ! Лѣйте се, о пѣсни,
Хвалби ме не трогватъ, нито хули бѣсни.

Лѣйте се изъ моята душа миризливи,
Хвалби, хули чезнатъ — вий сте само живи!

Кога Богъ звѣздитѣ на небе запали,
Не слушà той никакъ хули и похвàли.

III

Разговоръ на морето

Казахъ на птицата: о птичко жива,
Кат' хвъркашъ изъ безкрайностьта,
Кѫдѣ отнасяшъ моята скръбь горчива?
— Във небесата, рѣче тя.

Питахъ вълната: морска дъщи,
Ту бляскава, ту пълна съ мракъ,
Кѫдѣ скри горѣстьта ми, кат' въ гробъ сѫщи?
Тя рѣче ми: — Въ дънъ-бездна чакъ!

Попитахъ вѣтъра: о гостъ прозрачни,
Кой сичко стигашъ въ своя пѫть,
Кѫдѣ отвѣ ми споменитѣ мрачни?
— Оставихъ ти ги на брѣгътъ.

Ти пакъ си воленъ, младъ ми рѣче
Пурпурнозлатний небосводъ.
О не, въздъхнахъ: азъ влачѫ вече
Оковитѣ на цѣлъ народъ.

IV

Долу крилата! *)

Долу, хей, крилата! чуй се пóзивъ дивъ сега отвредъ.
Нека свържемъ младий ýстремъ на свободния полѣтъ!
Красотата намъ защо е? Дайте ни печалби, хлѣбъ!
Нейния жрецъ нек' се скита голъ и кат' Омира слѣпъ.

Долу, хей, крилата! Що ни трѣбва да хвърчиме тамъ?
Ний изъ локвитѣ ще пиемъ . . нектарътъ не трѣбва намъ.
Бѣдний лудъ! Въ тозъ вѣкъ на пáра, на електрика, прогресъ,
Търси ритми и се губи въ облаци, въ мечти безъ свѣсть.

Долу, хей, крилата! Вѣкътъ прозаиченъ е и твърдъ.
Илогрифътъ въ градоветѣ влачи криле изъ прахътъ,
Дор' изъ тихата дѫбрава, дѣто има гнѣздо, дворъ,
Гони го зловѣщий трясъкъ на дърварския топоръ.

Долу, хей, крилата! Даже нѣвгашъ чиститѣ селца
Пълни съ трудъ, и споръ, и радость, съ мили пѣющи гнѣздца,
Днесь Идилия, Невинность тѣ прогонихѫ далечь:
На земята, на небето нѣма поезия вечь.

---

*) Това стихотворение е зето отъ най-послѣдний брой на чехското периодическо списание: „Lumir“.

[redacted]

Долу, хей, крилата! Всичко нека ниско, равно да стои.
Единъ крой и цвѣтъ да иматъ кѫщи, лица и души.
Подъ видъ на хуманность хитрий внукъ на славнитѣ дѣди
Днесь касапници, болници въ храмоветѣ имъ гради.

Долу, хей крилата! Що ни трѣбва прѣлесть и размѣръ?
Нещемъ платно за картини, ни за статуи мермеръ!
Изъ галерий, изъ музеи ще изринемъ на кальта —
Чудесата на перото, и на четки, и длитá.

Долу, хей, крилата! Мѫдрость дрѣвна нѣма да цѣнимъ!
Що ни сѫ Калхасъ, Хекуба? Що ни е Еллада, Римъ?
Туй, що пипаме е само вѣрно . . Хай въ пещьта сега
Буколическитѣ свирки и библейската трѫба!

Долу, хей, крилата! Хлѣбъ, хлѣбъ! вѣчно туй сганьта реве,
Луксъ е красното искуство, блѣнъ на праздни умове.
Ний сме люде позитивни, любимъ користь, мразимъ рискъ,
Колътъ за кой коня връжемъ, пò е скѫпъ отъ обелискъ.

Долу хей, крилата! Броятъ, цифрата е земний богъ,
И на бурсата играта идеалъ е най-високъ:
Небесата и морята само пѫть сѫ къмъ цѣльта . .
Съ пъленъ джебецъ и безъ Бога ще пѫтуваме въ свѣта.

Таквизъ викове, присмивки, хули сипатъ, се кат' градъ,
Отъ газетнитѣ колони и отъ прашния площадъ;
И художникътъ е хаплю, що отъ милость го търпятъ
И на вѣтъра разхвърля силитѣ си и умътъ.

Дѣ ще идемъ? дѣ ще стигне тоя бѣсъ на наший вѣкъ,
Врагъ на пластика и пѣсни? Въ нощь затъва человѣкъ!
Слънцето на духа свѣтлий затъмнява се отъ мракъ,
Сѣнката на варварството възъ земята пада пакъ.

Тя тресе се, тътне, както въ цецарскитѣ врѣмена.
Страшний Фатумъ се задава, и Немéзиса сама
Кара съ бичъ коне му ратни! . . Ще настѫпи страшенъ сѫдъ.
Дѣ ще се укрийимъ тогава, кат' кръвьта залѣй свѣтътъ?

Виждамъ духомъ азъ потопа и човѣка съ него, блядъ!
Какъ се бий . . . Искуството е, чуйте, наший Араратъ!
Той изъ безднитѣ на злото дига чело до звѣзди.
Който е съ крила тогава той ще тамъ да долѣти!

Прѣвелъ **И. Вазовъ**

ЛОВЪ ПО ШКОЛСКИЯ МИ ДРУГАРЬ.

Расказъ отъ Л. Струпежницки.*)

Най-занимателната работа, съ която нѣкога сжмъ се занимавалъ, бѣше съставянето каталога на ржкопис тѣ, които се съхраняватъ въ Гоницкиятъ замъкъ. За тая работа азъ употрѣбихъ цѣла година отъ живота си. Най-напрѣдъ трѣбваше да се прочетжтъ всичкитѣ ржкописи, да се прѣгледатъ подписитѣ на кралеветѣ и печатитѣ на владѣтелитѣ на роженбергский замъкъ, на шванбергский, деймский, щернбергский, словатский и много други. Твърдѣ разнообразно бѣ съдържанието на ржкописитѣ. Тукъ намирахъ азъ съглашения за покупка на имущества, завѣщания на стари чехски землевладѣлци, съ правилата, по които билъ длъженъ да се подчинява простиятъ народъ на помѣщицитѣ, а сжщо и повѣствование за хуситскитѣ войни.

Изъ най новитѣ врѣмена достойни за внимание бѣхж „патентитѣ" (указитѣ) издавани отъ разни императори. Тъй напримѣръ, „патентътъ" издаденъ отъ Мария Терезия унищожава, съгласно папското разрѣшение, цѣлъ редъ праздници. По-нататъкъ се намирахж бѣлѣжки за прѣобразованията на императора Франца Иосифа, наприм.: „патентътъ" чрезъ който се унищожавахж множество католически манастири; „патентътъ" кой облегчавалъ участьта на простий народъ; „патентътъ" съ който се заповѣдвало да се погребватъ мрътвитѣ безъ ковчези (гробове). Обаче, послѣдниятъ биде отмахнатъ поради роптанието на народа.

Отъ Метерниховo врѣме тукъ се пазехж цѣлъ купъ тайни распореждания, които съдържахж въ себе описание личноститѣ на бунтовници, напримѣръ: Тадѣуша Костюшко, Лелевеля, Бланка, Фавра, и много други указания на висшитѣ власти за сжществуванието въ Италия на социалнитѣ кржгове: „Млада Италия", Карбонария" и пр.

Веднажъ, послѣ обѣдъ, въ май мѣсецъ на 1871 г., азъ прочитахъ договора отъ 1610 г. въ който се говореше слѣдующето: „Градъ Ротица, който до днесь бѣ свободенъ, поради печалното и бѣдственното си положение, продава се въ „тѣлесно подданство" на Георгия Еренрейха фонъ Шванберга за количеството 10,000 гулдена, съ дозволение да си извършва черковнитѣ обреди по Хусовото учение." Послѣдната точка обаче бѣше заличена, прѣди да се положи договора въ държавний архивъ, по повѣление на императора Рудолфа. Току що довършвахъ прочитанието, влѣзе при мене слугата и ме прикани отъ страна на барона, стопанътъ на замъка, да земж участие въ ловътъ, устроенъ противъ *бракониерътъ***) Кошевака.

Разумѣва се, азъ се не отказахъ отъ участието въ такъвъ единъ ловъ на човѣкъ, а при това още и мой училищенъ другаринъ.

Турихъ всичкитѣ книжа на мѣстата имъ и се замислихъ за Кошевака, комуто баща му, дѣдо му и прѣдѣдо му пакъ тоя занаятъ държали. Кошевакъ бѣше 27 годишенъ момъкъ, твърдѣ безстрашенъ, хитъръ и още забѣлѣжителенъ стрѣлецъ. Въ село казвахж за него, че той и въ тъмнината види добрѣ, като котката.

Понеже му остана бащиния една държава срѣдъ бароновата гора, той прѣзъ послѣднитѣ три години се занимаваше само съ ловъ изъ господарскиятъ лѣсъ и съ необикновенна хитрость, прѣдпазливость и ловкость умѣ да избѣгне

---

*) Чески писатель и повѣствователь. Най-добритѣ му произвѣдения сж романътъ „Cavani" и историческата драма „Cerne duša" съдържанието на която се върши около събитията на злополучната за чехитѣ 1620 година, прочута по Бѣлогорската битка, дѣто се погреба независимостьта на ческото кралство.

**) Человѣкъ, който се поминува чрезъ непозволенъ ловъ въ държавата на друго лице.

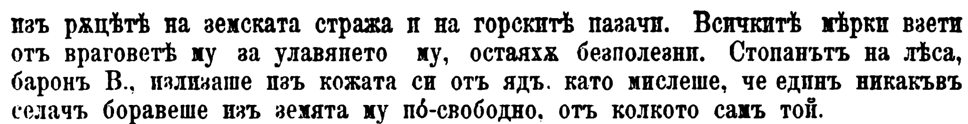

изъ ржцѣтѣ на земската стража и на горскитѣ пазачи. Всичкитѣ мѣрки взети отъ враговетѣ му за улавянето му, остаяхж безполезни. Стопанътъ на лѣса, баронъ В., излизаше изъ кожата си отъ ядъ, като мислеше, че единъ никакъвъ селачъ бораваше изъ земята му пó-свободно, отъ колкото самъ той.

Както казахъ пó-горѣ, Кошевакъ ми бѣше школски другарь: ние заедно посѣщавахме народното училище въ Гонищи. Послѣ напущане училището, азъ се срѣщахъ съ него нѣколко пжти. Прѣдпослѣдния пжть, ние се срѣщнахме тъкмо тогава, когато той, като солдатинъ, извършваше военната си тегоба, въ който случай, съ помощьта на кесията си, отървахъ го отъ голѣма неприятность, а може би и отъ друго нѣщо. . . .

Най-послѣдната ни срѣща бѣше твърдѣ своеобразна и любопитна, поне за мене.

Веднажъ излѣзохъ отъ архива пó-рано отъ други пжть, нарамихъ пушката си и отидохъ въ гората. Слѣдъ нѣколко часа лутане изъ нея, азъ се озовахъ надъ брѣга на рѣчката и зехъ да се наслаждавамъ отъ гледката на картината, която се откри прѣдъ очитѣ ми. Веднага чухъ наблизо че шумолеше тревата; азъ се извърнахъ: на десетина раскрача отъ менъ стоеше Кошевакъ, и като видѣ, че азъ го видѣхъ, зе ме на нишанъ, като викаше:

— Ако пристжпите една крачка, щж ви убиж!

Азъ хладнокръвно му отвърнахъ:

— Срамота е да заплашвате съ смърть вашиятъ старъ приятель и съученикъ.

Като казахъ тия думи, азъ сложихъ пушката си до скалата. По тоя начинъ остаяхъ съвсѣмъ обезорžженъ. Извънредно очудване се исписа по глупавото му лице. Даже като казвамъ „глупаво“ азъ му льстж, защото физиономията на тоя скитникъ се прѣдставяше просто идиотска. Челото му, като захванешъ отъ мѣстото дѣто му растжтъ косми, силно бѣгаше назадъ; носътъ му бѣше сплесканъ и твърдѣ дигнатъ нагорѣ; челюстнитѣ кости рѣзко испъкнали; горнитѣ зжби, като се досѣгахж съ долнитѣ, съставлявахж твърдѣ остъръ жгълъ, поради което устнитѣ много се издавахж напрѣдъ; очитѣ му нищо не изражавахж; цвѣтътъ на лицето му бѣше кално-жлътъ, а растътъ късъ. Облѣченъ бѣше въ оваляна басмяна риза и въ такива пакъ панталони; той бѣше босъ.

Нѣколко врѣме въртеше той въ мене идиотскитѣ си очи, види се, не разбираше какъ азъ, който бѣхъ на баронова служба, се отнесохъ къмъ него дружелюбно. И сега видж прѣдъ себе си изражението на лицето му; то произвождаше отталкивателното впечатление на глупостьта, на крайната неодѣланность и безсмислена тжпость и неподвижность; другитѣ му душевни качества не би изброилъ и Лафатеръ самъ. А при всичко това и той би се измамилъ! Въ тая, на пръвъ погледъ, идиотска глава, гнѣздеше се чудна хитрость, бърза съобразителность и увъртливость. Да се бѣхж сложили друго-яче обстоятелствата за него, той, при такива дарби, кой знае — може би станалъ би человѣкъ за въ работа и много пó-полезенъ за обществото.

Додѣто бракониерътъ гледаше на мене съ звѣрски погледъ, азъ извадихъ една цигарка и му я прѣдложихъ.

— Обичате ли да запушите?

Азъ добрѣ знаяхъ, че слѣдъ пушката, най-голѣмо удоволствие за него бѣхж добритѣ цигарки.

Моето прѣдложение още повече го смая. Азъ продължихъ:

— Нема̀ се пъкъ боите че щж извадж нѣкой револверъ? И за да му покажж че азъ съмъ съвсѣмъ безоржженъ, хванахъ да обръщамъ прѣдъ него джебоветѣ си.

— Ами ваша милость . . . издума едвамъ той.

— На единъ старъ приятель не се вика „ваша милость“, прѣкъснахъ го азъ, па продължихъ: защо се боишъ отъ мене? нема̀ ние сме врагове единъ други? Какво ме грижа мене че вие не сте били добрѣ съ помѣщикътъ?

азъ не съмъ му горския пазачъ. Хайде, заведи ме нѣйдѣ въ нѣкой гѫстакъ, да си поглѫчимъ за оние врѣмена . . . Та земи цигарката де, ти ги твърдѣ обичаше цигарките. . . .

Кошевакъ не знаеше на явѣ ли е всичко това или на сънь. Най-послѣ се рѣши и зе цигарката, безъ да оставя пушката, обаче, и безъ да измѣни положението си.

— Запали, казахъ му и му поднесохъ своята цигарка. Той пакъ ме погледна подозрително, помая се още една секунта и най-подирь запали си цигарката отъ моята и ме погледна въ очитѣ. Азъ неволно потрѫпнахъ: бѣлото на очитѣ му твърдѣ много излазяше изъ мургавото му лице.

— Какво желаешъ отъ мене? попита ме той.

— Да си поприказваме, както прилича на стари приятели.

Ние сѣднахме на сѣнка, и той отговори на питанието ми, какъ се поминува, по слѣдующий начинъ:

— Остана ми земя отъ баща ми, но домакинство не го обичамъ, и азъ го прѣдадохъ на малкия си братъ.

— Защо се не задомишъ?

— Това ми е само драго на тоя свѣтъ, и ми посочи двуцѣвката си.

— Но това е опасна работа, възразихъ му азъ.

— О, това се не купува съ пари. . . .

Разговорътъ ни се продължи доста дълго врѣме, но отъ това той не можа да мине на другъ прѣдметъ. Но азъ останахъ доволенъ отъ тая срѣща. Мене отдавна ме занимаваше живота и опасната страсть на бракониеритѣ, и сега азъ напълно я разбрахъ. Кошевакъ живѣеше само за това ужасно занятие. Опасноститѣ не го плашехѫ, може дори да се каже, че още повече распаляхѫ страстьта му и го карахѫ да измисля по̀-нови хитрости, които надминувахѫ първитѣ.

Картофорството се обрьща по нѣкога на страсть — но страстьта за бракониерството е много по̀-силна: картофорътъ бѣдствува да изгуби състоянието си, а бракониерътъ – живота си. Съ една рѣчь Кошеваковий характеръ се изражаваше съ думитѣ: нѣма бракониерство — нѣма животъ.

— Приятелю, азъ те съвѣтвамъ да оставишъ тоя занаятъ, защото новия способъ, който е измисленъ за твоето улавяне, едва ли нѣма да сполучи: той ще ти докара голѣмо нещастие.

Събесѣдникътъ ми ме погледна въпросително при тие думи, но не се смути.

— Като на единъ приятель, азъ щѫ ти обадѫ какво сѫ намислили: скоро твоятъ помѣщикъ ще добие отъ Англия едно едро псе, и щомъ те подушатъ, ще го пуснатъ по дирята ти да те . . . Азъ недовършихъ.

— Да ме раскъса? завърши той хладнокръвно фразата вмѣсто мене.

— Да.

— Добрѣ че ми каза, много ти благодарѫ за извѣстието, но псето нѣма да ме раскъса.

Послѣднитѣ думи той произнесе съ една таинствена усмивка; защо—азъ неможахъ да се досѣтѫ, но мене ми хрумна, че той мисли съ помощьта на другарь да отрови кучето.

— Азъ те прѣдупрѣдихъ, прибавихъ му азъ внушително.

— Още веднажъ ти благодарѫ, каза ми той, па притури: извинимие, че щѫ те помолѫ за нѣщо още.

— Говорете.

Азъ очаквахъ да ми каже нѣщо твърдѣ важно.

— Вашета цигарка излѣзе много хубава, и азъ, за старата дружба, осмѣлявамъ се да ви попросѫ още едничка.

Прѣдставете си моето удивление: човѣкътъ комуто току що съобщихъ за опасностьта, която заплашваше живота му, мисли сега само да попуши още една хубава цигарка. Тая неустрашимость ми възбуди още повече съчувствието къмъ него.

Кошевакъ запуши новата цигарка и рѣче:

— Много ти благодаря за дѣто ми обади . . . а още повече — за дѣто не се засрами отъ мене, ами се сприказа съ школскиятъ си старъ приятель.

Като си стиснахме ржцѣтѣ, раздѣлихме се.

На замковата кула удари единайсеть часътъ. Звуковетѣ на звънеца ме извадихж изъ замисленностьта ми, а заедно съ това ми напомнихж и моята обязанность. Азъ се върнахъ въ архива си и захванахъ да прѣглеждамъ нѣкои още книжа. Като забѣлѣжихъ на едно пожълтѣло отъ врѣмето късче думата „Кошевацкий“, азъ зачетохъ отъ началото и ето какво узнахъ: „Въ 1612 г. Кошевакъ, който живѣеше въ нашиятъ лѣсъ, се занимаваше съ бракониерство.“ Тие думи ме смаяхж. Значи още отъ седемнадесетото столѣтие Кошеваковцитѣ се занимавали съ сжщата работа, съ която продължава да се занимава тѣхний потомъкъ въ деветнадесетото столѣтие! Като сждя по това, азъ сънъ готовъ да допустнж, че страстьта за бракониерството е наслѣдственна сжщо. Още пó-интересенъ е расказътъ на единъ осемдесетгодишенъ старецъ, който говори, че около 1550 лѣто, Аполония Каленицева изъ Каленицъ, владѣтелка на Гоницкий замъкъ, приела у себе да въспитва едничкиятъ синъ на стария Мартинъ Кошевакъ, за да го отучи отъ бракониерство; но подиръ нѣколко врѣме момчето грабнало пушката и изчезнало изъ замъка. Послѣ това, пръсналъ се слухъ, че той се занимава съ бракониерство.

* * *

Въ тоя день, по четири часътъ, азъ излѣзохъ на двора въ замъка, дѣто вече се щуряхж по приготовлението събравшитѣ се ловци. Азъ пжтйомъ ги поздравихъ, защото моето внимание се привлѣче отъ нѣщо ново въ дружината на барона. Азъ видѣхъ черно съ грамаденъ ръстъ куче. Потреперахъ, като си помислихъ каква му е ролята.

Страшна картина се мѣрна въ въображението ми: азъ вече гледахъ Кошевака, като го гонеше кучето; ето настига го, и съ бързината на мълнията се хвърля възъ него, поваля го и забива въ жертвата си страшнитѣ зжби и ногте... Приближихъ се къмъ конюхътъ, който държеше вързано за здравъ ремикъ кучето. Като видѣ непознатъ човѣкъ, то дигна глава и се изрънча страшно, което сé продължаваше и когато азъ захванахъ да го милвамъ. Въ тая минута дойде баронътъ и се мѣтна на сѣдлото; примѣра му послѣдвахж и другитѣ. Задъ насъ въ кола идѣхж полицейскитѣ чиновници.

Подиръ единъ часъ ходъ, стигнахме лѣсътъ. Наредихж всинца ни на линия, помежду двама конника намираше се единъ пѣшакъ. Такава верига биде простряна около цѣлия лѣсъ. Назначената мене посока да вървж бѣше доста удобна. Въоржжилъ се бѣхъ съ една двуцѣвна пушка, повече, впрочемъ, за форма, защото да гърмж нито на умъ ми идеше. Съ трепетъ отивахъ напрѣдъ заедно съ другитѣ ловци. Като вървѣхме така половина часъ, изведнажъ чухъ сигнала, който извѣстяваше, че Кошевакъ е откритъ, но не е хванатъ. Подиръ тржбний звукъ, раздаде се викътъ на стражата: „Въ името на закона стой!“ и послѣ се зачухж гърмежи.

Азъ дупнахъ коня и се затѣкохъ на мѣстото дѣто бѣ виденъ бракониерътъ. Баронътъ бѣше вече тамъ. Погледнахъ въ посоката къмъ която всичкитѣ гледахж, и видѣхъ Кошевака, като бѣгаше и прѣскачаше камънитѣ, съ които бѣ насѣяна поляната. Азъ отмахнахъ пушката и турихъ на очитѣ си далекогледа. „Въ името на закона, чакай!“ пакъ извика до три пжти приставътъ, но на халосъ. Тогасъ баронътъ заповѣда да пустнатъ английското куче. Като мълния се понесе то къмъ жертвата си. Покачихъ се на едно високо мѣсто, отдѣто съ помощьта на далекогледа си, мóжахъ харно да наблюдавамъ всичкитѣ движения, както на Кашевака, тъй и на кучето.

Макаръ че Кошевакъ бѣ причинилъ голѣми пакости на барона, даже днесъ бѣ утрѣпалъ единъ рогачъ и ранилъ нѣколцина горски пазачи, но мене никакъ се нехаресваше подобна ловидба на човѣка съ помощьта на куче. Това ми напи изяирането на американскитѣ племена, прѣдставителитѣ на които биле гонени и улавяни пакъ чрезъ подобни кучета, по повѣлението на християнскитѣ управители.

Нѣколко скока само отдѣляхѫ кучето отъ приятеля ми. Баронътъ и всичкитѣ присѫтствующи бѣхѫ съвсѣмъ увѣрени, че тоя пѫть Кошевакъ отиде на дяволитѣ.

Кошевакъ бѣгаше до сега ловко и чьврьсто. Тутакси, като забѣлѣжи, че кучето ще се хвърли на него вече, той нагло се обърна, приведе се, пакъ се исправи, стори съ дѣсната нога „шагъ“ напрѣдъ, съ лѣвата се опрѣ о земята, блѣсна нѣщо въ рѫката му — въ сѫщий мигъ кучето се сви, скокна, та съ всичката тяжесть на тѣлото си да връхлети Кошевака. Тогава единъ викъ отъ ужасъ и състрадание се истрьгна отъ устата на потерята, която забрави умразата си противъ бракониера: нѣмаше съмнѣние, че въ единъ мигъ кучето ще раскъса Кошевака съ остритѣ си клещи.

Но кучето дойде-недойде половина аршинъ до бракониера, ето раздаде се страшенъ ревъ, който мина въ вение, и кучето грухна на земята.

Баронътъ съ слугата си не разбирахѫ какво именно се е случило, и гледахѫ, като треснати отъ грьмъ — само едно бѣше явно, че кучето не е убито чрезъ пушка, защото ни грьмежъ не се чу, нито димъ се видѣ.

Азъ съ помощьта на далекогледа си видѣхъ всичко Въ послѣдниятъ мигъ Кошевакъ внезапно се спрѣ, извади изъ чизьма си широкъ ножъ, па съ хладнокрьвие, съ присѫтствие на духа и съ увѣренность зе нá нишанъ гонителя си като стискаше ножа съ д ѣтѣ си рѫцѣ така силно, щото кучето, като се хвърли на него промуши си гърлото.

Признавамъ се, не знаѭ примѣръ на подобно хладнокръвие и рѣшителность.

Кошевакъ изуми всичкитѣ. Мълчаливий баронъ не се одържа и извика:

— Неволенъ страхъ ме обхваща при вида на такава безстрашливость. Тоя човѣкъ билъ сѫщъ дяволъ!

Ние дойдохме при кучето, което вече не се мяташе, не виеше, а лежеше съ зинали уста въ локва отъ собствената си кръвь. Единъ отъ горскитѣ пазачи истегли изъ раната ножа, и тогава се чу глухо изхъркване. То бѣше послѣдний звукъ, излѣзълъ изъ удареното куче.

Въ странно настроение на духа баронътъ се извърна отъ кучето, дупна коня и се запѫти къмъ замъка.

Горскитѣ пазачи привързахѫ издъхналото куче отдиря на каляската, въ която сѣднахѫ полицейскитѣ, и ние всички послѣдвахме примѣра на барона: никой не проговори ни дума прѣзъ цѣлия пѫть. Съ исключение на мене, всичкитѣ остахѫ нѣкакъ си недоволни отъ исхода на ловидбата.

По мрачина едвамъ се завърнахме въ замъка.

* * *

Кошевакъ продължи смѣло да браконерствува въ баронский лѣсъ. Всичкитѣ усилия на пазачитѣ да го хванатъ останахѫ ялови. Но на 1872 година чухъ, че Кошевакъ ненадѣйно се изгубилъ. Много мълви се носяхѫ изъ народа за това исчезноване, но азъ нещѫ да ги повтарямъ. Прѣданието за смѣлий бракониеръ и до день днешенъ сѫществува въ народа. Мене и днесь се прѣдставлява въ всичката си ясность глупото изражение на лицето му при срѣщата ни въ лѣса.

Прѣвелъ Ц-въ.

Нощна молитва

Ти грѣйшь отъ горѣ мѣсецъ златни
Надъ безграничната земя,
И пръскашъ лучи благодатни
Въ гори, въ долини и поля.

Прѣкрасни сѣнки ти рисувашь,
Кога въ подобенъ миренъ часъ,
Отъ тамъ мечтателно исплувашь
И грѣйнешь съ лучи върху насъ.

Азъ шепнѫ тихо и се моля
На Бога въ образа ти блѣдъ:
Да бди надъ всѣка зла неволя,
Да бди надъ всѣки отдихъ клетъ . . .

Огрѣвай мракътъ на полето,
Дѣ пѫтникътъ е закъснялъ,
И кораба осталъ въ морето —
Въ стихията единъ осталъ!

Огрявай хижицата бѣдна
На безутѣшний сиромахъ,
И въвъ душа му — душа ледна
Хвьрли ти лунния си смяхъ.

И на мечтателя въ туй врѣме
Огрѣй най-милитѣ мечти,
И мѫченическото бреме
Снеми отъ слабитѣ гѫрди.

Огрѣй му пѫтя за да може
Да хвърка съ млади си крила;
Духътъ му дѣто се тревожи,
И чудний даръ на мисъльта;

На тѣзъ въ сумнѣнье що блуждаятъ
И гаснатъ отъ бѣди въ бѣди;
На тѣзъ що любатъ и страдаятъ
Заря спасителна бѫди!

У.

* * *

Кат' ничтоженъ
Прахъ въ ефирътъ,
Като трепетъ
На зефирътъ,
Азъ живѣѭ,
Пѣсни пѣѭ,
Драги ми сѫ днитѣ.

Кат' кокиче
Въвъ трънака,
Като птиче
Въвъ букака,
Азъ вирѣѭ
И се смѣѭ
Сладко въ младинитѣ!

Ф.

ПО СЪВРѢМЕННАТА РУСКА ЛИТЕРАТУРА.

Въ септемврийский брой на издавающето се въ Римъ мѣсечно списание: Revue internationale е обнародвана отъ единъ французинъ статия подъ название „Литературното движение въ Русия" която се докосва главно до нѣкои явления въ областьта на съврѣменний русски романъ и до прозаическата литература, въобще. Като тъкмимъ да занимаемъ по̀-обширно единъ день читателитѣ на „Денница" съ новѣйшата русска литература, ние за сега даваме нѣкои извлѣчения отъ поменатата статия, една отъ многочисленнитѣ, които днесь цѣлй европейски печатъ посветява на русската книжнина:

Г. Боборикинъ, казва г. Жанъ Флери, свърши обнародването на голѣмий си романъ: *На захождане* („На закатѣ"). Авторътъ сравнява живущитѣ още люде отъ шейсетьтѣ и седемдесетьтѣ години, съ мѣсечината, която слѣдъ като достигне до най-силна блѣскавина, хваща да я губи сѐ повече и повече всяка нощь. Тия люде може-би се лъжехѫ въ идеала си, но тѣ имахѫ идеалъ; тие млади русскини не бивахѫ винаги добрѣ вдѫхновени въ стремленията си, но тѣ имахѫ една вѣра. Поколението, което дойде, отрѣче тия стремления, усмѣ тая вѣра, то извади на явѣ принципа, че нищо не е сигорно, освѣнь настоящето; че не остая друго, освѣнъ всѣкой да се ползува отъ живота, като извлича възможно повече облаги отъ сегашнитѣ обстоятелства и да не ся грижи за едно бѫдѫще, което нѣма да се грижи за насъ. Г. Боборикинъ е въплотилъ това двойно течение въ едно твърдѣ оживлено дѣйствие, въ лица зети изъ самий животъ, и съ едно безпристрастие, което само въ края климва и което ни дава възможность да видимъ мнѣнието на автора върху лицата, които той изважда прѣдъ насъ. Изъ между прѣдставителитѣ на прѣдидущето поколѣние, едни сѫ се конвертирали и не искатъ за нищо друго да знаятъ, освѣнъ за своя интересъ на минутата; повечето сѫ се теглили отъ дѣятелностьта, недоволни отъ онова, което става, но мислейки, че може би сѫ се излъгали, и че освѣнъ това, напраздно бихѫ се борили противъ течението. Въ една отъ послѣднитѣ сцени въ

романа, единъ прѣдставитель на новото поколение, единъ прѣбогатъ viveur, осжжда тия сърдити, обезсърдчени хора за тѣхното бездѣйствие, което той нарича мързелъ; той прибавя, че отъ двайсеть и петь гоини на самъ свѣтътъ е вървѣлъ — къмъ доброто или злото — нищо незначи, но той е вървѣлъ; трѣбва да приемемъ нѣщата, както сж, и да вървимъ напрѣдъ. Тия пропаднали идеалисти обичатъ отечеството си, тѣ нѣматъ право да се изличатъ, да махнатъ съ ржка къмъ всяка дѣятелность, тѣ принадлѣжатъ на отечеството, то ще ги послѣдва ако знаятъ да му говоратъ езикъ, който то може да разбира днесь. Съ такова заключение свършва романа. Г. Боборикинъ не е, обаче, безусловенъ въсхвалитель на миналото: той мисли, че миналото се е измамило, но се е измамило подъ вѣянето на възвишенни идеи, съ които е желателно и настоящето да се наджхаше. Това заключение не е ясно формулирано отъ автора, но такова впечатление оставя книгата. Има проточености, излишности въ нея, но никой русски романъ не се е отървалъ отъ тоя недостатъкъ — исключаваме Тургеневитѣ. — Изобщо казано *На захожадне* е една отъ най-силнитѣ картина на днешното русско общество и едно отъ най-добритѣ произведения на русския романъ.

Г. Боборикинъ бичува вѣкътъ си, но го тика напрѣдъ. Графъ Левъ Толстой сжщо го шиба, и по единъ строгъ начинъ, но въ нѣкои отношения, той го тласка назадъ. Въ новата си комедия: *Плодоветѣ на цивилизацията*, той напада прѣди всичко като такъвъ плодъ, манията за виждане всякждѣ микроби, и още . . . отгадайте какво? : . спиризмътъ. Микробоманията, като всяка прѣкаленость, заслужва присмиване, но това не прѣчи щото откритото на микробитѣ да бжде едно отъ чудесата на съврѣменната наука. Що се касае до спиритизмътъ, то той не само че не е единъ плодъ на цивилизацията, но напротивъ, той е повръщане на варварството, единъ видъ компромисъ между ония прѣдразсждки, които графъ Толстой самъ изобличи въ *Власть тмы* и нововрѣменната наука, която е врагъ на чудесното. Впрочемъ, само названието на комедията е съхранително: самата пиеса съдържа добро чувство. Рамката е стара, тя е изтърканото срѣдство на нашата стара классическа комедия, но отъ това не слѣдва че Толстовата не е добра. Сичко зависи отъ онова, което се полага въ тая рамка, и онова което Толстой туря е твърдѣ забавително. Главното лице не иска да прѣдприеме нцкоя работа, да склучи нѣкое съглашение додѣ се не допита до духоветѣ. Една горнична, нѣщо като Лизетта — гризетка, заблудена въ славянска земя, има единъ *протеже*, въ полза на когото желае да добие отъ господаря си подписването на единъ кондратъ. Съ тая цѣль тя устроява спиритически сеансъ по формулата: удряне, свирне на китара, ржцѣ които минуватъ по коленитѣ на госпожитѣ въ полумрака — нищо не липсва — и кондратътъ се подписва. Единъ маловѣренъ, обаче, открива врьвитѣ — врьвитѣ въ буквalенъ смисьлъ, — но протогонистътъ не се расколебава въ вѣрата си и жена му постоянствува да вижда пакъ на сякждѣ микроби.

Въ Франция, въ Италия много честь би било за спиритизмътъ да му посвѣтжтъ такава дълга комедия, но въ Руссия това вѣрвание има още многобройни послѣдователи, дори въ висшитѣ класове. Извѣстно е за оная дѣвойка отъ висшата аристокрация, която се не посвѣни да се ожени, прѣди трийсеть години нѣщо, за г. Хома, чийто любопитни хитрости ни бѣ тжй духовито разказалъ Александръ Дюма. Графъ Толстой не е печаталъ комедията си: тя обикаля въ ржкописъ, както и другитѣ му на послѣдне врѣме сѫчинения.

Г. Свѣтловъ е обзетъ пъкъ отъ друга национална мония въ своитѣ *Воспоминание отъ Кримъ*. Русский патриотизмъ испита да тури на мода Кавказъ и Кримъ, като мѣста за лѣтувание. „Защо да ходимъ въ странство да диримъ прѣкрасни мѣстности, когато ги толкова имаме у насъ си?" Тия думи за Кавказътъ сж вѣрни, но има малко прѣувеличение въ отношение на Кримъ. Но нека кажемъ, че тия живописни страни иматъ единъ страшенъ врагъ: мжчнотията, а особенно баснословната мудность на пжтуванията съ желѣзница. Позната е историята на

оня селянинъ, комуто като посъвѣтвали да тръгне по желѣзницата, отговорилъ: „Невъзможно ми е, бръзамъ, азъ щѫ пристигнѫ по̀-скоро съ волскитѣ си кола *) Локомотивътъ пакъ върши криво-лѣво длъжностьта си, но онова което е несносно, то сѫ честитѣ и безконечнитѣ спирания. При всичко това, Крима привлича голѣмо число праздни хора. Но видътъ на планинитѣ, хубавитѣ природни картини историческитѣ спомени на Митридатовото царство стоѭтъ на вторий планъ: тамъ отиватъ най-много да диратъ веселия животъ на морскитѣ кѫпания, играта на карти, срѣщитѣ, леснитѣ любовни сполуки, съ отсѫтствие на конфорта. Именно, тоя празенъ животъ г. Свѣтловъ ни описва въ цѣлъ редъ скици съ игриво съдържание и скритни вълнения. Тово не е твърдѣ силно, като идея, но е хубавичко, като стилъ. . . . . Едри исторически съчинения липсватъ сега, но периодическитѣ сборници посветени на обнародването документи отъ миналото даватъ твърдѣ интересни прочити. Разумѣва се, всичко това не е еднакво цѣнно, и публиката нищо не би изгубила, ако нѣкои отъ тия документи бихѫ оставени на забвение, но такива съставляватъ исключение. Нѣкои отъ тия записки разясняватъ исторически въпроси, други ни даватъ указания за нравитѣ и обичаитѣ на старото врѣме, и тѣ не сѫ най-малко любопитнитѣ.

Такива сѫ на пр. запискитѣ на госпожа Арменкова, която, родена въ 1800 г. живѣ до 1876. Дъщеря на единъ офицеринъ на Наполиона I, исчезналъ прѣзъ испанската война, г-ца Гьоблъ дошла да търси положение въ Петербургъ. Тя постѫпила на служба въ единъ моденъ магазинъ, дѣто и се запознала съ единъ кавалерийски гвардейски офицеръ, Иванъ Александровичъ Арменковъ. По̀-послѣ Арменковъ билъ компрометиранъ въ декемврийското съзаклятие на 1825 г. което имаше за цѣль да въведе конституция въ Русия, като провъзгласи за царь Константина вмѣсто Николая. Той не фигуриралъ въ манифеста, но билъ въ листа на съзаклетницитѣ и затова билъ испратенъ на заточение въ Сибиръ. Г-ца Гьоблъ го послѣдвала, а свадбата станала въ Чита. Семейството, което най-напрѣдъ се противало на тоя бракъ, най-послѣ го удобрило, прѣдъ видъ на небезплоднитѣ усилия на дѣвойката въ полза на заточения. Това е цѣль романъ, но азъ щѫ се задоволѭ да приведѫ само нѣкои мѣста дѣто, г-жа Арменкова расправя образа на живота на свекърва си.

Свекърва ѝ я биле нарѣкли „Голкондската княгиня“ по названието на една опера знаменита въ оная епоха. Тя имала сто и петдесеть служители. Нейний домъ въ Москва билъ огроменъ, но тя живѣла само въ стаята, дѣто спала. Тя, впрочемъ, не лѣгала никога въ креватъ и не употрѣбявала ни чаршавъ, ни завивка: тя си легала съ дрѣхитѣ си на една кушетка; не търпѣла никакви движения, нито шумъ около си, затова служителитѣ ѝ си обували леки обувки и никой не говорялъ съ гласъ въ нейно присѫтствие; само подиръ дълги церемонии успѣвалъ посѣтительтъ да я види и трѣбвало често да чака цѣли часове додѣ бѫде приетъ. Дванайсеть слуги шътали въ трапезарията и четирнайсеть въ готварницата. Огньтъ никога не изгасвалъ тамъ, защото на Анна Ивановна — така било официалното име на тая госпожа — можало да скимне да поиска нѣщо да яде въ неизвѣстно кой часъ на деня и дори нощѣ, защото тя не обѣдвала, нито вечеряла въ опрѣдѣлени часове. Всичко ставало по прищѣвката ѝ. Стаята дѣто обикновенно живѣяла, била послана съ свѣтлочървени копринени килими. На срѣща имало едно одърче, дѣто се намирала подъ единъ балдахинъ кушетката на господарката на домътъ, на която спяла. Шесть вази отъ хубавъ мраморъ, артистически изработени, подържали свѣщници, които се запалвали щомъ мръквало. Шесть горнични (стайни слугини) се навъртали около Анна Ивановна когато тя се обличала, за да ѝ подаватъ нѣщата, които

*) Това, очевидно, е едно шегобийство, но то е често много пѫти *вѣрно* прѣзъ зимата- когато честитѣ застилания желѣзнитѣ линии отъ снѣжни вѣявици, на които никакви прѣгради не противостоѭтъ, прави крайно трудно или съвсѣмъ спира, движението на влаковетѣ.

понесжала. Никога не обличала дрѣха, прѣди тя да бжде стоплена прѣдварително съ человѣшка топлина. Тая длъжность била повѣрена на дѣвойка отъ шеснайсеть до двайтеть години. Слѣдъ тая възрасть давали имъ други работи да вършатъ. По сжщий начинъ биле стоплянп и възглавничкитѣ въ колата й, прѣди да сѣдне въ тѣхъ. Тая служба била възложена на една дебела нѣмкиня, която сѣдѣла половина часъ напрѣдъ на мѣстото, което трѣбвало да окупира госпожата й. Фотейлътъ й сжщо така се отоплявалъ.

Тя полека лека била привикнала на тия каприви и до нѣйдѣ си баща й билъ отговоренъ за това. Изгубила майка си още дѣте на възрасть, тя остала едничко чедо на баща си и той я изгалялъ по сѣки начинъ. Тя била въспитана въ Смолний мънастирь въ Петербургъ, а по излазянето изъ института, тя се запжтила при баща си, който билъ генералъ губернаторъ въ Сибиръ и тамъ я третирали, като една царица. По тая причина тя била твърдѣ мжчна върху избора на единъ мжжъ и се оженила твърдѣ кжсно, кждѣ четирийсетата си година. Никаква грижа и трудъ не трѣбало да я приближаватъ. Единъ отъ синоветѣ й билъ убитъ на дуелъ, и то й обадилъ това само слѣдъ една година. Доходитѣ й биле значителни, но тя никога незнаяла смѣтката имъ, както я незнаяла роднината й Марья Тиховна Перская *векилъ-харчката* й. Марья имала единъ ковчегъ дѣто слагала рублитѣ, но стойностьта имъ, и отъ тамъ теглила безъ да смѣта, споредъ нуждата. Безредицата и кражбитѣ биле ужасни — най послѣ въ домътъ хванало да се чувствова оскудия. Тогава заложили аржантерията най-напрѣдъ; а когато давали угощение нѣкому тѣ я откупували и пакъ я прѣзалагали на другия день. Най послѣ настало разорението. Кжщата въ Москва била продадена, една друга, въ прѣдградията й, имала сжщата участь Тогава й зели подъ наемъ една скромна квартира, и когато госпожата умрѣла, нѣмало съ какво да я погребжтъ. . . . Тая Анна Ивановна не бѣ едно исключение въ аристократическй свѣтъ въ Русия, тя бѣ само една закъснѣла прѣдставителка негова, каквито не сж рѣдкость и днеска.

Особенно любопитни сж запискитѣ на онези, които ни въвождатъ въ живота на русскитѣ литератори, които ни правятъ да присжтствоваме прѣдъ раждането на образцовитѣ творения, отъ които ние се въсхищаваме. Това именно прави привлѣкателностьта на мемоаритѣ на Сергея Аксаковъ: *Моитѣ сношения съ Гоголя*, които напълнятъ цѣлия августстовский брой отъ *Русская Старинй* въ 1890. Сергѣй Аксаковъ интимно познавалъ Гоголя. А въ послѣднитѣ бройеве на *Вѣстникъ Европы* г. Шенрокъ е напечаталъ статия, която се касае до първитѣ години на литературната кариера на Гоголя. И други подобни трудове на послѣдне врѣме се появихж въ русскитѣ журнали Публиката, прочее, има възможность да си състави точно мнѣние за личностьта на тоя загадоченъ писатель.

И наистина, какво извънредно лице е този Гоголь! Ако, подиръ като прочетете главнитѣ му творения, вие се намѣрате прѣдъ единъ отъ портретитѣ му, които сж съхранени, вие ще помислите че това е една погрѣшка. Немислимо ще ви се покаже че това селско дяконче съ боязливъ видъ, съ погледъ лукавъ може да бжде авторътъ на *Тарасъ Бульба* и на първата часть отъ *Мъртвитѣ души*. Дѣйствително, два човѣка има у Гоголя, единиятъ свѣнливъ, нерѣшителенъ, другия наблюдатель, прозорливъ и присмѣхулникъ за дребнитѣ работи, способенъ да ги въспроизвежда въ най-ситнитѣ имъ подробности съ едно леко прѣувеличение, което окарикатурва, като запазва приликата. Гоголь никога почти не се подчинява на собственната си инициатива: други го тласкахж къмъ една цѣль, той отиваше дори до края, послѣ пристигналъ края, той се повръщаше смаянъ отъ това, което е направилъ и готовъ да се отрѣче отъ дѣлото си.

Подробноститѣ, що ни дава г. Шенрокъ за първитѣ години на Гоголя ни обясняватъ отъ части тие противорѣчия. Още дѣте, него забѣлѣжватъ че обича изтънко да изглежда всичко що го забикаля, не оставя нищо незабѣлѣжено въ паметьта си, подражава удивително старитѣ, кжсогледитѣ, хромитѣ и

пр. и всичко това рисува съ една поразителна карикатурна вѣрность. Умътъ му има окото на миопъ, схваща подробноститѣ и не види цѣлото, и прилича на ония комендианти, които играятъ прѣвъсходно ролята на едно лице, една сцена, безъ да се грижатъ да познаѭтъ съвокупностьта на пиесата, на която тѣ сѫ главни агенти. Гоголь, който съзнаваше тая наклонность на своя духъ, се опита да стане актьоръ, и той би безъ друго успѣлъ, ако да бѣше малко пò-приличенъ и повечко гласовитъ. За да се прѣхрани той се опита да върши професорската длъжность. Дадохѫ му катедрата по историята въ петербургский университетъ. При първата лекция, която си бѣше приготвилъ, имà голѣма сполука, но отъ тамъ нататъкъ той се изгуби въ сѫщитѣ дреболии, говорй прѣсилено, сухо и безинтересно та досади на слушателитѣ си. Принуди се да се откаже отъ катедрата си, давà частни уроци, стана гуверньоръ, но и тамъ не прокопса много. Тогава влѣзе регистраторъ въ една канцелария, и тамъ се неотличи, но намѣри случай да оплодотвори наблюдателната си сила и така биде създаденъ единъ chef d'œvre: историята на Акакия Акакиевича и на *Шинелата* му.

Тоя пѫть това бѣше ново нѣщо, но повѣстьта бѣше написана наивно и той не ѝ даваше повече значение отъ колкото на пò-прѣжнитѣ си трудове: напротивъ, той тѣхъ ги прѣдпочиташе, защото му бѣхѫ костували повече трудъ. Той се опита въ театрални пиеси: нѣкои сцени излазяхѫ добрѣ, но онова което липсуваше, то бѣше цѣлностьта, главната идея. Такава бѣше модата въ начало на романтизмътъ: да уловишъ една народна прикаска и да я обработвамъ, както единъ музикантинъ обработва една тема, за да я извади на мода. Това бѣше послѣдний плодъ на трубадурский жанръ. *Бабата* на Виктора Хюго принадлежи на тоя родъ, както и *Вечера на хуторѣ близъ Диканьки* отъ Гоголя. Тие *Вечери* сѫ малорусски приказници, не въ простодушната имъ народна форма, но одѣлани, прѣправени, окичени съ разни дяволщини; това е хубаво, но дребнаво. Онова, въ което се е отразило едно силно вдѫхновение, то е *Тарасъ Булба*, единъ епически расказъ написанъ подъ влиянието на расказитѣ на единъ неговъ дѣдо казакъ, който е билъ можалъ да види, или поне да чуе, като расказватъ казацитѣ самички своитѣ походи отъ героический оня вѣкъ, по онис сѫщитѣ степи, дѣто Гоголъ се е луталъ въ дѣтинството си, по оние безконечни равнини благоухающи отъ диви цвѣтя. . . .

Ревизорътъ достави Гоголю единъ още пò-блѣскавъ триумфъ. Но тоя сюжетъ му даде Пушкинъ. Тукъ наблюдательтъ се озова въ своето срѣдище. Той бѣ видѣлъ на дѣло всичкитѣ тие давачи и приемачи на взятки, както бѣ видѣлъ дребнитѣ чиновници, които фигуриратъ въ *Шинель*; той групира въ единъ снопъ най-смѣшнитѣ между низоститѣ и кражбитѣ, на която бѣ свидѣтель. Зрѣлището бѣ погнусително и Гоголь првъвъ се уплаши, но императоръ Николай, който се бѣше рѣшилъ да прѣчисти администрацията си, простртѣ благоволението си върху съчинението и тая дързска сатира стана популярна.

Пакъ Пушкинъ даде на Гоголя рамката на *Мрьтвитѣ души*, едно подобие на *Жилъ Бла*, дѣто авторътъ щеше да найде новъ просторъ за своя наблюдателенъ талантъ. Нѣкога въ Росия билъ наложенъ данъкъ върху числото на робитѣ, или *душитѣ* (както ги наричахѫ тогава), които помѣщикътъ притежаваше; понеже изброяването ставаше веднажъ въ десеть години, излѣзваше отъ това, че повечето помѣщици плащахѫ данъкъ за *души*, които сѫ умрѣли вече. Но отъ друга страна, понеже недвижимитѣ имущества се цѣняхѫ по числото на записанитѣ *души*, то ако нѣкой сполучеше да запише върху себе си мрьтвитѣ *души* то той си създаваше на хартия, една недвижима собственность, чрезъ която той можеше да прави заеми, да спекулира и пр. като испълня едно едничко условие: плащането на данька. Отъ друга страна пъкъ, притежательтъ като отстѫпаше умрѣлитѣ си *души*, благодареше се че нѣма вече да плаща за едно нѣщо, отъ което никаква полза не извличаше. Спекулацията, прочее, имаше шансове

за успѣхъ, а авторътъ намѣри тука случай да прѣкара нрѣдъ очитѣ ни цѣла една галерия отъ личности живущи и грубо смѣшни. Твърдѣ интересна галерия, наистина. Тукъ не му е мѣстото да я анализирамъ, цѣльта ми е да обясня контраста между характера и таланта на автора.

Макаръ че малко нѣщо тикната въ карикатура, картината е вѣрна. Само че тя не е ласкателна за руситѣ. Гоголь искусно я бѣ копиралъ, като се силеше да остане просто вѣренъ и като не помисли за наслѣдствията, които можахѫ да се извлечѫтъ отъ това. Тие послѣдствия критиката ги извади на мегданъ. Либералната критика расхвали на всички тонове Гоголя, за дѣто е искаралъ въ такава блестяща очевидность пороцитѣ и погрѣшкитѣ на администрацията. Гоголь остана, като грѫмнатъ! Той, консерваторътъ, привърженникътъ на правителството и на общественното чиноначалие, сега го прѣкарвахѫ за разрушитель! Възнегодувалъ противъ славата си, както Спартакусъ въ трагедията, той протестува въ единъ редъ писма противъ ролята, която му приписвахѫ; той се обѣща да докаже че сѫ изопачили мисъльта му, че не бѣше революционеръ, а напротивъ, единъ убѣденъ православенъ, и се опита да испълни думитѣ си Въ едно продължение на *Мъртвитѣ души* той нарисува картина отъ добротели и мѫдрость и даде добрата роля на сѫщитѣ ония, които по̀-прѣди бѣше подигралъ: но той пропадна жалко Подиръ първий злополученъ опитъ, той направи втори, който сѫщо напусна. Той сѣщаше тъй добрѣ вече безсилието си, щото, макаръ и да се не отличаваше съ скромность, той не даде да се напечататъ тие слаби работи. Той рѣши да се покае и да мисли за спасението на душага си и се хвърли въ една екзалтирана набожность.

Новитѣ публикации по Гоголя ни позволяватъ да разберемъ по̀-добрѣ тоя чудатъ писатель, който сполучи съвършенно само въ онова, което не искá да стори, който осѫди най-прѣкраснитѣ си творения, когато схвана значението имъ, стана единъ реформаторъ инстинктивно, безъ да подозре, и като искаше да направи съвсѣмъ друго нѣщо отъ онова, което правеше; великъ наблюдатель, великъ писатель, великъ живописецъ и дребнавъ духъ!

Но волею или неволею, той биде единъ прѣдтеча, и право сѫ казали нѣкои, че Достоевски и дори самъ Левъ Толстой, духове несумнѣнно по̀-високи, сѫ излѣзли изъ Гоголевата *Шинель*.

КРИТИКА И БИБЛИОГРАФИЯ.

Историята на цивилизацията въ Европа, отъ паданието на римската империя до французската революция, отъ Гизо, прѣвелъ П. Н. Даскаловъ.

Человѣкъ дохожда въ ужасъ, когато погледне грамадното и катадневно растящето количество на прѣводитѣ у насъ, едни отъ други по̀-лошави, по̀-безграмотни и гламави . . . Особенно манията за прѣвождане изъ русската литература е обзела всичкитѣ знающи криво-лѣво български, (не казвахъ русски) захвани отъ недоучений гимназистъ до разсилния. Родството на русский языкъ съ нашиятъ, и близостьта му, която отъ день на день става по̀-голѣма, съблазняватъ и най-безграмотнитѣ хорица да се захващатъ да прѣвождатъ отъ языка на Пушкина и Лермонтова, и да обогатяватъ нашата литература съ варварска и невѣжественна проза, нехелна за нищо! По тоя начинъ ние видѣхме на языка си обезобразени и Гоголя, и Пушкина, и Достоевски, и Тургенева, и онова, въ което най-силно се е отразилъ геният имъ и на което почива тѣхната европейска слава, на български е излѣзло тъй жалко и тъй блѣдно, щото който е челъ тие писатели на родниятъ имъ языкъ, не ги познава вече, и който ги чете првъ пѫть въ български прѣводъ, повдига слисанъ рамена и се пита: „Боже мой,

какви ординарни нѣща, а какъвъ шумъ дигатъ за тѣхъ!“ Прочетете, напримѣръ Гоголевий *Ревизоръ* въ прѣвода на Г. Христовича, печатанъ въ „Българската иллюстрация, на Я. Ковачевъ, и цѣла бездна още подобни, за да се увѣрите въ тоя скрьбенъ фактъ. Да се възпре това невѣроятно прѣводобѣсне съ морални срѣдства е немислимо, особенно днесъ, когато сѫществуватъ такива анархични възгледове на българскиятъ языкъ и българската граматика и когато да пишешъ стилъ грубъ и неодѣланъ се счита за оригиналность, и да пишешъ безъ граматика и безъ правописание се счита за либерализмъ и еманципиране отъ прѣдразсѫдкитѣ . . . Така щото днесь, споредъ много пѫти повтаряното двустишие на дѣда Славѣйкова: „мѫжъ е всѣкой, който носи гащи, и списатель, който знай да дращи“ . . . А забѣлѣжено е, че нѣма по-упорито нѣщо на свѣтътъ отъ упоритостьта на самолюбивата бездарность. Никакви „грьмове и трескавици“ на критиката не можатъ ги излѣчи отъ литературния бѣсъ. Напраздно г. д-ръ К. Крьстевъ обзетъ отъ справедливо негодование бичува безпощадно невѣжеството, което тропува въ литературата: неговътъ трудъ е Сизифовъ трудъ, защото нива, която се сади съ плѣвели, недава пшеница: това грозно явление, както и много други подобни, се дължѫтъ на обстоятелства могущи и фатални, до които тука нѣма да се косваме.

Книгата, която стои въ началото на тия редове, е съчинена на френски, а прѣведена отъ русски прѣводъ. Обаче ние съ благодарение забѣлѣжихме, че г. Даскаловъ не е отъ категорията на ония прѣводачи, които извикватъ възмущение у сѣки разуменъ человѣкъ, и ние можемъ да се наслаждаваме отъ прѣвъсходнитѣ философски лекции на знаменатия френски министръ и академикъ Гизо, безъ да се спрѣпаме въ безобразната личность на единъ невѣжественъ прѣводачъ. Впрочемъ, за да бѫдемъ безпристрастни, трѣбва да забѣлѣжимъ, че и г. Даскаловъ е далъ данъка си на русския языкъ и не е навсѣдѣ избѣгналъ примката му. Така, напр. обращението на лектора „Messieurs“, той е прѣвелъ“: Милостиви господа“ както стои на русски: „Милостивые государи!“ „*Сьпровождавшитѣ* го обстоятелства“ вмѣсто обстоятелствата, *които сѫ го придружавали* . намекъ“ вмѣсто: споменуване или загатване; „слѣдеше *за* всѣка негова дума“ вмѣсто: слѣдеше всѣка негова дума. При това, правописанието отива доста произволно и распасано. Но тъй или инакъ, трудътъ на г. Даскалова е трудъ свѣстенъ и ние го прѣпорѫчваме на читающата публика, като желаемъ да видимъ по-скоро и втората часть отъ хубавата книга на Гизо, която прѣводачътъ ни обѣщава.

Госпожа Анка, трагедия въ четири дѣйствия, отъ Д. Д. Бъчваровъ, първо издание, Пловдивъ, 1890.

Прѣди да се дигне завѣсата авторътъ е намѣрилъ за необходимо да прѣдупрѣди г. г. офицеритѣ (понеже въ драмата играятъ капитани и капитанки, поручици, ротни командири, фелдфебели, юнкери, солдати и цѣлъ народъ саблепосци), че той нѣма ни най-малка мисъль да ги докачи и да ги „понападне“, извинява се за смѣлостьта си, впрочемъ, прибързва да прибави: за успокоение на тѣзи г-да считамъ за нуждно да ги прѣдупрѣдж . . . че моята цѣлъ е съвсѣмъ друга и стои много по-високо отъ такива дребни и нищожни намѣрения . . . Моята цѣлъ е ясна и явна, и при едно внимателно прочитание на труда ми, всѣки може да я разбере, за туй мисля, нѣма нужда тукъ да я излагамъ подробно“.

Боже мой, каква списателска деликатность, каква нѣжна прѣдупрѣдателность, каква раболѣпна пжзливость у единъ человѣкъ, който се е наелъ да пише драма съ цѣль не да гали, а да поправя общественнитѣ пороци! Прѣдставете си че всичкитѣ г-да капитани, фелдфебели и солдати послушатъ любезната молба на

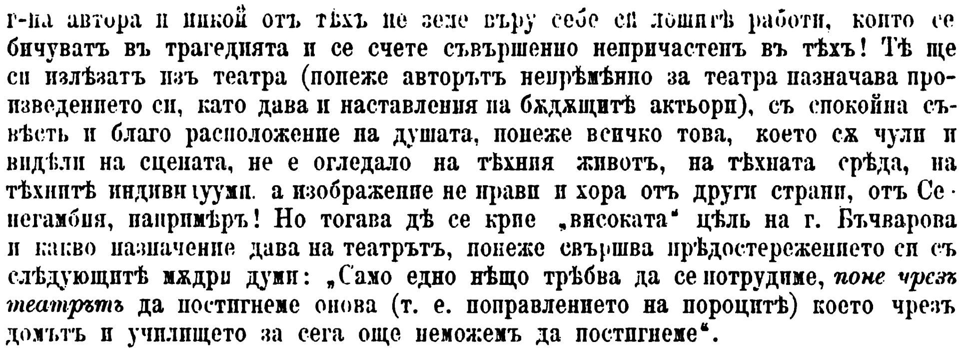

г-на автора и никой отъ тѣхъ не земе връу себе си лошитѣ работи, които се бичуватъ въ трагедията и се счете съвършенно непричастенъ въ тѣхъ! Тѣ ще си излѣзатъ изъ театра (понеже авторътъ непрѣмѣнно за театра назначава произведението си, като дава и наставления на бѫдѫщитѣ актьори), съ спокойна съвѣсть и благо расположение на душата, понеже всичко това, което сѫ чули и видѣли на сцената, не е огледало на тѣхния животъ, на тѣхната срѣда, на тѣхнитѣ индивидууми. а изображение не прави и хора отъ други страни, отъ Сенегамбия, напримѣръ! Но тогава дѣ се крие „високата“ цѣль на г. Бъчварова и какво назначение дава на театрътъ, понеже свършва прѣдостережението си съ слѣдующитѣ мѫдри думи: „Само едно нѣщо трѣбва да се потрудиме, *поне чрезъ театрътъ* да постигнеме онова (т. е. поправлението на пороцитѣ) което чрезъ домътъ и училището за сега още неможемъ да постигнеме“.

Хубавъ театръ! По добрѣ никога да го нѣмаме, ако ще е такъвъ какъвто го разбира г. Бъчваровъ. Тогава много по-добрѣ да си се задоволяваме съ арена Пизи и Корнаки! Тамъ сичкиятъ свѣтъ ще остане задоволенъ. Като разгледахме по-нататъкъ книгата на г. Бъчварова, убѣдихме се още единъ пѫть колко е убийствена прѣдвзетата мисъль и тенденцията за сѣко чисто литературно произведение. Г. Бъчваровъ е поискалъ да бѫде чисто и просто единъ сухъ моралистъ прокарвачъ на обикновении нравоучения, и за това и произведението му е невъзможно тежко при прочитането, а още по-тежко ще излѣзе при прѣдставлението, ако се удостои да излѣзе на сцената. Види се, обаче, че г. авторътъ вѣрва усърдно въ успѣха на трагедията си, понеже не е забравилъ да гуди на прѣдната й корица: „първо издание!“ Блаженни вѣрующи! . . . .

Бесѣда върху земния животъ на Іисуса Христа, спорѣдъ книгитѣ на четиритѣ евангелия, отъ Инокентия, архиепископъ Херсонский и Таврическій. Прѣвелъ отъ руски и наредилъ Иванъ Ст. Визиревъ. Първо собствено негово издание София, 1890.

Най напрѣдъ да искажемъ удивлението си, че срѣщаме подобна благочестива книга въ нашата литература, когато волтерианството и волнодумството сѫ модни добродѣтели, когато вѣтърътъ на скептицизмътъ и отрицанието, дошълъ у насъ отъ прѣзъ гори и планини, загасява въ дѫлбочинитѣ на душитѣ ни послѣднитѣ топли искрици отъ вѣрата на бащитѣ ни и на дѣтинството ни. Наистина, голѣмъ запасъ отъ мѫжество и благочестие трѣбвало е да има у г-на Визирева за да излѣзе съ такава книга прѣдъ насъ, въ тоя вѣкъ на индеферентивность и да ни порази съ такъвъ единъ анахронизмъ! Впрочемъ, ние сме увѣрени, че г. Визиревъ и не за „модернитѣ хора“ е прѣвелъ бесѣдитѣ на знаменитий руски духовенъ ораторъ, а за духовенството ни, нѣщо. което той е забравилъ да забѣлѣжи на прѣдната корица. Въ тая смисълъ ние я и прѣпорѫчваме на нашето свещенство, особенно, защото много по-прѣдпочитаме да го видимъ занято, ако не съ другъ прочитъ, то поне съ такъвъ, който да утвърдява въ душата му религиозното чувство, като му наумява и неговото специално и важно призвание, отъ колкото съ политиканство по кафенетата и да се поглъща отъ интереси, които нѣматъ нищо общо ни съ черквата, ни съ небето. Язикътъ на прѣвода е посрѣдственъ.

Демонъ, въсточна повѣсть, отъ М. Ю. Лермонтова, прѣвели отъ руски А. Константиновъ и П. П. Славейковъ („Библиотека Свети Климентъ“ книжки VIII и IX) София 1890.

Току що споменатото издание ни надари съ редъ прѣводи изъ чуждестраннитѣ изящни литератури, а особенно, изъ русската. Намъ е приятно да констатираме, че повечето отъ тѣхъ сѫ доста сполучени, нѣкои даже прѣкрасни, и че въ това отношение „Библиотеката Св. Климентъ“ обогати съ цѣнни работи на-

шата прѣводна литература. Прозьрвѣ най-послѣ и на бѣднитѣ русски поети у насъ! Ние имаме вече прѣведени въ цѣлость „Полтава“ „Мцири“ „Демонъ“ и други нѣща, съ нѣкои отъ които най-напрѣдъ бѣхме се запознали отривочно отъ откъслядитѣ напечатани пò-рано въ Христоматията на г-да Вазова и Величкова. Като оставяме да поговоримъ другъ пѫть за нѣкои и другъ отъ тия трудове, ние сега ще кажемъ нѣколко думи за прѣвода на „Демона“ който, подирь художественнитѣ прѣводи на Д. К. Попова, държи първо мѣсто въ „Библиотеката“.

Като сравняваме нашия язикъ съ русский въ лексическо и синтактическо отношение, длъжни сме да припознаемъ голѣмитѣ органически недостатки и несъвършенства на наши днешень книжовенъ язикъ. Самъ по себе си доста хубавъ и звученъ, българский язикъ губи много отъ парлела съ рускиятъ. Отсѫтствието у първия на цѣлъ купъ граматически форми, като падежи, причастия и неопрѣдѣленно наклонение, отнимать на фразата му оная гладкость, каквато притежава руский язикъ. Всѣки свѣсенъ прѣводачъ отъ русски ще забѣлѣжи тая неприятна расточеность. която е принуденъ да даде на рѣчьта си, и мѫкотия да прибере мислитѣ въ сѫщий спрѣтнатъ калѫпъ, въ който стоѭтъ така релиефно и твърдо загнѣздени. Това се чувствова силно въ прозата, а въ стихътъ разликата е още пò-голѣма и необорима. Прѣводачитѣ на „Демонъ“ прочее, трѣбвало е да срѣщатъ и побѣждаватъ неодолими мѫчнотии въ работата си, да издържѫтъ упорна борба отъ трудъ и търпѣние за да ни дадѫтъ каква-годѣ идея за гранитния и ефирно прозраченъ стихъ на Лермонтова. Признаваме, че тѣ сѫ направили всичко онова, което, при сегашната форма и степенъ на развитие на лилературний ни язикъ, е могло да се направи въ тоя случай. Да земемъ за примѣръ първитѣ стихове за да се види пò-нагледно това що казваме:

Оргиналъ	*Прѣводъ*
Печальный демонъ, духъ изгнанья,	Тѫжовний демонъ, духъ изгоненъ,
Леталъ надъ грѣшнею землёй.	Надъ грѣшната земя лѣтѣлъ,
И лучшихъ дней воспоминанья	За прѣжни дни невеселъ спомень
Предъ нимъ тѣснилися толпой;	Въ глава му мрачно се вьртѣлъ,
Тѣ дни, когда въ жилище свѣта	Когато въ свѣтлата вселенна
Леталъ онъ свѣтлый херувимъ,	Той херувимъ блѣстящъ е билъ
Когда бѣгущая комета	И отъ комета устремена,
Улибкой ласковой привѣта	Съ усмивка ясна освѣтлена
Любила помѣняться съ нимъ	Ловилъ и пращалъ погледъ милъ.

Внимателниятъ читателъ ще види колко трудно е било за г-да прѣводачитѣ да прѣведѫтъ високитѣ красоти на тия деветь русски стиха въ деветь български. Тѣ сѫ издържали юнашка борба, и остали сѫ побѣдени. За да запазатъ и на български размѣра на русский стихъ тѣ сѫ сторили насилственно измѣнения и опущения, които значително сѫ ослабили яркостьта на поетическата картина, изобразена въ тия стихове, и даже я искривили, като притурили свои невѣрни краски. Така, стихътъ:

И *лучшихъ дней* воспоминанья.

е прѣведенъ:

На прѣжни дни *невеселъ* споменъ.

Съвсѣмъ не това е искалъ да каже поетътъ съ стиха, който цитираме. Той не е споменалъ какви сѫ въспоминанията му, но ако би счелъ за нуждно да каже това, то той непрѣмѣнно би ги нарѣкълъ *приятни* или *радостни*, понеже *лучшето*, хубавото минало не може да вдѫхва *невеселъ* споменъ, както мрачното и грозното минало неможе да вдѫхне *радостенъ* споменъ. Прочее, произволно турената дума *невеселъ* е безмѣстна.

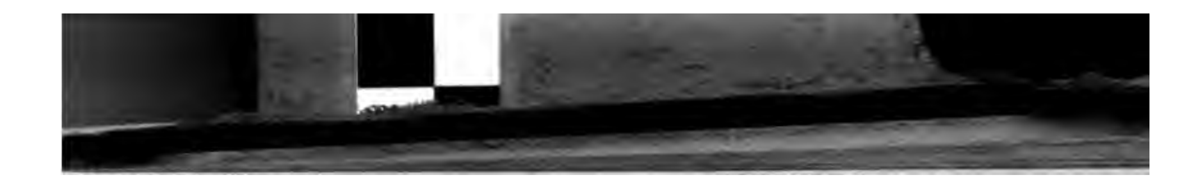

Пó-нататъшнитѣ стихове въ прѣвода:

И отъ комета устремена
Съ усмивка ясна освѣтлена
Ловилъ (*отъ* комета устремена) и пращалъ (кому?) погледъ милъ.

сѫ твърдѣ присилени, а послѣдний не само несъгласенъ съ Лермонтовий, но и нелогиченъ, както види читательтъ.

Началото отъ „Демонъ" ние намираме прѣведено пó-рано и отъ г-нъ Вазовъ *). За любопитство на читателитѣ ние ще си позволимъ да цитираме тука и двата прѣвода на слѣдующитѣ нататъкъ три глави.

А. Константиновъ и П. П. Славейковъ

II

И отъ тогазъ отверженъ плува
И скита се въ мирътъ великъ,
А вѣкъ слѣдъ вѣка сé минува,
Кат' часъ слѣдъ часъ, кат' мигъ слѣдъ мигъ
По строенъ редъ еднообразенъ:
Нищожната земя владѣй,
Безъ наслажденье злото сѣй
И въ туй искусно злорадѣнье
Не срѣща той съпротивленье.

III

Надъ върховетѣ на Кавказъ
Веднажъ Лукавий пролѣтѣ,
Казбекъ надъ него, кат' ялмазъ,
Съ снѣгове си заблѣстѣ.
А на дѫлбоко се чернѣй
Дарйалъ, извитъ, кат' нѣкой *змѣй*
И като яростна тигрица
Распѣненъ Терека ехти,
Реве, и хищенъ звѣрь, и птица,
Въ небето сине, кат' лети,
Се вслушватъ въ грозната му рѣчь,
И облаци го придружаватъ,
Отъ южнитѣ страни далечь,
Съ вълнитѣ му къмъ сѣверъ плаватъ;
И черни групи отъ скали,
Отъ сънь таинственъ упоени,
Надъ него свиснали глави,
Слѣдятъ вълнитѣ распѣнени.
Чернѣятъ се върху скалитѣ
Кули кат' грозни истукани,
Тѣ на Кавказа при вратитѣ
Стоятъ, кат' стражи-великани.
И Божий миръ бѣ чуденъ, дивъ, —
Но Духа мраченъ, горделивъ,
Съ прѣзрително погледна ôко
Създаньето на Бога свой,
И на челото му високо
Остана сѫщия покой.

Ив. Вазовъ

II

Отъ памти-вѣка той блуждаялъ
Въ свѣта безъ отдихъ и безъ цѣль,
Не виждалъ край, нито прѣдѣлъ,
Минувалъ вѣкътъ подиръ вѣка,
Кат' мигъ слѣдъ мигъ, кат' сѣнка лека.
Властитель на земята лошъ
Той сѣялъ зло безъ наслажденье,
Не срѣщалъ нигдѣ противленье:
И злото му омързна вечь.

III

И надъ Кавказътъ, тамъ далечъ,
Летѣлъ изгнанникътъ небесни,
Отдолу му Казбекъ чудесни
Кат' чистъ брилянтъ свѣтилъ, горялъ
И съ вѣчни снѣгове сиялъ.
А долу Терекъ, като лвица
Съ космата грива на гърбътъ *)
Ревалъ; и дивий звѣръ и птица,
Що волно хвърка по свѣтътъ,
Внимавали му на шумътъ;
И облацитѣ свѣтли, али
Дошле отъ южнитѣ страни,
На сѣверъ него завождàли;
А надъ кристалнитѣ вълни
Дрѣмливо, тайнственно гледали
Ония каменни стѣни;
И кули стари на скалитѣ
Стърчели грозни срѣдъ мѫглитѣ,
Кат' великани съ погледъ дивъ,
Що пазатъ на Кавказа входа;
И новъ и чуденъ и красивъ
Билъ Божий миръ подъ небосвода,
Но гордий духъ отъ тозъ просторъ
Прѣзрително отвърналъ взоръ
И на челото му унило
Се нищо неизобразило.

) Българска Христоматия съставили И. Вазовъ и К. Величковъ, Пловдивъ 1884.

*) Тука г. Вазовъ останалъ вѣренъ на Лермонтова: „Съ косматой гривой на хребтѣ" и въ фактическата невѣрность: лвицитѣ грива нѣматъ.

IV	IV
Прѣдъ него други пакъ картини Чудесно-хубави на гледъ: Въ раскошна Грузия долини Съ цвѣтя попъстрени отвредъ. Честитъ, обиленъ земенъ кътъ!	Но скоро блѣсналъ други рай И други прѣлестни картини: Раскошно-цвѣтнитѣ долини На чудния грузински край.

Читательтъ лесно вижда разликата между двата прѣвода; по изнасилванията на язика въ по̀-скорошний прѣводъ биятъ силно въ очи, и това е прискърбно. (Думитѣ *кула* и *змѣй* също злѣ сѫ турени: пръвата трѣбва да се чете прѣсилено *кулà*, а втората — *змѣй* — не значи „змия" и на български, както значи на руски). Когато сѫществува вече единъ прѣводъ на извѣстно чуждо творение, ако послѣдва новъ, то той обязателно трѣбва да надминува пьрвия и да притежава по̀-голѣми достойнства. Инакъ, той нѣма оправдание. Ние допускаме, че и първия не е лишенъ отъ недостатъци, но казахме, че на днешниятъ български язикъ, съ сичкитѣ му сѣчива и орждия съ които располага, не може повече нѣщо да стане. Съ това признание, обаче, ние се неотказваме отъ приятната надежда да найдатъ бѫдущитѣ поколения въ язика ни единъ по̀-гъвкавъ и облагороденъ инструментъ, способенъ за по̀-висока и богата изразителность и обогатенъ съ нови срѣдства за пластичното и изящно въспроизвеждане на най-нѣжнитѣ отсѣнения, което съставлява сѫщностьта на искуството, както въ духовната, така и въ физическата природа.

Нека направимъ на г-да прѣводачитѣ бѣлѣжка и за друга една неправилность. Тя състои именно въ разбърканостьта на мѫжкитѣ и женскитѣ ритми, като се турятъ едно до друго двѣ различни женски ритми или двѣ различни мѫжки, а често двѣ еднакви мѫжки при други мѫжки, което причинява доста неблагозвучность, и което, ако се вяре въ Лермонтова и въ всичкитѣ европейски поети, строго се избѣгва, като противно на трѣбованията на версификацията и на музикалностьта.

Защото ние приимаме, че поета само поетъ може да го прѣвожда, и понеже не сме партизани на принципа за анархията въ поезията, на който усърденъ апостолъ е станалъ г. Пешевъ, то мислимъ, че поетическото чутие на единъ поетъ нетрѣбва да допуща никакви щърбавини въ стиха си, особенно когато тѣ сѫ лесноизбѣжими. Нали поезията има за цѣль да прѣдставя сичко въ изящни и хармонически форми? Безъ съблюдението на това главно условие тя може да бѫде сичко друго, но не поезия. Бѣзъ пластика нѣма истинска поезия, нѣма живописъ, нѣма музика, нѣма искуство.

Впрочемъ, прѣводътъ колкото отива по̀-нататъкъ става по̀-добъръ и ние щѣхме да останемъ несправедливи къмъ г-да прѣводачитѣ ако не свършяхме рецензията си съ пълно съчувствие и похвала къмъ труда имъ, и ако не признаяхме, че той е дѣло добросъвѣстно и отъ голѣма цѣнность въ литературата ни. Подиръ подобни явления ние право имахме да кажемъ, че най-послѣ и на русскитѣ поети провървѣ у насъ.

Моцартъ и Салйеръ и Скѫперникъ Рицаръ, драми въ стихове отъ А. С. Пушкина, прѣвелъ Т. Ц. Трифуновъ, Руссе 1889. Цѣна 50 стот.

Г. Трифуновъ е също единъ добъръ прѣводачь — на поети. Той доказа вече това съ сполучений стихотворенъ прѣводъ на Шекспировий ***Кориоланъ*** а днесь съ още повече успѣхъ той ни поднася прѣвода на горнитѣ двѣ Пушкинови драмици. Намъ падна прѣдъ взора и другъ прѣводъ (въ рѫкописъ) на ***Моцартъ и Салиеръ*** отъ А. Маккавѣева и отъ сравнението спечели г-нъ Трифуновий трудъ. Ние съ истинско благодарение го прочетохме, и насъ ни приятно порази както вѣрностьта, съ която ни сѫ прѣдадени Пушкиновитѣ мисли, така и гладкостьта и естественностьта на стиха, макаръ, че прѣводачътъ е билъ принуденъ

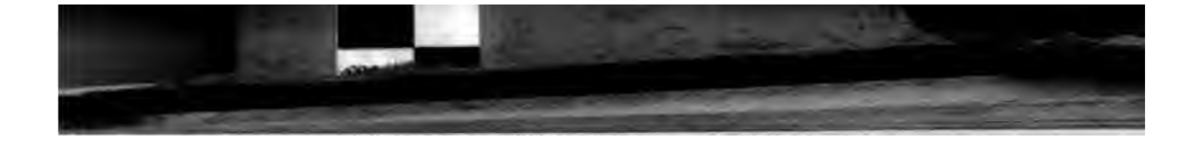

часто да го порастака въ ущърбъ на естетическата сбраность, свойствена на русскиятъ гениаленъ поетъ. Да земемъ за примѣръ първитѣ стихове въ *Моцартъ и Салйеръ:*

Оригиналъ.	*Прѣводъ.*
Всѣ говорятъ: нѣтъ правды на землѣ. Но правда нѣтъ — и выше. Для меня Такъ это ясно какъ простая гамма. Родился я съ любовію къ искусству Ребенкомъ будучи, когда высоко Звучалъ органъ въ старинной церквѣ нашей Я слушалъ и заслушивался, слезы Невольныя и сладкія текли.	На този свѣтъ нѣма правда, казва всѣкой. Но на небето сжщо нѣма правда. За менъ е ясно *тва*, както е ясна И всѣка гамма. Азъ съмъ се родилъ Сь (съсъ) любовьта си къмъ това искуство. Азъ бѣхъ дѣте когато сладкогласно Ечахж звуковетѣ на органа Във старата ни черква. Азъ ги слушахъ, Залисвахъ се — и сладки незадържни Сълзи течахж отъ очитѣ ми.

Г. Трифуновъ за да остане вѣренъ на Пушкина далъ е за осемьтѣ русски стихове десеть български. Тая расточеность, обаче, пропалѣяла отъ крайна нужда, сè си остая единъ недостатъть. една слаба страна и е опасно да се въведе въ правило. То значи да подмѣсяме вода въ чисто вино, то значи да смалимъ силата и яркостьта на мислитѣ на поета, като ги прѣлѣемъ въ нови, расхалтавени калжпи.

Сжщата растегнатость и разлѣность се забѣлѣжва и въ прѣвода на *Скжперникъ(тъ) рицаръ*, но повтаряме: тия отстжпления се длъжжтъ на язикови неодолими затруднения, каквито прѣдставя българский язикъ въ случая. Но понеже г. Трифуновъ си дава подобна свобода, то пó малко могжтъ да му се простжтъ нѣкои съкращения изуродования на думи, каквито се срѣщатъ, наистина, въ говоримий язикъ, но които въ поезията нѣматъ мѣсто, понеже сакатлжцитѣ никога не сж хубави. Така, напр. видимъ на стр. 5-та *тва*, вмѣсто *това*, на 6-та, *га* вмѣсто *кога*, и пр.

Хубаво е сторилъ прѣводачътъ дѣто е крѣдшествувалъ всяка отъ двѣтѣ пиеси съ пояснителни бѣлѣжки и съ краткитѣ отзиви на критиката за тѣхъ, която ги освѣтлява и подготвя читателя към вѣрното схващание и оцѣнение достоинствата имъ. На корицата г. Трифуновъ ни е зарадвалъ съ извѣстието, че е приготвилъ за печатъ прѣводитѣ въ стихове на *Царь Лира* отъ Шекспра, и на *Донъ-Жуана*, колосалната поема на Байрона!

Желаемъ му добъръ успѣхъ.

Георги.

ВѢСТИ ИЗЪ КНИЖОВНИЙ СВѢТЪ.

Дружеството „Славянска Бесѣда“ въ столицата ни, е испратило поздравителна телеграмма до великиятъ славянинъ архиепископа Стросмайера въ Загребъ, по случай празднуването му четирийсеть годишний юбилей отъ владикуването му.

Излѣзълъ е на отдѣлна книга най-послѣдний романъ на Жоржъ Оне: L'âme de Pierre („Петровата душа“), печатанъ пó-прѣди въ парижската иллюстрация. Това произведение изобилно съ великолѣпни красоти на стилъ и на мисли, се чете съ високъ и постоянно растящъ интересъ, какъвъто сж способни да прѣдадѫтъ

на труда си майсторитѣ отъ школата на новий реалистическій французски романъ. Но главното и неуспоримо достойнство на това творение е моралната идея, която лежи въ основата му, и това го различава отъ множеството подобни романи френски, сжщо увлѣкателно написани, но лишени отъ всяко трѣзво нравственно направление, което да възпитава сърдцето на читателя, вмѣсто да го енервира безплодно. Ние бихме видѣли съ удоволствие прѣвождането му на български.

Не по-малко даровитий романистъ Гюи де Мопасанъ е обнародвалъ: Un coeur de femme. („Едно женско сърдце“) Темата и на тоя романъ, както и на горния, както и на всичкитѣ французски романи, е пакъ любовьта. Мопассанъ съ магесническата своя четка е нарисувалъ нова и поразително блестяща картина на безпокойното и вѣчно жаждуще любовь сърдце на една слободна френска госпожа, която нѣма ни дѣца, ни занятия, ни никакви нравствени принципи въ душата си.

Полъ Бурже, авторътъ на знаменитий романъ „Mensonge“ е обнародвалъ не прѣди много врѣме: „Nôtre coeur“ („Нашето сърдце“). Темата и нему е любовьта пакъ. Но Бурже не се ограничава да ни изображава само исторически дѣйствията на героитѣ, които искарва да живѣятъ прѣдъ насъ, но като психологъ и сърдцевѣдецъ, той прониква въ тайнитѣ оглжбления на душитѣ имъ и ни раскрива нравственний миръ на героитѣ си, съ една вѣщина и сила достойна за удивление. Бурже и Оне и школата имъ, очевидно, иматъ за цѣль да въздѣйствуватъ върху нравитѣ на французското общество чрѣзъ подиганието французский романъ на една по-висока и благородна почва, отъ колкото е сторила натуралистическата школа, во главѣ съ Зола.

Г. Морфилъ, професоръ по славистиката въ Оксфордскій университетъ, е напечаталъ на английски отъ него написана *Русска История*.

Иванъ Франкъ, новѣйший малоросски поетъ и нувелистъ, е написалъ поема *Смерть Каіне*, произведение високо стояще по силата на фантазията и богатството на чувствата. Ние въ скоро врѣме ще имаме възможность да запознаемъ читателитѣ на *Денница*, макаръ и на кратко, съ новата малорусска литература.

Славянското Благотворително общество въ Петербургъ е рѣшило да издаде за настоящата 1890 година *Всеславянски календаръ*, въ който да се прѣдстава въ статистическа форма умственниятъ и културний прогресъ въ всичкитѣ славянски земи. Съ тая цѣль и до българскитѣ книжари, издатели и редакции ся испратени покани да дадѫтъ необходимитѣ свѣдѣния, всякой по крѫга на своята дѣятелность.

Въ словацкото литературно мѣсечно списание Slovenské pohlady, което се редактира отъ Свѣтозара Хурбана, първокласенъ словацки писатель е обнародванъ прѣвода на г. Вазовий расказъ *Дѣдо Нисторъ*, прѣведенъ на словацки отъ Г. З. Захея.

Ц-въ

ГОДИНА I. НОЕМВРИЙ 1890. КНИЖКА 11

ДЕННИЦА.

ЦОНЧОВАТА МЪСТЬ.

Разказъ отъ **Ивана Вазовъ**.

Цончо умрѣ прѣди руско-турската война. Сѣки отъ градеца го помни още. Гламавъ бѣше Цончо, малоуменъ отъ рождение, идиотъ, та още кривъ тѣломъ и сакатъ въ ржцѣтѣ. Обиденъ отъ природата, отхвърленъ отъ човѣцитѣ. Служеше за смѣхъ и за забавление на дѣцата, които му правяхж опашка, колчемъ минуваше прѣзъ пó-главни улици. Хранеше се съ просия по чуждитѣ врати, нѣкога печелеше коравия си залькъ съ дребни нищожни работи, каквито би могле да вършатъ недж̀гавитѣ му вкочанясали пръсти, напримѣръ, мѣтене прѣдъ дюкенитѣ, и често чрезъ пѣсни, или игри на купището на нѣкой мегданъ. Дѣчурлигата носяхж тогава по нѣкой сухъ коматъ, и той ржваше лакомо хлѣба безъ да спира да играе. Но не само на тия искуства бѣше майсторъ Цончо: той вършеше и други чудеса. Той обръщаше котка, закрѣпяваше се правъ на главата си, кукуригаше, като гересъ пѣтель, и то съ пó-голѣмо усърдие, колкото повече публиката се увеличаваше около арената му. По неговото пожълтяло изсъхнало и почерняло отъ гладъ лице, никога не бѣгаше една глупава, безпричинна усмивка, която държеше устата му вѣчно полуотворени. Тая веселость свѣтеше и въ сивитѣ му играющи малки очи, съ сухъ безжизненъ погледъ. Душата въ това сжщество дрѣмеше въ плѣсеньта на прозябанието, и сичкитѣ му дѣйствия се длъжахж не на волята или на разума, свѣтило зажумѣло въ главата му, а на безсъзнателна привичка и на животинския инстинктъ, който само нуждата или чувството на болесть пробуждаше у него. Но дѣцата, които сж надарени съ жестоката охота да мжчатъ пó-слабитѣ или да дразнятъ пó-глупавитѣ създания отъ себе, бѣхж узнали гждела на идиота, бѣхж намѣле слабата му струна, която отъ едно само засѣгане смущаваше, сирѣчъ, будеше душата му, и снимаше изведнажъ отъ лицето му маската на замръзналата вѣчна усмивка. И често, въ най-голѣмата му веселость, въ разгарътъ на пѣнието му, тѣ му кажахж лукаво:

— Цончо, крива Ненка не ще да те земе!

И тогава идиотътъ млъкваше веднага, очитѣ му засълзявахѫ и лицето му усърнуваше и удлъгняваше странне и ставаше тъй тѫженъ, тъй убитъ, тъй смѣшенъ! Крива Ненка, бѣше друга една сиромашка отверженница на природата, съ кривъ кръстъ, криви рамена и куца. Тазъ дѣвойка, сѫщо полоумна, нѣмаше нийдѣ никого, нощуваше въ бордея на една баба сиромахкиня на край градеца, и искарваше прѣхраната, на себе и на бабата, чрѣзъ донасяне по кѫщитѣ жълта гнила за мазане и набиване стѣнитѣ. Тая стока дѣвойката отиваше да копае твърдѣ далеко, изъ вънъ града, въ единъ брѣгъ, до самата планина, напълняше съ нея окърпеното брѣме, и така задѣната и прѣвита подъ тежината му, носеше го въ кѫщата, която бѣ порѫчала гнилата. За тая работа Ненка приимаше по десеть пари отъ стопанката, а често и коматче хлѣбецъ въ притурка. По една странна прищявка на естеството, това безобразно криво и клипаво тѣло се увѣнчаваше отъ хубава глава, стройно сложена на единъ късъ вратъ потъналъ въ рамената. Тая глава имаше лице зачернѣно и изгорено отъ слънцето, но приятно закрѫглено, и отбѣлѣжено съ двѣ голѣми черни дѫго-образни вѣжди, подъ които смирено и срамливо гледахѫ изъ подъ дългитѣ клепачи вакли очи, се безчувственно и безотвѣтно изражение. Това физическо раздвоение въ тѣлото на дѣвойката, това противорѣчие между двѣтѣ главни части на нейното сѫщество, очевидно, се чувствуваше и отъ самата нея и при слагането брѣмето тя веднага бързаше да сѣдне, не за почивка, а за прикриване недостаткитѣ си. Кокетка бѣше тая крива Ненка!

Простираше ли се у нея по̀-нататъкъ женственното чувство? имаше ли нѣкаква особенна симпатия, обичаше ли тя вече? неизвѣстно. Извѣстно бѣше само, че тя срѣщаше нелюбезно, почти враждебно, горещата привязанность къмъ нея на гламавия Цонча. Истина, отъ най-напрѣдъ бѣхѫ забѣлѣжили, че пролѣть тѣ често двама се припичахѫ на топлитѣ и приятни слънчови зари, сѣднали до нѣкой зидъ на улицата. Даже и звънливиятъ имъ смѣхъ слушахѫ надалеко, когато тѣ съ натъпкани съ залъци уста приказвахѫ си нѣщо много смѣшно. Като добъръ кавалеръ, за да уплѣни още повече „дамата на сърдцето си“ Цончо испѣваше нѣкоя жална пѣсень, та сълзи се тръкаляхѫ по бузитѣ му, и ѝ даваше изъ пазвата си пестилъ, нарочно за нея испросенъ отъ дюкянитѣ, за да подслади тя залъка си. Именно, отъ тия щастливи врѣмена на тѣхното приятелско живуване, което прѣдвѣщаваше бѫдѫщи Фениксъ и Филомела, се породи и трае мълвата за блѣското оженване на Цонча и Ненка. Какво стана послѣ та се развалихѫ двамата добри приятели, кой имъ урочаса щастието, но сега Ненка не е вече прѣдишната, тя не приима подаркитѣ, и избѣгва срѣщитѣ на Цонча. А той, клетиятъ, се мѫчи за нея, топи се и страдае ужасно, колчимъ жестокитѣ малки присмѣхулници, които забавлява, му наумѫтъ за нея и го пробудѫтъ отъ тихата и благодѣтелна апатия, въ която умътъ му и сърдцето му вкушаватъ сладостно забвение.

Но на нещастниятъ идиотинъ се готвяхѫ нови мѫки, нѐ-нетърпими страдания. За да озлобатъ още повече жертвата си, дѣцата се сѣтихѫ да му кажатъ единъ день, тъкмо когато той обръщаше три котки, а на четвъртото прѣмѣтане се закрѣпяше на главата си съ вирнати крака на горѣ, че крива Ненка ще се земе съ Дося просяка, едно момче епилептикъ и парализирано въ устата, което се хранеше отъ милостиня при черковнитѣ врата. Като чу тие думи, Цончо изведнажъ скокна на крака, съ лице измѣнено до грозотия, зе си турбата и тоягата и фукна нататъкъ. Той тичà до кѫщата, дѣто намираше прибѣжище дѣвойката, и тамъ остана, като закованъ о земята. До зидътъ прѣдъ вратнята сѣдяхѫ Ненка и Доси и се печахѫ на слънце. Щомъ Ненка го видѣ, тя бързо се отмъкна въ двора, а Досю бѣга нататъкъ. Цончу стоя още половина часъ на сѫщото мѣсто, той цѣлъ трепереше отъ глава до крака, и бузитѣ му бѣхѫ се залѣли съ сълзи; безцвѣтнитѣ му очи свѣтяхѫ неподвижно, устремени сѐ къмъ вратнята, дѣто исчезна любовьта му, сърдцето му, цѣлиятъ свѣтъ! Сега, при сърдечнитѣ терзания, разбуди се въ гѫрдитѣ му и другъ нараненъ звѣръ, до сега спящъ мрьтвешки сънь — гордостьта му. Тя, Ненка, да сѣда съ Дося, да прѣдпочете Дося просякътъ, съ сакатитѣ и лигавитѣ уста! При тая мисъль на бѣдния идиотъ се стори, че ще умре. Той си смисли, че когато ги видѣ, тѣ се смѣяхѫ нѣщо, и тая тѣхна радость му причиняваше адски страдания. Сичкитѣ му нравственни факултети оживѣхѫ сега, паметьта, разсѫдъкътъ, самолюбието, въ единъ мигъ се изострихѫ и прояснихѫ до най висша степень за да направатъ болкитѣ му стократно нѐ-чувствителни и неодолими. Любовьта, ту химнъ небесенъ въ душата, ту разсвирѣпѣла, отрова храчуща фурия, прѣвърна тая немощна и недѫгава душа въ бѣсно развълнувано море... Най-послѣ Цончо припна къмъ полето, съ цѣлъ да побѣгне отъ нѣкого, отъ нѣщо страшно, може би отъ себе си, отъ мѫкитѣ си, които горяхѫ като въглени гѫрдитѣ му, бръмчахѫ въ главата му и го подлудявахѫ. Той тичаше въ несвѣсть, като свинитѣ при генисаретското езеро, въ които бѣ миналъ духътъ на бѣсния. . .

Отъ тоя день дѣцата изгубиха единъ всегдашенъ увеселитель. Цончо се не мѣркаше на улицитѣ, нито го чу нѣкой да пѣе по купищата. Бѣхѫ го видѣли само, че ходи по кѫра, къмъ планината, по посока на рудницата съ жълтата гнила; мисляхѫ, че тамъ крива Ненка му назначава любовна срѣща, и, разбира се, лъжахѫ се жестоко. Но прѣди това, знаяхѫ че работилъ съ нàдница при постройката на арка на единъ чаркъ който се прокарваше прѣзъ една скала. Цончовата работа бѣше да расчистюва парчетата камъне, които се отчупвахѫ отъ скалата посрѣдствомъ мѝна.

Минà се единъ мѣсецъ нѣщо, приближи петровдень. За тоя день, както прѣдъ сѣки голѣмъ день, както прѣдъ сѣки голѣмъ праздникъ, добритѣ кѫщовници подновявахѫ стѣнитѣ си, като ги набивахѫ съ

бѣла гнила, а долнята имъ часть теглях съ ивица жълта гнила, способъ на орнаментация запазенъ и сега изъ българско. За крива Ненка, прочее, настана епохата на усилена дѣятелность и на повече печалба. До обѣдъ въ деньтъ, който прѣдшествуваше праздникътъ, Ненка бѣше направила вече двѣ пжтешествия до рудницата си и по пладне тя се запжти да напълни и трете брѣме съ благородната прьсть, на която длъжеше сжществованието си. Жегата бѣше силна, слънцето прежуряше и заритѣ му падахж, като нажежени шипове възъ огорѣлиятъ вратъ на дѣвойката. Слѣдъ доста дълго пжтешествие прѣзъ лозя и прѣзъ диви храсталасти долища дѣвойката стигна до единъ пустъ суходолъ съ стрълни жълти брѣгове. На горнята часть на единия брѣгъ, два метра нѣщо пó-ниско отъ поврьхностьта му, зѣеше една околчаста дупка, като малка пещера, въ която само късъ или приведенъ човѣкъ можеше да влѣзе. Тамъ, въ тая дупка, се червенѣеше жила отъ чиста жълта гнила, до която дѣвойката се искачваше по една мжчна и стрьмна кози-пжтека. И тоя пжть тя леко леко се покатери до нея и се изгуби въ отверстието й. Въ сжщий мигъ една човѣшка глава се показа отгорѣ на брѣга, право надъ дупката, между сухитѣ бурени и самораслящи. Той бѣше Цончу. Той тозъ часъ се махна отъ тамъ, и слѣдъ една минута, като нѣкоя дива коза, озова се прѣзъ долътъ на другия брѣгъ. Като се настани на тоя наблюдателенъ пунктъ, Цончо устрѣми очи къмъ дупката, и вече ги не мрѫдна отъ тамъ. Той бѣше съсрѣдоточилъ всичкитѣ си чувства, цѣлото си сжщество въ това нѣмо съзерцание; не мърдаше, не дишаше, устата му бѣхж съвсѣмъ отворени и долнята бърна съвсѣмъ прѣсжхнала, восъчното му хлътнало лице се бѣше съвсѣмъ провалило и залѣпило за юститѣ, и по кожата му прихвьрчахж неуловими тръпки отъ страданията или ужасъ. . . Въ това неподвижно положение, Цончо не приличаше на живъ човѣкъ, а на сѣдналъ мрьтвецъ. Внезапно, стъкленитѣ му втренчени очи се опулихж пó-страшно, испъкнахж, искокнахж на вънъ изъ орбититѣ си. Вцѣпенението му се удвои, ако можеше да се удвои: той видѣ надъ дупката, дѣто бѣше прѣди малко, между бурена, едно сине димче, че се извиваше изъ въздуха. Това димче пжтуваше, мѣстеше се и наближаваше на самъ, като исправенъ прозраченъ смокъ. То бѣше запаленний фитилъ на мината, пробита отъ Цонча право надъ пещерата, дѣто работеше Ненка. Миговетѣ минувахж съ бавностьта на часове за идиота; димътъ пълзеше, но избухване не ставаше. Цончо, сé вкамененъ. Какви мисли, какви чувства вълнувахж сега душата му додѣто тѣлото му, нѣйната обвивка, пазеше тая мраморна неподвижность! Каква ли злоба свирѣпѣеше тамъ, какво ли сатаническо удовлетворение и свирѣпо тържество щеше да избухне въ очитѣ му, заедно съ избухването на мината, приготвена отъ неговата ржка! Обаче, чудно нѣщо: по бузитѣ му изведнажъ се проточихж двѣ сълзи, той охна, испъшка, сякашъ, клъцнатъ отъ язика на змия, скочи изъ шубржката и се хвьрли на долу изъ брѣга. Въ единъ мигъ Цончо мина, като сѣнка по урвата на срѣщния и се мрѫдна въ дупката.

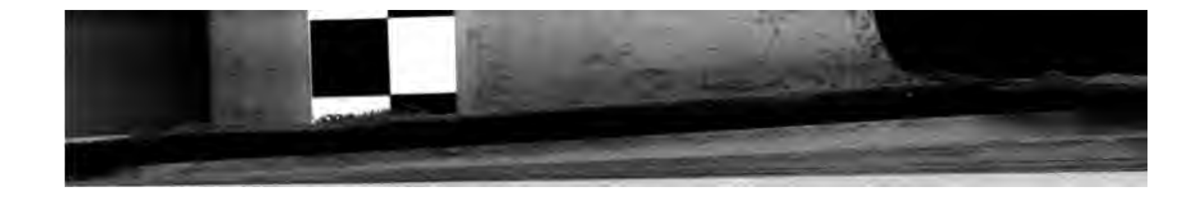

Ненка спокойно си копаше съ мотичката по стѣнитѣ на дупката; бурното влазяне на чужди човѣкъ я стресна и тя извика уплашена, но, като позна стариятъ си приятель, тя се намуси и се изправи сърдита, като стисна кѫсата дрьжка на мотиката между коленетѣ си, а краятъ ѝ улови съ двѣтѣ си рѫцѣ. Очевидно, тя зимаше отбранително положение. Макаръ че сакатитѣ рѫцѣ на Цонча бѣхѫ слаби за борба съ нейната здрава и мускуляста снага, но тя чувствоваше, че той, подиръ толкосъ дълго гнѣвене и несрѣщане, не за добро иде да я намѣри тукъ.

Единъ мигъ Цончо остана зяпналъ и смаянъ прѣдъ нея; па тозъ часъ се сѣти и завика, като посочи на горѣ:

— Бѣгай, Ненке! Бѣгай, Ненке. . . мечката! . .

Нещастниятъ забрави думитѣ и не усѣщаше, че употрѣблява една вмѣсто друга.

Ненка опули въ Цонча голѣмитѣ си черни очи и въ тѣхний апатиченъ погледъ се отрази сега безкрайно уплашване. Но Цончо не чакà, той храбро я сграбчи съ немощнитѣ си рѫцѣ, галванизирани отъ любовьта и величието на опасностьта, затегли я къмъ исхода на дупката, като въ сѫщото врѣме я цалуваше по главата, по челото, по шията съ едно свирѣпо сладострастие; па бѣдниятъ му се чинеше да утоли своята звѣрска любовь и жажда въ това парливо прикосновение на устнитѣ си до красивата глава на дѣвойката. Съ едно силно блъскане въ гѫрдитѣ му Ненка отгласна Цонча и докопа мотиката си.

— Мечката! мечката! бѣгай! викаше нещастниятъ и пакъ се спусна стремително, успѣ да я сграбчи заедно съ дигнатата мотика въ рѫцѣтѣ ѝ и тъй както я държеше, гърбомъ хвана да я тегли на навънъ. Въ тоя мигъ единъ заглущителенъ трясъкъ се раздаде надъ главитѣ имъ: мината избухна, сводътъ на пещерата се растресе, но не падна. При тоя гърмежъ, на който дѣвойката незнаеше причината, тя се облада отъ безуменъ ужасъ и инстинктивно се дръпна на вѫтрѣ пакъ, и повлече съ себѣ си Цонча. Той се остави на това движение, като залѣпи горещитѣ си устни на шията ѝ, като единъ кръволоченъ тигъръ който си забива зѫбитѣ въ тлъстий вратъ на едно говедо. Тогава цѣлината отъ свода се провали и затисна двамата души съ глухо тътнене.

И послѣ нищо вече!

Това происшествие дълго врѣме остана непознато, защото никой се не случи да мине изъ тоя отстраненъ суходолъ и да забѣлѣжи заспиването на Ненкината рудница.

Липсването изъ градеца на двѣтѣ нещастни създания се истълкува отъ ония, които ги не мързеше да се занимаватъ съ такива дребни човѣчета, по съвсѣмъ веселъ начинъ: Гламавъ Цончо и крива Ненка се оженили и отишле по просия на други мѣста.

Доста късно се опроверга тая мълва: когато случайно се открихѫ подъ прьстьта тѣлата имъ, скопчани едно съ друго. Това даде рождение на друга мълва, пакъ отъ веселъ характеръ. . . .

Никой не узна трагедията на тоя гробъ, дѣло не мината, изработена съ непмовѣрни усилия отъ Цонча, чрезъ помощьта на бургия, барутъ и фитиля, откраднатъ отъ каменоломцитѣ при чарка.

И тъй, Цончо и Ненка умрѣхѫ и се забравихѫ; само единъ камъкъ, побитъ на мѣстото, дѣто ги закопахѫ въ дола, остана да наумява за тѣхъ. Но скоро и него и гроба, пороятъ ги изрина и отвлѣче. И нищо нѣма вече което да разбуди кога да е у хората подозрѣние за мрачний героизмъ Цончовъ, на който е билъ свидѣтель тоя долъ.

И пò-добрѣ.

Отъ всичкитѣ героизми само героизмътъ на любовьта обича тъмнината и забвението.....

РАСХОДКА ДО ИСКЪРЪ.*)

(Пѫтни наблюдения и мисли).

Отъ Куманица азъ продължихъ пѫтя си прѣзъ единъ широкъ мочурливъ ливадякъ къмъ Комарица, която отстои на четвертъ часъ. До тамъ не видѣхъ нищо забѣлѣжително, не срѣщнахъ никой живъ човѣкъ. Да, само кога минувахъ рѣчката Блато, азъ видѣхъ купъ селянки, които перяхѫ край брѣга и бухахѫ дрѣхитѣ си по камънете тамъ. Моето появление спрѣ работата имъ и всички се изправихѫ да гледатъ съ любопитство какъ се извръшваше „переправата“ ми прѣзъ тинястата рѣчка. Азъ я минахъ, обаче, благополучно и си отминахъ нататькъ, сподиренъ отъ единъ грьмовитъ, ураганскн смѣхъ на почтеннитѣ комаричанки. Вѣроятно, тѣ го бѣхѫ приготвили за случая на едно възможно приключение въ тинястата рѣка, а понеже не биде, тѣ пакъ си изливахѫ неодържимий потокъ отъ веселость чрезъ помощьта на великолѣпнитѣ си дробове. Блаженни дѣца на природата! Иди търси меланхолията въ съсѣдството на такъвъ смѣхъ: тя бѣга отъ него, като дяволъ отъ тамянъ! Послѣднитѣ екове на тая овация се изгубихѫ само когато влѣзохъ въ селото. Отъ Комарица нататъкъ мене ме застигни единъ селянинъ на конче. Той го прѣпускаше на клюсканица, когато се уравни съ мене той закара тихо. Той бѣше пияничъкъ, видно, той ми ставаше другарь, и азъ съ благодарение отговорихъ на буйнитѣ му поздравления.

— Отъ дѣка си, побратиме? попитахъ го азъ.

Той ме изгледа лукаво съ разчьрвенялото си лице и отговори:

— Отъ наше село, господине. Азъ го попитахъ за името на селото.

— Е, забоварйхъ го сега. . .

— Какъ те викатъ, ваша милость?

---

*) Продължение отъ 10 кн.

— А?

— Името какъ ти е?

— Химето? както го е турилъ попо! отговори селянинътъ, който очевидно, пжтуваше инкогнито, па шлибна кончето си и отмина напрѣдъ пѣейки.

Тия отговори на шопа бѣхж едно ново опровержение на мълвата за него че шопа е глупавъ и доказателство, че поне той се не счита за такъвъ. Но главното, което доказваше той, то бѣше, че е веселъ . . Пò-веселъ отъ колкото хитъръ, пò-веселъ отъ колкото щастливъ, пò-веселъ отъ колкото пиянъ! Единъ повърхностенъ наблюдатель би забѣлѣжилъ само послѣднето и би горчиво въздъхналъ за ниското нравственно състояние на тоя шопъ. Чудно, азъ се благодарихъ, че видѣхъ единъ благорасположенъ человѣкъ, както ме пò-прѣди благодари и гороломнията смѣхъ на невѣститѣ, които перяхж при Блато! За да се прояви такава огромна веселость, и у единия и у другитѣ, не бѣхж достатъчни нито нѣколкото чешки лошава сливовица въ комаричката кръчма, нито появлението при рѣка Блато на единъ конникъ гражданинъ. Трѣбваше въ самата душа на тия хора да имаше нѣкакъвъ запасъ отъ веселость, отъ добра воля, отъ ясно възрѣние на свѣта и на живота... А смѣхътъ е добро нѣщо, и веселостьта е богатство, бихъ казалъ добродѣтель. Тамъ дѣто има смѣхъ, нѣма злоба, смѣхътъ е несъвмѣстимъ съ чернитѣ помисли, съ нискитѣ побуждения. Само мълчанието е подозрително, само начумеренностьта е застрашителна. Филипъ II не би билъ толкова свирѣпъ царь ако бихж го научили отъ малъкъ да се смѣе. Отъ неговий смѣхъ би се усмихналъ свѣтътъ. Ние българитѣ едни отъ сичкитѣ народи на источна Европа сме сериозни.. Ние криемъ чувствата си, ние задавяме смѣхътъ си, ние понижаваме гласътъ си, когато чувствоваме свидѣтели на около си. Намѣрете се въ нѣкое интернационално кафене на Цариградъ, Вѣна, или Букурещъ и наблюдавайте прѣдставителитѣ на разнитѣ источни народности. Вне ще видите гръкътъ смѣлъ, словоохотливъ и излиятеленъ до невъзможность; сърбинътъ сжщо, ромжнецътъ сжщо. Нищо не стѣснява тѣхната бурна говорливость, която винаги знае да бжде весела. Погледнете на оная маса, онова островче, което е събрало българската колонийка. Тамъ е шушукане, прѣдпазливость, би казалъ човѣкъ, че комплотъ се крои нѣкакъвъ; даже и рѣдкиятъ смѣхъ, който би искокналъ по нѣкога отъ тая компания, е бръзъ, сухъ, сиромашки, като че краденъ. Истина, пò-трѣзви сме и отъ гърци, и отъ сърби,*) и отъ власи, и отъ руси; трѣзвенни сме ние при пийнето, скжпи сме на говоренето, пестеливи сме при излиянието на чувствата си, особенно на благитѣ чувства, аскети сме и отъ великодушни ощущения. Да кажемъ право — и малко ги има у насъ. Шило въ чувалъ не стои, да бѣ ги имало би се показали . . . Незнамъ дали турското петвѣковено владичество е повлияло тъй врѣдно не наший националенъ характеръ, или други пъкъ обстоятелства, но ние сме затворени, саможиви, мнителни, почти мрачни. Озлобени сме биле дълги вѣкове — и озлобениятъ става зълъ. Весело-

*) Виждъ *Писма за Сърбия* отъ Т. Икономова

стьта прѣдполага добро сьрдце, великодушнос.ь, милостивость, и любовь къмъ ближния. Иванъ Грозний, който е живѣлъ, като калугеръ, и Василий II Българоубиецъ, който е живѣлъ, като постникъ, не сѫ знаяли какво нѣщо е смѣхъ! И историята още трепери отъ имената имъ!.. Добрякътъ Хенрихъ V, французский краль, тоя roi galant и roi bon vivant, както го наричатъ съврѣменницитѣ му историци, е пращалъ храна въ обсадений отъ него Парижъ, дѣто е върлувалъ гладъ . . . Да бѣхме пѣли повече, да бѣхме се смѣяли повече, да бѣхме *живѣли* повече, може-би, щѣхме да бѫдемъ и пó-добри, искамъ да кажѫ — пó-хуманни. А сега ние, въобще, сички сме жестокички, свирѣпичъкъ народъ сме, защо да го криемъ? Това убѣждение, вѣрвамъ, стоя така крѣпко и въ душитѣ на читателитѣ ми, щото съмъ избавенъ отъ нуждата да го подкрѣпямъ съ примѣри . . . Па я ми кажете на кой другъ язикъ има еквивалентътъ на нашата българска, прѣбългарска, архибългарска закана: „съ кремикъ щѫ ти дърѫ кожата“?

Между това, пѫтьтъ ми се искачваше вече по първитѣ възвишения, съ които се захващатъ разлатитѣ тукъ поли на планината. Отъ дѣсно ни се видѣ хубаво Искърътъ. Той се лъщеше сега изъ зеленитѣ треви, и всяка минута ние повече и повече се приближаваме единъ до другъ, понеже вървѣхме успоредно къмъ една цѣлъ — пролома. Чудесенъ е изгледътъ на тоя зеленъ, влаженъ, широкъ ливадякъ, изъ който пѫтува Искъръ. Тукъ тамъ се чернѣятъ изъ зеленото море чърди биволи, които лѣниво пасѫтъ, или сѫ налѣгали сладострастно въ мочурливата морава. Тия мочурливи ивици отъ двѣтѣ стрни на рѣката държѫтъ селата на почтенно растояние отъ нея и запазватъ вѣчно своята дѣвственность неначета отъ ралото на шопа.

Въ Курило, послѣднето село въ маршрута ми, азъ съ мѫка найдохъ едно ханче, дѣто да дамъ отдихъ и малко сѣнцо на коня си. Въ кръчмата намѣрихъ самъ-си единъ младъ, съ интелигентно лице момъкъ, напѣто прѣмѣненъ съ живописенъ „долахтеникъ“, украсенъ съ пъстри „обтоки“, съ бѣли спретнати „чешири“, съ плетенъ „коланецъ“, възъ чървенъ поясъ и съ плитка „капа“ младежки кривната на чело — всичко това домашна работа. Това облѣкло стоеше на младия шопъ тъй напѣто, тъй гиздаво и привлѣкателно, щото ме привождаше въ въсхищение. При прѣдразсѫдъка, който имаме противъ шопа, като го считаме обезнаслѣденъ отъ всички нравственни прѣимущества и го държимъ културно пó-долу отъ сичкитѣ други българи, ние трѣбва да признаемъ, че той ги надминува по вкуса въ облѣклото си. Природата не е била съвсѣмъ мащиха за него. И ако той обитава въ кални и нечисти кочини, той умѣе да се кити — когато поиска да се кити — въ кокетски дрѣхи, въ които се проявлява и естетическо чувство, и фантазия . . Сѫщото може да се каже и за облѣклото на шопкинитѣ; истина, че то губи понѣкога въ изящество отъ прѣтрупаностьта на украшенията . . . Но младия шопъ и по чъртитѣ на физонономията си и по прѣмѣната си не приличаше да бѫде кръчмарьтъ. Попитахъ го *кой е. Той* ми обади, че е селский учитель. Направилъ испита вече;

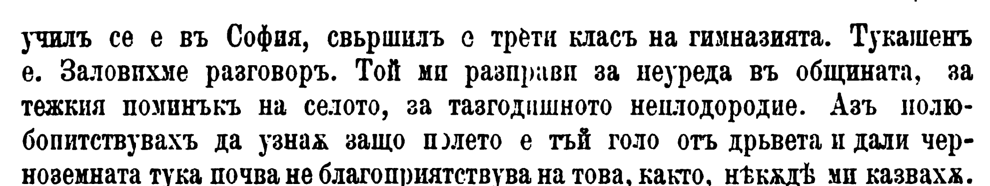

училъ се е въ София, свършилъ е трети класъ на гимназията. Тукашенъ е. Заловихме разговоръ. Той ми разправи за неуреда въ общината, за тежкия поминъкъ на селото, за тазгодишното неплодородие. Азъ полюбопитствувахъ да узнаж защо полето е тъй голо отъ дрьвета и дали черноземната тука почва не благоприятствува на това, както, нѣкждѣ ми казвахж.

— О гора става, каза той, не е крива земята... но нашитѣ селяни не обичатъ да саджтъ дърветa, и дѣто ги има — сѣчжтъ ги... Бонжтъ се отъ самодиви!

— Какъ отъ самодиви? попитахъ ахъ.

— Вѣрватъ, че самодиви идатъ да спжтъ нощѣ на дърветата!

Азъ спомнихъ, че сжщото суевѣрие сжществува и въ старо-загорско и други мѣста на Тракия. . .

— А вие не расправяте ли имъ, че тоза е глупость?

— Да имъ раскажж? Трѣбва въ черковата да имъ държж слово... а въ черква петь души неможешъ да ги съберешъ! каза учительтъ живо; — нашитѣ селяне не обичатъ да се черкуватъ . . . Има такива, които сж биле въ черква само когато сж ги кръщавали, и ще идатъ пакъ когато ги опѣятъ . . .

— А пъкъ имате такава голѣма черква! казахъ азъ, като гледахъ прѣзъ плетищата високий покривъ на селската черква.

— Кой? тѣ ли сж я направили? Единъ турчинъ стана причина! извика момъкътъ. Азъ го изгледахъ очуденъ.

— Мустафа-ага, пбликътъ, — той билъ проклетъ турчинъ — още въ турско врѣме, съ тояга ги е накаралъ да си граджтъ черковата, дѣто я виждашъ. Царьтъ неще *дипсизи!* рѣкълъ. Да не е билъ Мустафата и днесь на дали щѣхме да имаме храмъ божий!

— Единъ турчинъ, чудно! казахъ азъ.

— Истина, казватъ, че Мустафата билъ потурченъ българинъ . . . но мене ми се чини, че отъ срамъ казватъ това . . . за да се не рече. че единъ невѣрникъ е билъ, тъй да се каже, ктиторъ на черквата. . . Много скръбно! Хичъ не сж набожни, нашитѣ курилчане.

Учительтъ би могжлъ да каже: „нашитѣ шопи“ защото тая нерелигиозность и равнодушие къмъ вѣрата, съединени съ най-затжпяющето невѣжество, сж качества присжщи на цѣлото селско население въ западна България.

Азъ заплатихъ кафето на кръчмаря и прѣди да се раздѣлж отъ любезниятъ си събесѣдникъ, пожелахъ да се запознаж съ него, и попитахъ го за името му. Когато и той узна моето, както и цѣльта на пжтуването ми, той съ голѣма любезность ми прѣдложи услугитѣ си въ тоя случай. Азъ го поблагодарихъ сърдечно, защото се оказа. че тждява Искъръ мость нѣма, а съ лодка се минува. Забравихъ да кажж пб-рано. че планътъ ми бѣше да посѣтж и курилский мънастиръ Св. Иванъ, оттатъкъ рѣката, така щото на връщане пжтя ми да мине прѣзъ други мѣста... Слѣдъ нѣколко минути учительтъ дойде съ единъ другъ селянинъ, който щеше да ме прѣкара съ лодка.

До Искъръ ние слѣзохме по камънисти урви, дѣто едвамъ се закрѣпяше кракътъ. Когато се найдохме на самия брѣгъ, Искъръ ми се видѣ голѣмъ колкото Марица. Величественно и импозантно влачеше

той мжтни вълни по между двѣтѣ високи камени стѣни отъ чървеникавъ гранитъ на планинский проломъ и се губи изъ завоитѣ му. Тихото движение на водата и самотията, която царствува около ти, потопяватъ те въ сладка мечтателность; отдалеченъ отъ всичко питомно и человѣшко, ти се намирашъ лице съ лице съ дивата нержкотворна природа и размѣнашъ съ нея мълчаливъ диалогъ върху Бога, върху мирозданието, и Богъ знай още върху какви тайнствени и неуловими теми . . . Прѣнасяшъ се мисленно прѣзъ хилядитѣ и хиляди годики, които сж биле нужни на тая мека, нѣжна струя да си пробие тоя широкъ и дълбокъ пжть въ несъкрушимитѣ гжрди на планината! Каква работа титанска, непостижима за човѣшкий умъ; исполински тунелъ извъртянъ безъ помощьта ни на едно сѣчиво. ни на единъ чукъ, ни на единъ сверделъ! Или пъкъ единъ крали-марковски ударъ на нѣкой мирови катаклизмъ е разсѣкълъ на двѣ части Стара-Планина, както тѣлото на една змия, и е отворилъ тоя джлбокъ процѣпъ за да се истече езерото, което е бучало между Витоша и Стара-Планина? Тукъ умътъ се възнася къмъ създателя и вѣрва въ него, защото вижда величието на дѣлата му и безконечностьта имъ. Народната фантазия, която прави Дунава да говори съ годеницитѣ, Марица да се надпрѣдваря съ Тунджа и Арда, не е забравила и Искъра. Но какво тайнственно поетическо було тя е хвърлила възъ него! Каква фантастическа отдалеченость вѣе въ пѣсеньта за Искъра! Той не отива да се влѣе въ Дунава, нито въ Черно-Море, а пó-далеко, пò-далеко, нѣйдѣ на югъ, прѣзъ лазурното Срѣдиземно-Море, на югъ, на югъ, кждѣ палмитѣ на нилскитѣ брѣгове. Слушайте:

Прати мама Янка на Искъръ на вода.
Наведе се Янка вода да налива,
Разигра се Искъръ, расхвърля се Искъръ,
Та отвлѣче Янка отвждъ Черно-Море,
Дѣто лястовички зимуватъ, лѣтуватъ,
И дѣто сѣятъ черниятъ пиперъ . . .
Янка лястовички тихо отговаря:
Почакайте малко, сестри лястовички,
Та да пратж мами голѣмъ арчаганъ,
Да замѣсж мами отъ черъ пиперъ пита,
И да пратж мами отъ коса редици,
Та да види мама *дѣ* Янка живѣе! . . .

Една тѣсна пжтека лжкатуши между Искъръ и канаритѣ и заедно съ него се губи навжтрѣ въ завоитѣ на планината. Г. Иричекъ е пжтувалъ изъ вжтрѣ пролома и не може да се надиви на живописнитѣ му и безконечно разнообразни хубости*). Забѣлѣжително е че тоя чуденъ, шейсеть километра дългъ проломъ на Искърътъ (дрѣвний Oescus) посѣтенъ отъ Херодата още прѣди двѣ хиляди години, до прѣди двайсетина години не е билъ извѣстенъ на Европейцитѣ: на картитѣ имъ за Турция Искърътъ е извиралъ изъ Стара-Планина, а не изъ езерата на Рила! Прьвъ г. Дановъ, чини ми се, въ Вѣна, обадилъ на нѣмскитѣ картографи, че дѣдо Херодотъ е ималъ

*) *Виждъ* „Cesty po Bulharsku".

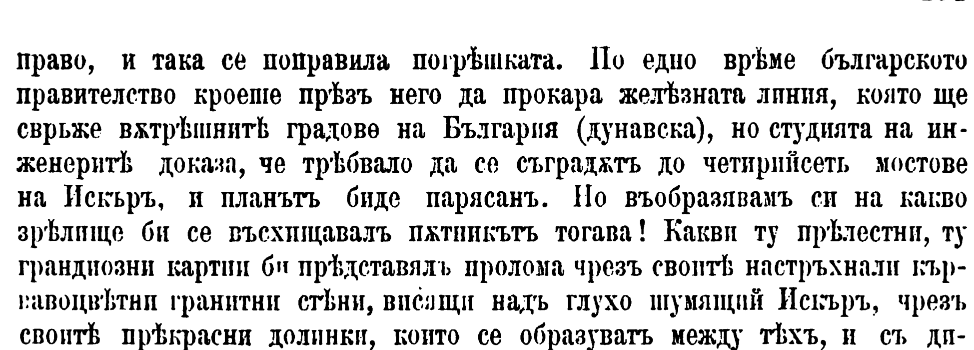

право, и така се поправила погрѣшката. По едно врѣме българското правителство кроеше прѣзъ него да прокара желѣзната линия, която ще свръже вжтрѣшнитѣ градове на България (дунавска), но студията на инженеритѣ доказа, че трѣбвало да се съградятъ до четирийсеть мостове на Искъръ, и планътъ биде парясанъ. Но въобразявамъ си на какво зрѣлище би се въсхищавалъ пжтникътъ тогава! Какви ту прѣлестни, ту грандиозни картии би прѣдставялъ пролома чрезъ своитѣ настръхнали кървавоцвѣтни гранитни стѣни, висящи надъ глухо шумящий Искъръ, чрезъ своитѣ прѣкрасни долинки, които се образуватъ между тѣхъ, и съ дивотата, и съ самотията, и чудната поезия на балкана . . .

Ладията е вързана за единъ колъ и тихо се полюлѣва по вълнитѣ. Тя не е нищо друго, а единъ плитъкъ ковчегъ съ огроменъ размѣръ. Като казвамъ *ладията*, моля читателитѣ да не мислатъ, че хвърлямъ отпрѣде имъ една руска дума. Уви, и азъ, признавамъ се, че до тоя день я мисляхъ за такава. а то моятъ простъ прѣвозачъ сѐ *ладья* казваше на плувателния си апаратъ и безжалостно потопи моята филология въ вълнитѣ на Искърътъ! . . . Нѣмамъ сега Богоровия рѣчникъ у себе си, но облогъ правя, че тая дума не сжществува тамъ, като не българска, или ако я има, то г-нъ Богоровъ е убѣденъ, че е руска, както е убѣдена всичката „пишуща братия". Това свидѣтелствува колко бъркатъ нашитѣ филолози и очистители на языка, дѣто го изучватъ по книгитѣ, а не въ живата рѣчь на простий народъ . . . Намъ е лесно да нарѣчемъ руски думи, и като такива да ги афоресаме, сичкы оння думи, които ние не сме чули въ мѣстностьта, дѣто сме родени или живѣемъ... Нашето филологическо тѣсногледство прави ни да забравимъ единството на произхожданието на наший и другитѣ славянски нарѣчия, че сичкитѣ сж се поили и поимали въ себе си богати струи изъ едното общо, непресушимо езеро на оня мрътавъ езикъ, който се зове „славянски". Прѣдставямъ си какво възмущение би повдигналъ оня, който би писалъ на примѣръ: *тучна* ливада, *поздна* вечерь, тъмна *замка* (спр. замъкъ). Тия думи, наистина миришатъ силно на „московщина", както миришеше за мене и *ладья*. но колко бихме се излъгали: тѣ се употрѣбляватъ днесь въ говоримий мекедонски языкъ! Защото отъ дѣто ги е зелъ — прапрадѣдото на Святослава, отъ тамъ ги е зелъ и прапрадѣдото на Самуила, а ако неговий ученъ потомъкъ ги незнае, толкозъ пò-злѣ за него...

Не безъ мжка вкарахме коня въ ладията и когато влѣзохме и ние, тя, послушна на пржта на дѣда Горча, заплува по жълтитѣ талази къмъ срѣщната наведена скала, въ подножието на която щехме да излѣземъ. Тая грамадна скала, съ която се захваща пролома, гладка и блѣстяща отъ слънчовитѣ лучи, има своята легенда, и доста поетическа. Разказа ми я дѣдо Горчо, докатъ траеше плуването. Нѣкога св. Иванъ рилски, който билъ родомъ отъ Курило (ужъ), дошълъ нáгости на баща си въ съграденъ отъ него курилский манастиръ. Неизвѣстно, обаче, по каква причина, св. Иванъ билъ принуденъ скоро да бѣга отъ тоя мънастиръ. Но кога дошълъ на скалата, и видѣлъ че никаква ладия не му оставили на Искъра,

за да го прѣмине, той заповѣдалъ на скалата, на която стоялъ, да върви къмъ брѣга, и тя го понесла. Тогава гонителитѣ му се уплашили да не би да се запуши рѣката и да издави полето, и прибързали да прѣдложатъ ладия на светеца, който приелъ и на нея доизминалъ рѣката. Но отъ тогава скалата остала на мѣстото додѣто била дошла, и ето защо е тука тъй тѣсенъ Искърътъ . . . Въ тая минута ние излѣзохме край светата скала, до вървата, на която се прѣвързваше ладията. Тукъ заплатихъ на прѣвозача, а услужливий учитель поведе коня ми нагорѣ прѣзъ стръмнитѣ оглѫбления на скалата, които прѣдставяхѫ единъ твърдѣ примежд̃ливъ пѫть, но единственния за мънастиря. Когато се найдохме на връха ѝ, на самото мѣсто, дѣто споредъ дѣда Горча, бѣжащиятъ светитель се спрѣлъ, азъ хвърлихъ погледъ на широкий оризонтъ отпрѣде ми, и на зелената долина, дѣто като смокъ се извиваше Искъръ, и на София, която се бѣлѣеше въ прозрачната си мѫглява завивка, и възъ чудната Витоша съ бѣлата прѣспа на челото си, и на нискатa Лилинъ-Планина съ мекитѣ си изящни контури на една сарайска одалиска, легнала при краката на султанката си.

Мънастирътъ св. Иванъ (курилски) е на единъ хвърлей отъ тука. Цвѣтущитѣ поли, хълбоци, долини на тие планини, както и на осталитѣ въ България, сѫ насѣяни съ подобни обители. Цѣнни сѫ за насъ българскитѣ мънастири, почтенни останки отъ твърдинитѣ, въ които се е запазилъ живъ българский народенъ духъ, дълго врѣме скрижали на отцовский завѣтъ и гнѣзда, изъ които сѫ исхвръкнали орлетата възвѣстители на зората на българското пробуждение. Тѣ сѫ жива и трогателна история на една епоха толкова славна и толкова мрачна. Когато бѣхъ веднажъ въ боянската стара черкова, азъ си казахъ, че на сѫщото това мѣсто, може-би Иванъ Шишманъ се е молилъ на колене Господу за погибающата си държава... И азъ мисленно възкръсихъ тоя трагически образъ прѣдъ мене си, и азъ го видѣхъ, и страшни тръпки минахѫ по цѣлото ми тѣло! . И кой може отрѣ, че той не се е молилъ, въ ония врѣмена на тепла вѣра, и не е цалувалъ земята тамъ, която сега тъпчеше равнодушниятъ му потомъкъ? Послѣ, мънастиритѣ сѫ едничкото украшение на нашитѣ безлюдни планини, гори и пущинаци. Тѣ замѣнятъ въ тѣхъ хотелитѣ, вилитѣ, лѣтнитѣ дворци, старинитѣ замъци, съ които сѫ норѫсени подобнитѣ мѣста въ западна Европа. Тѣ ги оживяватъ съ присѫтствието си, — съ расходкитѣ си, които привличатъ лѣтѣ градскитѣ семейства, съ сборовѣтѣ си, които свикватъ селското население, и праватъ да екне цѣлата планина отъ радость и животъ . . . Тѣ даватъ на християнската религия, доста тѫжна въ сравнение съ елинската, поетическа окраска. Всѣко очаровательно кѫтче въ нашитѣ планини, всяка райска долинка, дѣто шумоли горица и клоче ручейка, е дала прибѣжище на едно киченсто мънастирче — доказателство, че нашитѣ дѣди не сѫ биле тъй лоши естетици, и че ако сѫ исписвали лоши картини, то познавали сѫ кои сѫ хубавитѣ . . . . Ето, такава е мѣстностьта, дѣто е основанъ мънастирътъ св. Иванъ рилски (курилски) който ми се бѣлна прѣзъ клонетѣ на ви-

соката гора... Зеленина, сѣнка, прохлада; сладка успокоивающа тишина; само птичи пѣсни, само шопотъ на листата, само джхътъ на зефиря... Животъ . . . Отъ сѣверъ планината съ дивитѣ си канари засланя отъ вѣтроветѣ, като майка дѣтето си — отъ друга страна, Искърътъ плиска и прохлажда, и приспива съ мелодическия си шумъ цвѣтущето оазисче, изъ което Калипсо на драго сърдце би изгонили игумена за да се посели въ него. Самото здание на мънастиря, обаче, е малко и сиромашко, а новитѣ поправки изъ вжтрѣ нарушаватъ очарованието на неговата старовѣковность. Старата черковка е ниска и потънала въ земята: прилича повече на гробъ. Сжщата дрипавость и плѣсенясалость вѣе и отъ почтенния старецъ игуменъ, който едничъкъ се навърта въ мънастиря. Той излѣзе твърдѣ учтивъ човѣкъ, а главно, приказливъ, и ми зарасказва твърдѣ интересни епизоди отъ своето „давно прошедше“, но азъ се принудихъ да прѣсѣкж сладкорѣчието му на най-интересното мѣсто, както нѣкога направилъ Александръ Великий на една депутация въ единъ прѣвзетъ градъ, и му поискахъ нѣщичко да пообѣдвамъ. Той съ традиционното гостолюбие на мънастирцитѣ прѣдложи ми каквото далъ Господь: при другото — и паница прѣвъсходно вино, благодатно произведение на мънастирскитѣ лозя, — лозя само въ тоя топълъ кжтъ — при Курило — ставатъ, въ цѣлото софийско поле. Като се наситихъ на божията трапеза, азъ възблагодарихъ почтенния старецъ и се накакихъ да си тръгнж. Но той ми не разрѣши това, додѣ не поспж подъ хладната сѣнка на горицата извънъ. — „Грѣхота е, каже, да дойдешъ на госте на св. Ивана и да не поспишъ за здраве на тревицата, докатъ ти пѣятъ славеитѣ. Това си е законъ тука, господине!“ Азъ се покорихъ на това мънастирско правило за поклонницитѣ и излѣзохъ на вънъ въ върбовата гора и тамъ се простръхъ подъ сѣнката на зеленитѣ клони. Наистина, цѣлъ оркестръ славеи пѣеше изъ шумата! Би рѣкълъ човѣкъ, че всичкитѣ въздушни първомайстори на пѣнието сж се стекли отъ софийското поле, като на нѣкое олимпийско поприще. Скоро, подъ упоенитото на мелодическитѣ рулади азъ се унесохъ въ царството на сладостнитѣ блѣнове и заспахъ съ сънътъ на единъ праведникъ . . . . Когато се пакъ разбудихъ пѣснитѣ още продължавахж. Въ това врѣме видѣхъ, че се задаваше и дѣдо игуменъ съ щастлива усмивка на лицето и ме попита спахъ ли приятно. Иска ли дума? Азъ му благодарихъ сърдечно и яхнахъ коня си, испращанъ съ благословиитѣ му и съ любезната му покана пакъ да дойдж на гости... да ми доискаже остатъкътъ отъ своята интересна биография. Азъ обѣщахъ пакъ да навѣстж Св. Иванъ разбира се, не да слушамъ историята на игумена му, а чуднитѣ пѣсни на славеитѣ му.

И. Вазовъ

МЕЧТИ И ДѢЙСТВИТЕЛНОСТЬ.

(Случайни бѣлѣжки).

Отъ Веселина.

Като бѣхъ ученикъ въ гимназията, азъ много не обичахъ да учѫ латинския и грьцкий язици, а много обичахъ да четѫ други книжки — не учебници, особено, нѣкои руски писатели: но и латинскитѣ и грьцкитѣ уроци азъ се̂ ги учахъ, макаръ и безъ сърдце, защото не искахъ да бѫдѫ слабъ по нищо; а други книжки почти не четѣхъ, колкото и да ми се искаше, защото не ми оставаше врѣме отъ многото уроци. Прѣсилвахъ се съ това, което не обичахъ, а жѫдувахъ за това, което обичахъ.

И често пѫти като прѣвождахъ нѣкои глави отъ Титъ Ливия или като учахъ грьцкитѣ неправилни глаголи, азъ, ужъ да си поотдѫхна, неволно се отвлечахъ отъ тие неприятни уроци, заплѣсняхъ се и се замисляхъ за друго, замисляхъ се за това, за което мисляхъ, а нѣмахъ възможность да го добия. И моята фантазия въ такива случаи ми рисуваше чудни и хубави картини отъ моето бѫдѫще, които кичеше съ моитѣ мили и жадени мечти и желания.

Най-често ми се прѣдставяше тая картина:

Една скромна и спретната стаичка съ два прозореца; между прозорцитѣ широка писменна маса; на нея хубава мастилница съ нѣколко пера и калеми: до мастилницата бѣли книги за писане и тетрадки неписани и записани; на другата страна на масата сѫ накитени нѣколко хубаво подвързани книги — най-любимитѣ ми писатели; една отъ тѣхъ е отворена и сложена отъ прѣде. Прѣдъ масата има хубавичъкъ дървенъ столъ. До нея е направенъ голѣмъ долапъ пъленъ и прѣпълненъ съ книги и списания — се̂ отбрани, най-добритѣ. По-на страна — желѣзенъ креватъ. Край него малка масичка, на нея чаша и шише за вода.

И тази стаичка е моя. Въ нея азъ живѣя и се занимавамъ.

И прѣдставямъ си, че азъ съмъ напълно самостоятеленъ. Никой ми не заповѣда. Никой нищо ми не спира и за нищо ме не задължава. И нѣма латински автори и грьцки неправилни глаголи. Четѫ си и пишѫ си каквото искамъ и когато искамъ. Сѣдна, напримѣръ, прѣдъ масата, попрѣгледамъ отворената книга: па я остава на масата; зема пъкъ друга отъ хубаво подвързанитѣ, отъ моитѣ любими автори, почетѫ си, остава и нея; зема пъкъ нѣкоя отъ долапа, нѣкоя по литературата; послѣ зема та си полегна и поотдѫхна на кревата; па стана, пийна студена водица, зема пъкъ та попиша; па пакъ почетѫ, полегна си, попиша и т. н. И прѣдставямъ си, че азъ съмъ безконечно щастливъ и живота ми идеално хубавъ. И прѣдставя ми се тази картина — земенъ рай.

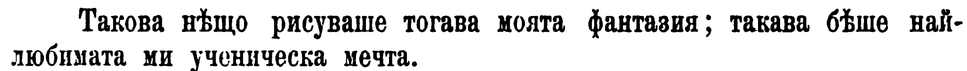

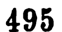

Такова нѣщо рисуваше тогава моята фантазия; такава бѣше най-любимата ми ученическа мечта.

Минахѫ се години отъ тогава. Свърши се отдавна ученичеството ми. Сега съмь свободенъ и самостоятеленъ, имамъ си хубава и спретната станчка съ два прозораце, съ голѣма писменна маса, книги и хартии по масата, простичъкъ креватъ пò на страна, масичка край него съ чаша и шише за вода, — такава сѫщо станчка, за каквато си мечтаяхъ. И нѣма латински автори и гръцки неправилни глаголи. И никой за нищо ме не насилва, никой ми не заповѣда. Азъ съмь си самъ господарь. Пиша и четѫ кога какво ми се доиска. — Помислилъ би нѣкой, че напълно се е осѫществила любимата ми ученическа мечта.

Ала тъй ли е въ дѣйствителность?

Често пѫти, като сѣдѫ на масата си и си смѣтамъ кому колко дължѫ и какви необходими нѣща трѣбватъ за въ кѫщи, и се чудѫ и мая отъ дѣ да намѣрѫ пари за тѣзъ нѣща и за дълговетѣ — или пъкъ, като се приберѫ дома си развълнуванъ и разстроенъ отъ нѣкакви несполуки на моитѣ частни или обществении работи, или възмутенъ отъ подлоститѣ и безчестнитѣ дѣла на нѣкои влиятелни силни интелигентни хора, и си полегна на кревата по гърба за да си поотдѫхна и да се поуспокоѭ; — често пѫти въ такива случаи азъ се поотплѣчѫ отъ тѣзи грижи и безпокойства, отъ тѣзи вълнения, загледамъ се въ своята богата библиотека. Позамислѭ се за друго, за своето минало, за своето ученичество, за нѣкогашнитѣ мечти и планове, и захласна се. И спомна си азъ сичко, каквото съмь мечталъ, сичко каквото е кроило моето въображение въ откраднатото отъ латинскитѣ и гръцкитѣ уроци врѣме, и поклатѫ глава, и въздѫхна си за ученичеството, и речѫ си:

-- Ехъ, мечти, мечти! Хубави, прѣкрасни бѣхте! Сладки и мили сте ми и сега, но сте неосѫществими! Вие рисувахте бѫдѫщето ми вънъ отъ житейскитѣ нужди и тревълнения, отъ житейското блато, вънъ отъ обществото и обществения животъ. Вие го поставяхте въ идеална обстановка. Но ето — това идеално бѫдѫще е дѣйствителность. И тази дѣйствителность е цѣла погълната отъ дребоинитѣ на живота, отъ грижи и вълнения за хлѣба и дрѣхитѣ, отъ безпокойства за усигоряване положението, отъ множество дребни борби съ хорскитѣ глупости и прѣдразсѫдъци, съ закоравялата апатия на интелигенцията . . . . и нищичко или почти нищичко отъ живота не остая, за да се посвети на идеалното, на онова идеално, за което се е мечтало во врѣме на ученичеството и възъ което нѣкога се е градило цѣлото ми бѫдѫще!

СТРАХЪТЪ НА ДѢДА ЙОВАНА

истински случай

РАСКАЗЪ

от **М. Ж. Миличевича.***)

Въ Р. . . черковата е на край селото, макаръ че има близо до нея нѣколко кѫщи. Около черковата има пространенъ дворъ заграденъ отъ четиритѣ страни съ високъ стоборъ, въ който се влазя изъ двоекрилна вратня, която се затваря съ ключъ. До нея, пó-горѣ отъ олтаря, има много гробове, дѣто сѫ закопани нѣколко попа и покойници отъ имотнитѣ кѫщи. Изъ това гробище растѫтъ овошки: орѣхи, круши, ябълки, вишни, които роднинитѣ сѫ посадили до главата на своитѣ мили покойници; селянетѣ не обичатъ при гробищата безродни дървета, а овошки. „Който си откъсне отъ рожбата имъ, казватъ тѣ, нека рѣче: Богъ да прости! та и на мрьтвитѣ прьстьта ще се види пó-лека“.

Прѣдъ южнитѣ цьрковни врата лѣжѫтъ на земята два голѣми тръкалясти камъка, като воденични. На западъ отъ черковата се издига висока звьнарница отъ греди, и до нея клепало. Камбаната често биятъ, а клепалото само два три дена прѣзъ великата недѣля. На горнята страна до олтаря сложени сѫ наспоредъ нѣколко общи трапези, дѣто селянетѣ сѣдатъ и се гощаватъ когато празднуватъ черковна слава и селска прѣслава, а сѫщо и на задушницитѣ.

Когато вратата е затворена твърдѣ е тежко да влѣзешъ въ двора прѣзъ високия стоборъ или изъ двора да излѣзешъ на вънъ.

Когато человѣкъ разгледа денемъ тая черква, и сичко каквото има около нея въ двора, ще намѣри, че това мѣсто е повече хубаво отъ колкото грозно, повече приятно, нежели страшно. Но . . .

Една недѣля прѣзъ „междудневица“ **) подиръ литюргия, като излѣзохѫ отъ черквата въ двора селянетѣ, сѣднахѫ на една трапеза да похапнатъ и поменѫтъ Игната Велимирова, комуто домашнитѣ тоя сѫщи день правяхѫ четирийсеть. На първо мѣсто сѣдеше попъ Герасимъ, человѣкъ въ най-добрата пора на живота, синеокъ, високъ и съ твърдѣ приятно лице; отъ дѣсно му стоеше дѣдо Йованъ, единъ отъ най-старитѣ и най-почтенитѣ люди у селото. Той, заедно съ попъ Герасимовий баща, покойний попъ Марко, е градилъ тая черкова съ собственитѣ си рѫцѣ; той прьвъ е запѣлъ въ нея, и отъ тогава ѝ служи, като клисаръ, безъ плата, само да спаси душата си, и да покаже на своето поколение, че е добрѣ да се помага всяко едно добро нѣщо и за насъ и за ближни. (Йованъ

---

*) Сърбски писатель, виждъ кн. 3 отъ *Денница*.

**) Тритѣ недѣли между голѣма и малка света Богородица се наричатъ въ Сърбия *междудневица*.

често чете Светото Писание и рѣчьта *ближний* му е добрѣ позната). Той ще да има около 60—65 години; растъ срѣдень, коса черна, но вече прошарена; на дѣсната буза има бѣлегъ отъ нѣкаква голѣмшка рана, а лѣвата му вѣжда е зета отъ сабя, но и тя е заживѣла: това му сж спомени отъ бойоветѣ за освобождението. Лѣвата ржка тежко мърда, понеже е била счупена отъ камъкъ, когато съ барутъ пробивали голѣмъ пжть прѣзъ една скала. Всегдашниятъ му другарь е една чепата дрѣнова тояга. Дѣдо Йованъ малко приказва, но селянетѣ намиратъ, че сѣка негова дума е на мѣстото си. По въпроси, които се досѣгатъ до вѣрата и черковата, до него се допитватъ и самитѣ попове; а въ распри между селяне, неговото мнѣние се счита най-правото и безпристрастното.

Отъ лѣво на попа сѣди Срѣтенъ, Йовановъ другарь, само пò-младъ на години отъ него, сладкопѣвецъ въ черквата, и ангелска душа въ живота; отъ дѣсно на Йовано — дълги Йокса, който и спеше съ пищове на силяха си. На Йокса му работеше честьта: старитѣ битки не застигна, а нови не е дочакалъ, та се незнае какъвъ юнакъ ще бжде. Но пó-много обича да говори за война и за ловъ, нежели за орань и за копань. До Срѣтена пъкъ — Дамянъ Марковъ, човѣкъ на приказки добъръ, но инакъ въ сичко несполучливъ; отъ дѣсно на Йокса — Миле Лукинъ, шегобиецъ, за когото селянетѣ казватъ че може „и мрътви уста да разсмѣе". Пó-нататъкъ сѣджтъ други селяци.

Синоветѣ и внуцитѣ на покойния Игната гологлави шьтатъ на трапезата и точатъ вино, а женитѣ, дъщеритѣ и снахитѣ носатъ ястия.

На друга трапеза отдѣлно пъкъ стоятъ женитѣ. И тамъ пò-старитѣ и пó-избранитѣ държатъ първитѣ мѣста, а другитѣ мѣста — пó-младитѣ и пó-долнитѣ; на чело на трапезата стои баба Стойна Срѣтенова, като най-стара, а не попадията, която, като пó-млада, сѣди посрѣдъ.

До дворскитѣ врата, подъ старата дебела круша, сѣджтъ на земята единъ до другъ слѣпецътъ Здравко и водачътъ му Янко; а противъ тѣхъ сѣди Смиляна, обезумѣла една жена, родомъ изъ Р. . . която отколѣ изгубила паметьта си и се скита така изъ село и изъ шумата около селото. Дѣто замръкне тамъ нощува, а дѣто осъмне тамъ и денува. Но по нѣкога исхожда въ една нощь повече пжть отъ колкото най-добриятъ конникъ.

На тие три мѣста ядатъ и пиятъ за упокой на душата. Комуто подаджтъ чаша ракийка или винце, приеме и казва:

— Комуто е за душата, Богъ да му прости душата, и на осталитѣ животъ и здравье. И пие.

Разговорътъ при мжжката трапеза се захвана, както е обичай на поменъ, за послѣдната болѣсть на покойника. Оние, които пó-често спохождали покойния Игната, които сж му шьтали и свѣщьта му запалили, расказватъ какъ е билъ боленъ, какъ е изглеждалъ страшно, какъ е берялъ душа, а пакъ е билъ съ умътъ си и пр.

— Азъ съмъ човѣкъ вече на години, рѣче Йокса; — и срамота е да кажж, но мжчно бихъ можалъ да гледамъ човѣкъ какъ умира: обзима

ме нѣкаква си тѫга, хваща ме нѣкакъвъ страхъ щомъ само помислѭ за това.

— А мене да ми не е само жално за мѫкитѣ му, пое Дамянъ; — държавамъ го на рѫцѣтѣ си. Ама щомъ умре и видѭ, че вече е истиналъ, неможѫ оста самъ при него. Не знаѭ защо.

— А азъ бихъ до мрьтвеца най-сладко заспалъ; баримъ зная че нѣма да ме зашие за нѣкого другиго, рѣче на вшутявка Миле Лукинъ.

Отъ дума на дума дойдохѫ на въпроса кое е най-страшно за човѣка? Единъ казваше, че най-страшно е да вървишъ на юрюшъ срѣщу турцитѣ, или да дочаквашъ тѣхната конница; други каже, че най-страшното е да мѣтнешъ брадва на рамо, па да ходишъ по покривъ отъ слаби шиндри; трети каза — да идешъ нощѣ въ гробищата; четвьрти — да срѣщнешъ зимасъ на пьртина глутници вълци.

— Дѣдо Йованъ, рѣче попъ Герасимъ, е билъ въ битка, ходилъ е нощѣ. бивалъ е въ гробища, ловилъ е диви глигани, срѣщалъ силни арнаути, лежалъ раненъ между мрьтви: той най може да каже кое е найголѣмъ страхъ. Така ли, дѣдо Иоване? попита попътъ, като се обърна къмъ дѣсний си съсѣдъ.

— Всѣки своя страхъ има за най-голѣмъ, попе, отговори Йованъ, като рѣжеше съ ножа агнешката плешка.

— То си е така, право си е, подзе попътъ, но пакъ има надъ страшното пó-страшно.

— Не, попе, страшното е до толкова страшно, колкото се плашимъ отъ него, рѣче Йованъ и се усмихна.

— Е, кое тебе те е най-уплашило? попита Йокса, който бѣше особито любопитенъ да знае това.

— Азъ се най-много уплашихъ тогава, отговори Йованъ, когато самъ себе си сплашихъ.

— Какъ тъй? попитахѫ изъ единъ пѫть нѣколцина души.

— Какъ? И азъ незнамъ самъ-си какъ. Но да ви прикажѫ та ще видите, че най-много се уплашихъ тамъ, дѣто нѣмаше причина за никакъвъ страхъ.

— Е молимъ те, раскажи ни. Ти и така рѣдко приказвашъ какво се е случвало съ тебе, каза попътъ. И селяцитѣ се смълчахѫ да чуятъ какво ще прикаже дѣдо Йованъ.

— Помните покойниятъ Ќирка механджиятъ. Богъ да го прости, подзе Йованъ, — при-живѣ още сиромахътъ много пѫти ми казваше, че желае да го закопаятъ въ черковний дворъ, ако умре тукъ. Когато той осъмна обѣсенъ въ своята изба азъ споменахъ да се закопа въ тоя дворъ, че челяка така желаеше, и прѣзъ живота си харно дареше черковата, но Лаза Джурджевъ извика:

— Йоване, Господь да ти даде умъ. Тоя человѣкъ е чужденецъ и самоубиецъ: неможе да бѫде закопанъ тамъ, дѣто ние се копаеме: ще имаме хали цѣла година!

И другитѣ рѣкохѫ:

— Така е, така е!

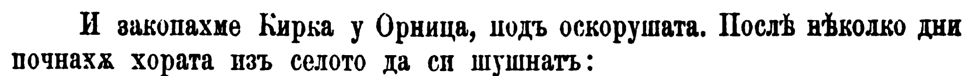

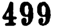

И закопахме Кирка у Орница, подъ оскорушата. Послѣ нѣколко дни почнахѫ хората изъ селото да си шушнатъ:

— Вампирясалъ се Кирко.

Размири се цѣло село. Едни расказвахѫ какъ той иде нощѣ съ бѣлъ покровъ изъ Орница; други думахѫ, че сѫ го видѣли на кладенеца, какъ се навожда да пие вода, трети пъкъ увѣрявахѫ, че сѫ го забѣлѣжили посрѣдъ нощь че нѣщо мѣри прѣдъ механата. Азъ слушахъ сичко, но не вѣрвахъ; мисляхъ си, че луди момчетия правяхѫ шега съ нѣкои страшливи мѫже или съ женитѣ.

Кога дойде св. Архангелъ, есенесь, азъ подранихъ още прѣди пѣтли и дойдохъ на църква. Отключамъ вратнята и влазямъ въ двора. Нощьта, наистина, бѣше ясна, но много тъмна. Щомъ влѣзнахъ вѫтрѣ, съпикасахъ, че нѣкой сѣди на она камъкъ прѣдъ черковата. Кой е можалъ да влѣзе прѣди мене нощѣ, додѣто вратнята е била още заключена? Може би така ми се струва, помислихъ си азъ. Като приближихъ, увѣрихъ се, че не ми се струва, а наистина имаше една жива душа тамъ, която шава.

— Добрутро! казахъ азъ.

Сѣнката мълчеше; нищо неотговаря; па хвана да се озърта къмъ гробоветѣ.

По кожата ми попъплахѫ мравки! Кирко е! Нà, гледа къмъ онова мѣсто, дѣто се молеше да го закопаемъ. Така неволно си помислихъ, па извикахъ:

— Кой е тукъ?

Мълчи, като камика, на който сѣди.

Прѣкрьстихъ се, отключихъ черковата, влѣзохъ вѫтрѣ, а вратата притворихъ задъ себе си.

Додѣто цалувахъ иконитѣ прѣдъ олтаря, както си имамъ обичай, черковната врата се отвори, нѣкой влѣзна въ черковата, и хлопна вратата задъ себе си. Ходътъ му бѣше като ходътъ на босъ човѣкъ по тувли. Азъ четяхъ „Помилуй мя, Боже“, но Богъ нека прощава — азъ сé слушахъ какво иде задъ мене. Нови игли ме пронизахѫ; азъ отидохъ при мангалчето прѣдъ олтаря, дѣто снощи бѣхъ оставилъ засипанъ огънь, разровихъ пепельта, извадихъ съ щипцитѣ вѫгленъ, турихъ го на керемида, напипахъ свѣщьта и хванахъ да духамъ вѫглена за да я запалѫ, (тогава нѣмаше още кибритъ, както днеска). Сѣнката дойде близо при мене — познахъ я по стѫпането ѝ . . . Слѣдъ дълго духане въглена, свѣщьта се запали, но въ тоя сѫщи мигъ сѣнката пухна — и свѣщьта угасна.

Студенъ потъ изби по мене.

— Кой си ти? извикахъ пó-високо, повече уплашенъ отколкото налютенъ.

Сѣнката мълчи, ни гъкъ не казва.

Пакъ хванахъ да се молѫ Богу и да духамъ вѫглена. Щомъ свѣщьта се запали, сѣнката пакъ духна и я загаси.

Чакъ сега се растреперахъ, като листъ. Да бѣше това потраяло малко повече врѣме, краката ми не щяхѫ, да могѫтъ да ме одържѫтъ: азъ бихъ грухналъ на земята, като умрѣлъ. А отъ какво? Не знамъ самичъкъ. Уплашихъ се повече, нежели кога стояхъ прѣдъ турския топъ, прѣдъ нараненията глиганъ. . . Изъ веднажъ, зеръ, ималъ съмъ честь, залаяхѫ Киринитѣ кучета (на единъ селянинъ, дѣто му е кѫщата близо до черквата). Това ме малко посвѣсти. Пакъ раздухвамъ вѫглена, и слава Богу, мирно си запалихъ свѣщьта. Погледнахъ около си, и какво да видѫ? Пустата Смиляна, лудата, стои прѣдъ мене!

— Ти ли си, мари Смиляно, не видѣла се? попитахъ я азъ очуденъ.

— Азъ, драгинко Йоване, мигаръ ме не познавашъ?

— Какъ щѫ те познаѭ въ тая тьмнина?

— Азъ подранихъ и дойдохъ въ цьрква, хвана да ми казва тя; — па те гледамъ, че се мѫчишъ да запалишъ свѣщьта, и дойдохъ да ти помогнѫ; знайшъ, драгинко, мене майка ми се е зарадвала *) когато ме е добила.

— Да ти се неосмѫди помощьта, остана малко да пукна отъ страхъ! И азъ обрисахъ едрията потъ по челото си.

— Ето кой ми е билъ най-голѣмия страхъ, завърши Йованъ. — Ни прѣди, ни прѣслѣ това не съмъ се така уплашвалъ. Кажете щото щете, но азъ мислѭ, че е право одѣве щото казахъ: не е толкова страшенъ самиятъ страхъ, колкото е страшно онова, което человѣкъ земе за страшно.

Сички отъ трапезата погледнаха на луда Смиляна, която сѣдеше и ѣдеше при дворскитѣ врата; и мнозина пошушнахѫ сами на себе си:

— Пбврага отишла!

Прѣв. Ц-въ

КАЛОФЕРЪ ВОЙВОДА **)

Приказка приказана на една свадба

отъ Н. Начевъ.

I.

Тихо! Дяца, мирни стойте! . . .
Я сѣднете, ой другари,
Приказчица ще ви кажѫ
За врѣмена много стари.

Слушалъ сьмъ я много пѫти
Отъ нашата баба Цвята;

*) Срьбскитѣ селяне вѣрвать, че огъньтъ или свѣщьта пламва изведнажъ щомъ я духне оня, комуто майка му се е зарадвала когато го е родила.

**) Тукъ се въспроизвежда едно любопитно прѣдание за заселението на Калоферъ.

Та и тази приказчица
Знаятъ у насъ и дѣцата.

Често пѫти при огнище,
При червената жарава,
Пукаше ни пуканички,
Бъбреше ни тя тогава.

Какви приказки незнайше
За страшнитѣ даалии,
Еничери, арнаути,
Делибаши, кърджалии!

Наш'та хитра умна баба
Да приказва ехъ умѣйше;
Дѣтъ го рѣкли умни хора:
Изъ уста й медъ се лѣйше.

Слушалъ съмъ я и отдавна
По сѣдѣнкитѣ есенни
Отъ момцитѣ вироглави
И момитѣ подлудени.

Приказкитѣ азъ обичамъ;
Дяца малки катъ сме били,
Съ тѣхъ сѫ нази прѣспивали,
Съ тѣхъ сѫ нази и галили.

Колко сладость въвъ тѣхъ има,
Какво нѣщо въ тѣхъ се крие:
Туй отдавна вѣрвамъ азъ, че
Много добрѣ знайте вие.

Нявга, ехъ, че милий Боже,
К'ви нѣща не сѫ ставали!
Наш'тѣ дѣди, горски хайти,
Примѣръ явенъ намъ сѫ дали!

*
* *

Но да бѫде разказъ веселъ,
Винце дайте азъ да пия,
Да развържѫ языкъ схванатъ,
На васъ всичко да раскрия.

Нека сили нови дойдатъ,
Нека пламне кръвь заспала,
Нека трепне сърдце младо.
Нека свѣтне [illegible] [illegible].

Да, другари, всички ведно
Хай да чукнемъ пълни чаши!
Приказкитѣ нека тачимъ
И пѣснитѣ дивни наши!

II.

Отъ Балкана наший стари.
Тамъ дѣ Тунджа днесь извира.
Чакъ въ далечно равно поле
Лѣсъ дивъ, страшенъ се простира.

Той е мѣсто непристѫпно.
Въ тайни скришни му дѫбрави
Само дивичъ лютъ се скита
И хайдутинъ лютъ борави.

Той е царство на сърнитѣ
И на лекитѣ кошути,
На мечкитѣ, али стрьвници,
На глигани диви, люти

Отъ кога е свѣтъ направенъ
Въ него брадви не сѫ пѣли,
Ни пожаръ пъкъ е накърнялъ
Неговитѣ гѫрди цѣли.

Чудни буки и горуни
И зеленитѣ габраци
Милватъ, галатъ и закрилятъ
Млади български юнаци.

Войвода имъ, младъ Калоферъ,
Тукъ живѣе и се скита.
Той владѣе лѣсътъ страшенъ,
Въ него нашълъ той защита.

Въ тазъ гора непроходима
Забѣгнали и се скрили
Отборъ момци сé юнаци,
Мѫжки сърдца, левски сили.

Не могле тѣ вечь да гледатъ
Страшна грозна поразия,
Какъ бѣснѣе лютъ тиранинъ
И какъ страда Българи́я.

Проливали тѣ безъ милость
Кръвь невѣрна — агарянска
И гледали да закрилятъ
Света вѣра християнска.

Но силния зълъ душманинъ
Цѣла прѣвзелъ Българи́я,
И слѣдъ себе той оставилъ
Огьнь и кръвь — проклетия!

Тежко врѣме настанало:
Почти биле вечь избити
Вси юнаци и войводи
По полята и горитѣ . . .

Нажаленъ е самъ войвода
И съсъ него вся дружина.
Тежки дни сѫ настанали,
За хайдути зла година.

И продума на юнаци:
„Ехъ, другари мили мои,
Ние тукъ сме днесь събрани,
Като братя, като свои.

Толкозъ врѣме, какъ сме ведно,
Лоша рѣчь си не казахме,
Харно бѣхме чакъ до сега
И въвъ всичко се слушахме.

Сявга братски ний дѣлѣхме
Радость, скърби и неволи ;
Часто ведно ний стояхме
Гладни, жьдни, боси, голи.

Отъ фъртуни, снѣгъ и бури
Господь до днесь ни опази,
Черни мѫки нищо бѣхѫ,
Не оплаши и смьрть нази.

На всички ни тука сбрани —
И на стари, и на млади —
Мѫжко сърце, страшна сила
Пакъ и здраве Господъ даде.

Вечь свърши се наш'то царство,
Гора вечь ни не прибира,
Въ свойтѣ пазви не ни скрива:
Юнакъ зàветъ не намира.

Нази турчинъ е подушилъ,
Скоро насъ ще да затрие,
И глави ни по друмища
На колове ще забиè.

Ний сме хора много грѣшни
И прѣдъ хора, и прѣдъ Бога;
Тамо горѣ ни очаква
Сѫдба тежка, страшна, строга.

Много обиръ сме правили,
Много майки расплаквáли
И което е най лошо —
Кръвь челяшка проливали.

Злато много да харижемъ
На черкови, мънастири
И на бѣднитѣ сюрмаси,
Че смърть има най подирѣ.

Товаръ тамянъ, восъкъ, свѣщи
Нпе още да дадеме,
Давно Господъ прости наш'тѣ
Тежки грѣхове голѣми.

Само колко врѣме има
Кать истински християни,
Въвъ черква не сми били,
Не сме зели причестене!

Най-добрѣ е, калугери
Ний да станемъ, да се каемъ.
Едно нѣщо на туй пречи:
Азбукито ний не знаемъ.

За това пжкъ чуй, дружино,
Да си найдемъ красни жéни,
Та до нявга да оставимъ
Подирѣ си поколѣнье.

Сé ще нявга туй потомство,
Слѣдъ вѣкове и години,
Зарадъ нази да си спомни
И за туй що днесь се чини.

Може пѣсень да искара
Зарадь нашитѣ теглúла
Иль приказка любопитна
Зарадъ нашитѣ патила. . .“

Що да чинатъ, що да правать,
Дълго врѣме тѣ мислили.
Но случаятъ тъй докаралъ,—
Лесно въпросъ тѣ рѣшили.

По край лѣсътъ дивъ и страшенъ,
По край тия мѣста диви,
Еднажъ везиръ тукъ минувалъ
Изъ пжтеки горски, криви.

Ненадѣйно той попадналъ
Въ тая глуха самотия.
Стража момци извѣстила
Бързо взели тѣ пусия

„Стой! . . .“ гласъ громко се обадилъ,—
Всички тука сте избити!
Нѣма кръвь да се пролива,
Само чуйте ни молбитѣ! . . .“

И везирьтъ растреперанъ
Спрѣлъ въ пжтéчката извита;
Спрѣли се и вси низами
И цѣлата храбра свита

Прѣдъ везира самъ войвода
Горделиво се исправилъ.
„Молба. рѣкълъ, една имамъ“
И мустаци си управилъ

— „Какво искашь, бре юначе?
Кротко рѣкълъ му пашата,
И изгледалъ войводата
Отъ петитѣ до главата.

За пари ли ти е зора?
Царски хазни сѫ голѣми!
Кому колкото сѫ нуждни,
Нека иска — ще дадеме.

Колкото за прошка, милость —
Сявга дава падишаха,
Тъй намъ пише във корана,
Това иска и аллаха.“

— „Ой везирю, нищо нещемъ
Отъ всичко сме тука сити;
Хазна нека си е ваша,
Дрьжте си за васъ паритѣ.

Искаме ний отъ султана
Волни да ни припознае,
Никой да ни не закача
И ний сѫщо — то се знае.

Тука село ще заселимъ,
Въ тая гора пуста дива,
Та и ния, като хора,
Да заживѣймъ, нали бива? . . .“

И пашата драговолно
Далъ му фирманъ туралия,
Подпечатанъ съсъ мюхюри
И цѣлъ алтѫнъ-вараклия.

Припозналъ ги за свободни
За изъ цѣлата държава,
Подтвьрдилъ, че на селото
Той правдини много дава.

И тъй въ „Кривата-Пѫтéка,“
Като всичко уредили
Везиринътъ, хайдутитѣ,
Най-любезно се простили.

(Слѣдва).

КОНСТАНТИНЪ ФОТИНОВЪ.

Изъ „Библиография на българскитѣ вѣстници и списания“ *)

Ако прѣди двайсеть години бѣхте попитали нѣкой гръкъ да ви каже каква разница има въ умственно отношение между гърцитѣ и българетѣ, живущи въ Турция, то гъркътъ, безъ друго, щѣше да счете това за докачение и щѣше да ви каже, че е немислимо да се прави никакво сравнение между Аристотелевитѣ потомци и българитѣ, и че дивотата, неразвитостьта и, въобще, некултурностьта на послѣднитѣ не подлежи на никакво съмнѣние. И наистина, питане е, дали гърцитѣ въ Турция, общата масса взета, сж пó-високо стояли отъ другитѣ народности въ сжщата страна? Условията въ империята сж биле почти еднакви, както за българитѣ, така и за гърцитѣ, и нѣма съмнѣние, че резултатитѣ отъ приблизително еднаквитѣ условия, немогжтъ много да се различаватъ. Нѣщо повече даже: българитѣ сж се намирали винаги въ малко пó-лоши условия, които прямо сж прѣчили на тѣхния успѣхъ. Днесь е извѣстно, че първата българска печатница е отворена въ Солунъ въ онова врѣме, когато гърцитѣ и другитѣ народности въ страната не сж имали още такава! Коя е причината на това? Дали наистина гърцитѣ не сж имали право да се произнасятъ така прѣзрително зарадъ българитѣ? Да-ли пó-ранното съзнаване могуществото на печатътъ и пó-ранното му употрѣбление не показва, че българската нация се е намирала едно стжпало пó-високо отъ останалитѣ други нации, които пó-кжсно сж достигнали до това разбиране, до това съзнание?

Ако това е така, ние днесь можемъ да кажемъ, че и въ периодическата пресса българитѣ не сж останали пó-назадъ отъ гърцитѣ, евреитѣ и пр., поданници на султана. Да видимъ какъ стои тая работа.

Създательтъ на периодическия печатъ въ Турция е билъ единъ французинъ, на име Александръ Блакъ, който въ начало на 1825 година дошълъ въ Смирна, дѣто основалъ газетата „Spectateur de l'Orient“, прѣобразована въ скоро врѣме въ „Courrier de Smyrne“. Той е билъ първия периодически и политически листъ, който е излизалъ въ Турция. Въ 1831 година Блакъ, повиканъ отъ султанъ Махмуда въ Цариградъ, основалъ тамъ „Moniteur Ottoman“, официаленъ органъ на Високата Порта, на французски языкъ. На слѣдующата година (1832) излѣзналъ първия турски вѣстникъ: „Таквими Вакаи“, нѣщо, като въспроизвеждание на „Moniteur Ottoman“. Слѣдъ ненадѣйната смърть на

---

*) Тоя любопитенъ трудъ е още въ ржкописъ. Ние горещо желаемъ да видимъ пó-скорошното му появяване на бѣлъ свѣтъ. Р.

Блака, (1836 година), неговия вѣстникъ зелъ да се редактира отъ бившия датски консулъ Франческа, подиръ отъ нѣкой египтянинъ и слѣдъ него, отъ Люсена Руе, частния секретарь на Решидъ Паша, който (Руе) пъкъ пò-късно билъ французски консулъ въ Цариградъ. Смирненский вѣстникъ на Блака „Courrier de l'Orient" билъ редактиранъ отъ Буке Дешана, който отново го е прѣименувалъ „Journal de Smyrne". Слѣдъ нѣколко години „Moniteur Ottoman" билъ спрѣлъ и замѣненъ съ „Джезеи Хавадисъ". Втората газета въ Смирна била „Echo de l'Orient". „Journal de Smyrne" и „Echo de l'Orient" прѣминали въ Цариградъ и, като се съединили, образували единъ листъ подъ наименование „Jurnal de Constantinople, (1846 година). Въ замѣна на това, четири нови листа незакъснѣли да се появятъ въ Смирна, два на гръцки, „l'Amalthée" и „le Journal de Smyrne", единъ арменски „l'Archalouis или „l'Aurore", четвъртия „le Chakhar-Misrah" или „l'Aurore de l'Orient" на еврейски, (гледай A. Ubicini: Lettres sur la Turquie, seconde édition, p. 257—260).

Съ горѣприведеното искаме да констатираме това: 1-о, че първия вѣстникъ въ Турция е излѣзалъ въ 1825 година — той билъ на француски язикъ; 2-о, че първия турски вѣстникъ е излѣзналъ въ 1832 година и 3-о, че първия гръцки (а сѫщо арменски и еврейски) вѣстникъ въ Турция е излѣзналъ въ 1846 година. Отъ нашата библиография на българскитѣ вѣстници и списания, (тя е почти готова), любопитнитѣ читатели ще видатъ, че първия български журналъ е излѣзналъ въ 1844 година, значи 19 години пò-кѫсно отъ французския, 12 години пó-кѫсно отъ турския и 2 години *пó-рано* отъ гърция, арменския и еврейския!

Основательтъ на българския периодически печатъ е *Константинъ Фотиновъ*. Той е роденъ въ Самоковъ на 1800 или 1801 година. Първоначално се е училъ въ родното си мѣсто въ една отъ келиитѣ на калугерския женски мънастиръ въ тоя градъ, а послѣ отишълъ въ Пловдивъ и тамъ се е училъ при нѣкой си Адамъ, учитель. Отъ Пловдивъ той се върналъ въ Самоковъ и веднага слѣдъ пристигането си захваналъ да държи проповѣди въ църквата. Неговитѣ проповѣди, обаче, не сѫ биле добрѣ посрѣщнати отъ самоковчани, които почнали да го подигравать и той билъ принуденъ да продаде единъ ханъ, находящъ се въ Самоковъ и негова собственность, и съ взетитѣ отъ тая продажба пари заминалъ за Атина да продължава науката си. Какво е училъ въ Атина, азъ неможахъ да узнаѭ, но слѣдъ като свършилъ тамъ, той се озовалъ за кратко врѣме въ Самоковъ, а отъ тамъ заминалъ за Цариградъ. Въ тоя послѣдния градъ той взелъ окончателно рѣшение да подкачи своето списание, но понеже нѣмало печатница съ славянски букви тамъ, а такава имали протестантскитѣ миссионери въ Смирна, той заминалъ за тоя послѣденъ градъ и на свои разноски е издавалъ списанието си, като сѫщеврѣменно е билъ учитель въ тамошното гръцко училище. Списанието му се казва: „Любословіе или повсемѣсячно списаніе", отъ което сѫ излѣзли само 19 книжки, като е почнало отъ мѣсецъ Априлий 1844

година. Прѣзъ 1848 година той е проектиралъ да почне издаването на „Листъ любословни, повѣстни и тържищни“, за която цѣль е обнародвалъ обявление въ тогавашния „Цариградски Вѣстникъ.“ Събирането абонаменти за тоя вѣстникъ се е продължило дори до другата година, когато билъ дошълъ въ Цациградъ по църковния въпросъ, и окончателно рѣшилъ да подкачи вѣстника; но смъртьта не го оставила да испълни това свое рѣшение и той умрѣлъ въ Цариградъ на 1849 година. Неговата библиотека, ржкописи, имоти и пр. не сж биле запазени и сж пропаднали безъ слѣда въ Цариградъ.

Фотиновъ е прѣвелъ на български; „География Всеобща“, (Смирна, 1843 година) и написалъ „Греческо-Болгарскій Разговорникъ“, (Смирна, 1845 година). Отъ запазенитѣ тукъ-тамъ писма се вижда, че той е корресподиралъ съ Априлова и много други лица.

Обнародвамъ тѣзи биографически бѣлѣжки, за да подканж лицата, които иматъ възможность, да съберхтъ пó подробни свѣдѣния за живота и дѣятелностьта на К. Фотинова. За излишно считамъ да расправямъ, какво въспитателно значение има зарадъ насъ общественната дѣятелность на тоя българинъ, който е работилъ въ тъмнитѣ години. за да тури основата на българската периодическа пресса. Изучването на неговата дѣятелность въ свръска съ живота му има сжщо голѣмо значение и зарадъ нашата история.

Ю. Ивановъ.

О, често спомнямъ азъ за миналата младость,
За чиститѣ сльзи, за искренната радость,
И искренна печаль,

И чистата любовь — богатство на душата,
Които съ гордость азъ и жаръ изнесохъ жьртва свята
На своятъ идеалъ!

Във свѣтлитѣ мечти и въ свѣтлитѣ надежди
Азъ слѣпо вѣрувахъ, прѣдъ никакви примеждий
Въ смущенье се не спрѣхъ;

Тѣ моя бѣхж кръвь и плъть, азъ въ тѣхъ живѣяхъ,
И весь отдаденъ тѣмъ, за тѣхъ едни копнѣяхъ,
За тѣхъ едни страдахъ;

И съ гордость, вдъхновенъ, летѣхъ въ неравни битви...
И пламенний въсторгъ на своитѣ молитви
Азъ тѣмъ го посветихъ —

Тъй както и кръвьта отъ своитѣ буйни жили....
Азъ чувствовахъ във себе неизтощими сили
И тѣхний поривъ лихъ! —

Сърдце ми изворъ бѣ, отъ дѣто тѣ кипѣхѫ,
Просторътъ бѣ широкъ – и буйни тѣ се лѣхѫ
Съсъ поривъ всемогѫщъ.

Да ги въззпирамъ азъ го считахъ недостойно:
„О, нека да кипѫтъ, раздумвахъ се спокойно, —
Кипежъ е тѣмъ присѫщъ!“

Азъ казвахъ: „Далъ е Богъ крилата на орелътъ
„Не свити да стоѭтъ, а съ тѣхъ той във прѣдѣлътъ
Ефиренъ да лети; —

„На младостьта е далъ Той пламъкътъ свещенни
„Не слабо да мѫждѣй, като огаръкъ тлѣнни,
„А гордо да пламти!. . .“

И ето днесь защо азъ спомнямъ си съсъ радость
За буйниятъ кипежъ на миналата младость,
Въ разцвѣтътъ ѝ богатъ;

Защото младостьта не я минàхъ безплодно,
А дадохъ ѝ въ душа, що имахъ благородно,
И въ младостьта бѣхъ младъ!

Пенчо П. Славейковъ.

Просякина

Не за менъ, вдовица,
Азъ милость просѭ,
А за тѣзъ дѣчица,
Що на рѫцѣ носѭ.

Азъ съмъ горда, хора,
И не бихъ просила;
Но какво да стора? —
Челядьта е мила.

С.

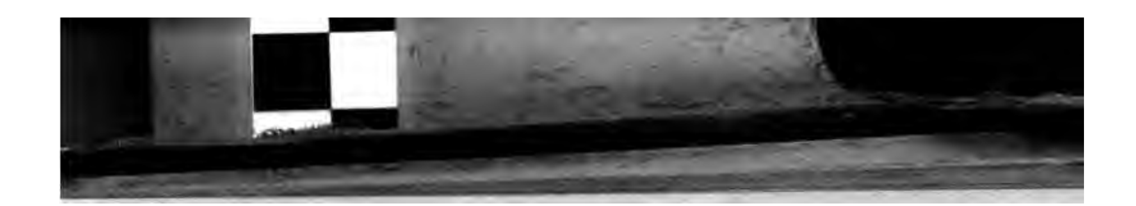

На агнето си.

(Изъ Хайне).

Азъ бѣхъ ти за овчаръ, о агне, даденъ,
Да те закрилямъ на тозъ свѣтъ злораденъ.
Азъ тебе съ хапката си те кърмихъ,
Съ вода отъ кладенеца те поихъ.
Кога фучеше зимѣ вънъ бурана,
Ти криеше се въ пазвата ми страна:
Тамъ, до распаленото ми сърце,
На тебе бѣше топло и добрѣ.
Кога се лѣяхж порои есень
И вълци, и потоци свойта пѣсень
Нагласяхж нощѣ въ мрака по вънъ,
Ти се не стрѣсваше отъ своя сънь.
Дори когато съ гръмъ и съ блѣсъкъ есень
Се сгромолясваше връхъ нѣкой пънъ
Гърмежа — ти, отъ всѣко зло зачуто,
Ми спѣше тихо и безгрижно въ скута.

Ржката ми слабѣе, наближава
За менъ смъртьта — овчарството прѣстава . . .
О, Боже, азъ ти връщамъ днесь назадъ
Кривака. Чувай ми отъ жъдъ и гладъ
Ти мойто агне, съ пръсть когато мене
Ще ме засипатъ, и недай да стене;
Да плаче то не го оставяй ти
По людскитѣ немилостни врати.
О, чувай тѣлото му отъ трънаци
И отъ блата, що зли оставятъ знаци;
О, нека прѣдъ нозѣтѣ му навредъ
Храна да растне стръкъ до стръкъ безъ четъ,
И нека спи безгрижно то, зачуто,
Тъй, както спѣше нѣвга менъ на скута.

А. Ямпуховъ.

КРИТИКА И БИБЛИОГРАФИЯ.

Сборникъ за народни умотворения, наука и книжнина, издава министерството на народното просвѣщение. книга III. София. 1890. Цѣна 5 лева. Съдържание: „Черноморското крайбрѣжие и съсѣднитѣ подбалкански страни въ Южна-България". Археологически изслѣдвания. отъ братия Шкорпилови;" Нѣколко историко-археологически бѣлѣжки, отъ В. Добруски: „Изъ новата история на Македония". отъ А. Шоповъ; „Нѣщо по българската народна медицина", отъ Ц. Гинчевъ; „Свадбарскитѣ обреди на славянскитѣ народи", отъ Т. Волкова; „Български прѣдания за исполини. жидове и латини", отъ А. Илиева; „Славянскитѣ сказания за раждането на Константина великий" отъ М. Драгомановъ; „Български юнашки пѣсни". отъ Г. Поповъ: „За източнобългарския вокализмъ", отъ Б. Цоневъ; „Родопи и рилската планина и тѣхната растителность". отъ Ст. Георгиевъ; „Ченина". отъ Хр. П. Константиновъ; „Извлѣчения изъ лѣтописитѣ на попъ Йовча отъ Трѣвна". отъ П. С. Славейковъ; „Материяли за историята на бълг. възраждание". отъ редакцията: „Описъ на недуховнитѣ книги отъ Видинската библиотека на Пазвантоглу Османъ-Ага". отъ М. Лулчовъ. *Книжовенъ отдѣлъ:* Епилогъ на романа „Подъ Игото" отъ Ив. Вазова. *Критика.* „Педагогия", прѣвелъ Хр. Цаневъ. отъ Ст. Заимова; „Учебникъ по Химия". съставилъ Л. Лукашъ, отъ Д-ръ П. Райковъ; „За възраждането на българщината въ Татаръ-Пазарджикъ" написалъ Н. П., отъ А. Т. Илиева. *Народни умотворения* (пѣсни, прикаски, пословици. басни. гатанки, скоропоговорки. народни обичаи и пр. захващатъ 17 печатни коли), и осемь картини на мѣстности отъ черноморското прибрѣжие.

Тая III книга отъ „Сборника" както и прѣдишнитѣ двѣ, е грамадна по обѣмъ, (около 50 коли. голѣма осмина). Запознованието ни съ нея още повече ни убѣди, че основанието на това издание. пропагѣвало отъ похвалната инициатива на министерството на народ. просвѣщение, е една грамадна стѫпка напрѣдъ направена въ науката за българското отечествовѣдение, въ най-широкия му смисълъ: фолклоръ. география. етнография, история, археология, филология и пр. Поне досегашнитѣ три книги оправдаватъ напълно идеята. която е почивала въ основата на това прѣдприятие. Съдържанието на послѣдната книжка, което току що читательтъ прочете, само дава идея за разнообразието. богатството и важностьта на материялитѣ, които обима широката рамка на журнала. Това е цѣло богатство. Ограничений размѣръ, който по неволя е оставенъ на критическій отдѣлъ въ *Денница*, не позволява да се занимаемъ обстоятелствено съ разглеждането на сичкитѣ статии на *Сборника*. Ние сме принудени, прочее, да се задоволимъ съ тия само нѣколко общи и съчувствени думи за него. Разумѣва се, че наший отзивъ се отнася до цѣлата книга, въобще, но той не исключава възможностьта да се найдатъ тамъ статии, които ние намираме несъгласни съ нашитѣ възрѣния по нѣкои отъ въпроситѣ, които третиратъ.

Напримѣръ. статията на г. Цонева. Истина, тая статия изобличава значително филологическо знание, владѣние прѣдмѣта и самостоятеленъ вгледъ у г-на Цонева на българската акцентуация и правописание: ние, обаче, не можемъ

еднакво на сѣкждѣ да сподѣлимъ и да признаемъ за неоспоримо вѣрни нѣкои негови утвърждения. Напримѣръ, г. Цоневъ ни казва, че цѣлия български язикъ се дѣли на двѣ голѣми нарѣчия: на источно-българско и на западно-българско и то споредъ произношението на *ѣ* то (ѣ-двойното) което въ Источна-България и Тракия се произнася, като *я*, а въ Западнитѣ, и съ тѣхъ Македония, се произнася като *е*. Споредъ, него тая била *най-главната* разлика между двѣтѣ *главни* нарѣчия. Това не е вѣрно, пьрво, защото буквата *ѣ* се изговаря *я* и на много мѣста въ западна България, напр въ Неврокопско, Костурско и др. мѣстности на Македония, то и въ самата България (княжеството), слѣдователно, произнасянето *ѣ*-то не може да служи и за най-халтаво разграничение на *двѣтѣ* български нарѣчия; второ, и да бѣше това истина, пакъ *ѣ*-то не би могло да дѣли българский язикъ на двѣ главни нарѣчия, понеже само зарадъ него не може да се конфондира родопското, напримѣръ, нарѣчие въ источнобългарското, когато разници много по́-голѣми и своеобразни рѣзко ги дѣлжтъ едно отъ друго; нито пъкъ македонското, особенно западно македонското нарѣчие, по сичко твърдѣ далеко и даже съвсѣмъ чуждо на нарѣчието въ собственна западна България (напр. шопското), може да се лиши отъ правото си да си остане съвсѣмъ особито и самостоятелно нарѣчие. Прочее, дѣлежътъ бълг. язикъ на двѣ главни нарѣчия, споредъ насъ, е произволенъ, при всичкитѣ резерви, съ които г. Цоневъ забикаля утвърждението си, за да му не даде абсолютенъ характеръ, доказателство че може-би самъ съзнава успоряемостьта му. Сжщо, ние несчитаме за възможно да приемемъ за основателни и нѣкои реформаторски попълзновения на г. Цонева въ отношение на българското правописание. Напримѣръ, сжщата буква *ѣ* г. Цоневъ намира за безполезна, неумѣстна и прѣпоржчва исхвърлянето и замѣстянето на тая „паразитна“ буква изъ нашата азбука съ едно *е* съ качулче: ê, и това само въ онне случаи, дѣто *ѣ*-то се чува като *я*; така вмѣсто: хлѣбъ, вѣра, лѣто ще се пише: хлêб, вêра, лêто: а въ случаи, въ които *ѣ* то се чуе, като *е* ще се пише просто *е*, като: хлебецъ, веренъ, летнина. — Хубаво г. Цоневъ, вѣренъ да пишемъ съ *е* ами вярна („Дружина, *вярна*, сговорна“), какъ да пишемъ? съ ê пъкъ? Лѣтенъ съ *е*, а лятна какъ? Единъ пжть стжпилъ на тая слаба почва г. Цоневъ се увлича въ още по́-рисковани мнѣния. Той казва на стр. 303: „споредъ това правило т. е. да се туря *ѣ* въ такива основни думи и тѣхнитѣ производни, въ които то измѣнява *подъ ударение* своя звукъ отъ *е* на *я* или обратно. — ще пишемъ въ нашия книжовенъ язикъ *пред* а не *прѣдъ*; защото въ никоя производна отъ тоя коренъ се не чува гласъ *я* намѣсто *ѣ*, а въ сичкитѣ сê *е*: *пред*, *преднина*, *напред*, *преденъ* и пр. (Ами панагюрското *напряжъ?*) Тъй сжщо нѣма защо да пишемъ *ѣ* и въ думитѣ отъ коренъ срѣт, — защото ни въ една отъ тѣхъ се не произнася прѣдполагаемото *ѣ* като *я*: *да срещне*, *срещнахъ*, *среща* и пр. (Ами срящамъ?) По́-нататъкъ г. Цоневъ продължава: „като се държимъ о това правило нѣма да пишемъ *ѣ* ни въ едно отъ нарѣчията, нито въ прѣдлозитѣ, защото и тамъ *ѣ* когато е съ ударение произнася се като *е*, напримѣръ, пишемъ, *добре*, *зле* (ами *зля* и *добря* въ Старо-Загорско?), тъй както и сичкитѣ прѣдлози, които съдържатъ въ себе си гласъ *е*: *пред*, *следъ*, *през* (ами прязъ-море, прязъ-глава?) *чрез*, *пре* (ами сѣвернотракийското *пряносъ*?) *сред* (ами *сряда*, *срядъ нощь*?) Но ние неможемъ да гонимъ г. Цонева въ роякътъ още примѣри, които тъй злополучно служатъ аргументацията му за „паразитностьта“ на буква *ѣ*. Ние видимъ каква бъркотия ще произлѣзе отъ махването на тая буква, която се оказва необходима, като изразителка на звукъ свойственъ и присжщъ на българската рѣчь. Теорията за непотрѣбностьта й би излѣзла вѣрна, ако се касаеше за руския язикъ, дѣто *ѣ* то никакъвъ особенъ звукъ отъ *е* нѣма. Но акоруситѣ иматъ свои причини да го пазатъ, ние ги имаме още по́-важни.

Подиръ всичко това, ще кажемъ че ние не сме противъ нѣкои прѣобразования въ нашата азбука, но мислимъ, че ще прибързаме и ще сбъркаме, ако пристж-

пимъ къмъ тѣхъ, прѣди да сме сами изучили сериозно и пълно своя отечественъ езикъ; а никой не може да утвърди, че го познава добрѣ, защото познавалъ едно или двѣ нарѣчия само. Отъ това ще произлѣзатъ погрѣшни възрѣния и заключения, каквито пò-горѣ видѣхме. Споредъ насъ, задачата на нашата възраждающа се филология трѣбва да се ограничава само въ набирането, разборътъ и обяснението на скуднитѣ езикови материали, съ които располага сега, безъ да се напъва да прави непосилни радикални реформи въ езикътъ ни. Истина, лавритѣ на Караджича безпокоꙗтъ доста млади и устремливи умове, които се подвизаватъ на полето на българската филология; но великитѣ прѣврати, въ която и да бѫде область, ставатъ, тогава когато узрѣꙗтъ за тѣхъ хората, или врѣмето ги поиска. А у насъ, додѣто още главнитѣ закони на езика ни, зетъ въ всичкитѣ си нарѣчия, не сѫ изслѣдвани, додѣто не сме го упознали още въ сичкото му разнообразие и богатство, додѣто нѣмаме още единъ *Български рѣчникъ*, смѣло е, твърдѣ смѣло, всяко опитване за събаряне, исхвърляне и унищожаване безъ да знаемъ още какво и колко имаме. Нашето днешно правописание слѣдъ многогодишни люшкания и игри най послѣ дойде до единъ халъ и се позакрѣпи и съ малки исключения днесь се държи сѫщото отъ сички книжовници български. Неразбираме, прочее, каква полза ще има за българския напрѣдъкъ да се раздрънка изново заспалий сега, но толкосъ раздразнителний въпросъ на правописанието, който, естественно, вмѣсто да доведе до едно съгласие книжовницитѣ, ще внесе нова анархия въ правописанието, за голѣма утѣха на безграмотнитѣ писачи. Впрочемъ, това наше собственно мнѣние, може-би и да е погрѣшно, и за това спѣшимъ да заявимъ, че нашата консервативность е условна: ако се появи и у насъ единъ Караджичъ, който съ всесилнитѣ орѫжия на логиката и науката да ни убѣди, то ние първитѣ ще прѣклонимъ глава прѣдъ законитѣ му, колко и радикални да бѫдѫтъ . . . . . Като направихме тие размишления по поводъ на нѣкои точки отъ твърдѣ дѣлната инакъ и сериозна студия на г. Цонева, която прѣпорѫчваме на вниманието на читателитѣ, ние бързаме да посочимъ въ нея масса вѣрни, сериозни и отъ голѣмъ филологически интересъ издирвания по источнобългарский вокализмъ. Г. Цоневъ прьвъ пѫть излазя прѣдъ българската читающа публика съ тоя си трудъ и ние въ неговаждаме обѣщание за бѫдѫщи още пò-солидни и пò-съвършенни дѣла по нашата млада филологическа наука.

Една бѣлѣжка отъ редакцията, която прѣдвожда статията „Материяли за историята на българското възраждание“ ни дава да се надѣемъ да видимъ таи рубрика въ сборника особенно богата и любопитна. Поменатата бѣлѣжка, която е конкретно възпроизвеждание на позивътъ на г. д-ръ Шишманова къмъ *Нашитѣ ветерани*, печатанъ въ *Денница*, се захваща съ слѣдующитѣ твърдѣ прави и хубави думи: „Отваряме единъ особенъ, самостоятеленъ отдѣлъ въ *Сборника* и му даваме назначение да служи за архива на сички документи, които се отнасятъ къмъ оная чудесна и величественна епоха, която създаде отъ незначители начала, отъ рудименти, единъ народъ пъленъ съ надежда и вѣра въ собственнитѣ си сили, единъ народъ бодъръ и нравственъ и жеденъ за всички умственни блага. Удивителенъ е резултата отъ нашето възражение, още пò-удивителенъ е самиятъ процесъ на пробуждането ни отъ вѣковната дрѣмка; но колкото първиятъ е очевиденъ, извѣстенъ, толкова вториятъ е тьменъ, неизясненъ, неоткритъ“. Тая бѣлѣжка се свърша съ една покана къмъ всички ония, които располагатъ съ подобни „материяли“ като писма, монорафии, бѣлѣжки, въспоминания отъ оная епоха да ги пращатъ за обнародване въ Сборника. Всѣки български патриотъ неможе освѣнъ да желае, щото тая покана да намѣри найсъчувственъ отзивъ, за да си имаме и ние скромниятъ, но трогателенъ пантеонъ на работницитѣ и мѫченицитѣ за българското възраждане.

———

Расказъ за Леля Гена, отъ *Веселина*, София 1890.

Въ послѣднята си тая повѣсть Веселинъ ни расказва (чрезъ устата на друго лице) трогателната сѫдба на една млада пирдопчанка, *Леля Гена.* Оженена по любовь съ пирдопчанина влахлия Марина, тя най-напрѣдъ прѣкарвала доста честити дни съ мѫжа си; но, както винаги бива въ тоя скрѫбенъ свѣтъ, щастието й не било вѣчно и черни облаци хванали да го помрачаватъ. По едно врѣме Маринъ хваща да се измѣнява, отношенията къмъ жена му ставатъ се̂ по̂-хладни и по̂-груби, става мълчаливъ, меланхоличенъ; животътъ съ Гена очевидно му дотегва и единъ день той напуща и кѫща, и жена и забѣгва въ Влашко. Много години Гена остава ни мѫжовница, ни вдовица, пъшка, тегли, забравена отъ мѫжа си, и изкарва прѣхраната си чрезъ шьтане по чужди кѫщи. Тя е дълбоко нещастна, но крие това отъ хората подъ булото на искуственна шеговность и веселость. Най послѣ, подирь освобождението, тя се научва, че Маринъ билъ прѣминалъ въ Русчукъ и отворилъ тамъ гостилница. Безъ да мисли много, тя става и отива при него. Маринъ, вопрѣки ожиданието й, я посрѣща добрѣ, като своя жена, туря я да му помага на кухнята и заедно сподѣлятъ трудове, грижи и радости. Маринъ, обаче, остая се̂ меланхоличенъ, студенъ и намрьщенъ, макаръ, че люби искренно жена си, която му е дала и едно момченце. Всичко това е расказано просто, непретенциозно и сгрѣто отъ едно скрѫбно и хуманно чувство, което силно привръзва читателя къмъ героинята на повѣстьта. Особенно сѫ хубави и пълни съ вѣрна наблюдателность послѣднитѣ страници, дѣто авторътъ самъ расказва срѣщата си съ двамата супрузи въ Русчукъ. Ние изваждаме единъ късъ отъ тамъ:

Азъ отидохъ тамъ (въ гостилницата) между обѣдъ и пладнѣ. Нѣмаше никого въ гостилницата, но тоя часъ изъ заднитѣ врата влѣзе една жена и отиде при тенджуритѣ. Това бѣше леля Гена. Тя бѣше облѣчена въ граждански дрѣхи, които й даваха епеавъ другъ изгледъ, тъй щото да я срѣшнехъ нѣйде по улицата, надали бихъ я позналъ; ала — инакъ, въ лицето, леля Гена си бѣше сѫщата: сѫщитѣ весели и свѣтнале очи, въ дъното на които опитното око лесно распознава дълготрайна печаль и тѫга, сѫщия милъ и засмянъ погледъ, който прикрива вѫтрѣшна нѣкаква неопредѣлена мисъль и скърбь, сѫщото простодушно и открито лице, но което често, често прѣмине нѣкаква сѣнка и го прѣвърне въ угрижено и укахърено; и бръчкитѣ й по челото сѫщитѣ, само че по̂вече станале. Азъ се надѣвахъ, че щѫ видя леля Гена промѣнена, съ развѣдрено чело, съ ясенъ и спокоенъ погледъ, съ весели и разеснени отъ напрѣдната тѫга очи, а тя пакъ сѫщата.

Леля Гена цръкна отъ драгость, като ме видѣ и позна, очитѣ и цѣлото й лице свѣтнаха. Тя отъ радость, дѣто го рекле, незнаеше де да ме тури, ами ме остави да стоя, а само токо ма пита и екне за мама, за дома, за въ село — за сичко отведнажь, затрупа ма съ питене и екнене, тъй щото не оставаше редъ и азъ да я запитамъ за нѣщо.

Скоро дойде и мѫжа й, бае Маринъ, съ голѣма кошница въ рѫката си. Той билъ ходилъ да купува зеленчукъ отъ пазаря. Леля Гена му распраши кой съмъ азъ и отъ дѣ ида, и той се приближи та ма посрѣщна и поздрави малко усмихнатъ, ала усмивката никакъ не прилѣгаше на неговото лице. Той бѣше доста височекъ човѣкъ, съ дълги, гѫсти мустаки, малко возсукани на края, лице продълговато, голѣми черни очи, къмъ крайщата островърхи и съ бръчки надъ крайщата; погледъ не игривъ, не веселъ, не миловиденъ или простодушенъ, а тежъкъ, правъ и остаръ, такъвъ дѣто като погледне човѣка прикована го на мѣстото. Отъ сичкото му лице вѣе нѣкаква студенина и нѣкаква сила, която кара човѣка да се бои отъ него и да го слуша и почита. Той бѣше съ черна сламена капела, въ бѣлизняво, малко поизлиняло, ала инакъ чистичко палто, подъ палтото прѣсланъ съ бѣла прѣстилка.

Бае Маринъ си свали капелата и са отри съ бѣла кърпа потното чело. Челото му бѣше високо и отъ странитѣ надъ него голо. Косата му бѣ рѣдка и надъ слѣпитѣ очи бѣ зела да се прошарва съ бѣли влакна. Той ма попита, както сѣкога се пита въ такива случаи, що има що нѣма по тия мѣста отъ дѣто ида, па съблѣче палтото си и по бѣли рѫкаве, прѣсланъ съ прѣстилката, като сѫщъ гостилничаръ, зафана да бръка и прѣрова наредъ тенджуритѣ и отъ сѣка да накусва по малко.

А леля Гапа изваждаше изъ кошницата зеленчуцитѣ, дѣто ги бѣше донелъ бае Марина. и нареждаше сѣко по башка, и въ това врѣме тя сръчено расправяше за мама, каква билъ добра, какъ хубаво си живували и какъ се погаждале и обичале.

— Ти я знаешъ, на-ли, Марине? Че тя и при тебь често ни спохождаше и нагледваше Нема не помнишъ?

— Ами не си ли още прѣпржжила лукь за въ ехнията? — Попита бае Маринъ, като ровеше една тенжура, изъ която се прѣмятаха само мръвки. Той сякашъ, че и не слушаше за какво тъй живо и отъ се̂ сърце говори леля Гена.

Но авторътъ не успѣва да обясни причината на прѣжнята меланхолия на Марина, която го застави да бѣга въ Влашко, ни на сегашната му привидна студенина, при всичката му обичь къмъ Гена. Поради това портретя му не е излѣзълъ тъй ясенъ и релйефенъ, както на послѣднята. Тая повѣсть, сравнително съ другитѣ Веселинови повѣсти, прѣдставлява повече драматизмъ. Ние и въ нея видимъ сжщитѣ достойнства и недостатки, които се забѣлѣзватъ и въ осталитѣ произведения на нувелиста. Провлеченостьта, сирѣчь, отсжтствие на художествена краткость, врѣди доста на интереса на прочитането; язикътъ, на който расказва автора, е простъ, чистъ и гладкъ, и оня на който говоратъ геронтѣ му, е неможе повече естественъ и свойственъ тѣмъ. Никждѣ тѣ не фалшиватъ съ заети чувства и съ искуствена рѣчь. Това е едно отъ главнитѣ достойнства на повѣстьта. Едничката забѣлѣжка, която бихме могли да направимъ въ това отношение, то е противъ употрѣблението отъ самий авторъ на турски думи, или не идиотизми отъ пирдопский говоръ, интересни може-би за филолога, но непонятни, ако на досадителни за мнозина читатели. Г. Веселинъ е талантливъ, оригиналенъ и битови писатель, и ние горещо прѣпоржчваме послѣдний му *Расказъ за Леля Гена.*

България и нейнитѣ противници, историческа *драмма* (!) въ 3 дѣйствия (събитието е станало въ 1890 г. въ продължение отъ началото (?) на Юний до 15 Августъ тая година). Съставилъ Н. Андрѣевъ, София, 1890.

Освѣнъ това дльжно насловие на прѣдната корица, внимателний читеiель ще забѣлѣжи най-отгорѣ надъ линийката — думитѣ: *За македонскитѣ владици.* Прочее, ние имаме прѣдъ себе си най прѣснинятъ актуалитетъ, драма, (неизвѣстно защо авторътъ пише тая дума съ двѣ м-та) за вчерашни събития почти, а главно, драма, на която геронтѣ не сж Богъ знай какви нищожни человѣчета, а велики хора, султанътъ, везирътъ, патриархътъ, посланници и пр. и се̂ живи още лица! Ако г. Андрѣевъ съ извождането имъ прѣдъ насъ е искалъ да ни зачуди съ една *новизнь*, то ние ще му кажемъ, че късно се е сѣтилъ. Г-да Т. Станчевъ и Н. Живковъ го прѣварихж: пьрвий съ знаменитото свое драматическо произвеоение „Биконсфилдъ“, а вториятъ съ своята раздирателна трагедия „Краль Миланъ безъ уши!“ Но ако е надминатъ и има вече прѣдтечи въ това отношение, то г. Андрѣевъ се е исхитрилъ да ни смае съ друго едно нововведение въ драмата си, която можеше да бжде сжщоврѣменно, и драма, и архивъ на политически документи, кой както би пожелелъ да я земе. Така, напр. въ нея видимъ напечатана цѣла българската нота до Високата Порта (везирътъ я чете прѣдъ султана); видимъ русската нота, грьцката нота и срьбската нота (султанътъ самъ ги чете прѣдъ публиката). Вѣроятно, негово величество се уморява отъ такъвъ дългъ прочитъ на дипломатически актове, защото когато грьцкий патриархъ се явява съ своя меморандумъ надишахътъ грубо заповѣдва на министрътъ си да го истласка изъ вратата — който извършва това съ думитѣ:

„— Махни се черноподреше дяволо — подобни! Нищо не си принесълъ съвѣтитѣ, освѣнъ умраза и агресивность!“

Но негово светейшество Дионисий не излазя безъ смѣли заплашвания срѣщу султана, затова съвѣтникътъ го избутва съвсѣмъ навънъ съ ругателството:

— „На дявола иди!“

Тогава злополучниятъ патриархъ (това е вече бѣлѣжка отъ драматурга) като се почуди какво да прави, хвърля меморандума си въ стаята на султана,

та ще не ще да го прочете; но понеже султанътъ не благоволи да стори това тоз часъ, то г. Андрѣевъ зима любезно възъ себе си тая обязаностъ и ни го прочита цѣлъ. Вие мислите че архивътъ се исчерпа съ това? Никакъ не. Цънцаринътъ Дума на една бѣлградска площадь чете три дълги резолюции на срьбския митингъ, а г. Андрѣевъ на пукъ на Дума прочита султанскитѣ берати, съ които се испращатъ нашитѣ владици въ Македония.

Нѣкои може да ни забѣлѣжатъ, че авторътъ е написалъ тая *драмма*, тая възмутителна подигравка съ искуството — щяхъ да кажѫ съ публиката, — съ благородна и родолюбива цѣль.

Ние мислимъ че той е пó-хитъръ, отъ колкото го показва драмата му: той е искалъ просто да спечели нѣкоя пара, като спекулира на патриотическото чувство на проститѣ българи.

Г. Андрѣевъ самъ въ душата си може да отговори кое мнѣние е пó-право.

Разрушение на естетиката, отъ Д. И. Писаревъ, прѣводъ отъ русски, печатницата на Спиро Гулабчевъ, Руссе, 1890.

Разрушение на естетиката! Само това ни не стигаше, да ни надаржтъ тъй бързо съ прѣвода на съчиненията на покойний Писарева! Проповѣдватъ ни сега разрушение на естетиката — nota-bene — въ България! Защото въ България естетиката, сирѣчь науката за прѣкрасното и жаждата за него, ври и кипи, естетиката върлува, като люта епидемия, наводнила е мозъцитѣ, тече изъ крачулитѣ, прѣситила е атмосферата ни; поезията, живописътъ, музиката, ваятелството, зодчеството сѫ привлѣкли и съсрѣдоточили въ себе си всичкото ни внимание, умъ, сила, средства, плѣнили ни сѫ, омаяли ни сѫ, та не ни дохожда на ума даже хлѣбъ да ядемъ — отъ изобиликъ на естетически наслаждения. Когато Писаревъ се появи въ Росия, тя располагаше вече съ единъ Пушкинъ, съ единъ Гоголь, съ единъ Лермонтовъ, съ Тургеневци, Толстовци, съ цѣла литература отъ високо естетически произведения, съ цѣла плеяда отъ гениални художници, които дадохѫ на русската изящна литература оня колосаленъ потикъ, който я тури на единъ редъ съ европейскитѣ и ѝ спечели адмирацията и уважението на просвѣтений свѣтъ. Но както всяко буйно движение прѣдизвиква друго — въ противна посока, реакция, то и въ Росия въ първото десетилѣтие на втората половина отъ тоя вѣкъ се образува едно ново отрицателно и крайно течение, което се обяви противъ изящнитѣ искуства, противъ поезията, като безцѣлни и безполезни занятия. Не ще сумнѣние, че това течение намираше своето оправдание въ неудовлетворителнитѣ политически и социални условия, въ които бѣ поставенъ да се развива руский народъ, които налагахѫ и други задачи на мислящата часть отъ него. Може-би и за това то се засили, когато прѣдставитель и рѫководитель му стана младий Писаревъ, момъкъ надаренъ съ необиковенно силенъ умъ, съ огроменъ писателски талантъ, съ силна логика и убѣдителность. Съ такива едни страшни орѫжия той поведе страстна борба противъ русската поезия и естестиката, въобще, и успѣ въ скоро до такава степень да зашемети умоветѣ на руската интелигенция, щото всичко онова, което въсхищаваше до прѣди малко младото поколение, въ областьта на прѣкрасното, сега подъ плѣняющата сила на отрицателната Писарева критика, се прѣобърна на смѣшно и глупаво — Пушкинъ отъ гениаленъ поетъ падна до степень на жалъкъ и празенъ ритмоплетецъ. Поезията биде афоресана и нѣколко години „Отечественния записки", най-главний журналъ въ Россия, не даде гостоприемство нито на едно стихче на страницитѣ си... Истина е, че тоя вѣтъръ скоро прѣмина Писаревъ умре, и заедно съ него учението му, а Пушкинъ пакъ въскръсна, и днесь всичкитѣ школи, лагери, течения въ Россия въ единъ гласъ го припознавтъ за най-мощното проявление на русский духъ, за най-лъскавата слава на русския народъ.

Ние тукъ нѣмаме ни цѣлъ, ни нужда да уборваме Писарева въ защита на естетиката. Тоя въпросъ е рѣшенъ отъ самия животъ, отъ самата човѣшка природа — потрѣбностьта за висши нравственни наслаждения е тъй жива въ човѣка, въ прогресивний човѣкъ, както и удовлетворението на физическитѣ нужди.

Ние се чудимъ и питаме само какво е подбудило г. С. Гулабчевъ да ни угощава съ тенденциозното, крайното и едностранчиво учение на Писарева? Ако въ Росия то е намѣрило, макаръ и за късо врѣме, какво-годѣ оправдание на появлението си, каква причина, каква нужда го прѣдизвиква у насъ? Каква естетика иска да разрушава у насъ г. Гулапчевъ, когато още сѣнката ѝ нѣма у насъ? Ако има народъ най-малко естетиченъ между източнитѣ народи, които живѣятъ свободенъ политически животъ, то сме ние българитѣ. Има ли у насъ поне народия на искуството? Дѣ се проявява то? Въ размазанитѣ икони на нашитѣ трѣвненски заграфи ли? въ зодческата майстория ли на нашитѣ дебренски архитекти, въ тѣхнитѣ смѣшно-груби гососо постройки? въ поезията ли? въ живота ли, въ нравитѣ ли, въ язика ли? Но ако ние сме най-надирѣ тука, то стоимъ най-напрѣдъ, далеко напрѣдъ, отъ тѣхъ, въ маймунството. Понеже руситѣ сѫ имали Писарева, който е нападалъ на искуството, то защо и у насъ да нѣма макаръ Спиро Гулабчевъ, който да го гони, при всичко че то не сѫществува? Германия и Англия, дѣто атмосферата надъ градищата е почернѣла отъ сажди, се вълнуватъ отъ социализмътъ, който встава противъ експлоатацията на фабрикитѣ, — ето ти и у насъ социалисти, макаръ че отъ Кула до Созополь нѣма почти ни едно колело отъ фабрика да гърми, нито единъ заводски коминъ да се пуши! . . Ние прощаваме Любену Каравелову негативний духъ, който прониква въ списанията му: то се обяснява чрезъ влиянието на срѣдата, дѣто се бѣше въспиталъ и живѣлъ. Обясними сѫ и Ботевитѣ комунисто-анархически възрѣния, които проповѣдваше чрезъ слово и практикуваше на дѣло. Врѣмето и тежкитѣ лични обстоятелства въ които е живѣлъ, го тикнахѫ въ прискърбни пѫтища, които високиятъ му талантъ направи да простимъ, а Вирслѣцъ да забравимъ..... Освобождението тури една рѣзка прѣграда между епохата, въ която живѣхѫ тѣ, и нашата епоха. Отрицанието, което тогава бѣше изражение на протестъ противъ тиранията, у когото и въ каквато форма да се проявяваше тя, днесь вече нѣма смисълъ, освѣнъ ако се прѣнесе на друга нравственна почва. Жално е какъ ние живѣемъ въ България, а не виждимъ България, ни новитѣ условия на развитието ѝ, ни истинскитѣ задачи, които тѣ ни налагатъ, и оставаме слѣпи прѣдъ дѣйствителностьта и безъ да сме си изработили самостоятелни убѣждения, повличаме се рабски по чуждитѣ учения, може-би много умни за друго мѣсто, но у насъ безсмислени и безпочвенни.

Портрети и биографии на загиналитѣ български офицери и портупей-юнкери въ войната съ Сърбия прѣзъ 1885 год (съ 17 портрети) отъ Д. издава книжарницата на Ив. Б. Касжровъ, 1890 цѣна 2 л. и 50 ст., съ пощата 2 л. и 75 ст.

Появлението на тая книга, скромна дань на паметьта на падналитѣ наши офицери и портупей-юнкери прѣзъ братоубийственната война, ще бѫде посрѣщната, не се съмняваме, съ радость и съ съчувствие отъ всѣки българинъ съ сърдце и душа българска. Ние прочетохме съ покъртено отъ скръбь, и сѫщеврѣменно отъ национална гордость сърдце, описанията на героическата имъ смърть на бойнитѣ поля на България, смърть толкова ранна за тѣхъ и която завѣчава тъй славно тѣхното кратковрѣменно сѫществувание на земята. Нищо друго неможе да даде по-пълна идея за гражданската доблесть и самопожертвувание за оте-

честьта, нито да ги внуши въ едно честно сърдце, както прочетътъ на подобна една книга. Ние желаемъ нейното распространение особенно въ редоветѣ на младата ни армия. Нека примѣритѣ отъ лична храбрость и стоическо посрѣщане смрьтьта, каквито имъ даватъ тѣхнитѣ братя по оржжие, да служатъ на нашитѣ офицери и войници благороденъ стимулъ къмъ самопожертвуване за честьта и независимостьта на отечеството.

При това, *Портретитѣ и Биографиитѣ* иматъ и друго пó-трогателно и интимно значение: тѣ ще послужатъ за сладка утѣха на семейството и приятелитѣ на покойнитѣ герои, които чрѣзъ това се изваждатъ отъ забвението и се обезсмъртяватъ съ имената си и съ примѣритѣ си въ паметьта на наший народъ. Авторътъ, който скромно се е подписалъ съ буква Д, (офицеринъ нѣкой. мислимъ), посветилъ е труда си на „българскитѣ майки“ водимъ отъ едно много истинско и деликатно чувство.

Портретитѣ сж твърдѣ вѣрни и хубаво изработени.

Прѣпоржчваме горещо книгата. **Х.**

Приехж се въ редакцията слѣдующитѣ нови книги и издания:

Учителя като лѣкарь, книга необходима за учители, родители и възпитатели, съ 20 фигури. Прѣгледана и удобрена отъ Мин. на Нар. Просвѣщение. Прѣвелъ отъ нѣмски С. Поповъ, София, издава книжарницата на Ив. Б. Касжровъ, 1890, цѣна 60 ст.

Стара История съ 50 фигури въ текста. Съставилъ Георги Дерманчевъ, за горнитѣ класове на срѣднитѣ училища. София, 1890, цѣна $4^1/_2$ лева.

Какво да се прави? (что дѣлать) романъ отъ Н. Г. Чернишевски, книга I. Прѣводъ отъ русски. Руссе 1890, цѣна 1 левъ 20 ст.

Дума, литературно-научно-политическо мѣсечно списание, книжка V—VI, редакторъ Н. Іонковъ-Владикинъ. Пловдивъ, 1890.

Искра, научно-литературно списание № 11—12 редакторъ и издателъ В. Юрдановъ. Шуменъ 1890.

Малка Христоматия, читанка за първий классь на гимназиитѣ и трикласнитѣ общински училища. Съ граматически бѣлѣжки и тълкования. Съставилъ Д. В. Манчовъ. Пловдивъ 1890, цѣна 1 левъ.

Христоматия за долнитѣ классове на гимназиитѣ и общинскитѣ класни училища. Томъ III. Съставилъ Ст. Костевъ и Д. Мишевъ. Пловдивъ, 1890 цѣна 1 левъ.

Библиографический прѣгледъ на нашата математическа литература, съставилъ Н. Начовъ Шуменъ 1890 година.

Am Ur Quell monatsschrift für Volkskunde, herausgegeben von Friedrich S. Krauss. Heft. II. Band.

Желѣзни струни, отъ Ст. Михайловски. Руссе, печатница на С. Роглевъ 1890 цѣна 1 левъ.

Террористка, расказъ, прѣвелъ отъ русски Д. С. Свищовъ, 1890 цѣна 20 ст.

Хигиена на любовьта, отъ К. Ев. Чернецкий, прѣвелъ отъ руски Р. Х. Овчаровъ, Свищовъ, 1890 цѣна 2 лева 25 ст.

Войвода Люба. повѣсть отъ Д. Стерева, Руссе, 1890 цѣна 80 ст.

СТОЛИЧНИЙ ТЕАТЪРЪ

Театърътъ всѣкога е билъ прѣдмѣтъ на възторженнитѣ похвали на всички онни, които сѫ се стремили чрѣзъ него да въвисѭтъ духа на народа, да го възпитаятъ за единъ по́-благороденъ и по́-идеаленъ животъ. — Извѣстно е, че Лессингъ, а особенно Шиллеръ, пламенно се е надѣвалъ чрезъ единъ истински, националенъ нѣмски театъръ да образува една школа за нѣмския народъ, школа която да го прѣроди съвсѣмъ, която отново да го създаде, като го освободи отъ чуждитѣ окови, въ които вѣкове е тлѣялъ. Стремленията на тѣзи и подобнитѣ на тѣхъ идеалисти сѫ били подкрѣпявани и споделяни отъ управляющитѣ, ако не всѣкога, то поне въ всичкитѣ или почти всичкитѣ по́-важни, рѣшителни моменти въ историята на человѣчеството и историята на всѣки народъ и възвисяването на националния театъръ е вървѣлъ, въ всичкитѣ народи, заедно съ най-високото развитие на тѣхнитѣ умственни сили и слѣдователно заедно съ най блѣскавото разцъвтяване на народната поезия и изобщо на народното искуство. — Грижата на старитѣ гърци и римляне за театъра е била толкова голѣма и положението, както и важностьта на тѣхнитѣ театри за тѣхния животъ е толкова високо, щото ний едва ли бихме посмѣли да се сравнимъ съ тѣхъ. За тѣхъ, особенно, за еллинитѣ, въ първото врѣме на тѣхната история, театралнитѣ прѣдставления сѫ били народни и религиозни тържества — на тѣхъ гъркътъ е отивалъ съ такова празднично настроение, както на едно жертвоприношение. Държавата е харчила огромни сумми за достойното украсяване на театъра, тъй напр за прѣдставляване на Софокловитѣ трагедии сѫ били изхарчени, споредъ едно грьцко прѣдание, повторено и отъ Шерра въ неговата „История на всемирната литература" — много повече пари отъ колкото за пелопонезкитѣ войни Въ ново врѣме театърътъ никога не е игралъ такава роля, но той е билъ прѣдмѣтъ, удостоенъ съ вниманието на много велики господари, имената на които сѫ украсени съ такива сяйни и вѣчно-неувядаеми имена, като Шекспиръ, Молиеръ, Лопе де Вега, Гете и Шиллеръ.

Ний не сме били честити нито въ старо нито въ ново врѣме да видимъ българското искуство подъ крилото на единъ Меценатъ, може би за наше щастие, защото, както казва Лессингъ, искуството губи отъ туй меценатството, а може би и затова, защото никога не сме го имали. . . Нашето утѣшение нека бѫде това, че ний никога не сме били, и дано бѫдемъ тъй злочести, да имаме на българския тронъ единъ господарь, който да глѣда на нашето искуство тъй, както прусский Фридрихъ великий е гледалъ на нѣмското

Като оставяме тѣзи едва ли до тамъ умѣстни бѣлѣжки за да прѣминемъ къмъ нашия сѫщински прѣдметъ, нека забѣлѣжимъ, че онъзи театрална трупа, която ще ни занимава тука, не е първата столична драматическа трупа. Но тя е първата, — тъй вѣрваме поне ние за нейнитѣ членове, — на която неможе да се откаже всичката потрѣбна за тъзи работа сериозность и искренното желание, да употрѣби всички сили, за да създаде нѣщо прилично. нѣщо, съ което ако неможемъ въ скоро врѣме да се гордѣемъ, то поне да не се червимъ . . Тъзи трупа има поне нѣкои отъ онни условия, които сѫ необходими за създаването на единъ народенъ театъръ, ако може да претендира за името народенъ театъръ единъ театъръ, поставенъ въ такива окаяни условия — и здания — въ които е поставенъ наший Дали дѣлата на нашитѣ актьори ще оправдаятъ онова добро мнение, което имаме за тѣхъ, оставаме да рѣши бѫдащето, а ний ще бѫдемъ само зрители и — сѫдии.

„Ижиния“ *трагедия отъ Силвия Пелико.*

прѣводъ отъ К. Величкова, прѣдставена на 6 октомврий 1890.

Какво е очаквалъ всѣки отъ насъ отъ първата вечерь, отъ първото прѣдставление на единъ български театръ? Ласкаемъ се, че ставаме отзивъ на една всеобща мисъль, ако кажемъ, че всѣки е очаквалъ, българския театъръ да бъде, поне първата вечерь, *български народенъ* театъръ, очаквалъ е, че ще се употрѣбятъ всички възможни усилия да се намѣри една българска — отъ българинъ написана или поне изъ българския животъ взета — трагедия или комедия, за да се въплати поне театърътъ, въ тъзи вечерь една идея, за да се постави това важно учреждение въ свръзка съ българския духъ, съ българския народъ. Това очакване за жалость не се сбъдна: първото прѣдставление прѣдстави на октомврий 1890 прѣдставяше италиянския, а не българския животъ. Никой нѣма да удобри това, нито да се зарадва, особенно затова, защото българский духъ не е толкова бѣденъ, щото да не може да задоволи едно тъй скромно желание, щото да не е било невъзможно да се постъпи патриотически, безъ да се поврѣди на чистото искуство, стига само управлението на театъра да е стояло на висотата на своето положение и да е съзнавало всичката важность на своята задача „Иванко, убиецътъ на Асѣня“, погледнатъ отъ естетическа точка, е много слабъ: „Невенка и Свѣтославъ“, „Михалаки чорбаджи“, „Криворазбраната цивилизация“ „Райна княгиня“ и др. не сѫ никакъ по-силни отъ „Иванко“, но тѣ а особенно „Иванко“, сами по себе си сѫ много силни, защото сѫ станали на обществена сила. Тѣмъ прочее се падаше непрѣмѣнно честьта да бѫдатъ първитѣ въ репертуара на първия столиченъ театръ.

Но нека не напираме толкова върху тъзи грѣшка, защото не ни сѫ точно извѣстни мотивитѣ и съображенията, които сѫ наложили този изборъ. Ще добавимъ само, че ако на управлението на театъра се е видѣло, по каквато и да е причина, невъзможно да постъпи патриотически — като постави на сцената наша пиеса — тогава то е трѣбвало непрѣмѣнно да постъпи чисто художествено и да избере за първата вечерь една безсмъртна по своитѣ естетически достоинства и по своето високо съдържание, класическа трагедия или комедия. Само тогава, само прѣдъ величието на единъ всемиренъ гений, може би патриотическото ни чувство, народната ни гордость скромно ще отстѫпятъ и българский духъ да стори мѣсто на духа на человѣчеството, но никога не на една посрѣдственна сълздобилна и сантиментална италиянска пиеса! . . .

Врѣме е, обаче, независимо отъ този въпросъ да разгледаме и оцѣнимъ обективно самата игра. Обективно, казваме ний, защото ни е страхъ да не би да бѫдемъ твърдѣ пристрастно-отстѫпчиви къмъ слабоститѣ, които би се намѣрили въ едно похвално и трудно прѣдприятие.

Общото впечатление отъ играта, отъ способноститѣ, прилѣжното изучване и „испълнението“ на ролитѣ бѣше доста задоволително. Публиката цѣла е излѣзла изъ театъра доволна, съ добро мнение за играчитѣ и съ още по-добри надежди за бѫдѫще. . . Но може да ни се обърне, че публика, като нашата, не може да бѫде компетентна сѫдителка — и ний сами видѣхми тъзи вечерь единъ подобенъ фактъ, и чухме рѫкоплѣскание и викове bis подиръ едно явление (да не го казваме кое е), което се игра несносно, нетърпимо; но намъ ни се иска да вѣрваме, че нейний инстинктъ често пѫти я водя вѣрно.

Прѣди всичко приятно ни порази невѣроятната за България точность: почванието на играта тъкмо въ 8 часа, както гласеше обявлението. Жално е само, че почитаемата публика не бѣше счела за нуждно да се съобрази съ обявлението и че голѣма часть отъ нея безпокоеше и смущаваше прѣзъ врѣмето на първия актъ. Ще ни радва, ако управлението бѫде всѣка вечерь тъй точно, защото това не само, че ще бѫде само по себе си похвално, но и ще слу-

като най-добре срѣдство да се научи нѣкога на точность и нашата источна публика. Прѣпоржчваме на управлението и слѣдующето срѣдство за приучване на публиката къмъ точность: Да се распореди, щото никой закъснѣлъ да не се допуска да си з-еме мѣстото въ врѣме на играта, а да стои правъ, дордѣто настане първи антрактъ. Всѣки закъснѣлъ ще признае, че е длъженъ, по своя вина да се изложи на тъзи неприятность, за да не отравя съ своето смущавание насладата на точнитѣ посѣтители.

Когато музиката млъкна и завѣсата всрѣдъ една пълна тишина шумно се дигна, прѣдъ любопитнитѣ зрители се прѣдстави една пъстра картина: засѣданието на единъ италиянски сенатъ, пъстро облечени сенатори и още по́-пъстро нашарени лица. Послѣдното не бѣше до тамъ умѣстно. Може актьоритѣ по вънъ да се гримируватъ тъй много, но тѣ поне не праватъ това впечатление, поради блѣдавата свѣтлина на въздушния газъ и далечината на зрителитѣ отъ сцената. Тука липсува и едното и другото условие, затова и идеализиранието на лицата трѣбваше да бжде по-умѣренно.

Първий актъ вървѣ малко бавно, несигурно, което никакъ нѣма да ни зачуди, като имаме прѣдъ видъ, че туй е първото прѣдставление и че нѣкои отъ актьоритѣ пръвъ пжть излизатъ на сцената. Трудътъ, обаче, и залѣганието на актьоритѣ личѣхж, както тукъ, така и по́-нататъкъ. Почти всичкитѣ актьори доста добрѣ си знаяхж ролитѣ и зловѣщий подземенъ гласъ на суффльора се чуваше твърдѣ на рѣдко, даже отъ първитѣ редове на столоветѣ. Сполученъ бѣше до нейдѣ авторитетния тонъ на прѣдсѣдателя; свещеникътъ Арнолдъ често се приближаваше до едно вѣрно подражание на тежестьта и достоинството на едно католишко духовно лице, и то не толкова въ първото дѣйствие, колкото въ по́-нататъшнитѣ. Впрочемъ, тѣзи двѣ роли не бѣхж отъ най мжчнитѣ: тѣ не бѣхж даже и толкова мжчни, колкото ролята и задачата на Еврарда, досегашний консулъ, който въ I актъ си слага властьта, но я приема пакъ противъ всичкитѣ съвѣти на брата си Арнолда. Именно трудостьта на задачата на Еврарда ни обяснява, защо той не можи́ да сполучи. Неговата роля е най-богатата съ съдържание, тя състои отъ непрѣкжснато редуване на най-разнообразни душевни състояния, които, за да се прѣдставятъ ако не увлѣкателно, то поне вѣрно и сносно, трѣбва дълго врѣме да се изучватъ. Дали Еврардъ продължително и старателно ги е изучвалъ, не можемъ рѣши, но неговата игра доказваше поне едно нѣщо, именно, че той е позналъ тъзи особенность на ролята си и се е мжчилъ да я изрази съ сполучени и несполучени промѣнявания въ лицето, мърдане, сѣдане, ставане и пр. Цѣльта обаче не се постигна и ний, при всичкитѣ си напрѣгания да прочетемъ на лицето или въ модулациитѣ на гласа му вжтрѣшнитѣ борби и мжкитѣ, които изисква моментътъ, не можихме да ги прочетемъ. Причината на това и срѣдствата за поправяне на злото не е трудно да се намѣрятъ. Като младъ актьоръ, по всѣка вѣроятность, който лишенъ, както и неговитѣ другари, отъ научно-теоретическо знание на основитѣ на драматическото искуство, — въпросний играчъ не владѣе техниката на измѣненията на лицето (мимиката), спорѣдъ както го изисква всѣко едно душевно състояние. Като имаме прѣдъ видъ колко мжчно се испълняватъ тъй нарѣченитѣ психически роли даже отъ велики и опитни актьори, въоржжени съ огромнитѣ срѣдства на днешната мимическа наука, ний нѣма никакъ да се зачудимъ, че ролята на Еврарда отъ начало до край — исключение правятъ нѣколко сполучени, щастливи моменти въ играта му — излѣзе малко блѣда и неестественна, да не кажемъ фалшива. Ако не бжде нескромно отъ наша страна да даваме съвѣти, ний би съвѣтвали както Еврарда тъй и неговитѣ другари, и другарки, да употрѣбжтъ всичкитѣ си сили за изучване мимиката, но, разумѣва се, не по книги, а на практика, съ изучване на живитѣ хора и съ упражнение въ частната стая прѣдъ огледалото. Първата и послѣдната задача на единъ ак-

тьоръ е да бжде способенъ безгранично и произволно да мѣняза израза на лицето си и то да го мѣнява тъй, както живитѣ хора си мѣняватъ лицето, когато разни страсти и душевни вълнения движатъ грждитѣ имъ. За първото се изисква продължително и неуморно упражнение, а за второто — знание. Нека никой отъ нашитѣ актьори не жали труда да възпитае мускулитѣ на лицето си, нека му дава ту това, ту онова изражение и скоро ще се види съ неограничена власть върху изражението на лицето и п. За да постигне това актьорътъ, никакъ не е потрѣбно да знае психологическитѣ закони, споредъ които душата, душевнитѣ състояния влиятъ върху тѣлото, и нашата воля, нашето искане да имаме наскърбенъ или веселъ, отчаянъ или ядосанъ изгледъ незабавно отпечатва на лицето ни именно тѣзи вжтрѣшни състояния. Ний често ще имаме случай да се повръщаме върху този въпросъ — азбуката на драматическото искуство, — а за сега се задоволяваме съ общата бѣлѣжка, че необходимо условие и за първото и за второто е това: актьорътъ искрено да играе, т. е. да се прѣдава съвършенно на онова душевно състояние, което прѣдставлява, да се идентифицира досущъ съ лицето, което играе, да забравя, че „играе", че се прѣструва. Нека когато прѣдставя моментъ на отчаяние сърдцето му да се свива отъ истинско отчаяние, а когато прѣдставя моментъ на радость и екстазъ, сърдцето му да се движи и очитѣ му да свѣтатъ отъ истинска радость. . . нека, съ една дума, прѣживява силно и дълбоко всичко, щото прѣдставлява.

По своето сполучливо изпълнение, както и по силното впечатление, което направи на публиката, второто дѣйствие стои несравненно по-горѣ отъ първото, и отъ всичкитѣ други. Обаче тъзи похвала, това признание заслужва не цѣлото второ дѣйствие, а само оная часть отъ него, въ която на сцената оставатъ двамата любовници: Ижиния и Жулио. За пояснение на това дѣйствие нека служатъ слѣднитѣ думи: Трагедията „Ижиния" се гради върху враждата на двѣтѣ извѣстни срѣдневѣкови партии въ Италия: гвелфската и гибелинската. Фамилията на консула Еврарда е гибелинска; Ижиния е дъщеря на Еврарда. Жулио по произхождение е гибелинъ, но той измѣнилъ убѣжденията на своитѣ прадѣди и станжлъ гвелфъ. Той либи страстно Ижиния и тича въ кжщата ѝ, да ѝ каже да вземе мѣрки за прѣзъ слѣдующата нощь, въ която ще възстане разярения противъ гибелинитѣ народъ, и да се отдалечи отъ кжщата на баща си, защото тълпата щѣла да нападне и съсипе кжщата. Онова, което образува драматичната ситуация въ този актъ, то е горѣпомѣнжтий партизански законъ на сената, санкциониранъ и отъ нейния баща, законъ, споредъ който, тя или баща ѝ подлежи на смърть, защото въ тѣхната кжща се крие гвелфъ. Поради всичко туй Ижиния е вънъ себе си и негодува противъ Роберта, нераздѣлната ѝ другарка, защото го е приела и скрила. Онъзи часть отъ този актъ, въ която приказватъ само двѣтѣ жени, се изигра твърдѣ монотонно, поради нехубавата, неестественна и твърдѣ бърза, „заучена" декламация Тука Ижиния трѣбваше не само съ думи, а и на дѣло да покаже едно силно вълнение, пълно съ страхъ състояние; говорътъ и тонътъ ѝ трѣбваше да бжде нервозенъ, прѣкжснатъ и логически несвързанъ; грждитѣ сжщо тъй трѣбваше да се намиратъ въ силно движение, което да се изразява въ често поиманье и конвулсивно издигане и снемане и най-сетнѣ заедно съ всичко туй да се вижда едно плахо почти безсъзнателно извръщане, а не надничане ту на еднитѣ, ту на другитѣ врати. Ето съ какви външни признаци трѣбва да бжде придружено едно душевно състояние, като това, страхътъ отъ опасното за живота и честьта на единъ баща присжтствие на любимия ней човѣкъ, вълнението отъ това, че той всѣки часъ може да излѣзе напрѣде ѝ и нерѣшителностьта ѝ, какъ да го посрѣщне. Въ подобно възбудено състояние Ижиния сполучи да се прѣнесе въ врѣме на разго-

вора си съ Жулио и да остане въ него дори до края на сцената. Ний бихме желали обаче тукъ да има повече моминска срамежливость, повече и пожива игра на лицето, по̀-голѣмо разнообразие въ тона и по̀-рѣдко дигане на дѣсната, или лѣвата или двѣтѣ ржцѣ за покриване на лицето, въ знакъ на скърбь и отчаяние — нѣщо, което тъзи вечерь се вършеше машинално отъ повечето актьори Най-страстний моментъ въ тъзи сцена излѣзе чудесенъ и напълно заслужваше да се прѣхласне публиката и да забрави, че туй е илюзия. Не може да се откаже, че блѣсъкътъ на тъзи сцена се усили и отъ свободното и непринудено изтжкване на Жулио, отъ модулацията на негова гласъ, израза на лицето и искусното му уплашване.

За да бжде пълно разглеждането на тъзи сцена, трѣбва да добавимъ къмъ поетичната игра една прозаична бѣлѣжка. Онова дѣйствие на Ижиния, съ което тя доведе ефекта и въсхищението на зрителитѣ до най-високата точка, излизаше вънъ отъ тѣснитѣ граници на искуството; то е извикването, въ моментътъ, когато з вистиницитѣ на баща ѝ, извѣстени за станалото, дохождатъ да прѣтърсятъ кжщата му. Ний завиждаме на прѣвъсходния ясенъ и силенъ гласъ на госпожата, затова не бихме желали да виждаме да го злоупотрѣбява тъй. Въ реалния животъ, вѣрваме, че едно подобно нещастие ще причини ужасно извикване и сърдцераздирателенъ писъкъ, но въ искуството, на сцената — не бива да го причини. Тъзи наша забѣлѣжка се гради върху принципа, че искуството трѣбва само до извѣстна граница да поддражава на живота: вънъ отъ тъзи граница то вече не може да копира живота, а трѣбва да го *идеализира*. — Едно прилично на туй силно приближаване на искуството къмъ живота, една твърдѣ реалистична чърта забѣлѣжихме и по̀-нататъкъ, въ онъзи сцена, когато Еврардъ излива връхъ дъщеря си своя гнѣвъ за станалото: той грубо тласкаше и буквално захвърглаше легкото сжщество отъ едина къмъ другия край на сцената.

Не можемъ да не споменемъ тука за хубавата пиеса, която взигра музиката подиръ тъзи сцена, хубава, защото впечатлението отъ играта на музиката напълно хармонираше се впечатлението отъ играта на актьоритѣ и го усилваше. Още по̀-хубава бѣше музикалната пиеса, изиграна подиръ IV актъ, но за жалость, тогава стана нужда да се играе още една музикална пиеса, въ избора на която оркестърътъ показа голѣмо невѣжество. То бѣше нѣщо като валсъ или полка мазурка, и стана причина, щото естетическото наслаждение на публиката да се обърне въ естетическо негодование Дано подобни нѣща не се повтарятъ, а ако би се повтаряли, по̀-хубаво ще бжде да нѣма музика никакъ.

——

Ний не мислимъ да слѣдимъ подробно по̀-нататашната игра — и пиесата едва ли би заслужвала — нито пъкъ да посочваме на отдѣлнитѣ грѣшки на актьоритѣ. Само една капитала грѣшка и единъ хубавъ моментъ ще ни спржтъ вниманието. Хубавото е — умирането на Еврарда въ V актъ; капиталната грѣшка състои въ невѣрното прѣдставяване на полудата на Ижиния. Майсторската игра на Ижиния въ II актъ ни кара да вѣрваме, че при по̀-голѣмо старание и изучване отъ нея може да се очаква вѣрна и сполучлива игра въ IV актъ, въ полудата. Този пжть обаче Ижиния никакъ не сполучи, защото въ нейната игра нѣмаше нито единъ отъ външнитѣ признаци на лудостьта. А колко силенъ еффектъ може да се произведе, когато на сцената се яви едно странно и малко фантастично облѣчено женско сжщество, съ расплетени дълги коси, съ малко неестествении, но живи, чести и разнообразни движения на ржцѣтѣ, съ диво блуждающъ погледъ, съ широко отворени очи, съ полуотворени уста, съ лице почти вдъхновенно, но расѣянно . . . . Едва ли има друго душевно състояние и друго нещастие, което въ такава степень да може да покжрти въ основата душитѣ на зрителитѣ, да възбуди тѣхното състрадание и страхъ колкото върши туй лудостьта, прѣдставена поне колко-годѣ близу до природата.

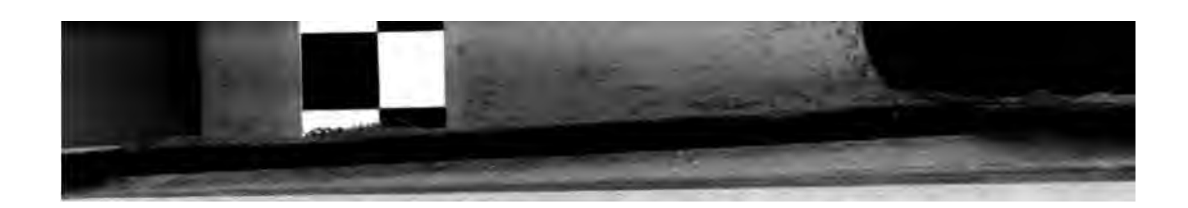

„Женидба“ *комедия отъ Гоголя,*

прѣводъ отъ И. Ивановъ, прѣдставена на 21 октомврий 1890 г.

Поради разболяванието на едного отъ актьоритѣ, г. В. Костова, театъра не можи да дѣйствува близу 10 дена и едвамъ на 20 окт. се повтори *Ижиния*, а на 21-й *Женидба* Ний нѣмахме възможность да видимъ първото прѣдставление на Гоголевата *Женидба*, и нашитѣ бѣлѣжки що се отнасятъ само за играта на актьоритѣ при второго й прѣдставление.

Прѣводътъ на *Женидба* е много добъръ. той е български прѣводъ, той е такъвъ, каквито имаме твърдѣ, твърдѣ малко. Ако комедията нѣмаше чисто руски колоритъ, то язикътъ би накаралъ зрителя да си помисли, че слуша единъ български авторъ. Но за жалость прѣводачътъ, въ своето стремление къмъ българщина отишълъ твърдѣ надалечъ и „опошлилъ“ прѣвода си. Улични думи, като „диване“ „боклукъ“ и пр, двусмислении изражения, кални каламбури изобилуватъ въ него. Тѣзи особности на прѣвода не го правятъ вѣренъ на оригинала и не го приближаватъ къмъ духа на Гоголевата „Женидба“, защото Гоголевский езикъ не е такъвъ. Ний сравнихме съ оригинала почти всички ония изражения, които ни карахж да се червимъ въ театъра, и намѣрихме, че у Гоголя нѣма $^1/_5$ отъ тѣхъ. А колкото за употрѣблението и дѣйствието на двусмисленноститѣ върху зрителитѣ, драго ни е, че можемъ да услужимъ на четеца съ подробни съобщения. Почитаемата столична публика съ четири уши слушаше и ловеше всѣка двусмислена дума за да сѳ прѣдаде на сърдеченъ двусмисленъ смѣхъ и да испустне нѣкой звукъ или пъкъ цѣла фраза. Ако Шиллеръ имаше щастието да присжтствува на едно такова българско прѣдставление и да наблюдава отъ една страна сърдечния хохотъ, а отъ друга срамежливото поглеждане на долу на невиннитѣ момински души, то той смѣло би нарѣкълъ прочутата си статия: „Театърътъ като безнравственно учрѣждение“. Тежко на престижа на българското искуство, на българския театръ, ако той още отъ първитѣ дни на своето сжществувание даде поводъ даже да се помисли туй за него! . . Българската публика и интелигенцията и безъ туй е извѣстна, като такава, която не умѣе да бжде остроумна и занимателна, освѣнъ когато е цинична, а какво ще стане, ако и въ театъра се даде храна на тъзи нейна наклонность, ако театърътъ заприлича на българско общество? . . Питаме сега, кой е прямий виновникъ на това зло? Прѣводача можемъ да оставимъ съвсѣмъ на страна, защото и да е виновенъ той прѣдъ *българската* публика, актьоритѣ сж единичкитѣ виновници прѣдъ *столичната* публика. Забѣлѣжката, че тъй е писано въ книгата, не може да служи нито за най-малко извинение, защото актьоритѣ сж длъжни да работятъ съзнателно и да се съобразяватъ съ каквото трѣбва . . Може прѣдъ друга пò-просвѣтена и съ пò-идеална посока публика сжщитѣ думи да не направятъ този ефектъ, но тука за жалость го направихж. . . И трѣбва да признаемъ, че много, сами по себе си невинни изражения, се изопачавахж отъ публиката, отъ извѣстна часть отъ нея, и поради нейния двусмисленъ смѣхъ ставахж цинични. Но какво можемъ да чакаме отъ една публика, която е навикнала да си прѣкарва врѣмето въ софийскитѣ кафе-шантани и въ арената на Ангело Пизи и др. нему подобни и която и сега се стича тамъ, а театъра стои половина празденъ! . . .

Общото впечатление отъ играта бѣше пакъ много хубаво. Само би било желателно младитѣ актьори да не лавтжтъ толкова къмъ ефекти, защото туй тѣхно лавтение, ако и да може твърдѣ отъ рано да ги покрие съ лаври, но то ще насочи тѣхния талантъ къмъ съвършенно крива и неестественна посока, която ще стане причина твърдѣ скоро да увѣхнатъ тѣзи рано цъвнали лаври. Пò-хубаво и пò-полезно ще бжде за младитѣ жреци на Талия и Мелпомена да се стремжтъ къмъ точно разбиране и проникване на ролитѣ си — и то ще имъ спечели за сега пò-малко похвали и пò-малко шумни ржкоплѣскания, нъ тѣзи похвали ще

бждятъ похвалитѣ на вѣщитѣ цѣнители, единичкитѣ цѣнни похвали. Много го прѣкаляваше. напримѣръ, съ своитѣ Станчовски кривения слугата на Подколесина, отъ които той съвсѣмъ нѣмаше нужда, защото и безъ тѣхъ щѣше да бжде доста смѣшенъ, разумѣва се, като актьоръ, не като човѣкъ. — Актьорътъ *Пърженитѣ яйца* сжщо тъй два-три пжти падна въ прѣувеличено неестествено пжчене, а изобщо игра прѣкрасно. Масторски и съ пълно разбиране се игра трудната роля на Подколесина. Желали бихме само по̀-силна дикция и по̀-голѣма важность да се даде на нѣкои моменти, особенно на послѣдния, именно на онзи моментъ, когато Подколесинъ се рѣшава да избѣга отъ страшното примеждие — женидбата — и да се хвърли изъ прозореца. Признаваме, че този моментъ трѣбва да е извънредно мжченъ, защото тамъ Гоголь ненадѣйно идеализира и възвишава своя герой. Но актьорътъ трѣбва да гледа да примири и да изглади това противорѣчие, слѣдователно да си остава глупавъ и тогава, когато говори умно. Неможе ли да постигне това, по̀-добрѣ ще сгори да нехвърли или да поскрати разсжжденията, по по рельефенъ да направи прѣходния моментъ.

Да оцѣняваме играта на всѣки актьоръ, би ни завело твърдѣ на далечь, но въобще трѣбва да забѣлѣжимъ, че прави честь и хвала на всичкитѣ, дѣто не се стѣснявахж и никакъ не се стремяхж да облагородяватъ ония човѣшки глупости и ограничености, които ни прѣдставявахж. Ний ржкоплѣщемъ на туй тѣхно геройство и ги сърадваме отъ сърдце, защото съ туй принасятъ своя егоизъмъ въ жертва на искуството — една голѣмишка жертва.

На свършване нека забѣлѣжимъ за оркестъра, че пакъ се оскандали. Ний мислѣхме че тази вечерь ще гледаме само комедията на Гоголя „Женидба", но въ вторий антраактъ се принудихме да гледаме и прѣдставлението на музикантитѣ, не знаемъ отъ кой полкъ. Посрѣдъ хубавата народна свирня изведнжжъ се зачухж думитѣ: „Ехъ, Рачо, Рачо, стига си свирилъ тѣзи жални пѣсни и пр." и г-нъ Рачо, който, вѣроятно, и безъ това можеше друго да засвири, мѣни мелодията. Забѣлежете при това, че до дѣто се свиреше соло народната мелодия, повечето музиканти бѣхж се обърнали ухилени и самодоволни къмъ публиката. . . . . .

Нека ни бжде позволено да направимъ пакъ нѣкои общи бѣлѣжки. За бѣдностьта на репертуара нѣма да кажемъ нищо; туй не може и да бжде инакъ по̀-горѣ въ началото на единъ театъръ. Както казахме, и изборътъ за първото, па даже и на второто прѣдставление, е трѣбвало да бжде други, и за напрѣдъ трѣбва въ това отношение строго да се внимава. Да не забравяме, па да не забравя и дирекцията на театъра, че първата цѣль на този театъръ трѣбва да бжде въспитателна и писитѣ трѣбва да бждятъ такива, които могатъ да просвѣтляватъ вкуса на публиката. Класически писи и то прѣди всичко класически трагедии, а сетнѣ и класически комедии сж на мѣстото си въ този случай. Както е извѣстно, министерството на народното просвѣщение е взело инициативата за събирането на по̀-добритѣ актьорски сили изъ България. Ангажира ли се веднжжъ едно правителственно учрѣждение, едно министерство, то не трѣбва и вѣрваме, че нѣма да се спира прѣдъ никакви разноски и ще се погрижи за повикване на всички, извѣстни на самото министерство способни за актьорство български момци, та да излѣзе нѣщо прѣвъсходно и управлението да не бжде принудено да търси пиеси, които иматъ това прѣимущество, че не изискватъ много лица. Хубаво ще бжде още и това, да контролира министерството, било само или чрѣзъ други нѣкой, избора на пиеситѣ. Туй ни се вижда необходимо за това, защото сме увѣрени, че, ако бѣше упражненъ единъ контролъ, ний нѣмаше да гледаме първитѣ вечери и „Ижлиния" и „Женидба", а български произведения, или пъкъ капитални чужди трагедии и комедии, като напр. „Макбета" или „Хамлета" „Отелло" или „Емилия Галотти" „Коварство и Любовь" или „Ревизора" и други подобни.

Д-ръ К. Кръстевъ

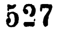

ВѢСТИ ИЗЪ КНИЖОВНИЙ СВѢТЪ.

Пó-миналий мѣсецъ се помина французский писатель Алфонсъ Карръ, осемдесеть и двѣ годишенъ старецъ. Той е авторъ на прѣкрасний романъ Sous les Tilleuls. Освѣнъ купъ повѣсти и расқази еднакво хубави, Карръ е редактиралъ и периодическото издание *Оси*, въ което третирà съ голѣма сполука разни политически и литературни въпроси. Отъ много години той се бѣше оттеглилъ въ уединение на краеморското градче Санъ-Рафаелъ, дѣто прѣкарваше тихата си старость въ мирни занятия съ градинарство и риболовство. Смъртьта му се длъжи на една силна настивка, прилобита въ едно пѫтуване по морето въ рибарската си лодка, прѣзъ което билъ връхлѣтянъ отъ страшний циклонъ на това лѣто. Французската литература губи въ Алфонсъ Карра единъ отъ най-популярнитѣ си и талантливи прѣдставители.

—

„Vesmir“ иллюстрованъ чесски вѣстникъ, съобщава, че братя Шкорпилови приготвятъ за печатъ голѣмо иллюстровано съчинение на чесски языкъ: „Балканъ“. Това съчинение, което за насъ има специална важность, е резултатъ отъ многогодишнитѣ плодовити изслѣдвания, извършени отъ братя Шкорпилови въ страната ни.

—

Въ новий французский вѣстникъ L' Antthropologie, Paris 1890, е обнародвана критика за забѣлѣжителната книга на сѫщитѣ бр. Шкорпилови: „*Паметници изъ Българско*. Часть I, Тракия, 1889.“ Критиката се отзовава съчувственно за труда имъ и свършва съ думитѣ: „La decouverte de monuments mégalithiques en Thrace est un fait archéologique capitale“. Археологическитѣ и геологическитѣ трудове на братия Шкорпилови сѫ извѣстни на съотечественницитѣ ни и нѣма нужда да казваме отъ каква важность сѫ за науката за бълг. отечествознание.

Трѣбва да кажемъ че едничкия най-подробенъ и най-добъръ учебникъ по географията на България е съставенъ отъ тѣхъ.

—

Въ обнародваний рапортъ на Г. Блека, (английски вице-консулъ въ града ни), до английското правителство, върху економическото състояние на България, намираме и нѣколко твърдѣ интересни статистически свѣдения за положението на училищното дѣло у насъ. Г. Блекъ е ималъ възможность да се ползува, както отъ статистикитѣ на надлежното министерство, тъй и отъ свѣдѣнията, които е придобилъ отъ канцеларията на сѫщото учреждение, и това гарантира вѣрностьта на неговитѣ данни. Което обаче е най-любопитното на тия страници, то е сравнителний прѣгледъ, който г. Блекъ ни дава за числото на началнитѣ училища и на ученицитѣ *въ четиритѣ Балкански държавици:* България, Гърция, Сърбия и Ромѫния, и резултатитѣ отъ това сравнение, сѫ твърдѣ насърдчителни за насъ. Излѣзва, че България притежава най-голѣмото число народни училища 3844. Слѣдъ нея иде Ромѫния съ 2743 училища, Гърция съ 2281 и найсѣтнѣ Сърбия, само съ 544! Тоя редъ се измѣнява, ако земемъ въ внимание числото на населението, обаче, България заема пакъ първо мѣсто (на 1000 души се падатъ 1.21 училище). Ромѫния отстѫпва второто мѣсто на Гърция, която е прѣдставена съ 1.15 pro mille, а сама заемà третето (съ 0,51‰) и най-сѣтнѣ

фигурира пакъ Сърбия (съ 0.27 на хиляда жители). — Ако вземемъ слѣдъ това числото на ученицитѣ, то и тукъ пакъ България стои на чело съ 171,183 ученика (и ученички). Останалитѣ държави заематъ сѫщия редъ, както и въ първата рубрика на таблицата: Ромѫния (124,130), Гърция (118,480) и Сърбия (48,091). — Прѣсмѣтнемъ ли послѣ числото да видимъ, колко ученика се падатъ на 1000 души население, пакъ България остава първа (съ 64·06), слѣдъ нея вървѫтъ Гърция 59·86‰) и Сърбия (24·02‰) и чакъ най-сѣтнѣ иде Ромѫния 23·00‰).

———

Въ непродължително врѣме Гладстонъ щялъ да пристѫпи къмъ изданието на своитѣ записки. Въ тѣзъ записки щѣли да бѫдѫтъ изложени всичкитѣ събития, въ които знаменитий държавенъ мѫжъ на Англия е вземалъ участие, и ще бѫде обяснено по какви причини той се е прѣобърналъ отъ консерваторъ въ либералъ и е сталъ горещъ партизанинъ на ирландската автономия. Послѣдната часть отъ запискитѣ ще бѫде посветена на изложението на обществената система, която Гладстонъ желае да тури въ дѣйствие ако живота му се продължи. Мемоаритѣ на Гладстона ще се появѫтъ едноврѣменно на английски, французски и нѣмски.

———

Г. поручикъ Везенковъ, българинъ офицеръ, служащъ въ русската армия, е издалъ миналата година въ Москва: *„Военная гимнастика*, руководство для гимназій, реальныхъ училищъ, учительскихъ институтовъ и учительскихъ семинарій". Тоя трудъ на нашия съотечественникъ, посрѣщнатъ удобрително отъ русската пресса, се е послѣдвалъ тая година отъ новъ, подъ название: *„Военная гимнастика*, для начальныхъ училищъ съ трехлѣтнимъ курсомъ". И двѣтѣ рѫководства сѫ придружени съ многобройни рисуночни примѣри отъ гимнастически игри и строево упражнение.

———

Отъ началото на октомврий започена да излиза въ Цариградъ еженедѣленъ български вѣстникъ, съ политическо, духовно и литературно-научно съдържание: "Новини". Тозъ листъ има за специална задача защитата интереситѣ на българската черква и народность, находящи се въ границитѣ на турската империя. Желаемъ му добъръ успѣхъ.

———

Сърбската кралевска академия е наградила съ премията „Мариновичъ" двѣ повѣсти, първата, отъ Л. К Лазаровичъ: *Он зна све*; и другата *Ново оружје*, отъ Сима Матавуля.

Ц-въ.

ГОДИНА I. ДЕКЕМВРИЙ 1890 КНИЖКА 12.

ДЕННИЦА.

КОЛЕДЕНЪ ДАРЪ.

РАСКАЗЪ

отъ

И. Вазовъ.

Оставаше единъ день до Коледа. Зимата върлуваше. Витоша вледенѣла и настръхнала гледаше строго изъ подъ бѣлата си мантия, процѣпена тукъ тамъ отъ остритѣ ѝ скали. Единъ мразовитъ вѣтъръ, който пронизваше до коститѣ, вѣеше отъ снѣжнитѣ върхове възъ София. Ситенъ снѣгъ и скрѣжъ прѣхвъркваше изъ замръзналия въздухъ, виеше се на кълбуци и засипваше покривитѣ, дворищата, улицитѣ. Студено бѣше. Куминитѣ исхвърляхѫ черни стълпове димъ къмъ безгласното пепеляво небе, и чудно, тоя димъ бѣше сега така веселъ, така привѣтливъ, такъ радваше душата! Той наумѣваше топлината, благоденствието, задоволството, което окрѫжаваше щастливитѣ на тоя свѣтъ, на пукъ на мразоветѣ, на витошкитѣ фѫртуни, на ледното вмъртвяюще дихание на зимата . . .

Именно, на тая гледка со наслаждавахѫ отъ прозореца си, сѣднали на мекото канапе, г-нъ и г-жа Юрданови, женени прѣди година и половина. Цанко Юрдановъ, важенъ чиновникъ въ едно министерство, человѣкъ образованъ, свѣтски, и страстно привързанъ на младата си жена, впиваше мълчеливъ погледъ нѣкѫдѣ къмъ снѣжнитѣ хълбоци на Витоша. — Очевидно, той нито гледаше нѣщо тамъ, нито бѣ пъкъ занятъ отъ нѣкаква опрѣдѣлена мисьль, защото лицето му пазеше изражението на оная спокойна — безгрижна разсѣяность, която обладава неволно человѣка когато душата му е мирна, когато животътъ му тече плавно и гладко, и когато той отъ една топла стая, оживена отъ една прѣкрасна супруга, при веселото битение на собата, гледа на вънъ въ бѣсно-хучащитѣ вѣяния на зимата. Сякой е испитвалъ това щастливо-егоистично, сънеподобно състояние.

Погледътъ на жена му сжщо бѣгаше извънъ стаята, но не така далеко и безцѣлно. Тя го бѣше опрѣла долу къмъ единъ съсѣдски дворъ. Въ дъното на тоя дворъ имаше бѣдна полусрутена кжщица, съ нисъкъ куминъ, който гледаше печално къмъ небето безъ да испуща къмъ него топълъ димъ; изъ подъ нависналата и искривена стрѣха поглеждаше едно прозорче, тритѣ разбити стъкла на което бѣхж запушени съ дрипи, а прѣдъ прага на нискитѣ врата се натрупала прѣспа снѣгъ. Тая бѣдна кжщица, сгушена между голѣмитѣ богатски домове, приличаше на една дрипава просекиня, заблудена между купъ щастливи и горди майорки. Приликата на кжщичката съ просекинята още повече се увеличаваше отъ видътъ, който имаше, като да подлага ржка къмъ огромнитѣ нови кжщи около си, и да казва: „Милость, пратете ми едно отъ вашитѣ дръвца — и азъ щж се напълна съ топлинка, пратете ми едно отъ вашитѣ скжпи украшения — и азъ щж го прѣвърна въ хлѣбъ, въ дрѣшки, и щж се напълна съ радость, може-би, и съ пѣсень тая вечерь . . Видите ли?. . малко ми трѣбва за да бждж благодарна отъ Бога. Смилете се."

Но голѣмитѣ кжщи мълчжтъ, тѣ сж бездушни, а щастливитѣ човѣци не чуватъ. (Уви, щастието има тоя порокъ, да затжпява слуховото тъпанче). Благодатното бумтене на пещьта имъ, не допуска до ухото имъ острата пѣсень на фжртуната въ пробитата кжща на сиромаха. Види се, че г-жа Юрданова чу тая пѣсень, защото лицето ѝ полека лека се покри съ облаци и жалость ненадѣйна овлажни очитѣ ѝ.

— Клетата Данчовица, какво ли чини сега? . . Видишъ ли, Цанко, само тѣхниятъ куминъ не се пуши. . . продума тя замислено на мжжа си, безъ да дига очи отъ дрипавото прозорче на бѣдното жилище.

Мжжътъ ѝ свали тогава погледъ отъ връховетѣ на Витоша и погледна живо къмъ сиромашкия дворъ.

— Нещастната, промълви той, и съ петь дѣца още! . . И въ тая стаичка безъ огънь натъпкани. Да бѣше живъ мжжътъ ѝ, той щеше да ги прѣхрани съ малката си платка. А сега какъ се поминуватъ — прѣдставявамъ си, Вѣро!

— Боже, Боже, защо ли давашъ сиромаси! извика почти неволно Вѣра и по лицето ѝ мина новъ облакъ отъ искренна скръбь.

— И казватъ нѣкои, че у насъ нѣмало крайна сиромашия; навѣрно, това се казва за да се извинимъ за дѣто нѣма и милосърдие . . . забѣлѣжи Цанко.

Въ тоя мигъ фжртуната бѣсно исфуча навънъ, щото се растреперахж прозорцитѣ. Вѣра извика нечаянно, като сочеше къмъ Данчовичината кжщица. — Фжртуната съ неодолимата си сила бѣше истикала дрипитѣ, що запушвахж счупенитѣ стъкла на прозореца и нахлу свободно въ тъмната стаичка. Това произведе страшенъ смутъ въ стаята. Дѣцата испищѣхж отъ ухапването на лютия студъ и тозъ часъ искокнахж на вънъ обвити почти въ парцали, а малкитѣ само по ризки, и силно расплакани; сичкитѣ фукнахж прѣзъ двора, та се скрихж подъ стрѣшината на една ковачница, на другий му край, дѣто огнището омекчаваше колко годѣ

въздуха. Само майката остана въ стаята да запушва тамъ дупкитѣ. Нейното болнаво и сухо лице се мѣрна въ тѣхъ, като едно привидѣние . . Но вѣявицата размъти съ снѣжни облаци въздуха и прѣпрѣчи на двамата съпрузи зрѣлището.

Тогава тѣ се обърнаха насамъ и погледитѣ имъ паднаха на картинитѣ, въ богати кржжила що висяхж на стѣнитѣ, на великолѣпнитѣ ламби, положени на орѣховъ столъ, на свиленитѣ кресла, на скжпитѣ ковори, килимитѣ, бибелотитѣ, статуйкитѣ и украшенията, що пълняхж и освѣтлявахж широката затоплена стая. Тая гледка на личното имъ благополучие и охолность завчасъ изгони одѣвешното имъ настроение и проясни душата имъ. Една дебела завѣса падна между честитата двойка и свѣта на нещастнитѣ. Добритѣ чувства моментално исчезнахж, поне у Вѣра това се видеше. Тя стана за нѣщо си, и като мина край огледалото, хвърли бързъ и щастливъ погледъ на бѣличкото, миловидно, усмихнато личенце, което видѣ въ голѣмото стъкло.

— A propos, забравихъ, ами ти какво направи съ дрѣхата? попита тя живо мжжа си.

— Коя дрѣха? попита г. Юрдановъ.

— Какъ, забрави ли? Sortie de bal'-тъ.

— Ахъ sortie de bal'-тъ? Наистина, забравихъ . .

— Хубава работа . . Да забравишъ . . Какъвъ си оригиналъ, Цанко! каза Вѣра полусърдито, като си поправяше на туалетя нѣщо.

Цанко стана и замисленъ зе да ходи изъ стаята.

— И чуешъ ли? обърна се пакъ Вѣра, — иди у модний магазинъ на мадамъ. . . У нея видѣхъ азъ чудесенъ единъ сорти-де-балъ . . . . брокаръ чудо, прѣлесть! . . Безподобно нѣщо.

— Но той е соленичъкъ, пиленце . .

— Соленичъкъ? Сто и трийсеть лева! Та такава мизерность наричашъ соленичко! Или искашъ да ме сконфузишъ . . Ти знайшъ, че ще бждемъ пригласени на балътъ у . . . . третия день на коледа, и мене ми е необходима намѣтката, като въздуха, който дишамъ.

— Прѣкрасно, прѣкрасно.

— Не е достатъчно да кажешь прѣкрасно, Цанинце . . Но трѣбва да побързашъ, да не би нѣкоя друга хубостница да купи тая великолѣпна дрѣха . . . Прѣдстави си, то ще бжде просто ужасъ . .

— Но, драга Вѣрке . . . захвана Цанко съ сериозенъ видъ.

Тя прѣдвидѣ, че той ще прави нѣкакви възражения, и го прѣсѣче рѣшително:

— Нѣма „драга Вѣрке", въпросътъ е рѣшенъ.

— Ти знайшъ, че азъ нищо не съмъ ти отказвалъ, но . .

— Безъ „но" Цанинце! извика Вѣра, като плѣсна галено мжжа си по бузата и го залѣ съ блѣсъкътъ на чудната си усмивка; — ти трѣбваше самъ да ми направишъ единъ приятенъ сюрпризъ . . . Ти знаешъ да ги правишъ, и по най-деликатенъ начинъ . . .

— Добрѣ, съгласенъ!.. каза изведнажъ, съ освѣтлено лице Цанко, щж ти направж сюрпризъ достоенъ за тебе, за твоето природно добро сърдце, за твоята несравненна и люблща душа . . .

— Дай ржката, faisons la paix! каза Вѣра, като хвана дѣсницата на Цанка, и я потръсна примирително.

Мръкна се скоро. Вѣра бѣше въ страшно вълнение цѣлий день за сюрприза, който ѝ се готвеше. Въображението ѝ още отъ сега работеше за да открие тайната на изненадата и тая изненада ще бжде твърдѣ, твърдѣ радостна за нея: тя знаеше, че когато Цанко обѣщае нѣщо, то умѣе да го испълни по жентилменски. И наистина, дали пакъ ще бжде безподобниятъ, божественниятъ сорти-де-балъ, отъ прѣлестниятъ брокаръ, или друго труфило — златно, драгоцѣнно, брилянтово! Но тя неволно прѣдпочиташе сорти-де-балътъ. Какъ тя ще бжде въсхитена, какъвъ благороденъ тоя Цанко!

Цанко късниѣше и не се завръщаше у дома си.

Това увеличаваше сладостно-мжчителното нетърпѣние на Вѣра.

Смръчи се съвсѣмъ. Цанко не идеше. Бурята фучеше яростно навънъ, въ гжститѣ тъмнини. Прозорцитѣ трещяхж отъ бѣснотията ѝ. Тоя неприятенъ шумъ докара на ума на Вѣра за бѣдната Данчовица и за голичкитѣ ѝ дѣца.

— Бждни-вечерь е сега . . . Тѣ лѣгатъ безъ огънь, тѣ срѣщатъ Рождество гладни... Боже, Боже, защо си далъ сиромаси? пошушна си тя пакъ и сърдцето ѝ внезапно и болезненно се сви отъ мжка: сякашъ че нѣкакво угризение на съвѣстьта я нападна .. Толкова щастие при толкова нещастие ѝ се стори, като едно прѣстжпление. Ней ѝ ставаше тежко при тия мисли, тя чувствоваше, че е виновата прѣдъ нѣкого си, за нѣщо си, но не смѣеше да си даде смѣтка за това, да отговори на себе си защо е неспокойна, и у нея неволно желание оживѣ да се уклони отъ тия мисли, да се развлѣче съ нѣщо друго; природа добра, слаба и впечатлителна, каквато бѣше, тя сѣщаше, че не бѣше добрѣ да бжде толкова благополучна, когато въ свѣта има толкова страдания, че трѣбваше негли да стори нѣщо за тия страдания, но нѣмаше куражъ, нито привичка да се потопи смѣло въ тоя другъ невеселъ миръ на човѣшкитѣ бѣдствия. Защото не стига да имашъ желание, и даже да имашъ възможность, за да правишъ добро—трѣбва и да смѣешъ да го правишъ... Защото да струвашъ доброто, както всѣки свѣтълъ подвигъ, изисква извѣстно доза храбрость, почти героизмъ... Само злото се върши лесно и даже несъзнателно, затова и областьта на неговото царуване обзима цѣль свѣтъ. И Вѣра, подъ натиска на тежкитѣ мисли, които ѝ притискахж мозъка, съ истински въсторгъ чу стжпки че идатъ къмъ вратата. Вѣроятно, Цанко идеше съ блестящиятъ си даръ.—Непрѣмѣнно сорти-де-балътъ е! каза си тя. И сърдцето ѝ затупа отъ ново радостно въсхищение. Тя скокна права.

Вратата се отвори. Вмѣсто Цанка, влѣзна Данчовица и съ нея

петьтѣ ѝ дѣца. Вѣра неможеше да ги познае! Тѣ бѣха прѣмѣнени съ нови дрѣшки, всички въ топли кожухчета, радостни и усмихнати.

— Цалувайте, мами, на господарката ржчичката, каза Данчовица на дѣцата си, които едно по друго се наредихж да ѝ цалуватъ ржката, безъ да може тя да се съвземе отъ изумление.

— Какво е? какво е? попита Вѣра.

— Богъ да ти го върне сто пжти, и да те зарадва, както ти насъ зарадва, господарко, каза Данчовица просьлзана; — сполай ти, че ни смисли и не ни забрави срѣщу Божия день . . . Господъ и света Богородица да те благословжтъ, дѣто ни облѣче и ни прати кола дръвца и ѣдене та да посрѣщнемъ коледа. Сега и намъ си вѣрва, че Господъ се ражда. . . Цалувайте, цалувайте, мами, ржката на господарката . . .

Вѣра зяпна отъ удивление. Тя сама се умили до сьлзи, но неможеше да си обясни какво значатъ тия благословии и благодарения отъ Данчовица.

— Навѣрно, имате погрѣшка, булка Данчовоце... каза тя живо, но въ сжщия часъ вратата се отвори и тамъ се появи усмихнатото лице на мжжа ѝ, който се спрѣ и хвьрли щастливъ погледъ на трогателната сцена, която самъ бѣше деликатно приготвилъ.

Вѣра се сѣти: това било сюрпризътъ! Тя се спусна къмъ Цанка просьлзена и го цалуна по челото съ една звънлива, дълга и мълчалива цалувка.

Тая цалувка бѣше най-чистата, най-благородната, най-блаженната, съ която нѣкой супругъ е билъ надаряванъ отъ супругата си.

Изъ IV часть на „Novissima verba“.

I

Димитровче.

Зловѣщо растенье,
Октомврийска рожбо,
　　О жълто цвѣте,
Димитровче клето,
Прѣдвѣстниче горко
　　На снѣговетѣ, —

Студени вихрушки
Цѣлъ день те обсаждатъ! .
　　Подъ вѣтроветѣ
Ти жално се клатишъ! .
За тебе миръ нѣма,
　　Печално цвѣте!

Природата, щедра
Къмъ лянъ и гиргина,
Къмъ кремъ и роза,
Защо е зла съ тебе? . .
У Майка подобни
Неправди що сж? . .

Ноемврий вечь иде . .
Полето се пълни
Съсъ мъртви листи . .
Не грѣй вече слънце . .
О, нѣма за тебе
Денье лучисти!

И ази тъй сжщо
На младость цвѣтуща
Очаквамъ края . . .
И менъ сжщо тласка
И гони зла буря . . .
Кждѣ? . Не знаж!

II

Афоризми.

Когато вълкътъ проповѣдникъ стане —
Тежко на агнешкото покаянье!

———

Не вѣрвайте винжги облаче лѣтно!
Не вѣрвайте винжги слово печатно.

———

Бжди безстрашенъ прѣдъ смъртьта!
Отъ тъзи мждрость нѣма по глубока на свѣта.

———

Стада за да не ти се распилѣжтъ
Не туряй гладно куче да ги пази;
Не давай и на морскитѣ талази
Дѣте на люлка за да го люлѣжтъ.

Ст. Михайловски.

[redacted]

СТРАНИЦА ИЗЪ ИСТОРИЯТА НА МАКЕДОНСКОТО ВЪЗРАЖДАНЕ.

Въ шестата книжка на „Деница“ напечатана е една статия, подъ наименование: „Нѣщо за нашитѣ ветерани“, написана отъ г. д-ръ Ив. Д. Шишмановъ. Авторътъ на тази статия отправя една просба къмъ ония лица, които могжтъ да способствуватъ най-много за разяснение дѣятелностьта на инициаторитѣ и главнитѣ участници въ нашето възраждане, които сж имали за оржжие книгата и перото, училището и църквата — да запишатъ всичко, каквото помнятъ отъ своята общественна дѣятелность и дѣятелностьта на всички пó-забѣлѣжителни съврѣменници, или, ако тѣ немогжтъ, да сторятъ това пò-младитѣ хора. Неможемъ да се несъгласимъ съ автора на поменатата статия, че такива бѣлѣжки ще прѣдставляватъ едни отъ най-цѣннитѣ материяли за историята на нашото духовно и политическо възраждане. Да знае единъ народъ миналото си, да изучи причинитѣ, които сж създали неговото възраждане, и да си обясни условията, при които той се е развивалъ — това значи на половина да си е опрѣдѣлилъ пжтьтъ на своето бждяще. А това изучване и това обяснение у насъ, струва ми се, сж занемарени. Ние не сме изучили своето недалечно минало по всичкитѣ му сфери. Дѣятелностьта, която се подразумѣва въ изречѣнието γνωσις αὐτων още не сме развили. И Алкивиадъ е ималъ право, като е ударилъ плѣсница на учителя, у когото не се е намѣрила настолната по онова врѣме за всѣкого книга — Омиръ! . . .

И така, съзнивайки важностьта на една такава работа, става вече двѣ години отъ какъ се занимаваме съ събиране на свѣдения за дѣятелитѣ, които първи сж основали и поддържали български училища въ Македония, борили сж се противъ всичкитѣ прѣпятствия и най-сетнѣ сж дали на своитѣ замѣстници едно отъ най-добритѣ срѣдства за събуждането на массата и едно отъ най-благороднитѣ знамена на нейното свѣжаване. Ние откъсваме часть отъ тѣзи свѣдѣния за настоящата си статия. Тя се отнася до отварянето на първото българско дѣвическо училище въ Прилѣпъ.

Ако отварянето на българскитѣ мжжки училища въ Македония се длъжи на мжжка инициятива, то отварянето на дѣвическитѣ училища въ тая страна и популяризирането колко-годѣ идеята, че и дѣвицата трѣбва да знае училището, както и момчето, — това се длъжи на жена. Въ Македония иматъ право да се гордѣятъ, че, макарь и пó-късно отъ мжжетѣ, но за това пъкъ жени сж почнали основаванието на дѣвическитѣ училища. На нѣкои мѣста, даже, като въ Солунь, напримѣръ, Славка Динкова е отворила първа дѣвическо-мжжко училище и на ба-

щини и братови срѣдства е подържавала училището. Като оставимъ Солунь на страна, дѣвическитѣ училища въ Прилѣпъ, Битоля, Охридъ и др. градове, сѫ отворени първо отъ Недѣля Петкова, родомъ отъ градъ Сопотъ, която съ своята пламенна идея, че трѣбва да се отварятъ и дѣвически училища, е пропѫтувала едва ли не всичкитѣ градове на Македония! На друго мѣсто ние мислимъ да дадемъ кратки биографически бѣлѣжки за тая жена, която за Македония има такова значение, както и Миладиновь, Жинзифовъ и други, а сега ще кажемъ нѣколко думи за първото Прилѣпско дѣвическо българско училище.

1865-та година е годината, когато въ Прилѣпъ се е отворило първото дѣвическо българско училище. Прѣзъ юлий мѣсецъ прилѣпчани условили Недѣля Петкова за учителка. Заплатата ѝ плащали еснафски и твърдѣ редовно. Еснафски сѫ ѝ плащали, а не отъ църковнитѣ пари, именно за това, защото въ онова врѣме почти всичкитѣ обществении служби и заведения сѫ биле въ рѫцѣтѣ на гръкоманитѣ: — безъ да се гледа на тѣхната малочисленность, тѣ биле епитропи въ църквитѣ, по мънастиритѣ, училищата, и въ хюкюматътъ сѫ се ползували съ всички прѣимущества надъ българитѣ. Отъ начало още, виждало се на прилѣпчане невъзможно щото гърцкото дѣвическо училище да замѣстятъ съ българско и затова рѣшили безъ шумъ да условятъ учителката, че ако епитропитѣ, слѣдъ доброволната покана, откажатъ да поддържатъ тая учителка. тѣ еснафски ще събиратъ по една извѣстна сума, и безъ да се чуе на далечъ, ще я подържатъ. Така и станало. Но за да се види числото на гърчеющата се въ това врѣме масса, която е държала за гърлото цѣлия Прилѣпъ, ние ще приведемъ тукъ единъ фактъ доволно характеристиченъ. Единъ недѣленъ день българитѣ се съгласили да пуснатъ своитѣ църковни помощи въ единъ дискъ, специално назначенъ за това, и да оставатъ на гъркоманитѣ да пускатъ своитѣ помощи, както обикновенно, въ пангаря. Слѣдъ службата, когато сумата отъ пангаря се искарала, намѣрили сѫ всичко 7 гроша! Слѣдъ тоя сполучливъ опитъ въ Прилѣпъ почнали всички да говорятъ вече открито, че гъркоманитѣ нѣматъ право съ църковнитѣ пари да поддържатъ двѣ гръцки училища, когато тѣхната помощь въ годината едва-ли може да бѫде повече отъ 350 гроша, и че сравнително съ числото, което тѣ прѣдставляватъ, нѣматъ право да искатъ въ църквата да се пѣе по гръцки нито отъ едната страна.

Първото дѣвическо училище се открило въ една частна кѫща и въ едно твърдѣ кратко врѣме се събрали около 180 ученички. Отварянето на училището станало доста прочувствовано, споредъ онова врѣме. Праздникътъ на св. Кирилъ и Методий въ 1865 година се отпразднувалъ доста тържественно. Освѣнъ бащитѣ и майкитѣ на ученичкитѣ, имало и множество граждани. свещенникътъ, псалтътъ, учителитѣ. Отъ църквата придружили ученичкитѣ съ пѣсни до училището, дѣто учительтъ Хр. Колчаковъ държалъ рѣчь споредъ случая. Испитанието на първата година исказало, че не сѫ биле напраздно харчени пари за дѣвическото училище; но гъркоманитѣ на-

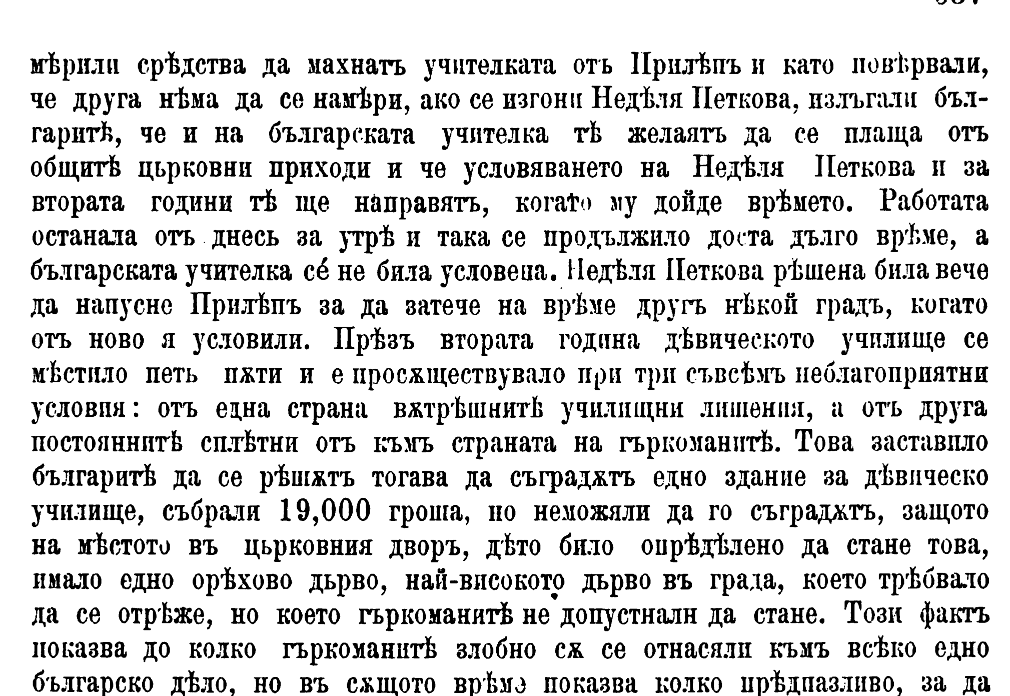

мѣрили срѣдства да махнатъ учителката отъ Прилѣпъ и като повѣрвали, че друга нѣма да се намѣри, ако се изгони Недѣля Петкова, излъгали българитѣ, че и на българската учителка тѣ желаятъ да се плаща отъ общитѣ цьрковни приходи и че условяването на Недѣля Петкова и за втората година тѣ ще направятъ, когато му дойде врѣмето. Работата останала отъ днесь за утрѣ и така се продължило доста дълго врѣме, а българската учителка се̂ не била условена. Недѣля Петкова рѣшена била вече да напусне Прилѣпъ за да затече на врѣме другъ нѣкой градъ, когато отъ ново я условили. Прѣзъ втората година дѣвическото училище се мѣстило петь пѫти и е просѫществувало при три съвсѣмъ неблагоприятни условия: отъ една страна вѫтрѣшнитѣ училищни лишения, а отъ друга постояннитѣ сплѣтни отъ къмъ страната на гъркоманитѣ. Това заставило българитѣ да се рѣшѫтъ тогава да съградѫтъ едно здание за дѣвическо училище, събрали 19,000 гроша, но неможяли да го съградѫтъ, защото на мѣстото въ цьрковния дворъ, дѣто било опрѣдѣлено да стане това, имало едно орѣхово дьрво, най-високото дьрво въ града, което трѣбвало да се отрѣже, но което гъркоманитѣ не допустнали да стане. Този фактъ показва до колко гъркоманитѣ злобно сѫ се отнасяли къмъ всѣко едно българско дѣло, но въ сѫщото врѣме показва колко прѣдпазливо, за да не като страшливо, и съ каква полуенергия сѫ работили нашитѣ българи, щото едно нещастно орѣхово дьрво се е явило, като непрѣодолима спънка за съграждането на проектуемото здание за дѣвическо училище.

Наситена отъ огорченията и труднеститѣ, съ които се е борила двѣ години наредъ, Недѣля Петкова рѣшила да напустне града Прилѣпъ и въ другъ градъ да почне борба за отварянето дѣвическо училище. Турнатото начало отъ Недѣля Петкова е продължило да се развива при други учители и учителки, и при всичко че дѣлото е падало въ агония, но то не е угаснало, и днесъ прилѣпското дѣвическо училище е едно отъ найдобритѣ училища въ Македония.

Недѣля Петкова е прѣподавала на ученицитѣ си по една своя метода, която на друго мѣсто ще разгледаме подробно. Учила е ученичкитѣ си на гергевъ и други рѫкодѣлия, които сѫ произвеждали фуроръ между женския свѣтъ въ Прилѣпъ. На пѣснитѣ, тържественностьта при празднуването на св. Кирилъ и Методий, блѣскавостьта на испитанията, въобще, външната страна на работитѣ, тя е обръщала голѣмо внимание. По дързостна отъ тогавашнитѣ жени, тя е ходила въ хюкюматитѣ да проси това, което не ѝ се давало. и на което е имала право.

Съ това свършваме настоящата си статийка. Прѣдавамъ само горнитѣ факти, които, мисля, не сѫ безъ важность за началото за епохата, прѣзъ която сѫ почнали да се отварятъ първитѣ български училища въ Македония. Въ това отношение отварянето на българско училище въ градъ Охридъ и побългаряването на прочутитѣ гръцки училища въ тоя градъ, е найинтересно. Но това ще раскажѫ други пѫть ако само ми се даде мѣсто въ „Денница“.

Ю. Ивановъ.

Уломъкъ

Скърбенъ си, поете! . . . Въ твойта душа страстна
Може-би клокочи море скръбь безгласна?
О поете мили, Богъ я въ тебъ тури́ —
Твойта мисьль жива въ лѣнь[x)] да не мухлясва,
Творческия пламъкъ въ тебъ да не угасва,
Да има той пища, свѣтливъ да гори.

Защото скръбьта е сѫщо даръ небесни,
Майка благородна на вѣчнитѣ пѣсни. . . .
Черпи ги ти свойтѣ изъ тозъ изворъ скѫпъ;
Всяко сърдце болно тѣхъ ще ги обикне,
Всяка скръбь човѣшка тѣмъ ще се откликне,
Че човѣкътъ самъ е въплотена скръбь.

И тезъ пѣсни тѫжни, кат' молитви чудни,
Ще крѣпѫтъ душитѣ въ минутитѣ трудни
И на тѣхъ ще лѣятъ врачебенъ елей. . . .
Пѣй за братска обичь, сѣй мисли високи
Да умекнатъ чувства и сърдца жестоки,
Пѣй ти за доброто, за любовьта пѣй.

Защото, поете, скръбьта милость ражда
И на всякой вопълъ братски се обажда;
Защото във всяко сърдце, що тупти,
Има едно кѫтче жадно и готово
Да чуй блага дума, да чуй топло слово
И отъ чувства честни сладко да трепти. . . .

Не казвай: угасна всичко свѣтло въ мене!
Неволи убихѫ всяко вдѫхновенье.
Клеветишъ се, бѣдний! Дор' дѫха, живѣй
Въ тебъ сърдце мятежно, и мѫчи го жажда,
И люшкатъ го бури — то пѣсни ще ражда.
Дор' може да пъшка, може и да пѣй!

Не млъквай, пророкътъ нѣма на туй право.
Въ буритѣ, въ бѣдитѣ дръжъ се величаво,
Отчаяний сгрѣй ти, падналий дигни,
Бѫди прѣдвъзвѣстникъ на правдата вѣчна,
Във нейното царство, сила безконечна
Вѣрвай, и надѣй се на пò-свѣтли дни.

Х.

КАЛОФЕРЪ ВОЙВОДА*)

От А. Начева.

III

Буйно скача Тунджа мѫтна
Изъ камьни и дървета.
Вѣтъръ вѣй, и лѣсъ приглаша
Пѣсень сладка, пѣсень вѣта.

Горско пиле чудно пѣе,
Като пѣе чурулика:
„Трѣбвать момку очи черни,
Трѣбва му вече и прилика!“ . . .

Подъ единъ дѫбъ старъ корубясть
Младъ войвода си почива.
Тѫженъ е той и умисленъ,
Скърбь сърдцето му облива.

Що й умисленъ пакъ войвода?
Що му й нему на сърдцето?
На туй горско пиле лудо
Що му й мрачно тъй лицето?

Фирманъ има отъ Султана
Воленъ да е да си ходи,
Да владѣе все, що може
Въвъ два дена да обходи.

Не му й тѣсно въвъ балкана,
Бистра вода пакъ се лѣе,
А изъ горскитѣ усои
Славейчето пакъ си пѣе.

Бабки има съсъ товари,
Цѣли стада вакли овни,
Пълни пещи съ хлѣбъ пшениченъ —
Той и момци — вси доволни.

Но защо е тъй посърналъ?
Какъвъ червякъ лютъ яде го?

*) Продължение отъ 11 книжка, и край.

Що го и слана осланила?
Шо се е случило съ него?

„Зълъ е сталъ нашъ войвода“ —
Тайно шъпнатъ си момчета —
„Не заспива! . . него мжчи
Мисъль черна и проклета!“. . .

Моми красни, момци буйни,
Сѣщате ли що й причина?
Тжжи той за красно либе
И сопнѣе отъ година!

IV

На зелената морава,
Тамъ подъ гжститѣ букаци,
На съвѣтъ сж се събрали
Вситѣ храбри тукъ юнаци.

Самъ войвода е въ срѣдата
И до ного съ пушки голи
Отборъ момци. горски хайти,
Силни орли и соколи.

Всички съ лица почернѣли,
Брадясали — много страшни —
Съ очи черни — огънь, пламъкъ,
И съ мустаци, коси прашни. . .

Храсти, тръни и крушуми
Дрѣхитѣ имъ исподрали,
Кат' вардили царски друми
И въ горитѣ се скитали.

Тукъ е Стойно, младъ байряктарь,
Байряктарь отъ Звъни-Града,
Старп Бойчо отъ Турия
Лютъ касапинъ, лудъ гидия.

Колко кръви е проливалъ!
Колко души е изсѣкълъ!
Той възъ млади си години
На ржженъ е дяца пекълъ.

И продума младъ войвода:
„Омръзна ми гора чудна,
Опустѣлъ му и живота
Въ самотия тежка, трудна,

Кога нѣма кой да мѣси
И приготви прѣсна пита,
Или топла пакъ чорбица,
Иль баница сладка, вита!

Нѣма възъ снага юнашка
Нощѣ ржка кой да гуди
И когато младъ юнакъ спи
Заранъ рано да го буди.

Нѣма сърдце да затупа,
Красно лице за да пла'не. . .
Нѣма очи черни живи! . . .
Що ще кажешъ, мой Драгане? . . .

Тънъкъ мустакъ той засука
Съ косми вчера що наболи,
Потно чело той истри си,
Чело бѣло—равно поле.

На войвода отговаря:
„Ехъ, войводо, наша слава,
Слушай, дума щж ти кажж,
Туй какъ бива и какъ става:

Булки ни сж въ гирджикъ-Сопотъ,
Тамъ е нашето имане!
Чудни моми има тамо
Лѣпи, красни и засмяни.

Дѣто до днесь сме ходили,
По селата, градоветѣ,
Вѣрвай, брате, азъ не видѣхъ
Пó-гиздави, пó-напѣти

Очи черни — кат' череши,
Снага иматъ, кат' топола,
Вѣжди вити — чудосия,
Коса черна — черна смóла.

Весели сѫ, кат' сърнитѣ,
И игриви, кат' кошути,
Дѣт' ги гонимъ изъ усойтѣ
И въ долинитѣ нечути

Съ тѣхъ заедно на хорото
Малко ли сме ний играли?
Поне една сладка дума
Ний сме чули и казали!

Мень бая ми баба Злата
Врачка славна въ Звъни-Града.
„Синко, слушай, тя каза ми,
Тамъ кѫсметя ти се пада!“

— „Ехъ кое ли ще момиче
Хайдутина та залиби
И да дойде тукъ при нази
Въ тѣзи дупки, въ тѣзъ колиби?

Хората ни сѫ проклели,
Ние лошо носимъ име.
Кой хайдутинъ либе тачи,
Кѫща гледа, я кажи ми?

Не ги даватъ, не ги пускатъ
Въ тия мѣста, мой Драгане,
Дорь и Сопотъ да запалимъ.
А що друго можь да стане“?

— „Не ги даватъ! не ги пускатъ!
Никой нази не зачита?
Ние можемъ да ги грабнимъ,
Та пъкъ кой ли ще ги пита?

Чуйте, братя и войводо,
На туй зрѣло обмислете!
Какъ азъ мислѫ туй да стане
И безъ дяволъ да се сѣти:

Личенъ праздникъ християнски
Нà, великдень наближава,
А въвъ Сопотъ на мегданя,
Знайте, страшно хоро става.

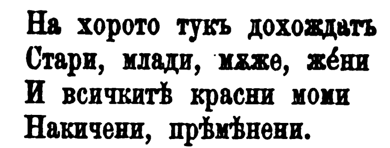

На хорото тукъ дохождатъ
Стари, млади, мѫже, жéни
И всичкитѣ красни моми
Накичени, прѣмѣнени.

Кат' хорото се залюшка
Ще се хванимъ ний тогава
До момитѣ. Великдень е —
Това днесь се позволява.

Нека тогазь нашъ войвода
Съ рогъ изсвири, рогъ хайдушки:
Всѣки мома ще да грабни,
Ще изчезнемъ, кат' вихрушки.

Но ще кажете: тѣ иматъ
Братя, бащи и роднини,
Та кървнина може стана,
А тогава туй не чини! . . .

Ако днесь сме ний хайдути
Непознати и прѣзрѣни,
Утрѣ ний сме вечь роднина
Тѣхни чада — наши жéни

Ако ли пакъ нѣкой иска
Насъ юнаци да надвива,
Нека тогазь заповѣда . .
Тъй хайдушка свадба бива!"

Всички това удобрихѫ,
Удобри го самъ войвода.
Младо сърдце се прѣвива:
То е като тиха вóда.

Зарадвахѫ се момчета,
Тая мисъль ги распали.
Чудна й млада кръвь юнашка
Щомъ веднажь се тя запали

Луди млади полудѣхѫ
Засукахѫ бре мустаци, —
По поляна наскакахѫ,
Зафвърляхѫ си калпаци.

Пѣсни чудни и омайни
Запѣхѫ си момци млади,
И кавалитѣ надухѫ;
Ей и гайда се обади.

Лудо хоро се подкачи
Съ веселие и безъ мѣра,
Та гората разлюлѣ се
И земята потрепера.

Страшна врява се подигна,
Чуденъ екотъ се разнесе
Изъ усои и долини,
Тамъ далече н'амъ кѫдѣ си.

Тъй и трѣбва да се сглаша
Вѣрна сговорна дружина:
Въ тая гора въ тѣзъ шумаци
Отъ днесь свадба се начина.

Всички вече иззаспахѫ
При голѣмитѣ огнйове.
Утрѣ моми ще се грабатъ, —
Вси хайдути сѫ готови.

V

День великдень е настаналъ!
Въ Сопотъ праздникъ днесь голѣмъ е;
Днесь Христосъ изъ гробъ въскрьсналъ
И отмахналъ тежко брѣме.

Всѣки радостенъ да бѫде,
Грѣхота е кой днесь плаче, —
Отъ богатий до сюрмаха
И най-бѣдното сираче.

Тъй казува, заповѣдва
Нашьта света христения.
Ето защо днесь ликува
И цѣлата Българи́я.

Въ Сопотъ радость днесь голѣма.
Стари, млади, мѫжи, жéни
И най-дребнитѣ дѣчица
Нагиздени, прѣмѣнени.

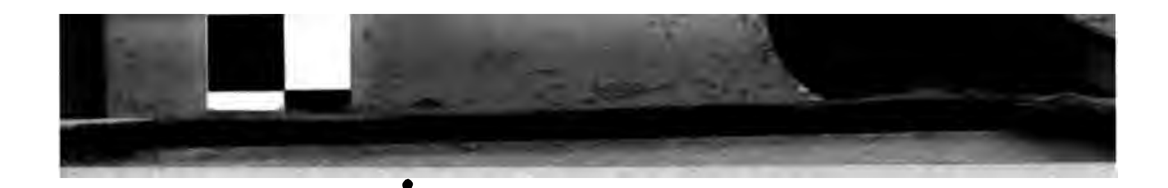

Врѣдъ селото на мегданя
Гайдата се разручала,
Крѣхко хоро се люшнало
И навалица се сбрала.

Красни моми скокомъ скачатъ,
Накичени, прѣмѣнени,
И крадишкомъ попогледватъ:
Очи имъ сж сѐ въ ергени.

А ергени, снажни, силни,
До тѣхъ сж се наловили;
Дважъ потропнатъ, трижъ назърнатъ
Моми красни, моми мили.

Луди млади полудѣли —
Нивга не се уморяватъ.
Я кажи имъ нѣйдѣ хóро, —
Тѣ за него душа даватъ.

Снага иматъ отъ желѣзо
И кръвь въ нея — страшна сила,
Но сърдцата тѣхни млади
Сж пò-меки и отъ свила.

Въ мигъ народа се размѣсва,
Спрѣ се гайдата любима,
Всѣки пита и се чуди,
Що й станало и що има?

Размѣси се изъ народа
Наш'та върлата дружина.
Кáзахж си: „честитъ праздникъ,
Живо й здраво до година“! . .

Гайдата си пакъ подкачи,
Заруча тя, заизвива. . . .
Пакъ захвана се хорото,
Но пó-живо вечь отива.

Хванахж се всичкѣ млади,
Хванахж се и хайдути
До момитѣ най-богати,
До момитѣ най-прочути

Страшенъ стана младъ Калоферъ:
„Ей гайдарю, милъ побратимъ,
Карай гайда пò високо,
Щедро ний ще се наплáтимъ!“ . . .

Още дума не изрѣкълъ,
Съ дѣсна ржка той набара
Въ широкъ поясъ. Кат' за чудо,
Тежъкъ вжзелъ той искара.

Пъленъ съ лъскави алтжни
Сѣкашь слънце не видѣли,
И съсъ още много други
Разни бабки свѣтли, бѣли

Съ дѣсна ржка въ него бръкна —
Чудо гледатъ всички млади —
Пълна шъпа съ бабки бѣли
На свирача той подаде.

„На! земи туй даръ отъ мене,
Не забравяй младъ войвода!
Утрѣ при насъ ти да дойдешь!
Чу ли? чакамъ те въ „Прохода!“

Още еднажь въ вжзелъ брькна,
Пълна шъпа съ бабки бѣли
Той исхвърли всрѣдъ хорото
Въ дѣчурлига пощурѣли

Третиятъ пжть младъ Калоферъ
Вечь не бръкна въ вжзелъ тежки,
Най искара рогъ хайдушки
И изсвири бре лудеши.

Въ мигъ хорото се разбърка,
Старо младо се оплаши:
Всѣки по мома си грабна,
Всѣки отъ момцитѣ наши.

Съ гола сабя въвъ ржката
Исправи се младъ войвода,
Знакъ направи да го слушатъ
Па задума на народа:

„Чуйте, братя, мѫже, жéни,
Чуйте всички тука сбрани!
Не сме дошле кръвь да лѣемъ,
Не сме ваши ний душмани.

Ний сме гости и сватове;
Знаеме се отъ години,
А отъ сега ний желаемъ
Да бѫдеме и роднини.

Никой да се не помрьдва,
Че ще зло за васъ да стане!
Поне днеска — на великдень —
Да не квасимъ ятагани.“

Още дума не издумалъ,
Знакъ подаде на хайдути
Бързо всички отидохѫ
Прѣзъ пѫтéкитѣ нечути.

Бре какво е, бре що стана!
До дѣ нѣкой да се сѣти
Отлѣтѣхѫ юнацитѣ
Съсъ момицитѣ напѣти.

Въ Сопотъ всѫдѣ плачъ и писъкъ
Олелия, бре голѣма;
Отъ единий край до другий
Тъкмо трийсеть моми нѣма!

Цѣло село се расплака.
Що й туй чудо не бивало
Тъй-ка моми да се грабатъ
Дѣ се й чуло и видяло!. . . .
. . . .
. . . .

VII.

Димъ запуши се въ гората
Отъ кумини одимени;
Огънь свѣтна, хижи прости
Всички сѫ развеселени.

Съживи се гора мрачна, —
Нивга радость не видѣла,

Че въвъ всѣка хижа скрита
Радость има — булка влѣла!

И гората, като майка,
Прие момци съсъ невѣсти;
Заварди ги и прѣспа ги
Въ свои пазви, буки чести.

Сутрень рано ясно слънце
Надъ скалитѣ е изгрѣло.
И хайдушкитѣ колиби
Съ ясна свѣтлина облѣло.

А пжкъ дребни горски птички
Отъ срѣдъ нощь сж чакъ запѣли;
Пѣятъ, пѣятъ, чуруликатъ,
Сякашь, че сж полудѣли,

Страстно шуми, бърво бѣга
Тунджа мжтна, гръмовита.
Весела е — гости има;
И тя днеска е честита:

Ще я газатъ млади булки,
Ще си миятъ бѣло лице,
И по гърди имъ ще плѣскатъ
Тежки, скжпи огърлици.

Я пъкъ какви красни цвѣтя
Сж цъвнали по ливади!
Сякашъ китки тамъ готови
Да накичатъ булки млади!

. . . .

Тъй се село тукъ засели,
Въ тазь гора непроходима.
Оттогава и до сега
Близо триста годинъ има.

Скоро във гора дивашка
Всрѣдъ пустийтѣ на балкана
Изникнахж кжщи чудни
Бре Алтжнъ — Калоферъ стана! *)

*) Голямото име на Калоферъ.

Морето и народа

Виждали ли сте вий морето какъ почива
Кога по него се зефиря леко трий?
И синето небе се гледа и усмива
Въ кристалнитѣ води? Виждали ли сте вий?

Слушали ли сте вий морето какъ вълува
Кога се вѣтърътъ въ витла надъ него вий?
Кога по свода черни бурята бѣснува
И вие и трѣщи? Слушали ли сте вий?

Виждали ли сте вий народа какъ почива
Когато мракътъ му ума покрий,
Кога апатьята и мързела прѣспива
И сетнята му свѣсть? Виждали ли сте вий?

Слушали ли сте какъ народа се вълнува
Кога му знаньето очитѣ вечъ открий?
И въ мощнитѣ му гърди ври и се бунтува
Събудената свѣсть? Слушали ли сте вий?

А. Ялпуховъ

ЕДНА СЦЕНА НА СВ. КРАЛСКАТА ПЛОЩАДЬ.

Прѣнасяхъ се трети пѫть, защотото бездомнитѣ жители на българската столица се прѣмѣщатъ постоянно отъ една кѫща на друга и сѫ въ своя родъ вѣчни номади, както катунаритѣ и провинциалнитѣ чиновници въ България. Всѣки си прѣдставя уморителното зрѣлище на едно *прѣнасянье.* Хиляди и хиляди едри и ситни вещици, принадлежащи на стаитѣ, на кухнята, на кабинетя, на тѣлото и на душата; тие безбройни, безименни и незначителни дреболии, които, нахвърляни хаотически на колата, приличатъ на единъ противенъ музей съставенъ отъ битпазарски чудосии, но които съставляватъ онова нѣщо, което ний наричаме конфортъ: инструменти на оние хиледи мънички, невидими и леснозабравими блага въ ежедневний животъ, сборътъ на които, споредъ Смайлса, прави земното, ув", несъвършенното земно щастие на разумний человѣкъ! Прочее, *прѣнасяхъ се,* и това слово лесно ще обясни на читателя, защо азъ тоя день позорно дезертирахъ изъ кѫщи, като оставихъ на други великомученишката роль да рѫководатъ костоломното прѣселение на моитѣ мобили.

Азъ безцѣлно се лутахъ изъ улицитѣ, именно, изъ прѣснитѣ нови улици, които помѣтохѫ вонещата софийска палестиня, когато се озовахъ на св. Кралската площадь. При камбанарията купъ хора. Тѣ се бѣхѫ натрупали около нѣщо или нѣкого. Любопитството е прилѣпчиво, както прозявката и политиката: азъ тутакси приближихъ тълпата, заработихъ съ лактитѣ и си пробихъ пѫть въ живата стѣна. Тогава видѣхъ, че онова, което бѣ сбрало толкова любопитни погледи, бѣше, какво мислите че бѣше? — единъ помазанъ отъ пайтонъ человѣкъ? единъ пълнокръвникъ падналъ отъ апоплексия? или друго нещастие на человѣкъ или на животно? уви — защото нещастията будатъ любопитството, както щастието — завистьта — или пъкъ нѣкоя нещастна мишка хваната въ капанъ?

Не, една жена избѣгала изъ своя!

Тая жена бѣше селянка и сѣдѣше на земята. . . Млада, мурголика, съ черни хубави очи, до колкото можахъ да видѫ, — понеже тя ги не вдигаше отъ земята, — и напѣто прѣмѣнена, безъ бѣлата невѣстина забрадка, като мома, съ гиздавъ безрѫкавенъ шопски клашникъ, който оставяше да се видатъ живописно обшититѣ рѫкави и поли на снѣжнобѣлата риза, съ каквито се бѣлнува всѣки петъкъ софийский пазаръ.

Прѣдъ навалицата, до самата селянка, правъ, стоеше мѫжа ѝ, високъ и русъ момъкъ. Азъ напраздно се силяхъ да прочетѫ въ лицето му потресающитѣ чувства, които трѣбваше на тоя мигъ да испитва. Въ цѣлата му

физиономия се отражаваше само едно смущение, смайване, нѣкаква безсъзнателность, нищо друго. И той и тя бѣхѫ отъ село Чуковецъ, въ Радомирско.

Тълпата отъ любопитни се състоеше на равно и отъ двата пола, но природата на зрѣлището даваше на женитѣ прѣимущество тука и тѣ стояхѫ на прѣдния планъ; повечето увѣщавахѫ селянката да се върне при мѫжа си. Но младата бѣжанка не мърдаше, нито отговаряше. Тя бѣ навела лице и очи на долу и се виждаше само черната ѝ, като смола коса, която се пръскаше по рамото ѝ на нѣколко сплитки, приплетени съ срѣбърни пари и бѣли раковини. При женскитѣ съвѣти, присъединявахѫ се отъ врѣме на врѣме и нѣкои мѫже. Но самиятъ мѫжъ мълчеше. Най-послѣ тя, безъ да дигне лице, погледна на горѣ прѣзъ дългитѣ клепачи на очитѣ си и продума:

— Нечемъ да си идемъ, утрѣпете ме, нечемъ. . .

Тие думи се посрѣщнахѫ съ смѣсена глъчка, въ която повечето гласове бѣхѫ въ полза на мѫжа. Ненадѣйно тълпата се растика и даде пѫть на единъ жандаринъ. Той дръпна грубо селянката за рѫката и ѝ извика да става и да върви съ стопанинътъ си.

— Убийте ме, нечемъ! каза рѣшително тя.

Тие думи ли, появлението не властьта ли въ лицето на жандарина, прѣхвърлихѫ изведнажъ симпатиитѣ на страната на бѣжанката. Мълвата зимаше другъ тонъ.

— Неще ли го, мари? като го неще какво искатъ отъ булчето?.. Това на сила бива ли? викаше една.

— Клетата, отъ какво ли добро е бѣгала?

— Я нека си върви при мѫжа, кой прави като нея? избъбра една коренна софиянка, на която и двѣтѣ рѫцѣ бѣхѫ запразднени отъ зеленчукъ.

Думитѣ ѝ се подтвърдихѫ и отъ още двѣ други госпожи.

— Почерни ми лицето! почерни ми лицето! . . . чу се расплаканъ гласъ, пъленъ съ истинско отчаяние. Азъ го помислихъ, че принадлѣжи на горкия мѫжъ; но не — плачеше и хълцаше единъ попъ старецъ. Казахѫ че той бѣше бащата на селянката.

Жандаринътъ дръпна пакъ силно селянката и я полуисправи, но тя се пакъ откъсна и тръшна въ праха.

— Варварство, варварство! гълчеше сърдито тамъ единъ високъ студентъ отъ висший курсъ, когото непознавахъ.

— Душата ли ще извадите на жената? щомъ го необича — свършено! обади се енергически една дебела млада чехкиня, която държеше отпрѣде си една кошница, голѣма колкото Ноевия ковчегъ, пълна съ разни дивичи и меса.

Очевидно, тука бѣхѫ въ стълкновение два мира, двѣ цивилизации.

Прѣдставительтъ на властьта хвърли полузастрашителенъ, полупрѣзрителенъ погледъ на грамадната владѣтелка на кошницата, извика на мѫжътъ и на нѣколцина да помагать, па едни подъ мишница, други за

крака подигнахѫ хоризонтално селянката. Нещастната правеше отчаянни, но безполезни усилия да се изскубне отъ толкова рѫцѣ. Тя се свиваше, дръпаше, издигната тъй на въздуха, но като съзрѣ, че подведохѫ пайтонъ, въ който да я турать, исплака безнадежно:

— Нечемъ!

Тая груба и отвратителна картина на оскърбление човѣшката личность покърти синца ни. Публиката се разсърди, очитѣ се гнѣвно устремихѫ възъ похитителитѣ на жьртвата, която крещеше умолително. Женитѣ се повлѣкохѫ по тѣхъ, протеститѣ ставахѫ пó-енергични и пó-рѣзки. Шумътъ и негодуванието дойдохѫ до върха си, когато мѫжътъ, изведнажъ, изъ крайна апатия дойде въ свирѣпость и удари съ нѣколко юмрука жена си по лицето, за да смири упорството ѝ.

— Боже мой! какво нещастие! извика студентътъ и се спустна връзъ жандарина и мѫжътъ, като да имъ истегли изъ рѫцѣтѣ жертвата. И подъ сѫщий импулсъ, като галванизирана, сичката тълпа направи сѫщото движение и се затече на помощь на селянката. Нѣмаше вече ни единъ гласъ, ни една душа, ни единъ погледъ който да не бѣше за нея. Стълкновението бѣше неминуемо между възмутената човѣшка съвѣсть и „законното право"; но въ сѫщий мигъ селянката биде хвърлена на пайтона, въ който се качихѫ и жандаринътъ и мѫжътъ. Настръхналата навалица се спрѣ поразена, като видѣ че колата тръгнахѫ; но тозъ часъ видѣхме че неравната борба се поднови и въ колата между двамата мѫже и жената, и тя, види се, подиръ героически усилия, успѣ да се изправи цѣла, съ очевидната цѣль да се хвърли отъ колата. Навалицата пакъ се спустна. Но появлението на селянката исчезна, като едно видѣние. Тя се пакъ смѫкна въ пайтона, подъ единъ дъждъ юмруци и тамъ сега се видеше само главата на жандарина, а отъ страни стърчахѫ само двата крака обути въ царвули на селянката. Пайтонътъ закриви изъ новата улица, която е между митрополията и Дондуковъ булевардъ — тогава пакъ видѣхме цѣлата група: селянката бѣше прострена въ дъното на колата, въ краката на жандарина, а мѫжътъ ѝ съ цѣлата си тяжесть бѣше се тръшналъ възъ нея за да ѝ прѣсѣче всяка възможность за изскубване, а съ една рѫка ѝ запушваше устата за да не вика.

Ние останахме смаяни на мѣстото си, съ погледъ прикованъ на отходящий пайтонъ, който скоро исчезна. Тълпата бавно се разотиде. Нѣколко жени размѣняхѫ послѣднитѣ си впечатления.

— Та какъвъ животъ ще бѫде подиръ това? питаше една.

— Не видишъ ли, какъвто е билъ и до сега, клетата женица, отзова се друга състрадателно.

— Истина, той я много биялъ. . .

— Така ли? та коя нѣма да стори, като нея? пое друга.

— Я си гледайте работата, извърна се една, която тръгваше,—и тя е хубостница: каквото дирила намѣрила. . .

Всичкитѣ се обърнахѫ въпросително къмъ говорящата.

Тя прибави:

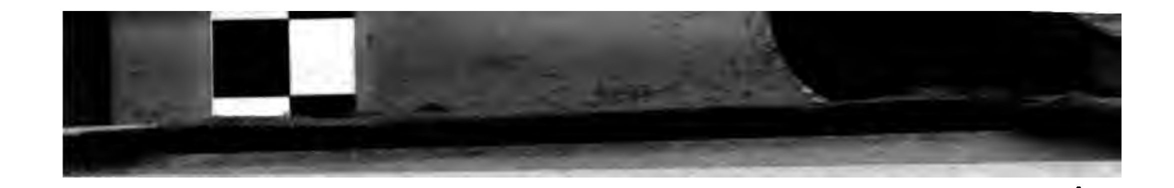

— Не чухте ли баща ѝ какво казваше? Срамотница! И тя прибави пó-ниско нѣкои обяснения. Тия обяснения поохладихѫ симпатията към жертвата и внесохѫ изново разногласие въ разговора.

— Тогава пада ѝ се да ѣде бой, забѣлѣжи една строго.

— Е, ще я накара ли съ това повече да го обича? пое друга.

— Нека, нека. — Нека познава човѣкътъ си, жена му е найпослѣ, сега навикнахѫ всички отъ нищо да оставятъ мѫжетѣ си. . . кѫдѣ ще му иде края тъй?

— Ами кѫдѣ я води сега? тя го мрази!

— Мрази го, но той я обича, като лудъ, жена му е. . . Я си помислете какъвъ срамъ му докара! . . Да я скъса макаръ, вонтата недна, гълчеше друга.

Азъ си тръгнахъ. Но и нататъкъ въ ума ми се въртяхѫ образитѣ и на невѣрната супруга, която заставяхѫ чрезъ градушка юмруци въ главата да възлюби мѫжа си, и на мѫжа, който, оставенъ и обезчестенъ отъ нея, още пó-страстно ѝ се привязваше, и съ варварски бой я отвождаше назадъ въ домътъ си, който щеше да стане вѣченъ адъ и за двамата, и — на жандарина, инструментъ на закона, който запазваше правото на пó-силния върху пò-слабия, и всичко това сгрупирвано на факти, по видимому прости, защото всѣкой день ни ги повтаря, а въ сѫщность така загадочни, непроницаеми и трагически, прие въ мислитѣ ми хаотически образъ и се прѣвърна въ мрачна, като нощь, енигма! . .

Кога кривнахъ задъ ближний завой, азъ пакъ се обърнахъ и видѣхъ женитѣ, че още гълчахѫ на първото си мѣсто. Вѣроятно, и тѣхъ затрудняваше енигмата, сѫщий страшенъ въпросъ, пó-страшенъ отъ всичкитѣ Дамоклови мечове, които висѫтъ надъ главата и на варварскитѣ и на цивилизованитѣ общества; въпросътъ, който никакви гениални умствования на новата философия, никакви социални и политически прѣврати нѣма да го разрѣшѫтъ. . . И кой знай дѣ е секретътъ на тая страшна дисхармония между двѣтѣ половини на человѣшкий родъ? Дали не е въ условията на живота, дали не въ степеньта на културностьта на тая чуковецка Мадамъ Боварú*), на тая българска госпожа Каренина**); или е въ историята на человѣчеството, или въ други нагли обстоятелства, или пъкъ въ подвижното и капризно, като вълна, човѣшко сърдце? . . .

Да, въпросъ страшенъ.

Не вѣрвамъ и почтеннитѣ онии софиянки да сѫ го разрѣшили.

София 14 Септемврий 1890 г.

* *

---

*) Героиня на единъ Флоберовъ романъ, носящъ това име.
**) Героиня на романа на графа Толстой: *Анна Каренина*.

ВЕСЕЛОСТЬТА НА ЕРНЕСТЪ РЕНАНА[1]

Етюдъ отъ **Жуль Леметра** [2])

Изъ „Les contemporains“.

Никой писатель, може би, не е до такава степень занимавалъ, навѣщавалъ, смущавалъ или въсхищавалъ най-деликатнитѣ отъ съврѣменницитѣ. Било че отстъпватъ, било, че се съпротивляватъ на прѣлъщението му,—никой, като него, не е плѣнявалъ мисъльта, и по начинъ пò-неодолимъ. Тоя великъ скептикъ притежава въ днешната младежь горещи почитатели, каквито може да има само единъ апостолъ и единъ человѣкъ на доктрина. А когато обичашъ нѣкого, то обичашъ и да го видишъ.

Парижанетѣ нека да извинятъ невѣжеството и простодушието на единъ провинциалъ, наскоро пристигналъ отъ провинцията си, който любопитствува да види знаменититѣ хора и прави нови открития. Азъ приличамъ на едного отъ оние двата добри испанци, дошле отъ дъното на Иберия за да видатъ Титъ Ливия, и които „търсили въ Римъ пò-друго нѣщо отъ Римъ“. Чувството, което ги е било привело, е било природно и трогателно, дѣтско, ако щете, сирѣчь, двойно человѣшко. Прочее, азъ се вмъкнахъ въ Францускатa Коллегия, въ малката зала, дѣто се прѣподаватъ семитическитѣ язици.

I.

Но защо ли пъкъ? Нали по книгитѣ имъ, само по еднитѣ имъ книги, може да познаемъ писателитѣ, и особито философитѣ и критицитѣ, ония, които ни откриватъ направо своитѣ мисли, своитѣ концепции за свѣта и чрезъ тѣхъ сичкиятъ си умъ и душа? Какво могжтъ да прибаватъ чъртитѣ на лицата имъ, звукътъ на гласа имъ, на мнѣнието, което вече сме придобили за тѣхъ? Много ли е важно да знаемъ какъвъ имъ е носътъ, дали е грозенъ, случайно, или е както на сичкитѣ хора?

Но не, ние сè искаме да видимъ. Колко и колко благочестиви млади хора сж извършвали поклонението си до светилището на улица Ейлау [3]), ако не за друго, то поне да погледнатъ почитаемата мумия на богътъ, който се прѣживѣ! За щастие, человѣкъ вижда онова, което желае да види, когато гледа чрѣзъ очитѣ на душата; и бѣдното человѣчество, каквото и да струва, неможе да се избави отъ наклонностьта за кумиропоклонение.

Впрочемъ, не може да се каже че любовьта е несъвмѣстима и съ единъ малъкъ остатъкъ поне критическо чувство. Не сте ли забѣлѣжили? Когато сте уплѣнени, добрѣ уплѣнени, вие сè можете да схванете твърдѣ ясно недостаткитѣ, недъгавоститѣ на личностьта, която обичате, а защото ви става мжчно дѣто тя не е съвършенна и се ядосвате (не на нея), то това съжаление и тоя ядъ удвояватъ още вашата нѣжность. Ние се стараемъ да забравимъ и ние ѝ скриваме (при всичко, че добрѣ я познаваме) всичко онова, което може да се срѣщне въ нея неприятно, както скриваме отъ сами себе си собственнитѣ си недостатки. Тая деликатна грижливость държи будна любовьта ни. Критиката, прочее, може да съобщи на страстьта нова пища, намѣсто да я угаси.

Заключение: само прѣдъ умѣренно жаркитѣ поклонници могжтъ да изгубатъ по нѣкогажъ великитѣ художници, ако бждатъ видени отъ близо; но това ис-

---

[1]) Знаменитъ французски ученъ и философъ, авторъ на книгата: *Животътъ на Иисуса.*
[2]) Единъ отъ главнитѣ прѣдставители на съврѣменната френска критика.
[3]) Домътъ, дѣто живѣеше Викторъ Хюго.

[redacted]

питание не е въ състояние да имъ повреди въ очитѣ на оногова, който е сѫщински обаянъ отъ тѣхъ. И тѣ печелатъ повече въ симпатията му, като му ставатъ пó добрѣ упознати.

II.

Такъвъ е случаятъ, мислѫ, съ г. Ренана. Едно нѣщо ме човъркаше: тѫженъ ли е или е веселъ тоя необикновенъ человѣкъ? Ако сѫдишъ по книгитѣ му— двоумишъ се. Защото, ако той свършва винаги съ явенъ оптимизмъ, не е пó-малко истинна, че концепцията му за свѣта и историята, идеитѣ му върху съврѣменното общество и бѫдѫщето негово докарватъ лесно къмъ печални заключения. Старата дума: „Всичко е щета". толкова много и толкова богато коментирана отъ него, може да има лесно за допълненна тая: „За какво да живѣе човѣкъ?" сѫщо както и другитѣ: „Да пиемъ, братя, да се веселимъ!" Че цѣльта на вселенната ни била дълбоко скрита; че тоя свѣтъ прилича на зрѣлища, което си е устроилъ единъ Богъ, който, безъ съмнѣние, не сѫществува, но който ще сѫществува и който е на пѫть да се появи; че добродѣтельта била едно лъжливо понятие, но че пакъ е изящно да оставашъ добродѣтеленъ, знаейки, че си лъганъ; че искуството, поезията и добродѣтельта даже, биле хубавички нѣща, но които скоро ще излѣзатъ изъ модата си и свѣтътъ ще трѣбва единъ день да бѫде управляванъ отъ академията и пр. — всичко това е весело отъ една страна, а отъ друга — твърдѣ жалостно. Г. Ренанъ, въ рѣчьта си за Трегиера, съвѣтваше на съврѣменницитѣ си веселостьта чрезъ мрачни аргументи. Веселостьта му него день доста приличаше на веселостьта на единъ твърдѣ отличенъ и образованъ гробаръ.

Г. Сарсé, който вижда харно и не търси никога забикалкитѣ, чисто и просто назова г. Ренана „fumiste" *) фюмистъ възвишенъ и високолетящъ. Да, г. Ренанъ се смѣе, но присмива ли се всѣкога? и до каква степень се присмива? При това, има „фюмисти" твърдѣ за оплакване. Често присмѣхулникътъ страдае и се мѫчи отъ собственната си ирония. Но пакъ питамъ, веселъ ли е, тоя мѫдрецъ, или е тѫженъ? Впечатлението, което оставятъ съчинението му е двояко и смѣсено. Става ти твърдѣ весело, като го четешъ, сърадвашъ се, че си го разбралъ, но въ сѫщото врѣме чувствовашъ се и смутенъ, забърканъ, отцѣпенъ отъ всяко положително вѣрьане, прѣнебрѣжителенъ къмъ массата, стоящъ високо надъ обикновенното и банално прѣдставление за дългътъ, и като че опжченъ въ една иронинческа поза противъ глупавата дѣйствителность. Гордостьта на магесника, като минува въ насъ наивнитѣ, уголѣмява се и става пó-тъмна. Та какъ ще бѫде той веселъ когато ние ставаме тъй тѫжни малко подиръ прочитането му?

Хай да идемъ да го видимъ и да го послушаме. Тонътъ на гласа му, изражението на лицето му и на всичката му сиръчна обвивка щѫтъ ни освѣтлѫтъ навѣрно върху онова, което диримъ. Рискуваме ли нѣщо? Той нѣма да подозира, че ние сме тамъ; той и въ насъ ще види само нѣкакви глави на любопитни хора; той нѣма да ни обсипе съ своята черковническа вѣжливость, прѣдъ която умнитѣ и глупавитѣ сѫ равни; той не ще да знае, че ние сме простаци и нѣма да ни направи да почувствоваме, че сме досадителни.

Азъ направихъ опита. Сега знаѫ, каквото искахъ да знаѫ. Г. Ренанъ е веселъ, твърдѣ веселъ, и което е главно, веселъ е отъ една веселость комическа.

III.

Слушателната зала на „великия курсъ" нѣма нищо особенно. Много стари господиновци, които приличатъ на всичкитѣ стари господиновци, студенти, нѣколко госпожи, често англичанки, които сѫ дошле тамъ, защото г. Ренанъ прави часть отъ парижкитѣ любопитности.

*) Буквално значи *коминочиститель*, но се приема и въ смисълъ на *шегобиецъ*.

Той влязя, ржкоплѣщатъ. Той благодари съ слабо кимване благодушно усмихнатъ. Той е дебелъ, късъ тлъстъ, румянъ: чърти голѣми, дълга побѣляла коса, носъ дебелъ, уста тънки; въобще, валчесть, движи се цѣлокупно, главата потънала въ рамената. Той има видътъ на человѣкъ, който е благодаренъ че живѣе и той ни излага весело формацията на исторический **Corpus**, подъ който се разбира *Пентатевкътъ* *) и книгата на Йоза и която би било пò-добрѣ да се нарѣче *Ексатевкт*ъ.

Той обяснява какъ тоя **Torah** изъ първомъ билъ написалъ подъ двѣ форми, почти въ едно и сжщо врѣме, и какъ ние улавяме въ настоящата редакция двѣтѣ първоначални редакции, йеховистката и елоистката, че сжществуватъ, прочее, два първообраза отъ свещенната история, както пò-послѣ имà два Талмура, вавилонскиятъ и ерусалимскиятъ; че сливането на двѣтѣ истории е станало вѣроятно подъ Езекия, сирѣчъ въ врѣмето на Исайя, подиръ разсипването на Сѣверното царство; че тогава билъ съставенъ *Пентатевкътъ*, безъ *Второзаконето* и *Книгата на левититѣ*; че *Второзаконието* е било притурено въ врѣмето на Иозия, а *Книгата на левититѣ* малко пò-послѣ.

Изложението е ясно, просто, живо. Гласътъ е малко дрезгавъ, дикцията твърдѣ натъртена и твърдѣ размѣрна, мимиката фамилиарна и почти прѣкалена. Колкото се отнася до формата, — ни най-малката грижливость, даже ни най-малко изящество; нищо отъ прѣлестьта и деликатностьта на писания му стилъ Той говори за да го разбержтъ, това е всичкото, и кара както завърне. Той не прави „свръзка". Изражава се съвсѣмъ като кога се намира у дома си, при огнището, съ своитѣ „Oh!", и „Ah!", „En plein", „pour ca, non!". Той има както всичкитѣ професори, двѣ три думи или фрази, които често повтаря. Той прави голѣма консомация отъ „En quelque sorte" благоразумненъ начинъ на говорене, и казва често: „N'en doutez pas", което е най-кротката формула за утвърждение, защото тя ни припознава право да се съмняваме. Ето, впрочемъ, нѣколко образци отъ начина на неговото говорене. Надѣвамъ се, че ще ви развеселжтъ, понеже сж зети точно отъ живия му говоръ. По поводъ на редакцията на *Петокнижието*, което не е произвело никакъвъ шумъ, което е остало анонимно, на което даже точната дата не знаятъ, защото всичко каквото е писано тамъ, бѣше вече извѣстно, сжществуваше вече въ устно прѣдание:

Comme ça est différent, n'est-ce pas? de ce qui se passe de nos jours! La rédaction d'un code, d'une législation, on discuterait ça publiquement, les journaux en parleraient, ça serait un événement. Eh bien, la rédaction définitive du **Pentateuque**, ç'a pas été un événement du tout! . . .

По поводъ на въсточнитѣ историци сравнени съ западнитѣ:

Chez les Grecs, chez les Romains est une Muse. Oh! i'sont artistes, ces Romains! Tite-Live, par exemple, fait une œvre d'art: il digère ses documents et se les assimile au point qu'on ne les distingue plus. Aussi on ne peut jamais le critiquer avec lui-même; son art efface la trace de ses méprises. Eh bien! vous n'avez pas ça en Orient, oh! non, vous n'avez pas ça! En Orient, rien que des compilateurs; ils juxtaposent, mêlent, entassent. Ils dévorent les documents antérieurs, ils ne les digérent pas. Ce qu'ils dévorent reste tout entier dens lenrs estomac: vous povez retirer les morceaux.

По поводъ датата на *Книгата на Левититѣ*:

Ah! je fais bien mes compliments à ceux qui sont sûrs de ces choses-la! Le mieux est de ne rien affirmer, ou bien de changer d'avis de temps en temps. Comme ça, on a des chances d'avoir été au moins une fois dans le vrai.

По поводъ на Левититѣ:

Oh! le lévitisme, ça n'a pas toujours été ce que c'était du temps de Josias. Dans les premiers temps, comme le culte était très compliqué, il fallait des

espèces de sacristains très forts, connaissant très bien leur affaire: c'étaient les lévitec. Mais le lévitisme organisé en corps sacerdotal, c'est de l'époque de la reconstruction du temple.

Най-послѣ, азъ схващамъ случайно крайща отъ фрази: „Bien, oui. c'est compliqué“. — Cette redaction du Levitique ça a-t-i'été fini? Non, ça a cessé“. — „Ah! parfait, le Deutéronome! Ça forme un tout. Ah! celui là a pa'été coupé!“

Боѭ се тука да не изопачѫ г. Ренана подъ прѣдлогъ да възпроизведѫ точно живото му слово. Сѣщамъ харно, че откъснати отъ самата личность на оратора, отъ всичко което ги придружава и подига, и спасява, тие откѫслеци, малко разджаскани, добиватъ смѣшенъ видъ. Това ти докарва на умъ единъ Лабишъ *) тълкователь на светитѣ книги, единъ критикъ на Писанията изложенъ отъ Леритиера прѣдъ дупката на суффлеръть, въ нѣкой си фантастически колонолгъ. Но никакъ не, честьта ме заставлява да прѣдизвѣстѭ читателя за това. Истина, азъ не мислѭ че Рамисъ, Ватаблъ или Будѐ сѫ държели лекциитѣ си на такъвъ тонъ; и това отсѫтствие на всяко украшение и това распуснато благодушие при една отъ най-високитѣ катедри въ Французската Коллегия! Но справедливо е да прибавимъ, че фамилиярностьта на фразата, и даже на произношението, се искупуватъ чрѣзъ сърдечностьта на гласа и тихата приятна усмивка. Тие „Oh!“ „Ah!“ „pour ça non! j'sais pas“, Ca c'est vrai“, могѫтъ да се видатъ достосмѣшни, или просташки, или просто обичливи. „Небрѣжноститѣ“ на г. Ренана сѫ въ послѣдний случай. Той си приказва, това е сичкото, съ една стара публика, твьрдѣ вѣрна нему и при която той се чувствова охоленъ. Вие сега улавяте тона, рѣчьта, изгледа на тие бесѣди. Тѣ сѫ нѣщо твърдѣ живуще. Г. Ранапъ се види че твърдѣ силно се интересува отъ онова, което обяснява и много му е драго. Не вѣрвайте, дѣто казва нѣкѫдѣ си за историческитѣ науки „тие дребни конъектурални наукици“. Той ги обича, каквото и да казва, и ги намира че сѫ увеселителни . . . . Но особенно е любопитенъ да го видишъ когато срѣщне (безъ да го търси) нѣщо смѣшно! Мощната глава, климнала кѫдѣ рамото и дрънната назадъ, се освѣтлява; очитѣ блѣщѭтъ, и контрастътъ е неоцѣнимъ между полуотворенитѣ тънки уста, изъ които се видатъ малки зѫби, и бузитѣ и подбузницитѣ богати, епископски, широко и дебело искроени. Това ти наумява оня сочни и чудесенъ релйефъ на лица, съ които Гюстивъ Дорé е нарисилъ иллюстрациитѣ си въ Rabelais или въ Contes drolatiques, и които доста ти е да ги погледнешъ за да киснешъ отъ смѣхъ. Или пò-добрѣ, чувствовашъ въ него цѣла иронически поема, една твърдѣ деликатна и пъргава душа, завиена въ много материя, и която се настанява добрѣ тамъ, която даже извлича голѣма полза отъ това, като прави да свѣти по сичкитѣ точки на тая широка маска присмѣхулното изражение, като че съ едно пò-широко лице человѣкъ пò-добрѣ и пò-пълно може да се присмива на свѣта!

IV.

Сѐ едно, испитвашъ, че си излъганъ, ако не разочарованъ. Г. Ренанъ нѣма съвсѣмъ онова лице, което книгитѣ му и животътъ му би трѣбвало да му направатъ. Това лице което си въобразявалъ вкамънено отъ високий скептицизмъ, намирамъ го че повече прилича на единъ bon vinant на Беранже. Въобразявамъ си какъ единъ артистъ на ораторски движения би намѣрилъ тука прѣкрасенъ случай да упражни таланта си.

— Тоя человѣкъ, би казалъ той, е прѣкаралъ най-ужасната морална криза, която една душа може да мине. Той е билъ длъженъ, на двайсеть години, и въ условия, които сѫ правили особенно мѫчителенъ и драматиченъ избора, да гла-

*) Петокнижие, име дадено на първитѣ петь книги на Вѣхтий Завѣтъ.

сува между вѣрата и науката, да скъса най якитѣ и най-сладкитѣ врьзки, и понеже той бѣ по̀-завързанъ отъ колкото всѣки другъ, раната е била безъ съмнѣние още по̀-голѣма. И той е веселъ!

За една по̀-малко вжтрѣшна рана, Ламене, който може-би бѣше само единъ риторикъ, умрѣ въ крайно отчаяние. За много по̀-малко отъ това простодушний Жуфроа остана неизлѣчимо скрьбенъ. За още по̀-малко, за дѣто се осъмни не, ами за дѣто се убоя да се не осъмни, Паскалъ полудѣ. А г. Ренанъ е веселъ!

Друго — ако да бѣше промѣнилъ вѣра, той би можалъ да има мирътъ, който даватъ часто крѣпкитѣ убѣждения. Но тоя философъ запази въображението на единъ католикъ. Той сѐ обича онова, което отрѣче. Той си остана свещенникъ; той дава на самото отрицание форма на християнски мистицизмъ. Мозъкътъ му е една занемарена черкова. Тамъ гуждатъ сѣно, тамъ четжтъ лекции, но тя е сѐ черкова. И той се смѣе! и той се распуща! и той е веселъ!

Тоя човѣкъ прѣкара двайсеть години отъ живота си да изучва най-знаменитото и най-тайнственно събитие въ историята. Той видѣ какъ се раждатъ религиитѣ; той е слѣзналъ до дъното на съвѣстьта у проститѣ и просвѣтленниитѣ; той видѣ какъ трѣбва да сж нещастни человѣцитѣ, които иматъ такива сновидѣния, какъ трѣбва да сж наивни, за да се утѣшаватъ съ това. И той е веселъ!

Тоя человѣкъ въ своето *Писмо до г. Бертло* начърта прѣвъсходно великата програма и установи ясно скромний билансъ на науката. Той имà него день, и ни го съобщи, чувството на безконечностьта. Той испита но̀-добрѣ отъ всякой другъ колко нашитѣ усилия сж пусти и нашата сждба непроницаема, и той е веселъ!

Тоя человѣкъ, като говореше на послѣдъкъ за оня Амиелъ, който тъй страдà отъ мисъльта си, който умрѣ бавно отъ метафизическа болесть, забавляваше се да подьржа съ безочливостьта на единъ мжжъ, съ еластичната логика на една жена въ отношение на Бога, че тоя свѣтъ, подирь сичко, не е никакъ скърбенъ за оногова, който го не зима твърдѣ въ сериозность, че има хиляди начина да бждешъ щастливъ и че тие на които не е дадено „да се спасжтъ" чрезъ добродѣтельта или чрезъ науката, то могжтъ да сторатъ това съ помощьта на пжтуванията, на женитѣ, на спортътъ или пиянството, (може би искривявамъ мисъльта му, като я прѣвождамъ, толкосъ по̀-злѣ. Защо има той тънкости, които зависатъ само отъ располаганието на думитѣ?) Знамъ добрѣ, че песимизътъ не е, въпрѣки, външния си видъ, една философия, че той е едно безразсждно чувство, породено отъ непълно възрѣние на работитѣ; но пакъ срѣщаме и оптимисти твърдѣ безочливи. Какъ! Тоя мждрецъ самъ признаваше по̀-напрѣдъ, че има страдания безполезни и необясними; великиятъ викъ на всемирната скърбь, въпрѣки него, пристигаше до ушитѣ му: и товъ часъ слѣдъ това той е веселъ! Горко на ония, които се смѣятъ, както казва Светото Писание. Тоя смѣхъ азъ го зачухъ вече въ *Одисеята*; той е неволний и мрачний смѣхъ на претендентитѣ — които отиватъ да умржтъ.

Не, не, г. Ренанъ нѣма право да бжде веселъ! Той може да бжде веселъ само по най-дързаската и слѣпата смѣлость. Както Макбетъ бѣ убилъ съня, така г. Ренанъ двайсеть пжти, сто пжти въ всяка своя книга уби радостьта, уби дѣятелностьта, уби спокойствието на душата и здравината на духовний животъ. И той е веселъ! Какъ това нѣщо?

Нѣкой би могълъ да отговори:

Вие твърдѣ лесно се очудвате, господине хитрецо. То е като да кажехте: „Тоя человѣкъ е человѣкъ, и той има смѣлость да бжде веселъ"! Не викайте че веселостьта му е зловѣща, защото азъ щж ви докажж, че тя е героическа. Тоя мждрецъ прѣкара една строга младость; той припознава, подирь трийсеть години студии, че самата тая строга младость е била едно тщеславие, че той е

*) Френски комически драматистъ.

билъ изваденъ самъ отъ себе си, че само простацитѣ и лекоумнитѣ иматъ право, но че не е вече врѣме днесь да се повърне. Той знае това, и го каза сто пѫти, и при все това той е веселъ. Това е великолѣпно!

V.

Не! Имамъ съмнѣние че тая веселость не е ни зловѣща, ни героическа. Остая да мисля, прочее, че тя е естественна, и че г. Ренанъ се задоволява да я поддържа чрезъ всичко онова, което знае за человѣцитѣ и нѣщата. И това е позволително, защото, ако тоя свѣтъ е наскърбителенъ, като загадка, той е забавителенъ, като зрѣлище.

Може да се тикне още по-далечь обяснението. Нѣма причина щото пиррониянецътъ или най-смѣлий отрицатель да не бѫде единъ веселъ човѣкъ. и това даже като приемемъ че негацията или съмнѣнието въ всичко прѣдполагатъ едно възрѣние на свѣта и на живота обязателно и неизлѣчимо мрачно, нѣщо, което не е още доказано. Въ всѣки случай това може да бѫде вѣрно само за хора съ истънчена култура и съ нѣжно сърдце, защото негодницитѣ не се стѣсняватъ да бѫдѫтъ пълни отрицатели и весели хорица въ едно и сѫщо врѣме. Но въ дѣйствителность, никакъ не е нуждно да бѫде нѣкой доленъ човѣкъ за да е веселъ, съ една скръбна философия. Ние сме скептици, пессимисти, нихилисти, когато мислимъ за това: останалото врѣме (и това врѣме е почти цѣлий животъ), човѣкъ живѣе, отива, иде, приказва, пѫтува, има своитѣ работи, своитѣ удоволствия, своитѣ дребни занятия отъ всякакъвъ видъ. Наумѣвате си какво бѣ казалъ Паскалъ за и доказателствата на метофизический Богъ": тие демонстрации поразяватъ само прѣзъ мигътъ, въ който ги схващатъ; слѣдъ единъ часъ забравятъ се. Прочее, много лесно може да има контрактъ между идеитѣ и характерътъ на единъ образованъ человѣкъ. „Моя разсѫдъкъ, казва Монтенъ захваща у мене едно първостепенно мѣсто . . . Той оставя свобода на моитѣ апетити . . . *Той върши отдѣлно своята роля*". Защо не би вършилъ тъй сѫщо своята роля отдѣлно омайникътъ писатель на *Философическитѣ диалози*? Да се опитаме, прочее, да узнаемъ отъ дѣ и какъ той може да бѫде щастливъ.

Най-напрѣдъ неговий оптимизъмъ е прѣдвзетъ и той го високо афишира при всѣки удобенъ случай, па и дори при неудобенъ и въ най-непрѣдвиденитѣ минути. Той е щастливъ защото иска да бѫде щастливъ: това е най-добрий начинъ който е изнамѣренъ за сполучвание щастието. Той дава съ това единъ примѣръ, който мнозина отъ съврѣменницитѣ му не е злѣ да подражатъ. Отъ многото оплаквания себе си, ние ще станемъ дѣйствително нещастни. Най-добрий цѣръ противъ скръбьта е може-би да я отричаме колкото можемъ повече. Чувствителностьта е твърдѣ человѣшка, твърдѣ благородна даже, но е опасна сѫщо. Трѣбва да работимъ безъ да хленчимъ и да помагаме на ближнийтъ си безъ да го поливаме съ сълзи. Незнаемъ, но може-би „бѣдниятъ народъ" е още по-малко щастливъ отъ когато хванахѫ да го оплакватъ по-силно. Теглата му бѣхѫ по-голѣми другъ пѫть, но азъ вѣрвамъ, че тогава той бѣше по-малко за оплаквание, именно защото по-малко го оплаквахѫ.

Готовъ съмъ, обаче, да се съглася съ слабодушнитѣ, че не стига всякога да искашъ, за да бѫдешъ щастливъ. Животътъ, въобще, не е служилъ твърдѣ злѣ г. Ренана, и доста го подкрѣпи да издържи *басътъ* си, и той благодари нѣжно въ края на *Воспоминанията* си тъмната „първоначална причина" Всичкитѣ му сънища сѫ биле осѫществени. Той е членъ на двѣтѣ Академии; той е администраторъ на Французската Коллегия; той билъ обичанъ, казва ни самъ, отъ три жени, любовьта на които му е много важила: сестра му, жена му и дъщера му; най-послѣ, располага съ честна охолность, състояща не въ благороденъ металъ, който е твърдѣ материялна и подчиняюща вещь, но въ акции и облигации, нѣща леки и които сѫ по вкуса му, които сѫ единъ видъ фикции,

и даже хубави фикции; има ревматизми, но той прави тъй щото да не бждатъ забѣлѣжени, а при това, и нѣма ги сѣкога. Най-голѣмата му скръбь е била загубата на сестра му Хенриета, но той имà поне щастието да не види това тежко зрѣлище, понеже самъ бѣше много боленъ тогава. Тя си отиде когато бѣ свършила работата си и когато братъ ѝ нѣмаше вече нужда отъ нея. И кой знай дали паметьта на това благородно лице не му е тъй сладко, както би му било сладко днесь присжтствието му. Послѣ, тая смрьть му вдъхна такива прѣкрасни страници, тъй нѣжни, тъй хармонични! Впрочемъ, ако е вѣрно, че щастието е възнаграждение на проститѣ сърдца, то струвами се, че единъ високъ умъ и всичко което той носи съ себе си, не е отъ естество да попрѣче на щастието. То е за мжжетѣ това, което голѣмата хубость за женитѣ. Една истински хубава жена постоянно се радва на хубостьта си, тя не може да я забрави нито минута, тя я чете въ всичкитѣ очи. Съ такова нѣщо, животътъ е споссенъ, или става скоро сносенъ, стига тя да не е нѣкоя сладострастница, нѣкоя ненаситима гладница за щастие, каквито ги има. Г. Ренанъ се усѣща врьховно уменъ, както Клеопатра се усѣщаше врьховно хубава. Той имà радоститѣ на крайната знаменитость, които сж ежеминутни и които не сж до тамъ за прѣзиране, мислж. Славата негова му се усмихва въ всичкитѣ погледи; той се усѣща по̀-горенъ почти отъ всичкитѣ си съврѣменници по количеството на работитѣ, които разбира, по тълкованието, което имъ дава, по тънкостьта на тия тълкования. Той се усѣща изобрѣтатель на една извѣстна философия, твърдѣ прѣчистена, на единъ извѣстенъ начинъ да разбира свѣта и живота, и той съзира навредъ около си влиянието упражнено върху много души отъ неговитѣ аристократически теории. Азъ неговорж за редовнитѣ и сигурни радости на катадневний трудъ, за удоволствията на издирването, и по нѣкогажъ, на изнамирването). — Г. Ренанъ се наслаждава на гениятъ си и на ума си Г. Ренанъ първъ се наслаждава съ ренанизмътъ.

Интересно ще бжде — и доста безполезно между прочемъ — да съставимъ списъкъ на противорѣчията на г. Ренана. Неговътъ Богъ ту сжществува, ту го нѣма, той е личенъ или безличенъ. Безсмъртието, което мечтае по нѣкога, ту индивидуално, ту колективно. Той вѣрва и не вѣрва въ прогреса. Мисъльта му е скръбна и духътъ веселъ Обича историческитѣ науки и ги прѣзира. Той е мистикъ и дяволитъ. У него намираме наивность съ непроницаеми хитрования. Той е Бретонецъ и Гасконецъ. Той е художникъ и при все това стилътъ му е най-малко пластиченъ. Той ти се вижда точенъ и ти избѣгва, като вода между пръститѣ. Често мисъльта е ясна и изражението тъмно, или пъкъ противното. При външнитѣ свръзки, той прави невѣроятни идейни скокове, постоянно злоупотрѣбление съ думитѣ, двусмислия неуловими, често възхитителна галиматия. Той отрича въ сжщото врѣме когато утвърждава. Той се така старае да не бжде измамень отъ мисъльта си, щото не смѣе нищо колко-годѣ сериозно да каже безъ да се не усмихне и вшути тутакси слѣдъ това. Той прави утвърждения, на които слѣдъ една минута, показва видъ че невѣрва . . . Но знае ли той самичъкъ добрѣ дѣ се почва и свършва иронията му? Неговитѣ публични убеждения така се прилагатъ въ неговитѣ „мисли изъ отзадъ главата“ щото той самъ-си, чини ми се, се побърква и се загубва прѣди насъ въ тайнственностьта на тие „полусѣнки“.

Всичкитѣ феи богато недарили малкиятъ Арморикапецъ. Тѣ му дали гений, въображение, тънкость, постоянство, веселость. доброта. Феята Ирония дошла на реда си и му казала: „Носж ти единъ прѣкрасенъ даръ: но ти го носж въ такова изобилие щото той задавя и покваря всичкитѣ други. Ще те обичать, но ще се бојжтъ да ти кажатъ това отъ страхъ да не минатъ за глупави. Ти ще се подигравашъ съ хората, съ вселенната, съ Бога, ще се подигравашъ и съ себе си и ще свършишъ съ това, щото да изгубишъ вкуса и грижата за *истината*. Ти ще размѣняшъ иронията въ най-сериознитѣ размишления, въ най-

[redacted]

естественитѣ и най-добритѣ дѣйствия, и прошията ще направи всичкитѣ ти писания безкрайно уплѣнителни, но нетрайни и чупливи. Въ замѣна на това никой на свѣта не ще се е растушавалъ толкова че е живѣлъ". — Тъй говори феята, и трѣбва да признаемъ, че пакъ била добра. Ако г. Ренанъ е една енигма, г. Ренанъ пръвъ се радва отъ това и се грижи може би още повече да я затъмни.

Прѣди година той пишеше: „Вселенната е едно зрѣлище, което Господъ устроява за себе си; нека да служимъ на намѣренията на великия хорегъ, като се стараемъ да направимъ зрѣлището му възможно повече блѣскаво и разнообразно". Трѣбва да отдадемъ справедливость на автора на *Животътъ на Исуса Христа*, че хубаво имъ служи, той на намѣренията на великий хорегъ!" Нещесъмнѣние, той е единъ отъ най-оригиналнитѣ и фини актери на вѣчната феерия. Трѣбва ли да го укоряваме че се весели за своя смѣтка, веселейки въ сжщото врѣме божественниятъ импресарио? Това ще бжде неблагодарность, защото и ние се веселимъ на комедията, споредъ нашата малка мѣрка. Бога ми, свѣтътъ би билъ по̀-печаленъ ако да не бѣше въ него г. Ренанъ.

ПРИТУРКА

Уголкъ отъ една рѣчь произнесена отъ г. Ренана въ Кимперъ на 1885 година 17 августа:

. . . И азъ сжщо унищожихъ нѣколко подземни и доста зловѣщи звѣрове. Азъ бѣхъ единъ добъръ торпилопукатель, по моятъ способъ; дадохъ нѣколко електрически растръсвания на хора, които по̀ би обичали да спжтъ.

Ето защо, макаръ и прѣждеврѣменно уморенъ тѣлесно, азъ съхранихъ до старость една дѣтинска веселость, както морядитѣ, една странна способность да смъ благодаренъ отъ себе си

Нѣкой си критикъ на послѣдне врѣме подържаше, че моята философия ме задължавала да бждж безутѣшно плачущъ. Той осжждаше като едно лицемѣрство моето добро разположение, на което не виждаше истинскитѣ причини.

Добрѣ, азъ щж ви ги кажж.

Азъ съмъ много веселъ, прѣди всичко, защото твърдѣ малко съмъ се веселилъ когато бѣхъ младъ, и азъ запазихъ всичката свѣжесть на илюзиитѣ си; послѣ, и това е по̀-сериозно: азъ съмъ веселъ защото съмъ наздраво увѣренъ че съмъ извършилъ въ живота си едно добро дѣло. За възнаграждение друго не бихъ искалъ освѣнъ да почна пакъ. Оплаквамъ се отъ едно нѣщо само, то е че съмъ остарѣлъ десеть години по̀-рано.

Азъ не съмъ единъ литераторъ, а единъ простонародникъ; азъ съмъ конецътъ на дълга тъмна верига отъ селяци и моряци. Азъ се ползувамъ отъ икономията, която сж направили отъ мислитѣ си; азъ съмъ признателенъ на тия бѣдни хорица, които ми доставихж чрезъ духовната си умѣренность такива живи наслаждения.

Тамъ е секретътъ на младостьта ни.

Ние сме готови да живѣемъ, когато всички само за умиране говорятъ. Человѣшката группа, на която най-много приличаме и която най-добрѣ ни разбира, сж славянитѣ; защото тѣ сж въ положение еднакъво съ нашето: нови въ живота и антични въ сжщото врѣме.

Прѣв. Ц-въ.

КРИТИКА И БИБЛИОГРАФИЯ.

Отговоръ на рецензията, помѣстена въ 397-й и 405-й на в. „Свобода“, за Старата История, съставена отъ Г. Дерманчева.

Всѣкой единъ, който се е рѣшилъ да печети каквато и да е книга, се надѣва, че ще се критикува и ще се покажатъ нейнитѣ недостатъци и добри страни. Като се рѣшихъ да напечатамъ съставената отъ мене стара история и азъ се надѣвахъ че ще се критикува, но се надѣвахъ, разбира се, на научна критика. Но вмѣсто да се яви човѣкъ, който да ѭ критикува, яви се човѣкъ, който намѣрилъ за нужно мене да охули.

Считамъ за непотрѣбно да отговарямъ на нападенията, съ които тази, тъй нарѣчена рецензия, е прѣпълнена и въ която авторътъ ѝ е налѣлъ всичката си злость противъ мене.

. . . .

Но понѣже той дава нѣкои факти взети отъ учебника, които могѫтъ да доведѫтъ нѣкого въ заблуждение, то азъ ще отговоря само на фактитѣ. Ще ги наредѭ, както сѫ тѣ въ тази, тъй нарѣчена рецензия, като почнѫ съ първия и свършѫ съ послѣдния

I. Рецензията нарича „глупость“, това, дѣто азъ съмъ опрѣдѣлилъ историята като наука, която описва и обяснява миналия животъ на народитѣ. Казаното опрѣдѣление се опровергава съ това, че азъ не трѣбвало да се захващамъ за този меракъ. Хубаво опровержение; по такъвъ начинъ бихме могли всичко да опровергаваме. Нò нататъкъ рецензията възстава противъ това, защо, като съмъ опрѣдѣлилъ така историята, не съмъ замълчалъ, а тутакси съмъ прибавилъ: „тя ни учи, какъ сѫ се появили тѣ, какъ сѫ се развили и какъ сѫ пропаднали или пъкъ какъ сѫ достигнали до сегашното си състояние.“ Ясно е, че първото опрѣдѣление: „Историята е наука, която описва и обяснява миналия животъ на народитѣ“ е много общо опрѣдѣление и като таково има нужда да се поясни съ други не така общи опрѣдѣления. Това съмъ и направилъ. Нема̀ такова пояснение не е логическо?

II. Споредъ рецензията „глупость“ било и това, гдѣто казвамъ, че историята се занимава съ най важнитѣ факти, които сѫ имали влияние върху живота на народитѣ. Вмѣсто да се покаже, че това, което се нарича глупость. е невѣрно и да се покаже кое е вѣрното опрѣдѣление, расказватъ се характеристически прѣдположения: ясно било, какво азъ съмъ прочелъ нѣгдѣ нѣщо за „исторически материялъ,“ но не съмъ разбралъ за какво се говори, и тъй като за мене „учебникъ по историята и история (въ широкъ смисъль на думата)“ е сѣ едно, затова азъ съмъ писалъ, че историята се занимава само въ най-важнитѣ факти. Това сѫ доводитѣ; като че ли всѣки учебникъ по историята не е разюме на самата история, като наука. Като че ли учебникътъ не се занимава на кратко съ сѫщитѣ факти, съ които се занимава и самата история.

III. Третя „глупость“ е, защо съмъ писалъ, че историята е наука, която показва, какъ образованието се е прѣдавало непрѣкѫснато отъ единъ народъ на другъ, до като достигне до сегашното си състояние. Това е неопровержима историческа истина. На тази истина се основава и историята. като наука. Ако рецензентътъ отбираше поне малко отъ тази наука, щеше мѫдро да си замълчи. Но. разбира се, рецензентътъ уборва рѣчената истина съ факти: ето тѣзи факти: желалъ бихъ да знаѭ, казва той, коя е тази история, която показва, че образованието се било прѣдавало непрѣкѫснато отъ единъ народъ на другъ, тъй щото всичкитѣ

народи, а въ това число и хунитѣ и вандалитѣ, щомъ сж се явявалъ на историческата сцена, почвали да се продължаватъ науката и искуството отъ тамъ, дѣто се биле спрѣли неговитѣ прѣдшественници." Питамъ, дѣ съмъ казалъ, че хуннитѣ и вандалитѣ сж исторически народи? За дивитѣ хунски народи се говори въ историята, защото тѣ съ своитѣ нападения сж прѣдизвикали онова много важно събитие, което се казва велико прѣселение на народитѣ; а за вандабитѣ се говори, защото тѣ сж часть отъ германцитѣ. За тѣхъ се говори, както се говори за всѣкое германско племе — като за часть отъ цѣлото. Дали рецензентътъ схваща тази разлика незнаж.

IV. Рецензията се чуди на това, що се говори въ началото на § 2 4 „До — исторически врѣмена, като забѣлѣзва, че азъ тържествено съмъ заявявалъ че историята се почва собственно отъ това врѣме отъ когато сж ни останали паметници и расказн, писани отъ хора, които сж знаели добрѣ това, което сж писали. Това се опровергава по слѣдующия начинъ: „Но, читателю, недѣйте мисли, че това сж мисли г-нъ Дерманчеви. Не, тѣ сж чужди мисли взети отъ чужди книги и само изопачени отъ г. Дерманчева. Недѣйте мисли, той сжщо, че г. Дерманчевъ вѣрва или по-добрѣ, разбира това, което ржката му певѣрно е скопировала отъ чужда за него непонятна книга. Не, г. Дерманчевъ нито вѣрва, нито пъкъ разбира това. За да се увѣрите въ истинностьта на думитѣ ми, обърнете на стр. 7 и прочетете 7-й и 8-й редъ. Тѣ гласжтъ: „Стара истояия, която се почва отъ това врѣме отъ когато съ явяватъ първитѣ държави." Съ други думи, рецензентътъ иска да каже, че между двѣтѣ опрѣдѣления има противорѣчие, което азъ не съмъ можелъ да забѣлѣжж, защото, споредъ него, изобщо съмъ кралъ, и то механически, чужди мисли отъ разни книги, които не съмъ разбиралъ за това и съмъ ги изопочавалъ. — Прѣди всичко, трѣбва да кажж, че въ една книга може да има противорѣчие, безъ да сж заемани и изопочавани чужди мисли. Ако наистина има изопочени чужди мисли, нека се докаже (само голи думи на сж доказателство), а понеже това въ рецензията не е сторено, тогава остая важно само питането да ли има противорѣчие. Прѣди всичко ще кажж, че тукъ рецензентътъ си е позволилъ хитрость: той не е цитиралъ всичко, което би трѣбвало да цитира отъ 1-та стр. за да се даде истинския смисъсъ на това, което съмъ писалъ. А азъ съмъ писалъ, че историята се почва *собственно* отъ това врѣме, отъ когато сж ни останали паметници и расказа писани отъ хора, които сж знаели добрѣ това, което сж писали. Но прѣди да дойде това врѣме, отъ всѣки народъ сж останали басни, които сж се прѣдавали отъ уста въ уста и въ които истината е тъй прѣувеличена или извърната, щото мисъльта на тѣзи басни остая и до сега още тъмна. Не значи ли това, че историята, взета въ строгъ смисълъ на думата, се почва отъ онова врѣме отъ когато има положителни свѣдѣния? Но нейна принадлежность сж и баснитѣ; а отъ кое време има басни? не е ли отъ това врѣме, отъ когато се явяватъ първитѣ стари държави? Слѣдов. историята (като не ж вземеме въ строгъ смисълъ на думата) се почва съ баснитѣ или пъкъ съ появяването на първитѣ държави. Но не е ли сжщото опрѣдѣление за старата история, спр. че тя се почнува отъ това врѣме отъ когато се явяватъ първитѣ държави? Какво противорѣчие има тукъ?

V. Въ сжщото опрѣдѣление, спр. че старата история се почва отъ това врѣме отъ когато се явяватъ първитѣ държави, рецензентътъ намира и друго противорѣчие. Той казва, че нѣмало правило безъ исключение и че подтвърждението на това той намиралъ на 97-а стр. на моя учебникъ, дѣто е било казано, че египетската монархия е била основана отъ Макеи, но че прѣди това грѣцитѣ управлявали въ продължение на нѣколко врѣме страната. Подобно нѣщо въ моя учебникъ нѣма. За Макеи никакъ не се говори, а за Грѣцитѣ се говори не въ началото на египетската история (9 стр.), а на края, когато тѣ въ врѣме на Псаметиха сж дошли въ Египетъ. Защо рецензентътъ самъ си позволилъ да изопачава „чужди мисли", всѣки се досѣща.

VI. Отъ моето описание на народитѣ, които сѫ живѣли въ Иранъ, излизало, че Хамититѣ, Симититѣ и Арийцитѣ сѫ живѣли „каращисано". И тука рецензентътъ си е позволилъ да изопачи „чужди мисли", защото азъ съмъ писалъ, че Хамититѣ се явяватъ първи въ историята, а Арийцитѣ сѫ населявали срѣдне азиатския планински вѫзелъ и отъ тѣхъ въ разни врѣмена сѫ се отдѣляли разни народи, които постепенно сѫ завзели цѣла Европа. (стр. 6) Думитѣ: „се явяватъ първи въисторията и въ разни врѣмена" не показватъ май, че тѣзи народи сѫ живѣли „каращисано".

VII. Глупость било, защо съмъ казалъ, че египтянитѣ сѫ принадлежали къмъ Хамититѣ. Това се уборва съ мнението на Масперо: les Egyptiens appartiendraiant plûtot à la race proto-Simitique", или на български казано: „Египтянитѣ би принадлѣжали по́-скоро къмъ прото-симитическата раса." Както се вижда самъ Масперо дава съ резерва това мнение, той не казва нищо положително, а рецензентътъ казва, че това мнѣние било прието отъ всички учени. Тукъ той си е позволилъ да понзлъже. Мнението на Масперо не е прието отъ всички, и мнѣнието, че египтянитѣ сѫ принадлежали къмъ Хамититѣ, не е уборено още.

VIII. Друга глупость било защо съмъ писалъ, че р. Нилъ истича отъ абисинскитѣ планини. Това се опровергава съ тези думи: „И това се пише въ края на 1890 г. и то отъ човѣкъ, който, както се научаваме, е прѣподаватель по География въ горнитѣ класове на Соф. Клас. Гимназия". Тука рецензентътъ не разбира, че азъ пишѫ история на стария Египетъ, а не география, че моята цѣль е да опишѫ, не Нилъ, а пакъ Нилъ чрѣзъ своитѣ разливания е причина за плодородието и слѣдов. за образуванието на стария Египетъ. Понеже всѣкой знае, че отъ потоцитѣ на абисинскитѣ планини (въ врѣме на тропическитѣ дъждове) Нилъ се напълва съ вода и излиза отъ своето корито, то за мене нима значение Синиятъ Нилъ, който истича отъ абисинскитѣ планини. Азъ напомнямъ само тукъ за истоцитѣ на Нилъ, като зная, че ученицитѣ подробно знаятъ за истичанието на Нилъ, отъ географията.

IX. Рецензията ме напада, защо съмъ писалъ. че въ края на септемврий водитѣ на Нилъ почватъ да спадатъ, а въ декемврий Нилъ влиза въ своето корито, като оставя на земитѣ, които сѫ биле напоявани, единъ видъ торъ, нарѣченъ *илъ*. Тука рецензентътъ се е заловилъ само за думата „илъ" и се подиграва съ карикатурни филологически умувания, (!) като какво съмъ мислилъ азъ за происхождението на думата „илъ". Вмѣсто тѣзи недостойни подигравки, щѣше да бѫде по́-добрѣ, ако бѣше ми се указало нѣкоя по́-сгодна българска дума. Тукъ се цитира и Дичну, но този цитатъ е така не на мѣсто, щото нѣма какво да го опровергавамъ. Не само Дичну, но всички еднакво пишатъ фактътъ, че въ края на септемврий водитѣ на Нилъ се дръпватъ и оставятъ „илъ".

X. Осѫжда ме защо съмъ писалъ, че въ Египетъ е имало 26 династии, а не 30, както казва Масперо. Рецензентътъ тукъ се пита, кой има право и отговаря, разбира се, че Масперо. Отъ тукъ се вижда, че рецензентътъ нѣма понятие отъ египетскитѣ династии, защото народни династии сѫ 26, а ако вземеме и чуждитѣ династии, сир. и династиитѣ, които сѫ владѣли подиръ покорението на Египетъ, то тѣ излизатъ 30 и даже повече. Масперо е взелъ всичкитѣ династии и народнитѣ и чуждитѣ, и за това ги намѣрва 30, а азъ съмъ взелъ само народнитѣ.

XI. Защо съмъ писалъ, че египетската история се дѣли на 3 части: 1). Старо царство отъ 1-та до 11-та династия; 2). Срѣдньо царство отъ 11-та династия до нахлуванието на Хиксситѣ и 3). ново царство отъ нахлуванието на Хиксситѣ до завладяването на Египетъ отъ Перситѣ. Рецензията казва, че това е буквални прѣводъ отъ Масперо, и че не съмъ разбиралъ, какво казва Масперо, защото той казва, че обикновенно така дѣлѭтъ историята, но по́-нататъкъ той отхвърля това мнѣние. Какво имаше тукъ? ето какво: самъ Масперо казва, че така дѣлѭтъ обикновенно историята, слѣдов. азъ съмъ ѭ раздѣлилъ, както

обикновенно ѭ дѣлѭтъ, а ако Масперо дава друго мнѣние, то си остава за негова смѣтка. Когато самъ Масперо казва, че така обикновенно дѣлѭтъ историята, защо пъкъ да е буквалень прѣводъ отъ Масперо? Но трѣбва да се покажеме учени. Трѣбва да цитираме Дюрюи и Масперо,—имать ли си мѣсто тѣзи цитати, или не—то е все едно.

XII. Осѫжда ме защо съмъ писалъ, че подиръ смъртьта на Рамзеса II историята на Египетъ става много тъмна. Но това е фактъ. Рецензията казва: „историята на Египетъ е станала тъмна подиръ смъртьта на Рамзеса III-й, и че отъ смъртьта на Рамзеса II-й до Рамзеса III-й сѫ се случили доста важни събития, като напр. излизанието на Евреитѣ отъ Египетъ, които, вижда се, г. Дерманчевъ не знае“. Рецензентътъ е намѣрилъ за нужно и тукъ да попскриви. На стр. 13, гдѣто говорѭ за Рамзеса, се казва: „Въ врѣмета на Рамзеса II сѫ били избити всичкитѣ еврейски младенци, а въ врѣмето на неговия прѣемникъ евреитѣ подъ прѣдводителството на Моисея сѫ излѣзли отъ Египетъ“. За излизанието на евреитѣ азъ слѣдов. знаѭ, а други важни събития нѣма, има само нахлувание на разни племена, за които както и за Рамзеса III-й, има мѣсто да се пише въ една специална история, а не въ учебникъ за срѣдни училища.

XIII. А „Перлъ на глупость“ било, за дѣто съмъ писалъ, че троянцитѣ помислили, какво боговетѣ имъ пратили този чуденъ конь и го внели въ града. Да видиме сега що излиза отъ баснитѣ за коньтъ. Когато троянцитѣ излѣзли отъ Троя и видѣли този чуденъ конь, Лаокоонъ настоявалъ да не се внася въ града, това е то Виргилиевото timeo Danaos et dona ferreutes, и ударилъ съ копието си и го е пробилъ; но въ това врѣме дохождатъ двѣ ужасни змии и задушили Лаокоона заедно съ дѣцата му. Тогава народътъ помислилъ, че Лаокоонъ е билъ наказанъ отъ боговетѣ, за гдѣто е оскърбилъ священия конъ, когото боговетѣ взели подъ свое покровителство, и като дарь отъ тѣхъ (отъ боговетѣ) го внесли въ града. Е хубаво, какво противорѣчие има между това, което съмъ писалъ и това, което казватъ баснитѣ? Вмѣсто да се впущамъ въ излишни подробности, азъ съмъ изразилъ всичко въ нѣколко думи. Това е то „перлътъ на глупостьта“. Съ ударение забѣлѣзвамъ, че този „перлъ“ е единичкия фактъ изъ цѣлата история на Грьцитѣ и римлянитѣ — (а това е сѫщественната часть на моя учебникъ, стр. 75 — 416) върху която рецензентътъ е можалъ да каже нѣщо и то тъй безоснователно. Отъ това се вижда, какви сѫ знанията на рецензента. Но има още и друго нѣщо: той прѣдвижда това заключение и съ византийска хитрость се оправдава съ това, че той взема книгата, удря я на масата и гдѣто се разгърне отъ тамъ взема „перлъ на глупость“ а тя се е разгърнала на 93 стр., гдѣто се говори за коня! Отъ това пакъ ясно се вижда, каква добросъвѣстность краси сѫщия рецензентъ, защото не трѣбва ни дума, такова нѣщо никой не може да вѣрва; стига само да бѣше намѣрилъ толкова много глупости, той безъ съмнѣние не щеше по никой начинъ да пропустне да ги каже, а за това гарантира самото му настроение противъ мене.

Това е моя отговоръ на фактическата часть на рецензията.

Георги Дерманчевъ.

Приехѫ се въ редакцията слѣдующитѣ нови книги:

Емилия Галотти, трагедия въ петь дѣйствия, отъ Е. Лессинга, прѣвелъ отъ нѣмски Д-ръ К. К. Кръстевъ. Пловдивъ. печатница Д. В. Манчовъ 1890. Цѣна 80 ст.

Стихотворения, въ двѣ части отъ Елисавета и Мария Т. Ненови. София типография Б. Зилберъ 1890. Цѣна 60 ст.

Христоматия за долнитѣ классове на гимназиитѣ и общинскитѣ классни

училищ., съставили Ст. Костовъ и Д. Мишевъ, томъ II и III. Пловдивъ печатница Хр. Даповъ 1890. Цѣна по 1 левъ и 30 ст.

Христоматия за долнитѣ класове на срѣднитѣ училища и на гимназиитѣ. Съставилъ К. Величковъ. Издава книжарницата на К. Г. Самарджиевъ въ Солунъ 1890, цѣна 8 гр.

Периодическо списание на българското книжовно дружество въ София, книжка XXXV. София, Държавна печатница, 1890.

Трудъ. Литературно-научно списание, книга VII. Търново, 1890.

Чърти изъ живота на Наколай Стефановъ, труженикъ по народното възраждение. Съставилъ и печата авторътъ: Х. Силистра 1890. Цѣна 50 ст.

По земледѣлческия въпросъ отъ Габе. Русе 1890. Цѣна 25 ст.

СТОЛИЧНИЙ ТЕАТЪРЪ

II

Ний трѣбва тозъ пжть да захванемъ тъкмо отъ тамъ, дѣто спрѣхме въ първата си статия. Къмъ края на първата си статия казахме ний, че изборътъ на пиеситѣ не се отличава съ нужната грижливость; че първитѣ прѣдставления, на които вредъ се отдава най-голѣма важность и за които винаги се избиратъ най-капитални чужди драми, или пъкъ национални и патриотически, въ столичния театъръ бѣхж посветени на чужди произведения, нѣкои отъ които едва ли би затъмнили съ блѣсъка си нашитѣ, българскитѣ произведения. Излишно е да увѣряваме читателитѣ си, че ний не сме нито шовинисти, нито прѣкалени и сантиментални почитатели на българското, защото е българско. Не! защото ний прѣди всичко сме българинъ и като такъвъ, разумява ся, не сме способни за шовинизмъ, нито пъкъ за голѣмо въсхищаванье отъ нашенското, отъ българското. Но ний искахме и пакъ ще искаме настоятелно и повторително, щото българското да не се прѣзира и незачита, да не се унижава спрямо чуждото, когато не стои по-низско отъ него. Още тогава казахме ний, че не би могло нищо да се възрази, ако българскитѣ пиеси бѣхж отстжпили скромно на всемирнитѣ гении, и българский духъ — на духа на човѣчеството. Ний не искаме, Богъ знай, какво нѣщо отъ скромнитѣ материялни и морални сили на столичната трупа; но се ласкаемъ, че е справедливо да се иска отъ нея поне онова, което извършватъ провинциялнитѣ любителски трупи. Когато въ прѣвъсходния съ своята природа и жалкия съ своитѣ хора Казанлжкъ, мислимъ си ний, може да се прави фуроръ съ една Шиллерова трагедия — „Коварство и любовь“ — и съ единъ Гоголевъ „Ревизоръ“, то какво остава за столицата и за нейната специална драматическа трупа? Пакъ повтаряме, че сега за сега леко се гледа на тъзи важна точка и че съ туй може да се причини такова зло, което сетнѣ и най-добрата воля мжчно може да прѣмахне. Това зло е: низското мнѣние на по-разбраната и по-просвѣтената столична публика за театъра. И сега има твърдѣ мнозина прѣдубѣдени противъ *този* театъръ, защото неговий прѣдшественникъ се билъ оскандалилъ. Колко е близка опасностьта да не би да се породи мнението, че и въ този театъръ не заслужва да си пожертвувашъ врѣмето, защото се прѣдставяватъ много леки и блудкави произведения. Българитѣ сж народъ дълготърпѣливъ и невзискателенъ, но до едно мѣсто: за това трѣбва дирекцията, додѣ е рано, да се въсползува отъ днешното благоприятно за теа-

търа расположение за всички ония. които сж го посѣщавали отъ 6 окт. насамъ и сж гледали безпристрастно на работата.

Дѣто ний толкова настояваме за капитални чужди пиеси, то си има една особенна причина. Колкото и да е отъ деликатно естество тъзи причина ний нѣма и този пжть да я прѣмълчимъ, защото ни е страхъ, че нѣма да бждемъ разбрани. То е нашето желание да се подложатъ на единъ видъ испитъ, на единъ experimentum crucis, както би казалъ Беконъ, практичний, но малко тежъкъ въ ржцѣтѣ праотецъ на практичната английска философия, талантитѣ на актьоритѣ и да се види, кои отъ тѣхъ ще бждатъ за въ работа. A priori е за вѣрванье, че нѣкои отъ тѣхъ ще бжде нуждно да се замѣнятъ постепенно съ други сили, било поради тѣхната неспособность за тъзи работа, било поради тѣхната неразвитость и неподготвенность. Критиката нѣма да се посвѣни споредъ силитѣ си, открито да каже, да ли вѣщо е изиграна една сериозна роля и да ли е разбрана тя отъ играча — но за това трѣбватъ *роли* въ истинското значение на думата, роли, които да изискватъ отъ актьора да напрѣгне всичкитѣ си умствени сили, роли, отъ играта на които да може безъ биенье на съвѣстьта да се заключи за дарбата или бездарностьта му. Ония роли, които гледахме до сега, ни казватъ много, но тѣ не ни казватъ всичко — за това се мжчимъ още да си въздържаме мнѣнието и да не казваме, че сме видѣли само двама-трима бждящи артисти и 4—5-ма такива, които искатъ много голѣма внимателность за да не поврѣдятъ на работата. А това — да се покаже кои сж способнитѣ и кои не способнитѣ актьори — е най-първата и най-трудната, но и най-света длъжность не само на критиката, но и на управлението на театъра.

Надѣждата ни пакъ е за напрѣдъ. Ако и до сега да гледахме само повръхностни, дори и зевзешки прѣдставления, на които вѣроятно, за ирония бѣше прикачена. титлата „знаменито" (напр. на Молиеровий „Благородникъ", Le bourgeois gentilhomme), ний пакъ не губимъ надежда, нито пъкъ се отчайваме. Фактътъ е самъ по себе неприятенъ, неутѣшителенъ, но той има една причина, която до нѣйдѣ ни примирява съ него: то е другий фактъ, че театърътъ още не располага съ нуждитѣ сили. Грѣшката за туй принадлѣжи обаче на М-вото на Нар. Просвѣщение, слѣдователно ний можемъ прѣспокойно да чакаме, щото то похвално да довърши, да реализира една похвална инициятива, и да вѣрваме, че то при първа възможность ще го извърши. Ний ще си позволимъ по този поводъ да искажемъ само едно скромно желание. Една жизненна нужда за този театъръ ни се вижда единъ истински режисьоръ, единъ режисьоръ. който да стои на висотата на задачата си и да има нуждитѣ знания и нуждната опитность Кой е сегашний режисьоръ, ний не знаемъ, но знаемъ. че нѣкои актьори и актриси игражтъ тъй наивно, тъй примитивно, като да не имъ е казвано, или да не сж разбрали нищо отъ правилата на драматическото искуство. Кой е виновникътъ на това, ний не можемъ каза до тогава, до дѣто понататъшний вървежъ на работата не ни освѣтли повече. Но въ всѣки случай единъ добъръ режисьоръ, който да бжде и истински актьоръ ще бжде голѣма благодать за театъра: той ще може да оцѣни актьоритѣ, да посочи и отстрани бездарнитѣ, но и лека по-лека да въспитае по-млади сили Да се жертвуватъ 5 или 8000 л. за едно такова лице, ако трѣбва и може да се достави отъ вънъ, ще бжде тъй на мѣсто. щото суммата можемъ да считаме нищожна. А сега на въпроса.

———

Въ четвъртъкъ, на 25 Октомврий се прѣдстави комедията Михо Мисиркьовъ, побългарилъ А. Поповъ отъ Молиеровий Monsieur le Pourseaugnac.

Тъзи Молиерова комедия, която прилича повече на фарсъ, и е прѣпълнена съ чисто външна, да не кажемъ, по нейдѣ банална комика, не е съвсѣмъ за исхвърляние изъ репертуара на единъ театъръ за българския народъ, който

обича. когато се смѣе и весели. да забравя всичко друго и да не напрѣга никакъ нито ума си. нито тънкитѣ си естетически чувства . . . . . Само че въ тъзи комедия има сцени твърдѣ далечъ отъ българския животъ и българскитѣ познания, па и сцени ужасно сухи и „скучни". Такава е, напримѣръ, сцената между аптекаря и Димитракя, въ която зрительтъ свободно може да заспи, вѣроятно не толкова по вината на Молиера, колкото по вината на мрътвия и безжизненъ аптекарь. Съкращения ще трѣбва да прѣтърпи и оная сцена. въ която двамата доктори чрѣзъ безкрайни, нескончаеми рѣчи запознаватъ заспалата въ това врѣме публика съ старата медицина.

Най хубаво игра въ тъзи комедия Михо Миспрковъ: виждаше се, че този актьоръ е за тъзи и подобнитѣ ней роли, въ които се иска не психическо въспроизвеждание на характери и на особенни душевни състояния, леко смѣхотворство, осмиванье и пародиранье на обикновеннитѣ човѣшки глупости, ония глупости, които лѣжжтъ на повръхностьта. Михо Миспрковъ направи и най силний ефектъ и въсхити публиката най вече, особенно къмъ края на пиесата, дѣто Молиеръ го накарва да облѣче женски дрѣхи, или пò-право каррикатура на женския тоалетъ и на неговитѣ тайни украшения. Хубаво игра и първий докторъ, сжщий актьоръ, който испълняваше у *„Ижиния"* ролята на Еврарда; той ни удиви този пжть съ своята способность да си измѣнява съвършенно гласа. Напротивъ, актьорътъ Маслинковъ — Кочкаревъ у *„Женидба"* — не изигра ролята си този пжть тъй живо, както можеше да се очаква отъ него, като сждимъ по негова Кочкаревъ. Но какво да кажемъ за играта на Димитракя, на сжщия актьоръ, който съ своя Подколесинъ — у *„Женидба"* — плѣни насъ и всички, които го бѣхж видѣли. Сжщий актьоръ, който удивително въплъти единъ Гоголевски типъ, сякашъ че се чудеше какво да прави съ едно нищожно, безхарактерно и безцвѣтно Молиерово лице. Чудимъ се какъ е оставена у него, или приета отъ него, една такава роля, когато репетициитѣ е трѣбвала да докажатъ и на Дирекцията или режисьорството на театъра, и нему, че тъзи роля не е за него и че тя би се играла пò-добрѣ отъ всѣки други актьоръ, даже и отъ бездарния. Но може едно пò-остро и пò-далекогледо отъ нашето око да ни каже, че тъзи роля, Ролята на Димитракя, по своята сжщность, е именно такава, щото даровития не може я игра, а само бездарния — защото е бездаренъ; че на г. Костова прави честь, дѣто не бѣ способенъ да изиграе своя Димитраки; че той още пò малко би билъ способенъ да направи фуроръ и да въсхити публиката и въ ролята на Михо Миспрковъ; че въ тъзи едностранчивость се крие най-силний доказъ за неговия актьорски талантъ, защото всѣки талантъ е едностранчивъ, защото всѣки царь си има царството.... Ний скромно бихме прѣклонили глава прѣдъ такава аргументация . . . .

Въ Сжбботата на 27-й Октомврий се повтори „Михо Миспрковъ". А въ недѣля, на 28-й, трети пжть се даде „Женидба", съ прибавка: *Птиченце*, прѣв. М. Попова.

Театъра бѣше почти пъленъ: повечето ложи отъ горния етажъ бѣхж заети, а нѣколко и отъ долния. Ний въздъхнжхме отъ радость. когато видѣхме, че столицата може да дава поне 200 души отбрана публика. Отбрана казваме ний съ гордость и самодоволство и имаме въ ржцѣ единъ драгоцѣненъ доказъ, че е била *отбрана*. Този доказъ състои въ слѣдующето. „Женидба" се прѣдстави този пжть въ сжщата форма, както и вторий пжть, безъ никакво облагородяванье на калнитѣ и двусмисленни изрѣчения, но този пжть тѣ не възбуждахж вече онзи двусмисленъ демонически смѣхъ. Само нѣколцина офицери на дѣсната страна, не се държѣхж до тамъ достолѣпно и го прѣкалявахж съ своя смѣхъ и въсклицания... Но туй сж дребни работи, а общо казано, публиката се държѣ много добрѣ. Ако се повтаря туй пò-често, тогава ний можемъ да се надѣваме, че ще дойде единъ день, въ който ще бждемъ честити тържественно да се откажемъ отъ нашето убѣждение, че нашата интелигенция е лишена отъ артистическо чувство . . . . .

Този пѫть „Женидбата“ се игра по́-хубаво и по́-живо отъ колкото вторий пѫть. Драго ни е да констатираме, че забѣлѣзахме въ актьорите и актриситѣ малъкъ успѣхъ. Особенно тритѣ дами, на които ний първий пѫть не искахме да направимъ този двусмисленъ комплиментъ — да ги поменемъ и да кажемъ, че не играхѫ до тамъ живо и естественно, този пѫть по́-хубаво си изиграхѫ ролитѣ. И актьоритѣ играхѫ съ по-голѣмо разбиранье и внимание при всичко, че нѣкои моменти излѣзохѫ малко по́-слаби въ сравнение съ първото. — нѣщо твърдѣ естественно. Подколесинъ изигра по́-естественно онуй мѣсто, за което го укорявахме въ първата си статия. Обаче има два момента, които този пѫть бѣхѫ по́-слаби, защото, вѣроятно се е стремилъ да бѫде по-еффектенъ. Тѣзи моменти сѫ: бързото ставанье отъ стола и грабванье на шапката въ любовната сцена, т. е. въ сцената, дѣто се обяснява и си приказва съ годеницата; то бѣше достатъчно машинално и ненадѣйно, сѣкашъ по вдъхновение „свыше“, но за единъ Подколосинъ твърдѣ енергично и живо. И когато скачаше изъ прозореца, не бѣше умѣстно да извика тъй бодро и високо: „Мечка страхъ, а менъ не“. Първий пѫть туй съвсѣмъ липсуваше и по-хубаво бѣше: Подколесинъ не е способенъ да си дава толкова куражъ и прѣводачътъ се е отнесълъ твърдѣ свободно съ оригинала и го е измѣнилъ несъгласно съ негова духъ, като е замѣстилъ Гоголевото „Благослови, Господи“ съ „мечка страхъ, а менъ не е“, — Пърженитѣ яйца, г. Поповъ, бѣше нейдѣ по неестественъ въ пѫченьето си и не изговаряше името си тъй естественно и не аффектирано както първия пѫть. — Слугата на Подколесина вече не прибѣгваше къмъ никакви излишни кривения и смѣхории.

Колкото за прибавката, „Птиченце“, то не е лишено съвсѣмъ отъ остроумие, отъ духовитость, ако и малко грубичка и банална: но то изисква голѣмо искуство, именно за ролитѣ на съблазнителя и съблазнената госпожа, искуство, което нашитѣ актьори нѣматъ и по-добрѣ, че *го* нѣматъ ... Но независимо отъ играта, ний сме по принципъ противъ тъзи пиеса. Този принципъ, който трѣбва да рѫководи Дирекцията при избора на една пиеса, е въпросътъ: узрѣла ли е българската публика за нея, за онова душевно състояние, което се прѣдставява въ нея, и ако не е узрѣла, *трѣбва* ли искуственно да ѝ се помогне? Но този въпросъ има два отговора: първо, положителенъ — да ѝ се помогне, ако това възвишава и облагородява духа на публиката; второ отрицателенъ — да не ѝ се помага, ако съ това тя не се облагородява, а се „опошлява“. Къмъ кой случай принадлѣжи „Птиченцето“, което ни прѣдставява едно опитванье за безнравственно съблазняванье и страха на виновницитѣ, да не бѫдѫтъ открити? очевидно е, че то принадлѣжи къмъ втория видъ пиеси. Въ западна Европа наистина подобни комедийки се играѭтъ твърдѣ често и то за тамъ е твърдѣ умѣстно, защото съ тѣзи пиеси западно-европейската публика се запознава съ себе си.... Посѣтителитѣ на тѣзи пиеси тамъ си иматъ и особенна цѣль: тамъ хората се подлагатъ взаимно на испитъ — мѫжътъ жена си, а жената мѫжа си.... Наший семѣенъ животъ не е падналъ тъй низско, щото да бѫде позволено или необходимо да се прѣдставява комедийка за невѣрна жена, за да се засрами всѣка прѣлюбодѣйка отъ своя собственъ образъ..... Ний гордо можемъ се похвали прѣдъ Европа, че нашата фамилия още не е изгнила и не се е раскапала, като тѣхната..., А прѣдъ една невинна жена да прѣдставишъ такава сцена, въ която се планира прѣлюбодѣйство, значи да я развратишъ; развратътъ е още по-голѣмъ, когато всичко туй става лесно, почти на шега и най-сетнѣ чрѣзъ поглъщаньето на едно книжно птиченце — любовното писмо — виновницитѣ се избавятъ отъ всѣко наказание. Това е нашето мнение за „Птиченцето“, и то, както казахме, независимо отъ играта на актьоритѣ, които съ своята примитивна неумѣлость да прѣдставѭтъ най трудния и най-деликатния моментъ — когато мѫжътъ заваря при жена си любовника ѝ и намира писмото — още единъ пѫть доказватъ, че още не сѫ узрѣли нашитѣ хора за такива сюжети.

Въ четвъртъкъ, на 2-ий Ноемврий бѣше извѣстено, че „*Женидба*“ и „*Птичнце*“ ще се повторыѫтъ. Не знаемъ да ли нѣкои отъ публиката бѣхѫ изявили желание за туй прѣголѣмо еднообразие, или управлението на театъра по своя инициатива е искало да ѭ причи на него, но планътъ не сполучи — отъ билетитѣ не бѣ се распродало почти нищо и прѣдставление нѣмаше. Колкото и да е неприятенъ за насъ този фактъ, но той си има, както всѣко зло въ свѣта, и добрата страна: той проявява въ публиката ни една похвална взискателнось и дава на управлението на театъра единъ урокъ. който ще го кара и то да бѫде взискателно. И трѣбва да признаемъ, че този урокъ бѣше твърдѣ умѣстенъ и своеврѣменъ,защото отдавна бие въ очи еднообразието и бѣдността на репертуара и продължителността на врѣмето отъ една до друга нова пиеса. Въ 8 недѣли 5 пиеси и „Птиченцето“ — почти по 10 дни за една пиеса! Туй е твърдѣ слаба дѣятелность за началото. И то пакъ да бѣхѫ нѣкои мѫчни и голѣми драми, които да изискватъ усилни напрѣгания. които да налагатъ на актьора длъжността да *изучва* всѣка фраза въ мимическо и психологическо отношение, тогава бав ността би била понятна и похвална. Но когато за единъ Михо Мисирковъ и за единъ Благородникъ трѣбватъ 10 дена, тогава за една Шекспирова трагедия нѣма да стигнѫтъ и 10 недѣли.

Въ Срѣда, на 3-ий ноемврий—„Благородникътъ“ (Le bourgeois gentilhomme) комедия въ 3 дѣйствия отъ Молиера, побългарилъ Х. Генадиевъ.

Най-еффектнитѣ сцени въ тъзи комедия бѣхѫ първо, оная сцена, въ която се пѣ скандальозната българска пѣсень:

Сношци булка доведохме,
На заранъта майка стана,

и второ, оная, която слѣдваше подиръ самата комедия — хорцето, българското хорце, което. както е извѣстно на всичкия свѣтъ, е необходимо за всѣко бъл гарско тържество, безъ разлика на мѣстото, дѣто става то — да ли на сцената, или въ кѫщи. Дѣ се намираме? попитахме ний неволно себе си, когато видѣхме да се дига на сцената праха — това необоримо доказателство, че се намираме въ столицата. Да, въ столицата. но дѣ именно въ нея? Въ храма на искуството ли, или въ една дъсчена барака, въ която не може да има идеализъмъ, защото идеализъма е нѣщо въздушно, и неудържимо се стреми да се промъкне на вънъ прѣзъ сѫщитѣ праздинни между дъскитѣ, прѣзъ които вѣтъра влиза?... Но недѣйте мисли, че ний. поради тия теоретически скрупюли не се въсхитихме отъ едно (schon an und für sich), тъй въсхитително нѣщо — българското хоро. Не! И въ нашитѣ жили тече юнашка българска кръвь, и въ нашитѣ гръди бие храбро бълг. сърдце, което въ тъзи минута тъй пламна, щомъ малко остана да послѣдва примѣра на актьоритѣ и да захване заедно съ публиката, да се върти като вихъръ било вѫтрѣ между столоветѣ. бюстоветѣ и сѣнкитѣ на великитѣ драматически писатели, било вънъ, въ обятията на вѣчната, като слънцето и звѣздитѣ софийска каль . . . . Не помнимъ кой се сърдеше, на публиката — но не вървамъ да сме ний. — че ходила само въ арената на хитрия експлоататоръ на българската простодушна глупось и наивность. Излишно е да ходи тя такъ за напрѣдъ, нека доде въ театъра..... излишна става и срѣдньта.

Комедията Le buorgeois gentilhomme не е написана отъ Молиера съ претенцията да бѫде знаменита. и обявленията му правѣхѫ. единъ колкото ласкавъ, толкова и двусмисленъ комплиментъ. като ѭ наричахѫ „знаменито произведение“. Но и тя, както и „Михо Мисирковъ“ не е за исхвърганье, защото и въ България има много нови и стари благородници, които твърдѣ приличатъ на Молиеровия, защото и у насъ има безбройно много хора, които искатъ да женѭтъ дъщеритѣ си само за голѣмци, — били тѣ въ цивилна, или въ военна униформа; ко-

нто ще се видятъ въ театъра осмѣяни и подиграни, ако и по единъ твърдѣ страненъ и за насъ неестественъ и невѣроятенъ начинъ.

Играта задоволителна; еффектътъ принадлѣжеше на главния герой. господинъ Иорданъ. Слугинята Николина, облѣчена като българска селенка, много хубаво въспроизведе движенията на главата и на цѣлото тѣло тъй както се забѣлѣзватъ тѣ въ нашитѣ хитри, но простодушни, дяволити но наивни селенки. Само нейнитѣ прѣкалено-свободни обноски съ слугата на Драгана, както и неговитѣ подкачания излизахѫ вънъ отъ границата, ако не на приличието, то на умѣреното.

Нѣкои съвършенно лесноотстраними и явни грѣшки, които забѣлѣжихмех въ играта на нѣкои отъ дамитѣ, ни каратъ да мислимъ, че режисьорството не се е взирало твърдѣ въ играта имъ, може би отъ прѣголѣма кавалерска деликатность. Тъй напр. когато г-нъ Иорданъ казва на Драгана, че не му дава дъщеря си и го праща да си търси лика прилика, то дъщерята гледа и слуша всичко туй съвършенно хладнокръвно като че то никакъ не се отнася до нея. — И друго: разликата между майката и дъщерята бѣше съвсѣмъ микроскопическа, да не кажемъ, че никакъ не сѫществуваше. А между това, искуството ако и да е идеално и вѣчно младо, но пакъ изисква, щото, онова, което по идеята си трѣбва да е по-старо, да личи, че наистина е по-старо. То става твърдѣ лесно: малко пудра и на косата, или поне малко тънки линийки по челто или бузитѣ и зрительтъ изведнѫжъ ще повѣрва, че гледа напрѣдѣ си майка и дъщеря. И тѣзи дреболии не бива да се забрвятъ....

На 15 Ноемврий, въ четвъртъкъ, *Благородникътъ* се повтори съ сѫщия успѣхъ, ако и въ присѫтствието на много по-малко публика. И при повтарянето пѣсньта се пѣ и хорото се игра, както и неможеше и да бѫде друго-яче.

Въ четвъртъкъ, на 9 Ноемврий се прѣдстави произведението на нѣкой си Италиянски гений Гайтано Монтекини, *Галилей*, историческа трагедия. Театра бѣше буквално пъленъ, или по-право, прѣпълненъ — првъ пѫть кассерътъ биде принуденъ отъ рано да затвори кассата, и да върне мнозина отъ публиката, защото всички мѣста бѣхѫ заети.*) Колко радостно явление! Колко по-вече радостно и насърдчително за ония, които сѫ се нагърбили съ тежката, несносно тежката задача да основѫтъ българския театъръ! На и какво похвално нѣщо отъ страна на нашата публика, за която никой — и нашата скромность даже, нѣма твърдѣ высоко и лестно мнение. Едно само ни бѣше жално въ тъзи обща радость и въсторгъ: тъзи жалка трагедия не заслужаваше толкова честь.....

Играта на актьоритѣ този пѫть бѣше посрѣдственна, защото и неможеше да бѫде другояче при такава безсмисленна трагедия; впечатлението отъ цѣлото слабо, блѣдно. Онова, което особенно приятно ни порази, бѣше справедливата присѫда, която прочетохме въ много измѫчени отъ „скука", отъ Langeweile лица измежду публиката.... Склонни да се въсхищаваме и отъ най-малката доза отъ доброто у насъ, ний този пѫтъ просто се забравихме и едвамъ се въздържахме отъ своята лудешка мисъль: да рѫкоплещемъ на публиката защото тя не рѫкоплеска на тъзи глупава пиеса, а се повъсхити малко, слѣдъ много дрѣманье, едвамъ къмъ края, когато трогателното, т. е. ужасното, отвратителнитѣ злодѣйства додохѫ до върха си.

*) Ако не сѫ съвсѣмъ криви наблюденията ни, то трѣбва да е вѣрно, че праздницитѣ привличатъ въ театъра най-много публика; поне до сега най-много публика се е стичало въ праздникъ: този пѫть — на Св. Архангелъ Михаилъ и при третьото повтарянье на женидба, въ недѣля. Обрѫщаме вниманието на Дирекцията да не пропуска праздницитѣ и днитѣ срѣщу праздницитѣ — както много пѫти е ставало до сега, и да гледа да се съобразява съ врѣмето: да не изгубва прѣкраснитѣ лунни нощи и по възможность да не назначава прѣдставления въ извънредно расснѫли и кални дни.

Толкова години ставатъ какъ се чудимъ ния на генялностьта на нашитѣ „прѣводачи“, да намиратъ, да откриватъ най-бездарнитѣ и най безсмисленни произведения и да ги прѣвеждатъ на български езикъ. Чудимъ се, ето вече осма година, и неможемъ се начуди. И прѣводачитѣ на този окаянъ Галилей — нѣкой си Басьянъ и А. Поповъ — като български прѣводачи, заминали великитѣ италиянски трагически и комически поети и композитори — Алфиера, Голдони, Гоици, Метастазио и др., вѣроятно защото не сѫ ги знаяли — и сѣднали да вадядъ очитѣ на нашата отъ отдавна вече безока литература съ прѣвежданье на една мизерна трагедия „Галилей“ отъ нѣкой си Монтекини, за името на когото ний държаваме единъ тържественъ басъ, че не е познато даже и на сътрудницитѣ на 13-то издание на прочутия Брокхаусовъ Conversationslexikon.

Д-ръ К. Кръстевъ.

ВѢСТИ ИЗЪ КНИЖОВНИЙ СВѢТЪ.

Видѣхме IX и послѣдний випускъ отъ българский рѣчникъ на покойния А. Дювернуа: *Словарь болгарскаго языка, по памятникамъ народной словесности и произведеніямъ новѣйшей печати* Составилъ А. Дювернуа, Москва 1890. При всичко, че тоя огроменъ трудъ е дѣло на чужденецъ, той е извършенъ твърдѣ внимателно и вѣщо. Освѣнъ лесnотията, която той ще достави наруситѣ за изучване българский языкъ, той може да удовлетвори въ голѣма степенъ и вопиющата нужда, за единъ пространенъ български рѣчникъ, който до днесъ липсуваше на българската литература.

Францъ Батенбергъ, братъ на бивший български князъ, е напечаталъ на послѣдъкъ готвената си отдавна книга върху икономическото състояние на България. Авторътъ се е ползувалъ за тоя си трудъ, както отъ своитѣ лични наблюдения прѣзъ врѣмето на своето прѣбивание въ отечеството ни, така и отъ даннитѣ на официялната ни статистика При многото си вѣрни свѣдѣния, тоя трудъ се отличава и съ живо съчувствие къмъ България и нейното свободно развитие.

Г. Д-ръ Н. Геннадиевъ, който изучава правото въ Брюкселъ, е държалъ на послѣдъкъ прѣдъ белгийското кралско географическо общество една конференция върху Македония, въ която съ силни научни аргументи е защитилъ нашитѣ права на тая нераздѣлна часть отъ отечеството ни. Рѣчьта на конфератора е била приета съ твърдѣ съчувственни изявления отъ страна на слушателитѣ.

Ц-въ.

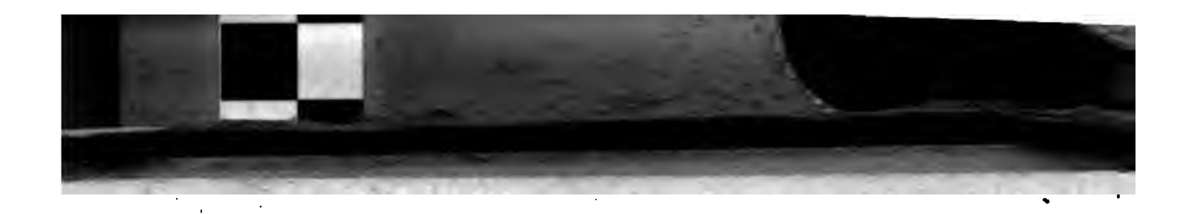

UNIVERSITY OF MICHIGAN
3 9015 04764 1884

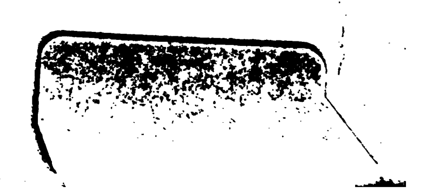

170.- DM cash.

3 9015 04764 1884
UNIVERSITY OF MICHIGAN

170.- DM cent.

3 9015 04764 1884
UNIVERSITY OF MICHIGAN

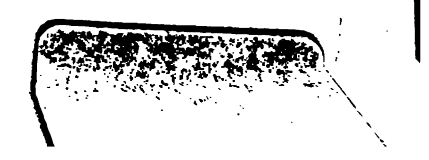

170.– DM cert.

3 9015 04764 1884
UNIVERSITY OF MICHIGAN

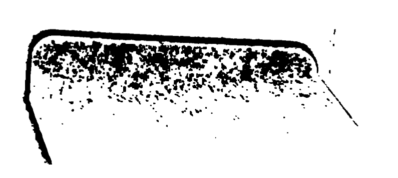

170,– DM

UNIVERSITY OF MICHIGAN
3 9015 04764 1884

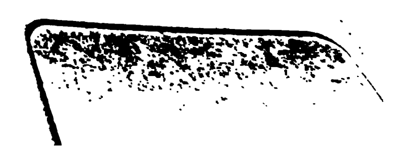

1 +=

170,- DM aut.

3 9015 04764 1884
UNIVERSITY OF MICHIGAN